

2/45
1871

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΠΕΡΑΕΙΟΥ
Τεκ. Νο. 1023
Κατηγορία 16
ΕΙΣ. Νο. 9

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αξιολ. 11/2145

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ ἀρθότερον περὶ τὰ τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγματῶν, καὶ περὶ τῶν ὄρων τῆς προῦδος καὶ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΑΜΠΑΚΗ
ΣΤΑΔΙΟΥ 34
1924

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ. αἰξ. 58 Β
Κατηγ. 76. Π. Ι. Σ. Γ. η. μ. σ. ι. υ. ε. α.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, μὴ δυνηθὲν νὰ συνταχθῇ ὑπὸ μίαν πολιτείαν, μηδὲ νὰ παρατείνῃ τὸν αὐτοτελῆ βίον τῶν κατὰ μέρος πόλεων, δὲν ἠφαισθη διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ προσόπου τῆς ἱστορίας. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν ἰδίων αὐτοῦ πολιτικῶν γόνων, εὐθετήσεν ἀλληλοδιαδόχως τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ, μεταπλασόμενον μὲν ἐκάσποτε κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς περιστάσεις πάσης νέας αὐτοῦ ἱστορικῆς ἐπιτολῆς, διωσῶλον δὲ πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπρωταγωνίστησεν ἐπὶ μαζῶν ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ. Ἡ δὲ τοιαύτη τοιμὴ καὶ ἀλλεπάλληλος ἀναβίωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀποτελεῖ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Συγκοιμωσόμεθα ἐπιπλέον τὰς περιπετείας δι' ὧν συνετελέσθησαν καὶ τὰς ἱστορικὰς παρανοήσεις ὧν ἐγένοντο θέματα αἱ δύο πρώται αὐτοῦ μεταλλάξεις, περὶ ὧν πραγματεύεται ὁ παρῶν τόμος.

Αἱ συνδηκαὶ τὰς ὁποίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος συνωμολόγησε τῷ θῆβι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐκατόντισαν, ὅπως καὶ αἱ προηγουμένως ἐπὶ Φιλίππου γενόμεναι, τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρὸς τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ἀνηγόρευσαν αὐτῶν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κατὰ Περσῶν ἀγῶνι, καὶ ἐπέβαλον ἐκάστη τῶν πόλεων τὸ καθήκον τοῦ νὰ συντελῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἅμα προσκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Πράγματι ὅμως ἡ Ἑλλὰς δὲν συνέτριψε πολὺ εἰς τὴν κατὰ τὸν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐν Γρανικῷ δὲν παρετάχθησαν ἐκ τῶν συμμαχίδων αὐτῆς πόλεων εἰμὴ 7000 πεζῶν καὶ 600 ἵππεις, ἀποτελοῦντες τὸ πέμπτον τοῦ ὅλου στρατοῦ. Ἡ

αὐτὴ δὲ περίου ἀναλογία ἐτηρήθη ἐν Ἰσοῦ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις. Ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο βεβαίως νὰ πέμψῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀσυγκρίτως πλείονας μαχητάς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν φαίνεται ζητήσας πλείοτέρους· τοῦλάχιστον οὐδεμίαν ἀναφέρειται πόλιν ἀποποιηθεῖσα, παρὰ τὰς συνθήκας, νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως. Ὅπωςδὴ ποτε τὴν κοίτην τῶν πολυθρόνων ἐκείνων μαχῶν ἐπήνεγκον ἢ γάλαξ, οἱ ἐταῖροι, οἱ ὑπασισταί, οἱ σαρισσοφόροι τῆς Μακεδονίας, οὐχὶ οἱ Ἕλληρες ὀπλίται καὶ ἰππεῖς. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπροσπαγώνισθησαν οἱ Ἕλληρες ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἀπειναντίας πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, καὶ ἀρχὰς μάλιστα, πολλοὶ ἀντέπραξαν εἰς αὐτό.

Παραλείπω τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων, ἥτις ἠδύνατο μέχρι τινὸς νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς γήμης τῆς διαδοθείσης τῷ 335, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἐν τῇ περὶ τὸν Ἰστρον ἐκστρατείᾳ. Ἀλλ' ἐν Γραυικῷ οἱ εἰκοσάκις χίλιοι πεζοὶ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦσαν Ἕλληρες. Ἡ Ἀλικαρνασὸς δὲν ἀνέστη ἐφ' ἰκανὸν εἰμὴ διὰ τοὺς αὐτόθι καταφυγόντας ἀντιπολιτευομένους, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Ἐφιάλτης καὶ Θερασύβουλος. Πλήρῃ τούτων ὁ Ρόδιος Μένων, προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἡγεμὼν ἀπάσης τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐπειράθη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 333, νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν. Εἶχε δὲ ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου καὶ εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννόησιν πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ὅτις ἀφρησ ἰσοῦσας ἀπεβίωσεν. Ἐν Ἰσοῦ 30,000 Ἕλληρες ὀπλίται ὑπὸ Θυμόνδαν ἀπετέλεσαν τὸ δεξιὸν κέρας τῆς πρώτης τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρατάξεως. Τῷ 330, Ἄγρις ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες μόνον τῶν Ἑλλήνων δὲν μετέσχον τῶν ἐν Κορίνθῳ γενομένων συνθηκῶν, ἐπειτέθη μετὰ τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τῆς πεινῆς εἰς τὰς συνθήκας Μεγάλης πόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, ἐπελθὼν ἐκ Μακεδονίας, κατετρόπως αὐτὸν καὶ ἠνάγκασε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ζητήσωσι οὐγγυῶμην παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Πάντα ὅμως ταῦτα δὲν παρεκώλυσαν τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ νὰ κηρύξῃ ὅτι διεξάγει τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ἐπ' ὄνοματι οὐχὶ τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ πολιτεύεται σφραγῶν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο. Μετὰ τὴν πρώτην νίκην, τὴν ἐν Γραυικῷ, ἐπλευρῆν εἰς Ἀθήνας 300 περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηναῖ

μετὰ ἐπιγράμματος λέγοντος· «Ἀλέξανδρος Φιλίππου, καὶ οἱ Ἕλληρες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.» Συλλαβῶν δὲ ἐν τῇ μάχῃ αἰχμαλώτους διεσχίλους Ἕλληνας καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Μακεδονίαν ὅπως ἐργάζωνται ἐκεῖ ὡς δοῦλοι, ἠτιολόγησε τὴν καταδικὴν ταύτην, ἀποφηνάμενος ὅτι, παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληρες ὄντες, ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο.» Συγγρόνως δὲ κατέστησεν αὐτιονόμους καὶ ἀφορολόγητους τὰς ἀρχαίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνίδας πόλεις. Καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἰσοῦ νίκην, ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Δαρεῖον, ἔγραψεν· «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδίζημένοι. Ἐγὼ δὲ, τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς καὶ τιμωρῆσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέστην εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπαρξάντων ὑμῶν.» Περὶ δὲ τὰ ἔσχατα τῆς στρατείας, ὡσεὶ ἤθελε νὰ δόσῃ ἐμφανεστερον πάντων τῶν προτέρων δείγμα τοῦ πνεύματος οὗ ἐνεφεροεῖτο καθ' ὄλον τὸν Ὀλύμπιον τῇ ἀληθείᾳ βίον αὐτοῦ, διέταξε νὰ ἀποσιναλῶσιν ἐνταῦθα οἱ ἀνδριάντες, καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ξέρξης, ἢ εἰς Πασαργάδας, ἢ εἰς Βαβυλῶνα, ἢ εἰς Σοῦσα, ἢ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἐνῷ λοιπὸν τοσοῦτοι Ἕλληρες παρεβιάζον τὰς ἐν Κορίνθῳ συνθήκας, οἱ δὲ πιστοὶ διατελοῦντες εἰς αὐτὰς, ἐλάχιστα συνετέλουν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ πολεμικοὺς θριάμβους, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυεν κερῶν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὅτι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀμνόμενος ἀπεβίβασθη εἰς Ἀσίαν καὶ προήλαυε μέχρις Ἰνδοῦ, μέχρι Κανδάσου, μέχρις Αἰθιοπίας. Ἡ ἐπιμονὴ αὐτῆ τοῦ μεγάλου ἀνδρός εἶναι εὐδελήγητος. Ἡ Μακεδονία εἶχε πᾶν ὅ,τι δὲν εἶχεν ἡ Ἑλλάς, τὸν κορυφαῖον τῶν στρατῶν καὶ τὸν μεγαλοφρονέστατον τῶν ἡγευόνων ἐν Ἑλλάδι δὲ ἐπῆρχον πάντα ὅσα ἔλειπον ἐκ τῆς Μακεδονίας, ἢ καλλίστη τῶν γλωσσῶν, καὶ ἢ καλλίστη ἐπιστήμη, καὶ τέχνη, καὶ ἢ ἀποικιακὴ δεξιότης. Ἡ Μακεδονία ἠδύνατο νὰ κατακίρῃ τὴν Ἀνατολίην, ἀλλ' ὅχι νὰ τὴν ἐκπολιτίσῃ ἢ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολίην, ἀλλ' ὅχι νὰ τὴν κατακίρῃ. Ὁ συνδυασμὸς ἄρα αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον φρενικὸς ὥστε μόνον οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ μωροὶ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποκρούσωσι. Μήπως ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, δὲν εἶδομεν τοὺς Ἀργεῖους ἐπιμένοντας νὰ ἀξιῶσιν ὅτι ἡ ἡγεμονία τοῦ ἀγῶνος ἀνήκει εἰς αὐτοὺς διὰ τὸν λόγον ὅτι πάλαι ποτὲ ὁ Ἀγαμέ-

μων ήγαγε τούς Πανέλληνας επί την Τροίαν; Οὐδέν λοιπόν ἄπορον ὅτι αἱ ἀκαίροι ἀξιόσεις τῶν Ἀθηῶν, τῶν Θηβῶν καί τῆς Σπάρτης κατεξεγείροντο καί ἤδη κατὰ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Ἄλλ' οἱ ἄριστοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἰσοκράτης ἐπέσθενον ὅτι ὁ Φίλιππος καί ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο μόνοι νά σώσωσι τὸ ἔθνος ἀπὸ τῆς κυβερνητικῆς ἢ μᾶλλον τῆς ἀκυβερνήτου παραλυσίας εἰς ἣν εἶχε περιέλθει καί νά ἀναδείξωσι τὴν Ἑλλάδα μεγαλοφυοῦσαν αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅτε δὲ αἱ χροσαὶ αὐταὶ ἐλπίδες ἤρχισαν νά ἐπαληθεύωσιν, ὁ Κορίνθιος Δημάρατος, ἔλεγε δακρύων, δάσσης ἠδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες οἱ ἀποθανόντες πρὶν ἴδωσιν ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου· ὁ δ' Αἰσχίνης ἀνέκραξεν ἐν μέσαις Ἀθήναις· «αἰοῦράτοι τί τῶν ἀνεπίσιτων καί ἀπροσδοκῆτων ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν· οὐ γὰρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβίωνκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τοῖς εὐομένοις μεθ' ἡμᾶς ἔγμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ὁ τῶν Ἀθῶν διορῦξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καί ὕδωρ τοῖς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν πάντων ἀνθρώπων, ἅφ' ἡλίον ἀνιόντος μέχρι δνομένου, τῶν αὐτῶν περὶ τοῦ κόσμου ἐτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;» Καί μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἐλάλησαν εὐγλωττίτερον τοῦ Δημαράτου καί τοῦ Αἰσχίνου, σοφώτερον δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους καί τοῦ Ἰσοκράτους. Αἱ δραστηριώτεραι καί πρακτικώτεραι γενεαὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀποδημήσασαι ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐδημιούργησαν εἰς τὰς εὐρεσίας αὐτῆς χώρας νέον ἑλληνικὸν κόσμον, πνευματικόν τε καί πολιτικόν.

Οἱ σύγχρονοι, οἱ αὐτόπαι μάρτυρες τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου μεταπτώσεως, ἱστορικοὶ, γεωγράφοι, φιλόλογοι, θεωροῦσιν αὐτὴν ἀπλῶς ὡς συνέχθειαν τοῦ προτέρου ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν, μὴ ἀρκοῦμενος νά ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα, ζητεῖ νά καταλύσῃ καί τὰ παρελθόντα. Ἀφ' ἧς πρὸ πενητηκονταετίας, ἡ Ἑλλὰς ἐπέτελλεν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τῆς ἱστορίας, πολλοὶ, ἐπιχειροῦσαντες νά πληρώσωσι τὸ διςχιλιετὲς χάσμα τὸ διαχωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐπιτελῶς παρέλιπον τὸν ἀνατολικὸν Ἑλληνισμὸν. Εἰς καὶ μόνος ἐπεβάλετο νά ἱστορήσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν τοῦτον, ὁ Droysen, ὅστις ὅμως, περισιπῶμενος ὑπὸ ἐτέρων ἀσχολιῶν, δὲν προήγαγε τὸ κάλλιστα ἀρξάμενον ἔργον αὐτοῦ εἰμὴ μέχρι τοῦ 221 ἔτους πρὸ Χριστοῦ.

Οὐδὲ ἤρξατο ἡ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀφαίρεσις πλείστον λαμπροτάτων αὐτῆς σελίδων. Ἡ ἀφαίρεσις αὕτη ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νά ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ, πλὴν τοῦ Droysen, δὲν ἐμελέτησαν τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἐποχῆν. Ἄλλ' ἐπελθὼν ὁ Γρότιε ἀνήγαγεν εἰς σόσημα τρόπον τινὰ τὸν ἀσροτηριασμὸν ἐκεῖνον. Ὁ πολιτικὸς, ὁ ἐθνικὸς καί ὁ διανοητικὸς τῆς Ἑλλάδος βίος, οὐδέποτε, λέγει, διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ βασιλεία τὰ ἰδρονθέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον μὲν κοινὴν τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, περιέλαβον δὲ ἰκανοὺς τινας τὸν ἀριθμὸν Ἕλληνας, εἴτε ὡς κατοίκους, εἴτε ὡς δημοσίους λειτουργοὺς, καί προσέλαβον ἐπίχρισμά τι ἑλληνικῆς παιδεύσεως· ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν πρέπει νά συγχέεται πρὸς τὸν ἀρχαῖον, πρὸς τὸν γνήσιον Ἑλληνισμὸν.

Ἡ δοξασία αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει εἰμὴ ὅτι ὁ περιφανὴς ἱστορικὸς τοσοῦτον ἐδελεάσθη ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ φιλιππικοῦ αὐτῶ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὥστε πᾶσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκεῖνον τροπολογίαν ὑπελάμβανεν ὡς ἀποξένωσιν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀπῆλθον τότε, ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὴν Ἀνατολήν, δὲν ἔχομεν βεβαίως εἰδήσεις ἀσφαλεῖς· ἀλλ' ὑπάρχουσι γεγονῶτα ἀναπληροῦντα μέχρι τινὸς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπογραφικῶν πινάκων. Οἱ μεταναστεύσαντες ἔκτισαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑκατοντάδας πόλεων, ἐξ ὧν πολλαὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως μεγαλῆτεροι τῶν Ἀθηῶν τοῦ Περικλέους· πλεῖστοι ἐκτίσαντο ἐπὶ παιδείᾳ καί τέχνῃ καί βιομηχανίᾳ ἱστορικῶν ἀξιωμα μεῖζον πολλῶν πόλεων τῆς ἐνταυθα Ἑλλάδος ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, πᾶσαι δὲ ὠργανώθησαν κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἑλληνικόν.

Οὐδεὶς ἀγροεὶ βεβαίως τὴν μεγάλην Ἀλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου, ἧς οἱ κάτοικοι συνεποσοῦντο εἰς 800,000 ψυχῶν, ἐξ ὧν 300,000 ἦσαν Ἕλληνες· ἢ τὴν Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Δάφνῃ ἧς πρῶτοι κάτοικοι ἐγένοντο Ἀθηναῖοι, Μακεδόνας, Κρηῖτες, Κύπριοι, βραδύτερον δὲ καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Εὐβοεῖς καὶ πάλιν Κρηῖτες. Περὶ ταύτης λέγει ὁ Στροβῶν, ὅτι οὐ πολὺ λείπεται καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει τῆς τε ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει Σελευκείας ἧς ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἠριθμῆται 600,000 κατοίκων. Ἀλλὰ πολὺν διδακτικώτερον, ὡς πρὸς τε τὸ πλῆθος τῶν μεταναστευσάντων εἰς τὴν Ἀνατολήν Ἑλλήνων καὶ ὡς πρὸς τὸ αἰτικὸν πνεῦμα ὅπερ οὗτοι μεθ'

ἐαντῶν συναπήγαγον, εἶναι τὰ δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα ρέα αὐ-
τῶν κτίσματα κατὰ τὰς χώρας ἐκεῖνας. Ὡς ἐπὶ παραδείγματι δὲ
ἀναφέρουμεν τινὰ ἐκ τῶν κτισμάτων τούτων.

Ἡ ἐν τῇ Κιλικίᾳ Ταρσοὺς ἦτο πόλις ἀρχαιοτάτη μὲν ἀλλὰ ἥκιστα ἐλ-
ληνικὴ πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Σιρόβων, ὁ ἀκμάσας μετὰ δύο
ἐκατομητηρίδας, ἐκδειάζει τὴν αὐτόθι γενομένην σπουδὴν πρὸς τε
τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐγκύκλιον πᾶσαν παιδεύειν, βεβαιῶν
δι' οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπερέβαλον κατὰ τοῦτο καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλε-
ξάνδρειαν. Ἀναφέρει δὲ ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν αὐτῇ γεννηθέντας,
τοὺς στωϊκοὺς Ἀντίπατρον καὶ Ἀρχέδημον καὶ Νέστορα καὶ δύο Ἀ-
θηνοδόκους, ἀκαδημαϊκὸν δὲ τὸν σύγχρονον αὐτῷ νεώτερον Νέστορα,
ὅστις καθηγητὴς γεόμενος Μαρκέλλου, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καίσαρος,
προέστη τῆς πόλεως διαδεξάμενος τὸν Ἀθηνοδόκον. Μνημονεῖ δὲ
καὶ ἄλλων φιλοσόφων αὐτῆς, τοῦ Πλουτιάδου, τοῦ Διογένους· εἶτι δὲ
καὶ ποιητοῦ τραγωδίας ἀρίστου, τοῦ Διονυσίου. Ὑπῆρχον ἄρα γε πολ-
λαὶ ἐν Ἑλλάδι πόλεις, οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μετὰ τὴν ἐν Χαί-
ρωνείᾳ μάχην παρακμῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς εὐνχεσιότους προηγου-
μένους χρόνους, αἱ δυνάμεναι λόγῳ ἐλληνικῆς παιδείας τὰ παραβλη-
θῶσι πρὸς τὴν Ταρσοῦν ταύτην, περὶ ἧς ἐπιφέρει ὁ γεωγράφος ὅτι ἡ
Ῥώμη μάλιστα δύναται διδάσκειν τὸ πλῆθος τῶν ἐξ αὐτῆς φιλοσό-
φων, διότι μεσότη ἦν Ταρσοῦν καὶ Ἀλεξανδρέων; Μηδεὶς δὲ εἴτη
δι' ὑποκείμεται περὶ σχολαστικῶν καὶ γραμματικῶν, ἀναμνησκομένους
ὅτι ἐν Ταρσοῦ ἐγεννήθη καὶ ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὁ Παῦλος ἐκεῖνος
ὅστις ἀπέβη ὁ εὐγλωττότατος, καὶ περὶ τὴν ἐλληνικὴν ποίησιν ἐμπει-
ροτάτος τῶν ἀποστόλων.

Ἡ δὲ Λαοδικεῖα ἡ ἐν Φρυγίᾳ, μικρὰ πρότερον οὖσα, ἠϋξήθη προῖ-
όντος τοῦ χρόνου ἰδίως διὰ τῶν πολιτῶν οὕτινες εὐνυχῆσαντες με-
γάλην ἐποίησαν αὐτῇ. Ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις βλέπομεν τὸν πρόδρο-
μον τῶν ἐπὶ πλοῦτι καὶ φιλογενεῖα διαλαμπάντων ἐν τοῖς νεωτέροις
τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρόνοις ἀνδρῶν, τὸν Τέρωνα, ὅστις, ἄφου ζῶν ἐκόσμησε
τὴν πόλιν διὰ πολλῶν ἀγαθῶν, κατέλιπεν εἰς αὐτὴν ἀποθανὼν
κληρονομίαν δύο χιλιάδων ταλάντων ἧτοι 12.000.000 ἀρχαίων δραχ-
μῶν, ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία ἤθελε συμποσοῦται σήμερον εἰς 50.000.000
περίπου. Ἡ δὲ ἐν Καρίᾳ Σιρατιονικεῖα ἐκοσμήθη μὲν κατασκευαῖς
πολυτέλειον ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἀνέδειξε δὲ τὸν ρήτορα Μένιππον ὃν
μάλιστα ἐπαιεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ρητόρων ὁ Κικέρων, συγχρόνων

πρὸς τὸν Ξενοκλῆν καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον ἀκμάσαντας. Ὡσαύτως τὰ
ἐν Καρίᾳ Μύλασα, κόμη ὑπάρξασα ἄλλοτε, ἦτο ἐπὶ τοῦ γεωγράφου
κεκοσμημένη παγκάλως διὰ στοῶν καὶ γαῶν. Ἀξιολόγους δ' ἔσχεν
ἄνδρας καθ' ἡμᾶς, ἐπιφέρει ὁ Σιρόβων, ρήτορας τε ἅμα καὶ δημα-
γωγούς τῆς πόλεως, τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Ὑθρέαν. Καὶ ὁ μὲν Εὐ-
θύδημος παραλαβὼν ἐκ προγόνων περιουσίαν καὶ δόξαν μεγάλην καὶ
προσθεὶς εἰς ταῦτα τὴν δεινότητα, οὐκ ἐν τῇ πατρίδι μόνον μέγας ἦν
ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῆς πρώτης ἡξειούτου τιμῆς. Ὁ δὲ Ὑθρέας ἐκ
μικρῶν καὶ ταπεινῶν ὀρμώμενος ἐπαιδεύθη ὅμως προσηκόντως καὶ,
εἰς τὰ πολιτικά τῆς πατρίδος ἀναμνηθεὶς, ταχέως ἔλαβε τὴν αὐξήσιν
καὶ ἐθαννάσθη εἶτι μὲν ἐπὶ Εὐθύδημου ζῶντος, ἀλλὰ τελευτήσαντος
δημηγορῶν ἐπὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ εἶπε τὸ λόγιον ἐ-
κεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς ἠδύνατο τὰ ἐπαναλάβῃ ἴσως
περὶ τῶν ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν «Εὐθύδημε, ἀνέκραξε,
κατὸν, εἰ τῆς πόλεως ἀναγκαῖον, οὕτω γὰρ μετὰ σοῦ δυνάμεθα εἶναι,
οὕτω ἄνευ σοῦ»

Ἐκ Λαμψάκου κατήγοντο ὅτε συγγραφεὺς Χάρων καὶ ὁ ρήτορ
Ἀναξιμένης· ἐκ ταύτης δὲ τῆς πόλεως ἀπήγαγεν ὁ Ἀργίππας τὸν
πεπινοκτῶτα λέοντα, Ἀνοίππου ἔργον. Εἰς Σκηφίαν τῆς Τρωάδος ἐγεν-
νήθη ἐν τῇ β' π. X. ἐκατομητηρίδι ὁ Δημήτριος ἐκεῖνος ὅστις ἔ-
γραψε τὸν Τρωϊκὸν διάκασμον τὸν πολλάκις ὑπὸ τοῦ Σιρόβωνος μνη-
μονεθέντα, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ τοῦ
Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκη ἦν ὁ μέγας φιλόσοφος παρέδωκε τῷ Θεο-
φράστῳ, ὁ δὲ Θεόφραστος τῷ Σκηφίῳ Νηλεῖ. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Σιρό-
βωνος ἡ καταγωγὴ διδάσκει ἡμᾶς πῶς οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀνατολῆς
δι' ἐπιγναμιῶν πρὸς τοὺς ἐπιδημήσαντας Ἑλληνας μετεμφοῦντο εἰς
ἄνδρας πρὸς οὓς οἱ ἐπιφανέστατοι τῆς ἀρχαιοτέρας Ἑλλάδος δὲν ἤ-
θελον διατάσει τὰ προτείνουσι τὴν δεξιὰν ὡς γνησιωτάτους αὐτῶν ἁ-
δείφους. Ὁ Σιρόβων ἐγεννήθη ἐν Ἀμασειᾷ τοῦ Πόντου· καὶ ἄγνω-
στον μὲν τίς ἦτο ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μήτηρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο
θυγάτηρ μὲν τοῦ Ἑλλήνου Λαγέτα, οὐζυγος δὲ ἐγγχωρίου ἀνδρός, τοῦ
ὁποῖου τὸν ἀδελφὸν μόνον Μοσφόρην ἀναφέρει ὁ Σιρόβων· ὥστε
τοῦ καλλίστου τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ὁ μὲν ἐκ μητρὸς πρόπαππος
ἦτο Ἑλλήν, ὁ δὲ πάππος ὁμολογουμένως ἰθαγενὴς ἦ, καθὼς ἔλεγον
τότε, βάρβαρος.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς ἑτέρας ἀποδείξεις τοῦ πλήθους τῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τρεῖς ἑκατοστατηρίδας ἀποδημησάντων Ἑλλήνων. Εἰς τὰς μοναρχίας τὰς ἰδρυθείσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ στρατός συνέκειτο πρὸς μὲν καθ' ὁλοκλήριον, πρὸς δὲ κατὰ τὸ ἡμῶν τοῦλάχιστον ἐξ Ἑλλήνων, ἢ δὲ κυβέροησις, ἢ διοίκησις καὶ τὰ δικαστήρια ἐλειτούργουν διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνας ἡγεμόνας εἶναι ὑποθέτομεν γνωστὰ τοῖς πᾶσι, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ Ἰερᾷ γραφῇ ἀκούομεν τοὺς Μακκαβαίους θρηνοῦντας διότι ἡ βασιλεία τῶν Ἑλλήνων εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνισμόν μετέστησε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἦν ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' ἵνα οἴσθωμεν ἐκ τῆς παρουσίας εἰσαγωγικῆς σκοπιᾶς ἐν μόνον βλέμμα εἰς τὰ κράτη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἦσαν Ἰθαγενεῖς, μήπως ὄλοι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιθριδάτου ΣΤ' δὲν ἦσαν Ἑλληνας, Ἀρχέλαος, Μητροφάνης, Δορύλαος, Δρομυχαίτης; μήπως τῶν ἀπογόνων τοῦ Ζιλοῦτου τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον δὲν ἐληθμονήθη ἢ βάρβαρος καταγωγῆ, ὥστε ἐλέγοντο ὄντες «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων;» ἢ μήπως ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, οὐκ ἔστι περὶ τοῦ Ἀριστάρχου Ε' τῆς Καππαδοκίας, δὲν βεβαιῶσι δι' αὐτῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι πάσαι ἀγνωσμένη αὐτῆς χώρα, τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν;» Οἱ δημοιοργήσαντες λοιπὸν πάντα ταῦτα τὰ θανάσια δὲν ἦσαν «κακοὶ τινες τὸν ἀριθμὸν ἀποικοί» ἀλλὰ τοσοῦτοι ὥστε, διὰ τοῦ ἰδίου φυσικοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς πρὸς ἑαυτοὺς ἀφομοιώσεως τῶν Ἰθαγενῶν, κατέστησαν ὅλως ἑλληνικὰς ἐπὶ χίλια μὲν περὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπὶ χίλια δὲ καὶ τετρακόσια ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ πολιτικός, ὁ ἔθνικος, ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν μεταφωτισθῆναι τῶντι ἀπαράλλακτος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀλλὰ τοῦτο πρὸ πάντων διότι, ἵνα μεταφωτισθῆναι καθ' ὅλα ὅμοιος, ἔπρεπε τὰ ὑπάρχοντα ἀμετάβλητος. Μὴ ληθμονήσωμεν δὲ ὅτι εἶχεν ἤδη ὑποστῆναι ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι δεινὰς ἀλλοιώσεις. Τὰ πολιτεύματα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶχον καταστήσει οὐκ αὐτῶν πάλαι προτύπων. Ὁ περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀναθημάτων καὶ ἀποταμιευμάτων ἀνέρος πόλις ἀπεκάλυψε τὴν φοβερὰν πρὸς τὸ θρόνον καὶ τὴν δημοσίαν πίστιν τῆς πατρίδος ἀσέβειαν τοῦ ἔθνους. Τῆς δὲ περὶ τὴν ποίησιν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην μεγαλοφυΐας, ἣτις περιήγαγε διὰ φυσικῶν ἀνε-

σπέρου τὴν πέμπτην ἑκατοστατηρίδα, δὲν ἀνεφαίροντο ἤδη εἰμὴ διαλείπουσαι τινες ἀναλήψεις. Ἀλλὰ καὶ σῶος καὶ ἀνελλιπὴς ἐὰν παρόμενον ἔτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ τροποποιηθῆναι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀφοῦ καὶ ἐν ταῖς προτέροις ἀποικίαις εἶδομεν αὐτὸν ἀλλοιωθέντα οὐκ ὀλίγον τῆς μητροπόλεως. Τὸ δὲ στάδιον τῶν νέων ἀγῶνων παρεῖχε πολὺν μείζονα ἀφορμὰς ἀλλοιώσεων. Τὸ ζήτημα λοιπὸν δὲν εἶναι ἂν ἠλλοιώθη ἢ δὲν ἠλλοιώθη ὁ Ἑλληνισμός ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐὰν ἐν τῇ ἀπαρατήτῳ ταύτῃ μεταλλάσει διέσωσε τὸ κυριώτατον τῆς πρώτης διαπλάσεως ἐλατήριον, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα.

Ὁ Σιρόβων ἀναφέρει γεγονός τι τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν πρῶτον Ἑλληνισμόν. Ὁ ὑδραυλικὸς Κράτης ὁ Χαλκιδικεύς, ἐπιχειρήσας ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ν' ἀποξηράνη τὴν Κωπαΐδα, εἶχεν ἤδη προαγάγει ἰκανῶς τὸ ἔργον ὅτε αἰφνης ἠραγιάσθη νὰ τὸ διακόψῃ, στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν, ὃ ἔστι διότι οἱ Θηβαῖοι ἐφοβήθησαν μήπως ἐξ αὐτοῦ ὠφεληθῶσιν οἱ Ὀρχομέτιοι, οἱ ἀρχαῖοι αὐτῶν ἀντίζηλοι. Ἰδοὺ λοιπὸν χώρα Ἑλληνικὴ ἐκ τῶν πρωτίστων, ἣτις διατηροῦσα ἀρχαιότητα τὸν ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν χαρακτήρα, δὲν ἐπειθετο ὅμως ἄξι νὰ ἐκτελέσῃ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκτελεσθῆναι τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ἔργον τῆς κοινῆς ὠφελείας. Προόδηλον ὅτι, ἐὰν τοιοῦτων ἐμφορομένη προαιρέσεων ἀπήρχετο ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τὴν κατάληξιν τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ἐπιχειρημα ἦτο ἀδύνατον νὰ τελεσφορήσῃ. Αἱ χώραι ἐν αἷς ἐκλήθη ἤδη νὰ προαγωνισθῶσιν ὁ Ἑλληνισμός, ἐνδύονται οὖσαι καὶ ὀλίγον γνωσταί, συνεχόμεναι δὲ μετ' ἄλλων ἔτι ἐνδοτέρων καὶ ἀγνωστοτέρων, ἵνα γνωσθῶσιν ἀκριβῶς καὶ συνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλας καὶ χρησιμοποιηθῶσι, δὲν εἶχον χρεῖαν ρητόρων καὶ καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ ἀνδρῶν περὶ τὰς θεϊκὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς πρακτικὰς τέχνας ἐνδοξῶν καὶ τῶντι τότε ὁ Ἑλληνισμός ἀνέδειξεν ἀμέσως γεωγράφους, γεωμέτρους, μηχανικούς, ἀστρονόμους, ὧν ἡ μὴ μὴ ἄξι τοῦδε τιμᾶται καὶ γεραίρεται, τοὺς Σιρόβωνας, τοὺς Εὐκλείδους, τοὺς Ἡρόνους, τοὺς Ἰππάρχους. Τότε συνειδέσθησαν ἔργα κοινοφελῆ κοίκοσια. Οἱ Λαγίδαί κατασκευάσαν τὴν ὁδὸν αἰτίνης, φέρουσαι ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου, συνέδεσαν τὸ ἐμπόριον τῆς νοτίου Ἰνδικῆς, τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας μετὰ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου. Οἱ Σελευκίδαί πάλιν ἐβουλεύθησαν νὰ συνάρῳσι διὰ διωρυγῶν τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ἐπέτρεψαν τὸ ἔργον εἰς τὸν Λακισαῖον Πολύκλειτον ἐν

γένει δὲ ἐβελτίωσαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἣτις ἔφερον ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς πρὸς τὸν Εὐξείνου. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ἤξιώθη ἢ ἀνεγείρη δεύτερον Παρθενῶνα, κατεσκεύασεν ὅμως ἐπὶ βράχου ἀποτόμου τῆς νήσου Φάρον τὸν πολυώροφον ἐκεῖνον ἐκ λίθου λευκοῦ πύργον, ὅστις, θανασθεῖς διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα τοῦ Κνιδίου Σωστοράτου Δεξιφάνους καὶ διέσωσεν ἐπὶ αἰῶνας μυριάδας πλοῦζομένων. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ἠτύχησε νὰ ἀναδείξῃ δεύτερον Πλάτωνα, ἀνέδειξεν ὅμως τὸν πρόδρομον τοῦ Γαλιλαίου Ἀρίσταρχον. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐποπολογήθη λοιπὸν, ἀλλὰ δὲν ἐμαράνθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὰ πολιτεύματα ἐπῆρξαν αὐτόθι μοναρχικὰ καὶ ὄχι δημοκρατικὰ ἢ μεταβολὴ ὅμως τῶν πολιτευμάτων δὲν συνεπέρχεται τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς ιδιότητος. Οἱ σήμερον δημοκρατούμενοι Γάλλοι δὲν ἀροῦνται τοὺς μοναρχικῆς αὐτῶν προγόνους. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ παρατίνομεν τὴν συζήτησιν ταύτην, ἥτις, λυομένη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γρότιε, δύναιται νὰ φέρῃ εἰς μέσον τὸ ζήτημα, τί ἄρα εἶναι ὁ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμὸς, ὁ ἔχων ἕτερον τοῦ ἀρχαίου πολιτεύμα, ἕτερον θρησκευμα καὶ ὅλως διάφορον κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἡ ἀλήθεια, ἢ μόνη ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθνος, περιεχθὲν ὑπὸ τῶν περιστάσεων εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρῃ ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῶν ληθάργου τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἐὼαν Ἀφρικὴν καὶ νὰ ἐμφυσησῇ εἰς αὐτὰς νέαν ζωὴν, παρεσκεύασεν αὐτόθι, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ αὐτοῦ δυνάμει, κατάστασιν πραγμάτων, ἣτις ἐμελλε νὰ ἐπιδοράσῃ οὐδὲν ἥτιον τοῦ πρότου Ἑλληνισμοῦ, εἰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, εἰς τὴν τέχνην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐνῶ δὲ ἐπὶ τοῖς ἤδη περιπτον ἑκατονιασθηρίδας ἐξετελεῖ τὴν μεγάλην ταύτην ἱστορικὴν ἐπιτολήν, παρέστησαν ἐνώπιόν του κατὰ τὴν πρότην πρὸ Χριστοῦ καὶ τὴν πρότην μετὰ Χριστοῦ ἑκατονιασθηρίδα, συγχρόνως σχεδὸν, δύο ἀπαραγνισαίᾳ ἢ ρωμαϊκῇ κυριαρχία καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος. Ἀλλ' ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς εἶχε ρίψει τοσοῦτον βαθείας ρίζας εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ὥστε ἀμφοτέροι ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐκ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου προέκυρεν ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἱστορικὴ μετάπλασις.

Ἡ ρωμαϊκῇ κυριαρχία κατέλυσε μὲν τὰ πολιτικὰ ἰδρύματα ἐν οἷς ἐσκήρυσεν ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἐπῆρξεν ὑπουργὸς αὐτοῦ, ἔστιν ὅτι καὶ πελάτης μάλ-

λον ἢ προστάτης. Ὁ Πομπήιος δὲν ἠδυνήθη νὰ δαμάσῃ τὸν Ἰουδαϊσμὸν εἰμὴ συνεχίζων τὸ ἔργον τῶν Ἀντιόχων, ὃ ἔστιν ἐξακολουθῶν νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Παλαιστίνην. Ὁ δὲ ἀνθύπατος Γαβίνιος ἐδέθησεν οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἰσχὴν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ἄλλο ἔτι μᾶλλον χαρακτηριστικόν. Ὅτε ὁ δεύτερος βασιλεὺς τοῦ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονιασθηρίδι ἀναγεωθέντος περσικοῦ κράτους καὶ θρησκευματος, ὁ Σαπὼρ, αἰχμαλωτεύσας τὸν κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντα αὐτοκράτορα Οὐαλεριανόν, ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἢ πόλις αὕτη ἀνέστη οὐχὶ διὰ φρουρᾶς ρωμαϊκῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰδίων πολιτῶν καὶ ἰδίου στρατηγού, τοῦ Δημοσθένους· καὶ ἐξεπορθηθὲν μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλὰ τότε αὐτοὶ οἱ ρωμαῖκοι λεγεῶνες ἐπέοισαν ἕτερον ἑλληνα στρατηγόν, τὸν Κάλλιστον, ὅστις ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ πολλὴν ἐπενεγκὼν αὐτοῖς φόρον καὶ τὸ πλεῖστον ἀναλαβὼν τῆς λείας, ἠνάγκασε τὸν Σαπὼρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐὰν κατίσχυε τότε τὸ περσικὸν κράτος καὶ θρησκευμα, ἢ τύχη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἤθελεν ἀποθῆ σφόδρα ἀμφίβολος. Ἐοῦθη δὲ ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονιασθηρίδι οὐχὶ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ὑπὸ τῆς κατερίας καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυε παράγων καὶ ἄλλους πολλοὺς ἄνδρας ὀνομαστοὺς γενομένους ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄνδρας τοὺς ὁποίους καὶ αὐτὸς ὁ γεννήτωρ αὐτοῦ ἤθελεν ἀναγνωρίσει ὡς ἴδια γνήσια τέκνα. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν πρὸ πάντων ὁ Σαμοσατεὺς Λουκιανὸς, ὃν οἱ νεώτεροι δικαίως ἐπονόμασαν Βολταῖρον τῆς ἀρχαιότητος· ὁ ἐν Συρίᾳ ὡσαύτως γεννηθεὶς Λογγίρος, ὅστις ὑπουργὸς διατελέσας τῆς πολυθρηλήτου Ζηνοβίας, ἐπίστωσε διὰ τοῦ σωκρατικοῦ κώτου θανάτου ὅτι δὲν εἶχε γράφει περὶ Ὑψους λόγον χάριν ρητορικοῦ γυμνάσιματος· ὁ ἐξ Ἱερσολέως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, ὅστις ὑπηγόρευσε εἰς τὸν Ἀρριανὸν τὰς πασιγνώστους Διατριβὰς, εἶχε δὲ διατελέσει νέος ὢν δούλος Ῥωμαίου δεσπότου, πρὸς ὃν, τερπόμενον νὰ στραγγαλίσῃ τὸν πόδα του, ἔλεγεν ἀποράγως «θέλεις τὸν θανάσει;» καὶ θαναθέντος ἐπὶ τέλους τοῦ ποδός, ἠρξέσθη νὰ προσθέσῃ «σὲ τὸ εἶχα εἶπει!» ὁ Προνασεὺς Δίων ὁ Χρονόσιμος, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ρητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα εἰς οἰκοδομῆν τῶν ψυχῶν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου φρονήματος.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπιτείλαντα Χριστιανισμὸν. Ἡ Ῥώμη, ἢ δεσπό-

οασα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὐδέποτε ἐμάντεσε τὸν κόσμον ὅστις ἐμελε-
 λε νὰ τὸν διαδεχθῆ καὶ τοῦτο οὐ μόνον ὅτι ὁ μελλόντωντος αὐτοῦ Λό-
 γος τοῦ Σωτῆρος διετέλει ἔτι ἐν σπαργάνοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ τετάρτῃ
 ἑκατονταετηρίδι ὅτι ὁ θρόμβος τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισεν νὰ γίνετα
 καταφανῆς καὶ διε ἐντοῦτοις ἡ βασιλῆς τῶν πόλεων, γλιζομένη ἔτι
 τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, ἠνάγκασε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον νὰ
 καθαιρέσῃ αὐτὴν τοῦ ἀξιώματος καὶ νὰ μεταφέρῃ τὴν προτείνουσαν
 τοῦ κράτους ἐν τῇ ἐοίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Ἑλλὰς ἀπειραντίας
 ἤτις συνεδέασε πάντοτε τὸν θεωρητικὸν μετὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ
 σοτιὲ δὲν ἔπαισε φιλοσοφοῦσα μετὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτω-
 νος εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παμφόρου αὐτῆς θερμοκηπίου, προηοδάνθη
 ἀνέκαθεν νοσοφορούμενον τὸν νέον κόσμον καὶ διε ἐπεξείρησε τὴν
 πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τῆς Ἀνατολῆς ἀναμόρφωσιν, ἐπισχύθη
 ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ ὑπὸ τῶν αὐτόθι προαχθέντων φι-
 λосоφικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῆς δογμάτων ὥστε μικρὸν ἀποῦ ἐλάλησεν
 ὁ κῆρξ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ δι-
 δασκαλία αὐτῆ εἶνε ἡ προσωριουμένη νὰ ἐπαράγῃ τὴν ἐπιχειρημένην παρ-
 κόσμιον μεταβολὴν καὶ προέτεινεν αὐτῇ ἀδιωτάτως τὴν δεξιάν. Ὁ
 συνδυασμὸς οὗτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπῆρξεν ἐ-
 πίσης ἀπαραίτητος ὅσον ἄλλοτε ὁ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας
 συνδυασμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐληγγέλλετο τὰ εὐγενέσιαια τῶν θρη-
 σκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν δογμάτων ὅσα μέχρι τῆς σήμερον ἤλθον νὰ
 ἐκπολιτίσωσι καὶ νὰ παραμυθῆσωσι τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ δὲ
 Ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν γλώσσαν δι' ἧς καὶ μόνῃς τὰ δόγματα ταῦτα
 ἠδύνατο νὰ διαδοθῶσι εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν, εἶχε τὴν δύναμιν
 τοῦ λόγου ἤτις μόνῃ ἠδύνατο ν' ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς καὶ νὰ πείσῃ τὰ
 πνεύματα, εἶχε τοὺς ἀστικὸς θεομοῦς, δι' ὧν καὶ μόνων ἡ διδασκα-
 λία ἐκείνη ἠδύνατο νὰ ὀργανωθῆ ὡς θρησκονμα θετικόν. Ἄνευ τοῦ
 Ἑλληνισμοῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἠθέλεν ἀσφικτῆσαι ἐν τῇ περιγῶ τῆς
 Ἰουδαίας ἀμωσφαίρα· ἄνευ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος
 δὲν ἠθέλεν ἐπιπλεύσει ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἐν ᾧ κατεποντιόθη ἅπας ὁ
 λοιπὸς τῆς ἀρχαιότητος κόσμος.

Ἄλλὰ δὲν συνηρθῶνθησαν τοσοῦτον ἐναρμονίως εἰμὴ διότι ἐπῆρξεν
 ἀνέκαθεν οἰκειότατοι πρὸς ἀλλήλους. «Ὁὐκ ἀλλότριά εἰσι τὰ Πλάτω-
 νος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι ὁ
 Ἰουσιῖνος ὁ μάρτυς, ἀλλ' οὐκ ἔστι πάντῃ ὅμοια, ὥστερ οὐδὲ τὰ τῶν

ἄλλων στωϊκῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων· ἕκαστος γὰρ τις
 ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς
 ἐφθέρξατο. Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἰρηται, ἡμῶν τῶν χριστιαν-
 ῶν ἐστί.» Καὶ ὡσεὶ ἐρχόμενος εἰς ἐπικουρίαν τοῦ χριστιανοῦ τού-
 του, ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἐπίκτητος ἐποίει τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ἐκεῖνον
 ὕμνον, ὅστις εἶναι ἄξιος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ μᾶλλον ἢ
 ἐθνικοῦ φιλοσόφου. «Μέγας ὁ Θεὸς δι' ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα τοιαῦ-
 τα, δι' ὧν τὴν γῆν ἐοργάζομεθα. Μέγας ὁ Θεὸς δι' χεῖρας δέδωκεν,
 δι' κατὰποσιν, δι' αὐξεσθαι λεληθότως. Ταῦτα ἐφ' ἐκάστου ὕμνεῖν ἔ-
 δει, καὶ τὸν μέγιστον καὶ θειότατον ὕμνον ἐκτυμεῖν. Τί οὖν; ἐπειδὴ
 αἱ πολλοὶ ἀποτεινέλωσθε, οὐκ ἔδει τινὰ εἶναι τὸν ταύτην ἐκπληροῦν-
 τα τὴν χάραν, καὶ ὑπερ πάντων ἄδοντα τὸν ὕμνον τὸν εἰς τὸν Θεόν;
 Τί γὰρ ἄλλο δύναμαι γέρον χωλὸς, εἰμὴ ὕμνεῖν τὸν Θεόν; Εἰ γοῦν
 ἀνδρῶν ἡμῶν, ἐποίουν ἂν τὰ τῆς ἀηδόνος· εἰ κύνος, τὰ τοῦ κύνου.
 Νῦν δὲ λογικὸς εἰμι, ὕμνεῖν με δεῖ τὸν Θεόν. Τοῦτό μου τὸ ἔργον ἐ-
 στί, ποιῶ αὐτὸ, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐφ' ὅσον ἂν δι-
 δοταὶ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ὁδὴν ταύτην παρακαλῶ.» Παρήγγελλεν ὁ
 Σωτῆρ· «ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους
 ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς.» Καὶ ἀντεφώνει εἰς ταῦτα
 ὁ Ἐπίκτητος ἐπιβάλλον τὸ καθήκον τοῦτο ἂν ὄχι εἰς πάντας τοὺς
 ἀνθρώπους, τοῦλάχιστον εἰς τὸν φιλόσοφον, ὃ ἐπέτασε «καὶ διαιρούμε-
 νον φιλεῖν αὐτοὺς τοὺς δαίμοντας, ὡς πατέρα πάντων, ὡς ἀδελφόν.»

Ἡ συναλῆ αὐτῆ διήρξασεν ἐπὶ αἰῶνας. Ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταε-
 τηρίδι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔλεγεν· «Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυ-
 ρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλήσιν ἀναγκαία φιλοσοφία, γυνὴ
 δὲ χρῆσιμη πρὸς θεοσεβείαν γίνεται, προπαιδεία τις οὔσα τοῖς τὴν
 πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπομένοις. Φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν στωϊκὴν
 λέγω, οὐδὲ τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἐπικούρειον καὶ ἀριστοτελικὴν,
 ἀλλ' ὅσα εἰρηται παρ' ἐκάστη τῶν αἰρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύ-
 νην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικόν,
 φιλοσοφίαν φημί.» Οὐδεὶς ὅμως παρέστησε τὴν ἀνάγκην ἣν εἶχεν ὁ
 Χριστιανισμὸς τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντιλήψεως ὀλοσχερέστερον καὶ
 εὐγλωττότερον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τὴν ἀνάγκην οὐ μόνον τῆς
 ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ
 τῆς καλλιτεπείας, καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐν τῇ πρὸς τοὺς νέους Π α ρ α τ-
 ν ἔ σ ε ι, ὁ περιόνημος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος Ἰερόχης,

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Φίλιππος

Ἐπὶ Φιλίππου ἡ Μακεδονία ἔλαβεν ἑκπατιν μεγάλην, ἡ δὲ ἀρχαιοτέρα Μακεδονία ἦτο πολὺ μικροτέρα. Ἡ ἀρχαία αὕτη Μακεδονία δὲν ἐφθάνεν, ὡς βραδύτερον, μέχρι τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου, ἀλλὰ περιορίζετο εἰς τὰς περὶ τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ τὸν ἄνω Ἐριγῶνα χώρας, πρὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐριγῶνος μετὰ τοῦ Ἀξιῦ ποταμοῦ· διότι αἱ περὶ τὸν Ἀξιῶν ποταμὸν χώραι εἰ κείμεναι ἀνωτέρω τοῦ σημείου ἐκείνου, ἀνήκον ὡς φαίνεται, εἰς τὴν Παιονίαν, ἢ καὶ τὰ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Παιονίας ἔρια οὐδέποτε ἀκριβῶς ὠρίσθησαν.

Καὶ οὗτος μὲν ἦτο ὁ πυρὴν τῆς Μακεδονίας. Ἡ δὲ εὐρυτέρα χώρα εἰς ἣν μετεδέθη βραδύτερον τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, καὶ τοι ἄρεινὴ οὖσα καὶ διατεταταμένη ὑπὸ πολλῶν πλαγίων κλάδων τοῦ Σκάρδου ὄρους, περιλαμβάνει τρία μεσόγεια πεδία. Ἐκ τούτων τὸ βορειότατον εἶναι τὸ πεδῖον τὸ σήμερον καλούμενον Τέτοβο ἢ Καλκάνδερε, τὸ περὶ τὰς πηγὰς καὶ τὸν ἄνω ροὴν τοῦ Ἀξιῦ ποταμοῦ. Ἐπειτα ἔρχεται τὸ πεδῖον τῶν Βιτωλίων, τὸ ὁποῖον συμπίπτει κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῆς ἀρχαίας Πελαγονίας καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὁ Ἐριγῶν ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀξιῶν ποταμὸν, ἔτι δὲ κατωτέρω κεῖται τὸ μεγαλύτερον καὶ κυματοειδέστερον πεδῖον τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Ἀνασελίτσας, τὸ περιλαμβάνον τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ

τὰ εἰς τοῦτον ἐκβάλλοντα ποτάμια. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα χωρίζεται ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας δι' ὄρεινῆς σειρᾶς μακρᾶς μὲν ὅπως οὖν, περιχούσης ἕως πολλὰς καὶ εὐκόλους παρόδους, ὥστε τὸ θεσσαλικὸν πεδῖον φαίνεται συνδεδεμένον οὕτως εἰπεῖν μὲ τὰ τρία προεκτεθέντα. Αἱ δὲ τέσσαρες αὗται λεκάναι, αἵτινες ἅπασαι κείνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς μακρᾶς καὶ κηθέτου ὄρεινῆς τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Πίνδου σειρᾶς, ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἅπασαι μὲν εἶναι πανταχόθεν ὑπὸ ὄρεων ὑψηλοτάτων περιπεφραγμένα, ὧν ἕκαστον ἐν μόνον ἔχει ἀνοιγμα πρὸς ἐκροήν τῶν ὑδάτων δι' ἑνὸς καὶ μόνου ποταμοῦ, Ἀξιοῦ, Ἐριγῶνος, Ἀλιάρχμονος, Πηγιοῦ ἅπασαι δὲ, εἰ καὶ κείμεναι πολὺ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διακρίνονται ὅμως κατὰ μέγα μέρος διὰ τὴν παχύτητα καὶ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὰ πεδία τοῦ Τέτοβο, τῶν Βιτωλίων καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῶ αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Σκάρδου ἡπειρωτικαὶ καὶ ἰλλυρικαὶ κοιλάδες ἔχουσι ἕδαφος λεπτόν καὶ τιτανῶδες. Καὶ περὶ μὲν τῆς Θεσσαλίας ὠμιλήσαμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει, ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου· τὸ δὲ βορειότερον πεδῖον τοῦ Τέτοβο κατείχετο, ὡς προείπομεν, κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Παιόνων· οἱ δὲ ἀρχαιότεροι Μακεδόνες κατώκουν ἰδίως εἰς τὰ πεδία τῶν Βιτωλίων καὶ τοῦ Ἀλιάρχμονος καὶ εἰς τὰ περὶ ταῦτα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὄρη.

Οἱ ἀρχαιότεροι οὗτοι Μακεδόνες διεκρίνοντο πιθανώτατα ἀνέκαθεν ἀπ' ἀλλήλων, καθόσον κατώκουν ἐπὶ ὄρεων ἢ ἐπὶ πεδίων, ἀλλ' ὅμως ἅπασαι αὐτῶν αἱ φυλαὶ εἶχον κοινόν τινα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἔφερον τὸ κοινόν τῶν Μακεδόνων ὄνομα, οὐδὲ διεστέλλοντο ἀπ' ἀλλήλων ἐνίοτε εἰμὴ διὰ τοπικῶν τιῶν ἐπωνυμιῶν ἄλλοι ὀνομαζόμενοι Ἐλιμειῶται Μακεδόνες, ἤτοι Μακεδόνες τῆς Ἐλιμείας, ἄλλοι Λυγκητῆται Μακεδόνες, ἤτοι Μακεδόνες τῆς Λυγκηστίδος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἦτο μὲν διάφορος τῆς ἰλλυρικῆς, τῆς θρακικῆς, πιθανῶς δὲ καὶ τῆς παιονικῆς, συγγενῆς ὅμως τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡγεμόνες καὶ δῆμος εὐχερῶς προσφωκισοῦντο ταύτην, εἰ καὶ ὑπῆρχον ἑλληνικὰ τινα γράμματα, τὰ ὅποια δὲν ἠδύνατο ἀκριδῶς νὰ προσφέρωσιν. Εἶχον δὲ καὶ τοῦτο τὸ κοινόν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἐμάχοντο μᾶλλον ὡς τακτικοὶ πολεμιστᾶι ἐπὶ σκοπῷ κυριαρχίας καὶ φορολογίας, οὐχὶ ληστρικῶς ἐπὶ σκοπῷ ἀπλῆς διαρπαγῆς, ὅπως οἱ ἰλλυριοὶ, οἱ Θραῖκες καὶ οἱ ἡπειρώται. Ἐν γένει δὲ οἱ Μακεδόνες προσήγγιζον πολὺ πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ὑποδεέστερα φύλα τῷ ἑλληνικῷ ἔθνους.

Ἐπειδὴ ἡ γῶρα ἦν κατώκουν τὰ διάφορα φύλα τῶν Μακεδόνων ἦτο εὐρεῖα καὶ εὐφορος, ἐκ τούτου ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ἡ ἐπίδοσις ἦν κατὰ μικρὸν ἔλαβον, καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἦν ἐπὶ τέλους ἐκτῆσαντο ἐπὶ ἅπαντας τοὺς γείτονας αὐτῶν. Δὲν συνετάχθησαν ὅμως ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον. Κατ' ἀρχὰς ἕκαστον φύλον ἢ τμήμα (καὶ εἶναι ἀδηλον ὅποσα ἦσαν) εἶχε τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἡγεμόνα. Τὸ δὲ φύλον, τὸ ὅποιον ἔφερε μὲν ἰδίως τὸ τῶν Μακεδόνων ὄνομα, ὑπερίσχυσε δὲ βραδύτερον ἅπαντων τῶν λοιπῶν, ἔδρευε τὸ πρῶτον περὶ Αἰγῆς ἢ Ἐδεσσαν, τὸν μετέωρον, τὸν ἀγέρωχον, τὸν ζωγραφικὸν γῶρον, ὅπου κείνται σήμερον τὰ Βοδενά. Καὶ μετετέθη μὲν βραδύτερον ἡ κατοικία τῶν βασιλέων εἰς τὴν πλησιέστερον τῆς θαλάσσης κειμένην τελευτῶδη Πέλλαν, ἀλλ' ὅμως ἡ Ἐδεσσα ἐξηκολούθησε τιμωμένη πάντοτε ὡς γῶρος ἱερὸς ἐν ᾧ ἐκηδεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ὡς κοινὴ θρησκευτικὴ ἐστία τοῦ ὄλου ἔθνους. Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἦν βραδύτερον κατεσκευάσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τμήμα αὐτῆς τὸ φέρον ἀπὸ Λυγκητοῦ εἰς Πέλλαν καὶ Θεσσαλονίκην, διὰ τοῦ Βερμίου ὄρους, ἦται τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης τοῦ Ὀλύμπου παρεκτάσεως, δι' ἧς κατέρχεται ὁ Ἀλιάρχμων εἰς τὸ παραθαλάσσιον πεδῖον τῆς Βερροίας, ἀνὰ μέσον χάσματος τὸ ὅποιον εἶναι ἀποτομώτερον καὶ δυσβατώτερον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ἐκρέει ὁ Πηγεῖος.

Τοῦ μεγαλείου τῶν Μακεδόνων ἰδρυταὶ ὑπῆρχαν φυγάδες τινὲς Ἕλληνας, οἵτινες, ἐπελθόντες, ὡς λέγεται, κατὰ τὴν ἐβδόμην π. Χ. ἑκατοντατηρίδα εἰς τὰς γῶρας ταύτας καὶ ἄρξαντες μοίρας τινὸς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ἐπεχείρησαν τὰς κατακτήσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, τοσοῦτον ἐξακρίως μετέπειτα ἐπολλαπλασίασαν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν διάφοροι παραδόσεις περὶ τῶν προγόνων τῶν δύο τούτων βασιλέων, ἅπασαι ὅμως ἀνήγον τὴν ἀρχὴν τοῦ οἴκου αὐτῶν εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ Ἄργους, δηλαδὴ τοὺς Τημενίδας. Ἡ μία τῶν παραδόσεων τούτων, ἣτις, ὡς φαίνεται, ἀνεφέρθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Χίου Θεοπόμπου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰσοκράτους, ἔλεγε, ὅτι ὁ Κάρανος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀργείου δυνάστου Φεῖδωνος, ἀποδημήσας εἰς Μακεδονίαν, κατεστάθη εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κυριευθεῖσαν Ἐδεσσαν. Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην παράδοσιν, τὴν ὅποιαν εὐρίσκωμεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τρεῖς ἀδελφοὶ ἀπόγονοι τοῦ Τημενοῦ, Γαυάνης καὶ Ἀέροπος καὶ Περγίικας, ἔφυγον ἐξ Ἄργους εἰς ἰλλυριοὺς,

ἐκείθεν δὲ ἀπῆλθον εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν· καὶ ἐπειδὴ ἦσαν πενέστατοι ἠναγκάσθησαν ἐνταῦθα νὰ ὑπερητήσωσιν ὡς ποιμένες τὸν μικρὸν βασιλέα τῆς πόλεως Λεθαίας. 'Αλλὰ μετ' οὐ πολὺ θαῦμα παράδοξον πρακτικῆς τοῦ Περδίκκου μεγαλείου, τοσοῦτον ὀφθαλμοφανῶς, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Λεθαίας ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς καὶ νὰ ἐξαποστείλῃ μάλιστα κατόπιν αὐτῶν ἱππεῖς ἵνα τοὺς φονεύσωσι. Τότε ὅμως ποταμὸς τῆς χώρας ταύτης, τὸν ὁποῖον διέβησαν οἱ Τημενίδαι, πλημμυρῆσας αἰφνιδίως, διεκώλυσε τὴν τῶν ἱππέων διαπερασίωσιν· διὸ ἐτι ἐπὶ 'Ηροδότου ἔθυσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τῷ ποταμῷ ἐκεῖνον, ὡς σωτῆρι τοῦ οἴκου αὐτῶν. 'Ο Περδίκκας καὶ οἱ δύο αὐτοῦ ἀδελφοί, διασωθέντες οὕτω, κατεστάθησαν πλησίον τῶν λεγόμενων κήπων τοῦ Μίδου, τῶν κειμένων παρὰ τὸ ὄρος Βέρμιον· καὶ ἀπὸ τοῦ κρατεροῦ τούτου ποιμένος ἐδράστησε τὸ βασιλεῖον τῆς 'Εδέσσης γένος. 'Εκ τῶν δύο τούτων παραδόσεων, ἡ τελευταία λογιζέται γνησιωτέρα τῆς πρώτης, ἐν γένει δὲ δὲν φαίνεται ἀπίθανος ἢ ἐκ τῆς ἐνταῦθα 'Ελλάδος καταγωγῆ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. 'Ομοίως εἰς ἱστορικωτέρους χρόνους, ὁ 'Αθηναῖος Μιλτιάδης ἐδυνάστευσε τῶν Θρακῶν τῆς χερσονήσου ὁμοίως οἱ τῶν Λυγκηστῶν Μικεδόνων βασιλεῖς ἔλεγον ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν τῆς Κορίνθου Βακχιαδῶν· καὶ οἱ τῶν Μολοσσῶν τῆς 'Ηπείρου βασιλεῖς ἀνήγον τὸ γένος εἰς τοὺς ἥρωας Αἰακίδας. 'Επιστρέψου δὲ ἐν 'Ελλάδι· ἢ ἐξ 'Αργους καταγωγῆ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ζῶ καὶ εἰς ἕνα τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, τὸν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων πολλὰκις ἀναφερθέντα 'Αλέξανδρον, ἐπετρέπη ὑπὸ τῶν 'Ελλαδοδικῶν νὰ ἀγωνισθῆ εἰς τὰ 'Ολύμπια ὡς γνήσιος 'Ελληγ.

'Ο 'Ηρόδοτος ἀναφέρει ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Περδίκκου μέχρις 'Αμύντου τοῦ πατρὸς τοῦ προειρημένου 'Αλεξάνδρου, πέντε βασιλεῖς· Περδίκκας, 'Αργαῖον, Φίλιππον, 'Αέροπον καὶ 'Αλκέταν, τὸν πατέρα τοῦ 'Αμύντου Α', περὶ ὧν ἐν γένει μόνον γνωρίζομεν ὅτι ἐπεξέτειναν κατὰ μικρὸν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ 'Αμύντας ἀπέδρῃ ἤδη κύριος ἀξιολόγου χώρας, ἣτις περιελάμβανε τὰ παράλια τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ 'Αλιάκμονος, ἐτι δὲ καὶ ἄλλας τινας παρὰ τὸν αὐτὸν κόλπον χώρας, ἀφ' ὧν ἐξώσθησαν οἱ Βοττιαῖοι, ὅχι ὅμως καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ 'Αξιῶ καὶ 'Αλιάκμονος παράλια, οὐδὲ τὴν Πέλλαν αὐτήν, τὴν μετέπειτα μὲν πρωτεύουσαν, ἐπὶ δὲ Ξέρξῳ ἐτι ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Βοττιαίους. Εἰς τὸν 'Αμύνταν ἀνήκε καὶ ὁ ἐν τῇ Χαλ-

κιδικῇ 'Ανθεμοῦς, καὶ μέρος, ἀδελφον πόσον, τῆς Μυθονίας, τῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ 'Αξιῶ. 'Ο 'Αμύντας ἐβασιλεύσει μεταξὺ τοῦ 520 καὶ τοῦ 500 ἔτους π. Χ. καὶ περιῆλθεν, ὡς λέγεται, εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς ἐν 'Αθήναις Πεισιστρατιδῆς σχέσεις· αἱ δὲ σχέσεις αὗται ἐξηκολούθησαν καὶ μέχρι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τῆς ἀπὸ ἀλλαγείσης ἀπὸ τῶν τυράννων πόλεως τῶν 'Αθηνῶν. 'Ο τοῦ 'Αλεξάνδρου υἱὸς καὶ διάδοχος Περδίκκας Β', περιῆλθεν εἰς ἐτι στενοτέραν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ἐνταῦθα 'Ελληνας. 'Ἦδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ὀφελῆθῃ ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν ἵνα ἐπεκτείνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ· ὁ δὲ υἱὸς, διὰ τὴν ἐντελῆ τῆς ἐν Εὐρώπῃ περσικῆς κυριαρχίας κατάλυσιν, ἤζητησεν ἐτι μᾶλλον τὸ μακεδονικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν δύο τούτων βασιλείων προσεκλήσαστο ἅπασαν τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν 'Αξιῶ καὶ Στρυμόνος χώραν. 'Ἐπειτα ὁ Περδίκκας Β' ὀφελήθη πάλιν ἐκ τῶν περιπερασμῶν εἰς οὓς περιῆλθον οἱ ἐνταῦθα 'Ελληνας ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἵνα ἐπὶ μᾶλλον ἀσφάλισῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Εἶδμεν ἐτι ὁ Περδίκκας (σελίς 555 τοῦ πρώτου τόμου) ἀπὸ συμμάχου τῶν 'Αθηναίων ἐγένετο πολέμιος αὐτῶν καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐναρξίν τῆς μεγάλης μεταξὺ 'Αθηνῶν καὶ Σπάρτης ἔριδος, ὑποκινήσας εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτιδαίαν. Δὲν ἔπαυσε δὲ ὑποστηρίζων τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνίας τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πόλεων καὶ τῆς αἰτιατικῆς κυριαρχίας· καὶ αὐτὸς ἰδίως εἶναι ὁ δοὺς τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ὀλυμπιακῆς ὁμοσπονδίας, περὶ ἧς ἄλλοτε ὀμιλήσαμεν (σελ. 789 τοῦ πρώτου τόμου).

'Αλλ' οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ δραστηριότης πολλῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας, ἡ μοναρχία αὕτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ σπέρματα ἀνωμαλίας καὶ διχστασίας, ὡς ἐκ τῶν ὁπίων ἀνεστέλλετο ἐκ διαλειμμάτων ἢ πρόδοσις αὐτῆς. 'Ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς δὲν ἦτο ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ κεκανονισμένη· τούτου ἕνεκα μετὰ τὸν θάνατον πολλῶν ἐκ τῶν βασιλείων ἐκείνων, ἐπήρχοντο ἔριδες καὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες. 'Υπήρχον δὲ καὶ διάφοροι φυλαὶ Μακεδόνων, αἵτινες, ὀνόματι μὲν ἢ καὶ πράγματι ἀπετέλουν μέρος τῆς τῶν Τημενιδῶν κυριαρχίας, ὑπετάσσοντο ὅμως οὐδὲν ἦττον εἰς ἰδίους ὑποτελεῖς ἡγεμόνας. 'Ἐντεῦθεν ἢ τοῦ Περδίκκου βασιλεία ἀνεστάθη ὑπὸ πολυειδῶν ταραχῶν. Πρῶτον ὁ Περδίκκας ἀφῆρσε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ 'Αλκέταν, ὅστις εἶχεν, ὡς φαίνεται, πλεῖστον εἰς τὴν βασιλείαν δικαίωμα· ἔπειτα ἐξέβαλε καὶ τὸν νεώτε-

ρον ἀδελφὸν Φίλιππον ἀπὸ τῆς ὑποτελοῦς τούτου ἡγεμονίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς Σιτάλκην, τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα τῶν Θρακῶν, ἐπεχείρησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, νὰ ἀποδώσωσι τὴν ἀρχὴν εἰς Ἀμύνταν τὸν τοῦ Φιλίππου ἐκείνου υἱόν. Ὅτε πάλιν βραδύτερον περὶ τὸ 418 π. Χ. ἀπέθανεν ὁ Περδίκκας, ὁ μὲν νόμιμος αὐτοῦ υἱὸς ἦτο ἔτι παῖς ἐπταέτης, ὁ δὲ νόθος υἱὸς Ἀρχέλαος ἦτο ἤδη εἰς ὠρμηὸν ἡλικίαν, καὶ πρὸς τούτοις οὐ μόνον φίλαρχος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φιλάρχων ἐκείνων ἀνθρώπων οἵτινες θεωροῦσι πάντα τρόπον θεμιτὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των. Ἐξῆ δ' ἔτι ὁ ἀποβληθεὶς τῆς ἀρχῆς Ἀλκίτας καὶ ἠλπίζεν ἤδη νὰ ἀνακτήσῃ εὐχερῶς ὅ,τι ἄλλοτε ἀδίκως ἀπώλεσεν· ἀλλ' ὁ Ἀρχέλαος, προσκαλέσας αὐτὸν τε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι θέλει ὑποστηρίξει αὐτοὺς, ἐδολοφόνησεν ἀμφοτέρους, ἐνῷ διετέλουν εὐχαρῶμενοι παρ' αὐτῷ. Ἐπειτα ἐπινίξε τὸν νόμιμον αὐτοῦ ἀδελφόν καὶ οὕτω κατέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως ἀνεδείχθη τοῦλάχιστον ἀξίος αὐτῆς, ἡ δὲ Μακεδονία ὑπ' αὐτοῦ κυβερνωμένη οὐ μόνον μετέσχεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ δύναμιν στρατιωτικὴν ἐκτίησεν πολλὴν τῆς προτέρας μεγαλητέρας. Ὁ βασιλεὺς οὗτος οὐ μόνον ἠϋξήσε τὸν στρατὸν, τὰς προμηθειὰς τοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτητῶν, ἀλλὰ καὶ ὁδοῦς ἔτεμεν εὐθείας μεταξὺ τῶν διαφόρων τοῦ κράτους μερῶν, ἔργα, ὡς φαίνεται, πρωτοφανῆ, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Παρεκτός δὲ τῶν βελτιώσεων τούτων, περὶ ὧν κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστερὰς εἰδήσεις, ὁ Ἀρχέλαος ἔδρασε πολυτελεῆ περιοδικὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, καὶ συνῆψε σχέσεις φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἀθηνῶν. Κατέπεισε τὸν Εὐριπίδην καὶ ἕτερον τραγικὸν ποιητὴν, τὸν Ἀγάθωνα, προσέειπε δὲ καὶ Χοιρίλον τὸν ἐποποιόν, νὰ ἔλθωσιν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ὁ Εὐριπίδης ἰδίως ἠξιώθη εὐμενεστάτης καὶ πολυτελοῦς δεξιώσεως, διατρέψας αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 406 ἢ 405. Ὁ Ἀρχέλαος ἐκάλεσε καὶ τὸν Σωκράτην, μὴ δεχθέντα ὅμως τὴν πρότασιν· καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁμοίως λέγεται ὅτι παρέσχε δείγματα εὐνοίας. Ἀπέθανε δὲ καθ' ὃ ἔτος καὶ ὁ Σωκράτης, ἦτοι τὸ 399 π. Χ. δολοφονηθεὶς ἐν κνηγεσίῳ ὑπὸ δύο Θεσσαλῶν, τοῦ Κραταίου καὶ τοῦ Ἑλληνοκράτους, μεθ' ὧν συνέπραξε καὶ ὁ Μακεδὼν Δεκάμνιχος. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν νεανίσκοι, πρὸς οὓς ὁ Ἀρχέλαος ἦτο τὰ μάλιστα προσηλωμένος, οὓς ὅμως προσέβαλε δι' ὕβρεως καὶ παραβάσεως τῶν γενομένων αὐτοῖς ὑποσχέσε-

ων· ὁ δὲ Μακεδὼν Δεκάμνιχος συνέπραξε μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν. Εἶπομεν ἔτι ὁ Εὐριπίδης διήγαγε παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ τὰ τελευτάκια τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη. Ὁ μέγας δραματούργος, ἐνώπιον τῆς εὐφροίας καὶ τῆς χάριτος τοῦ ὁποῦ ἡ Ἑλλάς ἅπασα, ἡ τότε Ἑλλάς, ἐκλίνε τὴν κεφαλὴν, εἶχε φυσικὸν τι ἐλάττωμα δυσάρεστον, τοῦτο ἔτι ἡ ἀναπνοὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρὰ. Ὁ μὲν Δεκάμνιχος λοιπὸν ἠλεγεῖεν αὐτὸν ποτε κακοήθως διὰ τοῦτο, ὁ δ' Ἀρχέλαος παρέδωκε τὸν αὐθάδη εἰς τὸν ποιητὴν ἰνα μαστιγῶσῃ αὐτόν· καὶ, τοῦτο εἶναι τὸ θλιβερώτερον, ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὑμνήσας τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν δὲ ἐκδίκησιν στηλιτεύσας, ὁ Εὐριπίδης, ὁ πολίτης τῆς ἐλευθέρως καὶ εὐνόμου τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ὁ Εὐριπίδης ἐξετέλεσε τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἀπόφασιν. Ἐξ δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ ὁ Δεκάμνιχος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λητμονήσῃ τὸ πάθημα, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐκδικηθῆ, παροξύνων τοὺς δολοφόνους τοῦ Ἀρχελάου καὶ συμπράττων μετ' αὐτῶν.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα τὰ κυρούμενα ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, διαφωτίζουσιν ὅπως οὐδὲν τὸ τε ἀσάφες πολιτεύμα τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὃν οἱ συμπολίται φιλόσοφοι τοῦ θεάτρου ἀπεκάλεσαν. Τὸ πολιτεύμα τῆς Μακεδονίας, περὶ οὗ πλείοτερά τινα θέλομεν εἶπει μετ' οὐ πολὺ, παρίσταται ἐνταῦθα ὡς μοναρχία ἀπόλυτος, καθ' ἣν οὐδεὶς νόμος, οὐδὲν δικαστήριον ἠγγυῶντο τὴν προσωπικὴν τῶν κατοίκων ἀσφάλειαν, ἣτις ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς αὐτονομίας θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Ὁ Ἀρχέλαος ἠθέλησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Εὐριπίδην προσβληθέντα ὑπὸ τοῦ Δεκάμνιχου, καὶ παραδίδει ἀμέσως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φίλου του τὸν ἐκτεθέντα εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ πολίτην. Ἐνῷ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ πολίτου τούτου γενομένη προσβολὴ δὲν ἦτο ἐπὶ τέλους βάρεια, ὁ βασιλεὺς καταδικάζει αὐτὸν εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως. Ὅποια διαφορὰ πρὸς ὅσα ἤθελονπραχθῆ εἰς ὁμοίαν περίστασιν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τῆς Ἑλλάδος πολιτείαις καὶ ἰδίως ἐν Ἀθῆναις! Οὐδεὶς τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων, οἰονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἤθελε τολμήσει ποτὲ νὰ καταδικάσῃ πλιτὴν Ἀθηναῖον οἰκοθεν εἰς ποινὴν τινα ἐνεκα τοιαύτης προσβολῆς, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ προσβληθέντος· δικασταὶ τακτικοὶ ἤθελον ἀποφασίσαι περὶ τοῦ ἀμαρτήματος, καὶ οἱ δικασταὶ οὗτοι οὐδέποτε ἤθελον ἐπιβάλλει τὴν βάρβαρον ποινὴν τῆς μαστιγώσεως, ἣτις ἦτο παντελοῦς ἀγνωστος εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους. Ἀλλ' ὁ τῆς ἀσθενείας πύλλων ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οὓς καὶ πόλεις

καὶ ἔθνη καὶ αἰῶνες ἀποθραυμάζουσιν! Ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὐδέποτε ἐπραξε, τὸ ἐπραξεν ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλέου καὶ τῆς συμπαιδείας, ὁ ποιητὴς τῶν Φοινισσῶν, ἐν αἷς μετὰ τσαύτης εὐγλωττίας ἐξύμνησε τὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητα.

Τὸν Ἀρχέλαον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρέστης ἀντὶ τοῦ ἐποίου, παιδὸς ὄντος, διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος ὁ Ἀέροπος. Μετὰ δὲ τετραετίαν περίπου ὁ Ἀέροπος, δολοφονήσας τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευόμενον νεανίσκον, ἐβασίλευσεν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἐπὶ δύο ἔτι ἐνιαυτούς. Τότε ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐκ νόσου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς τοῦ Πausανίας, ὅστις μετὰ ἐνὸς περιόδου ἔτους κυβέρνησιν, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀμύντου Β'. Ὁ Ἀμύντας οὗτος, ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου καὶ πάππος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἦτο μὲν συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀλλὰ διετέλεσεν ἀπλῶς ὑπηρέτης τοῦ Ἀερόπου μέχρις οὗ, καταστήσας ἐκποδὸν τὸν Πausανίαν, ἐβασίλευσεν αὐτὸς. Ἐβασίλευσε δὲ μετὰ τινων διακοπῶν εἰκοσι τέσσαρα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 393 μέχρι τοῦ 369, ἔτη πολυτάραχα καὶ ἐλεύθρια διὰ τε τὴν Μακεδονίαν καὶ διὰ τὸν βασιλέα αὐτὸν, ὅστις ἠναγκάσθη ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐγκαταλίπη ἐφ' ἱκανὸν τὸ κράτος. Ὁ ἰσχυρὸς πολεμικὸς ὄργανισμὸς ὃν εἶχε κατασκευάσει ὁ Ἀρχέλαος, φαίνεται καταλυθεῖς ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων, αἱ δὲ συνεχεῖς ἐκθρονίσεις καὶ δολοφονίαι βασιλέων, ἔτι ἀπὸ Περδίκκου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀρχέλαου ἀρξάμεναι καὶ μέχρι τοῦ Ἀμύντου ἐξακολουθήσασαι, κατέλυσαν τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν καὶ διέσπασαν τὰ διάφορα τμήματα τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, τὰ ὅποια φύσει ῥέποντα πρὸς τὴν διάλυσιν, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ὑπὸ ἰσχυροῦς χειρὸς νὰ διατηρηθῶσι συμπεπηγμένα.

Ἡ μεσόγειος Μακεδονία εἶχε γείτονας πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸ βορειανατολικὸν καὶ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος μάχημα καὶ βάρβαρα θρακικὰ καὶ ἰλλυρικὰ φύλα, τῶν ὁποίων συχναὶ ἦσαν καὶ ἐνίοτε φοβεραὶ αἱ ἐπιδρομαί. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντου ἔτος ὄρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ Ἰλλυριοί, ὠφελούμενοι πιθανώτατα ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀνωμάλου ἐσωτερικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, περὶ ἧς πρὸ ὀλίγου ἐγένετο λόγος, ἴσως δὲ καὶ προσκληθέντες ὑπὸ δευτερευόντων τινῶν τῆς χώρας ἡγεμόνων· ὁ δ' Ἀμύντας, ὅστις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν εἶχε καταλάβει τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ προκατόχου καὶ δὲν εἶχε προσθάσει νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτήν, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη, νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιδρομόντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Πέλλαν καὶ ἀπὸ αὐ-

τὴν τὴν Μακεδονίαν ἠναγκάσθη καθ' ὁλοκληρίων νὰ ἀποχωρήσῃ. Ἴνα μὴ παραδῶσῃ δὲ εἰς τοὺς βαρβάρους ἔρμαιον ὀλόκληρον τὴν χώραν, ἐπέτριψε τὴν λεγομένην κάτω Μακεδονίαν, ἧτοι τὰ περὶ τῶν θερμαϊκῶν κόλπον παράλια, εἰς τοὺς Ὀλυθίους, τῶν ὁποίων τότε μάλιστα ἤμασεν ἡ ὁμοσπονδία περιλαβοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν Πέλλαν. Ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐφαίνετο τοιοῦτοτρόπως ἐντελῶς καταλυθεῖσα· ἀλλὰ μετὰ τινος ἐνιαυτοῦ οἱ Σπαρτιάται ἐπιχειροῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι τὴν κατάλυσιν τῆς Ὀλυθιακῆς ὁμοσπονδίας, τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ἀμύντου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακτήσας μέρος τῆς ἀρχῆς ἐπεθύμει φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἀναλάβῃ καὶ ὅσα ἄλλοτε εἶχε παραχωρήσει ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του εἰς τοὺς Ὀλυθίους, καὶ εἰς ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέδωκαν τῷ ὄντι μετὰ τὴν νίκην τὰς κτήσεις ταύτας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἰσικράτης νέμει τὴν πρῶτασίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀμύνταν, ὥστε ἂν οἱ ἐνταῦθα Ἑλληνας ἐθεώρησαν βραδύτερον ὀλεθρίαν τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου, δὲν εἶχον εἰμὴ αὐτοὶ ἑαυτοὺς νὰ αἰτιῶνται, διότι αὐτοὶ ἀλληλαδιὰ δόχως ἠνώσθησαν καὶ ἠσφάλισαν τὸ κράτος τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμύντου, ἐπῆλθε πάλιν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον πολλὴ πραγμάτων ταραχὴ καὶ ἀδιάκοπος σχεδὸν ἐπέμβασις τῶν γειτόνων εἰς τὰ μακεδονικὰ πράγματα. Ὁ διαδεχθεὶς τὴν ἀρχὴν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξανδρος ἐδολοφονήθη μετὰ ἐνὸς περιόδου ἔτος, καὶ τότε πρέσβευαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἧ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως Ἀμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους αὐτῆς υἱούς, Περδίκκον καὶ Φίλιππον, ἐπέτυχε διὰ τοῦ Ἀθηναίου Ἰσικράτους νὰ καταβάλῃ μὲν τὸν κύριον αὐτῶν ἀντίπαλον, τὸν Πausανίαν, νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην, ὡς ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον, περιελθόντων τῶν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι πραγμάτων ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων ἡγεμονίαν, ἐνέβαλε κατὰ πρῶτον ἔ Πελοπίδας εἰς Μακεδονίαν, δὲν μετέβαλεν οὗτος τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰσικράτους κανονισθέντα, ὑπεχρέωσε μόνον τὸν Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, συντασσόμενος μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὀμίλους ἐκ τῶν ἐγκαρτωτέρων τῆς Μακεδονίας οἰκων, ἐν οἷς τὸν νέον Φίλιππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμύντου, ὅστις διέτριψε τότε ἐπὶ τινὰ ἔτη εἰς Θήβας ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Παμμένου. Μετ' οὐ πολὺ ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφὸς Περδίκκας, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον Πτολεμαῖ-

ον, ανέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὀλίγον, μέχρι τοῦ 360—359, ὅτε εἴτε ἐπέσειν εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, εἴτε κατ' ἄλλους ἐδελοφρονήθη κατ' εἰσήμερον τῆς μητρὸς Εὐρυδίκης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μῖσος αὐτοῦ Ἀμύντας ἦτο ἔτι παῖς, ἡ Μακεδονία περιέστη αὐτῆς εἰς ἔσχατον κίνδυνον. Οἱ Ἰλλυριοὶ, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Βαρδύλλιος ὄδηγούμενοι, εἶχον ἐκ νέου καταλάβει μέρος αὐτῆς· οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέμψαν στρατὸν ἵνα ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον ἐγγονόν τινα τοῦ Ἀρχελάου, τὸν Ἀργαῖον· οἱ Θράκες παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν, ἵνα ἀναδείξωσιν ἡγεμόνα τὸν προμνημονευθέντα Πασσανίαν· ἕτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐλεγκταῦντο ὑπὸ τῶν Παιόνων· τὴν δὲ ἀναρχίαν ταύτην καὶ ταραχὴν ἠϋξάνεν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπικλειῶνδου, ἐπελθοῦσα ὁμοίως γενικὴ τῶν πραγμάτων ἀνωμαλία. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρίσεως ταύτης κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Φίλιππος. Πρῶτον δὲ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν, νομίζομεν καλὸν νὰ δώσωμεν μικράν τινα εἰσαγωγικὴν ἐξηγήσιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεώς μας. Τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἱστορήθησαν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, καθόσον εἶχον σχέσιν πρὸς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ Φιλίππου τὸ μέρος ἐν κεφαλαίῳ μόνον ἐξετέθη ἐκεῖ· διότι τότε κύριον ἡμῶν θέμα ἦτο ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Ὅθεν ἰδίως ἐνδιεστρέψαμεν εἰς τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὀλικῆς αὐτῆς ἀναρχίας, εἰς τὰ περὶ τῶν ἰσθμίων πολέμων, εἰς τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Δημοσθένους· τὰ δὲ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐν παρόδῳ παρηνείομεν. Νῦν δὲ κύριον ἡμῶν θέμα εἶναι τὰν ἀπάλιν ὁ Φίλιππος. Ὅθεν οὐ μόνον ἐκτενέστερον ὁπωςοῦν γράφομεν τὰ περὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτήρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα σχέσεις ἐφιστῶμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Φίλιππον αὐτὸν καὶ τὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐν παρόδῳ μόνον ὑπομνησκόντες τὰ ἐντεῦθεν τῶν Θερμοπυλῶν γεγονότα.

Ὁ Φίλιππος ἀνατράφη ἐν πρώτης νεότητος ὅπως ἤθελεν ἀνατραφεῖ ὁ τῶν Ἑλλήνων ἀριστος. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἀφ' ἧς διέτρεψεν εἰς Θήβας ὡς ὄμηρος· ἀλλὰ ἐκ γενετῆς αὐτῆς ἐντὸς ἐλληνικῆς ἀτμοσφαιρας ἔζησε καὶ ὑπὸ ἐλληνικοῦ οὕτως εἰπεῖν γάλακτος ἐτράφη. Ἡ δοξασία ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα παντάπασι βάρβαρος καὶ ἀμέτοχος τοῦ μεσημβρινωτέρου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἀριδύτως ἐσφαλμένη. Ναι μὲν δὲν γνωρίζομεν ἀποχωρῶντως τὴν προγενεστέραν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης· ἀλλ' αἱ εἰδήσεις ἕσας περὶ αὐτῆς ἔχομεν, παριστῶσιν

ἐκ συμφώνου τοὺς Μακεδόνας οὐ μόνον ἀνέκαθεν τῶν Ἑλλήνων συγγενεῖς ὄντας, ἀλλὰ καὶ παρακολουθήσαντας, εἰ καὶ πόρρωθεν, καὶ μετὰ τινων οὐσιωδῶν τροπολογιῶν, τὴν πολιτικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν διανοητικὴν τοῦ ὅλου ἔθνους πρόδοτον διατελέσαντας δὲ καθ' ὅλα ταῦτα ἀσυγκρίτως ἀνωτέρους πολλῶν ἄλλων ἐλληνικῶν φυλῶν. Ἰδίως οἱ ἄμειστοι τοῦ Φιλίππου προκατοχοὶ ἐξήγησαν ὅσον ἐνεσσι πλειότερον νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὸν ἀπτικὸν βίον. Εἶδομεν ὅτι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάος οὐ μόνον ἄλλας κοινωνικὰς βελτιώσεις ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ καὶ διετέλεσε φίλτατος τοῦ Πλάτωνος, τότε νεωτάτου ὄντος, καὶ προσέτι φίλος τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους. Ἀμύντας δὲ ὁ τοῦ Περδίκκου καὶ τοῦ Φιλίππου πατὴρ, ἀνεδείχθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν φίλος ὁμοίως τῶν ἐπιστημοτάτων Ἀθηναίων ἀνδρῶν, ἰδίως τοῦ Ἰσικράτους καὶ τοῦ Τιμοθέου· πιστὸς τοῦ Ἀμύντου ἰατρός ὑπῆρξεν ὁ Νικόμαχος, ὁ πατὴρ τοῦ περιφήμου Ἀριστοτέλους, τοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις παρὰ Πλάτωνι φοιτήσαντος· καὶ πλὴν τούτου διέτριψε παρ' Ἀμύντα ἐπὶ μακρὸν ὁ τοῦ Πλάτωνος φίλος, Εὐφραῖος ὁ ἐξ Ὀρεοῦ. Τούτου τοῦ Εὐφραίου μαθητῆς διετέλεσαν ὁ Περδίκκος, ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφός, χειραγωγηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν φίλων καὶ οἰκείων, περιελθὼν ὡς ἐκ τούτου εἰς πολλὴν σχέσιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάζοντος Πλάτωνος καὶ ἐν γένει διατελέσας ἐπὶ τοσοῦτον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε κατήντησε νὰ κινήσῃ καθ' ἑαυτοῦ τὴν δυσμένειαν τῶν Μακεδόνων, οἵτινες, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀείποτε ἀπέδωκαν εἰς τὰ πολεμικὰ προτερήματα πλειοτέραν ἐξίαν ἢ εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάσεων ἀνατράφη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὁ Φίλιππος. Ἐπειτα δὲ εἰς ἡλικίαν δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἀπήχθη εἰς Θήβας ὡς ὄμηρος, διατρίψας ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν πόλιν ταύτην δύο ἢ τρεῖς ἔτη. Πῶς καὶ πότε ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Θήβας, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπὶ ἀνήλθεν ὁμολογουμένως ἔτι βασιλεύσας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Περδίκκου, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Περδίκκος, κατὰ συμβουλήν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐφραίου, ἐπέστρεψεν αὐτῷ τὴν ὑποτελὴ κυβέρνησιν ἰδίας τινὸς χώρας τῆς Μακεδονίας, ἐν ἣ ὁ Φίλιππος παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπηρετῶν τούτον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθέντας πολέμους, διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυ-

νάμωσ ἦν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ ἔκτοτε ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ διαικουμέναις ἐπαρχίαις, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῶν μαθημάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐν Θήβαις.

Τῷ ὄντι ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τοῦ 15-18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐπενήργησεν οὐσιωδέστατα εἰς τὸν ὅλον μετέπειτα χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὡς ὁμηρος, ὁ Φίλιππος ἐτυχεν ἐνταῦθα ἐντίμου καὶ εὐπρεποῦς ὑποδοχῆς. Κατῴκει παρὰ τῷ Παρμένει, πολίτῃ ἐγκρίτῳ ἔλαβεν ἰκανὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ρητορικὴν παιδείαν, διότι βραδύτερον ἀνέβη ἐπιτηδεύματα περὶ τὸ λέγειν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐσπούδασε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς ἣν ὅμως ὀλίγην μετέπειτα ἔδειξε κλίσιν. Ἀλλὰ μάλιστα ὠφελήθη ἐν Θήβαις ἀπὸ τῆς οἰκειότητος καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν δύο ἀνδρῶν οἵτινες τότε ἐκόσμουσαν τὴν τε ἰδίαν πατρίδα καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, καὶ ἐν γένει ἡ τῶν Θεβῶν πόλις οἷα εἶχεν ἀποβῆ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐπροξένησαν τόσῳ πλείονα ἐντύπωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν μᾶλλον ἢ θεωρητικὸν τοῦ Φιλίππου χαρακτῆρα, ὅσῳ ἡ πόλις ἐκείνη διέπρεψεν αἰετοτε περὶ τὸ πράττειν ἢ τὸ λέγειν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κυβερνῆται αὐτῆς διεκρίθησαν μάλιστα ὁ μὲν περὶ τὴν διοργανώσιν τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ περὶ τὰ στρατηγικὰ βουλευμάτα καὶ τὰς τακτικὰς παρατάξεις. Ἡ θῆα τοῦ στρατοῦ ἐκεῖνου, εἰς κατηρτίσθη κατὰ τε τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πεζικὸν ἐπὶ Πελοπίδου καὶ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ συγκινήσῃ νέον, ὅστις ἦτο οὐ μόνον προωρισμένος νὰ ἀρξῇ λαοῦ μαχίμου, εἰ καὶ ἀπεστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ἐπιτηδείου στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πλείστην εἶχεν ἐκ φύσεως τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν δραστηριότητα. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι κηρύχθη καὶ νὰ οἰκειωθῇ πρὸς τε τὸν ἐν Λεύκτροις νικητὴν καὶ πρὸς τὸν ἐκπαιδευτὴν τοῦ ἱεροῦ λόγου, θέλομεν κατανοῆσαι ὅτι πρῶμῶτα ὁ νεὺς αὐτοῦ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ τὰς τε ἀρίστας βελτιώσεις τὰς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων γενομένας περὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ πάντα ὅσα συνετέλουν εἰς τὴν ἐτι πλείονα αὐτῆς βελτίωσιν.

Ὅθεν ἄρα, μετὰ τὴν ἐκ Θεβῶν ἐπάνοδόν του, ἐπετρέπη ὑπὸ τοῦ Περδίκκου τὴν κυβέρνησιν ἰδίαν τινὸς τῆς Μακεδονίας χώρας, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ὀργανώσῃ μικρὰν μὲν, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἀρχὰς ἄς ἐν Θήβαις ἐδιδάχθη ἡσυχρόμενην στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτε ἀποθανόντες αἰφνης τοῦ Περδίκκου, ἔλαβε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταλάβῃ

τὴν ἀρχὴν, εὐρέθη ἔχων περὶ αὐτὸν παρεσκευασμένον στρατὸν τινα, τὰ μάλιστα συντελέσαντα εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, Ἀμύντου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Περδίκκου· ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τῶν πραγμάτων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν φίλων νὰ καταλάβῃ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι τὴν βασιλείαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀμύντας οὕτως ἔζησε δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, οὐδ' ἐφρονεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατηργηθεὶς τότε ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ τρεῖς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Ἀρχέλαον, τὸν Ἀριβαῖον καὶ τὸν Μενέλαον, υἱοὺς τοῦ Ἀμύντου ἀπὸ ἄλλης γυναίκης ἢ ἑταίρας· ἐκ τούτων ὁ μὲν εἰς ἐφρονεῖτο ἄρα ὡς ἐβασιλευσεν ὁ Φίλιππος, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐσώθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ φυγῆς, ἀλλὰ βραδύτερον, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ὀλυνηθῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ συλληφθέντες ἐν Ὀλύμβῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανατώθησαν ὡσαύτως.

Οὕτως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὁ Φίλιππος τῶν πλησιεστέρων προσκομμάτων, ἅτινα παρενετίθεντο μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Καὶ ἐνταῦθα πρὸς φρονον νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ μακεδονικοῦ πολιτεύματος, καθὼς ἐξηγούντα μὲν τὰς πρώτας ταύτας πράξεις τοῦ Φιλίππου, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα πρὸς κατὰληψιν τῆς ὅλης μακεδονικῆς ἱστορίας. Τὸ μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τρεῖς περίπου ἡδὴ αἰῶνας διεξήγετο ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηρόνων εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, ἀλλ' ὅμως, ὡς εἶδομεν, πολλαὶ καὶ αἰματηραὶ ἐρίδες συνέβαινον ἕνεκα αὐτοῦ μετὰ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου ἐκεῖνου, ὑπερίσχυε δὲ συνήθως ὁ τολμηρότερος· διότι αὐτὸς εἶχον ἀνέκαθεν αὐτόθι τὰ πράγματα, ὥστε ἐδέοντο ἀνδρὸς βέκτου καὶ ἰσχυροῦ. μάλιστα δὲ τοιαῦται ἦσαν αἱ περιστάσεις ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ἐκ τούτου ἡδὴ συνάγεται ὅτι ἡ μακεδονικὴ μοναρχία δὲν ἦτο, ὡς εἶπόν τινες, μοναρχία περιορισμένη καθ' ἣν ἔννοιαν δίδομεν σήμερον εἰς τὸν ὅρον τοῦτον, ὃ ἐστὶ περιορισμένη διὰ θεσμῶν τακτικῶς ἐνεργούντων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς συνταγματικὰς μοναρχίας. Ἡ μακεδονικὴ βασιλεία ἐνουμιζε μᾶλλον τὴν ὀμηρικὴν βασιλείαν, ἥτις καθὼς εἶδομεν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, συνεβουλεύετο μὲν ἐνίοτε τοὺς ἀρίστους καὶ τὸν δῆμον, ἐπραττεν ὅμως πολλάκις κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ· διότι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων, τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρίστων δὲν ἦσαν ρητῶς ὀρισμένα· ὅθεν ὁσάκις συνέπιπτε νὰ ἀρξῇ βασιλεὺς ἰσχυρὸς καὶ δραστήριος (καὶ τοιοῦτος ἔπρεπε νὰ ἦναι συνήθως ὁ

τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς) ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐρευρᾷ καὶ ἐτι ὀλιγώτερον νὰ ἀκολουθῇ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν. Τῶ ὄντι ἐν τῇ μακεδονικῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρεται μὲν ἐνίοτε ἐκκλησία τοῦ δήμου, συγκαλουμένη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις αὐτῆς εἰς σπουδαίαν τινὰ πρότασιν ἢ νὰ δικάσῃ ἐπίσημῶν τι πρόσωπον ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν σπανιώτατα. Τὰ γεγονότα τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας, καθόσον γνωρίζομεν αὐτά, παριστῶσιν ἡμῖν συνήθως τοὺς βασιλεῖς πράττοντας αὐτογνωμόνως, καὶ αὐτογνωμόνως ἐπιτελοῦντας τὰ βουλευμάτα αὐτῶν, οὐδὲ συμβουλευομένους τινὰ, εἰμὴ ὅσκις τοῦτο ἤρεσκεν αὐτοῖς, καὶ προσέχοντας μόνον νὰ μὴ προσβάλλωσι τὰ αἰσθήματα τῶν μαχιμῶν λαῶν, ὧν ἐστρατήγουν μᾶλλον ἢ ἐβασίλευον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ βασιλεία ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχύς ἐγένετο τοσοῦτον μεγαλητέρα ὅσον καταπληκτικώτερα ἀπέβη ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὅθεν οὐδὲ ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν, εὐρίσκομεν ἴσχυος πολιτικῶν τωματείων ἐκπροσωποῦντων εἴτε τοὺς ἀρίστους εἴτε τὸν δῆμον, καὶ τακτικῶς συνεργωμένων ἵνα θέσωσι φραγμὴν τινὰ εἰς τὴν ἀπόλυτον τῶν βασιλέων γνώμην. Ἡ μόνη θέλησις εἰς ἣν ἐνίοτε οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύπτωσιν, ἦτο ἡ τοῦ στρατοῦ θέλησις. Ὅχι ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος δὲν διετέλει ὑπακούων καὶ πειθαρχῶν εἰς τοὺς ἡγεμόνας· ἀνευ τοιαύτης ὑπακοῆς καὶ πειθαρχίας ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπράξῃ τὰ μεγαλουργήματα ὅσα διέπραξεν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἐξετίθετο εἰς ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας, οἱ βασιλεῖς ἐκείνοι ἐνόμιζον φρόνιμον νὰ ἀκούωσιν ἐνίοτε τὰς εὐχὰς αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ὑπέκυψεν αὐτὸς ὁ ἀκατάσχετος Ἀλεξάνδρος, ἐτι δὲ μᾶλλον ὑπέκυψαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.

Ὁ Φίλιππος ἀφοῦ ἠσφάλισεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν, εἶχεν ἐτι, ὡς γνωρίζομεν, πολλοὺς καὶ ποικίλους πολεμίους, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διὰ τῆς βίας νὰ καταβάλῃ. Πρὸ πάντων λοιπὸν ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Θρακῶν δι' ἐπιτηδεῖων βόρων καὶ ὑποχρεώσεων, ματαιώσας οὕτω τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐγὸς τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Πανσανίου, ὅστις διὰ τοῦτο μόνον ἠδύνατο νὰ ἦναι ἐπικίνδυνος, ὅτι ὑπὸ τῶν Θρακῶν ὑπεστηρίζετο. Ἀλλ' εἶχεν ἐτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐπικειμένους ἀπὸ θαλάσσης μὲν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Ἀργαῖον, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὅθεν ἐσπευσε νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐφαρμόζων εἰς τὴν ὅλην μοναρχίαν

τοὺς στρατιωτικοὺς θεσμοὺς οὓς εἶχεν ἐγκρίτως εἰσαγάγει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν, ἐμφυγῶν δὲ τοὺς φίλους καὶ συναγωνιστὰς διὰ προσκελιῶν γενναίων, οἷας οἱ Μακεδόνες οὐδέποτε πρότερον ἤκουσαν ἀπὸ χεϊλέων βασιλικῶν. Ταῦτα δὲ διαπράξας ὅσον ἐνεσσι τάχιον, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν περιλιπομένων πολεμίων, ἐπιτηδειότατα μεταχειριζόμενος τὴν βίαν καὶ τὴν πολιτικὴν.

Ὁ Φίλιππος ἤξευρεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐβοήθουν τὸν Ἀργαῖον εἰμὴ διότι ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἐγγράψεν λοιπὸν εἰς Ἀθήνας ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὰς φιλικὰς σχέσεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἄλλοτε πρὸς αὐτὴν ὁ πατὴρ του Ἀμύντας, καὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως τὴν μακεδονικὴν φρουράν, ἣν εἶχεν ἐμβάλει ἄλλοτε εἰς αὐτὴν ὁ ἀδελφός του Περδίκκας. Τοῦτο ἤρκεσε, φαίνεται, ἵνα καταστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ψυχροτέρους πρὸς τὸν Ἀργαῖον· διότι ὁ ναύαρχος αὐτῶν Μαντίας, ὅστις εἶχε φέρει εἰς Μεθώνην διὰ θαλάσσης τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον, ἔμεινεν ἔπειτα ἀπρακτῶν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ, ἐνῶ ὁ Ἀργαῖος μετὰ τινῶν φυγάδων, μισθοφόρων καὶ Ἀθηναίων ἐθελοντῶν, ἐβάδισε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἐδεσσαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην βασιλεύουσαν. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν δεχθῶσιν, ὁ δὲ Φίλιππος προσέβαλεν αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς Μεθώνην καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος, συλλαβὼν αὐτὸν τε τὸν Ἀργαῖον καὶ τοὺς πλείστους τῶν περὶ αὐτὸν. Καὶ τοὺς μὲν Ἀθηναίους πολίτας περιποιηθεὶς ὅτι πλείστον, ἀπέπεμψεν εὐγνωμονοῦντας εἰς τὰ ἴδια, μετὰ νέων φιλικῶν πρὸς τὸν δῆμον τῆς πόλεως ἐκείνης πράξεων, τὸν δὲ Ἀργαῖον καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους πιθανώτατα ἐθανάτωσεν. Ἐπειτα δὲ κατατροπώσας τοὺς Παιόνιας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν νικήσας δὲ καὶ τοὺς πολὺ ἐπικίνδυνότερους Ἰλλυριοὺς, ὑπέχρεωσε καὶ τούτους νὰ εἰρηνεύσωσι, παραιτοῦντες πάντα ὅσα ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κατέκτησαν. Καὶ οὕτως, συμπληρώσας ταῦτα κατὰ τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος, 359, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἀκόλουθον, 358, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ἀμφίπολιν, ἥτις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους αὐτοῦ, διότι ἐπεκράτει τῆς τοῦ Στρωμόντος διαβάσεως, ἀπέλειεν ἀπ' ἀνατολῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐφύλαττε τὰς πύλας τὰς ἀγρούσας πρὸς τὴν χερσοσόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκχωρήσει ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως, παραχωρήσας αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐφρόντισαν νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύ-

την. Δυσκόλως δὲ δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν τὸν Φίλιππον, διότι βλέπων αὐτοὺς ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο δῶρον, ἠθέλησε νὰ τὸ ἀναλάβῃ, τοσοῦτον μάλιστα ἀναγκασίον ὡς πρὸς παρῴσιον τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ναι μὲν, ἀρχίσας ἤδη τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ θέλων νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐξ Ἀθηναίων ἀποστολὴν ἐπικουρίας, ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀμφιπολίτας, διότι ἔδωκαν αὐτῷ πολλὰς ἀφορμὰς εἰς πόλεμον, ὅτι ὅμως πολιορκεῖ τὴν πόλιν διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι θέλει παραδώσει αὐτὴν εἰς αὐτοὺς, ἅμα κυριευθῆ. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν τὴν πόλιν, ὀχυρώσας αὐτὴν καὶ πολυειδῶς ἀσφαλίσας. Τοῦτο τοῦ Φιλίππου τὸ πολιτεύμα εἶναι βεβαίως ἀξιὸν ἐπιτιμῆσεως· ἀλλὰ πόσοι τῶν κατακτητῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κωνῆς ἠθικῆς κρινόμενοι, ἠθέλων διαφύγει πᾶσαν καταδίκην; Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, οἵτινες βραδύτερον δὲν εὑρισκόν λόγους ἵνα ἀποχρώντως στιγματίσωσι τὴν ἀπάτην καὶ τὴν ψευδολογίαν τοῦ Φιλίππου, δὲν ἔπρεπε μᾶλλον νὰ αἰτιῶνται ἑαυτούς· πρῶτον διότι δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν, παραχωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τῷ 359, καὶ δεῦτερον διότι ἦσαν ἄρκετὰ ἄπλοοι, ὥστε νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος θέλει θυσιάσει τὸν καιρὸν καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἵνα χάρισῃ, ἔπειτα εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀμφίπολιν καὶ πιστεύσαντες εἰς τοῦτο, νὰ μὴ πέμψωσι ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν; Ἐξεταζόμενοι δὲ τοῦ πράγματος καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δικαίου, δὲν βλέπομεν κατὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περισσώτερον τοῦ Φιλίππου δίκαιον εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀπολύτως δίκαιον οὐδέτερος ἐξ αὐτῶν εἶχεν· ὅτι Φίλιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατακτηταί, θέλοντες νὰ καταλάβωσι πόλιν εἰς οὐδέτερον ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσαν καὶ ἐπιδιώκοντες τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἡ κατάληψις τῆς Ἀμφιπόλεως συνέφερεν εἰς αὐτοὺς. Ὑπερισχύωντος δὲ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἐπιτηδειοτέρου, ὁ ἀποτυχὼν ἠδύνατο νὰ λυπῆται, ὅχι ὅμως καὶ νὰ κατηγορῆ τὸν ἐπιτυχόντα ἐπὶ ἀδικίᾳ καὶ ἀπάτῃ.

Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον φροντίσει νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὴν Ἀμφίπολιν, οὐ μόνον βραδύτερον οὐδεμίαν ἐπεμψάν εἰς αὐτὴν ἐπικουρίαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔπραξαν λάθος. Οἱ ἀναγκασταὶ ἡμῶν γνωρίζουσιν ὅτι εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχε πόλις Ἑλληνίς, ἡ Ὀλυνθος, ἣτις ἄλλοτε ποτε συνέκροτῆσε περὶ ἑαυτὴν μεγάλην ἄμισπονδίαν, βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ διαλύσῃ τὴν ἄμισπονδίαν ταύτην, παρέμεινεν ὅμως πάντοτε καθ' ἑαυτὴν λόγου ἀξία

καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέτυχε νὰ ἀνακτήσῃ αὐτὴς ἰκανὴν δύναμιν. Οἱ Ὀλυνθιοὶ, φοβηθέντες τὸν Φίλιππον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐζήτησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ὁπτιμερὶ μᾶλλον ἐπικινδύον ἀποδαίνοντα βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλων νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διὰ πραγματικῶν θυσιῶν ὡπωσοῦν ἀναλόγων τῶν ἀξιώσεων τούτων, ὄφειλον ἀμέσως νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ὀλυνθίων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι περὶ λόγους μᾶλλον ἢ περὶ ἔργα ἡσχολούοντο· συνέπεσε πρὸς τούτους τότε νὰ περιπλανῶσι καὶ εἰς τὸν λεγόμενον «συμμαχικὸν πόλεμον»· ἔνεκα δὲ ὄλων τούτων τῶν περιστάσεων, ἀπέπεμψαν ἀπράκτους τοὺς τῶν Ὀλυνθίων πρέσβεις. Τοῦτο μαθὼν ὁ Φίλιππος, ἔσπευσε νὰ περιποιηθῆ τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειφθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐφάνησαν ὁμοίως πρόθυμοι νὰ συμβιβάσθωσι πρὸς τὸν βασιλέα, τῶς μᾶλλον ὅσα ὁ Φίλιππος, ἵνα ἀσφαλῆστερον ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ Ἀνθεμοῦντα χώραν, τὴν κειμένην μὲν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ Θέρμης, τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, ἀμφισβητήσιμον δὲ διατελέσασαν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ τῶν προτέρων τῆς Μακεδονίας βασιλείων· καὶ πλὴν ταύτης, κατακτήσας τὸ ἀξιόλογον τῶν Ἀθηναίων κτήμα, τὴν Ποτιδαίαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς Ὀλυνθίους παρέδωκε. Περὶ ταῦτα εἰργάσθη ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ δύο ἔτη 358—356· ἰδηλαδῆ, βλέπων τοὺς Ἀθηναίους περιπλανέντας εἰς τὸν ὀλέθριον συμμαχικὸν πόλεμον, τὸ μὲν οὐδετέρως τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες ἠδύνατο νὰ παρεμβάλλωσι προσκόμματα σπουδαῖα εἰς αὐτόν, ἐτι μὴ ἀσφαλίσαντα τὴν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀρχὴν, τὸ δὲ ἀναφανδὸν ἦδη ὡς πολέμιος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπολιτεύθη, τὴν τε Ποτιδαίαν, ὡς προσιρρηται, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτῶν, ἵνα παραδῶσῃ εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ τὴν Πύδναν καὶ τὰ πλείστα ἄλλα χωρία ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον ἐτι εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα σφετερισάμενος. Οὗτοι δὲν ἔσωζον αὐτόθι ἤδη εἰμὴ μόνον τὴν πόλιν τῆς Μεθώνης. Ἐνταῦτῷ δὲ ὁ Φίλιππος ὠχύρωσε τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στρυμόνος χώρας τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἣτις ἔκειτο καταντικρὺ τῆς γῆσου Θάσου καὶ ἄλλοτε ἠμφισβητήθη, ἔνεκα τῶν μεταλλείων αὐτῆς, μετὰ τῶν Θασίων καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Θάσιοι εἶχον αὐτόθι κτίσει ποτὲ πόλιν καλουμένην Κρηνίδες, τὴν ὁποίαν ἤδη ὁ Φίλιππος ἠῤῥησε μετονομάσας Φιλίππου, ἵνα

χρησιμεύση ὡς κέντρον τῶν μεγάλων μεταλλουργικῶν καταστημάτων, τὰ ὅποια ἱδρυσεν ἐκεῖ καὶ τὰ ὅποια τσαούτην ἔλαβον ἀνάπτυξιν, ὥστε παρῆσαν αὐτῷ ἐτησίαν πρόσδοσιν χιλίων ταλάντων· κατεσκευάσε δὲ καὶ νέον χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὅποιον ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀπεκάλυετο.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν καὶ πρὶν εἰσεῖτι γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τῆς παραλίης, ἐπορίσατο πρόσδοσιν ἐτησίαν μεγαλητέραν τῆς προσόδου ἣν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως εἶχον πορισθῆ· καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ αὐξήσῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις ἀπ' ἐτέρου ἐλάμβανεν ἀδιαλείπτους ἀφορμὰς ἀσκήσεως εἰς τοὺς συνεχεῖς πρὸς τὰ γείτονα βάρβαρα ἔθνη πολέμους. Διότι οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Παίονες καὶ οἱ Θράκες εἶχον μὲν κατεινωτὴ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν κατεξαιριστόμενοι κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ καθυπέταξεν αὐτοὺς, ὑπὸ στρατηγῶν τὸν Παρμενίωνα, τότε κατὰ πρῶτον ὑπὲρ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενον.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνεζεύχθη ὁ Φίλιππος τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλείου τῶν Μολοσσῶν Νεοπτολέμου, ὅστις ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ ἡρωϊκοῦ τῶν Αἰακιδῶν γένους. Ὁ Φίλιππος ἐγνώρισεν αὐτὴν εἰς Σαμοθράκην, ὅπου συνέπεσε νὰ ἔλθωσιν ἀμφοτέροι ἵνα μυηθῶσιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, τὰ ὅποια αὐτοὶ ἐτελοῦντο. Καὶ τὸ μὲν ὁξὺ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ζηλότυπον, καὶ τὸ ἄγριον, καὶ τὸ φιλέκδικον τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐμελλε βραδύτερον νὰ προξενήσῃ πολλὰς θλίψεις καὶ ἀηρυχίας εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 356 ἔτεκεν αὐτὴ υἱόν, τὸν μετέπειτα τοσοῦτον πολυθρύλητον Ἀλέξανδρον, τὸν μέγαν. Συνέβη δὲ τὸ γεγονός ἰδίως ἐν θέρει τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτιδαίας, ἔλαβεν ὁ Φίλιππος σχεδὸν συγχρόνως ἀγαθὰς τρεῖς ἀγγελίας· ὅτι ἠττήθησαν οἱ Ἰλλυριοὶ μάχῃ μεγάλῃ διὰ Παρμενίωνος· ὅτι ἐνίκησεν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι ἵππῳ κέλῃτι· ὅτι ἐγέννησεν υἱόν, τὸν Ἀλέξανδρον.

Τοιαῦτα διέπραξεν ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη· κατέστησεν ἐκποδῶν τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους, κατετρόπωσεν ἢ καθυπέταξε τὰ περὶ τὴν Μακεδονίαν βάρβαρα ἔθνη, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα κατεῖχον εἰς τὰ παραλία ἐκείνα, καὶ προσκτησάμενος τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος μεταλλεῖα ἐπορίσατο οὕτω μεγάλην ἐτησίαν πρόσδοσιν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτων ἐπραξε καὶ ἔτε-

ρόν τι, τὸ πάντων ἴσως σπουδαιότερον, κατεσκεύασε τὸ ὄργανον δι' οὗ κατώρθωσε ταῦτα καὶ ἐμελλε νὰ κατορθώσῃ ἐτι μείζονα· ἤρχισε δηλαδὴ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀφ' οὗ ἐξησφάλισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐμελλε μετὰ εἰκοσιν ἔτη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. Περὶ τοῦ στρατοῦ τούτου εἶπομεν ὀλίγας τινὰς λέξεις καὶ ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα πλεῖστον τινὰ, διότι ἐὰν δὲν λάβωμεν ἀκριβῆ ὁπωσοῦν ἐννοσίαν τῆς τεχνικωτάτης αὐτοῦ διοργανώσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Φιλίππου.

Ἀνεφέρωμεν ἄλλοτε ἐκ διαλειμμάτων τὰς μεταβολὰς τὰς ἐπιγενομένας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πολῖται οἵτινες ἀπέτελλον μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ κράτιστον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως μέρος, τοὺς καλουμένους ὀπλίτας, ἤρχισαν ἕκτοτε καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ἀμελῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρώτιστου τούτου τῶν καθήκοντων αὐτῶν. Ὅθεν οἱ στρατοὶ κατὰ μέγα μέρος ἤδη συνεκροτήθησαν ἐκ μισθιφόρων, οἵτινες, ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἐμάχοντο πλέον ὑπὲρ πατρίδος, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ διδομένου εἰς αὐτοὺς μισθοῦ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπήγαγε μὲν ἀτοπήματα πολλὰ· ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ ἠθικὴν δύναμιν, καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ ἀνευ μεγάλης χρηματικῆς δαπάνης, ἣν, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἡγεμονιῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι. Ἀλλ' ἐνταῦθ' ἡ μεταβολὴ αὕτη συνεπήγαγε τὰ πλεονεκτήματα, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἀσκουμένη ἕκτοτε ὑπὸ ἀνδρῶν κύριον ἐχόντων τοῦτο τὸ ἔργον, ἤρχισε παραδόξως νὰ τελειοποιήται. Ἐβδαιεν τὰς βελτιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ Ἰσικράτης ἐπενόησε περὶ τε τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸν ὀπλισμὸν τῶν πελταστῶν καὶ τὴν χρῆσιν ἣν ἐποίησε τοῦ νέου τούτου στρατιωτικοῦ σώματος, ἐπιτηδειότατα συνδυάσας αὐτὸ μετὰ τῶν ὀπλιτῶν καὶ εἰς ἄλλας μὲν πολλὰς περιστάσεις, ἰδίως δὲ περὶ τὴν εἰς Κόρινθον κατατρόπωσιν μιᾶς σπαρτιατικῆς μύρας. Ὁ δὲ μεγαλοφύεστερος Ἐπαμεινώνδας ἐτι μᾶλλον ἀνέπτυξε τὸν νεωτερισμὸν τούτον, οὐ μόνον προσφορώτατα μεταχειρισθεὶς πρὸς ἐπιτυχίαν κρινοῦ τινος σκοποῦ τὸ τε πεζικὸν καὶ τὸ ἵππικόν, τοὺς τε πελταστὰς καὶ τοὺς ὀπλίτας, ἀλλὰ καὶ τὴν λαξὴν ἐπινοήσας παράταξιν, δι' ἣς συμπυκνῶν εἰς ἓν τι κύριον τοῦ πεδίου τῆς μάχης σημεῖον, δύναμιν διὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς ἀκαταγώνι-

στον, ἔχων δὲ ἀπλῶς ἀμυνόμενον τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, διέσπα οὕτως, ὡς δι' ἐμβόλου τινός, τὴν τῶν ἀντιπάλων παράταξιν καὶ ἐπέφερε τὴν ὄλην αὐτῆς τροπήν. Ἄλλοι πάλιν νοήμονες ἀξιωματικοί, οἷος ὁ γνωστός εἰς ἡμᾶς Ξενοφῶν καὶ ἕτερός τις, ὁ Αἰνεΐας, ὁ γράψας κατὰ πολιωρμητικὰ καὶ τὴν «παρασκευαστικὴν» βίβλον καὶ «τὴν στρατοπρακτικὴν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξέβησαν εἴτε εἰς ἱστορίας εἴτε εἰς ἰδίαις τεχνικᾶς συγγραφαῖς τὰ τε ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων στρατηγῶν πραχθέντα καὶ τὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πολεμικῆς πείρας πορίσματα. Ὁ Φίλιππος εἶδε, παρατήρησε καὶ ἐμελέτησε, κατὰ τὴν ἐν Θήβαις διατριβὴν του, ἅπασαν τὴν πρόβδον ταύτην τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ ἀπὸ αὐτῆς ὀρμώμενος ἐπήγαγε πλείστας ὄσας βελτιώσεις περὶ τε τὸν ὄπλισμόν, καὶ τοὺς ἐξελιγμούς, καὶ τὰς μηχανάς, καὶ τὰς διαίσεις τῶν ταγμάτων, καὶ τὴν στρατηγικὴν διεύθυνσιν, συγκροτήσας τοιοιυτοτρόπως στρατὸν πολλὸν τῶν προηγουμένων τελειότερον, στρατὸν ὅστις, ἐπὶ μᾶλλον τελειωθείς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐδέσποσε τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακτῆσεως.

Πρὸ τοῦ Φιλίππου ἡ στρατιωτικὴ τῆς Μακεδονίας δύναμις συνέκειτο, ὅπως καὶ ἡ τῶν Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἀρίστου μὲν ἰππικοῦ συγκροτουμένου ἐκ τῶν εὐπόρων γαιονκτητῶν τῆς χώρας, ἀπὸ μετριωτάτου δὲ, εἰ καὶ πολυαριθμοῦ, ὁμίλου πελταστῶν, οἵτινες, στρατολογούμενοι ἐκ ποιμένων καὶ γεωργῶν καὶ πενιχρῶς ἱματισμένοι καὶ ὀπλισμένοι ἀτελῶς, οὐ μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας πελταστάς καὶ ὀπλίτας δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν ἀκαταπαύστως κατατροποῦντο. Ὁ Φίλιππος μετέβαλεν ὀλοσχερῶς τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἄν τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων ἦτο ἄθλιον, δὲν ἐπιτιον εἰς τοῦτο οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐξεναντίας, ἰσχυροὶ ὄντες τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς γενναῖοι, ἠδύνατο νὰ ἀποδώσιν ἀριστοὶ στρατιώται· ἐπὶ εὐλαίπην ἀπὸ αὐτοῦ ἦτο ὀπλισμός, ἱματισμός, πειθαρχία, ἀσκησις. Ὅθεν ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ περιποιήσῃ, εἰς αὐτοὺς ἅπαντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, καὶ πρὸς τούτοις νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς περὶ τὴν χρῆσιν νέου τινός ὄπλου, τὸ ὅποιον καθ' ἐαυτὸ μὲν ἦτο βαρύτερον καὶ ἐπομένως εἰς τοὺς καθ' ἰδίαν ἀγῶνας τῶν στρατιωτῶν σχεδὸν ἀνωφελές, ἀλλὰ εἶχε πλείστην ἀξίαν φερόμενον ὑπὸ συμπαροῦς καὶ συμπευνωμένου στρατιωτικοῦ σώματος. Τὸ νέον τοῦτο ὄπλον, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα κατὰ πρόωτον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν τοῦ Φιλίππου στρατὸν, ἦτο ἡ μακεδονικὴ λόγχη, ἡ καλουμένη σάρισσα. Ἡ σάρισσα

ἦτο ἐν χρήσει εἰς τε τὴν πεζικὴν αὐτοῦ φάλαγγα καὶ εἰς τινὰ συντάγματα ἰππικοῦ, ὅσα πάντοτε μακροτάτη, ἀλλ' ἐν τῇ φάλαγγι πολὺ μακροτέρα ἢ ἐν τῷ ἰππικῷ. Τὰ ἰππικὰ συντάγματα τὰ ὅποια ὀνομάζοντο σαρισσοφόροι, ἦσαν εἰδὸς τι ἐλαφροῦ ἰππικοῦ καὶ ἔφερον λόγχην μακράν, δι' ἧς διεκρίνοντο ἀπὸ τοῦ βαρέος ἰππικοῦ, ὅπερ, ὄν προσδιορισμένον εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, ἔφερε τὸ λεγόμενον ξυτὸν, ἦτοι λόγχην βραχεῖαν. Ἡ τῶν ἰππέων σάρισσα εἶχε μῆκος δεκατεσσάρων περίπου ποδῶν, ὁσηεῖναι ἡ λόγχη τῶν σημερινῶν Κοζάκων· ἀλλὰ τῆς σαρίσσης τῆς πεζικῆς φάλαγγος τὸ μῆκος ἔφθανε μέχρις 21 ποδῶν. Τὸ δὲ μῆκος τοῦτο εἶναι τοσοῦτον παράδοξον καὶ καθίστα τὸ ὄπλον τοσοῦτον δύσχρηστον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸ ἐὰν δὲν ἐμαρτυρεῖτο ρητῶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἱστορικοῦ οὐ μόνον αὐτίπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τοιούτων ἀσφαλῶς.

Ὅτι λοιπὸν διέκρινε τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα ἦτο τὸ ἀλλόκατον τοῦτο τῆς σαρίσσης μῆκος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὅπως ἐνταῦθα ἐξαίρετος περιποιεῖτο ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτὴν δύναμις, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καθ' ἕκαστα τὰ τῆς παρατάξεως τοῦ φαλαγγίτου καὶ τὰ τῆς χρήσεως τῆς σαρίσσης. Οἱ φαλαγγίται παρατάσσοντο κατὰ στίχους ὀρθοῦς, ἔχοντας συνήθως ἑκατάδεκα ἀνδρῶν βάθος· μεταξύ δὲ ἑκάστου τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τοῦ ἐπομένου ὑπελείπετο διάστημα τριῶν ποδῶν. Ὁ στίχος οὗτος ἐκαλεῖτο λόχος, καὶ τοῦ λόχου προϊστάτο ὁ λοχαγός, ἀνὴρ διακεκρημένος ἐπὶ ρώμῃ καὶ ἐμπειρίᾳ ὁμοίως καὶ ὁ δευτέρος καὶ ὁ τρίτος τοῦ λόχου στρατιώτης, ὡς καὶ ὁ ὑστατος ὁ καλύπτων αὐτὸν ὀπισθεν, ἦσαν ἄνδρες λογάδες, λαμβάνοντες μισθὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων. Ἡ σάρισσα ἐν τῇ ὀριζοντιεῖ αὐτῆς θέσει, ἐκρατεῖτο πάντοτε διὰ τῶν δύο χειρῶν, διακρινόμενη καὶ κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς λόγχης τῶν ἄλλων Ἕλληνων ὀπλιτῶν, ἧτις ἐκρατεῖτο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μόνον, ἐνῷ ἡ ἕτερα ἔφερε τὴν ἀσπίδα· ἐκρατεῖτο δὲ ἡ σάρισσα τοιοιυτοτρόπως, ὥστε προέπιπτε πρὸ τοῦ σώματος ἑκάστου λογαγοφόρου κατὰ 15 πόδας· τοῦ δ' ὀπισθείου αὐτῆς μέρους, εἰ καὶ μὴ ἔχοντας εἰμὴ 6 ποδῶν μῆκος, ἦτο ὅμως ἱκανὸν τὸ βάρος, ὥστε νὰ διατηρῆται ἡ ἰσορροπία. Ἐντεῦθεν ἡ σάρισσα τοῦ δευτέρου τῶν στρατιωτῶν ζυγοῦ προέκλυπε πρὸ τοῦ μετώπου κατὰ πόδας 12, ἡ τοῦ τρίτου κατὰ πόδας 9, ἡ τοῦ τετάρτου κατὰ πόδας 6 καὶ ἡ τοῦ πέμπτου κατὰ πόδας 3. Διὸ ἀφ' ἑκάστου στίχου ἡ λόχος ἀντετάσσεται εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμιον πενταπλῆ λόγχη· ἐκ δὲ τῶν 5

τούτων λογγῶν αἱ τρεῖς πρῶται ἀναμφισβητήτως, καὶ αὐτὴ ἴσως ἡ τετάρτη, προέπιπτον μακρότερον ἢ αἱ τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν λόγγαι, ἰσάκις αὐταὶ προετείνοντο κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολέμου. Οἱ δὲ μετὰ τοὺς πρῶτους ζυγοὺς στρατιώται ἐχρησίμευον εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίζωσι καὶ νὰ ὠθῶσι πρὸς τὰ πρόσω τὸ μέτωπον ὅθεν δὲν ἔφερον τὰς σαρίσσας εἰς ὀριζόντιον θέσιν, ἀλλὰ ἀνανενευκυίας παρὰ τοὺς ὄμους τῶν προηγουμένων,» ἵνα οὕτω προσυλάττωσιν ὅσον ἔνεστι τὴν ὅλην φάλαγγα ἀπὸ τῶν ἀκοντίων καὶ τῶν βελῶν, ὅσα ἐρρίκτοτο τυχὸν ἐπὶ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ὀπισθίων ζυγῶν τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως.

Ὁ φαλαγγίτης ἔφερε πρὸς τούτοις ξίφος βραχὺ, στρογγύλην ἀσπίδα ἔχουσαν δύο περίπου ποδῶν διάμετρον, θώρακα, κνημίδας, πῖλον δὲ λευκὸν ἔχοντα εὐρὸν τὸ κράσπεδον καὶ καλούμενον «καυσία» ἀλλ' αἱ προμηκηνευθεῖσαι μακρὰι λόγγαι ἦσαν τὸ κυριώτατον ἀμυντικὸν ἔμακα ἀπὸ ἐπιθετικῶν αὐτοῦ ὅπλων. Ὁ Φίλιππος ἐπενόησεν αὐτὰ ἵνα θυνηθῆ νὰ κατισχύσῃ τοῦ θόρατος καὶ τῆς βαρείας ἀσπίδος τῶν ὀπλιτῶν καὶ ἰδίως τοῦ φοβερωτάτου τῶν ὀπλιτῶν τούτων σώματος, ἦτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὀργανωθείσης πυκνῆς τῶν Θηβαίων τάξεως. Καὶ ἐπέτυχε τῷ ὄντι τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ πυκνὴ αὕτη τάξις, προσβαλλομένη ὑπὸ τῆς οὕτω πως ὀπλισμένης φάλαγγος, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἠδύνατο νὰ παρεisdύσῃ ἀνὰ μέσον τῶν προτεινομένων σαρισσῶν, ἢ νὰ προσβάλῃ τὰς ἀσπίδας. Τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς φάλαγγος εἰς τὴν τότε κατάστασιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἦτο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ μέτωπον ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν αὐτῆς ἐπὶ ἀνωμάλων πεδίων ὁ Φίλιππος προσεπάθησεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, νὰ θεραπεύσῃ μέχρι τινὸς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲν ἤττο οἱ ρωμαῖκοὶ λεγεῶνες, πολὺ εὐπετέστερον τῆς φάλαγγος ὄντες ὀργανωμένοι, κατίσχυσαν βραδύτερον αὐτῆς. Ἐνόσω ὅμως ἡ φάλαγξ εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς ὀπλίτας, ἀπέδη ἀκαταγώνιστος, διότι καὶ οἱ ὀπλίται κυρίως διὰ τῆς πυκνῆς αὐτῶν συντάξεως ἀπέβαινον φοβεροί, διὰ νὰ συντηρηθῆ δὲ ἡ πυκνὴ αὕτη συντάξις ἀπητεῖτο τόπος ὀμαλός, ἐπὶ ὀμαλοῦ δὲ τόπου ἡ σαρισσοφόρος φάλαγξ δὲν ἦτο δυνατὸν, ὡς προσεγγήσαμεν, νὰ διασπασθῆ ὑπὸ τῶν ὀπλιτῶν.

Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, οἱ καλούμενοι «πεζέταιροι,» ἦτοι οἱ τοῦ βασιλέως πεζοὶ σωματοφύλακες, συνέκειτο καθ' ὀλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν Μακεδόνων· διηρεῖτο δὲ εἰς «τάξεις» τὰς ὁποίας οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς παραβάλλουσι πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην μοῖραν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, ἧτις καλεῖται γαλλιστὶ division, καὶ στρατηγῆται ὑπὸ τοῦ

παρ' ἡμῖν σήμερον καλούμενου ἀντιστρατήγου (général de division). Ὅπόσαι τοιαῦται τάξεις ὑπῆρχον ἐν τῷ μακεδονικῷ στρατῷ, ἀδηλον. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας στρατείαν, ὁ πρῶτος στρατὸς μεθ' οὗ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, περιλαμβάνων ἐξ τοιαύτας τάξεις, τὴν Ἐπιμιώτιν, τὴν τῶν Λυγκηστῶν, τὴν τῶν Ὀρεστών, τὴν τῶν Τυμφαίων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ἐξ οὗ συναγεται, ὅτι αἱ τάξεις αὐταὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς τῆς Μακεδονίας διαιρέσεις. Ἡ τάξις ὑποδιηρεῖτο εἰς χιλιαρχίας, αἱ χιλιαρχίαι εἰς πεντακοσιαρχίας, αἱ πεντακοσιαρχίαι εἰς συντάγματα, καὶ τὰ συντάγματα εἰς λόχους. Δεκαεὶς λόχοι ἀπετέλουν ἐν σύνταγμα, ὥστε τὸ σύνταγμα ἀπῆρτιζε τετράγωνον δεκαεὶς ἀνδρῶν, κατὰ μέτωπον τε καὶ κατὰ βάθος, ἦτοι ἐν ὅλῳ 256 ἀνδρῶν. Δύο τοιαῦτα συντάγματα συνεκρότου τὴν πεντακοσιαρχίαν, συγκειμένην ἀκριβῶς ἐξ ἀνδρῶν 512· καὶ δύο πάλιν πεντακοσιαρχίαι, μίαν χιλιαρχίαν ἐξ ἀνδρῶν 1024. Ἄλλ' ἐνοεῖται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ καὶ ὅτι ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς ἐκάστοτε χρεῖας καὶ περιστάσεις. Τὸ ἰδιάζον καὶ διακριτῶς χαρακτηριστικὸν τῆς φάλαγγος, παρεκτὸς τοῦ ὅπλου τὸ ὅποιον ἔμεγεν, ἦτο ὅτι παρετάσσεται ἐφ' ἑκαταεκα τὸ βάθος, βάθος πολὺ μεγαλύτερον τῆς συνήθους πυκνώσεως τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὀπλιτῶν, ἐξαιρέσει μόνως τῆς τῶν Θηβαίων πυκνώσεως ἀπὸ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἐξῆς, ἧς ὄμως κατίσχυε πάλιν ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ ὑπερόγκου μήκους τῶν σαρισσῶν αὐτῆς.

Ἄλλ' ἡ φάλαγξ, εἰ καὶ ἀποτελοῦσα μέρος σπουδαιότατον τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὀργανωθείσης στρατιᾶς, δὲν ἦτο τὸ μόνον αὐτῆς σώμα. Ὁ Φίλιππος ἐνόησεν ὅτι τὸ μέγα αὐτῆς προτέρημα, ἦτοι ὁ συμπαγὴς ὄγκος, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῆ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ. Πρὸς τοῦτο ἡ φάλαγξ εἶχεν ἀνάγκην πεδίου ὀμαλοῦ, ἀλλ' αἱ τοῦ πολέμου περιπέτεια ἠδύνατο νὰ φέρουσιν αὐτὴν εἰς πεδία ἀνωμάλα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέβαλλε τὴν δυσκαταγώνιστον αὐτῆς πύκνωσιν. Πλὴν τούτου διὰ νὰ ἦναι ἡ φάλαγξ ἀκαταμάχητος, ἔπρεπε νὰ προσβληθῆ κατὰ μέτωπον. Τί δὲ ἂν προσεβάλλετο ἐκ πλαγίου ἢ ὀπισθεν; Ἀπλὴ τροπὴ τῶν φαλαγγιτῶν πρὸς δεξιὰν ἢ πρὸς ἀριστεράν ἢ πρὸς τὰ ὀπισθεν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν νέαν ταύτην χρεῖαν· διότι δὲν ἤθελον πλέον προίστασθαι οἱ λοχαγοὶ, καὶ οἱ δεῦτεροι καὶ οἱ τρίτοι φαλαγγίται, οἱ ἐπὶ τῇ ρώμῃ καὶ τῇ ἐμπειρίᾳ ἀπάντων τῶν ἄλλων διακρινόμενοι· καὶ διότι ἡ χρεῖς τῆς σαρίσσης ὑπὸ τῶν πέντε πρῶτων ζυγῶν, ἦτο διάφορος τῆς ὑπὸ τῶν ἀκ-

λούθων ζυγῶν χρήσεως, ἑκατέρα ἰδ' αὐτῶν ἀπήτει βεβαίως ἰδίαν τινὰ ἀσκήσιν. Τοῦτου ἕνεκα ἵνα εἰσπορέσῃ ἢ φάλαγγ παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ διατηρῇ τὰ προτερήματα αὐτῆς, εἶχε χρεῖαν καὶ ἄλλων τινῶν ἐπικυρικῶν σωμάτων. Τοιοῦτοι δὲ πρὸ πάντων ὀργανώθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου οἱ καλούμενοι (ὑπασπισταὶ) ἦτοι ἀσπιδοφόροι, κατ' ἀρχὰς μὲν εὐάριθμοι ὄντες καὶ ἰδίως πρὸς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἡγεμόνος φύλαξιν χρησιμεύοντες, ἔπειτα ὅμως πολλαπλασιασθέντες καὶ ἀππελέσαντες πολλὰ ἴδια τοῦ στρατοῦ σώματα. Οἱ ὑπασπισταὶ λοιπὸν οὗτοι ἦσαν εἰδὸς τι ἐλαφροῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, ἄνδρες τακτικῶς μὲν συντασσόμενοι καὶ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα ὀρισμένοι, ἀλλ' ἐλαφρότερον τῆς φάλαγγος ὀπλισμένοι καὶ προσφορώτερον αὐτῆς χρησιμεύοντες εἰς τὰς ποικίλως τροπολογουμένας περιστάσεις τοῦ πολέμου. Ὁ ὀπλισμὸς αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ὅμοιος τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν ἀρχαιότερων πελταστῶν ἢ ὀπλιτῶν, ἂν καὶ ἀκριβῆ εἰδήσιν περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦσαν εὐκρινερότεροι ὁμολογουμένως μὲν τῆς φάλαγγος, ἴσως δὲ καὶ τῶν ὀπλιτῶν, ἂν καὶ οὐχὶ ἀνεπιτήδειοι πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς χίσεως ἣν βραδύτερον ἐποίει αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος. Τῶντοι, συνήθως ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχιζε τὴν προσβολὴν διὰ τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ ἵππικοῦ· ἔπειτα προήλκον οἱ ὑπασπισταὶ, καὶ τελευταία ἤρχετο πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν ἢ φάλαγγ. Μετεχειρίζετο δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς ὑπασπιστάς καὶ πρὸς ἐκπόρθησιν ὀχυρωμάτων καὶ εἰς ταχείας νικητορίας.

Παρεκτὸς τῆς φάλαγγος καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, ὁ Φίλιππος συνετήρει καὶ πλείστα ἐλαφρὰ ἢ ἄτακτα στρατεύματα συγκείμενα ἐν μέρει ἐκ Μακεδόνων, ἐν μέρει ἐξ ἄλλοδαπῶν, Θρακῶν, Παιόνων καὶ τῶν τοιούτων· ἐξ αὐτῶν, οἱ μὲν πελτασταὶ, οἱ δὲ τοξόται, οἱ δὲ ἀκοντισταὶ, ὡς ἀρίστοι δὲ ἐλογίζοντο οἱ Ἀγριᾶνες, φυλὴ παιονικὴ ἐπιτηδεῖα πρὸς ἀκοντισμὸν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως. Τὸ δ' ἵππικόν, τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦτο ἀρίστον, τελειοποιήθη καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀπέδη ἤδη οὐ μόνον ὅσον καὶ τὸ πεζικὸν χρήσιμον, ἀλλ' ἴσως ἔτι χρησιμώτερον. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι ἵππεις, τὸ πλείστον, ἂν ὅχι καθ' ὀλοκληρίαν, Μακεδόνες ὄντες, ὠνομάζοντο «ἑταῖροι» οἱ δὲ «σαρισσοφόροι» ὀργανώθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἦσαν, καθὰ προσείπομεν, ἵππεις ἐλαφροί, χρησιμεύοντες ἰδίως εἰς προφυλακὰς καὶ ἄλλας τοιαύτας προχείρους ὑπηρεσίας. Ἡ σάρισσα τὴν ἀποίαν ἔφερον, ἦτο πολὺ βραχυτέρα

τῆς τῶν φαλαγγιτῶν σαρίσσης, ἀλλ' ὅμως πάντοτε μακροτέρα τοῦ ζυστοῦ τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τὸ βαρὺ ἵππικόν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνας. Τοῦ βαρέως ἵππικοῦ, ἦτοι τῶν ἑταίρων, λέγεται ὅτι ὑπῆρχον 16 ἴλαι, τῶν δὲ σαρισσοφόρων 8· καὶ προστίθεται ὅτι ἐκάστη ἴλη συνέκειτο ἐξ 180 μέχρι 250 ἀνδρῶν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι οἱ ἀριθμοὶ ἐτροπολογούντο κατα τὰς περιστάσεις· ὠνομάζοντο δὲ αἱ ἴλαι ἂν ὅχι ὄλαι, τοῦλάχιστον αἱ πλείστοι, ὅπως καὶ αἱ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἀπὸ τῶν διαφόρων πόλεων ἢ ἐπαρχιῶν τῆς χώρας, τῆς Βοστανίας, τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Ἀπολλωνίας, τοῦ Ἀναθημούντος καὶ τῶν τοιούτων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι μετὰ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐν ἵππικόν σῶμα συγκείμενον ἐκ μιᾶς ἴλης ἢ καὶ πλειοτέρων, τὸ πάντων ἀρίστον, καλούμενον «ἀγῆμα», ἦτοι ὁ ὀδηγὸς τοῦ ἵππικοῦ, διότι τῷ ὄντι δι' αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ βασιλέως, ἐγένετο συνήθως ἐνάρξεις τοῦ ἀγῶνος· ὁμοίως καὶ ὅτι μετὰ τῶν «ὑπασπιστῶν» ὑπῆρχεν ἀγῆμα ἢ ἀρίστον τι τάγμα συνθέστερον τῶν ἄλλων προπορευόμενον εἰς τὰς μάχας. Ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ ὅμως συνάγεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὀρισμένον τι μέρος τοῦ ἵππικοῦ καλούμενον αὐτὸ καὶ μόνον ἀγῆμα, ἀλλ' ὅτι ἐκ περιτροπῆς πᾶσαι αἱ ἴλαι ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς ταύτης. Καὶ τὸ αὐτὸ πιθανῶς συνέβαινεν ὡς πρὸς τοὺς ὑπασπιστάς. Τὸ ἀνώτατον ἐπιτελεῖν ἀπετέλουν οἱ σωματοφύλακες οἵτινες ἦσαν εὐάριθμος ὄμιλος ἀνδρῶν δεδοκιμασμένων καὶ πιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς, προσωπικῶς γνωρίζων ἅπαντας, εἶχεν ἀείποτε παρ' ἑαυτῷ καὶ μετεχειρίζετο ὡς ὑπασπιστάς (κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν) ἢ ὡς ἀρχηγούς εἰδικῶν τινῶν ὑπηρεσιῶν. Τελευταῖον ὑπῆρχε καὶ τὸ σῶμα τῶν βασιλικῶν παιδῶν, ἦτοι παιδῶν ἐγκρίτων οἰογενειῶν τοὺς ὁποίους ὁ Φίλιππος ἤρχισε νὰ στρατολογῇ ἵνα ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συνειθίσῃ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ πειθαρχίαν. Τοῦλάχιστον ἰδοὺ τί εὐρίσκωμεν περὶ αὐτῶν εἰς τὸν Ἀρριανόν, περὶ οὗ πλείοτερα κατωτέρω «ἐκ Φιλίππου ἦν ἡδὴ καθεστηγός, τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων τοὺς παῖδας, ὅσοι εἰς ἡλικίαν ἐμειρανίσσαντο, καταλέγεσθαι εἰς θεραπείαν τοῦ βασιλέως, τὰ τε περὶ τὴν ἄλλην δίκαιαν τοῦ σώματος διακονεῖσθαι βασιλεῖ, καὶ κοιμώμενον φυλάσσειν τούτοις ἐπετέτραπτο· καὶ ὅποτε ἐξελάνοι βασιλεὺς, τοὺς ἵππους παρὰ τῶν ἵππακῶμων δεχόμενοι ἐκείνοι προσῆγον καὶ ἀνέβαλλον οὗτοι βασιλεῖα τὸν Περσικὸν τρόπον, καὶ τῆς ἐπὶ θέρῃ φιλοτιμίας βασιλεῖ κοινωνοὶ ἦσαν.» Οἱ παῖδες οὗτοι εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ παρακάθηνται μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν τράπεζαν, ἔτι δὲ τοῦ νὰ μὴ δύνανται ποτὲ νὰ μαστιγωθῶσιν εἰμὴ δι' εἰδικῆς αὐτοῦ

διαταγῆς. Καὶ ὅποιοι μὲν ἦσαν τὸν ἀριθμὸν, ἀζηλον, βέβαιον δὲ εἶναι μόνον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν ἐλαμβάνοντο οἱ πιστότατοι τοῦ βασιλείως σωματοφύλακες καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτῶν ἐξῆλθον ὅλοι οἱ πολυθρόνητοι ἐκείνοι στρατηγοὶ, οὔτινες, ἀφ' οὗ συνέπραξαν μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβησαν ἔπειτα ἰδρυταὶ ἰδίων βασιλείων καὶ ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἐξηκολούθησαν τὸ μέγα ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρική.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν διοργάνωσεν ὁ Φίλιππος. Ταύτην συνεκρότου 1) ἡ φάλαγγξ, ἦτοι τὸ βαρὺ πεζικόν, τὸ ἥσκημένον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης, ἦτοι τῆς μακρᾶς λόγχης ἥτις ἐκρατεῖτο διὰ τῶν δύο χειρῶν 2) οἱ ὑποσπισταί, ἦτοι τὸ ἐλαφρότερον ὀπλισμένον σῶμα τῶν πεζῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς 3) οἱ ἐταῖροι, ἦτοι τὸ βαρὺ ἵππικόν τὸ ἀνεκὰθεν ὑπάρχον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ συγκεῖμενον ἐκ τῶν εὐπωρωτέρων Μακεδόνων 4) τὸ ἐλαφρὸν ἵππικόν, οἱ καλούμενοι σαρισσοφόροι. Ἀλλὰ μετὰ τούτων συνέπραττον, ὡς προείπομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀξιολογώτατα ἐπικουρικὰ σώματα. Οἱ Θεσσαλοὶ, τοὺς ὁποίους βραδύτερον ὁ Φίλιππος ἐν μέρει καθυπέταξεν, ἐν μέρει προσφικεῖσθαι, παρέσχον αὐτῷ ἐν σῶμα βαρέος ἵππικῶ, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδὲν ἦτο ὑποδεέστερον τοῦ ἐπιχωρίου μακεδονικοῦ ἵππικῶ. Πρὸς τούτοις ὁ Φίλιππος καὶ ἐκ πρώτης μὲν ἀφετηρίας, ἐτι δὲ μᾶλλον ὅτε ἀνελίχθη πλειότερον εἰς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα, προσέλαβε καὶ ἐνταῦθεν οὐκ ὀλίγους ἐθελοντὰς οὔτινες ἐτάσσοντο καὶ ἐμάχοντο ὅπως οἱ Ἕλληνες ὀπλίται, φέροντες δηλαδὴ τὴν μεγάλην ἀσπίδα καὶ τὸ δῆρον ἦτοι τὴν διὰ μιᾶς χειρὸς φερομένην λόγχην ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν μαχόμενων φυλῶν τὰς ὁποίας πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονίας καθυπέταξεν, ἦτοι τῶν Θρακῶν, τῶν Παιόνων, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ἄλλων τοιοῦτων ἐστρατολόγησεν οὗτος πολλὰ καὶ ποικίλα σώματα πελταστῶν, τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν, τὰ ὅποια καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἦσαν δεξιώτατα, μάλιστα δὲ χρήσιμα ἀπέβησαν συμπράττοντα μετὰ τῶν βαρυτέρων ταγμάτων καὶ ἰλῶν τῆς τακτικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φίλιππος συνεπλήρωσε τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ θεσμοὺς διὰ τῆς συγκροτήσεως ἐπιτηδειοτάτου μηχανικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον μεγάλην προμήθειαν μηχανῶν καὶ ἐξακοντισμάτων, ἦτο ἐπίσης χρήσιμον εἰς πολιορκίας τε καὶ εἰς μάχας, καὶ ὑπερέβαλλε πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον ὑπῆρχε πρότερον ἐν τοῖς στρατοῖς. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην, τὴν ποικίλην, τὴν συστηματικῶς μεμερισμένην ἐνεργὸν ταύ-

τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, προσθετέον τοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους, τὰ καταστήματα εἰς τὰ ὅποια συνεκεντρῶντο καὶ ἐπρογραμμαζόντο οἱ νεοσύλληκτοι, τὰς τῶν ὅπλων ἀποθήκας, τὰ καταστήματα τὰ προνοῦντα περὶ τῆς προμηθείας ἵππων εἰς τὸ ἵππικόν, τοὺς ὑποσπιστὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἵνα λάβωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ θαυμαστοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τὸν ὁποῖον ἐσχεδίασε καὶ ἐξέτελεσεν ὁ Φίλιππος. Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, ἡ Πέλλα ἦτο πόλις ἄσημος, ὅτε δὲ ἀπέθανεν, ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ μόνον φρούριον ὄχυρόν καὶ ταμεῖον ἀσφαλὲς τοῦ βασιλικῶ θησαυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ κυριωτάτη ἐστὶν τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιωτικῆς δυνάμεως· διότι ἐνταῦθα καὶ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μοναρχίας ὑπῆρχε τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν, καὶ τὸ ἵπποτρόφιον, καὶ οἱ παιδευταὶ τῶν πολεμικῶν καὶ πᾶν ὅ,τι συνετέλει εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διοίκησιν τοῦ στρατοῦ.

Οὐδέποτε οὐδαμῶ πρὸ τοῦ Φιλίππου, ὑπῆρχε στρατιωτικὴ δύναμις τοσοῦτον καλῶς καὶ ἐπιτηδειῶς κατηρητισμένη· ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅπως οἱ Ἕλληνες ὀπλίται ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ περσικοῦ πεζικοῦ· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μακεδονικὴ φάλαγγξ ἀπέβη ἐτι ἰσχυροτέρα τοῦ ὀπλιτικοῦ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ συνεπληροῦτο καὶ δι' ἄλλων ποικίλων πεζικῶν σωμάτων, καὶ δι' ἵππικῶ κρείττονος τοῦ προτέρου ἑλληνικοῦ, καὶ διὰ μηχανικοῦ σώματος ἀσυγκρίτῳ λόγῳ τελειότερου τοῦ προηγουμένου μηχανικοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅμως εἶπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ ἀριστος οὗτος μακεδονικὸς στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀρχαιότερος ἑλληνικὸς, τελειότερον καὶ πληρέστερον καταρτισθεὶς. Αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἱ αὐταί. Ἀπλῶς δὲ μόνον ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· ὁ τακτικὸς βηματισμὸς καὶ ἡ πυκνὴ παράταξις τῆς φάλαγγος ὑπῆρχον ἤδη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀπλίταις· ὅ,τι παρέσχεν ἀκαταμάχητον εἰς τὴν φάλαγγα ὑπεροχὴν, ἦτο τὸ νέον ὄπλον τὸ δοθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ σαρίσσα. Τὰ ἄλλα πεζικὰ σώματα, οἱ ὑποσπισταί, οἱ πελτασταί, οἱ ὀπλίται ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἑλληνικὰ ἀπαράλλακτα. Δὲν ἐμιλοῦμεν περὶ τινῶν ἐλαφρῶν σωμάτων τῶν ἐκ βαρβάρων στρατολογομένων, οἳ ἦσαν οἱ Ἀγριᾶνες λ. χ., διότι τοιαῦτα βάρβαρα ἐπικουρικὰ σώματα μετεχειρίσθησαν πολλάκις καὶ οἱ Ἕλληνες πρότερον εἰς τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Τὸ δὲ βαρὺ ἵππικόν πάλιν ἦτο ὁμοίωτατον τοῦ Θεσσαλικῶ. Ἡ γενομένη ὡς πρὸς τὸ ἵππικόν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τελειωτικὴ, συνίστατο εἰς τὴν συγκρό-

τησιν τῶν ελαφρῶν ἐκείνων ἰππικῶν ἢ τῶν αἵτινες ἀπὸ τοῦ ὄπλου ἐκαλοῦντο σαρισσοφόροι. Τελευταῖον καὶ τοῦ μηχανικοῦ αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πολιωρητικῆς ἐλήφθησαν, τελειωθεῖσαι ὅμως καὶ αὗται παραδόξως, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ τῶν μηχανῶν χρῆσις ἢ πρῶτερον περιωρισμένη εἰς τὴν ἀλωσιν τῶν πόλεων, ἤδη παρεξέταθη καὶ εἰς τὰς ἐκπρατάξεως μάχας. Ὁ μακεδονικὸς λοιπὸν στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς, τελειωθεὶς μὲν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὑλικόν οὕτως εἰπεῖν μέρος τοῦ στρατοῦ· περὶ δὲ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος παρίστανε διαφορὰς σπουδαιοτέρας, ἀντιπαραβαλλόμενος πρὸς τοὺς προτέρους ἑλληνικοὺς. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ὁ στρατιώτης ἦτο πρὸ πάντων πολίτης, γυμναζόμενος μὲν ἐκ παιδῶν περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ προσερχόμενος εἰς τὰς τάξεις ἅμα ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ εἰς ποικίλας ἄλλας ἐργασίας ἐν τῷ μεταξὺ ἀσχολούμενος, κύριον δὲ καὶ διαρκέστατον ἔργον ἔχων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κοινοβουλευτικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ὁ Μακεδὼν ἦτο πρὸ πάντων στρατιώτης, κατατασσόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἀεὶ ἀρκῶς καὶ κύριον τοῦ βίου ἔργον ἔχων τὴν ἀσκησιν, τὴν πειθαρχίαν, τὸν ἀδιάλειπτον σχεδὸν πόλεμον· προσεκαλεῖτο μὲν νὰ δώσῃ ψῆφον ἐπὶ τινῶν πολιτικῶν ἢ δικαστικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ τοῦτο συνέβαινε σπανιώτατα· ἐπρατε δὲ καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν εἶναι πρόδηλος καὶ ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἡ ἰδιότης τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ἀπαντελοῦ τοσοῦτον ἐπικρατεστέρα τῆς τοῦ στρατιώτου ἰδιότητος, ὅσον πρὸ μικροῦ ἐξετέθη· τὸ τοιοῦτον συνίβαινεν ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δημοκρατικὰς πολιτείας, ὅχι ὅμως εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικάς. Ἐν Σπάρτῃ ἰδίως, ὁ πολίτης, ἐκ παιδῶν στρατολογούμενος καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου κύριον καὶ μόνον ἔργον ἔχων τὴν πολεμικὴν ἀσκησιν καὶ πειθαρχίαν, καλούμενος δὲ ἐκ διαλειμμάτων μόνον νὰ ψηφοφορήσῃ ὡς πολίτης καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης, εἶχε πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Μακεδὸνα στρατιώτην, παρεκτός, μόνον ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει ἡ θέλησις τοῦ ὑπερτάτου στρατηγοῦ, ἦτοι τοῦ βασιλέως, ἐνῶ ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει ἡ θέλησις εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας. Συνέβη δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ νὰ κατισχύσῃ ἐκ διαλειμμάτων ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ Ἀγησιλάου λ. χ. Δὲν λέγομεν τι περὶ ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν οἷον τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἀνέκαθεν ὑπερέτουν ὡςμισθοφόροι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ περσικῷ στρα-

τῶ· ἢ περὶ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν διῆγον βίον ληστρικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, διότι ὁ μακεδονικὸς ὄργανισμὸς, πρὸς τοιοῦτους Ἑλληνας ἀντιπαραβαλλόμενος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ καὶ ἠθικῶς ἀνώτερος αὐτῶν. Ἄν ἐστρεφεῖτο τῶν ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν, δι' ὧν διεκρίνοντο αἱ πλείσται ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἂν ἀπέβη ὄργανον εὐάγωγον τῆς μοναρχίας, εἶχαν ὅμως ἰσχυρόν τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνότητος, τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας, τὸ ὅποιον κατὰ δυστυχίαν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ἐκ τῶν ὅχι τοῦδε ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ Μακεδονία ὅπως εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ μάλιστα ὅπως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διεπλάσθη, εἰς πολλὰ μὲν ἐπαυτίξετο πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν, εἰς πολλὰ δὲ οὐσιωδῶς διέφερον αὐτοῦ· ἐπαυτίξετο κατὰ τοῦτο ὅτι ἀνέκαθεν καταφειτο ὑπὸ φύλων συγγενῶν τοῦ ἑλληνικοῦ· ὅτι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ βασιλέων ἑλληνικῆς καταγωγῆς· ὅτι ἐλάλει γλῶσσαν συγγενεστότην τῆς ἑλληνικῆς καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους γλῶσσα, τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἀπέβησαν ἐν αὐτῇ καθαρῶς ἑλληνικαὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἦτο Μακεδὼν· ὅτι ἐν γένει ὁ τῆς Μακεδονίας βίος δὲν ἀνεπτύχθη διὰ τῆς κυριάρχου αὐτονομίας τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν συμπεκνώσεως τοῦ ὅλου ἔθνους, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν ἦτο κοινοβουλευτικὴ, ἀλλὰ μοναρχικὴ ὁ δὲ διανοητικὸς τῆς Μακεδονίας βίος οὐδέποτε ἀνέδειξε τὴν παραγωγικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀμίμητον εὐφυίαν καὶ χάριν τῶν προτέρων χρόνων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτερος ἀνὴρ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο Μακεδὼν· ὅτι ἐν γένει ὁ τῆς Μακεδονίας βίος δὲν ἀναφαίνεται κατώτερος τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ εἰμὴ πρὸς τὰς Ἀθήνας παραβαλλόμενος καὶ ἄλλας τινὰς εὐαρίθμους πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ πρὸς ἑτέρας πολλὰς καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Σπάρτην· ὅτι ἐπὶ τέλους αἱ Μακεδόνες ἀφ' ἧς ἤρχισαν νὰ πρωταγωνιστῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐδέποτε ὑπέλαθον ἑαυτοὺς ὡς ἔθνος ἴδιον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς συνέχειάν τινά τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅθεν καθόλου θεωρουμένη ἡ μακεδονικὴ περίοδος δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ εἰμὴ ὡς ἑτέρα τις τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, τὴν ὅποιαν, πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῆς προηγουμένης, ὠνομάσαμεν μακεδονικὸν ἑλληνισμὸν.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διαπραχθεὶς ἐκεῖνος ὄργανισμὸς δὲν συνεπληρώθη διὰ μίας, ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους εἰς αὐς εὐρισκόμεθα, ἦτοι κατὰ τὸ τέταρτον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος, ὁ ὄργανισμὸς οὗτος

ἐν εἰχε λάθει εἰσέτι ὄλην τὴν προεκτεθείσαν ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν. Ἄλλ' ὅμως ἔκτοτε ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ ἔργου καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου ἔκτοτε ἤρχισαν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νὰ ἀναφαίνονται τεκμηρία ἀλάνθαστα γενικῆς ἐκλύσεως καὶ παρακμῆς, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰ καὶ εἰσέτι μὴ γενόμενος κύριος ὄλων τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ἤρχισεν ὅμως ἀπὸ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς βασιλείας του νὰ ἔχη τὴν πεποίθησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ συλλαβάνῃ τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ 18 μῆλις ἔτη κατορθωθείσης ἡγεμονίας. Ἐνὰ πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐν ἔτει 356 π. X.

Ἡ Σπάρτη, ἀποβαλοῦσα διὰ τῶν ἀδικολόπων αὐτῆς πολέμων τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν ἰδίων πολιτῶν, στερηθεῖσα τὴν πλουσίαν τῆς Μεσσηνίας γῶραν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπροσίτους ὄρεινὰς παρόδους, ἐπὶ πᾶσι δὲ βίβησεν αὐτὴν ἀποκεκλεισμένην τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, καὶ ἀφ' ἐτέρου διὰ τῆς ὀχυρᾶς Μεσσηνίας, οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ εἴτε πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἡγεμονίας εἴτε πρὸς ἀπύκρουσιν ἐξωτερικοῦ πολέμου. Αἱ Θῆβαι, αἱ ἐπενεγκούσαι τὰς τελευταίας καὶ κυριωτέρας κατὰ τῆς Σπάρτης πηγάδας, ἀπέθανον, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοὺς πλείστους τῶν συμμάχων καὶ ἐπανήλθον εἰς τὴν προτέραν δευτερεύουσαν αὐτῶν τάξιν. Ὅχι ὅτι αἱ Θῆβαι ἀπώλεσαν, ὅπως ἡ Σπάρτη, τὸ μέγιστον τῶν πολιτῶν πλῆθος ἢ ὕλική τῶν Θηβῶν δύναμις ἦτο εἰσέτι ἀνεραία ἢ σχεδὸν ἀνεραία, ἀλλὰ ἡ ὕλική δύναμις μόνη δὲν ἀρκεῖ πρὸς τὸ μεγαλουργῆσαι. Ἐπὶ τούτῳ αἱ πόλεις, ὅπως καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, ἔχουσι πρὸς τούτοις χρεῖαν καὶ ἠθικοῦ τινος ἐλάττηριου, τὸ δὲ ἠθικὸν ἐλαττήριον τὸ ἀναδειξάν τὰς Θῆβας μεγάλας, εἶχεν ἐκλείψει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἡ ἀδικία καὶ ἡ τυραννία τῆς Σπάρτης ἐνεφύτησαν εἰς τοὺς Θηβαίους τὸ πνεῦμα δι' οὗ ἐνίκησαν ἐν Λεύκτροις, δι' οὗ ἔφερον εἰς μέσον τοὺς Πελοπίδας καὶ τοὺς Ἐπαμεινώνδας, δι' οὗ ἐκινεῖσθαι τῆς Ἑλλάδος. Ἄμα δὲ οὐ μόνον ἀπέθανον οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἀλλὰ διὰ τῆς κατατροπώσεως τῆς Σπάρτης, συνεξέλιπε καὶ ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ ἢ παραγωγὸς αὐτοὺς εἰς μέσον, ἢ ἰσχυρὰ ἐκείνη πόλις κατέπεσαν ὡς σῶμα στερηθὲν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Αἱ δ' Ἀθηναίαι, ἐν ἔτει μὲν 358 περιεπλήκοντο εἰς τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον, ἐν ἔτει δὲ 355 ἠναγκάζοντο ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀποστατησάντων ἰσχυ-

ρῶν αὐτῶν συμμάχων. Ναὶ μὲν δὲν κατελύθη τότε ὀλόκληρον αὐτῶν τὴ κράτος διετήρησαν ἔτι οὐκ ὀλίγας συμμαχίδας πόλεις· ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῶν συμμάχων τούτων ἡγεμονία αὐτῶν ἦτο ἤδη χαλαρωτάτη διὰ τὸν φόβον νέων ἀποστασιῶν, ὅθεν οὔτε χρήματα, οὔτε ἄνδρας, οὔτε πλοῖα ἐτόλμων πλέον νὰ πορισθῶσιν ἀπὸ αὐτῶν, καὶ ἠναγκάζοντο ἔκτοτε νὰ περιορίζωνται μᾶλλον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, αἱ δὲ δυνάμεις αὐταὶ εἶχον πρὸ καιροῦ μαρμαρῆ. Βεβαίως αἱ Ἀθηναίαι δὲν εἶχον πάθει τὴν φοβερὰν τῶν πολιτῶν ἐλάττωσιν ἦν ὑπέστη ἡ Σπάρτη· ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν αὐτῶν δὲν ἦτο ἴσως ὀλιγώτερος ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς, καὶ ἴσως οὐδ' ἢ ἐσωτερικῆ τῆς πόλεως εὐπορία ἦτο μικροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλὰ τοῦτο βίβησι οἱ κατὰλογοὶ τῶν πολιτῶν συνεπληροῦντο, ὡς φαίνεται, διὰ μεταίκιων καὶ ἄλλων ξένων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Ἀθηναῖοι, οὔτε τὴν εὐφροσύνην, οὔτε τὴν ἀνατροφὴν, οὔτε τὰς παραδόσεις τῶν Ἀθηναίων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ἔχοντες. Ὅποια ἀλλόκοτος τῶ ὄντι διαφορὰ χαρακτῆρος, ἢ ἐπελοῦσα βαθμηδὸν κατὰ τὰ τελευταία ἐξήμνητα ἔτη! Ἐνθυμηθῆτε τί ἔλεγεν ὁ Θουκυδίδης, διὰ τῶν πρέσβων τῶν Κορινθίων, περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ (ὡς ἰνερφέρωμεν εἰς τὸν πρῶτον τόμον), περὶ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν δραστηριότητος, τῆς ἀπτοῦ τῶν τόλμης, τοῦ ριψοκινδύνου πνεύματος, τῆς ἀκαθέκτου πρὸς πάντα ἀγῶνα ὀρμῆς· καὶ τί μετ' ὀλίγον ὁ Δημοσθένης ἐρρητόρευε περὶ τῶν αὐτῶν συμπολιτῶν, περὶ τῆς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίας αὐτῶν, τῆς παραμελήσεως τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος, καὶ τῆς ὄντως γεροντικῆς ὀκνηρίας, ραθυμίας, κωλοθρότητος. Οὐδὲ εἶχε χρεῖαν ὁ Φίλιππος τῶν ὁμολογιῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου ρήτορος ἵνα μάθῃ τί συνέβαινεν ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐνιαυτῶν, τὰ πράγματα αὐτὰ τὸν ἐδίδαξαν ὅτι οὐδένα εἶχε σπουδαῖον κίνδυνον νὰ τρέξῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης. Παραχωρεῖ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμφίπολιν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲ φροντίζουσι κἄν νὰ καταλάβωσι τὸ ἐπίκαιρον τοῦτο χωρίον. Ἐπιχειρεῖ ἔπειτα τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν πέμπουσι πρὸς τοὺς Ἀμφιπολίτας ἐπικουρίαν, ἀλλὰ, ὡς μωρὰ παιδιὰ, δέχονται τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως ὅτι διὰ λογαριασμὸν αὐτῶν πολιορκεῖ, κυριεύει, ἐκυριεύουσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀποστατοῦσι μετ' ὀλίγον τέσσαρες σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσι μετὰ βραχὺν καὶ ἀδοξὸν ἀγῶνα. Ζητοῦσι τελευταῖον οἱ Ὀλύμπιοι τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, κωφεύσαντες, ἀναγκάζουσι τοὺς Ὀλυμπίους νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὸν Φίλιππον, καὶ νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ ὡς

ἀμοιβὴν τὴν Ποτιδαίαν, τὸ κάλλιστον ἐκεῖνο, μετὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἐν Μακεδονίᾳ κτήρια τῶν Ἀθηναίων, τὸ ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐκπολιορκηθὲν τότε ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Οὔτε ἀπὸ τῆς Σπάρτης λοιπὸν, οὔτε ἀπὸ τῶν Θηβῶν, οὔτε ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε νὰ φοβηθῆ τι ὁ Φίλιππος· δὲν εἶχε δὲ νὰ φοβηθῆ τι, ὄχι ἔνεκα προσκαίρου τινὸς πλημμελοῦς πολιτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἔνεκα ὀλοσχεροῦς καὶ ἀνεπανορθώτου ἀδυναμίας πρὸς τὸ πράττειν. Ἡ μὲν Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλον, ὡς εἶδμεν, ἀπάσας τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, αἱ δὲ Θῆβαι ἐσωζον μὲν ἔτι τὴν ὑλικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔστερηθησαν τοῦ μόνου ἠθικοῦ ἐλατηρίου τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὰς ψυχὴν ἐπὶ τινα χρόνον. Καὶ ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ γενικὴ ἐκλυσις καὶ ἀτονία τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ὁ Φίλιππος, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν, εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, εἶχε προσκοπήσει τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους, εἶχε πορισθῆ τὴν ὑπέρογκον ἐτησίαν πρόσδοσιν τῶν χιλιῶν ταλάντων, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατασκευάζῃ στρατιωτικὴν δύναμιν ἀκαταγώνιστον. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔκτοτε, ἀντιπαράβαλλον τὰ κατ' ἑαυτὸν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, συνέλαβε πιθανώτατα τὴν ἰδέαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἡγεμονίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ δισταγμὸν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ὁ τότε ἐκτραχίς ἱερός ἢ φοβικὸς πόλεμος, δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ καταλίπῃ αὐτῷ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε χρεῖαν ἡγεμόνος, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος ὁ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

Οἱ ἀναγινώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἱεροῦ λεγομένου τούτου πολέμου (ὡς ἀνεφέραμεν εἰς τὸν πρῶτον τόμον). Οἱ Θηβαῖοι, ἐκδικούμενοι τοὺς ἀποστάτας τῆς συμμαχίας αὐτῶν Φωκεῖς, προσέκαλεσαν ἀπόφασιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου δι' ἧς ἀφηρέϊτο ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων ἡ χώρα αὐτῶν καὶ καθωσιούτο εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οἱ δὲ Φωκεῖς, ἵνα ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρα εἰς τὰ ἱερά τοῦ μαντείου χρήματα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐδίασαν τὴν Πυθίαν, ἐβελήλωσαν τὸν ναὸν, διήρπασαν τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα, συνεχρότησαν, διὰ τῶν ἰσχυρῶν τούτων, στρατὸν τὸ πλείστον ἐκ καλοῦργων συγγεμένον, ἔδωροδύκησαν τοὺς φίλους καὶ συμμάχους, κατασπατάλησαν εἰς ἔρωτας καὶ εἰς ἄλλας ἀφωτείας τὰ ἀποταμιεύματα

καὶ ἀφιερώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ, τὸ πάντων ἴσως δεινότερον, κατέστησαν συμμετόχους τῶν ὀργίων τούτων τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πλείστους ἄλλους Πελοποννησίους. Ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς, ὡς ἂν ὑπὸ μανίας τινὸς καταληρθεῖς ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ θανάτου, ἀπεφάσισεν νὰ ἐπιρρίψῃ ἐντὸς νεκρωσίου πυρᾶς ἅπαντα τὰ μνημεῖα τῆς εὐλαθείας, τῆς δόξης, τῆς εὐπείρας αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συναποθάνῃ. Ἦτο δυνατόν ὁ Φίλιππος νὰ μὴ ὠφελήθῃ ἐκ τῆς ἀφροσύνης ταύτης, ἢ μᾶλλον ἦτο συμφέρον, ἦτο δίκαιον, ἦτο πρέπον ν' ἀφήσῃ ν' ἀναλωθῇ ἀδόξως ἐντὸς τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων σπαραγμῶν ἡ χώρα ἀφ' ἧς κατήγγοντο οἱ προπάτορες αὐτοῦ, ἡ χώρα τῆς ὁποίας ἐλάλει τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἐθαύμασε καὶ προσωκειώθη τὸν πολιτισμὸν, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνέργεια ἠδύνατο, κατὰ τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ, ν' ἀποθῆ ἔτι εὐκλεῆς καὶ γόνιμος; Ἡ ἐπέμβασις λοιπὸν τοῦ Φιλίππου ἦτο οὐ μόνον ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ σωτήριος· ἀνακαλοῦντες δὲ ἐνταῦθα τινὰς τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, θέλομεν καταδείξει καὶ αὐτῶν ὑπόψιν ἀδικαί ἦσαν αἱ κατηγορίαι τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν περὶ τὸν Δημοσθένην περὶ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς δολιότητος τοῦ Φιλίππου. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Φίλιππος προέδῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ τῶν εὐθυτέρων πάντοτε καὶ χρηστοτέρων τρόπων· ἀλλ' ἐπιμένομεν ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει δὲν ἦτο χειρότερον τοῦ πολιτεύματος τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ὅτι δὲν ἦτο πλείοτερον ἀξιοκατάκριτον τοῦ πολιτεύματος τὸ ὁποῖον συνήθως κατὰ δυστυχίαν μεταχειρίζονται οἱ ἰσχυροὶ τοῦ κόσμου τούτου δυνάσται, εἴτε πόλεις εἶναι, εἴτε μονάρχαι, καὶ ὅτι ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, παραίτιος τούτου πρὸ πάντων δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, παραίτιος ἦσαν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνας καὶ οὐδὲν ἦττον τῶν ἄλλων οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Φίλιππος ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξώσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχε κυριεύσει, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐν ἔτει 354—353, τὸ τελευταῖον αὐτῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν κτήμα, τὴν Μεθώνην, ὅτε οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἐνῶ οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου διάδοχοι, ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἐζήτησαν ἀφ' ἑτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκίων. Ἐντεῦθεν συνεκρούσθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπανειλημμένως εἰς τὰ Θεσσαλικὰ πεδία, μέχρις οὗ

τῷ 352 κατετροπώθησαν οἱ Φωκεῖς, ὁ δὲ Φίλιππος ἐκυρίευσεν τὰς Φεραίς, καθήρσεν τὴν δυναστείαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπεφάνετο τὴν πόλιν ἐκείνην ἐλευθέραν καὶ ἐπολιόρχησε τὸν λιμένα αὐτῆς, τὰς Παγασσάς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον συμφέρον νὰ προλάβωσι τὴν ἄλωσιν τοῦ χωρίου τούτου, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ ἦτο κύριος τοῦ παγασητικοῦ κόλπου, ὃ ἔστι κύριος τῶν θαλασσιῶν τῆς Θεσσαλίας πολλῶν· εἶχον δὲ καὶ καιρὸν καὶ τρόπον νὰ ἐνεργήσωσι, διότι αἱ Παγασῆαι ἀνέστησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἔτι τότε κατὰ θάλασσαν ἰσχυρότεροι τοῦ Φιλίππου. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὀπλίσωσι τριήρεις, ἐδέοντο χρημάτων καὶ ἀνδρῶν, δὲν εἶχον δὲ ὄρεξιν οὔτε ἀνδράς νὰ καταβάλωσιν οὔτε χρήματα, ὅθεν συνέβη ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι εἶχε συμβῆ πρὸ μικροῦ ὡς πρὸς τὴν Μεθώνην· ἐψηφίσθη δηλαδὴ ἐπικουρία, ἀλλὰ μὴ νὰ τοσαύτης κωθρότητος, ὥστε ἐφθασεν ὅτε ἤδη ὁ Φίλιππος εἶχεν εἰσελθεῖ εἰς Παγασσάς. Διὰ δὲ τῶν Παγασητῶν ἀπέβη κύριος ἀπόσης τῆς Θεσσαλίας, καὶ οὐ μόνον κύριος, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωτὴς ἀνεδείχθη ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Φεραίων δυναστῶν, τὸ δὲ σπουδαιότερον, διὰ τῆς τῶν Φωκέων κατατροπώσεως, παρέστη καὶ ὡς τιμωρὸς τῶν βεβήλων ἐκείνων τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ὑβριστῶν· ὅθεν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῆ ἀμέσως ἐκ τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς ἐπιδόσεως ἵνα ἐμβάλῃ εἰς τὴν Φωκίδα καὶ καθαιρέσῃ μὲν τὸν ἀνόσιον ἐκείνον ἀγῶνα, ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀκεράλου Ἑλλάδος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Φωκίδα, ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν τελευταῖον νὰ πράξωσι τι γενναῖον, καὶ, ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τοῦ ληθάργου, κατέλαβον ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας, τὰς ὁποίας τούτου ἔνεκεν ὁ Φίλιππος δὲν ἐνόμισεν ὀρθόν μὴ νὰ προσβάλῃ. Ἐάν ὅμως ἀπέτυχεν κατὰ τούτο, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐν ἔτει 352 τὸ κράτος αὐτοῦ εἶχεν ἤδη λάβει πολλήν αὐξάνσιν· οὐ μόνον δὲ ἤρχεν ὅλον τῆς Μακεδονίας τῶν παραλίων, καὶ τῆς Θεσσαλίας ὀλοκλήρου, ἀλλὰ καὶ τούτο ἐπέτυχεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐκασχῶντο ἔτι ἔσωσαν τότε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἐγκαίρου τῶν Θερμοπυλῶν καταλήψεως, κατηγοροῦντο ἐν τούτοις ὑπὸ πλείστων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ὡς προστάται τῶν ἱερουσύλων Φωκέων, καὶ ὡς πολέμοι τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ.

Καὶ οὐδὲ τούτο ἤρκεσεν. Ἀλλ' ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ὁ ἀνόσιος ρωμικὸς πόλεμος ἐξηκολούθει, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀνελίσκων τὰς τελευταίας ὕλικας τοῦ ἔθνους δυνάμεις, καὶ προσβάλλων τὰς ἱερωτέρας οὐτοῦ πεποιθήσεις· ἐνῶ οἱ Σπαρτιᾶται κατέτριβον τὸν καιρὸν καὶ τοὺς

περιλιπομένους αὐτῶν πόρους περὶ μικρολόγους τινας πρὸς Μεσσηνίους καὶ πρὸς Ἀρκάδας ἀγῶνας, ὁ Φίλιππος δὲν ἐπύκρυνεν ἀφ' ἑτέρου αὐξάνων καὶ τελειῶν τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἦδη ἐν τῷ πρώτῳ φιλιππικῷ, τῷ ἐκφωνηθέντι μετ' οὐ πολὺ, καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἀνεκήρυττε παρηγοίᾳ, ὅτι ἀδύνατον εἶναι εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ συγκροτήσωσι περικλινὸν στρατὸν ἱκανὸν ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὸν Φίλιππον. Ἡ φήμη τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ εὐφυίας καὶ τῆς ἀδαμιάστου δραστηριότητος, ἡ φήμη τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν μαχητῶν ἐκείνων, Μακεδόνων τε καὶ Ἑλλήνων λογαίων, οὗς περὶ αὐτὸν ἤθροισεν, ἡ φήμη πρὸ πάντων τῶν λοχαγῶν τῆς γαλαρροῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, εἶχεν ἔκτοτε ἀποβῆ πολυθρύλητος κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Παγασητῶν, οἱ τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων μακεδονισταὶ ἀνηγγέρευσαν αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς ἡμοσπονδίας αὐτῶν καὶ οὕτως εἰπεῖν ταχὼν, παραδόντες εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ἀριτερον Θεσσαλικὸν ἵππικόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τῶν λιμένων καὶ ἀγερῶν τέλη, ὥστε ἤβησαν ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον οἱ χρηματικὸι πόροι τοῦ βασιλέως. Προσεκλήτατο δὲ διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ παγασητικοῦ κόλπου καὶ δυνάμει ναυτικῆν ἀξιόλογον, δι' ἧς ἐλεγχάτεται τοὺς συμμάχους καὶ τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτὰ τῆς Ἀστικῆς τὰ παράλια.

Ἦτο λοιπὸν πρόδηλος ἡ ἐκβασίς τῆς πάλης ταύτης τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνίσου ἀποβαινούσης μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, κυρίως δ' εἰπεῖν, μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων, διότι μόνον οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους παροτρυνόμενοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πλείοτερον διὰ λόγων καὶ ἀντεγκλήσεων ἢ δι' ἔργων, ἐξηκολούθουν τὸν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγῶνα. Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφάνη ἐγκαταλείπων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς καὶ ἠσχολήθη κυρίως ἐπὶ τινα χρόνον περὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατὰ τὴν Θράκην καὶ τὰ μακεδονικὰ παράλια κυριαρχίας αὐτοῦ, πεπειθὴς ὅτι αὕτη ἡ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κυρίου βουλεύματος ἀναβολὴ βέλλει καταστῆσαι τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εὐχερестέραν μᾶλλον ἢ δυσχερестέραν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐνταῦθα Ἑλληνες ἄλλο δὲν ἔπραττον, εἰμὴ νὰ καθιστῶσιν ὁσημέραι ἀναγκαιότεραν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Φίλιππος, ἀφ' οὗ διέτριψεν ἐπὶ τινας μῆνας εἰς Θεσσαλίαν ἵνα ἐξαφαλίξῃ τὸ ἐν τῇ γῆρᾳ ταύτῃ κράτος αὐτοῦ, ἐπέβαλεν εἰς Θράκην, ὅπου

ἀνεμίχθη εἰς τὰς ἑρίδας τῶν διαφόρων ἐπιχωρίων ἡγεμόνων, καὶ ἄλλους μὲν αὐτῶν ἐκβαλὼν, ἄλλους δὲ προστατεύσας, ἐξέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ· ἐπλησίασε δὲ κατὰ τὴν ἐστρατείαν ταύτην πολὺ εἰς τὴν θρακικὴν χερσονήσον καὶ, πόλιορκήσας τὸ Ἡρακίον τεῖχος, ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν τοὺς παρακειμένους Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ἀποίκους. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας κατὰ νοέμβριον τοῦ 352, τὸ δὲ γεγονός ἐθεωρήθη, τοσοῦτον ἐπικίνδυνον ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῇ ἀμέσως στόλος 40 τριήρων καὶ νὰ ὀπλισθῇ δι' Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, ἐφ' ᾧ ἐψηφίσθη νὰ ὑποχρεωθῶσι μὲν ἅπαντες οἱ ἄνδρες μέχρι τῆς ἡλικίας 45 ἐτῶν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν ἐστρατείαν ταύτην, νὰ εἰσπραχθῇ δὲ ἄμεσος φόρος 60 ταλάντων. Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν, καταθάνουσιν εἰς Ἀθήνας νεώτεροι εἰδήσεις, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Φίλιππος νοσεῖ, ἔπειτα δὲ ὅτι καὶ ἀπέθανεν. Ἡ τελευταία αὕτη ἀγγελία ἦτο ψευδής, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ασθενήσας τρόντι βαρέως, ἀνέστειλεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις· εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐδει νὰ ὠφελῆθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα εἰ δυνατόν διπλασιάσωσι τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ πολέμου. Καὶ ὁμως συνέβη τὸ ἐναντίον· διότι τοσοῦτον ὀλίγην ὄρεξιν εἶχον νὰ δαπανήσωσι καὶ νὰ προκινδυνεύσωσιν, ὥστε ὠφελήθησαν ἐξ ἐναντίας ἀπὸ τῆς φήμης ἐκείνης ἵνα μὴδὲ τὰ ἀποφασισθέντα ἐκτελέσωσιν. Εἰς μάτην τότε ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον αὐτοῦ φιλιππικόν· εἰς μάτην κατέδειξε τὰ ὀλέθρια τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδρανοείας ἀποτελέσματα· εἰς μάτην ἐξώρκισεν αὐτοὺς νὰ ἀναδείξωσι τὴν ἀρχαίαν δραστηριότητα, προθυμίαν, ἐθελουσίαν· εἰς μάτην ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς ἔχουσι νὰ τυγκροτήσωσι στόλον ἀξίολογον, πῶς νὰ ὀπλίσωσιν αὐτόν, πῶς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης τῆς λαμπρᾶς ταύτης εὐγλωττίας ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ κατέτριψαν ἐν πληρεστάτῃ ἀπραξίᾳ ὀλόκληρον τὸ ἀκόλουθον θέρος, ἔπειτα, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 351, ἐξέπεμψαν εἰς Θράκην πέντε μόνον τάλαντα καὶ δέκα μόνον τριήρεις, καὶ ταύτας ἄνευ ἐπιδατῶν, ὑπὸ τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδημον, ὅστις, ἐνοσιεῖται, δὲν ἠδυνήθη διὰ τοιούτων πόνων καὶ δυνάμεων νὰ καταστρέψῃ τὴν φάλαγγα τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέδιδον τὴν ἀποτυχίαν τῶν σωτηρίων ἐκείνων συμβουλῶν εἰς τὰς ἐνεργείας ἀνθρώπων, οἵτινες, ἀγορασθέντες ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀπέτρεπον, διὰ ποικίλων προφάσεων, τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθή-

κοντος καὶ τοῦ πρόποντος· οὐδὲ νομίζομεν ἀπίθανον ὅτι ὁ βασιλεὺς μεταχειρίσθη πελλόνικισ καὶ τοιούτους τινὰς τρόπους πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ, ἃ καὶ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ δυσμενῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν μαρτύρων. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἠδίκει ἑαυτὸν ἐὰν εἰλικρινῶς ἐπίστευεν ὅτι ὁ Φίλιππος ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε, διὰ μόνης τῆς προδοσίας Ἀθηναίων τινῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων πολιτῶν· ἐὰν οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τούτων εἶχον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν ὀλίγας ρανίδας τοῦ αἵματος ἐκείνου, τὸ ὅποιον πρὸ ἑκατὸν πενήτηκοντα ἐνιαυτῶν τοσοῦτον ἀφειδῶς ἔχυσαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Θερμοπύλαις καὶ ἐν Σαλαμῖνι, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κόσμου δὲν ἔθελον ἄρκεσαι ἵνα καταπέσωσιν αὐτοὺς νὰ μὴ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἀξιονομίας καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος, μάλιστα ὅτε ὑπὲρ τῶν τιμῶν τούτων ἀγαθῶν συνηγόροι ὁ δαμονιώτατος τῶν ρητόρων. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐλάλει εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων, καὶ ὅτι ἂν ὑπῆρχον Ἀθηναῖοί τινες δωροδοκούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὅλοι οἱ ἄλλοι οὐδεμίαν χρεῖαν τῆς δωροδοκίας ταύτης εἶχον, ἵνα ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τοσοῦτῃ συμφέρουσαν αὐτῶν νοθεύτητα καὶ ἀπραξίαν. Τὰ γεγονότα ὅσα ἔχομεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν θέλουσι καταστήσει τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Ἐἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Φίλιππος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ διὰ παντός τρόπου τοὺς Ὀλυμπίους. Οἱ Ὀλύμπιοι, καίτοι κατετροπώθησαν τῷ 379 ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνέλαβον, φαίνεται, ἕκτοτε ἰκανὴν δύναμιν, καὶ ἤδη προΐσταντο αὐτῆς ἡμισπονδίας ἰσχυρᾶς, τὴν ὅποιαν συνεκρότουσιν ἂν ὄχι ὅλοι, αἱ πλείεσται τοῦλάχιστον τῶν κατὰ τὴν χαλκιδικὴν χερσονήσον ἑλληνίδων πόλεων. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν ὁ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἀποβῆ ἀρκετὰ ἰσχυρὸς, ἀπέφηνε νὰ περιέλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς σὺχ' ἀναξίους λόγου παραλίους ἐκείνους γείτονας. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐκυριαρχήσε τῆς Θεσσαλίας ὅλης καὶ μεγάλου τῆς Θράκης μέρους, κατεσκευάσε δὲ ἑαυτῷ πρόσδοον μεγάλην, καὶ τὸν στρατὸν διωργάνωσε καὶ ἤξῆρσε, καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκτήρατο, ἐστοχάσθη εὐλόγως ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἠδύνατο καὶ ὠφείλε νὰ ἄρξῃ ἀπίτης τῆς μακεδονικῆς παραλίας διὰ τῆς τῶν Ὀλυμπίων κατατροπώσεως. Ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ Ὀλύμπιοι, βλέποντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν αὐξάνουσαν, ἤρχισαν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφύγει τὴν ἐπιθεσιν αὐτοῦ καὶ ὅτι δὲν συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναβάλωσιν ἐπὶ πλέον τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος, διότι πᾶσα ἀναβολὴ συντελεῖ εἰς τὴν τοῦ ἀντιπάλου

αὐτῶν ἐνίσχυσιν. Καὶ ἄδηλον μὲν τίς πρῶτος ἤρχισε τὰς ἐχθροπραξίας, βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειαν τοῦ Φιλίππου, ἦτοι ἐν ἔτει 350, βλέπομεν ἐκραγέντα τὸν πόλεμον τοῦτον, τὸν καλούμενον ὀλυθιακόν.

Οἱ Ὀλυθιοὶ ἐζήτησαν φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων· καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δημοσθένης, διὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ λόγων, τῶν καλουμένων μὲν ἁμοίως ὀλυθιακῶν, ἐκφωνηθέντων δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους ἐξ ἢ ἐπτά μῆνας τοῦ ἔτους 350, ἠγωνίσθη ἐπανειλημμένως νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναδειξῶσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλείονα ἢ ἄλλοτε δραστηριότητα, ἀναλαχθάνοντες νὰ ὑπηρετήσωσι προσωπικῶς, καταβάλλοντες τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην καὶ μεταχειριζόμενοι ἰδίως πρὸς τὸν σπουδαῖον τοῦ πολέμου σκοπὸν τὰ λεγόμενα «θεωρικὰ» χρήματα, ἦτοι τὰ χρήματα ὅσα ἐξωδεύοντο πρὸς τέλεσιν τῶν πανηγύρεων καὶ διενέμοντο εἰς τοὺς πολίτας ἵνα μετέχωσι τῶν πανηγύρεων τούτων. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν πλὴν γενναῖον ἔπραξαν πρὸς ὑπαστήριξιν τῶν πολυτίμων ἐκείνων συμμαχῶν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 350 ἐπεμφαν μὲν ἐπικουρίαν τινα πρὸς τοὺς Ὀλυθίους καὶ τοὺς Χαλκιεῖς, ἡ ἐπικουρία ὅμως αὕτη συνέκειτο ἐκμισθοφόρων, ὅχι ἐξ Ἀθηναίων πολιτῶν, οὐδ' ἀπεστάλησαν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν συντήρησιν τῶνμισθοφόρων τούτων χρήματα. Καὶ λέγεται μὲν ὅτι ἀνεδείχθησαν νικηφόροι εἴτε πρὸς τὸν Φίλιππον, εἴτε πρὸς τοὺς στρατηγούς τοῦ Φιλίππου ἀγωνισθέντες, ἀλλ' ἐνῶ ἡ νίκη αὕτη, οἷα δήποτε ἦτο, ἔπρεπε νὰ προκαλέσῃ νέας ἀποστολάς ἐπικουριῶν ἵνα, εἰ δυνατόν, συμπληρωθῇ ἡ τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἡττα. οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἐναντίας νομίζαντες ὅτι κινέλιπταν ἤδη τὸ τοῦ Φιλίππου κράτος, ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ ἀναλάβωσι νέους ἀγῶνας καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον ἔτος 350, κιντὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον, 349, εἶδον αἴφνης ἀποστατήχασαν τὴν Εὐβοίαν, τὴν ὁποίαν, ἀποσπᾶσαντες ἀπὸ τῶν Θηβαίων τῷ 358, εἶχον κατατάξει ἐκτοτε εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμμαχῶν αὐτῶν.

Ἡ ἀποστασία αὕτη τῆς Εὐβοίας λέγεται ὑποκινήθησα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἀν καὶ πρὶν ὑπάρξῃ Φίλιππος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, πολλοὶ πολλάκις σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων εἴκοθεν ἀπὸ αὐτῶν ἀπέστησαν. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο ἔδωκαν ἔριδες τινες αἱ ὁποῖαι ἐξερράγησαν τῷ 349 ἐν Ἐρετρίᾳ, καὶ πρὸς περιστολὴν τῶν ὁποίων οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν αὐτόθι τὸν Φωκίω-

να μετὰ τινῶν ὀπλιτῶν ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἦτο μικρὰ, οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πολέμοι πολυάριθμοι, διὸ ὁ Φωκίων ὑπέστη τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, οὐδὲ κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους εἰμὴ διὰ τὴν ἀτρόμητον αὐτοῦ ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐξοχὸν στρατιωτικὴν σύνεσιν. Ἀνακαλεῖται ὅμως ἔπειτα ὁ Φωκίων καὶ πέμπεται ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸς ἕτερος, ὀνόματι Μολισσός, ὅστις ἀθλιῶς διεξαγαγὼν τὸν πόλεμον, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠγματοτεύθη, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθησαν ἀκριτοὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Τὸ θλιβερότερον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πολέμου εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγκατέλιπεν ἐπὶ αὐτοῦ, καθὰ λέγεται, δις τὴν τάξιν τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὤφειλε νὰ παρευρεθῇ εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν Διονυσίων ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ φυλῆς Πανδιονίδος, τὸ δὲ δεύτερον, διότι ἐκλήρωθη περὶ τὰ μέσκα τοῦ 349 εἰς τῶν πεντακοσίων βουλευτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ λόγοι οὗτοι πιθανῶς ἀποχρώντες, ἵνα κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος, ὅστις ἐκήρυττε τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, καὶ εὐλόγως, ὡς τὸν ἀσφαλέστατον τρόπον τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως ἡδύνατο, ἀν δὲν ἀπατώμεθα, νὰ ἀποδείξῃ ἐμπράκτως, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος εἶναι καθυπερτέρα πάσης ἄλλης. Ὅπωςδὴποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο προεκτεθεισῶν περιστάσεων, ὁ Δημοσθένης κατηγορήθη ἐπὶ λιποταξίᾳ, ἐνῶ ὁ Αἰσχίνης, ὁ τσαῖνις κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἠγωνίσθη ὡς ὀπλίτης παρὰ τῷ Φωκίῳ τοσοῦτον λαμπρῶς, ὥστε ὁ στρατηγός, βραβεύων τὴν γενναϊότητα τοῦ ἀνδρός, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ἵνα κομίσῃ τὴν πρώτην τῆς νίκης ἀγγελίαν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐξηκολούθει πολέμων τοὺς τε Ὀλυθίους καὶ τοὺς Χαλκιεῖς· τί δὲ ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν; Ἡ συμβουλή τὴν ὁποίαν ὁ Δημοσθένης πολλάκις ἔδωκεν, ὅτι ὀφείλοσι τελευταῖον νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου τὰ θεωρικὰ χρήματα, ἐγένετο μὲν κατ' ἐπιφάνειαν δεκτὴ, διότι περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ βουλευτοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐψηφίσθη τοιαύτη τις διάταξις· ἀληθῶς ὅμως ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Ἡδη δὲ ὅχι μόνον τοιοῦτὸ τι δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον, ἐνῶ ἡ πρότασις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐψηφίσθη, συγχρόνως ὁ Ἀπολλόδωρος κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ προτάσει καὶ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἐνόσ τετράντου. Ἐκ τούτου πρόδηλον γίνεται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὅχι μόνον

τά σώματα αὐτῶν γὰ ριψοκινδυνεύσῃσι καὶ τὰς περιουσίας γὰ θυσιάσῃσι εἰς τὸν προκειμένον ἀγῶνα οὐδεμίαν εἶχον ὄρεξιν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογωτάτας οἰκονομίας χάριν αὐτοῦ δὲν ἐπέιθοντο γὰ ἐκτελέσῃσι. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι εἶχον ἀνά χειρας τὴν στάσιν τῆς Εὐβοίας, θέλωμεν ἐννοῆσαι ὅτι δὲν ἀντέταξαν σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὸν Φίλιππον κατὰ τὸν ὀλυμπιακὸν τοῦτον πόλεμον. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 ἐπεμψαν εἰς Ὀλυμπον μέρος ἢ ὅλον τοῦ ἱππικοῦ τὸ ὅποιον εἶχον εἰς Εὐβοίαν· παρεκτός ὅμως ὅτι οἱ Ὀλύμπιοι, ἔχοντες ἰκανὸν ἱππικόν, ὀπλιτῶν μᾶλλον ἐδέοντο, τοιοῦτοι δὲ δὲν ἀναφέρονται τότε ἐκπεμφθέντες, δὲν βλέπομεν οὐδὲ πῶς αἱ εὐάριθμοι ἐκείναι ἴλαι ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτως λάρῳ πλουσιωτέρον καὶ κάλλιον ὀπλισμένον μακεδονικὸν καὶ θεσσαλικὸν ἱππικόν. Λέγεται μὲν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπέστειλαν ἔτι ἀλληλοδι-αδόχως τρεῖς ἐπικουρίας· τὴν μὲν ἐκ 2,000 πελταστῶν καὶ τριάκοντα πλείων, τὴν δὲ ἐκ δεκαοκτῶ τριήρων, 4,000 πελταστῶν καὶ 150 ἱππέων, τὴν δὲ τελευταίαν ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ τριήρων, 2,000 ὀπλιτῶν καὶ 300 ἱππέων, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου Φιλολόρου, ὅστις δὲν λογίζεται πολὺ ἀξιόπιστος. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐβεβαίωσεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν γένει ἐξέπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Ὀλυμπίων 4,000 πολίτας, 10,000 μισθοφόρους καὶ 50 τριήρεις. Ὅλα ταῦτα ὅμως, ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι, δὲν ἐμπόδισαν τὸν Φίλιππον γὰ κυριεύσῃ ἀλλεπαλλήλως τὰς 32 χαλκιδικὰς πόλεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν Ὀλυμπον αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 348. Καὶ ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἐνῶ ἐξέβιαζε τὴν διάβασιν ποταμοῦ τινος ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τῆς θρακικῆς πόλεως Μεθώνης, ἐπληρώθη εἰς τὸν ὄφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ὀλυμπίου τοξότηου Ἀστέρος, ἀποβαλὼν ἔκτοτε τὴν χρῆσιν τοῦ ὄφθαλμοῦ τούτου, καὶ τοι μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρήσαντος γὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦ περιφύμου Ἑλληνος ἱατροῦ αὐτοῦ Κριτοβούλου.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὀλυμπιακοῦ πολέμου, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρχισαν γὰ κραυγάζῃσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ προδοσιῶν ἐγένετο κύριος τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὅτι ἔπειτα ἐπολιτεύθη ὡς βάρβαρος, ὅτι ἐξηνδραπόδισε τοὺς Ὀλυμπίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ὅτι κατέστρεψε τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀντεγκλήσεις φέροντες εἰς μέσον, δι' ὧν οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἡττώμενοι συνήθως ἐλπίζουσι γὰ κελύψῃσι τὰ ἴδια ἀμαρτήματα. Δὲν ἀμφιβάλομεν παντόπασιν ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε πολλὰς συνεννοήσεις ἐντὸς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοῦτο πράττουσι πάντες οἱ στρατηγοὶ εἰς πάντα πόλεμον, νικῶντές τε καὶ νικώμενοι· ἐξ

αὐτῶν δὲ ἔβηλον ὅτι μόναι αἱ συνεννοήσεις, ἢ ἂν θέλετε αἱ προδοσίαι, δὲν ἔρχου-σιν εἰς ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδι-ως, ἢ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἠγωνίσθη-σαν, δὲν ἦτο δυνατόν γὰ μὴ ὑποκύψῃσι ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Φιλίππου δύναμιν. Ἄν εἶχον ἐλπίδα τινὰ σωτηρίας, ἢ ἐλπίς αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἐξ Ἀθηνῶν βοήθειαν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἂν ὑποθεθῶσιν ἀληθεῖς αἱ προαναφερθεῖσαι ἐπικουρίαι, δὲν ἐπραξαν ὅσα ὄφειλον γὰ πράξῃσιν ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ὥστε κύριοι αἰτίοι τῆς καταστροφῆς τῶν Χαλκιδεῶν ὑπῆρξαν αὐτοὶ καὶ ὄχι οἱ προδότες, τοὺς ὁποίους ἠτιῶντο. Προδότες δύνανται γὰ ὑπάρχωσι πανταχοῦ, ἀλλὰ συνήθως δὲν εὐδοκίμοισιν εἰμὴ μόνον ὅταν εὐρίσκῃσι τοὺς συμπολίτας προθύμους γὰ τοὺς παρακολουθήσῃσι διὰ τοιαύτην ἢ τοιαύτην αἰτίαν. Προδότες ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, δὲν ἴσχυσαν ὅμως γὰ ἀπο-τρέψῃσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην. Τὰ δὲ περὶ ἐξανδραποδισμοῦ τῶν κατοίκων καὶ κατεδαφίσεως τῶν πόλεων θρυλούμενα εἶναι βεβαίως ληθη-ρὰ, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐλητμήνει ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ οἱ Σπαρτιά-ται, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπραξαν πολλὰ ὄμια καὶ ἔτι χει-ρόνα, ἠβήδον σφάξαντες Πλαταιεῖς, Αἰγινήτας, Μηλιούς, Σκιωναίους καὶ ἄλλους, ἐνῶ σφαγαὶ τοῦλάχιστον τοιαῦται δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Φί-λιππον. Γενναϊότερα ὑπῆρξαν ὅσα ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐμε-λέτησαν τότε, ἵνα συγκρατήσῃσι κοινὴν τῆς Ἑλλάδος συμμαχίαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πέμψαντες ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀλλαχοῦ· οὐδὲ ταῦτα ὅμως δυστυχῶς ἐμῆλλον γὰ τε-λεσφρήσῃσιν.

Ὁ Φίλιππος ἵνα πανηγυρίσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ νίκην καὶ κατάκτησιν, ἐτέλεσεν ἐν Μακεδονίᾳ εἰς τριῆν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, εορτὴν λαμπρὰν, καθ' ἣν ἀνέδειξε πολλὴν ἐλευθεριότητα καὶ ἀπένευμε βραβεῖα βαρύτερα εἰς ποικίλα γυμναστικά καὶ ποιητικὰ ἀγωνίσματα καὶ θεάματα. Ὅπόσον δὲ ἀδικος εἶναι ἢ ἐγκολαφθεῖσα αὐτῶ παρὰ τινῶν ἐπωνυμία τοῦ βαρβά-ρου καὶ ὅποσον ἐξ ἐναντίας εἶχεν οἰκειωθῆ ἦλθῃ τὸν ἐλληνικὸν χαρακτή-ρα, μαρτυρεῖ ἐξαιρέτως τοῦτο, ὅτι ὄχι μόνον περὶ τὰς δωρεὰς οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμε μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀλλὰ καὶ πλείστον περιεποιήθη τοὺς συρρεῦσαντας περὶ αὐτὸν διακεκριμένους ποιητὰς καὶ τεχνίτας. Μὴ νομίσῃ δὲ τις πάλιν ὅτι οἱ ἔξωχοι οὗτοι τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ τέχνης θιασῶται ἐπὶ σιοπῶ κέρδους ἀπλῶς περιε-στοίχισαν τὸν βασιλέα. Πολλοὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἵνα

ἀναδειχθῶσιν εὐεργετικοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ παθόντας· ἰδίως ὁ ὑποκριτὴς Σάτυρος, τὸν ὁποῖον εἶδμεν διατελέσαντα διδάσκαλον τοῦ Δημοσθένους, ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἀπελευθέρωσιν δύο πικρῶν, αἰτινες, θυγατέρες οὖσαι φίλου τινὸς αὐτοῦ, εἶχον αἰχμαλωτευθῆ εἰς τὴν Ὀλυμπον· ὁ δὲ Φίλιππος ἀσμένως προσεδέξατο τὴν αἴτησιν, καὶ πολλὰς ἄλλας καὶ παντοδαπὰς εὐεργεσίας καὶ δωρεὰς διέσπειρε περὶ αὐτὸν, καταδεικνύων οὕτω τὴν τε ἐπιτηδειότητα ἣν εἶχε τοῦ νὰ προσοικειώται τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν εὐφροσύνην ἣν ἐπέπνευσεν αὐτῷ τὸ νέον ἐκεῖνο κατόρθωμα.

Εὐλόγως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔχαίρει, διότι εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ματαίως ἠγωνίζοντο νὰ ἀντιπράξωσιν εἰς αὐτόν. Οἱ πλείστοι τῶν πρέσβειων τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψαι εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συγκροτήσῃ κοινὴν κατὰ τοῦ βασιλέως συμμαχίαν, ἐπανήλθον περὶ τὰ τέλη τοῦ 347 εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπρακτοί, ἀναγγέλλοντες ὅτι οὐδαμῶς σχεδὸν εὗρον πολλὴν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προθυμίαν. Ἐνταῦθα δὲ, ἐξακολουθοῦντος τοῦ ὁλεθρίου ἱεροῦ πολέμου, οἱ Θεβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν μεσολάβησιν τοῦ Φιλίππου. Καὶ μία μὲν τῶν Φωκῶν μερὶς προσεχάλασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας· ἀλλὰ τότε ὁ στρατηγῶν τῶν Φωκῶν Φάλαικος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην· τοσαῦτον ὀλίγον πνεῦμα ἐνώσεως ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἐνταῦθα Ἕλλησιν, ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Δημοσθένους αὐτοῦ, ἐνόησαν ὅτι δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τὸν Φίλιππον. Καὶ περὶ τὰς διαπραγματεύσεις ὅμως ὅσαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐγένοντο, ἔδειξον ἀλλόκοτον τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπιτηδειότητα· διότι ὁ κύριος τῶν διαπραγματεύσεων σκοπὸς ἔπρεπε νὰ ἦναι φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸ νὰ προληφθῇ ἡ τοῦ Φιλίππου εἰσὸς εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ὅμως ἐγένοντο τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἡ εἰσὸς τοῦ Φιλίππου ἀπέβη ἀναπόδρατος καὶ εὐκολωτάτη.

Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 347, ἡ ἐκκλησία τοῦ βήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισε νὰ ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρέσβεις ἵνα βεβαιωθῶσι, κατὰ τίνας ὅρους εἶναι δυνατὸν νὰ συναμολαγηθῇ εἰρήνη. Ἦσαν δὲ οἱ δέκα οὗτοι πρέσβεις· ὁ Φιλοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Κτησιφῶν, ὁ Φρύνων, ὁ Ἰατροκλῆς, ὁ Δέρκυλλος, ὁ Κίμων, ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ ὑποκριτὴς Ἀριστοδῆμος· ὁ δὲ Τενέδιος Ἀγλαοκρέων συνεξέπεμψθη ἐνδέκατος, ὡς πληρεξούσιος τῶν συμμάχων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων. Οἱ

πρέσβεις οὗτοι ἐφθάσαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 346 εἰς Πέλλαν, ὅπου ὁ Φίλιππος ὑπεδέχθη αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς, περιστοιχισμένους ὑπὸ πάσης τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐλῆς. Οἱ δέκα πρέσβεις ἠγόρευσαν ἅπαντες ἐντάῃθα ἀλληλοδιαδόχως. Καὶ πρῶτος μὲν ἐλάλησεν, ὡς πρεσβύτερος, ὁ Κτησιφῶν, διὰ βραχέων. Ὁμοίως ὀλίγα τινὰ εἶπον καὶ ἄλλοι ἑπτὰ. Τότε ἦλθεν ἡ σειρά τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις ἐπέμεινε πολλὴ εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Ἀμφίπολιν, ἀλλὰ οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον ἔθιξε. Τελευταῖος δὲ ἐμίλλε νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Δημοσθένης, ὡς πάντων νεώτερος. Ἐῖδμεν ὅτι ὁ Δημοσθένης εὐκόλως συνεινεῖτο καὶ συνεταιράττετο καὶ ταύτης μὲν τῆς εὐπαθείας αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ βήμου τῶν Ἀθηναίων κατόρθωσε νὰ κατισχύσῃ διὰ μακρῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τοῦ θάρρους, τὸ ὁποῖον ἐπέπνευσεν αὐτῷ ἐπὶ τέλους ἡ τῶν πλειόνων εὖνοια καὶ ἐπισδοκίμασι. Ἄλλ' ἐνταῦθα εἶχεν ἕτερον ἐνώπιον αὐτοῦ ἀκροατήριον. Ἔχε τὸν ὄνδρα ἐκείνον τὸν ὁποῖον τοσαύτως περιῦρσε καὶ ἤδη ἔβλεπε δορυφορούμενον ὑπὸ ὅλων τῶν σημείων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης· ἔβλεπε τριγύρω του τοὺς Μικεδόνους ἐκείνους στρατηγούς οἵτινες δικαίως ἀπετροπιάζοντο καὶ κατεφρόνουν αὐτόν, οὐδὲ ἐπετηδεύοντο, ὅπως ὁ Φίλιππος, νὰ καλύψωσι τὰ ἀληθῆ αὐτῶν αἰσθητάτα· εὐρίσκειτο ἐνὶ λόγῳ ἐν μέσῳ περιστάσεων αἰτινες ὅλαι ἦσαν ἐπιτηδεῖαι νὰ ταράξωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἤρχισε μὲν νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸν πρὸ καιροῦ παρασκευασθέντα λόγον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγωνίας, περιῆλθεν εἰς πολλὴν ἰδεῶν σύγχυσιν. Εἰς μάτην ὁ Φίλιππος ἠθέλησεν εὐμενῶς νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀγορεύοντα. Ὁ Δημοσθένης, ἴσως τούτου ἕνεκα ἔτι μᾶλλον ταραχθεὶς, διέκοψεν ἐντελῶς τὸν λόγον· καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνέντευξις. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Φίλιππος, ἀνακάλεσας πάλιν τοὺς πρέσβεις παρ' ἑαυτῷ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτοὺς ὁ ἴδιος μετὰ θαυμαστῆς, ὡς βεβαίῃ ὁ Αἰσχίνης, ἐτοιμότητος λόγου καὶ ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρημάτων. Καὶ τί μὲν εἶπεν ὁ Φίλιππος, δὲν γνωρίζομεν· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦτο δύσκολον. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠξίωσαν, ὡς φαίνεται, ἄλλο εἰμὴ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Ἀμφίπολις· ἀλλὰ ἀπ' ἧς ἐγένετο ἡ περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῆς ὑπόσχεσις, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν Φίλιππον· ἕνεκα δὲ τοῦ μεσολάβησαντος τούτου πολέμου, ἅπασι αἱ προηγουμένα σχέσεις καὶ ὑποσχέσεις δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀνατραπέσια, καὶ τὰ πράγματα ἐμελλον ἤδη νὰ ρυθμισθῶσιν ἐπὶ νέας βάσεως· τοιαύτη τις πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Φιλίππου, φυσικῶς

ἀπὸ τῶν γεγονότων αὐτῶν ἀπορρέουσα. Καὶ ἐπειδὴ νέαν βᾶσιν ἐνόει, ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατέχουσιν, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχον πληρεξουσιότητα νὰ συναμομαγήσωσι τοιοῦτό τι, ὁ Φίλιππος, ἀπολύσας φιλικῶς αὐτούς, ἔστειλε πρὸς τὸν δῆμον ἐπιστολὴν εὐμενεστάτην, δι' ἧς ἔλεγεν ἑαυτὸν πρόθυμον οὐ μόνον νὰ εἰρηνεύσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμμαχος νὰ γίνῃ, καὶ ἄλλας χρηστὰς ἐπαγγελίας προσθεῖς ἀπεφάσιζε δὲ ἐνταῦτ' ἂν πέμψῃ ἰδίους πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῷ προεργμένῳ ὄρω. Οὕτως ἐπανῆλθον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένοι εἰς τὰ ἴδια κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 346, καὶ μετ' αὐτῶν κατέφθασαν ἐνταῦθα οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου, Ἀντιπατρος, Παρμενίων καὶ Εὐρόλοχος. Ἡ πρότασις ἦν οὗτοι ἐκόμισαν ἦτο βεβαίως θλιβερά· διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάσει πολλὰ ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἤδη προέκειτο διὰ τῆς νέας συνθήκης νὰ ἐπικυρώσωσι τὰς ζημίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠττήθησαν, καὶ οὐδεμίαν εἶχον εὐλογον ἐλπίδα διὰ νέων ἀγῶνων νὰ ἀνακτήσωσι ὅσα ἀπέβαλον, ἢ ἀξίωσις τοῦ βασιλέως ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως εἰς μέσον οἱ ἰσχυροὶ, οἱ δὲ ἀσθενεῖς παραδέχονται ἐξ ἀνάγκης ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ καλῶς ἐπίσταν ὅτι ἐδέχθησαν αὐτήν. Τότε ὅμως παρήχθη ἕτερον ζήτημα, οὐδὲν ἦττον ἴσως τοῦ ἄλλου σπουδαῖον, τὸ ζήτημα πῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπύλων ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Διότι διὰ τοῦ ὄρου ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι τηρήσει ὅσα κατεῖχον, αἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλλον μὲν πολλὰ, ἔσωζον ὅμως τοῦλάχιστον τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐνῶ ἄμα εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Φίλιππος ἤθελε κυριαρχήσει αὐτῆς, ἄρα, καὶ τῶν Ἀθηναίων εἶδομεν δὲ ἔτι οἱ Θεβαῖοι ἐκάλεσαν τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς Φωκεῖς. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἔπρεπε νὰ εὐρωσιν ἐπιτήδειόν τινα τρόπον νὰ προλάβῃ τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐθεώρουσαν ὡς μεγάλην συμφορὰν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἰδίως ἀπέδειξαν τὴν ὀλίγην αὐτῶν διπλωματικὴν δεξιότητα.

Τρόποντι διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἔπρεπε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν ἀφορμὴν τῆς εἰσόδου, ἦτοι τὸν μεταξὺ Φωκῶν καὶ Θεβαίων πόλεμον, καὶ νὰ καταστήρωσιν οὕτω περιττὴν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Θεβαίων πρὸς τὸν Φίλιππον πρόσκλησιν τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ ἄφ' ἐνὸς διεπραγματεύοντο πρὸς τὸν Φίλιππον περὶ εἰρήνης, ὤφειλον ἄφ' ἑτέρου, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Θεβαίων καὶ τῆς μεγάλης φωκικῆς μεριδος ἧτις διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτούς, νὰ καταπαύσωσιν ἐκ παντὸς

τρόπου τὸν ἱερὸν πόλεμον. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἀκατόρθωτον. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι εἶχον ἀπαυθῆσει. Ναὶ μὲν οἱ Θεβαῖοι ἠλπίζον διὰ τοῦ Φιλίππου νὰ καταστρέψωσιν ἐντελῶς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο οὐσκόλον νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς Θεβαίους ὅτι ὁ Φίλιππος εἰσερχόμενος ἂν παρ' ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἂν ἤθελε τιμωρήσει τοὺς Φωκεῖς, ἢ ἤθελε συγχρόνως κυριαρχήσει τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, σὺν ταῖς ἄλλοις δὲ καὶ τῶν Θεβαίων αὐτῶν ὥστε συνέφερον εἰς τοὺς Θεβαίους οὐδὲν ἦττον ἢ εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας νὰ προλάβωσι τὸ ἀφαικτον τοῦτο ἀποτελέσμα, ἔστω καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντες τὴν ὀλοσχερῆ τῶν Φωκῶν κατατρόπωσιν. Μήπως, μετὰ ὀκτῶ ἔτη, εἰς τὰς παραμονάς τῆς ἐν Χαιρωνείῃ μάχης, δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀποσπάσωσι τοὺς Θεβαίους ἀπὸ τῆς τοῦ Φιλίππου συμμαχίας; διατί νὰ μὴ ἐπιτύχωσι τοῦτο καὶ νῦν; Οἱ δὲ Φωκεῖς ἔπρεπε νὰ ἦναι τοσοῦτ' ἄλλοι πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν μεσολάβησιν τῶν Ἀθηναίων, ὅσῳ ἐκινδύνευον τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φάλαικος ἀντέπραξε μὲν, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοῦτο ὅμως ὄχι διότι συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ διότι οὐδεμίαν ἀνείχτο ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν ὅθεν δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταπεισθῇ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου εἶχε νὰ φοβηθῇ πολὺ δεινότερα ἢ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἢ μᾶλλον ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ. Ὅπωςδὴποτε οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον διὰ πάσης θυσίας νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον πόλεμον· ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἔπραξαν, ἀντὶ τούτου δὲ ἠθέλησαν εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις αὐτῶν πρὸς Φίλιππον νὰ περιλάβωσι καὶ τοὺς Φωκεῖς, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰρηνεύσας οὕτω πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δὲν ἤθελεν ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Θεβαίων, καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἤθελε προληφθῇ ἢ εἰσόδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὕτη ἦτο ὅλως ἀνυπόστατος. Ἐνόσῳ ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐξηκολούθει καὶ ἐνόσῳ οἱ Θεβαῖοι προσεκάλεον τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε μέγιστον πρὸς τοῦτο συμφέρον, δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτήσῃ τὴν καλλίστην ταύτην περίστασιν τοῦ νὰ πράξῃ τὸ συμφέρον αὐτῷ. Ἄν οἱ διαμαχόμενοι εἰρηνεύσαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀφαιρέσαντες οὕτω ἐκ μέσου πᾶσαν εὐλογον ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως, καταλάμβανον πρὸς τούτοις τὰς Θερμοπύλας καὶ καθίστων οὕτως ἀδύνατον τὴν εἰσόδον, ὁ Φίλιππος ἤθελεν ἐξ ἀνάγκης ὑπακούσει. Ἀλλὰ τούτων μὴ γινόμενων, τὸ νὰ φαντάζονται οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Φίλιππος, προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν Θεβαίων καὶ θεωρούμενος ὑπὸ τῶν πλείστων ἄλλων

Ἑλλήνων ὡς πρόμαχος τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἤθελε συγκατανεύσει νὰ παραιτήσῃ τὴν λαμπρὰν ταύτην εὐκαιρίαν πρὸς χάριν τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς τὴν τίποτε δὲν ὄφειλε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ, ἦτο ἐσχάτη μωρία. Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἦτο πρόδηλον· οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου ἀπεφάνησαν σαφῶς καὶ ὀριστικῶς ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δέχονται νὰ περιληφθῶσιν οἱ Φωκεῖς εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν εἰρήνην ἄνευ τῶν Φωκέων. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης ἐφώνησεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδέχθησαν τὸν ὅρον τοῦτον εἰμὴ πισθόντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας ὑποσχέσεις τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ Φιλοκράτους καὶ ἄλλων μακεδονιστῶν, οἵτινες τοὺς ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἠδύνατο μὲν ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Θετταλοὺς σχέσεων αὐτοῦ νὰ παραδεχθῆ τοὺς Φωκεῖς ἀναγκασθὼν ὡς συμμάχους, ἀληθῶς ὅμως διέκειτο φιλικῶς μὲν πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δυσμενῶς δὲ πρὸς τοὺς Θηβαίους· καὶ, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐμελλε νὰ πολιτευθῆ ὅπως ἐπεθύμουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἤτοι ἐμελλε νὰ σώσῃ μὲν τοὺς Φωκεῖς, νὰ ταπεινώσῃ δὲ τοὺς Θηβαίους, νὰ ἀποδώσῃ δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Ἐββοίαν καὶ τὸν Ὠρωπόν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἄπλαϊ μεψυμοιρίαι αἷας φιλοῦσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον οἱ ἀποτυχόντες ἀσθενεῖς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν οἱ μακεδονισταὶ εἶπον ὅσα ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν τὰ εἶπον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμον κακὰ νὰ πὰ πιστεύσωσι, διότι ἦσαν παντελῶς παράλογα καὶ διήτι παντελῶς δὲν ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῶν πρέσβων τοῦ Φιλίππου. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαιρῶς νὰ παύσωσι τὸν φωκικὸν πόλεμον, ἐδέχθησαν ἤδη τοὺς ὅρους τοῦ Φιλίππου, διότι δὲν εἶχον τί ἄλλο νὰ πράξωσιν. Ἐὰν δὲν ἐδέχοντο τοὺς ὅρους τούτους, δὲν ἤθελε συνομολογηθῆ εἰρήνη· ἐὰν δὲ συνομολογεῖτο εἰρήνη, οἱ Ἀθηναῖοι ἔχι μόνον δὲν ἤθελον ἐμποδίσει τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐκινδύνευον νὰ πάθωσιν ἀπὸ αὐτοῦ ἔτι πλείονα τῶν ὅσα πρότερον ἔπαθον.

Συνομολογηθῆ λοιπὸν ἡ εἰρήνη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 346 μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, πλην τῶν Φωκέων, ἐπὶ τῇ βάσει ὅτι ἑκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατεῖχον. Οἱ δὲ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ἕνδεκα πρέσβεις ἀπῆλθον τότε πρὸς τὸν Φίλιππον ἵνα δεχθῶσι καὶ τούτου τοὺς ὅρους πρὸς τήρησιν τῶν συνθεθειμένων.

Ἡ ἐντολὴ ἐν τούτοις τῶν πρέσβων τούτων δὲν περιωρίζετο, ὡς φαίνεται, ἀπλῶς εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διατυπώσεως ταύτης. Οἱ πρέσβεις ὄφειλον προσέτι, πρῶτον, νὰ ἐπιταχύνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνέντευξιν. Κατὰ τὴν συνθήκην ἑκάτερος ἐμελλε νὰ διατηρήσῃ ὅσα κατεῖχε, δηλαδή ὅσα κατεῖχε καθ' ἣν στιγμὴν ὤμοσαν ἐν Ἀθήναις τὴν συνθήκην οἱ τοῦ Φιλίππου πληρεξούσιοι. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυεν αὐξάνων τὰς ἐν Θράκῃ κτήσεις αὐτοῦ. Ὄφειλε μὲν κατὰ τὰ συνθεθειμένα νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκλήρατο μετὰ τοὺς ὅρους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τούτο, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδένα τρόπον εἶχον νὰ τὸν καταναγκάσωσι, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ εὔρωσι τὸν Φίλιππον ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ ὅσον ἔνεστι τάχιον νὰ δεχθῶσι τὸν ὅρον αὐτοῦ, ἵνα τοῦλάχιστον προλάβωσι τὴν μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον ἐπέκτασιν τῶν κατακτησέων του. Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, οἱ Φωκεῖς ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνέμιζον χρέος αὐτῶν νὰ μὴ ἐγκαταλείψωσι τοὺς συμμάχους ἐκείνους, οἱ πρέσβεις ὄφειλον, ἂν ἔχι νὰ καταπεισῶσι τὸν Φίλιππον νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον νὰ ἐπιτύχωσι παρ' αὐτοῦ ὥστε νὰ μεταχειρισθῆ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικῶς τοὺς Φωκεῖς. Δύο τινὰ λοιπὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον οὐσιώδη εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ πρέσβεις· νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον συνέντευξιν καὶ νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν Φωκέων. Ῥητὰς ὀδηγίας καὶ παραγγελίας δὲν ἔλαβον ἴσως περὶ τούτου· ἀλλὰ ἐκ τῶν βραδύτερον πραχθέντων καὶ ρηθέντων εἰκάζεται ὅτι ἐθεωροῦντο ὑπόχρεοι νὰ ἐνεργήσωσι κατὰ τὰ προεκτεθέντα. Καὶ ὅμως ἔπραξαν ὡς ἂν ἦσαν ἐπιτετραμμένοι νὰ ἐπιτύχωσιν ἀντίθετον ὅλως ἀποτέλεσμα.

Ἐν πρώτοις, ἀντὶ νὰ θράμωσιν εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐξηκολούθει τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Φίλιππος, ἀνέβαλον ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν, καὶ ἔπειτα μετὰ πολλῆς βραδύτητος ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Φθάσαντες δὲ εἰς Πέλλαν, περιέμενον ἐκεῖ ἀπρακτοῦντες τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Φιλίππου, ὅστις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Θράκης εἰμὴ πενήντην ὅλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβων. Βραδύτερον ὁ Δημοσθένης παρέστησε τὴν ἀναβολὴν ταύτην ὡς νέον δείγμα τῆς προδοσίας τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμπροσβευτῶν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἂν μὴ ἦτο καθαρὰ προδοσία, κατεδείκνυεν ὅμως τοῦλάχιστον πολλὴν τὴν ὀλιγωρίαν πρὸς τὰ συμφέροντα

τῆς πόλεως. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τῆς ὀλιγορίας ταύτης ἢ καὶ προδοσίας παραίτιος ὑπῆρξεν ὀλόκληρος ἢ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Οἱ πρέσβεις διορίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ τὸ ἀξιωματικώτερον εἶναι ὅτι τὸ περὶ διορισμοῦ αὐτῶν ψήφισμα περιεῖχε ρητῶς τὴν περιοριστικὴν διάταξιν «οὐδαμοῦ μόνους ἐντυγχάνειν Φιλίππῳ.» Ἡ διάταξις αὕτη ὑπεδείκνυε δυσπιστίαν πρὸς τινὰς τῶν ἀποστελλομένων. Τοῦτου ὅμως τεθέντος, διατί ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεψε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ εἰς ἄνδρας ἀξίως πλείονος πίστεως; Ἐπειτα, ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις ἀνέβαλον τὴν ἐξ Ἀθηναίων ἀναχώρησίν των ἐπὶ ἐννέα ὄλας ἡμέρας, ἢ βουλὴ ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἀνευ ἀναβολῆς ἀναχώρησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ καὶ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξε δυσπιστία πρὸς αὐτοὺς καὶ μετὰ ταῦτα, ἐνῶ οἱ πρέσβεις ἦσαν ἔτι εἰς Ἀθήνας, ἔλαβεν ἢ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος πραγματικὴν ἀπόδειξιν, ἂν ὄχι ἄλλου, τῆς ἀμελείας αὐτῶν, διατί νὰ μὴ προβῶσι τότε τοῦλάχιστον εἰς τὸν διορισμὸν ἄλλων πληρεξουσίων; Τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ἢ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔδειξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζῆλον πολὺ πλείονον τοῦ ὀλίγου ζήλου τὸν ὁποῖον ἔδειξαν οἱ πρέσβεις αὐτῶν.

Τελευταῖον συνηγήθησαν εἰς Πέλλαν οἱ πρέσβεις καὶ ὁ Φίλιππος ὑπῆρχον δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλων πολλῶν ἑλληνίδων πόλεων οἱ ἀντιπρόσωποι, Θηραίων, Λακεδαιμονίων, Εὐβοέων, Φωκίων ἅπαντες ἔχοντες τὴν συνείδησιν ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἤδη ἐξαρτᾶται ἢ τύχη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνισχυόμενοι τοσοῦτω μᾶλλον εἰς τὴν πεποιθήσιν ταύτην ὅσω ἔδλεπον περὶ τὴν Πέλλαν πολυάριθμον καὶ λαμπρῶς ἐσκευασμένον στρατὸν, ὅστις, πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψας ἀπὸ τῆς νικηφόρου κατὰ τὴν Θράκην πορείας, ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ ἑτέραν στρατείαν. Οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις ἐδιχονόησαν ἤδη λαμπρῶς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ μὲν Δημοσθένης ἤξίου ὅτι ὤφειλον πρὸ πάντων νὰ ἀπαιτήσωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν παραχώρησιν τῶν ὄσα προσεκλήσατο μετὰ τοὺς ὄρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἐφρόνει, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος πρόεκειτο ἤδη νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς τῆς ἰδίας Ἑλλάδος, τὸ πρώτιστον τῆς πόλεως συμφέρον ἦτο νὰ συνηγορήσωσι παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῆς, τῶν Φωκίων. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀμφότερα τὰ ζητήματα ἦσαν σπουδαῖα, ὅτι οἱ πρέσβεις ὤφειλον περὶ ἀμφοτέρων νὰ πράξωσι τὰ δέοντα, ὅτι ὅμως ἂν ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἐν, ὁμολογουμένως τὸ τῶν Φωκίων ἦτο σπουδαιότερον τοῦ ἄλλου. Ἡ πρότασις τοῦ Δημοσθένους ἦτο κατὰ τοῦτο ἄτοπος, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε βεβαίως πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀπο-

δόσῃ ὄσα προσεκλήσατο, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἰκανὴν δύναμιν ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, δὲν ἤθελεν ἀποποιηθῆ ἀποτόμως τὴν ἀπαιτήσιν, ἀλλ' ἤθελεν ἐπιχειρήσει συζητήσεις, ἢ περὶ τοῦτου διαπραγματεύσεις ἠδύνατο νὰ παραταθῇ καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἤθελεν εἰσβάλει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ρυθμίσει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πράγματα αὐτῆς. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, οἱ πρέσβεις μετὰ μακρὰς συνηνοήσεις δὲν συνεφώνησαν, ἀλλ' ἀπέφασιν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν θέλει εἶπει πρὸς τὸν Φίλιππον ὅ,τι νομίζει προσφορώτερον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος ὠφελήθη ἐκ τῆς διαφωνίας ταύτης τῶν πληρεξουσίων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἵνα παρατείνῃ τὴν συζήτησιν καὶ ὑποθρέψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν διχονοίαν αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκήρυκτον, τοῦλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ρήτορας τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ἀγαθὰς ὑπὲρ τῶν Φωκίων προαιρέσεις, ὅτι θέλει πολιτευθῆ εἰς τρόπον εὐχάριστον πρὸς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἐκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπὸ Πέλλης, εἰσῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν ἐν συνοδίᾳ ὄλων τῶν πρέσβεων τοὺς ὁποίους ὄλους ἐξίσου σχεδὸν περιποιεῖτο, καὶ ὅτε ἐφθασεν εἰς Φεράς, οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἀθηναίων ἐδέχθησαν τελευταῖον τὸν ὄρκον αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις συνομολογηθείσης συνθήκης, τῆς ὁποίας, ὡς ἠξέυρομεν, οἱ Φωκεῖς εἶχον μείνει ἀποκεκλεισμένοι· μεθ' ὃ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας.

Τὰ συμβάντα τότε ἐν Ἀθήναις μαρτυροῦσιν αὐτὸς ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἀδιακρίτως ἐπαναλαμβάνομενα περὶ τῆς προδοσίας τῶν συμπεσθευτῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν δολίων ὑποσχέσεων τοῦ Φιλίππου, εἶναι τοῦλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικά. Ἡ βουλὴ, τῆς ὁποίας ὁ Δημοσθένης ἦτο κατ' ἐκείνο τὸ ἔτος μέλος, ἐφαίνετο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη· ὅθεν ἀφοῦ ἤκουσε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ ρήτορος κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν συμπεσθευτῶν καὶ τὰς συνήθειας αὐτοῦ περὶ προδοσίας καὶ ἀπάτης κατηγορίας, δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν ρητῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων παραθέντα, ἀλλ' οὔτε ἐπήνεσεν αὐτοὺς, οὔτε τὰς νενομισμένας ἀπένειψε τιμὰς, ἐψήφισε δὲ μάλιστα διὰ προβουλεύματος τὴν προπαρασκευηὴν πενήκοντα τριήρων, ἵνα δύναται ἢ πόλις, περιστάσεως δοθείσης, νὰ ποιήσῃ ἀμέσως χρῆσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἢ ἀπόφασις αὕτη τῆς βουλῆς, ὅσον ἀρίστος, ὅσον ἀσαφὴς καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔτυχε τῆς ἀπαιτουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κυρώσεως· ἐξ ἐναντίας ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀκούσασα τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Φιλοκράτην, οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰ-

ρήνην, τῆς ὁποίας, ὡς γινώσκωμεν ἤδη, εἶχον ἀποκλεισθῆ οἱ Φωκεῖς, ἀλλὰ καὶ ρητῶς προσέθηκεν εἰς τὸ περὶ τούτου ψήφισμα «ἐὰν μὴ ποίωσι Φωκεῖς ἃ δεῖ καὶ παραδίδωσι τοῖς Ἀμφικτύοσι τὸ ἱερόν, ὅτι βοηθήσει ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς διακωλύοντας ταῦτα γίνεσθαι.» Λαμπρότερα ἱκανοποίησις δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῆ εἰς τοὺς συμπρεσβευτὰς τοῦ Δημοσθένους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Δημοσθένης βεβαίως ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠπάτησε πάλιν τοὺς Ἀθηναίους εἰπὼν ὅτι ὁ Φίλιππος, καθ' ἧς ἔδωκεν αὐτῷ ἰδιαιτέρας διαβεβαιώσεις, ἐπέρχεται εἰς τὰς Θερμοπύλας ὡς φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ὡς προστάτης τῶν Φωκῶν καὶ ὡς τῶν Θηβαίων πολέμιος, τοὺς ὁποίους ὑπελάμβανε ὡς πρωτατίους τῆς λεηλατίας τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, διότι αὐτοὶ πρῶτοι μελετήσαντες τὸ τοιοῦτον, ἠνάγκασαν τοὺς Φωκεῖς νὰ πράξωσι τὸ ἀσέβημα. Ἀλλὰ ἔχονται ἄρα γε ἀκριβείας αἱ κατηγορίαι αὐταὶ τοῦ Δημοσθένους; Καὶ πῶς συμβιβάζονται αἱ ἀποδιδόμεναι πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑποσχέσεις περὶ τῆς ἀπολύτου εὐνοίας τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Φωκεῖς, μὲ τὴν ἐν τῷ ψήφισματι παρεισαχθεῖσαν διάταξιν, ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας τὸ ἱερόν, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι συντελέσει εἰς τὸ νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τοῦτο; Καὶ δὲν φαίνεται ὡς ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης πολὺ πιθανώτερον, ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπέσχετο χάριν τῶν Ἀθηναίων νὰ φανῆ ἐπιεικῆς πρὸς τοὺς Φωκεῖς ἐὰν οὗτοι ὑποκύψωσιν ἐγκαίρως, ὅτι ὅμως, ἂν δὲν απεύσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ ἱερόν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας, εἶπε σαφῶς ἑαυτὸν ὑπόχρεον νὰ βιάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο καὶ προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμπράξωσιν ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ παραδεχθῶσιν; Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ὑπῆρξε προδοσία, πάλιν ὡς ἔνοχοι αὐτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῶσι μόνοι οἱ συμπρεσβευταὶ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἢ μὲν βουλή δὲν ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἀποδοκιμάσῃ ρητῶς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἢ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιστήμως ἐπεκθῆρσεν αὐτήν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος, ἐξακολουθήσας τὴν πρὸς μεσημβριᾶν πορείαν του, ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Θερμοπύλας. Ἐνταῦθα ἴστατο πρὸ καιροῦ ὁ τῶν Φωκῶν στρατηγὸς Φάλαικος, ἔχων 8 ἕως 10,000 πεζοὺς καὶ 1000 ἵππεῖς. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ καὶ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς Ἀρχίδαμος μετὰ ἀνδρῶν χιλίων. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ διακωλύσῃ τὴν τοῦ Φιλίππου εἰσοδον, μάλιστα ἐὰν καὶ

οἱ Ἀθηναῖοι ἐβοήθουν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἦτο πολέμια πρὸς τοὺς ἱεροσόλους Φωκεῖς καὶ εὐνοὺς πρὸς τὸν ἐπερχόμενον ἀνορθωτὴν τοῦ ἱεροῦ. Οἱ Θηβαῖοι ἠπειλοῦν ὀπισθεν τοὺς τῶν Θερμοπυλῶν προμάχους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ρητῶς πρὸ ὀλίγου, ὡς εἶδαμεν, συναμάχησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑπεχωρήσῃ πρὶν εἶτι φθάσῃ ὁ Φίλιππος, ὁ δὲ Φάλαικος παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἀναχωρήσας αὐτὸς ὑπόσπονδος εἰς Πελοπόννησον. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκῶν, συνεκάλεσε τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, τὸ ὅποιον δὲν εἶχε συνέλθει ἄρ' ἢς ὁ Φιλόμηλος εἶχε καταλάβει τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν, ἦτοι ἐπὶ ὄλην δεκαετίαν. Τὸ συνέδριον τοῦτο πρὸ πάντων ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Φωκῶν τὰς δύο ψήφους τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐν αὐτῷ καὶ ἀπέδωκεν αὐτὰς εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἐπιτρέψαν εἰς τούτους καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἡγεῖσθαι εἰς τὸ ἐξῆς τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀμφικτύονες ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος πλὴν τῶν Ἀδῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι μεταβληθῆ εἰς κώμας, καθαιρουμένων τῶν τειχῶν αὐτῶν, ὅτι ἐκάστη κώμη δὲν θέλει ἔχει πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν, μηδὲ θέλουσιν ἀπέχει ἀλλήλων αἱ κώμαι ἔλαττον σταδίου ὅτι ὅσοι τῶν Φωκῶν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, οἱ τοιοῦτοι θέλουσιν εἶναι ἐνάγεις καὶ πάντοθεν ἀγῶνιμοι ὅτι οἱ λοιποὶ θέλουσι κατέχει τὴν χώραν αὐτῶν, πλὴν ὀρισμένου τινὸς τμήματος περὶ τὰ σύνορα, τὸ ὅποιον παρεχωρήθη εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Φωκεῖς θέλουσι πληρῶναι κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν φόρον πεντήκοντα ταλάντων μέχρι τῆς ἀποτίσεως τοῦ ληστευθέντος θησαυροῦ.

Αὕτη ἡ κατὰ τῶν Φωκῶν ἀπόφασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας τοῦ Δημοσθένους κατηγορίας κατὰ τοῦ Φιλίππου, κατὰ τοῦ Αἰσχίνου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ὅσοι ἐλογίζοντο συμπράττοντες μετὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας ρήτωρ ἤξισεν, ὅτι ὁ Φίλιππος παρέβη τὰς ὑποσχέσεις του, ὅτι ἐνῶ προηγουμένως ἔλεγεν ὅτι θέλει προσνεχθῆ ἐπιστικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤδη καθυπέβαλε τὴν χώραν εἰς τὰς φοβερωτέρας τῶν συμφορῶν ἀφ' ὧν ποτε ἐπαθῆ ποτε χώρα ἑλληνική, ὅτι ἐγένετο οὕτω ἔνοχος νέας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀπάτης καὶ ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ συνέπραξαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην, προδίδοντας τὰ τιμαλφέστατα τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ κατηγορίαι αὐταὶ, ἂν δὲν ἦναι

ἐντελῶς ἀνυπόστατοι, φαίνονται τοῦλάχιστον σφῆδρα ὑπερβολικαί. Πρὸ πάντων μὴ ληρμονήσωμεν ὅτι ἅπαν τούτο τὸ μέρος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας δὲν εἶναι γνωστὸν εἰμὴ ὅπως ἐν Ἀθήναις παρεστῆθη. Εἰδῆσαι προσερχομένας ἀμέσως ἐκ τῶν περὶ Φίλιππον, κατὰ δευτερίαν δὲν ἔχομεν. Καὶ ὄχι μόνον ὡς ἐκ τούτου ἀναγκάζομεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ μονομερείας τὰ πράγματα, ἀλλὰ, τὸ δευτέρον, οὐδὲ ἐξ Ἀθηνῶν περιεσῶθη εἰς ἡμᾶς ἱστορικὴ τις ἀφήγησις. Τὰς πληροφορίας ἡμῶν ἔχομεν ἀπὸ τῶν δημηγοριῶν δύο ἀντιπάλων ρητόρων, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, οἵτινες οὔτε κατὰ συνέθειαν οὔτε ἀπαθῶς ἐξέθετον τὰ πράγματα, ἀλλὰ παριστάσιν αὐτὰ ἐν διαλειμμάτων κατὰ τὰ ἐκάστη ἐκαστέρῳ συμφέροντα· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν ἀκαταμάχητον ἐντύπωσιν τῆς τοῦ Δημοσθένους εὐλωπίαις, τὴν γοητείαν ἣν ἦτο φυσικὸν νὰ προξενῆ τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας, τῆς ὁποίας οὗτος ἐκλαμβάνεται ὁ μῦθος συνήγορος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ πλείονες τῶν ξένων ἱστορικῶν δὲν πείθονται νὰ θεωρήσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς ἰδίαν τινὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ γάσιν, θέλομεν ἐννοῆσαι τὴν ἐκπαλαί καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατούσαν συνήθειαν τοῦ νὰ θεωρῆται ὁ Φίλιππος ὡς ἀπατεῶν καὶ δόλιος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι δικαία, ἀκριβεσττέρα δὲ ἐκτίμησις τῶν σωζομένων πληροφοριῶν, ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ὦσι, φέρει εἰς ἕτερα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Φιλίππου συμπεράσματα.

Διατὶ ὁ Φίλιππος, ὑποσχεθεὶς ἅπαξ ὅτι θέλει πολιτεύῃ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤθελεν ἔπειτα τιμωρῆσαι αὐτοὺς πικρῶς, ἀπατῶν τοὺς Ἀθηναίους; Φύσει ἄγριος δὲν ἦτο καὶ ἂν ἐξῶκελλεν ἐνίοτε εἰς βίαιοπραγίας, ἔπραττε τούτο, εἴτε ἕνεκα στιγμιαίας παραφορᾶς, εἴτε πολιτικοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξ ἐναντίας συμφέρον εἶχε μᾶλλον νὰ προσοικειωθῆ τοὺς Φωκεῖς, ὅπως καὶ πάντας τοὺς ἄλλους; Ἐλληνας; ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀναγορευθῆ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ὄχι νὰ καταπιέσῃ καὶ νὰ τιμωρῆσῃ αὐτὴν ἢ μέρος τι αὐτῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Θεβαίων καὶ εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑπηρετοῦς καὶ συστρατεύοντας τοὺς Θεσσαλοὺς, οἱ δὲ Θεβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ, πολέμιοι ὄντες τῶν Φωκέων, ἤθελον νὰ ὠφελθῶσιν ἐκ τῆς παροῦσης περιστάσεως, ἵνα καταδιώξωσιν αὐτούς; ὥστε ὁ Φίλιππος ἦτο ἡναγκασμένος μέχρι τινὸς νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν συμμάχων αὐτοῦ διάθεσιν. Ἀρ' ἑτέρου ὅμως πολλὰ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι προηρείτο νὰ μεταρσίχῃ ὅσον ἐνδέχεται τὴν καταφορὰν ἐκείνην. Τούτο πρὸ πάντων

ὑποδεικνύει ἡ διάταξις τοῦ περὶ τῆς εἰρήνης ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, ἢ διαλαμβάνουσα, ὅτι, ἐὰν οἱ Φωκεῖς μὴ παραδώσωσι τὸ ἱερόν εἰς τοὺς Ἀμφικτυόνας, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι καταναγκάσαι αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Φιλίππου. Τῶντι διατὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῷ ἐμμετολῶσιν παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν Φωκέων, συγχρόνως συνεμάχων μετὰ τοῦ Φιλίππου κατ' αὐτῶν; Ἡ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ἤξευρον τί ἔκαμον, ἢ, ἂν ἡ διαφωνία τῶν αὐτῆ δύναται ὁπωσούν εὐλόγως νὰ ἐξηγηθῆ, ἄλλην ἐξηγήσιν δὲν ἐπιδέχεται εἰμὴ ὅτι, μετολαβούσας παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, συγχρόνως ὑπέσχεοντο εἰς αὐτὸν ὅτι θέλουσι τοὺς καταπιέσει νὰ παραδώσωσιν ἀμαχητὶ τὸ ἱερόν, καὶ, ἵνα ἐνισχύσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπόσχεσιν, ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συμπράξωσι μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἐὰν οἱ Φωκεῖς ἀποποιηθῶσι τὴν παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ. Αὕτη καὶ ὄχι ἄλλη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεία τῆς διατάξεως ἐκείνης τοῦ περὶ εἰρήνης ψηφίσματος. Καὶ ἀληθῶς ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετύγχανον τὴν ὑπὸ τῶν Φωκέων ἐγκαίρως παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ, δηλαδή πρὶν ὁ Φίλιππος εἰσελθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τοιοῦτό τι, ἂν τοῦλάχιστον καθ' ἣν ἀνέλαβον ὑποχρέωσιν, συνέπραττον εὐλικρινῶς μετὰ τοῦ Φιλίππου, τὰ πράγματα ἠδύνατο νὰ λάβωσιν ἑτέραν τινὰ ἐκδοσιν. Ὅχι ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἤθελεν εἰσελθεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι ὅτι δὲν ἤθελε προπαρασκευάσει τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, ἐγκαθιδρυμένος ὁπωσδήποτε ἐντὸς τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου; τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει τοιοῦτον, ὥστε τούτο, τὸ ὁποῖον πρὸ τινῶν μηνῶν ἠδύνατο ἴσως νὰ κατορθωθῆ, κατέστη ἤδη ἀκατόρθωτον. Ἀλλ' ἡ τύχη τῶν Φωκέων ἤθελεν ἀποθῆ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ, διότι ὁ Φίλιππος, δυνάμενος τότε νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ εἰς τοὺς Θεβαίους ὅτι ἡ κατάλυσις τοῦ πολέμου ὀφείλεται κατὰ μέρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ προσθέσῃ ὅτι ὠφελεῖ νὰ μὴ δυσχεραστῆσιν τοὺς Ἀθηναίους καὶ οὕτω νὰ σώσῃ τοὺς Φωκεῖς ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμμάχων. Ἀντὶ τούτου ὅμως, τί ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι; Δὲν ἠξέυρομεν ἂν προέτρεψαν τοὺς Φωκεῖς νὰ παραδώσωσιν ἐγκαίρως τὸ ἱερόν; βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὅτε ἐξῆσεν ὁ Φίλιππος εἰς τὰς Θερμοπύλας, εὖρος τὸ χωρίον κατεχόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς τῶν Φωκέων δυνάμεως καὶ δι' ἰδίων πρὸς τὸν Φάλακρον διαπραγματεύσεων καὶ ἀπειλῶν ἐπέτυχε τῶν πολέμιων τὴν ὑποχώρησιν; οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον κατ' οὐδὲν εἰς τούτο συνετέλεσαν, καίτοι δι' ἐπανειλημμένων τοῦ Φιλίππου ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτῳ προετρέποντο, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἅμα ἔμαθον ὅτι ὁ Φίλιππος διέβη τὰς Θερμοπύ-

λας, ἐπολιτεύθησαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς πολέμιον, ἀποφασίσαντες τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς φρουρίων, διατάξαντες τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μεταγωγὴν τῶν γυναικῶν, τῶν παιδῶν καὶ ἀπάσης τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας, ἐπὶ πᾶσι δὲ ψηφίσαντες ὅτι θέλουσι τελέσει τὰ Ἡράκλεια, τὰ ὅποια τότε προέκειτο νὰ πανηγυρισθῶσιν, οὐχὶ κατὰ τὸ σῆμα ἔξω τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς. Τίνος ἕνεκα ἡ ἀγγελία τῆς διαβάσεως τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατέπληξε τοσοῦτον τοὺς Ἀθηναίους καὶ προεκάλεσε τοιαύτας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἀποφάσεις; Μήπως πρὸ ὀλίγου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἀποφασίσει ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν παραδώσωσιν οἰκισθὲν τὸ ἱερὸν, ἢ τῶν Ἀθηναίων πόλις θέλει συμπράξει μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὸ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο; Τί λοιπὸν συνέβη ἤδη πλείοτερον τῶν προαποφασισθέντων; Οἱ Φωκεῖς δὲν παρέδωκαν τὸ ἱερὸν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπῆλθεν ἵνα καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. [Ναὶ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συνέπραξαν καθ' ἣν εἶχον ἀναλάβει ὑποχρέωσιν ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ υποθέτωσιν εὐλόγως, ὅτι ὁ Φίλιππος, πράξας μόνος ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ὤφειλον καὶ οὗτοι νὰ συντελέσωσι, παρέβη διὰ τοῦτο τὰ συνθεθεμένα, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ὤφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμυντικῶς κατ' αὐτοῦ προπαρασκευάσας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων σώζουσα μὲν εἰσέτι τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις, μὴ δυναμένη δὲ νὰ πράξῃ τι γενναῖον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐταλαντεύετο ἀδιακόπως μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Καλλισθένης καὶ ἄλλοι συνεβούλευον νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Φωκίων καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον εἰς αὐτὴν νὰ διατελῇ φιλικῶς πρὸς τὸν βασιλέα διασπαυμένη δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ρευμάτων, ἐπολιτεύετο παλμβούλως καὶ ἐν τούτοις κατηγορεῖ τὸν Φίλιππον ἐπὶ ἀπάτη καὶ δολιότητι.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπιτυχὸν τὴν ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ὑποχώρησιν τοῦ Φαλαίικου ἀνευ τῆς συμπράξεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως διὰ τοῦτο ὅτι ἔθετο τὸν Φάλαικον ἐν τῷ μέσῳ δύο κινδύνων, καθὸ ἐπαπειλούμενον ὀπισθεν μὲν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἐμπροσθεν δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποῖου ἀξιόλογον μέρος ἀπετέλουν οἱ Θεσσαλοὶ, εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ μόνης τῆς συμπράξεως τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν, ὡς προείπομεν, ἄσπονδοι τῶν Φωκίων ἐχθροὶ, ὁ Φίλιππος ἤναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τοὺς Φωκεῖς εἰς τὰ πάθη τῶν συμμάχων ἐκείνων, εἰς

οὗς κυρίως ὤφειλε τὸν παρόντα θρίαμβον. Ὡστε ἂν οἱ Φωκεῖς ἐπιμωρήθησαν, πρωταίτιος τούτου δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, πρωταίτιοι ἦσαν οἱ μὴ δὲν ὑπὲρ αὐτῶν δεδόντες πράξαντες Ἀθηναῖοι. Καὶ πάλιν ὅμως ὁ Φίλιππος ἠγωνίσθη νὰ μετριάσῃ τὰ κατὰ τῶν Φωκίων πάθη τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπράξαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ λάθος νὰ μὴ πέμψωσιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τὸ ὅποιον ἐμελλε νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκίων, οὐδένα αὐτῶν ἀντιπρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεποιήθησαν νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους αὐτόθι, οἱ τῶν Φωκίων πολέμιοι κατέστησαν κύριοι τοῦ συνεδρίου ἔθεν κατ' ἀρχῆς προεβλήθη νὰ θανατωθῶσιν ἠθροῦν ἅπαντες οἱ Φωκεῖς, ἐπεκράτησε δὲ, καθ' ἃ προεξεθέσαμεν, πολλὴ ἐπιεικεσττέρα γνώμη, ἣτις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ, ἐὰν δὲν ὑπεστήριξεν αὐτὴν ὁ τότε παντοδύναμος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Ὅτι περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων, συνέβησαν πολλὰί πάλιν καταχρήσεις, καθ' ἃ βεβαίως ὁ Δημοσθένης, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, ἂν καὶ πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεξέτρεπετο εἰς ὑπερβολὰς ἀλλὰ τῶν καταπίεσεων τούτων κύριος ἕνοχος δὲν δύναται βεβαίως νὰ λογισθῇ ὁ Φίλιππος. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται δὲν παρέστησαν ἐν τῷ ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποφασισθέντων ἀνέλαβον κατ' ἀνάγκην οἱ Θηβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλοι περιεκείμενοι λαοὶ, οἵτινες ἅπαντες, καὶ ἀρχαῖες ἔχοντες ἀφορμὰς ἐρίδων πρὸς τοὺς Φωκεῖς (σελ. 139 τόμου πρώτου) καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον τὰ πάνδεινα ὑπ' αὐτῶν παθόντες, ὠφελήθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐκ τῆς παρούσης περιστάσεως ἵνα κορέσωσι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Φίλιππος, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι παρέβησαν πάντα τὰ συνθεθεμένα καὶ περιῆλθον πρὸς αὐτὸν εἰς πολέμιας σχεδὸν σχέσεις, ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς πάλιν μετριοπυθῶς, ἂν καὶ ἠδύνατο ὁμολογουμένως νὰ καταφέρῃ εἰς αὐτοὺς πληγὰς καίριας. Καὶ παραβλέψας λοιπὸν πάντα τὰ ἐν τῷ μεταξὺ γενόμενα, ἐπέμψε νέους εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, δι' ὧν ἀνήγγειλε τὰ ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων ἀποφασισθέντα, ἰδίως τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὅποιον ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου, καὶ παρεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰ γενόμενα, ὅπερ οὗτοι ἐθεώρησαν ἤδη συνετὸν νὰ πράξωσι, συναινέσαντες εἰς τοῦτο καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους. Ὡστε ἀφοῦ εἰς τοσαῦτα περιέπεσον λάθη, περὶ τὰς διαπραγματεύσεις, ἀφοῦ ἔπειτα ἠθέλησαν νὰ παραδῶσι τὴν εἰρήνην τὴν ὅποιαν πρὸ μικροῦ συναμολόγησαν, ἐπὶ τέλους ὑπέκυψαν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Φιλίππου, ἀνεγνώρισαν τὴν παραδο-

χὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν συνέδριον, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόεδρον μιᾶς τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Ἑλλάδος πανηγύρεων, ἦτοι τῶν Πυθίων, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόμαχον τοῦ μεγίστου τῆς Ἑλλάδος ἱεροῦ καὶ τιμωρὸν τῆς ἱεροσυλίας ἧς ἦταν συνυπεύθυνοι ὑπέκλυψαν δὲ εἰς πάντα ταῦτα χωρὶς καὶ νὰ ὠφελήθωσιν ἐν τῆς προδήλως εὐμενοῦς πρὸς αὐτοὺς διαθέσεως τοῦ Φιλίππου, ἵνα, ἂν ὄχι ἄλλο, ἀνακουφίσωσι τοῦλάχιστον τὰς συμφορὰς τῶν συμμάχων τῶν Φωκίων.

Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψαι περὶ τὰ ἐφεξῆς γεγονότα, μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, καθ' ἣν ὁ Φίλιππος ἐπέτυχε, τῷ 337, τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρὸ τούτου χρόνου ἐπέδιωκε, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀναγορευθῆ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Ἡ λεπτομερὴς τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι ἢ ἀπλή ἐπανόληψις τῶν περιπετειῶν, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου παρεστήσαμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Τῷ ὄντι ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν συμβάντων τῆς ἐπελευθέρσεως ἑνεαστίας, τὰ ὁποία ἐν κεφαλαίῳ ἱστορήθησαν ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγούμενου βιβλίου, ἠθέλομεν εὖρεῖ παρὰ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις τὸν αὐτὸν πόθον τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ Φιλίππου, τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἀποτυχίαν, παρὰ δὲ τῷ Φιλίππῳ τὴν αὐτὴν ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτὴν ἐπιτηδεύτητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἐπιτυχίαν. Διότι ἡ τύχη τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἶχεν ἀποφασισθῆ ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Φίλιππος ἐπάτησε κατὰ πρῶτον τὸν πόδα του ἐντὸς αὐτῆς. Πάντα τὰ μετέπειτα μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, ἦταν ἀναπόδραστα τοῦ πρῶτου ἐκείνου γεγονότος ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ λεπτομερὴς αὐτῶν ἀφήγησις ἤθελε προξενήσει εἰς μὲν τοὺς ἐλπίζοντας ἔτι τὴν ζωτήριαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, λύπην μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ ἀτυχήματα, εἰς δὲ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν ἄφρευκτον τοῦ Φιλίππου θρίαμβον, κόρον μόνον διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτοῦ εὐτυχήματα. Ὅθεν σπεύσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, ἵνα μὴ ἀναβάλωμεν πλεῖστον νὰ μεταθιβάσωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νέον μέγα θέατρον εἰς ὃ ἐκλήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης ὑπὸ ἡγεμόνα ἔτι δαιμονιώτερον τοῦ Φιλίππου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐπανελθὼν ἀπὸ Κορίνθου τῷ 337 εἰς τὰ ἴδια, ἐπεχείρησε τούτου πρὸς

τὸν σκοπὸν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας παρασκευάς, ὥστε ἐντελῶς ἐξήντησε τὸ χρηματικὸν αὐτοῦ ἀποταμίευμα, τόσῳ μᾶλλον ὅσο ἐνταῦθα κατεπολέμησε καὶ Πλευρίαν τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Ἐπειτα ἐν ἔαρι τοῦ 336, προεξέπεμψεν εἰς Ἀσίαν μίραν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ στρατηγούς τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀττάλον, ἵνα ἀρχίσωσιν ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας, μέχρις οὐ ἐπέβη αὐτὸς καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἐπιχειρήματος ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο βούλευμα. Ὁ Φίλιππος εἶχε κρᾶσιν ὀξύτατην, ὦν σφόδρα ἐπιρρεπὴς εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, μάλιστα δὲ πρὸς ἔρωτας ἑκδότους. Ὅθεν ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶχε λάβει ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς ἄλλας συζύγους, ὧν ἡ τελευταία, Κλεοπάτρα, ἡ τοῦ προμνημονευθέντος στρατηγοῦ Ἀττάλου ἀνεψιά, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν Ὀλυμπιάδα, ἧτις ἔχει μόνον, ὡς προείπομεν, ἦτο δύστροπος τὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ συγχρόνως κατηγορεῖτο, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς αὐτὸν. Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπιάς ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ, μεταξὺ δὲ τῶν ὁπαδῶν τῶν δύο βασιλίδων προέκυψαν ἔριδες δειναί, τὰς ὁποίας ὑπέθαλπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνεκα τῆς γενομένης πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ ὕβρεως. Ὅπως φοβερά ἦταν τὰ ἀνακινηθέντα τότε εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Φιλίππου πάθη, ἀπεδείχθη ἐκ τοῦ συμποσίου τοῦ τελεσθέντος ἕνεκα τῶν γάμων αὐτοῦ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας. Ἐν τῷ πότῳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τοῦ συμποσίου τούτου, ὁ Ἀττάλος ἐξέφερε πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχὴν, ἵνα γεννηθῆ γνήσιος ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας διάδοχος τῆς βασιλείας. Ἐκ τούτου παρεξυνηθὲς, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέκραξεν «Ἡμεῖς δὲ σοι, κακὴ κεφαλὴ, νόθοι δοκούμεν!» καὶ ἔρριψεν ἐπ' αὐτὸν σκύφον ἦτοι ποτήριον. ὁ δὲ Φίλιππος πάλιν, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ υἱοῦ, ὤρμησε ξιφῆρης κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον, ἔπεσε κατ' εὐτυχίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις οὐδὲ τοῦ πατρὸς φειδόμενος «οὗτος μέντοι, ἄνδρες, ἀνεβόησεν ὑβριστικῶς, εἰς Ἀσίαν ἐξ Ἑυρώπης παρασκευάζεται διαβαίνειν, ὃς ἐπὶ κλίνης ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται.» Μετὰ τὴν δεινὴν αὐτῆν διένεξιν, ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων πατήρ καὶ υἱός· ὁ Ἀλέξανδρος, συνοδεύσας τὴν μητέρα του εἰς Ἡπειρον, ἀπῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Καὶ ἀνεκάλεσε μὲν αὐτὸν μετὰ τινος μῆνας ὁ Φίλιππος συνδιαλλαγεὶς πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐπιμονῇ προτροπῇ τοῦ Κορινθίου Δημαράτου ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ νέαι πάλιν δυσμενέσκειαι παρήχθησαν εἰς μέσον μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐνῶ πολλοὶ αὐλικοὶ ἐξω-

ρίσθησαν ἐκ Μακεδονίας καθὼ πιστοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλοι, οἱ περὶ τὸν Ἀττάλον ἐξ ἐναντίας ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον ἤνυσοντο. Αἱ δὲ διενέξεις αὐταὶ ἦσαν τσοῦτω δεινότεραι ὅσῳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἢ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατεία, καὶ ὁ Φίλιππος, ἐτοιμαζόμενος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Μακεδονίας, ἐφοβείτο εὐλόγως μήπως ἡ Ὀλυμπιάς πείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀλεξάνδρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, ν' ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ναὶ μὲν φρουρὰ μακεδονικὴ κατεῖχε τὴν Ἀμβρακίαν, πῆλιν ἑλληνίδα ἀξιόλογον περὶ τὰ ἠπειρωτικὰ σύνορα κεκλιμένη, ὁ δὲ Φίλιππος, βοηθήσας τὸν Ἀλεξάνδρον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἤλπιζεν εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν ἤτεον ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν διὰ δεσμοῦ στενοτέρου, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτῷ σύζυγον Κλεοπάτραν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος θυγατέρα, ἣτις ἦτο λοιπὸν συγχρόνως ἀνεψιὰ τοῦ εἰρημένου Ἀλεξάνδρου.

Πρὸς τέλει τῶν γάμων τούτων, οἵτινες ἐωρτάσθησαν, κατὰ αἰγυστον τοῦ 336, εἰς Αἰγὰς τῆς Μακεδονίας, εἶχον γίνεαι ἐτοιμασίαι λαμπραί. Ὁ Φίλιππος ἤθελε κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν νὰ πανηγυρίσῃ τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ τὸν ῥῆσιον πρὸ ὀλίγου εἶχε γεννήσει ἐκ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, καὶ ἤλπιζεν ὅτι περιποιούμενος οὕτω ἀμφοτέρως τὰς μερίδας, τὴν τε περὶ Ἀττάλον, τὴν τε περὶ Ὀλυμπιάδα, ἤθελε καταπαύσει τὰς ἐριδας, δι' ὧν ἐταράσσεται ἀδικόπως ἡ αὐλή αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἡδύνατο νὰ ταραχθῇ ἅπαντα ἡ βασιλεία. Ὅθεν οὐδενὸς ἐφείσθη τοῦ δυναμένου νὰ καταστήσῃ τὴν πανήγυριν μεγαλοπρεπεστάτην, προνοήσας περὶ ἐστιάσεων τῶν φίλων καὶ ξένων, περὶ ἀγῶνων μουσικῶν καὶ γυμναστικῶν, περὶ τραγικῶν παραστάσεων καὶ περὶ ποικίλων ἄλλων διασκευάσεων ὅσας καὶ οἷας ἐγένωσκεν ὁ τότε ἑλληνικὸς πολιτισμὸς· διότι καὶ αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ ἄλλαι τοῦ Φιλίππου πανηγύρεις, ἦτο ἑλληνικὴ, ὄχι ἀλλοία τις. Ἕλληνας δὲ πρέσβεις, ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκπεμφθέντες, περιστοιχίζον τὸν βασιλέα συγχάιροντες αὐτῷ καὶ ἀγάλματα τῶν δωδεκα θεῶν λαμπρῶς ἐξειργασμένα εἰσῆχθησαν ἐν πομπῇ εἰς τὸ θέατρον, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἀμέσως ἤρχετο τὸ τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ ἀγάλμα, ὡσεὶ τρισεκαθεκάτου θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ ἄγρια πάθη τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ περὶ αὐτὸν ἐξηγέρθησαν καὶ, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθῶν πολεμιδῶς παρωξύνθησαν, εὐχερῶς δὲν ἠδύναντο νὰ προκινήσῃ. Μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως ὑπῆρξεν εὐπατρίδης τις νεανίας, καταγόμενος μὲν ἐκ τῆς Ὀρεστίδος χώρας τῆς ἄνω

Μακεδονίας, ὀνομαζόμενος δὲ Πausanίας, ὅστις ὑδρισθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, τοῦ θεῖου τῆς νέας βασιλίδος Κλεοπάτρας καὶ μὴ δικαιοθεὶς παρὰ τοῦ Φιλίππου πρὸς ὃν κατέφυγεν, ἐμελέτησε δολοφονίαν κατ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἐνόησαν αὐτὸν οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ Ἀττάλου καὶ τῆς Κλεοπάτρας· αὐτὴ ἡ ἀμείλιχος Ὀλυμπιάς ἐπιπαρώξυνε πιθανώτατα τὸν νέον, τοῦλάχιστον δὲν ἐυστάλη νὰ ἐπιδείξῃ ἀναφανδὸν τὴν χαρὰν αὐτῆς μετὰ τὸ γεγονός. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος συνέπραξεν εἰς τὸ τόλμημα, θεωρεῖται ἀνυπόστατον. Ὅπωςδὲποτε ὁ Φίλιππος, ὅστις δὲν ἤξευρέ τι περὶ τῆς παρασκευασθείσης κατ' αὐτοῦ συναμοσίας, ἐβάδιζε φέρων ἱμάτιον λευκόν, φαῖδρος καὶ ἀτάραχος, πρὸς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη πλήρες θεατῶν, ὅτε, ἅμα ἐπληρίσασθε πρὸς τὴν πύλην, προπορευόμενος τῶν δορυφόρων, ἐθανατώθη αἰφνης ὑπὸ τοῦ Πausanίου· ὁ δὲ δολοφόνος οὗτος ἐτρέπη μὲν ἀμέσως εἰς φυγὴν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ, καταληφθεὶς καὶ φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοννάτου καὶ τοῦ Περδίκκου.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελεῦτησεν εἰς ἡλικίαν 46 ἢ 47 ἐτῶν ὁ Φίλιππος, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ τρία. Περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐξηγέρθησαν κρίσεις τὰ μάλιστα ἀντίθετοι καὶ ἀντιφατικοί, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι, μεγαλοεργήσαντες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, προσέβαλον τυγχρόνως, ἐξ ἀνάγκης, πολλὰ συμφέροντα καὶ περιτλήθον εἰς ῥῆξιν πρὸς πάθη πολλά. Ὁ Πausanίας βεβαίως, ὅτι κατεπάτησεν αἰετοῦ τοὺς πρὸς θεοὺς ὄρκους, ὅτι ἠτίμασε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πίστιν, καὶ ὅτι τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ ἀτύχημα ἐπήγαγε τὴν δουλείαν συμπαθῆς τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἀρὰ γε ἀνάγκη ν' ἀνακαλέσωμεν ἐνταῦθα τὴν δεινὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κατασφωρὰν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Ἀθηναίου ρήτορος, ὅστις, συγκεφαλαίων τὴν ἀπειρίαν τῶν ὕβρεων τὰς ὁποίας δὲν ἐπαύσεν ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ, ἀνακράζει πον ἐν τῷ τρίτῳ τῶν φιλιππικῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον δὲν εἶναι Ἕλληνας, ἀλλὰ κοινὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ βάρβαρος κυρίως εἰπεῖν ἔνταται νὰ ὀνομασθῇ, ἀλλ' ὀλεθρὸς τις Μακεδὼν, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἠγοράζετο ποτε πρότερον; Πολὺ πλειότερον βάρως φαίνεται ἔχουσα ἐκ πρώτης ὕψεως ἡ καταδίκη τοῦ Θεοδόμου. Ἕλληνας ἱστορικοῦ, τὸ γένος Χίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν διασωθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, νομίζομεν καθήκον ἡμῶν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τσοῦτω μάλ-

λον ὅσῳ δὲν εἶναι γνώμη προσωπικοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ κρίσις ἱστορικοῦ δοκίμου, ὅστις ὡμολόγηε μάλιστα τὴν ἐξαιρέτην τοῦ Φιλίππου μεγαλοφυΐαν. Ὁ Θεόπομπος λοιπὸν ἔλεγεν αὐτὸν ἀκρατέστατον πρὸς τὰς γυναῖκας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐνέβαλεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον διὰ τὰ πάθη αὐτοῦ· ἔλεγεν αὐτὸν πρὸς τοῦτοις ἀδικώτατον καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς· πλείστας δὲ πύλεις ἐξηγνῶραποδιωμένον καὶ πεπραξικοπηρότα μετὰ δόλου καὶ βίας· ἐκδοτον δὲ καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰς ἀκρατοποισίας καὶ ἀναρχνδὸν μεθύοντα πολλάκις ἐνώπιον τῶν φίλων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι μέτρια συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἐξῆς τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ περικοπήν, τὴν ὁποίαν, αὐταῖς λέξεσι παρατιθεμένην ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἀντιγράφωμεν ἐνταῦθα, καθὼ καταδεικνύουσιν εἰς πῶς ὑπερβολὰς τὸ αἶσθημα τῆς ἀπολεσθεϊστικῆς αὐτονομίας ἐξώθησέ τινας τῶν τότε Ἑλλήνων. «Εἰ γὰρ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλληνισιν ἢ τοῖς βαρβάροις, λέγει ὁ Θεόπομπος, λάσταυρος ἢ θρασύς τὸν τρόπον, οὔτοι πάντες, εἰς Μακεδονίαν ἀθροίζομενοι πρὸς Φιλίππον, ἑταῖροι τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο. Καθόλου γὰρ ὁ Φίλιππος τοὺς μὲν κοσμίους τοῖς ἤθεσι, καὶ τῶν ἰδίων βίων ἐπιμελουμένους, ἀπεδοκίμαζε· τοὺς δὲ πολυτελεῖς, καὶ ζῶντας ἐν μέθαις καὶ κύβοις, ἐτίμα καὶ προῆγε. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ταῦτ' ἔχειν αὐτοὺς παρεσκεύαζεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλλοτῆς ἀδικίας καὶ βδελυγμίας ἀθλητὰς ἐποίησε. Τί γὰρ τῶν αἰσχρῶν ἢ δεινῶν αὐτοῖς οὐ προσῆν; ἢ τί τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων οὐκ ἄπῃ;» Καὶ ἐνταῦθα ἀπερίδων ὁ ἱστορικός εἰς τοὺς ἑταίρους ἐκείνους τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τῶν ὁποίων προῆλθον εἰς μέτρον τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι ἐνδοξοὶ στρατηγοὶ, πράξεις τὰς ὁποίας αἰσχυρόμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπιναλαξώμεν, προσεπιφέρει: «ὄβει, καὶ δικαίως ἂν τις αὐτοὺς οὐχ ἑταίρους, ἀλλ' ἑταίρας ὑπελάμβανεν εἶναι· οὐδὲ στρατιώτας, ἀλλὰ χαμαιτύπους προσηγόρευεν. Ἀνδροφῶνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες, ἀνδραπόρνοι τὸν τρόπον ἦσαν. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ἵνα πύσωμαι μακρολογῶν, ἄλλως τε, καὶ τοσοῦτων μοι πραγμάτων ἐπικεχυμένων, ἡγοῦμαι, τοιαῦτα θηρία γεγονέναι, καὶ τοιοῦτους τὸν τρόπον, τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἑταίρους Φιλίππου προσηγορευθέντας, οἷους οὔτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας, οὔτε τοὺς Λαιστρυγῶνας τοὺς τὸ Λεοντίνον πεδῖον οἰκίσαντας, οὔτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους.»

Ἐκ τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Θεόπομπου λεγομένων, ἐὰν μέρος μόνον, ἔχι τὸ ὅλον, ἦτο ἀληθές, βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἀλλή, πολιτεία, κοινωνία ἦτο τὸ αἰσχιστον τερατούργημα ἀφ' ὅσα ποτὲ

ἡγεμόν διεπλάσεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ Φίλιππος, ὁ προϊστάμενος τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ τὸ πλεῖστον δημιουργὸς αὐτοῦ διατελέτας, ἦτο ὁ ἐξωλέστατος τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἤδη ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πολύβιος ἀπεδοκίμασε διαρρήδη τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀθυρογλωσσίαν τοῦ Χίου ἱστορικοῦ. Ὁ Πολύβιος παρατηρεῖ πρὸ πάντων, ὅτι ὁ Θεόπομπος, εἰπὼν τὸν Φίλιππον βασιλέα εὐφύεστατον πρὸς ἀρετὴν γεγονότα καὶ προσθεῖς ὅτι οὐδέποτε ἡ Εὐρώπη παρήγαγε τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν, ἔπειτα δὲ ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ τοσαῦτα αἰσχρὰ καὶ δεινὰ, περιέπεσεν εἰς πρόδηλον ἀντίφασιν. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὁμολογουμένως ἐσυκοφάντησε τὸν βασιλέα καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Διότι ἐὰν ὁ λόγος ἦτο περὶ Σαρδαναπάλου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἐν τῷ βίῳ προαίρεσιν καὶ τὴν ἀσέλγειαν μαρτυρεῖ ἢ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφή,

Ταῦτ' ἔχω ὄσα' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔμωτος τέφρῃν ἔμαθον ἵτως ἡδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ τοσαύτην κακορρημοσύνην. Περὶ δὲ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκείνου φίλων ὁμιλῶν, ὄχι μόνον ἀπεπέστατον εἶναι ν' ἀποδίδῃ αὐτοῖς μαλακίαν, ἀναδρίαν, ἀναισχυντίαν, ἀλλὰ τούναντίον πρέπει νὰ φοβῆται μᾶλλον ὅτι δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ἐγκωμιάσῃ ἐπαξίως τὴν γενναϊότητα, καὶ τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἐνὶ λόγῳ τὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν, οἵτινες προφανῶς, διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς τόλμης αὐτῶν, ἐξ ἐλαχίστης βασιλείας ἐνδοξοτάτην καὶ μεγίστην τὴν Μακεδόνων ἀρχὴν κατεσκεύασαν. Χωρὶς δὲ νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, εἰς τὰς ἐπὶ Φιλίππου πράξεις, αἱ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν μετ' Ἀλεξάνδρου συντελεσθεῖσαι, ὁμολογουμένην τὴν ἐν ἀρετῇ φήμην αὐτῶν παρέδωκαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Διότι μεγάλην ἴσως μερίδα τῶν πεπραγμένων πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν προεστῶτα τῶν ὄλων Ἀλέξανδρον, οὐ μικρὰν ὅμως εἰς τοὺς συνεργοὺς καὶ τοὺς φίλους, οἵτινες, πολλάκις μὲν καὶ παραδόξοις μάχαις ἐνίκησαν τοὺς ὑπεναντίους, πολλοὺς δὲ καὶ παραβόλους ὑπέμειναν πόνους καὶ κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας· πλείστως δὲ περιουσίας κυριεύσαντες καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας πλείστως εὐπορήσαντες ἀπολύσεως οὔτε κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν διὰ ταῦτα οὐδέποτε ἠλαττώθησαν, οὔτε κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς οὐδὲν ἀδικον οὐδὲ ἀσελγῆς ἐπετήθευσαν. Ἀπαντες δὲ βασιλικοὶ οὔτως εἰπεῖν καὶ ταῖς μεγαλοψυχίαις, καὶ ταῖς σωφροσύναις, καὶ ταῖς τόλμαις ἀπέβησαν, Φιλίππῳ, καὶ μετ' αὐτὸν, Ἀλεξάνδρῳ συμβιδώσαντες. Ταῦτα ὁ Πολύβιος.

Ὁ δὲ Ἰσοκράτης, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν οὐδεὶς πώποτε ὑπόπτευσεν, οὐ μόνον εἰς συνεγῆ οἰκειότητα δι' ἀλληλογραφίας πρὸς τὸν Φίλιππον περιήλθεν, οὐ μόνον τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς ἀπεθαύμασε καὶ διετράνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα προαίρεσιν παρέστησεν ἰσίοτε ὡς ἀγαθὴν, καὶ πλεῖστα ὅσα πλεονεκτήματα ἐπαγγελλομένην.

Τίς δὲ, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων ἀντιφατικῶν κρίσεων, ἡ ἀλήθεια; Ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο ὁῦτος περὶ τὰς ὁρμὰς καὶ περὶ τὰς ἐξείας τοῦ βίου ἄκρατος, μαρτυρεῖται ὑπὸ γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἄλλ' ἕτερα πάλιν γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι διὰ τὴν ὀξύτητα ἐκείνην καὶ τὴν ἀκρασίαν, οὔτε τὴν μεγαλοφροσύνην, οὔτε τὴν λεπτότητα, οὔτε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἀπέβαλεν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην, ἤξευρε βεβαίως νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ κάλλιστα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων ὅσα ὁ θεὸς ἀπένειμέ ποτε εἰς ἀνθρώπον. Ὁ βασιλεὺς ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιεποιήθη τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ φιλοσοφίαν καὶ τσαούτην αὐτὸς ἀνέδειξε περὶ τὸν ἑλληνα λόγον ἐπιτηδείτητα, εἶχε βεβαίως τὴν συνείδησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀρίστων ἔργων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος παρήγαγε νοῦς. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις κατ' ἐπανάληψιν δικαιούμενος νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, μετὰ τε τὴν κατάλυσιν τοῦ φωνικῆς πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, βεβαίως δὲ δυνάμενος νὰ καταφέρῃ κατ' αὐτῆς πληγῆς καιρίας, ἐφείσθη οὐδὲν ἦτοτι ἀείποτε αὐτῆς, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀνευ λύτρων ἀπέδωκεν αὐτῇ καὶ πολυειδῶς ἄλλως τὴν ἀτυχίαν αὐτῆς ἐθεράπευσεν, ἔδωκεν ἀναμφιβόλως τρανότερον δείγμα τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς εὐλαθείας ἣν ἠσθάνετο πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀνδρῶν ἐν οἷς συγκεφαλαιούται τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ λέγουσιν, ὁ Φίλιππος ἀνεδείχθη ψεύστης, δόλιος, ἀπατεῶν τὸ καθ' ἡμᾶς, διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, ὅτι αἱ πλεῖστοι τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἀνυπόστατοι, καὶ ὅτι ἂν ἐνίοτε παρέδῃ τὸν λόγον αὐτοῦ, δὲν ἤμαρτε κατὰ τοῦτο οὔτε πλεῖστον οὔτε δεινότερον ἀφ' ὅσον ἡ ἱστορία. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ δυστυχίαν, παρίστησιν ἡμῖν ἀμαρτάνοντας καὶ λαοὺς καὶ ἀνδρας λαθόντας ἅπασι εἰς γείρας δυσκατατήρητον δύναμιν. Ἀλλὰ, ἐπιφέρουσιν, ὁ Φίλιππος κατέσκαψε πολλὰς ἑλληνίδας πόλεις καὶ τοὺς κατοικοῦς αὐτῶν ἐξηνδράπηδισε. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς εἰμὴ ὡς πρὸς τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἐνῶ, μὴ συνείζοντες ἀκριβῶς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου τούτου,

δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος αἱ πόλεις αὗται δὲν κατηνάγκασαν, διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, τὸν Φίλιππον εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην τιμωρίαν, ἐλάβομεν ἀφ' ἑτέρου ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη, ἔτι, δεχόμενοι τὰ πράγματα ὅπως παριστῶσιν αὐτὰ οἱ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἀνέδειξε, μετὰ τὴν νίκην, τὴν ἀμείλιχον ἐκείνην ἀγριότητα καὶ ἀπανθρωπίαν εἰς ἣν ἐξετραχηλίσθησαν ἄλλοτε ποτε Πελοποννήσιοι τε καὶ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Καθόλου δὲ ἀνεξετάζομενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος, παρίστησιν αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἕνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπήβολων καὶ μεγαλοπραγμῶνων ἀνδρῶν ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὅτι ὁ Φίλιππος ἐβασίλευσε, τὸ μακεδονικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς μικρὰν τινα περὶ τὴν Πέλλαν χώραν, ἣτις καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλησιεστάτης παραλίας διεχωρίζετο ἐν μέρει ὑπὸ πολλῶν αὐτονόμων καὶ ἰσχυρῶν ἑλληνίδων πόλεων ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπέθανε, τὸ μακεδονικὸν κράτος ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τῆς Προποντιδῆς μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ μέχρι τῆς Ἰονίου θαλάσσης. Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πᾶσαι αἱ πόλεις ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, ἐξαιρέσει μόνον τῆς Σπάρτης καὶ τινῶν ὄρειων λαῶν οἳ ἦσαν οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ διατώσαντες τὴν αὐτονομίαν διὰ τε τὸ ἀκατονόμαστον αὐτῶν καὶ τὴν τραχύτητα τῆς χώρας ἐν ἣ ὄκουν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ τύχη ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ περὶ τὴν ἐπιτέλειαν τοῦ ἔργου τούτου διότι ὁ Φίλιππος εὗρε τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐντελῶς σχεδὸν παρακμάσασαν, καὶ, τούτου ἕνεκα, εὐχερῶς ἐδέσποσεν αὐτῆς. Ὡστε ἂν διέπραττε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπλῶς ἵνα κυριαρχήσῃ αὐτῆς, οὐδὲν ὄχι, τῇ ἀληθείᾳ, ἠθέλομεν θαυμάσει τὸν ἄνδρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων δορικητόρων οἷους ἀναφέρει πολλοὺς ἡ ἱστορία. Παραλείποντες νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεταρρύθμισιν, περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει ἀνωτέρω ὁμιλήσαμεν καὶ δι' ἧς τοσοῦτον σπουδαίως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους ἐπὶ δύο περίπτου ἑκατονταετηρίδας, ἐφιστῶντες δὲ ἰδίως τὴν προσοχὴν ἐνταῦθα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις αὐτοῦ, παρατηροῦμεν, ὅτι ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ προηγουμένου αὐτῆς πολιτικοῦ συστήματος, ἵνα καθυποβάλλῃ αὐτὴν εἰς τὴν μοναρχικὴν αὐτοῦ ἡγεμονίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπραξε τοῦτο ἵνα φορολογῇ καὶ νέμηται τὰς χώρας ταύτας ἐπεζήτησε τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν ἐπὶ τῷ πολὺ εὐγενεστέρῳ σκοπῷ οὐ μόνον νὰ διασώσῃ αὐτὰς ἀπὸ

τοῦ ὀλέθρου εἰς ὃν ἀπαραιτήτως κατεφέροντο, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ τινα ἀναβιώσιν νὰ θαυματουργήσῃ καὶ νέον ἐνεργείας στάσιον εἰς αὐτάς γὰρ διανοίξῃ. Ναὶ μὲν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν νεωτέρων τινές, δὲν ἠπαρδέχονται τὴν τοιαύτην ἐποψίν τῆς τοῦ Φιλίππου πολιτείας, θεωροῦντες αὐτὸν μᾶλλον ὡς καταδουλώσαντα τὴν Ἑλλάδα καὶ πολλῶν συμφορῶν αὐτῇ πρόξενον γενόμενον, ἀλλ' ἢ δοξασία αὐτῇ τοσοῦτον ἀπόδει πρὸς τὰ πράγματα ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπικρατῇ εἰς εἴ τι εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ὅτι ἀρχαῖοι ἐπρέσβευσαν τοιοῦτό τι δὲν ἀποροῦμεν, διότι ἄλλοι μὲν αὐτῶν δὲν ἐπέζησαν ἵνα ἴδωσι τὸ μῆγα ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατενόησαν τὰ προσεχῆ ἢ πόρρω ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τούτου· ἀλλ' ὅτι νεώτεροι ἱστορικαί, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸν ἐξἑλληνισμόν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν ἐξἑλληνισμόν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἐντεῦθεν προκύψαντα δυσπολόγιστα ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου καὶ ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐπιμένουσιν οὐδὲν ἤττον ἀμιλοῦντες περὶ καταδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλύσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, τοῦτο μάλιστα φαίνεται ἀκατανόητον. Ὁ Γρότε, λ. χ. ἵνα περιορισθῶμεν εἰς ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων νεωτέρων ἱστορικῶν, δὲν διστάζει νὰ θεωρήσῃ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔχουσαν, ὅπως τὰ μεταξὺ Ναπολέοντος Α' καὶ τῆς παραρρηγίου ὁμοσπονδίας τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Καθὼς καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι, λέγει, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ Ναπολέοντος, ἠναγκάζοντο ὅμως νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτὸν, οὕτω καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὸ μόνῃς τῆς βίας ἠναγκάσθησαν νὰ συμπράξωσιν εἰς αὐτό. Ἄλλ' εἶπεν ἄρα γε τοῦτο σπουδάζων ὁ Βρεττανὸς ἱστοριογράφος; Βεβαίως οἱ Γερμανοὶ οὐδὲν συμφέρον εἶχαν οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐν ἣ ἀφειδῶς ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἕνεκα τῶν παραλόγων τοῦ δορικτήτορος βουλευμάτων, οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ρωσίας ἐν ἣ κακῶς πολλὰ αὐτῶν μυριάδες ἀπώλοντο, ὑπὸ τὰς ἀετοφόρους αὐτοῦ σημαίας. Ἄλλ' εἶναι τῷ ὄντι ἀληθές, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατηνγκιάθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοῦτο οἴλοθεν προαίρεσιν καὶ μὴδὲν ἐθνικόν, πολιτικόν, κοινωνικόν συμφέρον; Μήπως ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὁ κατὰ τῆς Ἀσίας ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε τὸ αἰώνιον ὄνειρον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος;

Μήπως τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ ἀρχαιστάτου ἡμῶν ἔπους; Μήπως ἐπὶ τούτῳ δὲν ἔστησεν ὁ Κίμων τὰ ἀέμνηστα αὐτοῦ περὶ Ἐυρυμέδοντα καὶ Κύπρον τρώπαια; Μήπως τοῦτο δὲν συνέβούλευσεν ὁ Θουκυδίδης ὁ πρεσβύτερος; Μήπως τοῦτο δὲν ἐπαχείρησεν ὁ μέγας Ἀργσίλαος; Μήπως εἰς τοῦτο δὲν προέτρεπεν ἀπαύστως τὸν Φίλιππον ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης; Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἀνεκὰθεν ἰδέα καθαρῶς ἑλληνική, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν σπλάγγων τοῦ ἔθνους προκύψασαν, ἠσπάσθησαν ἀπλῶς καὶ ἐπέτελεσαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλεξάνδρος· ἐνῶ ἡ κατάκτησις τῆς Ἰσπανίας ἢ τῆς Ρωσίας, ἦσαν διανοήματα παραχθέντα ἐν μόνῳ τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ μεγάλου νεωτέρου δορικτήτορος, διανοήματα ἐντελῶς ἀλλότρια τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἀληθῶς ὑπὸ μόνῃς τῆς βίας ἀναγκάζομενον συνέπραττεν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτου πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδὲν εἶχε συμφέρον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας; Πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἢ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν βαρβάρων ἀπελευθέρωσις τοσοῦτων κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ἐπειτα αἱ μυρία πόλεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι Καυκάσου, καὶ Ἰνδοῦ, καὶ Αἰθιοπίας κτισθεῖσαι, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων κατοικήθησαν· κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ἀστικὸς θεσμοὺς διοργανώθησαν· τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐλάλησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν διεκοσμήθησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων στρατηγῶν ἐφρουρήθησαν· καὶ ἀνέδειξαν Ἕλληνας φιλοσόφους, ἀστρονόμους, γεωγράφους, γραμματικούς, ρήτορας πολιτικούς τε καὶ ἐκκλησιαστικούς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους, ὥστε αὐτοὶ καὶ μόνοι ἤθελον εἶναι ἱκανοὶ νὰ διαικονίσωσι τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν γεγονός δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ γεγονός τῆς ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἢ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτελεσθεῖσα ἔνωσις τῆς ἰταλικῆς ἐθνότητος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πεδεμοντινοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ. Τὸ Πεδεμόντιον περιελάμβανε φυλάς τινάς, οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ὁμολογουμένως δὲν ἦσαν ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ ἐν τούτοις ἀπετέλουν τὸ κράτιστον τοῦ πεδεμοντινοῦ στρατοῦ μέρος. Οἱ δὲ ὡς Ἴταλοι θεωρούμενοι ὑπήκοοι τοῦ Πεδεμοντιοῦ, λαλοῦσι διάλεκτον τοσοῦτον ἰδιόρρυθμον, ὥστε εἶναι δύσληπτος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς λοιπῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀνωτέραι τοῦ Πεδεμοντιοῦ τάξεις πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται τὸν μειουσωμένον ἐκεῖνον τσακανικὸν λόγον, ὅστις διὰ ρωμαϊκῶν μάλιστα

χειλέων ἐκφερόμενος, ἀποτελεῖ τὸ ἐντελέστατον τῆς ἰταλικῆς γλώσσης-ιδίωμα. Ἄπαντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐφ' οἷς τοσοῦτον δικαίως καυχᾶται ἡ Ἰταλία, εἶχον παραχθῆ ἐκτὸς τοῦ Πεδεμοντίου. Ἄπαντα αἱ λαμπρότεροι καὶ ἐνδοξότεροι ἱστορικαὶ τῆς Ἰταλίας παραδόσεις, συνεδέοντο μετὰ χωρῶν παντελῶς ἀλλοτριῶν τοῦ Πεδεμοντίου. Ἐνὶ λόγῳ τὸ Πεδεμόντιον ἐλυγίζετο ὑπὸ πλείστων Ἰταλῶν ὡς χώρα σχεδὸν μὴ ἰταλική, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ὠνομάσθησαν βάρβαροι. Οὐδὲν ἦσαν, ἐπειδὴ τὸ Πεδεμόντιον περιεῖχε τὸν ἀριστὰ συγκεκροτημένον στρατὸν τῆς χερσονήσου καὶ ἠξιώθη νὰ λάβῃ βασιλεῖς καὶ ὑπουργοὺς ἐξόχους, ἀνέλαβε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τῆν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐνώσεως ἅπαντος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν Ἰταλοὶ τινες καὶ ἄλλοι εὐρωπαῖοι, οἵτινες, ἔνεκα πολιτικῶν συρροόντων καὶ παθῶν, ἐπέμενον καὶ ἐπιμένουσιν ὀνομάζοντες ξενικὴν κατάκτησιν τὴν τοῦ Πεδεμοντίου ἡγεμονίαν· ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ ἅπαντες οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης, ἐπεκρότησαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, ὡς ἐπιτηδειότατον νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐθνότητος ἐκείνης ἀνάσῃσιν. Διατί λοιπὸν οἱ φίλοι τῆς δόξης καὶ τῆς προόδου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἤθελον ἐξίσου ἐπικροτήσαι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῶ ἡ Μακεδονία εἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἀπαραλλάκτως σχεδὸν ὅπως τὸ Πεδεμόντιον ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν; Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι, ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων εἰς τὰ καθέκαστα ἐρχόμενοι, νὰ ἴδωμεν, πῶς ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησε τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀλέξανδρος

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη, ὡς εἶδομεν, κατὰ ἰούλιον τοῦ 356. Κυριώτατοι μὲν αὐτοῦ παιδαγωγοὶ ὑπῆρξαν ὁ συγγενὴς τῆς Ὀλυμπιάδος Λεωνίδα καὶ ὁ Ἀκαρνᾶν Λυσίμαχος, ἐν δὲ τῶν πρώτων βιογράφων τὰ ὅποια ἀνέγνωσεν, ἡ Ἰλιάς, τὴν ὅποιαν διαφερόντως ἠγάπησε καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ τῆς ὁποίας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἀείποτε ἀντίγραφον, σιορθωθῆν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πάλιν δὲ ἐξ ὅλων τῶν ἠρώων τοῦ ἔπους ἐκείνου, τὸν Ἀχιλλέα μάλιστα ἐθαύμασε καὶ πρὸς τοῦτον μάλιστα ἐζήτησε νὰ ἀφομοιωθῇ ἑαυτὸν, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσῳ ὑπελαμβάνετο ὡς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐκ μητρὸς. Τούτου δ' ἔνεκα ἠνώνησεν ἐξαιρέτως τὸν Ἀκαρνᾶνα Λυσίμαχον ὅστις ἑαυτὸν μὲν ὠνόμαζε Φοίνικα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον. Ἀξιοσημείωτον δὲ, ὅτι καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπέρτατος πρωταγωνιστὴς, ὅστις μᾶλλον πάντος ἄλλου δικαιούται ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, προσέτιμα ἐπίσης τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος μυθολογίας. Διότι εὑρισκε τὸν Ὅμηρον μέγαν ἄμα καὶ ἀληθῆ, καὶ κατεγορητέυετο ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ἦν παριστώσιν ἀφ' ἐνὸς τὰ λεπτά, τὰ εὐγενῆ, τὰ ὑψηλὰ πολλάκις αἰσθήματα τῶν ἠρώων τῆς Ἰλιάδος, ἀφ' ἑτέρου τὰ μέγρι βαρβάρουτος ἀφελῆ αὐτῶν ἦθη, παρατηρῶν ὅτι ἀδιάφορον τὸ ἐνδύμα τὸ περικαλύπτον τὸν ἄνθρωπον, ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦναι ἄνθρωπος ἀληθινός, εἶς ὑπάρχει παντοῦ καὶ πάντοτε. Ὁ Ὅμηρος, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, εἶδε καὶ ἔπραξεν ἐνῶ ὁ Ῥωμαῖος Οὐίγγιλιος εἶναι λογιώτατος, μὴδὲν ἰδὼν καὶ μὴδὲν πράξας. Ἀλλ' ἐπισημασθε εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅτι οὗτος οὐ μόνον πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἑλληνας ποιητὰς οἰκείως εἶχεν ἐκ παίδων, δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐξῆς διηγήματος τὸ ὅποιον λογίζεται πάσης πίστεως ἄξιον. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δεκάετης, ὅτε οἱ περὶ τὸν Λισχίνην καὶ τὸν Δημοσθένην πρεσβυταὶ τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἔλθει εἰς Πέλλαν ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην· ἐνῶ δὲ ὁ Φίλιππος, συμποσιάζων μετ' αὐτῶν, συναμίλει χαριέντως καὶ εὐθύμως, ὅπως συνήθιζε, διεσκέδαζεν ὁ παῖς, ἀπαργέλλων ἐκ μνήμης διάφορα ποιητῶν χωρία καὶ ἰδίως παρέστησε μετὰ παιδὸς ἑτέρου σικνήν τινα ἑλληνικοῦ δράματος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο τρισηκιδεκάτης ὅτε ἡ παιδείσις αὐτοῦ ἐπετρόπη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν ὅποιον ὁ Φίλιππος ἐπὶ τούτῳ ἐπέλεσε παρ' ἐαυτῷ καὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατήρ Νικόμαχος εἶχε διατελέσει φίλος καὶ ἰατρός τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, Ἀμύντου. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐποῖά τινα μαθήματα παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι οὗτος ἐπὶ τριετίαν τοῦλάχιστον διετέλεσεν ἀκροῶμενος τοῦ διδασκάλου ἐκείνου μετὰ πλείστης ἐπιμελείας, καὶ ὅτι προσηλώθη πολὺ εἰς αὐτόν. Ἀναμφισβήτητον δὲ φαίνεται ἐπίσης ὅτι προσεκτήσατο ἱκανὴν περὶ τὸν λόγον ἐπιτηδεύτητά, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαιρέτων ἀγῶνων καὶ κινδύνων τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, οὐδέποτε ἔπαυσε τερπόμενος περὶ τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως.

Ἀκριβῶς δὲν ἤξεύρομεν οὐδὲ πότε κατὰ πρῶτον μετέσχε τῶν δημοσίων πραγμάτων. Λέγεται ὅτι νεώτατος ὢν ἔτι, ὑπεδέχθη ποτὲ, ἀποδημούντος τοῦ πατρὸς, τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ κατέπληξεν αὐτοὺς διὰ τε τὴν εὐπρέπειαν τοῦ τρόπου καὶ τῶν ἐρωτημάτων τὴν ἐμβρίθειαν. Στρατεύοντος δὲ τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Βυζαντίους τῷ 340, ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ μόλις ὢν ἐκκαίδεκάτης, ἀπελείφθη κύριος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος. Τότε κατέβηκεν ἐπανάστασιν τῆς γείτονος Θρακικῆς φυλῆς τῶν Μεδάρων καὶ κυριεύσας μίαν αὐτῶν πόλιν ἀνωκοδόμησεν αὐτὴν καὶ προσηγόρευσεν Ἀλεξανδρόπουλιν· ὥστε τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐπωνύμων ἐκείνων αὐτοῦ κτισμάτων ὃν πλείστα ὅσα ἔμελλε βραδύτερον νὰ σπεύρῃ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Μετὰ δύο δὲ ἔτη, τῷ 338, συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐστρατήγησεν ὑπ' αὐτὸν ἐν Χαιρωνείᾳ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην, κατατροπώσας τὸν ἱερόν τῶν Θηβαίων λόγον. Ὅθεν ἂν καὶ πολλοί, ὡς εἶδομεν, πρόβουψαν μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οἰκονομικαὶ ἔριδες, ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μετὰ πάσης πίστεως ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὰ σπουδαιότατα τῶν πραγμάτων. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ πῶς ὅτε, δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου, δυσκαταγώνιστοι κίνδυνοὶ περιεστρίχασιν τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ νέος βασιλεὺς οὐδόλως ἐπιτόθη. Ὁ Φίλιππος εἶχε γεννήσει πρὸ ὀλίγου υἱὸν ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας· ταύτης τῆς Κλεοπάτρας ὁ θεῖος, ἢ κατ' ἄλλους ἀδελφός, Ἄτταλος ἴσχυε τὰ μέγιστα ἐν τῷ κράτει, ἔχων πολυαριθμούς συγγενεῖς καὶ φίλους, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Νέαρχος καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι οἰκείως ἔχοντες πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἄνδρες, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι

τὴν χώραν. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχε τοῦ Περδίκκου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Φιλίππου υἱός, ὀνόματι Ἀμύντας, ὅστις ὢν ἤδη 24 τοῦλάχιστον ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ὡς νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, ὁ αἰφνίδιος τοῦ Φιλίππου θάνατος, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ τῶν λαμπροτάτων προσδοκιῶν, ἰσχυρῶς συνεκίνησε τὰ τε ἐν τῇ πανηγύρει παριστάμενα πλήθη, καὶ ἅπασαν τὴν μακεδονικὴν χώραν, καὶ ἅπαντα τὰ ὑπῆμα ἔθνη. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ὅστις ἦτο παρὼν καὶ ἀνηγορεύθη πάραυτα βασιλεὺς ὑπὸ τῶν φίλων, ἀνεδείχθη λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καθ' ὅλα ἐνάμιλλος τῶν ποικίλων ἐκείνων δυσχερειῶν. Ἐπεθεώρησε, περιποιήθη καὶ προσφκειώθη τὰ διάφορα σώματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, λαλήσας πρὸς αὐτὸν συνετῶς ἅμα καὶ ἐνθῆνως καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ διατηρήσῃ ἀπαρομείωτον τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ἰδίως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν προκηρυχθεῖσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, ἀπαραλλάντως ὅπως ἐμελέτα νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ Φίλιππος. Τελέσας δὲ λαμπρότατα τὰ τῆς κηρείας τοῦ πατρὸς, διέταξεν ἐνταυτῷ αὐστηρὰς ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν συνενόχων τοῦ Πausανίου. Ἐν τούτων ἡ Ὀλυμπιάς οὐ μόνον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, διέφυγε πᾶσαν ποινὴν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν διετήρησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Δύο ἕτεροι συνένοχοι, δύο ἀδελφοὶ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς τῆς κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίαν χώρας Λαγνηστίδος καταγόμενοι, Ἡραμένης καὶ Ἀρραβαῖος, Ἀεζόπου υἱοί, ἐθανατώθησαν· ἀθῶος δὲν ἦτο οὐδὲ ὁ τρίτος ἀδελφός Ἀλέξανδρος, ἀλλ' οὗτος, ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον προσηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα, ἀπηλλάγη πάσης τιμωρίας καὶ προήχθη μάλιστα εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα. Διέπραξε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλους πολλοὺς πότε θόνους. Ἐθανάτωσε τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα υἱὸν τοῦ Περδίκκου Ἀμύνταν, συνωμοσίας ἕνεκα. Κατέστησεν ἐκποδὸν τὸν ἀπὸ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντα υἱὸν τοῦ Φιλίππου· ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐθανατώθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Τελευταῖον ὁ Ἄτταλος, ὁ τῆς Κλεοπάτρας θεῖος ἢ ἀδελφός, καὶ εἰς ἐκ τῶν ἀρχόντων τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἐφρονεῖτο ὡς αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἐκαταίου καὶ τοῦ Φιλῶτα, δυνάμει μυστικῶν διαταγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλοι δὲ τινες, εἴτε ἔνοχοι ὄντες εἴτε ἀπλῶς ὑποποιοί, ἐσώθησαν φυγόντες εἰς Ἀσίαν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, ὅστις φαίνεται συνετέλεσε εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Πausανίου. Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τούτων θόνων μὴ ὑπολάβωμεν τὸν Ἀλέξανδρον αἰμοδόρον· ἐν Μακεδονίᾳ ἀπεκράτει τοιαύτη ἀνεκὰθεν ἀταξία περὶ τὴν διαδοχὴν τῆς

βασιλείας, ὥστε εἶδομεν, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ βασιλεῖς ἠγαγκάζοντο διὰ τοιούτων βίαιοπραγιῶν νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ὁ δ' 'Αλέξανδρος γινώσκων ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη ἕτοιμα πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἰδίως σφόδρα διαταραχθεῖσαν, ἐνόμισεν εἶτι μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἀντιπάλου, πρὶν ἢ ἀποδημήσας τῆς Μακεδονίας ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπανταχοῦ κύρωσιν τοῦ ἀμφισβητουμένου αὐτοῦ δικαίουματος.

Τῶντι ἅμα ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος, πολλῇ ἐπεκράτησε, μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ταραχῇ, ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἰδίως ὑποκινηθεῖσα, ὅστις παρέστησε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὡς παρέχοντα τῇ πόλει ἐλπίδας νέας ἐλευθερίας, ἐξόμνησε τὸ τοῦ Πανστανίου ἔργον, ἐξῴδρισε τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπωνομάσας αὐτὸν Μαργίτην (ἀπὸ χαρακτηρισ τινος ἀξίου περιφρονήσεως ἐνὸς τῶν ἀμνηρικῶν ποιημάτων), ἄνθρωπον εὐήθη, ὅστις δὲν θέλει κινηθῆ ἔκ Μακεδονίας, διότι ἀγαπᾷ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ δέρμα αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ προέτεινε νὰ θύσῃ ὁ δῆμος εὐαγγέλιον ὃ ἐστὶν εὐχαριστήριον πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίαν, ἣτις καὶ ἐτελέσθη, ἂν καὶ ὁ Φωκίων ἐπροσπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀτοπήματος· ἐζήτησε δὲ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐξωτερικοὺς ἐπικαύρους, γράψας ἐπὶ τούτῳ πρὸς τε τὸν Ἄτταλον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέδειξαν αὐθις τὴν δυσμένειαν αὐτῶν κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ἣν ὁ Φίλιππος εἶχε καταστήσει ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐψηφίσαντο τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ συγὰδων γενομένων ἀνδρῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, οἱ Θεσσαλοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας, παρέμεινε δὲ πάντοτε ἐν Καδμείᾳ μακεδονικὴ φρουρὰ καὶ ἤρχον ἐν Θήβαις οἱ μακεδονίζοντες Θηβαῖοι. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἅμα ἐπληροφόρηθη ταῦτα πάντα, ἔδραμεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, δύο μῆνας μῆνας ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ πατρὸς, δοὺς οὕτω δείγμα τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ δραστηριότητος, καὶ δι' ἔργων καταστήσας πρόδηλον, ὅποσον ἐπλανᾶτο ὁ Δημοσθένης, περιϋβρίζων καὶ περιφρονῶν αὐτόν. Οἱ Θεσσαλοὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν εὐμενῶς καὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν πρότερον εἰς τὸν Φίλιππον παραχωρηθεῖσαν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ κοινῆς δόγματος, τὸ ὅποιον μετ' οὐ πολὺ ἐπεκύρωσε καὶ ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ συνελθούσα σύνοδος τῶν Ἀμφικτυόνων. Μεθ' ὃ ἤλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ εἰς Πελοπόννησον, οὐδεμίαν, ὡς φαί-

νεται, οὐδαμῶς εὐρὸν ἀντίστασιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ βεβαίως τί ἀπέγιναν αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι διαδηλώσεις καὶ ἐπιδείξεις τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ δυστυχίαν πρέπει νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐνῶ ὠνόμαζον τὸν Ἀλέξανδρον παῖδα, αὐτοὶ ὡς παῖδες ἀληθῶς ἐπολιτεύθησαν, καὶ ἅμα ἔμαθον αὐτὸν ἐπελθόντα, ἔσπευσαν διὰ ψηφίσματος οὐ μόνον συγγνώμην νὰ ζητήσωσι, καὶ ὑποταγὴν πλήρη νὰ ὁμολογήσωσι, καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς θείας αὐτῷ ἀπένευμον· ὁ δὲ, ἀπεδέχθη ἐπισικῶς καὶ μεγαλοφρόνως τὴν κομισάσαν τὸ δόγμα τοῦτο προσβίαν εἰς Θήβας, ὅπου εἶτι διέτριβε. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ περιουδειάν, συνεκάλεσεν ἐν Κορίνθῳ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ἣτις ἀπέδωκεν αὐτῷ, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὸν Φίλιππον, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας ἣν, ὡς καὶ τὴν προηγουμένην, ἐψήφισαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ἀναγκάσῃ καὶ τούτους νὰ ὑποκύψωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῆς μῆς καὶ μόνης ἐκείνης πόλεως, ἐνῶ ὅλοι αἱ λοιπαὶ οἰκισθηλῶς ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἡ πράξις ἐκείνη τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου εἶχε πιθανώτατα ἀπαραλλάκτως ὅπως ἡ πράξις δι' ἣς προηγουμένως ἀπενεμήθη ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Φίλιππον. Κατὰ δυστυχίαν οὔτε τῆς μῆς οὔτε τῆς ἄλλης περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τινῶν περικοπῶν τῶν λόγων τῶν ἐν Ἀθήναις ρητόρων θανάμειθα νὰ λάβωμεν γενικὴν τινα περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἔννοιαν. Καὶ πρῶτον, τούτο ἐκαλεῖτο «συνθήκη» ἢ «πρὸς «Ἀλέξανδρον συνθήκαι,» καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διελάμβανεν, ὅτι κοινὴ συνολογοεῖται ἐν Ἑλλάδι εἰρήνη καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ συνθήκη ὠρίζεν ὅτι, εἴ τις ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλύσῃ τὰς ἐπικρατούσας πολιτείας, θέλει λογισθῆ πολέμιος ὑπὸ πάντων τῶν τῆς εἰρήνης μετασχόντων. Ἰδίως ἐκινούμετο ὅτι οὐδεὶς νέος θέλει ἐνιδρυθῆ δεσπότης καὶ οὐδεὶς καθαιρεθεὶς δεσπότης θέλει αὐθις ἀνορθωθῆ. Ἐκάστη πόλις ὑπεχρεούτο νὰ μὴ ἐπιχειρῇ ἀθέμιτόν τινα βίαιοπραγίαν οἷον πολιτικούς θανάτους, δημεύσεις, ἀναδασμούς γαιῶν, ἀποκοπὰς χρεῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐκάστη πόλις ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος κατὰ θάλασσαν πλοῦς, εἰς πάντας δὲ ἀπγορεύετο νὰ ἐπάγῃσι κἀλυμὰ τι κατὰ τούτο ἢ νὰ ἀπάγῃσι πλοῖα ἄλλων πόλεων, ἢ νὰ ἰπέμψωσιν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῶν πολεμικὰ πλοῖα, ἢ νὰ κατασκευ-

ἄζωσιν εἰς τοὺς λυμένας τούτους τοιαῦτα πλοῖα, ἢ καὶ νὰ ναυτολογῶσιν ἐν αὐτοῖς· πᾶσαι αἱ κοινωθήσασαι τῆς συνθήκης πόλεις ὤμοσαν ὅτι θέλουσι τηρήσει αὐτὴν ἀκριβῶς, καὶ ὅτι θέλουσιν ἀναγράψει αὐτὴν ἐπὶ στήλης· τελευταῖον ἐπετρέπη ἢ εἰς τὴν συμμαχίαν παραδοχὴ πάσης νέας πόλεως ἣτις ἤθελε ζητήσει· τούτο ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων ἀνετέθη εἰς διαρκῆ στρατιωτικὴν δυνάμιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελοῦσαν, ὅστις ἀνεκηρύχθη ἐνταύτῳ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον· ἐκείτη δὲ τῶν συμμαχιδῶν πόλεων ὤφειλε νὰ συντελῆ εἰς τὸν πόλεμον τούτον ἅμα προσκληθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, αἱ περιώνυμοι ἐκεῖναι συνθήκαι, τὰς ὁποίας πολλάνκις βραδύτερον ἐπεκαλέσατο ὁ Ἀλέξανδρος, ὀνομάζων αὐτάς «τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησι, τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων.» Καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ τε τύπος τῶν συνθηκῶν τούτων, καὶ αἱ κατ' ἰδίαν διατάξεις αὐτῶν ἦσαν ἐλευθερωτικαὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν διατάξεων τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίας. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἰδρυθῆ δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὤμοσαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐνῶ αἱ προηγουμένη ἡγεμονίαι εἶχον μὲν ἰδρυθῆ δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὤμοσαν τινες τῶν πόλεων, ἔπειτα ὅμως ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἡγεμονίας πόλεως διὰ τῆς βίας εἰς τὰς ἐπιλοίπους. Πλὴν τούτου ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἀπήτησεν ἀπὸ τὰς συμμαχιδας πόλεις τακτικὸν ἐτήσιον φόρον, ὅπως ἔπραξαν ἄλλοτε οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία κατηρρορήθη μὲν ἐπὶ παραβάσει τῶν συνθεθειμένων, κατηρρορήθη ὅτι μετέβαλε τὰ πολιτεύματα πόλεων τινων, ὅτι ἐξώρισε πολιτάς, ὅτι ἐνίδρυσε δεσπότης καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐξετρέψαν πολλάνκις εἰς ὁμοίαν βίαιπραγίαν. Καὶ ἔπειτα, πόθεν ἠξέυρομεν τὰς παραβάσεις τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας; Τὰς ἠξέυρομεν ἀπὸ τοὺς μικρὸν μετέπειτα ἐκφωνηθέντας ὑπὸ Ἀθηναίων ρητόρων λόγους ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Παρεκτός ὅμως ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι περιέχουν πιθανώτατα ὑπερβολὰς πολλὰς, αὐτὸ τούτο τὸ γεγονός ὅτι ἐξεφωνοῦντο ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μαρτυρεῖ ἀποχωρῶντως, ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἐσέβετο τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῶν πόλεων.

Ὅπωςδὲποτε οὕτω ρυθμισθέντων τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πραγματῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 335 εἰς Μακεδονίαν, ἵνα

συμπληρώσει τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν περσικὴν ἐκστρατείαν παρασκευάς. Πρὶν ὅμως διαπεραιωθῆ εἰς τὴν ἀνατολήν, ἔκρινε φρόνιμον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Παιόνων καὶ τῶν Θρακῶν, οἵτινες, οἰκοῦντες πρὸς δυσμὰς, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικοβόρειον τῆς Πέλλης, εἶχον μὲν ὑποταχθῆ εἰς τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὰς πιθανότητας δὲν ἤθελον ὑποκύψει προθύμως εἰς τὸν νέον αὐτοῦ διάδοχον, ἐάν δὲν ἐλάβανον πείραν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐν ἔαρι τοῦ 335 ἐστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ πάντων πρὸς βορρᾶν, ἐξεβίασε τὴν δίαδον τοῦ Αἴμου, κατετρόπωσε τὴν μεγάλην θρακικὴν φυλὴν τῶν Τριβαλλῶν, ἐφθασεν ἔπειτα μετὰ τριήμερον πορείαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου, ἠδυνήθη νὰ περάσῃ τὸν μέγιστον τούτον ποταμὸν, ἔστρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πέραν αὐτοῦ κατοικοῦντας Γέτας, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο οὐχὶ νὰ παρατείνῃ τὰς πρὸς τούτο τὸ μέρος κηκατήσεις, ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Θράκης ἀρχὴν. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐπένευσαν τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, ὥστε οὐ μόνον οἱ Τριβαλλοὶ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητοι Θράκες ἐκ τῶν πέριξ οἰκούντων, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς αὐτὸν πρέσβεις προσφέροντες δῶρα καὶ αἰτοῦντες εἰρήνην, ἣν ἐπέστρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὀρμήσας ἀμέσως πρὸς τὴν χώραν τῶν Ἀγριῶνων καὶ τῶν ἄλλων Παιόνων ἣτις ἔκειτο μεταξύ τοῦ Στυμόνος καὶ τοῦ ἁγίου Ἀξιοῦ. Καὶ τοὺς μὲν Ἀγριῶνας εὗρε φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντας· ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπεστάτησεν ὁ Ἰλλυριὸς Κλείτος. Ὅθεν ἐστράτευσεν ἐν τῷ ἅμα κατ' αὐτοῦ, διατρίβοντος περὶ τὴν πόλιν Πήλλιον, ὄχυροτάτην οὖσαν καὶ κειμένην πρὸς μεσημέριαν τῆς Λυχνίτιδος ἢ Λυχνιδίας λίμνης, τῆς σημερινῆς Ὀχρῖδος, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Σκάρδου ἢ Πίνδου, πλησίον τῆς θέσεως ὅπου τὸ ὄρος τούτο διασπᾶται ὑπὸ ρήγματος ὀνομαζομένου σήμερον κλεισοῦρα τοῦ Τσελγῶν ἢ Δερόλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Κλείτου καὶ ὁ τῆς Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Τσαυλαντίων βασιλεὺς Γλαυκίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ πράξας τούτο μετὰ πλείστης ὄσης ἐπιτηδειότητος, ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως διὰ νικτὸς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, κατέλαβεν αἰφνιδίως αὐτοὺς κοιμωμένους ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κατετρόπωσε κατὰ κράτος καὶ ἠνάγκασε τὸν Κλείτον νὰ ἐκχωρήσῃ μὲν ἀπὸ τοῦ Πήλλιον, νὰ κατασύρῃ δὲ πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν τοῦ Γλαυκίου χώραν. Ἀλλὰ μόλις εἶχε κατορθώσει ταῦτα, κατὰ αὐγούστον τοῦ 335,

καὶ ἔλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τὴν ἀγγελίαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἀποστάντες ἐπολιόρκουν τὴν ἐν Καδμείᾳ μακεδονικὴν φρουράν.

Τὰ ἔθνη εὐκολώτερον ἀποβάλλουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἢ τὰς ἐξέεις καὶ τὰς ἀξιώσεις. Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, καὶ τοὶ πρὸ πολλοῦ περιήλθον εἰς πολλὴν ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν, ἔσωζον ὅμως ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὴν ἀρχαίαν ἐξίν καὶ ἀξίωσιν τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἐνιαυτῶν ἠναγκάσθησαν δις κατ' ἐπανάληψιν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς μερίσι τις δυσμενῶς πρὸς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην διακεκμημένη, ἀπαρῶν ἀλλοτρίως καθὼς ἄλλοτε ὑπῆρχον πόλεις ἢ πολιτικαὶ μερίδες δυσμενῶς ἐχρυσαι πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἢ δὲ ἀντιμακεδονικῆ αὐτῆ μερίσι ἀφορμὴν μόνον ἐζήτει ἵνα ἀποπτύσῃ τὸν νέον χαλκόν, καὶ τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκεν ἡ τοσοῦτον πόρρω τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον χώρας γενομένη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήγγελλε βεβαίως τακτικῶς εἰς Πέλλαν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα αὐτοῦ, ἀναγνωσκόμενα ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιτρόπων τῆς ἀρχῆς, δὲν ἐδημοσιεύοντο· ἡ ἀπουσία τοῦ ἐν τούτοις παρευρίνοτο καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ρέπουσιν, ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν, εἰς τὸ νὰ πιστεύωσι μᾶλλον τὰ ἀπαίσια ἢ τὰ αἴσια, ἄπορον δὲν εἶνε ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ 335 διεδόθη αἴφνης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνον ἠττήθη ἀλλὰ καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη παρήγαγε πολλὴν πνευματικὴν ταραχὴν, καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Θηβαίοις, οἵτινες, κατεχόμενοι ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ ὑπὸ μακεδονιστῶν κυβερνώμενοι, ἔπασχον ἢ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς πάσχοντας πλειότερον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν δὲ τοιαύτην αὐτῶν διάθεσιν ὑπεξέκαυσαν καὶ οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐνεργεῖσθαι τὴν καταστροφὴν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἔπαυσαν συνεννοούμενοι ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ εἶχον λάβει μάλιστα ἐσχάτως ἱκανὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον χρήματα. Οἱ ἀντίπαλοι λοιπὸν τῶν μακεδονιστῶν Θηβαῖοι, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς τῶν Ἀθηναίων μερίδος, συνηροτήσαντες ἐκκλησίαν, ἐξέδωκαν ψήφισμα δι' οὗ ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποστασίαν, καὶ χειροτονήσαντες νέους Βοιωτάρχας, ἐπέστρεψαν εἰς αὐτοὺς τὴν ταχίστην τῆς ἐκ Καδμείᾳ φρουρᾶς ἐκπολιόρκεσιν. Συγγρόνως δὲ ἐζήτησαν διὰ πρέσβων τὴν σύμπραξιν ὄλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων

καὶ ἰδίως τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως. Μικρὰν ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἔλαβον συνδρομήν. Ἐν Ἀθήναις οἱ μὲν ῥήτορες Δημοσθένης, Λυκούργος, Ὑπερείδης, οἱ στρατιωτικοὶ Χαρίδημος, Ἐφιάλτης καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς, ἠγωνίσθησαν νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας νὰ κοινωνήσωσιν ἐπισήμως τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ἡ πόλις, ἀκούσασα μᾶλλον τὰς συμβουλὰς τοῦ Φωκίονος καὶ τοῦ Δημάδου, ἐκρίνε φρονιμώτερον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς ἐχθροπραξίαν πρὸς τοὺς Μακεδόνες πρὶν ἢ λαλῆ θετικωτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες περιωρίσθησαν μόνον εἰς ὑποσχέσεις, παρεντὸς τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἐξέπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινα, ἀλλὰ δὲν προσέβησαν ἐπέκεινα τοῦ ἰσμοῦ. Οἱ Θηβαῖοι λοιπὸν ἐγκατελείφθησαν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ οὕτω μεμονωμένοι διετέλουν πολιορκούντες τὴν ἐν Καδμείᾳ φρουράν, καὶ ἐλπίζοντες ὅτι θέλουσιν ἐπιτύχει τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὅτε αἴφνης ἐπέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ὡς κεραυνὸς ἡ ἀγγελία, ὅτι κατέβησεν εἰς Ὀρχηστὸν τῆς Βοιωτίας ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ. Τότε κατὰ πρόωτον ἔμαθον ὅτι ζῆ ὁ βασιλεὺς· καὶ τὸ πρῶτον πάλιν ἐράνη τοσοῦτον ἀπίστευτον ὥστε κατ' ἀρχὰς διεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἐπελθὼν Ἀλέξανδρος ὄχι ὁ τοῦ Φιλίππου ἀλλ' ὁ τοῦ Ἀρσέπου υἱός.

Κατὰ δυστυχίαν τῶν Θηβαίων, ὁ ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ ἤδη εὐρισκόμενος καὶ ἐπελαύνων ἐπ' αὐτοὺς πολέμος, ἦτο οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ὅστις πρὸ τριῶν μὲν μηνῶν εἶχε κατατροπώσει τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Γέτας περὶ Ἰστρον ποταμὸν, πρὸ δεκαπέντε δὲ μόλις ἡμερῶν εἶχε συντρίψει περὶ Λυχνιδίαν λίμνην τὸ στρατόπεδον τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Γλαυκίου· ἡ δὲ θαυμαστὴ ταχύτης μεθ' ἧς, ὡς καταρράκτης ἀκατάσχετος ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, μαρτυρεῖ τὴν ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Μακεδονίας, καὶ τὴν ἀμίμητον δραστηριότητα τοῦ ἀγοντος αὐτὸν στρατηγού. Τυφόντι ὅσοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν δὲν ἔχουσι πρόχειρον τὴν εἰκόνα τῶν χωρῶν περὶ ἃς εὐρίσκατο ὁ Ἀλέξανδρος ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς τῶν Θηβαίων ἀποστασίας, ἃς ἀναζητήσωσιν αὐτὰς εἰς τὸν τυχόντα χάρτην τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἵνα λάβωσιν ἔννοιάν τιναν τῆς ἀπαρδειγματίστου ἐκείνης πορείας· ἃς ἀνεύρωσιν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς ἀριστεράν, ἤτοι πρὸς δυσμὰς τῶν Βιτωλίων, τὴν λίμνην τῆς Ὀρχιδας, καὶ ὀλίγον μεσημβρινώτερον αὐτῆς τὴν κλεισοῦραν τοῦ Τσελγῶν ἢ τοῦ ποταμοῦ

Δεβόλ· ἐκεῖ που ὁ Ἀλέξανδρος κατέστρεψε τὸν Κλείτον καὶ τὸν Γλαυκίαν, γενόμενος κύριος τοῦ Πηλλίου, καὶ ἐκεῖ ἔμαθε τὰ ἐν Θήβαις γενόμενα. Ἐν τῷ ἄμα δὲ ἐξώρμησεν ἐκείθεν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ πορευθεὶς ἐν μέρει παρὰ τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα, ὠδεύσε διὰ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἦτοι διὰ τῶν χωρῶν αἰτίνας ἐκαλοῦντο μὲν Ἐορδαία καὶ Ἐλαμιώτις, ἔκειντο δὲ πρὸς ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἐνῶ πρὸς δεξιὰν εἶχε τὰς ἀκρας τοῦ Πίνδου καὶ τὸν ἄνω ροὴν τοῦ ποταμοῦ Ἄωου, ὅπου κατοικοῦν αἱ ἡπειρωτικαὶ φυλαὶ τῶν Τυμραίων καὶ τῶν Παραυαίων. Τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερβὰς τὰς ταπεινοτέρας κορυφὰς τῶν Καμβουνίων ὄρεων, τὰ ὅποια χωρίζουσι τὸν Ὀλύμπου ἀπὸ τοῦ Πίνδου, καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἔρθεσεν εἰς τὴν θεσσαλικὴν πόλιν Πελλήνην. Μετὰ ἄλλας δὲ ἑξ ἡμέρας ἐπεφάνη εἰς Ὀρχηστὸν τῆς Βοιωτίας καὶ ἦτο ἤδη ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν, πρὶν ἢ κωεῖς τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων μάθησι, ἐπέρχεται ἢ ὅτι καὶ ἀπλῶς ζῆ-Δύο δὲ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἡμέρας ἤγαγε τὸν στρατὸν περὶ Θήβας, καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευρὰν. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο ἔτι νὰ σωθῶσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, δὲν ἐπεθύμει ματαίαν αἵματος χύσιν· δὲν ἠθέληεν οὔτε νὰ φανῆ ὅτι διὰ τῆς βίας ἄρχει τῆς Ἑλλάδος, οὔτε νὰ ἀναλώσῃ μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίου, προαιρούμενος ὅσον ἐνδέχεται ἀκεραίαν νὰ φέρῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὅθεν προσεκήρυξε γενικὴν τῶν Θηβαίων ἀμνηστειάν καὶ ὑπέσχετο τὴν τήρησιν τῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐν Κορίνθῳ συναμολογηθέντων, μὴ ἀπαιτήσας ἄλλο εἰμὴ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν δύο ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Προθύτου. Ἄλλ' ὑπερίσχυσεν, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ μερίς τῶν ἀντιμακεδονιστῶν, καὶ οἱ Θηβαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐνέδωκαν εἰς τὰς ἐπιεικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου προτάσεις ἀλλὰ καὶ ἐξέβρισαν αὐτὸν. Ἄντικηρύξαντες ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ, ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν στρατηγῶν Ἀντιπάτρου καὶ Φιλῶτα καὶ προσκαλοῦσι αὐτὸν βουλόμενον μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ Θηβαίων ἐλευθεροῦν τοὺς Ἕλληνας καὶ καταλθεῖν τὸν τῆς Ἑλλάδος τύραννον» νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς ἵνα μετ' αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ συμπράξῃ. Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, ὁ συμβιβασμὸς ὅπερ ἄδύνατος, ὁ δὲ παροργισθεὶς Ἀλέξανδρος προσήγαγε τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς ἐκπόρησιν τῆς πόλεως. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φοβερός, διότι οἱ ἀπηλπυσιμένοι Θηβαῖοι ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὀρμὴν καὶ

τὴν τήρησιν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀκατάσχετον τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ τήρησιν, ἐνῶ μάλιστα πρὸςεβάλλοντο καὶ ὀπισθεν ὑπὸ τῆς ἐν Καδμείᾳ φρουρᾶς; Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν ἐπῆλθεν ἀνηλεῆς τῶν ἠττηθέντων σφαγὴ· οἱ μὲν Μακεδόνες, ὧν ἔπεσον περὶ τοὺς 500, εἶχαν ἐξαγριωθῆ, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων σύμμαχοι αὐτῶν, Φωκεῖς, Ὀρχομενιοὶ, Θεσπιεῖς, Πλαταιεῖς, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς περιστάσεως ἵνα ἐκδικηθῶσι δι' ὅσα ἄλλοτε ποτε παρὰ τῶν Θηβαίων εἶχον ὑποστῆ δεινά. Ὄθεν κατεκλήθησαν Θηβαῖοι, ὡς λέγεται, ὑπὲρ τοὺς 6,000· οἱ δὲ περιωθέντες, πλείονες τῶν τριεμυρίων ἐγένοντο αἰχμάλωτοι. Τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ὀριστικῆς τῶν αἰχμάλωτων τούτων καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τύχης ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Ὀρχομενίους, τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν. Οἱ δὲ ἐφηρίσαντο, ὅτι ἡ πόλις θέλει κατασκαφῆ; ἐξαιρέσει τῆς Καδμείας, ἐν ἣ θέλει ἐδρεύει πάντοτε μακεδονικὴ φρουρά· ὅτι ἡ χώρα θέλει διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν συμμάχων, ὅτι ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι Θηβαῖοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες, θέλουσιν ἐκποιηθῆ ὡς δούλοι, πλὴν μόνων τῶν ἱερέων, ἱερείων καὶ ἐκείνων ὅσοι διετέλεσαν φίλοι τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅτι τέλος οἱ φυγάδες Θηβαῖοι θέλουσι καταδιωθῆ καὶ συλληθῆ ὅπουδήποτε εὐρίσκονται ἵνα φονευθῶσι, καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν πόλιν νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκικυρώσας τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐξετέλεσεν αὐτὴν κατὰ γράμμα· ἡ μόνη τροπολογία ἦν ἐπέφερον ἦτο, ὅτι διεφύλαξε τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Πινδάρου καὶ ἐφείσθη τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ.

Αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ βίαιοπραγία κατέληθη πικρῶς καὶ δικαίως ὑπὸ πλείστον ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Παρὰβάλλομένη πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηγέθησαν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μετὰ τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πράξις ἀναδεικνυσθὶν αὐτὸν ἀγριώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἥμισυ φιλοκθρώπου ἐκείνου ἑλληνικοῦ φύλου. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχουσι περιστάσεις τινές, αἱ ὅποια δὲν δικαιολογοῦσι μὲν, ἀπαγε, τὴν ἀνηλεῆ τὴν Ἀλεξάνδρου ἐκδικητικὴν, μετριάξουσι δὲ τοῦλάχιστον μέχρι τινὸς τὴν εὐθύνην αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πολέμιοι ἠττηθέντες, καθ' ὧν ὁ νικητὴς οὐδένα εἶχεν ἰδιόχοντα ἐκδικήσεως λόγον· ἐνῶ οἱ Θηβαῖοι διετέλεσαν ἄλλοτε σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων καὶ τοιοῦτοι ὄντες, ἀπέστησαν ἤδη ἄπαξ ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ ἐ-

συγχωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἀπέστησαν τὸ δεύτερον· καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος προέτεινε, πρὸ τοῦ ἀγωνεῖν, εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίαν, ἀλλ' αὐτοὶ ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἐξύβρισαν τὸν βασιλέα· ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐξέμάνη κατ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ τῆς ἀνανακτικῆς σεως, ἐπεχείρησε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσω μελετῶν· νὰ διαβῆ· εἰς τὴν Ἀσίαν, εἶχε μέγιστον συμφέρον νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐν Ἑλλάδι νέαν στάσιν, συντελεστικωτάτην δὲ εἰς τοῦτο ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὴν κατὰ πληξὴν ἣν ἐπροξένησεν ἡ φοβερά αὕτη τιμωρία. Καὶ ἔπειτα, τίς ἐπὶ τέλους ἐξέδωτο τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο δόγμα; Οἱ γείτονας, οἱ συγγενεῖς τῶν Θηβαίων, Ὀρχομένιοι, Πλαταιεῖς καὶ ἄλλοι στερεοελλαδίται. Εἶμαι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ δόγμα αὐτῶν καὶ ὅτι ἐπιτρέψας τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς εἰρημένους Ἕλληνας, ἤξευρεν ἐκ προοιμίου ὁποῖόν τι ἤθελεν ἀποῦν, διότι ἤξευρε τὸ ἀδιάλλακτον αὐτῶν κατὰ τῶν Θηβαίων πάθος. Οὐδὲν ἦττον, ἡ ἄμεστος τοῦ γεγονότος εὐθύνῃ, ἐπίκεινται εἰς τοὺς γείτονας τῶν Θηβαίων· ἂν ἦσαν ἐπιεικτέστεροι, ἴσως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελεν ἐπιτείνειν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν. Τὴν περὶ τούτου εἰκασίαν συνάγωμεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετενόησε διὰ τὰ γενόμενα, καὶ πολλάκις ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν Θηβαίων συμφορὰν· «ἦν δὲ Θηβαίων οὐδεὶς τῶν περιγενομένων, ὅς ἐντυχῶν τι καὶ δεηθεὶς ὕστερον, οὐ διεπράξατο παρ' αὐτοῦ.» Οὐδὲ βραδέως ἐπῆλθεν ἡ μεταμέλεια, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὸ γεγονὸς μετέβαλεν ὁ βασιλεὺς τρόπον, ὥστε πιθανὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰς οὗς ἐπετρέπη ἡ περὶ τῶν Θηβαίων ἀπόφασις, ἐὰν ἀπλῶς μικρὰν τινα ἐπεσύγγαγον ἀναβολὴν, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ πρώτη τοῦ βασιλέως ὀρμῇ, ἤθελον προλάβει τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ὅτι δὲ ἄμεσως ἔπειτα ὁ Ἀλέξανδρος μετέβαλε γνώμην, δῆλον ἐκ τῆς ἐπιλοίπου αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτείας. Παράδοξον δὲν εἶναι ὅτι ἐσυγχώρησε τοὺς Ἀρχάδας, τοὺς Ἡλείους, τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὅλοι, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἀπέδειξαν διάθεσιν ἀποστασίας, ἐπὶ τέλους οὐδὲν ἐπράξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Θηβαίων. Ἄλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἐὰν ὡς πόλις δὲν ἐκοινωνήσεν ἐπιτίμῳ τοῦ ἔργου, πολυειδῶς ὅμως ὑπεκίνησε τοὺς ἀποστάτας καὶ ἐπέμψεν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν ἀνδρῶν, ὄπλων καὶ χρημάτων· οὐδὲ κατὰ πρῶτον ἐπολιτεύετο ἀπίστως οὕτω καὶ ἀσυνέπως. Αὐτὴ ὑπῆρξε πρωτοεργὸς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ ἐσυγχωρήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· αὕτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, συνεννοήθη, μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ἦτο καθ' ὅλα ἔτοιμος νὰ στασιάσῃ· πάλιν δὲ συγχωρήθη

ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὥστε τρίτον ἤδη πταίσασα ἠδύνατο εὐλόγως νὰ τιμωρηθῆ. Καὶ ὄχι μόνον εὐλόγως, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως, διότι ἐνῶ ἤξευρε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπελθόντα εἰς Βοιωτίαν, ἐνῶ ἤξευρεν αὐτὸν πολιορκήσαντα τὰς Θήβας, ἐνῶ ἤξευρεν ἀρξαμένην τὴν ἐφοδὸν καὶ ἔπρεπε νὰ ἤξευρῃ ἐκ προοιμίου τὴν ἐκβασιν αὐτῆς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἐφόδου, ἀντὶ νὰ προπαρασκευασθῇ εἰς ἄμυναν, ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ πανηγυρίσῃ τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια. Μόνον δὲ ὅτε εἶδε προσερχομένους τοὺς φυγάδας Θηβαίους, ἐπεχείρησε προχείρους τινὰς προπαρασκευάσας. Ἐκ τούτου πρόδηλον ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήρχετο ἄμεσως μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ, ἡ πόλις ἤθελε παραδοθῆ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως, «ἐπιεικὲς ἔργον, κατὰ Πλούταρχον, ὠμοτάτη καὶ στυθροπυττάτη παραβαλεῖν βουλόμενος,» περιορίσθη εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, Δημοσθένους, Λυκούργου, Ὑπερείδου, Πολυεύκτου, Χάρητος, Χαριδήμου, Ἐφιάλτου, Διοτίμου καὶ Μοιροκλέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφεύγοντες καὶ ταύτης τῆς ἀπαιτήσεως τὴν ἐκτέλεσιν, ἐξήτησαντο δι' ἐπανειλημμένων πρεσβεῶν τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως ὑπὲρ τῶν προσειρημένων ἀνδρῶν, ἐπέδωκεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰς τοῦτο, ἀρκουθεῖς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀναχώρησιν τοῦ Χαριδήμου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου οἵτινες ἀπέδημψαν τότε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐπιεικῆς αὐτῶς ἀνεδείχθη ἀλλὰ καὶ φιλοφρονέστατος. Εἰς τῶν πρέσβων τοὺς ὁποίους ἡ πόλις ἐξέπεμψεν ἵνα πρᾶυνωσι τὴν ὀρμὴν τοῦ βασιλέως, ἦτο ὁ Φωκίων· πρὸς τοῦτον δὲ ὁμιλῶν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τῆς μελετωμένης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, εἶπεν, ὅτι τοσοῦτον μᾶλλον ἐπιθυμῶ φιλικῶς νὰ διάκηται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅσω, ἐκλιπόντος τυχὸν αὐτοῦ, δὲν βλέπει τίς ἄλλος παρ' αὐτοὺς δύναται νὰ ἀρῆ τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω συμβιβασθέντων τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πραγμάτων, ἡ πόλις αὕτη ἐπανῆλθεν εἰς ἣν πρότερον εἶχε τάξιν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίᾳ ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ὁ δὲ βασιλεὺς, μηδὲν κατελθὼν εἰς Ἀττικὴν, ἐπορεύθη ἤδη πρὸς τὸν ἰσθμὸν, ὅπου ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων, ἤκουσε τὰς ἐπανειλημμένας αὐτῶν περὶ ὑποταγῆς διαβεβαιώσεις, καὶ, προεδρεύσας πιθανώτατα τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων συνόδου, ὄρισεν τὴν δύναμιν ἣν ἐκάστη πόλις ὄφειλε νὰ πέμψῃ αὐτῶν, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ, διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Τότε συνέβη πρὸς τοὺς ἄλλοις ἡ πολύκρατος αὐτοῦ συνέντευξις πρὸς Διογένην τὸν Σινωπέα. Ἐνῶ τοσοῦτοι πολιτικοὶ καὶ λόγιοι ἄνδρες προσελθόντες ἐ-

χαϊρέτιζον τὸν βασιλέα, μόνος ὁ κυνικός ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ διατρίβων τότε ἐν Κορίνθῳ, ἐντελῶς ἠδιαφόρησε πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρός καὶ οὐδ' ἠθέλησε νὰ ἴδῃ αὐτόν· ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Διογένην ὅστις ἔτυχε κατακειμένος ἐν ἡλίῳ καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθησε βλέπων ἐπερχομένους τοσοῦτους ἀνθρώπους καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἀπατάμενος τὸν ἀνδρα, ἠρώτησεν, ἐάν τι γυμνῆ θεόμενος τις, «μικρὸν, ἀπεκρίθη ὁ Διογένης, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰστηθι.» Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐγέλασαν ἀκούσαντες τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλ' ὁ αὐτοτελής καὶ αὐτάρκης τοῦ φιλοσόφου χαρακτήρ ἐπροξένησε τοιαύτην εἰς τὸν βασιλέα ἐντύπωσιν, ὥστε ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν «ἀλλὰ μὴ ἐγώ, εἶπεν, εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην.» Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεσιζήθη τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς προφητιδος χρησμὸν αἴσιον περὶ τῆς στρατείας, ἀνεχώρησεν εἰς Ἑλλάδα, τὴν ὅποιαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἴδῃ.

Εἰς Πέλλαν ἐπανῆλθε τὸ φθινόπωρον τοῦ 335 καὶ ἠσχαλήθη ἤδη δι' ὄλου τοῦ ἐπομένου χειμῶνος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν προπαρασκευῶν, τελέσας ἐν τῷ μεταξῦ, ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, θυσίας μεγαλοπρεπεῖς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ σκηνικοὺς ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν. Τοὺς ἀγῶνας τούτους, πρῶτος ἐσύστησεν ὁ βασιλεὺς Ἀργέλαος, ἀλλ' ἡ παρούσα πανήγυρις ἦτις διήρκεσεν ἡμέρας ἑννέα, διότι μίᾳ ἀνεδείχθη ἐπὶ ἄνωμος ἡμέρα ἐκάστη τῶν μουσῶν, ὑπῆρξε λαμπροτέρα ὄλων τῶν προηγουμένων. Ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη εἰς σκηνὴν ἑκατοντάκλινον τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων, πολυτελῶς ἐνταῦθα αὐτοὺς ἐστίασας, ἐνῶ περίε ἅπας ὁ στρατὸς, εἰς πολυαριθμους καθήμενος τραπέζας, μετείχε συγχρόνως τῆς εὐωχίας ἐκεῖνης καὶ εὐθυμίας. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔαρος τοῦ 334, συνήθροισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπεθεώρησε μετὰ Πέλλης καὶ Ἀμφιπόλεως, τὸν στρατὸν τὸν ὠρισμένον ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας, ἐνῶ ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ὡς αὐτῶς ἕτοιμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα. Τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἐνιαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ στρατείαν διὰ τε τὰς περιπετείας αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα, εἴδομεν ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη ὁ Φίλιππος καὶ ἐκύρωσεν ἐπανειλημέναι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σύνοδοι. Νεώτεραι πολέμου ἀρρομαὶ μετὰ Ἑλλάδος καὶ Περσίας δὲν ἐδόθησαν, τοῦλάχιστον δὲν ἐδόθησαν τοιαῦται σπουδαῖαι, ἀλλ' ἀρχαῖαι ὑπῆρχον πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ. Περὶ τὰ μετὰ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι

ἐπιτεθέντες πρῶτοι κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων, ἐπέβαλον εἰς αὐτάς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν πόλεων ἐκεῖνων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι τοῦ μόνου αὐτὰς κατετρόπωσαν πολυειδῶς καταδυσαστέυσαντες, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν, δις ἐπ' αὐτὴν στρατεύσαντες, καὶ μυρίας ὄσας ἐπενεγκόντες συμφοράς καὶ ζημίας. Ἀποκρουσθέντες τελευταῖον, καὶ πολλὰκις ἠττηθέντες ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ, ἠναγκάσθησαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πρώτης νὰ ὑπεχώρισωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑλληνίδων πόλεων τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν. Ἀλλὰ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὠφελομένοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἑλληνικῶν ἀγῶνων, ἀνέκτησαν αὖθις τὴν κυριαρχίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος τὴν ἀπὸ τῆς ἕσθικῆς δυναστείας ἀπαλλαγὴν τῶν ὁμογενῶν τούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετὰ ταῦτα, ἐκ νέων ἐμφυλίων ἀγῶνων ὠφελομένοι, οἱ Πέρσαι ἐπέβαλον τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ προσταγμάτων ὑβριστικῶν, ἐπ' Ἀγταλκίδου τε καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν ἀπρόκλητοι ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, περιύβρισαν τὰ ἱερά αὐτοῦ, ἐπουρόλησαν πλείστας πόλεις, ἐλεηλάτησαν πλείστας χώρας καὶ νῦν ἔτι, ἐνεκα τῶν ἀδικημάτων τῆς Ἑλλάδος διενέξωσι, διετέλουσι δεσπόζοντες ἀξιολόγου τοῦ ἔθνους μοίρας, ἦτοι ὄλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδων πόλεων. Τούτου ἐνεκα, τὸ αἶσθημα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ἰκανοποιήσεως ἐπεκράτει αἰετοτε ἐν Ἑλλάδι, εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν ἀνθρώπων ὅσοι μετεωρίζοντο ὑπεράνω τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ὡσάντις δὲ ἀπῆρτίζετο νέα τις τοῦ ἔθνους ἐνωσις, ἐν τῷ ἅμα ἀπεφασίζετο νέα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία. Τοῦτο ἔπραξε τὸ ἔθνος, ἅμα ἠνώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἔπραξε τὸ δεύτερον, ἅμα ἠνώθη ὑπὸ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον νὰ πράξῃ καὶ ἤδη ἅμα ἠνώθη αὖθις ὑπὸ τὴν τῶν Μακεδόνων ἡγεμονίαν. Δὲν θέλωμεν παρασιωπήσει ὅτι οἱ ἱστορικοὶ οἱ ὑπολαμβάνοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὄλως ἄλλοτριαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, παρατηροῦσι πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα δὲν φαίνεται ἐπικρατήσας πολὺς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας καὶ ὅτι ἡ στρατεία αὕτη ἦτο μᾶλλον ἔργον τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ τοῦτο, μέχρι τινὸς ἀληθές, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ νὰ ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐκλύσεως ἣτις ἐπεκράτησεν ἤδη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ

τῆς ἀναμφισβητήτου ἀληθείας ὅτι ἡ κυρία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἐστία μετετέθη ἔκτοτε ἀπὸ Ἀθηνῶν, καὶ Σπάρτης, καὶ Θηβῶν, εἰς Πέλλαν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν εἶχε συμβῆ ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος, καὶ πάλιν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης; Ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης, οἱ Σπαρτιάται καὶ ἐν γένει οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν ἐδειξαν προθυμίαν, μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην, πρὸς ἐξαικολούθησιν τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου, τοῦ διεξαχθέντος τότε κυρίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπιταί ἀρά γε ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα δὲν ἦτο ἐθνικόν; ἄραγε! Ἐπιταί μόνον ὅτι κυρία ἐστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦσαν τότε αἱ Ἀθηναίαι καὶ οἷχι ἡ Σπάρτη. Πάλιν ἐπὶ Ἀγησιλάου, αἱ Ἀθηναίαι οὐ μόνον δὲν μετέσχον τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ ἀντέπραξαν, διότι τότε κυρία ἐστία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο ἡ Σπάρτη καὶ οἷχι αἱ Ἀθηναίαι. Τὸ ἐπιχειρήμα λοιπὸν τὸ ὅποιον ἀποφάσισεν ὁ Φίλιππος καὶ προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἦτο ἐθνικόν, ἑλληνικόν, καὶ αἱ ἀφορμαὶ αὐτοῦ ἦσαν δίκαιαι· ἴδωμεν ἤδη ὁποῖαί τινες ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς ἐμελέε νὰ διενεργηθῇ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν εἶχε νὰ φοβηθῆ σπουδαίαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπαναστάσιν, οἷα συνέβη ἐπὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας καὶ ἐπὶ Ἀγησιλάου. Αἱ Θῆβαι εἶχον καταστραφῆ, αἱ Ἀθηναίαι ἐπανειλημμένως ἐταπεινώθησαν, ἡ δὲ Σπάρτη μόλις ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τοὺς γείτονας αὐτῆς Μεσσηνίους καὶ Ἀρκάδας· ὥστε στρατὸς εὐάριθμος, καταλειφθεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤρκει ἵνα συνέχῃ τὴν ἀντιμακεδονικὴν μερίδα καὶ ἵνα περιστείλῃ, ἐν ἀνάγκῃ, πᾶν ἐπαναστατικὸν αὐτῆς κίνημα. Ἀλλὰ τὸ περσικὸν κράτος, τὸ ὅποιον εἶδομεν προηγουμένως εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθὸν παραλυσίαν, εἶχεν ἤδη ἀνακύψει ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀναρχίας καὶ ἐφαίνετο δυνάμενον νὰ ἀνθέξῃ ὅπως οὖν. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις τὰς ὁποίας περὶ τοῦ κράτους τούτου ἐδώκαμεν, ἀνατρέχουσιν εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην χρόνους, ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου (σελ. 769 καὶ ἐπιμ. τοῦ πρώτου τόμου). Αἱ πλεῖσται τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον τότε ἀποστατήσαι κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἡ δὲ Αἴγυπτος διετέλει πρὸ καιροῦ ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς. Ἀλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα μετέβαλον ὅσιν ὁ Ἀρταξέρξης Β', ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων, ἔστις ἐβασίλευσεν ἀφ' οὗ κατέβαλεν εἰς Κούναξα τὸν ἀδελφὸν Κῦρον, ἀπέθανε περὶ τὸ 359 καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρχος, μετο-

νομασθεὶς καὶ αὐτὸς Ἀρταξέρξης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ Φίλιππος ἐπέβαλε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνηγορεύθη μέλος τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὁ Ὀρχος κατώρρωσε νὰ καθυποβάλῃ αὐτὸς εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον νὰ ἐνώσῃ οὕτω τὸ κράτος εἰς ἓν, καὶ νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ δύναμιν ὅσον δὲν εἶχε πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξέρξου. Δύο ἄνδρες συνετέλεσαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἀναβίωσιν ἐκείνην, ὁ ῥόδιος Μέντωρ καὶ ὁ πέρσης Βαγῶας. Καὶ ὁ μὲν Βαγῶας συνόδευσε τὸν Ὀρχον, μετὰ τὴν πέρας τῶν ἐμφυλίων ἀγῶνων, εἰς τὰς μεσογειοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ δὲ Μέντωρ προεχειρίσθη σατραπείας τῆς παραλίας. Μὴ ἀπορήσωμεν δὲ ὅτι Ἕλληνας ἀνὴρ ἴσχυσε τοσοῦτον παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ· τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως δι' ἧς κατετροπώθησαν οἱ ἀποστάται καὶ μάλιστα ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων. Ἄξιον μάλιστα σφειώσεως εἶναι καὶ ὁ ἐρχόμενος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Νεκτανεβῶ, δι' Ἑλλήνων ὁμοίως μισθοφόρων ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνίστασιν αὐτοῦ, ὥστε ἡ τύχη τῆς Ἀσίας πρὸ καιροῦ ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ περὶ τὸν Ὀρχον ἑλληνικὴ μερίς ἰδίως διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ Βαγῶου καὶ τοῦ Μέντορος. Ὁ Μέντωρ μετέπειτα παρέσχε τῷ βασιλεῖ ἐτέραν μεγάλην ὑπηρεσίαν, διότι καθυπέταξεν αὐτῷ ἀπάσας τὰς χώρας καὶ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅσαι, ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσαι δυνάστας, οὔτε φόρον ἐπλήρωνον, οὔτε εἰς τὰ παραγγέλλετα τοῦ βασιλέως ὑπήκουον, καὶ ἐξησχάσιν οὕτω τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καθ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ παράλια τῆς Ἀσίας. Ναι μὲν περὶ τὸ 338 ὁ παντοδύναμος Βαγῶας ἐδηλητηρίασε τὸν Ὀρχον καὶ ἀνεβίβατεν εἰς τὸν θρόνον τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἰνοματι Ἀρσῆν, φονεύσας ὅλους τοὺς λοιπούς· μετὰ δὲ δύο ἔτη, ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἀρσῆν καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τέκνα, ὥστε οὐδεὶς ἤδη ὑπελείπετο ἄμετος ἀπόγονος τῶν βασιλέων, προεχειρίσθη δὲ βασιλεὺς, ὑπὸ τοῦ παντοδυναμοῦ ἐκεῖνου ἄνδρος, φίλος τις αὐτοῦ ἰνοματι Δαρείος Κοδομανὸς, ἀπόγονος ὢν ἐνδὸς τῶν ἀδελφῶν Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος. Ἐντεῦθεν τὸ κράτος ἐφαίνετο παραδοθὲν πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν ἀπὸ τῆς ἰποίας εἶχεν ἀπυλλάξαι αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ὀρχος. Ἀλλ' ὁ Δαρείος ὁ Κοδομανὸς δὲν ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος ἀπεστερημένος παντὸς προτερήματος. Εἰς πρόσφατόν τινα κατὰ τῶν Καδουσίων πόλεμον ἐκτίρητο ὄνομα μέγα, μονομαχίας πρὸς ἓνα τῶν πολεμίων διαβεβοημένον ἐπ' ἀληθῆ καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ ἀποκτείνας αὐτόν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, προσέλαβε νέας

τοῦ Βαγῶου ἐπιβουλὰς καταστήσας αὐτὸν ἐκπόδιον. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅλον τὸ κράτος, τὸ ὅποιον ἦτο ἠνωμένον καὶ ἡδύνατο ν' ἀντιπαρατάξῃ ἀπᾶσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις κατὰ παντὸς πολέμου. Βασιλεύσας ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 336, ὅτε ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὁ δὲ Παρμενίων καὶ ὁ Ἀττάλος, παραιωθέντες εἰς Ἀσίαν, εἶχον ἀρχίσει τὰς πρώτας ἐχθροπραξίας, ὁ Δαρεῖος διέταξε τὰ πρὸς ἄμυναν ἀναγκασίαι καὶ συγχρόνως ἐπεχείρησε νὰ υποκινήσῃ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι τίνος συνετέλεσεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκαυχῆθη ἐπὶ τούτῳ, καὶ ὅτι καθ' ἀρχὰς νομίμας πάντα κίνδυνον παρελθόντα τὸν μὲν Ἀλεξάνδρον περισφόνησε, διέκωψε δὲ τὰς παρεσκευὰς καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνεννοήσεις. Ἄλλ' ἅμα ἔμαθε τὰ κατορθώματα τοῦ νέου βασιλέως ἐν Θράκῃ, ἐν Ἑλλωρίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐπίεθη ὅτι ὁ Ἀλεξάνδρος δὲν ἦτο τοῦλάχιστον ἀνάξιος τοῦ πατρὸς διάδοχος, ἐπανέλαβε δραστηρίως ὅπως οὖν τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους ἀπαιτούμενα. Ὁ φοινικικὸς στόλος διετάχθη νὰ ἐτοιμασθῇ οἱ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ στρατάρται συνεκρότησαι δυνάμιν ἀξιόλογον συγκεκριμένην ἐν μέρει ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, ὁ δὲ Μένων, ὅστις φαίνεται διαδεχόμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μέντορος, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως χρήματα ἰκανὰ πρὸς συγχρότησιν ἑτέρου κατὰ τὴν παραλίαν στρατοῦ πεντακισχιλίων Ἑλλήνων μισθοφόρων.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὅτε ὁ Ἀλεξάνδρος ἐπεχείρησε τὴν στρατείαν αὐτοῦ, τὸ περσικὸν κράτος πολὺ ἀπεῖχε τῆς ἀναρχίας καὶ παραλυσίας εἰς ἣν ἄλλοτε, ὡς εἶδομεν, εἶχε περιπέσει. Βεβαίως οἱ Πέρσαι ἦσαν πάντοτε Πέρσαι· δὲν εἶχον τὴν ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀργανισμοῦ, μάλιστα μετὰ τὰς ἐπενεχθείσας ὑπὸ τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου βελτιώσεις· δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐπιτηδεϊότητα νὰ ὠφελήθωσιν ἀποχωρῶντως ἐκ τῆς στρατηρικῆς καὶ πολεμικῆς εὐφυίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Ἑλλήνων· ἐπραξάν δὲ ἀναρτίματα ἀσυγγνώστα, τὰ ὅποια δὲν ἡδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλας συμφοράς. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν ἦτο ἀξίος τοσαύτης περιφρονήσεως ὅσῃν σινησθάνοντο πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρρίων, περιφρονήσεως ἣν τοσοῦτον ζωγραφικῶς ἐξέφρασεν ὁ Ἀρχὸς Ἀντίοχος, ὅστις, εἰς ὧν τῶν μετὰ Πελοπίδου πελθόντων εἰς Σοῦσα πρέσβειων, εἶπε μετὰ τὴν ἐπιστροφήν πρὸς τοὺς συμπολίτας «ὅτι βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὄψοποιὸς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς παμπληθεῖς ἔχει,

ἄνδρας δὲ οἱ μάχονται· ἀν Ἑλλήσι πάνυ ζητῶν οὐκ ἔφη δύνασθαι ἰδεῖν πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἀλαζονείαν οἱ γε δοκεῖν ἔφη εἶναι, ἐπεὶ καὶ τὴν ἠνωμένην ἀν χρυσῆν πλάτανον οὐκ ἱκανὴν ἔφη τέτιγι σικιὰν παρέχειν.» Οὐδὲ ἀκριβὲς εἶναι ἡ σύγκρισίς ἣν τινες ἐπαχείρησαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὰς κατακτήσεις τῶν μὲν Ἰσπανῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα, τῶν δὲ Ἀγγλῶν καὶ Γάλλων ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Σινικῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἑκατονταετηρίδα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Βεβαίως ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς τοῦ Εὐρωπαϊοῦ ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε μεγάλη, ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο ἀμολογουμένως πολὺ δυσχερέστερον τοῦ ἔργου τῶν νέων Εὐρωπαϊῶν κατακτητῶν. Δὲν λέγόμεν τι ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῆς θαυμαστῆς πολιτικῆς συνέσεως ἣν εἰδείξεν ὁ ἀνὴρ, καὶ τῆς ὁποίας ἀνυπολόγιστα ἀποτελέσματα μαρτυροῦσι τὴν ἐξαιρέτην αὐτοῦ ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους κυρίαρχους τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ πολεμικὸν μέρος, παρατηροῦμεν, ὅτι οὐκ μόνον οἱ Πέρσαι ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι καὶ φιλότιμοι, οὐκ μόνον εἶχον χρηματικούς πόρους ἀνεξαντήλητους, οὐκ μόνον πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐξοικειωμένοι πρὸς τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα αὐτὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης, ὅ ἐστι τὰ εἶδη τῶν ἐπιθετικῶν καὶ τῶν ἀμυντικῶν ὄπλων, ἦσαν σχεδὸν ἀπαράλλακτα παρὰ τε τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐνῶ οἱ μὲν ἐπιχώριοι τῆς Ἀμερικῆς οὐδὲ τοῦ πυροβολικοῦ ἔννοιαν εἶχον, οὐδὲ τοῦ ἵππου, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ δύο ταῦτα κύρια τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς συστατικά· οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐπιχώριοι δὲν ἦσαν μὲν ὅλως ἀλλότριοι πρὸς τὰ ὄργανα τῆς νεωτέρας τῶν Εὐρωπαϊῶν πολεμικῆς τέχνης, ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν ὀργάνων τούτων ἀτέλεια ὥστε ἀναγκάως ἡ ὑπεροχὴ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀπέβη ἀκατάσχετος. Οὐδεμία ἄρα ἰσότης κατακτηθέντων· ἐνῶ μεταξὺ τῶν Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, ἀν ὅχι ἐντελής ἰσότης, μεγίστη ὅμως ἦτο ἡ κατὰ τοῦτο ὁμοιότης, ἐξ οὗ τὸ κατορθῶμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν δύναται εἰμὴ νὰ λογισθῇ ὡς ἀσυγκρίτως τῷ λόγῳ ἀνώτερον. Μὴ ληρμονήσωμεν δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ Πέρσαι εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνημόνων εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν φυλὴν ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας· ὅτι ὁ στόλος αὐτῶν, ὁ φοινικικὸς στόλος, ἦτο οὐκ μόνον ἐνάμιλλος ἀλλὰ ἴσως καὶ κρείττων ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι εἶχον πολλοὺς τρόπους ἵνα υποκινήσωσιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κράτει τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀντιπερισπασμούς,

οἵτινες δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ ἔχωσι τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιπερισπασμῶν, ἠδύνατο ὅμως πάντοτε νὰ ἐνοχλήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅποιας δὲ καὶ ὁπόσας δυσκολίας εἶχε νὰ ἀπαντήσῃ τὸ ἐλληνικὸν ἐπιχειρήμα, δηλοῦται ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἣν ὑπέστη ἡ μοῖρα τοῦ στρατοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ 336 προαποσταλεῖσα εἰς Ἀσίαν, ὑπὸ ἡγεμόνας ἐμπειροτάτους, διότι ὁ Παρμενίων ἐκυρίευσεν μὲν τὸ Πρύνιον, ἐπολιόρκησε δὲ τὴν Πιτάνην, ἀλλὰ τότε, ἐπιφανεῖς ὁ Μέμων καὶ καταπληξάμενος τοὺς Μακεδόνας, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἕτερος τῶν Μακεδόνων στρατηγός, ὁ Κάλλας, προσβλήθεῖς ἐν Τρωάδι, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Φαίτιον. Ἄλλο δὲ οὐδὲν φαίνονται πράξαντες οἱ Μακεδόνες οὗτοι ἐν διαστήματι δύο περιποῦ ἐτῶν ἤτοι μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 334, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν, ὡς προείπομεν, συμπληρώσει τὰς προπαρασκευὰς καὶ συγκεντρώσει τὸν στρατὸν τὸν ὀρισμένον νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ κατέλιπεν ἕνα τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἰκανωτέρων τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικῶν, τὸν Ἀντίπατρον, δοὺς αὐτῷ στρατιωτικὴν δύναμιν 12.000 πεζῶν καὶ 1500 ἰππέων, ἀποχωρῶσαν, ὡς ἡ πείρα ἀπέδειξεν, ἵνα συνέχῃ πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀντίπραξιν, καὶ ἵνα ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν τοῦ περσικοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὸν στρατὸν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ Πέλλης εἰς Ἀμφίπολιν, ὅπου διέβη τὸν Στρυμόνα ἔπειτα ἐπορεύθη ἐπὶ τὰς πόλεις Ἄβδηρα καὶ Μαρώνεια, ἐξηκολούθησεν ἐκεῖθεν τὴν πορείαν διὰ τῆς Θράκης, ἐπέρασε τοὺς ποταμοὺς Ἐβρον καὶ Μέλινα, καὶ τελευταίαν, διὰ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ἐφθασεν εἰς Σηστόν. Ἐνταῦθα εὗρε τὸν στόλον αὐτοῦ, ὅστις συνεποσώθη εἰς 160 τριήρεις ἐκτὸς πολλῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἀφοῦ προσέλαβε τὰς ἀξιολόγους μοῖρας τὰς ὁποίας ἔπεμψαν διάφοροι ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι. Ἀπὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Σηστοῦ εἰς τὴν ἐν Ἀσίᾳ Ἄβυδον, ἡ διάβασις τοῦ στρατοῦ ἐγένετο ἄνευ ἀντιστάσεως τινος ἢ δυσκολίας. Τὴν διάβασιν αὐτὴν ἐπεστάτησεν ὁ Παρμενίων, διότι ὁ Ἀλέξανδρος, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν Σηστῷ, ἀπῆλθεν εἰς Ἐλεοῦντα, κατὰ τὴν μεσημβρινωτάτην ἄκρην τῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχε τέμενος καθιερωμένον εἰς τὸν Πρωτεσίλαον (σελ. 44 τοῦ πρώτου τόμου) ὅστις, κατὰ τὸν μῦθον, πρῶτος Ἕλληνας, ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἐκπηδήσας εἰς τὴν τῆς Τροίας παραλίαν, ἐφθνεύθη ὑπὸ Δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία δὲν ἔπαυε συνδυάζουσα τὸ ἐπιχει-

ρήμα αὐτοῦ μὲ ὅλας τὰς προηγουμένας σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ θυσίαν εἰς τὸν ἥρωα, καὶ καθιετέυσεν αὐτὸν ἵνα τὸ παρὸν ἔργον ἀποδῇ εὐτυχέστερον τῶν προτέρων. Ἐξ Ἐλεοῦντος δὲ διέβη ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῆς στρατηγίδος νεώς, ἣν αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ ἐκυβέρνα, εἰς τὸν λεγόμενον Ἀχαιῶν λιμένα, οὐ μακρὰν τοῦ Ἰλίου. Κατὰ τὸν διάπλου τούτον φθάσας εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ εἰς τὰς Νηρηίδας ταύρον καὶ ἐτέλεσε σπονδὰς ἐκ χρυσοῦς φιάλης, μεθ' ἧς φέρων τὴν πανοπλίαν, ἐξέβη πρῶτος, ὡς ποτε ὁ Πρωτεσίλαος, εἰς τὴν γῆν τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' οὐδένα εὗρεν, ὡς ἐκεῖνος, πολέμιον ἵνα ἀντικατασχῇ κατ' αὐτοῦ. Ἐκεῖθεν ἀνελθὼν εἰς τὸ Ἰλίον, ἔθυσεν τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, λαβὼν ἀντ' αὐτῆς τιὰ τῶν ἄπλων τὰ ὅποια λέγεται ὅτι ἀνήχον ποτε εἰς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἔκτοτε δὲ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ βασιλέως ἔφερον συνήθως πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς μάχας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων παναρχαίων μνημείων τὰ ὑποῖα οἱ τοῦ Ἰλίου κάτοικοι ἐπέδειξαν τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πριάμου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ βωμοῦ τοῦ Ἐρκαίου Διὸς, παρὰ τὸν ὅποιον ὁ δυστυχῆς οὗτος γέρον ἐθανατώθη διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπολέμου (σελ. 51 τοῦ πρώτου τόμου). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ Νεοπολέμου, καὶ τούτου ἕνεκα ὑποκαίμενον πάντοτε εἰς τὴν ἀνεξιλέωτον τοῦ Πριάμου ὀργὴν, ἐτέλεσε καὶ ἐν τῷ βωμῷ τούτῳ θυσίαν ἱλαστήριον πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ ἐκεῖ θανόντος βασιλέως. Προσελθὼν ἔπειτα εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν στήλην τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ πατρὸς τοῦ Νεοπολέμου, οὐ μόνον στέφανον ἐπ' αὐτῶν ἀπέθεσεν, ἀλλὰ καὶ ἀλειψάμενος λίπα περιέδραμε περὶ τὸν τάφον γυμνός, κατὰ τὸ ἔθος, ἀνακράξας, ὡς λέγεται, τότε ὅτι μακαρίζει τὸν ἥρωα ἐκεῖνον ὅστις καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευτήσας μεγάλου κήρυκος τῶν καυροθωμάτων ἔτυχε. Τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἵδρυσεν εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τῆς διαβάσεως αὐτοῦ, ἐκεῖ ὅπου ὁ στρατὸς κατέλιπε τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀσίαν, βωμοὺς εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Ἡρακλέους.

Ὁ στρατὸς οὗτος ἐξετασθεὶς μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσιν του εὐρέθη συγκείμενος ἐκ 30.000 πεζῶν καὶ 4500 ἰππέων. Ἡ φάλαγξ καὶ οἱ ὑπασπισταὶ συνεποσούντο εἰς 12.000 ἀνδρῶν Μακεδόνων, τὸ συμμαχικὸν πεζικὸν εἰς 7000 ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τὸ μισθοφορικὸν εἰς 5000 τούτων ὁπάντων ἤρχεν ὁ Παρμενίων. Καὶ πλὴν τούτων συνεξε-

στράτευσαν βάρβαροι πεζοὶ ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι 6000, ἐξ ὧν Ὀδρύσαι, Φριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ 5000, Ἀγριᾶνες δὲ τοξόται 1000. Ἐπειτα ἤρχετο τὸ βαρὺ μακεδονικὸν ἰππικὸν, οὗ ἤρχε Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος, ἄνδρες 1500, τὸ βαρὺ θησσαλικὸν, οὗ ἤρχε Κάλλας ὁ Ἀρπάλου, ἄνδρες 1500· τὸ συμμαχικὸν ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὗ ἤρχεν ὁ Μιτυληναῖος Ἐριγύσιος, ἄνδρες 600, καὶ τὸ θρακικὸν καὶ ποιονικὸν ἐλαφρὸν, ὑπὸ Κᾶσσανδρον, ἄνδρες 900. Αὕτη τοῦλάχιστον εἶναι ἢ μᾶλλον ἀξιόπιστος ἐξαρθμισαί τῆς πρώτης τοῦ Ἀλέξανδρου στρατιᾶς, διότι ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἀριθμοί, οἵτινες ὅμως οὐδ' αὐτοὶ ὑπερβαίνουναι τὰς 43.000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ τὰς 5500 ἀνδρῶν ἰππέων. Ὁ βασιλεὺς συνᾶπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ, παρεκτός τῶν στρατευμάτων τούτων, καὶ ποικίλας μηχανάς, ἐπιτηδείας πρὸς μάχας τε καὶ πολιορκίας· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ στρατὸς ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως δυσανάλογος πρὸς τὸ ἔργον. Ἦτο δὲ καὶ τὸ ταμείον τοῦ Ἀλέξανδρου ὅπως οὖν πενιχρὸν, διότι, ἐξαντληθὲν ἀπὸ τῶν προηγουμένων ἀδικαίωτων πολέμων, δωρεῶν καὶ παρασκευῶν, δὲν περιεῖχε κατὰ τινὰς εἰμῆ 70 τάλαντα, κατ' ἄλλους δὲ τόσα μόνον χρῆματά ὅσα ἤρχοντο πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας. Οὐδ' ἠδυνήθη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς εἰμῆ διὰ δανείου 800 τάλαντων, τὰ ὅποια, προστεθῆμενα εἰς τὰ 500 τάλαντα ἅτινα εἶχε δανεισθῆ προηγουμένως ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος, ἀνεβίβησαν τὸ δημόσιον τῆς Μακεδονίας χρέος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰς 8 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν ἴσων πρὸς 50 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια σημερινῶν ὥστε καὶ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις καὶ οἱ χρηματικοὶ πόροι δι' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας φαίνονται εὐτελεῖς, μάλιστα ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν στρατιάν ἣν πρὸ 150 ἐτῶν ἐπήγαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Εἰρῆξης. Ἀλλ' ἡ μὲν πενία ἦτο τὸ ἰσχυρότατον ἴσως τῆς νίκης ἐλαττήριον, ὅπως αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δι' ἄλλων λέξεων πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξήγησε· διότι, λέγεται, ὅτι καθ' ἣν στιγμήν ἐμελλε νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, διένειμεν εἰς τοὺς ἐταίρους ἅπαντα τὰ βασιλικά κτήματα καὶ ἀπάσας τὰς βασιλικὰς προσόδους. Ἐρωτήσαντός δὲ τότε ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτοῦ στρατηγῶν, τοῦ Περδίκου, «σεαυτῷ δὲ, ὦ βασιλεῦ, τί καταλείπετε;» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος «τὰς ἐλπίδας!» Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο εὐαριθμότερον τῶν στρατῶν ἐκεῖνων δι' ὧν τοσάμις οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνας κατετρόπωσαν τοὺς βαρβάρους· ἀντιπαρβαλλόμενον δὲ πρὸς τὸν ἀκαταμέτρητον τοῦ μεγάλου βασιλέως ὄχλον, ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἀλλόκοτον διαφορὰν ἣτις καὶ κατὰ

τούτου ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιανῶν δοξασιῶν. Οἱ ἀσιανοὶ ἀνεκάθεν ἤξιωσαν ὅτι ἡ κυριωτάτη τοῦ στρατοῦ δύναμις συνίσταται εἰς τὸ πολὺ αὐτοῦ πλῆθος, οἱ δ' εὐρωπαῖοι ἐξ ἐναντίας ἐπρόσθευον αἰεταί, ὅτι τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ προτέρημα εἶναι ὁ καλὸς ὀργανισμὸς καὶ ὀπλισμὸς. Τρόντι τὰ μεγάλα πολεμικὰ πλῆθη ἔχουσι πρῶτον τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκροτῶνται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἀνδρῶν λογάδων, καὶ ἐξ ἀνάγκης περιλαμβανῶσι πολλὰ ἀπόλεμα στοιχεία, τὸ ἀσθενὲς τοῦτο τῆς στρατιᾶς μέρος οὐδετέρωνει πολλάκις ἅπασαν τὴν ἐνέργειαν τῶν κραταιωτέρων μερῶν. Εἰς τὴν περὶ Κούναξά μάχην ἡ. γ. οἱ μὲν μύριοι κατὰ Κύρου στρατεύσαντες Ἕλληνας ἐνίκησαν ἀντιπάλους ἀναριθμήτους, τὰ δὲ δεκαπλάσια αὐτοῦ ἀσιανὰ τάγματα κατετρόπωσαν. Ἐπειτα ἡ διατροφή καὶ ἡ ἄλλη συντήρησις εἶναι τόσῳ δυσχερεστέρα ὅσῳ ὁ στρατὸς εἶναι πολυαριθμότερος· καὶ συνήθως ἡ περὶ τοῦτο δυσκολία ἀποβαίνει τοσαύτη, ὥστε συνεπάγεται τὴν διάλυσιν ἢ τὴν ἐπιστοχωρήσιν αὐτοῦ. Ἄν ὁ στρατὸς τοῦ Εἰρῆξου ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι διατριβήν, ἴσως δὲν ἐματαιοῦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ· τὸ ἔργον τοῦτο ἀπέτυχε πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ διότι ὁ στρατὸς δὲν ἠδύνατο εἰμῆ νὰ ὑποχωρήσῃ δι' ἔλλειψιν τροφῶν. Τελευταῖον ὅσον ἐντελῶς καὶ ἄν ἦναι ὀργανωμένος ὁ στρατὸς, ὅταν τὸ πλῆθος αὐτοῦ ὑπερβαίῃ εὐλόγους τινὰς ὄρους, δὲν ὑπάρχωσι δὲ τηλεγράφοι καὶ σιδηρόδρομοι, ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ ἀποβαίνει δυσκοινομήτος. Οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε στρατὸς βέλτιον κατηρητισμένος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤλασεν ἐπὶ τὴν Ῥωσίαν ὁ Ναπολεὼν, καὶ ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι μία τῶν κυρίων αἰτιῶν τῶν πρώτων ἀτυχημάτων τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ὑπῆρξε τὸ δυσκυβέρνητον τῶν ἀπειρῶν αὐτῆς τμημάτων. Σώματα εὐρωστὰ καὶ καλῶς ἐξηρακμημένα ὀπλισμὸς ἐπιτήδειος· πειθαρχία αὐστηρά· εὐρυθμία περὶ τὰς κινήσεις· διαίτα ἀγαθὴ καὶ ὑγιεινὴ· ἐντεχνος συνδυασμὸς τῶν διαφόρων τῆς πολεμικῆς τέχνης στοιχείων· τοιαῦτά εἶναι τὰ προτερήματα δι' ὧν καθαρθῶνται ἐπὶ τέλους ἡ νίκη, ἔστω ὁ στρατὸς ἀτυχερίως τοῦ ἀντιπάλου εὐαριθμότερος. Ὁ δὲ μακεδονικὸς στρατὸς ἦτο καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ὁμολογουμένως πάλυ τοῦ περσικοῦ λαμπρότερος. Ὁ τελευταῖος οὗτος οὐδεμίαν εἶχε λάβει βελτίωσιν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῆς, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀγρησιᾶου στρατείας, ὅτε ἀνεδείχθη ἀδιαλείπτως τρυφῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κατώτερος. Πῶς λοιπὸν ἠδὴ ἠδύνατο νὰ ἀντιπαρδληθῆ πρὸς τὸν μακεδονικόν, τοῦ ὁποίου κατήρητησαν ὑπεδεέστεροι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀριστοὶ τῶν Ἑλλήνων ἰππικῶν; Μὴ λακωνή-

σωμεν πρὸς τούτοις ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἤγετο ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες, ὡς ὁ Παρμενίων, ὁ Φιλῶτας, ὁ Κάλλας, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Ἡρακλείων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ Κρατερός, ὁ Περδίκκας, ὁ Λυσίμαχος καὶ μυριοὶ ἄλλοι, ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὄλην δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀσκούμενοι περὶ τοὺς βαρυτέτους καὶ λαμπροτάτους τῶν ἀγῶνων, κτησάμενοι οὕτω ἔμπειρίαν καὶ δεξιότητα πρὸς τὰς ὑποίας ἤμιστα ἠδύνατο νὰ ἀνταγωνισθῆ ἰσὴν ἢ προσωπικὴ ἀνδρεία τῶν Μήδων καὶ Περσῶν μεγιστάνων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα πάντα προσθέσωμεν τὴν βαθείαν πεποίθησιν, ἣν εὐλόγως εἶχεν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς περὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ἀδιαιλείπων αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα, πεποίθησιν ὡς ἐκ τῆς ὑποίας ἢ ἠθικὴ αὐτοῦ δύναμις ἀπέβαινεν ἀκαταγώνιστος, δὲν θέλωμεν κατακρίνει βεβαίως ἐπὶ παραλόγῳ τόλμῃ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἄλλὰ τὸ κυριώτατον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πλεονέκτημα ὑπῆρξεν ἡ στρατηγικὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ μεγαλοφυΐα. Πολλοὶ ἀπεπονήθησαν αὐτῷ τὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός προτερήματα καὶ οὗτοι ὅμως ὠμολόγησαν ὅτι ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος. Ἡ τόλμη αὐτοῦ καὶ ἀνδρεία ἦν τσαυτὴ ὥστε εὐρέθησαν ἄνθρωποι σιηλιτεύσαντες αὐτὴν ὡς μανίαν τινὰ καὶ παραφροσύνην· ἢ δὲ ἀδάμαστος δραστηριότης καὶ ἡ πρὸς πάντα πόνον καὶ πρὸς πᾶσαν ταλαιπωρίαν καρτερία ἐφαίνοντο ὑπερβαίνουσαι τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Τοιαῦτα ἀρεταί, ὡς ἄν τις συμπίεση νὰ ἔχη αὐτὰς βασιλεὺς, καθὸ ἰσχυρῶς ἐπενεργῶσαι εἰς τὰ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένα πλήθη, πολλὰκις καθ' ἑκάστην ἀρκουσὶν ἵνα προκαλέσωσι τὰ λαμπρότατα τῶν μεγαλοφυγμάτων. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο μόνον στρατιωτικὸς τέλειος· ἦτο καὶ στρατηγὸς τελειότατος. Οἱ στρατηγικοὶ αὐτοῦ συνδυασμοί, ἢ ἐξαιρετικὸς ἐπιτηδειότης μεθ' ἧς ἀείποτε μετεχειρίσθη δυνάμεις ποικιλιωτάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοπομένου, τὰ εὐρύτατα πολεμικὰ βουλευμάτα, ἢ ἀδιαιλείτως πρόνοια, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα δι' οὗ κατίσχυε τῶν ἀδιαιδέως ἀνανεουμένων δυσχερεῶν καὶ ἢ ταχύτης τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει, ἀνεδείξαν αὐτὸν τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων ἡγεμόνων, ἀλλὰ, δυνάμεθα θαρροῦντως εἰπεῖν, τὸν μέγιστον τῶν ἡγεμόνων ὅσους ἀναφέρει ἄχρι τοῦδε ἡ ἱστορία· τούτῳ αὐτοῦ τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν, τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, καὶ τὰ ποικίλα καὶ μακράκινα ἀποτελέσματα, ὑπερβαίνει ὁμολογούμενως πᾶσαν ἄλλην ὑπ' ἀνδρὸς ἐνὸς ὑπουδῆποτε καὶ ὀποτεδῆποτε

διαπραχθεῖσαν ἐπιχείρησιν. Ὁ Ἀλέξανδρος καθ' ἑν μόνον ὑπῆρξεν ἀτυχῆς· ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖνο ὑπ' οὐδενὸς συγχρόνου ἱστορήθη ἀριστοτεχνήματος. Πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν ἐπεχείρησαν νὰ ἀφηγηθῶσι τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα. Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ μετέπειτα Ἰδρυτὴς τῆς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἑλληνικῆς βασιλείας, ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ Διόδωτος, ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης ὁ διατελέσας ἀρχιγραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ Νέαρχος, ὁ Μεγασθένης, ἕτερος Καρδιανὸς ὁ Ἰερώνκιμος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Μαρσύας, ὁ Καλλισθένης, ὁ Ὀνησίκριτος. Παρεκτός ὅμως ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τούτων ἦσαν ἡμερολόγια (ἐφημερίδες) μᾶλλον ἢ ἱστορίαι, καὶ ὅτι τινὰ ἦσαν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαβόητα διὰ τὴν ψευδολογίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι οὐδὲ διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ὀλίγα τινὰ, οἱ δὲ συγγραφεῖς δι' ὧν σήμερον γνωρίζομεν τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον, εἶναι ὄλοι μεταγενέστεροι, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀρριανός. Οἱ δύο πρῶτοι οἱ ἐρνησθέντες ὅσα περὶ Ἀλεξάνδρου ἔγραψαν ἀπὸ Διοδώτου καὶ Εὐμένους, ἠμαξασαν, ὁ μὲν Διόδωρος περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστόν. Τὸ δὲ κυριώτατον νῦν σωζόμενον ἱστορικὸν περὶ τῆς προκειμένης ἰσχυροῦς μνημεῖον εἶναι τὸ «Περὶ Ἀναβάσεως Ἀλεξάνδρου» ὑπὸ Ἀρριανοῦ συνταχθέν. Ὁ Φλάβιος Ἀρριανός, ἐκ Νικομηδείας, ἀκημάτας ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἐξιστόρησε τὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ταύτην εἰς βιβλία ἑπτὰ, ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν ὅσα οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀπεμνημόνευσαν, ἰδίως δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου. Ἡ δὲ ἱστορία αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς πολλὰ βραχεῖα καὶ ἀτελής, ἐπαινεῖται δικαίως διὰ τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτήρα, τὴν εἰς πολλὰ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων ἐκθέσιν, τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν. Ἀλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἔτι τὸν μέγαν ἱστορικὸν ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις ἰδιόζουσά τις περὶ τὴν παράστασιν τῶν χαρακτῆρων τέχνη, ἰδιόζουσά τις περὶ τὴν ἐξεικόνισιν τῶν πραγμάτων φαντασία, ἰδιόζουσά τις ἐν γένει περὶ τὴν ἀφήγησιν λαμπρότης καὶ δυνάμει λόγου· καθ' ὅσα δὲ ταῦτα ἢ τοῦ Ἀρριανοῦ συγγραφή πόρρω ἀπέχει τῶν ἱστορικῶν ἀριστοτεχνημάτων ἅτινα παρήγαγον ἕτεροι μεγάλοι ἱστορικοὶ περίοδοι, ὑπολαμβάνομεν ἔνιστέ ὡς ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος, θαυμαστότερα καὶ αὐτῶν τῶν διακινισθέντων ὑπ' αὐτῶν γεγονότων, οἷον λ. γ. τὸ περὶ τοῦ πελοποννησικοῦ πολέμου ἔργον τοῦ Θουκυδίδου. Τοιαύτην ἀξίαν δὲν ἔχει βεβαίως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρριανοῦ. Εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐγράφησαν μὲν τινὰ

περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς πλείστου λόγου ἄξια ἔργα, μάλιστα δὲ τὸ ἐν ἔτει 1833 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Δρούσεν ἐκδοθέν. Ἀλλὰ τὰ νεώτερα ταῦτα ἔργα, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ πολυμαθεῖα αὐτῶν, οὐδέποτε δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τοὺς ἐλλείποντας ἀποχρῶντας πρωτοτύπους ὀδηγούς. Ὡστε ὡς προφήτης ἐλάλησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως, ἤνυχο μάλλον ἢ ἠλπίζε γὰρ τύχη ἀνταξίου τῶν κατορθωμάτων κήρυκος. Ἄλλ' ἔάν ἡ ἱστορική μούσα οὐδὲν ἀφιέρωσεν αὐτῶ τῶν ἑαυτῆς ἀριστουργημάτων, ἡ κοινὴ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πᾶσι δέδωκε τὴν μνήμην αὐτοῦ δι' ἐπουρανίου τινὸς αἴγλης. Δὲν θέλομεν ἐνθυμίσει ἐνταῦθα ὅτι οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς θεόν, διότι τοῦτο δύναται γὰρ θεωρηθῆναι ὡς συνήθης τῶν ἀνατολικῶν ἔθνη. Οὐδὲ θέλομεν ἀποδώσει πλείονα ἄξιαν εἰς τὴν γνώμην τοῦ συγχρόνου ἐπίτης τεχνίτου Δεινοκράτους, ὅστις δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται γὰρ εἰκοστή προσηκόντως τὸν Ἀλέξανδρον εἰμὴ προτείνων γὰρ μετασκευάσῃ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἄθω εἰς ἀγαλμα αὐτοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάναν μυριάνδρον πόλιν, ἐκ δὲ τῆς δεξιᾶς σπένδον εἰς τὴν θάλασσαν ρεῦμα ποταμοῦ ἀένανον! Ἀλλὰ μήπως καὶ τῶν μεταγενεστέρων οἱ πλείστοι δὲν περιήλθον εἰς ἀληθῆ τινα ἔκστασιν ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου ἐκείνου; Μήπως αἱ παραδόσεις ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ εὐρωπαϊκῶν, δὲν μετέβαλαν τὸν ἀνθρώπον εἰς ἡμίθεόν τινα ἥρωα; Μήπως εἰς τῶν βασιλέων τοῦ λόγου τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὁ περιώνυμος Γάλλος Σατωβριάνδος, δὲν ἀνέκραξέ ποτε, ὅτι, ἐάν ἀνθρώπος ποτε ὁμοίασε θεόν, ὁ ἀνθρώπος οὗτος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος; Μήπως ὁ ἔγκριτος Γερμανὸς φιλόσοφος Ἐγγελ δὲν παρέστησεν αὐτὸν ὡς τὸν ἰδεώδη τύπον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς; Ὡστε οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενεστέροι, καὶ ἔθνη ὅλα, καὶ κατ' ἰδίαν ἄνδρες περιφανεῖς παρέστησαν τὸν Ἀλέξανδρον ὡς μετέγοντα ὑπερανθρώπου τινὸς φύσεως. Ταιούτος ἦτο ὁ ἡγεμὼν ὁ μετὰ τριαντηρίων ἢ τὸ πολὺ τετρακισμυρίων ἀνδρῶν ἐπιχειρήσας τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας καὶ ἐξηγγεῖται λοιπὸν ἤδη πῶς ὑπ' αὐτοῦ καθοδηρούμενος ὁ μάκεδονικὸς στρατὸς, εἰ καὶ εὐαριθμὸς, ἐπίθετο ὅτι τὰ πάντα ἠδύνατο γὰρ τολμήσῃ, τὰ πάντα γὰρ διαπράξῃ, τολμήσας τῶ ὄντι καὶ διαπράξας ὅσα οὐδεὶς ποτὲ ἕτερος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἐξηγγίζομεν πρὸ πάντων τὸ στρατηγικὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου σχέδιον. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πολλὴν καὶ εὐλογον πεποιθήσιν εἰς τὸν περσικὸν αὐτοῦ στρατὸν, ἀλλὰ ἐνόει ὅτι κατὰ θάλασσαν ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου καὶ

ὅτι οὗτος θαλασσοκρατῶν ἠδύνατο γὰρ κόψη μὲν τὴν μετὰ τῆς Μακεδονίας συγκοινωνίαν, γὰρ ὑποκινήσῃ δὲ στάσιν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὁθεν ὁ Ἀλέξανδρος πρῶτον καὶ κύριον αὐτοῦ σκοπὸν ἔθετο, γὰρ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Πέρσας ἅπασαν τὴν δυτικὴν αὐτῶν παραλίαν, ἀπὸ Ἑλληνισπῶντου μέχρις Αἰγύπτου, ἵνα οὕτως ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτοῦ πάντα τρόπον τοῦ γὰρ ἔχουσι ναυτικὴν ἐν τῇ μεσογείῳ δύναμιν. Καὶ εἰς τοῦτο ἠσχολήθη κατὰ τὰ τρία πρώτα ἔτη τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ. Εὐστοχώτερον στρατηγικὸν βούλευμα οὐδέποτε ἐσχεδιάσθη καὶ ἐξετελέσθη δὲ λαμπρότατα. Ὁ Ἀλέξανδρος διεπεραιώθη κατὰ μῆνα μάρτιον ἢ ἀπρίλιον τοῦ 334 εἰς Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἀπαντήσας ἀνίστασιν· τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ καλύτεριον τῶν Περσῶν ἀμάρτημα. Ἐὰν ἐγκαίρως προσῆγον εἰς τὸν Ἑλλησποντον τὸν στόλον αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ στόλος οὗτος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ, οἱ πολέμοι ἠδύνατο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας γὰρ ἀποτρέψωσι τὸν ἐπικραμασθέντα ἐπ' αὐτοῦ κίνδυνον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπραξάν καὶ ἄλλα οὐδὲν ἦτοσαν ἀσύμφορα σφάλματα. Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπῆρχεν ἤδη ἠθροισμένη ἀξιόλογος περσικὴ δύναμις, περὶ Ζέλειαν τῆς ἐφ' Ἑλλησποντον Φρυγίας, ὑπὸ στρατηγὸν Ἀρσίτην τὸν τῆς Φρυγίας σατράπην, ἔχοντα περὶ ἑαυτῶν πολλοὺς ἐπιφανεῖς Πέρσας, Σπιθριδάτην, τὸν Λυδίας καὶ Ἰωνίας σατράπην, Φαρνάκην τὸν τῆς Δαρείου γυναικῆς ἀδελφόν, καὶ Ἀτιζύτην, καὶ Μιθριδάτην, καὶ Ῥεσμίτην, καὶ Νισάτην, καὶ Πετήνην καὶ ἄλλους. Τὸ πλείστον τοῦ στρατοῦ τούτου συνέκειτο ἐξ ἵππέων, τὸ γένος Μήδων, Βακτριανῶν, Ὑρκανῶν, Καππαδοκῶν, Παφλαγονῶν καὶ κατὰ τὸ πλῆθος, τὸ περσικὸν ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνώτερον, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὸ περσικόν, τὸ ὁποῖον συνέκειτο τὸ πλείστον ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ εὐαριθμότερον, τούλάχιστον κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ἀριθμούς τοῦ Ἀρριανοῦ, καθ' οὓς τὸ μὲν ἵππικὸν συνεποσούτο εἰς 20,000, τὸ δὲ περσικὸν εἰς ἐτέρας 20,000· διότι ἄλλοι, ἀπίθανα λέγοντες, ἀναριθμοῦσι τοὺς πολέμιους εἰς 110,000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Ἰουστίνος καὶ εἰς 600,000. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου συνετάσσετο καὶ ὁ Ῥόδιος Μένων, ὅστις ἠγωνίσθη γὰρ ἀποτρέψῃ τοὺς Πέρσας ἡγεμόνας ἀπὸ παντὸς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, συμβουλεύσας εἰς αὐτοὺς γὰρ περιορισθῶσι μάλλον ἐν Ἀσίᾳ εἰς ἀπλήν ἄμυναν, καταστρέφοντες ὅσον ἐδέχεται τὴν χώραν καὶ παρεμβάλλοντες οὕτω προσκόμενα εἰς τὴν τοῦ πολέμου πρόθεσιν γὰρ μεταφέρωσι δὲ συγχρόνως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Εὐρώπην, διαβιβάζοντες διὰ τοῦ στόλου εἰς αὐτὴν ἰσχυρὰν περσικὴν δύναμιν,

καὶ προσβάλλοντες μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, προκαλοῦντες δὲ καὶ υποστηρίζοντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ἐὰν οἱ Πέρσαι ἤκουον τὴν συμβουλὴν ταύτην, ἴσως ἤθελον ἀναγκάσει τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια αὐτῶν ἐματαιώσαν τὸ σοφὸν ἐκεῖνο βούλευμα. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκτελήσωσι τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐνταῦτ' ὑποτακτικῶς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν, ἀπέβαλον τὴν περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν ὡς ὑβριστικὴν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποψιθυρίζωσιν ὅτι ὁ Μέμνων ἐπιθυμεῖ νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον ἵνα ἰσχύσῃ ἔτι μᾶλλον παρὰ τῷ Δαρείῳ. Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Περσῶν γνώμην καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπειδὴ ἔλαι αὐτῶν αἱ πρόσοδοι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς χώρας ἐν ἣ διεξήγγετο ἤδη ὁ πόλεμος, ἐὰν ἡ χώρα αὕτη ἐρημωτο, ἤθελον στερεθῆ ἡ πλουσιωτάτων πόρων. Ὅθεν ἀπορρίψαντες τὴν πρότασιν τοῦ Μέμνωνος, ἀπεφάσισαν νὰ περιμεύωσι τὸν Ἀλέξανδρον περὶ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ.

Τὸ ποτάμιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναφέρεται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἀλλ' ἐν τῆς προκειμένης μάλιστα περιστάσεως ἀπέβη ἀέμνηστον, πηγάζει ἀπὸ μιᾶς τῶν κορυφῶν τῆς Ἰδῆς πλησίον τῆς Σκήψεως, ῥέον δ' ἐκείθεν πρὸς βορρᾶν, ἐμβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα. Καὶ βαθὺ μὲν δὲν εἶναι· περὶ τὸν γῶρον μάλιστα ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Πέρσαι φαίνεται πᾶσι διαδοτὸν, ἄλλ' ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὄχθη εἰς ἣν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἐμελλον νὰ διαδιβασθῶσιν οἱ Ἕλληνες, εἶναι ὑψηλὴ καὶ ἀπόκρημνος· ὥστε ἡ διαπεραίωσις δὲν ἦτο εὐκόλος. Οἱ ἀπὸ Ζελείας προσλαβόντες Πέρσαι κατέλαβον ταύτην τὴν δεξιάν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Γρανικοῦ πλευρᾶν περὶ Ἀδρᾶστειαν, πόλιν ἑλληνίδα, κεκλιμένην μεταξὺ Πριάπου καὶ Πικρίου, ἑλληνίδων καὶ τούτων πόλεων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀναχωρήσας ἀπὸ Ἀρίστῆς ὅπου ἐβύτασε τὸ τελευταῖον τὸν στρατὸν, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἦλθεν εἰς Περικύτην, τὴν δὲ δευτέραν εἰς τὸν ποταμὸν Προσάκτιον, τὴν δὲ τρίτην εἰς Ἐρωτον καὶ τὴν τετάρτην προσχώρησεν ἐπὶ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν, ἔχων τὸν στρατὸν συνεταγμένον ἐπιμελῶς, δηλαδὴ τάξεις μὲν διπλῆν τὴν φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν, ἄγων δὲ τοὺς ἵππους κατὰ τὰ δύο κέρατα, ἀποπέμφας δὲ τὰ σκευοφόρα εἰς τὰ ὀπίσθια. Καὶ ὅλα πλησιάσας τὸν ποταμὸν, συνέταξεν ἀμέσως τὴν στρατιάν πᾶσαν ὡς ἐπὶ μάχην· διότι συνεβούλευσε μὲν ὁ Παρμενίων νὰ ἀναβληθῆ εἰς τὴν ἐπιούσαν ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, γινώσκων ὅπως καὶ ὁ Μέμνων, ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ἐκείτου

ἀπάσας τὰς πιθανότητας τοῦ ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσῃ εἰς τοὺς Πέρσας καιρὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι τυχὸν διὰ νυκτός.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραγγελθεῖσαν διακόμησιν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅλης δυνάμεως ἴσταντο αἱ ἑξ τῆς φάλαγγος τάξεις, τῶν ὁποίων (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰν ἀριθμουμένων) ἐστρατήγουν, ὁ Περδίκκας, ὁ Κοῖνος, ὁ Ἀμύντας, ὁ Φίλιππος, ὁ Μελέαγρος καὶ ὁ Κρατερὸς. Ἀμέσως πρὸς δεξιάν τῆς φάλαγγος ἴσταντο οἱ ὑπασπισταί, ὧν ἠγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος. Ἐπειτα ἤρχοντο οἱ σαρισσοφόροι, οἱ Παῖονες καὶ ἡ ἑξ Ἀπολλωνίας ἰλη τῶν ἐταίρων τῆς ὁποίας ἰλάρχης ἦτο ὁ Σωκράτης, ἔλων δὲ τούτων ἐστρατήγει Ἀμύντας ὁ Ἀραβαῖου· ἐπὶ πᾶσιν ἐτάσσοντο τὸ λοιπὸν σῶμα τῶν ἐταίρων, καὶ οἱ τοξόται, καὶ οἱ Ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, ἅπαντες οὗτοι ὑπὸ Φιλώταν, ἕτερον τοῦ Παρμενίωνος υἱόν, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον δεξιὸν κέρασ. Τὰ δ' ἀριστερὰ τῆς φάλαγγος ὠχρῶντο ὁμοίως ὑπὸ τριῶν διαφόρων ἵππικῶν μοιρῶν· καὶ πρῶτον ἐτάχθησαν ἐνταῦθα οἱ Θράκες τῶν ὁποίων ἤρχεν Ἀγάθων, ἔπειτα οἱ σύμμαχοι ἵππεις ὑπὸ Φίλιππον τὸν Μεγαλέω καὶ τελευταῖον οἱ Θεταλοὶ ἵππεις, ὧν ἠγεῖτο Κάλλας ὁ Ἀρπάλου, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον ἀριστερὸν κέρασ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἐπέτρεψε δὲ τὴν ἀριστερὰν εἰς τὸν Παρμενίωνα. Εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ Γρανικοῦ ὄχθην παρετάσσεται, παρὰ τὸν ποταμὸν, τὸ περσικὸν ἵππικὸν οἱ μὲν Μῆδοι καὶ οἱ Βακτριανοὶ πρὸς δεξιάν ὑπὸ τὸν Ῥεσμίθρην, πρὸς ἀριστερὰν δὲ ὁ Μέμνων καὶ ὁ Ἀρσαμένης μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἵππεων, ἐν τῷ μέσῳ δὲ οἱ Παφλαγόνες καὶ οἱ Ὑρκανοὶ ὑπὸ Ἀρίστην καὶ Σπιθριδιώτην. Τὸ περσικὸν πεζικὸν, τὸ τε δηλαδὴ Ἰνδιανὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν, ἐτάχθη μικρὸν ὀπίσθεν ἐν εἰδει ἐπιφυλακῆς, διότι οἱ πολέμοι διὰ τοῦ ἵππικου κυρίως ἤθελον νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Οὕτω πως παρατεταγμένα παρὰ τὰς ἄκρας τοῦ ποταμοῦ, ἀμφοτέρω τὰ στρατεύματα διετέλεσαν, ἐπὶ τινι χρόνῳ, ἐν ἀγωνιώσει σιγῇ ἀμοιβαίως παρατηρούμενα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι πῦρ καὶ καπνὸς δὲν ἐθορύβουν οὐδ' ἐσκότιζον τὰ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἕκαστος ἀφ' ἐκατέρως τῆς στρατιᾶς ἐβλεπε καθαρὰ τὰ κατὰ τὴν ἄλλην γινόμενα, ὥστε οἱ Πέρσαι καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον εὐκόλως διέκρινον ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τε τῆς λαμπρότητος τῆς ποικασκευῆς καὶ τῆς στολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδεικνυομένης παρὰ πάντων εὐλαβείας. Ὅθεν οἱ ἐπιστημότατοι τῶν Περσῶν ἡγεμόνων ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι πρὸς

τὴν ἀριστερὰν αὐτῶν, ἣν ἐνίσχυσαν διὰ τοῦ ἀρίστου ἵππικου, ἵνα αὐτοὶ κατὰ τοῦ βασιλέως ἀντεπεξέλθωσιν· ὁ δὲ, προτρέψας καὶ ἐνθαρρύνσας τὸν στρατὸν δι' ὀλίγων τινῶν, διέταξε νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός. Καὶ τὴν μὲν πρώτην προσβολὴν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἴλην τῶν ἐταίρων τῆς ὁποίας ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ οἰστὰ τοῦ νὰ προκορευεταί παντός τοῦ ἵππικου. Ἦτο δὲ αὕτη, ἡ τοῦ Σωκράτους προμνημονευθεῖσα ἴλη, ἣτις ἀγομένη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλίππου ἐξώρμησε πρώτη, ἔχουσα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τοὺς σαυροσφόρους ἵππους, τοὺς Παίονας πεζοὺς ἀκοντιστάς καὶ μίαν τάξιν τοῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, πιθανότατα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν ληρθεῖσαν. Κατόπιν αὐτῶν εἰσεπήδησεν ἀμέσως εἰς τὸν ποταμὸν ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγων ἅπαν τὸ θεξιὸν κέρασ, σαλπίζοντας καὶ ἀλαλάζοντας· ἐν τῷ ἄμα δὲ προήλασε καὶ ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ. Ἐν τούτοις οἱ πρόδρομοι, πεζοὶ καὶ ἵπποι, ὑπὸ Πτολεμαίου καὶ Ἀμύνταν, πλησιάζαντες εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἀπήντησαν ἀντίστασιν ἰσχυράν· διότι οἱ μὲν τῶν Περσῶν προσέβαλλον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὄχθης ἐξ ὑπερβαίου εἰς τὸν ποταμὸν εἰσακοντίζοντας, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων αὐτῆς μερῶν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕδωρ καταβαίνοντες. Οἱ Μακεδόνες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου προσαναθῶσι καὶ νὰ διελάσωσιν ἀνά μίσην τοῦ περσικοῦ ἵππικου, ἀλλὰ ματαίως· ἐπειδὴ ἐμάχοντο αὐτοὶ κάτωθεν καὶ ἐπὶ ἐδάφους μὴ ἀσφαλούς πρὸς τοὺς ἀνωθεν ἐπιτιθεμένους πολεμίους, καὶ ἐπειδὴ ἄλλως τε ἦτο ἐνταῦθα ἐπιτεταγμένον τὸ κράτιστον τῆς περσικῆς ἵππου, οἱ πρόδρομοι ἐκείνοι οὐδὲν κατώρθωσαν, ἀλλ' ἀποβαλόντες ἱκανοὺς τινὰς ἄνδρας καὶ ἀποκρουθέντες ἀπέκλινον πρὸς τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ ἤδη ἐπαγόμενον. Καὶ τότε πλησιάζαντος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ὄχθην, ἐπανεληφθῆ ὁ ἀγων εἶς πεισματωδέστερον. Πρῶτος ἐνέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ περὶ αὐτὸν οἱ ἀριστοὶ τῶν ἠγεμόνων εὐγενῶς ἀνθαμιλλώμενοι, ὥστε συνέβη μάχῃ κρατερᾷ. Καὶ ἦτο μὲν ἀπὸ τῶν ἵππων ἡ μάχη, ἀλλὰ ὁμοίως πεζομαχίαν μᾶλλον, διότι ἠγωνίζοντο συνεχόμενοι ἵπποι πρὸς ἵππους καὶ ἄνδρες πρὸς ἄνδρας, οἱ μὲν Μακεδόνες ἵνα ἀπώσωσιν ἀπὸ τῆς ὄχθης πρὸς τὸ πεδῖον τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ Πέρσαι ἵνα διακωλύσωσι τὴν ἀπόδασιν καὶ κατακρημνίσωσι τοὺς Μακεδόνας αὐθις εἰς τὸν ποταμὸν. Τελευταίον διήλκασαν οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ πεδῖον, πλεονεκτήσαντες ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν γεφυρωμένοι περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μακρᾶς λόγχης τῆς ἀσυγκρίτως φοβερωτέρας τοῦ βραχέος περσικοῦ παλτοῦ ἦτοι ἀκοντίου. Οἱ δὲ ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ Μακεδόνες ἀπέβησαν εὐχερέστερον, ἅμα ἡ ἀρι-

στερὰ τῶν Περσῶν ἠγαγκάσθη νὰ ὑπενδῶσῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τότε ὁ ἀγων μετεβιβάσθη ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον πεδῖον. Ἐνταῦθα πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τοῖς πρώτοις ἐμάχετο. Συντριβέντος δὲ τοῦ δόρατος αὐτοῦ, ἐστράφη πρὸς τὸν Ἄρετον, ἕνα ὄντα τῶν ἐρίππων σωματοφυλάκων, καὶ ἐζήτησε τὸ δόρυ αὐτοῦ. Ὁ δὲ, δείξας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸ ὄπλον αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀμοίως κατὰ τὸ ἦμισυ ἐν τῷ ἀγῶνι· ἀκρωτηριασθῆ, τὸν εἶπε νὰ ἀποταθῆ πρὸς ἄλλον· καὶ ἔδωκεν ἤδη τῷ βασιλεῖ τὸ δόρυ ὁ Κορίνθιος Δημάρατος, εἰς ὃν τῶν ἐταίρων. (Οὗτω δὲ ἐκ νέου ὀπλισθεῖς, ἐξήλκεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Μιθριδάτου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Δαρείου, ὅστις, ἐπαγόμενος τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπ' αὐτὸν ἵππεων στίφος, διετέλει πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων προῖππεύων. Ὁ Ἀλέξανδρος κτυπᾷ τὸν Μιθριδάτην κατὰ πρόσωπον, καὶ καταβάλων αὐτὸν, τρέπεται ἐν τῷ ἄμα κατὰ ἑτέρου Πέρσου ἠγεμόνος, τοῦ Ροισακου, ὅστις εἶχε καταφέρει ἐπ' αὐτοῦ πληγὴν ἀποκόψασαν μὲν μέρος τοῦ κράτους, ἀλλὰ μόλις ψάυσασαν τὰς πρώτας τῆς καφαλῆς τρίχας· καὶ τοῦτον λοιπὸν τὸν Ροισάκην διατρυνήσας ὁ Ἀλέξανδρος διὰ μέσου τοῦ θώρακος, ρίπτει κατὰ γῆς. Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα διέπραττεν, ἄλλος πάλιν Πέρσης ἠγεμὼν, ὁ Σπιθριδάτης, προσελθὼν ὀπισθεν πλησιέστατα, εἶχεν ἤδη ὑψώσει τὸν βραχίονα καὶ τὴν σπάθην ἵνα καταβάλῃ αὐτὸν, ὅτε προσθάσας ἐγκαίρως Κλείτας ὁ Δρωπίδου, ἀρχαῖος καὶ ἐπιφανὴς τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικὸς, ἐκτύπησε πάσῃ δυνάμει τὸν ἀνατεταμένον τοῦ Σπιθριδάτου βραχίονα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἔσωσεν οὕτω τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ θάνατος τοῦ Σπιθριδάτου ἐξηγγρίωσεν εἰς μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐπιστήμους Πέρσας ὅσοι ἦσαν συγγενεῖς αὐτοῦ· ὅθεν ἐπέπεσον ἤδη ἅπαντες μανιωδῶς κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, λαβόντος τότε πολλὰς ἐπὶ τῆς πανοπλίας πληγὰς καὶ εἰς ἔσχατον περιελθόντος κίνδυνον. Ἄλλ' οἱ περὶ αὐτὸν δι' ἀγῶνων ἀτρότων ἔσωσαν μὲν τὸν βασιλέα, διέσπασαν δὲ τελευταίον τὸ τῶν πολεμίων ἵππικόν· καὶ ἐπειδὴ οἱ τε ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεταρτημόνῳ Θετταλοὶ ἵπποις δευτικῶς τοὺς ἀντιπάλους ἐπίεσαν, τὸ τε ἐλαφρὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἠνωμένον μετὰ τοῦ ἵππικου ἐμάχετο, ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Πέρσας οὐ μικρὰν ζημίαν, ἡ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀρξαμένη σύγκρισις τῶν πολεμίων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενική καὶ μετ' ὀλίγων μετετράπη εἰς φυγὴν. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὶ δὲν ἐπέτρεψαν ἐπὶ πολὺ τὴν καταδίωξιν τῶν φυγάντων, διότι ὑπελείπετο εἰς σῶον τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἰστάμενον, ὡς προείπομεν, ὀπισθεν τοῦ ἵππικου, διετέλεσε καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα θεμεριῶν

ἀκίνητον τὴν ἀτυχὴ ἐκείνην ἵππομαχίαν. Ὁ βασιλεὺς διέταξεν ἤδη τὴν φάλαγγα καὶ τοὺς ὑποσπιστάς νὰ προσβάλωσι κατὰ μέτωπον τὸ πεζικὸν τοῦτο, τὸ δὲ ἵππικὸν νὰ περιζώσῃ αὐτὸ πανταχόθεν ἐκ πλαγίου τε καὶ ὀπίσθεν. Τοῦ τελευταίου τούτου ἐγώνος ἡ ἔκβασις ἦτο πρόδηλος· οὐ μόνον τὸ περσικὸν πεζικὸν ἦτο καθ' ἑαυτὸ εὐαριθμότερον τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ καὶ κυκλωθὲν προσεδάλλετο εἰς μέρη μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ τῆς πανοπλίας· καὶ ἠγωνίσθη μὲν γενναίως, καθὼς συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, τάχιστα ὅμως κατεστράφη, ἀηλιεῶς κατακρεουργηθὲν, εἴαν πιστεύσωμεν τὸν Ἀρριανὸν, ὅστις βεβαίως ὅτι ἐκ τῶν 20,000 ἐκείνων ἀνδρῶν, διςχίλιοι μόνον περιετώθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ ἠγεμόνες τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ἐπραξάν τὸ λάθος τοῦ νὰ διεξαγάγωσι τὸ κύριον τοῦ ἀγώνος μέρος διὰ μόνου τοῦ ἵππικοῦ, μηδεμίαν ποιήσαντες χρῆσιν τοῦ ἀρίστου αὐτῶν πεζικοῦ ἐν τῇ κρίσει στιγμῇ τῆς τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, ἔπειτα περιέπεσον εἰς τὸ ἐτι χειρότερον λάθος τοῦ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸ μεμονωμένον εἰς τὴν διάκρισιν πολεμίου πολυαριθμοτέρου καὶ νικηφόρου. Τοῦ ἵππικοῦ ἡ ζημία ὑπῆρξε σχετικῶς πολλὴ ὀλιγωτέρα· ἵππεῖς δὲν ἔπεσον, ὡς λέγεται, εἰμὴ 1000 περίπου, ἀλλ' ἠγεμόνες Πέρσαι ἔθερσθησαν πολλοί, διότι αὐτοὶ μάλιστα προεκινδύνευσαν, ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Παρεκτός τοῦ Μιθριδάτου, τοῦ Ροισάκου καὶ τοῦ Σπιθριδάτου, ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ ὁ Φαρνάκης, ὁ τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφός, καὶ ὁ Μιθροβαρζάνης, ὁ τῆς Καππαδοκίας σατράπης, καὶ ὁ Ἀτιζύης, καὶ ὁ Νικφάτης, καὶ ὁ Πετήνης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες· ὁ δὲ τῆς Φρυγίας σατράπης Ἀρσίτης, ὅστις κυρίως εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν γνῶμην τοῦ Μέμνονος, διεσώθη μὲν ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλ' ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ, αὐτόχειρ γενόμενος ὑπὸ θλίψεως καὶ αἰσχύνης.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέβη ὅσον ἐνδέχεται λαμπρὰ καὶ ὀλοσχερής· καὶ ὅμως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ὀλιγίστους ἀπέβαλεν, ὡς λέγεται, ἄνδρας. Εἴκοσι καὶ πέντε ἑταῖροι ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν τάξεως, ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν πρώτην ἀτυχὴν προσβολὴν τὴν γενομένην πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἵππεων ἔπεσον ἐν ἔλοις ἐξήκοντα, ἐκ δὲ τῶν πεζικῶν τριάκοντα· ὁ ἀριθμὸς τῶν τραυματιῶν δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' εἴαν ὑποθέσωμεν αὐτοὺς δεκαπλασίους τῶν θανόντων, ἐν ὅλοις ὁ μακεδονικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 1265 περίπου ἄνδρας ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἐκ τῶν πολεμίων λέγονται πεσόντες περὶ τοὺς εἰκοσάκις χιλίους.

Μετὰ τὴν νίκην, ὁ Ἀλέξανδρος ἐφρόντισε πρὸ πάντων περὶ τῶν τραυματιῶν, ἐπισκεφθεὶς αὐτοὺς, καὶ θεραπεύσας, καὶ παρηγορήσας, καὶ ἐπαινέσας. Τῇ δ' ὑπερβαίᾳ ἔθαψεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς πεσόντας· ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς τῶν Περσῶν ἠγεμόνας καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἑλληνας ὅσοι στρατεύοντες μετὰ τῶν πολεμίων ἀπέθανον. Μετ' ὃ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν. Ἠμεῖς τότε ἐν Ἑλλάδι ἀνδριαντοποιοὺς περίφημος, ὁ Λύσιππος, εἰς ὃν καὶ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεπε τὴν τιμὴν τοῦ νὰ εἰκονίζεται ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτον τὸν Λύσιππον ἀνέθηκε τὴν κατασκευὴν χαλκῶν ἀνδριάντων 25, τῶν κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν πεσόντων ἑταίρων, διατάξας νὰ στηθῶσιν οἱ ἀνδριάντες οὗτοι ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἐσώζοντο ἐτι ἐπὶ Ἀρριανοῦ. Εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παῖδας τῶν θανόντων ἔδωκεν ἀτέλειαν παντὸς φόρου καὶ ἀπαλλαγὴν πάσης προσηγορικῆς ὑπηρεσίας· ἑαυτὸν δὲ καὶ ἅπαντα τὸν νικηφόρον στρατὸν δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ τιμῆσῃ λαμπρότερον εἰμὴ πέμπων εἰς Ἀθήνας τριακοσίας περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηνᾶ μετὰ ἐπιγράμματος τάδε διαλαμβάνοντες· «Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλήν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.» Τοὺς δὲ διςχίλιους Ἕλληνας ὅσους ἔλαβεν αἰχμάλωτους, δεσμεύσας, ἐξαπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν ἵνα ἐργάζωνται αὐτοῖσι ὡς δοῦλοι (ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ θάξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντίῳ τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο) ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυεν ἀνακηρύττων τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Μακεδόνες οὕτω πως ἔκρινον τὸ πρᾶγμα, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ μείαν τινὰ ἰδίαν ἐποίησε Μακεδόνων, ἐνῶ ἂν οὗτοι διέκρινον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἤθελον βεβαίως ἀγανακτήσει ἕνεκα τούτου, τὸ δὲ πρῶτιστον τοῦ Ἀλεξάνδρου συμμέρον ἦτο νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς δυσἀρέσκειαν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ψηφισθεῖσαι μετὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην νίκην· ἀλλ' ἡ μεγαλύτερα ἀμοιβὴ ἦν ἔλαβεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ διὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς περὶ Γρανικὸν ἤθλησεν, ἦτο ὅτι κατέστη διὰ μιᾶς σχεδὸν κύριος ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ πολεμίων δυνάμει ἰκανῇ νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν ὑπῆρχεν ἤδη συγκεροτημένη ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ· ὁ Δαρείος εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀσπασθῆ τὴν γνῶμην τοῦ Μέμνονος, καὶ ἠλπίζεν ὅτι, τριβαμένου τοῦ πολέμου, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀναγκασθῆ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ὁ

ἀγῶν θέλει τούλάχιστον παραταθῆ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὅθεν οὔτε ἕτερον στρατὸν παρεσκευάσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὔτε τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς παρακείμενας χώρας τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Καὶ ἐν τούτοις διὰ μιᾶς ἐφθασεν ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς ἡ ἀγγελία ὅτι πλείστοι αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι ἐπιφανέστατοι τῶν Περτῶν ἔπεσον ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ μάχῃ ἡ ἀγγελία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεδλήθησαν, καὶ ὅτι ἐν γένει ὁ ἦρωας οὗτος, προκινδυνεύων παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐφαίνετο περιβεβλημένος δι' ἀκαταρχήτου τινὸς δυνάμεως· ἐάν δὲ σήμερον, μετὰ κρῆλεισι, τοσοῦτων αἰῶνων, θαυμάζομεν εἰςεῖτι τὴν ἀνάθεκτον ἐκείνην ὀρμὴν καὶ τόλμην, ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἦν αὐτῇ ἐπροξένησεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων ὑπῆρξε πολὺ καταπληκτικώτερα καὶ ὅτι ἡ αὐλή πρὸ πάντων τοῦ Δαρείου, ἣτις εἶχε νὰ θρηνησῇ τὴν στέρξιν τοσοῦτων φίλων καὶ οἰκείων, περιῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ὠφελθῆ μετὰ παραδόξου δραστηριότητος καὶ ἐπιτηδευότητος ἀπὸ τῶν τῶνον ὃν ἐνέπνευσε τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ. Ὁ φρούραρχος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σάρδεων, Μιθρήνης, παρέδωκεν αὐτῷ ἀμέσως τὸ ὄχυρόν τοῦτο χωρίον, ὃ δὲ κατέστησεν ἐπιμελητὴν τῆς ἀκρῆς τὸν Παντασίαν μετὰ φρουρᾶς ἐξ Ἀργείων συγκειμένης, καὶ ἔπειτα ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Ἐφεσον ἣν κατέλαβεν οὐραίως ἀκρχητῆ, διότι ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἀπέδρα διὰ θαλάσσης ἅμα ἤκουσε προσερχόμενον τὸν βασιλέα. Ἐξ Ἐφέσου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεψεν εἰς διαφόρους στρατηγούς νὰ ἀπελευθερώσωσι τὰς πολλὰς κατὰ τὴν χώραν, ἐκείνην αἰολικὰς καὶ ἰωνικὰς ἐλληνίδας πόλεις, καταργοῦντες τὰς ὀλιγαρχίας αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους ἧσους ἀπέφερον εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀνορθοῦντες δὲ ἀπανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς πατρίους νόμους· αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Μίλητον τῆς ἰωνίας ἡ φρουρὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῆ, ἐλπίζουσα ἰδίως εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, ὅστις συνέκειτο ἐκ 400 περίπου τριήρων φοινικικῶν καὶ κυπρίων. Ἡ μεγάλη αὐτῇ ναυτικὴ δυνάμις, ἣτις ἂν ἐπῆρχετο ὀλίγας ἐβδομάδας πρότερον ἠδύνατο νὰ διακωλύσῃ τὴν ἀπὸ τῆς Ἐβρώπης διάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπληρίσκειν ἤδη τῶντι εἰς Μίλητον, ἀλλὰ καὶ πάλιν βραδύτερον τοῦ θέοντος. Ὁ μακεδονικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Νικάνορα, προλαβὼν, εἶχε πρὸ τριῶν ἡμερῶν καταστῆ κύριος τοῦ λιμένος. Καὶ ἦτο μὲν ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου, οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ναυμα-

χῆσθαι ἐκ τοῦ συστάδην, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον διεκώλυσε τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ ὥστε ἡ φρουρὰ τῶν Μιλησίων περιζωσθεῖσα οὕτω πανταχόθεν, ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ὑπέκωψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἐσοδὸν τοῦ βασιλέως, ὅστις ἅμα ἐγένετο κύριος καὶ ταύτης τῆς πόλεως ὄρμησε πρὸς μεσημέριον ἐπὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν. Ταύτης ἡ πολιορκία ἀπέβη πολὺ δυσχεροτέρα καὶ μακροτέρα διότι οὐ μόνον ἡ φρουρὰ, συγκειμένη ἐξ Ἀσιανῶν καὶ ἐξ Ἀθηναίων φυλάδων, ἀντέστη καρτερικῶς, οὐ μόνον τὸ φρούριον ἦτο ὄχυρότατον καὶ θαυμάσιον ἐφοδιασμένον δι' ἀμυντικῶν ὕλων, ἀλλὰ κατέφρασεν ἐνταῦθα καὶ ὁ ἰσχυρὸς περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μέμνωνα αὐτὸν, ἀναδεδειγμένον ἤδη παρὰ τοῦ Δαρείου τῆς τε κάτω Ἀσίας καὶ τοῦ ναυτικοῦ παντὸς ἡγεμόνα. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ ἡ Μίλητος εἶχε πολιορκηθῆ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, κατὰ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτεθῆ εἰμὴ ἀπὸ ξηρᾶς. Καὶ ἀπεκρούσθησαν μὲν πολλάκις αἱ ἐφοδοὶ αὐτοῦ, πολλοὶ δὲ τῶν μηχανῶν καταπυρπολήθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἐγκριτοὶ Μακεδόνες ἔπεσον ἐνταῦθα· ἐπὶ τέλος ὁμοῦς κατίσχυσε πάλιν ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς καρτερίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὴν πόλιν. Μόνοι αἱ δύο αὐτῆς ἀκραι ἀντείχον ἐτι, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, νομίσας μάταιον νὰ χρονοτριβῆ πλείοτερον ἐκεῖ, ἀπέτρεψε τὸ ἔργον τῆς ἀλώσεως τῶν ἀκρῶν ἐκείνων εἰς τὸν Πτολεμαῖον, δούς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ τριςχιλίους ἀνδρας, αὐτὸς δὲ προῆλθε πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ ἀφοῦ ἐπεμψε τὰς μηχανὰς εἰς Τράλλεις, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει πρὸ πολλοῦ ὁ Παρμενίων· ἀφοῦ διέταξε τὸν στρατηγὸν τοῦτον νὰ μεταβῆ μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ ἰππικοῦ, τοῦ συμμαχικοῦ περσικοῦ καὶ τῶν ἀμαζῶν εἰς Σάρδεις καὶ ἀπὸ Σάρδεων εἰς Φρυγίαν, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως ἠτχολήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χειμερινούς μῆνας περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Πισιδίας. Διαπράξας δὲ καὶ τοῦτο τὸ δυσχερὲς ἔργον, ἐτρέπη ἤδη πρὸς βορρᾶν καὶ ἔφθασεν εἰς Γόρδιον παρὰ τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, ὅπου ἔμελλε νὰ συναντηθῆ μετὰ τοῦ Παρμενίωνος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασεν εἰς Γόρδιον κατὰ φεβρουάριον ἢ μάρτιον τοῦ 333. καὶ παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον ἵνα ἀναπαύσῃ τὴν μοῖραν τοῦ στρατοῦ τὴν μετ' αὐτοῦ ἰδίως περὶ τὴν Πισιδίαν δεινῶς κοπιάσασαν. Τότε ἔκοψε τὸν λεγόμενον Γόρδιον δεσμὸν, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τοσοῦτον πολυθρόνητον γενόμενον περὶ τοῦ δεσμοῦ τούτου λόγιον συνέβη δὲ τὸ γεγονός ὡς ἐξῆς. Εἰς τὴν ἀκρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφυλάσσετο ἅμαξα,

ἦτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸν γεωργὸν Γόρδιον καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ Μίδα, τοὺς πρώτους βασιλεῖς τῆς Φρυγίας· ὁ δεσμὸς ὅστις συνῆπτε τὸν ξυγὸν τῆς ἀμάξης ταύτης μετὰ τοῦ ρυμοῦ ἦτο ἐκ φλοιοῦ κρυνέας, καὶ τοιοῦτοτρόπως συμπλεγμένος, ὥστε οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ αὐτοῦ εἶσθαιτο, ἢ δὲ λύσει ἐνομίζετο ἀκατόρθωτος· καὶ ἐν τούτοις χρησμὸς ἀρχαῖος ἔλεγεν ὅτι ὁ λύσας τὸν δεσμὸν τοῦτον θέλει ἄρξει τῆς Ἀσίας. Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβη εἰς τὴν ἄκραν ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος λείψανον, ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν, Φρύγες τε καὶ Μακεδόνες, περιέμενον ἀνυπομόνως νὰ ἴδωσιν, ἐὰν ὁ περὶ Γρανικὸν νικητὴς καὶ ὁ δορικτήτωρ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ θέλει περιποιήσῃ ἑαυτῷ τὴν ἐπαγγελιομένην κυριαρχίαν, κατισχύων τῶν δυσχερειῶν τοῦ δεσμοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος περιήλθε μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτοῦ ἔκοψε διὰ τοῦ ξίφους τὰ σύναμμα καὶ τούτο ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς λύσις τοῦ προβλήματος, ἐξασφαλίζουσα τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀσίας.

Ἄλλ' ἡ τύχη παρεσκευάζεν αὐτῷ τότε καὶ ἕτερον πολὺ θετικώτερον πλεονέκτημα. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μιλήτου, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διαλύσει τὸν στόλον αὐτοῦ, μὴ διατηρήσας εἰμὴ μικράν τινα μοῖραν χρησίμων πρὸς μεταφορὰν τροφῶν καὶ στρατευμάτων. Ἐπράξε δὲ τοῦτο διότι ἔβλεπεν ὅτι κατὰ θάλασσαν δὲν δύναται νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τοὺς πολὺ ἰσχυροτέρους πολεμίους καὶ διότι ἠλπίζεν ὅτι, γινόμενος βαθμηδὸν κύριος τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἀσίας, θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπαράγει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν διάλωσιν. Ἐν ἀρχῇ ἄμως τοῦ 333 ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ψευθεύσας τὰς προσδοκίας ταύτας. Ἐφώντι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὁ Μέμνων ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου νὰ ἄρξῃ μὲν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, νὰ μεταφέρῃ δὲ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου, καὶ εἰς πολλὰς εἶχε περιέλθει συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ὅτε αἰφνης νοστήσας ἀπεβίωσε, καὶ ἐματαιώθη αὐτῷ τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἠδύνατο νὰ παρεμβάλλῃ σπουδαιότατα κωλύματα εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπῆρχον μὲν βεβαίως καὶ ἄλλοι παρὰ τοῖς πολεμίους γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληνες τε καὶ Πέρσαι· ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν Περσῶν οὐδεὶς εἶχε τὴν ναυτικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Μέμνονος ἐμπειρίαν· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων, δυσκόλως ἠδύνατο ἄλλος νὰ ἀξιωθῇ τῆς τοῦ Δαρείου πίστεως ἢ ὁ Ῥόδιος

ἐκεῖνος εἶχεν ἀσφαλῆσαι διὰ μακρῶν προηγουμένων ὑπηρεσιῶν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μέμνονος, βλέπομεν καταπαύσαντα αἰφνης πάντα ἀπὸ θαλάσσης ἀντιπερισπασμῶν τὸ δὲ θεινότερον, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μὴ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν σύμβουλον ἐκεῖνον εἰς ὃν εἶδε πᾶσαν πίστιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἀμυντικὸν τοῦ πολέμου σύστημα, ὅπερ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχεν ἄχρι τῆς ὥρας ταύτης ἀσπασθῆ καὶ παρεσκευάσθῃ νὰ ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Μακεδόνας.

Ἡ δύναμις ἦν ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε τότε εἰς τὰ πεδία τῆς Μεσοποταμίας, ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ ἐνθαρρύνῃ, διὰ τὸ ἀπειρον αὐτῆς πλῆθος, πάντα ἄσιανόν ἄνδρα. Ἄν καὶ δὲν εἶχον εἰσέτι προσθήσει ἐνταῦθα τὰ ἐκ Σογδιανῆς καὶ Βακτριανῆς καὶ Ἰνδικῆς στρατεύματα, ἡ δύναμις αὕτη συνέκειτο ἤδη κατὰ τινας ἐκ 400,000 πεζῶν καὶ 100,000 ἵππέων, κατ' ἄλλους δὲ συνεποσούτο ἐν ὅλοις εἰς 600,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ 20-30,000 μισθοφόροι Ἕλληνες, μεταβιβασθέντες τότε ἀπὸ τοῦ στόλου εἰς τὴν στερεάν. Ὅθεν ἅπαντες οἱ περὶ τὸν Δαρεῖον ἐπίστευον καὶ ἐκέρυττον βεβαίαν τὴν νίκην, καὶ ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐνεπλήθη ὑπὸ τῆς περὶ τούτου πεποιθήσεως. Ναὶ μὲν ὀρθαλμὸς μᾶλλον γεγυμνασμένος καὶ ἐμπειρὸς εὐκόλως ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὰ ἀσθενῆ τοῦ πλήθους τούτου μέρη· καὶ ὁ Ἀθηναῖος φυγᾶς Χαρίδημος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τί φρονεῖ περὶ τοῦ ἀναριθμητοῦ ἐκείνου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι συμβουλεύει τὸν Δαρεῖον νὰ μὴ ἐλπίζῃ πολὺ ἀπὸ τὸν ἄσιανόν τούτον ὄχλον, νὰ μεταχειρισθῇ δὲ μᾶλλον τοὺς θηρσοῦς αὐτοῦ πρὸς συγκρότησιν μεγαλητέρου ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων στρατοῦ. Ἄλλ' ὁ Δαρεῖος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ ἐλπίδων κούφων νίκης καὶ δόξης, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τυφλοὶ καὶ ἀγέρωχοι μεγαστᾶνες ὑπέλαβον ἅπαντες ὡς ὕβριν ἅμα καὶ προδοσίαν τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ διέταξαν νὰ θανατωθῇ ἀμέτως ὁ δυστυχῆς Ἕλλην, ὅστις, ἀπαγόμενος ἐπὶ τὸν θάνατον, ὡς προφήτης ἀνεβόησε ἀμεταμέλησεν ταῦτα ταχὺ τῷ βασιλεῖ, καὶ τῆς ἀδίκου τιμωρίας αὐτοῦ σύντομον ἔξεν τὴν κόλασιν, ἐπιδόντα τὴν κατάλωσιν τῆς βασιλείας.»

Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ ἄμως ἐὰν ὤφειλε ποτὲ, ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Μέμνονος, νὰ διατελέσῃ ἀμυνόμενος, ὤφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο τότε μάλιστα, ὅτε ὁ πολέμιος αὐτοῦ ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπὶ τῆς περὶ Γρανικὸν μάχης, ἡ ἀμυνα ἦτο ἴσως

δυσχερῆς, διὰ τὸ ἀναπεπταμένον τῆς χώρας, ἐνῶ ἤδη, ἐν ἔαρι τοῦ 333 π. Χ., οἱ Πέρσαι ἠδύναντο, ὠφελούμενοι ἐξ ἀμυντικῶν χωρίων ἀσφαλίστατων, νὰ ἀποκρούσωσιν εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον. Ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι πρῶτον τὰς ἀπορθητὰς παρόδους τοῦ ὄρους Ταύρου δι' ὧν ἐφράσσετο ἡ εἰς τὴν Κιλικίαν, εἰσβολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰς καλουμένας Κιλικίας πύλας. Ἐπειτα, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέληεν ἐκδιᾶσαι τὰς παρόδους ἐκείνας καὶ καταστῆ κύριος τῆς Κιλικίας, οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσέτι τὰς στενὰς ὁδοὺς τὰς διερχομένας μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, τὰς καλουμένας κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδας πύλας, κατωτέρω δὲ Συρίας ἢ καὶ Κιλικίας πάλιν πύλας. Τελευταῖον ἠδύναντο νὰ ὀχυρώσωσι τὰς παρόδους αὐτοῦ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, ὑπὸ τινῶν καλουμένων Ἀμανίδας πύλας, δι' ὧν ἀναγκαστικῶς ἐμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἅπαντα εὐκόλως καθίσταντο ἀδιάδοτοι. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, ὡς ἂν τυφλωθέντες ὑπὸ τῆς εὐμαρμένης, ἄφησαν ἀνοικτὰς ἀπᾶσας ἐκείνας τὰς πύλας, ἄφησαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ εἰσέλθῃ ἐλευθέρως εἰς τὴν Συρίαν, καὶ τότε μόνον ἀπεφάσισαν ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος διατρίβων εἰς Γέρδιον, οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀνέπαυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίας τινὰς ἐκ Μακεδονίας προσέλαθεν ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Σελεύου, καὶ Κοῖνον τὸν Πολεμοκράτους, καὶ Μελέαγγρον τὸν Νεοπτολέμου, πεζῶν μὲν Μακεδόνων 1000, ἵππέων δὲ 300, Θεσσαλῶν δὲ ἵππέων 200 καὶ Ἡλείων 150, ὧν ἠγεῖτο Ἀλκίαιος ὁ Ἡλείος. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καὶ, καθυποτάξας τὰς χώρας ταύτας, ἐτρέπη πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διέλθῃ τὸν Ταύρον. Πρὸς τοῦτο ἀπερχόμενος τὸ ὄρος, ἐσθασεν εἰς χωρίον στενὸν, ἀπόκηρμον καὶ τὰ μάλιστα δυσπρόσιτον, τὸ ὁποῖον, καλούμενον «Κύρου στρατόπεδον,» ἔκειτο εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ταύρου πλησίον τῶν λεγομένων «πυλῶν τοῦ Ταύρου ἢ Κιλικίων πυλῶν» καὶ ἀπετέλει τὴν συνήθη πᾶροδον δι' ἧς συνεδέετο ἡ πρὸς βορρᾶν Καππαδοκία μετὰ τῆς πρὸς μεσημβρίαν Κιλικίας. Ἐνταῦθα δὲ, ἀντὶ νὰ προσηρούσῃ εἰς στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἔτοιμον νὰ διακιωλύσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διόδον αὐτοῦ, δὲν εὗρεν εἰμῆ ὀλίγους τινὰς Πέρσας στρατιώτας, οἵτινες ὄντες, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς ἀπροπάρασκευοι, ἔφυγον ἀμαχητῶς, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος κατέστη οὕτω κύριος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ζημίας, τοῦ ἀπορθητοῦ σχεδὸν ὄρεινου ἐκείνου χωρίου καὶ τὴν ἐπιούσαν διαβιβάσας δι' αὐτοῦ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἐσθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων εἰς Ταρσὸν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας Ἀρσάμης.

Ἀλλ' ἐνῶ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, ἡ τύχη διεπέλεσεν ἀδιαικίως προσηρούσα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ἐν Ταρσῶ ἀίφνης ἐφάνη ἐγκαταλιπούσα αὐτὸν, διότι εἴτε ἐνεκα τῶν ὑπερβολικῶν κόπων εἰς οὓς ἐξέτεθη, εἴτε διότι ἰδρῶν ἐρριψεν αὐτὸν εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Κύδνον, ἐπαθεν ἐνταῦθα πυρετὸν ἐπικίνδυνον τὸ δὲ θεινότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς θλίψεως καὶ τῆς ἀνησυχίας ὑφ' ἧς κατελήφθη ὁ στρατὸς ἐνεκα τοῦ συμβεβηκότος τούτου, οἱ ἰατροὶ ἐδίσταζον νὰ ἀναλάβωσι τὴν εὐθύνην τῆς θεραπείας. Εἰς μόνος, ὁ Ἀχαρνᾶν Φίλιππος, πρὸ καιροῦ οἰκτίσας τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην ἐξαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ τιμῶμενος, ὑπέσχετο νὰ σώσῃ τὸν ἄσθενη δι' ἰσχυροῦ καθαρκτικοῦ, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε νὰ ἐτοιμασθῆ τὸ φάρμακον. Πρὶν ὅμως φθάσῃ ἡ ὥρα νὰ τὸ πίνῃ, λαμβάνει ἀπόρητον ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος, δι' ἧς προετρέπετο νὰ φυλάττεται ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, διότι ἐλέγετο ὅτι οὗτος διασβαρεῖς διὰ χρημάτων ὑπὸ τοῦ Δαρσίου, ἐμελέτα νὰ θανατώσῃ αὐτόν ὁ βασιλεὺς, ἀναγκάζου τὴν ἐπιστολὴν καὶ μηδὲν δείξας τῶν φίλων, ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἰσέρχεται ὁ Φίλιππος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ ἱατρικόν ὁ Ἀλέξανδρος λαμβάνει αὐτὸ, τὸ καταπίνει διὰ μιᾶς ἄνευ παρατηρήσεως τινος, καὶ συγχρόνως δίδει εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος καὶ παρατηρεῖ τὴν ὄψιν τοῦ ἀνακινώσκοντος. Τὸ βλέμμα, οἱ λόγοι, τὸ σχῆμα τοῦ ἱατροῦ, τὰ πάντα ἐνὶ λόγῳ ἐμυκρύνου τὴν ἀθωότητά αὐτοῦ, ὅστις ἀποκρούσας μετ' ἀγανακτικῆς τὴν τυκοφαντίαν, ἐπᾶνέλαθεν ἐκ νέου τὴν πλήρη πεποίθησιν ἣν εἶχεν εἰς τὰ σωτήρια τοῦ φαρμάκου ἀποτελέσματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ φαρμάκου ὀξύτητα, ἐφάνη χειροτερεύουσα ἡ κατάστασις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀλλὰ τελευταῖον κατέπαυσεν ὁ πυρετός, χαρὰ δὲ καὶ ἀγαλλίασις κατέλαβεν ἅπαντα τὸν στρατὸν ἀκούσαντα ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐκτὸς κινδύνου.

Ὅλιγαι ἡμέραι ἤρκεισαν ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ρωμαλεόν ἐκεῖνο σῶμα τὴν προτέραν ὑγίαν καὶ δύναμιν καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος προκατέπειψε μὲν τὸν Παρμενίωνα μετὰ τῶν Θρακῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ στρατοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὴν στενὴν πᾶροδον ἧτις, ἄγρουσα ἀπὸ Κιλικίας εἰς Συρίαν, διήρχετο μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, ἦτοι τοῦ Ἰσσοῦ κόλπου, καὶ δὲν κατείχετο εἰμῆ ὑπὸ ἀσθένους ἐνδύμεως, τραπέισης ἐν τῷ ἄμα εἰς φυγὴν αὐτὸς δὲ ἠσχαλίσθη πρῶτον περὶ τὴν χεῖρωσιν τῶν ὄρεινῶν φυλῶν τῆς Κιλικίας, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Ταρσὸν καὶ προσελάσας μετὰ τῶν λογάδων πεζῶν καὶ ἵππέων ἐσθασ-

σεν εἰς Μαλλὸν, πόλιν ἦν ἀπήλλαξε παντός φόρου, καὶ ἄλλως ἐτέμησε καθὸ λογιζομένην ἀποικίαν τῶν Ἀργείων.

Ἐνταῦθα, εἰς Μαλλὸν, ἔλαβε τὰς πρώτας ἀσφαλεῖς περὶ Δαρείου καὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στρατοῦ εἰδήσεις, ὅστις ἐλέγετο εἰς Σώχους διατρίβων τῆς Συρίας, κειμένους εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους Ἀμμανοῦ, καὶ ἀπέχοντας δύο ἡμερῶν ὄρμον ἀπὸ τῆς ὄρεινῆς παρόδου ἣτις σήμερον καλεῖται Βαυλάν, τὸ δὲ πάλαι ἔφερε καὶ αὕτη τὸ τῶν Ἀμανίδων πυλῶν ὄνομα. Ἡ παρόδος αὕτη, ἣ διερχομένη ἀνὰ μέσον τῆς σειρᾶς τοῦ Ἀμμανοῦ, ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν, καὶ διερχομένης τὸ μὲν πρῶτον διὰ τοῦ Ταύρου (τῶν Κιλικίων πυλῶν), κατόπιν δὲ διὰ τῶν πρὸ μικροῦ μνημειογευθεισῶν στενῶν διόδων μεταξὺ Ἀμμανοῦ καὶ θαλάσσης, τῶν καλουμένων κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδων πυλῶν, ἔπειτα δὲ Συρίων καὶ πάλιν Κιλικίων πυλῶν. Ὅθεν σπεύδων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδρος διῆλθε πρῶτον διὰ Ἰσοῦ, ὅπου κατέλιπε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας μετὰ μικρᾶς τινοῦ φρουρᾶς, ὕστερον διέβη διὰ τῶν Κιλικίων καὶ Συρίων πυλῶν, καὶ ἐκεῖθεν βαδίσας ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα Μυριάανδρον, τὴν πρῶτην τῆς Συρίας ἢ τῆς Φοινίκης πόλιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔλαβεν εἰδήσεις ἄλλας, ὅπως τῶν προηγουμένων διαφόρους καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁμοίων ἠναγκάσθη νὰ τροπολογήσῃ παντελῶς τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς στρατός, ἀναχωρήσας ἐκ Σώχων, εὐρίσκειτο ἤδη ἐν Κιλικίᾳ, εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων, περὶ Ἰσοῦ. Πῶς ὁ Δαρείος, ὅστις, συναγαγὼν τὸν πολυάριθμον αὐτοῦ στρατὸν εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀγωνισθῆ ἐνταῦθα ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, μετέβαλεν αἰφνης γνώμην καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ στενὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὅποια ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸ μικροῦ νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως. Ὁ Δαρείος, ἀριθμήσας τοὺς ἐξηκοντάκις μυρίους αὐτοῦ ἄνδρας, κατήντησε νὰ νομίσῃ ἑαυτὸν ἀναπαύωνιστον καὶ ἐν τούτοις εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον χρονοτριβήσαντα ἕνεκα τῆς νόσου εἰς Ταρόν, χρονοτριβήσαντα ἔπειτα ὁπίσω καὶ περὶ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ὄρεινῶν τῆς Κιλικίας πυλῶν καὶ ὑπέλαβε πάντα ταῦτα ὡς σημεῖα δισταγμοῦ καὶ δειλίας. Ὅθεν, τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ἦν ἐνέπνεε μὲν αὐτῷ ὁ ἀγανῆς περὶ αὐτὸν ὄχλος, ἐνίσχυον δὲ οἱ ἀσύνητοι αὐλικοὶ, μηδὲ προσέχων ἤδη εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν ἐν τῇ ἰπηρεσίᾳ αὐτοῦ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ περιμείνῃ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὰ ἀναπεπταμένα χωρία εἰς τὰ ὅποια μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης διέτριβεν, ἀλλὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ εἴρῃ αὐτὸν εἰς τὰς

στενὰς διόδους τῆς Κιλικίας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέβη τὸ ὄρος τοῦ Ἀμμανοῦ, ἀλλ' ὄχι διὰ τῆς παρόδου δι' ἣς προέκειτο νὰ διέλθωσιν οἱ Μακεδόνες. Διὰ τοῦ ὄρους Ἀμμανοῦ διήρχοντο δύο στεναὶ ὁδοί, ἡ μὲν μεσημβρινή, τὸ στενὸν τοῦ Βαυλάν, ἡ δὲ ὄρειος. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Μακεδόνες ἐπορευθήσαν πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διαβῶσι διὰ τῆς μεσημβρινῆς παρόδου τοῦ ὄρους καὶ προσβάλωσι τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν πεδιάδα, ὁ Δαρείος ὤρμησε διὰ τῆς βορείου διόδου εἰς Κιλικίαν ἵνα κατατροπώσῃ αὐτοὺς τοὺς Μακεδόνας καὶ διῆλθε τὴν διόδον ταύτην συνεπαγόμενος οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν σύζυγον, τὸν λοιπὸν γυναικωνίτην, τὰ τέκνα καὶ πολυτελεῖ ἑραπειάν, καὶ θησαυρὸν εἰς γρήματ' ἀποσκευῆν, οὐ μικρὸν, ἂν καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς Δαμασκὸν τῆς Συρίας. Φθάσας δὲ εἰς Ἰσοῦν, ἀπέκτεινε τοὺς αὐτῶν ἐγκαταλειφθέντας ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας, καὶ πορευθεὶς ἔπειτα διὰ τῆς αὐτῆς παραλίας ὁδοῦ δι' ἣς πρὸ μικροῦ εἶχε διέλθει ὁ Ἀλέξανδρος, ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸν ποταμὸν Πίναρον. Ὅτι ὁ Δαρείος οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔπραξεν ἢ νὰ συμπληρώσῃ τὴν σειρὰν τῶν ποικίλων αὐτοῦ στρατηγικῶν ἀμαρτημάτων, εἶναι πρόδηλον. Ἀφοῦ ἀφῆκεν ἀφύλακτον τὸ «Κύρου στρατόπεδον» ἀφύλακτους τὰς «Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας» δὲν ἐπέμεινε τοῦλάχιστον εἰς τὴν πρῶτην ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀγωνισθῆ εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, ὅπου, ἂν ὄχι ἄλλο, ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ καὶ νὰ καταστήσῃ χρήσιμον τὸ πλεῖθος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως τὸ ἀριστον καὶ πολυάριθμον ἵππικόν, ἀλλὰ, μεταβάλλων αἰφνης γνώμην, ἤλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰ στενὰ τῆς Κιλικίας, ἥπου ἀπέβη ἀχρηστος ἡ πλείστη αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἐπῆλθεν, ἂν ὄχι ἐντελής ἰσότης, εὐβαίως ὅμως ὀλιγωτέρα τις δυσαναλογία μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν ὡς πρὸς τὸ ποσόν, ἐνῶ ἤδη ὡς πρὸς τὸ ποιὸν ὁ μακεδονικὸς ἦτο ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπαρον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἔμαθεν εἰς Μυριάανδρον ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰσοῦ φυγάδων, τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην εἰς Κιλικίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Δαρείου, δὲν ἐπίστευσε κατ' ἀρχὰς ὅτι οὗτος ἔπραξε τοσούτου ὀγκῶδες λάθος, οὐδ' ἐπίσθη περὶ τούτου, εἰμὴ ἀφοῦ ἡ ἀγγελία ἐπεκυρώθη ὑπὸ τινῶν αὐτοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες, ἀναπλεύσαντες τὴν παραλίαν ἐπὶ τριακοντῶρου, εἶδον αὐτοῖς ὄμμασι τὰ ἀναριθμητὰ τῶν βαρβάρων πλῆθη στρατοπεδούμενα περὶ τὴν θαλάσσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς συγκαλέσας τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἡγάρχας, καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας,

ἀνήγγειλεν αὐτοῖς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ἐξήγησε τὸ λάθος τοῦ Δαρείου τοῦ καθείρξαντος τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας εἰς στενωπὸν, ἐνθύμισεν ἰδίως εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι αὐτοὶ μὲν μάχονται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος συμφέροντος, ἐνῶ οἱ μετὰ Δαρείου συστρατευόμενοι ὁμογενεῖς ἀθλιῶς ἐπὶ μισθῷ κινδυνεύουσιν, ἀνεκλίεσεν εἰς τὴν μνήμην ἀπάντων τὸ τῶν μυρίων Ἑλλήνων ὑπὸ Ξενοφῶντα κατόρθωμα, καίτοι μὴ ἐχόντων παντόπασιν ἵππικόν, ἐνῶ ἤδη ὁ στρατὸς τοσούτους εἶχε παρόντας ἵππεῖς Θεσσαλοὺς, Βοιωτοὺς, Πελοποννησίους, Μακεδόνας καὶ Θρᾷκας, καὶ ἐπὶ πᾶσι παρέστησε τὴν νίκην ὡς ἀναμφισβήτητον· ἐφ' ᾧ οἱ ἀκροώμενοι πάντες λαμπρῶς ἐπικροτήσαντες καὶ τὸν βασιλέα δεξιούμενοι, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἐν τῷ ἄμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέειχε τότε ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν στάδια καὶ ἀναχωρήσας ἀφ' ἐσπέρας ἐφθασε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν μεταξὺ Ἀμικῶν καὶ θαλάσσης παράδοον, τὰς καλουμένας Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας, δι' ἧς εἶχε διέλθει πρὸ δύο ἡμερῶν. Γενόμενος δὲ οὕτω πάλιν κλίριος τοῦ ἀξιολόγου τούτου χωρίου, ἀνέπαυσεν ἐνταῦθα τὸν στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα περὶ τὰ χαράγματα προήλασε πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον. Κατ' ἀρχάς, ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἐβάδιζεν ἦτο τασούτον στενὴ, ὥστε ἠναγκάζετο νὰ προάγῃ ἐπὶ κέρασ, ὃ ἔστι διὰ φάλαγγος ἐγούσης τὸ βάθος πηλοπλάσιον τοῦ πλάτους· τὸ δὲ ἵππικόν παρείπετο εἰς τὸ πεζικόν· μετ' ὀλίγον ὁμοῦς καταστάσης τῆς ὁδοῦ εὐρυτέρας ὁμοιωσύν, ὁ Ἀλέξανδρος ἤδυνήθη, παράγων ἀπὸ τῶν ὀπισθεν εἰς τὰ πρόσω ἀλληλοδιαδόχως τὰς διαφόρους τῶν ὀπλιτῶν τάξεις, νὰ ἀναπτύξῃ τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν ποταμὸν Πίναρον ὅστις ἔτεμνεν ἐγκαρσίως τὴν παράδοον, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην. Τὴν ἄκρον δεξιὰν κατέλαθον οἱ ὑπασπιστοί, μετὰ δὲ τούτους ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ πέντε τάξεις τῆς φάλαγγος ὑπὸ τὸν Καῖνον, τὸν Περδίκκην, τὸν Μελέαγρον, τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν. Τῶν τριῶν τελευταίων ἀριστερῶν τάξεων πρόιστατο ὁ Κρατερὸς, τῆς δὲ ὅλης ἀριστερᾶς ὁ Παρμενίων. Τὸ πλάτος τοῦ πεδίου μεταξὺ τοῦ ὄρους ἐκ δεξιῶν καὶ τῆς θαλάσσης ἔξ ἀριστερῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰ 14 στάδια. Καὶ ὁμοῦς ὁ Ἀλέξανδρος, φοβούμενος μήπως κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων βαρβάρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν διέταξε τὸν Παρμενίωνα νὰ μὴ τύχη καὶ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τάξας πρὸς δεξιὰν τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἵππεῖς, καὶ προσέειπε τοὺς Ἀγριῆνας καὶ ἄλλο

ἐλαφρὸν πεζικόν, ἔπειψεν εἰς τὸν Παρμενίωνα πρὸς ἀριστερὰν ὅπου τὸ σμμαχικόν ἵππικόν καὶ προσέειπε τοὺς Φιλῶς ὠπλισμένους Θρᾷκας καὶ Κρήτας πεζοὺς.

Οὕτω διεκόσμησε τὸν στρατὸν ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ δὲ Δαρεῖος μαθὼν αὐτὸν ἐπερχόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀγωνισθῇ ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἦτοι παρὰ τὸν ποταμὸν Πίναρον, τοῦ ὁποῦ αἱ ὄχθαι ἦσαν μὲν ἐνιαχοῦ ἀπέκρημοι, κατέστησαν δὲ διὰ χαρακωμάτων ἔτι μᾶλλον δυσπρόσιτοι· οὐδὲν ἤτιον ὁ μέγας βασιλεὺς ἵνα ἔτι ἀσφαλέστερον παραταχθῇ διεβίβασε πρὸ πάντων πέραν τοῦ ποταμοῦ τρισμυρίους μὲν ἵππεῖς, Φιλῶς δὲ διςμυρίους· καὶ τούτου γενομένου ἐπλήρωσε παρ' αὐτὸν τὸν Πίναρον ἅπαν τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης πλάτος δι' 90,000 ὀπλιτῶν, ἐξ ὧν 30,000 Ἕλληνες κατεῖχον τὸ μέσον, ἀνά 30,000 δὲ ὡς ὀπλιτῶν ἰσχυραμένοι Ἀσιανοί, οἱ λεγόμενοι Κάρδακες, κατέλαθον ἑκατέραν τῶν πλευρῶν. Εἰς τὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑψώματα ἐτάχθησαν διςμυριοὶ ἄνδρες, ἵνα προσβάλωσι τὴν δεξιὰν καὶ τὰ νῶτα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ λοιπὸς ἀναρίθμητος ὄχλος ἔμεινε, διὰ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἄχρηστος, τὸ δὲ χειριστὸν δὲν συνεκροτήθη εἰς ἐπιφυλακὴν τινα ἐπιτηδεῖαν νὰ βοηθήσῃ ὅπου δεῖ, ἀλλ' ἐμεινῆθη χύδην εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀσιανῶν ὀπλιτῶν. Ὁπωσδήποτε, παραταχθέντες οὕτω τοῦ στρατοῦ, ἀνεκλήθησαν οἱ διαβάντες τὸν Πίναρον τρισμυριοὶ ἵππεῖς καὶ διςμυριοὶ πεζοί· καὶ μέρος μὲν τοῦ ἵππικοῦ ἐκείνου ἀπεστάλη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἄκρον ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸ ὄρεινόν τοῦ χωρίου δὲν ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἐνεργήσῃ, διετάχθη ἔπειτα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ὅπου ἴστατο ἤδη καὶ τὸ ἀριστενὸν μέρος τοῦ περσικοῦ ἵππικοῦ· ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐπείχεν ἐπὶ ἄρματος τὸ μέσον τῆς πάσης τάξεως, ὀπισθεν τοῦ κρατίστου σὺ τῆς πεζικοῦ ἦτοι τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἀντιπάλου παράταξιν εἰμὴ μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἥτις ἐπὶ τινα χρόνον ἐκάλυψε τοὺς πολεμίους· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινεν ἀναγκάσειν νὰ τροπολογήσῃ κατὰ τι τὰς διατάξεις αὐτοῦ, πέμψας εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τὸ θεσσαλικόν ἵππικόν, ἀναγκάσας, κυρίως διὰ ταξοτῶν, εἰς ὑποχώρησιν τοὺς διςμυρίους ἄνδρας τοὺς ταχθέντας ὑπὸ τοῦ Δαρείου εἰς τὰ πρὸς ἀριστερὰν τῶν Περσῶν ὑψώματα, ἵνα ἀπειλήσωσιν ἐκεῖθεν τὴν δεξιὰν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐξίσωσε τὸ μέτωπον πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον διὰ ποικίλων μισθοφορικῶν σωματίων.

Οὕτω πως ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοί· καὶ ἦσαν μὲν αἱ διατά-

Ξεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου πολὺ πῶν τοῦ Δαρείου ἐπιτηδειότεραι, ἐπειδὴ ὁμοίως ἐπὶ τέλους τριπλάσια πρὸς τὸν ποταμὸν συνεπικνώθη ὑπὸ τῶν Περσῶν δύναμις, καὶ μέρος ἀξιόλογον τῆς δυνάμεως ταύτης ἦσαν Ἕλληνας ὀπλίται τριεμῦριοι, ὁ ἀγὼν ἀνηγγέλλετο ὡς πρὸς πεισματώδης· ἀλλ' ἐμελλε, διὰ τὴν τοῦ Δαρείου ἀθλιότητα, νὰ λάβῃ παραδόξως εὐχερῆ καὶ ταχεῖαν τὴν λύσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναπαύσας ἐπὶ μικρὸν τὰ στρατεύματα, ἤρχισε νὰ προχωρῆ βάδην πρὸς τὰ ἐμπρός, ὑποθέτων ὅτι οἱ ἐχθροὶ θέλουσι διαβῆ τὸν ποταμὸν ἵνα πρῶτοι προσβάλοσι. Βλέπων ὁμοίως αὐτοῦς ἀκινήτους μένοντας ὀπισθεν τοῦ ποταμοῦ, ἐξηκολούθησε προχωρῶν, καὶ ἅμα φθάσας ἐντὸς βέλους, παραλαβὼν τὸ ἵππικόν, τοὺς ὑπασπιστάς καὶ τὰς ἐν τῇ δεξιᾷ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἐτάχυνε τὸ βῆμα, διεπέρασε τὸν ποταμὸν καὶ ἐπέπεσε ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τοὺς Κάρδακας τῆς ἀριστερᾶς τῶν Περσῶν πτέρυγος. Οἱ δὲ, μικρὸν μόνον ἀντιστάσαντες, ἔτρεψαν σχεδὸν ἀμέσως τὰ νῶτα, καὶ, τὸ δεινότερον, ταύτην ἰδὼν τὴν τροπὴν ὁ Δαρεῖος νομίζει ἑαυτὸν κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ ὑπὸ πανικοῦ φόβου καταληφθεὶς, εὐθὺς ὡς εἶπεν ἐπὶ τοῦ ἄρματος, παρακολουθεῖ τοὺς πρῶτους φυγάδας. Ἀκόμη μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη, ἀκόμη ἴστατο τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀκέραιον, 60 μὲν χιλιάδες ὀπλιτῶν, 100 δὲ χιλιάδες ἵππέων, πολλὰ δὲ μυριάδες ἄλλαι πεζῶν· ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν δὲν ὑπερέβαιναν τοὺς τριεμῦριους ἄνδρας, καὶ οἱ διώκοντες ἦσαν ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεως τούτων. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὑπὸ τοσοῦτου κατελήφθη τρόμου ὥστε ἔτρεγεν ἀσθμαίνων καὶ ἐπειδὴ ἀπήντησε φάραγγας τινὰς καὶ δυσχωρίας, ἐνπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἄρματος, ἐξηκολούθησε τὴν φυγὴν ἐφιππος ἀφοῦ ἔριψε καθ' ὁδὸν ἀσπίδα, τόξον, κἀνδύον (ἦτοι τὸν βασιλικὸν μανδύον). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκτρᾶς ταύτης δειλίας ἦτο πρόδηλον. Τὸ μέσον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν, ὅπου ἴσταντο οἱ Ἕλληνας μισθοφόροι καὶ τῶν ἵππέων Περσῶν οἱ ἀριστοί, ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κρατερὸν καὶ Παρμενίωνα τάξεων τῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ἵππέων, ἐνόσω ὑπέθετον παρόντα τὸν Δαρεῖον. Οἱ Ἕλληνας μάλιστα μισθοφόροι τοσοῦτον πεισματώδως ἀνέστησαν ὥστε ἔπεσον ἐνταῦθα ὅ τε ταξιάρχης Πτολεμαῖος ὁ Σελεύκου καὶ 120 λογάδες φαλαγγίται. Ἀλλ' ἅμα ὁ Ἀλέξανδρος, συμπληρώσας τὴν τροπὴν τῆς ἀριστερᾶς τῶν πολεμίων, ἐπέπεσε ἐκ πλαγίου κατὰ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων, διεδόθη δὲ συγχρόνως ὅτι ὁ Δαρεῖος ἐγένετο ἄφαντος ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὑπενέδωκαν ἐξ ἀνάγκης τὸ τε κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐτρέπησαν ὁμοίως εἰς φυγὴν, ἥτις ἀπέβη τοσοῦτω μᾶλλον ἄτακτος καὶ ὀλεθρία, ὅ-

σφ ὁ Δαρεῖος οὐδεμίαν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ διαταγὴν περὶ τοῦ πρακτεῦ, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως, οὐδεὶς δ' ἐτόλμα ν' ἀναπληρώσῃ τὸν βασιλέα, καὶ ἂν ἐτόλμα, ὑπὸ οὐδενὸς ὑπηρετοῦτο.

Ἡ διώξις δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ, διότι ἡ μάχη συνεκροτήθη κατὰ μῆνα νοέμβριον καὶ ἤρχισε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας πολὺ μετὰ τὴν μεσημέριαν, ὥστε τὸ καχέως ἐπελθὼν σκότος ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὐδὲν ἤττον ἡ λεία καὶ ἡ σφαγὴ ἀπέβησαν μεγάλα. Ἀπὸν τὸ στρατόπεδον τοῦ Δαρείου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ σύζυγος, ἡ ἀδελφὴ, ὁ υἱὸς καὶ δύο θυγατέρες ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἄρμα αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὸ τόξον, καὶ προσέτι τριεχιλία τάλαντα εἰς χρυσόν, ἐκτὸς ἀπέριων ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων, σκευῶν καὶ αἰχμαλώτων. Πεσόντες λέγονται δεκαεμῦριοι Πέρσαι, ἐξ ὧν ἵππεις ὑπὲρ τοὺς μυρίους, καὶ ἐν τούτοις πλεῖστοι μεγίστῃν. Ἐν γένει δὲ ἐξ ὅλου τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ δὲν διετήρησαν τὰς τάξεις αὐτῶν εἰμὴ 4,000 ἄνδρες, οἱ μετὰ τοῦ Δαρείου τὸν Εὐφράτην διαπεράσαντες, καὶ 8,000 Ἕλληνας μισθοφόροι, οἵτινες, ἐν μέρει διὰ ξηρᾶς καὶ ἐν μέρει διὰ θαλάσσης, κατέρωθον νὰ διασωθῶσιν εἰς Αἴγυπτον. Ὅλος ὁ λοιπὸς ὄμιλος διελύθη ὡς ἴστος ἀράχνης. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοσοῦτον ὀλοσχεροῦς νίκης, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 300 νεκροῦς ἐκ τῶν πεζῶν καὶ 150 ἐκ τῶν ἵππέων. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ περὶ Ἰσθῶν μάχη καὶ τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀλλεπαλλήλων στρατηγικῶν ἀμαρτημάτων τοῦ Δαρείου, μάλιστα διὰ τῆς ἀγεννοῦς ἐκείνης ἀνανδρείας, ἥτις φαίνεται τοσοῦτω μᾶλλον παράδοξος, ὅσφ οἱ Πέρσαι μεγίστῃν διεπρεπον συνήθως ἐπὶ γενναιότητι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαρεῖος, πρὶν βασιλεύσῃ, κατέστη περιώνυμος ἐπὶ τῇ ἀλκῇ καὶ τῇ τόλμῃ· ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐξηχρεώσεν αὐτὸν, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς ψυχὰς ἀσθενεῖς.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, μέγας διατελέσας ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἤττον θαυμαστὸς μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χρηστότητα, μεθ' ἧς προσηγήθη πρὸς τὴν μητέρα, πρὸς τὴν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτε ἐπανῆλθε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς διώξεως, εὔρε τὴν σκηνὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως παρασκευασθεῖσαν ἵνα ὑποδεχθῇ αὐτόν· ἀλλὰ πρὶν δειπνήσῃ, ἀκούσας ἐκεῖ που πλησίον θρήνους καὶ κωπετοῦς γυναικῶν, καὶ μαθὼν ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἐκλαίον νομίζουσαι αὐτὸν ἀποθανόντα, ἔσπευσε νὰ πέμψῃ τὸν Λεοννάτον, ἵνα τῶν ἑταίρων, ἵνα βεβαιώσῃ αὐτὰς ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῆ, καὶ νὰ προσθέ-

ση ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι νὰ διατηρήσωσιν ἅπασαν τὴν βασιλικὴν αὐτῶν θεραπείαν, καλούμεναι πάντοτε βασίλισσαι. Τσαύτην δὲ ἔδειξε σωφροσύνην, ὥστε, ὡς βεβαιούται ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Παρμενίωνα ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας περικοπὴν δίσωσεν ἡμῖν ὁ Πλούταρχος, οὐδὲ νὰ ἰδῆ ἠθέλησε τὴν Δαρείου γυναῖκα, καὶ οὐδὲ νὰ ἀκούῃ ἠὲ χαριστέϊτο τοὺς ὁμιλοῦντας περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς. Βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη καὶ μάλιστα κατὰ τὸ τελευταῖον, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβαλε τὴν ἐξαιρετον ταύτην ἐγκράτειαν· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περὶ Ἰσὸν μάχης, ἦτο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρετῆς· καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἐν ταῦτῳ ἐν ἀκμῇ τοῦ κανονικοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὸν ἀφειδῶς, ὅπως συνηθίζει πολλάκις ὡς πρὸς τὰ ἐκλεκτὰ αὐτῆς σκευή, ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς κάλλονῆς, τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς σωφροσύνης, περιέβαλλεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν διὰ τοῦ χαρακτηῆρος ἐκείνου τῆς θεότητος ὃν τοσοῦτον προθύμως ἐλάτρευσαν ἐν αὐτῷ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθέντα ἔθνη.

Τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ αὐτὸς ὄν τετρωμένος εἰς τὸν μηρὸν διὰ ξίφους, ἐπεσκέφθη ὅμως κατὰ τὴν συνθήειάν του τοὺς τραυματίας, καὶ τοὺς νεκροὺς συναγαγὼν, ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς σὺν τῇ δυνάμει πάσῃ ἐκτεταγμένη λαμπρότατα ὡς εἰς πόλεμον· καὶ ἐπήνεσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ διὰ χρημάτων ἐδράθευσεν αὐτούς. Μεθ' ὃ ἐπορεύθη διὰ τῆς κοίτης Συρίας πρὸς τὴν φοινικικὴν παραλίαν, πέμπας ἐνταῦτῳ τὸν Παρμενίωνα ἐπὶ τὴν Δαμασκὸν, τῆς ὁποίας ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος ἐγένετο εὐχερῶς κύριος, λαβὼν ἐνταῦθα καὶ θησαυροὺς πολλοὺς καὶ αἰχμαλώτους οὐκ ὀλίγους καὶ ἐπισήμους. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος παρελάμβανεν ἐν τούτοις ἀμαχητὶ τὰς πρώτας φοινικικὰς πόλεις, καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὐρισκόμενος, τὴν Μάραθον, ἔλαβε παρὰ τοῦ Δαρείου πρέσβεις καὶ ἐπιστολὴν, δι' ἧς οὗτος ἤτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς μητρὸς, τῆς συζύγου, καὶ τῶν τέκνων, προτείων φίλιαν καὶ συμμαχίαν καὶ παρενείρων ὅτι ὁ Φίλιππος πρῶτος ἤρξατο ἀδικίας πρὸς τοὺς Πέρσας, ὅτι ταύτην ἐξηκολούθησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἀμυνόμενος αὐτόν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν χαρακτηριστικὴν, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ διασωθὲν ἡμῖν κείμενον αὐτῆς. «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδίκημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμῶν κατασταθεὶς, καὶ τιμωρή-

σασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περινθίοις ἐβοήθησατε, οἱ τὸν ἐμὸν πατέρα ἠδίκουν. Καὶ εἰς Θράκην, ἧς ἡμεῖς ἄρχομεν, δύναμιν ἐπέμφεν Ὀρχος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευσάντων, οὐκ ὑμεῖς συνετάξατε (ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπάσατε) καὶ Ἀρσὴν ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγίου, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐ δικαίως, οὐδὲ κατὰ τῶν Περσῶν νόμον, ἀλλὰ ἀδικούντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἑλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, ὅπως πρὸς με πολεμῶσι, καὶ χρημάτων ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίων τε λαθόντων, καὶ τῶν παρὰ σοῦ πεμφθέντων, τοὺς ἐμοὺς φίλους διασφειράντων, καὶ τὴν εἰρήνην, ἣν τοῖς Ἑλλησι κατεσκευάσα, διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσσα ἐπὶ σε, ὑπάρξαντός σου τῆς ἔχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχη νενίκηκα, πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγούς καὶ σατράπας, νῦν δὲ καὶ σὲ καὶ τὴν μετὰ σοῦ δύναμιν, καὶ τὴν χώραν ἔχω, τῶν θεῶν μοι δόντων, ὅσοι τῶν μετὰ σοῦ παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ' ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλωμαι, καὶ οὐκ ἄκοντες παρ' ἐμοῦ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκόντες ἔυστρατεύονται μετ' ἐμοῦ. Ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος, ἦκε πρὸς ἐμὲ. Εἰ δὲ φοβῆ μὴ ἐλθὼν πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμψε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληψομένους. Ἐλθὼν δὲ πρὸς με, τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις, αἶτει καὶ λάμβανε. Ὅ,τι γὰρ ἂν πείθῃς ἐμὲ, ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅταν πέμπῃς παρ' ἐμὲ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε· μηδὲ ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν, φράζε εἶπτο δέη. Εἰ δὲ μὴ, ἐγὼ βουλεύσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικούντος. Εἰ δὲ ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγωνίαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεύγε· ὡς ἐγὼ ἐπὶ σὲ πορεύσομαι, οὐ ἂν ἦς.»

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιωματικῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε νὰ ἀναφέρῃ, πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ κατὰ Δαρείου πολέμου, πολλὰς ἰδίας μεταξὺ Περσίας καὶ Μακεδονίας εἰδίδας· καὶ ὅμως πρῶτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν τοῦ ἀνα χεῖρας ἀγῶνος λέγει τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατεῖαν τὰς ἄλλας τοῦ πολέμου αἰτίας παρατίθησι κατόπιν, ὡς δευτέρου λόγου ἀξίας. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ἑαυτὸν ἤδη κύριον ἀπάσης τῆς Ἀσίας. Ἀκόμη δὲν εἶχε καταλάβει εἰμὴ μόνον τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέρος ἐλάχιστον τῆς Συρίας· ἀκόμη ὁ Δαρεῖος ἦτο κύριος οὐ μόνον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ δ-

λων τῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς ἀχανῶν χωρῶν ἀκόμη εἶχε τοὺς ἀκαταλόγιστους θησαυροὺς τῆς Περσεπόλεως καὶ τῶν Σούσων ἀκόμη ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς ἑκατὸν καὶ διακοσίων μυριάδων, καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεκέρυττεν ἤδη αὐτὸν πεπτωκότα τῆς ἀρχῆς, ἐαυτὸν δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης κάτοχον· τοσαύτη ἦτο ἡ πεποίθησις ἣν εἶχεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ· διότι τῆς μὲν ἀσθενείας τῆς περσικῆς κυβερνήσεως ἀνέκαθεν γνωστῆς οὔσης, ἔλαβεν ἐπανειλημμένως πείραν, περὶ Γρανικὸν καὶ περὶ Ἰσσόν· ἐκ δὲ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, οἱ μὲν, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, ὑπεδέχοντο αὐτὸν ὡς λυτρωτὴν, οἱ δὲ, προκειμένου ἀπλῶς νὰ μεταβάλλωσι κυριάρχην, οὐδένα ἐφαίνοντο διαθεθειμένοι νὰ ἀναλάβωσιν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς περσικῆς δυναστείας. Τούτου ἕνεκα βλέπομεν τὸν Ἀλέξανδρον εὐχερῶς καταλαβόντα τὰς πλείστας φοινικικὰς πόλεις, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλίδα καὶ μητρόπολιν τῆς τῶν Φοινίκων εὐημερίας, τὴν Σιδῶνα αὐτὴ ἢ πασῶν τῶν πόλεων ἐκείνων ἰσχυροτέρα, πλουσιωτέρα καὶ ναυτικωτέρα, ἢ Τύρος, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν δῶρα πολυτελῆ καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ διαβεβαίωσεῖς ὑποταγῆς, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἀμαχητὶ καὶ τὴν Φοινικὴν ἅπασαν· ἀλλ' αἰφνης προέκυψεν ἐνταῦθα ἀπροσδόκητος τις ἔρις, δι' ἣν ἐξετέθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν ἀγῶνων, ὅσους ἀνέλαβε ποτὲ, καθ' ὅλον τὸ δεκαετὲς κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Οἱ Τύριοι, ὡς προείπομεν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ μὴ εἰσέλθωσιν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, διότι οὐδ' εἰς τοὺς προτέρους κυριάρχας, τοὺς Πέρσας, ἐπέτρεπον τοιοῦτό τι. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀγανακτήσας διὰ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας τὴν πόλιν, καὶ ἤρχισεν οὕτω, κατὰ φεβρουάριον τοῦ 332, ἡ περιδόχτος ἐκείνη πολιορκία ἣτις διήρκεσε μῆνας ἐπὶ τὰ, καὶ εἶναι διὰ τὴν ἑκατέρωθεν ἀναδειχθεῖσαν καρτερίαν, τέχνην καὶ ἀνδρείαν, τὸ περιφημώτατον ἴσως ὅλων τῶν πολιορκητικῶν ἔργων ὅσα ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἱστορία. Ὅτι μάλιστα περιποίησε πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν Τυρίων, ἦτο ὄχι μόνον τὸ ὄχυρόν τῆς πόλεως, ἦν καὶ φύσις καὶ τέχνη κατέστησαν δυσπρόρητον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ λαμπρὸς αὐτῶν στόλος, ὅστις ἐπῆλθεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὅλων τῶν λοιπῶν φοινικικῶν πόλεων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Κυπρίων ὁ στόλος, συντάχθη μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καταστάντος ἕκτατος οὕτω κυρίου τῆς θα-

λάσσης οὐδὲν ἦττον ἢ τῆς στερεᾶς. Καὶ ὅμως τοσαύτην οἱ Τύριοι ἀνέδειξαν ἐπιτηδειότητα καὶ τόλμην καὶ ἐπιμονὴν, ὥστε ἴσως ἤθελον ἀξιωθῆ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ματαιώσωσι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ νὰ παρεβάλλωσι πρόσκομμα ἀνυπέβλητον εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἂν ὁ Δαρεῖος ἐφαίνετο ὅπως οὐν ἄξιος τοῦ εὐτυχήματος τούτου καὶ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος βασιλεὺς τῆς Ἀσίας, ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ εὐκαιρίας τοσοῦτον λαμπρᾶς, περιωρίζετο εἰς ἰκεσίας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις, περὶ τὰ τέλη τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου, ἀντὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸν μετὰ στρατοῦ ἐπερχόμενον, ἔλαβε δευτέραν παρ' αὐτοῦ πρεσβείαν ἐπαγγέλλουσαν μύρια μὲν τάλαντα ὡς λύτρα τῆς μητρὸς, τῆς γυναικὸς, τῶν παίδων, προσθέτουσαν δὲ ὅτι ὁ Δαρεῖος παραχωρεῖ αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χώραν μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς ἐλληνικῆς, καὶ δίδει αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ νὰ διατελῇ τοῦ λοιποῦ φίλος καὶ σύμμαχος. Ὁ Ἀλέξανδρος καθυπέβαλε τὴν πρότασιν εἰς τὴν σύλλογον τῶν ἐταίρων, καὶ ἐνταῦθα ὁ Παρμενίων, λέγεται εἰπῶν· «ἐγὼ μὲν, εἰ Ἀλέξανδρος ἤμην, ἔλαθον ἂν ταῦτα»· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη, ὡς βεβαιούται, «καὶ γὰρ, νῆ Δία, εἰ Παρμενίων.» Καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Δαρεῖον ὅτι τῶν μὲν χρημάτων αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχει χρεῖον, οὔτε συναινεῖ νὰ λάβῃ ἀντὶ πάσης τῆς χώρας τὸ μέρος· προσεχάλει δὲ τὸν Δαρεῖον νὰ προσέλθῃ ὑποσχόμενος πᾶσαν φιλοφροσιν δεξιῶσιν· εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς ἐπ' ἐκείνον ἦδη παρεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Τύρου μεθ' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἑτέραν πολιορκίαν, τὴν τῆς Γάζης, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐσχάτη πόλις ἣν ἀπέμτα ὁ ἐπ' Αἰγύπτου ἐκ Φοινίκης ἐρχόμενος, ἔκειτο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐρήμου, καὶ ἀπέχε τῆς θαλάσσης περὶ εἴκοσι σταδίου. Ἀντίστη δὲ, διότι πρὸ πάντων ἠτύχησε νὰ ἔχῃ φρούραρχον γενναῖόν τινα εὐνοῦχον ὀνόματι Βάτιν, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ αὐτίς, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ σώσωσιν αὐτὸ ἐὰν ἄλλος παρὰ τὸν Δαρεῖον ἡγεμὼν προΐστατο τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὁ Βάτις ἀπομονωθεὶς καὶ μηδεμίαν ἐξέσθην λαθῶν ἐπικουρίαν, ἐξεπορθήθη ὁμοίως μετὰ δίμηνον πολιορκίαν, ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἐπορεύθη ἤδη ἀκολούτως ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ βούλευμα, τοῦ νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως πᾶσαν πρὸς τὴν Μεσόγειον παραλίαν.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῆς περσικῆς

κυριαρχίας στασιάζαντες, πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ὑποκύψωσιν αὐτῆς, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν εἶχον διαθέσιν νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου, οὐδ' εἶχον ὁ Πέρσης Μαζάκης, ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης, ἀποχρώσας ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις. Ὅθεν μετὰ ἑπταήμερον πορείαν ἀπὸ Γάζης, εἰσῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀμαχητὶ εἰς Πηλούσιον, τὸ πρῶτον τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο φρούριον, ὅπου ἐβασθεν ὑπὸ Ἑφραϊτίωνα καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὅστις ἐβασσοκράτει ἤδη, καθ' ἃ προείπομεν, διαλυθέντος σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς φοινικικῆς παραλίας. Ἀπὸ Πηλουσίου τὸν μὲν στόλον ἐπεμψεν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς Μέμφιν, αὐτὸς δὲ ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅπου ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ὁ Μαζάκης, παραδὸς καὶ ἅπαντα τὸν θησαυρὸν εἰς 800 τάλαντα συμποσούμενον καὶ ἄλλα πολυτίμητα σκευῆ. Ἐνταῦθα ἀνεπαύθη ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐτέλεσε θυσίαν λαμπρὰν εἰς τε τοὺς ἄλλους θεοὺς, καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων Ἄπιν· καὶ ἀγωνία ἐποίησε γυμνικὸν τε καὶ μουσικὸν, καλέσας ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δοκιμωτάτους περὶ ταῦτα τεχνίτας. Ἐπειτα ἐκ Μέμφιος κατέπλευσεν, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου, εἰς Κάνωθον, ὅθεν παρέπλευσε τὴν παραλίαν, ἵνα ἴδῃ τὴν τε παρ' Ὀμηρῶ θρυλουμένην νῆσον Φάρον καὶ τὴν λίμνην τὴν Μαρίαν ἢ Μαρεῶτιν. Τότε δὲ ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν νῆσον Φάρον στερεᾶς, μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Μαρεώτιδος λίμνης, πόλιν νέαν, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ Ἀλεξανδρείαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας ἀντὶ τῆς προτέρας πρωτεύουσας Μέμφιος. Ὁ ἐκλεχθεὶς ἐπὶ τούτῳ γῶρος ἦτο εὐάερος καὶ ὑγιεινός, ἅμα δὲ ἐπιτήδειος εἰς ναυτιλίαν καὶ ἐμπορίαν· ἐνεκα τῆς προκειμένης νήσου Φάρου, κατωρθώθη νὰ κατασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἀλίμενον ἄλλως ἐκείνην παραλίαν, δύο ἄριστοι λιμένες, διὰ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἐπερχόμενα πλοῖα, ἐνῶ ἡ Μαρεώτις λίμνη, ἣτις διὰ παικίλων διωρύγων συνεδέετο μετὰ τοῦ Νείλου, εὐχερῶς ἐκμίξεν ἀπὸ τῆς μεσογαίης τὰ πρὸς ἐξαγωγὴν ὠρισμένα ἐμπορεύματα. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου χεῖρ, ἣτις συγχρόνως καὶ ἐμάχετο καὶ ἐκιδέρινα, καὶ κατέλυε καὶ ἐδημιούργει, ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκείνης, ἣτις μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἀποθῆ μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις, νὰ καταστῇ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιάζοντός τινος ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀφοῦ δὲ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον

εὐτυχοῦσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορειῶν τῆς μεσογαίης θαλάσσης.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθε διὰ τῆς ἐρήμου πρὸς τὸ κατὰ τὴν Λιβύην ἱερόν τοῦ Διὸς τοῦ Ἀμμωνος, τὸ περίφημον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μαντεῖον. Εἰσαχθέντος τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰς τὸν ναὸν, ὁ προφητεύων ἀνὴρ «χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ.» ὡς ἀπὸ θεοῦ ἔχων τὴν πρόρρησιν ταύτην· ὁ δὲ ὑπολαβὼν «δέχομαι, εἶπεν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὺς, ἀλλ' εἰ μοι δίδως τὴν ἀπάσης γῆς ἀρχήν.» Τότε ὁ ἱερεὺς συμβουλευθεὶς τοὺς συλλειτουργοὺς ἀπεκρίθη ὅτι ὁ θεὸς θεβαίως ἐπιτρέπει τὴν αἴτησιν αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἠρώτησε πάλιν, ἐὰν ἐτιμωρήθησιν ἅπαντες οἱ φονεῖς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ διέφυγόν τινες· ἀλλ' ὁ προφήτης ἀνεβόησεν «εὐφῆμαι, διότι οὐδεὶς ἀνθρώπων ὑπάρχει, ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιβουλευθῇ τὸν γεννήσαντά σε· οἱ δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἔτυχον ἅπαντες τῆς δεούσης τιμωρίας.» Ἐντεῦθεν παρήχθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μεθῶν ἐκ τῶν εὐτυχημάτων καὶ τῶν κατορθωμάτων, ἠθέλησεν, ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς ἢ Περτεὺς, νὰ ἀναφέρῃ εἰς Δία τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἴσως τῶνόντι παρεσκευάσεν ἐκ μακροῦ τὰ τῆς ἀποκρίσεως τοῦ χρηστηρίου. Ἀλλ' ὅτι ἐπιστευσέ ποτε εἰς τοιοῦτό τι ἢ ἀπήτησε νὰ ὑπολάβωσιν αὐτὸν ὡς παῖδα Διὸς καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἄχρι τοῦδε ἀξιόσφι πολλοὶ τῶν κατηγόρων αὐτοῦ, φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανον· τοῦλάχιστον καὶ ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὁ Πλούταρχος ρητῶς λέγουσιν, ὅτι δέν ἀνέφερε τὴν γένεσιν εἰς θεὸν, εἰμὴ ἵνα καταπλήξῃ τοὺς βαρβάρους ὑπηκόους, πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας οὐδέποτε σπουδαίως περὶ τούτου ἐλάλησε, καὶ ἐνίοτε μάλιστα δὲν ἐδίστατε νὰ εἰρωνευθῇ ἀγαφάνδρον τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην καταγωγὴν. Διότι λέγεται π. γ. ὅτι βραδύτερον πληρωθεὶς ὑπὸ τοξέυματος, καὶ περιαλλαγῆς γινόμενος· «τοῦτο μὲν, εἶπεν, ὦ φίλοι, τὸ ρέον, αἷμα, καὶ οὐκ ἰχθὺρ,

«οἷος πέρο τε ρέει μικράεσσι θεοῖσιν».

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Αἴγυπτον περὶ τοὺς τέσσαρας ἢ πέντε τὸ πολὺ μῆνας. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 331, ἀφοῦ διέταξε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίας τινὰς Ἑλλήνων καὶ Θρακῶν, ἀπῆλθεν ἀπὸ Μέμφιος εἰς Φοινίην, ὅπου ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Φοινίην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματα, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν μεσογαιοτέραν Ἀσίαν ἐπιστρατεῖαν. Μηδέποτε δὲ λησμονῶν τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ προαιρούμενος καθ' ἕκαστον αὐτῶς εἰπεῖν ὄψμα, νὰ συνοικισοῖ πρὸς αὐτὸν τοὺς νέους ὑπηκόους, ἐτέλεσεν ἐν Φοινίᾳ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ πομπὰς πολυτελεῖς, καὶ τραγωιδῶν παραστάσεις λαμπρο-

τάτας, ἐν αἷς ἠγωνίσθησαν περὶ τοῦ θραβείου οἱ ἄριστοι τῶν ὑποκριτῶν, μάλιστα δὲ ὁ Ἀθηνόδαρος καὶ ὁ Θεσσαλός· τὸ δὲ ἔργον τοῦ χορηγίου, ὃ ἐστὶ τοῦ καταβάλλοντος τὴν δαπάνην τῆς τοῦ δράματος παραστάσεως, ἐξεπλήρωσαν ἐνταῦθα αὐτοὶ τῶν Κυπρίων οἱ βασιλεῖς καὶ ἰδίως Νικοκρέων ὁ Σαλαμίνιος καὶ Πεισικράτης ὁ Σόλιος.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διατρέψας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῇ Φοινίκῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐξέβηκεν ἔπειτα ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Εἶπομεν πολλάκις ὅτι ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ ἀφαιρέσῃ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν Ἀσιασὴν παραλίαν· καὶ εἶδομεν πῶς διέπραξε τὸ μέγα τοῦτο ἔργον κατὰ τὰ τρία ἔτη. Ἦδη δὲ συμπληρώσας τὴν τοῦ βουλευμάτος ἐκείνου ἐκτέλεσιν καὶ ἐπιτελῶς ἀσφαλίσας τὰ νῶτα, ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ μεσογαίετρα ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν ὀλοσχερῆ τοῦ κράτους κατάλυσιν. Ἐπὶ τούτῳ ἀναζεύξας ἐκ Φοινίκης, διεπέρασε τὸν Εὐφράτην περὶ Θάψακον ἀκωλύτως καὶ τὴν Τίγριν περὶ Νίγον, οὐδὲν ἦττον ἀκωλύτως, ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παρεμποδίσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην διάβασιν, ἐξαίρετως δὲ τὴν διὰ τοῦ Τίγρεως ποταμοῦ, περὶ ἣν ὁ Ἀλέξανδρος πλείστας ὑπέστη δυσκολίας, καίτοι μηδένα ἀπήντησε πολέμιον. Καὶ ὅμως ὁ Δαρεῖος δὲν ἦτο μακρὰν τοῦ σημείου τούτου, συνεπαγόμενος στρατιὰν πολυαριθμοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς περὶ Ἰσδὸν παραταχθείσης· ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἦτο ἀθεράπευτος, καὶ ἐνῶ, ὡς προείπομεν, ἠδύνατο δι' ὀλίγου κόπου νὰ ἀναχαιτίσῃ περὶ Τίγριν τὸν Ἀλέξανδρον, ἀφῆκεν αὐτὸν ἀνενόχλητον νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅπως ἀνενόχλητος διέβη τὰς πύλας τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ, καὶ ὅπως ἀνενόχλητος διεξήγαγε τὰς πολιορκίας τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζης.

Ὁ Δαρεῖος ἀφοῦ ἐπέστη, ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ οὐδεμίαν δέχεται συνθήκην εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὅπλων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε στρατὸν ὑπέρογκον περὶ Ἀρβήλα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως, εἰς τὰ μετὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ ὄρους Ζάγγου πεδία. Ὁ συναγελασθεὶς ἐνταῦθα ὄχλος συνεποσούτο κατ' Ἀρριανὸν εἰς 100 μυριάδας πεζῶν καὶ 4 ἰππέων μυριάδας. Ἄν ὁ Δαρεῖος ἔπραξε καὶ αὐτίς τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ καταλάβῃ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρεως, ἐξελέξατο τοῦλάχιστον χώρον ἐπιτηθειότερον τοῦ χώρου τῆς περὶ Ἰσδὸν μάχης, πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως. Ἐπήνευχε δὲ καὶ ἄλλας τινὰς βελτιώσεις εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐποίησε

τὰ ξίφη καὶ ἔστὰ πολὺ μεγαλύτερα τῶν προτέρων, καὶ κατεσκεύατε 200 ἄρπαινηφόρα ἄρματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐφαίνετο φοβερά, διότι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν εἶχε πρὸς τὰ ἔμπροσθεν μὲν εἶδος κάμακος εἰς ὅξυ ληγούσης καὶ ἰκανῶς πρὸ τῶν ἵππων προπιπτούσης, ἐκατέρωθεν δὲ ἀνὰ τρία ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ προκύνοντα τριεπίθαιμα παραμήκη ξύστρα· καὶ πάλιν ἕκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἄξόνων τῶν τροχῶν προβάλλοντα δρέπανα ὥστε τὰ ἄρματα ταῦτα ἐμβάλλοντα ἐντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἠδύνατο οὕτως εἰπεῖν πανταχόθεν νὰ θερίσωσιν αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Δαρεῖος εἶχε, περὶ Ἀρβήλα, 15 ὀπισθιμένους ἐλέφαντας, στίνας κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφέρονται εἰς πεδῖον τῆς μάχης παρατασσόμενοι.

Ἄμα ἐπιληροφορήθη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διέβη τὸν Τίγριν, ὁ Δαρεῖος, παραλιπὼν εἰς Ἀρβήλα τὰ σκευὴ καὶ τὸν θησαυρὸν, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν περὶ Γαυγαμήλα χώραν, ἀπέχουσαν μὲν περὶ 30 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀρβήλων, ἐπιτηθειοτάτην δὲ, διὰ τὸ ὀμαλὸν καὶ φιλόνητον αὐτῆς, πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ἐνταῦθα ἔταξεν εἰς μὲν τὴν ἀπωτάτην ἀριστερὰν τοὺς Βακτρίους, ὑπὸ Βῆσσον, τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς· παρὰ τούτους, τοὺς Δάας καὶ Ἀραχωίτους, ὑπὸ Βερσαέντην τὸν σατράπην τῆς Ἀραχωσίας· ἔπειτα τοὺς ἰδίως Πέρσας ἰππεῖς τε καὶ πεζοὺς, τοὺς Σουσίους ὑπὸ Ὁξάτην καὶ τοὺς Κασουσίους· εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δεξιὰν ἴσταντο τὰ ἐκ Συρίας, τῆς τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου, στρατεύματα ὑπὸ Μαζαίων· κατόπιν τούτων οἱ Μῆδοι ὑπὸ Ἀτροπάτην· ἔπειτα οἱ Παρθυατοὶ, οἱ Σάκαι, οἱ Τάπουροι καὶ οἱ Ὑρκάνιοι, ἰππεῖς ὅλοι ὄντες, ὑπὸ Φραταφέρην· τελευταῖον οἱ Ἀλθωνοὶ καὶ οἱ Σακεσίται. Ὁ δὲ Δαρεῖος αὐτὸς ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ, ἔχων περὶ αὐτὸν τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς, ἦτοι τοὺς ἐφίππους Πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλομένους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, τοὺς πεζοὺς Πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλομένους μηλοφόρους, διότι αἱ λόγχαι αὐτῶν ἀντὶ σαυρωτήρος ἔφερον χρυσοῦν μῆλον· τοὺς καλομένους ἀνασπάστους Κᾶρας, ἦτοι τοὺς ἀπογόνους Κερῶν ἄλλοτε ἀπὸ τῆς πατρίδος εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους μετακισθέντων· τοὺς Μάρδους, ταξίτους ὄντας ἀρίστους, καὶ τελευταῖον τοὺς ἑλληνας μισθοφόρους, ἀδηλονόπως ὄντας. Ταῦτα ἦσαν τὰ προτεταγμένα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ σώματα. Ὅπισθεν δὲ τούτων ἦσαν ἐπιτεταγμένοι· φύρδην μίγδην. Οὕξιοι καὶ Βαβυλώνιοι, καὶ οἱ πρὸς τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ Συτακίνοι καὶ ἄλλοι, ὧν ἄγνωστον τὸ πλῆθος. Ἐν τῷ μετὰ τοῦ μετώπου καὶ τῆς φυλα-

κῆς ἐτάχθησαν τὰ ὄρεπανηφόρα ἄρματα, ὧν προεπορεύοντο μικρά τινα ἰππικά σώματα, κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Σκυθῶν καὶ Βακτριανῶν μετὰ 400 ἄρμάτων, κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν Ἀρμενίων καὶ Καππαδοκῶν μετὰ 50 ἄρμάτων, τὰ δὲ λοιπὰ 50 ἄρματα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ τοιαύτη παράταξις τοῦ περσικοῦ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοβούλου, ὅστις λέγει ὅτι ἀντέγραψεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπισημοῦ σχεδίου, τοῦ ἀνευρεθέντος μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ περσικοῦ ἐπιτελείου, ἅτινα συνελήφθησαν βραδύτερον μετὰ τῆς ἄλλης τοῦ Δαρείου ἀποσκευῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος προήλαυεν ἤδη τέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Τίγρεως διαβάσεως, καὶ μόλις ἀπέιχεν ἑπτὰ μίλια ἀπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔμαθεν ἐπὶ Περσῶν τινων αἰχμαλώτων, ὅποσον πλησίον ἐφύσκατο τῶν πολεμίων. Ἐν τῷ ἅμα ἀνέστειλε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ, καὶ, τειχίσας τὸ στρατόπεδον διὰ τάφρου καὶ γάρακος, ἀνέπαυε τὴν στρατιάν ἡμέρας τέσσαρας. Τὸ δ' ἑσπέρας τῆς τετάρτης ἡμέρας ἐβάδισε πάλιν ἐμπρὸς, καταλιπὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ σκεύη, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπομάχους. Κατ' ἀρχὰς ἐπορεύθη ἀνα μέσον γηλόφων τινῶν οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὅποιον ἤλπικε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ ἐξημερώματα. Ἀλλὰ δὲν προεχώρησεν, ὡς φαίνεται, ὅσον ἐπεθύμει ταχέως, ὥστε ὅτε περὶ τὴν πρωίαν ἀνέβη εἰς τὰ ὑψώματα, καὶ ἤλθον ἤδη ἀμοιβαίως εἰς ὄψιν οἱ δύο στρατοὶ, ἀπέιχον ἔτι ἀπ' ἀλλήλων τριάκοντα στάδια. Ὅθεν ἔστησε τὴν φάλαγγα, καὶ συγκαλέσας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, συνεβουλεύθη αὐτοὺς ἐὰν πρέπη νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἀνευ ἀναβολῆς τὴν προσβολήν. Οἱ πλείστοι συνεφώνησαν πρὸς ταύτην τὴν γνώμην, ἀλλ' ὁ Παρμενίων ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἤθελεν εἶναι ἀσύνετον νὰ πράξῃσι τοῦτο, μὴ εἰδότες ἀκριβῶς οὔτε τὸν πρὸ ποδῶν χώρον, οὔτε τὰς φυσικὰς ἢ τεχνητὰς αὐτοῦ δυσχερείας, οὔτε τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, καὶ ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ φρόνησις ἀπήτει νὰ παρατηρηθῶσι πρὸ τῆς μάχης πάντα ταῦτα. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὅστις οὐδὲ περὶ Γρανικὸν οὐδὲ περὶ Τύρον ἤκουσε τὴν συμβουλήν τοῦ Παρμενίωνος, ἀπεδέχθη αὐτὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ τοὶ οἱ πλείονες ἀπήτουν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀνευ ἀναβολῆς. Ὅπερ μαρτυρεῖ ὅποσον εὐλαβεῖτο τὴν γνώμην τοῦ παλαιμάχοι ἐκείνου στρατηγού, καὶ ὅποσον ἤξευρεν ἐν ἀνάγκῃ νὰ περιστέλλῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀνάθεκτον ὀρμήν. Διέταξε λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ κατεσκευάσεν ἐνταῦθα νέον ὄχυρόν στρατόπεδον εἰς ὃ μετεβίβασε τὰ σκεύη καὶ τοὺς

αἰχμαλώτους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν προηγουμένων ἡμερῶν αὐτὸς δὲ, ἀναλαβὼν τοὺς φίλους καὶ τῶν ἰππέων τοὺς ἑταίρους, κατεσκόπευσε τὸν χώρον καὶ τοὺς πολεμίους, μεθόλωσεν ὑπὸ τούτων περὶ ταῦτα κωλυθεὶς. Ὁ Παρμενίων, ὁ Πολυσπέρχων καὶ ἄλλοι συνεβούλευσαν αὐτὸν, ἐπανελθόντα ἐκ τῆς κατασκοπέσεως, νὰ ἐπιτεθῇ διὰ νυκτός, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέρριψε τὴν γνώμην, ἀξιῶσας ὅτι αἰσχρὸν εἶναι νὰ κλέψῃ τὴν νίκην, καὶ ὅτι ἰπιθυμῆι καὶ δύναται φανερῶς καὶ εἰς σοφίσματος νὰ νικήσῃ τὸν Δαρεῖον. Μεθ' ὃ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς ὀλίγους τινὰς προτρεπτικούς περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος λόγους, εἰς οὓς ἐκαίνοι ἐνθουσιωδῶς ἀπεκρίθησαν, ἀπέπεμφεν αὐτοὺς ἵνα δειπνήσωσι καὶ κοιμηθῶσι.

Τὴν ἐπιούσαν πρωί, ἦτο δὲ ὀκτώβριος μὴν τοῦ 331, παρέταξεν εἰς δύο τάξεις τὸν στρατὸν συγκεκλιμένον ἐκ 40,000 πεζῶν καὶ 7,000 ἰππέων. Ἡ πρώτη τάξις, ἦτοι τὸ μέτωπον, συνέκειτο, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, πρῶτον ἀπὸ ὀκτῶ ἰλῶν τῶν ἑταίρων, ὧν ἐκάστη μὲν εἶχε τὸν ἴδιον ἡγεμόνα, ἀπατῶν δ' ἐστρατήγει Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος. Πλησίον τούτων ἴστατο τὸ ἄγημα τῶν ἵπασπιστῶν, ἔπειτα οἱ λοιποὶ ἵπασπισταὶ ὑπὸ Νικάνορα, μετὰ δὲ τούτους ἡ φάλαγγις διηρημένη εἰς ἕξ τάξεις ὑπὸ Κοῖνον, Περδίκκην, Μελέαγρον, Πολυσπέρχοντα, Συμμίαν καὶ Κρατερόν. Πρὸς ἀριστερὰν τῆς φάλαγγος παρετάχθη τὸ ἐλληνικὸν ἰππικὸν, Λοκροὶ, Φωκιεῖς, Φθιώται, Μαλιεῖς καὶ Πελοποννήσιοι, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν οἱ Θεσσαλοὶ ὑπὸ Φίλιππον, ἰππεῖς ὄντες ἄριστοι καὶ κατ' οὐδὲν σχεδὸν κατώτεροι τῶν Μακεδόνων ἰππέων. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως ἔπραξε καὶ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐκ παρατάξεως μάχας, αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς, τὴν δ' ἀριστερὰν ἐπέτρεψε τῷ Παρμενίῳ.

Ὅπισθεν τοῦ μετώπου τούτου παρετάχθη δευτέρα τάξις, ἐν εἶδει ἐπιφιλανκῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀντιταχθῆ κατὰ τῶν προσβολῶν ἃς ἡ ἀσχυρῆτως πολυαριθμιότερα περσικὴ δύναμις ἤθελε πιθανώτατα ἐπιχειρήσει ἐκ πλαιγίου καὶ κατὰ νῶτον· ὅθεν ἔταξεν ἐνταῦθα ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς σαριστοφόρους, τοὺς Παιόνους ὑπὸ Ἀρέταν καὶ Ἀρίστωνα, τοὺς ἡμίσεις τῶν Ἀγριανῶν ὑπὸ Ἀττάλον, τοὺς Μακεδόνας τοξότας ὧν ἤρχεν ὁ Βρίσων, καὶ τοὺς ἀρχαίους λεγομένους ξένους μισθοφόρους, ἦτοι στρατιώτας ἅπαντας ἀρχαίους ὑπὸ Κλέανδρον· κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν, ποικίλους Θρᾷκας καὶ συμμάχους ἰππεῖς ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἄπαντα τὰ διάφορα ταῦτα σώματα ἦσαν ἔτοιμα νὰ ἀποκρούσωσιν, ὡς προείπομεν, πᾶσαν ἐκ πλαιγίου ἢ ὀπισθεν προσβολήν. Συμπάντων δὲ, καὶ αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ μετώπου, προτεταγμένοι ἦσαν Ἕλληνες ἰππεῖς ὑπὸ Μενίδαν πρὸς δεξιὰν, ὑπὸ

Ἀνδρόμαχον πρὸς ἀριστεράν, καὶ προσέτι μία σαριστοφόρων μοῖρα ὑπὸ Βάλακρον, καὶ Ἀγριάνες ἀκοντισταί, καὶ τινες τοξόται. Τελευταίον εἰς τοὺς πεζοὺς Θράκας ἐπετρέπη ἡ φύλαξις τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν σκευῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος πληροφορηθεὶς ὑπὸ αὐτομόλου ἀνδρὸς, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ ἐμπειρηγμένοι πού καὶ πού μακρὰι σιδηραὶ ἀγκυαὶ ἵνα παρεμποδίσωσι τὸ ἵππικὸν τῶν Μακεδόνων, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς τὰ κωλύματα ταῦτα, καὶ ἄγων τὴν βασιλικὴν ἴλην κατὰ τὴν ἄκραν δεξιάν, ἐπορεύθη ἐγκαρσίως ὁπίωρον πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε καὶ προεπορεύθη τῆς δεξιᾶς. Πλησιάσας εἰς τοὺς ἐχθροὺς εἶδεν ὅτι εὐρίσκεται καταντικρὺ τοῦ Δαρείου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ περσικοῦ κέντρον, ἤτοι τῶν δορυφόρων Περσῶν, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἀλθανῶν, τῶν Καρῶν· ἀλλ' ἐξηκολούθησεν οὐδὲν ἤττον κλίνων πάντοτε δεξιᾶ, ὁ δὲ Δαρεῖος πάλιν τὸ ἴδιον μέτωπον πρὸς ἀριστεράν, ἵνα διακωλύσῃ τὸ κίνημα τοῦτο· καὶ τῷ ὄντι, ἕνεκα τοῦ πλήθους αὐτοῦ διετέλει πάντοτε ὑπερφάλαγγων τοὺς Μακεδόνας πρὸς ἀριστεράν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς δεξιάν πορείᾳ εἶχεν ἤδη ὑπερβῆ τὸ χωρίον τὸ ἐξομαλιθῆν ὑπὸ τοῦ Δαρείου διὰ τὴν τῶν ἀρμάτων ἔξοδον, ὁ τελευταῖος οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναγκαιώσῃ πᾶσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο περαιτέρω κίνησιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε χιλίους Βακτρίους ἵππεῖς καὶ τοὺς Σκύθας, νὰ προχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ εὐωνύμου, νὰ κυκλώσωσι τοὺς Μακεδόνας καὶ νὰ προσβάλωσι τὴν δεξιάν αὐτῶν πλευράν. Τότε ἀντιπέμφαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ Μενίδακ ἵππεῖς, ἤρξατο ὁ ἀγών.

Οἱ Βάκτριοι ἵππεῖς, ἅμα εἶδον τὸν Μενίδακ προελαύνοντα, ἔπαυσαν τὸ κυκλοτερές αὐτῶν κίνημα, ἐξώρμησαν ἐπ' αὐτόν, καὶ κατ' ἀρχὰς τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ· ἀλλ' ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ τῶν ἄλλων προτεταγμένων Παιόνων καὶ Ἑλλήνων ἵππεων, ἀπεκρούσθησαν τότε οἱ Βάκτριοι, εἰς βοήθειαν τῶν ὁπίων προσῆλθεν ὁ σατραπῆς Βῆσσης ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Δαρείου, ἄγων τὸ κύριον τῶν Βακτριῶν σῶμα καὶ τοὺς Σκύθας. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεισματώδης, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔπασσον οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οὗτοι, διὰ τῆς πεπυκνωμένης αὐτῶν τάξεως, νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς ἀσθενέστερον τεταγμένους πολεμίους, καὶ νὰ διανοίξωσιν ἐνταῦθα ρήγματα εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν. Ἐτι δὲ ἐξακολουθοῦσης τῆς ἵππομαχίας ταύτης, διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ βουήγῃσι τὰ δρεπανηφόρα, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατόπιν αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦ ὅλου στρατοῦ τάξις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὰ ἄρματα θέλουσιν ἀναταράξει τὴν φάλαγγα, καὶ ὅτι, ἐν τῷ

μέσῳ τῆς ταραχῆς ταύτης, προσβαλλομένη αὕτη ὑπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ θέλει καθ' ὀλοκλήριαν ἀνατραπῆ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἄρματα ὀλίγον ἠδύναντο νὰ ἦναι χρήσιμα. Οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐξεφοβίζοντο, ἰνεχαίριζοντο ἢ ἐτραυματίζοντο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν, ὧν ἔνοιοι καὶ τῶν ρητήρων ἀντιλαμβάνομενοι τοὺς τε ἀναβάτας καὶ τέσπων, καὶ τοὺς ἵππους ἐφόνεον. Ἐκ τῶν 100 ἀρμάτων τοῦ μετώπου τῆς τοῦ Δαρείου τάξεως, δι' ὧν συγχρόνως ἐπερχομένων, ἠλπίζετο νὰ ἀνατραπῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις, πολλὰ οὕτως ἔμειναν ἀκίνητα ἢ ἄλλως ἀπέβησαν ἀνοφελῆ· ἀλλὰ ἐτρέπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, διότι οἱ ἵπποι ἐξεπλάγησαν ὑπὸ τῶν προτεταγμένων θυράτων, ἢ ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἐπροξένοιον οἱ φαλαγγῖται τύποντες τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν σαρισσῶν· ἀλλὰ, φθάσαντα τελευταῖον μέχρι τῆς φάλαγγος, διεπέρασαν ἀνὰ μέσον τῶν διαστημάτων, τὰ ὅποια οἱ φαλαγγῖται ἄφινον ἐξεπίτηδες ἀραιούμενοι, ὥστε καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἀζημίαι· ὀλίγα δὲ τινα μόνον ἐπήνεγκον πληγὰς ἢ ἄλλας βλάβας εἰς τοὺς στρατιώτας. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπαλλαγείς ἅπαξ τῶν ἀρμάτων καὶ βλέπων κατόπιν τούτων ἐπερχομένην τὴν κυρίαν τῶν Περσῶν δύναμιν, διέταξε καὶ αὐτὸς τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκίνητα παραμείναντα στρατεύματα τῆς πρώτης αὐτοῦ τάξεως, νὰ ἀντεπεξέλθωσι δρόμῳ καὶ ἀλαλαγμῷ παραγγελίας ἐν ταύτῳ τὸν Ἀρέταν νὰ ἀποκρούσῃ μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐπιτεθέντας πολεμίους. Αὐτὸς δὲ, παύσας τὴν λοξὴν κίνησιν, ὄρμησεν ἐπὶ τὴν περσικὴν παράταξιν, καὶ ἐνέβαλε μετ' ὅλων τῶν ἐταίρων εἰς τὸ ρήγμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον εἶχε διανοιχθῆ ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τοῦ κυκλοτεροῦς κινήματος τῶν Βακτριῶν. Οὕτω δὲ ὡς δι' ἐμβόλου τινὸς διακρήξας τὸ μέτωπον τῶν πολεμίων, ἐτρέπη κατ' εὐθείαν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον αὐτόν, περὶ ὃν συνέβη ἤδη ἵππομαχία φοβερά, καθ' ἣν οἱ ἐταῖροι προσέβαλλον διὰ τῶν ξυστῶν τὰ τῶν Περσῶν πρόσωπα. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς καὶ περὶ Γρανικόν, προήλθον οἱ πολέμιοι εἰς πολλὴν ἀταξίαν, διότι δὲν ἦσαν συνειθισμένοι εἰς τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα, ἀλλ' ἐμάχοντο μᾶλλον δι' ἀκοντισμοῦ καὶ ταχύος τῶν ἵππων ἐξελιγμοῦ πρὸς ἀνωμένωσιν τῆς προσβολῆς, ὅπερ ἦδη διὰ τὴν πυκνότητά τοῦ ἀγῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπῆλθεν ἐνταῦθα καὶ ἡ μακεδονικὴ φάλαξις, ἣτις εὐπαγῶς συντεταγμένη καὶ προτείνουσα τὰς μακρὰς αὐτῆς σαρίσας, ἐπίπασεν ὡς αὐτῶς τοὺς ἀντιπάλους. Οὐδὲν ἤττον ἐπὶ τινι χρόνῳ ὁ ἀγὼν ἀπέβη θεινὸς καὶ ἀνένδοτος, καὶ ἤθελεν ἴσως παραταθῆ ἔτι ἢ ἀντίστασις, διότι ἐνταῦθα ἵταντο τὰ ἀριστα τῶν τοῦ Δαρείου στρατευμάτων, Ἕλληνες, Κᾶρες, Πέρσαι δορυφόροι, συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἔμελ-

λε νὰ ματαιώσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς περὶ Ἰσσόν, τὴν ἐξαίρετον τοῦ στρατοῦ ἀνδρείαν, ἢ ἐπονείδιστος δειλία τοῦ Δαρείου. Ἄφ' ἧς εἶδε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπιφανέντα εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Γαυγαμήλων, εἶχε γίνεαι οὗτος περιφοβός· ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἠῤῥῆσεν, ὅτε ἐματαιώθη τῶν δρεπανηφόρων ἀρμάτων ἢ ἐνέργεια ὅτε δὲ οἱ Μακεδόνες, μετὰ βαθεῖαν σιωπὴν, ῥῥῆξαντες αἰφνης τὴν πολεμιστήριον κραυγὴν, ἐπεχείρησαν κρατερόν πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγῶνα, καὶ πρὸ πάντων ἠπέιλησαν τὸ λαμπρὸν ἄρμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἴστατο, καὶ εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον, αὐτὸν τὸν ἀκαταγώνιστον Ἀλέξανδρον ἐπ' αὐτὸν ἐπερχόμενον, ὁ ταλαίπωρος Δαρεῖος τὰ ἔχασε παντελῶς καὶ, διατάξας τὸ ἄρμα αὐτοῦ νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ Πέρσαι, εἰ καὶ μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη, ἠδύνατο γὰρ ὑποληφθῶσιν ὡς ἠττημένοι. Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλέως συνεπήγαγε, φυσικῶ τῷ λόγῳ, τὴν φυγὴν τῶν ἀμέσως περὶ αὐτὸν ἰσταμένων στρατευμάτων· οὐ μόνον δὲ τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν τὰ ἄριστα πάντων τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτατον τοῦ περσικοῦ κέντρου, ἢ τροπὴ αὐτῶν ἐπήνεγκε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἐκόπη εἰς δύο τμήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο ὡς ἐκ τούτου νὰ περιέλθωσιν εἰμὴ εἰς πολλὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως κατετρόπωσε καὶ ὁ Ἀρέτας μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τὴν δεξιὰν μακεδονικὴν πτέρυγα Βακτρίους, οὐδὲν ἤδη διεκώλυσε τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφοδροτάτην καταδίωξιν τῶν πολεμίων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὐδὲ ἐσώθη ὁ Δαρεῖος, εἰμὴ χάρις εἰς τὰ ἀπαραίτητα προσκόμματα τὰ ὁποῖα ἀπήντησεν ἢ δίωξις ἐνεκα τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου τῶν φυγάδων ὄχλου, καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ κονιορτοῦ ὃν ἤγειρε τοσοῦτον πλῆθος ἀνθρώπων, ἵππων καὶ ἀρμάτων, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου καθήντησεν ἀδύνατον νὰ διακρίνωσιν οἱ Μακεδόνες πρὸς ποῖον μέρος ἐπορεύθη ὁ μέγας βασιλεὺς.

Ἐν τούτοις, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπετύγχανε νίκην ὀλοσχερῇ κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ περὶ τὸ κέντρον, τὸ ἀριστερόν αὐτοῦ κέρασ, τὸ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα μεταγόμενον, ὑφίστατο ἀγῶνα δεινὸν πρὸς τὸ δεξιὸν περσικὸν κέρασ τὸ ὑπὸ τοῦ Μαζαίου στρατηγούμενον. Καὶ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῆν τοῦ Δαρείου, ὁ Παρμενίων τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπίεσθη ὥστε ἐζήτησεν ἐπικουρίαν παρ' Ἀλεξάνδρου, ὅστις καὶ τοι ἀγανακτήσας διότι ἠναγκάζετο νὰ ἀναστείλῃ τὴν δίωξιν, ἐπέστρεψεν ὅμως μετὰ τῶν ἑταίρων καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, διὰ τῆς εὐθυτέρας ὁδοῦ, ἤτοι ἐγκαρ-

σίως τέμων τὸ πεδίον τῆς μάχης, εἰς ἐπικουρίαν τῆς ἀριστερᾶς. Αἱ διὰφοροι τῆς φάλαγγος τάξεις εἶχον ἤδη ἀλληλοδιαδόχως ἐπέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσυναρτήτου πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφῆς, συνέθη ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων ῥῆγμα, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου διελάσασα μία ἰνδικῆ καὶ περσικῆ μοῖρα, ἐπέπεσεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τὰ σκευοφόρα αὐτῶν, καὶ παρ' ὀλίγον, οὐ μόνον πάντα ταῦτα νὰ λεηλατήσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμψασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου, ἢν μεθ' αὐτοῦ συνεπήγετο ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ἀπελευθερώσῃ. Τάχιστα ὅμως ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐπιφυλακῆς προσβληθεῖσα ἡ περσικὴ ἐκείνη μοῖρα, ἐν μέρει κατεκόπη καὶ ἐν μέρει διὰ φυγῆς ἐσώθη. Ὁ δὲ Μαζαῖος ἐξηκολούθησε μὲν ἔτι ἐπὶ τινὰ χρόνον γενναίως κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἀντιτασσόμενος· ἀλλ' ἀφοῦ εἶδε τὴν ὀλοσχερῇ τῆς ἀριστερᾶς τροπῆν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ αὐτοὶ τεταγμένοι Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες ἵππεις, ἀναπτερωθέντες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐαυρότερον κατ' αὐτοῦ ἐπετίθεντο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον νὰ ἀνορθώσῃ μόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν τύχην τῆς μάχης καὶ ἐτρόπη ὁμοίως ἐπὶ τέλους εἰς φυγὴν, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Παρμενίονος ὁ Ἀλέξανδρος. Τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πορείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβράδυνε τοῦτο, ὅτι ἐνῶ διήρχετο διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπήντησεν ἴλας τινὰς ἀρίστων Περσῶν καὶ Πάρθων ἵππεων, οἵτινες τελευταῖοι ἀπὸ τοῦ κέντρου ὑπεχώρουν. Ἐπιπεσόντος δὲ ἐπ' αὐτοὺς τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν ἑταίρων, ἐγένετο ἐνταῦθα ἀγὼν πεισματώδης καὶ φονικὸς, καθ' ὃν ἔπεσαν 60 Μακεδόνες ἵππεις καὶ ἔτι πλείονες ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς ὁ Ἡφαιστῖων, ὁ Κοῖνος, ὁ Μενίδας· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος περιέστη εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ἐνίκησε μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν γενναίων ἐκείνων ἀντιπάλων κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι, καὶ τοι οὐκ ὀλίγους κατέλιπον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης νεκρούς. Μετὰ τοῦτο ἔφθασε τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν οὐ μόνον παντὸς κινδύνου ἀπαλλαγείσαν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ νικηφόρον ἀναδειχθεῖσαν· ὅθεν ἐπανάλαβε τὴν δίωξιν τῶν φυγάδων, ἧς μετέσχεν ἤδη καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα μοῖρα τοῦ στρατοῦ.

Περὶ τὴν δίωξιν ταύτην πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ἠγματοειθήσαν. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος διεσώθη ὅπως καὶ περὶ Ἰσσόν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠλπισεν ὅτι θέλει καταφθάσει αὐτὸν εἰς Ἀρβήλα ὅπου εἰσῆλθε τὴν ἐπιούσαν. Καὶ αὕτη ὅμως ἡ ἐλπίς ἐψεύσθη, διότι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐστάθη οὐδὲ στιγμὴν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως φεύγων, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὰ ἐκεῖ καταλη-

φθέντα πολυτελή λάφυρα, ἐν οἷς εὐρέθη αὐτοῖς τὸ ἄρμα τοῦ Δαρείου, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὰ τόξα. Ἦδη δὲ ὁ Παρμενίων εἶχε κυριεύσει ἅπαν τὸ περὶ τὸ πεδίον τῆς μάχης στρατόπεδον τῶν βαρβάρων, καὶ τὰ σκευοφόρα, καὶ τοὺς ἐλέφαντας, καὶ τὰς καμήλους. Πόσοι ἔπεσον ἢ ἠχμαλωτεύθησαν ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ ὅπως οὖν ἀκριβῶς. Ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει 300,000 νεκρῶν βαρβάρων καὶ πολὺ πλείονας αἰχμαλώτους· ὁ Διόδωρος λέγει πεσόντας 90,000, ὁ δὲ Ρωμαῖος Κούρτιος 40,000. Πάλιν δὲ Ἕλληνας, ὁ μὲν Ἀρριανὸς ἀναφέρει πεσόντας ἑκατὸν, ὁ δὲ Κούρτιος 300, ὁ δὲ Διόδωρος 500, ἐκτὸς πολλῶν τραυματιῶν. Πῶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων διαφωνιῶν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀναρίθμητος ἐκεῖνος ὄμιλος ἐν μέρει κατεκόπη, ἐν μέρει ἠχμαλωτεύθη καὶ ἐν μέρει διεσπάρη, οὐδεμία δὲ πλέον ἐγένετο ἀπόπειρα συγκροτήσεως νέου μεγάλου στρατοῦ, οὐδὲ μάχη ἐκ παρατάξεως ἄλλη συνεκροτήθη οὐδεμία.

Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις αὕτη μάχη καὶ ἦττα, κατέφερε πληρῆν καιρίαν καὶ ἀνεπανόρθωτον εἰς τὸ περσικὸν κράτος· δι' αὐτῆς ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέστη ἤδη μέγας βασιλεὺς, ὁ δὲ Δαρεῖος φυγὰς ἐλεεινός, περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπηκόων διὰ τὴν δειλίαν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν γενναίων ἐκείνων Περσῶν οἵτινες, λαμπρῶς αἰείποτε ἀγωνισθέντες, εἶχον τὴν πεποίθησιν, ὅτι αἰείποτε ἠττήθησαν πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ συνώμισαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν στρατῆν τῆς Βακτριανῆς Βῆσσον. Ἡ πεποίησις τῶν αὐτῆ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀληθής. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος ἔφυγε καὶ ἐν Ἰσῶ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις· καὶ ἔφυγε κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, μόλις ἀρξαμένης τῆς μάχης, πολὺ πρὶν κριθῆ ὁ ἀγὼν· κατ' ἀμφοτέρας λοιπὸν τὰς μάχας ὑπῆρξεν ὁ κύριος παραίτιος τῆς ὅλης τρωπῆς. Πλὴν τούτου ὅμως καὶ ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἀπέβη αἰείποτε ὀλεθρία. Ἐν Ἰσῶ, ἀφοῦ κατέλιπεν ἀνοικτὰς ὄλας τὰς παρόδους εἰς ἃς ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ἔπειτα ἤλθε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐντὸς χώρου στενοῦ, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ τοῦλάχιστον ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ αἰήτου στρατιάς. Ἐν Γαυγαμήλοις δὲ, ἀφοῦ πάλιν ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ δι-οσθῆ ἐλευθέρως τὸν τε Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, ἐξελέξατο μὲν πεδίον τῆς μάχης εὐρὺ, ἀλλὰ παρέταξε τὰ ἀναρίθμητα αὐτοῦ στῆσις εἰς τρόπον ὥστε κατέστησε τὰ τρία τέταρτα αὐτῶν παντελῶς ἄχρηστα. Διότι ἐν Γαυγαμήλοις δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἢ κατὰ μέτωπον παραταχθεῖσα περσικὴ δύνα-

μις ἅπας δὲ ὁ ὀπισθεν αὐτῆς ἰστάμενος ὄχλος, ὅχι μόνον δὲν ἠγωνίσθη, ἀλλὰ ἀτάκτως συμπεφυρμένος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἀγωνισθῇ. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἢ ἐκ πληθίου ἔφοδος ἦν οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀντὶ νὰ διενεργηθῇ ὅπως ἔπρεπεν ὑπὸ τῶν τῶν σωματῶν τῆς ἐπιφυλακῆς, διεξήχθη ἐξ ἐναντίας ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μετώπῳ τεταγμένων Βακτριῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τούτῳ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν τάξιν αὐτῶν, ἐξ οὗ συνέβη ρήγμα ἐν τῷ περσικῷ μετώπῳ ἐκ τοῦ ὁποίου ὠφελήθη ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμβαλὼν ἀμέσως ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κόψας οὕτω εἰς δύο τὴν παράταξιν τῶν πολεμιῶν. Ὅποια δὲ ἐν γένει ἀντίθεσις οὐ μόνον μετὰ τῆς αἰσχροῦς δειλίας τοῦ Δαρείου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀκατασχετοῦ τόλμης τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς ἐλεεινῆς μὲν τοῦ ἐνὸς ἀνικανότητος, τῆς θαυμαστῆς δὲ τοῦ ἑτέρου μεγαλοφυΐας! Οὐδέποτε ἴσως στρατηγὸς ἐνίκησε διὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης τοσαύτης, οἶαν ἠνέδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ταύτην τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην. Ὁ ἐπιτήδειος τῶν διαφόρων ὄπλων συνδυασμός, ἡ ἐντεχνος τῆς δυνάμεως κατὰ μέτωπον καὶ κατ' ἐπιφυλακὴν διάταξις, ἡ θαυμαστὴ πρόνοια μεθ' ἧς ἕκαστον σῶμα, ἕκαστον τάγμα, ἕκαστος λόχος, ἐγίνωσκον ἐκ προοιμίου τί ὄφειλον νὰ πράξωσιν εἴτε ἀμυνόμενοι εἴτε ἐπιτιθέμενοι, ἐπολλαπλασίασαν τὰς δυνάμεις τοῦ εὐαριθμοῦ ἐκείνου στρατοῦ καὶ κατέστησεν τὴν νίκην ἀναπόδραστον.

Ὅποσον δὲ ἡ νίκη ἀπέβη κρίσιμος, ἀπεδείχθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν δύο μεγάλων τοῦ περσικοῦ κράτους πρωτευουσῶν, τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῶν Σούσαν. Ἀμφοτέραι παρεδόθησαν ἀμαχητὶ, ἢ μὲν Βαβυλῶν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτὸν, τὰ δὲ Σούσα εἰς τὸν Φιλόξενον. Εἰς Βαβυλῶνα εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποτεταμιευμένον χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον, δι' οὗ ἠδυνήθη νὰ ἀπονείμῃ δωρεὰς μεγάλας εἰς τὸν στρατὸν, δοῦς εἰς ἕκαστον μὲν Μακεδόνα ἵππεα δραχμὰς 600, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἵππέων 500, εἰς ἕκαστον Μακεδόνα πεζὸν 200, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ἄλλων πεζῶν μικρὸν ὀλιγωτέραν ἀμοιβήν. Ἐτι μεγαλύτεροι ὑπῆρξαν οἱ ἐν Σούσαις εὐρεθέντες θησαυροί, διότι κατ' Ἀρριανὸν συνεποσοῦντο εἰς τάλαντα ἀργυρίου πεντακισμύρια ἦτοι εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀταικῶν δραγμῶν, ποσὸν τὸ ὁποῖον ἤθελε φανῆ παντάπασιν ἀπίθανον, εἰάν μετ' οὐ πολὺ ἐν Περσепόλει δὲν εὐρίσκατο ἀποταμίευμα ἔτι πλουσιώτερον. Τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀνέπαυσεν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας τὸν στρατὸν εἰς Βα-

βυλῶνα καὶ διέταξεν ἐνταῦθα τὰ τῆς διοικήσεως τῶν σατραπειῶν Βαβυλῶνος, καὶ Ἀρμενίας, καὶ Συρίας, καὶ Φοινίκης, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς Σούσα, παρέλαβεν ἐνταῦθα ἀξιόλογον ἐπικουρίαν 15,000 ἀνδρῶν ἰππέων τε καὶ πεζῶν, ἣν ἐπεμψεν αὐτῷ ἐκ Μακεδονίας ὁ Ἀντίπατρος, ἐπήνεγκε τροπολογίας τινὰς περὶ τὸν ὄργανισμὸν τοῦ στρατοῦ, ἀπῆλθεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἰδίως Περσίδα, ἐξεπόρθησε τὰς Περσίδας λεγομένας πύλας, καὶ ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Περσέπολεως, τῆς τετάρτης καὶ ἱερωτάτης τῶν πρωτευουσῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐν ἣ εὖρεν, ὡς θεβαιουσί Διόδωρος καὶ Κούρτιος, 120,000 ταλάντων εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἰσοδυναμοῦντων πρὸς 720 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπειτα δὲ περὶ τὰ τέλη ἤδη ὄντος τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 331 πρὸς τὸ ἔτος 330, ἀνέπαυσε πάλιν ἐπὶ μῆνα ἢ καὶ πλεῖστον τὸν κύριον στρατὸν ἐν Περσέπολει, αὐτὸς δὲ μετὰ μιᾶς αὐτοῦ μοίρας διῆλθεν ἐν τάχει τὰ ἐνδότερα τῆς ἰδίως Περσίδος, καθυπέταξε τὰς διαφόρους αὐτῆς κόμας καὶ χώρας, καὶ τότε, καταλιπὼν εἰς Περσέπολιν φρουρὰν τρισχιλίων Μακεδόνων, καὶ διορίσας σατράπην αὐτῆς, τὸν παραδόντα αὐτῷ τὴν πόλιν ἐκείνην Τιριδάτην, ἀπῆλθε μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν Μηδίαν, πρὸς καταδιώξιν τοῦ Δαρείου.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων τεσσάρων κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ μαρτίου 334 μέχρι τοῦ μαρτίου 330. Ὁ ἑλληνισμὸς ὅστις μέχρι πρὸ δεκαετίας περιστρέφετο κυρίως μεταξὺ Θεσσαλιῶν καὶ Ταινάρου, ὑπερεκχειρίσας ἤδη τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, περιήγαγε τὰς νικηφόρους αὐτοῦ σημαίας καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Σουσιανήν, καὶ τὴν ἰδίως Περσίδα· οἱ Λοκροὶ, οἱ Φωκεῖς, οἱ Φθιώται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἵτινες μέχρι πρὸ δεκαετίας ἠγωνίζοντο τὸν ἀγενῆ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἤδη ἐν Γαυγαμήλοις, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀμυθητων θησαυρῶν τῆς Βαβυλῶνος, τῶν Σούτων καὶ τῆς Περσέπολεως· ὁ Κορίνθιος Δημάρτος ἐλέπων ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου, ἔλεγε δακρύων, ὅποσον μεγάλης ἡδονῆς ἐστερηθήσαν οἱ Ἕλληνες οἱ ἀποθανόντες, πρὶν ἴδωσιν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἀνέκραξεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον «ταίγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων καὶ ἀπροσδοκῆ-

των ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν! οὐ γὰρ εἶον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον θεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδόξολογίαν τοῖς ἐσομένοις μεθ' ἡμᾶς ἔφουμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ὁ τὸν Ἀθῶν διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυσμένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἐτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;» Ὅλοι οἱ ἐπισημότατοι τῶν φιλοσόφων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεόφραστος, ὁ Ξενοκράτης, ἐνόμιζον τὸν Ἀλέξανδρον ὡς εὐεργέτην τοῦ ἑλληνισμοῦ· αὐτὸς ὁ Δημοσθένης συνέχαιρεν αὐτῷ διὰ γραμμάτων καὶ ἐπεζήτηε τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα λέγουσι τινὲς εἰσέτι, ὅτι τὸ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐπιχείρημα ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἐπιχείρημα ἑλληνικόν· ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατέλυσαν τὸν ἑλληνισμὸν, δὲν ἤνοιξαν αὐτῷ νέον ἐνεργείας καὶ δόξα σταδίων· καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἄκουσα καὶ καταπραγματομένη παρηκολούθησε τὰς σημαίας αὐτῶν!

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ Ἑλλάς ἅπασα δὲν συνφικεῖσθαι διὰ μιᾶς καὶ ὁμοφώνως πρὸς τὴν νέαν ἐκείνην τοῦ βίου καὶ τῆς τύχης αὐτῆς μεταβολήν· δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μερὶς ἀνθρώπων διαμαρτυρομένη κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας καὶ ἀγωνιζομένη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαγάγῃ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς, ἔστω καὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συμμαχίας. Τὰ πράγματα ἐπικυροῦσι τούτο ἀναμφισβητήτως. Ὀρμητήριον δὲ τῆς περὶ τούτους τοὺς χρόνους κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀντιδράσεως, ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη, τῆς ὁποίας ὁ πολυπράγμων βασιλεὺς Ἄγις, ἀθροίσας δύναμιν ἀξιόλογον 22,000 πεζῶν καὶ ἰππέων, συγκειμένην ἐκ Σπαρτιατῶν, Ἡλείων, Ἄγαιων καὶ μυρίων μισθοφόρων, ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ἦτοι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος διέτριβεν εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἣτις διετέλει πιστὴ εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Ἄγις, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Περσῶν, ἐπεχείρησεν ἤδη τὸ κίνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ὁ Ἀντίπατρος, περισπώμενος τότε ὑπὸ τινος τῶν Ὀδρυσῶν στάσεως, δὲν θέλει δυναθῆναι νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡπατήθη ὁμοῦς περὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ὁ Ἀντίπατρος μετὰ 40 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ κατατροπώσας κατὰ μῆνα αὐγούστου τοῦ 330, περὶ Μεγάλην πόλιν τοὺς Σπαρτιάτας εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Ἄγις, ἐβίασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρ' Ἀλεξάνδρου.

Ἄλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἄγιδος δὲν ἐξεπρωσώπει θεβαίως τὴν ὄλην τῆς Ἑλλάδος διάθεσιν· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ὑφιστάμενον ἔτι αἰσθημα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε εἶχεν ἐγερωθῆ πολλὸ ἰσχυρότερον καὶ κατὰ τῆς ἀττικῆς, καὶ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς, καὶ κατὰ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ἔτι ὑφιστάμενον φυσικώτατον αἰσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν πραγμάτων κατὰστασιν, αἰσθημα τὸ ὁποῖον βλέπομεν παντοῦ καὶ πάντοτε ἀναφυόμενον εἰς πᾶσαν μεγάλην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταβολήν. Ἄλλὰ τὸ αἰσθημα τοῦτο πολλὸ ἀπέιχε τοῦ νὰ ἴηαι κοινὸν εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας· ὅτι δὲ ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατὰστασις εἶχε πολλοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐνθέρμους τοὺς ὁπαδοὺς, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἡ ἀποτυχία τῆς τοῦ Ἄγιδος ἐπαναστάσεως, οὐ μόνον ἡ προθυμία μεθ' ἧς τοσαῦται Ἑλλήνων χιλιάδες ἐμάχοντο ἐν Γρανικῷ, ἐν Ἰσθμῷ, ἐν Γαυγαμήλοις, οὐ μόνον αἱ προαναφερθεῖσαι ἐνθουσιώδεις διαδηλώσεις τοῦ Δημηράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ πολίτευμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Τῷ ὄντι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, χειραγωγουμένη τότε ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, διετέλεσε παντάπασιν ἀμέτοχος τῆς τοῦ Ἄγιδος ἐπιχειρήσεως. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἐφαίνετο δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκαταμάχητου ἐκείνης μεγαλοφυΐας, καὶ ἀπέχων τοῦλάχιστον πάσης ἀντιπράξεως, ἠσυχολήθῃ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἰδίως ἐν ἔτει 337 καὶ 336, εἰς τὸν περίφημον ἐκείνον πρὸς τὸν Αἰσχίνην ἀγῶνα, τοῦ ὁποῖου προῖον ὑπῆρξαν τὰ λαμπρότατα ἴσως τῶν δύο τούτων ρητόρων ἔργα, ὁ περὶ στεφάνου λόγος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου· λόγοι ἀείμνηστοι διὰ τὴν ρώμην αὐτῶν καὶ τὴν χάριν, λόγοι, οἵτινες παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ σύγχρονα ἀριστουργήματα τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιστήμης, καὶ ἐνταῦτῳ πρὸς τὰ οὐδὲν ἤττον ἀείμνηστα ἔργα τὰ ὁποῖα ταυτοχρόνως ἐπετελοῦντο ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, παρέχουσιν ἡμῖν ἐν κεφαλαίῳ τὴν εἰκόνα τῆς ἀκαταμετρήτου διανοητικῆς καὶ πρακτικῆς δυνάμεως, ἣτις ἐπεκράτει τότε ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει.

Αἱ ἐπόμεναι ἐπτὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι εἶναι ὡς πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀλιγώτερον λόγου ἄξιαι ἢ τὰ ἄχρι τοῦδε ἱστορηθέντα τέσσαρα πρῶτα τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ ἔτη. Βασιλεὺς Περσίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἀληθῶς εἰπεῖν ἅμα μετὰ τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην· τοῦλάχιστον οὐδεμία ἔκτοτε ἐκ παρατά-

ξεως οὐνεκροτήθη μάχη πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον μερικαὶ τινες συμπλοκαὶ καὶ ὄχρῶν τινῶν χωρίων ἀντιστάσεις. Πλὴν τούτου, κύριον τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ στάδιον δύναται νὰ λογισθῇ τὸ μέρος τοῦ περσικοῦ κράτους τὸ μέχρι τοῦ 330 κατακτηθέν. Ἐνταῦθα, καὶ ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐρρίζωσαν, ἐβλάστησαν καὶ ἐκαρποφόρησαν τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα ἐσπειραν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰς δὲ τὰς μετέπειτα κατακτηθείσας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐγένοντο μὲν ὡσαύτως καὶ πόλεων κτίσεις καὶ ἀποικιῶν ἰδρύσεις, καὶ ἄλλων συστατικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ βίου μεταφυτεύσεις, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἐμαράνθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅσα δὲ βραδύτερον, διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν καλλιέργειας, αὐθις ἐξήθησαν, οὐδὲ ταῦτα διήρκεσαν πολλὸ, οὐδ' ἐπενήργησαν οὐτωδῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ὅθεν ἐπιτροχάδην μόνον θέλομεν διεξέλθει τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτη πολεμικὰ ἔργα.

Εἶδομεν ὅτι Ἀλέξανδρος κατὰ μάρτιον τοῦ 330 ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Περσίας πρὸς τὰ Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, εἰς καταδίωξιν τοῦ προτροπάδην φεύγοντος Δαρείου. Καὶ ὁ μὲν Δαρεῖος ἐφρονεῦθη ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ, περὶ τὰ μέγα τοῦ 330, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ὧν πρῶττατο ὁ τῆς Βακτριανῆς σατραπῆς Εἴησος, ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἐθαψε πολυτελῶς τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου εἰς τοὺς βασιλείους τῶν Περσῶν τάφους, ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κύριος τῆς Μηδίας, τῆς Παρθυηνῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Γεδρωσίας, τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῶν Παροπαμισαδῶν. Εἰς τὰς χώρας τούτας ἔκτισε τρεῖς μεγάλας ἐπωνύμους αὐτῷ πόλεις. Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀρείοις, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Χεράτ, τοῦ ὁποῖοι οἱ κάτοικοι σάξουσιν ἔτι τὴν μνήμην τοῦ κτίτορος τῆς πλουσίας αὐτῶν πόλεως· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀραχωσίᾳ, ἣτις ἐστὶν ἡ σημερινὴ πόλις Κανδαχάρ, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Καυκάτῳ, πρὸς τὸ βορειανατολικὸν τοῦ σημερινοῦ Καβούλ. Πρῶτοι τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἦσαν ἀποσπάσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον πολυάριθμα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα, καταλιπούμενα ὡς φρουροὶ καὶ ἰδρυταί, ὀργανίζοντο ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ἀσιατικῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν, καὶ περὶ τὰ ὁποῖα ἔπειτα συνήρχοντο διὰ τὸ ἐπίκαιρον τοῦ χωρίου πλείττοι ἰθαγενεῖς, μετὰ τῶν ἀποικίων προῖοντος τοῦ χρόνου συγκατανοεῖναι. Καὶ οὕτως ἤρξατο τὸ μέγα ἔργον τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο βίων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιατικοῦ, ὅπερ ἐξηκολού-

θη-εν ἔκτοτε ἐπιδιώκων ὁ Ἀλέξανδρος καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων διὰ τοῦ διορισμοῦ εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα Περσῶν ἅμα καὶ Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ αὐτῷ συμπραττόντων σκοπῷ, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς περσικῆς ἐθιμοταξίας ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐθιμοταξίας ταύτης μετὰ ἑλληνικῶν πανηγύρεων καὶ θεατρικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσε τελῶν καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας· ἐπὶ πᾶσι δὲ, διὰ τῆς μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῷ τῷ στρατῷ συγχωνεύσεως Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μαχητῶν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς τῶν δύο στοιχείων συγχωνεύσεως, συνεπήγετο, φυσικῶ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ προσέβαλλεν οὕτω πολλὰς ἔξεις, πολλὰς πεποιθήσεις τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἂν ἀφ' ἑνὸς ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ τινῶν ἀφοσιωμένων αὐτῷ στρατηγῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος, τοῦ Κρατεροῦ, τοῦ Κοίνου, κατεκρίνετο ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτοτον μικρῶς ὑπὸ στρατηγῶν ἑτέρων, καὶ μάλιστα ὑπὸ Φιλώτα τοῦ Παρμενίωνος· ἡ δὲ διχόνοια αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ὀλεθρίας περιπετείας, καὶ πρῶτον εἰς τὴν τραγικὴν τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταστροφὴν, ἧτις συνέβη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 330, ἐν Δραγγιανῇ.

Ὁ Παρμενίων ἦτο ἤδη πρεσβύτης ἀνὴρ, ἐβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κακουχίας τοῦ προκειμένου πολέμου· ὅθεν κατελείφθη εἰς Ἐκβάτανα ὡς ἀρχηγὸς τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ἧ' ὁ Ἀλέξανδρος κατέθεσε τὸν θησικυρὸν αὐτοῦ καὶ ἦν κατέστησε γενικὸν ὄρμητήριον τῶν νέων ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν στρατειῶν. Ὁ Παρμενίων, διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ στρατιωτικὴν πείραν καὶ τὴν πολλὴν πίστιν ἣν εἶχεν ἤδη εἰς αὐτὸν ὁ Φίλιππος, ἦτο μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ὁ ὑπατοὺς τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἡγεμῶν. Εἶχε δὲ τρεῖς υἱούς, καὶ τοὺς τρεῖς ἐν τῷ στρατῷ καταταχθέντας· ὁ νεώτατος πάντων, ὁ Ἐκτωρ, εἶχε πνιγῆ πρὸ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοῦ κατὰ τύχην εἰς τὸν Νεῖλον τῆς Αἰγύπτου· ὁ δεύτερος, ὁ Νικάνωρ, ὅστις ἦρχε τῶν ὑποσπιστῶν, νοσήσας εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ· ὁ δὲ πρεσβύτερος, ὁ Φιλώτας, εἶχε τὸ μέγιστον ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐταίρων, καὶ διατελὼν εἰς καθημερινὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσιν, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐλάμβανε διαταγὰς. Εἰς τὸν Φιλώταν εἶχε καταμνησθῆ ὅτι στρατιώτης τις συνήρσε κατὰ Ἀλεξάνδρου· καὶ ἐπειδὴ ὁ Φιλώτας, πε-

ριφρονήσας ὡς φαίνεται τὸ πρᾶγμα, δὲν τὸ ἀνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἢ καταμνησθεὶς ἐπανελήθη εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, διατάξαντα τὴν σύλληψιν τοῦ στρατιώτου, ὅστις ὅμως γενόμενος αὐτόχειρ οὐδὲν πλείοτερον ἀπεκάλυψεν. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως μετὰ πολλῆς ἀπορίας τὸν Φιλώταν, πῶς δὲν εἶπε τίποτε εἰς αὐτὸν περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Φιλώτας ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἐνόμισε σπουδαίαν τὴν καταμνησθῆναι· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἠρέσθη εἰς τὴν ἐξηγήσιν ταύτην. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Φιλώτας εἶχε πολλάκις καυχηθῆ, ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς Ἀσίας ὀφείλεται κυρίως εἰς αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του· εἶχε πολλάκις ἐκμνηστηρίσει τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι ἦτο παῖς Διὸς· εἶχεν ἐκφράσει πολλάκις τὴν διακρέσκειάν του, διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐτίμα καὶ μετεχειρίζετο τοὺς Πέρσας μεγιστάνας ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Μακεδόνας, καὶ εἶχε διὰ τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ τρόπον πολλοὺς ἐν τῷ στρατῷ ἐχθρούς. Ἐξ ὅλων λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελοῦμενοι ὁ Κρατερός καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ Φιλώτα ἀντίζηλοι, παρέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς πρωτοεργὸν τῆς συνωμοσίας τῆς ὁποίας ἀπεισιώπησε τὴν ὑπαρξιν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο ὑψύτατος ἄνθρωπος, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, ἐπειγόμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, οὔτε εἶχε καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβέστερον τὰ πρᾶγματα, καὶ πρὸ πάντων ἐνόμιζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τοιαῦτα διχονοίας καὶ ἀναρχίας σπέρματα, διέταξεν ὁπωςοῦν κατεπευσμένως τὴν σύλληψιν, τὴν δίκην καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Φιλώτα· καὶ μηδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος, διέταξε συγχρόνως τὸν φόνον τοῦ γηραιοῦ Παρμενίωνος, ὅστις διέτριβεν, ὡς εἴπομεν, εἰς τὰ Ἐκβάτανα. Ἀντὶ δὲ τοῦ Φιλώτα, οὐδένα πλέον διώρισε τῶν ἐταίρων ἀρχηγῶν, ἀλλὰ διαίρεσας τὸ σῶμα τοῦτο εἰς δύο μοίρας, ἐπέστησε τῆς μὲν μιᾶς ἡγεμόνα τὸν Ἡφαιστίωνα, τῆς δὲ ἄλλης τὸν Κλεῖτον.

Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεκρίθη, καὶ δικαίως, ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Καὶ μὲν ὁ Φιλώτας ἑσπανισθεὶς ὠμολόγησεν, ὡς λέγεται, τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἐνοχλήν· ἀλλὰ τοιαύτη ὁμολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἔγινεν, οὐδὲν δύναται νὰ ἔχη κύρος, ἄλλη δὲ ἀπόδειξις οὐδεμία, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη, ὑφίσταται κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς πολυχρόνιους καὶ ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας αὐτῶν, πῶς νὰ μὴ καταδικάσωμεν τὸν Ἀλέξανδρον διότι δὲν ἐπεχείρησε τοῦλάχιστον ἀκριβεστέρων ἀνακρίσιν, καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, βλέποντες τὸν ἡμίθεον ἐκείνον τῆς Ἀσίας δορικτήτορα ἐμπίπτοντα τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὰς παγίδας τῶν ἰδίων καὶ τῶν

περὶ αὐτὸν παθῶν; Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πρὸ πάντων ἀγανακτῆσαι κατὰ τοῦ Φιλώτα, διὰ τοὺς σαρκασμοὺς αὐτοῦ καὶ τᾶλλα ὅσα ἔλεγε κατ' ἰδίαν ἵνα ἐξουτελίσῃ τὰ τοῦ βασιλέως κατορθώματα. Ὁ δὲ Ναπολέων, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ θείου, ἐξορίστος ὢν ἐν Ἀγίᾳ Ἐλένῃ, παρετήρει ὁρθῶς ὅτι τὸ μέγιστον λάθος ὕπερ δύναται νὰ πράξῃ κυριάρχης, εἶναι νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς εἰρωνείας καὶ μεμφιμοιρίας τῶν ἀνθρώπων, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν φίλων συνήθως κακολογοῦσιν ἀλλήλους. Ὁ στρατάρχης Λάνν, ἐξηκολούθει ὁ Ναπολέων, ἀπέθανεν ὑπὲρ ἐμοῦ μαχόμενος ἡρωϊκῶς, καὶ ὁμοίως τσαῦτα ἔλεγε συνήθως κατ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς οικείους, ὥστε ἂν ἦθελον προσέξει εἰς αὐτὰ, ἔπρεπε πολλάκις νὰ τὸν καταδικάσω ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὅτι ἄριστον ἔχει νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης εἶναι νὰ μὴ ἡξεύρῃ τὰ λεγόμενα διότι ὅσην δύναμιν ψυχῆς καὶ ἂν ἔχη, ὑπάρχουσι λόγοι τοῦ ὁποῖου δυσκόλως εἰμπορεῖ νὰ συγχωρήτῃ, καὶ ὁ ἀσφαλέστατος τρόπος τοῦ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ εἶναι νὰ τοὺς ἀγνοῇ. Ἀλλὰ μήπως καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων δὲν ἐθανάτωσε τὸν δοῦκα τοῦ Ἀγγῆν, ἐπίσης ἀδίκως ὅσον ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Φιλώταν καὶ τὸν Παρμενίωνᾶ; Ἐπιλοτόφει δὲ ὡς ἀνωτέρω μακρὰν ὄν ἤδη τῆς τύρβης τῶν πραγμάτων καὶ εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα ἐτῶν. Ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἤμαρτεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου δυσχερεστάτων περιστάσεων καὶ εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν σὺφρονα πείραν τοῦ ἐξορίστου τῆς Ἀγίας Ἐλένης.

Τῷ 329 καὶ τῷ 328, ὁ Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὴν Βακτριανὴν καὶ τὴν Σογδιανὴν, αἵτινες εἶναι αἱ ὑπ' αὐτοῦ καταληφθεῖσαι ἀνατολικώταται πρὸς βορρᾶν τῆς μεσογείου Ἀσίας χῶραι. Αἱ χῶραι αὗται ἐστασίασαν πολλάκις καὶ ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπέλθῃ ἐπανειλημμένως πρὸς περιστολήν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ αἱ ἀνατολικώτεραι ἐκείναι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι, εἰ καὶ δὲν ἐγένοντο τότε μάχαι μεγάλαι ἐκ παρατάξεως, ἀπέβησαν ὁμοίως δυσχερέσταται, διὰ τὸ δυσπρόσοδον τοῦ τόπου καὶ τὴν πεισματώδη τῶν κατοίκων ἀντίστασιν· οὐδὲν ὁμοίως ἠδυνήθη ν' ἀνοχαιτίσῃ τὸν ἀκατάσχετον δορικτήτορα. Ἐκεῖ, πρὸ τῶν Ἰαξάρτην ποταμῶν, ἔκτισε πόλιν νέαν, Ἀλεξάνδρειαν τὴν καλουμένην παρὰ τῷ Ταννάδι, διότι οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον τὸν Ἰαξάρτην καὶ Τανάιν. Ἐκεῖ συνέλασθεν, ἐδίκασε καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Βῆσσον, ὅστις, ἀφ' ἑφόνει·ε τὸν Δαρεῖον, φορέσας τὴν τιάναν καὶ τὴν περσικὴν στολὴν, με-

τονομασθεῖς δὲ Ἀρταξέρξης, καὶ λέγων ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας, ἐτόλμησε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἐν Γαυγαμήλοις νικητὴν. Ἀλλ' ἐκεῖ ὁμοίως ἀνεφάνησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ δυσχέρειαι τῆς τῶν δύο βίωων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἁπτιανοῦ, συγχωνεύσεως, καὶ ἐπήνεγκον αὐθις τραγικὰς τινὰς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον σκηνάς.

Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸν Κλεῖτον ἐκείνον, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχῃ ἐσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀποκόψας τὸν τοῦ Πέρσου Σπιθριδάτου βραχίονα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ βραχίον οὗτος κατέπιπτεν ἤδη ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλώτα, εἰς τὸν στρατηγὸν Κλεῖτον εἶχεν ἐπιτραπῆ ἡ ἡγεμονία τῆς μιᾶς τῶν ἐταίρων μοίρας, ὢν ἡ ἄλλη ἐστρατηγεῖτο ὑπὸ Ἡφαιστίωνος. Πλὴν τούτου ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κλεΐτου Λανίκη εἶχεν ἀναθρῦσει τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ δύο αὐτῆς υἱοὶ εἶχον ἤδη πείσει εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ μάχαι· ὥστε πολυειδεῖς δεσμοὶ στοργῆς, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, συνέδεον τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ τοῦ Κλεΐτου. Ἀλλ' ὁ Κλεῖτος ἦτο ἐκ τῶν φίλων ἐκείνων τοῦ βασιλέως οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὰς παραχωρήσεις ὅσας οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ κάμνῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ, ἀποδεχόμενος τινὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐθίμων ἵνα εὐχερέστερον μεταπλάσῃ τοὺς Ἀσιανούς ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον· καὶ ἰδίως ὁ Κλεῖτος δὲν ἠνείχετο τὴν παρειαχθεῖσαν ἐν τῇ αὐτῇ περσικῇ ἐθιμοταξίᾳ καὶ τὰς κολακείας καὶ ἐξουτελίσεις, εἰς ἃς πολλοὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐξώκελλον, καὶ εἰς ἃς αὐτὸς οὗτος ἐφαίνετο ἤδη ἐνασμενιζόμενος. Τελουμένης δὲ ποτε εἰς Μαρακανδα, τὴν πρωτεύουσιν τῆς Σογδιανῆς, τὴν σημερινὴν Σαμαρκανδαν, θυσίας εἰς τιμὴν τῶν Διασκούρων, καὶ τῆς εὐωχίας παραταθείσης πολὺ ἐπὶ τὸ βαρβαρικώτερον, τινὲς τῶν συνδαιτυμόνων μεθύσαντες ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πότου, περιέπεσον εἰς πολλὴν φλυαρίαν, ἤξιώσαν ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἀνώτερα τῶν ἔργων τοῦ Πολυδεύκου καὶ τοῦ Κάστορος, ἀνώτερα τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀνώτερα τῶν ὑπὸ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένων. Ὁ Κλεῖτος, ὅστις ἦτο παρὼν, δὲν εἰμπόρεσε νὰ σιωπήσῃ, καὶ ἤλεγξε μὲν τοὺς ἐκφραζίζοντας τὰ τῶν πάλαι ἡρώων ἔργα, παροξυνόμενος δὲ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ οἴνου προσέθηκεν ὅτι οὐδὲ τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλα καὶ θαυμαστά ὅσον ἐκαίνοι λέγουσι, διότι δὲν διέπραξεν αὐτὰ μόνος, ἀλλὰ πολλὰ ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ ἐγένοντο. Τοῦτο ἐπέπραξε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ὠνεῖδισε τὸν Κλεῖτον ὡς διαστασιάζοντα τὸν στρατὸν διὰ τοιαύτων λόγων, καὶ παντάπασιν ἐκτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ὡς καὶ δειλὸν

ἠθέλησε τὸν Κλεῖτον νὰ ὀνομάσῃ. Τότε ὁ Κλεῖτος ἐπαναστὰς «καὶ ὁμοῦς, εἶπεν, αὕτη ἡ δειλία ἔσωσε σὲ τὸν ἐκ θεῶν, ἐνῶ ἤδη ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ τραχήλου σου τὸ τοῦ Σπιθριδάτου ξίφος· καὶ τῶν Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικούτος, ὡςπ' Ἀμμωνί σουτὸν εἰσποιεῖν, ἀπειπάμενος Φίλιππον.» Καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρεθιζόμενος «τοιαῦτα λοιπὸν, ἀνέκραξεν, ἔμελλον νὰ ἦναι τὰ τέλη τῶν κόπων ἡμῶν! Μακάριοι οἱ ἤδη ἀποθανόντες, πρὶν ἰδῶσι τοὺς Μακεδόνας διὰ μηδικῶν τιμωρουμένους ράβδων καὶ Περσῶν δεομένους ἵνα προσέλθωμεν τῷ βασιλεῖ.» Ἡ ἔρις ἀπέβη οὕτω ἀδιάλλακτος, τοσούτῳ μᾶλλον ἀδιάλλακτος, ὅσῳ ὁ Κλεῖτος ἀπὸ λόγου εἰς λόγον φερόμενος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐλέγξῃ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τὸν ἀδικὸν τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ Παρμενίωνος θάνατον. Ὅθεν ἐξαγριωθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ὄρμησεν ἤδη ἐπὶ τὸν Κλεῖτον· καὶ οἱ μὲν παρόντες ἀνώτεροι ἀξιώματικοὶ, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Περδίκκας καὶ ἄλλοι ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ ἀναχαιτίσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιμείνωσι πολὺ κατακρατοῦντες τὸν βασιλέα, κατῴρθωσεν οὗτος νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς των, καὶ κτυπήσας διὰ τῆς σαρίσσης τὸν Κλεῖτον, ἐξήπλωσεν αὐτὸν κατὰ γῆς. Ναὶ μὲν, ἀμα διαπράξας τὸν ὀλέθριον τοῦτον φόνον, καὶ ἰδὼν νεκρὸν ἐνώπιόν του τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν, τὸν σωτῆρα, τὸν ἀδελφὸν τῆς τροφῆς Λανίης, κατελήφθη ὑπὸ μετονοίας οἰκτρᾶς, καὶ ἐθρήνησε, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν τοῦ ζῆν ἀνεκήρυξε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐμκρύτησαν ὅπως εὐγενῆς ἦτο ἡ φύσις ἐκείνη, εἰ καὶ ὑπὸ στιγμιαίων παραφορῶν ἐκ διαλειμμάτων τυφλουμένη. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Αἱ παραφοραὶ ἦσαν δειναί· τὰ πάθη ὀξύτατα αἱ περιστάσεις δυσχερεῖς· αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἀδιάκοποι· ὥστε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη εἰς ἀληθῆ τραγωδίαν μετεβλήθησαν.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἀλέξανδρος διατελὼν εἰς Βάκτρα, ἔγρηψε τὴν καλὴν Ρωξάνην, τὴν θυγατέρα τοῦ Βακτρικοῦ Ὁξυάρτου. Αἱ ἐνεκα τῶν γάμων τούτων πανηγύρεις ἐτελέσθησαν μετ' Ἀσιανῆς μεγαλοπρεπείας, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήτησεν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν, ὡς ἄλλον μέγαν βασιλέα, οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς νέας δυσχερεσκείας· διότι ἡ προσκύνησις παρεξηγεῖτο, καὶ ἐνῶ παρ' Ἀσιανοῖς ἦτο τιμὴ ἀπονειμομένη τῷ βασιλεῖ, παρ' Ἕλλητιν ἐλογίζετο ὡς τιμὴ προσήκουσα μόνῳ τῷ θεῷ. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν λογίων ἀνδρῶν, ὁ Ἀνάξαρχος, ὁ Κλέων, ὁ ποιητὴς Ἄγις ὁ

Ἀργεῖος, δὲν ἐδίστασαν νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην· ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Καλλισθένης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπεποιήθησαν ἀναφανδὸν νὰ ἀπονείμωσι τιμὴν τοιαύτην εἰς ἀπλοῦν θνητὸν ἄνθρωπον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν ἐτόλμησε κατ' ἀρχὰς νὰ τιμωρήσῃ τὸν Καλλισθένην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιστάσις τις σπουδαιότερα ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός. Τινὲς τῶν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον παίδων, περὶ ὧν ἐλάδομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν πραγματευόμενοι περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ (σελ. 26), ὀργισθέντες διὰ τὴν ἐπιλήθουσαν εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰ αἰσθητάματα τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, συνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀπόδειξις ὅτι ὁ Καλλισθένης μετείχεν ὅπωςδῆποτε τῆς συνωμοσίας ταύτης· ἀλλ' εἰς τῶν πρωταίτιων αὐτῆς, ὁ παῖς Ἑρμόλαος, ἦτο στενὸς φίλος καὶ θαυμαστής τοῦ φιλοσόφου· ἀλλὰ ὁ Καλλισθένης ἀντεπολιτεύετο, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς νέους τρόπους τοῦ Ἀλεξάνδρου· ταῦτα ἤρκεσαν ἵνα περιπλακῆ, ἀδίκως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰς τὸ κακούργημα, καὶ, μετὰ τὸν θάνατον τῶν παίδων στρεβλωθεὶς ἐκρεμάσθη καὶ αὐτός.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐν τούτοις αὐταὶ στάσεις, συνωμοσίαι, σφαγαὶ δὲν ἴσχυον νὰ ἀποτρέψωσι τὸν Ἀλέξανδρον, οὔτε ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ἀναμορφώσεως τῆς Ἀσίας, οὔτε ἀπὸ ἀδιαλείπτων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀνατολῆς κατακτήσεων. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι μηδέποτε παύσας τοῦ νὰ τέρπεται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος ἢν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, ἔγραψε τότε εἰς τὸν Ἄρπαλον νὰ τὸν στείλῃ προσέτι καὶ τὰς βίβλους τοῦ Φιλίστου, καὶ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τοὺς Τελέστου καὶ Φιλοξένου διθυράμβους. Ἄνθρωπος τῆ ἀληθείᾳ ὑπεράνθρωπος, ὅστις ἐν μέσῳ τηλικούτων φοβερῶν περισπασμῶν ἠσθάνετο πάντοτε τὴν ἀνάγκην νὰ δροσίξῃ ἑαυτὸν διὰ τῶν νυκμάτων τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἱστορίας. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 327 ἀνεχώρησεν ἀπὸ Βακτριανῆς ἐπὶ τὴν τῆς Ἰνδικῆς κατάκτησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο κατέλαβε τὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ χώρας, κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 326, διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ ἔπειτα τὸν Ὑδάσπην, εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ὁποῦ ὄχθην κατετρόπωσε καὶ ἠγματοῦσε τὸν Ἰνδὸν ἠγεμόνα Πῶρον, κτίσας ἐκεῖ καὶ τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας Βουκεφάλαν καὶ Νίκαιαν. Μετὰ ταῦτα, βαίνων πάντοτε πρὸς ἀνατολὰς, ἐπέρασε τὸν Ἀκεσίην ποταμὸν καὶ κατόπιν τούτου τὸν Ὑδραῶτην,

μεθ' ἧ ἐπορεύθη πρὸς τὸν Ὑφασιν, ὅστις εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ Ἰνδικοῦ πενταποτάμου ρεῦμα. Ἀλλ' ἐνῶ ἤτοιμαζετο νὰ περάσῃ καὶ τοῦτον τὸν ποταμὸν, καὶ ἔδωκεν ἤδη τὰς περὶ τούτου διαταγὰς, πρώτην ἤδη φεράν ὁ στρατὸς ἔπαυε, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἀπέδειξαν τὴν δυσχερεσίαν αὐτῶν διὰ τοὺς ἀκαταπαύστους ἐκείνους ἀγῶνας, εἰς οὓς ἐξέθεταν αὐτοὺς ἢ ἀκατάσχετος πρὸς τὰ πρόσω ὀρμὴ τοῦ βασιλέως. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠγωνίσθη μὲν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ὁ στρατὸς ἐπέμεινε ἀποποιούμενος νὰ προχωρήσῃ· ἀπέβησαν δὲ καὶ τὰ ἱερὰ οὐχὶ αἴσια, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐπιστροφήν.

Πρὶν ὅμως ἐπιχωρήσῃ διέταξε τὴν στρατιάν νὰ κατασκευάσῃ, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Ὑφασίος ποταμοῦ ὄχθην, δώδεκα ὀμοῦς, τὸ μὲν ὕψος ἴσους τῶν μεγίστων πύργων, τὸ δὲ εὖρος ἐπι μείζονος, εἰς ἐνδείξιν τοῦ ἀπωτάτου σημείου εἰς ὃ ἐφθασε κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν. Κατασκευασθέντων δὲ τῶν ὀμῶν, ἔθυσεν ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰ νόμια εὐχαριστήριον εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν, καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ ἵππικόν. Καὶ τότε, περὶ τὰ τέλη αὐγούστου τοῦ 326, ἐπεχείρησε τὴν ἀπὸ τοῦ Ὑφασίος κἀθοδον, καὶ ἐπανῆλθε πρῶτον εἰς Νίκαιαν. Εἰς Νίκαιαν ἔβαλε κατὰ νόον νὰ γνωρίσῃ τὸ κάτω τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ μέρος. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ νοεμβρίου, κατέπλευσεν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπου, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Ἰνδὸς εἰσδέχεται τὸν μέγαν ἀνατολικὸν βραχίονα, εἰς τὸν ὁποῖον συμβάλλουσιν ἅπαντα τὰ ρεῦματα τοῦ πενταποτάμου, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐνταῦθα πόλιν ἑλληνικὴν, τὴν παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξάνδρειαν· διότι ἔκρινε μὲν τὸν χώρον ἐπιτηδείωτατον εἰς τε τὰς μεταξὺ τῆς μεσογαίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνδοῦ συναλλαγὰς καὶ εἰς τὴν τῆς χώρας κατοχήν, ἤλπισε δὲ ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη, ἣτις ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ μνημειώτατον σημεῖον τῆς Ἰνδικῆς σατραπείας, θέλει ἀποβῆ διὰ τῆς ἐμπορίας τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἀξιόλογος καὶ ἀμύαξα. Περὶ τὸν φεβρουάριον τοῦ 325 ἀνέζευξεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξάνδρειας, καὶ φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σόγδων, μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Σόγδοις καὶ κατέστησε δεύτερον σταθμὸν τοῦ περὶ τὸν Ἰνδὸν ἑλληνικοῦ βίου. Σατραπῆς δὲ ἀπάσας τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας ἀνεδείχθη ὁ Πύθων, ὅστις ἔμεινε ἐκεῖ μετὰ 10.000 ἀνδρῶν, διότι ὁ στρατὸς δὲν ἔπαυσε λαμβάνων ἐπικουρίαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀξιολόγους ἐξ Εὐρώπης, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰ διάφορα αὐτὰ ἀποσπάσματα τὰ ὅποια καθ' ὁδὸν κατέλειπε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουλίου ἐφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Πάταλα, ὅπου σίχίζεται ὁ Ἰνδὸς εἰς δύο

βραχίονας, σχηματίζοντας τὸ δέλτο αὐτοῦ, καὶ διέταξε τὸν Ἡφαιστίωνα νὰ τειχίσῃ ἐνταῦθα ἄκραν καὶ νὰ κατασκευάσῃ ναύσταθμον καὶ νεωροίους, καταστήσας τὸν χώρον ἐκείνον τρίτον ἀξιόλογον περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν σταθμὸν. Ἐκ Πατάλων δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ ἀνακομίσῃ τὸν στρατὸν διὰ ξηρᾶς, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Νέαρχον νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐξικριέωσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου διάπλουν τοῦ Ὀκεανοῦ, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων τοῦ βασιλέως βουλεμμάτων, περὶ τῆς ἐμπορικῆς συναφείας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς δύσεως.

Ἡ ἐκ Πατάλων ἀνάζευξις ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐγούστου 325· καὶ ὅταν ἐφθασεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀρειτῶν, διατάσσεται ὁ Ἡφαιστίων νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἔθνους Ραμβακίαν, καὶ ἀποικίσας ἐνταῦθα τὴν ἐν Ὀρειταῖς Ἀλεξάνδρειαν, νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῶν Ὀρειτῶν. Προβαίνουσι δὲ ἤδη, οὐ μακρὰν τῆς παραλίας, εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰχθυοφάγων, ἔπειτα ἀναβαίνουσιν εἰς τὰ μεσογαίωτα, καὶ περικίπτουσιν εἰς ἐρήμους φεβέρας, ὅπου παθόντες τὰ πάνδεινα, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποπλανῶνται τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπαντῶσι πάλιν τὴν παραλίαν, ὁδεύουσι δι' αὐτῆς ἐπτὰ ἔτι ἡμέρας, τρέπονται αὐτῆς πρὸς τὴν μεσογαίαν καὶ φθάνουσι, διὰ καρποφόρων καὶ ἱλαρῶν χωρῶν, εἰς Πούρα, πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῆς Γεδρωσίας. Ἐντεῦθεν προχωροῦσιν, ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκεμβρίου, πρὸς τὴν Καρμανίαν, εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἐφθασε καὶ ὁ Νέαρχος αἰσίως, ἐκπλεύσας ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου. Καὶ ὁ μὲν στόλος διετάχθη ἤδη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν παρὰ τὸν περσικὸν κόλπον πλοῦν μέχρι τοῦ Πασιτίγριος, καὶ, διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου, νὰ πλεύσῃ εἰς Σοῦσα. Ὁ δὲ Ἡφαιστίων παρηγγέλη νὰ ὀδεύσῃ μετὰ τῆς πλειστάτης στρατιᾶς εἰς Περσίδα, διὰ τῆς παραλίας, οὕτως κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐκείνην ὥραν μαλακωτέρας· αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη διὰ τῆς συντομωτάτης εἰς Περσέπολιν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σοῦσα, ὅπου ἐφθασε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 324.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Σοῦσα καὶ εἰς Σουσιανὴν ἐπὶ τινὰς μῆνας· καὶ πρώτην ταύτην φεράν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, διετέλεσε τοσοῦτον χρόνον ἀπέχων παντὸς πολεμικοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἐνησχόλησεν αὐτὸν ἤδη φροντίδας οὐδὲν ἤττον δυσχερεῖς, ἢ διοικήσεις τοῦ ἰακηνοῦς ἐκείνου κράτους καὶ ἡ βαθμηδὸν ὀλοσχερεστέρα συγχώνευσις τοῦ

ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀσιανοῦ βίου. Κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, ἤτοι ἀφ' ἧς ἀπῆλθεν ἐξ Ἑρκανίας πρὸς ἀνατολὰς εἰς καταδίωξιν τοῦ Βήσσου, οἱ σατράπαι τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας ἀπεράντους χώρας, εἶχον ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν· οὐ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο, ἀπὸ Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς καὶ Ἰνδικῆς, νὰ ἐπιτηρῆ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ φῆμαι πιθανώταται ἐπανειλημμένως διεδόθησαν ὅτι ἀπέθανεν ἢ ἄλλως ἀπώλεσθη. Ἐντεῦθεν εὐκόλως ἐνοεῖται, ὅποια ἀναρχία καὶ ἀκολαγία ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικώτερης Ἀσίας χώρας. Οἱ σατράπαι, οὐδένα ἤδη φοβούμενοι τῶν πράξεων αὐτῶν ἔλεγγον, ἐτράπησαν εἰς καταπίεσεις καὶ κταχρήσεις, ἐσύλησαν τὰ ἱερά, ἐλήστευσαν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά ταμεῖα, καὶ πολλοὶ ὑπολαβόντες ἑαυτοὺς ὅπως αὐτοκαφάλους, συνεκρότησαν ἰδίους μισθορορικοὺς στρατοὺς. Ἡ αἰφνίδιος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπάνοδος, ὡς κεραυνὸς διέλυσε τὰ ὄνειρα ταῦτα· καὶ ἄλλοι μὲν ἐζήτησαν διὰ φυγῆς σωτηρίαν, οἷον ὁ διαβόητος τῆς Βαβυλωνος σατράπης Ἀρπάκος, ὅστις, καταναλώσας εἰς ἐταίρας καὶ ἄλλας ἀσωτίας ἄπειρα χρήματα, ὑπὸ τηλικούτου κατελήφθη τρόμου ἅμα ἤκουσε τὸν Ἀλέξανδρον πλησιάζοντα εἰς Σουσιανήν, ὥστε παραλῶν θησαυρὸν μέγαν καὶ τινὰς μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλους, προλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν, ἐν οἷς καὶ Ἀβουλίτην τὸν σατράπην τῆς Σουσιανῆς, καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ὁξάρην, τὸν ὁποῖον ἰδίᾳ χειρὶ ἀπέκτεινεν. Ἀπαντας δὲ τοὺς σατράπαι αὐστηρῶς διέταξε νὰ διαλύσωσι τοὺς μισθοφόρους, καὶ ἐν γένει μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ δραστηριότητος καὶ δξότητος, ἐξέτασε τὰ παράπονα, ἀνέκρινε τοὺς κατηγορουμένους, ἐτιμώρησε τοὺς ἐνόχους. Οὐδὲ εἰς ταῦτα μόνον ἠρέσθη ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμισεν ἤδη συντελεστικώτατον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος νὰ συνάψῃ μὲν διὰ γάμων τοὺς περὶ αὐτὸν Ἑλληνας μετὰ Περσίδων, νὰ κατατάξῃ δὲ τοὺς ἐγχωρίους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐτέλεσε τότε εἰς Σοῦσα μεγάλην τινὰ Ἑλληνοασιατὴν γαμήλιον πανήγυριν. Καὶ πρῶτος αὐτὸς, ἀφοῦ συνεζεύχθη ἐν Βακτριανῇ, ὡς προείπομεν, τὴν Ρωξάνην, ἔλαβε νῦν δύο ἐτέρας γυναῖκας, τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Στάτειραν, καὶ Παρῦσστιν τὴν θυγατέρα τοῦ προτέρου βασιλέως Ὁρχοῦ. Συγχρόνως δὲ κατέπεισε, διὰ προτροπῶν καὶ δώρων, ὀγδοήκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων φίλων καὶ ἀξιωματικῶν, νὰ λάβωσι γυναῖκας ἐκ τῶν πρώτων περσικῶν οἴκων, καὶ ἐν γένει, ἐβράβευσε πολυτελῶς πάντας τοὺς Μακεδῶνας ὅσοι ἤθελον νὰ συζευχθῶσι Περσίδας. Οἱ γάμοι οὗτοι ἐπανηγυρίσθη-

σαν διὰ λαμπρῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς παραδόξως ὅπως οὖν συνεδράσθησαν τὰ ἑλληνικά καὶ τὰ Ἀσιανὰ ἔθιμα, καὶ ἅπαντα ἢ τοσοῦτον ἀντίθετος ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ διαίτα.

Ἐν ταῦτοις ἡ δυσαρρέσκεια τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν τῶν πατριῶν ἐθίμων, δὲν ἔπαυε προαγομένη. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κατευιάξῃ αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἐπλήρωσε τότε ἅπαντα τὰ χρηματικά χρέη τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συμπαιθῶντα κατὰ τινὰς μὲν εἰς 10,000 τάλαντα, κατὰ δὲ τὸν Ἀρριανὸν εἰς 20,000, ἤτοι εἰς 120,000,000 ἀρχαίων Ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀπεπρέπετο ἔνεκα τῆς ἀντιπολιτευσέως ἐκείνης ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κυρίου βουλεύματος, ἐπὶ δὲ τούτῳ στρατολογήσας ἤδη ἀπὸ τῶν διαφόρων σατραπειῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἄπωτάτων, ἤτοι τῆς Σογδιανῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Ἀραχωσίας καὶ ἄλλων, 30,000 νέων, καὶ ὅπλισας αὐτοὺς καὶ ἀσκήσας ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον καὶ καλέσας «ἐπιγόνους» κατέταξεν εἰς τὸν στρατὸν. Κατέλεξε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐταίρους πολλοὺς Πέρσας ἀξιωματικούς τε καὶ στρατιώτας.

Ταῦτα πάντα ἐλύπουν τοὺς Μακεδῶνας, ὡς πᾶντάπασιν ἤδη εαυθαρίζοντες τῇ γνώμῃ Ἀλεξάνδρου, καὶ καταφρονούντος τὰ τε μακεδονικὰ ἔθιμα καὶ αὐτοὺς τοὺς Μακεδῶνας. Ἡ λύπη αὕτη ἐξετράπη εἰς ἀληθῆ στάσιν, ὅτε ὁ βασιλεὺς, πεπειθὸς εἰς τὴν κάλλιστα ὁργανωθείσαν νέαν ἐκείνην δύναμιν, καὶ προαιρούμενος ἐνταῦτῳ νὰ ἀναπαύσῃ τοὺς γεροντοτέρους τῶν στρατιωτῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι θέλει ἀποπέμψῃ αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια, βραβεύων τὰς πολλὰς καὶ λαμπρὰς ὑπηρεσίας τῶν δι' ἀμοιβῶν δαφιλῶν. Γενικῆ τότε ἠγέρθη ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ κραυγὴ, προσκαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἀπιλύσῃ ἅπαντας, ἐπιχειρήσῃ δὲ ἐκστρατείας νέας μετὰ τοῦ πατρὸς Ἀμμωνος καὶ Περσῶν νεανίσκων. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ τολμηρῶν τινῶν τιμωριῶν, καὶ γενναίων ἐλέγχων, καὶ ἐπιτηδείων περιποιήσεων, καθιπήγαγεν αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν τὸν ἀρηιάνσαντα στρατὸν, ὅστις, μετανοήσας καὶ μέγρι δακρύων συγκινηθεὶς, ἐζήτησεν ἐπὶ τέλους συγγνώμην. Τότε ἐτέλεσεν ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ ταύτῃ, τὴν μάλλον ἀξιωματικώτατον ἴσως τῶν μικτῶν αὐτοῦ πανηγύρεων, ἐποίησε θυσίαν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸν πατριῶν νόμον, καὶ εὐχαίαν δημοτελεῖ, καθήμενος ἀναμῖξ περι αὐτὸν Μακεδῶνων, Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἅπαντες δὲ, αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος ἔπιον, καὶ τὰς αὐτὰς ἐπραξαν σπονδὰς, καταρχομένων τῶν τε Ἑλλήνων μάντεων καὶ τῶν μάγων τῆς Περ-

σίως. Καὶ ἤρχετο ὁ βασιλεὺς τὰ τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιαν τε καὶ κοινωσίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Μεθ' ὃ ἀπεχωρίσθησαν τοῦ στρατοῦ μύριοι ἄνδρες, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ τινα ἄλλην συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι, καὶ πολυειδῶς θραβευθέντες καὶ ἀνταμειφθέντες, ἀπεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν πιστὸν αὐτοῦ Κρατερὸν, ὃν, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶπεν «ὅτι ἴσον τῇ ἐκείνου κεφαλῇ ἄγει.»

Ταῦτα διαπράττει, καὶ νέας μελετῶν διὰ τοῦ οὕτως ἀνοργανωθέντος στρατοῦ ἐπιχειρήσεις, ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, περὶ τὰ τέλη αὐγούστου τοῦ 324, εἰς Ἐκβάτανα, ὅπου ἐτέλεσε πάλιν μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ πύτους. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἐπαθεν ἀτυχίαν μεγάλην. Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὃν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς, ὡς ἄλλον Πάτροκλον, ὁ νέος οὗτος Ἀχιλλεὺς ἠγάπησεν, ὁ Ἡρασιτίων, νοσήσας ἐκ τῶν υπερβολικῶν ἀσωτειῶν τοῦ εἴου ὃν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀπὸ τίνος διήγον, ἀπέθανε τότε εἰς Ἐκβάτανα. Ἡ θλίψις ἦν ὁ βασιλεὺς ἠσθάνθη διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἀρίστου τούτου τῶν φίλων μπῆρξεν ἀπερίγραπτος, καὶ τόσῳ βαρύτερον ἐπλήρωσεν αὐτὸν, ὅσα καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη σωφρονέστατος ἀναδειχθεὶς, εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς ἀκατάσχετον πρὸς τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ραπὴν, ἣτις, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀμετρον ἐκείνην περὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν διοίκησιν ἔντασιν, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους εἰμῆ νὰ ἐπιενεργήσῃ ὀλεθριῶς εἰς τε τὸ ἦθος, εἰς τε τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅσον ἀθλητικὰ καὶ ἂν ἦσαν. Οὕτω καταβέβλημένος ἀπῆλθεν, ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, εἰς Βαβυλῶνα, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους, καὶ ὅπου ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν πικρατικὰς. Καθ' ὁδὸν δὲ ἔλαθεν ἀπόδειξις τρανοτάτην τῆς φήμης ἦν τοσαῦτα θαυμάσια κατορθώματα περιεποιήσθη εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Διότι προσῆλθον πρὸς αὐτὸν ἀλλεπαλλήλως πρέσβεις τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς Αἰθιοπίας, πρέσβεις τῆς Καρχηδόνας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδουίας, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, καὶ Τυρρηνῶν, ὡς δὲ τινες ἀξιούσι καὶ αὐτῶν τῶν Ρωμαίων, μετρίαν ἔτι τότε κεκτημένων τὴν δύναμιν κατὰ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔτι παραδοξότερα ὀνόματα πρέσβειων ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα: Αἰθιοπίας, ἀπὸ τῆς ἐπέκεινα τῆς Αἰγύπτου ἀπωτάτης μεσημβρίας, Σκύθας ἀπὸ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ βορρᾶ, Ἰβήρας καὶ Γαλάτας ἀπὸ τῆς πέραν τῆς μεσογείου θαλάσσης ἀπωτάτης δύσεως· μηδὲ λησμονήσωμεν τοὺς πρέσβεις διαφόρων ἑλληνίδων πόλεων οἵτινες παρεστήσαν ὡσαύτως τότε ἐν μέρει ἵνα συγχαρῶσι τῷ βασιλεῖ διὰ τὰ λαμ-

πρὸ αὐτοῦ ἔργα, ἐν μέρει ἵνα ὑποβάλλωσιν αὐτῷ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων. Καὶ προσῆλθον οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι τῆς Ἑλλάδος, ἐστεφανωμένοι αὐτοὶ καὶ χρυσοῦς προσφέροντες τῷ βασιλεῖ στεφάνους. Ὁ δὲ, διέταξεν ἀμέσως νὰ ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς ὅλοι οἱ ἀνδριάντες καὶ ὅλα τὰ ἀγάλματα ἢ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Εὐέρξης εἰς Βαβυλῶνα ἢ εἰς Πασαργάδας ἢ εἰς Σούσα ἢ ὅπου ἄλλου τῆς Ἀσίας.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐέλεπεν ἑαυτὸν οὕτω μετεωρισθέντα εἰς ὕψιστον βαθμὸν δόξης καὶ δυνάμεως, σημεῖα ἀπαίσια ἱερῶν καὶ ἀστέρων ἐρμηνεύμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων σοφῶν, τῶν καλουμένων Χαλδαίων, οἰωνίζοντο ὀλέθια περὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ἀπέτρεπον αὐτὸν τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Βαβυλῶνα. Εἰσῆλθεν ὁμως οὐδὲν ἤττον εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν καὶ ἐπεχείρησε δραστηρίως τὴν συμπλήρωσιν τῶν παρασκευῶν ὅσας ἀπῆττον αἱ μελετώμεναι νέαι ἐπιχειρήσεις. Ἄλλ' ἡ τελευταία αὐτοῦ ὥρα προσῆγγιζεν ἤδη. Τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τὸν εἶον ἀκραισία εἶχον λάθει παρ' αὐτῷ τὰς κολοσσιαίας διαστάσεις τῶν κατακτήσεων ὅσας διεπράξατο, αἱ δὲ Βαβυλώνιοι σοφοὶ δὲν εἶχον χρεῖαν νὰ συμβουλευθῶσι τὴν ἀστρονομικὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἄλλην μαντικὴν ἐπιστήμην, ἵνα κατανοήσωσιν, ὅτι σῶμα ἀνθρώπινον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀνθῆξῃ εἰς τοιαύτας υπερβολὰς καὶ παραφοράς. Τὰ μὲν αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη ἦσαν πάντοτε εὐγενῆ· ἀλλὰ διὰ τὴν ἔντασιν ἦν ἐλάμβανον ἀπέβαινον ὄντως μανιώδη. Τίς δύναται νὰ κατακρίνῃ τὴν πρὸς τὸν Ἡρασιτίωνα στοργήν; Πολλοὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἠγάπησαν βεβαίως αὐτὸν διαφερόντως, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Κρατερὸς, περὶ οὗ, ὡς εἶδομεν, εἶπέ ποτε ὁ βασιλεὺς ὅτι ἴσον ἄγει αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος λεπτότατα διέκρινε τὴν διαφορὰν τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας ἐκατέρου τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, διότι ἔλεγε Κρατερὸν μὲν εἶναι φιλοβασιλέα, Ἡρασιτίωνα δὲ φιλαλέξανδρον. Ὅσα ὁμως καὶ ἂν τιμῶμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, πῶς νὰ μὴ καταπλαγῶμεν ὑπὸ τοῦ θηριώδους πένθους τοῦ καταλαβόντος τότε, διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρασιτίωνος, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις δὲν εὗρισκε πρηγορίαν εἰμῆ ἐξερχόμενος ἐπὶ θήραν καὶ κνηγεσίαν ἀνθρώπων, καὶ ἔθνος ὀλόκληρον, τὸ Κοσσαίων ἔθνος, ἀπέσφαττεν ἡδηδὸν τοῦτο δὲ Ἡρασιτίωνος ἐναγισμὸν ἀπεκάλει. Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φίλου ἐκείνου ἡ ἐκφορά, ὅπως διέταξε τὰ κατ' αὐτὴν ὁ

Ἀλέξανδρος εἶχε τι τερατώδες· διότι κατεδαπάνησεν εἰς αὐτὴν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα δραχμῶν ἑκατομμύρια, καὶ ὠκοδόμησε τετράπλευρον πύργον, ἔχουσαν καθ' ἑκάστην μὲν πλευρὰν σταδίαίαν ἑκτασίαν, ὕψος δὲ πῆχυν πλείονων τῶν 150, καὶ ἐσώρευσεν ἐν αὐτῇ ἀπειράριθμα εἰδωλὰ καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, καὶ ἔθυσσε τῷ Ἡρασιτίωνι ὡς θεῷ, μύρια ἀναλώσας παντοδαπὰ κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἱερεῖα. Οὐδ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἦτο μετριωτέρα τῆς φιλίας. Σινέπεσε τότε νὰ φθάσῃ πρὸ μικροῦ εἰς Βαβυλῶνα ὁ Κάσσανδρος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου ἐκείνου ὃν εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ, ὅτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐστράτευσεν. Ὁ Κάσσανδρος ὅστις δὲν εἶχε προπαρασκευασθῆ βαθυμῆδὸν εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλείου ἀλλοίωσιν, ἦτο φυσικώτατος νὰ ἀπορήσῃ, βλέπων τοσοῦτους νεωτερισμούς· καὶ ποτε ἰδὼν θαρβᾶρους τινὰς προσκινούντας τὸν βασιλέα, καὶ καθὸ τεθραμμένους ἑλληγνικῶς, μηδὲν τοιοῦτον πρότερον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀπαντήσας, ἐγέλασε προπετέστερον ὁπωςοῦν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀντὶ νὰ παραινήσῃ αὐτὸν, ἐξεμάνη ὑπὸ ὀργῆς, καὶ ἀρπάξας τὸν νέον ἀπὸ τῆς κόμης ἐκτύπησεν ἰσχυρῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοῖχον. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνεποίησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὥστε βραδύτερον, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἡμερῶν, ἤδη τούτου βασιλεύοντος τῆς Ἑλλάδος, καὶ περιπατοῦντός ποτε ἐν Δελφοῖς καὶ θεωρῶντος τοὺς ἀνδριάντας, φανείσης εἰκόνας τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατελήφθη αἴφνης ὁ Κάσσανδρος ὑπὸ φρίκης δεινῆς καὶ «μόλις ἀνέλαβεν αὐτὸν ἱλιγγιάσαντα πρὸς τὴν ὄψιν,» λέγει ὁ Πλούταρχος.

Τοιαύτη ἀπέβη, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἑκτασίς, διότι ἀτιμωρητὴς ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπερβαίνει ὄρια τινα μεγαλείου καὶ δυνάμεως. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ὑπερβολικοὺς κόπους εἰς οὓς ἐξετέθη κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη, τὴν ἀκολασίαν τοῦ βίου εἰς ἣν πρὸ τινος εἶχε παρῆλθῃ, τὴν ἀγωνίαν ἐν ἣ διατέλει διαλογιζόμενος τὰς τε δυσχερεῖας τῆς διοικήσεως τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου κράτους καὶ τὸ ἄδηλον τῆς μετὰ θάνατον αὐτοῦ τύχης τοῦ μεγάλου ἔργου ὑπερῆρα ἐπεχείρησε, διότι οὐδένα ἔβλεπε τὸν ἐπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν, θέλωμεν ἐννοῆσαι ὅτι ἦτο καθ' ὅλα προδιατεθειμένος, ἠθικῶς τε καὶ σωματικῶς, εἰς δεινὴν τινα κρίσιν. Καὶ τῷ ὄντι ἅμα, κατὰ μῆνα μᾶλλον, ἐτέλεσεν εἰς Βαβυλῶνα τὴν μυθώδη ἐκείνην ἐκφορὰν τοῦ Ἡρασιτίωνος καθ' ἣν πάλιν ἐξετράπη εἰς πότους δεινούς καὶ ποικίλην ἀκρασίαν, προς-

ἐβλήθη ὑπὸ πυρετοῦ ὀλεθρίου. Ἡ νόσος ἦτο ἴσως ἐξ ἀρχῆς ἀνίατος· ἀλλὰ θεοαίως ἀθεράπευτον αὐτὴν κατέστησεν ἡ ἀλλόκοτος αὐτοῦ δίαιτα, διότι, διαλείποντος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ πυρετοῦ, ἐτρέπετο ἐν τῷ ἅμα εἰς τὴν συνήθη τοῦ βίου ἀσωτείαν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ πυρετοῦ, ἐζήτει δι' οἴνου νὰ καταπαύσῃ τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ δίψαν, ὥστε μετ' ὀλίγον οὐδεμία σωτηρίας ὑπέλειψθη ἐλπίς. Ὁ στρατὸς ἐπόθησε τότε νὰ ἴδῃ αὐτὸν διὰ τελευταίαν φορὰν καὶ ἠνεώχθησαν αἱ πύλαι τῶν βασιλείων καὶ διήλθον ἐν παρατάξει τὰ τάγματα ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις τοσάκις ἤραγεν αὐτὰ ἐπὶ τὴν νίκην. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀφωγος· ἀλλ' ὅμως εἶχεν ἐτι ἀκμιαίαν τὴν συνείδησιν τῶν γινομένων, καὶ ἐδεξιώθη τὴν παραπορευομένην στρατιάν, τὴν τε κεφαλὴν ἐπαίρων, εἰ καὶ μετὰ κόπου, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἀλλὰ θεοαίουσιν ὅτι εἶπεν εἰςέτι πρὶν ἐκπνεύσῃ δύο λέξεις, τὰς τελευταίας λέξεις ὅσας ἐπόφερον τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Διότι ἐρωτηθεὶς τίνοι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται, τῷ κρατίστῳ καὶ ἐξαγαγὼν τὸν δακτύλιον ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Περδίκκον. Ἀπέθανε δὲ κατὰ ἰούνιον τοῦ 323, ζήσας μὲν ἔτη 32 καὶ μῆνας 8, βασιλεύσας δὲ ἔτη 12 καὶ μῆνας 8.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς νεότητος, ἐπροέβησεν εἰς ὄλην τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην ἐντύπωσιν θαυμάτην τοσοῦτον θαθεῖαν ὥστε κατ' ἀρχάς τὸ γεγονός ἐνομιάσθη ἀπίθανον, ἀπίστευτον, ἀδύνατον. Ὅτε ἡ περὶ τούτου πρώτη φήμη ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας «οὐ νέθησκον Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖσι,» ἀνέκραξεν ὁ ρήτωρ Δημάδης, «ὧς γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ.» Ἡ οἰκουμένη τῷ ὄντι ἅπασα ἔμελλε νὰ σεισθῇ, ὡς ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνου, διότι τὸ ὠκοδόμημα ὑπερκατεσκευάσεν ὁ ἀνὴρ ἦτο τὸ μέγιστον τῶν πολιτικῶν οἰκοδομημάτων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὑπὸ ἀνδρὸς ἐνόως γενόμενον, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔργου τούτου ἔμεινεν ἤδη ἄδηλος καὶ ἐπισφαλής. Ἐπὶ δύο ὄλας ἑκατονταετηρίδας, τὰ ἔθνη εἶχον συνηθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ γῆς μοναρχῶν τὸν μέγαν βασιλέα. Εἶδομεν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ Ξέρξης ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐλλησπόντιός τις Ἑλλήν, θεωρῶν τὰ πλήθη αὐτοῦ διαβαίνοντα τὸν πορθμὸν «ὦ Ζεῦ! ἀνέκραξε, διατὶ λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς Πέρσου καὶ ὄνομα Ξέρξου ἀντὶ Διὸς, ἐπεχείρησας νὰ ἀναστατώσῃς τὴν Ἑλλά-

δα;» (τόμου Α' σελ. 393). Καὶ οὐδὲ ἔπαυσε μέχρις ἐσχάτων ὁ κόσμος νὰ ὑπολαμβάνῃ τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὃν κατ' ἐξοχὴν μέγαν ἀπεκαλεῖται, ὡς τὸ πρότυπον τῆς ἐπὶ γῆς δυνάμεως καὶ εὐδαιμονίας, διότι ἐξηκολούθει αὐτὸς ἄρχων τῆς Ἀσίας, καὶ ρυθμίζων πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν δι' ἐπιτομαγμάτων τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἦδη εἶχε καταλύσει τὸν μέγαν τοῦτον βασιλέα, οὐ μόνον τῶν ἀκαταμετρήτων αὐτοῦ θησαυρῶν καὶ χωρῶν κατέστη κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Μαλέας χερσονήσου ἐδέσποσε, καὶ ἀπασῶν τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας νήσων. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραξεν ἐντὸς δωδεκά ἐνιαυτῶν, καὶ ταῦτα πάντα συνεπλήρωσεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα καὶ δύο μόνον ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀθηναῖος πολίτης μόλις ἤρχιζε νὰ λογιζέται ἄξιος τῆς στρατηγίας, ὁ δὲ Ρωμαῖος δὲν ἐκρίνετο ἔτι ὄριμος πρὸς τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα· εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἰούλιος Καίσαρ ἦτο ἔτι ἀκαπονύμαστος, ὁ δὲ Ναπολέων διετέλει εἰς τὸ προοίμιον τοῦ κατακτητικῆς αἰῶνος σταδίου. Καὶ ἔπειτα ὁ κόσμος ὅστις δὲν ἐγίνωσκε τὰς ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς προσβολὰς ἃς ἔπαθε τὸ νεαρὸν ἐκεῖνο σῶμα, ὅστις δὲν ἐνόει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅσον μέγας καὶ ἂν ἦναι, δὲν θαυματουργεῖ ἐντὸς τῶν πρώτων τῆς ἡλικίας ἐνιαυτῶν, εἰμὴ θοισιάζων καὶ προσεξοφλῶν αὐτως εἰπεῖν τὴν μετέπειτα τοῦ θείου ἡλικίαν, ὅστις ἐδλεπε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ δωδεκαετίαν τσαυτὰ ἐτιοῦ ἡλικίαν, ὅστις ἐδλεπε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸν τε λαμπρὸν κατορθώσαντα καὶ ἦδη ἔχοντα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸν τε λαμπρὸν τῆς Ἑλλάδος πολιτισμὸν καὶ τοὺς ἀναριθμήτους θησαυροὺς καὶ λατῆς τῆς Ἀσίας, καὶ νεάζοντα ἔτι, ὁ κόσμος προσεδόκα πεποιθῶτως, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θέλει ἀρκεσθῆ εἰς ὅσα ἦδη ἐκτήσατο, ἀλλὰ θέλει ἐπιχειρήσει καὶ διαπραΰσει τὴν κατάκτησιν ἀπάσης τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, Ἰταλίας, Γαλατίας, Ἰβηρίας καὶ τῶν πρὸς ὄρσαν τοῦ Ἰστροῦ χωρῶν καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰνδοῦ «οὐτε μείναι ἂν ἀτρεμοῦντα ἐπ' οὐδὲν τῶν ἦδη κεκτημένων, οὐδὲ εἰ τὴν Εὐρώπην τῆ Ἀσίᾳ προσέθηκεν, οὐδ' εἰ τὰς Βρετανῶν νήσους τῆ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἔτι ἂν ἐπέκεινα ζητῶν τι τῶν ἠγνωσμένων.» Τρεῖς μετέπειτα αἰῶνας, ὁ περιώνυμος Ρωμαῖος ἱστορικός Τίτος Λίβιος, ἐξέταξε μετὰ πλείστης ἀκριβολογίας τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀγῶνος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπιζήτας, ἤθελεν ἐπιχειρήσει κατὰ Ρωμαίων· καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ «περὶ Ρωμαίων τύχης» πραγματείᾳ αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν συγκατέλεγε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθα-

νῶν προῶτως δὲν ἐπρόφρασε νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτοὺς. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι τῶν ἱστορικῶν οἱ ἐπιφανέστατοι θεβαιούσιν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελε πύσει προελθόντων, εἰμὴ ἕως ὅτου ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὁ θάνατος ἀνθρώπου ἐνός συνεκίνησε τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα, ὅσον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος.

Τοῦτο ἦδη μαρτυρεῖ ὅπου ὡς δορικτῆτος ὑπῆρξεν ἀνώτερος ὅλων τῶν μεγίστων δορικτῆτων ὅσους ἀναφέρει ἢ τε ἀρχαῖα καὶ ἢ νέα ἱστορία. Διότι πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ παρατάλῃσιν αὐτὸν πρὸς Καίσαρα ἢ πρὸς Ναπολέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Ναπολέων ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἀφοῦ προηγουμένως κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων· ὥστε ἐνῶ ἀνάκαθεν δὲν ἐκνριάρχησεν εἰμὴ μόνως τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδὲ ταύτης ὀλοκλήρου, περὶ τὰ ἐσχάτα τοῦ σταδίου εἶδε καὶ αὐτῆς ἐτέρους κυριαρχήσαντας. Ὁ δὲ Καίσαρ οὐ μόνον ἐλαχίστως ὡς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προσεκτῆτατο χίφας, ἀλλὰ ὁ θάνατος αὐτοῦ μικρὸν ἀναλόγως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, διότι ἀμέσως σχεδὸν εὐρέθησαν ἄνδρες ἐπιτήδειοι νὰ ἐξυκολουθήσωσι καὶ νὰ συμπληρώσωσι μάλιστα τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τὸ δὲ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο τασούτου μέγα, καὶ τασούτου μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπαρμιλλίου μεγαλοφυίας συνδεσμένον, ὥστε αὐτοῦ θανάτος, ὀλόκληρος ὁ κόσμος ἐκ βάθρων τῆ ἀληθείας συνεκινήθη· τὰ μὲν μῆπω κατακτηθέντα ἔθνη ἠπέλαθον ἐαυτὰ ἀπαλλαγέντα τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων, τὰ δὲ προϋποκύψοντα εἶδον αἰετῆς δίκροισθέντα τὸν συνάψαντα αὐτὰ δεσμὸν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας παρεδόθησαν εἰς ἀπείρους μεταβολὰς, ἐνώσεις, διαίρεσεις ἐπικρατειῶν, γλασίων, φυλῶν, θρησκευμάτων, ἅτινα πάντα εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀφορμὴν ἐν τῷ πρώτῳ καὶ μεγάλῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου ἐπιχειρήματι.

Ὅς δορικτῆτος λοιπὸν, διὰ τὴν ἕκτασιν τῶν κατακτήσεων καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἔσχον εἰς τὴν τύχην τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπαρμιλλος ἐν τῇ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ. Καὶ ὡς πολεμικός δὲ ἀνὴρ, διὰ τε τὴν τόλμην καὶ τὸν ὀργανικὸν νοῦν καὶ τὸ στρατηγικὸν πνεῦμα, λέγεται συνάπτων ἐν ἐκντῷ ἀπάσης τὰς ἀρετὰς ἃς ὁ Ὀμηρὸς ἀποδίδει εἰς τὸν θεῶρον Ἄρηνα καὶ εἰς τὴν πολύβουλον Ἀθηναίαν, καὶ ἀνακηρύσσει-

ται ὡσαύτως ἐνιαῖος, ἂν ὄχι ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἔγκριτοι ἱστορικοὶ δὲν παραδέχονται ὅτι συνέλαβέ ποτε τὸ συνήθως ἀποδιδόμενον αὐτῷ μέγα βούλημα τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ κόσμου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὅσον ἐνδέχεται μείζονος ἐξοικειώσεως τῶν ἀνατολικῶν ἔθνων πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἀξιῶσιν, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἔτεινεν ὄχι εἰς τὸ νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐξασιανίσῃ τὴν Ἑλλάδα· ὅτι ἡ λεγομένη διὰδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ἔργον ὄχι αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει, εἰμὴ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, φορολογῶν καὶ στρατολογῶν, ἕτερον δὲ μηδὲν πράττων πρὸς τὴν συγχώνευσιν καὶ ἡθοποιήσιν τῶν κατακτηθέντων λαῶν, ἀπλῶς δὲ ἐξοικουθῶν τὰς παραδόσεις καὶ ἔξεις τῶν βασιλείων τῆς Περσίας, παρεκτός μόνον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς τὸ ἀσυνάρτητον ἐκεῖνο ἄθροισμα φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκευμάτων, ὡς κυρίαρχον ἔθνος τοὺς Μακεδόνας ἀντὶ τῶν πρότερον κυριαρχούντων Περσῶν ἢ μᾶλλον τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Πέρσας ἀπὸ κοινοῦ ἤδη κυριαρχούντας, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι ἐβεβλήσεν ἐπὶ τὸ μακεδονικώτερον τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' ἔχονται ἄρα γε ἀληθείας ταῦτα πάντα, δι' ὧν τοσοῦτον μειοῦται ἢ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρισταμένη ὡς ἐπαγαγοῦσα ὕλικας τινὰς μόνον καὶ ἐξωτερικὰς μεταβολὰς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων; Ἴνα λάβωμεν εὐκρινῆ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος ἔννοιαν, ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ ἐξηγήσωμεν, τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ τοσάκις ἤδη ἀναφερθέντος καὶ πολλάκις ἀναφερθησομένου ἔτι ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὁμιλοῦντες, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι μετεδόθησαν εἰς αὐτὴν αἱ δύο ἰδιόζουσαι τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ ἀρεταί, ἧτοι αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι καὶ τὸ δημιουργικὸν περὶ τὸν καλὸν λόγον καὶ περὶ τὴν καλὴν τέχνην πνεῦμα. Ταῦτα δὲν μεταφτευθῆσαν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ μεταφτευθῶσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅθεν ὁ μεταδοθεὶς εἰς αὐτὴν ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο τῶντι ἀπαράλλακτος ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος, ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ ἕτερός τις αὐτοῦ τύπος· εἰς τὴν Ἀνατολήν δὲν μετεδόθησαν εἰμὴ ἡ γλώσσα, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα, τὸ γενναῖον φρόνη-

μα καὶ οἱ ἀστικοὶ θεσμοὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ὅμως ὁ δεύτερος οὗτος ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Περικλέους, τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ἐντελῶς ἀποβαλὼν τὴν ἀρχικὴν φύσιν ὅπως ἐταύτισθη πρὸς τὸν ἀσιανὸν βίον καὶ χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ μοναρχία ἦτις ὑπῆρξε τὸ πρῶτιστον καὶ κυριώτατον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄργανον, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίγραφον τῆς περσικῆς μοναρχίας, τῆς ὁποίας παρεδέξατο τὸν ὄγκον, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἐθιμοταξίαν, καὶ εἰς πολλὰ, δὲν τὸ ἀνούμεθα, αὐτὰς τὰς κακίας· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὅπόσον διέφερε τοῦ ἀκατασκευάστου, τοῦ τυραννικοῦ ἄμα καὶ γαλαροῦ, τοῦ βαρβάρου ἐνὶ λόγῳ ἰδρύματος, τὸ ὅποιον ἦλθε νὰ καταλύσῃ ἄμα καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ! Οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον συνδεθῆ δι' ἐνὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντων ἔθνων· ἡ κυριαρχία αὐτῶν εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐπέβαλλον ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, φορολογούντες καὶ στρατολογούντες ἀνεπιτηδείως, οὐδὲν πλέον δὲ φροντίζοντες περὶ τῆς ἠθικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν βελτιώσεως, οὐδ' ὅπως δῆποτε τροπολογούντες τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, ὥστε ἡ κυριαρχία ἐκεῖνη ἦτο ἀπλῶς μηχανικὴ, ὃ ἐστὶν ἄτεγνόν τι συναρμολόγημα διαφόρων φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν μὴ συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας εἰμὴ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτὰς ὄγκου, καὶ κατ' οὐσίαν ἀλλοτρίων διατελουσῶν πρὸς ἀλλήλας· τε καὶ πρὸς τὸν δυνάστην. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐξ ἐναντίας μοναρχίας τὰς διαδεξαμένας τὴν περσικὴν, οὐ μόνον ὁ στρατός, ἀλλὰ καὶ ἡ διανοὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν διοργανώθησαν μετὰ ἐξαιρέτου εὐρυθμίας· παρεκτός δὲ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς διοικητικῆς ταύτης τέχνης, ἧτις, εἰ καὶ διαφερόουσα τῆς ἀρχαιότερας ἑλληνικῆς, μετεῖχεν ὁμῶς τῆς εὐφυίας αὐτῆς καὶ δεξιότητος, διενεργήθη καὶ πολυειδέης διανοητικὴ καὶ μέχρι τινὸς ἠθικῆ τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτηθέντων συγχώνεσις, συγχώνεσις ἐν ἣ βλέπομεν ἀπανταχοῦ ἐπικρατοῦντα τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ παιδεία, ἧτις ἐμαράνθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔκτοτε ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι, ἐξηκολούθει ἀμείζουσα εἰς Πέργαμον, εἰς Ἐφεσον, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Σιδῶνα, εἰς Γάζαν, εἰς Ταρσόν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον. Ναὶ μὲν δὲν παρήχθησαν ἐνταῦθα ἀριστουργήματα ποιήσεως, τέχνης, ἱστορίας, φιλοσοφίας, ἐνάμιλλα ἐκείνων δι' ἃ τοσοῦτον ἐκλείσθη ὁ πρῶτος ἑλληνι-

κυβῆς ἄλλ' ἢ ἑλληνικὴ τέχνη ἀνέδειξεν ἔργα πολλοῦ λόγου ἄξια, αἱ δὲ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, ἢ μαθηματικὴ, ἢ ἀστρονομία, ἢ φυσικὴ, ἢ γεωγραφία ἔλαβον ἐπίδοσιν ἀσγκρίτως τῆς προηγουμένης μεγαλητέραν. Δὲν ἐξηπλώθη λοιπὸν ὁ ἑλληνισμὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πολλὰ οὐσιωδῶς ἐτελειώθη. Οὐδὲ περιωρίσθη ἢ ἐξάπλωσις αὐτοῦ εἰς τὰς προειρημένους χώρας. Πρὸς μεσημέριον τῆς Αἰγύπτου, ἐν τῇ Αἰθιοπία αὐτῇ, ἢ ἑλληνικὴ ἐπικράτησεν ἕκτοτε ὡς ἐπίτημος τοῦ κράτους γλῶσσα. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτὴ ἐτυποῦτο καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βακτριανῆς, Βεβαίως αἱ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ κτισθεῖσαι καθ' ὅλας ἐκείνας τὰς χώρας δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὑπαρξίν τῶν ἀρχαιότερων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἴδει ἀστικῷ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὴν δῆμον, τὴν βουλὴν, τοὺς ἄρχοντας· καὶ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων ἐνεργείας, κατωρθώθη ἰδίως νὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολὴν ἢ γλῶσσα ἢ ἑλληνικὴ, ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τοῦ ἐμπορίου, ὡς ὄργανον ἐνὶ λόγῳ ὅλων τῶν ὑψίστων καὶ εὐγενεστάτων σχέσεων. Διεδόθη δὲ εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, καὶ σύγκρισις καὶ ταύτισμός τις τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας ἐγένετο· διὰ δὲ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζονται αἱ μερικαὶ, αἱ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες, καὶ τὰ πνεύματα νὰ συνοικεῖνται πρὸς γενικωτέραν τινα τῆς θεότητος ἀντίληψιν ὥστε ὅτε μετὰ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας ἐκηρύχθη ἐν Ἀσίᾳ κατὰ πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, εὖρε τοὺς λαοὺς ἐκείνους προπαρασκευασμένους μὲν εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, λαλοῦντας δὲ τὴν γλῶσσαν, δι' ἧς παραδόξως διευκολύνθη ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀληθειῶν ὅσας ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον, διότι ἦτο ἡ τεχνικωτάτη καὶ τελειοτάτη τῶν γλωσσῶν, ἢ ἐπιτηδαιότερα πάσης ἄλλης εἰς τὸ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευματος.

Τοιοῦτα ὑπῆρξαν τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ διαδοθέντος εἰς τὴν ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ, λέγουσιν, ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἦτο ὁ ἀρχαῖος, ὁ γνήσιος ἑλληνισμὸς, ἦτο ἀσθενὲς τι ἐκείνου ἀπαύγασμα, κατάστασις πραγμάτων νόθος καὶ ἀλλοτρία τῆς ἰδιαζούσης ἐκείνης ἀρετῆς, γενναιοφροσύνης, χάριτος καὶ εὐφροσύνης, εἰς ἣν ἰδίως ἀποδίδομεν τὸ τοῦ ἑλληνι-

σμοῦ ὄνομα. Ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς, τὸ ὁμολογῆσαμεν, ὑποδείξαντες καὶ κατὰ τί διαφέρει ἐκείνου· ὅτι ὅμως δὲν εἶναι παντάπασιν ἑλληνισμὸς, τὸ ἀρνούμεθα πάση δυνάμει, διότι τὸ ἀρνοῦνται διαπραγματικῶς γεγονότα ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν τύχην ὅλοκληρου τοῦ κόσμου. Τὸ ἐστὶ φάνησι γνήσιος ἑλληνισμὸς, καὶ τί νόθος; Τὰ ἔθνη δύνανται κατὰ διαφόρους ἐποχὰς νὰ ἐπιτελῶσιν ἐντολὰς διαφόρους, καὶ διὰ διαφόρων τρόπων νὰ ἐπιδιώκωσι διαφόρους σκοπούς, ἐπίσης γενναίους, ἐπίσης λόγου ἄξιους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι· ἐπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατάστασις πραγμάτων οὐσιωδῶς ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν τε χωρῶν ἐκείνων καὶ τῆς ὅλης γνωστῆς οἰκουμένης; Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε βραδύτερον τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς διαδόσεως, τῆς ἀναπτύξεως, τῆς παρῴσεως τοῦ χριστιανισμοῦ; Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων παρήχθη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσης; Ἐνὸσω λοιπὸν ἐλέπομεν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ τὴν αὐτὴν μέχρι τίνος ιδιότητα τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς δυνάμεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητῶμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐνεργείαν τῆς αὐτῆς ἐθνότητος, ἂν καὶ ἡ ἐνεργεία αὐτῆς ἐτροπολογήθη διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων. Μήπως ὁ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ρωμαϊσμοῦ ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐκείνος ἀπαράλλακτος ὁ ἐπὶ τῆς δημοκρατικῆς ρωμαϊσμοῦ; Τὰ ἦθη, αἱ ἔξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἠλλοιώθησαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἐφαντάσθη νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ρωμαϊσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως τὰ κατὰ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἔχουσι σήμερον ὅπως ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ καὶ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Η'; Τὰ ἦθη, αἱ ἔξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐτροπολογήθησαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἠξίωσε νὰ ἀρνηθῇ τὸν στενὸν δεσμὸν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ τῶν δύο τούτων περιόδων τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγγλικῆς ἔθνους. Πῶς λοιπὸν ἠθέλον ἔχει δίκαιον οἱ ἀξιῶντες ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς δὲν εἶναι ἑλληνισμὸς διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διαφέρει τοῦ ἀρχαιότερου ἑλληνισμοῦ ὡς πρὸς τινὰ τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ συστατικῶν;

Ἄλλ', ἔστω, λέγουσιν, ὅτι διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμὸς τις ἄριστότερος ἢ διάδοσις ὅμως τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου δὲν ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὑπῆρξεν ἔργον τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ δ' Ἀλέξανδρος

ἄλλο δὲν ἔπραξεν εἰμὴ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ἐκεῖνας καὶ τὸ πολὺ νὰ παραδεχθῇ τὰ ἥθη τὰ περσικά, οὐχὶ δὲ νὰ μεταφυτεύσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν βίον τὸν ἑλληνικόν. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὑπῆρξε κυρίως ἔργον τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀδιαλείπτως ἐργασθέντων ἐπὶ τούτῳ ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταετηρίδων. Ἀλλὰ τίς παρήγαγεν εἰς μέσον τοὺς διαδόχους; τίς παρεσκεύασε τὸ πεδίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰργάσθησαν; τίς ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἔθετο τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας τοῦ μεγάλου ἐκεῖνου ἔργου ἀφορμὰς; Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο ἐντὸς δεκά ἐνιαυτῶν νὰ κατακτήσῃ ἅμα καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ ἀπάσας τὰς μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἰνδοῦ, ἀπάσας τὰς μεταξὺ Κασπίας καὶ Αἰθιοπίας χώρας. Ἀλλ' οἱ ἀξιόσυντες ὅτι περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ταύτας καὶ ὅτι οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸν ἐξελληνισμὸν αὐτῶν, τυφλώττουσιν ἐνώπιον-γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἴσως τὸ παρὰ τοῦ Πλούταρχου ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς» λεγόμενον, ὅτι ἔκτισε περὶ τὰς 70 πόλεις εἰς τὴν ἀνατολὴν, εἶναι ὑπερβολή· ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, καὶ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν, πόλεις ἑλληνίδας σὺν ὀλίγας, ὧν τινὰς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἀνωτέρω, καὶ ὅτι πλείστας ἄλλας ἀνεκαίνισε κατὰ τε τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Αἱ δὲ ἑλληνίδες αὗται πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπ' ἄπειρον ἐπολλυπλασιάσταν ἔπειτα οἱ διάδοχοι, συνετέλεσαν ἠμολογουμένως πολὺ εἰς τὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσιν.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς συγχωνεύσεως καὶ διὰ γάμων μικτῶν, ὡς εἶδομεν, καὶ διὰ μικτῶν πανηγύρεων καὶ διὰ στρατοῦ μικτοῦ. «Οὐ γὰρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευσεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς» ἐχρήσατο, λέγει ὁ Πλούταρχος· «ἀλλὰ κοινὸς ἦκειν θεῖον ἀριστοῦ καὶ διαλλακτικῆς τῶν ὄλων νομίμων, οὐς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις διαζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκὼν τὰ πάντα ὄθεν, ὥσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ, τοὺς βίους καὶ τὰ ἥθη ἔμιξε.» Καὶ μικρὸν κατωτέρω, ἐμπαίζων τὸν Ξέρξην, διότι ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐνώσει τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς γεφυρώσεως τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἀντιπαραθέτων εἰς τὸ ἀνόητον ἐκεῖνο τοῦ μεγάλου βασιλέως βούλευμα, τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πραχθέντα, ὁ Πλούταρχος ἐφέρει·

«Ὅτως ἔμφρονες βασιλεῖς Ἀσίαν Εὐρώπῃ συνάπτουσιν, οὐ ξύλοις οὐδὲ σκεδαῖς, οὐδὲ ἀψύχοις καὶ ἀσυμπιθέσι δεσμοῖς, ἀλλ' ἔρωτι νομίμῳ καὶ γάμοις σφόδρα, καὶ κοινωνίαις παίδων τὰ γένη συνάπτοντες. Πρὸς τοῦτον ἀποσβέπων τὸν κόσμον Ἀλέξανδρος, οὐ τὴν ἐσθῆτα προσήκατο τὴν Μηδικήν, ἀλλὰ τὴν Περσικήν, εὐτελεστέραν οὖσαν. Τὰ γὰρ ἑξάλλα καὶ τραγικὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου παραιτησάμενος, οἷον πύραν καὶ κἀνδον καὶ ἀναξυρίδας, ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ Περσικοῦ τρόπου μεμιγμένην τινὰ στολὴν ἐφόρει, καθάπερ Ἐρατοσθένης ἰστορήκεν. Ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος ὡς δὲ ἡγεμῶν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλόθρωπος, τῇ περὶ τὴν ἐσθῆτα τιμῇ τῆν τῶν κειρατημένων ἀνακτώμενος εὐνοίαν, ἵνα βεβαίως παραμείνωσιν ἀγαπῶντες ὡς ἀρχοντας Μακεδόνας, μὴ μισοῦντες ὡς πολεμίους.»

Ἄλλος δὲ ἱστορικὸς φιλόσοφος μέγας, ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἤμισυ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Γάλλος Μοντέσκιος, ἀναγράφει, ἐν τῷ περιωλύμῳ αὐτοῦ «περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων» συγγράμματι. «Ἰδοὺ λοιπὸν κατακτητῆς τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἐθήρησαν ἅπαντα τὰ ἐπ' αὐτοῦ ὑποταχθέντα ἔθνη· ἰδοὺ σφετεριστῆς ὃν ἐκλαυσε καὶ αὐτὸς ὁ ἐπ' αὐτοῦ καθαιρεθεὶς βασιλεὺς οἶκος! Ταιούτῳ τι περὶ οὐδενὸς ἄλλου τῶν δορικτητῶρων ἀνεφέρην ἢ ἱστορίῳ». Καὶ μετ' οὐ πολὺ, αἰνιτικόμενος τὰς παραφοράς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἰδίως τὸν φόνον τοῦ Κλείτου ἐπιλέγει. «Ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας αὐτοῦ πονηρὰς πράξεις, κατέστησε περιωλύμους διὰ τῆς μετανοίας· ὥστε ὁ κόσμος ἐλησμώνησεν αὐτάς, ἐνθυμούμενος μόνον τὸ σέβας τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν· ὥστε ἐθεωρήθησαν ὡς συμφοραὶ μᾶλλον τυχαῖαι, ἢ ὡς ἴδιαι αὐτοῦ πράξεις· ὥστε οἱ μεταγενέστεροι θεωροῦντες τὰ ἀμαρτήματα ἐκεῖνα, ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καλυπτόμενα, ἠλέησαν μὲν αὐτὸν ἐνίστε, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν ποτέ.»

Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου ἀλήθεια. Ἀναμάρτητος βεβαίως δὲν ὑπῆρξε, μάλιστα περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ὅτε τὰ πάθη αὐτοῦ ὑπερέβαλον τὰ ὄρια τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἀνεδειχθῆ οὐ μόνον τῶν κατακτητῶν ὁ μέγιστος, ἀλλὰ καὶ τῶν κυβερνητῶν ὁ μᾶλλον μεγαλεπήβολος καὶ ἀγαπητός. Τὸ κράτος τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡπλοῦστο ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰμαλαῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἀφρικανικῶν ἐρήμων μέχρι τῶν στεππῶν τῆς Ἀραβικῆς λίμνης. Ἐὰν δὲν

ἔξελλήγισεν ἅπασαν τὴν ἀχανῆ ἐκείνην μοναρχίαν, ἔρριψεν ὅμως τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ ἔργου ὅπερ μετέπειτα συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοι. Ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἡ γνωστὴ ἄχρι τοῦδε ἱστορία, αὐτὸν πρῶτον ἐπώνομασε Μέγαν.

BIBLION EBDOMON

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων πόλεμοι μέχρι τῆς ὁριστικῆς τοῦ Κράτους διατιθέσεως

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἀπεβίωσεν εἰς Βαβυλῶνα, κατὰ ἰούνιον τοῦ 323 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὁ συγκινησας μετ' ὀλίγον χώρας ἀποτάτω καιμένας, κατέπληξε τὴν ἀχανῆ πόλιν ἐντὸς τῆς ὁποίας συνέδη. Ταραχὴ δεινὴ ἐπεκράτησε δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἤτις παρηκολούθησε τὴν ἐσπέραν κατ' ἴν ὁ νέος δορικτῆτωρ κατέλυσε τὸ ξίην. Στρατὸς καὶ λαὸς θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, ἐνέβαλον εἰς τὰ βασίλεια, ἵνα ἴδωσι τὸν νεκρὸν, ἵνα δεδαιωθῶσι περὶ τοῦ γεγονότος· καὶ μετ' οὗ πολὺ τὴν θλίψιν διεδέχθη ὁ περὶ τοῦ μέλλοντος φόβος, ἢ μᾶλλον περὶ τοῦ παρόντος, ὅτι οὐδεὶς ἤξευρε τί δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν νὰ ἐπισυμβῇ, ἀφ' ἧς ἐξέλπειν ἢ σιδικαρά χεῖρ ἤτις συνεῖχε τὸ καλοσιαῖον καὶ πολυποίκιλον ἐκεῖνο κατασκευάσμα· οἱ κατακτηταὶ ὑπόπτειον τοὺς ἐγχωρίους, οἱ ἐγχωριοὶ τοὺς κατακτητὰς, οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς ἀρχηγούς· ὅθεν πάντες διενυκτέρευσαν ἔνοπλοι καὶ ἐντρομοὶ, περιμένοντες στάσιν τινὰ, αἱματοχυσίαν καὶ λεηλασίαν.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ ταχείαν καὶ ἀποπληκτικὴν πτώσιν. Τὴν ἐπιούσαν πρωΐαν, συνήλθον, ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, «οἱ ἑπτὰ σωματοφύλακες,» τοὺς ὁποίους ὅμως μὴ ἐκλάδωμεν ὡς ἀπλοὺς σωματοφύλακας, κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης ἔννοιαν, διότι ἀληθῶς εἶπειν ἦσαν οἱ ἀνώτατοι τοῦ στρατοῦ ἄρχοντες, καὶ τούτου ἕνεκα ἐξομοιοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς νῦν καλουμένους στρατάρχας. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ ἑπτὰ σωματοφύλακες νὰ καλέσωσι τοὺς «πρώτους τῶν φίλων» ἦτοι τοὺς ἀμέσως μετὰ τοὺς σωματοφύλακας ἐρχομένους ἀνωτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, εἰς γενικὴν

συνέλευσιν, ἵνα ὀρίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν διάδοχον τῆς βασιλείας καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Καὶ συνήλθον λοιπὸν οὗτοι ἔνοπλοι εἰς τὰ βασίλεια, παρείποντο δὲ ἅπαντα τὰ μακεδονικὰ τάγματα, ἐπὶ τοσοῦτον συμπιεζόμενα, ὥστε πολλοὶ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διασχίσωσι τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο στίφος καὶ νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως.

Ἡ συνεδρίασις ὑπῆρξε πανηγυρικὴ καὶ ἤρξατο διὰ νέων θρήνων περὶ τοῦ μεγάλου νεκροῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ ἔπλα, ἡ πορφύρα, τὸ διάδημα ἔκειντο ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου, θρόνου ἐρήμου καὶ χηρεύοντος. Μετὰ δὲ τὴν ἐνδειξὴν τῶν πενθίμων τούτων τῆς συνελεύσεως αἰσθημάτων, ἀνέστη ὁ Περδίκκας, ὁ τῶν σωματοφυλάκων πρῶτος, καὶ, ἀποθέσας ἐπὶ τοῦ θρόνου, μετὰ τῶν ἄλλων κειμηλίων, τὸν δακτύλιον ὃν παρέδωκεν αὐτῷ ἀποθνήσκων ὁ βασιλεὺς, παρεκάλεσε τὴν συνέλευσιν νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς σφραγίδος ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὑπέμνησε τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιέστη τὸ κράτος ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ μένῃ ἀνευ κεφαλῆς· προσέθηκε δὲ ὅτι ἔδει νὰ τηρηθῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις τῆς διαδοχῆς καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ βασίλισσα Ῥωξάνη ἦτο ἔγγυος, ἀν τῶν θεῶν εὐδοκούντων ἤθελε γεννήσῃ υἱόν, εἰς τοῦτον προσήκει τὸ διάδημα· ἀλλ' ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀπαραίτητον νὰ διαρισθῇ Ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἢ, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀντιβασιλεὺς, καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ προσεκάλει ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς συνελεύσεως. Τότε ἀνέστη ὁ ναύαρχος Νέαρχος καὶ εἶπεν, ὅτι ἐννοεῖται μὲν οἰκοθεν ὅτι ἡ βασιλεία πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ βασιλικῇ οἰκῇ, ὅτι ὅμως οὔτε εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ διαδήματος, οὔτε εἰς τὴν δυσχερείαν τῶν περιστάσεων ἀρμόζει νὰ ἀναγορευθῇ ὑπέρτατος ἀρχὼν παῖς μὴπω γεννηθεὶς, ἐνθ' μάλιστα εἶναι ἄδηλον ἀν ἡ βασίλισσα γεννήσῃ υἱόν· καὶ ἔπειτα μεσοβασιλεία πολὺμηνος δύναται νὰ ἐκθῆσῃ τὸ κράτος εἰς μεγίστας συμφοράς. Ὅθεν, ἐπέφερε, τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ ἀπόφασιν ἐτέραν, καὶ προσέτεινε λοιπὸν νὰ μὴ περιμείνωσι τὸν προσδοκώμενον υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ νὰ ἀναγορευθῶσι βασιλεῖα τὸν ὑπάρχοντα υἱὸν αὐτοῦ Ἡρακλῆν, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ ἡ τοῦ Μέμνονος χήρα Βαρσίνη.

Ταύτην τοῦ ναυάρχου τὴν πρότασιν ἤκουσεν ἡ συνέλευσις δυσμενῶς, ὀνομάσασα τὸν παῖδα νόθον δοριαλώτου γυναικός· συγκατέκρινον δὲ τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες κραυγάζοντες δεινῶς καὶ τύπτοντες τὰς σαρίσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων. Τελευταῖον κατίσχυσε τοῦ θαυροῦ ἢ φωνῆ τοῦ ἡγεμόνος τῆς φάλαγγος Μελεάγρου,

ὅστις εἶπεν ὅτι ἐπίσης ἄτοπον εἶναι ν' ἀποδοθῇ ἡ βασιλεία εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς δοριαλώτου Βαρσίνης, εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς βαρβάρου Ρωξάνης· ὅτι δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἀτόπημα τοῦτο καὶ οὐδὲν ἤττον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ βασιλείῳ οἰκῇ· ὅτι Ἀρριδαῖος, ὁ τοῦ Φιλίππου υἱός, εἶχε τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα δικαιώματα εἰς τὴν ἀρχὴν· καὶ ὅτι τοῦτον ἀναγορεύοντες, πράττουσιν ὅ,τι ἐπράχθη ὡς πρὸς τὸν βασιλεῖα Φίλιππον, ὅστις προετιμήθη τοῦ υἱοῦ τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ λαβὼν τὸν λόγον Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ἀντέκρουσεν ἐντόνως τὸν Μελεάγρον. Ὁ Ἀρριδαῖος, εἶπε, δὲν εἶναι μόνον νόθος, καθὼς υἱὸς Θεσσαλίδος ἐταίρας, ἀλλὰ καὶ ἀμβλύς τὴν φύσιν, διὸ παντάπασι περιεφρονεῖτο ὑπὸ τε τοῦ Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, προσέθηκεν, ὅτι πρὸ πάντων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαταχθῇ τι μόνιμον καὶ σωτήριον περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους. Ὅστις δὴποτε τῶν προταθέντων ἀναγορευθῇ βασιλεὺς, εἰς τις θέλει σφετερισθῆ ἅπασαν τὴν ἀρχὴν, εἴτε ὡς κηδεμὼν, εἴτε ὡς εὐνοσίμμενος αὐτοῦ· ὅθεν προτείνω, οἱ ἄνδρες οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σύνθημα τοῦ Ἀλεξάνδρου συμβούλιον, νὰ ἐξακολουθήσωσι περιστοιχίζοντες τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἀποφασίζοντες περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους κατὰ πλειονοψηφίαν, ὑπακούομενοι ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων, ὑπὸ τε τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχῶν.

Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη εἰς πολλοὺς ἐπαγωγός, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὴ, διότι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὁ στρατός, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν βασιλεῖον οἶκον καὶ εἰς τὴν βασιλείαν, δὲν ἠθέλεν ἀσπασθῆ αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρακλῆς δὲν ἦτο εἰς Βαβυλῶνα καὶ δὲν ἦτο γνήσιος· ὁ δ' Ἀρριδαῖος, ὡσαύτως νόθος ὢν, ἦτο προστούτοις ἀσθενῆς τὸν νοῦν, ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλάξῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν παῖδα τῆς Ρωξάνης.

Τότε μετέβη εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀντιβασιλέως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρῶτος ἐλάλησεν ὁ σωματοφύλαξ Ἀριστόνους ὁ Πελλαῖος, εἰπὼν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀποθνήσκων εἰς τὸν Περδίκκαν παρέδωκε τὸν δακτύλιον, καίτοι περιστοιχισμένος ὢν ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων Μακεδόνων, προδήλως ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὸν Περδίκκαν ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν. Κοινηθ' ἠκούσθη ἡδὴ ἐπίδοκμασία καὶ κραυγὴ: «προσέλθετω ὁ Περδίκκας ἵνα ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου!» Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν προήλθεν· ἐπόθει μὲν καὶ προσεδόκα τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα, ἀλλ' ἠθέλε

νά φανῆ ὅτι διαστάζει νά ἀναλάβῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην τιμὴν καὶ τὴν βαρεῖαν εὐθύνην, ἤθελε νά φανῆ ὅτι καταναγκάζεται νά δεχθῆ αὐτὴν ἄκων. Τότε λαβὼν αὐτὴν τὸν λόγον ὁ Μελέαγρος, εἶπεν ὅτι δικαίως ὁ Περδίκκας διαστάζει νά δεχθῆ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα, προσφερόμενον αὐτῷ ὑπὸ συνελύσεως ἧτις δὲν εἶνε πρὸς τοῦτο ἀρμοδία· μόνος ὁ στρατὸς δικαιούται νά ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ χηρευόντος θρόνου καὶ περὶ τοῦ κράτους τὸ ὅποιον κατέκτησε. Βουλευόμεθα, προσέθηκε, τίς θέλει εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ἐνῶ δὲν ἤξεύρομεν τίνα θέλει βασιλέα ὁ στρατὸς· τὸ κατ' ἐμὲ διαμαρτύρομαι κατὰ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων· αἵτινες ἀντιβαίνουν καθ' ὅλα εἰς τὰ νόμιμα καὶ ἔθιμα τῶν Μακεδόνων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνέστη, λαμπρῶς ἐπικροτούμενος ὑπὸ τῶν παρισταμένων Μακεδόνων, καὶ ἐξήλθεν ἐν συνοδίᾳ αὐτῶν τῆς συνελύσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ πολλῇ ἐπεκράτει ταραχῇ ἐξώθεν τῶν ἀνακτόρων, παρὰ τῇ συμπετυκνωμένῃ αὐτόθι φάλαγγι, ἧς ἐλάχιστον μόνον μέρος εἶχε δυνηθῆ νά ἐξέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως· ἡ φάλαγγς ἠγανάκτει διότι οἱ μεγιστάνες ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα νά ἀποφασίσωσι περὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ στρατοῦ. Εἰπόντος δὲ τινος ὅτι ὑπάρχει ἐν Βαβυλῶνι Ἀρριδαῖος, ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς καὶ κληρονόμος, ἀνεβόησαν πάντες, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς καὶ ὅτι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τῆς συνελύσεως ἀναγορευθεὶς, εἶναι θανάτου ἔνοχος. Ταύτην δὲ τὴν στιγμὴν ἐξήλθε τῶν ἀνακτόρων ὁ Μελέαγρος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πολεμιστῶν καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κινήματος, ἐπέστρεψεν αὐτὴν εἰς τὰ βασίλεια, συναπαγόμενος ἅπαντας τοὺς φαλαγγίτας, οἵτινες ἀναζητήσαντες καὶ ἀνευρόντες τὸν Ἀρριδαῖον, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν τοῦ Φιλίππου ὄνομα, διώρισαν τοὺς σωματοφύλακας αὐτοῦ καὶ οὕτως, ἔχοντες αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ, ἐνέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως. Ἐνταῦθα οἱ μεγιστάνες δὲν εἶχον μείνει ἄπρακτοι ἀφ' ἧς ἤκουσαν τὴν διαμαρτύρησιν καὶ εἶδον τὴν ἐξοδὸν τοῦ Μελεάγρου. Ὁ Περδίκκας εἶχε σπεύσει νά ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου· διετάχθησαν πάραντα τὰ πάντα ἵνα προσοικειωθῶσι τοὺς ἵππους· καὶ προσχειρίσθησαν ὁ μὲν Πύθων, σωματοφύλαξ, ὁ δὲ Περδίκκας καὶ ὁ Λεοννάτος, κηδεμόνες τοῦ μέλλοντος παιδὸς τῆς Ρωξάνης, ὁ δὲ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, κύριοι τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην πραγμάτων. Τούτων δὲ γενομένων, ὤμοσαν πάντες πίστιν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς Ρωξάνης υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ μόλις ὄρκισθέντων αὐτῶν, ἐπεφάνησαν εἰς τὸν πρό-

δομον τῆς αἴθουσας οἱ φαλαγγίται, ὁ δὲ Μελέαγρος εἰσῆλασεν εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀρριδαίου καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν, ἀνακράζων, «ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν προσῆκει ὁ τῆς πίστεως ὄρκος!» Χιλιάδες παρισταμένων σαρίσων ὑπεστήριζον τὸν λόγον αὐτοῦ· ὅθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων, καταπλαγέντες, συνετάχθησαν μετὰ τοῦ νέου βασιλέως, καὶ δεῖνός μὲν ἐπῆλθε θόρυβος, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀρριδαῖον. Αὐτὸς μὲν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ταραχῶν, ἐγένετο ἄφαντος, ἀπελθὼν εἰς τοὺς ἰδίους θαλάμους· ἀλλ' ἤδη ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ Μελέαγρος, λαβὼν τὸν θώρακα καὶ τὰ ὄπλα, ἐστάθη ὀπισθεν τοῦ νέου βασιλέως ὡς σωματοφύλαξ, καὶ οἱ φαλαγγίται τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, ἐχαιρέτιζον μὲν ἀγαλλόμενοι τὸν βασιλέα Φίλιππον ἠπειλοῦν δὲ θάνατον εἰς τοὺς σφετερισθέντας τὴν βασιλείαν προδότας!

Τινὲς ὅμως τῶν μεγιστάνων διαφυγόντες, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν αἴθουσαν ὅπου ἔκειτο ὁ τοῦ βασιλέως νεκρὸς. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ Περδίκκην ἑξακόσιοι περίπου ἐγκριτοὶ ἄνδρες εἰς οὓς προσῆλθε καὶ ὁ Λαγίδης Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ ὀμίλου τῶν βασιλικῶν παίδων. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου τούτου κατεδίωξαν αὐτοὺς οἱ φαλαγγίται μετὰ τοῦ Μελεάγρου καὶ τοῦ Ἀρριδαίου. «Περὶ ἐμὲ, ἀνέκραξε τότε ὁ Περδίκκας, περὶ ἐμὲ πάντες οἱ δουλόμενοι νά προφυλάξωσι τὸν τοῦ βασιλέως νεκρὸν.» Καὶ ἄγριος ἤδη ἐξερράγη ἄγῶν, ἱκανοὶ δὲ τραυματῆται καὶ νεκροὶ ἐπεσον ἑκατέρωθεν, μέχρις οὗ τινὲς τῶν ἐπιφανιστάτων ἡγεμόνων προελθόντες εἰς μέσον, ἐξώρκισαν τοὺς ἀνθισταμένους νά ἐνδώσωσιν εἰς τὸν βασιλέα, καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ὑπερέχουσαν δύναμιν τῆς φάλαγγος, προκρίναντες ἀντὶ τῆς δεδαίας καταστροφῆς ἐντιμον συνδιαλλαγὴν· πρῶτος δ' ὁ Περδίκκας κατέθεσε τὰ ὄπλα. Καὶ ὁ μὲν Μελέαγρος ἀπήτησε νά παραμείνωσι περὶ τὸν νεκρὸν οἱ ἐντίπαλοι αὐτοῦ οἱ δὲ, φοδούμενοι προδοσίαν, ἐξήλθον κρυφίως τῶν τε ἀνακτόρων καὶ τῆς πόλεως καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν ὑπαίθρῳ· μόνος ὁ Περδίκκας μετὰ τινῶν ἐκ τῶν βασιλείων παίδων ἐξηκολούθησε κατ' ἀρχὰς διατρέβων ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νά προσοικειωθῆ ἔτι τοὺς φαλαγγίτας. Τῷ ὄντι ὁ πεζὸς οὗτος στρατὸς ἠδυνήθη, ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, νά ἀντιπράξῃ εἰς τοὺς εὐπατρίδας, ἀλλ' ἅμα παρελθούσης τῆς πρώτης αὐτοῦ μέθης δὲν ἠδύνατο εἰ μὴ νά σεδασθῆ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς ὁποίους εἶχε συνηθίσει νά τιμᾷ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἶχε συνηθίσει νά δλέπῃ διακρινόμενους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς οὗ ἐθρήνηι τὸν θάνατον. Ὁ Με-

λέαγρος ἠσθάνετο τοῦτο κάλλιον παντὸς ἄλλου· καὶ ἐπεχείρησε μὲν νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ φρονέσῃ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἀντιπάλων, τὸν Περδίκκαν, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι οἱ ἐπὶ τούτῃ σταλέντες στρατιῶται, ἅμα εὐρέθησαν ἐνώπιον τοῦ ἀνδρός, καὶ τοὶ μὴ ἔχοντος περὶ αὐτὸν εἰ μὴ ἑκαίδεκα τῶν βασιλείων παίδων, ἠδλαβήθησαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐμβροίθειαν τῶν λόγων, καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοὶ καὶ δυσηρεστοί· μένοι. Ἐδοκίμασε πρὸς τούτοις ὁ Μελέαγρος νὰ συγκροτήσῃ ἄνευ τῶν εὐπατριδῶν τὴν αὐλήν τοῦ βασιλέως· ἀλλὰ πολλὴ ἐπεκράτει οὐδὲν ἤττον ἐν τε τοῖς βασιλείοις, ἐν τε τῇ στρατῷ ἀθυμία καὶ δυσπιστία. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον· οἱ ἔξω τῆς πόλεως στρατοπεδεύοντες ἵππεις, οἱ προσεπικαλούμενοι ἑταῖροι, εἰς οὓς προσῆλθεν ἤδη καὶ ὁ Περδίκκας, ἤρχισαν νὰ παρεμποδίξωσι τὴν εἰς Βαβυλῶνα εἰσαγωγήν νέων τροφῶν· ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἐν αὐτῇ ἡ ταρραχὴ, οἱ δὲ φαλαγγίται ἀπήτουν ταχεῖαν τινα λύσιν τῆς πρὸς τοὺς ἵππεις διενέξεως, εἴτε διὰ πολέμου, εἴτε διὰ συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεστάλησαν λοιπὸν τρεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις, προσκαλοῦντες τοὺς ἑταίρους νὰ παύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας· ἀλλ' ἤκουσαν εἰς ἀπάντησιν, ὅτι οἱ ἵππεις δὲν θέλουσιν ἀποθέσει τὰ ὄπλα εἰ μὴ ὅταν ὁ βασιλεὺς παραδώσῃ τοὺς αἰτίους ἀπάσης ταύτης τῆς ἀνωμαλίας. Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀπαίτησις δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ἐξηκολούθησαν ὅμως αἱ διαπραγματεύσεις, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ Περδίκκας τὸν συμβιβασμόν, πεποισθὼς ὅτι, ἅμα πλησιάσῃ τὸν βασιλέα, θέλει ἀνατρέψει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Μελέαγρου. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ ἰουλίου, συνωμολογήθη μεταξὺ φάλαγγος καὶ ἑταίρων σύμβαισις, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀρριδαῖος, μετονομασθεὶς Φίλιππος, παρέμεινε βασιλεὺς, ἀλλ' ὅμως ἔμαλλε νὰ μετάσῃ τῆς βασιλείας καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης παῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν Εὐρώπῃ μὲν στρατηγὸς ἐκυρώθη ὁ Ἀντίπατρος, προστατῆς δὲ τῆς βασιλείας ὁ Κρατερός· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὁ μὲν Περδίκκας ἀνηγορεύθη χιλιάρχος, ὁ δὲ Μελέαγρος, ὕπαρχος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα πάλιν μὴ συγχύσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ παλαιὰ ὀνόματα μὲ τὰ νέα καὶ ὑπολάβῃ τὴν χιλιαρχίαν ἐκείνην τοῦ Περδίκκου ὡς μικρὰν τινα χιλίων ἀνδρῶν ἀρχήν. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχε παραλάβει ὁ Ἀλεξάνδρος ἀπὸ τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου ὁ χιλιάρχος δὲν προῖστατο μόνον τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου τῶν ἵππῶν ὀμίλου οἵτινες ἐκάλουντο συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν εἶπετο ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα

ἐκπροσωπῶν αὐτὸν ὅπως ὁ μέγας Βεζίρης τὸν Σουλτάνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ αὐλῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀρριανὸς, ὀμίλων περὶ τῆς χιλιαρχίας ἐκείνης τοῦ Περδίκκου λέγει. «Περδίκκαν δὲ χιλιαρχεῖν χιλιαρχίας ἢς ἤρχεν Ἡρασιῶν· τὸ δὲ ἦν ἐπιτροπὴ τῆς πάσης βασιλείας.» Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν Περδίκκαν διὰ τῆς γενομένης συμπάσεως· τελεσθέντων δὲ τῶν ὅρκων ἐκατέρωθεν, προήλασαν οἱ μὲν φαλαγγίται ἀπὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ Μελέαγρον, οἱ ἑταῖροι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, ὑπὸ Περδίκκαν, καὶ ἐνωθέντες ἄπαντες περὶ τὰ τεῖχη τῆς Βαβυλῶνος, εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡνωμένοι καὶ ἀγαλλόμενοι.

Ἄλλ' ἡ κοινὴ αὕτη ἀγαλλίασις δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ ἀρχικός, ὁ ἀγέρωχος Περδίκκας δὲν εὐχαριστεῖτο εἰς τὴν τοιαύτην συνδιαλλαγὴν. Ἡ στασιασάσα φάλαγγεῖς ἔπρεπε νὰ τιμωρήθῃ· ὁ αὐθάδης Μελέαγρος, ὁ τολμήσας ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ καταστῇ ἐκποδόν. Ὅθεν, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχήν, διέταξεν ἐπίσημον τοῦ στρατοῦ ἀγνεῖαν ἢτοι καθαρισμόν, ἐνεκα τῆς προγεγενημένης ἀνωμαλίας καὶ ἀδελφοκτονίας. Ἡ ἀγνεῖα ἐτελεῖτο κατὰ τὰ πάτρια τῶν Μακεδόνων, ὡς ἔειξε. Ἐδιχοτομεῖτο κύων καὶ τὰ δύο αὐτοῦ τμήματα κατετίθεντο ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ εἰς τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ αὐτῶν διήρχετο σύμπας ὁ στρατός, πρῶτον τὰ ὄπλα τῶν προτέρων βασιλείων, ἔπειτα ὁ βασιλεὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν παίδων, κατόπιν οἱ ἵππεις καὶ τελευταῖον οἱ πεζοί· καὶ μετὰ τὴν ἀγνεῖαν, συνεπληροῦτο ἡ τελετὴ διὰ πραιοποιητῆς μεταξὺ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἵππῶν μάχης. Οὕτω λοιπὸν ἐγένοντο τὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἀλλ' ὅτε ἀντιπαρετάχθησαν τὰ δύο σώματα, ἐνίεν μὲν οἱ ἵππεις καὶ οἱ ἐλέφαντες ὑπὸ τὸν βασιλέα καὶ τὸν Περδίκκαν, ἐνίεν δὲ οἱ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Μελέαγρον, ἵνα συγκροτηθῇ ἡ πραιοποιητὴ μάχη, καὶ ἤρξατο ἤδη τὸ τῶν ἵππῶν κίνημα, διεδόθη αἴφνης μεταξὺ τῶν φαλαγγιτῶν, ἡ φήμη ὅτι μελετάται προδοσίαν· καὶ πολλοὶ μὲν ἐφρόνουσι ὅτι δέον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ ἀντιπαρτασσόμενοι εἰς τοὺς ἵππεις, ἤθελον κατατροπωθῆν, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐδίσταζον νὰ ἀνατρέψωσιν οὕτω τὴν μόλις ἀνορθωθείσαν συμφορῶσιν. Ἐντούτοις ἐπλησίασε τὸ ἵππικόν καὶ τότε προκαλπάσας ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ Περδίκκου καὶ μιᾶς ἕλης· «ἵνα συμπληρωθῇ ἡ ἀγνεῖα, ἀνέκραξεν, ἀνάγκη νὰ παραδοθῶσιν οἱ πρωτοῦργοι τῆς στάσεως καὶ λάβωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κακίας αὐτῶν.» Ἠπείλησε δὲ ὅτι, ἐὰν παρακούσωσιν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, θέλει ἐξωθῆσαι τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τὴν

φάλαγγα. Ἡ φάλαγγ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ἀκούσασα τὸν ἀπροσδόκητον τοῦτον λόγον, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς, πλησιάσας, ἐκάλεισεν ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτῶν ὀνομαστί ἄλους ὄσοι, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐπιούσης τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου συνταχθέντες μετὰ τοῦ Μελεάγρου, εἶχον ἐξέλθει τῶν βασιλείων. Τριακόσιοι περίπου οὕτω συνελήφθησαν Μακεδόνες, καὶ ἐν τῷ ἅμα ριφθέντες εἰς τοὺς ἐλέφαντας, κατεσπαράχθησαν ὑπ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνεπληρώθη ἡ θυσία αὕτη διὰ μεγαλητέρου τιμῆς θύματος. Ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ φοβερὰ ἐκείνη σκηνή, ὁ Μελεάγρος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν τῇ φάλαγγι τάξιν ἅμα ὅμως ἐπανήλθον τὰ στρατεύματα εἰς τὰ ἴδια, θεωρῶν ὅτι προδήλων κινδυνεῖ κατέφυγεν εἰς ἓνα τῶν ναῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Περδίκκας εἶπον ὅτι, διὰ ταύτης τῆς φυγῆς, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁμολόγησεν ἔνοχον θανάτου, καὶ διέταξαν νὰ φονευθῇ ἐν τῷ ναῷ.

Διὰ τοῦ τολμηροῦ τούτου ἅμα καὶ συνετοῦ ἔργου ἐπροοιμίασεν ὁ Περδίκκας εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ νέος χιλιάρχος ἐνόει, ὅτι, καὶ τοι σωφρονίσας τὴν φάλαγγα, καὶ τοι ἀπαλλαγείς τοῦ Μελεάγρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ ἀσφαλῆ τὴν ἀρχήν, ἐνόσῳ ἔβλεπε περὶ αὐτὸν καὶ τὸν βασιλέα, τοσοῦτους εὐκλεεῖς συστράτηγους, ὧν πολλοί, ἂν ὄχι ἅπαντες, εἶχον ἴσα πρὸς αὐτὸν δικαιώματα εἰς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ναί μὲν ὁ Περδίκκας ἦτο ἀνὴρ εὐσταθῆς καὶ βέκτης, καὶ εἶχε προσφέρει ἐπὶ μακρὸν λαμπρὰς ὑπηρεσίας εἰς τε τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ἀλλ' οὔτε λόγῳ τῶν ἀρετῶν, οὔτε λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο ἀνώτερος πάντων τῶν σωματοφυλάκων καὶ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων συναλλήτων τοῦ τελευταίου βασιλέως. Ναί μὲν εἶχε τὸ γένος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ὀρεσιίδος οἴκου· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς οὐδὲν ἦττον ἐπιφανεῖς προπάτορας, ὁ Ἀντίγονος ὁ Πολυσπερχων, ὁ Λεοννάτος. Ἦτο τῶνδ' ὁ πρεσβύτερος τῶν σωματοφυλάκων, διδ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπολήσκων εἰς αὐτὸν παρέδωκε τὸν δακτύλιον· ἀλλὰ τὸ τυχαῖον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος περιστατικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἔχον μέγα κύρος εἰς τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις. Τὸ δὲ ἱστορήμα, ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἐρωτηθεὶς τίνοι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη τῇ κρατίστῃ, ἀπενοήθη, κατ' ἕλως τὰς πιθανότητας, ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ χιλιάρχου ἵνα ἐνισχύσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Περδίκκας ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ ἀφήσῃ ἠνωμένους περὶ τὸν βασιλέα θπαντας τοὺς μεγιστάνας ἐκείνους, οἵτινες ἀπαξ συμφωνήσαν-

τας πρὸς ἀλλήλους, εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ καταβάλωσιν αὐτόν. Ἴνα δὲ διασκοπίσῃ αὐτούς, ἐπιτήδειον ἐνόμισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν τῶν σατραπειῶν διανομήν, ἣν ἐπιθύμουν βεβαίως καὶ οἱ φιλοδοξότατοι τῶν στρατηγῶν, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ν' ἀποδώσιν εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας καὶ ἀπομακρυσμένας διοικήσεις πολὺ πλέον ἀνεξάρτητοι καὶ ἰσχυροὶ παρ' ὅτι ἦσαν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κυβερνήσεως. Ἀμέσως λοιπὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀγνείας, προσεκάλεσεν ὁ Περδίκκας τοὺς στρατηγούς εἰς συνέλευσιν καὶ διεκρίνωσεν εἰς αὐτούς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅτι ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ κράτους καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν ἃς πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων προσήνεγκον τῇ βασιλείᾳ εὐλογον ἐνομήσθη νὰ διαταχθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι οὐσιώδεις μεταβολαὶ περὶ τε τὴν διοίκησιν τῶν σατραπειῶν, καὶ περὶ τὰ ἀνώτατα τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα.

Ὁ μὲν Περδίκκας ἔμελλε νὰ παραμείνῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ, διατηρῶν τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὅλων τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ὅσα δὲν ἀνῆγον εἰς τὰς κατ' ἴδιαν σατραπείας· ἔμελλε πρὸς τούτοις, ὡς Ἐπιμελητῆς αὐτοκράτωρ, νὰ φέρῃ τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, ἅπασαι δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ βασιλείου, αἷ τε στρατιωτικαὶ καὶ αἷ πολιτικά, δι' αὐτοῦ ἔμμελον νὰ λαμβάνωσι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς. Τὸ ἀξίωμα τῆς χιλιάρχιας ἀπεδόθη εἰς τὸν Σέλευκον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιόχου, πρότερον ὄντα ἡγεμόνα τῶν παιδῶν. Ὁ Σέλευκος οὗτος ὃν θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἦδη ὦν μόλις τριακονταετής, εἶχε διαπρέψει ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἐκστρατείᾳ καὶ μάλιστα εἰς τὴν περὶ τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν μάχην, ἄγων τὸ εὐγενές ἐκεῖνο τοῦ στρατοῦ σῶμα· ἔπειτα κατὰ τὴν μεγάλην πανήγυριν, τὴν εἰς Σοῦσα τελεσθεῖσαν (σελ. 141), ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σπιταμένους τοῦ Βακτρίου ἡγεμόνος παῖδα· νῦν δέ, διὰ τὴν τολμῆν αὐτοῦ, καὶ τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην ἅμα δὲ τὸ προσήνεγ καὶ τὸ συνετόν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἰδίως ἐπιτήδειος πρὸς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἄλλως τε δὲν ἤθελε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἓνα τῶν πρεσβυτέρων στρατηγῶν, τῶν τούτου ἕνεκα ἐπικινδυνωτάτων ὄντων ἀντιπάλων. Ἡγεμόνων δὲ τῶν παιδῶν προεχειρίσθη, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου, Κάσσανδρος ὁ Ἀντιπάτρου ὅστις ὀλίγον πρό τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς εἶχεν ἔλθει εἰς Βαβυλῶνα κομίζων ἐντολὰς τοῦ πατρός. Ὁ Κάσσανδρος, μικρὸν νεώτερος ὢν τοῦ Σελεύκου, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης μὴ διατελέσας ἔτι ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ, προήχθη αἰ-

φνης εἰς ἓν τῶν ἐντιμοτάτων ἀξιωματῶν τοῦ στρατοῦ, τὸ μὲν διότι ὁ Περδίκκας ἤλπιζεν οὕτω νὰ προσοικειωθῇ τὸν γέροντα Ἀντίπατρον, τὸ δὲ διότι ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ κρατήσῃ παρ' ἑαυτοῦ ὡς ὄμηρον τὸν υἱὸν του. Τὰς ἄλλας ἐν τῷ γενικῷ ἐπιτελεῖν γενομένας τότε μεταβολάς, δὲν γινώσκωμεν. Τὰ δὲ κατὰ τὰς σατραπείας διετάχθησαν ὡς ἀκολούθως:

Ἡ Αἴγυπτος ἦτο μία τῶν μᾶλλον λόγου ἀξίων σατραπειῶν τοῦ ὅλου κράτους, διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὴν ταχέως προαχθεῖσαν εὐημερίαν καὶ τὴν πρωτεύουσαν Ἀλεξάνδρειαν, ἣτις, πρόδολιγῶν μόλις ἐνιαυτῶν ἰδρυθεῖσα, ἤδη θαυμασιῶς ἤκμαζε. Ταύτης τῆς σατραπείας ἡγεμῶν κατέστη ὁ σωματοφύλαξ Πτολεμαῖος ὁ Λάγος, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο πρὸ καιροῦ μέγα ἐν τῷ κράτει, ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἦτο ὄχι τοῦ Λάγου, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου υἱός, καὶ τῶντι εἶχε πολλὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ἰδίως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ ἐκτιμᾷ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ ὠφελῆται ἐξ αὐτῶν ὅσον δεῖ, ἤγουν οὔτε πλεיותרά, οὔτε ὀλιγώτερα ἐπιζητῶν πλεονεκτήματα ἀφ' ὅσα εὐλόγως δύνανται αὐταὶ ἐκάστοτε νὰ παραγάγῳσιν. Ἡ μετριότης αὐτῆ δὲν ἀναδεικνύει μὲν Ἀλεξάνδρους δορικτήτορας, ἀναδεικνύει, ὅμως θεμελιωτὰς διαρκεστέρων ἰδρυμάτων· ὅθεν θέλωμεν ἰδεῖ τὸν Πτολεμαῖον ἀρχηγέτην γινόμενον μακρᾶς καὶ πολυκρότου ἐν τῇ ἱστορίᾳ βασιλικῆς δυναστείας.

Τῆς ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίας, ἦτοι τῆς χώρας ἣτις, ἀπλουμένη μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τῆς παραλίας, περιελάμβανε καὶ τὰς Φοινικικὰς πόλεις, σατράπης προεχειρίσθη Λαομέδων ὁ Λαρίχου, Μιτυληναῖος. Ὁ διορισμὸς οὗτος ἀνδρὸς Ἑλλήνος εἰς μίαν τῶν καλλίστων τοῦ κράτους σατραπειῶν, μαρτυρεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσαχθεῖσαν ἐντελῆ μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἰσότητά, διότι ἵνα διορισθῇ εἰς τὴν σατραπείαν ταύτην, ὁ Λαομέδων ἦτο βεβαίως εἰς τῶν μεγιστάνων τῆς ἀλλῆς. Καὶ ἔπειτα εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος ἦτο εἰς τῶν πιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλων, τῶν ἐξορισθέντων τούτου ἕνεκα ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῷ 337 (σελ. 59), καὶ ἐν οἷς, παρεκτὸς αὐτοῦ, συγκατελέγετο ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λαομέδοντος Ἐριγύτιος. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Λαομέδων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τῷ 332, δι' ἣν εἶχε γινῶσιν τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν διοικήσασιν τῶν ἀλχημαλώτων.

Ἡ σατραπεῖα Κιλικίας δὲν διεκρίνετο οὔτε διὰ τὴν ἑκτασιν αὐτῆς, οὔτε διὰ τὴν εὐπορίαν· ἀλλὰ στρατιωτικῶς ἦτο λόγου ἀξία, καθότι συ-

νάπτουσα τὴν δυτικὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς. Ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν ταξίαρχον Φιλώταν. Πρὸς δυσμὰς συνώρευε τῇ Κιλικίᾳ ἡ Παμφυλία, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε, σὺν τῇ Λυκίᾳ, ὁ περιώνυμος τοῦ στόλου ἡγεμῶν Νέαρχος. Καὶ ἤδη δὲ φαίνονται αἱ χώραι αὐταὶ εἰς αὐτὸν ἐπιτραπεῖσαι, ἀλλ' οὗτος προτιμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν ναυτικῆς τῶν Μακεδόνων δυνάμεως, ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν σατραπείαν αὐτοῦ εἰς Ἀντίγονον τὸν Φιλίππου.

Ὁ Ἀντίγονος οὗτος, ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλιμαίας οἴκου, καὶ μεγαλεπήβολος ὢν, προεχειρίσθη ἔτι ἀπὸ τοῦ 333 σατράπης τῆς μεγάλης καλουμένης ἢ ἰδίως Φρυγίας, χώρας ἔκτοτε δυσκυβερνήτου ἕνεκα τῶν ληστρικῶν ὄρεινῶν φύλων καὶ τῶν σχεδὸν ἀνεξαρτήτων συμμάχων ὑφ' ὧν περιστοιχίζετο. Διότι πρὸς μεσημβρίαν μὲν ἦκουν οἱ Πισίδαι καὶ οἱ Ἰσαυροὶ, οἵτινες πολλάκις ἐτάραττον τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς Μακεδόνας στρατηγούς ἠγωνίζοντο. Πρὸς δὲ τὸ βορειανατολικόν, εἰς τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκίαν, ἣτις βραδύτερον ἀπλῶς Πόντος ἐκλήθη, ἐδυνατώτερον ὁ γηραιὸς Ἀριαράθης, ἔχων, ὡς ἐφημιζέτο, πεζοὺς μὲν τρισμυρίους, ἵππεις δὲ ἀρίστους μυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Πρὸς βορρᾶν δὲ οἱ Παφλαγόνας, εἶχον μὲν ὑποταχθῆ τῷ 333 εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ὑπόβληθῆ τότε ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν τοῦ σατράπου Φρυγίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι διατηρήσῃ τὴν ἰδίαν δυναστείαν καὶ ὅτι μακεδονικὰ στρατεύματα δὲν θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἔνεκα λοιπὸν ταιούτων γειτόνων, ὁ Ἀντίγονος εἶχεν ἀνεκαθεν πολλὰ ἀνὰ χεῖρας πράγματα· ἤδη δὲ ὁ Περδίκκας ἐφρόντισε νὰ προσθέσῃ νέας δυσκολίας εἰς τὸν φιλόδοξον ἐκεῖνον σατράπην· διότι ἢ τε Καππαδοκία, ἢ τε Παφλαγονία κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ κυριευθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, ὁ Ἀντίγονος προεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν κατάκτησιν αὐτῶν.

Τῶντι ἢ Παφλαγονία, ἢ μεγάλη Καππαδοκία, (ἢ πρὸς τῷ Ταύρῳ καὶ μεγάλῃ καλουμένη) καὶ ἢ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία, μέχρι Τραπεζοῦντος πρὸς ἀνατολάς, ἐπετράπησαν ὑπὸ τοῦ Περδίκκου εἰς τὸν Καρδιανὸν Εὐμένην, ὅστις, Ἑλλήν ὢν τὸ γένος, εἶχε διατελέσει ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγὸς κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἀπεστάλη, καὶ τὴν Περδίκκου παρέλαθεν ἵππαρχίαν, ὅτε ὁ Περδίκκας, ἀποθανόντος τοῦ Ἡφαιστίνου, εἰς τὴν ἐκείνου προήλθε τάξιν. Ὡστε ὁ Ἑλλήν οὐ-

τος ἦτο εἰς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς, διακρινόμενος οὐ μόνον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συνέσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἐπιμελητῆς τοῦ κράτους ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ τοῦτον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἀναθεὶς αὐτῷ σατραπείαν ἣν κατὰ μέγα μέρος ἔδει νὰ κατακτήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ δυνάστου Ἀριαράθου, παραγγείλας δὲ καὶ τὸν Ἀντίγονον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ, ἀπησχόλησεν ἀμφοτέρους εἰς δυσχερῆ πράγματα.

Σατράπης τῆς μὲν Καρίας ἀνεδείχθη Ἀσανδρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Παρμενίωνος· τῆς δὲ Λυδίας, ὁ Μένανδρος· τῆς δὲ μικρᾶς Φρυγίας, τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντιν, ὁ περιώνυμος σωματοφύλαξ Λεοννάτος, διότι ἡ μικρὰ Φρυγία ἦτο μία τῶν σπουδαιοτάτων σατραπειῶν τοῦ κράτους, λόγῳ τοῦλάχιστον στρατιωτικῷ. Τὴν μικρὰν Φρυγίαν ὤφειλε νὰ διέλθῃ πᾶς ὁ θέλων ἀσφαλῶς καὶ προχείρως νὰ μεταβῇ εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, εἴτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν· ὥστε ὁ δεσπόζων τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντιν Φρυγίας ἐδέσποζε τῆς κυριωτάτης πύλης, ἣτις διήρει εἰς δύο τὸ ἔλον κράτος. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Περδίκκας ἔδωκε τὴν σατραπείαν ταύτην εἰς φίλον πιστὸν, τὸν Λεοννάτον, ὅστις πλείστον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ Ἐπιμελητῆς· ὁ δὲ Λεοννάτος πάλιν εὐχαρίστως ἐδέχθη αὐτὴν ὡς δυναμένην· μέχρι τινὸς ν' ἀντισταθῆσῃ τὸ μέγα ἐν τῷ κράτει ἀξίωμα τοῦ Περδίκκου.

Ἐν Εὐρώπῃ ἀπεσπάσθη, ἐκ τῆς χώρας ἣν πρότερον ἐδιοίκει ὁ Ἀντίπατρος, ἡ Θράκη καὶ ἰδίως ἡ Θρακικὴ Χερσονήσος, ἐπιτραπέισα εἰς τὸν σωματοφύλακα Λυσίμαχον, στρατηγὸν ὄντα ἀριστὸν καὶ φίλον ὡσαύτως πιστὸν τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Εἶνε δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ Χερσονήσος εἶχεν ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὴν ἀξίαν τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντιν Φρυγίας· διότι δι' ἓν λόγον ὁ ταύτης ἄρχων ἦτο κύριος τῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διαβάσεως, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ τῆς Χερσονήσου ἄρχων προχείρως διέβαινε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς δὲ τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἦτοι εἰς τὰς χώρας τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Τριβαλῶν, τῶν Ἀγριάνων, εἰς τὴν ἰδίως Μακεδониαν, εἰς τὸ ὑποκείμενον τοῖς Μακεδόσι μέρος τῆς Ἠπείρου, καὶ εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα, δὲν ἔμεινεν ὡς πρότερον ἀπαραμείωτον τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου κράτος, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο καλῶς ὁ Περδίκκας· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἀνηγορεύθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἡ δὲ αὐτῷ προστασία τῆς βασιλείας ἀνετέθη εἰς τὸν Κρατερὸν, ἦγγουν ὁ πρῶτος διωρίσθη στρατιωτικὸς διοικητῆς, ὁ δὲ δεῦτερος πολιτικὸς διοικητῆς τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὰς δυτικωτέρας ἀσιανὰς σατραπείας καὶ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην διαταχθέντα. Εἰς δὲ τὴν ἀνατολικωτέραν Ἀσίαν δὲν ἐγένοντο πολλὰ περὶ τὴν διοίκησιν μεταβολαί. Τὰς μὲν ἐπέκεινα τοῦ Ἰνδοῦ χώρας διετήρησαν, ὡς πρότερον, οἱ βασιλεῖς Πῶρος καὶ Ταξίλης, σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἤδη ὄντες ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους. Ἡ δ' ἐντὸς τοῦ Ἰνδοῦ σατραπεία ἦν ἐκυβέρνησε, μέχρι τοῦ ἔτους 324, ὁ πατὴρ τοῦ σατράπου τῆς μεγάλης Φρυγίας Ἀντιγόνου, Φίλιππος, τὸν ὅποιον ἀποθανόντα ἐπετρόπευσεν ὁ τῶν αὐτῶν στρατευμάτων ἡγεμῶν, νῦν ἀνετέθη εἰς Πύθωνα τὸν Ἀγῆνορος, ὃν ὁ Ἀλεξάνδρος εἶχε καταλίπει, τῷ 325, σατράπην τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας. Τὴν χώραν τῶν Παροπαμισαδῶν διεφύλαξεν Ὁξυάρτης ὁ τῆς Ρωξάνης πατὴρ. Ὡσαύτως παρέμειναν ἡνωμένοι ὑπὸ Σιδύρτιον ἡ Ἀραχωσία καὶ ἡ Γεδρωσία· καὶ ἡ Ἀρία δὲ καὶ ἡ Δραγγιανὴ διετήρησαν τὸν προηγούμενον αὐτῶν σατράπην, τὸν Σόλιον Στατάνορα. Ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου χωρῶν, ἡ Βακτριανὴ ἔμεινεν ὑπὸ Ἀμύνταν, ἡ Σογδιανὴ ὑπὸ Φίλιππον, ἡ Παρθυαία, ὑπὸ Στάγνορα, ἡ Ὑρκανία καὶ ἡ Ταπουρία ὑπὸ Φραταφέρην.

Εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῶν χωρῶν τούτων κειμένας ἐπαρχίας ἐγένοντο, ὡς φαίνεται, μεταβολαί τινες. Τὴν τῆς μεγάλης Μηδίας σατραπείαν διετήρησε μὲν ὁ Ἀτροπάτης, τοῦ ὁποῖου τὴν θυγατέρα ἔγημεν εἰς Σούσα ὁ Περδίκκας· ἀλλὰ τῆς μικρᾶς Μηδίας σατράπης προσχειρίσθη ὁ σωματοφύλαξ Πύθων ὁ Κρατεῖα, διαταχθεὶς νὰ ἐδρεύῃ εἰς Ἐκδάτανα, Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνὴρ νεωτεροποιὸς, φρονήματος πλήρης καὶ στρατηγὸς ἐπιτήδειος, κατήγγησε μετ' οὐ πολὺ νὰ περιορίσῃ τὸν Ἀτροπάτην εἰς μόνον τὸ βορειότερον τῆς Μηδίας μέρος, τὸ ὑπὸ τῆς ὠραιᾶς τοῦ Ἀράξου κοιλάδος διασχιζόμενον, ὅπου ἀφ' ἑτέρου ἕμως ὁ Ἰθαγενὴς οὗτος δυνάστης ἀπέβη ἀνεξάρτητος, μεταβιβάσας καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην, τὴν ἀπὸ αὐτοῦ μετονομασθεῖσαν Ἀτροπατηνήν. Ἡ ἀρμενικὴ σατραπεία ἡ κειμένη ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Μηδίας καὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας πρόκειτο νὰ καταλάβῃ ὁ Εὐμένης, παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχιῦπασιστὴν Νεοπτόλεμον, τὸν ἔλκοντα μὲν τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν, διαπρέψαντα δὲ εἰς τὴν τῆς Γάζης πολιορκίαν. Τὴν δὲ μεσημβρινῶς πρὸς ἐκείνην συνορευούσαν Μεσοποταμίαν, ἦτοι τὴν ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίαν, ἔλαβεν ὁ Ἀρχέλαος, καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ὁ Ἄρχων. Εἰς τίνα ἐπετράπη ἡ Σουσιανὴ, ἀγνωστον· ἀδηλον ὡσαύτως ἂν ἡ Παροιατικὴν ἔξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα ἰδίαν σατραπείαν, ἢ ἡνώθη εἴτε

μετὰ τῆς Μηδίας, εἴτε μετὰ τῆς Περσίδος. Τὴν δὲ Περσίδα διετήρησαν ὁ προηγούμενος σατράπης, ὁ σωματοφύλαξ Πευκέστας, καθὼς καὶ τὴν συνορεύουσαν αὐτῇ Καρμανίαν ὁ αὐτὸς Τληπόλεμος ὃν προέταξεν αὐτῆς Ἀλέξανδρος τῷ 325.

Τοιοῦτοτρόπως διέταξεν ὁ Περσίκων τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἐφαίνετο, ἐκ πρώτης ὄψεως, προωρισμένον νὰ διατηρηθῇ ἀκέραιον. Μετ' ὀλίγον ἢ Ρωξάνῃ ἔτεκεν υἱὸν, ὃν ὁ στρατὸς ἐχαιρέτισεν ἀγαλλόμενος ὡς βασιλέα Ἀλεξάνδρον. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ τοῦ τεθνεῶτος βασιλέως ἐκφορά, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθον οἱ νέοι σατράπαι εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ἐν γένει ἠδυνάτο τις νὰ νομίσῃ πρὸς στιγμήν ὅτι ὁ κόσμος ἀνεγνώρισε τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ αυτοκράτορος. Ἀλλὰ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τὰ ὁποῖα ἐνυπῆρχον ἐν τῇ αὐτῇ τε καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦσαν ἰσχυρότερα τῆς βρώμης καὶ τῆς συνέσεως τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐφαντάσθη ὅτι ἠμπορεῖ νὰ συντηρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατασκευασθέντα κλοσσόν. Ἡ Ρωξάνῃ, φθονοῦσα τὴν Στάτειραν, ἦν ὁ Ἀλέξανδρος ἐγγίμεν εἰς Σούσα, προσήγαγε δι' ἀπάτης εἰς Βαβυλῶνα ἔτι πρὸ τοῦ τοκετοῦ αὐτῆς ἐκείνην τε καὶ τὴν ἀδελφὴν ἐκείνης Δρύπετιν, τὴν νέαν τοῦ Ἡφαιστιῶνος χήραν, καὶ ἀπέκτεινεν ἀμφοτέρας, καὶ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἰς φρέαρ κατέβαλε καὶ συνέχωσεν, εἰδότες ταῦτα τοῦ Περδίκκου καὶ συμπράττοντος. Οὕτως ἐξέλιπον οἱ δύο τελευταῖοι γόνοι τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ οὕτως ἐπροσιμιάσθη ἡ σειρά τῶν δολοφονιῶν, δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ ἐξοντωθῇ ἅπανα ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου γενεά. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστασίασαν συγχρόνως σχεδὸν τὰ δύο ἀπότατα τοῦ κράτους ἄκρα, τὸ τε βορειανατολικόν, τὸ τε νοτιοδυτικώτατον, καὶ οὕτως ἐπροσιμιάσθη ἡ σειρά τῶν στάσεων δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ διαλυθῇ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κράτος. Ἡ ἐπικύδειος αὐτοῦ τελετὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία περίστασις καθ' ἣν ὁ μακεδονικὸς στρατὸς διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ἡνωμένος· οἱ δὲ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας σατράπαι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ συναντηθῶσιν εἰμῆ ὡς πολέμιοι κατ' ἀλλήλων ἀντιπαρατεταγμένοι.

Τρόντι ἄρα ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν βορειανατολικωτέρων σατραπειῶν συνεννοηθεῖσαι ἀπέστησαν· οἱ δὲ συγκροτοῦντες αὐτάς ἄνδρες, τὸ μὲν γένος Ἕλληνας οἱ πλεῖστοι ὄντες, συμποσοῦμενοι δὲ ἀφ' ἡνῶθησαν ὅλοι εἰς 20,000 πεζῶν καὶ

3000 ἵππῶν, ἐκίνησαν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὸν Αἰνιᾶνα Φίλωνα. Καὶ τούτους μὲν τοὺς στασιαστάς, κατετρόπως καὶ κατέσφαξε καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας ὁ ἐπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἀποσταλεὶς σατράπης τῆς Μηδίας Πύθων ὁ Κραταῖ. Ἀλλὰ συγχρόνως σχεδὸν μέγα ἐξερρήγνυτο ἐν τῇ Ἑλλάδι· κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας κίνημα.

Τὸ κίνημα τοῦτο παρσκευάσθη ἐν Ἀθήναις. Ἀναγγελέντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανεν, ὁ μὲν Δημόθεος ἀνεκράξε τὸ πολυθρόλυτον ἐκείνο· «οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥς γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ.» Ἀλλὰ πλεῖστοι ἄλλοι ῥήτορες ἀναπηδήσαντες εἰς τὸ δῆμα, ἐβόων ὅτι ὁ βασιλεὺς θεδαίως ἀπέθανε· καὶ ὅτι εἴπερ ποτ' ἄλλοτε πάρεστιν ἤδη καιρὸς ν' ἀποβάλωσι τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ γηραιὸς Φωκίων ἠγωνίζετο κατὰ τὸ σῦνηθες νὰ κατευάσῃ τὸ πλῆθος καὶ προέτρπεεν αὐτὸ νὰ ἀναβάλῃ τοῦλάχιστον πᾶσαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ ἔλθωσιν σφαλέστεραι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως εἰδήσεις, ἐπιλέγων ὀρθῶς «οὐκοῦν, εἰ σήμερον τέθνηκε, καὶ αὐριον ἔσται καὶ εἰς τρίτην τεθνηκῶς· ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλεύεσθαι, μᾶλλον δὲ μετ' ἀσφαλείας.» Ὁ Φωκίων εἶχε συνευδοκοῦντας τοὺς εὐπωριότερους τῶν πολιτῶν ἄλλ' οἱ πένητες, οἱ δημαγωγοί, τὰ λαμπρὰ ὀνόματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, τῆς ἀρχαίας δόξης ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς τῶν ὀλίγων συνέσεως. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο τότε εἰς Ἀθήνας. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται θεδαίως τὸν σατράπην τῆς Βαβυλῶνος Ἀρπαλον ὅστις, φοβούμενος τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν ὀργὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρέλαβεν θησαυρὸν οὐ μικρὸν καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα (σελ. 141) Ὁ Ἀρπαλος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ζητῶν ἀσυλον καὶ προσφέρων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ σχέσεις, ἵνα διοργανωθῇ γενικὸν κατὰ τοῦ βασιλέως κίνημα. Πολλοὶ τῶν ῥητόρων τότε συνεβούλευον νὰ δεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν τε Ἀρπαλον καὶ τὰς προτάσεις αὐτοῦ· ἄλλοι μὲν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὑπερείδης, διότι ἐπίστευον ἐπιτηδεῖαν τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρου ἐπαναστάσεως, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς διότι ἔλαβον χρήματα παρ' Ἀρπάλου. Ἀλλ' ὁ Φωκίων, καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράξας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅπως ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀγιδος (σελ. 130), δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ ἐκθέσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀντέστησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ἀρπάλου. Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Ἀντίπατρος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ τε πρόσφυγος καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἀντέπειν ὁ Δημοσθένης, προέτρπε δὲ νὰ φυλακισθῇ ὁ

Ἄρπαλος, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μέχρις οὗ ἀποφασίσῃ περὶ πάντων αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου παρεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην· καὶ τὰ μὲν χρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δηλαδὴ τὰ εὐρεθέντα ἐπὶ τῆς παραδόσεως 350 περίπου τάλαντα, ἐνῶ ὁ Ἄρπαλος εἶχεν ὁμολογήσει κατ' ἀρχὰς 700, ὃ δὲ σατράπης κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ πλεύσας διὰ τοῦ Ταϊνάρου εἰς Κρήτην ἐδολοφονήθη ἐκεῖ. Ἐν τούτοις διετάχθη ἐν Ἀθήναις ἀνάκρισις περὶ τῶν ἐκλιπόντων χρημάτων, τὰ ὅποια προδήλως διενεμήθησαν εἰς διαφόρους δωροδοκίας· μεταξὺ δὲ τῶν κατηγορουμένων περιελήφθη καὶ ὁ Δημοσθένης αὐτός, καὶ τὸ παραδοξότερον, ἐν τοῖς κατηγοροῦσι τοῦ ἀνδρὸς ἐπρώτευσεν ὁ Ὑπερείδης, ὁ πάλαι ποτὲ χρηστὸς τοῦ μεγάλου ῥήτορος συναγωνιστής. Ἄλλ' ὁ Ὑπερείδης δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν Δημοσθένην ὅτι ἀντετάχθη εἰς τὴν πρότασιν τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν σχέσεων τοῦ Ἄρπαλου ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ θεωρεῖται μὲν σήμερον ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐσυκοφαντήθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· ἀλλ' ὅμως τότε κατεδικάσθη εἰς 50 τάλαντων ζημίαν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε νὰ τὰ πληρώσῃ, ἐφυλακίσθη· καὶ δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Τροιζήνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιότης ἣν ἔλαβεν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60 καὶ ἐπέκεινα, τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ὑπὲρ πατρίδος μόχθων καὶ ἀγῶνων. Οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι ἐδάκρυσε καὶ παντελῶς ἠθύμῃσεν ἀναχωρῶν ἐξ Ἀθηνῶν· διότι τότε λέγεται, ὅτι ἀνέκραξε, πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνατείνας τὰς χεῖρας «ὦ Δέσποινα πολιὰς, τί δὴ τρισὶ τοῖς χαλεπωτάτοις χαίρεισι θηρίοις, γλαυκί, καὶ δράκοντι καὶ δήμῳ.» Ἐκτοτε δὲ βεβαίουν ὅτι τοὺς περὶ αὐτὸν νέους ἀπέτρεπε τῶν δημοσίων πραγμάτων, λέγων, «ὦς, εἰ, δεῦν προκειμένων ὁδῶν ἀπ' ἀρχῆς, τῆς μὲν ἐπὶ τὸ δῆμα, καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τῆς δ' ἀντικρυς εἰς τὸν ὄλεθρον, ἐτύγχανε προειδῶς τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν κακά, φόβους καὶ φθόνους, καὶ διαβολάς, καὶ ἀγῶνας ἐπὶ ταύτην ἀνδρῆσαι τὴν εὐθὺ τοῦ θανάτου τείνουσάν.»

Οὕτως συνέβη νὰ λείπῃ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Δημοσθένης ὅτε ἐπῆλθεν ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος. Προΐσταντο δὲ ἤδη τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ στρατηγὸς Λεωσθένης. Πρὸς τούτους λοιπὸν διετέλει ἀνταγωνιζόμενος ὁ Φωκίων· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου προσέβαλεν, ὡς φαίνεται, τὰς στρατηγικὰς τοῦ Λεωσθέτους ἀξιώσεις, ὃ δὲ Λεωσθένης ἠρώτησε αὐτὸν καταγελῶν «τί πεποίηκεν ἀγαθὸν τὴν πό-

λιν, εἴη τσαῦτα στρατηγῶν;»—«Ὅδ' μικρὸν, ἀπήντησεν ὁ Φωκίων, τὸ τοὺς πολίτας ἐν τοῖς ἰδίῳις μνήμασι θάπτεσθαι.» Ἐξακολουθοῦντος δὲ τοῦ Λεωσθέτους νὰ θρασύνεται καὶ νὰ κομπάζῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου· «οἱ λόγοι σου, τῷ εἶπεν ὁ γέρον, οἱ λόγοι σου, ὦ μειράκιον, εὐόκασσι κυπαρίττοις· μεγάλοι γὰρ ὄντες καὶ ὑψηλοὶ, καρποὺς οὐ φέρουσι.»—Τότε ἀναστὰς ὁ Ὑπερείδης, ἠρώτησε· «Πότ' οὖν, ὦ Φωκίων, συμβουλεύεις πολεμεῖν Ἀθηναίους;»—«Ὅταν, ἀπεκρίθη αὐτός, τοὺς μὲν νέους ἴδω τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια.»

Ἄλλ' εἰς μάτην ὁ καλὸς ἀγαθὸς ἀνὴρ ἐπεκόσμιε διὰ τσαύτης χάριτος καὶ ἐτοιμότητος λόγου τὴν παροιμιώδη αὐτοῦ χρηστότητα καὶ σύνεσιν· ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη διὰ ψηφίσματος τοῦ ὁποίου διέσωσεν ἡμῖν τὸ κείμενον αὐτολεξεῖ σχεδὸν ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον θέλει εἶναι ἤδη ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγός. Τὸ ψηφίσμα διελάμβανε «τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας φροντίσαι τὸν δῆμον καὶ τὰς μὲν φρουρουμένας πόλεις ἐλευθερῶσαι, ναῦς δὲ παρασκευάσαι τεττρήρεις μὲν τεσσαράκοντα, τριήρεις δὲ διακοσίας· στρατεύεσθαι δὲ πάντας Ἀθηναίους τοὺς μέχρις ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ τρεῖς μὲν φυλάξαι τὴν Ἀττικὴν παραφυλάττειν, τὰς δ' ἐπιτὰ πρὸς τὰς ὑπερορίους στρατείας ἐστίμους εἶναι. Ἐκπέμψαι δὲ καὶ πρέσβεις τοὺς ἐπελευσομένους τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, διδάξαντας ὅτι καὶ πρῶτον μὲν ὁ δῆμος, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν εἶναι πατρίδα κρίνων τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευομένους βαρβάρους ἡμύνατο κατὰ θάλατταν, καὶ νῦν οἶται δεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ σώματι καὶ χρήμασι καὶ ναυσὶ προκινδυνεύειν.» Στρατηγὸς δὲ προεχειρίσθη ὁ Λεωσθένης, διαταχθεὶς, παρεκτός τῶν προειρημένων δυνάμεων, νὰ στρατολογήσῃ καὶ 8000 μισθοφόρους, διὰ 50 τάλαντων τὰ ὅποια ἐδόθησαν αὐτῷ ἐκ τῶν τοῦ Ἄρπαλου χρημάτων. Καὶ συντετάχθησαν πρὸς τούτους μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἱκανοὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἰδίως οἱ Αἰτωλοὶ, οἵτινες, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου, διετέλεσαν ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν. Ἄλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀπέσχον τοῦ ἀγῶνος, φοβούμενοι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατακληρουχηθείσης τούτων χώρας· ὡσαύτως οἱ Σπαρτιάται, διότι ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγιδος ὁ Ἀντίπατρος εἶχε παραλάβει ὀμήρους 50 τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Σπάρτης πολιτῶν· τελευταῖον οἱ Ἀχαιοί,

οὐ Ἀρκάδες, οἱ Κορίνθιοι. Οὕτως ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ὁ ὀνομαζόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ «Λαμιακός πόλεμος», διότι ὡς θέλομεν ἰδεῖ, περὶ τὴν Λαμίαν κυρίως διεξήχθη.

Καὶ τοὶ δὲ ἔμειναν ἀμέτοχοι τῆς συμμαχίας τοσοῦτοι Ἕλληνες, ὁ Λεωσθένης κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας διὰ στρατοῦ πολὺ ἰσχυροτέρου τῶν 13,000 πεζῶν καὶ 600 ἵππέων οὓς μόνους ἤδυνήθη νὰ ἐπαγάγη ἐπ' αὐτὸν ὁ Ἀντίπατρος, διότι ἡ Μακεδονία ἐσπίνιζε τότε στρατευμάτων, ὁ δὲ Κρατερός δὲν εἶχεν ἐτι ἐπανέλθει ἐξ Ἀσίας. Ὅθεν συγκροτηθεὶς, κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους, μάχης περὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἠττάται ὁ γηραιὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστράτηγος, καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστάντων ἐθνῶν, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τῆς ὀχυρᾶς Λαμίας. Ἐνταῦθα ἐπολιόρησεν αὐτὸν ὁ Λεωσθένης, ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν πληγωθεὶς καιρίως εἰς τὴν κεφαλὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐτελεύτησε. Πρὸ τούτου ἐτι, οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἀναχωρήσει ἐκ τοῦ στρατοπέδου, διὰ τινὰς ἐθνικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις. Ἢδη ἀπῆλθον οἴκαδε καὶ ἄλλοι, ὥστε ὁ στρατὸς ἡλαττώθη πολὺ. Ἡ δεινότερα ὅμως ζημία ἦτο ὁ τοῦ Λεωσθένους θάνατος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο μὲν νέος, διότι εἶδομεν τὸν Φωκίωνα ὀνομάζοντα αὐτὸν μαιράκιον, ἀλλ' εἶχεν ἤδη, ὡς φαίνεται, οὐ μικρὰν τοῦ πολέμου πείραν, μέγα ἰδίως κτησάμενος παρὰ τοῖς μισθοφόροις ὄνομα ἐτιμᾶτο δὲ καὶ παρὰ τῶν Μακεδόνων, καθὸ διατελέσας ἄλλοτε ἐταῖρος Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως, καὶ μάλιστα διέπρεπε κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον, εὐλόγως θεωρηθεὶς ὡς ψυχὴ τοῦ ὄλου ἐπιχειρήματος. Ὅθεν αὐτοῦ θανόντος, ἐνεκρώθησαν οἱ σύμμαχοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ μόνος στρατηγὸς ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν ἐπαξίως, ὁ Φωκίων, δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ὁ Φωκίων ἐνόμισε πάντοτε ἐπισηφῆ τὴν ἐκβάσιν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἐξέφρασε ποτε τὴν πεποίθησιν ταύτην δι' εἰκόνας χαριστάτης· διότι, ἐτι πρὸ τῆς νίκης, ἐρωτηθεὶς πῶς φαίνονται αὐτῷ αἱ ὑπὸ τοῦ Λεωσθένους παρασκευασθεῖσαι δυνάμεις. «Καλῶς, ἔφη, πρὸς τὸ στάδιον (ὃ ἐστὶ πρὸς τὴν ἑναρξίν τοῦ ἀγῶνος) τὸν δὲ δόλιχον τοῦ πολέμου (ὃ ἐστὶ τὴν παράτασιν αὐτοῦ) φοβοῦμαι, μήτε χρήματα τῆς πόλεως ἕτερα, μήτε ναῦς, μήτε ὀπλίτας ἐχούσης». Προεχειρίσθη λοιπὸν στρατηγὸς ὁ Ἀντίφιλος, ὅστις λέγεται μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου «ἀνὴρ συνέσει στρατηγικῇ καὶ ἀνδρείαᾳ διαφέρων», ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦτο ἐνάμιλλος τῶν νέων κινδύνων οἵτινες ἐπῆλθον ἤδη ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ἀντίπατρος εἶχε ζητήσει ἐξ ἀρχῆς ἀπανταχόθεν ἐπικουρίας. Ὁ Κρατερός ἦτο εἰσέτι μακρὰν, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πλησιέστερος τοῦ Ἀντιπάρχου γείτων, ὁ σατράπης τῆς Θράκης Λυσίμαχος, ἀπηροχαιεῖτο καὶ αὐτὸς ὑπὸ δεινῆς τιμῆς τοῦ Ὀδρυσῶν βασιλέως Σεύθου στάσεως. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ ὁ τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντων Φρυγίας ἡγεμὸν Λεοννάτος, ὅστις, παρασκευασμένος ὦν νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Εὐμένους κατὰ τοῦ Ἀριαράθου τῆς Καππαδοκίας, ἔδραμεν ἤδη εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάρχου, συναπαγόμενος 20,000 πεζῶν καὶ 2000 ἵππέων, καὶ ἐφθάσεν εἰς Θεσσαλίαν περὶ φεβρουάριον τοῦ 322. Ὁ Ἀντίφιλος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ ἀμέσως τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ νέου τούτου πολέμου, καὶ οὗ ἐπεξήλθε τοσοῦτω μᾶλλον θαρροῦντως ὅσῳ, μετὰ τὴν πρώτην νίκην τοῦ Λεωσθένους, εἶχον ἐγκαταλίπει τοὺς Μακεδόνας οἱ Θεσσαλοὶ προσελθόντες εἰς τὴν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων συμμαχίαν. Καὶ τῶντι συγκροτηθείσης ἵππομαχίας κρατερᾶς, ὑπενέδωκαν μὲν οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, ἔπεσε δὲ ὁ Λεοννάτος. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ νίκη μικρὸν ὠφέλησε τοὺς συμμάχους.

Τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων εἶχε μείνει ἀκέραιον· ὁ Ἀντίπατρος ἐξελθὼν ἤδη τῆς Λαμίας, ἠνώθη μετ' αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν ὀχυρὰ τινὰ ὑψώματα, ὅπου ὁ Ἀντίφιλος δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν προσβάλλῃ, περιέμενεν ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Κρατερόν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἠττάοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανειλημμένως κατὰ θάλασσαν. Οἱ Μακεδόνες εἶχον συγκροτήσει στόλον ἰσχυρόν 240 πλοίων ὑπὸ Κλεῖτον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν μὲν, ὡς εἶδομεν, πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπὶ πολὺν ὅμως χρόνον οὐδὲν λόγου ἄξιον ἐξετέλεσαν, ἐπὶ τέλους δὲ μόλις προεσκεύασαν 170 πλοῖα, ἐν ἀρχῇ τοῦ 322 ἔτους, ὑπὸ Ἡετίωνα. Ἡ πόλις προσεδόκα τέρατα καὶ σημεῖα ἀπὸ αὐτῶν· καὶ ἀληθῶς μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ δημαγωγὸς Στρατοκλῆς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόλου, τοῦ ἀντιπαραταχθέντος περὶ Ἀμοργόν, πρὸς τοὺς Μακεδόνας, εἰσελαύνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι νενικήκασιν καὶ γράφει ψήφισμα διατάσσον νὰ θύσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ ποιήσωσιν κρεοδαισίαν κατὰ φυλὴν. Ἀλλ' ἐτι πανηγυρίζουσης τῆς πόλεως, καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ λείψανα τοῦ οἰκτρῶς κατατροπωθέντος στόλου τῶν Ἀθηναίων. Τότε ὁ δῆμος ὀργισθεὶς κατεξάνεστη κατὰ τοῦ Στρατοκλέους, ὁ δὲ ἀναιδὴς οὗτος ἄνθρωπος, θρασέως ὑποστάς τὸν θόρον, «Εἶτα, εἶπε, τί πεπόνθατε δεῖνόν εἰ δύο ἡμέρας ἡδέως γαγόνατε; Καὶ τοιοῦ-

τους ανεχομένη προστασίας ή πόλις ήλιπιζε να καισχύση ποτέ των Μακεδόνων. Ο μακεδονικός στόλος παρέπλευσε τότε την Πελοπόννησον και τὰ της Αιτωλίας παράλια, ἵνα αναχαιτίσῃ τοὺς αὐτόθι συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· καὶ ἐνταῦθα ἤττωνται αὐθις αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες, περὶ Ἀχινάδας, μία δὲ μοῖρα Μακεδόνων ὑπὸ Μικίωνα, καταδιώξασα τὰ λείψανα τῶν ἀντιπάλων, ἀποδιβάξει εἰς Ῥαμνοῦντα ἱκανὴν τινα δύναμιν καὶ λεηλατεῖ δεινῶς ἅπασαν τὴν λεγομένην Παραλίαν (σελ. 237 τοῦ πρώτου τόμου). Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβον ἤδη τὰς Ἀθήνας, ὁδὲ Φωκίων ἔσπευσε νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς πολίτας κατὰ τῶν πολεμίων. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἤξευρον πλέον τί ἐστὶ πειθαρχία, καὶ ἡξίουσαν ὅλοι νὰ στρατηγῶσιν. Ὁ εἰς ἐφώναξε νὰ καταλάβωσι τοῦτον τὸν λόφον, ἄλλος νὰ περιπέμψωσιν ἐκεῖ τοὺς ἵππους, ἄλλος ἐδῶ νὰ στρατοπεδεύσωσιν, ὥστε ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν τὸν δυστυχῆ Φωκίωνα, ἀνακράξαντα «Ἦ Ἡράκλεις, ὡς πολλοὺς ὄρω στρατηγούς, ὀλίγους δὲ στρατιώτας!» Τελευταῖον, παρατάξαντος αὐτοῦ τοὺς ὀπλίτας, εἰς εἰς αὐτῶν, γαυριῶν ἐπ' ἀνδρεία προήλθεν αὐτογνωμῶνως πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων· μόλις ὁμοῦ εἶδεν ἄνδρα πολέμιον ἐξορμήσαντα ἐπ' αὐτόν, φοβηθεὶς ἐτρέπη πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω· ὁ δὲ Φωκίων, ταῦτα θεωρῶν «Ἦ μαιράκιον, εἶπεν, οὐκ αἰδῆ δύο τάξεις ἀπολελοσιπῶς, ἦν ἐτάχθης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ πάλιν ἐφ' ἣν σεαυτὸν ἔταξας;» Κατ' εὐτυχίαν, χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ συνετοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ἐτρέπησαν οἱ ἀποδιεσθέντες, ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ αὐτὸς ὁ Μικίων, ἡ δ' Ἀττικὴ ἀπὸ τῆς μάχης τῶν πολεμίων.

Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξὺ ἐφθάσεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους τοῦ 322, ὁ Κρατερὸς μετὰ δυνάμει 15,000 ἰσχυρᾶς, ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιπάλου συνεπασώθη εἰς 40,000 πεζῶν, 5000 ἵππων καὶ 3000 τοξοτῶν καὶ σφενδαμητῶν συγκροτηθείσης δὲ περὶ Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας μάχης κρίσιμου, ἤττωνται οἱ περὶ τὸν Ἀντίφιλον, διαλύονται οἱ σύμμαχοι, αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις ἀλίσκονται, αἱ πλεῖστοι ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πολιτεταὶ ἐπιτυχᾶνους κατ' αἰτησίαν τῶν συνθήκας εἰρηνικᾶς, μόνοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐγκαταρτῶσιν ἀνθιστάμενοι, διότι ἤξευρον ὅτι οἱ Μακεδόνες οὐδένα δέχονται πρὸς αὐτοὺς συμβιβασμόν. Οἱ Αἰτωλοὶ ὁμοῦ, μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχώρησιν, δὲν φαίνονται πλέον ἐπανελθόντες εἰς αὐτό, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μὴ τολμήσαντες μόνοι νὰ ὑπερασπίσωσι τὰς Θερμοπύλας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἀκωλύτως εἰσῆλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε

περὶ Καρδίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἠθύμισε παντελῶς. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις, ἀνακληθεὶς πρὸ τινος ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐνλαρρῶν εἰς ὑπὸ τῶν πρώτων τοῦ πολέμου τούτου κατορθωμάτων, εἶχε συμπράξει εἰς αὐτὸν μετὰ τοῦ ἀρχαίου ζήλου, ὁ Ὑπερίδης, ὁ Εὐκράτης, Ἀριστόνικος ὁ Μαραθῶνιος, Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεὺς, ἅπαντες ἐν γένει οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, ἔσπευσαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως· ὑπερίσχυσαν δὲ οἱ τούτων ἀντίπαλοι καὶ ἀπεστάλησαν ἀμέσως πρὸς τὸν ἐν Θήβαις Ἀντίπατρον πρέσβεις εἰς αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημάδης καὶ ὁ Φωκίων.

Ἡ πρώτη αἰτησίς ἦν ὁ Φωκίων ὑπέβαλεν εἰς τὸν νικηφόρον Μακεδόνα ἦτο νὰ μὴ καταβῇ ὁ στρατὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἤδη διέμενον, ἐν Βοιωτίᾳ, νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη. Ὁ Κρατερὸς παρετήρησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδίκον, ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, λαβόμενος αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς «δοτέον, εἶπε, Φωκίωνα, ταύτην τὴν χάριν.» Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμοῦ ἀπήτησε νὰ παραδοθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Κομμηθεύσας εἰς Ἀθήνας τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης ὁ δῆμος ἐνόμισεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῇ καὶ ἐξασπέσειτελα νέους εἰς Θήβας πρέσβεις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικιστέρους ὅρους· ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἀπήνησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην εἰρήνης καὶ συμμαχίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι παραδώσει αὐτῷ τὸν Δημοσθένην, τὸν Ὑπερίδην καὶ τοὺς ἄλλους κυρίους τῶν Μακεδόνων ἀναγωνιστάς· ὅτι τὸ πολίτευμα θέλει μεταβληθῆ ἀπὸ καθαρῶς δημοκρατικοῦ εἰς τιμοκρατικόν· ὅτι μακεδονικὴ φρουρὰ θέλει καταλάβει τὴν Μουνυχίαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ὅτι ἡ πόλις θέλει καταβάλει τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ πρὸς τούτοις χρηματικὴν ποινὴν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποστασίαν· ὅτι τέλος ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτῆς αἱ νῆσοι Λήμνος, Ἱμβρὸς, Σκύρος καὶ προσέτι ὁ Ὀρωπός, ἐπιφυλάττεται δὲ εἰς τὴν ἐν Βαβυλῶνι βασιλείαν ν' ἀποφασίσῃ ἂν οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐξακολουθεῖ κατέχοντες τὴν Σάμον. Ὁ Φωκίων, εἰς ὧν τῶν πρέσβεων, παρεκάλεσε νὰ μὴ τεθῇ τοῦλάχιστον φρουρὰ εἰς Μουνυχίαν. Ἄλλ' ὁ Ἀντίπατρος τὸν ἠρώτησε τότε ἂν ἐγγυᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θέλουσι διαταράξει πάλιν τὴν εἰρήνην. Σιωπήσαντος δὲ ἐκείνου καὶ διατάζοντος ν' ἀποκριθῇ, ὁ παρὰ τῷ Ἀντιπάλῳ διατελὼν Ἀθηναῖος Καλλιμέδων ὁ Κάραβος «ἐὰν δ' οὐτος, ὦ Ἀντίπατρε, ἀνέ-

κραξέ, φλυαρή, ου πιστεύσεις, και ου πράξεις α εγνωκας.» Οθεν ο στρατηγός διετάξε να έμμείνωσιν εις τα αποφασισθέντα, τουτο μόνον το φιλόανθρωπον και οντως προφητικόν προσθείς, αποτεινόμενος προς τον χρηστόν γέροντα· «Ω Φωκίων, ήμεις πάντα σοι χαρίζεσθαι βουλόμεθα πλήν των και σε απολούντων και ήμας.»

Κατά σεπτέμβριον λοιπόν του 322 έτους, μακεδονική φρουρά υπό Μένυλλον κατέλαβε την Μουνυχίαν, και εν τῷ άμα έτροπολογήθη το πολιτεύμα κατά τας άπαιτήσεις του Αντιπάτρου. Πολίται ήδη έλογίσθησαν μόνοι οι κεκτημένοι πλείω δραχμών διςχιλίων· εδρέθησαν δε τοιοῦτοι 9000. Οι ολιγώτερα του ποσου έκείνου ή μηδέν έχοντες, έστερήθησαν παντός πολιτικού δικαιώματος, και οι βουλόμενοι εξ αυτών έλαβον χώραν εις κατοίκησιν εν τῇ Θράκη· εδρέθησαν δε τοιοῦτοι 22,000. Έπι πασιν, ο Παρδίκκας, ως επιμελητής αυτοκράτωρ, απέφασισεν εν ονόματι του βασιλέως, ότι ή Σάμος θέλει οδοδοθῆ εις τους ιδίους αήτης κατοίκους. Άλλ' έμενεν έτι να εκτελεσθῆ εις των κυριωτάτων όρων της συνθήκης, ή των αντιμακεδονιστών ρητόρων παράδοσις. Έπειδή ουτοι είχαν εν τῷ μεταξύ φύγει, κατεδικάσθησαν επί τῇ προτάσει του Δημάδου εις θάνατον έρήμην, ο δε Αντίπατρος ανέλαβε την εκτέλεσιν της ποινής. Ο Αντίπατρος ειςήλθεν ήδη εις την Πελοπόννησον, μετερρύθμισεν άπανταχού τα δημοκρατικά πολιτεύματα όπως τα εν Αθήναις ήξιώθη άπανταχού χρυσών στεφάνων και άλλων τιμών ως ανθρωπότης της ήσυχίας και της τάξεως, έπειτα δε εξαπέστειλε προς καταδίωξιν των φυγάδων μοίραν στρατιωτών υπό τον Θούριον το γένος Αρχίαν, διατελέσαντα άλλοτε τραγωδίας υποκριτήν, εκτοτε δε στιγματισθέντα δια της επικλήσεως του Φυγαδοθήρου. Ο Έπερείδης, ο Έμερατός, ο Αριστόνικος, ο Εδκράτης συνελήφθησαν εν Αίγινη και άπαχθέντες εις Κλεωνάς της Αργολίδος όπου διέτριβεν ο Αντίπατρος εκεί δια βασάνων έθανατώθησαν. Ο δε Δημοσθένης ειχε καταφύγει εις το εν Καλαυρία ιερόν του Ποσειδώνος, επ'ελπίδι ότι οι δικται αυτού θέλουσι σεβασθῆ το άσυλον τουτο. Άλλά μετ' ολίγον επελθών ο Αρχίας μετὰ των δορυφόρων και έμφανισθείς ένώπιον του μεγάλου ρήτορος κατημένου παρα το άγαλμα του θεου, κατ' αρχάς μεν εξήγησε δια πολλών επιεικών λόγων και υποσχέσεων, ν' αποσπάση αυτον από του ιεροῦ. Εκείνος όμως μη πειθόμενος και αναβλέψας προς τον απεσταλμένον του Αντιπάτρου, «ώ Αρχία, ειπεν, ουτε υποκρινόμενός με έπει-

σας πόποτε, ουτε νυν, πείσεις επαγγελλόμενος» Τότε άρξαιμένου του Αρχίου απειλείν μετ' όργης· «νυν, ειπε, λέγεις τα εκ του μακεδονικού τρόπου, άρτι δε υποκρίνου. Μικρόν ουν επισχεσ όπως επιστείλω τι ταις οικου.» Καί ταυτα ειπών, ανεχώρησεν εις το ένδοτερον του ναου, κατέπιε δηλητήριο οπερ προ καιρου έφερε μεθ' έαυτου προσδοκων άείποτε τοιοῦτόν τινα κίνδυνον και εκάθησεν. Οι παρὰ τας θύρας δορυφόροι, ιδόντες αυτον καλύψαντα και κλίναντα την κεφαλήν ένέπαιζον τον άνδρα ως μαλακόν και ανανδρον· ο δ' Αρχίας προσελθών, προσέκάλει αυτον να έγερθῆ επαγγελλόμενος αυθις διαλλαγάς προς τον Αντίπατρον. Τότε ο Δημοσθένης όστις συνησθάνετο ήδη την ένέργειαν του δηλητηρίου, αποκαλύψας την κεφαλήν και διαβλέψας προς τον Αρχίαν· «τόρα, ειπε, δύνασαι να υποκριθῆς τον της τραγωδίας Κρέοντα και να ρίψης άταφον το σώμα τουτο». Προήλθε δε τρέμων, και άμα παρήλλαξε τον θωμόν, έπεσε και στενάξας αφήκε την ψυχήν.

Τοιοουτρόπως έτελεύτησε ο Δημοσθένης, ρήτωρ απαράμιλλος, πολιτικός άνήρ άτυχής. Οι λόγοι αυτου ήπηρξαν οι αληθεεις επιτάφιοι των αρχαίων Αθηνών λόγοι. Η πόλις αυτη ή παραγαγοῦσα τους καλλιςτους της τέχνης και της διανοίας καρπούς, ήτο δίκαιον να τύχη τοιούτου επικηδείου μέλους ουδ' ανεδείχθη ίσως ο Δημοσθένης τοσοῦτον μέγας περ' την ρητορικὴν τέχνην, ειμή διότι τοσοῦτον απέδη άτυχής κατά το πολιτικόν στάδιον. Ο λόγος δύναται να επικαλλύνη και ήττας και νίκας. Άλλ' ή υπέρ των συμφορών συνηγορία θέλει είναι άείποτε έργωδεστερα όλων των εγκωμίων οσα ειμπορούν να προκαλέσωσιν οι λαμπρότατοι των θριάμβων.

Ο Αντίπατρος απέδη ήδη παντοδύναμος εν τῇ Ευρώπη, τοσοῦτω μάλλον παντοδύναμος όσ' επρόντισεν εκ παντός τρόπου να προσοικειωθῆ τον καλόν κάγαθόν Κρατερόν, στρατηγόν επιφανῆ τον όποιον εξαίρέτως μεν έτίμα ο Αλέξανδρος, ουδέν ήττον δε ήγάπα και ευλαβείτο ο δήμος και ο στρατός. Ο Αντίπατρος ένειμεν αυτῷ τιμῆς μεγάλας και δώρα πολυτελή, και έδωκε σύζυγον την ιδίαν θυγατέρα Φίλαν, πολυθρύλητον δια το κάλλος και τα ευγενή φρονήματα. Μόνοι έτι άνθίσταντο εν Ελλάδι οι Αίτωλοι. Οθεν τουτους επεχείρησαν περ' τα τέλη του 322 να δαμάσωσιν οι δύο στρατηγοί, ειςβαλόντες εις την Αίτωλίαν μετὰ 30,000 πεζών και 2,500 ίππέων. Καί αφού υπέστησαν αυτόθι άγώνας δεινούς, ειχον ήδη φέρει τους Αίτωλους εις έντελή απόγνωσιν, δε αιφνης κατέφθασεν εις το μακεδονικόν στρατόπεδον, ως φυγάς, ο

της μεγάλης Φρυγίας σατράπης Ἀντίγονος κομιζῶν ἀγγελίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ἀντίπατρος ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀνέβαλε λοιπὸν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν ἐντελὴ τῶν Αἰτωλῶν ὑποταγὴν, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπέστρεψεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην ἐπιεικῆ.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος εἶχε διαταχθῆ ὑπὸ τοῦ Περδίκκου νὰ συνδράμῃ τὸν Εὐμένην περὶ τὴν κατὰκτησιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ σατραπείας. Ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων συμφέρουσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιχειρήσιν, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ. Ὁ δὲ Ἐπιμελητής, θέλων πρὸ πάντων νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πιστὸν Εὐμένην, ἀνέλαβεν αὐτὸς μετ' ὄλου τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τῆς βασιλείας νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἀριαράθην, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 322, κατατροπώσας τούτον διὰ νίκης λαμπρᾶς, καὶ φονεύσας, παρέδωκε τὴν Καππαδοκίαν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ. Τότε ἐκάλεσε τὸν Ἀντίγονον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του ἵνα ἀπολογηθῆ· καὶ ἐν ταύτῃ ἐξεπολιόρθησε δύο ἐν τῇ Πισιδικῇ πόλεις, τὴν τῶν Λαρανθέων καὶ τὴν τῶν Ἰσαυρέων, ἵνα διευκολύνη τὴν εἰς Φρυγίαν εἰσόδον, ἐὰν ὁ Ἀντίγονος παρακούσας αὐτὸς, τολμήσῃ ν' ἀντισταθῆ. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, οὔτε νὰ παραδοθῆ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἐνόμισε συνετόν, οὔτε δυνατόν ν' ἀνταγωνισθῆ μόνος πρὸς ἐκεῖνον· καὶ, τούτου ἕνεκα, παραλαβὼν τὸν υἱὸν Δημήτριον καὶ τοὺς φίλους, ἔφυγε διὰ τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, τὸν ὁποῖον ἤλπιζεν εὐλόγως νὰ καταστήσῃ συμμέτοχον τοῦ ἀγῶνος.

Κατ' ἀρχάς ὁ Ἀντίπατρος προαιρούμενος νὰ συνάβῃ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον πρὸς τὸν Περδίκκον δεσμόν, ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἐτέραν τῶν θυγατέρων, τὴν Νίκαιαν. Ἀλλ' ἡ βασίλισσα Ὀλυμπιάς, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μήτηρ, ἣτις ἐμίσει τὸν Ἀντίπατρον ὅπως, ἐν τῇ ἀγριότητι τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἤξευρε νὰ μισῆ, προστείνειν εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν ἰδίαν αὐτῆς θυγατέρα Κλεοπάτραν, τὴν χήραν τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπειροῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπεμψεν αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος γάμος συνέφερε τὰ μέγιστα εἰς τὸν Περδίκκον, διότι προσήγγιζεν αὐτὸν ὅσον ἕνεσιν εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα τοῦ ὁποίου ὠρέγετο· ὁ Ἐπιμελητής ὁμοίως, μὴ θεωρῶν φρόνιμον εἶναι νὰ καταστήσῃ πολέμιον τὸν Ἀντίπατρον, ἐγῆμε μὲν τὴν Νίκαιαν, ἐμελλε δὲ ἅμα γενόμενος κύριος ἀσφαλῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ πραγμάτων, ν' ἀποπέμψῃ ἐκεῖνην καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν Κλεοπάτραν, νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγ-

καίρως ὁ Ἀντίπατρος, ἔσπευσε νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς Αἰτωλοὺς πόλεμον καὶ καταλιπὼν ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸν τὸν Πολυσπέρχοντα, ἐστράτευσεν, ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ Κρατεροῦ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ὁ Ἀντίγονος, ὡς φαίνεται, ἐστρατήγει τοῦ στόλου αὐτῶν.

Τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητὴν ἀπέδησαν ἐντεθεὲν τοσοῦτον μᾶλλον δεινὰ, ὅση καὶ ἄλλαι εἶχον παραχθῆ, ἐν τῷ μεταξῷ, περὶ αὐτὸν δυσκολία. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος εἶχε γεννήσει ἀπὸ Ἰλλυρίδος γυναικὸς θυγατέρα ὀνόματι Κυνάνην, ἣν εἶχε συζεύξῃ μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἀμύντου, τοῦ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου θανατωθέντος (σελ. 70). Ἡ Κυνάνη ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γάμου τούτου θυγατέρα τὴν Εὐρυδίην, οὖσα δὲ καὶ φιλόδοξος καὶ τολμηρὰ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα τῆς σύζυγον εἰς τὸν βασιλεῖα Ἀρριδαῖον Φίλιππον καὶ ἀπῆλθεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ δὲ Περδίκκας ἐπέτυχεν μὲν νὰ δολοφονήσῃ κατ' ὁδὸν τὴν Κυνάνην, ὑπέικων δὲ εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἦτο ἔτι ἀφωσιωμένος εἰς πάντας τοὺς γόνους τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἠναγκάσθη οὐ μόνον νὰ φεισθῆ τῆς Εὐρυδίης, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποσχεθῆ τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀρριδαίου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νῆα τοῦ Περδίκκου δυσκολία, διότι ἡ Εὐρυδίη ἦτο οὐδὲν ἥττον τῆς μητρὸς φίλαρχος, καὶ ὡς σύζυγος τοῦ βασιλέως ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων βουλευμάτων τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Συγχρόνως δὲ ἀπέστη καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης Πτολεμαῖος φίλος ὢν τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἦτοι τοῦ Ἀντιπάτρον καὶ τοῦ Κρατεροῦ. Ἦτο δὲ ὁ Πτολεμαῖος ἀντίπαλος σφόδρα ἐπικίνδυνος, οὐ μόνον διὰ τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ πρτερήματα, ἀλλὰ καὶ διότι ἤρχε χώρας πλουσιωτάτης, εἰς ἣν προσέθηκε, τῷ 322, καὶ τὴν γείτονα ἑλληνικὴν ἀποικίαν, τὴν Κυρηναϊκὴν.

Οὕτως ἀπὸ μεσημέρας καὶ ἀπὸ δυσμῶν ἀπειλούμενος ὁ Περδίκκας ἀπεφάσισεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 321, αὐτὸς μὲν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Αἰγύπτου κατὰ τοῦ Πτολεμαῖου, τὰ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν πιστὸν Εὐμένην· καὶ ἐπὶ τούτῳ, παρεκτός τῆς ἐξ ἀρχῆς δολείσης αὐτῷ σατραπείας τῆς Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας, ἀνέθηκεν ἤδη εἰς αὐτὸν τὴν τε μικρὰν καὶ τὴν μεγάλην Φρυγίαν, χηρευούσας ἀμφοτέρας, τὴν μὲν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοννάτου, τὴν δὲ ἕνεκα τῆς τοῦ Ἀντιγόνου φυγῆς, κατέστησεν ἐν γένει τὸν ἄνδρα αὐτοκράτορα στρατηγὸν ἄλλων τῶν ἐντὸς τοῦ Ταύρου χωρῶν καὶ σατραπῶν, κατέλιπεν

αὐτῷ ἀξιόλογον δύναμιν καὶ παρήγγειλεν ἰδίως νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα διακωλύσῃ πᾶσαν τῶν πολεμίων διάβασιν. Ἄλλ' ὅσῳ μεγάλῃ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτραπέυσα εἰς τὸν Εὐμένην δύναμις, αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ ἦσαν ἔτι μεγαλύτεραι. Μὴ λησιμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἦτο Ἑλλην καὶ ὅτι τούτου ἔνεκεν ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἔδει νὰ πολεμήσῃ πρὸς Ἀντίπατρον καὶ Κρατερόν, ἄνδρας τοὺς ὁποίους ἅπας ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς εὐλαβεῖτο καὶ ἠγάπα. Ὄθεν ἐκ πρώτης ἀφαιτηρίας, αὐτὸς τοῦ Περδίκκου ὁ ἀδελφὸς Ἀλκέτας εἶπεν εἰλικρινῶς εἰς τὸν Εὐμένην ὅτι οἱ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένοι Μακεδόνες ἀποποιούνται ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους φίλους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Οἱ πλείστοι σατράπαι δὲν ἦσαν πιστοί, ὁ δὲ Ἀρμενίας Νεοπτόλεμος ἀναφανδὸν συνησπίσθη μετ' ὀλίγον πρὸς τοὺς πολεμίους. Πᾶς ἄλλος ἴσως ἤθελε καταβληθῆ ὑπὸ τηλικούτων περιστοιχιζόμενος κινδύνων· ἀλλὰ τότε ἀνεφάνη διατὶ ὁ μέγας Ἀλεξάνδρος τοιαύτην εἶχεν εἰς τὸν Εὐμένην ὑπόληψιν, οὐ μόνον ὡς ἀρχιγραμματεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγόν.

Ὁ Εὐμένης δλέπων ὅτι δι' Ἀσιανῶν μόνον στρατευμάτων ὤφειλε ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὰ κράτιστα μακεδονικὰ τάγματα τὰ ὅποια ἐπήγγοντο ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ περιμείνῃ αὐτὰ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας προτιμήσας νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πιστὴν Καππαδοκίαν, ν' ἀφήσῃ τοὺς πολεμίους νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔπειτα ἐκ πλαγίου νὰ ἀπειλήσῃ αὐτούς. Εἶχον δὲ ἤδη οὗτοι περάσει τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πλησιάζει εἰς τὴν μεγάλην Φρυγίαν, ὅτε ὁ Εὐμένης βεβαιωθείς περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Νεοπτολέμου, προσέκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Καππαδοκίαν μετ' ὄλου τοῦ στρατοῦ. Παρακούσαντα δὲ προσέβαλεν αὐτὸν ἄνευ ἀναβολῆς καὶ, διὰ τῶν ἀρίστων Καππαδοκῶν ἱππέων, ἐντελῶς κατετρόπωσε, ἀναγκάσας καὶ αὐτὸ τὸ μακεδονικὸν πεζικὸν νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁμώσῃ πίσειν εἰς τὸν Περδίκκον.

Ὀλίγον πρὸ τῆς μάχης ταύτης, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός εἶχον διαδιδάσει εἰς τὸν Εὐμένην λαμπροτάτας προτάσεις, ἂν ἤθελε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν Ἑπιμελητήν· ἀλλ' ὁ καλὸς καγαλὸς Καρδιανός, καίτοι ἀρχαῖος καὶ στενὸς ὢν φίλος τοῦ Κρατεροῦ, ἀπέκρουσε τὴν προδοσίαν. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκείνου ἀπίνευσιν, ἔφ' ἔαθεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον ὁ Νεοπτόλεμος, φεύγων ἀπὸ τοῦ πεδίου

τῆς μάχης ἐν ᾗ εἶχεν ἠττηθῆ. Ὁ Νεοπτόλεμος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἂν ἐπιπέσωσιν ἀμέσως κατὰ τοῦ Εὐμένους θέλουσιν εὑρεῖ αὐτὸν πανηγυρίζοντα μὲν εἰ τὴν νίκην, ἀπαράσκευον δὲ πρὸς νέους ἀγῶνας καὶ θέλουσιν ὑπερισχύσει τόσῳ πιθανώτερον, ὅσῳ οἱ ἐν τῇ στρατοπέδῳ αὐτοῦ Μακεδόνες, οἱ τὸν Κρατερόν ἀγαπῶντες καὶ εὐλαβούμενοι, εἶναι ἀδύνατον ἅμα ἀκούσωσι τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἴδωσι τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας αὐτοῦ, νὰ μὴ αὐτομολήσωσι παραυτίκα. Οἱ δύο σβατηγγοὶ ἐπέισθησαν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ἀναλογιζόμενοι πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι δὲν συνεφερε νὰ προχωρήσωσιν ἔχοντες εἰς τὰ νῶτα τὸν Εὐμένην. Καὶ ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὁ μὲν Ἀντίπατρος, παραλαβὼν μικρὸν τῆς δυνάμεως μέρος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς Κιλικίαν πορείαν, ὁ δὲ Κρατερός, συνεπαγόμενος 2000 πεζῶν καὶ 2000 ἱππέων, ἀπάντων Μακεδόνων, νὰ ὀρμήσῃ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τοῦ Εὐμένους.

Ἄλλ' ὁ Εὐμένης δὲν ἦτο ἀπαράσκευος· ἤξευρεν ὅτι θέλει προσβληθῆ καὶ ἤξευρεν ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Κρατεροῦ ἤρκει ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ὄθεν διέδωκε τὴν φήμην ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι πολέμιοι εἶναι ὁ πρὸ μικροῦ ἠττηθεὶς Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Πίγρης, οὔτινες, συλλέξαντες Καππαδόκας καὶ Παφλαγόνες ἱππεῖς, θέλουσι νὰ δοκιμάσωσιν αὐτοὺς τὴν τύχην αὐτῶν. Προήλθε δὲ δι' ὁδῶν πλαγίων, διὰ τῶν ὁποίων οἱ περὶ αὐτὸν οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι παρὰ τῶν πολεμίων εἶδωσιν, ὥστε εἶχον ἤδη πλησιάσῃ οἱ δύο στρατοὶ καὶ ὑπὸ σειρᾶς τινος λόφων μόνον ἐχωρίζοντο, οὐδεὶς δὲ τῶν περὶ τὸν Εὐμένην, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι καὶ πιστότατοι ἀξιωματικοὶ ἐγίνωσκον πρὸς τινα πρόκειται ν' ἀνταγωνισθῶσι.

Τὴν πρώταν τῆς μάχης ὁ Κρατερός, γινώσκων τὸν Εὐμένην ὀπισθεν τῶν λόφων ἰστάμενον, συνήγαγεν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, προήγγειλεν εὐχερῆ τὴν νίκην, διότι οἱ περὶ τὸν προδότην ἐκείνον Μακεδόνες δὲν θέλουσι θεδαίως ἐπιμείνειν πολεμοῦντες πρὸς ἀδελφούς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας ἂν νικήσωσι, νὰ διαρπάσωσιν ἅπασας τῶν πολεμίων τὰς ἀποσκευάς. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, διεκόσμησε τὴν δύναμιν, τάξας ἐν τῇ μέσῳ τὴν φάλαγγα καὶ τὸ ἄλλο πεζικόν, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τὸ ἱππικόν, τὸ ὅποσον ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι αὕτη θέλει ἀρκέσει ἵνα διαλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους· καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἀνέλαθεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, τὸ δ' ἀριστερόν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Νεοπτόλεμον. Παράταξε δὲ καὶ ὁ Εὐμένης τὸν ἴδιον στρατόν. Τὸ ἐν τῇ μέσῳ τεθὲν πεζικόν αὐτοῦ

συνεποσούτο μὲν εἰς 20,000, ἀλλὰ συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐκ θαρβάρων δὲν ἦτο ἐνάμιλλον τῆς ἀντιπάλου φάλαγγος. Ὅθεν ἰδίως ἤλπισεν ὁ Εὐμένης εἰς τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ ἄριστον ἵππικόν, τὸ ἐκ 5,000 μὲν ἀνδρῶν συνιστάμενον, διανεμηθὲν δὲ εἰς τὰς δύο πτέρυγας. Ἐκ τούτων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἀντρικρὺ τοῦ Κρατεροῦ, ἔταξε δύο ἄσιανὰς ἱππαρχίας ὑπὸ τῶν γυναικάδελφον αὐτοῦ Φαρνάδαζον καὶ τὸν Τενέδιον Φοίνικα, διακελευσάμενος, ὀφθέντων τῶν πολεμίων, νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τάχος καὶ νὰ συμπλακῶσι, μὴ ὑπενδίδοντες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, μὴ προσέχοντες εἰς καμμίαν τῶν ἐχθρῶν φωνήν, καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι οὐδεμίαν αὐτῶν περὶ συμβιβασμοῦ πρότασιν. Αὐτὸς δὲ τοὺς ἐρρωμενεστάτους ἵππεις τριακοσίους ὡς ἄγῃμα συντάξας, καὶ παρελάσας ἐπὶ τὸ δεξιόν, ἔμελλε ν' ἀγωνισθῆ πρὸς τοὺς περὶ Νεοπτόλεμον.

Καὶ ἤδη ἡ ἵππικὴ τοῦ Εὐμένους παράταξις, ὑπερβαλοῦσα τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεδίου τῆς μάχης λόφον, ὤφθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἐπερχομένη μετὰ λαμπροῦ παιᾶνος καὶ ἀλαλαγμοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον. Ὁ Κρατερὸς ἐξεπλάγαι ἰδὼν τὰ συμβαίνοντα· καὶ λοιδορήσας πολλὰ τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν ἀξιώσαντα ὅτι οἱ Μακεδόνες θέλουσιν αὐτομολήσαι ἔπειτα παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναδειχθῶσιν ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ ἀντεξήλασε. Βαρεῖα ἐγένετο ἡ πρώτη σύρραξις· καὶ τῶν δοράτων ταχέως συντριθέντων, ὁ ἀγὼν ἐτρέπη εἰς φοβεράν ξιφομαχίαν· οὐδὲ κατήσχυνεν ὁ Κρατερὸς τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου εὐνοίαν, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν κατέβαλε, πολλάκις δὲ ἔτρεψε τοὺς ἀντιτεταγμένους· τελευταῖον ὅμως πληγῶθεις ὑπὸ Θρακῶς ἐκ πλαγίου προσελάσαντος, κατέπεσε τοῦ ἵππου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι, πεσόντα αὐτὸν, παρήλασαν ἀγνοοῦντες· εἰς δὲ τῶν Εὐμένους στρατηγῶν, ὁ Γοργίας, ἀναγνωρίσας τὸν ἄνδρα καὶ καταβάς, περίσθησε φρουράν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, κακῶς ἤδη διακειμένου καὶ πνέοντος τὰ λοιπῶτα. Τότε οἱ Μακεδόνες, ἀπεστερημένοι τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος, ἐνέδωκαν εἰς τοὺς νικηφόρους ἄσιανούς, καὶ, πλείστην ὑποστάντες ζημίαν, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα.

Ταῦτοχρόνως εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἐτέραν πτέρυγα. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δύο πρώτας ἐφόδους δὲν εἶδον ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὁ Εὐμένης τὸν Νεοπτόλεμον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀναγνωρισθέντες, ὤρμησαν μετὰ πλείστης ἀγριότητος κατ' ἀλλήλων, σπασάμενοι τὰ ξίφη καὶ βοῶντες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἵπποι αὐτῶν συνεκρούσθησαν ἀντικρουθέντες ὡς τριήρεις, οἱ δύο στρατηγοί, ἀφέντες τὰς ἡνίας, ἐπελάδοντο ἀλλήλων διὰ τῶν χειρῶν, τὰ τε κράνη περισπῶντες καὶ περιρρηγνύοντες ἐκ τῶν

ἐπομίδον τοὺς θώρακας. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σπαραγμοῦ τούτου ὑπεξέφυγον οἱ ἵπποι καὶ οἱ δύο ἀνταγωνιστὰι εὐρέθησαν κατὰ γῆς, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν παλαιότες ὡς μαινόμενοι, καὶ καταφέροντες ἀμοιβαίως πληγὰς πολλὰς καὶ ποικίλας, μεχριστοῦ ὁ Νεοπτόλεμος, τραυθεὶς παρὰ τὸν τράχηλον, ἔπεσεν ἀναισθητῶν. Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ὥστε ἐνθ' ὁ Εὐμένης, ἀφαιρῶν τὰ ὄπλα τοῦ Νεοπτολέμου βύριζεν αὐτὸν, ἡδυνήθη οὗτος ἔτι νὰ κεντήσῃ τὸν ἀντίπαλον, διὰ τοῦ ξίφους, περὶ τὸν βουδῶνα, ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ ἰνησκοντος εἶναι ἀσθενής· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐκπνέων εἶδε μετὰ μίσους καὶ ὀργῆς ἀνεκκαλίητου ὄρθιον πάντοτε ἰστάμενον καὶ νικηφόρον τὸν ἀσπονδον αὐτοῦ ἐχθρόν. Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον οἱ πολέμοι ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα· ὁ δὲ Εὐμένης, καίτοι χαλεπῶς εἶχεν ἐκ τῶν τραυμάτων, «μηρούς καὶ βραχίονας διακεκομμένους», ἵππευσεν οὐδὲν ἤττον καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὸ ἕτερον κέρασ, ὅπου ὑπέβητεν ἐξακολουθῶντα τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' εὔρε καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπάλους ὑπενδόντας, καὶ ἔμαθεν ὅτι ἔπεσεν ὁ Κρατερός. Ἀμέσως ἔδραμε πρὸς αὐτὸν, προσέφθασε τὸν ἄνδρα ἔτι ἀναπνέοντα καὶ σώας ἔχοντα τὰς γενναίας φρένας, κατέβη τοῦ ἵππου, ἤσπασθη αὐτόν· οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ ἐπληρώθησαν δακρύων καὶ κατηράσθη τὸν Νεοπτόλεμον καὶ ἐλεεινολόγησε τὴν κακὴν μοῖραν τὴν ἀναγκάσασαν αὐτὸν νὰ ἀγωνισθῆ πρὸς φίλον ἀρχαῖον καὶ πιστόν. Οὕτως ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ ὁ Κρατερός, ὁ μεγαλοφρονέστατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγάπησεν ὁ μέγας βασιλεὺς.

Μετὰ τὴν ἦσσαν τοῦ ἵππικῶ, μετὰ τὸν θάνατον ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν, ἡ φάλαξις (ἡναγκάσθη νὰ συνθρολογηθῆ πρὸς τὸν Εὐμένην· καὶ παρεβίασε μὲν μετ' ὀλίγον τοὺς ὄρους, ἀπελθούσα αὐθις πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, οὐδὲν ἤττον ὁ Εὐμένης ἔμεινε κύριος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ δὲ νίκη αὐτοῦ αὐτῇ ἀπέβη οὐ μόνον διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀξιομνημόνευτος. Διότι ἐμαρτύρησε τὸ τί ἡδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἄσιανοὶ ἐπιτηδεῖς στρατηγούμενοι, καὶ ἐμαρτύρησε συνάμα ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἐλληνισμὸς δὲν κατώρθωσεν ὅσα κατώρθωσε διὰ μόνων Μακεδόνων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλλήνων γενναίων, ἐναμίλλων ἀναδειχθέντων τῶν περιφανεστάτων πρωταγωνιστῶν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας. Οὐδ' ἠρκέσθη ὁ Εὐμένης εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιταχέντων αὐτῷ πολεμίων· ὑπεκίνησε συγχρόνως εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Περδίκκου ἐγένοντο

μετ' ὀλίγον κύριοι ἀπάσης σχεδὸν τῆς Θεσσαλίας. Ὡς τε καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ εἶχον ἄριστα τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητὴν· ἀλλ' ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ, εἴτε κακὴ τύχη, εἴτε ἀδεξιότης, νὰ καταστρέψῃ ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα παρέσχεν αὐτῷ ἡ θαυμαστὴ τοῦ Εὐμένους σύνεσις.

Ὁ Περδίκκας, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Εὐμένην τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Πισιδικῆς, (σελ. 179—181) ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τοῦ κράτους, ἵνα καταβάλλῃ τὸν ἕτερον τῶν ἀντιπάλων, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖον. Συνεπήγετο δὲ μετ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο βασιλεῖς, Φίλιππον Ἀρριδαῖον καὶ Ἀλεξάνδρον καὶ τὴν νέαν Εὐρυδικὴν. Ἄμα ἐφθασεν εἰς Δαμασκόν, ἠθέλησε, κατὰ τὰ ἔθη τῶν Μακεδόνων, νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καταδίκην τοῦ Πτολεμαίου, ὡς παραβάτου τῆς εἰς τοὺς βασιλεῖς ὀφειλομένης εὐπειθείας· ἀλλ' ὁ στρατὸς, ὅστις ἠγάπα τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον συναγωνιστὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καί, ὡς εἶδομεν εἰς τὰ περὶ τῆς Εὐρυδικῆς, ἤρχισε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἐπιμελητὴν, ἠθώωσε τὸν κατηγορούμενον. Ὁ Περδίκκας, ἐπιμένων οὐδὲν ἤττον, ἐπεχείρησε νὰ δαμάσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν δι' αὐστηρῶν τιμωριῶν καὶ ἔπειτα προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Ἀλλ' ἔτι περὶ τὸ Πηλοῦσιον αὐτοῦ ἐβρισκομένου, πολλοὶ τῶν λοχαγῶν καὶ ἄλλων ἠγεμόνων αὐτομολοῦσι πρὸς Πτολεμαῖον. Ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς ἠθέλησε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον καὶ ὄρμησεν ἐπὶ τὴν τοῦ Νείλου διάβασιν· ἀπεκρούσθη ὅμως ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέστη ζημίαν οὐ μικράν. Ἐπὶ ἤλθε καὶ τροφῶν στέρσις, δι' ἣν ἠῤῥῆσεν ἡ κοινὴ δυσἀρέσκεια. Τότε πολλοὶ τῶν ἠγεμόνων, προσελθόντες εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ, κατηγοροῦσαν αὐτὸν ἀναφανδὸν ὡς πρωταίτιον τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἄλλοι τολμηρότεροι, προϊσταμένων τοῦ χιλιάρχου Σελεύκου καὶ τοῦ τῶν ὑπασιπιδῶν ἡ ἀργυρασπίδων στρατηγοῦ Ἀντιγένους, προσπεσόντες ἀθρόοι, κατέσφαξαν τὸν Περδίκκον.

Ὁὕτω κατέλυσε τὸν βίον ὁ ἀνὴρ, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ ἀχανοῦς κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, μαθὼν τὰ γενόμενα, προσῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐχαιρέτισεν εὐλαβῶς τοὺς βασιλεῖς, προσφικεῖν ἡ διὰ δώρων πολυτίμων τοὺς μεγιστάνας, ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὐρέθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀρχαίους συναγωνιστάς καὶ τοσοῦτον εὐδοκίμησεν, ὥστε πάντες ἠθέλησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν

ἐπιμέλειαν τῆς βασιλείας. Ἀλλ' αὐτὸς, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους, προετίμα τῆς ματαιίας ἐκείνης τιμῆς, νὰ μείνῃ σατράπης ἐνδὸς τῶν καλλίστων αὐτοῦ τμημάτων, τοῦ ὁποῦ ἴσως ἔκτοτε προσέβλεπεν ὅτι θέλει ἀποβῆ διαδοχικὸς δυνάστης. Ὅθεν, ἀποποιηθεὶς τὸ ἀξίωμα, ἐνήργησε νὰ δοθῇ τοῦτο εἰς δύο τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ φίλων, τοὺς στρατηγούς Πύθωνα καὶ Ἀρριδαῖον. Πρὸς ταῦτοις ὁ στρατὸς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Εὐμένην καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Περδίκκου στρατηγούς, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, καὶ ἔπειτα ἐστάλησαν πρὸς τε τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν Ἀντίγονον διαταγαὶ νὰ σπεύσωσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Τριπαράδεισον τῆς ἄνω Συρίας, πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Ἀπελθόντος δὲ ἡδη πρὸς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοὺς δύο νέους Ἐπιμελητὰς, ὁ Πτολεμαῖος ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον.

Ἐπι δὲ ὄντος κατ' ὁδὸν τοῦ στρατοῦ, ἡ Εὐρυδικὴ ἀπαιτεῖ, ὡς σύζυγος ἤδη τοῦ βασιλέως Ἀρριδαίου Φιλίππου, νὰ κοινωνήσῃ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Οἱ δύο Ἐπιμεληταὶ ἀποκρούουσι τὴν ἀξιωσιν· ἀλλ' ὅτε ἐφθασαν εἰς Τριπαράδεισον, ἡ Εὐρυδικὴ, ἥτις ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι. Τότε ἀναγορεύεται Ἐπιμελητὴς ὁ Ἀντίπατρος· οὐδὲ τοῦτο ὅμως συνέφερεν εἰς τὴν Εὐρυδικὴν, ἥτις ἤξευρε τὸν γηραιὸν ἐκεῖνον στρατηγὸν κάκιστα πρὸς αὐτὴν διακείμενον· ὅθεν, ἅμα προσελθόντος αὐτοῦ εἰς Τριπαράδεισον, κατορθοῖ πάλιν, ἰδίως διὰ τῆς φάλαγγος, νὰ καθαιρεθῇ αὐτός. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀντιπάρχου συντάσσονται οἱ ἑταῖροι· νέα ἐπαπειλεῖται σύγκρουσις μεταξὺ ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ· ἡ Εὐρυδικὴ καταπλήσσεται ἐντεῦθεν, ἐνδίδει, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἀναγορεύεται τὸ δεύτερον ὁ Ἀντίπατρος Ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.

Πρώτη τοῦ νέου Ἐπιμελητοῦ πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἐν Τριπαράδεισιν γενομένη νέα τῶν σατραπειῶν διανομή, τῆς ὁποίας δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα εἰμὴ τὰς ἀξιολογωτέρας διατάξεις, τόσῃ μᾶλλον ὅσα πολλὰ τῶν ἐπαρχιῶν ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν προτέρων ἠγεμόνων. Ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος διετήρησεν ἣν εἶχε σατραπειάν, τὴν ὁποίαν ἀπετελοῦν Αἴγυπτος, Λιβύη, Ἀραβία καὶ ὅσα ἤθελε κατακτήσει πρὸς δυσμὰς. Τῆς Βαβυλωνίας ὅμως σατράπης προσχειρίσθη ὁ ἐπὶ Περδίκκου χιλιάρχος Σέλευκος. Ἡ Βαβυλὼν ἔπαυσε μὲν τοῦ νὰ ἦναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅμως παρέμεινε μία τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ πόλεων, καθ'

ἐαυτὴν τε καὶ κατὰ μεσάζουσα μεταξύ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἐξ οὗ προΐόντος τοῦ χρόνου ὠφελήθη ὁ Σέλευκος πολὺ. Ὡσαύτως ἢ παρακειμένη Σουσιανὴ ἔλαθε νέον σατράπην, τὸν Ἀντινένη, ὅστις ἔτι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἦγε τὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν, τοὺς ἤδη μετονομασθέντας ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἦσαν μὲν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, κατὰ ἅπαντες παλαιάμαχοι ὄντες, ἦσαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δυσήνιοι τῶν Μακεδόνων καὶ εἰς μόνον τὸν βασιλικὸν οἶκον πιστοί. Τούτους λοιπὸν θέλων ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ν' ἀπασχολήσῃ ὁ Ἀντίπατρος, διέταξε 3000 ἐξ αὐτῶν ν' ἀπέλθωσι μετὰ τοῦ Ἀντιγέου εἰς Σοῦσα ἵνα ἀνακομίσωσιν εἰς τὴν παραλίαν μέρος ἀξιόλογον τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ σωρευθέντων θησαυρῶν. Ἄφ' ἐτέρου εἰς τὸν Ἀντίγονον ἀπεδόθησαν ἡ μεγάλη Φρυγία καὶ ἡ Λυκία μετὰ τῆς παρακειμένης Λυκαονίας καὶ Παμφυλίας. Ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Κάσσανδρος διωρίσθη χιλιάρχος, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου. Ἐαυτῷ ὁ Ἐπιμελητὴς ἐπεφύλαξε τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχε καὶ πρότερον, καὶ ὅπου μετέδῃ μετὰ τινα χρόνον συνεπαγόμενος τὸ πλεῖστον τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἱκανοὺς πολεμιστηρίους ἐλέφαντας, τοὺς πρώτους οὓς εἶδεν ἢ Ἐθρῶπῃ. Τὸν Ἐπιμελητὴν παρηκολούθησαν ὅ τε βασιλεὺς Φίλιππος Ἀρριδαῖος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἐθρυδίκη, ὅ τε τριετὴς ἤδη βασιλεὺς Ἀλέξανδρος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ρωξάνη. Ἡ Κλεοπάτρα ἔμεινεν εἰς Σάρδεϊς, ὅπου διέτριβεν ἀπὸ τῆς εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσεως αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον ἐπετράπη νὰ καταβάλλῃ τοὺς περιλιπομένους ὁπαδοὺς τοῦ Περδίκκου, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀντίπατρος κατέλιπεν αὐτῷ μέρος ἀξιόλογον τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ.

Καὶ τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς καὶ Θεσσαλοὺς, τοὺς συμμάχους αὐτῶν, εὐχερῶς ὑπήγαγεν ὑφ' ἑαυτὸν ὁ Πολυσπέρχων· ἀλλ' οἱ ἐν Ἀσίᾳ πολέμοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦσαν πολλοὶ καὶ ἰσχυροί, ὁ Εὐμένης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκου Ἀλκέτας, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἄτταλος, ὁ τούτου ἀδελφὸς Πολέμων καὶ ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν αὐτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἔμειναν ἡνωμένοι· οἱ συγγενεῖς τοῦ Περδίκκου, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὄρη τῆς πρὸς μεσημβρίαν κειμένης Πισιδικῆς, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μεγαλοφυοῦς Εὐμένους, ὅστις ἐκυριάρχει τῆς πρὸς βορρᾶν Καππαδοκίας· ἐκ δὲ τῆς διχονοίας ταύτης ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἐδέσποζε τῶν ἐν τῷ μέσῳ χωρῶν, καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης Φρυγίας, ἠδυνήθη ἐπὶ τέλος ἀλληλοδιαδόχως νὰ κατισχύσῃ αὐτῶν.

Αἱ μεγάλαι ἐχθροπραξίαι δὲν ἤρχισαν εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 320· καὶ πρῶτον ὁ Ἀντίγονος ἐτράπη κατὰ τοῦ Εὐμένους. Περὶ τοῦ Ἀντιγόνου λέγεται ὅτι εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξον ἰδίωμα, ὅτι, ἰσχυρότερος μὲν ὢν, ἀνεδεικνύετο συνεσταλμένος καὶ βραδὺς περὶ τὴν τοῦ πολέμου διεξαγωγὴν, ὁσάκις δὲ ἦτο ἀσθενέστερος, τότε μάλιστα ἀπέβαινε πρόθυμος καὶ τολμηρὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Τοιοῦτο τι συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Εὐμένης εἶχεν ὁμολογουμένως ὑπέροχον περὶ αὐτὸν δύναμιν· οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐδίστασε νὰ ὀρμήσῃ κατ' αὐτοῦ, στρατοπεδεύοντας ἐν Ὀρκυνίοις τῆς Καππαδοκίας, κατὰ Πλούταρχον, ἐν τισὶ πεδίοις τῆς Καππαδοκίας, εὐθέτοις πρὸς ἵππομαχίαν λέγει ὁ Διόδωρος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι συνεννοεῖτο πρὸς ἕνα τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Εὐμένους, τὸν Ἀπολλωνίδην, καὶ ὅτι δὲν ἐνίκησεν εἰμὴ διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, αὐτομολήσαντος ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῆς μάχης στιγμῇ. Ὁ δ' Εὐμένης, καὶ τοὶ ἀποβαλὼν 8000 ἄνδρας, ὑπεχώρησεν ὅσον ἔνεστι τακτικῶς· ἠτύχησε νὰ συλλάβῃ τὸν προδότην, ὃν καὶ ἐκρέμασεν, ἔπειτα δὲ φεύγων ἐπιτιθεῖσθαι καὶ λαθῶν τοὺς διώκοντας, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ ἀπένειμεν ἐκεῖ εἰς τοὺς ἰδίους νεκροὺς τὰς νενομισμένας τιμὰς· «ὥστε τὸν Ἀντίγονον ὑστερον ἐπελθόντα θαυμάζειν τὸ θάρρος αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν.»

Ἀπέβαλεν ὅμως ἐν τούτοις τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἀρμενίαν ἵνα ἐκεῖθεν προσιῇ συμμάχους. Ἐπὶ τῇ σκοπῇ λοιπὸν τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ἠγωνίσθη ἤδη μετὰ θαυμαστῆς τόλμης καὶ δεξιότητος. Ἀλλ' εἶχεν ἀντίπαλον οὐδὲν ἦττον δεξιόν, ὅστις ἐφράξεν αὐτῷ πανταχόθεν τὴν δίοδον, μέχρις οὗ ὁ Εὐμένης, νοήσας ὅτι ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ μόνων 500 ἵππέων καὶ 200 ὀπλιτῶν εἰς Νῶρα, χωρίον ἀπόρθητον ἐν μεθορίᾳ Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας κείμενον, εἰς δ' ἐφρόντισε νὰ ἐμβάλλῃ τὸσαύτας τροφὰς καὶ προμηθείας ὥστε ἠδύνατο ν' ἀνθῆξῃ ἐν αὐτῷ ἔτη πολλὰ, παραδοκῶν νέας περιστάσεις καὶ εὐκαιρίας. Καὶ ἀπέβη μὲν ἐντεῦθεν ὁ Ἀντίγονος κύριος τοῦ πλείστου τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλ' ἠσθάνετο ὅτι διέκειτο ἐπισηφαλῶς, ἐνδῶν ἐσώζετο ὡς πολέμιος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης πέτρας ὁ πολυμήχανος καὶ ἀδάμαστος Εὐμένης. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ προσοικειωθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἄνδρα, καὶ, προσελθὼν εἰς Νῶρα, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἵνα διαπραγματευθῶσιν. Ὁ Εὐμένης ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν ἐὰν σταλώσι

πρὸς αὐτὸν ὄμηροι· διότι ὁ Ἀντίγονος ἔχει πολλοὺς φίλους τοὺς δυναμένους νὰ ἀρξῶσι τοῦ στρατοῦ ἐὰν συμβῆ τι εἰς αὐτὸν, ἐνῶ αὐτὸς, ὁ Εὐμένης, παθὼν τι, οὐδένα ἔχει νὰ καταλίπη ἡγεμόνα τῶν ὄν προπολεμεῖ. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Ἀντιγόου νὰ λαλή αὐτῷ ὡς κρείττονι, «Οὐδένα, εἶπεν ἐκεῖνος, ἐμαυτοῦ κρείττονα νομίζω, μέχρις ἂν ᾧ τοῦ ξείφους κύριος.» Τελευταῖον ἐπεμψεν ὁ Ἀντίγονος τὸν ἀνεψιὸν του Πτολεμαῖον εἰς Νῶρα ὡς ὄμηρον, καὶ τότε κατέβη ὁ Εὐμένης, καὶ περιβαλόντες ἀλλήλους ἡσπάσαντο φιλικῶς καὶ οικείως, οἱ ἀρχαῖοι συναγωνισταί. Λόγων δὲ γενομένων πολλῶν, ὁ Εὐμένης, μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν παντάπασιν ἀηλιτισμένον, δὲν ἠρκέσθη εἰς ἀπλήν συνδιαλλαγὴν καὶ ψιλὰς ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἀπήτησε ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ πᾶσαι αἱ σατραπεῖαι καὶ τιμαὶ ἅς προηγουμένως ἐνέμετο· ὥστε ὅλοι οἱ παρόντες τοῦ Ἀντιγόου φίλοι ἐθαύμασαν τὸ φρόνημα καὶ τὴν εὐτολμίαν τοῦ Καρδιανοῦ. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ διαδοθέντος ὅτι ὁ Εὐμένης εἶναι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, συνέτρεχον πολλοὶ τῶν Μακεδόνων ἵνα ἴδωσι τὸν περιώνυμον ἄνδρα, περὶ οὗ μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Κρατεροῦ, ἐγένετο ἐν τῷ στρατῷ λόγος οἷος περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Τοσαύτη δὲ ἐκ τούτου συνέδη συρροή ὥστε ὁ Ἀντίγονος, φοδηθεὶς μὴ τι πάθη βίαιον ὁ ξένος αὐτοῦ, ἐφ' ἱκανὸν μὲν ἐφώνασε νὰ μὴ πλησιάζωσι καὶ διὰ λίθων ἐβαλλε τοὺς παρακούνοντας· τέλος δὲ, ταῖς χερσὶ τὸν Εὐμένην περιβαλὼν, καὶ τὸν ὄχλον συνέχων διὰ τῶν δορυφόρων, μόλις ἠδυνήθη ν' ἀποπέμψῃ ἐκεῖνον ἀσφαλῶς.

Ἀπέβη λοιπὸν ματαία ἡ περὶ συνδιαλλαγῆς αὕτη ἀπόπειρα, διότι ὁ Ἀντίγονος ἤθελε μὲν νὰ προσοικειωθῆ τὸν Εὐμένην, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐλαττώσῃ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ὅπερ ἤθελε συμβῆ ἐὰν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς σατραπείας ἅς ἄλλοτε εἶχεν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπορθήσῃ τὰ Νῶρα, ἀπεφάσισε νὰ περιορισθῆ εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμὸν δι' ἐνὸς τῶν σωματίων τοῦ στρατοῦ, καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ κυρίου τῆς δυνάμεως μέρους ἐστράφη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320 ἔτους, ἐπὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ Περδίκκου ὁπαδοὺς, τοὺς ἐν τῇ Πισιδικῇ ὑπὸ Ἀλκέατα συγκεντρωθέντας. Τούτου τοῦ ἀγῶνος ἡ ἔκδοσις ἦτο ἀναμφίβολος· διότι ὁ Ἀντίγονος ὡς ἀστραπὴ διεληθὼν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, μετὰ 40,000 πεζῶν, 7,000 ἵππων καὶ 70 ἐλεφάντων, ἀπήνησε τοὺς ἀντιπάλους περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κρητῶν πόλιν, μὴ ἔχοντας εἰμὴ 16,000 πεζῶν καὶ 900 ἵππους. «Ὅθεν γενομένης μάχης, οἱ μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, οἱ πλεῖστοι παρεδόθησαν, ὁ Ἄτταλος, καὶ

ὁ Πολέμων, καὶ ὁ Δόκιμος ἠχμαλωτεύθησαν· ὁ δὲ Ἀλκέτας ἐπέτευχε μὲν νὰ σωθῆ εἰς Τερμησσόν, ἀλλ' ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Πισιδῶν ἐφονεύθη. Ὁ δὲ Ἀντίγονος ἐπέστρεψε νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος εἰς Φρυγίαν, παντοδύναμος γενομένος ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔχων περὶ ἑαυτὸν στρατὸν μέγαν καὶ ὄνειροπόλων ἤδη νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὅτε αἰφνης ἔλαβεν ἐξ Εὐρώπης, ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, ἀγγελίαν, ἐπιτηδειοτάτην νὰ ὑπηρετήσῃ κατ' ἀμφοτέρα τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ βουλεύματα.

Ἔτος ὅλον εἶχε παρέλθει ἀφ' ἧς ὁ Ἀντίπατρος ἐπανήλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, εὐρῶν τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἡττηθέντας, τὴν δὲ Θεσσαλίαν ὀποταχθεῖσαν, τὴν δὲ ἄλλην Ἑλλάδα εἰρηνεύουσαν καὶ συνεχομένην ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα τότε ὑπῆρχον, ὅπως ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ὅπως καὶ πολὺ ὑστερώτερον, δύο ἀνθρώπων τάξεις· οἱ μὲν, ἐνθουμούμενοι τὴν ἀρχαίαν αὐτονομίαν, ἐθεώρουν τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς συμφορὰν δεινὴν, καὶ ὡς ἀφαντὴ τὴν τάξιν ἣν ἐπέτειχεν αὕτη ἡ Ἑλλάς εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας οἵτινες ἐξηκολούθουν διεξαγόμενοι ἐν Ἀσίᾳ· οἱ δὲ, πειθόμενοι ὅτι παρήλθον ἤδη οἱ χρόνοι τῆς αὐτοτελοῦς μεγαλοπράγμονος ἐνεργείας, ἔστρεφον εἰς τῆντων Μακεδόνων προστασίαν, τοσαύτη μᾶλλον ὅσῳ, διὰ τὴν κατάπausιν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, ἤρχισεν νὰ ἀνακύπτῃ ὅπως ἢ τῆς χώρας εὐημερία. Αὗται ἦσαν αἱ δύο ἀντίθετοι ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρουν καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θεωρῶσι τὰ πράγματα οἱ τότε Ἑλληνες. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς τοὺς κρίνοντας ἤδη τὰ πράγματα ταῦτα, χωρὶς νὰ κινώμεθα ὑπὸ τῶν μικρῶν φιλοτιμιῶν αἰτινῶν φυσικῶ τῇ λόγῳ ἐπεκράτουν τότε ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καὶ προστούτοις ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν ὅπαντα τὰ εὐκλεῆ μὲν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, σωτήρια δὲ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ἀποτελέσματα τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἐπιτετραμμένον νὰ διαστάσωμεν περὶ τοῦ τίς ἦτο ἡ ὀρθότερα τῶν δύο ἐκείνων ἀντιθέτων δοξασίων. Καθὼς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα δι' ὧν τὰ ἔθνη μεγαλοουργοῦσιν, ἢ τοῦλάχιστον σώζουσι τὴν αὐτονομίαν, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἐντελῶς καταστραφῆ τῆς Σπάρτης οἱ πολιταὶ εἶχον περιορισθῆ εἰς ὀλίγας τινὰς ἑκατοντάδας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοιωθῆ ὥστε ὅταν παραβάλλῃ τις τὰ παρὰ Δημοσθένους

περὶ αὐτῶν λεγόμενα, πρὸς τὰ παρὰ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου ἱστορούμενα, νομίζει, ὅτι πρόκειται περὶ δύο παντάπασι διαφόρων λαῶν. Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν ἦτο ὄριμος νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν πρώτην ξένην δύναμιν ἥτις ἤθελε πρόσβαλεῖ αὐτήν, καὶ εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξεν ὅτι, ἀντὶ δυνάμειος ξένης, ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ συγγενῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ἥτις παρέλαβεν αὐτήν ἠθικὸν συνεργὸν περὶ τὸ μέγα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατολῆς ἔργον· διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἂν πολεμικὴ ἀκρόπολις τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἡ Μακεδονία, ἠθικὴ τοῦ κατορθώματος τούτου ἀκρόπολις, καὶ ὀρμητήριον τῶν δοξασιῶν δι' ὧν ἐπήνεγκε τοσοῦτον ἥποικίλα καὶ μέγала ἀποτελέσματα, ὑπῆρξεν ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Βεβαίως οἱ στέργοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν δὲν εἶχον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν ἅπαντα τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην μάλλον διότι ἐνόουν ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄλλο τί νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο περιορίζοντες τὸν λόγον τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, καὶ παραδεχόμενοι ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ὑπῆρέτουν τὴν εὐκλειαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέφευγον ἐν γνώσει ἀγῶνας ματαίους καὶ δηώσεις τῆς χώρας ἀτελοσφορήτους, καὶ ἔσωζον οὕτω τὰ ὕλικά τοῦλάχιστον αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῷ οἱ ἐπιδιώκοντες εἰσέτι τὴν αὐτονομίαν, εἰ καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων κινούμενοι, οὐ μόνον ἀνήλσκον ἐπὶ ματαίῳ τοῦς τελευταίους τοῦ ἔθνους πόρους, ἀλλὰ καὶ ἀντέπραπτον ἐν ἀγνοίᾳ μὲν, οὐδὲν ἦττον ἀντέπραπτον εἰς τὴν μόνην δύναμιν ἥτις εἰργάζετο ἔτι ὑπὲρ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς ἐπιρρώσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

Μάλλον δὲ λόγου ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς μερίδος ἥτις, ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀθήναις, ἔστεργε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἦτο ὁ χρηστὸς Φωκίων (σελ. 792—793 τοῦ πρώτου τόμου τοῦ δὲ παρόντος σε). 169—171). Εἶναι ἀληθές ὅτι τῆς αὐτῆς μερίδος ὁπαδὸς ἦτο ὁ κακοῆθης, ὁ ἄσωτος, ὁ ἄπιστος, εἰ καὶ εὐφυῆς ἀνὴρ, καὶ ῥήτωρ δεινὸς Δημάδης, τοῦ ὁποῦ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀπληστος δωροδοκία, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἔλεγεν ὅτι «δυσὸν αὐτῷ φίλων Ἀθηγησιν ὄντων, Φωκίωνος καὶ Δημάδου, τὸν μὲν λαβεῖν οὐ πέπεικε, τὸν δὲ διδοῦς οὐκ ἐμπέπληκε.» Τίς ὅμως ποτὲ πολιτικὴ δοξασία ὑπηρετήθη καθ' ὅλοκληρίαν ὑπ' ἀνδρῶν ἐναρέτων; Ὁ Δημάδης ἦτο ἐκ τῶν δυστυχῶς συνθησεστάτων ἐκείνων ἀφωσιωμένων οἵτινες [δὲν ἀφοσιοῦνται εἰμὴ διὰ νὰ ἀργυρολογήσωσι· καὶ παραμονεύουσι πάντοτε νὰ ἴδωσι τίς

εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἵνα εἰς αὐτὸν πρηνλωθῶσιν. Ὅτε λ. χ. ἐν ἀρχῇ τοῦ 321 εἶδε τὸν Ἀντίπατρον μεταβάντα εἰς Ἀσίαν καὶ τὸν Περδίκκην τὸν πρῶτον εὐδοκιμοῦντα, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς ἐπαναστάντας, ἔσπευσε νὰ προτείνῃ κρυφίως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Περδίκκην, ὑβρίζων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλ' ἐμελλεν ἤδη νὰ λάβῃ τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κακίας του. Ἀπὸ τῆς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Μουνυχίας ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκτισαν, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ, ἰκανὴν εὐημερίαν. Τοῦτο βεβαίως ῥητῶς ὁ Διόδωρος λέγων, «καὶ τὸ λοιπὸν ἀταράχως πολιτευόμενοι, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν καρπούμενοι, ταχὺ ταῖς οὐσίαις προσανέδραμον.» Οὐδὲν ἦττον ἐπεθύμουν φυσικῶ τῷ λόγῳ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς κατοχῆς, καὶ παρεκάλεσαν ἤδη τὸν Φωκίωνα νὰ μισοτεύσῃ παρ' Ἀντιπάτρου ἵνα ἀνακληθῆ ὁ Μένουλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ὁ δέ, εἴτε διότι δὲν ἠλπιζε νὰ πείσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μακεδονίας, εἴτε ἰδίῳ δὲν ἐνόμιζεν ἔτι συμφέρουσαν τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς, ἀπέφυγε τὴν ἐντολήν. Τότε ἀνέλαβεν αὐτὴν προθύμως ὁ Δημάδης, πεποισθὼς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἤξευρε τίποτε περὶ τῶν πρὸς τὸν Περδίκκην διαπραγματευσῶν του. Ὅθεν ἀπῆλθε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320, εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ υἱοῦ Δημέου. Κατὰ δυστυχίαν του, ὁ Ἀντίπατρος εἶχεν εὖρει μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Περδίκκου ἐπιστολήν τοῦ Δημάδου, δι' ἧς παρεκάλει οὗτος τὸν Ἐπιμελητὴν «ἐπιφανῆσαι τοῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, ἐκ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ κρεμαμένους στήμονος.» οὕτως ἀποκαλῶν τὸν γηραιὸν καὶ ἐνδοξὸν τῆς Μακεδονίας στρατηγόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐνόσει ἤδη τὴν νόσον ἐξ ἧς μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε ν' ἀποθάνῃ· ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῷ διέπων τὰ πράγματα Κάσσανδρος, γινώσκων πάντα τὰ διατρέχοντα, συνέλαβεν, ἅμα ἐμφανισθέντας, τὸν τε Δημάδην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἀμφοτέρους ἐφόνευσεν. Ἀπέβισε δὲ καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 80 περίπου, ἀφοῦ ἀνέδειξεν Ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων καὶ στρατηγόν αὐτοκράτορα, οὐχὶ τὸν υἱὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ τὸν πρεσβύτερον Πολυσπέρχοντα, ἕνα τῶν περιφανῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ὁ Κάσσανδρος ἔμεινε Χιλιάρχος, ὅπως ἦν πρὸ καιροῦ διωρισμένος.

Τοῦτο ἦτο τὸ γεγονός τοῦ ὁποῦ τὴν ἀγγελίαν ἔλαβεν ὁ Ἀντίγονος ἅμα συνεπλήρωσε τὸ ἐν τῇ Πισιδικῇ κατόρθωμα· γεγονός τὸ ὁποῖον

ἔμελλε νὰ ἐπαγάγη νέαν πραγμάτων περιπλοκὴν καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ θυσιασθῶσιν ἅπαντες οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νὰ καταλυθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ νὰ προσέλθωσι εἰς μέσον νέοι βασιλεῖαι οἴκοι. Ὁ Κάσσανδρος δυσαρεστηθεὶς διότι ὁ πατήρ αὐτοῦ διώρισε οὐχὶ αὐτὸν ἀλλὰ τὸν Πολυσπέρχοντα Ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπράξῃ· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀμέσως συνεννοήθη μὲν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχιῶν καὶ ἰδίως ἐπεμψεν εἰς Ἀθήνας τὸν πιστὸν Νικάνορα ἵνα, πρὶν ἔτι γνωσθῆναι τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ θάνατος, παραλάβῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Μενύλλου, συνεννοήθη δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σατραπῶν καὶ στρατηγῶν, ἐξαιρέτως μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, τοὺς ὁποίους ἐγίνωσκε προθύμους νὰ συντελέσωσιν εἰς πᾶσαν τῆς ἐγκατασταθεῖσης νέας ἐξουσίας καταλύσιν. Μετὰ τινα δὲ χρόνον ἀπεδήμησε καὶ αὐτὸς εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἀναφανδὸν συμμαχήσῃ μετὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων ἐβουλεύθη ἀφ' ἑτέρου νὰ προσεικισθῇ πρὸ πάντων τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας ἀποδίδων αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ καταλύων τὰς ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάρχου ἰδρυθείσας ὀλιγαρχίας· νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν Ὀλυμπιάδα, (ἣτις πρὸ καιροῦ διέτριβαν εἰς Ἡπειρὸν, διότι ἀείποτε διετέλεσεν ἐρίζουσα πρὸς τὸν Ἀντιπάρχον) περιπίουσι αὐτῇ ὅσον ἔνεστι· καὶ ἰδίως ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ νέου βασιλέως Ἀλεξάνδρου· τέλος νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένην, ἀναγορεύων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἀπάσης Ἀσίας καὶ διατάσσων νὰ δοθῶσι μὲν αὐτῷ ἐκ τοῦ Ἡρακλεοῦ ὄντες εἶχον ἤδη μετακομίσει· ἀπὸ Σούων εἰς Κιλικίαν οἱ ἀργυράσπιδες, τάλαντα δ' ἑκατὸν, νὰ ταχθῶσι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ὑπ' αὐτόν, ὡς κρόμαχον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Τῶντι ὁ Εὐμένης διαφεύγει ἀπὸ Νῶρα, ἔρχεται εἰς Κιλικίαν, προσεικισθῆναι διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιτηδεϊότητος τοὺς ἀργυράσπιδας, συλλέγει διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια οὗτοι ἐκόμιζον πολλοὺς μισθοφόρους ἐν Λυκίᾳ, ἐν Πισιδίᾳ, ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, ἐν Κύπρῳ, ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι· καὶ συγκροτεῖ οὕτω, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318, στρατὸν ἀξιόλογον. Τί δ' ἔπραττον ἐν τῇ μεταξὺ τούτῳ καθ' ὅλον τὸ ἔτος 319, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ καὶ ἰδίως ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ Κάσσανδρος; Διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὁ Πτολεμαῖος, ἀσφαλῆς ὢν ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπειᾷ, ὀλίγον μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου φροντίζων μόνον νὰ ὑποβάλῃ τὰς τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐριδας ἵνα κατατρίβωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Αἱ δύο δυτικώτεραι τῆς μικρᾶς Ἀσίας σατραπείαι, ἡ ἐφ' Ἑλλης-

πόντῳ Φρυγία καὶ Λυδία, κατεῖχοντο ὑπὸ δύο στρατηγῶν, ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τοῦ Ἀρριδαίου, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Κλείτου, ὧν οὐδέτερος ἤθελε νὰ γίνῃ τυφλὸν τῶν βουλευμάτων τοῦ Ἀντιγόνου ὄργανον, καὶ οὔτινες ἀμφοτέροι· ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν Ἐπιμελητὴν τῆς βασιλείας Πολυσπέρχοντα. Ἐν τούτοις αἱ δύο αὐταὶ σατραπείαι ἦσαν ἀναγκαστάται εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις δι' αὐτῶν καὶ μόνων ἠδύνατο νὰ μεταδῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· ὅθεν ταύτας ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀναγκάσας τὸν μὲν Ἀρριδαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν παρὰ τὴν Προποντίδα, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Βιθυνίας, Κίον, τὸν δὲ Κλείτον νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τὸν Πολυσπέρχοντα· παρ' οὗ διορίσθη ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου. Τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους 319, ἔφησεν ὁ Κάσσανδρος εἰς τὸ τοῦ Ἀντιγόνου στρατόπεδον, καὶ ἐπέμεινε νὰ ἐνεργήσωσιν ἰδίως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος, συνήγαγε δὲ εἰς τοῦτο ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν συμφέρον ν' ἀπασχολήσῃ τὸν Ἐπιμελητὴν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἄλλ' ὁ Πολυσπέρχων, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀπεφάσισεν, ὡς προσείπομεν, νὰ καταλύσῃ ὅλα τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάρχου ἰδρυθέντα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἀφ' ὧν ἤλπιζε κυρίως ὁ Κάσσανδρος, νὰ προσεικισθῆναι δὲ ἔτι μᾶλλον τοὺς Ἕλληνας ἀποκαθιστῶν ἐνταῦθα τὰ πράγματα ὅπως εἶχον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου. Εἶχε λοιπὸν ἐκδόσει ἐπὶ τούτῳ, ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων, τὸ ἀκόλουθον ἀξιωματικὸν δόγμα. Ἐπειδὴ συμβέβηκε τοῖς προγόνοις ἡμῶν πολλὰ τοὺς Ἕλληνας εὐεργετηκέναι, βουλόμεθα διαφυλάττειν τὴν ἐκείνων προαίρεσιν καὶ πᾶσι φανεράν ποιῆσαι τὴν ἡμετέραν εὐνοίαν, ἣν ἔχοντες διατελούμεν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Προτερον μὲν οὖν, Ἀλεξάνδρου μεταλλάξαντος ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῆς βασιλείας εἰς ἡμᾶς καθήκουσας, ἡγοῦμενοι δεῖν ἐπαναγαγεῖν πάντας ἐπὶ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς πολιτείας ἅς ὁ Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατήρ κατέστησεν, ἐπεστεύλαμεν εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις περὶ τούτων. Ἐπεὶ δὲ συνέβη, μακρὰν ἀπόντων ἡμῶν, τῶν Ἑλλήνων τινὰς, μὴ ὀρθῶς γινώσκοντας, πόλεμον ἐξενεγκεῖν πρὸς Μακεδόνας, καὶ κρατηθῆναι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν, καὶ πολλὰ καὶ δυσχερῆ τὰς πόλεις συμβῆναι· τούτων μὲν οὖν τοὺς στρατηγοὺς αἰτίους ὑπαλάθετε γεγενῆσθαι. Ἡμεῖς δὲ τιμῶντες τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν, κατασκευάζομεν ἡμῖν εἰρήνην· πολιτείας δὲ τὰς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τ' ἄλλα

πράττειν κατὰ τὰ διαγράμματα τὰ πρότερον ὑπ' ἐκείνων γραφέντα. Καὶ τοὺς μεταστάντας ἢ φυγόντας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν ἐκ τῶν πόλεων, ἀφ' ὧν χρόνων Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀσίαν διέδη, κατάγομεν, καὶ τοὺς ὑφ' ἡμῶν κατελθόντας, πάντα τὰ αὐτῶν ἔχοντας καὶ ἀστας: ἀστους καὶ ἀμνησιακουμένους ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσι πολιτεύεσθαι. Καὶ εἴ τι κατὰ τούτων ἐψήφιστο, ἄκυρον ἔστω πλὴν εἴ τις ἐφ' αἷματι ἢ ἀσεβείᾳ κατὰ νόμον πεφεύγασι. Μὴ κατιέναι δὲ μηδὲ Μεγαλοπολιτῶν τοὺς μετὰ Πολυαινέτου ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντας, μηδ' Ἀμφισσειῶν, μηδὲ Φαρκαδωνίων, μηδὲ Ἡρακλειώτας (αἱ τελευταῖαι τρεῖς Θεσσαλικάι πόλεις συνεμάχησαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν ἔτεσι 323—321· ἐν γένει δὲ ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἐξαιρούμενοι τῆς ἀμνηστίας ὑπήγοντο εἰς τὴν τῶν χρόνων τούτων στάσιν). Τοὺς δ' ἄλλους καταδεχέσθωσαν πρὸ τῆς τριακάδος τοῦ Ξανθικοῦ μηνός (ἦτοι κατὰ τοὺς νεωτέρους ὑπολογισμοὺς τοῦ Δροῦσένου, ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 319). Εἰ δέ τινα τῶν πολιτευμάτων Φίλιππος ἢ Ἀλέξανδρος ἀπέδειξαν ἑαυτοῖς ὑπεναντία, παραγινέσθωσαν πρὸς ἡμᾶς ἵνα διορθωσάμενοι, τὰ συμφέροντα καὶ ταῖς πόσι καὶ ἡμῖν πράττωσιν. Ἀθηναίους δ' εἶναι τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου· Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν καθάπερ νῦν. Σάμιον δὲ δίδομεν Ἀθηναίοις ἐπειδὴ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ὁ πατήρ. Ποιήσασθαι δὲ δόγμα πάντας τοὺς Ἕλληνας, μηδένα μῆτε στρατεύειν, μῆτε πράττειν ὑπεναντία ἡμῖν· εἰ δὲ μὴ, φεύγειν αὐτὸν καὶ γενεάν, καὶ τῶν ὄντων στέρεσθαι. Προσ τετάχαμεν δὲ καὶ περὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν Πολυσπέρχοντι· πραγματεύεσθαι. Ἡμεῖς οὖν, καθάπερ καὶ πρότερον ἡμῖν ἐγράψαμεν, ἀκούετε τούτου. Τοῖς γὰρ μὴ ποιούσι τι τῶν γεγραμμένων οὐκ ἐπιτρέφομεν.

Τὸ διάταγμα τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποῖου κατηγοροῦντο τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἀνεκαλοῦντο οἱ πλείστοι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξορισθέντων, ἦτο βεβαίως ἐπιτίθειον νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἤδη ἀνατροπομένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ συγχρόνως τὸ δόγμα τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐμελλε φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἐπαγάγῃ γενικὴν καὶ φοδερὰν ἀναρχίαν διὰ τῶν μεταβολῶν καὶ ἀντεκδικήσεων τὰς ὁποίας προσκάλει. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἡ Ἑλλάς κατέστη στάδιον πάλης μεταξὺ τῶν δύο Μακεδόνων στρατηγῶν, δυνάμεθα ἐκ προαιείου νὰ λάβωμεν ἔννοιαν τινα

τῶν συμφορῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη περὶ τὰ τέλη τοῦ 319 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318. Τὰ γεγονότα ὁμῶς ταῦτα ὀλίγον γνωρίζομεν, διότι ἀκριβεστερας περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἔχομεν εἰμὴ μόνον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, λαβόντες γνώσιν τοῦ νέου βασιλικοῦ προστάγματος, ἀπήτησαν ἀμέσως ἀπὸ τὸν Νικάνορα νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Μουνυχίας· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἔπραξεν, ἀλλὰ, γινώσκων ἐπερχόμενον τὸν Κασσάνδρον, εἰς ὃν ἦτο ἰδίως ἀφωσιωμένος, κατέλαβε μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ τεῖχη καὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Ἐκ τούτου ἐθορυβήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὸ πλῆθος ἤρchiσε ν' ἀγανακτῆ κατὰ τοῦ Φωκίωνος, ὅστις ἐνῶ ἦτο φίλος τοῦ Νικάνορος, μῆτε νὰ προλάβῃ τὸ τόλμημα ἐκεῖνο, μῆτε νὰ ἐπανορθώσῃ γενόμενον ἡδυνήθη. Ἀλλ' ἤλπιζον ἤδη εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις εἰσέλασε τῶντι εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ὀλίγον καὶ προσέξεπεμψε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀττικὴν, μετὰ δυνάμεως, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς λιμένας. Τὸν Ἀλέξανδρον παρηκολούθουν πλείστοι Ἀθηναῖοι, ἐν μέρει φυγάδες ἄλλοτε γενομένοι, ἐν μέρει πένητες ἀποδημήσαντες τῷ 322· παρεκτός δὲ τούτων καὶ οὐκ ὀλίγοι ξένοι, ἄτιμοι, δούλοι, δραπεταί· καὶ παντὸς εἶδους ἄλλοι τυχοδιώκται, οἵτινες ὅλοι, ὡς ἀγαθοὶ Ἀθηναῖοι πολλοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἤρchiζον ν' ἀποφασίζωσι περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως. Ταῦτα βλέποντες οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κυβερνήσαντες τὰ πράγματα, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωκίων, προσῆλθον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀφ' ἧς ὁ Νικάνωρ παρέστη ὡς ἀντίπαλος τῆς βασιλείας, ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς τοῦτον σχέσιν, ἔδωκαν ὁμῶς συγχρόνως αὐτῷ νὰ νοήσῃ ὅτι νῦν μάλιστα, διὰ τὴν ἐνδεχομένην ὡς ἐκ τῆς ἐπανόδου τοσοῦτου παμμυγοῦς ὄχλου ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀπειλομένην ἀπὸ θαλάσσης ἐφοδὸν τοῦ Κασσάνδρου, καλὸν ἦτο νὰ καταλάβῃ τοὺς λιμένας ἢ βασιλικὴ δύναμις. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κατελθὼν ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ ἤλθεν ἐπανειλημμένως εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Νικάνορος. Οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει καὶ ἰδίως οἱ αὐτοχειροτόνητοι· νέοι πολλοὶ, μαθόντες τὰς συνεντεύξεις ταύτας, θεωροῦντες ὅτι οὐδεμία ἐγένετο προπαρασκευὴ πρὸς ἐκκένωσιν τῶν φρουρῶν, ἠξέφροντες ὅτι καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ διεπραγματεύοντο πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐφοβήθησαν μήπως οἱ τε δύο Μακεδόνες στρατηγοὶ, καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ συμφωνήσαντες ἐπὶ τέλους καταλύσωσι τὴν μόλις ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τοῦ ὄχλου. Ὅθεν συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν, καθήρεσαν τῆς στρατηγίας τὸν Φωκίωνα καὶ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀγνωνίδου, κατηγορήσαν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας γενομένους ἀρχοντας

ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἐκ τῶν κατηγορουμένων τούτων τινὲς καὶ ἰδίως ὁ Καλλιμέδων καὶ ὁ Χαρικλῆς, ἐζήτησαν νὰ σωθῶσι διὰ φυγῆς, ὁ δὲ Φωκίων, ὁ Ἡγήμων, ὁ Νικοκλῆς, ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ πλείστοι ἄλλοι προσήλθον εἰς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατόπεδον, ὡς εἰς ἄστυον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος παρέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Πολυσπέρχοντα, γράψας ἐνταῦτῳ «ὅπως μὴδὲν πάθωσιν οἱ περὶ Φωκίωνα τάχεινον πεφρονηκότες, καὶ νῦν ἐπαγγελλόμενοι πάντα συμπράξουσιν, ἐξαπέστειλαν ἀμέσως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρεσβεῖαν πρὸς τὸν τῆς βασιλείας Ἐπιμελητήν, ἐπιτετραμμένην νὰ κατηγορήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα.

Κατηγοροὶ καὶ κατηγορούμενοι κατέλαβον τὸν Πολυσπέρχοντα περὶ κόμην τινα τῆς Φωκίδος, Φάρυγας καλουμένην, καὶ ἐνταῦθα διεξήχθη ἡ δίκη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἀρριδαίου Φιλίππου. Ἰπὸ χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐκάθισαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φίλοι, περίξθ δὲ ἕσταντο Μακεδόνες πολλοὶ καὶ ξένοι. Οἱ κατηγοροὶ ἐπεθύμουν νὰ παραπεμφθῇ ἡ δίκη εἰς Ἀθήνας καὶ τούτου ἕνεκα ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Ἀγωνιδῆς, ὠφελήθεις ἐκ τοῦ θορύβου ὅστις συνέβη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τὰς ἀμοιβαίας τῶν δύο μερίδων κατηγορίας, ἀνέκραξεν· «ἅπαντας ἡμᾶς εἰς μίαν ἐμβαλόντες γαλεάγραν, Ἀθηναῖοις ἀναπέψατε λόγον ὑπέξοντας. Τούτους ἀκούσας τοὺς λόγους ὁ βασιλεὺς ἐγέλασεν· ἀλλ' οἱ περιεστώτες Μακεδόνες καὶ οἱ ξένοι, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ μὴ στερηθῶσι τοῦ θεάματος, παρεκάλεσαν διὰ νεύματος τοὺς πρέσβεις νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐνταῦθα τὴν κατηγορίαν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἡ δίκη. Δὲν ὠφελήθησαν ὅμως πολὺ ἐκ τούτου οἱ κατηγορούμενοι, διότι ὁ Πολυσπέρχων, διαφωνῶν πρὸς τὸν υἱὸν Ἀλεξάνδρου, ἐθεώρει συμφέρουσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἀπέδειξε τοῦτο κατ' ὄλην τὴν συζήτησιν, διακόψας πολλάκις τὸν Φωκίωνα ἀγορεύοντα, ἐπὶ τέλους μάλιστα κτυπήσας κατὰ γῆς τὴν βακτηρίαν, ἐπέβαλε αἰωπὴν. Ἐπειτα τοῦ Ἡγήμονος εἰπόντος ὅτι φέρει μάρτυρα τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας αὐτοῦ τὸν Πολυσπέρχοντα, ὁ Ἐπιμελητὴς ὀργισθεὶς ἀπεκρίθη· «παῦσαι μου πρὸς τὸν βασιλεῖα καταψευδόμενος», ὁ δὲ βασιλεὺς ὤρμησε νὰ λογχίσῃ τὸν Ἡγήμονα, μὲν ἀναχαιτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος. Τελευταῖον ἐψηφοφόρησαν οἱ φίλοι καὶ ἀπεφάνησαν ἐνόχους τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα· ὁ δ' Ἐπιμελητὴς εἶπε πρὸς τοὺς πρέσβεις ὅτι, εἰ καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν κατηγορουμένων, ἐπιτρέπει τὴν περὶ τούτων ἀπόφασιν εἰς τὸν δῆμον· καὶ συλλαβὼν αὐτοὺς ἀπέστειλε δεσμίους εἰς Ἀθήνας.

Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ μαῖου μηνὸς 318, ὅτε ἄμαξαι

κομίζουσαι τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἄνδρας καὶ ὑπὸ Μακεδόνων στρατιωτῶν φρουρούμεναι, εἰσῆλθον οὐκ ἄλλοι τῆς ἱεράς τῶν Ἀθηνῶν πόλης καὶ ἐκείθεν ἐν τῷ μέσῳ ἀπέιρου ὄχλου, ἐπορεύθησαν, διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἐμπροσθεν τῶν Προπυλαίων, πρὸς τὸ μέγα θέατρον τοῦ Διονύσου· θέαμα λυπηρόν! Αὐτοὶ, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν, οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ, ἅπαντες σχεδὸν εὐπατρίδαι καὶ εὐπαίδευτοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ γηραιὸς, ὁ ἐνδοξὸς στρατηγὸς Φωκίων, ἐφέροντο δεσμιοὶ ὡς κοινοὶ τινες κακούργοι. Ἐκεῖ εἰς τὸ θέατρον ἐστάθη ἡ συνοδία μέχρις οὗ οἱ ἄρχοντες ἐπλήρωσαν τὴν ἐκκλησίαν, καλέσαντες καὶ δούλους, καὶ ξένους, καὶ ἀτίμους καὶ ἐνὶ λόγῳ πᾶσι καὶ πάσαις ἀναπεπταμένον τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρον παρασχόντες, λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πλούταρχος. Σιγῆς δὲ γενομένης διὰ τοῦ κήρυκος, ἀνεγνώσθη πρῶτον ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολή, δι' ἧς ἐπετρέπετο ἡ κρίσις εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐλευθέρους ἤδη καὶ αὐτονόμους ὄντας· καὶ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τὸ κατηγορητήριον ἐγγραφοῦν διαλαμβάνον, ὅτι οἱ παρόντες, Φωκίων, Νικοκλῆς, Θούδιππος, Ἡγήμων, Πυθακλῆς, καὶ οἱ φυγόδικοι Καλλιμέδων, Χαρικλῆς, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς· παραίτιαι γεγέννηται μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, τῆς τε δουλείας τῆ πατρίδι, καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δήμου καὶ τῶν νόμων. Ἀναστάντος δὲ τοῦ Φωκίωνος ἵνα ἀπαλογηθῇ, οἱ μὲν βέλτεστοι τῶν πολιτῶν ἤκουον αὐτοῦ εὐλαδῶς, συγκεκνημένοι καὶ δακρύνοντες· ἀλλ' οἱ πολλοὶ τοσοῦτον ἐθορύβουν ὥστε ἡ φωνὴ αὐτοῦ παντάπασιν ἐκαλύπτετο. Τότε εἰς ἐτόλμησε νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, ἐπιτρέποντος τοῦ βασιλέως τηλικαύτην κρίσιν εἰς τὸν δῆμον, καλὸν ἦτο ν' ἀπέλθωσι τῆς ἐκκλησίας οἱ δούλοι καὶ οἱ ξένοι, ἀλλὰ τότε ἐκμανεῖς ὁ ὄχλος ἀνέκραξε· κάτω οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ μισόδημοι! Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει ὁ θόρυβος καὶ ὁ γέλως, ὥστε ἡ φωνὴ τοῦ κινδυνεύοντος οὐδόλως ἤκούετο· «Πότερον, εἶπεν ὁ Φωκίων, ἀδικῶς ἢ δικαίως ἀποκτεῖναι βούλεσθε ἡμᾶς;» ἀποκριθέντων δὲ τινῶν, ὅτι δικαίως· «Καὶ τοῦτο, προσέθηκε, πῶς γνώσεσθε, μὴ ἀκούσαντες;» Ἀλλὰ τούτων πάντων μὲν οἱ πλησίον ὄντες ἀντελαμβάνοντο, οἱ δὲ μακρότερον ἱστάμενοι δὲν ἤδύναντο, διὰ τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τῶν θορυβούντων νὰ νοήσωσι τὸν ἀγορεύοντα καὶ μόνον διέκρινον τὴν ἐναγώνιον χειρονομίαν τοῦ σεβασμίου στρατηγοῦ. Ὅθεν ὁ Φωκίων περὶ ἑαυτοῦ ἀπεπισθεὶς, ἀλλὰ θέλων τοῦλάχιστον νὰ σώσῃ τοὺς συγκατηγορουμένους προσήλθεν ἐγγυτέρω πρὸς τὸν ὄχλον καὶ ἀνεβόησεν· Ἔστω ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐνοχος καὶ ἄξιός θανάτου, δι' ὅσα ἔπραξα· ἀλλὰ τούτους, Ἀθηναῖοι,

διατί θέλετε νὰ τοὺς θανατώσετε, ἐνῷ κανὲν δὲν ἐπραΐξαν ἀδίκημα;» — «Διότι εἶναι φίλοι σου» ἀνέκραξεν ὁ ἄθλιος ὄχλος. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Φωκίων ὑπεχώρησε καὶ ἐσιώπησε. Καὶ ἠθέλησαν μὲν ἔτι τινὲς τῶν φίλων νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν κορυφωθεῖσαν ταραχὴν ἠναγκάσθησαν νὰ παύσωσι. Παρελθὼν δὲ ἤδη ὁ Ἀγωνίδης εἰς μέσον, ἀνέγνωσε ψήφισμα διαλαμβάνον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἐφωτίσθη, ὁ δῆμος θέλει ἀποφασίσει διὰ χειροτονίας ἂν οἱ κατηγορούμενοι ἦναι ἔνοχοι καὶ ὅτι, ἂν καταχειροτονηθῶσι, θέλουσιν ἀποθάνει. Ἄλλοι ὁμως προέτεινον νὰ προστεθῇ εἰς τὸ ψήφισμα ὅτι ὁ Φωκίων θέλει ἀποθάνει στρεβλωθεὶς, καὶ ἐφώνησαν μάλιστα νὰ φέρωσι τὰ βασανιστήρια. Ἄλλ' ὁ Ἀγωνίδης βλέπων τὸν ἀρχηγὸν τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς Κλεῖτον δυσχεραίνοντα καὶ συγχρόνως νομίζων τὸ πρᾶγμα βάρβαρον καὶ μιαιρὸν, «ἀμμή τί θέλομεν κάμει τὸν Καλλιμέδοντα, εἶπεν, ὅταν τὸν συλλάβωμεν, ἐὰν σήμερον στρεβλώσωμεν τὸν Φωκίωνα;» — «Δὲν ἐρωτᾷς καλῆτερον τί θέλομεν σὲ κάμει ἐσένα,» ὑπεφώνησέ τις τῶν Ἀθηναίων. Χειροτονηθέντος λοιπὸν τοῦ ψηφίσματος ὅπως εἶχε, κατεδίκασεν ὁ ὄχλος παμφηφεὶ σχεδὸν, εἰς θάνατον τοὺς κατηγορουμένους, ὀρθῆς ἰσταμένης τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν πλείστων ἐστεφανωμένων, ὡς ἂν προέκειτο περὶ ἑορτῆς τινος καὶ πανηγύρεως. Μεθ' ὃ ἀπήχθησαν οἱ περὶ τὸν Φωκίωνα εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ἐκεῖ, τῇ 10 μαΐου κατέλευσαν τὸν βίον, διὰ τῆς τοῦ κωνείου πόσεως, κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, οἱ δὲ νεκροὶ αὐτῶν ἐρρίφθησαν ἄταφοι ἐκτὸς τῶν τῆς Ἀττικῆς ὁρίων.

Ἡ τοιαύτη δίκη καὶ τελευτὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ γηραιοῦ, τοῦ ἐναρέτου, τοῦ τσαύτας τῇ πατρίδι προσενηκόντος ὑπηρεσίας Φωκίωτος, εἶναι ἐν τῶν οἰκτροτέρων γεγονότων τῆς ἱστορίας ἡμῶν τοσοῦτη μᾶλλον οἰκτρὸν, ὅση διεπράχθη ἐν τῇ μέσῃ τῆς κοινῆς παρακμῆς καὶ ἐκλύσεως. Βεβαίως αἱ πόλεις ἀδικοῦσι κατὰ δυστυχίαν πολλάκις καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως οὐσαι, ἀλλὰ τότε τὰ στίγματα ταῦτα ἐξαφανίζονται ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς δόξης καὶ τῆς εὐημερίας· ἐνῷ ὁσάκις συμβαίνωσιν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ θανάτου, προξενοῦσι τόσῳ πλείονα μελαγχολίαν ὅσην δικαιοῦσι τρόπον τινὰ τὴν ἐπερχομένην πτώσιν. Ἡ καταδίκη ἐκείνη τῶν ὀλιγαρχικῶν δὲν ἔσωσε τοῦλάχιστον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Πολυσπέρχοντα ὠφέλησε πολὺ. Ὀλίγας μετὰ ταῦτα ἡμέρας, ὁ Κασσάνδρος, ὅστις ἀγνοοῦμεν διατί ἐβράδυνε τοσοῦτον νὰ προσέλθῃ, ἐφθασε τελευταῖον εἰς

Πειραιᾶ, μετὰ 35 πλοίων καὶ 4000 ὀπλιτῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου. Καὶ κατέδῃ μὲν ἀμέσως ὁ Πολυσπέρχων εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ Φωκίδος, συνεπαγόμενος 30,000 μακεδόνων πεζῶν, 4,000 συμμάχων, 1000 ἵππεις καὶ 60 ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον τότε ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθῆσῃ διὰ μιᾶς τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος, κατέλιπε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον μετὰ μικρᾶς τιμος δυνάμεως ἵππικῆς ἵνα κατέχῃ τὴν χώραν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα παραλάβῃ αὐτόθι νέους συμμάχους διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῆς τῶν δημοκρατικῶν ἀνορθώσεως. Ἀπέτυχεν ὁμως καὶ εἰς τὴν χειροσόννησον ταύτην, διότι ἀντιστάσης εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ τῆς Μεγάλης πόλεως· ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη γενναίως καὶ ἐπιτηδεύει, ἀποβαλὼν τοὺς πλείστους τῶν ἐλεφάντων. Καὶ ἐνῷ ἠρίστατος τὴν δευτέραν ταύτην ἤρταν, ἐλάμβανεν ἀπανταχόθεν εἰδήσεις ἀπαισίας. Ὁ Πολυσπέρχων εἶχεν ἐλπίσει ὅτι ὁ Εὐμένης, κεκτημένος ἤδη ἱκανὴν ἐν Κιλικίᾳ δύναμιν, θέλει ὀρμήσει κατὰ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἀντιγόνου καὶ ἀποτρέψει αὐτὸν ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐφόδου· ἤδη δὲ ἐμάνθανεν ὅτι ὁ Εὐμένης, διὰ λόγους σπουδαίους τοὺς ὁποίους βραδύτερον θέλομεν ἐκθέσει, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Φοινικὴν καὶ τὴν Συρίαν· ἐμάνθανεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Κασσάνδρος εἶχεν ἐκπέμψῃ εἰς Ἑλλάσποντον καὶ Προποντίδα τὸν Νικάνωρα μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεὶ στόλου, ὅτι ὁ Νικάνωρ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Χαλικθῶν· καὶ ὅτι παντελῶς κατετρόπωσεν ἐν Βυζαντίῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλείτου ἀγομένην ναυτικὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ δύναμιν· ἐμάνθανε τελευταῖον ὅτι πολλὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνετάσσοντο, ὅτι οὗτος εἶχε κυριεύσει ἐν τῇ μεταξὺ τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Σαλαμίνα, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ πρὸ μικροῦ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐνθουσιάζοντες, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς ὁραῖς τοῦ νὰ ἔχωσι μὲν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν, φίλοι ὄντες καὶ σύμμαχοι τοῦ Κασσάνδρου, νὰ κρατήσῃ ὁμως αὐτός κατὰ τὸ παρὸν τὴν Μουνησίαν, τὸ δὲ πολίτευμα νὰ ἀποδῇ αὐτῷ ἀριστοκρατικόν, μὴ ἐχόντων τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἰμὴ ἐκείνων ὅσων ἡ φορολογητέα περιουσία ἤθελε συμποσοῦται· εἰς 1000 δραχ. τοῦλάχιστον, καὶ ἐπιμελητῆς τῆς πόλεως νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ἐπιφυλαττομένης τῆς τοῦ Κασσάνδρου ἐπικυρώσεως· προεχειρίσθη δὲ τοιοῦτος ὁ

Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχε καταδικασθῆ ἐρήμην εἰς θάνατον.

ὑπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων κινδύνων αἰφνης ἀπειληθεὶς, ὁ Πολυσπέρχων ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ καταλίπῃ τὴν πολιτορκίαν τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς Μακεδονίαν ἵνα προλάβῃ μὲν πᾶσαν τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὴν Εὐρώπην διάβασιν, στρατολογήσῃ δὲ νέας δυνάμεις. Ἄλλ' ἔτι καὶ ὁδὸν εὐρισκόμενος ἔλαβε καὶ ἐκ Μακεδονίας εἰδήσεις δεινάς. Ἡ φιλόδοξος Εὐρυδίκη, ἐπειδὴ ἐν τῇ μεταξὺ εἶχεν ἐπανέλθει παρ' αὐτῆ ὁ Ἀρριδαῖος Φίλιππος, καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν, συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, διορίζει αὐτὸν, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, Ἐπιμελητὴν τοῦ Κράτους καὶ διατάσσει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ παραδώσῃ αὐτῇ τὸν στρατὸν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων τρέπεται κατ' ἀρχάς πρὸς τὴν Αἰτωλίαν, ἀπ' ἧς ἔπειτα διέσῃ εἰς Ἡπειρον· ὁ δὲ Κασσάνδρος ἔρχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 318 εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐνισχυθεὶς αὐτόθι διὰ νέων δυνάμεων, ἐπιστρέφει ἐν ἀρχῇ τοῦ 317 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν. Ἦν τῇ μεταξὺ δὲ ὁ Πολυσπέρχων συμμαχεῖ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Αἰακίδου, παρὰ τῇ ὁποίῃ ἐπανήλθε πάλιν ἡ Ὀλυμπιάς, μετὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου, πρώτη ἐκεῖνου ἐξαδέλφη· οὐσα καὶ πάντες ἐπέρχονται ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀντεπεξέρχεται μὲν ἡ Εὐρυδίκη κατ' αὐτῶν, ἀλλ' οἱ Μακεδόνες ἀποποιοῦνται νὰ πολεμήσωσι τὴν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ πάντες προσέρχονται πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα ἧτις γενομένη οὕτω κυρία τῆς Μακεδονίας, συλλαμβάνει τὸν τε Ἀρριδαῖον, τὴν τε Εὐρυδικὴν καὶ θανατώνει ἀμφοτέρους διὰ βασιάνων οἰκτρῶν. Κατὰ δυστυχίαν, ἡ γυνὴ αὕτη, καίτοι γηράσασα, ἔσωξεν ἅπασαν τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς ἀγριότητα. Ὅθεν ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλας φοβερὰς ἀντεκδικήσεις, φρονεῖ περὶ τοὺς ἑκατὸν φίλους τοῦ Κασσάνδρου ἅπαντας ἐπιφανεῖς ὄντας τῆς χώρας ἁΐδρας, καὶ κατορθοῖ, αὐτῇ, τῆς ὁποίας τὴν ἐπάνοδον μετὰ τσαύτης ἀγαλλιᾶσεως ἐχαίρειτσαν πρὸ μικροῦ οἱ Μακεδόνες, νὰ μισηθῇ ἤδη ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὠφελήθει ὁ Κασσάνδρος ἐπιστρέφει ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, τυγχάνει αὐτόθι δεξιώσεως προθύμου καὶ πολιτορκεῖ τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς Πύδναν· μετὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀπεκλίσθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου ὁ νέος βασιλεὺς Ἀλεξάνδρος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ρωξάνη, ἡ θυγάτηρ τοῦ Φιλίππου (τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου) Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες. Καὶ ἐπῆλθε

μὲν εἰς βοήθειαν τῆς Πύδνης ὁ Αἰακίδης· ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ, δυσ-αρεστηθεὶς διότι ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς τηλικούτους ὑπεβάλλετο κινδύνους ἄνευ ὠφελήματός τινος, στασιάζει, καθαιρεῖ τὸν βασιλέα καὶ συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις πέμπει εἰς Ἡπειρον ἐπιμελητὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Λυκίσκον· ὥστε ἡ Πύδνα ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀντέχει μὲν ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τὴν ὄντως ἡρωϊκὴν καρτερίαν τῆς ἀτρομῆτου Ὀλυμπιάδος, ἀλλὰ τελευταίον, ἐν ἔαρι τοῦ 316, παραδίδεται εἰς τὸν Κασσάνδρον. Ὁ δὲ, θανατώνει τὴν γηραιὰν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως, περιορίζει εἰς Ἀμφίπολιν τὸν νέον Ἀλεξάνδρον ἐξαετῆ ἤδη ὄντα, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ρωξάνην, ἀναγκάζει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς, λαμβάνει σύζυγον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄρχει ἔκτοτε ἀπολύτως τῆς Μακεδονίας μὴ φέρων μὲν εἰς τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα, ἀλλ' ἐξασκῶν ἅπαν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ὥστε καὶ πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Κασσάνδρειαν, τότε ἔκτισεν ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης, ἧτις μέχρι σήμερον φέρει τὸ τοῦ δυνάστου ἐκεῖνου ὄνομα, Κασσάνδρα καλουμένη. Ἡ ἐνότης τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ λεπτοῦ ἐξηρτάτο νήματος, ἀπὸ τοῦ δεσμίου ἐκεῖνου παιδός. Τὰ δ' ἐν τῇ μεταξὺ κατὰ τὴν Ἀσίαν συμβάντα, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν τὴν ἐξιστόρησιν, ἐμελλον εἶναι μάλλον νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν κατακερματισμὸν τοῦ Κράτους.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὸν σωματοφύλακα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Πύθωνα, ὅστις, κατὰ μὲν τὴν ἐπὶ Περδίκκου πρώτην τῶν χωρῶν διανομὴν, προεχειρίσθη σατράπης τῆς μικρᾶς Μηδίας (σελ. 167) μετὰ δὲ τὸν τοῦ Περδίκκου θάνατον ἀνηγορεύθη εἰς τῶν δύο Ἐπιμελητῶν τοῦ κράτους, ἡγαγκάσθη ὁμοῦς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ παραιτηθῇ τούτου τοῦ ἀξιώματος (σελ. 185). Τότε διορισθέντος Ἐπιμελητοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ γενομένης νέας χωρῶν διανομῆς ἐν Τριπαραδείσῳ, ὁ Πύθων διετήρησε μὲν τὴν σατραπείαν τῆς μικρᾶς Μηδίας ἔν' ἀποζημιωθῆ δὲ διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπιμελητοῦ τὸ ὅποσον εἶχεν ἀποβάλει, ἀνηγορεύθη προστούτος γενικῆς διοικητῆς τῶν ἀνατολικωτέρων σατραπειῶν, ἢ κατὰ Διόδωρον, στρατηγὸς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἁπασῶν, ἂν καὶ κατ' ἄλλην γνώμην βραδύτερον ἐσφετερίσθη οἰκοθεῖν τὴν γενικὴν ταύτην διοίκησιν.

Ὅπωςδῆποτε ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνῷ ὁ μὲν Ἀντίγονος ἤσχολετο εἶναι περὶ τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξέπεμπε τὸν

Κάσσανδρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὃ δ' Εὐμένης ἴστατο ἔτι ἐν Κιλικίᾳ, ὃ Πύθων ἐκεῖνος ἐδουλεύθη νὰ γίνῃ καθ' ὀλοκληρίαν κύριος τῶν ἄνω σατραπειῶν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐμβάλων τὸ πρῶτον εἰς Παρθυαίαν, συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν σατράπην αὐτῆς Φίλιππον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Εὐδῆμον. Ἀλλὰ τότε ἐνοῦνται ἄλλοι οἱ σατράπαι τῶν ἄνω χωρῶν, κατατροποῦσι τὸν Πύθωνα περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 318 καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ παρὰ τῇ Σελεύκῃ εἰς Βαβυλῶνα. Ἐν τῇ μεταξῷ ὁ Εὐμένης, καὶ τοι συνεκρότησεν ἀξιόλογον δύναμιν ἐν Κιλικίᾳ, δὲν ἦτο ὅμως ἔτι ἐνάμιλλος πρὸς τὸν Ἀντίγονον· ἐβλεπε τοῦτον πράττοντα ὡς ἂν ἐσκόπει νὰ περαιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐνταῦθα νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα· ἤσθάνετο ὅτι διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο, διὰ νὰ ἐμπορέσῃ νὰ κοινωνήσῃ ἀμέσως μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ προσλάβῃ ἐκεῖθεν νέας δυνάμεις, ἔχει ἀπαραίτητον χρεῖαν στόλου, οὗ ἄλλως ἐστὲρ εἶτο. Ὅθεν ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ εὗρῃ ἐκ παντὸς τρόπου στόλον· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνέβαλεν εἰς Φοινίκην, ὑπὸ φρουρῶν τοῦ Πτολεμαίου κατεχομένην, ἐκυρίευσεν αὐτὴν εὐχερῶς, κατεσχεύασεν ἐν θέρει δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον καὶ ἤδη ἤλπιζεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν καὶ, ἐνωθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μακεδονικοῦ στόλου, νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατὰ τῆς βασιλείας στάσιν, ὅτε αἴφνης βλέπει ἐπερχόμενον τροπαιοφόρον στόλον ἕτερον, τὸν στόλον τοῦ Ἀντιγόνου, τὸν πρὸ μικροῦ ἐν Βυζαντίῳ νικηφορήσαντα, Διότι ὁ Ἀντίγονος, καὶ τοι ἠδύνατο ἤδη ἀκωλύτως νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην, μαθὼν ὅμως τὰ παρὰ τοῦ Εὐμένους ἐνεργούμενα, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ καταλίπῃ ὀπισθὲν τοῦ τοιοῦτον πολέμιον, καὶ, μεταβαλὼν ἀμέσως σχέδιον, παραδίδει τὴν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχὴν εἰς τὸν σατράπην Καρίας Ἀσανδρον, ἀναχωρεῖ μετὰ 20000 πεζῶν καὶ 4000 ἵππέων ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χωρῶν ἐπὶ Κιλικίαν, καὶ ἐκπέμπει συγχρόνως τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἐκεῖ παράλια. Ἄμα δ' ἐμφανισθείσης τῆς τροπαιοῦχου ταύτης δυνάμεως, οἱ Φοινίκες ἐγκαταλείπουσι τὸν Εὐμένη καὶ παραδίδονται εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Τὰ κατὰ τὸν Εὐμένη ἀπέδησαν ἐντεῦθεν δεινότατα· διότι στερηθεὶς τοῦ στόλου, ἀπέβαλε πάντα τρόπον κοινωνίας μετὰ τῆς Εὐρώπης· ἴδιαν ἀξιόμαχον πρὸς τὸν Ἀντίγονον δύναμιν δὲν εἶχε· σύμμαχον δὲν ἔβλεπε κανένα πιθανὸν οὔτε ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὔτε ἐν Φοινίκῃ. Πᾶς ἄλλος ἤθελε περιέλθει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος εἶναι ματαία καὶ ὅτι καιρὸς εἶνε νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ἴδιου συμφέροντος, συν-

θηκολογῶν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Καρδιανὸς δὲν ἀπηλείσθη καὶ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἐμελλε νὰ κρατήσῃ ὀρθὴν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ βασιλικὴν σημαίαν. Μὴ βλέπων τί ἔχει ἤδη νὰ πράξῃ ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ, ἐτράπη ἀπὸ Φοινίκης εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας χώρας, ὅπου ἤξευρε τοὺς σατράπας συνασπισθέντας, ἐν ὀνόματι τῆς βασιλείας, κατὰ Πύθωνος καὶ Σελεύκου, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Κοίλης Συρίας, παρεχέμασεν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἐντεῦθεν συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ Πύθωνος καὶ τοῦ Σελεύκου, προσκαλέσας αὐτοὺς «δοῦναι τοῖς βασιλεῦσι» συντασσόμενοι μετ' αὐτοῦ, στρατηγῶν ὄντος τῆς Ἀσίας κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι μὲν ἔτοιμοι νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς βασιλεῖς, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἄνδρα καταδικασθέντα εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· καὶ ἐνταυτῷ διεμήνυσαν εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις, ἐπερχόμενος κατόπιν τοῦ Εὐμένους, ἦτο ἤδη ἐν Μεσοποταμίᾳ, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Εὐμένης, εἰσελθὼν ἐν ἀρχῇ τοῦ 317, εἰς Σουσιανὴν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ τοὺς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἡγεμόνας, Πευκέστην τὸν Περσίδος (ἄλλοτε σωματοφύλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελέσαντα), Τηληπόλεμον Καρμανίας, Σιβύρτιον Ἀραχωσίας Ἀνδρόβαζον σταλέντα παρὰ τοῦ σατράπου Παροπαμισαδῶν Ὁξυάρτου, Στάσανδρον Ἀσίας, καὶ Εὐδῆμον Ἰνδικῆς, οἵτινες προσῆλθον τῷ ὄντι εἰς Σουσιανὴν ἄγοντες ἐν ὄλῳ 11,200 πεζοὺς, 4,600 ἵππους, καὶ 125 ἐλέφαντας, εἰς οὓς μετ' ὀλίγον ὁ Πευκέστης προσέθηκεν ἔτι, ἐκ Περσίδος προσαγαγῶν, 10,000 τοξότας. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε καὶ ὁ Εὐμένης, προσλαβὼν καθ' ὁδὸν τὸν τῆς Μεσοποταμίας σατράπην Ἀμφίμαχον, 15,000 πεζοὺς ἐν οἷς τοὺς ἀηττήτους ἀργυράσπιδας, καὶ 2,800 ἵππους ἢ ὅλη αὐτοῦ δύναμις ἀπέβη λόγου ἀξία. Καὶ ἦλθον μὲν εἰς μέσον ἔριδες τινες περὶ ἡγεμονίας· ἰδίως ὁ Πευκέστης ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς ἀρχηγός· ἀλλ' ὁ Εὐμένης κατώρθωσε διὰ τοῦ ἐπιτηδεῖου αὐτοῦ τρόπου, νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπερτάτην, διεύθυνσιν, τὸσφ μάλλον ὅσφ δυνάμει τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων, αὐτὸς καὶ μόνος εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς ἐν Σούσις περιλιπομένους ἔτι θησαυροὺς.

Ἐν τούτοις ὁ Ἀντίγονος, περὶ μᾶλλον τοῦ 317, ἀναζεύξας ἐκ Μεσοποταμίας, ἠνώθη ἐν Βαβυλῶνι μετὰ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πύθωνος, μεθ' ὧν συνετάσσετο καὶ ὁ στρατηγῶν τοῦ στόλου περιώνυμος Νέαρχος

διέβη τὸν Τίγγριν, προήλασεν εἰς Σούσα, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐνταῦθα φρούρων τοὺς Θησαυροὺς Ξενοφίλος ἀπεποιήθη, νὰ παραδώσῃ αὐτοὺς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Σελεύκον τὴν ἐκπολιόρχησιν τῆς ἄκρας τῆς πόλεως ἐκείνης. Αὐτὸς δὲ ὤρμησε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ἐπὶ τοὺς πολεμίους· ἀλλὰ διερχόμενος ἐν μέσῳ τοῦ θέρους τὰ πεδία τῆς Σουσιανῆς ὑπέστη πολλὰς ζημίας, καὶ ἔπειτα περὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ποταμοῦ Κοπράτου, προσβλήθεισ ὑπὸ τοῦ Εὐμένους, ἔπαθεν ἡτταν δεσινὴν καθ' ἣν ἀπέβαλε περὶ τοὺς 8,000 ἄνδρας, τοὺς μὲν φονευθέντας, τοὺς δὲ αὐτομολήσαντας· ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὴν μέχρι Μηδίας ὑποχώρησιν ἧτις ἐπὶ πλεονεξίᾳ εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ νέας ζημίας καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν. Ἄλλὰ χάρις εἰς τὴν καρτερίαν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ Ἀντιγόνου, ἔφθασαν τελευταῖον εἰς Μηδίαν, τὴν σατραπείαν τοῦ Πύθωνος, οἱ καταπεπονημένοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, καὶ εὖρον ἐκεῖ ἀσφάλειαν καὶ ἀναψυχὴν καὶ πόρους θαυσιεῖς, τοὺς ἐν Ἐκβατάνοις σιζομένους ἔτι μεγαλύτερους Θησαυροὺς.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένην, μαθόντες τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἀντιγόνου μέχρι Μηδίας, περιέστησαν εἰς πολλὴν περὶ τοῦ πρακτέου ἀμφιβολίαν. Ὁ μὲν Εὐμένης ἤθελε νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, νὰ γίνωσι κύριοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ συνενωθῶσιν ἐκεῖθεν μετὰ τῶν βασιλέων καὶ οὕτω παντοδύναμοι γενόμενοι, νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς βασιλείας πολεμίους. Ἄλλ' οἱ σατράπαι, ἰδίως κηδόμενοι περὶ τῶν σατραπειῶν αὐτῶν, ἀπέκρουσαν παντὶ σθένει τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο βούλευμα· ἰσχυρίσθησαν δὲ δέον πρὸ πάντων νὰ κατατροπώθῃ ὁ Ἀντίγονος· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ καταδιωχθῇ εἰς τὰς ὄρεινὰς τῆς Μηδίας χώρας, προέτειναν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Περσίδα, τὴν τοῦ Πευκέστου σατραπείαν. Ὑπερίσχυσε λοιπὸν ἡ γνώμη αὕτη καὶ ὁ στρατός, μεταβάς εἰς Περσέπολιν, ἔτυχεν αὐτόθι λαμπρᾶς ὑπὸ τοῦ Πευκέστου δεξιώσεως, ὅστις ἠγωνίσθη πάλιν, δι' εὐωχιῶν καὶ δώρων, νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν· ἀλλ' ὁ Εὐμένης ἐπαταίωσεν καὶ ἤδη τὴν ραδιουργίαν ταύτην, μετ' οὐ πολὺ δέ, διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠσφαλίσθη ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ κράτος τοῦ ἐξόχου ἐκεῖνου ἀνδρός. Τῷόντι, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, ἔφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς Περσέπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Ἀντίγονος, ἀναπαύσας καὶ ἐπιρρώσας τὸν στρατὸν ἐν Μηδίᾳ ἐπέρχεται εἰς τὴν Περσίδα· τὸ δὲ δεινότερον, συνέπεσε νὰ νοσήσῃ τότε ὁ Εὐμένης ἐκ πυρετοῦ

ἰσχυροῦ, ὥστε τὰ βασιλικὰ τάγματα, τὰ ὅποια εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐν κινδύνοις εἶχον πεποιθῆσιν, παντάπασιν ἠθύνθησαν. Κατ' εὐτυχίαν ἤρχισε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναλαβάνῃ καὶ ἠδυνήθῃ νὰ διατάξῃ τὴν πρὸς τὰ πρῶτα πορείαν, παρακολουθῶν αὐτὸς ἐν φορεῖᾳ, διότι ἦτο ἔτι παντελῶς ἀδύνατος. Καὶ ἐπλησίασαν οὕτω οἱ δύο στρατοί, ἡ δ' ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν σατραπῶν, ὑπερβαλοῦσα τελευταίους τινὰς λόφους, εὗρεν αἴφνης ἀντικρὺ αὐτῆς τοὺς πολεμίους εἰς τὸ πεδῖον καταβαίνοντας. Ἄλλ' ἅμα αἱ πρῶται τῶν ἀργυρασπίδων τάξεις κατείδον τὴν λάμπιν τῶν χρυσῶν ὄπλων τοῦ ἀνιπάλου ἀγέματος, καὶ τοὺς πύργους τῶν ἐλεφάντων καὶ τὰς πορφύρας δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τὰ θηρία εἰς μάχην ἀγόμενα, ἐπιστήσασαι διὰ μιᾶς τὴν πορείαν καὶ τὰ ὄπλα πρὸς τὴν γῆν ἐρείσασαι, ἐδόθησαν ὅτι δὲν προχωροῦσι βήμα ἐὰν δὲν προσέλθῃ ὁ στρατηγός. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Εὐμένης, διέταξε ν' ἀνακομίσωσιν αὐτὸν ὁρμαίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ προφθάσας καὶ ἀποκαλύψας τὰς ἐκατέρωθεν αὐλαίας τοῦ φορείου, προέτεινε τὴν δεξιὰν χαίρειζων τοὺς συναγωνιστάς. Οἱ δὲ ἅμα εἶδον αὐτὸν, εὐθὺς ἀσπασάμενοι μακεδονιστὶ τῇ φωνῇ, ἀνύψωσαν τὰς ἀσπίδας καὶ ἐπεκρότησαν διὰ τῶν σαρισσῶν καὶ ἠλάλαξαν, προκαλούμενοι ἤδη τοὺς πολεμίους, διότι ἔχουσι παρόντα τὸν ἡγεμόνα. Καὶ ὁ Εὐμένης παρευθὺς, ἀνω καὶ κάτω κομιζόμενος, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην, ὥστε ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἀκούσας ἐκεῖνον νοσοῦντα, ἐπήρηχτο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τοὺς λοιποὺς εὐχερῶς, ἰδὼν νῦν ἀπροσδοκῆτως τὴν θαυμαστὴν ταύτην διάταξιν ἐξεπλάγη μετ' ὀλίγον ὅμως, παρατηρήσας ἐπιμελέστερον διέκρινε τὸ φορεῖον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κέρατος εἰς τὸ ἄλλο μεταφερόμενον, καὶ τότε γελᾶσας μεγάλη τῇ φωνῇ καθῶς, συνήθειζεν, εἶπε πρὸς τοὺς φίλους· «Τοῦτο λοιπὸν τὸ φορεῖον εἶναι τὸ ὅποιον τοσοῦτον ἐπιτηδεῖως ἀντεπεξῆλθε καθ' ἡμῶν,» καὶ διέταξεν εὐθὺς νὰ ἀπαγάγωσιν ὀπίσω τὴν δύναμιν καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ νὰ στρατοπεδεύσωσι. Μετὰ τινὰς ἡμέρας μάλιστα ἠθέλησε νὰ ἐκχωρήσῃ ὅλως ἐκ τῆς Περσίδος εἰς Γαδιηνὴν τῆς Σουσιανῆς, χώραν πλουσίαν ἐν ἡ ἠδύνατο νὰ διαχειμάσῃ, κοινωνῶν προχείρως μετὰ τοῦ ἐν Σούσοις ἔτι διατρίβοντος Σελεύκου. Ἀλλὰ τοῦ Εὐμένους νοήσαντος τὸ βούλευμα καὶ ἐπιχειρήσαντος νὰ κόψῃ τὴν δίοδον τοῦ ἀντιπάλου, συνέδη ἐντεῦθεν σύγκρουσις μεγάλη καὶ πείσματώδης, ἡ τοῦ Ἀντιγόνου δύναμις ἦτο καθυπερτέρα τῆς τοῦ Εὐμένους· οὐδὲν ἦττον ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἄκριτος, διότι ἐκάτεροι ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Καὶ ἀπέβαλε μὲν ὁ Ἀντίγονος πολὺ πλείονας ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐμένην το-

σοῦπον ἐξησθένησαν, ὥστε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ἐκείνου ὑποχώρησιν, ἀπελθόντος ἤδη ἀνενοχλήτως αὐτοῦ εἰς Μηδίαν, ἐνῶ δὲ Εὐμένης ἔμεινε νὰ διαχειμιάσῃ εἰς Γαδινην.

Ἐνταῦθα παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ἠλαττώθη αὐτῶν τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ Εὐμένους ἀξίωμα· ὁ στρατὸς παρεδόθη εἰς πολλὴν βίου ἀκολασίαν· τὰ δὲ διάφορα αὐτοῦ σώματα ἐπὶ τοσοῦτον διεσκαδάσθησαν ὥστε τινὰ ἐξ αὐτῶν κατήντησαν ν' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμερῶν ἕξ. Ὁ Ἀντίγονος ἐμάνθανε ταῦτα πάντα καὶ ἠθέλησε νὰ ὠφελθῆ ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην τῶν ἐντιπάλων, ἐπιπίπτων ἐν μέσῳ χειμῶνι κατ' αὐτῶν ἀδοχήτως. Ἡ χώρα τῆς Μηδίας ἐν ἣ οὗτος ἐστάθμευσεν ἀπείχετο ἀπὸ τῆς Γαδινητῆς ἐν ἣ διέτριβόν οἱ πολέμοι, διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ, τῆς παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους διερχομένης, σταθμοὺς 25· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὄρους ἐξαπλοῦται πεδίον εὐρὺ ἀδενδρον, ἀνυδρον, ἀκατοίκητον, ἀλγυθῆς ἐρημία. Διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Ἀντίγονος νὰ πορευθῆ, διότι δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἐντὸς 8 μόνον ἡμερῶν καὶ νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς πρὶν λάβωσι καιρὸν νὰ συναθροισθῶσιν.

Ἐπὶ τούτῳ παρηγγέλθησαν τὰ στρατεύματα τὰ ἦναι ἕτοιμα πρὸς ἀνάξευξιν, νὰ προπαρασκευάσωσι δέκα ἡμερῶν τροφὰς διὰ τοὺς ἀνδρας καὶ τοὺς ἵππους καὶ νὰ προμηθευθῶσι 10,000 ἀσχοὺς ποτίμου ὕδατος. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἀρμενίαν, ὅτε αἰφνης περὶ τὰ μέσα δεκεμβρίου 317 κατήλθον εἰς τὴν ἐρημον. Ἵνα μὴ κατανοηθῶσι δὲ ἐπερχόμενοι, διετάχθησαν νὰ μὴ καίωσι πυρὰ κατὰ τὰς νυκτερινὰς στρατοπεδείας, εἰ καὶ τοσοῦτον ψυχρὰς οὐσας διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους. Καὶ ἐπορευθῆσαν ὁὔτως ἐπιπόνως ἐπὶ πέντε ἡμέρας· ἀλλὰ τότε τὸ ψυχρὸν ἀπέδη ἀφόρητον ὥστε, ἐδέησε νὰ ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάψωσι πῦρ, διότι ἄλλως ἀπαντες ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσι. Τότε ὅμως οἱ κατὰ τὰ πέριξ ὄρη οἰκοῦντες εἶδον τὸ κατάφωτον ἐκεῖνο σῶμα ἐν μέσῳ ἐρήμῳ, καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλῶσι τὸ γεγονός εἰς τοὺς περὶ Πευκέστην καὶ Εὐμένην. Ἡ ἀγγελία διὰ καμήλων δρομάδων κομισθεῖσα τάχιστα, κατετάραξε τοὺς σατράπας. Ἐντὸς 4 ἡμερῶν ἠδύνατο νὰ καταφθάσῃ ὁ πολέμιος, αὐτοὶ δὲ μόλις ἐντὸς 6 ἠδύνατο νὰ συνενώσωσιν ἀπάσας τὰς δυνάμεις· ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἀμηχανία, ὁ δὲ Πευκέστης πρόετεινε νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρις οὗ κατορθωθῆ ἢ ἐνωσις αὐτῆ. Τελευταῖος ἀνέστη ὁ Εὐμένης καὶ εἶπεν, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέστη διὰ τὸν ἄφρονα ἐπὶ τῆς παραχειμασίας διασκορπισμὸν, καθ' οὗ οὗτος εἶχε

τοσοῦτον ἀντισταθῆ· ὅτι ὅμως ὑπάρχει ἔτι τρόπος ἑξαγωγῆς, ἀν ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ· ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀναβληθῆ ἢ ἀφίξις τοῦ Ἀντιγόνου ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας, ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ κατορθωθῆ ἢ τοῦ στρατοῦ συμπύκνωσις, καὶ τότε ἐπιπίπτοντες ἐπὶ τοὺς καταπεπονημένους ἕνεκα τῆς πορείας ἐκείνης πολεμίους, εὐχερῶς δύνανται νὰ κατατροπώσωσιν αὐτούς. Πάντες ἐθαύμασαν τὸ παράδοξον τῆς γνώμης καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑπακούσωσιν. Ὁ δὲ πέμψας ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀπόντας ἡγεμόνας ταχυδρόμους κομίζοντας παραγγέλιαν νὰ φθάσωσιν ὅ,τι τάχιστα εἰς τὸ κράσπεδον τῆς ἐρήμου, διέταξε τοὺς παρόντας νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι μεθ' ὄλων τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν. Καὶ φθάσας εἰς μετέωρόν τινα χώρον ἐστραμμένον ἐπὶ τὴν ἐρημον καὶ πανταχόθεν ὀρατόν, ἔθετο ἐνταῦθα τὰ σημεῖα στρατοπέδου μεγάλου περιλαμβάνοντος ἑβδομήκοντα σταδίων περιφέρειαν, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάπτωσι καθ' ἑκάστην νύκτα πυρὰ πολλὰ ὥστε μακρόθεν νὰ ἔχη τὸ κατασκευάσμα ὄψιν ἀληθινῆς στρατοπεδείας. Τούτων γενομένων, οἱ κάτοικοι ἐτέρων τινῶν παρακειμένων ὄρεων, φίλοι ὄντες τοῦ Πύθωνος τῆς Μηδίας καὶ πρῶτοι ἀπατηθέντες, κατέδραμον εἰς τὸ πεδίον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἀντίγονον ὅτι στρατὸς μέγας εἶναι ἕτοιμος νὰ τὸν ὑποδεχθῆ. Ἐβλεπον δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον στρατιῆγοι τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πυρῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Εὐμένης, ἐγκαίρως πληροφορηθεὶς τὸ βούλευμα αὐτῶν, προέφθασε νὰ συγκεντρώσῃ αὐτόθι ἀπαντα τὸν στρατόν. Ὅθεν ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων φρόνιμον νὰ ἐπέλθῃ, μετὰ ταγμάτων ὑπὸ τοσοῦτον δυσχεροῦς πορείας καταβεβλημένων, ἐπὶ ἀντιπάλους πρὸ ἡμερῶν ἕτοιμους καὶ ἀναπαυομένους, ἔσπευσε νὰ ἐγκαταλείπῃ τὴν ὁδὸν ἣς εἶχε ἤδη διέλθει ὑπὲρ τὸ ἡμισυ· καὶ τραπεῖς ἐν τῷ ἄμα δεξιᾷ ἐδάδισε πρὸς τὴν λεωφόρον, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον πολλαὶ πόλεις καὶ κῶμαι, ὅπου οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ εὐρωσι πάσαν ἀναψυχὴν καὶ προμήθειαν. Μεταβαλὼν δὲ οὕτω πορείαν ἐθαύμαζε πῶς τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατόπεδον οὐδὲν ἐδίδε σημεῖον ζωῆς καὶ οὐδεμίαν τοῦλάχιστον καταδίωξιν ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκουμένην χώραν ἐξηγήθησαν τὰ πάντα· οἱ πέριξ φίλοι ὄρεινοὶ ὠμολόγησαν ὅτι κατ' ἀρχάς, διὰ τὰ πολλὰ ταῦτα πυρὰ, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ὑπαρξιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ νῦν, μηδὲν ἕτερον τεκμήριον βλέποντες τῆς παρουσίας ἀξιολόγου δυνάμεως, πείθονται μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους στρατόπεδον στρατιώτας δὲν ἔχει. Οὐδὲν ἦττον τὸ βούλευμα τοῦ Ἀντιγόνου

ἐματαιώθη ἤδη· καὶ οὗτος σφόδρα ὀργισθεὶς διότι τοσοῦτον οὐκ ἔτρωε κατεστρατηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιζητήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου κρίσιμόν τινα μάχην.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρουσαν ἀπαναχόθεν περὶ τὸν Εὐμένην τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σήματα· μῆνοι οἱ ἐλέφαντες ἔλειπον ἔτι, ὁ δ' Ἀντίγονος, μαθὼν ὅτι ἐκεῖ που πλησίον διατρίβουσι μεμονωμένοι πάσης βοήθειας, ἤλπισεν ὅτι δύναται, ἀφνειῶς καὶ βαγδαίως ἐπιπίπτων, νὰ ἀφαιρέσῃ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων τὸ κύριον ἐκεῖνο αὐτῶν ὕπλον. Ἐκπέμπει λοιπὸν ἐπὶ τούτῳ, 2,2) ἐλαφροῦς ἵππεῖς καὶ ὄλους τοὺς ψιλούς πεζούς. Ἀλλὰ τὸν ἀγρυπνῶν Εὐμένην οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ κίνδυνος· ὑποπεύσας τι ἐβουλεύετο ὁ ἀντίπαλος, προεξέπεμψε καὶ οὗτος 1,500 ἵππεῖς λογάδας καὶ 3,000 πεζούς ἐκ τῶν ψιλῶν, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐλεφάντων. Καὶ εἶχον ἤδη προφάσαι· οἱ πολέμιοι, εἶχον τρέφει τοὺς ὀλίγους ἵππεῖς ὅσοι ἐφρούρουν τὰ θηρία καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐπέτυχε τὸ πραξικόπημα, ὅτε ἀφνης ἐπιφανείσῃ ἡ τοῦ Εὐμένους ἐπικουρία, ἀνέσσωσε τοὺς ἐλέφαντας καὶ ἀνεκόμισεν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον.

Οὕτω διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς προνοίας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἀπῆλλαγή, ὁ στρατὸς ἀπὸ καταστροφῆς θεαίας, ἠνωρθώθησαν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλλων στρατηγῶν, συνήροισθησαν ἐπὶ ἐν πάσαις αἱ δυνάμεις καὶ ἀνεσώθησαν οἱ ἐλέφαντες. Πάντες ἀπεθαύμαζον τὸν μέγαν ἡγεμόνα· καὶ ἐπελθούσης ἤδη τῆς κρίσεως τοῦ ἀγῶνος, πάντες ἀπήτησαν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον νὰ ἀνατεῖλῃ ἡ ὑπεριάτη διεύθυνσις· πάντες ἐκτὸς τῶν στρατηγῶν, οἵτινες φηλοῦντες τὴν ὑπεροχὴν ταύτην καὶ ἀγανακτοῦντες διότι ἀναγκάζονται αὐτὸς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ξένον, ὡς τὸν ἔλεγον, συνώμασαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν ἅμα ἀπαλλαγέντες τοῦ Ἀντιγόνου διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μάχης. Προῖστατο δὲ τῆς ἐπιβουλῆς οἱ τῶν ἀργυρασπίδων ἡγεμόνες Ἀντιγένης καὶ Τεύταμος· Ὁ Εὐμένης ἔμαθε τὰ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ δὲν ἐπορήθη. Ἀπελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, εἶπε μόνον πικρῶς εἰς τοὺς φίλους ὅτι «ἐν πανηγύρει θηρίων ἀναστρέφεται,» ἔγραψε τὴν διαθήκην του, ἔσχισε καὶ ἠφάνισε τὰ γράμματά του ἵνα μὴ, τελευτήσαντος αὐτοῦ, προκύψωσι συκοφανταίαι καὶ κίνδυνοι διὰ τοὺς γράψαντας καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὐελπίς ἔτι, ὅτι νικήσας θέλει ματαιώσαι τῶν ἀγνωμόνων συστρατήγων τὰ ἐπιβουλεύματα. Καὶ ἀντιπαρετάχθησαν λοιπὸν οἱ δύο στρατοί, ὁ μὲν τοῦ Ἀντιγόνου συγκείμενος ἐξ 22,000 πεζῶν, ἵππέων δὲ 9,000 καὶ ἐπέκεινα, καὶ 65 ἐλεφάντων· ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους συμποσοούμενος εἰς

36,700 πεζούς, 6,500 ἵππεῖς καὶ 114 ἐλέφαντας. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ τελευταίου ἦτο πρόδηλος· διότι εἶχε μὲν ἵππικὸν ὀλιγώτερον, ἀλλὰ πεζικὸν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον καὶ ἐλέφαντας σχεδὸν διπλασίους· τὰ δὲ πάντων σπουδαιότερον, εἶχε τοὺς παλαιμάχους ἐκείνους ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἐλογίζοντο ἀήττητοι, καὶ τοσαύτην ἔπνεον ἀγανάκτησιν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς μάχης, διὰ Μακεδόνας ἵππεως προεκπεμφθέντος ἐπὶ τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου, ἤλεξαν αὐτὴν πικρῶς, ἀνασώσαντες· «ἐπὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν, ὃ κακαὶ κεφαλαί, τολμᾶτε νὰ ἄρτετε χεῖρας, τοὺς μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ ὄλα κατειργασμένους;» Γενομένου δὲ τοῦ κηρύγματος τούτου, παρὰ μὲν τοῖς ἐναντίοις ἠκούσθησαν φωναὶ δυσχερεῖς ὅτι ἀναγκάζομενοι διαμάχονται πρὸς συγγενεῖς καὶ πρεσβυτέρους, οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένην ἐνθουσιωδῶς ἀνεδόσαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς τὴν ταχίστην ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Τὰ πάντα λοιπὸν προεμήνουον νίκην λαμπράν· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ τὰς χρηστὰς ταύτας προδοκίας, ἡ προδοσία τῶν ἄλλων στρατηγῶν, οἵτινες δὲν ἠθέλησαν νὰ περιποιήσωσι νέον εἰς τὸν μισητὸν Εὐμένην θρίαμβον. Τῷόντι· εὐθὺς ἀρξάμενης τῆς μάχης, ὁ Πευκέστης ἐγκαταλείπει τὴν ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τάξιν, συμπαράσῳρων καὶ μέρος ἀξιόλογον τοῦ ἵππικου· τὸ λοιπὸν εὐάριμον ἵππικὸν δὲν δύναται ν' ἀνβέξῃ· οἱ πεζοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀργυράσπιδες ἀναδείκνυνται νικηφόροι καὶ ἐπάγονται φοβεράν σφαγὴν τῶν ἀντιπάλων· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος ἐν τῷ μεταξὺ, ὠφελθεὶς ἀπὸ τῆς τοῦ Πευκέστου ὑποχωρήσεως, ἐπιπίπτει εἰς τὸ δπισθεν τῆς παρατάξεως τοῦ Εὐμένους, ὅπως οὖν μακρὰν κείμενον καὶ ὑπὸ ὀλίγων φρουρούμενον στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ κυριεύει ἅπασαν μὲν τὴν ἐν αὐτῷ πλουσίαν ἀποσκευὴν, ἀπάσας δὲ τὰς γυναῖκας καὶ ἅπαντα τὰ τέκνα τῶν ἀργυρασπίδων καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Εὐμένης εἰς μάτην καθικετεύει τὸν Πευκέστην νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ· ὁ Πευκέστης θεδαίων ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀνεπανόρθωτον, ὑποχωρεῖ ἀκαταπαύστως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ἀναγκάζονται, εἰ καὶ ἐν πληρεστάτῃ τάξει, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης, καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι παρὰ τὴν ὄχθην παρακειμένου τινὸς ποταμοῦ, ἀναφανδὸν κηρύττοντες ὅτι ὁ Πευκέστης ἦτο ὁ παραίτιος ταύτης τῆς συμφορᾶς.

Ἐκεῖ περὶ τοὺς ἀργυράσπιδας ἠηροισθησαν ὁ Εὐμένης, οἱ σατράπαι, τὰ διάφορα ἄλλα τοῦ στρατοῦ ἀποσπάσματα, καὶ ἐδουλεύθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Εὐμένης ἠξίωσεν ὀρθῶς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγο-

νος ἀπέβαλεν ἅπαν τὸ πεζικόν, ἐπαναλαμβανομένης τῆς μάχης τῆν ἐπιούσαν, ἢ καταστροφή αὐτοῦ ἦτο βεβαία. Κατὰ δυστυχίαν οἱ σατράπαι ἄλλα ἐβουλεύοντο, τὸ δὲ δεινότερον, οἱ ἀργυράσπιδες ἤθελον πρὸ πάντων ν' ἀνακτῆσωσι τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, καί, ἐνδόντες ἤδη εἰς τὰς ἐπιβούλους εἰρηγήσεις τοῦ Τευτάμοι διεπρεσβεύσαντο πρὸς Ἀντίγονον ζητοῦντες ἐπὶ παντὶ ὄρω ὅσα οὕτως ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῶν· ὁ δὲ ἀπεκρίθη ἀμέσως ὅτι ἀποδίδει τὰ πάντα ἢ μόνον παραδοῖη αὐτῷ ὁ Εὐμένης. Καὶ οὕτω παρεδόθη ὁ Εὐμένης ἠτύοι κησαν οἱ ἀργυράσπιδες, ἠτύομόλησεν ὁ Πευκέστης μετὰ τῶν Περσῶν αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σατραπῶν, οἱ μὲν ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο, οἱ δὲ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὰς ἰδίας σατραπείας. Καθὼς πολλάκις ὅμως συμβαίνει, πρῶτοι οἱ προδόται ἔλαβον ἀμέσως τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κακίας αὐτῶν, ὁ Ἀντιγόνος, ὁ Εὐδήμιος, πλείστοι ἄλλοι θανατωθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου· αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες οἱ ἀτιμάσαντες τὰς λευκὰς αὐτῶν τρίχας διὰ τῆς πράξεως ἐκείνης, ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ, ἀλλὰ ἐξώρας πλέον, νὰ μετανοήσωσι δι' αὐτήν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Εὐμένην ἐδίστασεν ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ τινὰς ἡμέρας περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ γενναῖος Νέαρχος καὶ ὁ νέος τοῦ Ἀντιγόνου υἱὸς Δημήτριος, ὅστις ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἤρχισε τὸ τοσοῦτον πολυθρήλτον μετέπειτα γενόμενον πολεμικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἐφιλοτιμήθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ σώσωσι τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλὰ πάντες ἢ λοιποὶ ἐξήτησαν ἐπιμόνως τὸν θάνατον αὐτοῦ· τὸ δὲ χεῖριστον, αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ συναγωνίσταί· κατακραύγαζον αὐτοῦ καὶ ἠπέιλον στάσειν, ἐὰν δὲν τιμωρηθῆ, ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶση καὶ διατάξῃ νὰ θανατωθῆ ὁ ἐνδοξὸς ἀρχιμάλωτος.

Τοιοῦτοτρόπως κατέλυσε τὸν πολυτάραχον καὶ πολυπράγμονα αὐτοῦ βίον ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης, εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα καὶ πέντε μόλις ἐτῶν. Ὁ Ἕλληνας οὗτος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐπιτηδεύτατος τῶν στρατηγῶν ὅσοι ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐὰν ἀπέτυχεν, ἀπέτυχε διότι ἠθέλησε νὰ φανῆ πιστὸς εἰς τὴν βασιλικὴν σημαίαν, εἰς τὴν ἐνότητά τοῦ κράτους, ἦτις, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ δύο ἐμπαλεστάτων γυναικῶν, ὑπὸ τοῦ βλακῆς Ἀρριδαίου Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ νηπιῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ συντηρηθῆ, ἐνῶ ὁ κύριος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Ἀντίγονος, ἐπέδωκε τὸν κατακερματισμὸν, ἔχων πρὸς τοῦτο φυσικοὺς συμμάχους ὄλους τοὺς ἰσχυροτέρους μεγιστάνας· πλὴν τούτου δὲ, ὁ Εὐμένης ἀπέτυχε καὶ διότι

ἴσως, Ἕλληνας ὢν, ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν· καὶ μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, οἱ Μακεδόνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀσπασθῶσι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἰσότητά, ἀλλ' ἀφοῦ ἐξέλιπεν ἡ πείσις τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου βραχίονος, προέκυψεν αὐθις εἰς μέσον ἢ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἀντιζηλία καὶ ἀντίπραξις. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Εὐμένης ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχέστερος τῶν λεγομένων διαδόχων, οὐδεὶς τούτων ἀπέβη ἐκείνου ἐνδοξότερος καὶ χρηστότερος· διὸ εἶναι εἰς ἐκ τῶν τριῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὗς κατέταξεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, ἦτις θέλει διδάσκει καὶ συγκινεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνδοξὸν ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι τιμώντες τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν.

Ὁ δ' Ἀντίγονος, παραδόξως οὕτω εὐρεθεὶς κύριος ἅπαντος τοῦ στρατοῦ τῆς ἄνω Ἀσίας, ἀπῆλθε, κατὰ τὰ μέσα Ἰανουαρίου 316, εἰς Μηδίαν καὶ διέτριψε περὶ τὰ Ἐκβάτανα τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος, καταστήσας ἐνταῦθα ἐκποδῶν τὸν ἀρχαῖον συνεργὸν Πύθωνα, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἀντιπράττοντα ἤδη σατραπὴν δὲ Μηδίας ἀνέδειξε τὸν Μῆδον Ὀροντοδάτην, καὶ στρατηγὸν τὸν Ἰππόστρατον. Ἐπειτα μετέβη εἰς Περσέπολιν καὶ ἐκεῖ ἐρρῦθμισε τὰ κατὰ τὴν Καρμανίαν, τὴν Βακτριανὴν, τοὺς Παροπαμισάδας, τὴν Ἀραχωσίαν καὶ τὴν Ἀρίαν. Εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας κατέλιπε τοὺς προηγουμένους σατράπας Τληπόλεμον, Στασάνορα, Ὀξυάρτην, τὸν Ρωξάνης πατέρα, καὶ Σιδύρτιον, τοὺς μὲν διότι δὲν ἦτο εὐκόλον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀποβάλῃ, ἰσχυροὺς ὄντας, τοὺς δὲ δι' ἄλλους λόγους· εἰς τὴν Ἀρίαν ἀπέστειλε τὸν Εὐδαγόραν, ἄνδρα ὀνομαστὸν ἐπ' ἀνδρεία καὶ συνέσει. Τελευταῖον σατράπην Περσίδος κατέστησε τὸν Ἀσκληπιόδωρον, ἀντὶ τοῦ Πευκέστου, τοῦ ὁποῦο ἀδελγὸν εἶναι τὸ τέλος, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότερον, παρέδωκεν εἰς τὸν Σιδύρτιον, τὸν ἡγεμόνα τῆς ἀπωτάτης Ἀραχωσίας, τοὺς ἀργυράσπιδας, «πάντα τρόπον ἐκτρίψαι καὶ καταφθεῖραι κελεύσας, ὡς λέγει Πλούταρχος, ὅπως μῆδεὶς αὐτῶν εἰς Μακεδονίαν ἄπεισι, μῆδ' ὄψεται τὴν Ἑλληνικὴν θάλατταν.» Ὡστε δεινὴν ἔλαβον τὴν τιμωρίαν οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι στρατιῶται διὰ τὴν κατὰ τοῦ Εὐμένους προδοσίαν· «καὶ γὰρ ἀσεβεῖς χρεῖται, παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Διόδωρος, τοῖς μὲν δυνάσταις διὰ τὴν ἐξουσίαν γίνονται λυσitelεῖς, τοῖς δ' ὑπακούουσιν ἰδιώταις μεγάλων κακῶν ὡς ἐπίπαν αἰτιαὶ καθίστανται.» Καὶ

οὕτω λοιπὸν ἐνῶ ἐν Εὐρώπῃ ἐθανατοῦντο ἀλληλοδιαδόχως οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου: Εὐρυδίκη, Ἀρριδαῖος, Ὀλυμπιάς, ἐν Ἀσίᾳ ἠφανίζοντο οἱ τελευταῖοι αὐτῶν λειτουργοί, Εὐδήμος, Ἀντιγνήνης, Εὐμένης, Πύθων, Πευκέστης, ἀργυράσιδες· ὥστε, ὅπως συνήθως συμβαίνει ἐν μεγάλαις κρίσεσιν, ἢ καταστροφῇ τῶν προσώπων, συμπερθεῖνε μετὰ τῆς τῶν πραγμάτων καταστροφῆς.

Ἐκ Περσепόλεως ἀπῆλθεν ὁ Ἀντίγονος εἰς Σουσιανήν, παρέλαθε τοὺς θησαυροὺς ὅσοι ὑπελείποντο ἐτι εἰς Σούσα, ἐν τῇ μεταξὺ κυριαθέντα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας δυσπιστῶν πρὸς τοῦτον διορίσας σατράπην Σουσιανῆς Ἀσπίδαν, ἓνα τῶν ἐγχωρίων καὶ, ἔχων ἤδη ἀναριθμητὸν χρημάτων πλήθος, μετέβη εἰς Βαβυλῶνα. Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς παντελῆ ρῆξιν πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις, μὴ ἀνεχόμενος τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅσα ὁ Πύθων ἐδραπέτευσε μετ' οὐ πολὺ διανοούμενος νὰ ζητήσῃ ἀσυλῖαν παρὰ Πτολεμαίῳ. Ὁ δ' Ἀντίγονος, καταστήσας σατράπην Βαβυλωνίαν Πύθωνα, τὸν Ἀγήνορος, τὸν ἐν τῇ Ἰνδικῇ διατελέσαντα πρότερον, ἔσπευσε νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰς δυτικὰς χώρας, ὅπου προσέδλεπεν ὅτι θέλει ἀναγκασθῆναι νὰ ὑπασθῆ νέους ἀγῶνας καὶ, περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 316, φθάσας εἰς Μαλλόν, διεχείμασεν αὐτόθι.

Βεβαίως ὁ Ἀντίγονος ἀπέβη ἤδη ὁ ἰσχυρότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· οὐδεὶς αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λογισθῆ ἐκείνου ἐνάμιλλος. Ὡς στρατηγὸς Ἀσίας, ἤρχεν ὅλων τῶν εὐρυτάτων καὶ πλουσιωτάτων χωρῶν ὅσαι ἠπλοῦντο ἀπὸ Ἰνδικῆς μέχρι Μεσογαίης. Τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐτυχίας ἔδωκε πρὸ μικροῦ ἐπιδείγματα λαμπρά· καὶ τοὶ δὲ ἐβδομηκοντούτης περίπου ὄν καὶ μονόφθαλμος, ἔσωξεν ἀκμαίας τὰς δυνάμεις, τόσῳ μᾶλλον ζωηρὸς καὶ ἐπιθιμος γινόμενος ὅσῳ δεινότεροι ἦσαν οἱ κίνδυνοι πρὸς οὓς ἀνεπέστηρχετο. Οἱ πόροι τοῦ ἦσαν ἀνεξάντητοι, διότι ἐκτὸς τοῦ ὑπερόγκου ἀπαιμιεύματος τὸ ὅποιον ἤθροισεν ἀπὸ Ἐκβατάνων καὶ Σούσων, ἐπ' ἐτήσιον εἰσῶδημα τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ χωρῶν συνεποσοῦτο εἰς 11,000 ταλάντων, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων τούτων ἦτο φειδολότατος. Πλὴν τούτων εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ στηρίζεται ἐπὶ οὐδὲν τοῦ περιωνύμου Δημητρίου, ὑπὸ σφοδρότατων μὲν οὐ στρατηγατομένου παλαιῶν, ἀλλ' ἐκ νεότητος ἀναδείξαντος ἐξαιρετὰ πολεμικὰ προτερήματα. Καὶ πᾶσιν, ὅλοι οἱ σπουδαῖοι ἀναιπρόσωποι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου εἶχον ἐκλείψει· δὲν ὑπελείποντο δὲ εἰμὴ ὁ ἐπταετής Ἀλεξάνδρος, ὁ νόσος τοῦ

μεγάλου ἀνδρὸς οὐδὲς Ἡρακλῆς, ὅστις οὐδὲν εἶχε νόμιμον δικαίωμα εἰς τὴν διαδοχὴν, καὶ δύο θυγατέρες τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἡτις ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεώς της (σελ. 178) ἔζη εἰς Σάρδεις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ἣν ἐγγίμην ἐσχάτως ὁ Κάσσανδρος, ἀμφοτέραι ὀλίγον ἐπιτήδεια νὰ ὑποστηρίξωσιν οἰκοθεν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ὡςτε ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντων ἰσχυρότερος καὶ πρωριζόμενος ἴσως νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ Κράτους.

Οὐ μόνον ἕμως ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἦτο πεπρωμένον ν' ἀποκατασταθῆ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀχανὴς ἀρχὴ ἦν κατεσκευάσασεν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Οἱ στρατηγοὶ ὅσοι κατεῖχον τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους τμήματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοιαύτην ἐκείνου ὑπεροχὴν· καὶ ἂν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν δὲν ἐτόλμα ἰδίᾳ ν' ἀνταγωνισθῆ, ἠγνώμειοι ὅμως ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων τούτων βουλευμάτων. Ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης Πτολεμαῖος, διὰ τὴν συντητὴν αὐτοῦ διοίκησιν, καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ὀλίγην μετοχὴν εἰς τὰς ἐμφυλίους διενέξεις, παραδόξως εὐπορήσας, ἦτο ἀντίπαλος τόσῳ μᾶλλον φοβερὸς ὅσω ἐθαλασσοκράτει, γενόμενος ἀφ' ἐνός κύριος τῆς Κυρήνης, προσοικειωθεὶς ἀφ' ἐτέρου τὴν ναυτικὴν τῶν Φοινίκων δύναμιν καὶ φίλος διατελῶν πολλῶν Κυπρίων ἡγεμόνων. Ὁ τῆς Θράκης δυνάστης Λυσίμαχος (σελ. 166), ὁ ἐπὶ ἐπταετίαν ὄλην ἀπασχοληθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθου ἀγῶνας, ἤδη οὐ μόνον τοῦτον κατετρόπωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπεξέτεινεν ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου καὶ ἐπὶ ἀπάσας τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐλληνίδας πόλεις· ὥστε ἰσχυρῶς ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀντιγόπου συμμαχίαν. Τελευταῖον ὁ Κάσσανδρος, κύριος γενόμενος, ὡς εἶδομεν, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξαιρετικῶς προσοικειωσάμενος τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐνοίαν διὰ τῆς ἐν θέρει τοῦ 316 διαταχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀνορθώσεως τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως, δικαίως ἀνησύχησε διὰ τὸ ὑπερόγκον ἀξίωμα τὸ ὅποιον ἐκτίσαστο ἐν τῇ μεταξὺ ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ σύμμαχος Ἀντίγονος. Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρχουν. Ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ σατράπης Καρίας Ἀσανδρος, ὃν ὁ Ἀντίγονος κατέλιπεν ἐπίτροπον τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς ἀπερχόμενος τῷ 318 κατὰ τοῦ Εὐμένηους, κατεσκευάσεν ἑκτοτε ἰδίαν ἀξιόλογον δύναμιν καὶ δὲν ἐφαίνετο παντάπασι διαθεθεμιένος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα ἀρχηγόν

αὐτοῦ. Ὅθεν εὐλόγως ὁ Ἀντίγονος περιέμενε μέγαν τινὰ ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἤθελε νὰ ᾖται πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένος.

Κύριον ὄργανον τῆς κατασκευασθείσης τότε κατ' αὐτοῦ συμμαχίας ὑπῆρξεν ὁ Σέλευκος, ὅστις, καταφυγὼν παρὰ Πτολεμαίῳ, ἔπεισε πρῶτον τοῦτον, καὶ ἔπειτα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν Κάσσανδρον καὶ τὸν Λυσίμαχον, ὥστε, ἐν ἀρχῇ τοῦ 315, ἀφοῦ ἐγένοντο μάταιαί τινες περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, συνεμάχησαν οὗτοι πάντες ἀναφανδὸν κατὰ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, συνεργῶν ἔχοντες καὶ τὸν σατράπην Καρίας Ἄσανδρον. Ὁ ἐντεῦθεν ἐκραγεῖς νέος πόλεμος διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα· στάδιον αὐτοῦ ἐγένετο ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀφρική· αἱ περιπέτεια ὑπῆρξαν ποικίλαι, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ κρίσιμον. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀντίγονος ὑπολαμβάνων, καὶ δικαίως, τὸν Πτολεμαῖον ὡς τὸν ἐπικινδυνότατον τῶν ἀντιπάλων, ἰδίως δι' ἣν εἶχε μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, ἐνήργησε τὰ θέοντα πρὸς κατασκευὴν ἀξιωμαχοῦ στόλου ἐν Ρόδῳ, ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἐν Φοινίκῃ· ἐπειδὴ δὲ ἡ Τύρος κατεῖχετο ὑπὸ αἰγυπτιακῆς φρουρᾶς, ἐπεχείρησε συγχρόνως τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου τούτου φρουρίου. Καὶ ἐνῶ περὶ ταῦτα διέτριβεν, ἐπεμψεν ἀφ' ἐνός τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἵνα καταβάλλῃ τὸν Ἄσανδρον, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸν μιλήσιον Ἀριστόδημον εἰς Πελοπόννησον μετὰ 1000 ταλάντων ἴνα, στρατολογήσῃ ὅσον ἔνεστι πλείστους μισθοφόρους, καὶ συμμαχήσας μετὰ Πολυσπέρχοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ κηρύξας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀντιγόνου τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀφρουρήτους, ἐλευθέρους, αὐτανόμους, καταλύσῃ τὸ ἐνταῦθα κράτος τοῦ Κασσάνδρου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔμενον ἄπρακτοι οἱ ἀντίπαλοι, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος. Ὁ παρὰ τούτου σταλεῖς εἰς Κύπρον Σέλευκος γίνεται κύριος τῆς ἀξιολόγου ταύτης ναυτικῆς νήσου, ἣν μάταιως ὁ Ἀντίγονος ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ· ἀνακηρύττει δὲ καὶ ὁ Πτολεμαῖος τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους, ὥστε οὐδτεροῖ οὕτω τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀριστοδήμου· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Κάσσανδρος παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνεργείας τοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, διότι ἔπεισεν Ἀλέξανδρον τὸν Πολυσπέρχοντος νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν συμμάχων, διοριζόμενος στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ἐκείνης. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖος οὐδὲν διέπραττε κατὰ Ἀσάνδρου, λαβόντος ἱκανὴν ἐπικουρίαν παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ὁ μόνος

κατασκευασθεὶς στόλος τοῦ Ἀντιγόνου κατετροπώθη περὶ τὴν λυκιακὴν παραλίαν ὑπὸ τοῦ αἰγυπτίου ναυάρχου Πολυκλείτου, καὶ ὁ Ἀντίγονος μάταιως ἐπὶ ἀκτῶ ἤδη μῆνας ἐπολιόρκει τὴν Τύρον. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τοῦ 315.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ὁ Ἀντίγονος ὑπῆρξεν ὁπωσοῦν εὐτυχέστερος. Ὁ πιστὸς Ἀριστόδημος, συμμαχήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐπέτυχεν νὰ ἀνορθώσῃ ἐν Πελοποννήσῳ τὴν μερίδα αὐτοῦ τὸσα μᾶλλον ὅσα, δολοφονηθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνέλαθε μὲν τὴν στρατηγίαν ἢ καλῆ καὶ γενναία σύζυγος αὐτοῦ Κρατησίπολις, ἀλλὰ περιωρίσθη κυρίως ἀμυνομένη ἐν Σικυῶνι. Εἶναι ἀληθές ὅτι, ἂν πρὸς μεσημβρίαν ἐμειοῦτο οὕτω τὸ τοῦ Κασσάνδρου κράτος, ἠϋξανε πρὸς βορρᾶν, διότι ἔπεισεν οὗτος τοὺς Ἀκαρνανᾶς νὰ ἐπέλθωσιν ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐπὶ τῆς Ἠπειροῦ ἀρχὴν κυριεύσας τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Ἐπίδαμνον. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως, ὁ Ἀντίγονος ἠνάγκασε τελευταίον, ἐν θέρει τοῦ 314, τὴν Τύρον νὰ παραδοθῇ, καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω τὴν ἐπὶ τῆς Συρίας κυριαρχίαν. Τότε δὲ καταλιπὼν ἐκεῖ 13,000 περίπου πεζῶν, 5,000 ἵππέων καὶ 40 ἐλέφαντας ὑπὸ τὸν υἱὸν Δημήτριον, εἰς 50, εἰκοσιδύο ἔτων μόλις ὄντα, ἔδωκε τέσσαρας ἐμπείρους συμβούλους, τὸν Νέαρχον, τὸν Ὀλύμπιον Ἀνδρόνικον, τὸν Φίλιππον καὶ Πύθωνα τὸν Ἀγγήνορος, ὥρμησεν αὐτὸς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διεχείμασε, τῷ 314—313, εἰς Κελαινάς τῆς Φρυγίας.

Ἀρξάμενον δὲ τῷ 313 τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐδάμασεν ἀλλ' ἠλοδιαδόχως τὸν τε Ἄσανδρον, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἐκλείπει ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας, καὶ τὰς πόλεις ὅσαι μετ' αὐτοῦ συνεμάχησαν, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἠγοιμάζετο νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐνταῦθα, ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν συμμάχων, διότι αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἐλληνίδες πόλεις, ὠφελούμεναι ἐκ τοῦ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματος τοῦ Ἀντιγόνου, εἶχον ἀποστατήσαι· ἀπεστάτησε δὲ πάλιν ὁ τῶν Ὀδρουσῶν βασιλεὺς Σεύθης· ἔστειλεν ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος. Ὁ ἴσεν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ ὁ Λυσίμαχος τούτους τοὺς πολεμίους καὶ μόλις ἀπέτελεσε τὸ ἔργον, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, περὶ τὰ μέσα τοῦ 313. Ὁ δὲ Κάσσανδρος ἠναγκάσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Ἠπειρώτας, στασιάζοντας ὑπὸ τὸν ἐπιστρέψαντα Αἰακίδην (σελ. 201), ὅστις ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη ἠναγκάσθη πρὸς τοῦ-

τοῖς ὁ Κάσσανδρος ν' ἀγωνισθῆ πρὸς τὰς ἐπικουρίας ὅσας ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀντίγονος ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον· τελευταῖον ὅμως ἐπέστρεψεν ἐγκαίρως εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὴν ὑπὸ τούτου μελετηθεῖσαν διαπεραίωσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἐτλησαίετο καὶ ὁ Λυσίμαχος, ἐπέκειτο δὲ χειμῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀπασχολήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κυρίως ὑπὸ δύο μεγάλων στάσεων, τὰς ὁποίας καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ Ἀντίγονος ὑπεκίνησε· τὴν στάσιν τῆς Κυρήνης καὶ τὴν τῶν Κυπρίων ἡγεμόνων στάσιν. Ἀλλὰ κατέσχευεν ἀμφοτέρων καὶ ἠνώρθωσεν ἀκεραίαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ πολέμου ἔτος ἀπέβη ὁ κύριος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας ἀνταγωνιστής, ἐπιτεθεὶς μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τῆς Συρίας καὶ βιάσας αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη ὅλως τὸ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχείρημα.

Ἐφόντι ἐν ἔαρι τοῦ 312, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σελεύκου, ὁ Πτολεμαῖος συγκροτήσας στρατὸν 18,000 πεζῶν καὶ 4,000 ἵππέων καὶ διελλὼν τὴν ἔρημον τὴν χωρίζουσαν τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς Συρίας, κατεστρατοπέδευσε περὶ Γάζαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος ὄρμησεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ· οἱ ἔμπειροι ἄνδρες οὓς ὁ Ἀντίγονος εἶχε δώσει τῷ υἱὲν ὡς ὀδηγοὺς, ἐπροσπάθησαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν νέον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης, διότι οἱ πολέμοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ ἦγοντο ὑπὸ δύο ὀνομαστοτάτων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Ἀλλ' ὁ ἥρωϊκὸς καὶ φιλότιμος Δημήτριος δὲν ἐπέισθη νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἠγωνίσθη μὲν λαμπρῶς, ἠττήθη ὅμως κατὰ κράτος, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν φίλων, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Πύθωνα, ἄπασαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Ἀζωτὸν. Ἐντεῦθεν ἐξέπεμψε κήρυκα περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ταφῆς· ὁ δὲ Πτολεμαῖος, γενναῖος καὶ εὐεργετικὸς ὡς ἀείποτε ἀναδεικνύμενος, οὐ μόνον τοῦτο προθύμως ἐπέστρεψεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευθέντας φίλους ἀπέδωκε, προσειπὼν ὅτι οὐχὶ περὶ τούτων, «περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον ἐστὶν αὐτοῖς.» Καὶ ταῦτα δεξιόμενος καὶ ἀκούσας ὁ Δημήτριος, ἠυχήθη τοῖς θεοῖς «μὴ πολλὸν χρόνον ὀφείλῃ ἐτην γενέσθαι Πτολεμαίῳ τῆς χάριτος, ἀλλὰ ταχέως ἀμείψασθαι διὰ τῶν ὁμοίων.» Μεθ' ὃ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπῆλθε κατ' ἀρχάς εἰς τὴν ἄνω Συρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κιλικίαν, ζητήσας παρὰ τοῦ πατρὸς νέαν στρατιάν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς

Φοινίκης καὶ αὐτῆς τῆς Τύρου. Τότε ὁ Σέλευκος, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ὁδὸς ἦτο ἐλευθέρα καὶ ἠξεύρων ὀπόσον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης αὐτὸν μὲν ἠγάπων, τὸν δ' Ἀντίγονον ἀπεστρέφοντο, παραλαμβάνει παρὰ Πτολεμαίου 800 πεζοὺς καὶ 200 ἵππεις, περὶ τὸν Εὐφράτην, διέρχεται διὰ τῆς Μεσοποταμίας, εὕρισκει παντοῦ πρόθυμον δεξιῶσιν, εἰσέρχεται τροπαιοῦχος εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐκπορθεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Διφίλου φρουρουμένην ἄκραν αὐτῆς. Καὶ μὲν ἐπέρχεται μετ' οὐ πολὺ κατ' αὐτοῦ ὁ τῆς Μηδίας σατράπης Νικάνωρ, ὁ τοῦ Ἀντιγόμου φίλος, μετὰ 10,000 πεζῶν καὶ 7,000 ἵππέων Μήδων, Περσῶν καὶ ἄλλων· ὁ Σέλευκος δὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν αἰμὴ 3,000 πεζοὺς καὶ 400 ἵππεις· ἀλλ' ἐπιπίπτει αἰφνιδίως διὰ νυκτός, εὕρισκει τὸν ἐχθρὸν ἀφύλακτον, κατατροπώνει αὐτὸν ὀλοσχερῶς καὶ, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ μίσους τὸ ὅποσον ἐπεκράτει εἰς τὰς ἄνω σατραπείας κατὰ τῆς καταλιπτικῆς τοῦ Ἀντιγόμου ἀρχῆς, προσοικειοῦται διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πραότητος αὐτοῦ τὴν Μηδίαν, τὴν Περσίδα, τὴν Σουσιανήν.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν τῇ ἀνατολικωτέρᾳ Ἀσίᾳ κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 312 ἔτους, ἐπανελήφθησαν ταυτοχρόνως αἱ ἐχθροπραξίαι ἐν ταῖς συριακαῖς χώραις. Ὁ Δημήτριος, ἀναδιοργανώσας τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἐπανήλθεν εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, κατετρόπωσε περὶ Μυουντα τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κίλλην, ἐξώγησεν αὐτὸν τοῦτον τὸν στρατηγὸν καὶ ἔσπευσεν, ἀντιποδίδων εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὴν χάριν, νὰ ἀποπέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν τε Κίλλην καὶ τοὺς φίλους μετὰ δώρων λαμπρῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέβη εἰς Συρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἄγων σύμπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ὥστε ὁ Πτολεμαῖος ἐνόμισεν ἤδη συνετὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μέχρι τῆς χώρας ταύτης δὲν προσέβη ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγὸς ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ Περδίκκου λάθος· ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε νομαδικὰς τινὰς Ἀράβων φυλάς, τοὺς λεγομένους Ναβαταίους οἵτινες κατέφκουν εἰς τὰς παντελῶς ἐρήμους χώρας τὰς κειμένας μεταξὺ τῆς νεκρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἐξαπέστειλε τὸν υἱὸν Δημήτριον κατὰ τοῦ Σελεύκου.

Ὁ τελευταῖος οὗτος, καταλαβὼν, ὡς εἶδομεν, τὴν Σουσιανήν, τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Περσίδα, ἠτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς ἀνατολικωτέρας ἐτι σατραπείας· ὅθεν ὁ Δημήτριος εὐχερῶς εἰσῆλασεν εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐξεπόρθησε τὴν μίαν τῶν δύο ἄκρων αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα ἐπέμενεν ἀνθισταμένη, ὁ Δημήτριος, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔσπευσεν, ἄδηλον διατί, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν

ἐπιτρέψας εἰς ἓνα τῶν φίλων, τὸν Ἀρχέλαον, μετὰ 5,000 πεζῶν καὶ 1000 ἵππέων, τὴν τε κατάληψιν τῆς κυριευθείσης ἄκρας καὶ τὴν τῆς ἐτέρας ἄλλωσιν.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ μᾶλλον λόγου ἄξια γνωστὰ τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου γεγονότα, κατὰ τὸ ἔτος 312. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ ὁ μὲν Λυσίμαχος οὐδόλως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀναφέρεται, ἴσως διότι, μὴ συμπληρώσας ἔτι τὴν χεῖρωσιν τῶν χωρῶν καὶ πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσαι περὶ τὸν Εὐξείνιον, εἰς τοῦτο ἀπρησχολεῖτο τὸ ἔργον, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἐπαθεῖν ἱκανὴν τινα τοῦ κράτους μείωσιν. Ἀπελθόντος αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, ὁ Πτολεμαῖος (ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιός) ἐκυρίευεν ἀκωλύτως τὴν Εὐβοίαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, πολὺ μέρος τῆς Πελοποννήσου, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀττικὴν, ἀναγκάσας τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ἀντίγονον περὶ συμμαχίας. Ὁσαύτως ἐν Ἡπειρῷ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς πατρίου βασιλείας ὁ τοῦ Αἰακίδου ἀδελφός, Ἀλέτας, καὶ ἐνίκηθη μὲν ὑπὸ Λυκίσκου, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἐπειδὴ ὅμως ὑπεστηρίχθητο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ταυραντίων Γλαυκίου (ὅστις εἶχε παρ' ἑαυτῷ καὶ τὸν νέον Πύρρον, τὸν τοσοῦτον μετέπειτα πολυθρόνητον γεγόμενον υἱὸν τοῦ Αἰακίδου) ὁ Κάσσανδρος ἐνόμισε καλὸν νὰ εἰρηνέυσῃ, καταλείπων αὐτῷ τὴν Ἡπειρον, ἵνα δυνήθῃ ἀνετώτερον νὰ καταλάβῃ τοῦλάχιστον τὴν ἀποστασάν ὁμοίως Ἀπολλωνίαν· ἀλλ' ἤττηθείς ὑπὸ τῶν Ἀπολλωνιατῶν, παντελῶς ἐκεῖθεν ὑπεχώρησεν.

Εἰς τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ τετάρτου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου τὰ πράγματα, ἐν γένει θεωρούμενα, εἶχον σχεδὸν ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀντίγονος ἔμενε κύριος τῆς Ἀσίας, ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου, ὁ Λυσίμαχος τῆς Θράκης, ὁ Κάσσανδρος τῆς Μακεδονίας. Κρίσιμον γεγονός οὐδὲν ἐπῆλθεν. Ἄν ὁ Σέλευκος ἠγωνίζετο ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τὰς ἀνατολικωτέρας τῶν τῆς Ἀσίας σατραπειῶν ὁ Ἀντίγονος ἐπέτυχεν ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Ἑλλάδα· ὥστε αἱ ζῆμια ἠδύναντο νὰ λογισθῶσιν ἰσόρροποι. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς δι' ὃν ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, δὲν ἐφάνετο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ· οὔτε ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας ἠδύνετο νὰ καταλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους, οὔτε οἱ ἀντίπαλοι οὔτοι τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀσίας. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ἀναγωνιζόμενοι ἐνόμισαν μάταιον νὰ

ἐπιμείνωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἐκεῖνου δουλεύματος, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον 311 ἔτος «οἱ περὶ Κάσσανδρον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Λυσίμαχον διαλύσεις ἐποιήσαντο πρὸς Ἀντίγονον καὶ συνθήκας ἔγραψαν· ἐν δὲ ταύταις ἦν, Κάσσανδρον μὲν εἶναι στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης μέχρις ἂν Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Ῥωξάνης εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, καὶ Λυσίμαχον μὲν τῆς Θράκης κυριεύειν, Πτολεμαῖον δὲ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν συνοριζουσῶν ταύτη πόλεων κατὰ τε τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἀραβίαν. Ἀντίγονον δὲ ἀφηγεῖσθαι τῆς Ἀσίας πάσης· τοὺς δ' Ἕλληνας αὐτονόμους εἶναι.»

Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη περιεῖχε τὰ σπέρματα νέων διενέξεων καὶ ἀγῶνων. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἠναγκάσθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ παραιτήσωσι τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς ἀμοιβαίας καταλύσεως· ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀντιζηλῖαι αἱ προκαλέσασαι πρὸς τὴν τετραετίαν τὸν πόλεμον ὑφίσταντο ἀκέραιαι, αἱ δὲ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἐξητλήθησαν, ἡ βῆξις ἦτο ἀναπόδραστος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῶν συνδιαλλαγῶν ἐδίδεν εἰς αὐτὴν ποικίλας ἀφορμάς. Κατὰ τὴν εἰρήνην, ὁ ἤδη δωδεκαέτης νέος Ἀλέξανδρος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς· πρώτη δὲ πράξις τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν παῖδα ἐκεῖνον, ὑπῆρξε νὰ φονεύσῃ αὐτὸν τε καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ὥστε ἐξέλειπεν οὕτω καὶ τὸ τελευταῖον λεπτὸν νῆμα, δι' οὗ συνεκρατεῖτο ἔτι ἡ ἐνότης τοῦ Κράτους, ἀπροφάσιστον δὲ ἠγεώχθη τοῦ λοιποῦ στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν στρατηγῶν. Πλὴν τούτου, ἡ εἰρήνη οὐδὲν διελάμβανε περὶ Σελευκου. Καὶ ὅμως ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐνῷ ὑπεγράφετο ἡ εἰρήνη, ὁ Σέλευκος ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἄρξῃ τῶν ἀνατολικωτέρων τῆς Ἀσίας σατραπειῶν καὶ ἐν μέρει εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει εἰς τοῦτο. Εἶναι ἀληθές ὅτι, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐπομένων δέκα ἐνιαυτῶν οὐδὲν σχεδὸν περὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ γνωρίζομεν, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἐν ἔτει 302 ἀναφαίνεται αἰφνης ἄρχων ἀπολύτως καὶ ἀναμφισβητήτως ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας· ὅθεν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ἐπολέμησε πρὸς Ἀντίγονον καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ἐκείνην. Τελευταῖον οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Σελεύκου σύμμαχοι, κατὰ μὲν τὸ γράμμα τῆς εἰρήνης τοῦ 311 ἐγκατέλιπον αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἀντιγόνου, πράγματι ὅμως εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Πτολεμαῖος, διενήργησεν οὐσιώδη ὑπὲρ τοῦ Σελεύκου ἀντιπερισπασμὸν, ὠφελομένους ἐξ ἐτέρας τινὸς τῶν συν-

θηκῶν διατάξεως. Τῷ οὖν αἱ συνθήκαι ἀνεκῆρυττον τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐκολοδοῦτο ἕλιον τῶν διαμαχομένων τὸ κράτος· διότι ὅλοι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν Ἑλληνίδας πόλεις· ὁ Πτολεμαῖος, τὴν Κυρηναϊκὴν Πεντάπολιν, ὁ Ἀντίγονος, τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχαίας καὶ πολυαρίμτους ἀποικίας, ὁ Λυσίμαχος, τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου, ὁ Κάσσανδρος, ἄλλην τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὡστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο ὅτι οὐδεὶς εἶχε συμφέρον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν ὅρον ἐκεῖνον. Ἄλλ᾽ ἔτι ἀπο τοῦ 312, ἡ Κυρήνη εἶχεν αὐτὴς ἀποστατήσαι, ὥς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν· ὅθεν ὁ Πτολεμαῖος, ἐκτελουμένου τοῦ ὅρου τῆς τῶν Ἑλληνικῶν αὐτονομίας, οὐδὲν ἤδη εἶχε νὰ ἀπολέσῃ, ὠφελεῖτο δὲ διὰ τὴν κολόβωσιν τῆς τῶν ἄλλων δυνάμεως καὶ ἰδίως τοῦ μεγάλου τοῦ Ἀντιγόμου κράτους. Ἀνεφάνη λοιπὸν αἴφνης προστάτης τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ περὶ τὸ γεγονός τουτο περιστρέφεται πᾶσα ἡ τῶν χρόνων τούτων ἱστορία κατὰ τὰ ἐπόμενα τρία ἔτη.

Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τῆς εἰρήνης ἔτους, ὁ Πτολεμαῖος ἐξέδωκε τὸ περὶ ἀπελευθερώσεως, τῶν Ἑλληνίδων πόλεων κήρυγμα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ προσέβαλε τὰς κατὰ τὴν Κιλικίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόμου κατεχομένας πόλεις. Ἀποκρουσθεὶς δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόμου, ἔπλευσε, τῇ 309, ἐπὶ Λυκίαν, ἐξέπόρθησε τὴν Φάσηλιν καὶ τὴν Εἰάνθον, μετέβη εἰς Καρίαν, ἐγένετο κύριος τῆς Καύνου καὶ ἀπηλθεν εἰς Κῶν ἵνα, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐπιχειρήσῃ τὴν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἄλωσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνέβη τότε νὰ ἐνισχυθῇ ἀπρόσδοκῆτως διὰ νέας τινὲς ἰκανῆς δυνάμεως. Ὁ τοῦ Ἀντιγόμου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ὅστις ἦτο κύριος τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος, δυσαρεστηθεὶς κατὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, εἶχεν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους αὐτομαλῆσαι πρὸς Κάσσανδρον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, νὰ λάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως ὅμως ὁ γέρον Πολυσπέρχων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, συνέπραττε μετὰ τῆς χήρας ἐκείνου Κρατησιπόλεως καὶ διέτριβεν ὡσαύτως ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὕψωσεν ἐνταῦθα πάλιν τὴν βασιλικὴν σημαίαν ἐπ' ὀνόματι Ἑρακλέους, τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Βαρσίνης υἱοῦ, ὃν, 18 ἐτῶν ἤδη ὄντα, ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ ἐκ Περγάμου, ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζη μετὰ τῆς μητρὸς. Ἄλλ' ὁ Κάσσανδρος βλέπων ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εὐδοκίμηι καὶ δύναται νὰ ἀποδῇ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφροσίωσιν

κατορθώσαι διὰ δωρεῶν πολλῶν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Πολυσπέρχοντα, πείθει αὐτὸν νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἑρακλέα, καί, ἐπιτυχῶν οὕτω τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἄρρανος ἀπογόνου τῆς βασιλικῆς οἰκίας, διορίζει τὸν Πολυσπέρχοντα, εἰς ἀμοιβήν, στρατηγὸν Πελοποννήσου. Ἐκ τούτου ὁμοῦ πάλιν δυσαρεστηθεὶς ὁ τοῦ Ἀντιγόμου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ἐγκαταλείπει τὸν Κάσσανδρον καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ πρὸς τὸν Λαγίδην Πτολεμαῖον εἰς Κῶν διατρίβοντα, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτῷ νέαν τύχην. Ἐνταῦθα δὲ θανατοῦται ὑπὸ τοῦ Λαγίδου, ὅστις, παραλαβὼν τὰ ἐκείνου στρατεύματα εἰς τὴν ἴδιαν ὑπηρεσίαν, ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 309, τὴν πολιορκίαν τῆς Ἰσχυρᾶς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἄλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δημητρίου εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ὁ Πτολεμαῖος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Μύνδον. Ὡστε ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντοτε ὑπερισχύων, καὶ φόβος ἐπεκράτησε μήπως ἐκτελέσῃ ἤδη τὸ ἀρχαῖον βούλευμα τοῦ νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην. Τούτου ἕνεκα ὁ Λυσίμαχος, ὅστις πρώτος ἐμελλε νὰ κινδυνεύσῃ, θεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἀσφαλίσῃ ὅσον οἶόν τε τὴν θρακικὴν χερσόνησον καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τούτῳ, εἰς τὸν ἰσθμὸν δι' οὗ ἡ χερσόνησος αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς ἡπείρου, πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Λυσιμάχειαν, μετατόπισας εἰς αὐτὴν τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Καρδίας. Καί ὁ μὲν Ἀντίγονος δὲν διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀντιπερισπώμενος πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἐπήλθε τῇ 308 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν τὴν Ἄνδρον, τὴν Κόρινθον, τὴν Σικυῶνα, πάντοτε ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Αἴφνης ὅμως, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλείπων φρουροὺς εἰς τὰς δύο ἐκείνας πελοποννησιακὰς πόλεις, συνομολογεῖ πρὸς Κάσσανδρον συνθήκην καθ' ἣν ἑκάτερος διετήρει ὅσας κατεῖχεν Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ ἐπιστρέφει εἰς Αἴγυπτον, εἴτε διότι δὲν εὗρισκε πολλὴν ζήτησον παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἀνάκτησιν, εἴτε μᾶλλον διότι ἴδια σπουδαῖα συμφέροντα μετεκάλεσαν αὐτὸν οἴκαδε.

Εἶπομεν ὅτι ἔτι ἀπὸ τοῦ 312 ἡ Κυρήνη εἶχεν ἀποθάλει τὴν τῆς Αἴγυπτου κυριαρχίαν. Ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου κυβερνῶν τὴν Πεντάπολιν Ὀφέλλας, ὅστις ἐπειτα, τῇ 308, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι Καρχηδόνος, λαβὼν πρὸς ταῦτα ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐξῆς περιστάσεων. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως ὅτι αἱ Συράκουσαι τῆς Σικελίας, ἀφοῦ ἔπαβον πολλὰ ἀπὸ τυράννων δευνῶν,

ἐν ἔτει 345, εἶχον ἀνακτήσει τὸ ἀρχαῖον ἐλευθέρου πολίτευμα διὰ τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος (σελ. 772 τοῦ πρώτου τόμου). Κατὰ δυστυχίαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο πολίτευμα δὲν διήρκασε πολὺ, διότι ἰδιόζυγον, ὡς φαίνεται, φυτὸν ἐν Σικελίᾳ ὑπῆρχεν ἡ τυραννίς· εἴκοσιν ἔτη μόνον εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ Τιμολέοντος ἐπεληθούσης θεραπείας, καὶ ἤδη νέος προσέκυψεν ἐν Συρακούσαις τύραννος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἄνθρωπος ἔχων λαμπρότατα στρατιωτικὰ προτερήματα, ἀλλ' ἠθικῶς ἀποτρόπαιος, αἰμοδόρος, ἀπίστος, πανουργός ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν προηγουμένων τυράννων. Τοιοῦτος δὲ ὢν, τασσάτον ἰσχυρῶς, ὥστε τῷ 314 ἀνελάβε τὴν ἡγεμονίαν ὅλων τῶν Σικελικῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, 311, ἐπέρχονται οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ τὴν Σικελίαν καί, παρεκτός τῶν Συρακουσῶν, γίνονται κύριοι ἀπάσης τῆς νήσου. Τότε ὁ τολμηρὸς Ἀγαθοκλῆς, καταλιπὼν εἰς Συρακούσας τὸν ἀδελφὸν Ἀντανδρον, μεταδιβάζει τὸν πόλεμον, 310, εἰς Ἀφρικὴν, γίνεται κύριος ἀπάσης τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἀπειλεῖ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, καί, ἔχων χρεῖαν νέων δυνάμεων ἵνα καταβάλλῃ τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ζητεῖ τῷ 308, τὴν ἐπικουρίαν τοῦ δυνάστου Κυρήνης Ὀφέλλα, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ἀπάσας τὰς ἐν Λιβύῃ κατακτήσεις, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤρκειτο εἰς τὴν Σικελίαν. Πείθεται εἰς ταῦτα ὁ Ὀφέλλας, καί, παρασκευάσας δύναμιν ἀξιόλογον πεζῶν ἰππέων, ἀπέρχεται διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τῆς Κυρηναϊκῆς πρὸς τὴν τῶν Καρχηδονίων χώραν. Ἀλλὰ πάσχει καθ' ὁδὸν τὰ πάνδεινα ἐκ τοῦ καύσινος καὶ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τροφῶν· φθάσας δὲ τελευταῖον μετὰ δίμηνον πορείαν πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα, προσβάλλεται ὑπ' αὐτοῦ καὶ πίπτει ἐν τῇ ἐπιβούλῃ τούτῃ ἀγῶνι, ὁ δὲ παρεπόμενος αὐτῷ στρατὸς ἀναγκάζεται νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Ἐπὶ τέλους ἀποτυγχάνει καὶ τοῦτο τὸ κατὰ Καρχηδονίων ἐπιχείρημα. Διετήρησεν ἕως ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐπὶ πολλοὺς ἔτι ἡνικαυτὰς τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀρχὴν καὶ μόνον τῷ 289 ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἑτῶν 72, αἰσχιστος μὲν, ἀλλὰ τελευταῖος διατελέσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος ἐν Σικελίᾳ, διότι ἔκτοτε Καρχηδόνιοι καὶ Ῥωμαῖοι ἤρσαν κυρίως περὶ τῆς αὐτόθι ἀρχῆς, μέχρις οὗ ὑπερίσχυσαν οἱ Ῥωμαῖοι.

Ἀπὴν δὲ τοῦ Ὀφέλλα ἡ ἐπιχείρησις καὶ καταστροφή εἶναι ἡ πραγματώσασα τὴν κατεσπευσμένην εἰς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἐν τῷ ἅμα ἐγένετο αὐτῆς κύριος τῆς Κυρηναϊκῆς. Καὶ τοῦτο

ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ὠφέλιμα τὸ ὁποῖον ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης ἐπορίσθη ἀπὸ τῆς τριετοῦς αὐτοῦ τελευταίας στρατείας, εἰ καὶ ὅλος ἀγίθητον τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος ἔτι μάχεται ὑπὲρ τῆς τῶν ἑλληνίδων πόλεων αὐτονομίας. Τότε δὲ λέγεται ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις, ὡς ἠξεύρομεν, ἔζη εἰς Σάρδεεις, ἠθέλησε νὰ συζευχθῇ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, μαθὼν τὰ ἐνεργούμενα, διέπραξε κρυφίως, ὡς βεβαιούται, τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς ἐκείνης τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐπὶ δέκα λοιπὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ὁ Παύσπερχων, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Κάσσανδρος, ὑπέσχοντο ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους, ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους· καὶ ἤμως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν φρουρούμενοι, φορολογούμενοι, δεσποζόμενοι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων δυναστῶν. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πόλεις οὐδέποτε ἔπαυον τσαυτὰ δεινὰ, ὅσα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' ὅς τις τηλικούτος περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν συνέβαινε θόρυβος. Εἰς τὰς ἀρχαίας μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν διενέξεις, προσετέθη, πρὸ 30 ἑτῶν, ἡ μεταξὺ μακεδονιστῶν καὶ ἀντιμακεδονιστῶν ἔρις, καὶ ἤδη ἐκορυφώθησαν αἱ συμφοραὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνταγωνιζομένων ἐλευθερωτῶν καὶ τῶν παρακολουθούτων αὐτοὺς τυχοδιωκτῶν καὶ μισθοφόρων. Αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον ἑλληνίδας πόλεις ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον δυστυχεῖς· αἱ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εἶχον πρὸ καιροῦ ἀπαβύβει· πᾶσαν ἀξίωσιν πολιτικῆς ἐνεργείας καὶ ἤρκοοντο εἰς μόνον τὸν αὐτοτελεῖ ἀστικὸν βίον, ὑπέκουντο κατὰ τὰ ἄλλα ὀριστικῶς εἰς τὸν Ἀντίγονον ἢ τὸν Λυσίμαχον, μηδ' ἔγνωσαν ἄλλως τὴν ὑπὸ τούτων κηρυττομένην ἐλευθερίαν. Τινὲς μάλιστα, καθὼς ἡ Φρόδος, ἡ Κόζικος, τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν ἰδιόζυγον πρὸς τὸ ἐμπόριον εὐφυίαν καὶ τὴν συνετὴν οὐδετερότητα ἦν ἐτήρουν πρὸς τοὺς πέριξ ἰσχυροὺς δυνάστας, οὐ μόνον εἶπαρ ποτὲ ἤμψαν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἀξίαν ἐκτήσαντο ἕξι μικρὰν. Αἱ δ' ἄλλαι ἠθδαίμονον τοῦλάχιστον ὀλιγῶς, αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Σικελίας, ὅσα ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἐτέλουν τυράννους, εἶχον, ἂν ὄχι ἄλλο, τοῦλάχιστον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἓνα ἄρχοντα, καὶ ἐνίοτε, ὅπως αἱ Συρακούσαι ἐπὶ Ἀγαθοκλέους, νὰ ἀνοψῶνται δι' αὐτοῦ εἰς μεγάλην πολιτικὴν περιωπήν, ἐνῶ αἱ τῆς ἐν-

ταῦθα Ἑλλάδος πόλεις εἶχον περιέθεσι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν, πολυαρχίαν, ἠθικὴν καὶ ὀλικὴν παραλυσίαν καὶ ἀπελπισίαν.

Μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἔτι ἀληθῶς αὐτόνομοι, καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται, καὶ δουλείας ἀνεπίδεκται, διὰ τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας τὴν ἰσχυρὰν αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐτελείωσαν ὅπως οὖν τὴν ἀρχαίαν ἀφελή ἀπὸ τῶν συμπολιτείαν (σελ. 164 τοῦ πρώτου τόμου), ὥστε μετ' οὐ πολὺ κατέστησαν τὸ κυριώτατον ἐλαττήριον τῆς τελευταίας σπονδαίας ἀποδείρας ἣν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος ἔκαμεν ἵνα ἀνακηρύσσει ἀληθῆ τινα πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸ βορρᾶν γειτόνων αὐτῶν, οἱ μὲν Λοκροὶ οἱ Ὀζόλοι ἦσαν πιστοὶ τῷ Αἰτωλῶν σύμμαχοι, οἱ δὲ Ἀκαρνᾶνες πιστοὶ τῶν Μακεδόνων ὁπαδοί.

Ὀλιγωτέρου λόγου ἀξία ἦτο ἡ τῶν Βοιωτῶν συμπολιτεία. Ἡ συμπολιτεία αὕτη, τῆς ὁποίας ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τὸ ὄνομα μόνον ἐβόσκειτο διὰ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν αὐτῇ ἡ ἡγεμονία καὶ δέσποινα ἡ ἰσχυρὰ τῶν Θηβῶν πόλις, ἀνέλαθε, μετὰ τῆς ἐν ἔτει 335 γενομένης καταστροφῆς τῶν Θηβῶν, πολιτικὸν τι ἀξίωμα, σύμμαχος διατελοῦσα ἔκτοτε τῶν Μακεδόνων. Ἀφ' ἧς ὅμως πάλιν τῷ 316 ὁ Κάσσανδρος ἀνηκοδόμησε τὰς Θήβας, ἡ συμπολιτεία ἐτάχθη μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Συνέκειτο δὲ ἐξ ὀκτώ πόλεων, ἀφ' ὧν ἐξηρτῶντο τὰ ἄλλα μικρότερα χωρία καὶ καθὼς τῶν Αἰτωλῶν προέστατο ὁ στρατηγός, οὕτω τῶν Βοιωτῶν προέστατο ὁ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας ἀρχων. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδιάλλακτον διένεξιν τῶν ἄλλων πόλεων πρὸς τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας ὁ ἀνορθωτὴς αὐτῶν Κάσσανδρος ἐφρόντισε νὰ κατέχη δι' ἰδίας φρουράς, ἡ ὁμοσπονδία ἐκείνη δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ προαχθῆ μέχρις ἀληθοῦς πολιτικῆς αὐτονομίας. Ὡσαύτως αἱ παρακειμένα χωρία τῶν Φωκίων, τῶν βορείων Λοκρῶν, τῶν Θεσσαλῶν ἦσαν παντάπασιν ὑποχείριαι τῶν Μακεδόνων.

Ἡ ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία, ἀνεκαθεν χαλαρὰ οὖσα, ἐκρατύνθη μετὰ τὸν ἀπώσαν ἐπὶ Ἐπαμεινώνδου, ἀλλ' ἀπέδωκε αὐτῆς ἀσθενῆς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς Μεγὰλη πόλις παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Κάσσανδρον, ἀποκρούσασα τῷ 318 τὴν τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐφοδον, ἐνῷ ἕτεραι ἀρκαδικαὶ πόλεις, ἡ Τεγέα, ἡ Στυμφαλία, ὁ Ὀρχομενός, διετέλουν πολέμιοι τοῦ Κάσσανδρου. Καὶ ἀθλον μὲν εἶναι ἂν καὶ ποῦ ὑπῆρχον ἐνταῦθα μακεδονικαὶ

φρουραὶ, βέβαιον δὲ ὅτι τὸ ἐν ἔτει 308 κήρυγμα τοῦ Πτολεμαίου περὶ ἐπελευθερώσεως τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν εἰσῆχούσθη.

Αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλίαι αἱ διαταράζουσαι τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ 316 μέχρι τοῦ 311, ἰδίως ἀνέσεισαν τὰς παραλίους αὐτῆς χώρας, Ἄργος, Ἀχαΐαν, Ἠλιν· ἡ τελευταία αὕτη περιέπεσον ἐπ' ἐσχάτων ἐντελῶς εἰς χεῖρας τοῦ Κάσσανδρου καὶ τοῦ Πολυσπέρχοντος, βετίς ἐπ' αὐτῆς ἐπερειδόμενος ἦλθεν εἰς τὴν χερσονήσον ὡς στρατηγός αὐτῆς καὶ κατέλαθε τὰς τῆς Ἀχαΐας πόλεις. Τὰ Μέγαρα μετέστησαν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου πρὸς Κάσσανδρον, δεχθέντα, ὅπως καὶ τὸ Ἄργος, μακεδονικὴν φρουρὰν ὡσαύτως ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν κατεῖχοντο ἡ τε Μεσσηγία καὶ ἡ Ἠλις μόνον ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ὑφίσταντο αἰγυπτιακὰ στρατεύματα.

Μάλιστα ἀλλοκότως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Ἰσχυρὸν μὲν αὐτόθι ἔτι οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ τύποι τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα εἶχε παντελῶς ἐκλείψει. Ἡραυσατὴ δ' ἐπεκράτει κακοῆθεια, ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ἠλαττώθη εἰς ὀλίγας ἑκατοντάδας, τὸ κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν, ὁ κατ' ἐπιφάνειαν τηρούμενος ἔτι νόμος τοῦ Λυκούργου κατήντησε καθαρὸν ψεῦδος, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις ἀπέδωκε τόσῳ μᾶλλον δεινὴ δασμὸς καὶ ἡδῆ, ὡς ἄλλοτε, οὐδὲν ἔχνος ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἐπιστήμης καὶ τέχνης, αἰτινες τσοῦτον παραμυθοῦσι τὰ πολιτικῶς παρακμάσαντα ἔθνη. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐσήμαινε τότε εἰμὴ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς ἔκειτο τὸ Ταΐναρον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ τὸ κύριον μισθοφορικὸν ἐμπόριον τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτὸς τοῦ Εὐρυκλειῶν βασιλέως Κλεομένους ὁ υἱὸς Ἀκρότατος, διὰ μισθοφόρων, ἀπῆλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν τύραννον τῆς Σικελίας Ἀγαθοκλέα· καὶ μισθηθεὶς αὐτόθι διὰ τὸν ἀμφοδῶρον καὶ αἰσχρὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ κακῶς ἔχων. Ἐν γένει δὲ, ἀφ' ἧς ἔπαυσαν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμοι, ἡ βασιλεία ἐξέπεσε πολὺ ἐν Σπάρτῃ· ἡ μόνη σπουδαία ἀρχὴ ἦτο ἡ τῶν Ἐφόρων, οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγένετο πλέον καὶ οὐδὲ ἡδύνατο νὰ γίνῃ περὶ τῶν ἀρχαίων κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἀξιώσεων, καὶ τοὶ αἱ περιστάσεις τῆς χερσονήσου ἦσαν, ὡς εἶδομεν, πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύονται.

Καθὼς πάντοτε, αἱ Ἀθήναι παριστῶσιν ἀλλοίαν ἕλως τῆς Σπάρτης ὄψιν. Ὅχι βεβαίως τὴν ἀρχαίαν ὄψιν καὶ ἐνταῦθα ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλλοίωσις ἐξηκολούθησε προαγομένη, ἀλλὰ ὁ βίος δὲν στερεῖται

τοῦλάχιστον χάριτος τινος καὶ εὐπορίας. Ἐπὶ δέκα ἑξα ἔτη, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 318, αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κασσάνδρου, διὰ Δημητρίου Φανοστράτου, τοῦ Φαληρέως (σελ. 202). ὅστις λόγῳ τῆς ἀνατροφῆς, τῆς διαίτης καὶ τοῦ χαρακτήρος, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ πιστὴ τῆς ὄλης πόλεως εἰκὼν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐξ εὐτελῶν γονέων ἔλκων τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν τῇ οἰκίᾳ Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος καὶ ἰδίως ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ὑπὸ Θεοφράστου, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοτέλους· ὥστε ἀπέβη εἰς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου καὶ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἐφημίζετο τὸ λειόν καὶ λεπτὸν ὕφος. Κατὰ δυστυχίαν ἦτο ἐκ τῶν λογιῶν ἐκεῖνων οἵτινες γράμματα μὲν ἠξεύρουσι, πολλὰ, χρηστότητα δὲ ἔχουσιν ὀλίγην. Ὁ Ἰμπερατορ ὁ Φαληρέως, ἐν εἰδομένῳ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (σελ. 176), ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου. Τοῦτο δὲν ἐμπόδισε τὸν Δημήτριον τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πάσης κολακείας τὴν εὐνοίαν τοῦ Κασσάνδρου. Διὰ στόματος εἶχε πάντοτε τὴν ἀρετὴν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν σωφροσύνην· ἀλλ' ὁ Σάμιος Δοδρις ἔλεγεν· «ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοῦς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων, ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατεσκεύαζε»· πάντα δὲ ὅσα ἠξεύρομεν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς προστάτου τῆς πόλεως, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς, ἐν ὅσῳ δηλαδὴ δὲν εἶχε πόρον τινα, εἴζησε λιτῶς ὡς φιλόσοφος, τρεφόμενος ἀπὸ ἐλαιῶν καὶ τυροῦ· ἀλλ' ἅμα ἄρξας τῶν Ἀθηναίων, ἐτράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν καὶ ἀσωτείαν. Αἱ πρόσδοι τῆς πόλεως, ὁμοῦ μὲ τὰς χορηγίας ὅσαι ἐδίδοντο αὐτῇ ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου, συνεποσοῦντο κατ' ἔτος εἰς 1200 τάλαντα, ὅσα δὲν εἰσεπράττοντο ἴσως οὐδ' ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀττικῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου ποσοῦ, μικρὸν τι ἀφήρει· ὁ Δημήτριος διὰ τὰς κοινὰς τῆς πόλεως χρείας, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐσφετερίζετο καὶ κατησώτευε, πολυθρόλητος γενόμενος διὰ τὴν πολυτελείαν καὶ τὴν κομψότητα αὐτοῦ. Ἡ δαψίλεια καὶ ἡ τρυφή τῆς τραπέζης τοῦ προστάτου τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοσαύτη ὥστε δούλος αὐτοῦ μάγειρος, ἀπὸ μόνης τῆς πωλήσεως τῶν περιλιπομένων αὐτῆς, ἐπορίσθη ἐντὸς ὅσῳ ἐνιαυτῶν τρεῖς ἐπαύλεις. Ἦτο δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρέως καὶ εἰς ἔρωτας ἀθέσμως ἔκδοτος, καὶ μέχρι γελοίου κατεκόσμη ἑαυτόν. Ἦν τούτοις ἔγραφε νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας· ἀλλ' ἔγνοετο· ὅτι οὐδεὶς ὑπήκουεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι τῆς ὄλης πόλεως ὁ

βίος ἦτο πιστὸν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἀπεικόνισμα. Οἱ ἄνθρωποι ἔτρεχον νὰ ἀκούσωσι τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν Μεγαρέα Στίλπωνα, ὄχι διὰ νὰ διδαχθῶσι τὰς ἀληθείας καὶ ὕμεις ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα ἀκροατήρια τὰς καλλίστας τῶν χρόνων τούτων ἐταίρας, λαμπρῶς καὶ ἀναιδῶς ἱματισμένας. Εἰς τὰς ποικίλας τῆς πόλεως τέρψεις συνετέλουσαν προσέτι οἱ τότε ἀκμάσαντες κομψοδιοποιοὶ Φιλήμων καὶ Μένανδρος καὶ πλείστοι ἄλλοι ποιηταί, μουσικοὶ, ζωγράφοι, ἀγαλματοποιοὶ. Ἐθρησκεία δὲ, καὶ φιλοπατρία, καὶ οἰκιακὴ ἀρετὴ, καὶ πᾶσα οἰαδήποτε χρηστότης κατήνησαν πράγματα ἀνύπαρκτα· οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίξωσι, νὰ διασκεδάζωσι, ν' ἀκολασταίνωσιν, ὁδηγὸν εἰς τοῦτο ἀπαράμιλλον ἔχοντες τὸν προστάτην τῆς πόλεως Δημήτριον, ὅστις ἐφαίνετο γεννηθεὶς διὰ νὰ ἀρχῇ τοιούτων πολιτῶν, ὅπως οἱ πολλοὶ ἐκεῖνοι ἐφαίνοντο πλασθέντες διὰ νὰ ἤθῃαι ὑπήκοοι τοιούτου ἄρχοντος.

Εἰς τοιαύτην ἡθικὴν ἐκλυσιν κατήνησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κυβέρνησις συνετέλεσε πολὺ, ὡς βεβαιοῦσιν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὕλικῆς εὐημερίας. Τοῦτο ὁμολογεῖ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, Δημοχάρης, ὁ τοῦ Δημοσθένους ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιὸς, λέγων, ὅτι πολλὰ καὶ εὐθηνὰ ἐπωλοῦντο τότε κατὰ τὴν πόλιν, δαψιλῆ δὲ ὑπῆρχον πᾶσι τὰ πρὸς τὸν βίον, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ πατρὸς, πᾶν ἀποβαλοῦσα ἀξίωμα, τυφλῶς ὑπετάσσετο εἰς τὸν Κασσάνδρον. Ἰδίως ἠυπόρησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων αἱ Ἀθῆναι, ὡς φαίνεται, διότι ἄπειροὶ ξένοι συνέρρεον εἰς αὐτὰς ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, τῆς τε παιδεύσεως ἕνεκα, καὶ τῶν ἐταίρων καὶ τῆς τέχνης, καὶ τοῦ ἐμπορίου. Τὰ ἐργαστήρια μάλιστα τῶν τεχνιτῶν πολλὰς ἐδέχοντο παραγγελίας· εἰς μόνον τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, ἀνηγέρθησαν, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, τριακόσιοι ἐξήκοντα ἀνδριάντες· ἐργάζοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τεχνίται καὶ διὰ τὰς αὐτὰς τῶν δυναστῶν, καὶ διὰ τὰς νέας πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι ἱδρουν. Καὶ τὸ ἐμπόριον ἤκμαζεν, εἴπερ ποτὲ, ἐνάμιλλον γενόμενον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ρόδου, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Ἀλεξανδρείας. Τελευταῖον ὑπάρχει ἐπίσημος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς ἐν ἔτει 309 πιστοποιήσις, καθ' ἣν οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας συνεποσοῦντο εἰς 21,000 πολιτῶν, 10,000 ξένων, καὶ 400,000 δούλων. Ἄλλ' ἐὰν κατὰ τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον, ἡ πόλις ἤριζεν ἔτι μέχρι τιγὸς πρὸς τοὺς παρελθόντας χρόνους, τὸ πολιτικὸν αὐ-

της ἀξίωμα, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην τοῦ Δημοκάρους παρατήρησιν, ἐξελίπε παντάπασιν. Ἐπὶ μακρὸν ἡ πόλις ὑπετάσσεται ἀπροφασίστως εἰς τὸν Κάσσανδρον· ἅμα δὲ τῷ 312 ἐπλησίασεν ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεφίδος Πτολεμαῖος (σελ. 218), ἔσπευσεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τῆς Ἀσίας δυνάστην. Ἐπειτα, κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 311, προεκηρύχθη ἡ τῶν ἐλληνίδων πόλεων αὐτονομία· καὶ ὅμως δὲν ἐξεχώρησεν ἐκ Μουνηχίας ἡ μακεδονικὴ φρουρά. Κατὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 308, μεταξὺ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου καὶ Κασσάνδρου, γενόμενον συμβιβασμὸν, ἔμεινε πάλιν ὁ Κάσσανδρος ἀπόλυτος τῆς πόλεως κύριος, ὅτε αἰφνης μεγάλη ἐπῆλθεν ἐνταῦθα μεταβολή.

Ὁ Ἀντίγονος, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ἀφ' οὗ κατελάθε πόλεις τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀνεχώρησε καταλιπὼν τὰς λοιπὰς εἰς τὴν τοῦ Κασσάνδρου διάκρισιν, ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως, δηλαδὴ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν ἀντὶ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐξαπέστειλε ὁ ἐπὶ τούτῳ τὸν υἱὸν Δημήτριον, ἐκπλεύσαντα ἐν ἔαρι τοῦ 307, πρὸ πάντων ἐπὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ δυνάμειος ἰσχυρᾶς. Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου ἦτο βεβαίως ὁ λαμπρότατος τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ πληρέστατος ἀντιπρόσωπος ὄλων τῶν ποικίλων στοιχείων διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν ὁποίων νέος παρασκευάζετο ἐν τῇ ἱστορικῇ κόσμῳ, ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ βίου συγχώνευσις. Διότι εἶχεν ἅμα μὲν τὸ ἔρρωμένον τοῦ Μακεδόνα στρατιώτου, ἅμα δὲ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἀττικοῦ Ἑλλήνος, ἅμα δὲ τὴν ἀστυαίαν καὶ τὴν ἠδυπάειαν τοῦ ἀσιανοῦ σατραπῆ, ὃν ἐνταῦτῃ φιλοκίνδυνος καὶ ἀστατος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μαλετῶν τὸν βίον αὐτοῦ εὗρίσκει ἐκθαμβός, ὅτι μέγαν σκοπὸν εἶχε τὸ ἀναρρῖπτειν ἐκάστοτε τὸν κύβον μᾶλλον ἢ ὅτι ἀνέρριπτε τὸν κύβον πρὸς μέγαν τινὰ σκοπὸν. «Ἦν δὲ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὸ κάλλος ἠρωϊκῶν ἀποφαίνων ἀξίωμα, ὥστε καὶ τοὺς ἀφικνουμένους τῶν ξένων θεωροῦντας εὐπρέπειαν κεκοσμημένην ὑπεροχῇ βασιλικῇ, θαυμάζειν καὶ παρακολουθεῖν ἐν ταῖς ἐξόδοις ἔνεκεν τῆς θέας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὑπῆρχε καὶ τῆ ψυχῇ μετέωρος καὶ μεγαλοπρεπῆς, καὶ καταφρονῶν οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς δυναστείαις ὄντων» λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Μίαν μόνον πόλιν δὲν κατεφρόνησε ποτὲ, τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας πάντοτε ἐθαύμασε καὶ ἠγάπησε τὸ ἔνδοξον παρελθόν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν λεπτό-

τητα, τὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν· καὶ πρὸς ἓνα μόνον πόθον παρέμεινε πιστός, τὸν πόθον τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας, νὰ ἀνακηρυχθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων σωτὴρ, νὰ παρασταθῇ ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν ἀγορᾶν, εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς στοὰς τῆς περιφανοῦς πόλεως, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν δῆμον ἐκεῖνον ἐγκωμιάζοντα τὸ κάλλος αὐτοῦ, ἐπικρατοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, εὐλογοῦντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ Ἀντίγονος ἦτο παλὸ θετικώτερός ἀνθρώπος· ὁ Ἀντίγονος ἤξευρεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπελευθερώσεως· ἤξευρεν ὅτι ὁ προκείμενος ἀγὼν ἐγένετο ἵν' ἀποφασισθῇ τίς θέλει ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, αὐτὸς ἢ ὁ Κάσσανδρος. Γινώσκων ὅμως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ υἱοῦ, τὸν ὅποιον ὑπερηγάπα, περιποιεῖτο τὸ αἰσθημα ἐκείνο ὅσον ἔνεστι· καὶ ὅτε ἐν τῇ στρατιωτικῇ συμβουλίῳ τὸ ὅσοον περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου συνεκροτήθη, εἰς τῶν φίλων παρετήρησεν ὅτι, κυριεύσαντες τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην στρατιωτικῶς, «ἐπιδάθραν τῆς Ἑλλάδος οὖσαν,» ὁ Ἀντίγονος δὲν παρεδέχθη τὴν γνώμην, ἀλλ' ἐπιδάθραν μὲν, ἔφη καλὴν καὶ ἀβάλευτον εἶναι τὴν εὐνοίαν· τὰς δ' Ἀθήνας, ὡς περ σκοπὸν τῆς οἰκουμένης, ταχὺ τῇ δόξῃ διαπυρρῶσαι εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὰς πράξεις.»

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις, κατὰ μῆνα μᾶλλον τοῦ 307, ὤρμησεν ἐξ Ἐφέσου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ δυνάμειος ἰσχυρᾶς καὶ χρημάτων πολλῶν. Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ἔχων ἀργυρίου τάλαντα 5,000, καὶ στόλον νεῶν 250, ἔτι δὲ βελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς πολιτορξίαν χρησίμων τὴν ἀρμόζουσαν παρασκευῆν, ἐπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, αἰτινες, ὡς ἤξευρομεν, διψοῦντο ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρεῶς. Ὅποια μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων διαφορὰ! Τῶντι ὁ μὲν ἐξεπρωσώπει τὸν πρῶτον, τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν, ἐν τῇ ὀλεθρία αὐτοῦ παρακμῇ· ὁ δὲ τὸν δεῦτερον, τὸν μακεδονικόν Ἑλληνισμόν ἐν τῷ νεαρῷ αὐτοῦ ὄργασμῳ· ὁ μὲν εἶχεν εἰς ἐτι παιδείαν τινά, καὶ εὐφυΐαν, καὶ χάριν, καὶ κομψότητα, ὁ δὲ, πλὴν τούτων, καὶ τὴν περὶ τὸ πράττειν δύναμιν καὶ τόλμην, ἧτις ὅλως ἐφαίνετο ἤδη καταλιποῦσα τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν μητρόπολιν. Καὶ ἡ τῶν δύο χαρακτήρων ἀντίθεσις ἀνεδείχθη εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπάντησιν. Ὁ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου ἐπιφανεὶς αἰφνιδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκίρηνεν «ὅτι πέμψετε αὐτὸν ὁ πατήρ ἀγαθῇ τύχῃ Ἀθηναίους ἐλευθερώσαντα, καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πάτριον ἀποδώσαντα πολιτείαν.» Καὶ ἐν τῇ ἅμα ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν, ἐγένετο κύριος

τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καίτοι εἶχε πολλοὺς ἐν τῇ πόλει ὀπαδοὺς, καίτοι ἐπηρείδετο εἰς τὴν ἐν Μουνηχίᾳ ἰσχυρὰν μακεδονικὴν φρουράν, ὑπὸ τὸν φρούραρχον Διονύσιον, ἄνδρα ἔμπειρον καὶ γενναῖον, καίτοι ἰδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐπικουρίας μεγάλας ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, οὐδ' ἐφάντασθη ἂν ἀντισταθῆ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐφράντισε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας. Καὶ ἐγκαταλιπὼν τοὺς φίλους εἰς τὴν διακρίσιν τῶν πολεμίων, τὸ δὲ χεῖριστον, εἰς τὴν τοῦ δήμου διακρίσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ὅστις, γενναίως ὡς πάντοτε φερόμενος, διέταξε νὰ παρακεμφθῆ ἀσφαλῶς εἰς Θίβας· ἐκ Θηβῶν ὁ Φαληρεὺς μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κασσάνδρου, ὅτε ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς Πτολεμαῖον.

Ὁ δὲ στρατηγὸς Δημήτριος, ἄλλο τοῦτο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός, δὲν ἀνέβη τότε εἰς τὴν πόλιν· διότι, εἶπεν, ἐπιθυμῶ μὲν αὐτὴν πολὺ, δὲν θέλει ὅμως νὰ τὴν ἴδῃ πρὶν ἢ παντάπασιν ἐλευθερώσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς φρουρᾶς. Ὅθεν ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν πολιορκίαν τῆς Μουνηχίας. Παρασκευάσας δὲ τὰ ἐπὶ τούτῃ ἀπαιτούμενα, ἐπιτρέπει τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου εἰς τοὺς ὑποστρατήγους καὶ ἐπιπέει αὐτὸς εἰς Μέγαρα, φρουρούμενα ὡσαύτως ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Κασσάνδρου. Ἐνταῦθα πάλιν πράττει ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν Μουνηχίαν διατάξας τὰ δέοντα πρὸς πολιορκίαν, ἀπέρχεται, ἔχων εὐζῶνους τινὰς σὺν αὐτῷ· ποῦ: εἰς Ἀχαῖαν, εἰς Πάτρας, ὅπου διέτριβεν ἢ περιδόγητος ἐπὶ κάλλει Κρατησίπολις, ἢ χήρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἣτις εἶχεν, ὡς λέγεται, προσκαλέσει αὐτόν. Ὁ Δημήτριος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ ταύτην συνέντευξιν· φθάνει λοιπὸν πλησίον τῶν Πατρῶν, ἀφίνει τὴν συνοδίαν μακρὰν ὅπως οὖν, ἐγείρει σκηνὴν πολυτελεῆ καὶ περιμένει μόνος ἐν αὐτῇ τὴν Κρατησίπολιν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ὥραιας χήρας, ἐπιπίπτουσιν αἰφνης πολέμοι καὶ διαρπάζουσι τὴν σκηνὴν καὶ τὰ χρήματα. Ὁ Δημήτριος μόλις σώζεται καὶ, ἐπιστρέψας εἰς Μέγαρα, παρηγορεῖται διὰ τὴν ἐρωτικὴν ἐκείνην ἀποτυχίαν, γενόμενος κύριος τῆς πόλεως ταύτης. Ἀνεδείχθη δὲ αὐθις μεγαλόφρων. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἤθελον νὰ τραπῶσιν εἰς διαρπαγὴν, ἀλλ' αὐτὸς, ἀπαγορεύσας τοῦτο, ἀνεκήρυξε ἐλευθερὰ τὰ Μέγαρα. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας εἶχε γίνεαι ἱκανὴ λαφυραγωγία, μάλιστα δούλων πολλῶν. Διότι ὅτε ὁ Δημήτριος ἀναχωρῶν καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν φιλόσοφον Στίλπωνα, εἶπεν, «ἐλευθερὰν ὤμων, ὦ Στίλπων, ἀπολείπω τὴν πόλιν.» ὀρθῶς, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, λέγεις· οὐδένα γὰρ ἡμῶν δούλον ἀπολέλοιπας.» Εἶχε

δὲ περιποιηθῆ πολὺ τὸν Στίλπωνα· καὶ προηγουμένως εἶχεν ἐρωτήσει αὐτὸν μή τις τῶν στρατιωτῶν ἔλαβέ τι τῶν ἐκείνου. «Οὐδεὶς», ἀπήντησεν ὁ Στίλπων ἀγερῶχος καὶ δητικῶς· οὐδένα γὰρ εἶδον ἐπιστάμαν ἀποφέροντα.

Μετὰ τὰς ἐκδρομὰς ταύτας, ἐπέστρεψεν ὁ Δημήτριος εἰς Μουνηχίαν, καὶ δι' ἀγῶνων μακρῶν καὶ ἀπύτων ἐξεπόρθησε τελευταῖον αὐτὴν, ἐξώγησε τὸν Διονύσιον καὶ κατέσκαψε τὸ φρούριον. Τότε, δηλαδὴ κατὰ αὐγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 307, ἀνήλθεν ἤδη εἰς τὸ ἄστυ, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ πλήθους παρακολουθούμενος καὶ παραπεμπόμενος. Συναγαγὼν δὲ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἐκήρυξεν ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅτι ἀποδίδει αὐτῷ τὴν πατριὸν πολιτείαν· ὅτι θέλει προσπαθῆσαι νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν· ὅτι ἰδίως πρέπει αὐτῇ νὰ κατασκευάσῃ ναυτικόν· ὅτι τὸ καλὸν ἑαυτὸν θέλει παρακαλέσει τὸν πατέρα νὰ πέμψῃ ἐνταῦθα ξύλων ναυπηγησίων πλῆθος εἰς ἑκατὸν τριήρεις καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νῆσον Ἴμβρον· ὅτι καλὸν εἶναι ἐν τούτοις νὰ στείλωσι περὶ πάντων τούτων πρέσβεις πρὸς Ἀντίγονον καὶ ὅτι θέλουσι λάβει προσέτι παρ' αὐτοῦ 150,000 μεδίμνους σίτου.

Κατὰ δυστυχίαν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο πλέον ἐπιτηδεῖα νὰ ὠφελθῆ ἐκ τῆς ἀνορθώσεως ταύτης τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τὴν αὔξεισιν καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν δημοσίων πόρων καὶ δυνάμεων, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πεσόντων ὀλιγαρχικῶν καὶ περὶ τὴν ἀπογομῆν τιμῶν εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν Δημήτριον. Κατηγορίαι ἐγένοντο κατὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ κατὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐν οἷς μὴ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν κωμωδιογράφον Μένανδρον· οἱ πλείστοι τῶν ἀνδρῶν τούτων, φυγάδες ὄντες, κατεδικάσθησαν ἐρήμην, εἰς θάνατον· οἱ ἀνδριάντες τοῦ Φαληρέως ἀνεπράπησαν καὶ ἐχωνεύθησαν· ἀλλ' οἱ παρόντες τοῦ ἀχίστου κατηγορούμενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Μένανδρος, ἠθωώθησαν, χάρις ἴσως εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου. Ὅστε τοῦτο μόνον ἤθελεν ἀρχέσει ἵνα μὴ μειψῶμεν τὰς τιμὰς ὅσας ἡ πόλις ἀπένειμε πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐὰν τὰ δείγματα ταῦτα τῆς εὐνοίας δὲν ἀπέβαινον ἀηδῆ διὰ τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν. Τῶν οἱ δημιουργοὶ τῶν χρόνων τούτων ἐπιλοτιμήθησαν τίς τίνα νὰ ὑπερτερήσῃ περὶ τὴν ἀνακάλυψιν νέων κολακείας τρόπων, ἐπιτηδεῖων νὰ ἐπισύρῳσιν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐνοίαν καὶ τὰς χάριτας τοῦ δυνάστου. Προπάντων δὲ διεκρίθη περὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀμίλλαν ὁ γέρων Στρατοκλῆς (σελ. 173—174), ὅστις ἔκτοτε ἀναφαίνεται ἰσχυ-

ρότατος ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο νὰ στήσωσι μὲν χρυσοῦς εἰκόνας ἐφ' ἄρματος τοῦ τε Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου· νὰ στεφανώσωσι δὲ ἀμφοτέρους διὰ στεφάνων χρυσοῦν ἄξιας διακοσίων ταλάντων, καί, βωμὸν ἰδρυσάμενοι εἰς αὐτοὺς, νὰ προσαγορεύωσιν αὐτὸν βωμὸν τῶν Σωτήρων. Πρὸς τούτοις νὰ προσθέσωσιν εἰς τὰς δέκα φυλάς δύο νέας, ὀνομάζοντες αὐτάς Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα, καὶ νὰ τελώσιν αὐτοὺς κατ' ἐνιαυτὸν ἀγῶνα, καὶ πομπήν, καὶ θυσίαν, ἐνυφαίνοντες τὰς εἰκόνας αὐτῶν εἰς τὸν τῆς Ἀθηνᾶς πέπλον· πλὴν τούτων ἀπεφασίσθη νὰ χειροτονῆται καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἱερεὺς Σωτήρων ἐπικαλούμενος, καὶ τούτου τὸ ὄνομα νὰ φέρωσι τὰ ψήφισματα καὶ αἱ ἄλλαι ἐπίσημοι πράξεις, οὐχὶ δὲ, ὡς πρότερον, τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος· ἐπὶ δὲ πᾶσιν οἱ πεμπόμενοι πρὸς Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον προσέουται νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῶν θεῶν. Ἄλλοι δὲ ἐπρότειναν νὰ καθιερωθῇ ὁ τόπος ὅπου κατὰ πρῶτον ἀπέδῃ εἰς τὴν ἀττικὴν χώραν ὁ Δημήτριος, καὶ νὰ ἐγαρῆται αὐτόθι βωμὸς προσαγορευόμενος Δημητρίου Καταιβάτου, ἐνθ' πρότερον εἰς μόνον τὸν Δία ἀπενέμετο ἢ τοῦ Καταιβάτου προσωνυμία· πρὸς τούτοις νὰ δέχωνται τὸν Δημήτριον ὡσάκις ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, διὰ τῶν ἀπανεμομένων εἰς τὴν Δήμητραν καὶ τὸν Διόνυσον τιμῶν, εἰς δὲ τὸν ὑπερτεροῦντα τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς ὑποδοχῆς, νὰ δίδεται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς ἀφιέρωσιν ἀναλήματος ἀργύριον· τελευταῖον τὸν μὲν Μουνυχιῶνα μῆνα, Δημητριῶνα μετωνόμασαν, πᾶσαν δὲ τελευταίαν μηνὸς ἡμέραν Δημητριάδα, τὰ δὲ Διονύσια, Δημήτρια ἀπεκάλεσαν. Προκειμένου δὲ μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνατεθῶσιν ὑπὸ τῆς πόλεως ἀσπίδες εἰς Δελφοὺς, ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σφῆττιος τὸ ἀκόλουθον ἀλλόλοτον ψήφισμα. «Ἀγαθῇ τύχῃ δεδόχθῃ τῇ δήμῳ χειροτονῆσαι τὸν δῆμον ἕνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς Σωτήρα, καὶ καλλιεργησάμενος, ἐπερωτήσῃ (Δημήτριον) τὸν Σωτήρα, πῶς εὐσεδέστατα καὶ κάλλιστα καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν ποιήσῃ τοῦ ἀναλημάτων· ὅ,τι δ' ἂν χρῆσθαι, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον.» Καὶ τὸ πάντων πρακτικώτερον, ἀφοῦ ἔχαιρέτισαν τὸν Δημήτριον ὡς θεόν, ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τε καὶ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ τὴν θετικωτάτην τῶν τιμῶν ἣν ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι, πρῶτοι ἀμφοτέρους προσαγορεύσαντες βασιλεῖς!

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχρολοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι· οὐδ' εἶναι ἄπορον πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηυτελίζοντο ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου

νεανίου, εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὀποίου ὄφειλον τοῦλάχιστον τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὸ τυφλὸν τοῦ Κασσάνδρου ὄργανον, εἰς τὸ ἄλλιον ἐξ ἀνδραπόδων ἀνδράποδον, εἰς τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα εἶχον ἐγείρει τριακοσίους ἐξήκοντα ἀνδριάντας! Οὐδεὶς δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ βάραθρον τῆς ταπεινώσεως εἰς ὃ καταφέρονται ἐνίοτε τὰ ἔθνη· καί, τὸ δεινότερον, ὅση εὐφυστέρα καὶ λογιώτερα ἐδείχθησαν, τόση οἰκτροτέρα πολλάκις ἀποβαίνει ἢ ταπεινώσις αὐτῶν, ὡς ἂν ἐφηρμόζετο εἰς αὐτὰ ὁ φοβερός τῆς Νεμέσεως νόμος.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἔπραττον ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν ἀπανεμηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν, ἢ ἀνακτήσωσι μέρος τοῦλάχιστον τῆς προτέρας πραγματικῆς δυνάμεως, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδ' ὁ Δημήτριος ἔπραξε τι, μετὰ τὴν ἄλυσιν τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἤτοι πρὸς κατάλυσιν τῆς κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἀρχῆς τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου· ἀλλὰ διέτρεψεν ἐπὶ μῆνας πολλοὺς σχολάζων εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν, καὶ εὐφραίνόμενος εἰς τὰς ἐλευσινὰς ἐκείνας κολακείας, καὶ ἀσωτεύων εἰς συμπόσια πολυτελῆ μετὰ κομφῶν φιλοσόφων καὶ ὠραίων ἐταιρῶν. Ἐπεσφράγισε δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμόν τῶν Ἀθηναίων, λαβὼν σύζυγον τὴν καλὴν Εὐρυδικήν, τὴν χήραν τοῦ ἐν Κυρήνῃ ἄρξαντος Ὀφέλλα, ἧτις, μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς, τὰς Ἀθήνας. Ὁ γάμος οὗτος ἐξεωρήθη ὡς γεγονόςς μέγιστον, οὐ μόνον διὰ τὴν λαμπρότητα μεθ' ἧς ἐτελέσθη, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ Εὐρυδικὴ ἐλέγετο ἀπόγονος τοῦ Μιλιτιάδου, ὥστε τὸ συνοικέσιον τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν παρόντων ἡρώων μετὰ τῆς κληρονομου ἐνὸς τῶν ἐξοχωτάτων ἡρωϊκῶν γενῶν τῆς πόλεως, ἐφαίνετο συνάπτον τὸ ἐνδοξον αὐτῆς παρελθόν μετὰ τῆς μεγίστης τῶν τότε ἐπὶ γῆς δυνάμεων. Ἄλλ' αἰφνης, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 307, διεκόπη τὸ δνειρον τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ εὐωχιῶν καὶ πανηγύρων, διότι ὁ Δημήτριος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅ,τι τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ὀριστικὴ ρύθμισις τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀναπόδραστος. Ἡ ἐν ἔτει 311 γενομένη εἰρήνη δὲν ἐλογίσθη διαλυθεῖσα διὰ τῶν ἐκστρατειῶν, τὰς ὁποίας, ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἀπελευθέρωσεως τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐπεχείρησαν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Δημήτριος· ἀλλὰ ἕτερα γεγονότα προπαρεσκευάσαν νέαν μεγάλην ρῆξιν. Διὰ τῆς εἰρήνης ἐκείνης εἶχεν ἔτι ἀναγνωρισθῆ ἢ

ἐνότις τοῦ κράτους καὶ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης υἱὸς τοῦ κατακτητοῦ· μετ' οὐ πολὺ ὄμως, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Κάσσανδρος ἐφύγευσε τὸν τε νέον Ἀλέξανδρον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ· ἔπειτα ὁ Πολυσπέρχων ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἡρακλέα· κατόπιν ἐξέλιπεν ὡσαύτως ἐκ μέσου ἡ Κλεοπάτρα· ὥστε ἐν ἔτι 307 ἐξ ὄλων τῶν συγγενῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐσώζετο εἰμὴ μόνον ἡ θεία αὐτοῦ Θεσσαλονίκη, ἡ τοῦ Κάσσανδρου σύζυγος. Ἐάν λοιπὸν προέκειτο εἰς ἐτι νὰ διατηρηθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τὸ δικαίωμα τοῦτο περιήλθεν εἰς τὸν Κάσσανδρον. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος δὲν ἐνομίζετο ἐπιτήδειος νὰ ἀποδῇ ὀλοσχερῆς τοῦ μεγάλου κράτους κληρονομία, εἴτε διότι τὸ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης δικαίωμα δὲν ὑπελαμβάνετο ὡς σπουδαῖον, εἴτε διότι πράγματι ὁ Κάσσανδρος ἦτο ὁ ἀσθενέστερος ὄλων τῶν λοιπῶν στρατηγῶν. Ἐνταῦθεν περὶ τοὺς χρόνους τούτους οἱ δυνάσται οὗτοι ἤρχισαν νὰ ἐπισπεύδωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν λύσιν τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἦτο δὲ τὸ ζήτημα, ἐάν θέλῃ διατηρηθῇ ἡ ἐνότις τοῦ κράτους ὑπὸ ἓνα ἐξ αὐτῶν, ἡ ἀνθέλῃ συναμολογηθῇ ὀριστικῆ τινος διανομῆ καὶ ἀναγνωρισθῇ ἕκαστος βασιλεὺς τῆς ἰδίας μερίδος. Ὁ μόνος τῶν στρατηγῶν ἄριστος ἦεν ὁ ἀναλάβῃ τὴν ὀλοσχερῆ κληρονομίαν ἦτο ὁ Ἀντίγονος· διὰ τε τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ διότι, ἄρχων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἦτο ὁμολογουμένως ἀπάντων ἰσχυρότερος, καὶ διότι ἐπηρείθετο ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου προτερημάτων. Μήπως πρὸ μικροῦ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον προσαγορεύσει ἡδὴ ἀμφοτέρους βασιλεῖς; Ἀλλ' οὔτε ὁ Πτολεμαῖος, οὔτε ὁ Σέλευκος, οὔτε ὁ Λυσίμαχος ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην. Ἰδίως δὲ ὁ Πτολεμαῖος, εἴτε ὡς δραστηριώτερος τῶν ἄλλων εἴτε ὡς μᾶλλον τῶν ἄλλων κινδυνεύων, εἶχεν ἀπὸ τινος χρόνου ἀρχίσει νὰ παρασκευάζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ εἶχεν ἀθροίσει ἐπὶ τούτῃ δυνάμεις ἱκανὰς εἰς Κύπρον. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν Ἀντίγονον ν' ἀνακαλέσῃ ἐν τάχει τὸν Δημήτριον ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Δημήτριος ἐδράμην ἀμέσως εἰς Καρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἐνισχύσας, εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, ἱκανῶς τὴν δυνάμιν αὐτοῦ, ἐπλευσεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 306, ἐπὶ Κύπρον, ἔχων πεζοὺς μὲν 15,000, ἵππεῖς δὲ 400, τριήρεις 110 καὶ τὰ ἀναγκαῖα φορητὰ πλοῖα. Ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν βορειοανατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, ἐκυρίευσεν κατ' ἀρχὰς τὴν Οὐρανίαν καὶ τὴν Καρπασίαν καὶ ἔπειτα ἐτράπη πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς

νήσου πόλιν, τὴν Σαλαμίνα. Ἐνταῦθα ἀπήνησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαον καὶ κατατροπώσας αὐτὸν ὀλοσχερῶς, κατέκλεισεν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἧς ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔλαβεν ὁ νέος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐπιπόνησιν καὶ κατασκευῆν νέων καὶ φοβερῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τοῦ «πολιορκητοῦ» ἐπώνυμον. Ἐφερέν ἐκ τῆς Ἀσίας τεχνίτας, σιδηρον, ξυλείαν, καὶ πᾶν ἄλλο ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ κατασκεύασε μηχανὰς παντὸς εἶδους ἀλλοκότου μεγέθους, λιθοβόλους, καταπέλτας (ἦτοι ὄργανα ἐπιτήδεια πρὸς ἐξακόντισιν βελῶν, λογχῶν καὶ ἄλλων τοιούτων), κριοὺς πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, χελύνας, ἦτοι στέγας ὑπὸ τὰς ὁποίας προεφυλάττοντο οἱ πολιορκηταί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων τῶν ἐπινοηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ὀνομαζομένη Ἑλέπολις, κατασκευάσμα κολοσσιαῖον τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐντὸς ὅσον ἐνεσσι μικροτέρου χώρου τὴν διὰ τοῦτο μάλιστα καταστραπτικιώτερον ἐνεργοῦσαν δυνάμιν πολλῶν ἐπιθετικῶν ὄπλων· τὸ πλάτος ἐκάστης αὐτῆς πλευρᾶς εἶχε τεσσαράκοντα καὶ πέντε πήχεις, τὸ δὲ ὕψος, πήχεις ἐνενήκοντα· ἐφέρετο δὲ ἐπὶ τεσσάρων στερεῶν τροχῶν, ὧν ἕκαστος εἶχε δεκατεσσάρων ποδῶν περίμετρον. Καὶ διηρητο ἡ πελωρία αὐτῆ μηχανῆ εἰς στέγας ἐννέα· ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰς κάτω στέγας εἰσήνεγκεν ὁ Δημήτριος παντοίους πετροβόλους, ὧν οἱ μέγιστοι ἐσφενδόνζον λίθους ζυγίζοντας 140 λίτρας· εἰς δὲ τὰς μέσας ἔθηκε τοὺς μεγίστους καταπέλτας, εἰς δὲ τὰς ἀνωτάτας τοὺς μικροτέρους καταπέλτας καὶ πετροβόλους· οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν χρῆσιν πάντων τούτων ἄνδρες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους· καὶ συνηρμόσθησαν πρὸς τούτους εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ γιγαντώδους ἐκεῖνου ἐπιθετικοῦ πύργου δύο τερατώδεις κριοὶ καὶ αἱ προσήκουσαι χελύνας. Ἐνα σὺν ἄμα μετ' ἐκείνου ἐνεργήσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τεῖχη ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθεξῶσι τοιοῦτοτρόπως προσβαλλόμενα καὶ διασειόμενα, ὥστε ἤρχισαν νὰ πίπτωσι, καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευσεν νὰ κυριευθῇ, ὅτε αἴφνης ὁ Μενέλαος κατάρθωσε διὰ νυκτὸς νὰ κατακαύσῃ τὰς πλείστας τῶν μηχανῶν.

Ὁ δὲ Δημήτριος, καὶ τοι εἶδε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ καταστραφέντα, ἔπεμεινεν οὐδὲν ἦττον εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Οὕτω διαρκούσης πεισματικῶς τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀμύνης, ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Μενέλαου ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς καὶ κατέπλευσεν εἰς Κίτιον, ἀπέχον τῆς Σαλαμίνας σταδίους διακοσίους. Ὁ Πτο-

λεματος ἐκόμιζε μεθ' αὐτοῦ ναὺς πολεμικὰς 140, πεντήρεις καὶ τετρήρεις ἀπάσας, ἐπὶ δὲ φορηγῶν πεντακοσίων, μυρίους πεζοὺς· ὥστε εὐλόγως ἠλπίζεν ὅτι ὁ Δημήτριος, προσβαλλόμενος κατὰ μέτωπον ὑπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ ἀπειλούμενος ὀπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἔτι ἐν Σαλαμῖνι Μενελάου, δυσκόλως θέλει δύνηθῆναι διαφύγη παντελῆ καταστροφῆν. Εἶχε δὲ ὁ Μενελάος ἐν Σαλαμῖνι, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου στρατοῦ καὶ ἐξήκοντα ναὺς τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος παρήγγειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ὅ,τι τάχιστα. Ἴνα ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσῃ τὴν δύναμιν δι' ἧς θέλει ἐπιτεθῆναι κατὰ τοῦ Δημητρίου. Ἄλλ' ὁ Δημήτριος οὕτε ἐν τῷ χώρῳ ὅπου Ἰσοτατο περιέμενε τὸν ἀντίπαλον οὕτε τῶν ἐξήκοντα πλοίων τὴν ἔξοδον ἐπέτρεψε. Καταλιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας μέρος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν παρακειμένην παραλίαν ἅπαν τὸ ἱππικόν, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναὺς τοὺς κρατίστους τῶν πεζῶν καὶ τὰ χρησιμώτερα τῶν ἐπιθετικῶν ὀπλων, κατέλιπε δέκα μόνον πεντήρεις ὑπὸ Ἀντισθένην, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν ἰκανὰς νὰ διακωλύσωσι τὴν ἔξοδον τῶν ἐξήκοντα πολεμίων πλοίων διὰ τὸ στενὸν τοῦ λιμένος στόμιον, καὶ αὐτὸς ἐξέπλευσε μεθ' ὄλων τῶν λοιπῶν εἰς προὔπανθσιν τοῦ ἀντιπάλου.

Ὁ Δημήτριος ἐξήρχετο περιχαρῆς διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, καίτοι ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι μέγιστον ἀναλαμβάνει κίνδυνον. Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ αἰγυπτιακοῦ· διότι λέγουσι μὲν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος, ὅτι εἶχε ναὺς 180 κατὰ τὸν Διόδωρον ὅμως εἶχε μόνον 108, καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὀπολαμβάνουσιν οἱ νεώτεροι ἀκριβέστερον· πλὴν τούτου δὲ ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου ἐφημιζέτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς ὁ πάντων ἐπιτηδειότερος, οὐδείς δὲ ἔτι εἶχε τολμήσει νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτοῦ ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο προθυμότερον ἐπεζήτει τὸν ἀγῶνα ὁ Δημήτριος. Κοσμήσας δὲ πολυτελῶς πρὸς ναυμαχίαν, τὸν στόλον, ἔταξε κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον, τὸ καὶ ἰσχυρότερον κέρασ, τοῦ ὁποίου αὐτὸς προΐστατο, πεντήκοντα δύο ναὺς τὰς μεγαλύτερας ἐν αἷς ἦσαν τριάκοντα τετρήρεις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Μῆδιον, κατὰ δὲ τὴν μέσσην τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν ὧν ἠγοῦντο Θεμίσιον ὁ Σάμιος καὶ Μαρσάας ὁ ἱστορικός· εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πάντα τὰ λοιπὰ πλοῖα ὑπὸ Ἡγήσιππον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα καὶ Πλειστίαν τὸν Κίρον ἀρχικυβερνήτην ὄντα τοῦ σύμπαντος στόλου. Ταῦτα ἐγένοντο ἀφ' ἑσπέρας δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, τὴν δ' ἐπιούσαν πρωτὶ ἐπεφάνη ὁ τῶν ἐναντίων στόλος ἐπιπλέων κατὰ σπουδὴν πρὸς τὴν Σαλαμίνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει

προλάβει τὴν ἔξοδον τοῦ Δημητρίου. Ἦδη δὲ ὁ Πτολεμαῖος θεωρῶν ὅτι προκατελήφθη, παρεσκευάσθη ὡσαύτως πρὸς τὴν ναυμαχίαν, καταλιπὼν ὀπισθεν τὰ φορηγὰ καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στόλον εἰς τρόπον ὅπως ἀντίθετον τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Δημήτριος, καθὼς εἶδομεν, ἐνίσχυσεν ἐξαιρέτως τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρασ ἵνα, τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐξωθήσῃ τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν παραλίαν, ἣτις κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱππέων αὐτοῦ, τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν οὕτω εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐξ ἐναντίας ἐνίσχυσεν ἰδιαζόντως τὸ ἴδιον ἀριστερὸν κέρασ, ἵνα οὕτω τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ ἀντιπάλου, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξωθήσῃ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν πρὸς τὸ πέλαγος, ὅπου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἦτο ἐπιτηδειότερος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσελάσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχε νὰ προσλάβῃ ἐπικουρίαν πλοίων ἐξήκοντα.

Ἡ παραλία εἰς ἣν ἐμελλε νὰ συγκροτηθῆ ἡ ναυμαχία αὕτη εἶναι πολυεὶδῶς ἀξιωμακρόν. Ἐνταῦθα ὑφύετο ἡ Σαλαμίς, πόλις ὁμώνυμος ἐκείνης, παρὰ τῇ ὁποίᾳ πρὸ 174 ἐτῶν οἱ στόλοι τῆς Ἑλλάδος ἐπάλαισαν πρὸς τοὺς ἀσιανοὺς στόλους καὶ ἐθριάμβευσαν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς ἐλληνικῆς ἐθιότητος· ἐνταῦθα ἐγείρετο τὸ Κίτιον ἐκεῖνο ὅπου, πρὸ 143 ἐτῶν, ἀπέθανεν ὁ Κίμων, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰσέτι ἐμπνεόμενος, ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου μετ' ὀλίγον κατετρόπωσε τὰς βαρβαρικὰς τριήρεις καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν μέγαν θαλάσσιον τοὺς πολυθρυλήτους ὄρους τῆς Κιμωνείου συνθήκης. Τίς ἤθελεν εἶπαι εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους ἀγωνιστὰς τῆς ἐνταῦθα μικρᾶς Ἑλλάδος ὅτι μετὰ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα μέγας θαλασσὸς δὲν θέλει πλέον ὑπάρχει, ὅτι ἐλληνικοὶ στρατοὶ θέλουσι κατέχει ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἀχανὲς κράτος, καὶ ὅτι στρατηγοὶ Ἕλληνας, ἐλληνικοὺς ἀγόντες στόλους, θέλουσιν ἐρίξει πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῶν πεδίων τούτων τῶν Κιμωνείων μαχῶν, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου! Διότι περὶ τούτου προέκειτο καὶ τοῦτο κάλλιστα συναισθανόμενοι οἱ δύο ἀντίπαλοι, ὅ,τι Δημήτριος, ὅ,τι Πτολεμαῖος, ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν. Συμπληρωθεῖσθαι δὲ τῆς παρασκευῆς, ἐγένοντο ἐφ' ἐκάστου πλοίου αἱ νεομισμέναι πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχαὶ διὰ τῶν κελυστῶν, ἃς ἐπανελάμβανον ἅπαντα τὰ πληρώματα μεγάλης τῆ φωνῆ· μεθ' ὃ πρῶτος ὁ Δημήτριος ὕψωσε τὸ πρὸς μάχην σύσημον, ἀσπίδα κεχρυσωμένην· τοῦτο δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Τότε ἐσήμανον αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμικόν, συνηλάλαξαν ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις καὶ ὤρμησαν κατ' ἀλλήλων καταπληκτικῶς. Λαμπρότατα δὲ

πάντων ἠγωνίσθη ὁ Δημήτριος ἰστάμενος ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ἐπτήρουσ αὐτοῦ καὶ αἰέποτε τῶν περὶ αὐτὸν προπορευόμενος. Οἱ πολέμιοι περιεχύθησαν ἀθροὶ κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ δὲν ἔπαυε τοὺς μὲν διὰ λογχῶν ἀκοντίζων, τοὺς δὲ ἐκ χειρὸς διὰ τοῦ δόρατος τύπτων· καὶ ἀναρίθμητα μὲν ἦσαν τὰ ἐπ' αὐτὸν φερόμενα βέλη· ἀλλ' αὐτὸς τὰ μὲν προορώμενος ἐξέκλινεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἐσώζετο διὰ τῶν σκεπαστηρίων αὐτοῦ ὅπλων. Τρεῖς ἔπεσον περὶ αὐτὸν ὑπασπισταί, αὐτὸς δὲ ἀτρόμητος ἐξηκολούθει ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ, τρέψας τελευταῖον τὴν δεξιὰν αὐτῶν, ἐπετέθη ἀκατάσχετος κατὰ τοῦ κέντρου καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ ἐν τῷ ἄμα εἰς πλείστην ταραχὴν. Ὁ Πτολεμαῖος ἠγωνίζετο ἐν τούτοις οὐδὲν ἤττον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς τοῦ Δημητρίου δεξιᾶς· ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμήν, ἄλλας μὲν τῶν πολεμίων νηῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατέδυσεν, ἄλλας δὲ αὐτάνδρους ἐκυρίευσεν καὶ ἐτρέπετο ἤδη νικηφόρος ἐπὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Δημητρίου δυνάμεις, βλέπει τὸ τε εὐώνυμον κέρας τῶν ἰδίων συνετριμμένον καὶ τὴν μέσσην τάξιν πρὸς φυγὴν ὀρμήσασαν· ὥστε ἀποβάλλει πᾶσαν νίκης ἐλπίδα, νομίζει ἀναγκαῖον νὰ σώσῃ ὅ,τι ἠδύνατο εἶτι νὰ σωθῆ, καὶ μετὰ κόπου διελαύνει εἰς Κίτιον, συνεπαγόμενος ὀκτὼ μόλις πλοῖα ἐκ τοῦ πολυαριθμοῦ αὐτοῦ στόλου. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς στρατηγούς Νέωνα καὶ Βούριχον τὴν δίωξιν τῶν ἠττηθέντων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπιπελόντων· αὐτὸς δὲ, κοσμήσας τὰς ἰδίας ναυς διὰ τῶν ἀκροστολιῶν καὶ ἐφελκόμενος τὰς κυριευθείσας, ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμίνας. Διαρκούσης τῆς μάχης, αἱ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἐξήκοντα τοῦ Μενελάου νῆες ἠγωνίσθησαν νὰ δράμωσιν εἰς δοῦθειαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ μετὰ πεισματῶδη μάχην πρὸς τὰ δέκα τοῦ Δημητρίου πλοῖα, τα ὅποια ἔφραττον τὸ στόμιον, κατῴρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκπλεύσωσιν· ἀλλ' ἔφθασαν βραδέως· ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἤδη ὑποχωρήσει· ὁ Δημήτριος ἐπανήρχετο τροπαιούχος· ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσι πάλιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἡ νίκη τοῦ Δημητρίου ὑπῆρξεν ὅσον ἐνδέχεται ὀλοσχερῆς· δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ εἴκοσι σκάφη, ἐκυρίευσεν δὲ τεσσαράκοντα αὐτάνδρα, κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἐβδομήκοντα, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Πτολεμαίου πολεμικὰ πλοῖα, πλὴν τῶν ὀκτὼ τῶν εἰς Κίτιον διασωθέντων, διεφθάρησαν καὶ πλήρη θαλάσσης κατήχθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Σαλαμίνα στρατόπεδον. Πρὸς τούτοις, ἐκυριεύθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν φορηγὰ μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀκτακισχιλίων σχεδὸν στρατιωτῶν. Ἄλλ' ὅπόσον ὀλοσχερῆς ἀπέβη ἡ νίκη, ἀπεδείχθη μάλιστα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων·

διότι ἐν τῷ ἄμα παρεδόθη μὲν ὁ Μενέλαος καὶ ἅπας ὁ στόλος αὐτοῦ, ἀπετάχθησαν δὲ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Κύπρου πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγκαταλιπὼν τὴν νῆσον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Δημήτριος ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων, ἀπέδωκεν ἄνευ λύτρων ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολλοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν Μενέλαον, καὶ Λεοντίσκον τὸν τοῦ Πτολεμαίου υἱόν, κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν τοὺς λοιποὺς συμποσομένους εἰς 16,000 πεζοὺς καὶ 600 ἵππεῖς ἀπέστειλεν εἰς τοὺς πιστοὺς Ἀθηναίους, ὧν τὰ πλοῖα τοσοῦτον συνέπραξαν εἰς τὸν ἀγῶνα, χιλίας καὶ διακοσίας πανοπλίας καὶ ἔσπευσεν πρὸ πάντων ν' ἀναγγείλῃ τὸ κατόρθωμα εἰς τὸν πατέρα διὰ τοῦ Μιλησίου Ἀριστοδήμου ἑνὸς τῶν ἐπισημοτάτων αὐτοῦ αὐλικῶν. Ὁ Ἀριστόδημος ἔδραμεν ἐκ Κύπρου εἰς Συρίαν, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίγονος, ἀσχολούμενος τότε περὶ τὴν κατασκευὴν νέας πόλεως παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμόν τὴν ὁποῖαν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἀντιγονίαν ὠνόμασεν. Ὁ Ἀριστόδημος φθάσας δὲν ἐπέστρεψε νὰ πλησιάσῃ τὸ κομίζον αὐτὸν πλοῖον εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἀγκυροβολήσας διέταξε τὸ πλήρωμα νὰ μένῃ ἀκίνητον ἐντὸς τῆς νῆδος, αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος εἰς τὴν ἑρᾶν. Ὁ Ἀντίγονος διετέλει πρὸ ἡμερῶν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνων παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀγγελίαν τινά· ὅτε δ' ἔμαθεν ὅτι ἀφίκετο πλοῖον ἐκ Κύπρου καὶ ὅτι ἠγκυροβόλησεν, ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἠῦξεν καὶ ἔπεμψεν ἄλλεπαλλήλους ἀπεσταλμένους ἵνα μάθωσι τί τρέχει. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπαντήσαντες τὸν Ἀριστόδημον ἠρώτων αὐτὸν τίνα φέρει ἀγγελίαν καὶ ἐξώρκιζον νὰ εἴπῃ ὅ,τι καὶ ἂν συμβαίῃ, ἵνα παύσῃ ἡ τοῦ γέροντος πατρὸς ἀμηχανία· ὁ δὲ εἰς οὐδένα ἀπεκρίνετο καὶ προέβαινε δάδην, σιωπηλὸς καὶ σοβαρὸς. Πολῖται καὶ στρατιῶται, Μακεδόνες, Ἕλληνες, Ἀσιανοὶ συνηθροίσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τὸν Ἀριστόδημον καὶ παρέπεμπον αὐτὸν πρὸς τὰ βασίλεια ἀποροῦντες καὶ φοβούμενοι τὰ δεινότερα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντίγονος μὴ δυνάμενος πλέον νὰ κρατήσῃ ἑαυτὸν, κατήλθε μέχρι τῶν θυρῶν εἰς προὑπάντησιν τοῦ ἐρχομένου. Τελευταῖον ἐπλησίασεν ὁ Ἀριστόδημος, καὶ τότε, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν στρατηγόν, ἀνεβόησε μεγάλη τῆ φωνῆ· «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγоне, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ, καὶ Κύπρον ἔχομεν, καὶ στρατιώτας αἰχμαλώτους μυρίους ἑξακισχιλίους ὀκτακισίους.» Καὶ ἐπανέλαβεν ἐν τῷ ἄμα τὸ πλήθος εὐφραϊνόμενον· «Χαῖρε βασιλεῦ Ἀντίγоне! Χαῖρε βασιλεῦ Δημήτριε!» Οἱ δὲ φίλοι προελθόντες ἀμέσως ἀνέδησαν εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ μέτωπον τὸ τοῦ βασιλέως

διάδημα καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ χαιρετιζόμενον, εἰς τὰ βασίλεια. Ἐκεῖ πρὸς τὸν Ἀριστόδημον στραφεὶς: «Καὶ σὺ νῆ Δία χαιρε!» εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, «οὕτω δ' ἡμᾶς βασανίσας, δίκην ὑπέξεις· βράδιον γὰρ ἀπολήψῃ τὸ εὐαγγέλιον.» Μεθ' ὃ ἔπεμψε πρὸς τὸν τροπαιοῦχον υἱὸν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ διάδημα, προσειπὼν ἐν αὐτῇ τὸν Δημήτριον βασιλέα.

Ὁ Ἀντίγονος λοιπὸν ἐφαίνατο πλησιάσας πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσοῦτων ἐνιαυτῶν ἐπεδίωκεν. Ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ οἱ λαοὶ ἐχαιρέτισαν ἤδη αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ὡς βασιλεῖς. Ὁ μᾶλλον ἐπικίνδυνος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαῖος, κατὰ κράτος περὶ Κύπρον ἤττηθεις, οὐδὲν ἄλλο ἐφαίνατο ὅτι ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς νόμιμον κύριον· οἱ δύο ἄλλοι· ἐν Εὐρώπῃ δυνάσται, ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Λυσίμαχος, δὲν ἦσαν βεβαίως ἐνάμιλλοι αὐτοῦ· ὁ δὲ Σέλευκος εἶχε μὲν ἤδη συγκροτήσει πρὸς ἀνατολᾶς κράτος μέγα, ἀλλὰ δυσκόλως ἐπὶ τέλους ἤθελεν ἀνθέξει εἰς τὴν ἠνωμένην δυνάμιν ἀπάσης τῆς δύσεως, ὑπὸ τῆς νέας ἀγομένην βασιλείας. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὄνειρα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐτρέφετο ὁ Ἀντίγονος, ἀναλογιζόμενος τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις· ἐλησμόνει δ' ἐν τούτοις, ὅτι ἦτο γέρον ὀγδοηκοντούτης, καὶ ὅτι ἡ τύχη σπανίως ἐπιδοκίμει εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην· ἐλησμόνει ὅτι ἂν ἐβίωσεν τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν, εἶχε παντάπασιν ἀποβάλλει τὴν ἄλλοτε ἀπαράμιλλον τόλμην, καρτερίαν, δραστηριότητα· ἐλησμόνει ὅτι ἂν εἶχεν υἱὸν νέον, φιλόδοξον, ριψοκίνδυνον, πολυμήχανον, ὁ υἱὸς οὗτος, ἄσωτος ὢν ἐν ταύτῃ καὶ ἄστατος, εἶχεν ἅπαντα τὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἀπόλλυνται μᾶλλον ἢ συμπληροῦνται καὶ παγιοῦνται τὰ κτηθέντα· ἐλησμόνει ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἐμελλε ν' ἀνταγωνισθῇ οὐχὶ πρὸς βαρβάρους, ἀλλὰ πρὸς στρατοὺς ἐξησκημένους καθ' ὃν τρόπον ἦσαν ἐξησκημένοι οἱ ἴδιοι αὐτοῦ στρατοὶ καὶ ἀγομένους ὑπὸ στρατηγῶν ἐξεληθόντων ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε σχολῆς· ὥστε ἂν δὲν ἐτυφλοῦσθ' ὑπὸ τῆς πρεσβυτικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας, ὧφειλε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δυναστῶν τάξιν μᾶλλον ἢ πῶς νὰ ὑπαγάγῃ ἅπαντας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ κυριαρχίαν.

Τῷ ὄντι ὁ Πτολεμαῖος, κύριος ὢν χώρας πλουσίας, καλῶς κυβερνωμένης καὶ ἐντελῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένης, δὲν εἶχε παντάπασιν ἀπελπισθῆ ἕνεκα τῆς περὶ Κύπρον ἤττης. Οὐδέποτε μὲν ἐφαντάσθη ὅτι δύ-

ναται νὰ κληρονομήσῃ ὁλόκληρον τὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀξίωμα. ἀλλ' ὑπὲρ τῆς λαχούσης αὐτῷ χώρας ἦτο ἔτοιμος νὰ ὑπερμαχήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου, ἐπερειδόμενος ἰδίως εἰς στρατὸν πιστὸν ὅστις, ἀντὶ νὰ ταπεινωθῇ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ἐπελθοῦσαν ἀποτυχίαν, ἀγερόχως ἀπ' ἐναντίας ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ βασιλέα. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἀξιοσημείωτον. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ Ἀντίγονος λαθὼν τὸ διάδημα, ἐθεώρει ἑαυτὸν μόνον κληρονόμον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καὶ οἱ ἄλλοι δυνάσται ἅπαντες βασιλεῖς ἑαυτοὺς ἀνεκήρυξαν, ὅτε Λυσίμαχος ἐν Θράκῃ, καὶ ὁ Κάσσανδρος ἐν Μακεδονίᾳ· διόπερ ἐνιαυτὸς βασιλέων ὀνομάσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἔτος 306. Ὁ δὲ Σέλευκος, πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῶν βαρβάρων βασιλεὺς ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον χαιρετιζόμενος, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ φέρῃ τὸ διάδημα καὶ ἔταν Ἑλληνας ἢ Μακεδόνας ἄνδρας ὑπεδέχετο, νὰ ἀριθμῇ δὲ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀφ' ἧς, ἐξ Αἰγύπτου ἐπανερχόμενος, ἀνέκτησε τὴν Βαβυλῶνα. Ἀντὶ ἐνός λοιπὸν βασιλέως, πέντε βλέπομεν ἤδη βασιλεῖς, ὁ δ' Ἀντίγονος ἐντεθθεν εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἠναγκάσθη νὰ στηρίξῃ διὰ τῶν ὄπλων τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις.

Καὶ πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ ὁποίου τὴν κατατρόπωσιν ἐνόμιζεν ἀπαραίτητον, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν ἄλλων ἀνταγωνιστῶν. Ὁθεν διέταξε μεγάλας περὶ τὸν Ὀρόντην προπαρασκευὰς καὶ μετεκάλεσεν ἐκεῖ ἐκ Κύπρου τὸν Δημήτριον. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκεῖνη νήσῳ ὁ νέος στρατηγὸς ἐφαίνατο λησμονήσας τὸν κόσμον ὅλον ἐν μέσῳ τῶν πανηγύρεων ἔσαι ἐτελοῦντο εἰς τιμὴν τοῦ ἀπονεμηθέντος αὐτῷ διαδήματος καὶ, τὸ δεινότερον, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς περιδοήτου ἐταίρας Λαμίας. Ταύτην τὴν Λάμιαν εἶχε συλλάβει αἰχμάλωτον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ νίκη, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην γυναῖκα ἐλάτρευσε, καὶ τοὶ πολὺ πρεσβυτέραν αὐτοῦ οὖσαν. Ἀλλ' ἅμα ἔλαβε τὴν προσταγὴν τοῦ πατρὸς ἔδραμεν εἰς Ἀντιγονίαν, καὶ ἐπειδὴ φθάσας, περιπαθῶς, κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ, ἠσπάζετο τὸν γέροντα, ὁ Ἀντίγονος εἶπε γελῶν πρὸς αὐτόν· «Μήπως νομίζεις, ὦ παῖ, ὅτι τὴν Λάμιαν καταφιλεῖς;» Δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ, γινομένων τῶν παρασκευῶν, νὰ διάγῃ ἐν πότει καὶ ἀσωτείαις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἀπέφευγε νὰ ἴδῃ τὸν πατέρα. Καὶ λέγεται ὅτι προσελθόντος ποτὲ τοῦ γέροντος πρὸς τὸν υἱὸν μετὰ πολυήμερον τούτου πότον, ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἐβεδάιου ὅτι ρεῦμα τι ἠνώχλησεν αὐτὸν καὶ

διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν πατέρα· «τὸ ἔμαθα, εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, ἀλλ' εἰπέ με· θάσιον ἦτο τὸ βεῦμα ἢ χίον ;» Ἄλλοτε πάλιν ἀκούσας ὁ Ἀντίγονος ὅτι ἀσθενεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἠπύγη νὰ τὸν ἐπισκεφθῆται καὶ ἀπήντησεν εἰς τὸν πρόδομον καὶ ἦν τινα νέαν ἀναχωροῦσαν εἰσεληθὼν δὲ καὶ καθήσας παρ' αὐτῷ ἤψατο τῆς χειρός. Ὁ Δημήτριος τὸν εἶπεν ὅτι ὁ πυρετὸς τοῦ τώρα ἐξέλιπε. «Τρόντι, παιδίον, ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίγονος, καὶ ἐμένα μὲ ἀπήντησε πρὸ μικροῦ εἰς τὸν πρόδομον ὁ πυρετὸς σου ἀπερχόμενος.» Καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι ὁ Δημήτριος ὁ πρὸ μικροῦ κατατροπώσας τὸν Πτολεμαῖον εἰς μάχην ἐναγώνιον, καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκτεθεὶς εἰς τοὺς φοβερωτάτους τῶν κινδύνων !

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ παρασκευαί, καὶ, περὶ τὰς ἀρχὰς φθινοπόρου τοῦ 306, ἐξεκίνησεν ὁ στρατὸς ἐκεῖνος, ἀγόμενος κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόου αὐτοῦ, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Ἡ δύναμις ἣτις προέκειτο ἤδη νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου συνεκροτεῖτο ἐξ 80,000 πεζῶν, 8,000 ἵππῶν, 83 πολεμιστηρίων ἐλεφάντων, 150 πολεμικῶν πλοίων καὶ 100 φορτηγῶν. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀντιγόου ἦτο νὰ προσβάλῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης· καὶ αὐτὸς μὲν ἐφθάσε σφῶς διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Πηλοῦσιον, παρὰ τὰς ἀνατολικὰς τοῦ Νεῖλου ἐκδολὰς, κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ὁ δὲ Δημήτριος, μετὰ τοῦ στόλου, ὑπέστη, κατὰ τὸν μεταξὺ Γάζης καὶ Πηλοῦσιου πλοῦν, τρικυμίαν δεινὴν καὶ πολυήμερον, καθ' ἣν ἀπέδαλεν οὐκ ὀλίγα σκάφη, κινδυνεύσας αὐτὸς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀφοῦ δὲ συνηλθον πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ περὶ Πηλοῦσιον αἱ δύο δυνάμεις, ἐπεχείρησαν νὰ διαβῶσι τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νεῖλου βραχίονα καὶ συγχρόνως νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ θαλάσσης. Ἄλλ' ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἐγκαίρως ἀκροῦσαι ἀσφαλῶς τὴν τε παραλίαν ἅπασαν καὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθη, ὥστε αἱ ἐπιθέσεις, εἰ καὶ ἐπιμόνως καὶ γενναίως γενόμεναι, ἀπέτυχον πανταχόθεν, ὁ δ' Ἀντίγονος, θεωρῶν τὸν χρόνον παρερχόμενον, καὶ τὴν τροφὰς ἐκλιπούσας, καὶ τὸν στρατὸν ἀθυμοῦντα, ἔστοχάσθη φρόνως νὰ καταπαύσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἰσοδυναμοῦσα πρὸς ἤτταν ὀλοσχερῆ, ἤρχισεν ν' ἀποδεικνύῃ τὴν ματαιότητα τῶν κυριαρχικῶν τοῦ δυνάστου τῆς Ἀσίας ὀνείρων· καὶ τόσῃ μᾶλλον ὅσῃ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐφάνη ἐπὶ τὸ προκειμένου ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνός Ἀντίγονος, ὁ τοῦ Εὐμένους στρατηγικὸς πολμηρὸς καὶ ἐπίμονος ἀντίπαλος. Τὸ Δέλτα τοῦ Νεῖλου ἦτο ὁμοίως

γουμένως τὸ μᾶλλον δυσπρόσιτον τῆς Αἰγύπτου μέρος. Διατί λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ θελήσῃ διὰ τοῦτου καὶ μόνου νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν χώραν τοῦ πολεμίου; Τοσαύτας ἔχων δυνάμεις, ἠδύνατο, ἀπὸ τοῦ Πηλοῦσιου ὀρμώμενος, νὰ προσβάλῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν Μέμφιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ἀναγκάσας δὲ οὕτω τὸν Πτολεμαῖον νὰ διαιρέσῃ μὲν τὰς δυνάμεις, νὰ δράμῃ δὲ εἰς βοήθειαν τῶν πρωτευουσῶν τοῦ κράτους πόλεων, νὰ ἐξασθενίσῃ δὲ τὴν τοῦ Δέλτα ἄμυναν, ὁ Ἀντίγονος πιθανώτατα ἤθελε κατορθώσῃ ἐπὶ τέλους νὰ διαπεράσῃ τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νεῖλου βραχίονα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπετύγχανε πάλιν, διατί νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ μιᾶς εἰς Συρίαν ὡς ἂν κατὰ κράτος ἠττηθεῖς; Διατί νὰ μὴ παραμείνῃ τοῦλάχιστον παρὰ τὸ Πηλοῦσιον, ὅπου, θαλασσοκρατῶν, ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀφθόνους τροφὰς, νὰ προσλάβῃ νέας ἐπικουρίας, νὰ περιμείνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἔαρ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τοῦ ποταμοῦ ὑδάτων, ἵνα ἐπαυλαδῆ ἐπιτυχέστερον τὸν ἀγῶνα; Ἐνὶ λόγῳ ἐπραξεν ὅτι χεῖριστον ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διὰ δὲ τῆς ἐσπευσμένης ὑποχωρήσεως αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ὄλον ἐπιχείρημα ἐματαιώσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς, ἣν διὰ τοσούτων ἀγώνων ἐκτήσατο, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀπώλεσεν.

Αἴφνης δὲ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 305, ὀλέπομεν αὐτὸν ἐπιτιθέμενον κατὰ τῆς Ῥόδου. Τί τὸ προκαλέσαν τὸν νέον τοῦτον ἀγῶνα, ἀδελον. Βεβαίως, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἤδη κύριος τῆς Κύπρου, ἂν ἐπετύγχανε νὰ δεσπόσῃ καὶ τῆς Ῥόδου, ἤθελε καθ' ὀλοκληρίαν θαλασσοκρατήσῃ καὶ ἠδύνατο οὕτω νὰ ἐπιφέρῃ μὲν πληγὴν καιρίαν εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν τῆς Αἰγύπτου ἐμπόριον, νὰ ἐπιτεθῇ δὲ κατ' αὐτῆς δι' ἀκαταμαχίτου ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι ὁ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἀγὼν σφόδρα ἐντεῦθεν περιεπλέκετο δι' ἑτέρου, παρεμπίπτοντος, δεινοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν ἀδήλου ἀγῶνος, ἦτο καὶ ἀδικον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο κατὰ πόλιος οὐδετέρας καὶ ἐμπορικῆς· τοσοῦτῃ μᾶλλον ἀδικον ὅσῃ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἢ πόλις αὕτη ἐπραξεν ὅτι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον δυνάστην.

Ἡ τῶν Ῥοδίων πολιτεία εἶχεν ἀκμάσει πολὺ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν πολέμων οὗς πρὸς ἀλλήλους διεξήγαγον οἱ διάδοχοι. Πᾶσα σχεδὸν ἡ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐμπορία συνεκεντρώθη εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Οἱ Ῥόδιοι ἦσαν ἐπιτηδεύτατοι ναυτικοί, διὰ δὲ τοῦ σώφρονος καὶ φιλονόμου πνεύματος αὐτῶν.

τῆς φιλοπονίας, τῶν συνετῶν πολιτικῶν θεσμῶν, καὶ τῶν ἀρίστων ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν νόμων, ἀπέδησαν ὀνομαστοὶ καθ' ἅπαντα τὸν γνωστὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὃν καὶ κατὰ τοῦτο εὐηργέτουν, ὅτι ἐπιμόνως καὶ ἐπιτυχῶς κατεδίωκον τὴν μαστίζουσαν τὰς θαλάσσας ἐκείνας πειρατείαν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἡ νῆσος αὐτῶν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς ἐκεῖνου δὲ θανόντος, οἱ Ῥόδιοι ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ταύτην καὶ διετέλεσαν αὐτόνομοι, ἐπερειδόμενοι ἐπὶ ναυτικῆς δυνάμει ἀξιολόγου, καὶ ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας τῶν δυναστῶν. Τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο ἀριστοκρατία εὐρυθμὸς καὶ σώφρων· διὰ δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ ταραχῆ οὐδετερότητα, τοσοῦτον ἠὲδοκίμησαν ὥστε πολλοὶ ξένοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι κατέφευγον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ αὐξήσωσι τοὺς πόρους, ἢ ἐν ἡσυχίᾳ ἀναλώσωσι τὴν κεκτημένην περιουσίαν. Καὶ ἐπεζητεῖ μὲν ἕκαστος τῶν δυναστῶν τὴν πρὸς τοὺς Ῥόδιους οἰκειότητα, παρέχων αὐτοῖς δῶρα καὶ ἄλλα πολυειδῆ πλεονεκτήματα, ἀλλ' αὐτοί, πρὸς πάντας φιλικῶς διακείμενοι, ἀπέφευγον ἐπιμελῶς πᾶν εἶδος συμμαχίας δυναμένης νὰ περιπλέξῃ αὐτοὺς εἰς πολέμους. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέκλινον ὅπως οὖν πρὸς τὸ τοῦ Πτολεμαίου μέρος, διότι μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἰδίως διεξήγον τὰς κυριωτέρας αὐτῶν συναλλαγὰς. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς μεσημβρίας, τὰ ὅποια ἀπὸ τῆς μεταξὺ Σελεύκου καὶ Ἀντιγόνου βῆξεως, δὲν ἠδύναντο πλεον νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Ἀσίας, κατέπλεον ἀπὸ τῆν Ἀλεξάνδρειαν εἰς Ῥόδον, ἵνα μεταβιβάσθωσιν ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς πόλεις· αἱ δὲ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐμπορίου ἀπετέλουν τὴν κυρίαν τῆς πολιτείας πρόσδοτον. Τοιαύτη ἦτο ἡ νῆσος ἣν ὁ Ἀντίγονος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 305, ἀπαιτήσας νὰ παύσῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορίαν.

Οἱ Ῥόδιοι ἠγωνίσθησαν ν' ἀποτρέψωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιχειρημένην τοῦ πολέμου συμφορὰν ψηφίσαντες εἰς τὸν Ἀντίγονον καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ἀνδριάντας καὶ ἄλλας τιμὰς καὶ παρακαλέσαντες νὰ μὴ ἀναγκασθῶσι, παρὰ τὰς συνθήκας, εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς κοινὴν ζημίαν ὅλου τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτῶν ἀπεκρούσθη καὶ ὁ Δημήτριος, εἰς ὃν ὁ πατὴρ ἐπέτρεψε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, κατέπλευσεν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Ρόδου καὶ τῆς στερεᾶς στενὸν, μετὰ δυνάμει φοβερᾶς, συγκειμένης ἐκ πλοίων πολεμικῶν παντὸς μεγέθους 200, φορηγῶν δὲ 170, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκομίζοντο ἄνδρες περὶ

τοὺς 40,000, καὶ πάντων τῶν πρὸς πολιορκίαν χρησίμων μεγάλη παρασκευή. Παρεκτὸς δὲ τούτων συνηκολούθουν καὶ 1000 περίπου ἰδιωτικὰ πλοῖα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς λείας ἣν δαψιλῆ ἐπηγγέλλετο ἡ ἐκπόρησις τῆς τῶν Ροδίων χώρας. Τότε οἱ Ῥόδιοι, καταπλαγέντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δημητρίου καὶ διεμήνυσαν ὅτι θέλοῦσι συμπολεμήσει κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος, μὴ ἀρκούμενος ἤδη εἰς τοῦτο, προσαπήτησεν ἑκατὸν ὁμήρους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ τὴν εἰς τοὺς λιμένας τῆς νήσου εἴσοδον τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τὴν νέαν ταύτην ἀπαίτησιν ὑπέλαβον οἱ Ῥόδιοι ὡς ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ θεωρήσαντες ἐπὶ τέλους προτιμότερον ν' ἀναλάβωσι πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτήν, παρεσκευάσθησαν εἰς πόλεμον. Ἀριθμηθέντες εὐρέθησαν 6000 πολῖται καὶ 1000 ξένοι ἱκανοὶ νὰ φέρωσιν ὄπλα. Ἐπεμψαν δὲ πρέσβεις πρὸς Πτολεμαῖον, Κάσσανδρον, Λυσίμαχον, αἰτοῦντες καὶ παρὰ τούτων ὅτι τάχιστα συνδρομήν.

Ἐν τούτοις ὁ Δημήτριος ἀποβιάσθεις πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως, ἤρχισε τὰ πολιορκητικὰ ἔργα, διὰ τῆς ναυμαστῆς ἐκείνης περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τέχνης, ἣτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπέδη ἀπαραμίλλος. Ἡ πόλις τῆς Ρόδου, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο μία τῶν ὠραιωτέρων καὶ κανονικώτερον ρυμοτομημένων ἑλληνίδων πόλεων. Εἶχε σχῆμα ὠσειδές, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν μίαν κορυφὴν ἀπετέλει ἡ ἀκρόπολις, τὴν δὲ ἄλλην ὁ μέγας λιμὴν ὀπισθεν τοῦ λιμένος τούτου ὑπῆρχεν, εἰσέχων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλος μικρότερος πολεμικὸς λιμὴν, συνδεόμενος μετὰ τοῦ μεγάλου διὰ στομίου στενοῦ. Ἄπας ὁ μέγας λιμὴν ἦτο περιεζωσμένος ὑπὸ χώματος ἢ κρηπίδος, ἅπασα δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τείχους ἰσχυροῦ, ἔχοντος πύργους πολλοὺς, περιφράσσοντος δὲ καὶ τὸν μέγαν λιμένα. Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβριαν τῆς πόλεως ὑπῆρχον προάστεια, τὰ ὅποια ὅμως οἱ Ῥόδιοι ἠναγκάσθησαν, δι' ἄλλειψιν ἀποχρώσεως δυνάμει, νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὸν πόλεμον. Τὰ προάστεια εἶχον ἰδίους λιμένας, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν λιμὴν κατελήφθη ὑπὸ τῆς ναυτικῆς τοῦ Δημητρίου δυνάμει. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ κυριεύσῃ πρὸ πάντων τὸν μέγαν λιμένα τῆς πόλεως, τὸ μὲν ἵνα διακόψῃ πᾶσαν αὐτῆς κοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ διότι τὰ τείχη ἐφαίνοντο ὀλιγώτερον ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου δυσπρόρητα. Ἐπὶ τούτῳ ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ δύο χελῶνας ἦτοι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, δύο προφυλακτικὰς τῶν ἐπιτιθεμένων μηχανὰς,

φερομένας ἀμφοτέρας ἐπὶ δύο πλοίων φορτηγῶν κατασκευμένων ἐκ τῶν χελωνῶν τούτων ἢ μὲν ἐμελλεῖ νὰ προφυλάτῃ κατὰ τῆς ὀριζοντίας βολῆς τῶν καταπελτῶν, ἢ δὲ κατὰ τῆς τοξοειδοῦς τῶν πετροβόλων. Συγχρόνως ἐπεχείρησε τὴν κατασκευὴν δύο μὲν πύργων τεραστίων, ὧν ἑκάτερος ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο συνημμένων πλοίων καὶ ὑπερεῖχε κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργων· πλωτοῦ δὲ περιχαρᾶ κώματος ἔχοντος τετραπόδους τὸ μήκος πασσάλους, ἵνα προσπλέων διακωλύῃ τοὺς πολεμίους ἀπὸ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τὰ φέροντα τὰς μηχανὰς πλοῖα. Ἐνόσῳ δὲ νὰ ἐτοιμασθῶσι ταῦτα, συνήγαγε πλείστους λέμβους καὶ, καταφράξας αὐτὰς ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου, ἐνέθετο ἐντὸς ἐλαφροῦς καταπέλτας τοὺς μέχρι 1.000 βημάτων δάλλοντας, ἔτι δὲ τοὺς ἀναγκαίους περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἄνδρας καὶ Κρήτας τοξότας· καὶ προσαγαγὼν τὰς λέμβους ταύτας πρὸς τὴν κρηπίδα τοῦ λιμένος, ἐντὸς βέλους, ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ ἐπιτυχέστατα τοὺς Ροδίους ὅσοι ἤσχο-
λοῦντο ν' ἀνυψώσωσι τὰ περὶ τὸν λιμένα τείχη.

Δὲν ἔμενον δὲ καὶ οἱ Ρόδιοι ἄπρακτοι, ἀλλὰ δύο μὲν ἔστησαν μηχανὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος, τρεῖς δὲ ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων, πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ λιμένος· ἐντὸς δὲ ἔθηκαν πλῆθος καταπελτῶν καὶ πετροβόλων παντὸς μεγέθους, ὅπως ἐμποδίζωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν πολεμίων, εἴτε οὗτοι ἀποδιβάξουσιν πρὸς τὴν κρηπίδα στρατιώτας, εἴτε προσάγουσιν τὰς μηχανὰς· ἐνέβαλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐν τῷ λιμένι πλοίων μεγάλας βελῶν προμηθείας, ἵνα ἔχωσι προχείρους αὐτὰς πρὸς χρῆσιν τῶν μηχανῶν. Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ πρῶται ἑκατέρωθεν παρασκευαί. Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἐπιχειρήσας νὰ προσαγάγῃ τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα, διεκωλύθη ὑπὸ γενομένου κλύδωνος τῆς θαλάσσης μεγάλου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπανεληθούσης τῆς εὐδίας, εἰσέπλευσε διὰ νυκτὸς ἀπαρατήρητος καὶ καταλαβὼν τὴν ἄκραν τῆς κρηπίδος τοῦ μεγάλου λιμένος, περιεχάρᾳ κωσεν εὐθὺς τὸν τόπον, ἐξησφάλισεν αὐτὸν διὰ πετρῶν καὶ ξύλων καὶ ἐξεδίδασεν ἐνταῦθα στρατιώτας 400 καὶ πλῆθος παντοδαπῶν βελῶν. Ἐπειτα δὲ, ἡμέρας γενομένης, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὄχυροῦ τούτου σταθμοῦ, ὅστις δὲν ἀπεῖχε τῶν τειχῶν τοῦ μέρους ἐκείνου εἰμὴ 250 βήματα, εἰσῆγαγε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα μετὰ σάλπιγγος καὶ κραυγῆς· καὶ διὰ μὲν τῶν ἐλαφροτέρων καταπελτῶν ἐμπόδιζε τοὺς ἐργαζομένους τὸ παρὰ τὸν λιμένα τεῖχος, διὰ δὲ τῶν μεγάλων πετροβόλων εὐστόχως προσέβαλλε τὰς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ τὸ παρὰ τὴν κρηπίδα τεῖχος, ἀσθενές ὑπάρχον, ὡς

προεῖρηται, καὶ ταπεινόν. Ἀμυνομένων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐντόνως, διετέλεσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι πολλὰ καὶ γενναῖα δρῶντες καὶ πάσχοντές, μέχρις οὗ, ἐπεληθούσης τῆς νυκτὸς, ὁ Δημήτριος ἐρρυμούκησε τὰς μηχανὰς αὐτοῦ ἔξω βέλους. Καὶ ἐπεχείρησαν μὲν οἱ Ρόδιοι, πληρώσαντες ἀκάτια βλῆς ξηρᾶς καὶ δαδᾶς, καὶ πῦρ ἐνθέμενοι, νὰ προσπλεύσωσιν εἰς τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ νὰ καύσωσιν αὐτὰς, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ πλωτοῦ περιχαρᾶ κώματος καὶ τῶν βελῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι· τὰ ὀλίγα ἀκάτια εἰς ὅσα κατωρθώθη νὰ σθεσθῇ τὸ πῦρ ἐπανήλθον σφᾶ, τὰ δὲ πλείστα κατεκάησαν καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν μετὰ κόπου κολυμβῶντα διεσώθησαν. Ὁ Δημήτριος ἐπανελάβε τὰς ἀκολούθους ἡμέρας τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐφοδὸν καθ' ὅμοιον τοῦ προεκτεθέντος τρόπον, παρεκτός ὅτι διέταξε καὶ ἀπὸ ξηρᾶς γενικὴν προσβολήν, ἵνα διὰ τῶν ἀντιπερισπασμῶν τούτων φέρῃ εἰς πλείονα ἀγωνίαν τοὺς Ῥοδίους.

Τοιοιούτῳ ὁ δ' ἐξακολούθησας τὴν πολιορκίαν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτώ, συνέτριψε μὲν τὰς μηχανὰς τὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος διὰ πετροβόλων, διέσεισε δὲ τοὺς τε πύργους καὶ τὸ ἐν τῷ μεταξύ τῶν πύργων μέρος τοῦ τείχους, καὶ κατέλαβε μάλιστα μέρος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τείχους. Ἀλλὰ τότε συστραφέντες οἱ Ρόδιοι πάσῃ δυνάμει, ἠγάγασαν τοὺς ἐπιτεθέντας νὰ ὀπισθοδρομήσωσι καὶ ἐνέπρησαν τὰ σκάφη τὰ κομίσαντα τοὺς ἐπιτεθέντας στρατιώτας. Οἱ περὶ τὸν Δημήτριον ὁμοῦς διὰ νέων σκαφῶν ἐπιπλέοντες, προσέφερον κλίμακας εἰς τὰ τείχη καὶ βιαίτερον ἐνέκειντο, γινομένης συγχρόνως καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐφόδου· ὥστε ἐφ' ἱκανὸν ἐξηκολούθησε μάχῃ ἐναγωνίως καθ' ἣν οἱ μὲν ἔξωθεν ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὰ τείχη ἐπροσπάθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κυριεύσωσιν αὐτῶν, οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως, ἀθρόως παραδοθησύντες, ἀπέκρουον τοὺς ἐφορμῶντας. Τελευταῖον κατίσχυσαν οἱ Ρόδιοι, καὶ οἱ μὲν τῶν προαναδάντων ἔπεσον, οἱ δὲ κατατραυματισθέντες ἠχημαλωτεύθησαν, ἐν οἷς ἦσαν τινες καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων. Οὕτω λοιπὸν ἀπέτυχεν ἡ πρώτη φοβερὰ ἐφοδος. Ὁ Δημήτριος ἀπεκόμισε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν ἴδιον λιμένα ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰς ζημίας ἃς ὑπέστησαν αὐταὶ τε καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ, οἱ δὲ Ρόδιοι ἔθαψαν τοὺς τελευτήσαντας τῶν πολιτῶν, ἀνέθηκαν εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ὄπλα τῶν πολεμίων καὶ τὰ ἀκροστόλια καὶ ἠσχολήθησαν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πεπτωκότων τειχῶν.

Μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας, ἐπέπλευσε πάλιν ὁ Δημήτριος εἰς τὸν μέγαν λιμένα καὶ προχωρήσας ἐντὸς βέλους ἐξέπεμψε τὰ πυρπολικά αὐτοῦ

λας προμηθείας. Ἐπλεονέκτησαν δὲ καὶ ἄλλως οἱ Ῥόδιοι· διότι ὑπερῶξαντος τοῦ Δημητρίου τὸ τεῖχος διὰ τῶν μεταλλέων, δηλαδὴ τῶν ὑπονομευτῶν, ἔμαθον τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἐξ αὐτομόλου τινός, ἔσπευσαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὀρυξῶσιν ἀντίθετον ὑπόνομον καὶ ἀπαντήσαντες ὑπὸ γῆν τοὺς ἐναντίους διεκώλυσαν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας· συλλαβόντες μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἓνα τῶν ἐπισημοτάτων στρατηγῶν καὶ φίλων τοῦ Δημητρίου, τὸν Μακεδόνα Ἀλέξανδρον. Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο οἱ ἀντίπαλοι μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν προπαρασκευῶν τοῦ Δημητρίου· καὶ ἐν τῇ μεταξὺ δὲν ἔπαυον δίδοντας ἀμοιβαίως δείγματα εὐγενείας αἰσθημάτων καὶ μεγαλοφροσύνης δι' ἃ ὁ πόλεμος οὗτος κατέστη οὐδὲν ἦττον πολυθρόλητος ἢ διὰ τὴν τελειότητα εἰς ἣν ἔφθασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων τέχνη. Τῷόντι ἐν τῇ μέσῳ τῆς καταπλήξεως ἦν ἐπροξένουν εἰς τοὺς Ῥοδίους τὰ τῶν πολιορκητῶν μηχανήματα, πρότασις ἐγένετο παρὰ τινῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ καθαιρέσῃαι τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' ὁ δῆμος, ἀγανακτήσας, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ οὐδεμίαν τῶν τιμῶν ὅσας εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους ἀπένειμε, μετεκίνησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος οὐδὲν ἦττον ἀνεδείχθη μεγαλόψυχος. Ἐν τῇ βορείῳ προστασίῳ τῆς πόλεως διέτριβεν, ἐν τῇ μέσῳ σχεδὸν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δημητρίου, ὁ περίφημος Καύνιος ζωγράφος Πρωτογένης, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὸν Ἰάλυσον εἰκόνας, ἣν λέγεται ὅτι εἶχε διατελέσει ἐπτά ἔτη φιλοπονῶν. Οἱ Ῥόδιοι λοιπὸν ἐπεμψαν πρὸς Δημήτριον κήρυκα παρακαλοῦντες νὰ φεισθῆ τοῦ ἔργου καὶ νὰ μὴ διαφθείρῃ αὐτό, ὃ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἤθελεν ἐμπρῆσαι τὰς τοῦ πατρὸς εἰκόνας μᾶλλον ἢ τέχνης πόνον τοσοῦτον. Καὶ καλέσας τὸν τεχνίτην ἠρώτησε μὲν αὐτὸν πῶς τολμᾷ νὰ διατρέβῃ ἔξω τῆς πόλεως· ἐκείνου δ' ἀπαντήσαντος, «διότι γινώσκει τὸν Δημήτριον τὴν πόλιν πολεμοῦντα καὶ οὐχὶ τὴν τέχνην,» ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπεσκέπτετο τὸ ἐργαστήριον εἰς τὸ ὅποιον ὁ Πρωτογένης δὲν ἔπαυσεν ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων ἀριστοτεχνῶν.

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ μεγάλαι τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐξωμαλίσθη ὁ χώρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἐν τῇ μέσῳ ἔστατο ἡ ἐλέπολις, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀνὰ τέσσαρες χελῶναι καὶ παρ' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχε μία κεκαλυμμένη στοά ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ γίνεταί ἡ μεταξὺ τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ στρατοπέδου κοινωνία.

Πλὴν δὲ τούτων, κατεσκευάσθησαν καὶ δύο πελώριαι κριοφόροι, ὧν ἑκάτερα εἶχε μῆκος 120 πήχων, ἦτο σεισθηρωμένη καὶ ὠπλισμένη δι' ἐμβόλου ὁμοίου τοῦ ἐμβόλου τῶν πλοίων· ἐκινεῖτο δ' εὐκόλως διὰ τῶν τροχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔστατο καὶ ἐλάμβανε τὴν ἐναγώνιον αὐτῆς ἐνέργειαν διὰ χιλίων περίπου ἀνδρῶν.

Ἄφου λοιπὸν τὰ πάντα οὕτω παρεσκευάσθησαν καὶ ὠπλίσθησαν ὄλοι τῆς ἐλεπόλεως αἱ στέγαι διὰ τῶν ἀρμοδίων πετροδόλων καὶ καταπελτῶν, καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸν λιμένα αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, καὶ περιέβωσαν τὸ τεῖχος τὰ πεζικὰ στρατεύματα, ἐδόθη ἐν παρακείμεσμα καὶ σημεῖον καὶ πάντες διὰ μιᾶς συναλαῖζαντες πανταχόθεν προσέβαλον τὴν πόλιν. Ἦδη δὲ εἶχον ἀρχίσει οἱ κριοὶ καὶ οἱ πετροδόλοι νὰ διασειῶσι τὰ τεῖχη, ὅτε αἰφνης ἐνεφανίσθησαν Κνιδίων πρέσβεις παρακαλοῦντες τὸν Δημήτριον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπιθεσίαν καὶ ἐπαγγελόμενοι νὰ πείσωσι τοὺς Ροδίους εἰς παραδοχὴν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ. Ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς, οἱ δὲ πρέσβεις μετέδωκαν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀγωνιζόμενοι νὰ ἐπιτύχῃαι τὴν ποθουμένην διαλλαγὴν· ἀλλ' εἰς μάτην ἐκοπίασαν καὶ ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία. Ὁ Δημήτριος κατώρθωσε μὲν νὰ καταβάλλῃ τὸν στρεώτερον τῶν πύργων, ὃ κοδομημένον ἐκ λίθων τετραπέδων, καὶ νὰ διασειῇ τὸ παρὰ κείμενον τεῖχος διανοίξας οὕτω ρήγμα μέγα· ἀλλὰ τότε ἀπεκαλύφθη ὀπισθεν αὐτοῦ τὸ νεωστὶ κατασκευασθὲν δεῦτερον τεῖχος, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ ἐμβάλωσι διὰ τοῦ ρήγματος ἐκείνου. Πλὴν τούτου ἔλαβον κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ Ῥόδιοι παρὰ Πτολεμαίου καὶ Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου τροφῶν μέγα πλῆθος, τῶν ὁποίων ὁ Δημήτριος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς τὸν λιμένα εἴσοδον· δι' ὃ πολυειδῶς ἀνεθάρρησαν καὶ ἀπεφάσιον ἤδη νὰ πυρπολήσωσι τὰς μηχανὰς τῶν ἀντιπάλων. Ἐπὶ τούτῳ παρεσκευάσαν πολλὰ πυρφόρα βέλη, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ τεύχους ἀπαντας τοὺς πετροδόλους καὶ τοὺς καταπέλτας, καὶ, ἐκλέξαντες νύκτα ἀσέληγον καὶ σκοτεινὴν, ἐσφενδόνησαν αἰφνης βροχὴν πυρφόρων δι' ὧν ἐφώτισαν τὸ πεδίον καὶ τὰς μηχανὰς. Οἱ πολιορκούμενοι ἔδραμον ἵνα σώσωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλὰ παρὰ τε τῶν πυρφόρων, παρὰ τε τῶν πετροδόλων καὶ τῶν καταπελτῶν δεινῶς ἐπιτρώσκοντο καὶ ἐθανατοῦντο. Ἐτυχε δὲ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ τῆς ἐλεπόλεως καὶ τινες τῶν λεπίδων, διὸ οἱ πυρφόροι ἤρχισαν νὰ προσβάλλωσι τὸ γυμνωθὲν τοῦ κατασκευάσματος ξύλον καὶ πρόδηλος ὑπῆρξεν ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ πυρποληθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Ὅθεν ὁ

Δημήτριος ἐλθὼν μετ' ὄλου τοῦ στρατοῦ εἰς βοήθειαν κατ' ἀρχάς με-
 ἐπειράθη νὰ σβέσῃ τὴν ἐπιφερομένην φλόγα, διὰ τοῦ ὕδατος τὸ ὅποιον
 εἶχε παρεσκευασμένον ἐν ταῖς στέγαις· τελευταῖον δὲ ἀθροίσας διὰ τῆς
 σάλπιγγος τοὺς τεταγμένους ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ἔργων, ἀπήγαγε διὰ
 τούτων τὰς μηχανὰς ἐκτὸς βέλους καὶ ἐξησφάλισεν οὕτως αὐτάς. Μεθ'
 ὃ, ἡμέρας γενομένης, ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ὕπόσῃ τις ἦτο ἡ τῶν πολε-
 μεφοδίων τῆς πόλεως προμήθεια καὶ διετάξεν ἐπὶ τούτῳ ν' ἀριθμηθῶσι
 τὰ ἐκτοξευθέντα βέλη, ὧν εὐρέθησαν πυρφόρα μὲν πλείονα τῶν 500,
 καταπελτικὰ δὲ ὄχι ὀλιγώτερα τῶν 1500, ποσὸν μαρτυροῦν ὅτι ἂν
 τῶν πολιορκητῶν οἱ πόροι ἦσαν ἄφθονοι, οἱ τῶν πολιορκουμένων δὲν
 ἦσαν ὀλιγώτερον δαψιλεῖς.

Ἦδη δὲ ὁ μὲν Δημήτριος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν
 αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ περὶ τὴν ταφὴν τῶν τελευταίων,
 καὶ περὶ τὴν θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, οἱ δὲ Ρόδιοι ἠκοδόμησαν
 κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως τὴν μᾶλλον κινδυνεύουσαν, τρίτον τεῖ-
 χος, ἔτι δὲ ὤρυξαν, πρὸ τοῦ πεπτωκότος τείχους, τάφρον βαθεῖαν, ἵνα
 καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστι δυσχερεστέραν τὴν τοῦ βασιλέως ἐφοδον, καὶ
 ἐπὶ πᾶσιν ἐκπέψαντες πάλιν τὰς ἄριστα πλεούσας ναῦς εἰς τὴν πέριξ
 θάλασσαν, ἐκυρίευσάν τινα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, πολεμικὰ τε καὶ ἐμπο-
 ρικά. Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξὺ ἐπισκευάσθησαν αἱ τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ
 καὶ ἐπανελήφθη ἡ κατὰ τοῦ τείχους προσβολή, ὄχι ὁμοῦ, ὡς φαίνεται,
 κατὰ τοῦ πρότερον προσδληθέντος μέρους, ὅπου οἱ Ρόδιοι εἶχον ὑψώσει
 τριπλοῦν τεῖχος, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ἑτέρου τινὸς μέρους. Καὶ ἀφειδῶς
 μὲν μεταχειριζόμενος παντὸς εἶδους βέλη ὁ πολιορκητὴς ἐξεδίωξεν ἀπὸ
 τῶν ἐπᾶλξεων τοὺς ὑπερμάχους αὐτῶν, διὰ δὲ τῶν κριῶν τύπτων τὸ
 τεῖχος κατέβαλεν αὐτὸ ἐκατέρωθεν ἐνὸς τῶν πύργων, περὶ δὲ τὸν πύρ-
 γον αὐτὸν συνεχεῖς καὶ πεισματώδεις ἐγίνοντο ἀγῶνες, καθ' οὓς ἐπεσεν
 ὁ τε στρατηγὸς τῶν Ροδίων Ἀμεινίας καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν.
 Ἄλλ' ὄση καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιμονή, ἡ τέχνη καὶ ἡ δύναμις τοῦ Δημη-
 τρίου, οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἀπέβαλλον τὸ θάρρος. Ἦξευρον ὅτι οἱ
 δυνάσται δὲν θέλουσιν ἐγκαταλείψει αὐτοὺς ἤξευρον ὅτι καὶ αἱ ἐλληνίδες
 πόλεις ἐκίχοντο περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τῷόντι, περὶ τὴν ἐποχὴν
 ταύτην οἱ Ρόδιοι ἔλαβον νέας παρὰ Πτολεμαίου βοήθειας, τροφὰς
 ἀφθόνους καὶ στρατιώτας 1500. Πρὸς δὲ τὸν Δημήτριον ἦλθον πρέσβεις
 παρὰ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων ὑπὲρ τοὺς 50, πάντες
 ἀξιοῦντες νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ροδίους πόλεμον. Ὅθεν συνωμο

λογήθησαν ἀνοχαί καὶ πολλὰ παρὰ τῶν πρέσβων ἐρρέθησαν, πρὸς τε
 τὸν δῆμιον, πρὸς τε τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐδεμία κατωρθώθη συμφωνία,
 οἱ δὲ μεσιταὶ ἀπῆλθον ἄπρακτοι.

Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ πρὸ μικροῦ
 ἀνοιχθέντος ρήγματος νέαν καὶ κρίσιμον ἐφοδον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐκλέξας
 1,500 ἄνδρας, τοὺς κρατίστους τῶν μαχιμῶν, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἐπι-
 τηδειοτάτους, ἔταξεν αὐτοὺς ὑπὸ Μαντίαν, καὶ τὸν φερώνυμον ἐκείνου
 Ἀλκιμον τὸν Ἡπειρώτην, τοῦ ὁποίου ἡ πανοπλία ἦτο διτάλαντος ἦτοι
 διπλασία κατὰ τὸ βάρος τῶν ἄλλων πανοπλιῶν. Ἰδίως δὲ ὁ σιδηροῦς
 θώραξ τὸν ὅποιον ἐφόρει ὁ ρωμαλέος ἀνὴρ καὶ ἄλλος ὁμοῖος τὸν ὅποιον
 ὁ Δημήτριος μετεχειρίζετο, εἶχον ἕκαστος βάρος μινῶν 40, ἦσαν ἔργα
 τοῦ Κυπρίου τεχνίτου Ζωΐλου καὶ τοσοῦτον ἀσφαλῶς κατεσκευασμένα
 ὥστε ἐξ 20 βημάτων ἀφιεμένου ἐπ' αὐτοὺς καταπελτικῶν βέλους, διε-
 μενεν ἀρραγῆς ὁ σίδηρος. Τὸ ἐκλεκτὸν λοιπὸν ἐκεῖνο σῶμα διετάχθη
 ὑπὸ Ἀλκιμον καὶ Μαντίαν νὰ πλησιάσῃ διὰ νυκτὸς καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ
 πρὸς τὸ ρήγμα τοῦ τείχους, νὰ φονεύσῃ τοὺς φρουροῦντας, νὰ ἐμβάλλῃ
 εἰς τὴν πόλιν καὶ, καταλαβὼν ἢ τὴν ἀκρόπολιν ἢ τὸ θέατρον, ν' ἀνθέξῃ
 μέχρις οὗ τὴν πρῶταν δοθῆ τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου· τότε δὲ νὰ
 ἐξορμήσῃ ἀπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ καταληφθέντος χώρου, ἵνα οἱ πο-
 λιορκούμενοι εὐρεθῶσιν οὕτω ἐν τῇ μέσῳ δύο πολεμίων. Ἐνταῦτ' ἐπι-
 τάχθησαν ὅλα τὰ λοιπὰ σῶματα νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπιτήδεια πρὸς
 τὴν ἐφοδον μέρη καὶ νὰ ἴναι ἑτοιμα· ὡσαύτως δὲ παρηγγέλθη καὶ ὁ
 στόλος νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ λιμένος. Ἐν τῇ μέσῳ
 λοιπὸν εὐθείας νυκτὸς οἱ 1,500 ὤρμησαν πρὸς τὸ ρήγμα, ἐφόνευσαν
 τοὺς φύλακας τῆς τάφρου, εὐρέθησαν ἐν ἀκαρεῖ ἐντὸς τοῦ ρήγματος,
 καὶ δι' αὐτοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε ἔδραμον ἀμέσως πρὸς τὸ θέατρον,
 ὅπου, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ μέγα περιτείχισμα, ἠδύνατο
 ἀσφαλῶς ν' ἀνθέξωσι. Φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ εἰσοδὸς τῶν εἰς τὴν πόλιν δὲν
 ἔμεινεν ἄγνωστος, πολὺς δ' ἐν τῷ ἡμα προέκυψε θόρυβος, καὶ κατ'
 ἀρχάς κίνδυνος ὑπῆρξε μὴπως πάντες οἱ φρουροῦντες τὰ τεῖχη καὶ τοὺς
 λιμένας ἐγκαταλιπόντες τὰς τάξεις, συρρεύσωσιν ἐπὶ τὸ θέατρον ἵνα
 καταστρέψωσι τοὺς ἐμβολόντας· ὁ δὲ Δημήτριος, καταλαβὼν ἐν τῇ
 μεταξὺ εὐχερῶς τὰ τεῖχη, γίνῃ κύριος τῆς πόλεως διὰ μόνης τῆς θυ-
 σίας τῶν 1,500 ἐκείνων ἀνδρῶν. Ἄλλ' οἱ Ρόδιοι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας
 νοήσαντες τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἀπέφυγον αὐτόν· διότι διετάξαν ἀμέσως
 νὰ μὴ καταλίπῃ οὐδεὶς τὴν ἐπὶ τοῦ λιμένος καὶ περὶ τὰ τεῖχη τάξιν,

ἀλλὰ νὰ μείνωσι πάντες ὅπου ἴσταντο, ἔτοιμοι ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἔξωθεν ἂν προσβάλλωσι· μόνον δὲ ἐν σώμα ἐπιλέκτων καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἐξ Ἀλέξανδρείας καταπλεύσαντες ἐπικούροι, περιέζωσαν τοὺς ἐντὸς τοῦ τείχους παρειαπεσόντας. Περὶ τὰ χαράγματα ἀντήχησαν πανταχόθεν αἱ σάλπιγγες, καὶ συνηλάλαξαν οἱ στρατοὶ, καὶ ὤρμησαν διὰ μιᾶς ἐπὶ τὸν λιμένα, ἐπὶ τοὺς πύργους, ἐπὶ τὰ τείχη· εὐθαρσῶς δ' ἐπεχείρησαν τὰς προσβολὰς αὐτῶν καὶ οἱ τὸ θέατρον προκαταλαμβάνοντες λογάδες ἄνδρες· ὥστε δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀγωνία, οἱ δὲ ὄχλοι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν περιεφέροντο τῆδε κακειᾶς θρηγνούντες καὶ ὀδυρόμενοι, διότι ἐνόμιζον ἤδη τὴν πόλιν κυριευθεῖσαν. Ἄλλ' οἱ ἐπὶ τὸ θέατρον τεταγμένοι ἄνδρες γενναίως ἀπέκλεισαν τοὺς ἐν αὐτῷ πολέμιους, λαβόντες δὲ καὶ ἄλλας ἐπικουρίας, οὐ μόνον τὴν ἔξοδον αὐτῶν διεκώλυσαν ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ὀχυρώματος ἤρχισαν νὰ θλίθωσιν αὐτούς. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἑκατέρωθεν ἐν οἷς καὶ ὁ πρῦτανις τῶν Ροδίων Δαμοτέλης καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν ἐμβαλόντων Ἀλκιμῶς καὶ Μαντίας, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν ἔξωθεν πιέζοντες ἀδιαλείπτως ἀνενοῦντο, οἱ δ' ἐντὸς τοῦ θεάτρου οὐδεμίαν ἐλάμβανον βοήθειαν, ἐπὶ τέλος πλείστοι μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δὲ ἠχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ φυγόντες πρὸς τὸν βασιλεῖα διεσώθησαν. Ὅθεν ἀπέτυχε καὶ αὐτὴ ἡ ἔφοδος.

Ἔτος ἕλον περίπου διήρκει ἡ πολιορκία αὕτη, τὴν ὁποῖαν ἐν ἑκτάσει ἐξέθεσamen, ἵνα δώσωμεν πρὸς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἐννοίαν τινὰ τῆς προόδου τῆς γενομένης ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς περὶ τὴν μηχανικὴν τέχνην· προόδου τοσαύτης, ὥστε, κατὰ τοὺς ἀκολουθοῦς τῆς ἀρχαιότητος χρόνους, καὶ μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος, οὐδὲν φοδερώτερον καὶ δραστικώτερον ἐπενοήθη τῶν ἐλεπόλεων ἐκεῖνων καὶ κριθῶν δι' ὧν τὰ ἰσχυρότατα τείχη διεσείοντο καὶ κατεστρέφοντο, οὐδὲν ἤττον ἢ διὰ τοῦ σημερινοῦ πυροβολικοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐπὶ κατεζευγμένων πλοίων πύργοι καὶ τὸ πλωτὸν περιχαράκωμα τοῦ Δημητρίου ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὸς τὰς πλωτὰς πυροβολοστοιχίας τὰς κατὰ πρῶτον ἐν ἔτει 1782 ἐπινοηθείσας ἐπὶ τῆς περιφήμου ἀμύνης ἦν ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς Ἐλλιοτ διεξήγαγεν ἐν Γιβραλτάρῃ κατὰ τῶν Γάλλων. Ἄλλ' ὅσον θαυμαστὸν καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ μηχανικὸν τοῦ Δημητρίου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποτυχίαι τοῦ πολιορκητοῦ τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀνεξήγητοι, ἴσως διότι ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὅστις εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάρτυς, δὲν ἐξέθεκεν ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Δὲν δυνάμεθα λ. χ. νὰ

ἐνηλώσωμεν πῶς ὁ Δημήτριος, ἔχων 200 πολεμικὰ πλοῖα, δὲν κατώρθωσεν ἂν ὄχι νὰ κυριεύσῃ τὸν λιμένα, τοῦλάχιστον νὰ διακωλύσῃ τὴν πρὸς τὰ ἔξω κοινωῖαν αὐτοῦ, οὐ μόνον δ' ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδον στόλων ὀγκλήρων κομιζόντων τροφὰς καὶ στρατεύματα, ἀλλ' οὐδὲ τὰς εὐαριθμοὺς πολεμικὰς τῶν Ροδίων γῆας δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἐξέρχωνται ἵνα προσβάλλωσι καὶ κυριεύωσι τὰ ἰδικὰ του πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα, καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν λιμένα. Ἡ πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔφοδον παράδοσον τοῦτο, ὅτι δὲν συνεκεντρώθη πᾶσα τῆς ἐπιθέσεως ἡ βία εἰς τὸ ἀνοιχθὲν ῥήγμα, διότι ἂν τοῦτο ἐγένετο καὶ ὑπεστηρίζετο τὸ κίνημα ὑπὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν παρειαπεσόντων 1,500, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ εὐδοκημῆσῃ τὸ ἐπιχείρημα. Ὅπως δὴ ποτε, ἂν καὶ ἀπαράμιλλος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία καὶ ἡ περὶ τοὺς πόρους δαψίλεια τῶν Ροδίων, ἐπειδὴ ὁμως οἱ τοῦ Πολιορκητοῦ πόροι ἦσαν πολὺ μείζονες καὶ ἐπειδὴ ἀναμφίδολον εἶναι ὅτι οὐδὲν φρούριον δύναται ἐπ' ἀπειρον ν' ἀντέξῃ εἰς τοσοῦτον δεινὴν πολιορκίαν, ὁ Δημήτριος ἤθελε καταστή κύριος ἐπὶ τέλος τῆς Ρόδου ἐὰν τὰ ποικίλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συμφέροντα ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ παραμείνῃ πλείοτερον ἐνταῦθα. Ἄλλ' ἐνῶ παρεσκευάζετο εἰς νέας ἐπιθέσεις, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ροδίους πόλεμον ἐπὶ εὐλόγοις ὅσον ἐνδέχεται ὅροις, διότι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Καὶ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις προσελθόντες εἶπον, ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ἠῤδοκίμησεν, ὥστε ἂν δὲν ἐπέλθῃ ταχίστη βοήθεια, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ θέλει ἀποθῆ αὐτόθι δυσκαταγώνιστος. Ἄφ' ἑτέρου οἱ Ροδιοὶ φυσικῇ τῆν λόγῳ ἦσαν εὐδιάθετοι πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον διότι ἔπαθον πολλὰς ζημίας ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις ὑπέσχετο νέας τροφὰς καὶ ἐπικουρίας 3,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τούτων ἀπέστειλε προσφάτως ἐπιστολὰς συμβουλευῶν νὰ εἰρηνεύσωσιν ὅσον ἐνδέχεται συμφερότερον πρὸς Ἀντίγονον. Ὅθεν, περὶ τὰ μέσα τοῦ 304, συνωμολογήθησαν μεταξὺ Ροδίων καὶ Δημητρίου, τῇ μεσολαβήσει τῶν Αἰτωλῶν πρέσβεων, αἱ ἀκόλουθοι συνθήκαι· «Αὐτόνομον καὶ ἀφρούρητον εἶναι τὴν πόλιν καὶ ἔχειν τὰς ἰδίας προσόδους· συμμαχεῖν δὲ Ροδίους Ἀντιγόνη, πλὴν ἐὰν ἐπὶ Πτολεμαῖον στρατευθῆται· καὶ δοῦναι τῶν πολιτῶν ὀμήρους ἑκατὸν ὅς ἂν ἀπογράφηται Δημήτριος, πλὴν τῶν ἀρχῶν ἐχόντων.» Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ παλυθρόλητος αὕτη πολιορκία. Οἱ Ροδιοὶ ἐτίμη-

σαν ἐξαιρετικῶς ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ κρισίμῃ ἐκείνῃ ἀγῶνι διαπρέψαντας συμπολίτας ἀπηλευθέρωσαν τοὺς δούλους τοὺς εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συντελέσαντας, ἴδρυσαν ἀνδριάντας εἰς τοὺς βασιλεῖς Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον, καὶ ἰδιάζοντα ἀπένειμον δείγματα εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀποδόντες αὐτῷ τὸ τοῦ Σωτήρος ἐπώνυμον· ἠνώρθωσαν δ' ἐν ταύτῃ τὰς ἑλληνας ὄσας ὑπέστη ἡ πόλις καὶ εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἔκτοτε ἴσχυσαν, ἀποτελέσαντες μίαν τῶν πρώτων τότε δυνάμεων, ἀφ' οὗ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀντιέξωσι καὶ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν δυναστῶν. Ὁ δὲ Δημήτριος μέγα μὲν ἐκτίσαστο τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου κλέος, ἔκτοτε ἰδίως λαδῶν τὸ ἱστορικὸν τοῦ Πολιορκητοῦ ἐπώνυμον, καὶ νῦν ἔδωκε δείγματα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, οὐ μόνον κατ' ὅλην τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, καταλιπὼν εἰς τοὺς Ῥοδίους, εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦτε μεγαλείου τῶν πολιορκητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνων ἀνδρείας, τὴν ἐλέποιν, ἀπὸ τοῦ μετάλλου τῆς ὁποίας ὁ Δυνάσιος Χάρις κατέσκευασε βραδύτερον τὸν περιφημον κολοσσὸν τῆς Ῥόδου. Οὐδὲν ἦν τὸν ὁμοῦς ὁ Δημήτριος ἀπέτυχεν καὶ ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν ν' ἀποδεχθῆ τὰς προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ Ῥόδιοι καθυπέβαλον αὐτῷ ἐν τῇ παραμονῇ τῆς πολιορκίας, δι' ἣν εἶχον εἰπεῖ ἑαυτοὺς προθύμους καὶ κατὰ Πτολεμαίου μετὰ Ἀντιγόνου νὰ συμμαχήσωσιν· ἐνῷ ἤδη ῥητῶς συνωμολογήθη ὅτι οὐδέποτε θέλουσιν ἀναγκασθῆ νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ Πτολεμαίου. Πλὴν τούτου ἀπόλεσεν ἔτος ὀλόκληρον, κατέστησεν ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν δύναται νὰ θαλασσοκρατήσῃ, καὶ ἤδη ἠναγκάζετο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολιορκουμένων, ὥστε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρόδηλον ἐγένετο, ὅποσον ματάια ἦτο ἡ τοῦ Ἀντιγόνου ἀξίωσις τοῦ νὰ διαδεχθῆ ἀκεραίαν τὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονομίαν.

Ἐκ Ῥόδου ὁ Δημήτριος ἐπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πολυσπέρχων εἶχον διαπράξει πολλὰς κατακτήσεις, ὁ δὲ πρῶτος ἐπ' ἐσχάτων ἐπολιόρκησε καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Δημήτριος ἀπειδιδάσθη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 304, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἀπειλήσας οὕτω ἐκ τοῦ ὀπίσθεν τὸν Κάσσανδρον, ἠνάγκασεν αὐτὸν οὐ μόνον τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν νὰ διαλύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Θεσσαλίας. Τοῦτο δὲ κατορθώσας καὶ συνομολογήσας πρὸς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν κατὰ Κασσάνδρου καὶ Πολυ-

σπέρχοντος, προσῆλθεν εἰς Ἀθήνας ὅπου διέτριψεν ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἡ πόλις αὐτῇ, ἡ τοσοῦτον ταπεινωθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ διατριβῇ τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ἐξῆρτελίσθη τότε ἐτι μᾶλλον, παρασυρομένη ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῆς Ἀθηναίας, καὶ ὑπενδίδουσα εἰς τὴν παντοδύναμον ἐκείνου ἀκολασίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν ἤδη αὐτῷ εἰς κατάλυσιν τὸν ὀπισθόδρομον τοῦ Παρθενῶνος, ἀξιοῦντες, ὅτι αὐτῇ ἡ Ἀθηνᾶ ὑπεδέχετο καὶ ἐξένιζε τὸν σωτήρα τῆς πόλεως, ἐκεῖνος δὲ κατ' οὐδὲν σεβόμενος τὴν σεμνὴν θεάν, ἦν ἐν τούτοις πρεσβυτέραν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ ἐκάλει, ἐξώκειλεν αὐτόν· εἰς τοσαύτην ἀσωτείαν ὥστε ὁ Πλούταρχος ἠσυχύθη ν' ἀναφέρῃ ἀκριβῶς πάντα ὅσα τότε ἐγένοντο ἐν τῇ ναφῇ τῆς παρθένου. Καὶ τὰ ὀλίγα δὲ ὅσα ἴστορεῖ δὲν τολμῶμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ἀρκούμενοι νὰ εἴπωμεν ὅτι, λόγου γενομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, περὶ τῆς ἐσχάτης τοῦ δυνάστου ἀσελγείας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπήγγισαν ὅτι πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου διατασσόμενον «τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὄσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον.» Ἐπιφέρωμεν δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ Πλουτάρχου· τοιαῦτα ἔπραττον Ἀθηναῖοι, φρουρὰς ἀπηλλάχθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔχειν δοκούντες.

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 303 ἐνέβαλεν ὁ Δημήτριος εἰς Πελοπόννησον, κηρύττων, ὡς πάντοτε, τὴν ἐλευθερίαν τῶν πόλεων· καὶ ἐκάλῳν τὰς αἰγυπτιακὰς καὶ μακεδονικὰς φρουρὰς ἐκ Σικυῶνος, Κορίνθου, Ἄργους καὶ ἄλλων πόλεων, ἐθεοποιήθη πανταχοῦ σχεδὸν ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις. Μεθ' ὃ συνεκρότησεν, ὡς ἄλλοτε Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Ἰσθμῷ συνέδριον, ὅπου, συνελθόντων πολλῶν ἀνθρώπων, ἀνηγορεύθη ἡγεμῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν πόλεμον ὅσως ἐμελλε νὰ διεξαχθῆ, προσεχῶς κατὰ τοῦ Κασσάνδρου. Τελευταῖον, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 302, ἐπέστρεψεν αὐτὸς εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα δ' ἐγένοντο πρὸς ὑποδοχὴν καὶ δεξίωσιν αὐτοῦ χεῖρονα ἐτι τῶν προτέρων. Ὁ Δημήτριος ἀπήτησε πρὸ πάντων νὰ μυηθῆ εὐθύς εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ νὰ λάβῃ ἀνευ ἀναβολῆς ἅπαντας τῶν μουσόμενων τοὺς βαθμοὺς ἀπὸ τῶν μικροτέρων μέχρι τῶν μεγίστων. Ἡ ἀξίωσις αὐτῆ τοῦ βασιλέως ἀντιτάσσεν εἰς τοὺς ἱερωτάτους τῆς πόλεως νόμους, κατ' οὓς ἕκαστος ὀφείλει πρῶτον νὰ μυηθῆ εἰς τὰ μικρὰ μυστήρια κατὰ μῆνα ἠνθεστηριῶνα ἤτοι φεβρουάριον, καὶ ἔπειτα, μόνον μετὰ παρέλευσιν ἐνιαυτοῦ, εἰσῆγετο εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια κατὰ μῆνα βοηδρομιῶνα ἤτοι ὀκτώβριον. Γενομένης δὲ τῆς προτάσεως, εἰς καὶ μόνος, ὁ δευδύχος Πυθόδωρος, ἐτόλμησε ν' ἀντιτείνῃ· ἀλλ' ὁ ἀναιδέστατος Στρατο-

κλήσ προέτεινε πρῶτον μὲν τὸν μουνυχιῶνα μῆνα ἦτοι ἀπρίλιον, εἰς ὃν ἤδη εὐρίσκοντο, νὰ μετονομάσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀνθεστηριῶνα καὶ νὰ τελέσωσι τὰ μικρὰ μυστήρια, ἔπειτα δὲ ἀμέσως πάλιν τὸν αὐτὸν μουνυχιῶνα ν' ἀποκαλέσωσι βουδρομιῶνα, καί, τελέσαντες τὰ μεγάλα μυστήρια, νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς αὐτὰ τὸν Δημήτριον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ συνέβησαν τότε καὶ ἄλλα πολλὰ αἰσχρὰ, καὶ ἄσματα ἐποιήθησαν δι' ὧν ὁ Δημήτριος ἐκαλεῖτο ὁ μέγιστος τῶν θεῶν· ὁ δὲ μέγιστος οὗτος τῶν θεῶν παραδόξως πως ἀνταπέδιδε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν· διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλείψωμεν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταβάλωσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς 200 τάλαντα ἀργυρίου, ἦτοι 9 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, κατὰ τὴν σημερινὴν τοῦ ἀργυρίου ἀξίαν· καὶ κομισθέντων ἐνώπιον αὐτοῦ τῶν χρημάτων, ὁ Δημήτριος, στραφεὶς πρὸς τὴν περιβόητον Λάμιαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν εἰσείρας· «Λάβετέ τα, εἶπε, διὰ τὸ φιμυθίσασα». Περὶ ταῦτα διέτριβεν ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι· καὶ ἐν Ἀθήναις ἴδιως, παντάπασι λησμονῶν τὰς νομίμους αὐτοῦ συζύγους, τὴν τε Ἀθηναίαν Εὐρυδίην, καὶ τὴν εὐγενῆ Φίλαν, τὴν Ἀντιπάτρου θυγατέρα, καὶ τὴν καλὴν Δηϊδάμειαν, τὴν θυγατέρα Αἰακίδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου· πρὸ πάντων δὲ παντάπασι λησμονῶν ὅτι τσαούτη ἀκαλασία, ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων ὅσα ἐμελέτα αὐτὸς τε καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, βουλευμάτων τῶν ὁποίων ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας περιπετείας.

Ἐν θέρει τοῦ ἔτους 302 ἐστράτευσεν ὁ Δημήτριος, ὡς ἡγεμῶν τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τοῦ δυνάστου τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρου, ὅστις εἶχεν ἤδη προαποβάλλει ἀπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, παρεκτός τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Κάσσανδρος ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ἤλπισεν ν' ἀντιέξῃ εἰς τὸν Δημήτριον, διότι οὐδένα εἶχε τότε σύμμαχον, ὅθεν ἐξέπεμψε πρεσβυτάς πρὸς Ἀντιγόνον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐξαιτούμενος τὴν διάλυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἐκεῖνος γέρων ἀπεκρίθη, ὅτι μίαν γινώσκει διάλυσιν, τὴν πλήρη τοῦ Κάσσανδρου ὑποταγῆν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, δι' ἧς ὁ Ἀντίγονος παρίστατο ὡς ὁ μόνος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονόμος καὶ ἐλευθερεῖ τοὺς ἄλλους στρατηγούς ὡς ἀπλοῦς αὐτοῦ ὑποτελεῖς, κατέπληξεν οὐ μόνον τὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς ἄλλους δυνάστας· διότι καταβληθέντος τοῦ Κάσσανδρου, δυσκό-

λως ἤθελε σωθῆ πρῶτος ὁ Λυσίμαχος καὶ ἔπειτα ὁ Πτολεμαῖος, τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σέλευκος. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὰ τελευταία δέκα ἔτη ὁ Σέλευκος, διατελέσας ὅλως ἀμέτοχος τῶν ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων οὓς διεξήγον πρὸς δυσμὰς οἱ ἄλλοι δυνάσται, εἶχε συγκροτήσῃ ἐν τῇ ἄκρᾳ Ἀνατολῇ κράτος ὑπέρογκον. Ἐκ Βαβυλώνας, ἧτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου καὶ ἔπου ὁ Σέλευκος, ἐν ἔτει 305, ἔλαβεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δυνάσται, τὸ τοῦ βασιλέως ἀξίωμα, ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐξηπλοῦτο ἐπὶ ὅλους τοὺς σατράπας τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν μέχρις Ὠξοῦ καὶ Ἰαξάρτου· πρὸς δὲ Σανδρόκαττον, τὸν ἐπιχώριον ἡγεμόνα τῶν περὶ Ἰνδὸν χωρῶν, αἰτινας ἐν τῇ μεταξὺ εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἐλληνικὴν ἡγεμονίαν, διέτελει, ὡς φαίνεται, ὁ Σέλευκος εἰς φιλικωτάτας σχέσεις, λαβὼν παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ 500 πολεμιστηρίους ἐλέφαντας. Οὐδὲν ἦττον καὶ ὁ Σέλευκος αὐτὸς δὲν ἤθελε δυνηθῆ ν' ἀντιέξῃ εἰς τὸν Ἀντίγονον ἐὰν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ καταβάλῃ ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντας τοὺς λοιποὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ὅθεν κοινὸς ἤδη ἐλογίσθη ὁ κίνδυνος, καί, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Κάσσανδρου, εὐχερῶς συνεκροτήθη συμμαχία τετραπλῆ μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀπωτατῆ Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τελευταῖον ὅλοσχερῶς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ἐξ οὗ δὲν ἔπαυον ἀδιακόπως περὶ τῶν ὅλων ἀγωνιῶντες. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ σύμμαχοι νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, καθὼ κυριωτάτην ἐστίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασεν ὁ Λυσίμαχος διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν ἀντικρὴ μεγάλην χερσόνησον, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὄριμσαν ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὁ Σέλευκος, ἀπὸ μεσημβρίας δὲ ὁ Πτολεμαῖος.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Δημήτριος εἶχε προελάσει εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἀπῆντησεν ἐνταῦθα τὸν Κάσσανδρον, ὅστις ἄμως, ἐπιτηδεύσας ἀποφεύγων πᾶσαν κρίσιμον μάχην, ἠδυνήθη ν' ἀναγκαιτίσῃ αὐτὸν μέχρις οὗ ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν ἑαυτὸν πανταχόθεν ἐν Ἀσίᾳ ἀπειλούμενον, ἠναγκάσθη νὰ μετακαλέσῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν υἱὸν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 302. Ἐκπλεύσαντος δὲ τοῦ Δημητρίου εἰς Ἐφεσον, ἐπέμψε καὶ ὁ Κάσσανδρος ὅσα ἠδυνήθη στρατεύματα εἰς τὸ κύριον τοῦ πολέμου στάδιον, ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν Πλείσταρχον, αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ἐν Εὐρώπῃ. Συνηθροίσθησαν λοιπὸν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ στρατοὶ τοῦ Λυσίμαχου καὶ τοῦ Σελεύκου ἀφ' ἑνὸς καὶ οἱ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου ἀφ' ἑτέρου,

διότι ὁ Πτολεμαῖος βραδέως ὄπισθεν ἤλαυνε διὰ τῆς Συρίας ἀποφεύγων, κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῦ χαρακτήρα, πάντα κρίσιμον ἐπιθετικὸν ἀγῶνα· καὶ ἐν θέρει τοῦ ἔτους 311, συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης, περὶ Ἴψον τῆς Φρυγίας, μεταξύ Ἀντιγόνου, Δημητρίου, Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου, ἀπεφασίσθη ἡ τῆς Ἀσίας τύχη.

Ὁ Ἀντίγονος παρέταξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ 70,000 πεζῶν καὶ 10,000 ἵππων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀντέταξαν 64,000 πεζῶν καὶ 10,500 ἵππους· κατὰ τοῦτο λοιπὸν αἱ δυνάμεις ἑκατέρωθεν ἦσαν σχεδὸν ἴσαι. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχεν εἰμὴ τῶ ἐλέφαντας, ὁ δὲ Σέλευκος συνεπήγατο 400 ἢ κατ' ἄλλους 480, ἐξ οὗ γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ κοινοτέρα σύνοσις ὑπερῆρκεν εἰς τὸν ἰσχυρόν δυνάστην τῆς Ἀσίας ν' ἀποφύγη πάντα ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθ' ὃν ἡ ἀσύγκριτος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ περὶ τοὺς ἐλέφαντας ὑπεροχὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην· ἐνθ' ἑαυτῶν τὸν πόλεμον καὶ κατὰ μικρὸν φθείρων τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων, ὁ Ἀντίγονος ἤθελε πιθανώτατα κατισχύσει, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσην τῶν συμμάχων ἔνωσις οὐδὲ εἰλικρινὴς οὐδ' ἀσφαλὴς ἦτο, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος δὲν συνέπραττε μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐδ' ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσπασθῇ ὅλως διόλου ἀπὸ τῶν ἄλλων, διὰ τινῶν παραχωρήσεων. Καὶ ὅμως ὁ Ἀντίγονος ἐπέμενε εἰς τὸ ν' ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὄλων γύβον, τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐπέμενε καίτοι διστάζων περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ μᾶλλον προαισθανόμενος τὴν συμφορὰν, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι αὐτὸς ὁ ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν πολεμίων τοσοῦτον εὐθυμος, καὶ περὶ τὰς ἀποφάσεις ταχύς, καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων ἐνεργός, ἐκάθητο ἤδη σύννοος, καὶ σιωπηλός, καὶ συμβουλευόμενος μετὰ τοῦ Δημητρίου περὶ τοῦ πρακτέου, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπραξε, καὶ συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸ πλῆθος ὡς διάδοχον, καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἠτήσατο νίκην παρὰ τῶν θεῶν ἢ θάνατον ἀναίσθητον πρὸ τῆς ἡττης.

Ταῦτα πάντα ἀποχρώτως ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχε τὸ σύνθημα αὐτοῦ θάρρος ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῆς κρίσιμου μάχης· διατὶ λοιπὸν ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν μάχην ταύτην· Διότι οὕτω τιμωροῦνται αἱ παράλογοι καὶ ὑπέρμετροι ἀξιώσεις· εἰς τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ κανόνες τῆς κοινῆς συνέσεως. Ἄν ὁ Ἀντίγονος ἤρκετο ν' ἀποδῇ εἰς τῶν κληρονόμων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔστω καὶ ὁ πάντων μέγιστος, εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἢ μᾶλλον δὲν ἤθελεν ἴσως περιέλθει εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ

ν' ἀγωνίζεσθαι περὶ τῶν ὄλων πρὸς τοὺς συγκαληρονόμους. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος διήγαγε τὰ τελευταῖα πεντεκαίδεκα τῆς ζωῆς του ἔτη ὄνειρευόμενος τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους, ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Πῶς ἦτο ἤδη δυνατόν νὰ παραχωρήσῃ ἀξιόλογον τῆς κυριαρχίας ταύτης μέρος εἰς τὸν Πτολεμαῖον; ἢ πῶς, ἐπιστάσης τῆς κρίσιμου ὥρας, καθ' ἣν προέκειτο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μίαν τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσοῦτου χρόνου ἐπεδίωκεν, ἠδύνατο ἤδη νὰ προτιμήσῃ ἀναβολὰς καὶ χρονοτριβὰς, δι' ὅν ἐσώζετο μὲν αὐτὸς πιθανώτατα, δὲν ἦτο ὅμως βέβαιον ὅτι κατεβάλλοντο καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ; Ὅθεν ἐφέρετο ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἐκὼν ἄκων, ὑπὸ ἀκαταμαχίτου τινὸς ἀνάγκης, ἣν οἱ μὲν κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσιν εἰμαρμένην, οἱ δὲ φιλοσοφώτερον μελετώντες τὰ τῆς ἱστορίας θεωροῦσιν εὐλόγως ὡς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τῆς ἀμέτρου φιλαρχίας.

Καὶ ἀρξάμενης λοιπὸν τῆς μάχης, ὁ μὲν Δημήτριος, λαμπρῶς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἀγωνισάμενος πρὸς τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων, τὸ ἀγόμενον ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, ἔτρεψεν αὐτὸ κατὰ κράτος· ἀλλὰ λησμονῶν τὸ δίδαγμα τὸ τοσάκις ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δοθέν, τῆς σφύροντος διώξεως ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐξηκολούθησε τρέχων ἀκατάσχετος κατόπιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἠττηθέντων καὶ μηδὲν φροντίζων τί γίνεται ὀπίσθεν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σέλευκος, ἰδὼν τότε τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου γυμνὴν ἵππων, περιέζωσεν αὐτὴν καὶ ἠπέλιψε πανταχόθεν διὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως καὶ μάλιστα διὰ τῶν πολυαριθμῶν ἐλεφάντων, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἄλλα μὲν ἀποσπάσματα τῆς φάλαγγος ἐκείνης ἠδτομώλησαν πρὸς αὐτὸν, ἄλλα δὲ ἐτράπησαν. Μόνος ὁ Ἀντίγονος μετ' ὀλίγων τινῶν δὲν ἐνέδωκε· καὶ ὅτε, περιστοιχισθεὶς πανταχόθεν, ἤκουσέ τινα τῶν περὶ αὐτὸν εἰπόντα· ἐπὶ σὲ οὗτοι, Βασιλεῦ. «Καὶ τίνα ἄλλον πλὴν ἐμοῦ σκοπὸν ἔχουσιν;» ἀπεκρίθη ἀταράχως καὶ ἀγερώχως. «Ἀλλ' ὁ Δημήτριος θέλει ἔλθει εἰς βοήθειαν ἡμῶν.» Καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα σώζων μέχρι τέλους, ἐνεκαρτέρει περισκοπῶν πανταχόθεν τὸν υἱόν· ἀλλ' εἰς μάτην προσεδόκα· οὐδεὶς ἤρχετο εἰς βοήθειαν καὶ ἐν τούτοις ὁ κύκλος ὁ περιζωννύων αὐτὸν συνεσφίγγετο, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸν βαλλόμενα ἀκοντίσματα ἐπολκλασιάζοντο· καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ ὄπαδοί, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐγκατέλειπον αὐτὸν, καὶ ἔπεσε τελευταῖον ὁ ἀτρόμητος γέρον, εἰς δὲ μόνος παρέμεινε παρὰ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὁ λαρισιαῖος Θώραξ.

Τοιοιουτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 81 ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, περὶ ἐνδόξως τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐπαξίως τῶν μεγάλων τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγῶνων καὶ ἀξιώσεων. Ὁ Δημήτριος ἐπανελθὼν βραδέως ἀπὸ τῆς διώξεως καὶ μηδεμίαν ἤδη ἔχων ἐλπίδα ν' ἀνορθώσῃ τὰ πράγματα, ἔφυγε μετὰ πεντακισχιλίων πεζῶν καὶ τετρακισχιλίων ἵππῶν εἰς Ἐφέσον, ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μεταβάνα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ πολὺν εἰςέτι χρόνον ἐξακολούθησαν τὰ πολυτάραχον αὐτοῦ στάδιον. Οἱ δὲ νικηταὶ τὸν μὲν νεκρὸν τοῦ Ἀντιγόνου διὰ βασιλικῶν ἐκίθουσιν τιμῶν, ἐπεχείρησαν δὲ ἀμέσως τὴν διανομὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἡ διανομὴ ἐγένετο κυρίως μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν τοῦ τελευταίου κατορθώματος, ἦτοι τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσίμαχου, διότι ὁ μὲν Πτολεμαῖος, ὡς ἐλάχιστα συμπράξας, ἀπεκλείσθη πάσης νέας ὠφελείας, ὁ δὲ Κάσσανδρος, ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασιν τινα ἐν Ἀσίᾳ· εἰς μόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον, ὅστις αὐτοπροσώπως μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, ἀπενεμήθη ἡ Κιλικία. Καὶ ὁ μὲν Σελεύκος ἔλαβεν ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ τ' ἀνατολικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Λυσίμαχος τὰ δυτικώτερα τῆς χερσονήσου ταύτης. Ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων παρέμειναν ἐνταῦθα χωραὶ τινες οὐδέτεραι· ἡ Κιλικία, ἥτις ἐδόθη, ὡς πρὸ μικροῦ εἰρηται, εἰς τὸν Πλείσταρχον, ἡ Καππαδοκία ἧς ἤρχεν ὁ ἐπιχώριος ἡγεμὼν Ἀριαράθης, ἡ Ἀρμενία ἧς προΐστατο ἕτερος ἐπιχώριος ἡγεμὼν ὁ Ὀρόντης, καὶ ὁ Πόντος τοῦ ὁποίου ἐδυνάστευον ἐπίσης οἱ ἐπιχώριοι Μιθριδάται. Ἐκ δὲ τῶν οὐδετέρων τούτων χωρῶν ἡ μὲν Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πόντος καὶ ἡ Κιλικία ὑπήκουον μᾶλλον εἰς τὸν Λυσίμαχον.

Αὕτη ἡ περὶ Ἴψον μάχη, ἡ συγκρατηθεῖσα 22 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶναι γεγονός ἀσπουδαιότατον, διότι δι' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ἐπὶ μακρὸν ἡ τύχη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς· τῶντι ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν ἐνταῦθα ἄρχοντες ὁ Σελεύκος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἐπὶ τρεῖς ὄλας ἑκατονταετηρίδας. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην πράγματα ὑπέκυψαν εἰςέτι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἰς ποικίλας μεταβολάς. Οὕτε ὁ Λυσίμαχος, οὕτε ὁ Κάσσανδρος ἐπέπρωτο ν' ἀποδώσιν ἀρχηγέται· διαρκῶν δυναστειῶν ἐπὶ τέλους, τῆς Εὐρώπης ἤρξεν ἡ τοῦ Ἀντιγόνου γενεὰ, ὡς θέλομεν ἤδη ἱστορήσει διὰ βραχείων.

Ὁ Δημήτριος ἀπῆλθεν ἐξ Ἐφέσου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς

τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἤλπικε νὰ εὖρη προθύμους νὰ ὑποδεθῶσιν αὐτὸν καὶ ὑποστηρίξωσιν ἐν τῇ ἀτυχίᾳ τὴν ὁποίαν ὤπασται. Ἀλλ' ἐτι περὶ τὰς Κυκλάδας εὐριακόμενος, εἶδε προσερχομένους πρὸς αὐτὸν τῶν Ἀθηναίων ἐγτολήν ἔχοντας νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν ν' ἀπέχῃ τῆς πάλεως ταύτης, διότι ὁ δῆμος ἐψήφισε νὰ μὴ δεχθῶσιν οὐδένα τῶν βασιλέων. Τοῦτο τῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα ἐλύπησεν αὐτὸν πλείοτερον ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς συμφορᾶς ἦν ἐν Ἀσίᾳ πρὸ ὀλίγου ἔπαθεν· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου δὲν ἐπτοήθη. Ἐπειδὴ κατεῖχεν εἰςέτι πόλεις ἱκανὰς ἐν Πελοποννήσῳ, μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον, καὶ πλὴν τούτων τινὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας, καὶ τὴν Κύπρον, καὶ τὴν Φοινίκην, μέγας δὲ ἦτο καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος ἐξηκολούθει θαλασσοκρατῶν καὶ ἠδυνήθη αὐτῆς ν' ἀποβῇ φοβερός εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐξαιρέτως δὲ ἐπίεσε τὸν Λυσίμαχον, δηώσας πολλὰ τῆς Θράκης παράλια καὶ ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν συλλεγείσης λείας δυνήθειε ν' ἀυξήσῃ τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ. Ὁ Λυσίμαχος οὐδένα εἶχε στόλον· τσαυτὰ δὲ πάσχων ἀπὸ Δημητρίου, ἐφοβεῖτο ἀπ' ἐτέρου μήπως ὁ Σελεύκος, ὅστις ἀπέδῃ ἤδη πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἄλλοτε ὁ Ἀντίγονος, ἐπιχειρήσῃ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ Λυσίμαχος ἐνόμιζε φρόνιμον, βίον, νὰ προτείνῃ ἰδὸν πρὸς Πτολεμαῖον συνθήκην συμμαχίας. Εἰς τοῦτο εὐρέθη ὁ Πτολεμαῖος πρόθυμος, διότι ἦτο μὲν ὡσαύτως δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ Σελεύκου, τοῦ μηδεμίαν θελήσαντος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὠφέλειαν καὶ ἰδίως μὴ ἐπιτρέψαντος αὐτῷ τὰ τῆς Συρίας παράλια, τὰ ὅποια ὁ Πτολεμαῖος θεώρει ὡς ἀπαραίτητον παράρτημα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ ἀρχῆς, διατέλει δὲ δυσανασχετῶν καὶ κατὰ τῆς Δημητρίου θαλασσοκρατίας ἧς ἕνεκα ἐκωλύετο ν' ἀνακτήσῃ τὴν οὐδὲν ἦτοον ποθομένην ὑπ' αὐτοῦ Κύπρον. Συνωμολογήθη λοιπὸν εὐκόλως ἡ συμμαχία αὕτη, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ὁποίας ὁ Λυσίμαχος συνεζεύχθη τὴν Πτολεμαίου θυγατέρα Ἀρσινόην, καὶ τοι εἶχε σύζυγον ἀγαπητὴν, τὴν εὐγενῆ παρῖδα Ἀμαστριν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Μακεδόνας ἐκεῖνοι δυνάσται δὲν ἐδίσταζον νὰ προσλαμβάνωσιν, ἅπαντες σχεδόν, δύο καὶ πλείονας συζύγους. Ἐν τούτοις ἡ συμμαχία αὕτη ἐνέβαλεν εἰς εὐλογον ἀνησυχίαν τὸν βασιλεῖα Σελεύκον, ὅστις ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦ Κάσσανδρου, τοῦ μὴ συντηροῦντος ἀξιόλογον στόλον, ἐνῷ ὁ Δημήτριος ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ πολὺ χρησιμώτερος ἕνεκα τῶν πολλῶν πλοίων τὰ ὅποια εἶχε καὶ τῶν πολλῶν λιμένων οὓς κατεῖχε, τούτου ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν καὶ πρὸς ἐξασφάλι-

σιν τῆς συμμαχίας ταύτης προέτεινε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν καλὴν τοῦ Δημητρίου θυγατέρα Στρατονίκην.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δημήτριος ἤρπασεν ἀσμένως τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καὶ ἔδραμε μετὰ τῆς θυγατρὸς εἰς Συρίαν πρὸς Σέλευκον, ἀποδιδοσθεὶς ἐν τῷ μεταξῷ εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐξώσας ἐκεῖθεν τὸν Πλείσταρχον. Ἄμα δὲ γενομένου τοῦ στενοῦ τούτου συνδέσμου μεταξῷ Σελεύκου καὶ Δημητρίου, διελύθη ἀμέσως ὁ προηγουμένος μεταξῷ Λυσιμάχου καὶ Πτολεμαίου. Ὁ Πτολεμαῖος εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Λυσιμάχου, μὴ ὑποθέτων ποτὲ ὅτι ὁ Σέλευκος δύναται τοσοῦτον ταχέως νὰ συμδιδοσθῆ μετὰ τοῦ Δημητρίου. Ἄμα ὅμως τούτου γενομένου, ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἦτο ἀνθρώπος νὰ διακινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὄλων πρὸς τοσοῦτον δεινὸς ἀντιπάλους ὅθεν ἐσπευσε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς αὐτούς, καὶ ἡ συνδιαλλαγή ἐγένετο εὐχερῶς, διότι συνέφερεν εἰς τὸν Σέλευκον καθὼ ἐπαγομένη τὴν μόνωσιν τοῦ Λυσιμάχου, συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ὅστις ἄλλον στόλον δὲν εἶχε νὰ φοδῆθῃ εἰμὴ τὸν αἰγυπτιακόν. Ἐγένετο λοιπὸν συμδιδοσμός τις κατ'ὃν ὁ μὲν Δημήτριος ἔλαβε σύζυγον Πτολεμαίδα τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν θαλασσοπλοίαν αὐτοῦ, ἔλαβε παρὰ Δημητρίου ὀμήρους τινάς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἡπειρώτην ἡγεμονόπαιδα Πύρρον, ὅστις πλανώμενος ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος, διετέλει ἀπὸ τινος χρόνου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Δημητρίου. Τοὺς ἄλλους τῆς συνθήκης ταύτης ὄρους δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἀνεγνώρισεν τότε τὸν Δημήτριον βασιλέα Κύπρου, Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ δὲ Δημήτριος ἀνεγνώρισεν αὐτὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεων.

Ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Ὁ Δημήτριος ἠσθάνετο ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο οὕτως εἰπεῖν μετέωρον, οὐδαμῶς ἔχον βάσεις ὅπως οὐν ἀσφαλεῖς. Ἡ Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη, ἀποτελοῦσαι τὰ κράσπεδα τῆς εὐρείας τοῦ Σελεύκου ἀρχῆς, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ πολὺ κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης· καὶ τινόντι ὁ Σέλευκος μετ' ὀλίγον ἤρχισε ν' ἀπαιτῆ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τὰ παράλια ἐκεῖνα, νῦν μὲν χρήματα προτείων, νῦν δὲ ἀπειλάς. Τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐγίνωσκεν ὁ Δημήτριος ἐπιβουλευόμενον ἀείποτε τὴν Κύπρον, οὐδ' ἔβλεπε ποῦ στηριζόμενος ἠδύνατο ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πάν. ταχόθεν ἐποφθαλμιώντας εἰς τὰς κυριωτάτας αὐτοῦ ἐκεῖνας κτήσεις. Τούτου ἕνεκα μετ' οὐ πολὺ, ἦτοι τῷ 298, ἐμελέτησε νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἵνα προσοικειωθῇ τὴν χώραν πόρρω μὲν κειμένην

τῶν ἰσχυροτάτων αὐτοῦ ἀντιπάλων, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλεστέραν τῶν ἄλλων κτήσεις, δυναμένην δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀρμητήριον τῶν πιθανῶν αὐτοῦ κατ' ἐκεῖνων ἀγώνων. Ἐλάσε δὲ πρόψασιν καλὴν τῆς πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήσεως, τὴν νέαν τοῦ Κασσάνδρου ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Διότι καὶ ὁ Κασσάνδρος, ὑπολαμβάνων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὡς ἀπαραίτητον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας παράρτημα, καὶ βλέπων τὸν Δημήτριον ἀσθενῆ καὶ μακρὰν ἀπηρεχόμενον, εἶχε νομίσει πρὸ μικροῦ ἐπιτίθειν τὸν καιρὸν νὰ ἀρῆ αὐτὸς τῆς χώρας ταύτης καὶ ἠπειλήσῃ πρὸ πάντων τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐχόντες τότε προϊστάμενον τὸν καλὸν κάγαθόν Ὀλύμπιδωρον, καὶ λαβόντες τὴν τῶν Αἰτωλῶν ἐπικουρίαν, ἐματαίωσαν τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Κασσάνδρου· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐβουλεύθη ἤδη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Προσοικειωθεὶς τὸν ἰσχυρὸν δημαγωγὸν Λαχάρην, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀπόλυτον τῆς πόλεως ἀρχήν, ἦτοι, καθὼς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, νὰ τυραννήσῃ αὐτῆς, καὶ τοῦτο ἵνα λάβῃ ὁ νέος τύραννος ἀνάγκην μισθοφόρων καὶ ἐξωτερικῶν συμμάχων καὶ περιπέσῃ οὕτω ἀπαραιτήτως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου. Ταῦτα μαθὼν ἐνεργούμενα ὁ Δημήτριος, ἔδραμεν ἐκ Κύπρου μετὰ στόλου ἰσχυροῦ, ἐπῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκυρίευσεν τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις, καὶ ἠτοιμάζετο, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 296, νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας αἰτινῶς, δεσπόζοντος ἤδη ἐνταῦθα τοῦ Λαχάρου, ἐπεχείρησαν ἰσχυρὰς ἀμύνης προπαρασκευάσας, λαβοῦσαι παρὰ μὲν τῶν βασιλέων τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου χρηματικὰς τινὰς συνδρομὰς, παρὰ δὲ τοῦ τελευταίου καὶ ὑπόσχεσιν ναυτικῆς βοήθειας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Λαχάρης δὲν ἠρέσθη εἰς τὰς ἐπικουρίας ταύτας, ἀλλ' ἀφῆρσεν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τὰς ἀνατεθειμένας εἰς αὐτὴν χρυσὰς ἀσπίδας, καὶ, τὸ ἔτι δεινότερον, τὸν χρυσὸν τοῦ ἀριστουργήματος ἐκεῖνου τὸ ὅποσον ὁ Φειδίας ἤγειρέ ποτε ἐν τῷ Παρθενῶν, ἕσος ἦτο περιαιρετός, δηλαδὴ ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀνευ βλάβης τοῦ κυρίου ἀγάλματος (σελ. 570 τοῦ πρώτου τόμου).

Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξῷ, ἀπέθανεν αἰφνης ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 297, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἐμελλε νὰ προξενήσῃ πολλὰς μεταβολὰς, διότι οἱ υἱοὶ τοῦ ἐφάνησαν παντάπασιν ἀνάξιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἔργον. Καὶ πρῶτον ὁ Δημήτριος, πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας, ἐγένετο κύριος αὐτῶν, περὶ τὰ μέσα

τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὅτε ἔφυγε καὶ ὁ Λαχάρης εἰς Βοιωτίαν. Ὁ Δημήτριος προσηγέθη ἐπεικῶς πρὸς τὴν ἀγνώμονα πόλιν, ἀλλ' ὅμως ἐνέβαλε φρουρὰς εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ εἰς τὴν Μουνυχίαν, ἀσφαλίσας δὲ οὕτω τὴν ἐνταῦθα ἀρχήν, ἐπεχείρησε μετ' ὀλίγον νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Σπάρτην. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τότε ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος, συμμαχήσαντες πάλιν, ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι κατεῖχεν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ μὲν Λυσίμαχος κατέλαβε τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν παραλίους πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος τὸ πλεῖστον τῆς Κύπρου, ὁ δὲ Σέλευκος τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην· ἀλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἀπέδρασε καὶ αὐτὸς τὸ θάρρος αὐτοῦ. Λύσας ἐν τῷ ἅμα τὴν πολιορκίαν τῆς Σπάρτης, δὲν ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἀλλ' ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ βορείῳ Ἑλλάδι τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσον ἤλπισε νὰ γίνῃ καὶ τῆς Μακεδονίας κύριος, διὰ τὰς αὐτῶν ἐπεληθούσας ἀνωμαλίας. Τῶντι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἤριζον περὶ τῆς βασιλείας δύο τοῦ Κασσιάνδρου υἱοί, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Τούτων ὁ πρεσβύτερος ἐδολοφόνησε τὴν ἰδίαν μητέρα Θεσσαλονίκην, διότι ἐνόμιζεν αὐτὴν προτιμῶσαν τὸν νεώτερον καὶ ἀγωνιζομένην νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν βασιλείαν· καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπέθανεν, ἐν ἔτει 295, διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἡ μόνη περιλιπομένη ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ τῆς Μακεδονίας οἴκου. Ἀλλὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἐξήγειρε πάντας κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, ὅστις ἐνόμισε φρόνιμον νὰ φύγῃ πρὸς Λυσίμαχον, τοῦ ὁποιοῦ ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εὐρυδίκη, εὐελπίς ὅτι ὁ βασιλεὺς αὐτός τῆς Θράκης θέλει συντρέξει αὐτὸν εἰς τὸ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Μακεδονίαν. Τούτο δὲ φοδούμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐξήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακτήσει τὴν πάτριον τῆς Ἠπείρου βασιλείαν, καὶ ἀμφότεροι ἔσπευσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ὁ τῶν Ἠπειρωτῶν βασιλεὺς καταλάβει ἤδη μέρος τῆς Μακεδονίας, καὶ ὁ Δημήτριος εἶχε φθάσει εἰς τὰ μεθόρια τῆς χώρας, ὅτε ὁ μητραλοῖας Ἀντίπατρος ἐπιβουλευθεὶς καὶ τοῦ πενθεροῦ τὴν ζωὴν καὶ ἀποτυχῶν, ἐτιμωρήθη αὐτὸς διὰ τῆς δικαίας τοῦ θανάτου ποινῆς. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ ἔχων πλέον χρεῖαν ξένων ἐπικούρων, ἐξήτησε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Ἠπειρώτας συνεβιάσθη παραχωρήσας αὐτοῖς τμήμα τι τῆς Μακεδονίας· τοῦ δὲ Δημητρίου ἐμελέτησε ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος, προσέλαβε τὸν μοχθηρὸν νεανίαν καὶ, συγενεῶς μεταξὺ αὐτῶν γενομένης εἰς Λά-

ρισαν, διέταξε τὸν φόνον αὐτοῦ μεθ' ὃ ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ὅστις οὐδεμίαν εἶχε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὑπόληψιν, εὐχερῶς μετέστη πρὸς Δημήτριον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν βασιλεῖα, 294.

Τοιοῦτοτρόπως ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ αἱματοφύρτου τῆς Μακεδονίας Ἡρόνιο ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν δολοφόνων ἢ παραχθεῖσα ἀπὸ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Ἀντιπάτρου, ἦτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κασσιάνδρος καὶ οἱ τούτου υἱοὶ Ἀντιπάτρος καὶ Ἀλέξανδρος. Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ μόνη ἡ Φίλα, ἀδελφὴ μὲν τοῦ Κασσιάνδρου, σύζυγος δὲ τοῦ Δημητρίου, ἀνεδείχθη χρηστὴ καὶ εὐγενὴ ἀληθῶς ἔχουσα ἀλοήματα. Ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀείποτε παραμελήσει αὐτὴν, προτιμῶντας ἄλλας συζύγους καὶ ἐταίρας· οὐδὲν ἦπτον ἡ Φίλα δὲν ἔπαυσε ἀγαπῶσα αὐτὸν καὶ πιστὴ διατελοῦσα. Ὅτε δὲ πολιορκούντος τοῦ Δημητρίου τὴν Σπάρτην, ὁ Πτολεμαῖος ἐπετέθη κατὰ τῆς νήσου Κύπρου, αὐτὴ ὑπερασπίσθη γενναίως τὸ κτήμα τοῦτο· καὶ ἔπεσε μὲν ἐπὶ τέλους ἀχμάλωτος εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλ' ἅμα μετ' ὀλίγον ἐλευθερωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, ἔδραμε πρὸς τὸν ἀπιστον σύζυγον, καὶ χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, λησιμονήσασα ἄσας πικρίας ὑπέστη παρὰ Δημητρίου, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν αὐτοῦ, διότι οἱ Μακεδόνες δὲν ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Δημήτριον εἰμὴ καθὼ γαμβρὸν τοῦ τοσοῦτον ἀγαπητοῦ παρ' αὐτοῖς διατελέσαντος Ἀντιπάτρου.

Κατὰ δυστυχίαν ὁ Δημήτριος δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ γένον αὐτοῦ κράτος, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις δὲν ἦτο λόγου ἀνάξιον· καὶ μὲν εἶχεν ἀποβάλει τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Κύπρον, ἦρχεν ὅμως τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἦτοι σχεδὸν ὅλου τοῦ βασιλείου ἕπερ ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φίλιππος, μετὰ τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ἀγῶνας, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου εἶχε κατορθώσει· ν' ἀπαρτίσῃ. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἔσωζε τὰ ὄνειρα τοῦ πατρὸς, περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν, ἦτο δυσπρόσοδος καὶ τραχὺς πρὸς τοὺς προσερχομένους, οὐ μόνον δὲν ἀνεγίνωσκε τὰς ἀναφορὰς τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τὰς ἔρριπτεν εἰς τοὺς δρόμους, ἐνταῦτῃ δὲ κατεπίεζε τὸν τόπον συντηρῶν αὐτὴν πολυτελεστάτην καὶ παράσκευάζων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρογκον ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἄσιανόν τοῦ πατρὸς κράτος. Ἐκ τούτων ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ κατήντησεν, ὡς ἐκ τῶν τρόπων ἐκείνων,

τοσαύτον ὀλίγον ἀσφαλῆς, ὥστε, νοσήσαντος αὐτοῦ ποτε, ἐν ἔτει 289, ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος ἐμβαλὼν κατέλαβε πᾶσαν σχεδὸν τὴν χώραν ἀμαχητί. Καὶ ἐξέσπευε μὲν τὸν Πύρρον ὁ Δημήτριος, ἅμα ἀναλαβὼν ἐκ τῆς νόσου, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καταθλίβων τοὺς ὑπηκόους καὶ συμπληρῶν τὰς παραλόγους πολεμικὰς παρασκευάς. Εἶχε δὲ ἤδη συγκροτήσει στόλον 500 πλοίων καὶ στρατὸν 112.000 ἀνδρῶν, καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅτε διὰ μιᾶς ἀπεδείχθη ἡ ματαιότης ὅλων ἐκείνων τῶν βουλευμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους, ἐπανελάβον τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν, προσέλαβον εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Πύρρον καὶ ἐπέτεθον πανταχόθεν κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ. Ὁ Λυσίμαχος ἐνέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Πύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Πτολεμαῖος ἐπεμψε τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος· ἴσως εἶχον συνεννοήσεις καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δημητρίου. Τὸ βεβαίον εἶναι ὅτι ἅμα ἐπληρίασαν οἱ ἐχθροί, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐγκατέλιπε τὸν βασιλεῖα, ἀναγκασθέντα νὰ σώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς. Οὕτως, ἐν ἔτει 287, μετὰ ἐπταετῆ ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείαν, ἀπέβαλεν αὐθις ὁ Δημήτριος τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπῆλθεν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειμμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εὐγενὴς Φίλα, μὴ ἀνεχομένη νὰ ἴδῃ αὐτὸν αὐθις ἰδιώτην καὶ φυγάδα, ἀπέθανε πρὸς αὐτὴν φάρμακον, τὴν δὲ Μακεδονίαν διένειμαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Πύρρος καὶ ὁ Λυσίμαχος.

Ταύτην τὴν εὐκαιρίαν ἤρπασεν ὁ καλὸς καγαθὸς Ἀθηναῖος Ὀλυμπιόδοτος, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ προσκαλὼν αὐτὴν ἠνάγκασε ν' ἀπέλθῃ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπεφάνη ἐνώπιον τῶν Ἀθηνησίων ὁ Δημήτριος μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολιόρησε τὴν πόλιν, ἠναγκάσθη ὁμοίως νὰ ὑποχωρήσῃ ἄπρακτος. Τότε ἐγκαταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν δὲν ἠδύνατο περὶ μικρὰ νὰ ἐνδιατρίβῃ, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας μετὰ 11,000 ἀνδρῶν. Ὁ Λυσίμαχος, εἰς τοῦ ὁποῦ τὰς κτήσεις ἐνέβαλε, διέτριβεν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτοῦ υἱὸς Ἀγαθοκλῆς, ὅστις διετέλει ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχὸν στρατοῦ ἀξιολόγου, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Δημητρίου ἅμα ἀποθιθασθέντος. Ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπέφυγε πάντα κρίσιμον πρὸς τὸν ἀπῆλπισμένον ἀντίπαλον αὐτοῦ ἀγῶνα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐστέρησε τροφῶν καὶ ἀδιακόπως καταδιώκων

καὶ παρενοχλῶν ἔφερον αὐτὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν. Ὁ Δημήτριος, ἀποβαλὼν οὕτω ἐντὸς μικροῦ καὶ ἐπὶ ματαίῳ ὀκτακισχιλίους ἀνδρας, κατέφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὁμοίως περιέστη εἰς τοσαύτας συμφοράς, ὥστε ἐδέησε νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Σελεύκου. Ὁ δὲ, γενναιοφρόνως φερόμενος, διέταξε τοὺς περὶ τὰ μεθόρια στρατηγούς νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν φιλικῶς καὶ νὰ προμηθεύσωσιν αὐτῷ τ' ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρήχθη καὶ μετὰ Σελεύκου καὶ Δημητρίου ἀμοιβαία διχόνοια· ὁ Σέλευκος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Δημητρίου ὀμήρους· ὁ Δημήτριος, μὴ πειθόμενος εἰς τοῦτο, ἐπεχείρησεν ἐχθροπραξίας τινὰς κατὰ Σελεύκου, κατετροπώθη ὁμοίως, ἐννοεῖται, εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς Ἀσίας δυνάστου, ἠθέλησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ νὰ γίνῃ αὐτόχειρ, διεκωλύθη ὑπὸ τῶν φίλων καὶ τελευταῖον ἐπέτρεψεν ἐκείνῳ, τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐν ἔτει 286. Ὁ Σέλευκος πρηνέχθη πάλιν πρὸς αὐτὸν βασιλικῶς, ἔδωκεν αὐτῷ ὄχυράν τινα πόλιν πρὸς κατοικίαν, παρεῖχε δαψιλῶς τὰ πρὸς συντήρησιν τῆς αὐτῆς αὐτοῦ ἀναγκαῖα χρήματα, καὶ ἐφρούρει μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἰκανὴν ἐλευθερίαν. Ἐνταῦθα διέτριβεν ὁ Δημήτριος τὰ τρία τελευταῖα τοῦ ποικίλου αὐτοῦ βίου ἔτη, κατατρίβων τὸν χρόνον κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ θήρας καὶ δρόμους, ἔπειτα δὲ, νωθρότερος γενόμενος, περὶ πότους καὶ κύβους, μέχρις οὗ νοσήσας ἀπέβισε τῷ 283 εἰς ἡλικίαν ἔτων 54. Ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, δανειζόμενος εἰκόνα τινὰ τοῦ Σοφοκλέους, παραβάλλει εὐφυῶς τὰς παραδόξους τροπὰς καὶ ἀδιαλείπτους αὐξήσεις καὶ φθίσεις τῆς τοῦ Δημητρίου τύχης πρὸς τὴν ὄψιν τῆς σελήνης, ἥτις οὐδὲ δύο νύκτας συνεχεῖς δύναται νὰ διατηρήσῃ μορφὴν μίαν, ἀλλ' ἐξ ἀδήλου πρῶτον ἔρχεται νέα καὶ κατὰ μικρὸν αὐξάνει μέχρις οὗ συμπληρωθῇ, καὶ ἔπειτα πάλιν διαρρεῖ καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἔρχεται. Ἡ δὲ παραβολὴ αὕτη δύναται νὰ παρεκταθῇ καὶ εἰς τὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συμβάντα· διότι αὐτὸς ὁ τοσαύκις ὑψωθείς, καὶ τοσαύκις πεσὼν, καὶ πάλιν ὑψωθείς, ἀπέθανε μὲν ἐπὶ τέλους ἰδιώτης, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ αὐθις τὴν τῆς Μακεδονίας βασιλείαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου, ὑπέκυψε καὶ ὁ Λυσίμαχος εἰς τὸν Σέλευκον. Ὁ Λυσίμαχος εἶχεν ἀσφαλῆσαι τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ συνετῶν διατάξεων καὶ εὐτυχῶν πολέμων, εἶχε προσαποκτήσει, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Δημητρίου, τὸ ἡμισυ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχεν ἀφαιρέσει μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Πύρρου τὸ ἕτερον τῆς χώρας

ἐκείνης ἡμῖσι. Ἄλλ' ἦτο ἤδη πρεσβύτης καὶ ἀσθενῆς καὶ ἔπαθε περὶ
 δυσμᾶς βίου πολλὰς οἰκιακὰς θλίψεις. Ὁ Λυσίμαχος εἶχε τέσσαρας συ-
 ζύγους. Ἡ πρώτη, ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ὀδρυσῶν οἴκου καταγο-
 μένη, ἔτεκεν αὐτῷ δύο υἱούς, Ἀγαθοκλέα καὶ Ἀλέξανδρον. Ἐκ τῆς
 δευτέρας, τῆς Νικαίας, ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου, ἦτις τὸ πρῶτον εἶχε
 συζευχθῆ μετὰ τοῦ Περδίκκου, ἐγέννησεν ὁ Λυσίμαχος δύο θυγατέρας,
 Εὐρυδίχην καὶ Ἀρσινόην, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη συνεζεύχθη τὸν τοῦ
 Κασσάνδρου υἱὸν Ἀντίπατρον, ἡ δὲ δευτέρα τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ
 βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου. Τρίτη αὐτοῦ σύζυγος ἦτο ἡ Περ-
 σὶς Ἀμαστρίς, ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ, ἣτις εἶχε
 προδιατελέσει σύζυγος πρῶτον τοῦ Κρατεροῦ, καί, μετὰ τὸν θάνατον
 αὐτοῦ, τοῦ Διονυσίου τοῦ δυνάστου τῆς ἐν Πόντῳ Ἡρακλείας. Ὁ Λυ-
 σίμαχος, ὅστις οὐδὲν ἐκτήσατο ἐξ αὐτῆς τέκνον, ἠγάπα αὐτὴν περιπα-
 θῶς, ἀλλ' ὅμως, ἔνεκα πολιτικῶν λόγων, συνεζεύχθη προσέτι καὶ Ἀρ-
 σινόην τὴν Πτολεμαίου, ἐξ ἧς ἐγέννησε τρεῖς υἱούς. Ἀπὸ τοῦ τελευ-
 ταίου τούτου γάμου ἐπήγασαν τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον,
 ἡ Ἀμαστρίς, μὴ ἀνεχομένη τὴν νέαν ταύτην σύζυγον, μετέβη εἰς τὴν
 ἐν Ἡρακλείᾳ ἡγεμονίαν αὐτῆς, ὅπου ὅμως ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν δύο
 υἱῶν τοὺς ὁποίους ἔτεκεν ἀπὸ τοῦ Διονυσίου. Ὁ Λυσίμαχος ὅστις
 ἔσωξεν ἀείποτε τὸ πρὸς τὴν Ἀμαστριν φίλτρον, ἐτιμώρησε τοὺς μη-
 τραλοίας διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἐστερήθη τῆς φιλτάτης τῶν
 συζύγων, ἐνῶ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν εἶχε πράξει κακούρ-
 γημα, καὶ τοι ἄλλως μὴ διακρινόμενος ἐπ' ἀρετῇ ἢ εὐγενείᾳ τῆς ψυ-
 χῆς, παρεσύρθη ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης εἰς δεινὰ ἀνοσιουργήματα.
 Διάδοχος τῆς ἐν Θράκῃ ἡγεμονίας ἦτο ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅστις πρὸ καιροῦ
 εἶχε λάβει σύζυγον ἐτέραν τοῦ Πτολεμαίου θυγατέρα, τὴν Λυσάνδραν,
 ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν οὖσαν τῆς Ἀρσινόης· εἶχε δὲ ἡ Λυσάνδρα ἀμφιθαλῆ
 ἀδελφὸν Πτολεμαῖον, τὸν ἔνεκα τῆς ὀξύτητος τοῦ χαρακτήρος ἐπικλη-
 θέντα Κεραυνόν, ὅστις, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐξ Αἰγύπτου, εἶχε
 τύχει εὐμενοῦς δεξιώσεως ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Λυσίμαχου. Ἡ Λυσάνδρα
 λοιπὸν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, καθὼ τέκνα ἀπεχθοῦς μητριᾶς,
 ἔμισοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης καὶ ἀνταπέδιδον αὐτῇ τὰ ἴσα· ἐμίσει δ'
 ἐνταυτῷ ἡ Ἀρσινόη καὶ τὸν Ἀγαθοκλέα, διότι ἡ βασιλεῖα προσέκειτο
 νὰ μεταδιδασθῇ οὐχὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἀλλὰ εἰς τοὺς υἱούς
 αὐτοῦ καὶ τῆς ἑτεροθαλοῦς ἐκείνης ἀδελφῆς· καὶ πλὴν τούτου, λέγεται,
 ὅτι δηλώσασά ποτε τὸν ἔρωτα αὐτῆς πρὸς Ἀγαθοκλέα, μετ' ἀγανα-

κτήσεως ὑπὸ τούτου ἀπεκρούσθη. Ἄπαντα λοιπὸν τὰ σφοδρότερα πάθη,
 φιλαρχία, οἰκογενειακὰ μίση καὶ ἔρωσ ἀποτυχῶν, συνέδραμον εἰς τὸ
 νὰ ἐξαγριώσωσι τὴν Ἀρσινόην μέχρι μανίας. Τὸ δὲ παραδοξότερον,
 ἠδυνήθη αὐτὴ νὰ προσλάβῃ συνεργὸν τῶν ἐπιβουλεμάτων τὸν Πτολε-
 μαῖον τὸν Κεραυνόν, ὅστις ἀπετροπιάζετο μὲν τὴν Ἀρσινόην, ἀλλ'
 ἐποφθαλμιῶν ἔκτοτε εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας καὶ κακοηθέστατος
 ὢν, ἀσμένως ἐπελήφθη τῆς περιστάσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὸν
 τὸν ἄνδρα ὃν εὐλόγως ἐθεώρει ὡς τὸ κύριον εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πρὸς-
 κομμα. Τοιοῦτον λοιπὸν προσλαβοῦσα σύμμαχον ἡ Ἀρσινόη, ἐσυκο-
 φάντησε τὸν Ἀγαθοκλέα παρὰ τῷ πατρὶ, κατέπεισε τὸν ἀσθενῆ τοῦτον
 γέροντα, ὅτι ὁ ἀριστος ἐκεῖνος τῶν υἱῶν, πονηρὰ μελετᾷ κατὰ τῆς
 ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέτυχεν ὥστε ὁ Λυσίμαχος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπαγ-
 χόνισιν τοῦ υἱοῦ τούτου.

Ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένου Ἀγαθοκλέους,
 ἐπροξένησε κοινὴν δυσαρέσκειαν, ἣτις ἠϋξήσε τόσο μᾶλλον ὅση ὁ Λυσί-
 μαχος, παραπειθόμενος ὑπὸ τῆς ἀχρείας ἐκείνης γυναικὸς, παρεξέτραπε
 εἰς μυρίας ἄλλας καταδιώξεις, μάλιστα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὴν ὁποίαν
 ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὅπου πολλοὶ ἤδη αὐτοῦ
 φίλοι καὶ ὁπαδοὶ ἐθανατώθησαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαθοκλέους Λυ-
 σάνδρα καὶ ὁ ἀμφιθαλῆς τούτου ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν τέκνων
 αὐτῆς, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν παρὰ Σελεύκῳ, εἰς ὃν κα-
 τέφυγον πολλοὶ ἐκ τοῦ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατοῦ καὶ ἰδίως ὁ φύλαξ
 τῶν ἐν Περγᾶμῳ θησαυρῶν τοῦ Λυσίμαχου Φιλέταιρος, ὅστις παραλα-
 βὼν 9,000 ταλάντων ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Βαβυλωνίας καὶ
 Συρίας. Ἐτυχον δὲ πάντες προθύμου παρ' αὐτῷ δεξιώσεως, διότι ὁ
 Σέλευκος πρὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὸ
 μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸ ἄλλοτε ἐπιτραπὲν εἰς τὸν Λυσίμαχον, καὶ
 ἔδλεπε πρὸς τοῦτο ἐπιτηδειοτάτην τὴν προκειμένην εὐκαιρίαν τόσο μᾶλ-
 λον ὅση μετ' οὐ πολὺ, τῷ 283, ἀπέθανεν ὁ γέρον βασιλεὺς τῆς Αἰ-
 γύπτου Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ, ὅστις, ὡς φαίνεται, περισσευτελέων ἐνόση
 ἔζη τὰς κατακτητικὰς ἄρμᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας.

Ἐντεῦθεν ὁ Λυσίμαχος εἶδεν ἑαυτὸν αἰφνης δεινῶς ἀπὸ τοῦ Σελεύκου
 κινδυνεύοντα, καὶ, τὸ φοβερότερον, εἶχε συγχρόνως σχεδὸν βεβαιωθῆ ὅτι
 ἀδίκως ἐθανάτωσε τὸν υἱόν. Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πελέμου παρεδίδοντο
 αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, εἰς τὸν Σέλευ-
 κον, ὥστε ὁ Λυσίμαχος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν

νόν τινα, ὅτε αἰφνης ἀπροσδόκητος καὶ φοβερός ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ πολέμιος.

Ὁ ὅλως ἀπροσδοκῆτως τῶντι ἐπελθὼν οὗτος πολέμιος, ἦσαν οἱ λεγόμενοι Κελτοὶ ἢ Γαλάται. Οἱ Γαλάται εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων τῆς Εὐρώπης χωρῶν, ἤτοι τῆς μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐνῶ δὲ, καθὼ ἀποτελοῦντες κλάδον τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἐξ Ἀσίας ἐπῆλθόν ποτε εἰς τὰς ἐσχατιὰς ἐκεῖνας τοῦ ἡμετέρου τῆς γῆς μέρους, ἔπειτα, ἀπὸ τῆς ὁ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν παλινδρομοῦντες πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν· καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπέκησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐνέβαλον εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν 4 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπεφάνησαν καὶ εἰς τὰ βορειότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου. Ἐν ἔτει 335, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἰστρον, ἦλθον πρὸς αὐτὸν Γαλατῶν πρέσβεις καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην, ἣν βραδύτερον, ἐν ἔτει 323, ἀνενέωσαν διὰ δευτέρας πρεσβείας πεμφθείσης ὑπ' αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα (σελ. 143). Ἐπὶ τῶν διαδόχων νέα Γαλατικά φθλα ἐπῆρχοντο ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς βορειοτάτας τῆς χερσονήσου ἡμῶν χώρας, ἰδίως τὰ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὐρισκόμεθα, διότι τότε καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ στίφη κατατροπωθέντα τῷ 284 ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολὰς. Τὰ κατὰ τὰς χώρας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἴμου εἶχον ἤδη ἐπιτηδεύοντα πρὸς τὰς ληστικὰς ἐκεῖνας ἐπιδρομὰς. Ὁ Λυσιμάχος, περισπώμενος περὶ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας προεξεθέσαμεν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πολέμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀρκτικά τοῦ κράτους σύνορα. Οἱ Γαλάται ἐγίνωσκον, ὡς φαίνεται, τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, διὸ καὶ ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην μεγάλην ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν, εἰς τὸ τοῦ Πύρρου βασιλείου, ἀλλὰ πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Θράκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μαλόντες τὴν μεγάλην τοῦ αὐτοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου δύναμιν, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. Ἀμέσως ὅμως ἔπειτα ἐπῆλθον αἱ γνωστὰ δεινὰ ἀνωμαλίας, ὁ θάνατος τοῦ Λυσιμάχου, ὁ θάνατος τοῦ Σελεύκου, οἱ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιοι ἀγῶνες μετὰ Σπαρτιατῶν, Αἰτωλῶν καὶ Ἀντιγόνου, ἢ εἰς Ἰταλίαν διαπεραιώσεις τοῦ Πύρρου· ἄστε τότε ἀκαταρτίθητα Γαλατῶν στίφη εἰς νέας ἐφόρησαν ἐπιδρομὰς, οἱ μὲν ὑπὸ

Κερέθριον πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Τριβαλλῶν καὶ Θρακῶν χώρας, οἱ δὲ ὑπὸ Βρέννον καὶ Ἀκισχόριον κατὰ τῆς Παννονίας, οἱ δὲ ὑπὸ Βέλγιον κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς φαίνεται περιφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς καὶ μὴ ἀντιπαρατάξας εἰς αὐτοὺς ἀποχρῶσαν δύναμιν, ὅθεν, συγκροτηθείσης ἐν ἀρχῇ νοεμβρίου 280 μάχης, οἱ Μακεδόνες κατετροπώθησαν ὀλοσχερῶς, ἔπεσε δὲ ἐν τῇ ἀγῶνι τούτῃ καὶ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός.

Οἱ Γαλάται γίνονται τότε κύριοι τῆς ὑπαίθρου κατὰ τὴν Μακεδονίαν χώρας καὶ πορθοῦσιν αὐτὴν ἀνηλεῶς. Μελέαγρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ σώσῃ τὴν χώραν· καὶ ἀποβάλλεται ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, προχειρισάντων βασιλέα τὸν Ἀντίπατρον, συγγενῆ τινα τοῦ Κασσάνδρου ἢ τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις ὅμως, ἀνεπιτήδειος ὢν πρὸς τὸν πόλεμον, καθαιρεῖται ὡς αὐτῶς μετ' ὀλίγης ἡμέρας. Ἀναλαμβάνει δὲ τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνα ὁ εὐπατρίδης μακεδὼν Σωσθένης, ὅστις καὶ κατορθώνει τῶντι νὰ ἐξελάσῃ τοὺς βαρβάρους εἰς Παννονίαν καὶ Θράκην. Οἱ εὐγνώμονες Μακεδόνες ἠθέλησαν ἤδη ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη τὸ διάδημα καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας ἀξίωμα.

Ἐν τούτοις τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη, μαθόντα ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Βέλγιον ὅπόσον πλουσίαν λείαν εὖρον οὗτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ὄρμησαν, ἐν ἔτει τοῦ 279, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν αὐτὴν χώραν, συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς 200,000 περίπου μαχίμων ἀνδρῶν καὶ συνεπαγόμενα, κατὰ τὸ ἔθος, τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς παῖδας. Ἀφού δὲ ἐλεγήθησαν αὐθις τοὺς ἀγρούς καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς ὄχυρας πόλεις, ἐξηκολούθησαν προελαύνοντα πρὸς μεσημβρίαν διὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία συνεκίνησε φυσικῶ τῷ λόγῳ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὴν κατὰ πρῶτον κινδυνεύουσαν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα αἱ πλεῖστα πολίται ἦσαν αὐτόνομοι, διότι ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἤρχε κυρίως πολλῶν πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν κατεῖχεν ὡς φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰμὴ μόνον τὴν Εὐβοίαν. Ἐσπευσαν λοιπὸν νὰ συμμαχήσωσι κατὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς πᾶσαι αἱ ἐλεύθεραι τῆς μέσης Ἑλλάδος πολίται, ἢ Αἰτωλία, ἢ Βοιωτία, ἢ Λοκρὶς, ἢ Φωκίς, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Ἀθηναί, καὶ ἀνέθεσαν τὴν ἡγεμονίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπεμφε δὲ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπικουρίαν κατ' ὁ Ἀντίγο-

νος, ἀνδρῶν πεντακοσίων, καὶ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς Ἀντίοχος πεντακοσίων ἐπίσης ἀνδρῶν. Κάλλιπος ὁ Μοιροκλέους, Ἀθηναῖος, ἐστρατήγησε τοῦ ἐλληνικοῦ τούτου στρατοῦ, ὅστις, συγκείμενος ἐξ 27,000 ἀνδρῶν, τοῦ μὲν Σπερχειοῦ τὰς διαβάσεις δὲν ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ, κατέλαβε δὲ τὰς Θερμοπύλας, ἔχων πορ' ἑαυτῷ καὶ ἰκανὴν ναυτικὴν δύναμιν. Ἄλλ' ὁ Βρέννος ὁ τῶν Γαλατῶν ἡγεμῶν, διὰ νὰ χωρίσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, πέμπει μοῖραν ἀξιόλογον εἰς Αἰτωλίαν· καὶ τῶν οἱ Αἰτωλοὶ, ἅμα ἀκούσαντες τοῦτο, ἀναχωροῦσιν εἰς 7,000 συμποσούμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου οἴκαδε. Τότε ὁ Βρέννος παραλαβὼν ἑτέραν τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων δι' αὐτῆς ἐκείνης τῆς πλαγίας ὁδοῦ, ἣν πρὸ 200 ἐτῶν ἠκολούθησαν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου ὁδηγούμενοι (σελ. 410 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Καὶ συνέβη ἐνταῦθα ἤδη ὅ,τι εἶχε συμβῆ ἄλλοτε· δηλαδὴ ἡ δίοδος ἐφυλάττετο μὲν ὑπὸ τῶν Φωκέων, ἀλλ' οὗτοι, ἀπροσδοκῆτως ἐξόπισθεν καταληφθέντες, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιέξωσι, καὶ μετ' ὀλίγον ἰδόντες ἑαυτοὺς πανταχόθεν κυκλωθέντας δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ καταφυγόντες εἰς τὸν παρακείμενον στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέστρεψαν ἕκαστοι εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Βρέννος, εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν πρὸς τοὺς Δελφοὺς, οἵτινες, εἶχον μὲν ληστευθῆ πρὸ 70 περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ φωκικοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀνέκτησαν ὡς φαίνεται ἐν τῷ μεταξῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἐφημίζοντο ὅτι ἀνέκτησαν, θησαυροὺς ἀξίους λόγου. Ἐνταῦθα ἔμως οἱ Γαλάται, περιπεσόντες εἰς πόλεμον ὀρεινόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ καὶ ἀφοῦ ἔπαθον ζημίας μεγάλας, εἶδον δὲ πεσόντα καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Βρέννον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἀνέκαμψαν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Κομοντόριον, διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θράκην, ἀδιακόπως πολεμούμενοι ὑφ' ὄλων τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους πρὸ μικροῦ ἐλεηλάτησαν. Ἐκεῖ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐν τῷ μεταξῦ συνέρρυσσαν καὶ ἄλλα Γαλατῶν στίφη, ἴδρυσαν οὗτοι ἴδιον βασιλεῖον, τὴν λεγομένην Τύβην, τὸ ὅποιον τοσοῦτον διὰ τῶν κατακτήσεων ἐξηπλώθη, ὥστε κατέστησεν ὑποτελὴ φόρου καὶ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν πόλιν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ βασιλεῖον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Κομοντόριος διήρκεσεν 6) περίπου ἔτη, μέχρις οὗ, ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος Καυάρου, ἐπανέστησαν οἱ Θράκες καὶ καταλύσαντες τὴν ξηνικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀνέκτησαν τὴν πάλαι αὐτονομίαν.

Ἄλλ' οἱ Γαλάται κατέλιπον καὶ ἕτερα ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἰχνη. Ὁ

γενναῖος τῆς Μακεδονίας στρατηγὸς Σωσθένης εἶχεν ἀποθάνει περὶ τὰ τέλη τοῦ 279. Τότε νέα προσέκυψεν αὐτόθι ἀναρχία, ἐκ τῆς ὁποίας ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβε, περὶ τὰ μέσα τοῦ 278, τὴν πατριον βασιλείαν, ἣν καὶ διέσωσεν ἔκτοτε, καταλιπὼν εἰς τοὺς ἀπογόνους. Εἰς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτοῦ συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ τότε ἡγεμῶν τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Βιθυνίας, Νικομήδης Α', περὶ οὗ πλειότερά τινα θέλομεν εἶπει μετ' οὐ πολὺ, θεωρῶν ἑαυτὸν κινδυνεύοντα ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ γαλατικά τινα στίφη, περὶ τὸν Ἑλλήσποντον πρότερον ληστρικῶς πλανώμενα. Τὰ στίφη ταῦτα, κατόπιν τῶν ὁποίων ἐπῆλθον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Γαλάται, διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν λεηλατοῦντα διαφόρους χώρας τῆς χερσονήσου· ἔπειτα δὲ κατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Γαλατῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀπὸ δυσμῶν καὶ βορρᾶ βάρβαροι, οἵ τας ἑλληνικὰς χώρας ἐπισκεφθέντες. Ἐκτοτε μετὰ 500 μόλις περίπου ἔτη ἐπανελήφθησαν τοιαῦται ἄλλων βαρβάρων φυλῶν ἐπιδρομαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ περισσότερον καὶ νὰ ἐπενεργήσωσι πολὺ σπουδαιότερον εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ π.-Χ. ἑκατονταετηρίδι

Διὰ τῆς ἀναβάσεως Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, συνεπληρώθη ἡ τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τοῦ κράτους τούτου προσέκυψαν ἤδη, ἀντὶ τῶν τεσσάρων βασιλείων τὰ ὁποῖα εἶδομεν ἰδρυθέντα μετὰ τὴν ἐν Ἴψω μάχην, τρία μόνον βασιλεία, τὸ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοὺς Σελευκίδαι, τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους, καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοὺς Ἀντιγονίδαι· τὸ βασιλεῖον τῆς Θράκης, τὸ ὅποιον πρό τινας ἤκμαζε διὰ Λυσιμάχου, ἐξέλιπε νῦν παντελῶς μετὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Λυσιμάχου γένος, ἀλλὰ καὶ τὸ

τοῦ Κασσάνδρου ἐξηφανίσθη· κατὰ συγκυρίαν δὲ οὐχὶ βεβαίως παράλογον, ἢ τελευταία αὕτη τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασις συνέπιπτε μὲ τὸν θάνατον τῶν τριῶν τελευταίων συναγωνιστῶν τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, τὸν σχεδὸν σύγχρονον θάνατον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ Σελεύκου. Τεσσαράκοντα πέντε παρήλθον ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους συνήθως μετ' ἀδιαφορίας διεξερχόμεθα, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἀπλᾶ παίγνια τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ὁμάδος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἀδίκως τῇ ἀληθείᾳ. Τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα συνετέλεσαν εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα, ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα. Ἄλλ' εἶνε πλάνη τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι οἱ πόλεμοι οὗτοι δὲν ὑπηρετήσαν εἰμὴ ἀτομικὰς ὀρέξεις. Ὁ γιγαντώδης ἐκεῖνος ἀγὼν διεξήχθη πρὸ πάντων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους. Τοῦτο τὸ μέγα βούλευμα ἐπεδίωξεν ὁ Περδίκκας· τοῦτο ὁ Εὐμένης· τοῦτο ὁ Ἀντίγονος. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πάλης, οὐδέποτε οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου συναγωνισταὶ ἐλησμόνησαν ἕτερον μέγαν σκοπὸν, τὸν σκοπὸν τῆς παγιώσεως καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Λιβύης. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν ὅλας ἰδιοτελεῖς καὶ ἄγονοι οἱ μακροὶ οὗτοι πόλεμοι οὐδ' οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι μαθηταὶ διδασκάλου ἀπαραμίλλου, ἢ ἀπόστολοι καὶ ἐντολεῖς ἀνάξιοι τοῦ εὐγενεστάτου τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τῶν ἕξεων καὶ θεσμῶν τοῦ ἀσιανοῦ βίου, καὶ ἡ ἀνεύθυνος παντοδυναμία εἰς ἣν περιέστησαν οἱ δυνάσται οὗτοι, παρήγαγον παρ' ἅπασιν μὲν δίαιταν ἐν πολλοῖς ἄλλοτριαν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων, παρὰ τισὶ δὲ καὶ κακίας οἰκτρᾶς. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Περδίκκας, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Κασσάνδρος, ὁ Λυσιμάχος καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Ἀντίγονος ἔδαψαν τὰς χεῖρας αὐτῶν εἰς πράξεις μισοφόνους, ἀφ' ἑτέρου ὁ Εὐμένης, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σελεύκος καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, ἀνεδείξαν ἀρετὰς καὶ μάλιστα γενναιοφροσύνην, τῆς ὁποίας ὀλίγα ἐνάμιλλα παραδείγματα δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ ἰδίως σημεῖώσεως ἀξίον, ἐθριαμβεύσαν ἐπὶ τέλους καὶ κατίσχυσαν ἐκεῖνοι μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅσοι διετέλεσαν χρηστότεροι καὶ μεγαλοφρονέστεροι· ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σελεύκος καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἀμαρτήματα, τοῦ ὁποῖου ὅμως τὸ ἀναμφισβήτητον μέγα φρό-

νημα ἀνητμείφθη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ἀναβάσεως τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων περιπετειῶν, νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πολὺ σπουδαιότερον γεγονός τῆς τότε γενομένης μεγάλης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ γενικῆς τινος εἰκόνας τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐκτάσεως περὶ τὸ 280 ἔτος π. Χ. βαίνοντες δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Ἡ Ἰνδική, ἣτοι αἱ περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν χῶραι μέχρι τῶν Παροπαμισαδῶν, εἶχον ἀποσπασθῆ ἤδη τοῦ κράτους, διὰ τοῦ ἐπιχωρίου ἡγεμόνος Σανδροκόττου· ἀλλ' ὅμως διετήρησαν ἔτι ἐπὶ μακρὸν σχέσεις ὅπως οὖν στενάς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ Μεγασθένης ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν πρέσβυς πρὸς τὸν Σανδροκόττον, ὁ δὲ Πλαταιεὺς Δημάχος πρὸς τὸν ἐκεῖνου υἱὸν καὶ διάδοχον Ἀμιτροχάτην. Ὡσαύτως καὶ ὁ Διονύσιος ἀπεστάλη εἰς τὴν αὐτῆν τῶν αὐτῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου, τοῦ ἐπικαλουμένου Φιλαδέλφου. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπὸ τῶν Παροπαμισαδῶν μέχρι τοῦ Βοσπόρου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης χῶραι ἀπατέλουσαν τὸ κολοσσιαῖον τῶν Σελευκιδῶν κράτος· ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν δὲν ὑπῆγοντο εἰμὴ ἐμμέσως εἰς τοὺς Σελευκίδας καὶ ἰδίως ἡ Ἀτροπατηνὴ ἣτοι τὸ δυτικώτερον τῆς ἰδίας Μηδίας, ἢ Ἀρμενία, ἢ Καππαδοκία, ὁ Πόντος, ἢ Παφλαγονία, ἢ Βιθυνία καὶ τὸ Πέργαμον. Αἱ χῶραι αὗται εἶχον ἰδίουῆγεμόνας, αἱ μὲν ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν παρόντων· οἱ δὲ ἡγεμόνες οὗτοι περιήλθον ἕκτοτε εἰς πολεμίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσεις καὶ ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀνεξάρτητοι. Ἄλλὰ τὸ παράδοξον, ἐνῶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν βαρβάρου καταγωγῆς, ὑπέκυψαν οὐδὲν ἤττον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπηρετήσαν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ καθαρὰς ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνες. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ χῶρας τῆς Λιβύης ἄρχουσιν οἱ Πτολεμαῖοι· εἰς αὐτοὺς ὑπάγονται καὶ πολλαὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ἡ δὲ Ρόδος ἐξακολουθεῖ ἀκμάζουσα ὡς αὐτοτελής ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ πολιτεία. Ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς βορρᾶν, ἀφοῦ ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τοῦ Λυσιμάχου ἡγήθη ἀντ' αὐτοῦ τὸ Γαλατικὸν τῆς Τύλης βασίλειον· αἱ δὲ κατὰ τὰ αὐτόντι παράλια ἑλληνίδες πόλεις μετὰ κόπου μὲν σώζουσι τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πλουτοῦσι καὶ ἀντέχουσι διὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπορίας. Ἐρχεται ἔπειτα τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας τὸ ὁποῖον πολυειδῶς μὲν ἐξησθένησε διὰ τὴν

ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, καὶ τοὺς μετέπειτα ἐμφυλίους πολέμους, καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἐμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀνακύψῃ ὅπως οὖν διὰ τῆς συνετῆς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ διοικήσεως. Εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο παρεκτός τῆς Μακεδονίας ὑπάγεται καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Εὐβοία καὶ τινες ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις, ἰδίως αἱ ἀχαϊκαί. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πολιτεῖαι διατηροῦσι μὲν τὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ ἄδοξον, ἐξαιρέσει τῶν γενναίων Αἰτωλῶν οἵτινες, ρυθμίσαντες ἤδη ὅπως οὖν τὴν ἀρχαίαν συμπολιτείαν, ἀποβαίνουσι μετ' οὐ πολὺ τὸ κράτιστον τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἔθνος. Καὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲ τῆς Πελοποννήσου, ἀνακτῆσαντες μετὰ μικρὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν, συγκροτοῦσι συμπολιτείαν, ἣτις ἐφαίδρυνεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ βίου.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος πολὺ μᾶλλον λόγου ἀξία ἐγένετο ἢ εἰς τὴν Ἡπειρον ἐπελθοῦσα ἀλλοίωσις τῶν πραγμάτων. Περὶ τῶν διαφόρων φυλῶν ὅσαι κατέκουν ἐν Ἡπειρῷ ἐλάδομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν (σελ. 165 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου) νὰ ὀμιλήσωμεν, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν ἢν καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, ἀλλὰ δὲν συμπροφύδευσαν μετὰ τούτων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, διὰ δὲ τοῦτο, ὅπως καὶ οἱ Μακεδόνες, ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Εἶπομεν πρὸς τούτοις ἕκτοτε ὅτι ἡ ἀρχαία Ἡπειρος εἶναι μία τῶν ὀλίγων ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων· τοῦλάχιστον παρὰ τισὶ τῶν φυλῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς, τῶν ὁποίων οἱ βασιλεῖς ἀνήγον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ πολυθρόνητον τῶν Αἰακιδῶν γένος. Ἡ Μολοσσικὴ αὕτη βασιλεία, ἣτις ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἑαυτὴν ἅπασαν τὴν Ἡπειρον, διέσωσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἡρωϊκῆς βασιλείας. Εἰς Πασσαρῶνα, χωρίον τῆς Μολοσσίας, ἔθνον οἱ βασιλεῖς οὗτοι τῷ Ἀρείῳ Διὶ καὶ ὠρχίζοντο νὰ ἄρξωσι κατὰ τοὺς νόμους, οἱ δὲ Ἡπειρῶται πάλιν ὠρχίζοντο νὰ διαφυλάξωσι τὴν βασιλείαν κατὰ τοὺς νόμους. Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος ἤρχισε νὰ πολιτίξῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐρρῦθιμιε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρρύτας ἢ Θαρρύτας, ὁ εἰς Ἀθῆνας ἀνατραφεὶς, τοὺς νόμους καὶ τὴν διοίκησιν τῶν Μολοσσῶν, ἰδρῦσας βουλὴν καὶ ἐτησίους ἄρχοντας. Ἀλλ' ἐμελλεν εἶτι

νὰ παρέλθῃ ἑκατονταετηρὶς περίπου ὄλη πρὶν ἢ ἡ Ἡπειρος προσλάβῃ ἰσχύον τινα ἀξιόλογον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία διὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τὰ δὲ Ἡπειρωτικὰ φύλα ὑπέκυψαν, ὡς πάντες οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ γείτονος ἐκείνου κράτους, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλείων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων, ἐπὶ Ἀντιπάτρου καὶ Κασσάνδρου. Ὅτε ἐν ἔτει 317 ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Αἰακίδης ἐτόλμησε νὰ βοηθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολεμουμένην Ὀλυμπιάδα, ὁ Αἰακίδης ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο καθαιρεθεὶς τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ (σελ. 201). Ὁ Αἰακίδης οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Θεσσαλοῦ Μένωνος, ἐξ ἧς ἐγέννησεν υἱὸν μὲν τὸν Πύρρον, θυγατέρα δὲ τὴν Δηιδάμειαν, ἣτις διετέλεσε μία τῶν συζύγων Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Ὅτε ὁ Αἰακίδης ἐξώσθη τῆς βασιλείας, ὁ Πύρρος ἦτο διετής καὶ μετὰ κόπου διεσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς πολεμίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μερίδος· εὔρε δὲ ἄσυλον παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡγεμόνι τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίᾳ, παρὰ τῷ ᾧ οὐκ ἐπαύειν δεκαετίαν περίπου ὄλην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀνακτῆσει τὸν θρόνον καὶ μετ' ὀλίγον, ἀποθανόντος τούτου, διεδέχθη τὴν βασιλείαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλκέτας, ὅστις ὅμως, μισηθεὶς διὰ τὴν ἀγριότητα ὑπὸ τῶν ἀπηκόων, ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν τῷ 307· καὶ τότε ὁ Γλαυκίας ἔσπευσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Πύρρον εἰς τὸν πατριον θρόνον. Ἀλλὰ τῷ 302 ἀποστατοῦσιν αὐτῆς οἱ Ἡπειρῶται καὶ ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀδελφῆ ἦτο ἡ περιδόχτος Ὀλυμπιάς, ἐξ ἀδελφῶν δὲ ὁ τοῦ Πύρρου πατὴρ Αἰακίδης. Ὁ Πύρρος ἤδη διεσώθη παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Δημητρίῳ τῷ Πολιορκητῇ, παρ' ᾧ ἐδιδάχθη τὴν πολεμικὴν τέχνην, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην καὶ τὸν ὁποῖον παρηκολούθησεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἀπεστάλη, ὡς εἶδομεν, ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον τὸν Σωτήρα, καὶ τοσοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδείων αὐτοῦ τρόπων προσφκειώθη τὸν βασιλέα ἐκείνον, ὥστε ἐπὶ τέλος οὗτος ἐβόηθησεν αὐτὸν, διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ αὐτῆς εἰς Ἡπειρον, ὅπου κατ' ἀρχάς, τῷ 296, συνεμερίσθη τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου, μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἀποβαλὼν τὸν συμβασιλέα, ἤρξε μόνος τῆς χώρας. Καὶ τότε ἐπεχείρησε μακροὺς πολέμους δι' ὧν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῶν συνόρων τοῦ φίλου ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου,

πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τῆς Αἰτωλίας, καταλαβὼν ἐπανειλημμένως καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Κέρκυραν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν δὲν διετήρησε μὲν, ὑπεχρέωσεν ὁμως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἡπειρον τὰς τὸ πάλαι ἀνηκούσας αὐτῇ χώρας τῆς Τυμφαίας καὶ τῆς Παραυαίας.

Τὰ ἠπειρωτικὰ φύλα ἦσαν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, ἣν οἱ Μακεδόνες εἶχον ἤδη ἀποβάλει· ὁ δὲ Πύρρος ἦτο ὁμολογουμένως ὁ τολμηρότατος, ὁ εὐτυχέστατος καὶ ὁ ἀγαθώτατος τῶν συγχρόνων πρωταγωνιστῶν. Κατήγετο μὲν ἐκ βασιλέων, ἀλλ' ὑπῆρξε δημιουργὸς τῆς ἰδίας τύχης, προσεκτήσατο ἐν ταῖς μακραῖς τῆς νεότητος δοκιμασίαις τὴν τέχνην τοῦ δελεάζειν τοὺς ἀνθρώπους, οὐχὶ τὴν κακίαν τοῦ ἐπιβουλεύεσθαι αὐτούς· ἤσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀγαπάται, οὐχὶ νὰ μισῆται, καὶ ἐκτίσατο φίλους πιστοὺς, χρηστοὺς, μεγαλοφυεῖς. Ἐκ τούτων ἡ ἱστορία διηγῶνισε μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ θεσσαλοῦ Κινέου, τοῦ ὁποίου ἡ σύνεσις, ἡ μετριότης καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον τέχνη, ἦτις, ὡς βεβαιουοῖσιν, ἀνεμίμησθε τὴν τοῦ Δημοσθένους δεινότητα, ἐτίμησαν τὸν βασιλέα τὸν ἐκλέξαντα καὶ διατηρήσαντα τοιοῦτον ὑπουργὸν τοῦλάχιστον ὅσον καὶ τὸν ἄνδρα αὐτὸν τὸν κησάμενον τοσαῦτα προτερήματα. Μὴ ἀπορήσωμεν λοιπὸν ὅτι τὸ πλῆθος ἐλάτρευσε τὸν βασιλέα ἐκεῖνον. Οἱ Ἡπειρῶται ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα, προσηγόρευσαν τὸ Πύρρον Ἀετόν. Ὁ δὲ, «δι' ὑμᾶς ἔλεγεν, Ἀετὸς εἰμί· πῶς γὰρ οὐ μέλλω τοῖς ὑμετέροις ὄπλοις, ὡς περ ὠκυπτέροις, ἐπαιρόμενος;» Διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἤξευρε νὰ παγιδεύῃ τὸν πολλὸν τῶν ἀνθρώπων ὄμιλον ὅπως καὶ τοὺς κατ' ἰδίαν ἐξόχους ἄνδρας καὶ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο θαυμαστὴν τοῦ λόγου τέχνην ἣν προσέλαβε παιδευθεὶς τὴν τοσοῦτον ἐξαιρετὸν εἰσέτι τότε ἐλληνικὴν παιδείαν. Ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Ἀμβρακίαν καὶ εἶχε καρδίαν εὐπρόσιτον εἰς τὴν εὐγενῆ καὶ ὑψηλὴν τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων ἐκφρασίαν, διότι σώζεται λατινικὴ μετάφρασις ἐπιγραφῆς ποιηθείσης μὲν ποτε ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Τάραντι ναὸν τοῦ Διὸς, μαρτυρούσης δὲ τὴν τε εὐαισθησίαν καὶ τὸ μέγα τῆς ψυχῆς ἐκείνης φρόνημα.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πύρρος· καὶ ἂν, παρεκτός τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχεν εὐστάθειάν τινα χαρακτῆρος καὶ πολιτείας, ἤθελε βεβαίως ἀναδείξει τὴν Ἡπειρον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤθελε προσθέσει εἰς τὸ κλέος ὅπερ διὰ τῶν Μακεδόνων πρὸ ὀλίγου τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκτῆ-

σατο, τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ἕτερον οὐδὲν ἦττον ἐπίζηλον κλέος, τῆς διὰ τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τοῦ μοναρχικοῦ αὐτῶν πολιτεύματος συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἐστία. Ἄλλ' ὁ Πύρρος μετὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἐν Ἠπειρῷ ἀρχῆς ἐφάνη φιλοσιμούμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ προαιρέσεως τὸν ἄστατον καὶ πλάνητα ἐκεῖνον βίον ὃν ἐκ κακῆς τύχης διήγαγεν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι. Μηδέποτε στέργων τὰ παρόντα ἀλλὰ, ὡς λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων ἀεὶ κυλίνδων, νέας ἐπεζήτει ὁσημέραι καὶ παραδόλους τύχας, ὅμοιος κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ἐφαίνετο οὕτως εἶπειν μεταδιεασθῆν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου ἐκεῖνου μαθητοῦ καὶ κηδεστοῦ. Τοῦτο δὲ τῶν παραλόγων ἐπιχειρήσεων τὸ πνεῦμα παρέσυρε τὸν Πύρρον, ἐν ἔτει 280, εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκστρατείαν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πολλοὶ ὑπῆρχον καὶ ἀκμαῖαι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι (σελ. 307 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου), καὶ ἐνθυμεῖται ὡσαύτως ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται, ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἔκτης ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν δεινῶς νὰ πιέζωνται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων φυλῶν, Λευκανῶν, Βρεττίων καὶ ἄλλων. Εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τὰς δύο ἀκολοῦθους ἑκατονταετηρίδας αἱ τῶν Συρακουσίων τῆς Σικελίας ἐπιθέσεις, ὥστε αἱ ἐλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι, περιελθούσαι εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐζήτησαν ἐκ διαλειμμάτων τὴν συνδρομὴν τῶν κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὁμογενῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 345, ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῶν Ταραντίνων, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, ὁ τοῦ περιφήμου Ἀγησιλάου υἱός, διεπολέμησεν ἐπὶ ἑπταετίαν πρὸς τοὺς Λευκανοὺς, μέχρις οὗ ἔπεσεν ἐντῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότε οἱ Ταραντινοὶ ἐτράπησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἡπειρωτῶν Ἀλέξανδρον, τὸν ἀδελφὸν τῆς Ὀλυμπιάδος, ὅστις μετὰ πολλὰς ἐκστρατείας ἔπεσεν ἐπίσης ἐν τῷ πρὸς τοὺς Λευκανοὺς ἀγῶνι. Μετὰ 20 δὲ περίπου ἔτη, ἐπεραιώθη ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ἐπέσσαν οἱ Λευκανοί, τρίτος ἐπίκουρος, Κλεόνυμος ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους υἱός, ὅστις ἐβίασε τῶνόντι τοὺς Λευκανοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα συμμαχήσας μετὰ τῶν βαρβάρων τούτων καὶ καταπίεσας τὰς ἐλληνίδας πόλεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἔλθει νὰ προστατεύσῃ, προσέλασε

τὴν πρώτην τῶν Ῥωμαίων ἐπέμβασιν εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἔθνος ἀνήκον, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τὸν Ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἤρχισαν νὰ διαμορφῶνται ἀπὸ τῆς ὀγδόης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κειμένης πρωτευούσης αὐτῶν Ῥώμης, καὶ εἶχον ἐν τῇ μεταξὺ, θαυμασίως ὀργανωθέντες πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, κυριαρχήσει ὅλων τῶν γειτόνων φυλῶν. Ἦδη δὲ ἐκλήθησαν καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἑλληνίδων πόλεων, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτάς κατὰ τοῦ Κλεωνύμου καὶ τῶν ἐπιχωρίων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἠνάγκασαν τῶν αὐτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θεωρηθέντες ἔκτοτε ὡς προστάται τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῶν Λευκανῶν καὶ Βρεττίων· τινὲς μάλιστα τῶν πόλεων τούτων ἐδέχθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ Ῥωμαϊκὰς φρουράς. Ἄλλ' ὁ Τάραξ, ὅστις ἦτο τότε ἡ μεγίστη καὶ λαμπροτάτη τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἂν καὶ παρεκτραπέισα εἰς πολλὴν ἡθῶν ἀκολασίαν, ἐπεχείρησε ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπέμβασιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων διὰ διαφόρων πλαγίων τρόπων, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον τὴν ἄμεσον μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ῥῆξιν. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὅσαι ἐδέχθησαν Ῥωμαϊκὰς φρουράς ἦσαν καὶ οἱ παρά τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος κείμενοι Θούριοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Ῥώμης κοινωνία εἶχε διακοπῆ διὰ ξηρᾶς ὑπὸ τῶν Λευκανῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ διατηρῶσι τὰς πρὸς τοὺς Θουρίους σχέσεις διὰ θαλάσσης, ἤτοι διὰ τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος, καὶ ἐπεμψαν ἐπὶ τούτῳ αὐτόθι ναυτικὴν δύναμιν δέκα πλοίων. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ταραντῖνοι δὲν ἠναντιώθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τούτου στολίσκου ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν· ἀλλ' ἔπειτα προσέβαλον τὰ πλοῖα καὶ ἐξέβαλον αὐτὰ τοῦ κόλπου, πέμψαντες δὲ στρατὸν εἰς Θουρίους ἐγένοντο, διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς αὐτόθι δημοκρατικῆς μερίδος, κύριοι τῆς πόλεως· καὶ τοὺς μὲν Ῥωμαίους φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφῆκαν, τοὺς δ' ἐπιφανεῖς πολίτας, τοὺς προηγουμένως καλέσαντας τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουρὰν, ἀπήλασαν, καὶ διένειμαν τὰ κτήματα αὐτῶν μεταξὺ τοῦ δήμου. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν εἰς Τάραντα πρέσβεις ἀπαιτήσαντας τὴν κάθοδον τῶν ἐκκληθέντων ἀριστοκρατικῶν τῆς τῶν Θουρίων πόλεως, τὴν εἰς τούτους ἀπόδοσιν τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους παράδοσιν τῶν Ταραντῖνων δημαγωγῶν, ὅσοι ἐγένοντο αἴτιοι τῆς διαλύσεως τῆς εἰρήνης. Τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἦτις συνεκροτήθη τότε ἐν Τάραντι πρὸς ὑπο-

δοχὴν τῶν πρέσβεων τούτων, δίδουσι τὸ μέτρον τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν κατήντησαν οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι· διότι, ἀντὶ νὰ συζητήσωσι σπουδαίως πρὸς τοὺς πρέσβεις, ἐνέπαιζον τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, ἀπεκάλουν αὐτοὺς βαρβάρους καὶ ἐξέβαλον τελευταῖον τοῦ θεάτρου ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ἐκκλησία. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν, ἀλλ' ἀπερχομένων αὐτῶν, ἄθλιός τις Ταραντῖνος, ὅστις ἔστατο κατὰ τὴν παράδοον «ἀνασυράμενος τὴν περιβολὴν καὶ σχηματίαςας ἑαυτὸν ὡς αἰσχιστον ὀφθῆναι, τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱεράς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατασέδασε.» Καὶ ἐπειδὴ ἀντὶ νὰ συλληφθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ ἀναιδὴς οὗτος ὄβριστης, ἐξ ἐναντίας ὑπὸ γέλωτος ἀντήχησεν ὅλον τὸ θέατρον καὶ φωναὶ ἠκούοντο ἐπιχαίρουσαι καὶ τὴν ὕδριν ἐπαινοῦσαι, ὁ προεστάμενος τῶν πρέσβεων ἀγανακτήσας «Γελάτε, ἀνέκραξεν, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελάτε· πολλὴν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλάυσετε.» Ἐξαγριωθέντων δὲ τινῶν πρὸς τὴν ἀπειλήν· καὶ ἵνα γε μᾶλλον, προσέθηκεν, ἀγανακτήσετε καὶ τοῦθ' ὑμῖν λέγομεν· ὅτι πολλῶ τὴν ἐσθῆτα ταύτην ἀίματι ἐκπλυεῖτε.»

Οὕτως ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων, ἐπεμψαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοῦ Τάραντος, ἐν ἔτει 281, στρατὸν φοβερόν, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐξωθεν πάλιν βοήθειαν καὶ ἰδίως τὴν βοήθειαν τοῦ περιωνύμου ἤδη ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι βασιλέως τῶν Ἡπειρωτῶν. Ὁ Πύρρος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῶν ὁμογενῶν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐλέγετο καλούμενος οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ταραντῖνων, ἀλλ' ὑφ' ὅλων τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων βαρβάρων, οἵτινες ἅπαντες παρίσταντο ὡς ἔτοιμοι ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ Ῥωμαίους. Ὁ συνετὸς Κινέας, ὅστις δὲν ἐπίστευε πολὺ εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας, προσεπάθησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ν' ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Οἱ Ῥωμαῖοι, παρετήρησεν αὐτῷ, οἱ Ῥωμαῖοι, ὦ Πύρρε, λέγονται πολεμισταὶ ἀγαθοὶ καὶ πολλῶν ἔθνων μαχίμων ἀρχοῦσιν. Ἄλλ' ἔστω, ὅτι τῇ θεῇ συνάρσει θέλομεν νικήσει τοὺς ἄνδρας· τί θέλομεν πράξει μετὰ τὴν νίκην; Καὶ ὁ Πύρρος· ἐρωτᾶς, εἶπεν, ὦ Κινέας, πρᾶγμα φαινόμενον. Καταβαλόντες ἅπαξ τοὺς Ῥωμαίους, δὲν θέλομεν ἀπαντήσει πλέον ἐκεῖ οὔτε βάρβαρον πόλιν, οὔτε ἑλληνίδα ἀξιόμαχον, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει εὐθὺς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας τὸ μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν εἰς πάντα ἄλλον εἶναι ἐπιπεπραμμένον νὰ ἀγνοῇ ἢ εἰς σέ. Τότε, μικρὸν σιωπήσας ὁ Κινέας, Ἰτα-

λίαν δέ, ὦ βασιλεῦ, λαδόντες, τί ποιήσωμεν; ἠρώτησε. Καὶ ὁ Πύρρος, ὅστις δὲν ἔβλεπεν ἀκόμη ποῦ θέλει καταντήσει ὁ λόγος; ἐγγύς, εἶπεν, ἐκεῖ εἶναι: ἡ Σικελία, νήσος εὐδαίμων, πολυάνθρωπος καὶ τὰ μάλιστα εὐάλωτος, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους εἶναι, καθὼς ἤξευρες, ὦ Κινέας, τὰ πάντα αὐτόθι στάσις καὶ ἀναρχία. Ὁρθᾷ λέγεις, ἀπεκρίθη ὁ Κινέας· ἀλλὰ τοῦτο ἀρά γε θέλει εἶναι, τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας ἡμῶν, τὸ λαβεῖν τὴν Σικελίαν; Ἐὰν δῶσῃ ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Πύρρος, καὶ νικήσωμεν καὶ κατορθώσωμεν ταῦτα πάντα, θέλομεν μεταχειρισθῆ τούτους ἀγῶνας τούτους ὡς προοίμια πραγμάτων μεγάλων. Διότι πῶς νὰ μὴ γίνωμεν τότε κύριοι τῆς Λιβύης καὶ τῆς Καρχηδόνος, τὴν ὅποιαν ὁ Ἀγαθοκλής, ἀποδράς κρυφίως καὶ δι' ὀλίγων πλοίων ἐκ Συρακουσῶν, μικρὸν ἔλειψε νὰ καταλάβῃ; Ὅτι δέ, ἀφοῦ καθυποτάξωμεν ταύτας τὰς χώρας, οὐδεὶς πλέον θέλει ἀντισταθῆ ἐκ τῶν πολεμίων ὅσοι νῦν αὐθαδιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, δὲν εἴμπορεῖ τις νὰ τὸ ἀρνηθῆ. Βεβαίως ὄχι, ἀπήντησεν ὁ Κινέας· διότι εἶνε πρόδηλον ὅτι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ὀρμώμενοι, καὶ τὴν Μακεδονίαν θέλομεν ἀναλάβει, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρξει ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ὅταν καθυποτάξωμεν ὅλον τὸν κόσμον, τότε τί θὰ κάμωμεν; Τότε, εἶπεν ὁ Πύρρος ἐπιγελάσας, θέλομεν ἀναπαυθῆ, εὐφραυνόμενοι, ὦ μακάριε, διὰ καθημερινῶν πάτων καὶ συνομιλιῶν. Ὁ δὲ Κινέας, ἀφοῦ κατέφευγεν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα τὸν Πύρρον· ἀλλὰ τί μᾶς ἐμποδίζει, εἶπε, καὶ νῦν, ἐὰν θέλωμεν, νὰ διασκεδάξωμεν καὶ νὰ εὐφραυνώμεθα, ἔχοντες ἤδη ἀπραγμόνως τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς ὃ δι' αἵματος καὶ πόνων μεγάλων καὶ κινδύνων μέλομεν νὰ φθάσωμεν, πολλὰ καὶ δράσαντες ἑτέρους κακὰ καὶ παθόντες;

Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἀναφέρει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ἐν βίῳ Πύρρου, δὲν λέγει τί ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ φίλου αὐτοῦ συμπέρασμα· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον τί ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ. Ἄνευ πόνων καὶ κινδύνων μεγάλων οὐδὲν μέγα κατορθοῦται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ φιλόσοφος ἐκείνη βραθυμία φέρει εἰς τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀκολασίαν. Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπρέσβευεν αὐτήν, δὲν ἠθελε ποτὲ ἐξελληνισθῆ ἢ Ἀνατολή. Εἶναι ἀληθές ὅτι Ἀλέξανδροι δὲν γεννῶνται καθ' ἑκάστην, ἢ δὲ πέτρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἐν τῇ πολιτικῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ κατ' ἴδιαν βίῳ, ἡ τέχνη συνίσταται ὄχι νὰ ἀπρακτῆ τις φιλοσοφῶν, οὔτε πάλιν ὄνειροπολῶν νὰ πράττῃ, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῆ τὸ ἐφικτόν, καταμετρῶν τὰς τε ἰδίας δυνάμεις καὶ τὰς κύκλῳ περιστάσεις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ

ἐφικτόν ἦτο οὐχὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ Πύρρος νέας καὶ διαπονήτους κατακτήσεις ἀλλὰ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἐξασφαλίξων αὐτὴν κατὰ παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κινέας, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγου, ὑπέδειξεν ὡς τελευταῖον σκοπὸν τῶν μελετωμένων ἀγῶνων. Ὅπωςδὲποτε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἡπουργοῦ ἐκείνου δὲν ἐπεισαν τὸν βασιλεῖα νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 280 ἐπέπλευσεν ὁ Πύρρος εἰς Ἰταλίαν μετὰ 25,000 ἀνδρῶν καὶ 20 ἑλεφάντων. Καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ρωμαίους ἐκ παρατάξεως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐνίκησε δὲ αὐτοὺς αὐτίς κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἀλλὰ τὸσαύτην ἐπάθε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους φθορὰν ὥστε εἶπε, λέγουσι, τότε· «Ἄν ἔτι μίαν μάχην Ρωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς.» Ἐντεῦθεν εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν παράκλησιν τῶν Συρακουσίων τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἐν ἔτει 278. Εἰς Σικελίαν διέτριψε τρία ἔτη, ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ Ρωμαῖοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, περισσεύσαν τὰ πολέμια ἐγχώρια τῆς Ἰταλίας ἔθνη, ἐγένοντο δὲ κύριοι καὶ πολλῶν ἐλληνικῶν ἀποικίων. Οἱ κινδυνεύοντες σύμμαχοι τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου παρεκάλεσαν ἤδη αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χερσόνησον ἵνα σώσῃ αὐτούς· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ λάβῃ εὐλογόν τινα ἀφορμὴν ἐκχωρήσεως ἐκ τῆς Σικελίας ὅπου, μετὰ τινὰς εὐτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἀμηχανίαν πρότερον ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Τάραντα τῇ 275, ἔχων μὲν εἰς αὐτὸν στρατὸν 23,000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων συγκεῖμενον, διότι τὰ ἀριστα αὐτοῦ τάγματα εἶχον καταναλωθῆ εἰς τὰς μάχας τῶν προηγουμένων πέντε ἐνιαυτῶν· ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι κατετροπώθη ἤδη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀκόλουθον ἔτος εἰς Ἡπειρον, ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ ἐξήντησε τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπερόριον ἐκείνην στρατείαν· οὐδ' ἠδυνήθη πλέον ἕκτοτε, ἕνεκα τούτου, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἡγεμονίαν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Ἰταλίας, οἱ Ρωμαῖοι καθυπέταξαν ἤδη ἀκωλύτως οὐ μόνον ὅλα τὰ ἐγχώρια αὐτόθι ἔθνη, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας. Μετὰ δέκα δὲ ἔτη ἤρχισεν ὁ πρῶτος μεταξύ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμος, τοῦ ὁποίου κύριον στάδιον ὑπῆρξεν ἡ Σικελία καὶ τοῦ ὁποίου καταπαύσαντος τῇ 241, ἡ νήσος ἐκείνη καὶ ἅπασαι αἱ ἐν αὐτῇ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὡς αὐτῶς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Μόνη ἢ πόλις τῶν Συρακουσῶν, μετὰ τινὰς περὶ αὐτὴν μικρὰς χώρας, διέσωσε τότε τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ

τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἰέρωνα Β', ὅστις, μετὰ πολλὰς ταραχὰς καὶ διχονοίας, εἶχε καταλάβει· ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν ἔτι ἀπὸ τοῦ 260. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Συρακούσων πόλις ἐκυριεύθη τελευταίον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων πολέμου, ἐν ἔτει 212.

Ἐντὸς τῆς τρίτης λοιπὸν ταύτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, πάσαι αἱ κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν προπατόρων ἡμῶν εἶχον ἀποβάλλει τὴν αὐτονομίαν, περιληφθεῖσαι ἔκτοτε εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος, τὸ ὅποιον ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ κυριαρχήσῃ ἅπαντος τοῦ κόσμου. Μόνῃ ἢ ἔτι δυτικώτερον κειμένη Μασσαλία (σελ. 315 τοῦ Α' τόμου) διέσωσεν ἐπὶ τινα χρόνον αὐτοτελῆ ὑπαρξίν, καὶ ἀπέδῃ ἐπίσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι· διὰ τε τὴν σύνεσιν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς εἰς τὰ περίξ βάρβαρα ἔθνη καὶ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ πολυθρολήτου αὐτῆς θαλασσοπόρου Πυθέου, ὅστις, ἐν ἔτει 330—320, διεληθὼν διὰ τῶν ἡρακλειῶν στηλῶν καὶ ἐκεῖθεν τραπεῖς πρὸς βορρᾶν, παρέπλευσε τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Βρετανίας, τῆς Γερμανίας, προχωρήσας ἴσως καὶ ἔτι πλέον πρὸς βορρᾶν, κατ' αὐτοὺς ἐκεῖνους τοὺς χρόνους κατ' οὓς οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, προήλθον πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Μασσαλία, μεμονωμένη οὕσα εἰς τὰ μεσημέρινα τῆς Γαλλίας παράλια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ κέντρον μέγα ἐλληνισμοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐκυριεύθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Εἶναι ἀληθές ὅτι πάσαι αὗται αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀποικίαι, εἰ καὶ ἀποβαλοῦσαι τὴν αὐτονομίαν, δὲν συναπέβαλον τὸν ἐλληνισμόν. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐξελατίνισαν ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη ὅσων ἐκυριάρχησαν καὶ ἐπεχείρησαν τὸν ἐκλατινισμόν, πρὸς μόνον τὸν ἐλληνισμόν ματαίως ἀντεπάλαισαν, καὶ αὐτοῦ μόνου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν. Ἐπὶ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας, οὐ μόνον εἰς Μασσαλίαν, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας Γαλατικὰς πόλεις, καὶ ἰδίως εἰς Λούγδουνον, ἤχημαζον σχολαὶ ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐλληνικῆς τέχνης αἵτινες ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς ἐγάμιλλοι τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα εἰς τὴν εὐρισκόμεθα, αἱ ἐν Σικελίᾳ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἀνέδειξαν τινὰς τῶν ἐνδοξοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν καὶ μαθηματικῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ἀρχιμήδης, ἦτο Συρακούσιος· ἐθανατώθη δὲ ἐπὶ

τῆς ἀλώσεως τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῷ 212, ἀφοῦ ἐπὶ τριετίαν ὄλην ὑπερήσπισεν αὐτὴν διὰ τῶν ἐπισημειωσῶν παρ' αὐτοῦ πολυειδῶν μηχανῶν. Ὁ χαριέστερος τῶν βουκολικῶν ποιητῶν, ὁ Θεόκριτος, ἦτο καὶ αὐτὸς Συρακούσιος καὶ ἤχημασε περὶ τὸ 270 π. Χ. Ὁ ἱστορικός Τιμαιο ἦτο Ταύρομενίτης, Σικελιώτης, καὶ ἰδίως ἐξ Ἀργυρίου τῆς Σικελίας, ἦτο ὡσαύτως ὁ ἱστορικός ἐκεῖνος Διόδωρος, τὸν ὅποιον τσαάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ὅστις ἤχημασεν ἐν τῇ πρώτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι. Ἐν γένει δὲ ὁ ἐλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρριψε τοσοῦτον βάθειαις ρίζαις, ὥστε (σελ. 312 τοῦ πρώτου τόμου) οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι, οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπεληθόντες Λομβάρδοι, Ἀραβες, Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν ἐντελῶς νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτὸν κατ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα αὐτὰ τὰ δημόσια ἐγγράφα πολλάκις αὐτῶν ἐλληνιστῶν ἔτι συνετάσσοντο καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας οὐκ ὀλίγα ἐλληνισμοῦ ἔχνη. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτο βέβαιον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα, ὁ δυτικός ἐκεῖνος ἐλληνισμὸς, ἀποβαλὼν τὴν αὐτονομίαν, διετέλεσεν ἀμυνόμενος μᾶλλον ἢ ἐξαπλούμενος, καὶ μαραινόμενος μᾶλλον ἢ ἀκμάζων, ἢ δὲ δραστηριώτερα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐνέργεια μετεδιδάσθη ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς, ὅπου οὗτος δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας προαγόμενος καὶ παράγων καρποὺς, οἵτινες πολυειδῶς ἔμελλον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνατολικὸν ἐλληνισμόν ἐφιστῶμεν ἤδη τὴν προσοχήν, ἵνα ἐξηγήσωμεν κατὰ τινα τρόπον ἐξηπλώθη καὶ ἀνεπτύχθη.

Τὸ δραστηριώτερον ὄργανον τῆς μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρξαν αἱ πολυάριθμοι πόλεις τὰς ὁποίας ἴδρυσαν αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται συνετέλεσαν διττῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Πρῶτον, διότι συνέκειντο κυρίως, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον, ἐξ Ἑλλήνων· μετ' οὐ πολὺ ἐγένοντο βεβαίως δεκτοὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἐκ τῶν ἐπιχωρίων κατοίκων πολλοὶ, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἰσόνομοι καὶ ἰσοδικαῖοι τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς πάροικοι ἢ μέτοικοι· ἀλλ' αἱ πόλεις παρέμενον οὐδὲν ἦτοσαν ἐλληνικαί, διότι τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον ἦτο πολλάκις παλυπληθέστερον, πάντοτε δὲ ἠθικῶς ἰσχυρότερον. Δεύτερον δὲ αἱ πόλεις αὗται οὐ μόνον ἐξ Ἑλλήνων συνέκειντο, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ὄργανωμένα· καὶ μὲν δὲν εἶχον τὴν αὐτο-

τελή πολιτικὴν ὑπαρξίν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἴδει αὐτοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα τὸν **δημόν**, τὴν **βουλὴν**, τοὺς **ἀρχοντας**, τοὺς **στρατηγούς**· ὥστε οὐ μόνον τὸ αἷμα τὸ ἑλληνικόν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεομοῖ οἱ ἑλληνικοί, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες ὀλοσχερῆ τὴν πάλαι ἀξίαν, ἐνεκεντρίσθησαν διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἐκείνων κτισμάτων εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἰδρυμάτων αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲν θέλομεν ἀκριβολογῆσαι ἐνταῦθα πλείστορον. Τὰ κυριώτατα καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα τούτων ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ προηγουμένῃ βιβλίῳ. Ὁ Γερμανὸς Δρόυσεν δευτεῖς, παρεκτός τῆς ἱστορίας τοῦ κατακτητοῦ (σελ. 91), ἔγραψε καὶ δύο τόμους πλείστου λόγου ἀξίους περὶ τῶν διαδόχων, μνημονεύει μὲν ὀνομαστικὰ πολὺ πλείστορων ἀποικιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθεισῶν, ἦτοι πενήντα περίπου, ὥστε προσεγγίζει ὅπως οὐν εἰς τὰς ἐβδομήκοντα πόλεις ἃς ἀποδίδει· εἰς τὸν κατακτητὴν ὁ Πλούταρχος· ἀλλ' ὀμολογοῦμεν ὅτι περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Δρόυσεν ἀναφερομένων ὀνομάτων ὑπάρχουσιν εὐλογοὶ ἀμφισβηταί· ἂν ἦσαν πόλεις ἢ ἀπλῶς στρατιωτικοὶ σταθμοί. Τούτου ἕνεκα μεταδαίνομεν ἀμέσως εἰς τὰ τῶν διαδόχων ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀναμφισβήτητα ἦσαν καὶ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ παράλια τῆς χερσονήσου ταύτης ἦσαν πρὸ καιροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλληνικά, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μεσογειότεραι χῶραι καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν ἐξελληνίσθησαν. Τὸ δὲ παράδοξον, ὡς προσείπομεν, εἶναι ὅτι, ἐνῶ πολλὰ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἶχον ἡγεμόνας βαρβάρου καταγωγῆς, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, περιδιθήμετες τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα, ἔπραξαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦλάχιστον ὅσα καὶ οἱ γνησιώτατοι ἑλληνες ἡγεμόνες. Καὶ πρῶτον τοῦτο συνέβη, ἐν Βιθυνίᾳ. Ἡ χῶρα αὕτη εἶχε μὲν κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγχώριος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης, ὀνόματι Βίας, ἀντέσχεν εἰς τὰ ὄρη· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης, ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατέλαθεν αὐτῆς τὴν χῶραν καὶ διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων Μακεδόνων δυναστῶν. Ὁ Λυσιμάχος κατέσκαψε μὲν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἀσάκον, ἀλλ' ὁ Ζιποίτης ἱδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Ἀσάκου νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Νικομήδους ὀνόμασε

Νικομήδειαν καὶ ἐξ ἑλληνῶν σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν κατόικισεν, πλεῖστα ὅσα ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα. Ἐντεῦθεν ἡ αὐτὴ καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν βασιλείων τῆς Βιθυνίας ἀπέδθησαν ὅλως ἑλληνικά. Καὶ δὲν διετήρησαν μὲν ἐπὶ πολὺ τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν αἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι, διότι ἤδη ἐπὶ Προυσίου Α', ἐγγόνου τοῦ προμνημονευθέντος Νικομήδους τοῦ Α', ἤρχισαν νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων παντοδυναμίαν· ἀλλὰ δὲν ἀνετράπησαν ὡς ἐκ τούτου τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα οὗτοι κατέθεντο. Ἡ Νικομήδεια παρέμεινε μία τῶν λαμπρῶν τῆς Ἀνατολῆς ἑλληνίδων πόλεων, καθ' ὄλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ βραδύτερον μέχρι τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων ἐποχῆς. Παρεκτός δὲ τῆς Νικομηδείας, ἐβρίσκαμεν ἐνταῦθα πόλεις ἑλληνίδας τὴν Νίκαιαν, ἣν εἶχεν ἤδη ὁ Ἀντιγόνος ἱδρῦσαι, ὀνομάσας Ἀντιγόνοιαν, μετωνόμασε δὲ βραδύτερον ὁ Λυσιμάχος ἀπὸ μιᾶς τῶν συζύγων αὐτοῦ, Νίκαιαν· τὴν Προυσιάδα, τὴν μέχρι τῆς σήμερον ὀνομαστὴν Προυσαν πρὸς τῇ Ὀλύμπῳ· τὴν Ἀπάμειαν· τὴν Προυσιάδα τὴν πρὸς Ἰπίῳ· τὴν Ἀντιγόνοιαν πρὸς τῇ Δασκυλίῳ· ἑτέραν Ἀντιγόνοιαν ἣν ὁ γεωγράφος Στέφανος ὀνομάζει φρούριον τῆς Κυζικηνῆς· τὸ Νικομήδειον· τὸ Ζιποίτιον· τὴν Ἐπιφάνειαν. Ἐν γένει δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον πρὸς τοὺς ἑλληνας συνωκειώθησαν, ὥστε βραδύτερον ἐλησημονήθη παντάπασιν ἡ βάρβαρος αὐτῶν καταγωγὴ καὶ οἱ χρονογράφοι ἔλεγον αὐτοὺς ὄντας «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων.»

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῆς μικρᾶς Ἀσίας χῶρας. Εἰς Πόντον καὶ εἰς Παφλαγονίαν ὑπῆρχον ὡσαύτως ἐγχώριοι δυνάσται. Καὶ οἱ μὲν τῆς Παφλαγονίας δὲν προέκυψαν εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, οὐδὲ ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺ ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ διετέλεσαν ὑποτεταγμένοι, νῦν μὲν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Πόντου, νῦν δὲ εἰς τοὺς τῆς Βιθυνίας. Οἱ δὲ τοῦ Πόντου, ἔλκοντες τὸ γένος ἀπὸ Κύρου, ἀπέβησαν ἰσχυροὶ καὶ ἔνδοξοι, ἀθρόαν μεταφυτεύσαντες τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δόξαιαν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Νέα ἑλληνικά κτίσματα μὲν φαίνονται ἐνταῦθα πολλά· καὶ ὅσα γνωρίζομεν εἶναι τὰ ἐξῆς. Ἀμαστρίς, ὑπὸ Ἀμάστριος τῆς τοῦ Λυσιμάχου γυναικὸς περὶ τὸ ἔτος 300 π. Χ. ἢ βραδύτερον κτισθεῖσα, κληθεῖσα δὲ «δεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου,» εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ πέραν τοῦ Πόντου Σκύθαι καὶ οἱ πρὸς μεσημβρίαν λαοὶ «ὡς περ εἰς κοινόν τι συντρέχοντες ἐμπόριον.» Προσέτι Φαρνακία πλησίον τοῦ Κερασσούντος, Εὐπατορία πλησίον

τῆς Ἀμισοῦ, ἑτέρα Εὐπατορία ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Λύκου καὶ Τριδος, Πολεμώνιον καὶ Λαοδίκεια. Μὴ λησμονώμεν ὅμως ὅτι εἰς τὰ παράλια ταῦτα ἰδίως ὑπῆρχον πολλὰ καὶ ἀξιόλογοι ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ πόλεις ἢ Ἡράκλεια, ἢ Σινώπη, ἢ Ἀμισός, ἢ Τραπεζοῦς, ὁ Κερασοῦς καὶ ἄλλαι. Αἱ πόλεις αὗται διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσωνται ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου καὶ νὰ ἐπενεργῶσι δραστηρίως εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς χώρας, μάλιστα δὲ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐλῆς. Πρῶτος ὁ Μιθριδάτης Γ' κατέκτησε τὴν Ἀμαστριν ἧτις ἦτο μὲν νέον κτίσμα, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν, δὲν ἰδρῦθη ὑπὸ τῶν τοῦ Πόντου βασιλέων. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι κατέστησαν ἕκτοτε τὴν Ἀμαστριν πολλὰκις καθέδραν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Περὶ τὰ ἑκατὸν δ' ἔτη βραδύτερον, ἦτοι μεταξὺ τοῦ 190 καὶ 180 ἔτους π. Χ., κατέλαβεν ὁ Φαρνάκης Α', ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Δ' υἱός, τὴν Σινώπην, ἧτις ἦτο ἡ ἀκμαιοτάτη ὄλων τῶν κατὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνίδων πόλεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ ποντικὸν κράτος δὲν ἔπαυσε προαγόμενον, πρωτεύουσαν ἔχον τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἐκείνην ἑλληνίδα πόλιν, ἧτις τότε εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἤκμασε, θαλασσοκρατοῦσα ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων κοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν νέων αὐτῆς δυναστῶν. Εἰς τὸν ὕπατον δὲ βαθμὸν τῆς δυνάμεως ἔφθασε τὸ βασίλειον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Φαρνάκου, Μιθριδάτου Γ' τοῦ μεγάλου, ὅστις, ἐν ἀρχῇ τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ αὐτῶν τῶν παντοδυνάμων Ρωμαίων ἀνεδείχθη φοβερὸς πολέμιος.

Εἰς Καππαδοκίαν ὁ ἐλληνισμὸς διεδόθη βραδύτερον ἢ ἀλλαχοῦ, διότι ἀρχαιότερον μὲν κτίσμα οὐδὲν ὑπῆρχεν αὐτόθι, τὰ δὲ νεώτερα δὲν ἤρχισαν ἰδρῦόμενα εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ τοῦ ἐγγχωρίου βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου Ε', περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι μετέσχε παιδείας ἑλληνικῆς «ἐξ οὗ καὶ ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι: πάλαι ἀγνωσμένη Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμδιωτήριον ὑπῆρχεν.» Ἐκτοτε δὲ τέσσαρες ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ ἑλληνικαὶ πόλεις: Ἀριαράθεια, Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ταύρω, «πόλις Ἑλλάς ἐν τῷ Καππαδόκων ἔθνει» κατὰ Φιλόστρατον. Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ ἢ καὶ Μάζακα καλουμένη, περὶ ἧς ὁ Στράβων βεβαίως ὅτι «χρῶνται οἱ Μάζακηνοὶ τοῖς Χαρώνδα νόμοις, αἰρούμενοι καὶ Νομῶδον, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς

τῶν νόμων» τελευταῖον Ἀρχελαῖς. Ἀλλὰ ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἑλληνίδες πόλεις, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν Στράβωνα, ὁ βασιλεὺς Τιγράνης ἔκτισεν ἐκεῖ πόλιν, ἣν ὠνόμασε Τιγρανόκερτα «ἐκ δώδεκα ὑπ' αὐτοῦ ἐρημωθείσων ἑλληνίδων πόλεων συναγαγῶν.»

Ἡ Φρυγία διετέλεσεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Σελευκίδας: καθὰ κειμένη δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας διασχίζεται ὑπὸ μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν, καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς ταύτας εὐρίσκομεν τὰ πλεῖστα νέα κτίσματα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστὶ 29, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα 14 φαίνονται τὰ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα. Λαοδίκεια: Φιλομήλιον: Πολύδοτος: Σύνναδα, τῆς ὁποίας σώζονται νομίσματα φέροντα Συναδέων Ἰώνων, Συναδέων Δωριέων, Ζεὺς πάνδημος Συναδέων: Δοκιμία: Λυσιᾶς: Πέλται, αἵτινες ἀναφέρονται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλὰ ἐδέχθησαν πολλοὺς Μακεδόνας ἐποίκους: Εὐμένεια: Διονυσόπολις: Λαοδίκεια ἢ πρὸς Λύκῳ, μία τῶν ἀξιολογωτάτων καὶ πλουσιωτάτων πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας: Θεμισώνιον: Ἀπάμεια ἢ Κιβωτός, περὶ ἧς ὁ Στράβων λέγει: «ἐμπορεῖον μέγα τῆς ἰδίως λεγομένης Ἀσίας, δευτεροῦρον μετὰ τὴν Ἐφεσον» Ἀντιόχεια ἢ πρὸς Πισιδίᾳ καὶ Σελεύκεια ἢ ἐπιλεγόμενη Σιδηρᾶ.

Καὶ αὐτὴ ἡ Γαλατία, δηλαδὴ ἡ χώρα ἣν οἱ Γαλάται (σελ. 277) κατέλαβον μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας, δὲν διέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ μὲν ὄχλος αὐτῶν διέσωσε τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μέχρι τῆς 5 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος: τὸ δὲ πολίτευμα ὁργανώθη κατὰ τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἔθιμα, διαιρηθέντος τοῦ πλήθους εἰς δώδεκα τετραρχίας, ὧν ἐκάστης προϊστάτο ἡγεμὼν καλούμενος τετράρχης. Ἀλλ' εἰ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος οἱ, τε ἡγεμόνες ἐκεῖνοι καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν Γαλατῶν, λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλοῦτου, ἠσπασθήσαν τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, παιδείαν καὶ γλῶσσαν. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς χώρας ἢ μὲν Ἀγκυρα, ἢ ὑπὸ τοῦ πανάρχαιου βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδου κτισθεῖσα, ἀπέβαλεν ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν, μὴ ἀνακτίσασα αὐτὴν εἰμὴ ἐπὶ Ρωμαίων, ὅτε ἀπέδη λαμπροτάτη, μάλιστα ἐπὶ Αὐγούστου, ὅστις ἔκτισεν ἐν αὐτῇ καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὁποῖου ἐνεγράψεν ἐν ἐπιγραφῇ μεγάλῃ τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐπιγραφῇ ἧτις ἀνευρέθη μὲν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1554, ἀλλὰ δὲν ἀνετεγράφη ὁλόκληρος εἰμὴ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ἐτέρα ὅμως πόλις ἢ Πέσσινος, ἧτις εἶχεν ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν, μεγάλου σεβασμοῦ τυγ-

χάνον, ἐξηκολούθησεν ἀκμάζουσα καὶ ἐπὶ τῶν Γαλατῶν, ὁ δὲ Στράβων ὀνομάζει ἐτι αὐτὴν «ἐμπορεῖον τῶν ταύτη μέγιστον».

Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅπου προέκυψε κράτος καθαρῶς ἑλληνικόν, τὸ ὅποσον λόγῳ παιδείας καὶ τέχνης ἀπέδη πολὺ μὲν σημαντικώτερον τῶν ἐξελθῆσις βαρβάρων τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας δυναστειῶν, ἐνήμελλον δὲ σχεδὸν τῶν βασιλείων ἅπερ ἴδρυσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ οἱ Λαγίδαι. Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ νέον ἐκείνο κράτος Περγαμικόν, ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Περγάμου καὶ ἰδρυτῆς αὐτοῦ ἠπύρξεν ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς θησαυροφύλαξ τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος (σελ. 271) ἐκ τοῦ ἐν τῷ Πόντῳ Τριέου, περὶ οὗ ὁ Στράβων λέγει ὅτι εἶνε πολίχνιον οὐδὲν ἔχον μνήμης ἄξιον, πλὴν ὅτι Φιλέταιρος ἐντεῦθεν ἦν ὁ ἀρχηγέτης τοῦ τῶν ἄτταλικῶν βασιλείων γένους. Ὁ Φιλέταιρος, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἀπέστη πρὸς Σέλευκον Α' καὶ ἔπειτα ὠφελήθει ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ὅσαι ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τῶν Σελευκιδῶν, οὐ μόνον ἀνεξάρτητος ἀπέδη, ἀλλὰ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις κατέλαβε. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἐτι μᾶλλον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α'. Ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους ἐξαδελφός καὶ διάδοχος Ἀτταλὸς ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, νικήσας τοὺς Γαλάτας εἰς μάχην μεγάλην καὶ καταστήσας τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἰσχυρότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Ἀτταλὸς οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β', Ἀτταλὸς Β' καὶ Ἀτταλὸς Γ', ἐπροστατεύθησαν πολυειδῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἵτινες τότε ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ ἄσιανὰ πράγματα· ἀλλ' ἀσυχρόνως οἱ βασιλεῖς ἐκείνοι· παντελῶς ἐξηυτελίσθησαν ὑπὸ τῶν ξένων τούτων δυναστῶν. Καθὼς ὅμως συνέδη ἐν γένει εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ παλιτικῶς ὑπερισχύσαντες ἐπὶ τέλους ἐνταῦθα Ῥωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διακωλύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν εἰρηγαγον καὶ διέδωκαν εἰς Λυδίαν οἱ τοῦ Φιλεταίρου κληρονόμοι. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι προήγαγον τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ χώρα αὐτῶν ἐλογίζετο νέα Ἑλλάς. Ὁ Εὐμένης Β' εὐσύστησε τὴν περίφημον τῆς Περγάμου βιβλιοθήκην ἣτις ἐπὶ τέλους κατήντησε νὰ περιλαμβάνη, ὡς βεβαιόσαι, 200,000 βιβλίων. Ὅτε ἡ ζηλοτυπία τῶν Πτολεμαίων ἀπηγόρευσε τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἦτοι τῆς θάμνου ἐκείνης ἐξ ἧς κατεσκευάζετο τὸ ἐν χρήσει τότε πρὸς γραφὴν ὕλικόν, οἱ Περγαμικοὶ ἀνεπλήρωσαν τὸ ὑλικόν τοῦτο διὰ τῆς

παρ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης περγαμικῆς διφθέρας, ἣς ἡ παρασκευὴ ἀπετέλεσεν ἔκτοτε νέον ἀξιόλογον κλάδον τῆς περγαμικῆς διομηχανίας. Διότι ἐν τῷ βασίλειῳ τούτῳ ἡ ὠφέλιμος τέχνη συμπροώδευσε μετὰ τῆς τέχνης τῆς καλῆς, ἡ δὲ πρακτικὴ ἐπιστήμη, ἡ μηχανικὴ, ἡ ναυτικὴ, ἡ ἐμπορία, συνημιλλῶντο πρὸς τὴν θεωρητικὴν, τὰ μαθηματικά, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν. Τὰ ἄτταλικά ὑφάσματα καὶ ἄλλα τῆς περγαμικῆς βιομηχανίας πρὶόντα ἀπέβησαν τὸ πάλαι ὀνομαστὰ οὐδὲν ἦσαν ἢ ἡ αὐτῆ ἀκμάσασα στωϊκὴ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη ἐκείνη ἣτις κατεσκευάσε τὸ πολυθρύλητον ἀγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν τῷ κατὰ Περγάμον ἱερῷ τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ ἄλλα ἔργα δι' ὧν περγαμικοὶ τεχνίται ἐκλείσαν τὰ κατὰ Γαλατῶν κατορθώματα τῶν βασιλείων αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἐρρίζωσε καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἑλληνισμὸς ἐν ταῖς χώραις ταύταις διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἰδρυμάτων ὧν ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν 12 τὰ γνωστότερα. Λυσιμάχεια, Ἀττάλεια, Ἑλληνόπολιν, ἑτέραν Ἀττάλεια ἣτις πρότερον ἐλέγετο Ἀγρόαιρα, Φιλαδέλφειαν, ἣν καίτοι πολλὰ παθοῦσαν ἐκ σεισμῶν «μικρᾶς Ἀθήνας» ἐκάλεσαν βραδύτερον διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰ ἱερά· Ἀπολλωνίδα, Σμύρνην πόλιν ἣτις ἦτο μὲν παναρχαία (σελ. 298 τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀπὸ τῆς 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν Λυδῶν, διετέλεσε περὶ τὰ 400) ἔτη οἰκουμένη κωμηδόν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγειρεν αὐτὴν Ἀντίγονος καὶ κατόπιν τούτου Λυσιμάχος. Ὁ Στράβων λέγει τὴν Σμύρνην πόλιν καλλίστην πασῶν καὶ θαυμάζει τὴν τε εὐθύτητα τῆς ῥυμοτομίας αὐτῆς, καὶ τὰς λιθοστρώτους ὁδοὺς, καὶ τὰς μεγάλας στοὰς, καὶ τὴν βιβλιοθήκην, καὶ τὸ λεγόμενον ὀμήρειον, ὅπερ ἦτο στοὰ τετραγώνως ἔχουσα νῶν Ὀμήρου καὶ ἔξωρον. Πλὴν τούτων ἔχομεν ἐνταῦθα Ἀρσινόην, ἣτοι τὴν ἀρχαίαν Ἐφεσον, μετονομασθεῖσαν οὕτω ἀπὸ τῆς Λυσιμάχου γυναικὸς, πόλιν πλουσίαν ἣτις δὲν ἔπαυσε καὶ ἄλλως εὐδοκίμοσα· διότι μία μὲν ἦτο τῶν τριῶν πόλεων (Ἐφεσος, Κολοφῶν, Κῶς) ἐν αἷς ἐλέγετο ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πρώτων διαδόχων περιώνυμος ζωγράφος Ἀπελλῆς· ἠκμαῖε δ' ἐν αὐτῇ ἐτι περὶ τὸ 100 π. Χ. ἡ σχολὴ ἐκείνη, ἀφ' ἧς κατὰγεται ὁ ἐν τῷ ἑθνικῷ μουσεῖῳ τοῦ ἐν Παρισίοις Λούβρου εὕρισκόμενος τὰ νῦν περίφημος Βοργήσιος ἀθλητῆς· Θυάτειραν, κατοικίαν Μακεδόνων, κατὰ Στράβωνα· Νάκρασαν κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν λέγουσαν «ἡ Μακεδόνων Νακρασιτῶν βουλή καὶ ὁ δῆμος,» κατὰ δὲ τὰ νομίσματα Ἀκρᾶσον· Μυσομακεδόνας, καὶ Μακεδόνας Ἰρκανοῦς.

Αἱ λοιπαὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώραι διετελοῦν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοῦς Λαγίδας, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τοῦς Σελευκίδας, καὶ τοὶ δὲ σώζουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸν ἀρχαιότερον βίον, ἐκαλύφθησαν ὅμως καὶ αὐταὶ ὑπὸ οὐκ ὀλίγων ἐλληγίδων πόλεων. Εἰς Καρίαν εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γέφυραν ἣτις εἰκονίζεται καὶ εἰς ἐν τῶν σωζομένων νομισμάτων αὐτῆς. Εὐανθίαν ἢ Ἀνθειαν, ὅπως ἐπωνομάσθησαν αἱ παναρχαῖαι Τράλλεις, αἵτινες καὶ ἄλλα ὀνόματα προσέλαβον κληθεῖσαι καὶ Σελεύχεια καὶ Ἀντιόχεια Πλειστάρχειαν Στρατονίχειαν.

Οὐδ' ἐν Λυκίᾳ καὶ Πισιδίᾳ καὶ Παμφυλίᾳ λείπουσιν ἐλληνικὰ ἱδρύματα ἢ ὀνόματα, ἀν καὶ ἐνταῦθα ἢ ἐπιχώριος γλῶσσα φαίνεται διατηρηθεῖσα παρὰ τῇ ἐλληνικῇ πλειότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν. Ἐν Λυκίᾳ εὐρίσκομεν Ἀρσινόην, Σελεύκειαν, Πτολεμαῖδα ἐν Παμφυλίᾳ Δῖον καὶ Μενεδήμιον· αἱ δὲ πόλεις τῆς Πισιδίας Σέγγη, Σαγαλασσός, Κιβύρα καὶ Ἀμβλαδα ἦσαν ὀμολογουμένως Λακεδαιμονίων ἀποικίαι.

Τελευταῖον εἰς Κιλικίαν ὅπου ὑπῆρχον πολλὰ ἀρχαιότερα ἐλληνικὰ κτίσματα, ἀπαντῶμεν καὶ νεώτερα οὐκ ὀλίγα. Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Κραγίῳ, Ἀρσινόην, Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Καλυκάδῳ, ἣτις καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἠκμαῖζε καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ χριστιανισμοῦ διετελέσεν ἐλευθέρα καὶ καλλίστη πόλις. Ἐλαιούσαν, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς τῷ Σάρῳ, Ἀντιόχειαν Κιλικίας, καὶ Ἐπιφάνειαν. Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων πόλεις ἐλληνικαὶ νέαι ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα, μὴ περιλαμβανομένων εἰς ταύτας πολλῶν ἄλλων, αἵτινες φέρουσι μὲν ἐλληνικὰ ὀνόματα, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον ἂν ἱδρῦθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ προηγουμένως.

Μεταβαίνομεν εἰς τὴν Συρίαν, ἣτοι εἰς τὴν ὁμάδα τῶν χωρῶν αἵτινες πρὸς βορρᾶν μὲν ἔχουσι τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ἀνατολὰς τὸν Εὐφράτην, πρὸς μεσημέριαν τὰ ἐλεύθερα τῆς ἐρήμου ἀραβικὰ στίφη καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν. Ἐνταῦθα ὁ ἐλληνισμὸς δὲν εὖρε τὰ εὐκολίας τὰς ὁποίας εἶχεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου, διὰ τὰς προηγουμένας ἀποικίας, καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ μισθοφορίας, εἶχε πρὸ καιροῦ παρασκευασθῆ ἡ ἤδη συμπληρωθεὶς θρίαμβος αὐτοῦ. Εἰς τὴν Συρίαν δὲν ἤρχισαν ἱδρῦμεναι ἐλληνικαὶ πόλεις εἰμὴ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας

ταύτας συνεπύκνωσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχηγέτης αὐτῶν Σέλευκος Α' τὸ κυριώτατον τῆς δυνάμεως, καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον οὕτως εἶπειν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τὰ νέα κτίσματα ἐπολαπλασιασάθησαν τοσοῦτον ὥστε πολλαχοῦ, ἂν ὄχι ἀπανταχοῦ, κατίσχυσαν τοῦ ἐπιχωρίου στοιχείου. Ἰδίως εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, δηλαδὴ τὴν μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ταύρου μέχρι τῆς Κοίλης Συρίας χώραν, ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἐλληνικὰς πόλεις, ὧν τὰς πλείστας ἔκτισεν, ἢ ἀνικοδόμησε καὶ ἐκάλλυε καὶ διὰ νέου ἐλληνικοῦ βίου ἐξωκόνησεν ὁ Σέλευκος ὁ Α'. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν τέσσαρες ἦσαν αἱ ὀνομαστότεραι· Ἀντιόχεια ἢ ἐπὶ Δάφνῃ, Σελεύχεια ἢ ἐν Πιερίᾳ, Λαοδίκεια ἢ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ Ἀπάμεια ἢ πρὸφην Πέλλα, αἵτινες καὶ ἐλέγοντο «ἀδελφαὶ ἀλλήλων» κατὰ Στράβωνα, «ἀδελφοὶ δῆμοι» κατὰ τὰ νομίσματα. Ἡ Ἀντιόχεια ἢ ἐπὶ Δάφνῃ ἐκτίσθη παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἅμα ὡς ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας, καὶ κατέστη πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, εἰ καὶ ἔκειτο εἰς τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, διότι ἐτι ἀπὸ τοῦ 293 ὁ Σέλευκος εἶχε νομίσει πρέπον νὰ διαιρέσῃ τὸ κράτος εἰς δύο καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπαρχίας εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίοχον Α', νὰ διατηρήσῃ δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεισον ἑαυτοῦ κυβέρνησιν τὰς δυτικωτέρας, ἐδρεύων εἰς Ἀντιόχειαν. Ἦτο δὲ ἡ Ἀντιόχεια αὕτη τετράπολις, δηλαδὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων μερῶν, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον τεῖχος, ἅπαντα δὲ πάλιν διὰ κοινοῦ τείχους συνεδέοντο. Ἡ κυρία αὐτῆς ὁδὸς, ἣς ἐκατέρωθεν ὑπῆρχον ἐμπορικὰ καταστήματα, εἶχε μῆκος τριάκοντα σταδίων, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ἢ δὲ ὅλη περιοχὴ κατήντησε νὰ ἐκτείνεται εἰς δύο ἡμισυ γεωγραφικὰ μίλια. Πρῶτοι κάτοικοι λέγονται Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Κρήτες καὶ Κύπριοι, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὡς φαίνεται ἐπικρατέστεροι τῶν ἄλλων. Τοῦλάχιστον πρὸς χάριν αὐτῶν ἰδίως ἐποίησεν ὁ Σέλευκος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀνδριάντα χαλκοῦν τῆς Ἀθηνᾶς μέγιστον, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ Ἀντιοχεῖς διετήρησαν χαρακτήρας τινας τῆς εὐγενεστάτης ἐκείνης τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν, τὴν περὶ τὸν λόγον εὐφυῖαν, τὸ ἀττικὸν τῆς γλώσσης ἰδίωμα, τὴν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην φιλοκαλίαν. Καὶ τοὶ δὲ πολλάκις παθοῦσα καὶ ἐν μέρει καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμῶν, ἐξ ὧν εἰς ἓνα ἀπέδαλον, ὡς λέγεται, τὸ ζῆν 250,000 ψυχῶν, ἡ Ἀντιόχεια διετήρησεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. Ἐμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξαιρέτως ἠκμασεν ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὐ μακρὰν

δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἔκειτο ἡ χαριεστάτη Δάφνη, τὴν ὁποίαν ὁ Γερμανὸς Δρούσεν εὐφρῶς ἀποκαλεῖ Βερσαλλίαν τῆς Συρίας, καὶ ἤτις, διὰ τὸ μέγα καὶ συναρφεὲς αὐτῆς ἄλσος, τὸ ὑπὸ πηγαιῶν ὑδάτων διαρροόμενον, τοὺς λαμπροὺς ναοὺς, καὶ τὰς πολυτελεῖς πανηγύρεις, ἀπέδη ἐν τῶν θαυμαστοτάτων χωρίων τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Σελεύκεια ἢ ἐν Πιερίᾳ ἔκειτο παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρόντου καὶ ἀπετέλει οὕτω τὸν λιμένα τῆς Ἀντιοχείας, ἐνάμιλλος αὐτῆς οὖσα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ Λαοδικεῖα ἢ ἐπὶ θαλάττῃ ἦτο ὀνομαστὴ διὰ τὴν πολύοικον αὐτῆς χώραν καὶ τὴν ἀξιόλογον ἔμποριαν, ἢ δὲ Ἀπάμεια, ἢ πρῶην Πέλλα, ἦτο ἰδίως στρατιωτικὴ πόλις, διότι ἐνταῦθα ἐτρέφοντο οἱ πεντακόσιοι ἐλέφαντες τοῦ Σελεύκου, ἐνταῦθα διέτριβε τὸ πλεῖστον τῆς στρατίας, καὶ ἐνταῦθα ἦτο τὸ στρατιωτικὸν λογιστήριον καὶ τὸ ἵπποτρόφιον.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων πόλεων, ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν πλείστας ἄλλας ἐν τῇ Ἄνω Συρίᾳ. Ἡράκλειαν Πιερίας, Ἀντιόχειαν Πιερίας, Γέφυραν, Βέρροιν, ἄλλην Ἡράκλειαν, Ἰερόπολιν, Εὐρωπὸν, Νικάτωριν, Νικόπολιν, Μελεάγρου χάρακα, Σαμόσατα, τὴν πατρίδα τοῦ Λουκιανοῦ, Ἀντιόχειαν ἐπὶ τῇ Ταύρῳ, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἐπιφάνειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἡράκλειαν, Λευκάδα, Ὀρθωσίαν, Λάρισσαν, Λυσιάδα, ἑτέραν Ἐπιφάνειαν, Σελευκόβηλον, Μέγαρα, Ἀπολλωνίαν, Χαλκίδα, Μαρώνειαν, Ὀρωπὸν καὶ τὸ Ζεῦγμα, ἀξιολογώτατον παρὰ τῇ Εὐφράτῃ χωρίον, ἐκεῖ ὅπου ὁ ποταμὸς οὗτος προκύπτει ἐκ τῶν ὀρέων. Τὸ ὄνομα παράγεται ἀπὸ τῶν γεφυρῶν τὰς ὁποίας ἴδρυσεν αὐτόθι συγχρόνως μετὰ τὴν πόλιν ὁ Σέλευκος. Καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις, ὅτε λόγος ἐγένετο νὰ συνδεθῇ, διὰ τῆς Συρίας, ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου προσέκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀτμοπλοῖα, ἤτις ἐμελλεν ἐπὶ τούτῳ νὰ ὀργανωθῇ.

Ἐτερον τῆς Συρίας τμήμα ἦτο ἡ καλουμένη Κοίλη Συρία, ἣτις διετέλεσε διαρκῶς τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Λαγιδῶν. Ὄθεν εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἑκατέρων ἰδρύματα. Λαοδικεῖαν τὴν πρὸς Λιδάνην, Ἀπολλωνίαν, Δαμασκὸν ἣν ὁ Ἅγιος Ἰερώνυμος λέγει ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Πτολεμαίων ἀνοικοδομηθεῖσαν καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἴδιαι παραδόσεις μαρτυροῦσι τὸν ἐξελληνισμόν. Λευκάδα, Διον, Πέλλαν, Γέρασα, Ἴππον, Γάδαρα, Ἀντιόχειαν, ἑτέραν Ἀντιόχειαν, ΑἼνον, Φιλᾶδεῖαν, Φιλωτέραν, Ἀζωτον, Ἀπολλωνίαν, Ἀν-

θηδόνα, Στράτωνος Πύργον, Βερενίκην καὶ τελευταῖον Πτολεμαῖδα, τὸ ἀξιολογώτατον τῆς παραλίας ἐκείνης φρούριον κτισθέν, ὡς φαίνεται ὑπὸ τοῦ δευτέρου Λαγίδου. Ἀναφέρονται μὲν ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις ἐλληνικαί, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητα. Ὄθεν παραλείποντες αὐτὰς ἐρχόμεθα εἰς τὰς περὶ Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας.

Τῆς Μεσοποταμίας ὁ ἐξελληνισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον πρόήχθη, ὥστε τὰ βορειότερα αὐτῆς μέρη ἔφερον τὰ ἀρχαῖα μακεδονικὰ ὀνόματα τῆς Μυγδονίας καὶ τῆς Ἀνθεμουσίας. Ἐνδεκα δὲ μνημονεύονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ πόλεις: Ἀπάμεια, Σελεύκεια, Ἀνθεμουσίας, Βάτναι, Ἀλλαγμα, Ἰχναί, Δούρα, Ἀμφίπολις, ΑἼνος, Ἐδεσσα, καὶ Νισαῖς, ἢ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ καὶ οὕτω πως ἀναφερομένη παρὰ τε Πολυδίῳ καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτερα ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Σουσιανὴν πόλεις. Ἐκεῖ ἔκτισεν ὁ Σέλευκος τὴν ἐπισημοτάτην βεβαίως ὄλων τῶν παρ' αὐτοῦ ἰδρυθεισῶν πόλεων, Σελευκίαν τὴν ἐπὶ τῇ Τίγρει, ἣτις ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, ἦν προεμνημονεύσαμεν, κατέστη πρωτεύουσα τοῦ Ἀντιόχου Α'. Ὁκοδομήθη δὲ ἡ πόλις παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὅκτῳ περίπου ὥρας μακρὰν τῆς ἀρχαίας Βαβυλώνας, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μετετέθησαν εἰς Σελεύκειαν, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ Βαβυλώνιοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλεσαν μετ' ἄλλων ἐγχωρίων τοὺς πρώτους τῆς Σελευκείας κατοίκους, συνεχωνεύθησαν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν αὐτόθι μετοικισθέντων ὑπὸ τοῦ Σελεύκου Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνετύπωσαν καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἴδρυμα τὸν ἴδιον χαρακτήρα. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως ἔδωκεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς πολίτας αὐτῆς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως, τοῦτο δὲ τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἐλληνικὸν πολίτευμα συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Σελευκείας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνίδων κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων. Ἐπί τῷ ἵνα προαχθῶσιν αἱ πόλεις, ὅπως καὶ τὰ ἔθνη, θεὸν νὰ ἔχωσιν ἰδίαι τινα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Ὅταν τὰ στοιχεῖα ταῦτα λείπωσι, δύνανται μὲν αἱ πόλεις νὰ εὐδοκίμησωσι μέχρι τινὸς διὰ τῆς προστασίας κυριάρχου μεγαλοφυοῦς, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτοι κυριάρχαι εἶναι σπάνιοι, ἐκλιπόντων αὐτῶν, αἱ πόλεις ὄσων ἡ τύχη ἀπὸ ἄλλοι τρίας εὐνοίας ἐξήρηται, φυσικῶς τῇ λόγῳ μαραινόνται. Ἐποιαῦτα δὲ ἦσαν ὄλαι σχεδὸν τῆς Ἀσίας αἱ πόλεις πρὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς, οὐδ' ἦσαν κυρίως εἰπεῖν πόλεις ἀλλὰ μᾶλλον ἀσύντακτοι ἀνθρώπων ὀμάδες, αἵτινες, καθὼ ἀπεστερημένοι παντὸς πολιτικοῦ συστήματος,

οὐδεμίαν εἶχον αὐτοτελῆ ἢ ὑπαρξίν καὶ ἐπομένως οὐδὲν μόνιμον ἐπιδόσεως στοιχείον. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἐκείνων πληθυσμῶν καὶ τοῦ ἀστικῆς τῶν ἐλληνικῶν κτισμάτων βίου! Ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας τοσοῦτον ἀείποτε ἐταυτίζετο παρὰ τοῖς Ἕλλησι πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πόλεως, ὥστε μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πολιτείαν ὀνομάζει τὴν πόλιν, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ αὐταὶ αἱ μέγιστα πόλεις οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κῆμαι ἀχανεῖς, μηδένα ἔχουσαι ἴδιον ρυθμὸν καὶ βίον. Τοῦτου ἕνεκα αἱ ἀρχαιότεραι τῶν πόλεων ἐκείνων, καὶ αὐταὶ αἱ μέγιστα καὶ λαμπρόταται, ἡ Νῖνος, ἡ Βαβυλὼν, ἡ Περσέπολις, ἠφανίσθησαν ὡς ἱστὸς ἀράχνης, ἅμα ἐξέλιπον αἱ ἰδρυσάσαι ἢ προστατεύουσαι αὐτὰς βασιλείαι, ἐνῶ τὰ ἐλληνικὰ κτίσματα οὐ μόνον δὲν συνεξέλιπον μετὰ τῶν ἰδρυσάντων αὐτὰ δυναστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησαν ἀκμάζοντα καὶ πολλάκις ἐπέβαλλον τὸν ἴδιον χαρακτήρα εἰς τοὺς νέους βαρβάρους κυριάρχας. Τοιαύτη μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ Σελεύκεια ἐκείνη ἢ ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἣτις δὲν ἔπαυσε παραγομένη μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἐπὶ τῆς τῶν Πάρθων κυριαρχίας, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον, καὶ διατελοῦσα ἐνάμιλλος τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦτο δὲ φθοδομημένη ἐν σχήματι αἰετοῦ ἀναπεταννύοντος τὰς πτέρυγας, πιστὴ εἰκὼν τῆς αἰετώδους ἐκείνης φυλῆς ἣτις, ἐξορμήσασα ἀπὸ Πίνδου καὶ Ὀλύμπου, τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἐστιῶν, καὶ διαπεράσασα τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διασχίσασα τὸν Ταῦρον, ἤλθε νὰ καθήσῃ περὶ τὸν Τίγριν ποταμὸν, ἀπλοῦσα τὴν μεγάλην αὐτῆς σκιάν μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἰαξάρτου. Καὶ εἶχεν ἡ Σελεύκεια αὕτη κατοίκους περὶ τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας, οὐδὲ ἤρχισε παρακμάζουσα εἰμὴ εἰς ἑτέραν ἐλληνίδα ὡσαύτως πόλιν ὑπενδίδουσα, τὴν Κτησιφώντα, ἣτις, κτισθεῖσα εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Τίγρεως ὄχθην καταντικρὸς τῆς Σελευκείας καὶ συγχρόνως μὲ αὐτὴν, ἐγένετο βραδύτερον χειμερινὴ καθέδρα τῶν Πάρθων βασιλέων καὶ ἐκληρονόμησεν οὕτω τὸ ἀξίωμα τῆς γείτονος Σελευκείας.

Παρεκτὸς τῶν δύο τούτων πόλεων εὐρίσκομεν εἰς μὲν τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλας τινάς, Ἀπάμειαν, Διαδοχοῦπολιν, Λαοδίκειαν καὶ Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Ἡδυφῶντι ποταμῷ· εἰς δὲ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων χώρας, Ἀκραν καὶ Δημητριάδα ἣτις ἔκειτο περὶ Ἀρβηλα· καὶ ἐντὸς δὲ αὐτῆς τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας Ἀρμενίας, Ἐπιφάνειαν, Νίκαιαν, Φιλαδέλφειαν. Ἡ πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσις τῆς Ἀρμενίας εἶναι ἀσαφεστάτη, διότι

ἄδηλον ἂν ποτε καθ' ὀλοκληρίαν ὑπετάχθη εἰς αὐτοὺς, βέβαιον δὲ μόνον ὅτι ἐκ διαλειμμάτων ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν των, καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς γ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς β' ἑκατονταετηρίδος ἀπέτελεσεν ὅλως αὐτοτελὲς κράτος ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς. Οὐδὲν ἦττον ἢ Ἀρμενία ὑπέκυψεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ, πολλοὶ δὲ Ἕλληνες τεχνῖται· λέγονται διατελέσαντες παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς χώρας ταύτης, οἷον ὁ ἐπὶ ἐμπειρία καὶ καλλιτεχνικῇ ἱκανότητι ὀνομαστός Καλλιμάχος· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας ἐλληνικῶς ἐξεπαιδεύοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε βεβαιούται ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀρταουάσσης, τραγωδίας ἔποιε καὶ λόγους ἔγραψε καὶ ἱστορίας.

Αἱ δὲ ἀνατολικώτεραι χῆραι τῆς Παρθυαίας, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς πολὺ ἐνωρίτερον ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς τῶν Σελευκιδῶν κυριαρχίας. Εἶδομεν ὅτι αὐτὸς ὁ Σέλευκος Α' ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδικῆς, ἂν καὶ μὴ παύσας ἔχων πρὸς αὐτὴν σχέσεις. Εἰς δὲ τῆς ἐντεῦθεν τῆς Ἰνδικῆς χώρας προέκυψαν κράτη αὐτοτελῆ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιόχου Α'. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντιόχος Α' ὁ τοῦ Σελεύκου υἱὸς, ἔστις ἕνεκα νίκης τινὸς αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Σωτήρ, πολὺ ἀπέχευε τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός· ἀπέβαλε τὰς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν χώρας τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγάμου, ἠτύχησεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐθανάτωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου Α' ἐν ἔτει 264 π. Χ., ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντιόχος Β', ὃν οἱ Μιλήσιοι εὐγνωμονοῦντες διότι ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς ἀπὸ τινος τυράννου ἐπωνόμασαν Θεόν, παρεδόθη καθ' ἕλλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, διαρκέσασαν πεντεκαίδεκα ἔτη, εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ κακοῦθιαν καὶ παραμελήσας τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀπέβαλε τὸ ἥμισυ σχεδὸν αὐτοῦ. Ἕλλην ἀγνώστου καταγωγῆς, ὀνόματι Θεόδοτος ἢ Διόδοτος, ὕψωσεν ἐν Βουχαρία τὴν σημαίαν τῆς στάσεως καὶ ἱδρυσεν αὐτόθι τὸ Βακτρικὸν βασίλειον, τὸ ὅποιον μετ' ὀλίγον ἐξηπλώθη μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, καὶ ἀπέβη τοσοῦτον μέγα καὶ πολυάνθρωπον, ὥστε βεβαιούται ὅτι περιελάμβανε πόλεις χιλίας. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδότου Α' Θεόδοτος Β' κατεδέληθη περὶ τὸ 219 ὑπὸ τοῦ ἐκ Μαγνησίας Εὐθυδήμου, ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐθυδήμος διετέλεσεν ἀνέξαρτος ἀπὸ τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀντιόχου Γ' συνο-

μολογήσας ἀπλῶς πρὸς αὐτὸν συμμαχίαν καὶ κηδεστίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθύδημου, περὶ τὸ 195 π. Χ. τὸ Βακτρικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο· ὁ τοῦ Εὐθύδημου υἱὸς Δημήτριος διετήρησε μόνος τὰς περὶ τὴν Ἰνδικὴν κτήσεις τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ Βακτριανὴν κατέλαβεν ὁ Μέγανδρος, μεθ' ὃ ὁ τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος Εὐκρατίδας Α' ἐξώσας τῇ συμπράξει τῶν συμμάχων αὐτοῦ Πάρθων τὸν Δημήτριον καὶ ἀπὸ τὰς Ἰνδικὰς χώρας, συνήνωσεν αὐτὴς εἰς ἓν ἅπαν τὸ Βακτρικὸν κράτος. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐκρατίδας Β' ἀποβαλὼν τὴν τῶν Πάρθων συμμαχίαν, κατετροπώθη ὑπ' αὐτῶν ἐν ἔτει 134 π. Χ. καὶ οὕτω κατελύθη τὸ βασίλειον ἐκεῖνο. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ διετέλεσεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὑπὸ Ἑλλήνων ἡγεμόνας, οὐ μόνον διετήρησε τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ὅσα κατέθεσαν εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ὁ τε Σέλευκος Α', ἀλλὰ καὶ παραδόξως ὑπέθαλψε καὶ προήγαγεν αὐτά.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν πρώτην ἀποστασίαν τοῦ Διοδότου, ἀπέστησαν εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης χώρας τὰ Παρθικά στίφη ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ἀρσάκην, καὶ, ἐκβαλόντα τὰς αὐτόθι Σελευκιδικὰς ἀρχάς, παρέμειναν ἔκτοτε ἀνεξάρτητα. Οἱ Πάρθοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους τινὲς λέγουσι συγγενεῖς τοῦ Μηδοπερσικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἄλλοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν ὡς ἐν τῶν τουρκικῶν ἔθνων, ἦσαν καὶ παρέμειναν νομάδες, τὸ δὲ κράτος αὐτῶν, τὸ ὅποσον ὠφελούμενον ἀπὸ τὴν προαγομένην ἀσθένειαν τῶν Σελευκιδῶν κατήντησε περὶ τὰ μέσα τῆς 6' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος νὰ περιλάβῃ ἀπᾶσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ διετηρήθη περὶ τὰ 450 ἔτη, δὲν εἴμπορεῖ εἰμὴ νὰ ὀνομασθῇ βάρβαρον. Ἀλλ' ὅμως αἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιλαμβανόμεναι ἑλληνίδες πόλεις διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Ἀπόδειξις τούτου κυρία εἶναι ὅτι σώζονται νομίματα αὐτῶν μέχρι τοῦ 196 ἔτους μ. Χ. φέροντα τὴν τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τῶν Πάρθων βασιλεῖς, οἱ ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Ἀρσακίδαί καλούμενοι, δὲν ἔμειναν παντελῶς ἀναίσθητοι εἰς τὰς χάριτας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῇ αὐτῇ αὐτῶν θρυλεῖται ἀκμάσας τραγῳδιῶν ὑποκριτῆς ἐπιτηδειότατος, ὁ Τραλλιανὸς Ἰάσων, καὶ ἐν γένει ἐφημίζετο τὸ πάλαι ὅτι Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσιῶν παῖδες, χωρῶν ἄλλων ὑπαγομένων εἰς τὸ Παρθικὸν κράτος, τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ἤδον. Συντέλεσαν δὲ βεβαίως εἰς τοῦτο αἱ πόλεις τὰς ὁποίας οἱ Σελευκίδαί προσέφθασαν νὰ

κτίσασιν εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας· διότι ἐν Περσίδι μὲν εὐρίσκομεν Λαοδίκειαν, Στάσιν, Μεθώνην· ἐν Μηδίᾳ δέ, περὶ ἧς ὁ Πολύβιος λέγει γενικῶς, ὅτι περιορίζεται πόλεις· Ἑλληνίσιν, ἀναφέροντα ὀνομασί· Ἐπιφάνεια, ὅπως μετωνομάσθησαν τὰ ἀρχαῖα Ἐκδάτανα, Ἀντιόχεια, Ἀχαΐς, Εὐρωπός, Λαοδίκεια, Ἀπάμεια, Ἐκατόμπολις, Χάραξ· ἐν Παρθικῇ δὲ, ἐν Ἰρκανίᾳ καὶ Ἀρεΐᾳ μνημονεύονται Σύριγξ, Καλλιόπη, Φεραί, Ἐκατόμπυλος, Εὐμένεια, Σώτεια, Χάρις, Ἀχαῖα. Τελευταῖον ἐν τῇ Βακτριανῇ εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν ἐν τῇ Μαργιανῇ, Ἀντιόχειαν τὴν ἐν Σκυθίᾳ, Θήραν, Εὐκρατιδίαν, Δημητριάδα, καὶ Εὐθύδημίαν, παρεκτός ἄλλων οὐκ ὀλίγων, περὶ ὧν ὅμως ὑπάρχουσιν ἀμφιβολαίαι τινές.

Ἐκατὸν καὶ ἐξήκοντα περίπου πόλεις ἐκτίσθησαν λοιπὸν ὑπὸ τῶν διαδόχων εἰς τὴν Ἀσίαν, αἱ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρξαν ἀναλόγως πολὺ ὀλιγώτεραι διὰ ποικίλους λόγους. Τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν δὲν διετηρήθη, ὡς εἶδομεν, ἀκέραιον εἰμὴ ἐπὶ ὀλίγον χρόνον. Ἔτι ἐπὶ Σελεύκου Α' ἀπεσπάσθη αὐτοῦ ἡ Ἰνδική· ἐπὶ Ἀντιόχου Α' ἐστερήθη τῶν πλείστων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν καὶ ἐπὶ Ἀντιόχου Β', ὄλων τῶν λεγομένων ἄνω σατραπειῶν, ὥστε, ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου καὶ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τὰ μεσημβριοδυτικὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ διαλειμμάτων κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου, τὸ τῶν Σελευκιδῶν κράτος κατήντησεν, ἐξήκοντα μόλις ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας. Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἂν ὁ ἑλληνισμὸς προέκειτο νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν κυρίως διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως, τὸ ἔργον οὐδὲ ἐπὶ πολὺ ἤθελεν ἐξαπλωθῆ, οὐδὲ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διαρκέσει, τοσούτῳ μᾶλλον ὅση οἱ τοῦ Σελεύκου διάδοχοι πολὺ ἀπέσχον τοῦ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐκεῖνου ἐνάμιλλοι. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν Ἀσίαν διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπέτυχε διότι κυρίως διενηργήθη διὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν κτισμάτων, ἀφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων, ὡς ἀπὸ ἐστίας τινὸς λαμπροῦ φωτός, αἱ ἀκτίνες τοῦ νέου βίου ἐξηπλοῦντο εἰς μακρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον περιφέρειαν. Δὲν λέγομεν ὅτι ἡ κεντρικὴ τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσις δὲν συνετέλεσε διὰ τῶν γενικῶν αὐτῆς θεσμῶν καὶ πράξεων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος· καὶ εἶδομεν ὅπόσον συνέπραξαν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ βάρβαροι δυνάσται τῶν βορειοδυτικῶν τῆς Ἀσίας χωρῶν. Ἀλλὰ τὸ δραστηκώτερον ὄργανον τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπελθούσης ἀλλοιώσεως τῶν

πραγμάτων ὑπῆρξαν, ἐπαναλαμβάνομεν, αἱ πόλεις ἐνῶ εἰς τὴν Αἴγυπτον πόλεις ἐκτίσθησαν ἀναλόγως ὀλίγισταί, ὁ δὲ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἐπαγιώθη κυρίως διὰ τῆς κυβερνήσεως, τῆς αὐτῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν γένει διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἐνεργείας. Κατωρθώθη δὲ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι οἱ πρῶτοι τοῦ Πτολεμαίου διαδόχοι, ὁ Πτολεμαῖος Β', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 246, καὶ ὁ Πτολεμαῖος Γ', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 221, ἔδειξαν πλείστην σύνεσιν καὶ ἐπιτηδειότητα περὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν· καὶ πρὸς τούτοις διότι τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἔμεινε μέχρι τέλους συμπαγὲς καὶ ἀδιαιρέτον. Οἱ Πτολεμαῖοι κατέκτησαν καὶ ἀπέβαλον πολλάκις τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἀλλὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς παρακειμένης Κυρηναϊκῆς διετέλεσαν μέχρι τέλους ἀδιάλειπτοι κύριοι, ὥστε ἐπὶ τοῦ κεφαλαιωδестаύτου τούτου μέρους τοῦ κράτους αὐτῶν ἡ ἐνέργεια τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε συνεχῆς καὶ σύντονος. Αὕτη δὲ ἡ διὰ διαφόρων ὀργάνων, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἐπιτυχία, εἶναι βεβαίως μία τῶν θαυμασιωτέρων περιπετειῶν τοῦ πολυειδῶς τοσοῦτον θαυμασίου ἐκείνου γεγονότος τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ συμπληρώσωμεν προπάντων τὴν περὶ πόλεων ἐκθεσιν ἡμῶν ταύτην παραθέτοντες ἐνταῦθα καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀφρικῇ ἰδρυθείσας.

Ἡ Κυρηναϊκὴ εἶχεν, ὡς ἠξεύρομεν, πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθῆ (τόμ. Α' σ. 305 καὶ ἐπ.)· νέα δὲ κτίσματα εὐρίσκομεν ἐνταῦθα τρία μόνον, τὴν Βερενίκην, ἣτις ἦτο ἡ ἀρχαία Ἑσπερίς, τὴν Ἀρσινόην καὶ τὴν Πτολεμαῖδα ὅπως μετωνομάσθη ἡ ἀρχαία Βάρκη. Ἐντεῦθεν δὲ μέχρις Ἀλεξανδρείας οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς παραλίας πόλις, ἣς τὸ ὄνομα νὰ μαρτυρῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκτίσθη. Πολλὰ ὅμως κώμαι κατὰ τὴν παραλίαν καὶ ἐντὸς τοῦ Δέλτα ἔφερον καθαρῶς ἑλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Χαιρέου, Ἀργέου, Φίλωνος κώμη, Προξενούπολις, Ἐλευσίς, Λυκόπολις, κλπ. Πόλεις δὲ ἀληθῶς λόγου ἄξιαι δὲν ἀναφέρονται καθ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον εἰμὴ τρεῖς (ἐννοεῖται πλὴν τῆς μεγάλης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθείσης Ἀλεξανδρείας)· Φιλαδέλφεια, Πτολεμαῖς καὶ Ἀρσινόη. Περὶ τῆς Πτολεμαίδος ταύτης ἣτις ἦτο κτίσμα τοῦ Σωτήρος, ὁ Στράβων λέγει «πόλις μεγίστη ἐν τῇ Θηβαΐδι καὶ οὐκ ἐλάττων Μέμφεως, ἔχουσα καὶ σύστημα πολιτικὸν ἐν τῷ ἑλληνικῷ τρόπῳ.»

Πλείοτερα ὑπῆρχον τὰ παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κτίσματα, τὰ ὅποια κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν διὰ τῆς θαλάσσης ἐκείνης ὁδόν, μάλιστα ἀφ' ἣς διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀποστασίαν τῶν ἐπέκεινα τοῦ Τίγρεως χωρῶν, διεκόπη ἡ διὰ ξηρᾶς κοινωνία. Ἐνταῦθα, παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, εὐρίσκομεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ἄκρας. Κλύσμα, φρούριον, Φιλωτέραν, Ἀρσινόην, Μυὸς ὄρμον, Βερενίκην. Μεταξὺ τῶν παραλίων τούτων καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου εἶχον κατασκευασθῆ ὁδοί, τῶν ὁποίων οἱ διάφοροι σταθμοὶ παρεῖχον εἰς τὴν ἐμπορίαν πλείστας ὄσας εὐκολίας. Ἐφερον ἢ οἱ σταθμοὶ αὗτοι ἴδια ἑλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Διδύμη, Ἀριστωνίς, Ἀπολλωνίς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ἐξακολουθήσωμεν καταπλέοντες τὴν ἀπὸ Βερενίκης παραλίαν, διότι θέλομεν εὐρεῖ ἐνταῦθα ἰκανὰ τινα καὶ ἀξιόλογα ἑλληνικὰ ἰδρύματα. Ἀγάθωνος νήσον, τὴν καὶ Ὀφιῶδη καλουμένην, ὅπου συνελέγοντο τὰ πολλὰ τόπαια· Πτολεμαῖδα Θηρῶν, Βερενίκην τὴν κατὰ Σαδάς, Ἀντιφίλου λιμένα, Φιλίππου νήσον, Ἀρσινόην, Ἀντιόχου σωλήνα. Καὶ ἄλλα δὲ τινα ἑλληνικὰ ὀνόματα παρατίθησιν ἐνταῦθα ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος· οἷον Δαφνίην, Ἀκανθίην, Μακαρίαν. Ὁ δὲ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ἀρριανὸν Περίπλους περιγράφων τὸν Ἀδουλικὸν κόλπον, τὸν οὐ μακρὰν τοῦ πορθμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Βαβ-ελ-Μανδέβ, λέγει περὶ τοῦ βασιλέως τῶν χωρῶν τούτων ὅτι ἦτο πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ «γραμμάτων ἑλληνικῶν ἔμπειρος.» Ὡσαύτως ὁ Περίπλους μνημονεύων ἐκεῖ που καὶ τῆς Διοσκορίδου νήσου λέγει περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ὅτι ἦσαν «ἐπίξενοι καὶ ἐπίμικτοι Ἀράβων τε καὶ Ἰνδῶν καὶ ἔτι Ἑλλήνων τῶν πρὸς ἐργασίαν ἐκπλεόντων.» Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Ἀραβίας παραλίαν ἀναφέρονται Ἀρέθουσα, Λάρισσα, Χαλκίς, Βερενίκη, Σωσίππου λιμῆν.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἦσαν αἱ ἑλληνίδες πόλεις αἱ ὑπὸ τῶν διαδόχων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κτισθεῖσαι. Παρεθέσωμεν ὀνομαστὶ περὶ τὰς 200, καὶ βεβαίως ἦσαν πολὺ πλείοστεραι. Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν μέγαν τοῦτον ἀποικισμὸν δὲν συνετέλεσε μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία· συνέδραμον οὐσιαστικῶς καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας ἐν μέρει δὲ καὶ αἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ νέαι ἐκεῖναι πόλεις ἀπετέλουν ὡς ἂν πολυαριθμούς κυκλάδας καὶ σποράδας νήσους ἐντὸς τοῦ ἄχανοῦς πελάγους τῶν ἐγχωρίων τῆς Ἀνατο-

λῆς ἔθνων· καὶ προσφκειοῦντο αὐτὰ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώσσης, ἣτις ἀκαταπαύτως διαδιδόμενη εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἐπὶ τέλους ἐπὶ μακρότατον ἐξελλήνισε τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἰδίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ. Ἡ μαγνητικὴ αὕτη δύναμις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, εἶναι ἐν τῶν περιεργότερων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Καθὼς τὰ χρυσᾶ ὄπλα τῶν μακεδονικῶν ἀγημάτων εἶχον ἅμα μὲν ἐσωτερικὴν ἀξίαν μεγάλην, ἅμα δὲ ἐπιθετικὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον, οὕτω καὶ ἡ τελειοτάτη καὶ χαριεστάτη τῶν γλωσσῶν ἀπέβη τότε τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ἐλληνισμοῦ ὄπλον. Σημειωτέον ὅμως ὅτι κατἴσχυσε κατ'ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, διότι ὁ μὲν ἐλληνισμὸς ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ, τὰ δὲ ἔθνη ὧν κατέλαβε τὰς χώρας, ἀσυγκρίτως κατώτερα. Βραδύτερον θέλομεν ἶδει τὸν ἐξατονήσαντα ἐλληνισμὸν συγχωνευθέντα πολλάκις ἀπ' ἐναντίας ἐντὸς συνοίκων ἰσχυροτέρων.

Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις, αἱ «πόλεις» διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν περίξ«ἔθνων», καὶ εἰς πολλὰ δημόσια ἐγγράφα βεβαιοῦνται ἐπισήμως ἢ τοιαύτη διάκρισις. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐν τῇ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ', ἐγγράφου Ἀντιόχου Β', συνθήκῃ περὶ εἰρήνης, ἣς τὸ κείμενον περιεσώθη εἰς ἡμᾶς παρὰ Πολυβίου, φέρεται ὁ ἐξῆς ὅρος· «ἂν δὲ τινες τῶν πόλεων ἢ τῶν ἔθνων πρὸς ἃ γέγραπται μὴ πολεμεῖν Ἀντιόχον, πρότεροι ἐκφέρωσι πόλεμον, ἐξέσω πολεμεῖν Ἀντιόχον. Τῶν δὲ ἔθνων καὶ πόλεων τούτων μὴ ἐχέτω τὴν κυρίαν αὐτὸς, μὴδ' εἰς φιλίαν προσαγέσθω.» Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας συνθήκας καὶ ἐπιγραφὰς καταφαίνεται ἡ διάκρισις ἐκείνη τῶν «πόλεων», ὅ ἐστι τῶν ἐλληνικῶν ἰδρυμάτων, πρὸς τὰ «ἔθνη», ὅ ἐστι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους, ὥστε ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον, ὁ ὅρος «ἔθνικὸς» ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν «ἐλληνισμὸν», ἐνῶ βραδύτερον οὐ μόνον ἐξέλιπεν ἡ ἀντίθεσις, ἀλλὰ, διὰ παραδόξου τροπῆς τῶν πραγμάτων, συνέβη ἀπ' ἐναντίας νὰ ταυτισθῶσι τὰ δύο ἐκεῖνα ὀνόματα. Τυφόντι, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ τὸ νέον θρησκευμα εὐκολώτερον μὲν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς πόλεις, δυσκολώτερον δὲ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν, ὅ ἐστιν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία παρέμεινε πολὺ εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα, διὰ τοῦτο ἔθνικὸς καὶ εἰδωλολατρὴς ἀπέβησαν ταυτοσημαντα. Ἀφ' ἐτέρου δὲ, ἐπειδὴ ἡ εἰδωλολατρεία, κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ἐταυτίζετο πρὸς

τὸν ἐλληνισμὸν, κατήντησαν οὕτω νὰ ταυτισθῶσιν οἱ δύο πρότερον τοσοῦτον ἀντίθετοι ὅροι «ἔθνικὸς» καὶ «Ἕλλην», μὲχρις οὗ, ἐκλιπόντος παντάπασι τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος περὶ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ συγχρόνως ἐξελληνισθείσης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικῆς μοναρχίας, ἔπαυσεν ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα Ἕλλην νὰ σημαίνει τὸν ἔθνικὸν καὶ ἐξ ἐναντίας ἀπέβη βραδύτερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν συνώνυμον τοῦ χριστιανοῦ.

Ἀλλὰ, καθὼς ἐπανειλημμένως παρατηρήσαμεν, τὰ ἐλληνικὰ ἐκεῖνα κτίσματα ὑπῆρξαν μὲν ἐν τῶν κυρίων ὀργάνων τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μόνον. Ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις τῶν Πτολεμαίων συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ πλεῖστον ἢ αἱ πόλεις, καὶ οἱ Σελευκίδαι ὅμως συνέπραξαν ἀπ' εὐθείας μέχρι τινὸς εἰς τὸν τῆς Ἀσίας ἐξελληνισμὸν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς διοικήσεως, ἣτις ἦτο μὲν κρᾶμα ἁσιανῶν καὶ ἐλληνικῶν θεσμῶν καὶ δοξασιῶν, ἀλλ' ὅμως ἔφερεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἱματισμὸν ἐλληνικόν, διὰ τῆς ἐλληνικῆς δηλαδὴ ἐξεφέρετο γλώσσης, καὶ ὑπεχρέου οὕτω τοὺς ἐγχωρίους νὰ προσοικειῶνται τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀνώτατός τις ἄρχων καλούμενος «ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων» καὶ «συγγενής» τοῦ βασιλέως, κοσμούμενος δὲ διὰ πορφύρας, χρυσοῦ στεφάνου, χρυσῶν ψελίων καὶ τῶν τοιοῦτων. Δι' αὐτοῦ συνεννοεῖτο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ὑψηλῶν· πρὸς αὐτὸν διευθύνοντο αἱ βασιλικαὶ διαταγαί, κοινοποιούμεναι ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ὁ «ἐπὶ τῶν πραγμάτων» ἦτο ἐνὶ λόγῳ, ὅπως ὁ ἄλλοτε Χιλάρχος (σελ. 160) βεζίρης τις τοῦ κράτους. Καὶ εἶχε μὲν παρ' ἑαυτῷ σῶμα συμβουλευτικόν, τὸ «συνέδριον», συγκείμενον ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν ὑπαλλήλων, τῶν καλουμένων «φίλων», οἵτινες συγχρόνως ἦσαν περιβεβλημένοι τὰ ὑπατα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα, ἦσαν δηλαδὴ «ἡγεμόνες τῆς δυνάμεως» καὶ «ἐπὶ τῶν ἡνιῶν» ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ἄρχοντος ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπικινδυνότατον, καὶ πολλάκις οἱ τοῦτο περιβεβλημένοι ἐπεχείρησαν νὰ σφετερισθῶσι τὸ διάδημα, μάλιστα ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενεστέρων Σελευκιδῶν, οἷον ὁ Ἡλιόδωρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου Δ', καὶ ὁ Διόδοτος Τρύφων, καὶ ὁ Ἡρακλεῶν ὁ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ δολοφόνος.

Τὸ βασίλειον ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Α', ὅτε ἀκόμη περιελάμβανεν ὀλό-

κλήρον τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἦτο διηρημένον εἰς ἐβδομήκοντα καὶ δύο σατραπείας, ἐκάστης τῶν ὁποίων προΐστατο ἄρχων καλούμενος «στρατηγὸς πρῶταρχος,» συνήθως διεξάγων τὴν τε στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τῶν δὲ σατραπειῶν διοικητικὴ ὑποδιαίρεσις φαίνονται αἱ «τοπαρχίαι» καὶ ὑπὸ τοῦ πρωτάρχου στρατηγούς ἀναφέρονται οἱ «στρατηγοὶ» ἁπλῶς, οἱ «μεριδάρχαι,» οἱ «κατὰ τόπον στρατηγοί,» οἱ «κατὰ τόπον ἄρχοντες,» οἱ «ἐπὶ τῶν χρεῶν,» οἱ «ἄνδρες τοῦ βασιλέως.» Ἄλλ' αἱ τοπαρχίαι αὗται δὲν περιελάμβανον εἰμὴ τὰ ἔθνη αἱ ἐλληνίδες ἢ ἐξελληνισθεῖσαι πόλεις καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν πόλεων τούτων διακρίνονται ἀπὸ αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως ἡ ἐνέργεια ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον περιορισμένη, καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰς πόρρω κειμένας ἐπαρχίας αἵτινες μετ' οὗ πολὺ ἐντελῶς ἀπὸ αὐτῆς ἀπεσπάρθησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συρίαν, ἣτις ἦτο ἡ κυριωτάτη τοῦ κράτους τούτου ἐστία. Διότι καὶ ἐνταῦθα ἢ μὲν Παλαιστίνη ἐξηκολούθει διατελοῦσα ὑπὸ τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ἢ καὶ ὑποκύπτουσα οὐδὲν ἦττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ὡς θέλομεν λάβει κατωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον· οἱ δὲ Φοίνικες ἔσωζον τὰς ἀρχαίας ἀστικάς ἀρχάς, αἱ δὲ νέαι πόλεις, αἱ ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ρυθμίσασαι τὰ καθ' ἑαυτὰς, οὐ μόνον δὲν ὑπήγοντο εἰς τὰς γενικὰς διοικητικὰς ὑποδιαίρεσεις, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ὑπετάσσοντο ἀπροφασίστως εἰς τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ἐπικρίνουσαι τὰ ἐν τῇ αὐτῇ ἐνεργούμενα καὶ πολλάκις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλευθέρως πολιτευόμενα, ὥστε καὶ πόλεμος ἀναφέρεται μετὰ τὸν Λαρίσης καὶ Ἀπαμείας. Βαθμηδὸν δὲ ἀπέδθησαν ὅπως σχεδὸν αὐτοτελεῖς, ὥστε περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Ἀντιόχου Γ', ἦτοι ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας, ὑπὸ μυρίων περισπασμῶν καὶ κινδύνων ἐπειγόμενοι, ἠναγκάσθησαν διὰ πολυειδῶν παραχωρήσεων νὰ προσοικειωθῶσι τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐστιῶν ἐκείνων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας. Ὅσον πολλὰ τῶν πόλεων τούτων ὠνομάσθησαν τότε «ἱερὰ καὶ ἄσυλοι,» ὃ ἐστὶν ἀπηλλάγησαν πάσης στρατιωτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐπεμβάσεως τῶν βασιλικῶν ἀρχόντων· ἔτι δὲ «αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι,» ὃ ἐστὶν ἔχουσαι πλήρη ἀστικὴν αὐτονομίαν καὶ ἀπηλλαγμέναι παντὸς τακτικοῦ φόρου καὶ πάσης φρουρᾶς. Ἔτεροι δὲ πάλιν πόλεις ἐπεκαλοῦντο «μητροπόλεις», δηλαδή ἐλάμβανον ἰδιόζωντά τινα τιμητικὰ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς πρωτεῖα, ἢ «ναυαρχίδες» καὶ ὁ

ἔχουσαι ἀξιόλογα νεώρια ἢ καὶ ἰδίαν ναυτικὴν δύναμιν· λ. χ. ἡ Τύρος ἐπελέγετο ἱερὰ καὶ ἄσυλος ἢ μητρόπολις· ἡ Ἀντιόχεια, μητρόπολις αὐτόνομος· ἡ Σελεύχεια, ἱερὰ καὶ αὐτόνομος· ἡ Λαοδικεία, ἢ πρὸς θάλατταν, ἱερὰ καὶ ἄσυλος, ἢ ἱερὰ καὶ αὐτόνομος. Συγχρόνως πᾶσα πόλις εἶχε τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀστικὴν χρονολογίαν, ἢ καὶ συνυπάρχουσαν μετὰ τῆς κοινῆς τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίας, ἣτις ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 312 πρὸ Χριστοῦ· καὶ, τὸ ἔτι σπουδαιότερον, ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἴδια ἀργυρὰ νομίσματα, φέροντα μὲν τὴν προτομὴν τοῦ Σελευκίδου ἡγεμόνος, ἀλλ' ἔχοντα νομισματικὴν βᾶσιν ἄλλην τοῦ Σελευκιδικοῦ νομίσματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸ ἄττικόν, ὅπερ εἰσαχθὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ μακεδονικὸν κράτος διετηρήθη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν· ἐνθ' ἃ ἀστικά νομίσματα βᾶσιν εἶχον, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὴν ἐπιχώριον, τὴν Τύριον, καὶ Ἑβραϊκὴν, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς Βαβυλωνίων, πρὸς ἣν ὅλως συμφώνει καὶ ἡ τοῦ Πτολεμαίου νομίσματος βᾶσις. Ἐπὶ πᾶσι πολλῶν πόλεων οἱ στρατηγοὶ κατήντησαν ἀνεξάρτητοι ἐκ διαλειμμάτων, καὶ ἐκλήθησαν «τύρανοι, μονάρχαι, βασιλεῖς,» οἷον Στράτων, ὃ τῆς Βερσίας τύραννος, ἐπὶ Δημητρίου Γ', ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος· Διονύσιος, Τριπόλεως τύραννος· Σίλας τύραννος Λυσιάδος· Λυσίμαχος, ἢ Λυσανίας, βασιλεὺς Καλκίδος· καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήτην.

Ἰσχυε δὲ ἡ κυβερνήσις αὕτη διὰ τοῦ στρατοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῆς διοικήσεως, ἕως συνέκειτο μὲν ἐκ Μακεδόνων, Ἑλλήνων καὶ ἐγγχωρίων, ἀλλ' ἦτο ἐλληνικῶς διοργανωμένος καὶ ἐλληνιστὶ διωκεῖτο. Οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐλαμβάνοντο ἢ ἀπὸ τὰς ἐλληνίδας πόλεις τῆς Ἀσίας ἢ ἀπὸ τῶν χωρῶν καὶ τῶν νήσων τῆς κυρίως Ἑλλάδος· αὕτη δὲ τῶν Ἑλλήνων ἢ μετὰ τῶν ἐγγχωρίων ἐπιμιξία καὶ συμβίσις ἐν τῷ στρατῷ, συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς τῶν Σελευκιδῶν μοναρχίας δὲν ἔχομεν τὰς ἀσφαλεῖς εἰδήσεις, αἵτινες περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ὡς πρὸς τοὺς πόρους τῶν Λαγιδῶν, καθάπερ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἴδει· ἀλλὰ βέβαιον νομίζεται ὅτι οἱ Σελευκίδαι, τοῦλάχιστον ἀφ' ἧς ἀπέστη ἀπὸ αὐτῶν ἡ πλείστη Μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Παρθυαία καὶ ἡ Βακτριανή, δὲν συνέλεγον τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων. Ἐπραξαν μὲν πολλὰ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἐμπορίας, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν

πλείστων τούτων επιχειρημάτων αὐτῶν, μετὰ τὴν καλόβωσιν τοῦ κράτους, ὠφελήθησαν ἄλλοι καὶ ὄχι αὐτοί. Λόγου χάριν ὁ Σέλευκος Α' ἐδουλεύθη νὰ συνάψῃ διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, Ἀντίοχος ὁ Α', διέταξε τὴν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας ἰδίως τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισάτον Πολύκλειτον· καὶ ἄλλως δὲ ἐπεμελήθησαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἣτις ἔφερον ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνον πόντον. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης ὁδοῦ ἐπλούτησαν μετ' οὐ πολὺ κυρίως οἱ τοῦ Πόντου βασιλεῖς. Εἰς τοὺς Σελευκίδας ἰδίως ἀπέβη λυσιτελής ἡ παρὰ τὸν Τίγριν ἰδρυθεῖσα μεγάλη Σελεύχεια, ἣτις κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον. Ἐκεῖ ἔφερον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν· ἕως ἐκεῖ ἠδύνατο ν' ἀναπλεύσωσι τὰ πλοῖα τὸν ὀξύτερον Τίγριν· ἐκεῖθεν μετήγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν τῶν Κομάνων ἀγορὰν, ἣ ὑπὲρ τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποῦ οἱ Ἄορσοι, οἱ τὸν Τάναϊν παροικούντες, «ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν Ἰνδικόν φόρτον καὶ τὸν βαβυλώνιον, κατὰ τὸν Στράβωνα, παρὰ τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι. ἐχρυσόφορον δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν. » Πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν Σελεύκειαν συνήρχοντο τὰ κινδάνια ἀπὸ τε τῆς ἄνω Περσίας καὶ τῆς Ἀραβίας· καὶ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ Ἰνδικὰ ἐμπορεύματα τὰ ὅποια ἀνηλίσκοντο εἰς τὰς πολυαριθμούς καὶ πολυτελεῖς πόλεις τῆς Συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ τῆς Σελεύκειας προήρχοντο, οὐχὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἀν καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν διὰ τίνων τρόπων προήγετο καὶ ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορία αὕτη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

Ἄδηλον ὡσαύτως εἶναι καὶ πῶς πρὸς τὰ ἐγχώρια θρησκευτά ἐπολιτεύθησαν. Οἱ μεταγενέστεροι ἐξ αὐτῶν ἐσύλησαν μὲν τοὺς ναοὺς τῆς Ἐλυμαΐδος καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ὁ πρῶτος Σέλευκος ἐδείχθη, ὡς φαίνεται, εὐλαδέστερος πρὸς τὰ ἄσιανὰ θρησκευτά· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι συνέδουλεύθη τοὺς Καλδαίους περὶ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐπὶ τῇ Τίγρει Σελεύκειας. Ἐνεκα τῶν πολυαριθμῶν αὐτῶν κτισμάτων, οἱ Σελευκίδαι ἐλάβον φυσικῇ τῇ λόγῳ ἀφορμὴν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ πάντων τὴν λατρείαν πολλῶν ἑλληνίδων θεοτήτων. Ἀποφηνάμενοι ἑαυτοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀπόλλωνος, ἵδρυσαν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν ἐν τῇ παρὰ τῇ Ἀντιοχείᾳ Δά-

φνη. Ὁ Ἀντίοχος Α' προσηγορεύετο Ἀπόλλων Σωτήρ, μετὰ δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος συνελατρεύετο καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἀρτεμις, καὶ ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ Ἥρα, καὶ ἡ Νίκη, καὶ ἡ Τύχη. Τεχνίτης Ἕλληνας, ὁ Εὐτυχιδης, κατασκεύασε τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας, τὴν προστάτιν τῆς πόλεως, πρόσωπον μὲν ἔχουσαν τὸν ποτάμιον θεὸν Ὀρόντην, στεφανουμένην δὲ ὑπὸ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Συγχρόνως ἐξηκολούθει, ἐννοεῖται, ἡ λατρεία τῶν ἐπιτοπιῶν θεῶν· καὶ κατὰ μικρὸν ἐπήρχετο συγχώνευσις τις τῶν δύο θρησκευμάτων. Ἡ Ἀφροδίτη λ. χ. εὐχερῶς μετεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀσαρτιν, ἣ δ' Ἀρτεμις εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀναΐτιν, καὶ οὕτω καθέστη, διότι αἱ περὶ τῶν θεοτήτων ἐκείνων ἄσιαναι καὶ ἑλληνικαὶ ἀντιλήψεις ἦσαν συγγενεῖς. Ἀντιμετεβιάζοντο δὲ καὶ εἰς ἑλληνικὰς χώρας αἱ ἄσιαναι θρησκευτικαὶ δοξασαί. Βηρωσός, χαλδαῖος ἱερεὺς ἐκ τῶν ἐπισήμων, ὅστις καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἶχεν ἰδεῖ, καὶ χάριν τοῦ πρώτου Ἀντιόχου ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς Βαβυλωνίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐπορεύθη εἰς τὴν νῆσον Κῶν καὶ ἐδίδαξεν αὐτόθι ἀστρολογίαν. Πολὺ ὅμως σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διάδοσις, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν οὐ μόνον τῆς βιομηχανίας ζηλωταί, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας· τὸ δὲ μονοθεϊκὸν αὐτῶν δόγμα, καθὼ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθυπέρτερον τῆς ἑλληνικῆς πολυθείας, ἐπροξένει ἀναγκάτως πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα καὶ παρεσκευάζεν αὐτὰ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην δὲν φαίνονται πολλὰ πράξαντες οἱ Σελευκίδαι, οἵτινες ἀνεδείχθησαν κατὰ τοῦτο πολὺ κατώτεροι οὐ μόνον τῶν Πτολεμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων τῆς Περγᾶμου. Τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ Μουσεῖον ἦτοι Μουσῶν ἱερὸν καὶ βιβλιοθήκη, λέγεται ἵδρυσθαι ἐπὶ Ἀντιόχου Ζ' τοῦ φιλοπάτορος, ἐκ παραγγελίας καὶ διὰ χρημάτων τοῦ Ἀντιοχέως Μάρωνος. Βιβλιοθήκη δὲ ἀναφέρεται ἔτι ἐπὶ τοῦ τρίτου Ἀντιόχου, ἧς πρῶστατο ὁ ποιητῆς Εὐφορίων. Ἄλλη πάλιν βιβλιοθήκη λέγεται συγκροτηθεῖσα εἰς Νινευί. Ἐν γένει ὅμως καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς φαίνεται διαδοθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων μᾶλλον ἢ διὰ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τῶν Σελευκιδῶν. Σχολαὶ καὶ φιλολογικαὶ μελέται ἀκμάζουσιν ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου, ἀλλ' ἀκμάζουσι διὰ τῶν πόλεων, οὐχὶ ὑπὸ τῆς βασιλείας ἵδρυσόμεναι, συντηρούμεναι, προστατεύόμεναι.

Παντάπασι διάφορος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ διάδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐπειδὴ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν συνέκειτο ἐκ ποικίλων κοιλάδων, ποταμῶν, φύλων, γλωσσῶν, βίων καὶ ἀναμνήσεων, διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἐκερματίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη ἐν αὐτῇ διὰ ποικίλων ὡσαύτως τρόπων, διὰ πόλεων ἀρχαίων καὶ νέων, διὰ δυναστῶν ἐλλήνων καὶ βαρβάρων μάλλον ἢ διὰ μοναρχικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ δὲ, καθὼς τὸ κύριον τοῦ κράτους μέρος, ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐκ μιᾶς μεγάλης κοιλάδος, ὑπὸ ἐνὸς μεγάλου ποταμοῦ διαρρομένης καὶ ζωογονομένης, οὕτω καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ μιᾶς ἔρρευσε πηγῆς, ἀπὸ τῆς κεντρικῆς τῶν Λαγιδῶν κυβερνήσεως. Ἐν τῇ κρᾷ τούτῃ οὔτε πόλεις αὐτοτελεῖς πολλαί, οὔτε δυνάσται ἀνεξάρτητοι ὑπάρχουσιν· ὁ μονάρχης εἶναι τὸ πᾶν· ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ, εὐρύθμως καὶ τεχνικῶς διοργανωμένη ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῆς κλάδων, καλύπτει διὰ τῆς ἀμφιλαφοῦς αὐτῆς σκιάς, ἅπασαν τὴν χώραν καὶ διευθύνει αὐτὴν καὶ χειραγωγεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν. Σκοπὸς δὲ τῆς κυβερνήσεως ταύτης εἶναι ἡ συγχώνεσις τοῦ ἑλληνικοῦ μετὰ τοῦ ἐγχωρίου βίου, καὶ ὄργανα κύρια ἐπὶ τούτῃ ἡ διοίκησις, ὁ στρατὸς, τὰ θρησκευτικὰ, τὰ φιλολογικὰ, τὰ ἐπιστημονικὰ, τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα.

Τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὑπερεῖχον ἐν Αἴγύπτῳ ἀπάντων τῶν λοιπῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγχώριοι ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸν στρατὸν, ὅπως παρὰ τοῖς Σελευκιδαῖς, ἀλλὰ συνέκειτο οὗτος ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισθειῶν φυλῶν μόνον, τὰ διάφορα αὐτοῦ ἀποσπάσματα διανεμημένα κατὰ τὴν χώραν ἐχρησίμουν ἅμα μὲν ὡς φρουραὶ πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως, ἅμα δὲ ὡς ἀποικίαι πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ νέου βίου. Ὁ ἀνώτατος τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀποσπασμάτων ἀρχηγὸς ἐλέγξτο «ἐπιστράτηγος» καὶ ἦσαν τοιοῦτοι ἐπιστράτηγοι τρεῖς, ὧν ἕκαστος ἔχων καὶ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου καλούμενον «ἐπιστολογράφον», προϊστάτο ἀπάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν νομῶν οἵτινες ἀπήρτιζον τὴν ἐπιστρατηγίαν αὐτοῦ. Ἐκάστου δὲ πάλιν νομοῦ προϊστάτο «στρατηγός», ὑπαγόμενος εἰς τὸν ἀρμόδιον ἐπιστράτηγον, καὶ ἔχων ὑφ' αὐτὸν τοὺς «ἰπάρχους», τοὺς «ἡγεμόνας», τοὺς «φρουράρχους» τοῦ νομοῦ, ἔτι δὲ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου τὸν «γραμματέα» τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀνωτάτη διοικητικὴ τῆς Αἴγύπτου διαίρεσις καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῆς εἶχον ἐξελληνισθῆ ἔτι ἐπὶ Ἡροδότου διὰ τῶν λέξεων *νομός* καὶ *νομάρχης*, ἐν χρήσει καὶ

βραδύτερον παρὰ Διοδώρῳ καὶ Στράδωνι. Αἴγυπτιαστὴ δὲ ὁ νομάρχης ἐκαλεῖτο ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων βασιλέων *μερ-νουε-τάτ*. Ὁ ἐπιστράτηγος ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἄρχων τῆς ὅλης ἐπιστρατηγίας· κατὰ νομοὺς ὅμως διεκρίνετο ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοσίων λειτουργημάτων· καὶ τῆς μὲν διοικήσεως προϊστάτο ὁ «νομάρχης», τῆς δὲ διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ὁ «ἐπιστάτης», τῆς δὲ ποικίλης γραφικῆς καὶ κτηματολογικῆς ὑπηρεσίας, ὁ «βασιλικὸς γραμματεὺς». Τελευταῖον εἰς τὸν «ἀγορανόμον» ἦσαν ἐπιτετραμμέναί αἱ ἐμπορικαὶ ὑποθέσεις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ πολυαριθμῶν ξένων ὅσοι δὲν ἀνήκον οὔτε εἰς τὸν στρατὸν, οὔτε εἰς ἑλληνικὴν τινα πολιτείαν, οὔτε εἰς τοὺς ἀρχαίους Αἴγυπτιακοὺς βίους. Διότι οἱ μὲν ἐκ τοῦ στρατοῦ ὑπήγοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν δικαιοσύνην τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐπιστρατῆγων, οἱ δὲ ζῶντες εἰς τὰς ὀλίγας ἑλληνικὰς πόλεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν πόλεων τούτων, οἱ δὲ Αἴγύπτιοι εἶχον ἰδίους κριτὰς, τοὺς «λαοκρίτας», οἵτινες ἐδίκαζον κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπιχώριον δίκαιον. Ἀλλ' οἱ Αἴγύπτιοι ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὰς δίκας αὐτῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν δικαστηρίων, ἧτοι τοῦ «ἐπιστάτου». Σῶζονται δὲ τὰ πρακτικὰ δίκης διεξαχθείσης ἐνώπιον τοιοῦτου ἐπιστάτου καὶ τῶν παρέδρων αὐτοῦ, τῶν «συμπαρόντων», προδήλως μὴ Αἴγυπτίων. Ἐκαστος τῶν διαδίκων εἶχε τὸν συνήγορον αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τῶν συνηγόρων, ἐξεδίδοτο ἡτιολογημένη ἀπόφασις. Ἴδια καὶ ἀξιοσημείωτος θεομοθεσία ἦτο ἡ τῶν «χρηματιστῶν», ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Β', ὡς φαίνεται, εἰσαχθεῖσα ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς διαδίκους τῆς ἐπιζημίου εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ νομοῦ μεταβάσεως· ἦσαν δὲ οἱ χρηματισταὶ δικαστήριον κινήτων περιφερόμενον εἰς τὸν νομὸν καὶ δικάζον ἰδίως τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις.

Ὅπως διακεκριμένη τῆς ἄλλης διοικήσεως ἦτο ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις, τῆς ὁποίας προϊστάτο καθ' ἕκαστον νομὸν ὑπάλληλος ἀνωτάτου βαθμοῦ, «ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων» ὅστις εἰσέπραττεν ὅλα τὰ διάφορα τοῦ νομοῦ εἰσοδήματα, τὰ τε ἀπὸ τῶν βασιλικῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπὸ τῶν δημεύσεων, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ τῶν ἐνοικιαστῶν μισθώματα. Ἐνὶ λόγῳ εἰς αὐτὸν προσήκε πάσα ἡ διεθθυσις τῆς «βασιλικῆς τραπεζῆς» ἧτοι τοῦ βασιλικοῦ ταμείου. Ὑπήγματο δὲ ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων εἰς τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέδριον τῶν διοικητῶν.

Φυσικῇ τῇ λόγῳ κέντρον τῆς ὅλης κυβερνήσεως ἦτο ἡ Ἀλεξανδρεία.

Ἐν αὐτῇ ἔδρευε τὸ «συνέδριον,» δηλαδὴ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, τὸ ὅποσον συνήρχετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ προεδρευέτο. Ἐκειθεν ἐλάμβανον οἱ ἐπιστράτηγοι, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς διὰ τῶν βασιλικῶν ἐπιστολογράφων. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως οὐδαμῶς ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος περιωρίζετο· αὐτὸς ἦτο τὸ ἀέτωμα τῆς στρατιωτικῆς καὶ μοναρχικῆς ἐκείνης πολιτείας, οὐδὲ ἀπῆντα φραγμὸν τινα ἢ ἐξουσία αὐτοῦ εἰμὴ ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ. Διότι οἱ Μακεδόνες οὗτοι, ἐν ὄλῳ λαμβανόμενοι, εἶχον ἔτι δίκαιά τινα, κατὰ τὸ πάτριον μακεδονικὸν ἔθος. Τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀνήκον εἰς αὐτοὺς κληρονομικῶς. Ὁ τῆς βασιλείας διάδοχος, διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν γινομένου «ἐνθρονισμοῦ» ἀνεγνωρίζετο τὸ πρῶτον ὡς τοιοῦτος· Ἐκκλησίαζον δὲ καὶ ἐβουλεύοντο καὶ ἔσωζον τὸ τῆς ἰσσηγορίας δίκαιον, τὸ ἀνέκαθεν αὐτοῖς ἐπιτραπέν. Καὶ εἶναι μὲν, ὅπως ὀνομάζονται, τὸ πλεῖστον Μακεδόνες, ἀλλ' ὑπάρχουσι παρ' αὐτοῖς καὶ ἴδια σώματα Ἑλλήνων, Θρακῶν, Γαλατῶν, Κρητῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἔχοντα, ἐννοεῖται, ὀλιγώτερα ἐκείνων δίκαια. Ἐπὶ τῆς πανηγύρεως τῆς τελεσθεισῆς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β' «ἐπόμπευσαν, λέγει Ἀθήναιος, αἱ δυνάμεις αἱ ἵππικαὶ καὶ πεζικαί, πᾶσαι καθωπλισμέναι θαυμασίως, πεζοὶ μὲν εἰς πέντε μυριάδας καὶ ἑπτακισχιλίους καὶ ἑξακοσίους, ἵππεῖς δὲ διαμύριοι τρισχιλιοὶ διακόσιοι.» Αὗται ὅμως ἦσαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συγκεντρωμέναι δυνάμεις, ὁ δὲ ὅλος στρατὸς συνέκειτο ἐκ 200,000 πεζῶν, 40,000 ἵππέων, ἐλεφάντων πολεμιστηρίων 300, ἀρμάτων πρὸς μάχας 2,000, καὶ ὑπῆρχον ἔτι ἐν ταῖς ἀποθήκαις ὅπλα διὰ 300,000 ἀνδρῶν.

Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἐθαθμολογοῦντο κατὰ τινα μακεδονικὴν ὄμα καὶ περσικὴν τάξιν· οὐδ' ἀνεφέρετό τις αὐτῶν ἐπισήμως, εἴτε πολιτικῶς, εἴτε στρατιωτικῶς, ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ οἰκείου θαθμοῦ. Ἡ ἀνωτάτη τάξις ἦσαν οἱ «συγγενεῖς,» ἦσαν δὲ τοιοῦτοι οἱ ἐπιστράτηγοι καὶ οἱ ἐπιστολογράφοι· μετὰ τούτους εἶποντο οἱ «ἀρχισωματοφύλακες,» οἱ «πρῶτοί φίλοι,» οἱ «σωματοφύλακες,» οἱ «φίλοι,» οἱ «περὶ τὴν αὐτὴν διάδοχοι.» Ἐὰν τοιαῦτα ἀξιώματα ἐλάμβανον καὶ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων, ἀμφίβολον. Ἴνα ἔχωμεν δὲ πλήρη ὅπως οὖν ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης αὐλῆς, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ προειρημένα καὶ μακρὰν σειρὰν αὐλικῶν ὑπαλλήλων, οἷον τοῦ ἀρχινοχοῦ, τοῦ ἀρχικυνηγοῦ, τοῦ ἀρχιψοποιοῦ,

τοῦ ἀρχινοκλήρου, κλπ. ἔτι δὲ καὶ ἰδιάζουσαν τινα αὐλικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ διακεκριμένην αὐλικὴν στολήν.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἡ ἑλληνικὴ, ἢ, ἂν θέλετε, ἑλληνομακεδονικὴ αὕτη πολιτεία, ἢ τε αὐτὴ αὐτῆς καὶ ὁ στρατὸς, φαίνεται ὅλος ἀπὸ τοῦ ἐπιχωρίου φύλου διακεκριμένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ βαθμιαία τῶν δύο στοιχείων συναικείωσις καὶ μέχρι τινὸς συγχώνευσις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνίδων πόλεων ἦτο μὲν μικρὸς· δι' αὐτὸ τοῦτο ὅμως οἱ Ἕλληνες, ζῶντες ὄχι εἰς ἰδίας καὶ κεχωρισμένας πολιτείας, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν Αἰγυπτίων, διετέλουν εἰς συνεχῆ μετ' αὐτῶν ἐπιμιξίαν. Καὶ μὲν ἅπασαι αἱ πράξεις τῶν μὴ Αἰγυπτίων ὑπαλλήλων συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ἐγίνοντο δεκτὰ καὶ τὰ αἰγυπτιαστὶ γεγραμμένα συμβόλαια καὶ ἄλλα ἔγγραφα, ὁσάκις παρουσιαζόμενα εἰς τὰς ἀρχὰς ἦσαν ἑλληνιστὶ προσυπογεγραμμένα. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν Ἕλληνες νὰ διδάσκωνται τὴν αἰγυπτιακὴν. Αἰγύπτιοι δὲ νὰ προσθέτωσι μὲν ὀνόματα ἑλληνικὰ εἰς τὰ ἐπιχώρια, νὰ ἐξέρχωνται δὲ εἰς τὸν μόνιμον στρατὸν καὶ νὰ προάγωνται μάλιστα μέχρι τῶν ἀνωτάτων τῆς διοικήσεως ἀξιωματιῶν.

Κρητὶς τῆς συγχωνεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ τῶν δύο θρησκευμάτων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, συγχώνευσις, ἣτις παρασκευασθεῖσα διὰ τῆς πολυειδοῦς προστασίας ἦν οἱ Πτολεμαῖοι ἀπένειμον εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Αἰγυπτίων γράμματα, συνεπληρώθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ἐν μέσῳ Αἰγύπτῳ ἐνιδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Διὸς Ἄδου. Ἴδου δὲ πῶς ἱστοροῦνται τὰ περὶ τούτου. Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ εἶδε κατ' ὄναρ τὸν θεὸν, προστάξαντα νὰ μεταφέρῃ ἐκ Πόντου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν Αἰγύπτιοι ἱερεῖς δὲν ἤξευρον νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ ὄνειρον, ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος Τιμόθεος ὁ Εὐμολπίδης, ὅστις εἶχε προσκληθῆ εἰς Ἀλεξανδρείαν ὡς ἐξηγητῆς τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων, ἐδήλωσεν ὅτι ὁ θεὸς οὗτος ἐτιμᾶτο ἐν Σινώπῃ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τῆς Περσεφόνης. Τότε ἐπέμφθησαν πρεσβευταὶ εἰς Δελφούς, ὁ δὲ Ἀπόλλων διέταξε νὰ μεταφέρωσι μὲν εἰς Ἀλεξανδρείαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰκόνα, ν' ἀφήσωσι δὲ τὴν τῆς ἀδελφῆς. Μετὰ θαυμασίαν λοιπὸν θαλασσοπορίαν, ἐφθασεν ὁ ἐν Σινώπῃ θεὸς εἰς Αἴγυπτον, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὁ Ἕλλην ἐξηγητῆς, καὶ Μανέθων ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιερεὺς, ἀνεγνώρισαν ἐκ συμφώνου ὅτι ὁ Ἕλλην οὗτος θεὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰγύπτιος Σάραπις, ἦτοι ὁ τοῦ Ἄδου Ὅσιρις.

Ὅθεν εἰς Ῥακώτιν, τμήμα τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ κυρία τοῦ ἐμπορίου ἐστία καὶ περιελάμβανε συγχρόνως τὰ πλεῖστα ἱερὰ τῆς πόλεως καταστήματα, ἰδρύθη νέος καὶ μεγαλοπρεπέστατος ναός, καλούμενος Σαραπίειον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔκτοτε ἐλατρεύθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ τε Ἕλληνας θεός, ὁ Ζεὺς Ἀδης, ὁ ἤδη ταῦτιθεὶς πρὸς τὸν Αἰγύπτιον Σαραπιν ἢ Ὅσιριν Ἀδην, καὶ ἡ τοῦ Ὁσίριδος τούτου ἀδελφὴ καὶ σύζυγος, ἡ αἰγυπτία θεάαινα Ἴσις. Οἷα δὲ συνέθη ἐκ τούτου περὶ τὸν ὅλον ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν βίον ἀλλοίωσις. Ἐν αὐτῷ τῷ παναρχαίῳ Σαραπίειῳ τῆς Μέμφεως ἐβρίσκομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε δύο ἱερείας ἐπιτελούσας τὰ τῆς λατρείας τοῦ Σαραπίδος καὶ τῆς Ἴσιδος, ἐνῶ ἄλλοτε ἡ Αἴγυπτος ποτὲ ἱερείας δὲν εἶχεν. Ἐκτοτε πρὸς τούτοις ἀνίχεν εἰς τὰ προσόντα ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν θεοτήτων ὁ Κάλαθος, ὁ μεταδιδοσθεὶς ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι λατρείας τῆς Δήμητρος, ἣτις ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἤδη ἐλέγετο ἡ αὐτὴ οὐσα πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν Ἴσιν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σάραπις ταῦτιζεται τῷ Ἀσκληπιῷ, τῷ Ἡλίῳ, τῷ Διονύσῳ, καὶ, ἀξίων ἐπὶ τέλους εἶναι ὁ κοινὸς τοῦ κόσμου θεός, ἀποκρίνεται εἰς τὸν Κύπρου βασιλέα Νικοκρέοντα, ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι κεφαλὴ αὐτοῦ, σῶμα δὲ ἡ θάλασσα, πόδες ἡ γῆ, καὶ ὀφθαλμὸς ὁ ἥλιος. Πολυσήμαντος δὲ ὡσαύτως ἀναφαίνεται ἡ Ἴσις, ἣς ἡ πανήγυρις διαδίδεται μετ' ὀλίγον εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας.

Οὐδὲν ἦττον ἀξιολογηθέντα εἶναι ὅσα ἐπραξαν οἱ Πτολεμαῖοι πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ὁ προηγούμενος ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων μάλιστα ἐκπροσωπούμενος, εἶχε τελειώσει τὰς ἰδίως λεγομένας ἐλευθερίου τέχνας, ἐνδιατρίψας περὶ πᾶσαν ἐν γένει πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἣτις οὔτε πολυμαθείας, οὔτε υπερβολικοῦ πλοῦτου, οὔτε ἄλλης ἐξωτερικῆς προτροπῆς καὶ προστασίας ἔχει χρεῖαν, καθὼ προαγομένη ἀπὸ τῆς ἐν ἑαυτῇ ὑπαρχούσης τέρψεως καὶ ἐπαγωγῆς. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς κόσμος τῆς μακεδονικῆς περιόδου, ὁ κατὰ τοῦτο ἰδίως ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἐκπροσωπούμενος, διακρίνεται μᾶλλον διὰ τῶν ἔργων ὅσα δύνανται νὰ παραχθῶσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τῆς κυβερνήσεως καὶ διὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως καὶ παρακελεύσεως, εὐδοκίμησας τούτου ἔνεκεν ἐξαιρέτως εἰς πᾶν τὸ χρήσιμον, τὸ γλαφυρὸν, τὸ λαμπρὸν, καὶ εὐδοκίμησας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη οὐδεμίαν πλειοτέρα πρὸδον διεπραξαν διὰ τῶν μετέπειτα ἀκμασάντων Ῥωμαίων. Νέα

πνευματικὰ ἀριουργήματα τότε δὲν παρήχθησαν, ἀλλὰ τὰ παλαιὰ συνελέγησαν, ἐξηκριθῆσαν, ἠρμηνεύθησαν, καὶ ἐπιστημονικῶς κατετάχθησαν. Ἐστία δὲ τῆς νέας ταύτης πνευματικῆς ἐνεργείας ὑπῆρξε τὸ Μουσεϊον. Τὸ πολυθρόνητον τοῦτο κατάστημα ἴδρυσεν ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἀχανῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων βασιλείων τὰ ὅποια ἐγείροντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὸ Μουσεϊον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην, εἰς τὴν πλεῖστα ἄλλα ἐπιστημονικὰ παραρτήματα, ὥστε τὸ ὅλον καθίδρυμα ἠδύνατο σήμερον νὰ ὀνομασθῆ Πανεπιστήμιον καὶ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν. Μῆρος αὐτοῦ ἦν προσδωρισμένον εἰς κατοικίαν καὶ συσσίτιον τῶν φιλολόγων ἀνδρῶν· ἄλλαι αἰτίουσαι ἐχρησίμευον εἰς διδασκαλίαν καὶ ἀκροάσεις, καὶ εἰς ἄλλας ἐργάζοντο οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οὔτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι μὲ τοὺς σημερινούς βιβλιοθέτας· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐσυνήθιζον νὰ ἔχωσιν εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἰδίους τινὰς ὑπαλλήλους ἔργον ἔχοντας τὴν συγκόλλησιν τῶν φύλλων καὶ τὴν διασκευὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐν χρήσει τότε διὰ τὰ βιβλία κυλινδρῶειδὲς σχῆμα. Παρεκτὸς δὲ πάντων τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ μουσείῳ στοαὶ καὶ κήποι, ὅπου ἐγένετο ἡ διδασκαλία τῶν σοφῶν, ἣτις καὶ τότε, ὡς ἄλλοτε ποτὲ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, διεξήγετο πολλάκις ὄχι διὰ τῶν λεγομένων ἀκροάσεων ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἐλευθέρας συνδιαλέξεως τῶν διδασκάλων μετὰ τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τούτῳ ἄνω καὶ κάτω συμπεριπατούντων. Εἶπομεν ὅτι τὸ Μουσεϊον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθετο ὁ πρῶτος τῶν Πτολεμαίων, ἔχων περὶ τοῦτο καὶ πάντα ὅσα πρὸς ἐπίδοσιν τινὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπραξε, συνεργὸν τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα (σελ. 231). Κατεπλούτησε δὲ τὴν βιβλιοθήκην ὁ Φιλάδελφος, συναγαγὼν ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης βιβλία τὰ ὅποια ἀδιακόπως ἀνετεγράφησαν ἐν τῷ μουσείῳ ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων γραφέων. Ἡ πολυθρόνητος αὕτη Ἀλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσαν αὐξάνοντες οἱ τοῦ Φιλάδελφου διάδοχοι, ἐγένετο κατὰ δυστυχίαν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, παρεκτὸς τοῦ μέρους αὐτῆς τὸ ὅποion, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιληφθῆ ἐν τῷ μουσείῳ, εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς ἄλλα καταστήματα· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἠφανίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἂν ὄχι ἐν ὅλῳ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Δὲν εἶχον δὲ ἀθροῖσαι οἱ Πτολεμαῖοι ἑλληνικὰ μόνον βιβλία, ἀλλὰ καὶ

βλων τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνῶν τὰ συγγράμματα, ὥστε ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη ἦτο ταμείον κοινὸν τῆς φιλολογίας ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ τότε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐγένετο, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου, ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων, ἤτοι τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα. Τότε ὡσαύτως ἤκμασεν ἐν τῇ Μουσεῖῳ καὶ παρὰ τῇ Μουσεῖῳ, ὁ βουκολικὸς ποιητὴς Θεόκριτος, ὅστις ποτὲ μὲν ἔζη ἐν Σικελίᾳ ποτὲ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Καλλιμάχος ὁ Κυρηναῖος, γράψας γραμματικὰ, ἱστορικὰ, ποιητικὰ. Ἀπολλώνιος, ὁ γράψας τὰ Ἀργοναυτικὰ καὶ ἐπιστάτης διατελέσας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης· Ἀρίσταρχος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ περιφημότετος τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Ἔτερον ἀξιωματικόν κατὰ κράτος, ἀν καὶ πάντῃ ἄλλου εἶδους, ἀξιωματικόν ἰδίως διὰ τὴν εὐκολίαν ἣν παρεῖχεν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἦτο ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου φανοφόρος πύργος, ὁ κατασκευασθεὶς ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου τῆς προκειμένης τοῦ κυρίου τῆς Ἀλεξανδρείας λιμένος. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐπεκλήθη ἀπὸ τῆς νήσου, πύργος τῆς Φάρου ἢ καὶ ἀπλῶς Φάρος, ἐξ οὗ ἔκτοτε ἅπαντες οἱ τοιοῦτοι πύργοι εἰς πολλὰς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν Φάροι ὀνομάζονται. Κατασκευάσθη διὰ δαπάνης ἄδρας ἐντὸς ἐνιαυτῶν δώδεκα ὑπὸ τοῦ περιφήμου Κνιδίου τεχνίτου Σωστράτου, τοῦ ὁποῦο ἀπεθανάτισε τὸ ὄνομα διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἣν ἔφερε καὶ ἣτις εἶχεν ὡς ἔπειτα· «Σώστρατος Κνίδιος Δεξιφάνους Θεοῖς Σωτήρσιν ὑπὲρ τῶν πλωτίζομένων.» Ὁ πύργος οὗτος, ὅστις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ὥστε βραδύτερον συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἐπὶ θαυμάτων τοῦ κόσμου, ἦτο ὀικοδομημένος ἐκ λίθου λευκοῦ ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καὶ, πολυώροφος ὢν, εἶχεν ὕψος 300 πήχων, ὡς βεβαιούται· ὁ δὲ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ ἀναπτόμενος φανὸς ἦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ λεγόμενα, ὀρατὸς εἰς ἀπόστασιν 7 1/2 γερμανικῶν μιλίων.

Ἐν γένει δὲ ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ναυπηγία ἐτελειώθησαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ τελειωθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἴνα δώσωμεν ἔννοιάν τιναν τῆς περὶ τοῦτο γενομένης τότε ἐπιδόσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνετήρουν, ἐκτὸς 2,000 μικροτέρων πλοίων, 1,500 μεγαλητέρας πολεμικᾶς ναῦς, ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους, ὅλκων διὰ διπλάσια τούτων πλοῖα, καὶ θαλαμηγῶ

πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τῶν βασιλέων (εἶδος yacht) χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα 800. Ἀλλὰ συνέβη συγχρόνως τότε ὅ,τι συμβαίνει πολλάκις ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἰδίως ἐπιδίδονται εἰς τὰς πρακτικὰς τέχνας, τοῦτο ὅτι, ἐν τῇ ἀκαρτέῳ ὀρμῇ τοῦ νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον ἐνδέχεται· χρησιμότερα ἔργα, διαπράττουσιν τινὰ τὰ ὅποια καταπλήττουσιν μὲν τὸν κόσμον διὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μέγεθος ἀπαβαίνουσιν ἄχρηστα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων Β' ὅστις διετέλεσεν εἰς φιλικωτάτας πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Β' σχέσεις κατασκεύασε, διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ περιωνύμου Ἀρχιμήδους, ναῦν εἰκοσῆρη, δηλαδὴ ἔχουσιν εἴκοσι σειρὰς ἑρετῶν ἑκατέρωθεν, ἐν ᾗ αἱ συνήθως ἐν χρῆσει νῆες, ἦσαν πεντήρεις ἢ ἐπτῆρεις. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ πελώριον πλοῖον, τὸ ὅποσον δὲ ἐπρεπεῖν οὐ μόνον διὰ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ πολυτέλειαν, κατώρθωσε νὰ πλεύσῃ ἐκ Σικελίας εἰς Ἀλεξανδρείαν, πληρωθὲν οἴτου καὶ σταλὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ ὁ τέταρτος Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ὑπερτερῆσῃ τὸν κολοσσὸν ἐκείνον κατασκευάζων τεσσαρακοντῆρη· καὶ ἐναυπηγῆθη λοιπὸν οὕτω τὸ μέγιστον τῶν πλοίων· ὅσα ποτὲ ὑπῆρξαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πλοῖον κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο, ἦτο τερατῶδες τι κατασκευάσμα ἐν σχήματι πλοίου. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι διὰ νὰ κινηθῇ ἀπητοῦντο πολλὰ νηυτῶν καὶ ἑρετῶν χιλιάδες, καὶ ὅτι περιελάμβανεν, ἐκτὸς τοῦ ναυτικοῦ ὀμίλου, τρισχιλίους καθωπλισμένους μαχητάς.

Τὰ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατασκευασθέντα ταῦτα ἔργα καὶ καταστήματα, προϋποθέτουσι βεβαίως ὅτι οἱ βασιλεῖς οὗτοι εἶχον θησαυροὺς μεγάλους. Τῶντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος Ἀλεξανδρέως ἱστορικοῦ Ἀππιανοῦ, οἱ θησαυροὶ οὗς εἶχε συλλέξει ὁ δεύτερος τῶν Πτολεμαίων συνεποσοῦντο εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 740,000 ταλάντων, ἤτοι 3,700,000,000 δραχμῶν, διότι τὸ ἀλεξανδρινὸν ἀργυροῦν τάλαντον ἦτο πρὸς τὸ Σολωνεῖον ὡς ὁ πρὸς 6. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῶν νεωτέρων τινὲς ὑπέλαβον ὅλως ἀπίθανον τοσοῦτον ἀποταμίευμα· ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ὁ Ἀππιανὸς βεβαίῳ ὅτι παρέλαβε τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ ἐκ «τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν» καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ὅσον ὑπερβολικὸν καὶ ἂν φαίνεται, δὲν ἦτο ἀπίθανον. Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Ἰώσηπος βεβαίῳ, ὅτι ἡ

Αἴγυπτος εἶχε τότε, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, 7,500 000 κατοίκων, καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ χώρα εἶχε περιέλθει εἰς δεινὴν παρακμὴν. Ὁ ποιητὴς Θεόκριτος, περιγράφων τὴν τοῦ Φιλαδέλφου δύναμιν, ἐν τῇ 17 εἰδυλλίῳ, ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων εἰς 33,333. Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ἀλλόκοτος καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ποιητικῆς ἀδείας πλάσμα μᾶλλον ἢ ἀκριβοῦς τοπογραφικῆς γνώσεως συμπέρασμα· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Διόδωρον ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐν Αἰγύπτῳ πόλεις καὶ κῶμαι ἀξιόλογοι πλείονες τῶν τριεμυρίων. Σφίζονται δὲ περιγραφαί πομπῶν τινῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' ἃς, ἕνεκα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀνατολικῆς πολυτελείας μετὰ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, ἐδαπανήθησαν τσαυτὰ πολύτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ δὲν φαίνεται ἀδύνατος ἡ θρυλομένη ἐκείνη τῶν θησαυρῶν συσσωρεύσεως. Τὸ πάντων ὅμως σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἤτις πρὸ τῶν Πτολεμαίων περιωρίζετο εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη ἔκτοτε ἡ γέφυρα τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας. Οἱ πρῶτοι Λαγίδαι κατέβαλον πλείστην ἐπιμέλειαν ἵνα δι' αὐτῆς ἐνεργῆται τὸ Ἰνδικόν, τὸ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἐμπόριον. Ἐπὶ τούτῳ οὐ μόνον ἔδρυσαν πολλὰς εἰς τὰ παράλια τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, ὡς εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσαν τὴν ἀσυντέλεστον μείναςαν διώρυγα Νεκῶ τοῦ Φαμμιτίχου, καὶ κατεσκευάσαν τὰς ὁδοὺς αἰτίνες ἔφερον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυδῶ ἕρμου εἰς Κοπτὸν. Ἐννοεῖται οἰκίθην ὅτι τὰ πλείστα τῶν εἰσαγομένων ἐξήγοντο αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου· τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐπονητοπόρουν μέχρις Εὐξείνου καὶ ἐπανερχόμενα ἐκείθεν ἐκόμιζον νέα φορτία, ὧν τὰ πλείστα πάλιν ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον καὶ, μεταδιδοσθέντα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν, ἐξέπεμποντο περαιτέρω πρὸς τὰς νοτιωτέρας χώρας. Ὡστε ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη ἀληθὲς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι, ὅσῳ πυκνότερος εἶναι ὁ πληθυσμὸς, ὅσῳ μεγαλητέρα ἡ ἐμπορία, ὅσῳ ἀσφαλεστέρα ἡ κτήσις, ὅσῳ ἀγαθώτερα ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶχε πάντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ἐπὶ Πτολεμαίων, τόσῳ δαψιλέστεροι εἶναι οἱ πόροι τοῦ κράτους.

Δὲν ἤρχον δὲ μόνον τῆς Αἰγύπτου οἱ Πτολεμαῖοι· ἐκυριάρχουν καὶ τῆς Κύπρου, ἐκ διαλαϊμμάτων δὲ καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς πρὸς δυσμὰς καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας πρὸς ἀνατολὰς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας πρὸς μεσημβριανὴν στρατείας, δεσπόσαντες ἀμέσως

ἢ ἐμμέσως πολλῶν τῆς Αἰθιοπίας χωρῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διαδόντες μέχρι τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων χωρῶν τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν, ὥστε κατὰ τὴν 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, Σικκῶ, ὁ βασιλεὺς τῶν Νουβαδῶν καὶ ὄλων τῶν Αἰθιόπων, εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀνέγραψε τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα.

Τοιαῦτα τὰ θαυμάσια ὅσα ὁ ἑλληνισμὸς διέπραξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπὸ τῆς τρίτης π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐσωτερικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἐμελλε νὰ ἐπιφέρει ὡς πρὸς τὴν Μακεδониαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ὅσα προηγουμένως οἱ μεγάλοι ἐσωτερικοὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀγῶνες εἶχον ἐπιφέρει εἰς ταύτην τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐστίν. Ἡ Μακεδονία ἐξήντηλθη ἕνεκα τῆς ἐκστρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἕνεκα τῶν ἐπακολουθησάντων τεσσαρακονταετῶν ἐμφυλίων πολέμων, καθ' οὓς τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἀπάντων σχεδὸν τῶν μαχομένων ἐκ Μακεδόνων συνέκειτο· ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀποικισμῶν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἕνεκα τῶν ὀλεθρίων γαλατικῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ μὲν ἡ Μακεδονία ἔτυχεν ἤδη ἡγεμόνος συνετοῦ, μετριοπαθοῦς καὶ ἐπιμόνου, τοῦ Ἀντιγόγου τοῦ Γονατᾶ, τοῦ ὁποίου ὁ χαρακτήρ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὡς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ ἀστάτου χαρακτῆρος δι' οὗ διεκρίνετο ὁ Αἰακίδης Πύρρος. Ἀλλ' ἡ μεγίστη ἐπιτηδειότης τοῦ ἡγεμόνος ἔχει χρεῖαν ὀλικῶν πόρων διὰ νὰ μεγαλοουργήσῃ, οἱ δὲ ὀλικοὶ πόροι τῆς Μακεδονίας εἶχον παραδόξως ἐλαττωθῆ, καὶ τὰ εὐφωρότερα αὐτῆς πεδία κατελήφθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ Γαλατῶν καὶ Ἰλλυριῶν. Αὕτη δὲ τῆς Μακεδονίας ἡ παρακμὴ δὲν ἠδύνατο εἶμῃ νὰ ἐπενεργήσῃ ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ ἔθνος τοῦτο εἶχε χρεῖαν ἡγεμόνος καὶ εὖρε τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἤδη ἡ ἡγεμονία αὕτη ἀπέστη ἀσθενής. Ἴσως ἠδύνατο ν' ἀναπληρωθῆ διὰ τῆς ἡπειρωτικῆς τοῦ Πύρρου ἡγεμονίας· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι καὶ ὁ Πύρρος ἐξήντηλσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς ματαίαις κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχειρήσεις· καὶ ἦτο μὲν στρατηγὸς λαμπρότατος, ἀλλὰ πάντᾳπασιν ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν προτερημάτων δι' ὧν κυρίως κατορθοῦνται καὶ παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ἐντεῦθεν ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἔμεινε πάλιν ἀκέφαλος, ὅπως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τὴν πτώσιν τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Παρήχηθησαν μὲν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐνταῦθα δύο ὁμοσπονδίαί, αἰτίνες ἐφαίνοντο προωρισμένοι νὰ σώσωσι τὴν ἑλλη-

νικῆν αὐτονομίαν, τόσῃ μᾶλλον, ὅσῃ ἐστηρίζοντο ἀμφότεραι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοπολιτείας ἢν ματαίως ἄλλοτε ἀνεζητήσαμεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν. Ἄλλ' αἱ ὁμοσπονδίαὶ αὗται εἶχον, ὡς θέλομεν ἴδει, ἕτερα καίρια ὀργανικὰ ἐλαττώματα. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν Αἰτωλοὶ διέπρεπον ἐπὶ τῇ ὄλικῇ αὐτῶν ρώμῃ, ἀλλ' ἠθικῆς δυνάμεως παντάπασιν ἐστεροῦντο· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τᾶνάπαλιν, εἶχον μὲν σωφρονεστέρας περὶ τῆς ἐννόμου τάξεως ἰδέας, ἀλλὰ δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ τῇ πολεμικῇ προτερήματι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ Μακεδονία εἶχε μὲν ἐξασθενήσει, ἀλλ' ὅχι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποδάλλῃ παντελῶς τὰς ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις· διὸ παρήχθη ἀπὸ τοῦδε ἀδιάκοπός τις ἐμφύλιος ἀγὼν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν δύο νέων ὁμοσπονδιῶν· ἀγὼν ἀτελεσφόρητος, διότι οὐδεὶς τῶν ἀντιπάλων ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τοῦ ἄλλου, τελεσφόρος δὲ δυστυχῶς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐξήντησε καὶ τὰς τελευταίας τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ παρεσκευάσεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ γίνῃ βορὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἰταλικῆς πόλεως ἧτις, ἀφοῦ κατέβαλε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἑλληνας, ἔμελλεν ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταβάλλῃ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν εἰς Ἡπειρον, τῷ 274, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἐφρόντισε νὰ ρυθμίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐτράπη ἀμέσως εἰς διαφόρους νέας ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Μακεδονίας πρῶτον, κατὰ τῆς Σπάρτης δεῦτερον, καὶ τελευταῖον κατὰ τοῦ Ἄργους. Κατὰ τὸ σὺνήθεσ δὲ αὐτῷ, εὐδοκιμεῖ κατ' ἀρχὰς ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλ' ἔπειτα ἀποκρούεται· εὐδοκιμεῖ ὡσαύτως ἐν Λακωνικῇ ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἀποκρούεται· ἐπελθὼν δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄργος εὕρισκει συνδραμόντας εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως ταύτης τὸν τε βασιλεῦς τῆς Σπάρτης Ἀρέα καὶ τὸν βασιλεῦς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον, καὶ φονεύεται, 272, ἐν τῇ μάχῃ ἧτις συνεκροτήθη ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαμψεν εἰςέτι ἐπὶ μικρὸν ὁ ἀστήρ τῶν Αἰακιδῶν, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατέστη ἐπὶ μικρὸν κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς Μακεδονίας· ἔπειτα ὁμως νικηθεὶς, οὐ μόνον τῆς Μακεδονίας ἐξώστη, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἡπείρου τὸ πλεῖστον ἀπέβαλεν· ἀλλ' ἐξέβαλε πάλιν αὐτῆς τοὺς Μακεδόνας διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐδασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, Πύρρος καὶ Πτολεμαῖος· δολοφονηθέντος δὲ τούτου καὶ προσέτι φονευθείσης τῆς θυγατρὸς τοῦ

προσδυτέρου Πύρρου Δηγιδαιμείας, ἐξέλιπεν ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη γενεὰ, ἣ δὲ Ἡπειρος, ἀποδαλοῦσα ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, περιήλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν καὶ ἀπέβη ἀκατονόμαστος ὅπως ἦτο πρὸ τοῦ Πύρρου. Ἐγχώριοι τύρανοι, ἀγριοὶ μισθοφόροι, οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ, ἐδήουν καὶ κατεξουσίαζον τὴν χώραν ταύτην. Μόνοι οἱ Μολοσσοὶ, οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ διετήρησαν ὅπως οὖν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, συγκροτήσαντες ὁμοσπονδίαν τῆς ὁποίας προΐσταντο στρατηγοὶ καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες. Ὁ δὲ τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ἠσφάλισε μὲν ἐπὶ τέλος τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχὴν, ἢν τοσαύτως ἀπέβαλεν, ἀλλὰ ματαίως ἠγωνίσθη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, διακωλυθεὶς περὶ τοῦτο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ὅστις, ἄρχων πολλῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσων, ὑπεστήριξε διὰ πλοίων καὶ στρατῶν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου προσβάλλομένους ἢ κατ' αὐτοῦ στασιάζοντας Ἑλληνας. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοσαύτην ἤδη ἀνάπτυξιν ἔλαβον αἱ δύο ὁμοσπονδίαὶ, ἡ ἀχαϊκὴ καὶ ἡ αἰτωλικὴ, ὥστε ἡ μὲν ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Πελοποννήσου, γενομένη κυρία τῆς Ἀκροκορίνθου, ἣ δὲ ἀπέκρουσε πᾶσαν αὐτοῦ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν τῷ 240, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἀπέθανε, δὲν κατεῖχε τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰμὴ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἡ ἐπίλοιπος χώρα ἀνεκτήσατο διὰ τελευταίαν φοράν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεξαρτησίαν τινὰ διὰ τῶν δύο προμνημονευθεισῶν ὁμοσπονδιῶν, τῆς αἰτωλικῆς καὶ τῆς ἀχαϊκῆς.

Αἱ δύο αὗται ὁμοσπονδίαὶ ἐπεξήτησαν τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, τὸν ὅποτον ἄλλοτε εἶχον ἐπιδιώξει ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθηναί, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θηβαί. Ἄλλ' ἐπεξήτησαν αὐτὸν κατὰ τρῶπον ὅλως διάφορον. Ἄλλοτε μία ἰσχυρὰ πόλις ὑπήγε κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πολλὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας· νῦν δὲ πολλὰ καὶ ἑλληνικὰ πολιτεία· συνηνώθησαν ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ἵνα διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ προσλάβωσι κατὰ μικρὸν ὅσον ἐνδέχεται πλειστέρους Ἑλληνας ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο τὰ νέα ταῦτα κράτη, ἦτο βεβαίως πολὺ ὑγιειντέρα τῆς κυριαρχικῆς ἡγεμονίας τῶν ἀρχαιότερων· καὶ τοῦτου ἕνεκα, ἀν ἐφηρμόζετο νόμῳ καὶ ἔργῳ, αἱ νέα συμπολιτεία δὲν ἦθελον τρέχει τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ διαλυθῶσι διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἀπαρτιζουσῶν αὐτὰς πόλεων. Αἱ πόλεις ἄλλοτε ἐστασιάζον κατὰ

τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Θηβῶν, διότι ἐδεσπόζοντο ὑπ' αὐτῶν και δὲν ἠνείχοντο τὴν τοιαύτην στέρησιν πάσης ἰδίας πολιτικῆς ὑπάρξεως· νῦν δὲ, ἰσοπολιτείας ἐπικρατούσης, οὐδεμίαν ἠθελον ἔχει τοιαύτην ἀφορμὴν στάσεως καθὼ ἐξ ἴσου μετέχουσαι τῆς κοινῆς τῶν πραγμάτων διευθύνσεως. Ἀλλὰ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς συμπολιτείας κατὰ τὸ μᾶλλον και ἦττον, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας παρεδιάζετο δεινῶς εἴτε διὰ τοῦ πολιτεύματος, εἴτε διὰ τῆς πράξεως.

Παρεκτός δὲ τούτου ἡ ἰσοπολιτεία μόνη δὲν ἀρκεῖ ἵνα συντηρηθῇ τὸ κράτος· προσ απαιτεῖται και ἰσχυρά τις τῶν ἴσων ἐκείνων δικαίων συγκέντρωσις και κυβέρνησις, ἧς ἄνευ ταῦτα ρέπουσι φύσει πρὸς τὴν διάλυσιν διὰ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν συμπολιτευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων. Ἄν ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη ἐξοκειλῆ μέχρι τῆς δεσποτικῆς κυριαρχίας μιᾶς πόλεως, ὅπως συνέβαιεν ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης και τῶν Θηβῶν, τότε ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πιεζομένων μελῶν. Ἄν ὅμως πάλιν ἡ συγκέντρωσις παντελῶς σχεδὸν λείψῃ, ὅπως, κυρίως εἰπεῖν, συνέβαιεν ἐπὶ τῶν δύο προκειμένων συμπολιτειῶν, ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ διὰ τῆς παραλυσίας τῶν μὴ ἀποχρῶντως συνεχομένων μελῶν. Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν υπάρχουνε παραδείγματα τῶν ὁμοσπονδιῶν αἵτινες διετηρήθησαν εἰ και μὴ ἔχουσαι ἱκανῶς ἰσχυρὸν κέντρον των ἴσων αὐτῶν δικαίων και ὑποχρεώσεων, οἷον ἡ ἐλουητικὴ ὁμοσπονδία και ἡ τῆς ἀρκτίφας Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι, ὅση χαλαραὶ και ἄν ᾖσιν αἱ ὁμοσπονδίαὶ αὗται, εἶναι πάντοτε διωργανωμένα σφιγκτότερον τῆς αἰτωλικῆς και τῆς ἀχαϊκῆς, οὐδὲν ἦττον δὲν διατηροῦνται εἰμῆ, ἢ διότι δὲν ἔχουσιν ἰσχυροτέρους γείτονας, ὅπως ἡ ἀμερικανικὴ, ἢ διότι οἱ ἰσχυροὶ γείτονας ἐγγυήθησαν ἐκ συμφώνου τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅπως συνέδη ὡς πρὸς τὴν ἐλουητικὴν. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ και ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦμεναι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, δὲν ἔπαυσαν πρὸς ἀλλήλας ἐρίζουσαι, ἀπήντησαν και ἐτέρους ἐμφυλίου ἀντιπάλους, ὥστε ἐπὶ τέλους, ἐπελθόντων τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ μάλιστα ἅπαντες, οἱ ἐνταῦθα ἀγωνιζόμενοι, εἶχον παντελῶς ἀναλώσει τοὺς πόρους αὐτῶν, φυσικῆ τῆ λόγῃ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιέξωσιν εἰς τὴν συμπεπυκνωμένην και θαυμασίως ἐρρυθμισμένην πολιτικὴν και στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς ἰταλικῆς ἐκείνης πόλεως.

Οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 164 τοῦ Α' τόμου), διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς και ποικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν

χρόνων, μετέσχον δὲ και τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς και ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου προκύπτουσι μὲν πάλιν εἰς μέσον, ἀλλὰ παρίστανται ὑπὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἱστορικοῦ ὡς οἰκοῦντες κατὰ κώμας ἀτειχίστους, ὅχι εἰς πόλεις, ὡς λαλοῦντες γλώσσαν δυσκατάληπτον, τρώγοντες κρέας ὦμόν, και ἐν γένει ὡς τραχεῖς τὰ ἦθη και σχεδὸν βάρβαροι. Τοῦτο δὲ ὅχι βεβαίως διότι δὲν ἦσαν Ἕλληνας, ἀλλὰ διότι ὅπως οἱ Ἑπειῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, ὅπως οἱ Μακεδόνες, δὲν συμπρόδεδυσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὀνομαστοὶ δὲν ἐγένοντο ὅπως οἱ Αἰτωλοὶ εἰμῆ ἑκατὸν περὶπου μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἔτη, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε βλέπομεν αὐτοὺς γενναίως ἀγωνιζομένους κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, και μόνους Ἑλλήνων σώζοντας ἀείποτε τὴν ἀπὸ αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία δὲν ἔχει ἀξίαν εἰμῆ ὅταν ἐσωτερικῶς και ἐξωτερικῶς εὐνομηται· τοῦτο δὲ οὐδέποτε συνέδη τοῖς Αἰτωλοῖς.

Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη φυλὴ εἶχεν ἀνάκαθεν συμπολιτείαν τινὰ, και περὶ τὸ 280 πρὸ Χρ. ἡ συμπολιτεία αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερον τῶν τύπον. Ἡ ὑπερτάτη αὐτῆς ἐξουσία ἔδρευεν εἰς τὰς κοινὰς συνόδους, τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῖται· αἱ δὲ κοινὰ ἐκείναι σύνοδοι συνεκροτοῦντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμοις κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἀπεφάσιζον περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν και τῶν τοιούτων, και ἐτέλουν τὰς ἀρχαιρείας· ἐν ἀνάγκῃ δὲ συνεκροτοῦντο και ἀλλαχοῦ ἔκτακτοι κοινὰ σύνοδοι. Πλήν δὲ τῆς κοινῆς συνόδου ὑπῆρχε παρ' Αἰτωλοῖς ἕτερόν τι συνέδριον, οἱ καλούμενοι «Ἀπόκλητοι», οἵτινες ἐξεπρωσώπων, ὡς φαίνεται, τοὺς εὐπατρίδας τῆς χώρας και πολλὰκις διεῖπον αὐτοὶ μᾶλλον τὰ πολιτικὰ πράγματα ἢ αἱ κοινὰ σύνοδοι. Ὁ ὕπατος ἐνιαυσιατὸς ἀρχὼν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὁ στρατηγός, ἐκ τῶν ἀποκλητῶν ἐλαμβάνετο, ὑπ' αὐτῶν ἐξελέγετο και ἀπλῶς ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου. Δεύτερος ἀρχὼν τῆς πολιτείας, ἀμέσως μετὰ τὸν στρατηγόν, ἦτο ὁ «ἑπάρχος», και τρίτος ὁ «δημόσιος γραμματεὺς». Ἡ οὕτω πῶς εὐρύθμως κατὰ τὸ φαινόμενον διωργανωμένη αὕτη συμπολιτεία ἠϋξήθη περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐν μέρει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν κατατάξεως ἐπ' ἴσοις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολίτας δικαίαις, χωρῶν και πολι-

τειῶν πρότερον ἀλλοτρίων, ἐν μέρει διὰ συμμαχιῶν, πρὸς πολιτείας διατελούσας κατὰ τὰ λοιπὰ αὐτοτελεῖς καὶ αὐτονόμους. Πρὸς δυσμάς προσέλαβε τὴν Κεφαλληνίαν, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἑλιν, τὴν Μεσσηνίαν, ἀρκαδικὰς τινὰς πόλεις, πρὸς ἀνατολὰς τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Βοιωτοὺς, πρὸς βορρᾶν Θεσσαλικὰς τινὰς πόλεις. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι αἱ αἰτωλικαὶ φυλαὶ διέπρεπον ὁμολογουμένως ἐπὶ ἀνδρείαᾳ δοῦσαι αὐτῆς δείγματα λαμπρὰ εἰς τοὺς κατὰ Μακεδόνων καὶ Γαλατῶν ἀγῶνας, ἐκ πρώτης ὄψεως θέλομεν ὑποθέσει ὅτι ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ἦτο προωρισμένη νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Αἰτωλοὶ οὔτε περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, οὔτε περὶ τὸ πολίτευμα εἶχον τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα προτερήματα ὧν ἄνευ οὐδὲν μέγα τὰ ἔθνη διαπράττουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κυρίως δὲ ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑπαγάγῃσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον τῶν χρόνων ἐκεῖνων ἔθνος. Ὁ Πολύβιος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς ἀδικίας αὐτῶν καὶ πλεονεξίας· βεβαίως ὅτι ἀείποτε «δυσχερῶς ἔφερον τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων δαπάνας, ὡς ἂν εἰθισμένοι μὲν ζῆν ἀπὸ τῶν πέλας, δεόμενοι δὲ πολλῆς χορηγίας διὰ τὴν ἔμφυτον ἀλαζονείαν, ἣ δουλεύοντες αἰεὶ πλεονεκτικὸν καὶ θηριώδη ζῶσι βίον, οὐδὲν οἰκτεῖον, πάντα δ' ἠγούμενοι πολέμια,» καὶ ἐπιφέρει ὅτι μήτε εἰρήνης, μήτε πολέμου ὄρον γνωρίζουσιν, ἀλλ' εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθη καὶ ἔθιμα πολιτεύονται. Εἶναι ἀληθές ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱστορικός, υἱὸς ὦν τοῦ Μεγαλοπολίτου Λυκόρτα, στρατηγοῦ διατελέσαντος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, καὶ αὐτὸς ὡς ἑπαρχος αὐτὴν ὑπηρετήσας, καὶ ἀγαπήσας αὐτὴν καὶ θαυμάσας, ἐκακολόγησε τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξ ὑπερβολῆς πάθους κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἐφαρμόζεται τὸ κοινῶς λεγόμενον, ὅτι ἡ κακολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ εἰς ὑπερβολὰς τινὰς ἐκτρεπομένη, ἔχει ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὑπόστασιν τινὰ καὶ ἀφορμὴν, διότι οὐδεὶς ποτε ἐχέφρων ἄνθρωπος ἐπεχείρησε νὰ γελοιογραφῆσῃ ὡς πολύσαρκον τὸν Ἰσχνόν, οὐδ' ὡς πυγμαῖον τὸν πελώριον· ὥστε καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Πολύβιος δι' ἐντονωτέρας τινὸς χροιάς ἐχρωμάτισε τὰ τῶν Αἰτωλῶν ἰδιώματα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἱστορικός σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ μέγα κτησάμενος ὄνομα παρὰ τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις, ἐντελῶς ἐπενόησε τὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα. Καὶ ἔπειτα τὰ πράγματα ἐπιμαρτυροῦσι τοὺς λόγους αὐτοῦ, διότι πολλάκις καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ, καὶ ἐν Βοιωτίᾳ,

καὶ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Αἰτωλοὶ διέπραξαν τὰς δεινότερας λεηλασίας εἰς πόλεις καὶ χώρας συνδεομένας μετ' αὐτῶν διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς συμπολιτείας ἢ τῆς συμμαχίας, ἰδίως δὲ τοὺς κατ' ἀρχὰς συμπολιτευομένους μετ' αὐτῶν Μεσσηνίους εἰς τοσαύτην διὰ βιαιοπραγιῶν ἔφερον ἀπελπισίαν, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποστατήσωσιν. Οὐδεμίαν εἰρήνην, οὐδεμίαν συνθήκην πρὸς τὴν συμπολιτείαν ἐκείνην ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ἀσφαλῆς, καὶ πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὄχι μόνον ἔθος παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε τὴν τῶν πολεμίων χώραν νὰ ἄγῃσιν καὶ νὰ φέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἕτεροὶ τινες ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, οἱ Αἰτωλοὶ ἐνόμιζον συγκεχωρημένον αὐτοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικουρίαν ἀμφοτέρων τῶν πολεμούντων καὶ τὴν χώραν νὰ λεηλατῶσι τὴν ἀμφοτέρων. Πλὴν τούτων οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν μὲν Ἑλληνας βεβαίως, ἀλλὰ Ἑλληνας ὄχι μόνον κατώτεροι ὅλων τῶν λοιπῶν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ μηδεμίαν διάθεσιν ἔχοντες νὰ προσοικειωθῶσι τελευταῖον, ὅπως οἱ Μακεδόνες, ὅπως οἱ Ἡπειρώται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἤδη, ἐνῶ ἤξιον εἶναι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκολούθησαν ζῶντες κωμηδόν· αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν, τὰ Θέρμα, παρέμεινε ἀείποτε ἀτείχιτος· ἐπὶ πᾶσιν, ἐνῶ ἀδιακόπως πολεμοῦντες ἀφ' ἐνὸς πρὸς τοὺς Μακεδόνας, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, εἶχον χρεῖαν ἀπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἵνα ἀντιέξωσιν εἰς τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἀντιπάλους, οὐδὲν ἦτον ἀπῆρχοντο σωρηδόν ἵνα μισθοφορήσωσιν, ἐπὶ ἀδραῖς πληρωμαῖς, παρὰ τοῖς Σελευκίδαις καὶ τοῖς Πτολεμαίοις. Ὅθεν καὶ ὅλας αὐτῆς τὰς περιστάσεις ἡ συμπολιτεία ἐκείνη ἀνεξεταζομένη δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ προστατήσῃ τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ μακρὸν ὅπως οὖν χρόνον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἑαυτὴν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογον.

Οἱ δ' Ἀχαιοὶ, (σελ. 224 τοῦ Α' τόμ.), μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας, ἀπετέλεσαν χαλαρὰν τινὰ συμπολιτείαν, συγκαίμενην ἐκ δώδεκα πόλεων αὐτονόμων, αἵτινες ὅμως ἐτέλουν περιδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερόν τοῦ Διὸς Ὀμαρίου, ὅπου διεύθυνον τὰς ἐμοικαίας ἐριδας καὶ ἐρρῦθμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα. Ἄλλ' ἡ ὁμοσπονδία αὕτη, εἰ καὶ εὐδοκιμοῦσα ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι, ὑπῆρξε μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Π' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀσθενεστάτη· μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέ-

λεσεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ἐκτοτε ἀναφέρεται ἐκ διαλειμμάτων, ἀλλὰ ὡς θύμα τῆς φιλαρχίας τῶν διαφόρων τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοτελής τις δύναμις. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μάλιστα ἤρχισε νὰ διαλύεται, καὶ τινες τῶν πόλεων ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Βρυδύτερον δὲ, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν λαμιακὸν πόλεμον χρόνους, ἐντελῶς κατελύθη ἡ ἀρχαία ἐκεῖνη ὁμοσπονδία, προέκυψε δὲ ἀντ' ἐκείνης, ἀπὸ τοῦ 281 ἔτους, βασιμηδὸν ἄλλη νέα, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα, ὀλιγώτερον ὢν χαλαρὸν τοῦ προτέρου, εἶχε κατὰ τοὺς τύπους ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ αἰτωλικόν. Πρῶται συνήλθον ἐπὶ τούτῳ, τῷ 281, ἡ Δύμη καὶ αἱ Πάτραι, διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν πιθανῶς ἀγκτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Τριταῖα καὶ αἱ Φαραί, ἐκβαλοῦσαι τὰς φρουράς μετέλαβον τῆς νέας ὁμοσπονδίας, εἰς ἣν προσήλθον ἀλληλοδιαδόχως τὸ Αἴγιον, ἡ Βούρα, ἡ Κερόνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἰγείρα καὶ τὸ Λεόντιον· ὥστε ἀντὶ τῶν δώδεκα ἀρχαίων πόλεων συνεκροτήθη ἤδη ἐκ δέκα. Ἡ κοινὴ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης σύνοδος συνεκροτεῖτο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς Αἴγιον, ἀποφασίζουσα τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, τὰ περὶ παραδοχῆς νέων πόλεων εἰς τὴν συμπολιτείαν, τὰ περὶ συμμαχιῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ προχειρίζουσα τοὺς κοινούς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἐτησίους ὄντας· εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἄλλοτε καὶ ἀλλαγῶν ἢ σύνοδος. Ταύτης μετεῖχον, φαίνεται, οἱ πολῖται ὅλοι τῶν πόλεων ὅσαι ἀπετέλουν τὴν συμπολιτείαν· ἐπειδὴ δὲ, φυσικῶν τῷ λόγῳ, συνήρχοντο οὐχὶ πάντες ἀλλὰ συνήθως οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι τῶν πολιτῶν, παρήχθη ἐκ τούτου ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, μόνη αὐτὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐγνώρισε καὶ ἐφήρμοσε τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη φαίνεται ἀπίθανος, διότι ἀναφέρονται καὶ σύνοδοι καθ' ἕως συνέρρον ὄχλοι πολλοὶ καὶ βάνασοι. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνατεθειμένη εἰς δύο στρατηγούς καὶ ἕνα γραμματέα, ἀλλὰ τῷ 253 οἱ Ἀχαιοί, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνάγκην πλειοτέρας τινὸς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως, ὥρισαν ὅτι ἕνα θέλουσιν ἔχει τοῦ λοιποῦ στρατηγόν, τὸν δὲ ἕτερον κατέστησαν δεύτερον τῆς πολιτείας ἄρχοντα, καλέσαντες «ἵππαρχον», ὅπως καὶ οἱ Αἰτωλοί. Σημειωτέον ὅμως ὅτι παρὰ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε συνέδριον ἀνδρῶν δέκα, καλουμένων «δημιουργῶν», οἵτινες ἐξεπροσώπων τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ διενήργουν τὰ κοινὰ

πράγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνου, παρασκευάζοντες τὰς εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον ὑποβλητέας προτάσεις, τοιοιτοτρόπως ὥστε αὕτη δὲν εἶχε ν' ἀποφασίσῃ εἰμὴ διὰ τοῦ ναὶ ἢ διὰ τοῦ οὐ· τούτου δ' ἐνεκεν ἡ σύνοδος δὲν διήρκει εἰμὴ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο καὶ «συνάρχοντες», καθ' ὅσον συμπράττοντες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ «πρόβουλοι», καθ' ὅσον προσυζητοῦντες τὰ ὑποβλητέα εἰς τὴν σύνοδον. Ἐπειδὴ δὲ συνέπραττον μετ' αὐτῶν οὐ μόνον ὁ στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἵππαρχος, τὸ ὅλον συνέδριον συνεκροτεῖτο ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου καὶ ὅν προχειρίζετο καὶ τῆς ἀρμοδιότητος αὐτοῦ, δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρως εἰδήσεις.

Ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἀνενεώθη οὕτω μεταξὺ τοῦ 280 καὶ 250 ἔτους, ὡφεληθεῖσα ἐκ τῶν περισπασμῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου καὶ ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Αἰτωλῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐμελλεν ἦδη νὰ περιορισθῇ, ὡς πάλαι ποτέ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίως Ἀχαΐας. Ἐν ἔτει τετάρτῳ ἀφ' ἧς κατέστη ἐν αὐτῇ εἰς καὶ μόνος στρατηγός, δηλαδὴ τῷ 250, ὑπερέβαλεν ἡ ὁμοσπονδία αὕτη κατὰ πρῶτον τὰ ἀρχαῖα ὄρια, συμπαραλαβοῦσα εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα τὴν Σικυῶνα. Ἡ Σικυῶν διετέλει ὑπὸ τυράννου, ἄρχοντας διὰ τῆς προστασίας τῶν Μακεδόνων. Κατὰ δὲ τὸ εἰρημένον ἔτος, ὁ Σικυῶνιος Ἄρατος ἐκβαλὼν τὸν τότε αὐτῆς τύραννον Νικολέα, κατέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαϊῶν συμπολιτείαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ οὕτω ἡ ἀνακτηθεῖσα ἐλευθερία ἔχουσα προστάτας τοὺς Ἀχαιοὺς. Οὐδὲ εἰς τοῦτο μόνον περιορίσθη ὁ Ἄρατος, ἀλλ' αἶρεθεὶς στρατηγός κατὰ πρῶτον μὲν τῷ 245, ἔπειτα δὲ πάλιν τῷ 243, ἐπέτυχε κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀκροκόρινθον καὶ νὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς. Μικρὸν δὲ πρὶν ἀπόθάνῃ ὁ Ἀντίγονος, ἀπέστησαν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ τὰ Μέγαρα, προστεθέντα εἰς τὴν ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐπίδαυρος καὶ αἱ Κλεωναί, ὥστε, καθὼς ἠῤῥαξαν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἢ τῶν Αἰτωλῶν ὁμοσπονδία, οὕτως ἠῤῥαξαν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἢ τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ εἰκὼν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Πολύδιος, εἶναι παντάπασι διάφορος τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφείσης εἰκόνας τῶν Αἰτωλῶν. «Τῆς Ἰσσηγορίας καὶ παρρησίας καὶ καθόλου δημοκρατίας ἀληθινῆς σύστημα καὶ προαίρεσιν εὐκρινεστέραν οὐκ ἂν εὔροι τις, τῆς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπαρ-

χοῦσης, λέγει ὁ ἱστορικός. Αὕτη τινὰς μὲν ἐθέλοντι αἰρετιστάς εὖρε Πελοποννησίων, πολλοὺς δὲ πειθοὶ καὶ λόγῳ προσηγάγετο· τινὰς δὲ βιασαμένη σὺν καιρῷ, παραχρῆμα πάλιν εὐδοκεῖν ἐποίησεν αὐτῇ τοὺς ἀναγκασθέντας. Οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ὑπολειπομένη πλεονέκτημα τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἴσα δὲ πάντα ποιούσα τοῖς αἰεὶ προσλαμβάνομένοις ταχέως καθικνεῖτο τῆς προκειμένης ἐπιβολῆς, δύο συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυροτάτοις, ἰσότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ. Διὸ ταύτην ἀρχηγὸν καὶ αἷτιον ἡγητέον τοῦ συμφρονήσαντας Πελοποννησίου, τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς εὐδαιμονίαν καταστήσασθαι.» Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἂν ὁ ἱστορικός ἀφειδέστερον ὅπως οὖν ἐπεσώρευσε τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ χρώματα περὶ Αἰτωλῶν πραγματευόμενος, θαψιλέστερον ἤδη μετεχειρίσθη τὰ φωτεινότερα τῶν χρωμάτων ἐν ταύτῃ τῶν Ἀχαιῶν τῇ ζωγραφίᾳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία εἶχε βαθεῖαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐννόμου τάξεως· εἶναι βέβαιον ὅτι κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ, ἐπὶ τινα χρόνον, ἅπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον· εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνέδειξεν ἄνδρας οἵτινες ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὰς τοὺς ἀρίστους τῆς πρώτης περιόδου τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἄλλ' εἶναι ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰμὴ ἐπὶ μικρὸν· καὶ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο οὐχὶ μόνον ἕνεκα πολλῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ φέρωσι τὴν εὐθύνην, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα ἰδίων τινῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πλημμελημάτων. Περὶ τὴν ρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ἐνίοτε μὲν ἐλησμόνησαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσηγορίας, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτεινον αὐτὴν ὥστε ἔπαυε τοῦ νὰ ἴηαι ἰσηγορία ἀληθής. Εἶδομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον τῆς συμπολιτείας συνέδριον συνέκειτο ἐκ δέκα δημιουργῶν ἢ συναρχόντων ἢ προδούλων· κατ' ἀρχὰς τίποτε τούτου δικαιότερον διότι καὶ ἡ συμπολιτεία συνέκειτο τότε ἐκ δέκα μόνων πόλεων. Μετ' ὀλίγον ὅμως προσέλαβε καὶ ἄλλας εἰκοσιν ἢ καὶ τριάκοντα ἢ καὶ πλείονας ἔτι πόλεις· οὐδὲν ἦρτον τὸ συνέδριον τῶν δημιουργῶν παρέμεινε ἀείποτε συγκεκριμένον ἐκ δέκα μόνων ἀνδρῶν· ὥστε αἱ πλείότεραι τῶν πόλεων δὲν ἐξεπροσωποῦντο εἰς αὐτό. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅπόσον ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ πολιτεία τάξιν εἶχε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αὕτη ἡ ἀξιῶσις τῶν δέκα ἀρχαιοτέρων πόλεων, τοῦ νὰ παρέχωσιν αὐταὶ καὶ μόναι τοὺς δημιουργοὺς, ἦτο ἀδικος καὶ ὅτι προεκάλει εὐλόγως τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν ἄλλων. Ἀφ' ἑτέρου εἶδομεν ὅτι τῆς κοινῆς συνόδου με-

τειχον οἱ πολῖται ὄλων τῶν πόλεων· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐψήφισον κατὰ κεφαλὴν, ἀλλὰ κατὰ πόλεις, αἱ ἐλάχισται τῶν πόλεων εἶχον τὴν αὐτὴν ψήφον ἢν καὶ αἱ μέγισται. Τοῦτο ἦτο ὡσαύτως ἀδικον, διότι ἀδικον ἦτο τῆρόντι νὰ βαρύνῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κοινῆς συνόδου ἡ πόλις ἢ παρέχουσα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 50 μόνον ἄνδρας ἐξίσου μετὴν πόλιν τὴν παρέχουσαν 1000. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἰσηγορία· ἐγένετο δὲ προδήλως ἵνα περιποιήσῃ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἀχαικὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὄλαι μικραὶ παραβιολόμεναι πρὸς τὰς μετέπειτα προσελθούσας, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὸ Ἄργος, τὴν Μεγάλην πόλιν, τὴν Σπάρτην καὶ ἄλλας πολλὰς· ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἰσορροπίαν, διότι ἡ διάταξις αὕτη, συνδυαζομένη μετὴν περὶ τῶν δέκα δημιουργῶν, εἶχε τὴν ἀξιῶσιν νὰ καταστήσῃ κέντρον βαρύτητος τὸ ἀσθενέστερον τῆς συμπολιτείας μέρος. Ἐν γένει δὲ ὅταν παραβάλωμεν τὴν συμπολιτείαν ταύτην ἣτις ἤξίου ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν πόλεων ἰσότητος, πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας ἡγεμονίας, αἵτινες ὑπῆρχον διὰ τῆς κυριαρχικῆς ἐπιρροῆς μιᾶς μόνης πόλεως, εὐρίσκομεν ὅτι αὐταὶ μὲν εἶχον τὰ ἐλαττώματα τῆς ἰσχύος, ἡ δὲ προκειμένη τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀδυναμίας· ἀλλὰ τὰ ἔθνη σπανίως διὰ τῆς ἀδυναμίας σώζονται καὶ μεγαλουργοῦσιν, ὅσα καὶ ἂν ἴηαι ἔννομος καὶ δικαία ἡ ἀδυναμία ἐκεῖνη. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, κατ' ἀντίθετον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς λόγον, ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασι διέπρεψε καὶ ὅτι περιήλθεν εἰς ποικίλας ἐμφυλίας καὶ ἐξωτερικὰς διενέξεις πρὸς δυνάμεις κατὰ διαφόρους λόγους κρείττονας αὐτῆς, θέλωμεν εὐχερῶς κατανοῆσαι πῶς οὐδ' αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἔχουσα, τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀναδιώσεως ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ αὐτοῦ ἐστίᾳ.

Πιστὴ εἰκὼν τῆς ἀχαικῆς ταύτης συμπολιτείας, μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς περίοδον, ὑπῆρξεν ὁ προμνημονευθεὶς στρατηγὸς αὐτῆς Ἄρατος, ὁ Σικυῶνιος. Ὁ Πολύβιος, ὅστις ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν λαμπρῶς, λέγει, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὁ Ἄρατος ἦτο ἀνὴρ τέλειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων· δυνατὸς ὢν εἰς τὸ εἰπεῖν, καὶ διανοηθῆναι, καὶ ἀποκρῦψαι τὸ κριθὲν. Καὶ πλὴν τούτου, πρῶτος μὲν περὶ τὰς πολιτικὰς διαφορὰς, ἐπιτήδειος δὲ εἰς τὸ κατασκευάζειν φίλους καὶ συμμάχους· ἔτι δὲ δεινότατος εἰς τὸ ἐπινοῆσαι πράξεις, ἀπάτας

ἐπιβουλὰς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὸ ἐκτελεῖσαι τὰ αὐτὰ ἅπαντα διὰ τῆς κακοπαθείας αὐτοῦ καὶ τόλμης. Ἐναργῆ τῶν τοιούτων μαρτύρια ὑπάρχουσι πολλὰ, ἐκφανέστατα δὲ ὅσα ἔπραξε περὶ τὴν κατάληψιν τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Μαντινείας, περὶ τὴν ἐξωσιν τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῆς Πελληνέων πόλεως, καὶ περὶ τὴν ἀνάγκησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὁσάκις ἠθέλησε νὰ κατέλθῃ εἰς ἀγῶνας ἐκ παρατάξεως, ἀνεδείχθη νωθρὸς μὲν περὶ τὰς ἐπινοίας, ἀτολμος δὲ περὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἀνίκανος νὰ ἴδῃ κατὰ μέτωπον τὸν κίνδυνον. Διὸ καὶ τροπαίων κατ' αὐτοῦ στηθέντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐχειρώτος ὑπὸ τῶν πολεμίων. Οὕτως, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, αἱ τῶν ἀνθρώπων φύσεις οὐ μόνον κατὰ τὰ σώματα εἶναι ποικίλαι, ἀλλὰ ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰς ψυχὰς, ὥστε ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ὄχι μόνον περὶ τὰς ἐνεργείας αἰτίνας ἀπαιτοῦσι διάφορον ἐπιτηδειότητα, πρὸς τινὰς μὲν ἔχει εὐφυῶς, πρὸς τινὰς δὲ τοῦναντίον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὁμοειδῆ τινα πολλάκις ὁ αὐτὸς συμβαίνει νὰ ἦναι καὶ συνετώτατος καὶ βραδύτατος, ὁμοίως δὲ καὶ τολμηρότατος καὶ δειλότατος. Οὐδ' εἶναι τὰ αὐτὰ παράδοξα, ἀλλὰ συνήθη καὶ γνῶριμα εἰς τοὺς μελετῶντας τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρώπινους χαρακτήρας. Διότι τινὲς μὲν εἰσι τολμηροὶ περὶ τὸ κυνήγιον τῶν θηρίων, οἱ δ' αὐτοὶ πρὸς πολεμίους ἀνδρῶν καὶ πάλιν περὶ τὴν τοῦ πολέμου ἐνάσκησιν, οἱ μὲν κατ' ἄνδρα καὶ κατ' ἰδίαν ἐπιτηδειότατα μάχονται, εἰς δὲ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον φαλαγγιδὸν ἔφοδον, παντάπασιν εἰσὶν ἄπρακτοι.

Ταύτην τὴν περὶ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰς πράξεις ἀντίθεσιν καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντίφασιν τοῦ Ἄρατου, θαυμασίως καὶ ἀκριβῶς κατέδειξεν ὁ πρακτικώτατος μεγαλοπολίτης ἱστοριογράφος. Ἀλλὰ παρατηροῦνται περὶ τὸ πολίτευμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἄλλα τινὰ ἔτι δυσκολώτερον πρὸς ἀλλήλα ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβαζόμενα. Ὁ Ἄρατος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ χρήμάτων κρείσσων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις δὲν ἐδίστασε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὀλόκληρον νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου χρήματα, καὶ ἰδίως τακτικὴν ἐτησίαν σύνταξιν ἕξ ταλάντων. Ὁ Ἄρατος κύριον σκοπὸν τοῦ ὄλου βίου προέθετο τὴν ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπαλλαγὴν τῆς Πελοποννήσου, πράξας ἐπὶ τούτῳ ἔργα γενναῖα, μάλιστα τὴν ἀπὸ

τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐξωσιν τῶν Μακεδόνων. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέδωκε βραδύτερον αὐθις εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν κυριαρχίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον, τὸ ὅποσον τότε ἐλογίζετο ὡς ἡ κλεῖς τῆς χερσονήσου, τὸν Ἀκροκορίνθον. Ὁ Ἄρατος ἐκαυχᾶτο ἐπὶ τῇ ἰσηγορίᾳ καὶ ἰσοπολιτείᾳ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν συστήματος καὶ ὅμως αὐτὸς εἶναι πιθανώτατα ὁ ὑπαγορεύσας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὰς δύο ἐκείνας τοῦ πολιτεύματος διατάξεις δι' ὧν ἀνετρέπετο ἡ τῆς ἰσηγορίας καὶ ἰσοπολιτείας ἀρχή, ἤτοι τὴν διαρκῆ διατήρησιν τῶν δέκα δημιουργῶν καὶ τὴν κατὰ πόλεις ψηφοφορίαν ἐν ταῖς κοιναῖς συνόδοις. Ὅθεν οὐ μόνον περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὸν βίον διετέλεσε πρὸς ἑαυτὸν οὕτως εἰπεῖν ἀντιπολιτευόμενος. Πῶς τοῦτο; μήπως ἐκ παραλόγου τινὸς τοῦ χαρακτῆρος ἀνακολουθείας; Ὁχι, τῇ ἀληθείᾳ. Χρήματα ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου ὄχι δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὰς πολυειδεῖς καὶ ἀκαταμαχίτους χρεῖας ὅσας παρήγαγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου αἱ προηγούμεναι αὐτῆς ἀνωμαλῖαι καὶ συμφοραί. Ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος, διότι δὲν εἰμπόρεσε μὲν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν μεγαλοφυῆ τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, μὴ δυναμένης δ' ἀπαξ τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας νὰ συντηρηθῇ οἰκοθεν, ἐνόμισε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν λυσιτελεστέραν τῆς σπαρτιατικῆς. Ὑπηγόρευσε, ὡς εἰκάζεται, τὴν διατήρησιν τοῦ προνομίου τῶν πρώτων δέκα ἀχαικῶν πόλεων, διότι ἤλπισεν οὕτω νὰ δώσῃ πλεονά τινα βαρύτητα εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς συμπολιτείας κέντρον καὶ ἴσως διότι ἔδλεπεν ὅτι ἡ ἐντελής ἰσοψηφία θέλει ἐπιφέρει ἀναγκασίως τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἄλλων μεγάλων τῆς χερσονήσου πόλεων, ἐξ ἀντιζηλίας δὲ ἐφοβεῖτο τὴν ἐπικράτησιν ταύτην. Ἐπὶ πᾶσι δέ, αὐτῇ ἢ περὶ τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας πολυθρύλητος νωθρότης καὶ ἀτολμία ἀνδρὸς δόντος πλεῖστα καὶ λαμπρὰ προσωπικῆς τόλμης καὶ δραστηριότητος δείγματα, μὴ τυχὸν προήρχετο ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν ἐκ τοῦ συστάδην ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ποικίλους αὐτῶν ἀντιπάλους; Ὅπως δὲ ποτε ὄλαι ἐκεῖναι αἱ παρατηρούμεναι ἐν τῇ πολιτεῖατι τοῦ ἀνδρὸς ἀντιφάσεις δὲν ἦσαν πάντοτε ἴδιαι αὐτοῦ ἀντιφάσεις, ἀλλὰ πολλάκις οἰκονομία τῶν περὶ αὐτὸν περιστάσεων καὶ ὑποχωρήσεις εἰς τὴν πολυειδῆ ἀσθένειαν τῆς συμπολιτείας ἦν ὑπερβαίει καὶ ἦτις, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, τῆς ἀδυναμίας μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως εἶχε τὰ πλεονεκτήματα. Ἀνὴρ μεγα-

λοφύης, Θεμιστοκλῆς ἢ Ἐπαμεινώνδας, ἤθελε μᾶλλον καθυπαγάγει τὰς περιστάσεις ἢ φ' αὐτὸν ἢ ὑποκύψει αὐτὸς εἰς τὰς περιστάσεις. Ἄλλ' ὁ Ἄρατος δὲν ἦτο ἐξοχος εἰμὴ πρὸς τὸ ἀνάστημα τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀναμετρούμενος. Ἡ δὲ συμπολιτεία πάλιν αὕτη ἔχει μὲν τῶντι ἰδιάζουσάν τινα ἑλληνικὴν χάριν ἐν τῇ μέσῃ τῆς ἀλλοιώσεως ἢν εἶδομεν ὅτι ἔπαθεν ὁ ἑλληνικὸς βίος ἀναμιχθεὶς πρὸς τὸν αἰσιανόν, ἀλλὰ κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν μᾶλλον καθὼ ἀναμνησκούσα τὸν ἀρχαῖον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον βίον ἢ διότι προσέθηκε νέας τινὰς λαμπρὰς σελίδας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου ἐκείνου· φωτίζεται διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ παρελθόντος μᾶλλον ἢ εἶναι ἔστια ἰδίου πυρός· παρίσταται ὡς πλανήτης ἑτερόφωτος μᾶλλον ἢ ὡς ἰδιοφωτος ἥλιος ἐν τῇ στερεώματι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅθεν καὶ οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες οὕς ἀνέδειξεν. Ἄρατος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας εἶναι ὡχρὰ τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν ἀπαυγάσματα, καὶ ὅλως ἀνάλογοι πρὸς τὴν μετριότητα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πραγμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκλήθησαν νὰ πράξωσιν. Ἄλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ παρὰ τὴν ἰδίαν ἰσως φύσιν τοσοῦτον πιστῶς ἐθεράπευσε τὰ συμφέροντα τῶν Ἀχαιῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο τοσοῦτον παρ' αὐτοῖς ἠυδοκίμησεν ὥστε, κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸν γράψαντα τὸν βίον αὐτοῦ, «ἐπεὶ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν (ἀπαγορευμένης ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀλλεπαλλήλου ἐκλογῆς) παρ' ἐνιαυτὸν αἰρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτόν, ἔργῳ δὲ καὶ γνώμῃ διὰ παντὸς ἄρχειν.» Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τῶν πραγμάτων τὴν ἔκθεσιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δεκαετίαν τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 230, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὁ ὀλιγώτερον ἀξίος τῶν Ἀντιγονιδῶν, ὅστις τοὺς μὲν Ἀχαιοὺς μικρὸν ἠνώχλησε, διατελέσας δὲ ἀδιαλείπτως μαχόμενος κατὰ τῶν Αἰτωλῶν οὐδὲ πρὸς τοῦτοις ὑπῆρξεν εὐτυχῆς. Οἱ Αἰτωλοὶ τότε ἀπέβαλον μὲν τὴν Βοιωτίαν ἀναγκάσαντες διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτῶν τοὺς Βοιωτοὺς νὰ συμμαχῆσιν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὸ κράτος αὐτῶν εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν μεσημβρὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ὑπάτην, τὴν Λαμίαν, τὴν Φάρσαλον, τὴν κρημαστὴν Λάρισσαν καὶ ἐνταῦτ' ἠποσεκτῆσαντο τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατεχομένας ἀρκαδικὰς πόλεις τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Μαντινείας, τῆς Τεγέας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Μεγάλη πόλις εἰςῆλθεν εἰς τὸ τῶν

Ἀχαιῶν σύστημα συναινέσαντος εἰς τοῦτο, διὰ προτροπῆς τοῦ Ἀράτου, τοῦ τυράννου αὐτῆς Λυδιάδου ἢ Λυσιάδου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δημητρίου τῇ 231 διεδέξατο τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Φιλίππου ὁ τοῦ Δημητρίου ἐξάδελφος Ἀντιγόνος Δύσων, ὅστις ἦτο ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ δεξιότητι. ἀλλὰ πόλεμον μετὰ τῶν Δαρδανίων μὲν πρὸς ἄριστον, μετὰ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν μεσημβρινῶν Θεσσαλῶν πρὸς νότον, καὶ ἔχων πρὸς τοῦτοις νὰ καταβάλλῃ στάσιν τινὰ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ, παντάπασι σχεδὸν κατ' ἀρχὰς ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον. Τότε λοιπὸν οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ τύραννοι ἠγανακασήσαν ὅπαντες ν' ἀποθέσωσι τὴν ἀρχὴν, οἷον Ξένων ὁ τῶν Ἐρμιονέων, Κλεώνυμος ὁ τῶν Φλιασίων, Ἀριστόμαχος ὁ τῶν Ἀργείων, αἱ δὲ πόλεις αὗται κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν εἰς ἣν προσεχώρησαν καὶ οἱ Αἰγινῆται καὶ τῆς Ἀρκαδίας τὸ πλεῖστον. Τότε ὁ Ἄρατος κατέπεισε καὶ τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ Μακεδόνα φρούραρχον Διογένη ἐπὶ χρήμασι ν' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ παρ' αὐτοῦ κατεχόμενα ὄχυρά· ὥστε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλαγθήσαν ἤδη τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, μὴ καταταχθέντες μὲν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, φιλικῶς ὅμως πρὸς αὐτὴν διακείμενοι. Ἄλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦτους δεινὸς προέκυψεν ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ ἀντίπαλος τῶν Ἀχαιῶν.

Παραστήσαμεν ἄλλοτε ἐπανειλημμένως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατήντησεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῆ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος δὲν ἐσώζοντο εἰμὴ οἱ τύποι· τὸ δὲ χεῖριστον, δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν ἄνθρωποι εἰς οὓς νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ πολίτευμα τοῦτο, διότι ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Σπάρτη περιεῖχε μόλις 1000 πολίτας, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἣν ἐβρυσκόμθη, ὅπαντες οἱ Σπαρτιάται δὲν ἦσαν πλείονες τῶν 700, καὶ ἐκ τούτων ἑκατὸν ἦσαν μόνοι οἱ γῆν κεκτημένοι, κύριοι ὄντες ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς ὅση δὲν ἀνήκεν εἰς τοὺς περιόικους. Ἐξ οὗ δηλον ὅτι καὶ ἡ ὀμαλότης τῶν περιουσιῶν, ἥτις, ἀποτελοῦσα ἐν τῶν κυρίων ἐρεισμάτων τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνατρέπεται, ἤδη παντάπασιν ἐξέλιπεν. Ἄλλὰ τότε παράδοξός τις ἐγένετο ἀπὸ πείρα ἀναβιώσεως τοῦ προτέρου πολιτεύματος καὶ ἀξιώματος. Ἄγις ὁ

Εὐδαμίδα, Εὐρυπωντίδης τὴν οἰκίαν, δυσθυμῶν διὰ τὴν νοσηρὰν ἐκείνην τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπαγορῶσεως τῶν λυκούργειων νόμων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε συντελεστικώτατον τὴν ῥύθμωσιν ἰσότητός τινος περιουσιῶν, οἷα οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ, προτείνας μὲν ἐπὶ τούτῳ τὴν ἀφασιν ὅλων τῶν χρῶν καὶ πᾶν ἀναδασμὸν τῆς γῆς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς περιόικους, λέγων δὲ ἑαυτὸν ἔτοιμον νὰ φέρῃ πρῶτος εἰς μέσον, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου, τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 241. Ὁ Ἅγις ἦτο εἰλικρινής, χρηστός, γενναῖος, ἀλλ' ἄπειρος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ἀντιπαλαίῃ πρὸς τὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸ ἀνατρεπτικὸν αὐτοῦ βούλευμα. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι οἱ πλοῦσιοι ἤκουσαν μὲ φρίκην τὴν μελετωμένην ταύτην γύμνωσιν αὐτῶν, καὶ ἔχοντες προστάτην τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας οἰκίας βασιλέα Λεωνίδα, τὸν Κλεομένην, συνεργὸν δὲ κρύφιον καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Ἁγίδος θεῖον Ἀγησίλαον, ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους νὰ μεταιώσῃσι τὸ ἐπιχείρημα καὶ νὰ θανατώσῃσι τὸν Ἅγιν, ἐν ἔτει 241, μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς μήμηρος, αἵτινες πρόθυμότατα εἶχον συνδράμει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἁγίδος, ὁ Λεωνίδας συνέστρεψε τὴν χίρην τούτου Ἁγιάτιν, περίφημον μὲν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐπικληρὸν δὲ μεγάλης περιουσίας, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεομένου. Ὁ νέος οὗτος ἦτο ὁ λαμπρότατος βεβαίως τῶν ἀστέρων ὅσοι κατὰ δυστυχίαν διάττοντες ἐξέλαμπον ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου. Διότι μεγαλεπήβολος ὢν καὶ ἀτρόμητος, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔμπειρος, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος, εἶχεν ὅλα τὰ προτερήματα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα εὐδοκίμησῃ ἡ τοῦ Ἁγίδος προαίρεσις. Τὴν προαίρεσιν ταύτην συνεξέχθη μετὰ τῆς Ἁγιάτιδος καὶ διετέλεσεν ἔχων ἀμφοτέρας κοινὸν ἀντικείμενον τῶν πόλων αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας. Ἄν ἡ Ἑλλὰς ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστήθῃ, ὁ Κλεομένης ἤθελεν ἀναστήσῃ αὐτὴν. Ἡ φύσις ἔδωκεν αὐτῷ ὄχι μόνον πᾶν τὸ δι' οὐ μεγαλοῦργεῖ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δι' οὐ ἀγαπάται. Ὅπόσον κατανοητικὴ ὑπῆρξεν ἡ στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μητέρα Κρατησίκλειαν, τὴν μεγαλοφρονεστάτην τῶν γυναικῶν! Ὅπόσον ἐρασίμια ἡ εὐλαβὴς πρὸς τὴν σύζυγον Ἁγιάτιν τρυφερότης! Ὅπόσην ἀφροσύνην ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς φίλους! Ὁ Πολύβιος, ὅστις δὲν ἤγγα τὸν Κλεομένην, καθὼ ἀντίπαλον

τῶν Ἀχαιῶν, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον χάριν δι' ἧς ἐδέσμευε τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν δὲ ἀλλαχοῦ που λέγει αὐτὸν «χρηστότατον μὲν βασιλέα, εὐτραπελώτατον δὲ ἰδιώτην καὶ φιλάνθρωπότατον.» Ναὶ μὲν προστίθῃσιν, ὅτι ἦτο καὶ «πικρότατος τύραννος.» Ἀλλὰ τί ἐννοεῖ διὰ τούτου; Ὅτι ἠναγκάσθη διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ τίς ποτε μεγάλην πραγμάτων μεταβολὴν ἀνευ βίας ἐγένετο; Ὁ Κλεομένης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἵτινες, ὡς ὁ Ἄρατος, διὰ πλαγίων πολιτεύονται τρόπων καὶ οἰκονομιῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων οἵτινες ξιφίρεις βαδίζουσι τὴν εὐθεῖαν τὴν ἀγούσαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἀληθὲς ὅτι ἀφοῦ ἠδοκίμησεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν ἀλλ' ἀπέτυχε διότι, ἵνα πλασθῇ τι, δὲν ἀρκοῦσι χεῖρες δημιουργικαί, προσπατεῖται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, ἡ δὲ ἀναγκαία ὕλη ἐλείπεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ὁ Κλεομένης, βασιλεύσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Λεωνίδου, δύο τινὰ ἐν τῷ ἅμα προσέθετο, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θελεῖ ἀποδοθῆ αὐτῷ ἡ ἡγεμονία τοῦ συστήματος ἀμφοτέρω δύσκολα, διότι εἶδομεν ὅποιον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβε πρὸς ὀλίγον ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ Ἁγίδος, ὁ δὲ παντοδύναμος τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμὸν Ἄρατος ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχωρήσῃ εὐκόλως τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ εἰς ἀντίπαλον οἷος ἦτο ὁ Κλεομένης, εἰς ἀντίπαλον δηλαδὴ ὅστις ἤθελε παντάπασιν ἀνατρέψῃ τὴν τοῦ Ἀράτου ἐπιρροήν. Ἐπροοίμιασε δὲ ὁ Κλεομένης εἰς τὸ ἔργον ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ καταλαβὼν τὴν Μαντίνειαν, τὴν Τεγέα, τὸν Ὀρχομενὸν, πόλεις ἀνηκούσας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀλλὰ ἀπαραιτήτους τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν περαιτέρω ἐκπληρωσὴν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Ἦτο δὲ, φαίνεται, συνεννοημένος πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἴσως διότι οὗτοι δὲν ἠλιπίζον οὕτως ἢ ἄλλως νὰ διατηρήσῃσι τὰς πόρρω κειμένας ἐκείνας κτήσεις· τοῦλάχιστον δὲν ἐπαυσαν ἐκ τούτου φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες. Ὁ δ' Ἄρατος ἐξ ἐναντίας, ἐννοῶν τί ἐσήμεναι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ Κλεομένου ἐπιχείρημα, ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ περιστείλῃ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέβαλε τῷ 221 εἰς Ἀρκαδίαν. Κατ' ἀρχάς, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης ἦτο ἀπὸν, ἠδοκίμησεν ὅπως οὖν ὁ τῶν Ἀχαιῶν στρατηγός, κυριεύσας τὰς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀνηκούσας Καφύας. Ἀλλ' ἅμα προσήλθεν ὁ Κλεομένης μετὰ 5.000 ἀνδρῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ τοὶ ἀρχῶν στρατοῦ συμποσομένου εἰς ἀνδρας 21.000, ὑπεχώρησε. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον

ἔτος ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένουσ καὶ ἐκ τῆς Ἡλίδος εἰς ἣν εἶχεν ἐμβάλει ὡς φιλικῶσ διαχειμένην πρὸσ τε τοὺσ Σπαρτιάτασ καὶ πρὸσ τοὺσ Αἰτωλοὺσ. Μετ' οὗ πολὺ κατετρόπωσεν ὁ βασιλεὺσ τῆσ Σπάρτησ τὸν Ἄρατον, ἔτι ὀλοσχερότερον περὶ τὴν Μεγάλην πόλιν καὶ τότε ἐνόμισεν ἐπιτιθεῖαν τὴν περίσταςιν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν μεταρρυθμίσιν, τόσῃ μάλλον ὡσῃ ἀποθανόντοσ ἦδη ἢ κατ' ἄλλοουσ δολοφονηθέντοσ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆσ ἐτέρασ οἰκίασ βασιλέωσ Ἀρχιδάμου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγιδόσ, ἔμεινεν ὁ Κλεομένησ μόνοσ βασιλεὺσ. Ὅθεν ἀφοῦ, διὰ μακρῶν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν πορείῶν, εἰσ τοσαύτην περιήγαγε κόπωσιν ἅπαντασ τοὺσ Σπαρτιάτασ καὶ τοὺσ Λακεδαιμονίουσ ὅσοουσ ὑπώπτειεν ἐναντίουσ ὄντασ τῆσ μεταβολῆσ, ὥστε αὐτοὶ πρώτοσ παρεκάλεσαν νὰ καταλειφθῶσιν ἡσυχοὶ ἐπὶ τινα χρόνον εἰσ τὴν Ἀρκαδίαν, ἀπῆλθε περὶ τέλη τοῦ 224 εἰσ τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ ὑπολοίπου, ἐκ μισθοφόρων τὸ πλεῖστον συγκειμένου, στρατοῦ καὶ, φονεύσασ διὰ τινῶν προαποσταλέντων πιστῶν ἀνθρώπων, τοὺσ τε Ἐφόρουσ εἰσ τὸ αὐσσίτιον δειπνοῦντασ καὶ τοὺσ εἰσ βοήθειαν αὐτῶν δραμόντασ Σπαρτιάτασ, συνεκάλεσε τὴν ἐπιούσαν ἐκκλησίαν, εἰσ ἣν ἐξέθηκε τὴν ὠφέλειαν τῆσ μελετωμένησ μεταρρυθμίσεωσ καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην εἰσ τὴν εὐρέθη ἵνα ἀσφαλίσῃ αὐτὴν διὰ τῆσ προγεγενημένησ σφαγῆσ. Διέταξε δὲ ἐν τῷ ἅμα τὰ κατὰ τὴν γέαν τῶν πραγμάτων κατὰσταςιν, καθ' ἣν ὠρίσθη ἡ ἐξίσωσισ τῶν περιουσιῶν, ἢ τῶν χρεῶν ἀφεσισ, ὁ ἀναδασμοσ τῆσ γῆσ, ἢ ἀνόρθωσισ τῆσ λυκουργεῖοσ ἀγωγῆσ καὶ, τὸ πάντων θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἡῦξῆσεν ὁ ἀριθμόσ τῶν πολιτῶν διὰ τῆσ εἰσ τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆσ τῶν χρηστωτέρων περισίκων. Πρὸσ τοῦτοισ μετερρυθμίσθη ἡ Γερουσία, κατηργήθη τὸ τῶν Ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀνεδειχθη συμβασιλεὺσ τοῦ Κλεομένουσ ὁ ἀδελφόσ αὐτοῦ Εὐκλείδασ, ἐτέρασ οὕτω ἐπεληθούσῃσ σπουδίασ καινοτομίασ, διότι ποτὲ πρότερον δὲν συνέδη ν' ἀναγορευθῶσιν ἐκ τῆσ αὐτῆσ οἰκίασ δύο βασιλεῖσ ὅπερ ἦδη ἐγένετο ἵνα τηρηθῇ μὲν ὁ ἀρχαίοσ τύποσ τῶν δύο βασιλέων, πράγματι δὲ ἀρχῇ μόνοσ ὁ Κλεομένησ. Τελευταίον εἶτε τότε, εἶτε μικρὸν ἔπειτα ἐπήνεγκεν οὐσιώδη μεταβολὴν καὶ περὶ τὸν ὀπλισμόν τοῦ στρατοῦ· διότι προνοητικώτατοσ ἀναδειχθεῖσ, ἐγύμνασε 4.000 ἀνδρῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῆσ σαρίσσῃσ καὶ παρεσκευάσεν αὐτοὺσ τοιοῦτοτρόπωσ ν' ἀγωνισθῶσιν οὐ μόνον πρὸσ Ἀχαιοὺσ, ἀλλὰ καὶ πρὸσ Μακεδόνασ. Οὕτω μεταρρυθμίσασ τὸ τε πολίτευμα καὶ τὸν στρατόν, ὁ βασιλεὺσ ἐκείνοσ

ἐτρέπη ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐτέρου βουλεύματοσ, καὶ ἀφοῦ ἐπόρθησε τὴν χώραν τῆσ Μεγαλοπόλεωσ, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτουσ, ἐνέδαλεν εἰσ αὐτὴν τὴν Ἀχαίαν καὶ ἐνίκησε τοὺσ Ἀχαιοὺσ κατὰ κράτοσ ἐν Δύματι. Οἱ Ἀχαιοὶ ἤθελον πιθανῶσ τότε παραδώσει τὴν ἡγεμονίαν εἰσ τὴν Σπάρτην, ἐὰν δὲν ἀντίστατο εἰσ τοῦτο ἐκ παντόσ τρόπου ὁ Ἄρατοσ. Ὅθεν ὁ Κλεομένησ ἐπανάλαβε τὰσ ἐχθροπραξίασ, καὶ ἀνεδείχθη εὐτυχέστατοσ, καταλαβὼν τὰσ Καφύασ, τὴν Πελλήνην, πολλὰ ἀρκαδικὰ χωρία τῶν Ἀχαιῶν καὶ αὐτὸ τὸ Ἄργοσ. Τὸ διὰ τοσούτων κόπων ὑπὸ τοῦ Ἄρατου κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα κατέπιπτεν ἦδη ἀθρόον, ὡσ ὑπὸ λαίλαποσ φοδερῶσ ἀνατρεπόμενον. Μετ' ὀλίγον πρὸσεχώρησαν ἐκουσίωσ εἰσ τὴν Σπάρτην ὁ Φλιούσ, αἱ Κλεωναί, ἡ Ἐπίδαυροσ, ἡ Τροιζὴν, ἡ Ἐρμιόνη, ὥστε οἱ Ἀχαιοὶ, περιελθόντεσ εἰσ ἐσχατόν κίνδυνον καὶ θεωροῦντεσ αὐτὴν τὴν Κόρινθον τὸ πλεῖστον λακωνίζουσαν, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἄρατον στρατηγόν αὐτοκράτορα. Ὅ δὲ πρὸ καιροῦ ὦν συνεννοημένοσ μετὰ τοῦ βασιλέωσ τῆσ Μακεδονίασ Ἀντιγόνοσ, διότι ἀπὸ αὐτοῦ καὶ μόνου ἤλπιζε σωτηρίαν, ἐπισπεύδει ἦδη τὴν ἀφιξὴν τοῦ πρόφην ἐκείνου ἀντιπάλου, ὑποσχόμενοσ εἰσ αὐτόν μισθὸν τῆσ συνδρομῆσ, τὴν παραχώρησιν τοῦ Ἀκροκρίνθου ἣν κατώρθωσε νὰ κυρώσῃ καὶ ἡ ἐν Αἰγίῳ καινὴ σὺνδοξισ.

Ἐπέρχεται λοιπὸν ἐν ἔαρι τοῦ 223 ἔτουσ, ὁ Ἀντίγονοσ εἰσ τὸν ἰσθμόν μετὰ ἀνδρῶν 21.400, κατελθὼν ἀπὸ τῆσ Θεσσαλίασ, διὰ τῆσ Εὐδοίασ, διότι οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν διάδοσιν. Καὶ νικᾷται μὲν περὶ τὸ Λέχαιον ὑπὸ τοῦ Κλεομένουσ, ἀλλ' ἐπαναστάντοσ τοῦ Ἄργουσ κατὰ τοῦτο, διὰ τοῦ Ἀριστοτέλουσ, φίλου ὄντοσ τοῦ Ἄρατου, ἠναγκάσθη ὁ Κλεομένησ, ἵνα μὴ εὐρεθῇ μεταξὺ δύο ἐχθρῶν, νὰ ἀνακεῖθῃ ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ εἰσ Σπάρτην, ὅπωσ παρασκευασθῇ ὀλοσχερότερον εἰσ τὸν ἐπικείμενον κρίσιμον ἀγῶνα. Ὁ Ἀντίγονοσ, ἐν τῷ μεταξὺ τοῦτωσ κατέλαβε τὸν Ἀκροκρίνθον, προέβη εἰσ Ἄργοσ, ἀνῆλθεν ἐκεῖθεν εἰσ Μεγάλην πόλιν, ἐκ τῆσ ὁποίασ ἐξέβαλε τὴν σπαρτιατικὴν φρουράν, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰσ Αἰγίον ὅπου ἤρεθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμῶν ἀπάντων τῶν συμμάχων· καὶ τότε ἐμβάλων αὐτίσ εἰσ τὴν Ἀρκαδίαν, ἐκυρίευσε τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενόν καὶ τὴν Μαντίνειαν, ἐφόνευσεν ἢ ἐξηνδραπόδισεν ἅπαντασ τῆσ τελευταίασ ταύτησ πόλεωσ τοὺσ κατοίκουσ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἀπόσταςιν, καὶ, ἐνοικίασ ἐκ νέου καὶ μετονομάσασ Ἀντιγόνειαν, ἐδωρήσατο αὐτὴν εἰσ τοὺσ Ἄργεῖουσ, παρὰ τοῖσ ὁποίοισ διεχειμάσε τῷ 223—222.

Δὲν ἔμεινε δὲ οὐδ' ὁ Κλεομένης ἐν τούτοις ἀργός. Ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου ἐπικαλουμένου, τοῦ τότε ἐν Αἰγύπτῳ βασιλευόντος, καὶ ἐνταῦθα, ἵνα αὐξήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὸν στρατὸν καὶ πορισθῇ χρήματα, ἀνεκήρυξεν ἐλεύθερον, ὡς περιοικόν, πάντα εἴλωτα ἄστεις καταβάλλῃ ὁ μῶας. Εἰσπράξας δὲ τοιοῦτοτρόπως τάλαντα 500 καὶ προσκαθοπίστας διςχιλίους ἀνδρας, κατέσχε τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ, ἐπειδὴ οἱ Μεγαλοπολίται δὲν ἠθέλησαν νὰ προσνεύωσιν ἑαυτοὺς ἐκείνῳ, μιμούμενος μέχρι τινός τὸ πρὸ μικροῦ ἐν Μαντινεῖα ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόγου πρᾶχθῆν, κατέσκαψε τὴν πόλιν ἀφοῦ ἐλεγήτησεν αὐτήν, ἵνα πορισθῇ καὶ ἄλλα χρήματα, ὧν εἶχεν ἀπαραίτητον ἀνάγκην πρὸς συντήρησιν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἔπειτα δὲ, ἤδη διαχειμᾶζοντος τοῦ Ἀντιγόγου ἐν Ἄργει, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολικὴν, ἐδήλωσε τὴν χώραν καὶ ἐπέστρεψεν ἀνενόχλητος εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τοῦτο τοῦ πολέμου ἔτος, ὁ Κλεομένης, εἰ καὶ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν ἐπὶ τέλους περιεσταλμένος, δὲν κατεβλήθη ἔτι, ἀλλ' ἠδυνήθη μάλιστα καὶ νὰ διαπράξῃ ἐπιθετικὰς τινὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὅμως ἔτος 222, κατετροπώθη. Ὁ Ἀντίγονος, ἀθροίσας ὅλον αὐτοῦ τὸν στρατὸν, συγκείμενον ἐκ 30,000 περίπου Μακεδόνων, Ἰλλυριῶν, Ἀκαρνάνων, Ἠπειρωτῶν, Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ μισθοφόρων, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ· ὁ δὲ Κλεομένης ἠσφάλισε μὲν καὶ τὰς ἄλλας εἰς ταύτην εἰσόδους, ἰδίως ὅμως κατέλαβε μετὰ 20,000 ἀνδρῶν, τὰ περὶ Σελλασίαν στενὰ, ὑποθέτων ὅτι δι' αὐτῶν μάλιστα θέλει ἐπιχειρήσει τὴν ἔφοδον ὁ Ἀντίγονος· ὅπερ καὶ συνέβη τῷ ὄντι. Ὅθεν ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ κρίσιμος μάχη. Ὁ Κλεομένης ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ αὐτήν, παρατείνων τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἂν ἤξευρεν ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὅτι, τούτου ἕνεκα, ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα εἰς τὰ ἴδια, δὲν ἠθελε δώσει βεβαίως αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ τελειώσῃ διὰ μῆος τὸν παρόντα πόλεμον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπερχομένου ἐκείνου, ἠθελε μείνει κύριος τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤξευρε τί συνέβαιναν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ὥστε ὑποχωρῶν ὑπέθετεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἠδύνατο νὰ διατρέψῃ πολὺ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Καὶ ἦτο μὲν δύσκολος εἰς πάντα εἰσβάλλοντα ὁ ἐν αὐτῇ πόλεμος, ἀλλὰ δὲν ἠθελεν ἀρά γε ὁ Ἀντίγονος εὔρει συμμάχους πολλοὺς εἴλωτας, πολλοὺς περιοίκους, καὶ Σπαρτιάτας ἴσως οὐκ ὀλίγους, δυσηρεστημένους κατὰ τῶν μεταρ-

ρυθμίσεων τοῦ Κλεομένου; Τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἠθελον ἀποβῆ ἐκ τούτου δυσχερέστατα. Καὶ ἔπειτα τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων. Εἶχεν ἀρά γε χρήματα ἱκανὰ ἵνα συντηρήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ πολὺ; Τελευταῖον, ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο μὲν εὐαριθμότερος τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ὁ περὶ Σελλασίαν χώρος ἦτο ὀχυρότατος· ὥστε, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἀπεφάσισεν ν' ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα. Καὶ ἠγωνίσθη γενναίως. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδας, ἀρχὼν τῆς μῆος πτέρυγας, ἀνεδείχθη πάντῃσιν ἀνεπίτηδαιος· ἔπραξεν καὶ οἱ ἐχθροὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφάλματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοὺς εὐρέθη νέος τις ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ φύσις αὐτῆ ὑπογράφει τὸ τῆς στρατηγίας δίπλωμα, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οἴκοθεν ἐπληρώθη τὰ ἡμαρτημένως πρᾶχθέντα, ἐνῷ οὐδεὶς ὄπῃσιν περὶ τὸν Εὐκλείδαν ἱκανὸς νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ βασιλέως τούτου. Ὅθεν πίπτει οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν σὺν αὐτῷ, οἱ δὲ λοιποὶ τρέπονται. Τότε ὁ Κλεομένης, καθ' οὗ εἰς τὴν ἑτέραν πτέρυγα ἐπετέθη αὐτὸς ὁ Ἀντίγονος, ἀντέστη μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον, ἀλλὰ θεωρῶν τὸ ἐπίλοιπον τῆς στρατίας διαλυθῆν καὶ δεινῶς ὑπὸ τῆς φοβερᾶς μακεδονικῆς φάλαγγος πιεζόμενος, καὶ πλείστους ὄτους ἀποβαλὼν ἀνδρας, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὡσαύτως νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὐδὲ παρέμεινεν ἐν Σπάρτῃ, διότι δὲν ἔδωκε τί ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ ἐν Πελοποννήσῳ· ὅθεν κατελθὼν ἀμέσως εἰς Γύθειον, ἐξέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἠλπίζε πάντοτε βοήθειαν, ὅπου ὅμως ὁ μετ' ὀλίγον διαδεξάμενος τὸν Πτολεμαῖον Γ' Εὐεργέτην, ἀνάξιος, Πτολεμαῖος Δ', ὁ Φιλοπάτωρ, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν, ὥστε ἐγένετο αὐτόχειρ.

Τοιαύτη ὄπῃσιν ἠέχθαι τῆς γενναίας τοῦ Κλεομένου ἐπιχειρήσεως. Ἄν δὲν ἀντιπαρετάσσεται ἐκ τοῦ συστάδην, ἠθελε, διὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰλλυριῶν, ἀπαλλαγῆ μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀντιγόγου· ἂν εἶχεν ἐπιτηδειότερον κατὰ τὴν ἑτέραν πτέρυγα ἡγεμόνα, ἠθελε πιθανώτατα νικήσει ἐν Σελλασίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἢ οὕτω τυχὸν ὑπερισχύσας, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἰδρῶσῃ ἐν Ἑλλάδι νέαν διαρκῆ αὐτονομίαν κατὰστασιν. Τοιαύτη ἦτο ἡ ὀλική καὶ ἠθικὴ ἀτονία τῆς Σπάρτης, τοσαύτη ἢ ἀντιζηλία τῶν πόλεων, καὶ τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ οἱ πρόθυμοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων, ὥστε τὸ θναῖον τοῦ Κλεομένου, θάσσαν ἢ βράδιον, ἠθελε πάντοτε ματαιωθῆ.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀντίγονος, γενόμενος ἤδη κύριος τῆς Σπάρτης, κατήγγησε τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἡττηθέντος ἀντιπάλου, ἠνώρθωσε τὸ τῶν ἐφόρων ἄξιωμα καὶ ἀπέλειπεν ἐπὶ τινα χρόνον διοικητὴν αὐτῆς, ἢ, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, ἐπιστάτην, τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην, μεθ' ὃ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μακεδονίαν. Καὶ ἐξέβαλε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀπέλανε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 221 ἔτους, καταλιπὼν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φίλιππον τὸν τοῦ Δημητρίου υἱόν.

Μετὰ τὴν ἐν Σελλασία μάχην, ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψεν αὐτῆς εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, τῶν νεωτέρων μάλιστα, κατέκρινον πικρῶς τὸν Ἄρατον ἕνεκα τῆς παλινφθίας ἣν ἔδειξε, παραδοὺς τὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς Μακεδόνας, οὓς μετὰ τοσοῦτου κοπού ἐκεῖθεν προηγουμένως ἐξέβαλεν. Ἡ γνώμη αὕτη ἤθελεν εἶναι ὀρθή ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη ἐλπίς τοῦ νὰ σωθῇ οἰκοθεν ἡ αὐτονομία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ ἐπειδὴ πεπεισμεθα ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα οὔτε ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία οὔτε ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ ὅτι μόνη ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία παρεῖχεν ἔτι πιθανὰς τινὰς ἐγγυήσεις ἐπιτυχίας τοῦ εὐγενοῦς τούτου σκοποῦ, ὁμολογοῦμεν βεβαίως ὅτι ἡ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διαγωγὴ τοῦ Ἄρατου παρίσθησι παράδοξόν τινα πρὸς τὴν ὄλην προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἀντίφασιν, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν αὐτὴν ἀξιοκατάκριτον ἀφορῶντες εἰς τὸ κοινὸν καὶ μόνιμον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος συμφέρον. Τὸ κοινὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος συμφέρον ἦτο νὰ μὴ ὑποκύβῃ εἰς τὴν ξενικὴν ἐκείνην δυναστείαν, ἣτις, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας ὀρρωμένη, εἶχεν ἤδη καθυποτάξει τοὺς ἐν τῇ κἀτῷ Ἰταλία καὶ Σικελίᾳ Ἑλληνας, καὶ ἤρχισε νὰ ἀπτεταί τῶν παραλίων τῆς χερσονήσου ἡμῶν. Ἄν ὑπῆρχε δὲ ἔτι τρόπος νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἐκείνου, ὁ τρόπος οὗτος συνίστατο εἰς τὸ νὰ συνταχθῶμεν ἅπαντες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν μοναρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας ἡγεμονίαν, τοσοῦτῃ μᾶλλον ὅσῃ ὁ νέος βασιλεὺς Φίλιππος, εἰ καὶ μόλις ἐπτακαίδεκάετης τὴν ἡλικίαν, εἶχε πολλὰ προσωπικὰ καὶ κυβερνητικὰ προτερήματα, ἰδίως δὲ ἐξαιρετὸν πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ δεξιότητα. Τὸ δυστύχημα λοιπὸν δὲν ἦτο ἔτι εἰς αὐτὸν παρεδόθη ἡ τόχη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι, διὰ τὰς ἀδιορθώτους ἡμῶν ἐμφυλίους διενέξεις, διὰ τὰ ποικίλα πολιτικὰ σφάλματα εἰς τὰ ὅποια περιέπεσαν ὁ Φίλιππος, ἐπὶ δὲ πᾶσιν, ἕνεκα τῆς δαιμονίου ἐπιτηδεϊότητος μεθ' ἧς ἡ Ρώμη ἤξευρε νὰ ὠφεληθῆ: ἐκ τῶν περιστάσεων τού-

τῶν, οὐδ' αὐτὴ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἠδυνήθη ν' ἀνίστη ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀκαταχώριστον πολιτικὴν μᾶλλον ἢ στρατιωτικὴν τῆς Ρώμης ὑπεροχὴν.

Καὶ ὅς χρόνους ἐδασίλευσαν ὁ Φίλιππος, οἱ Ρωμαῖοι: εἶχον ἤδη καταλάβει τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Οἱ Ἰλλυριοὶ, ὠφελήθentes ἀπὸ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου προκύψασαν ἐν Ἑλλάδι γενικὴν ἀνωμαλίαν, καὶ τὴν ἐξαθένεισιν τῆς ἡπειρωτικῆς βασιλείας, εἶχον συγχροῦσαι κράτος μέγα, ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀγρώνος, ἀλλὰ κράτος ληστρικόν. Ἐπειδὴ δὲ προσέβαλον πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Ἰταλίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ κατετροπύθησαν ὅσοι μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσοι οἱ Ρωμαῖοι εὗρον συσχερόν ἐπιτήδειον ἕνα τῶν αὐτῶν: Ἑλλήνων, Δημητρίων τὸν ἐπικαλούμενον Φάριον, ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς δαλματικῆς νήσου Φιάρου. Ἐκ τῶν ἀπειρηθέντων τότε ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κράτους τμημάτων, τὰ μὲν, ἦτοι ἡ Κέρκυρα καὶ τινες ἑλληνίδες πόλεις τῆς Ἰλλυρικῆς παράλιας, ἀνεγνώρισαν τὴν ρωμαϊκὴν προστασίαν, τὰ δὲ ἐδόθησαν τῷ Δημητρίῳ εἰς ἀμοιβὴν τῆς προδοσίας αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ ὀμοσπονδία καὶ ἡ ἀχαϊκὴ, ἀπαλλαγείσαι τῶν πειρατειῶν ἐκείνων, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν κερφόρον ἕνος εὐγνωμοσύνην διὰ τρόπον σαφῶς ἀπαδεικνύοντος αὐτοῦ μὲν τὴν ὑπεροχὴν, αὐτῶν δὲ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησαν νέας πειρατείας, οἱ Ρωμαῖοι: ἐξέβαλον τῷ 219 τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐφημέρου αὐτοῦ κράτους, καταφυγόντα τότε πρὸς Φίλιππον τῆς Μακεδονίας βασιλέα.

Ἐνῷ λοιπὸν τηλικούτος ἀπὸ δυσμῶν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος, δεινὸς ἐξερράγη ἐν τῇ ἐνταύθα Ἑλλάδι ἐμφύλιος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀγῶν, ὁ καλούμενος «συμμαχικός» πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 221 μέχρι τοῦ 217. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀφορμὴν ἔδωκαν αἱ ληστεῖαι τῶς ὁποίας οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Μεσσηνίων ὁτινες, ἀπελπισθέντες, ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι, στρατιωτούμενοι ὑπὸ τοῦ πάντοτε ἀτυχοῦς ἐν πολέμῳ Ἄρατου, ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Φίλιππος, καθὼ προστάτης τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀναλαβὼν τὸν ἀγῶνα κατετρόπισσε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς καὶ ἐμβάλην εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδήμωσεν αὐτὴν ἀνηλεῶς.

ὄστε καλλίστη ἦτο τότε ἡ περίστασις τοῦ νὰ ὑποκύψῃ τελευταίον καὶ αὕτη ἡ αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν καὶ νὰ ἐθρεθῶσιν οὕτω πᾶσαι αἱ ἐνταῦθα δυνάμεις ἡνωμέναι κατὰ τοῦ ἀπειλοθντος αὐτάς ἐκ δυσμῶν πολεμίου, ὅτε, διὰ τὴν ἀστασίαν τοῦ Φιλίππου, ἐματαιώθη αἴφνης τὸ αἰσιον τοῦτο ἀποτέλεσμα. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος, διατρίβων ἤδη παρ' αὐτῷ, ἐμελέτα πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ῥωμαίους· καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν αὐτοὺς περιπλακέντας εἰς τὸν δεῦτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, καὶ δεινῶς πιαζομένους ὑπὸ τοῦ μεγαλοφουοῦς τῶν Καρχηδονίων στρατηγοῦ Ἀννίου, τοῦ μετενεγκόντος τὸν ἀγῶνα εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Δημήτριος συνεδούλευσε τὸν Φίλιππον νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀννίου ἵνα συμπληρωσῇ οὕτω τὸν ὄλεθρον τῶν Ῥωμαίων.

Καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη ἡ συμβουλὴ δὲν ἦτο κακὴ· διότι ἂν ὑπῆρξε ποτε ἐλπίς νὰ καταβληθῇ ἡ Ῥώμη, ἡ ἐλπίς αὕτη τότε μάλιστα ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ὅτε ἡ πόλις ἐκείνη ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἀννίου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγκαίρως ἐνούμενος ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐπιτύχῃ· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἀνεπιτήδεις διεξήχθη. Ἐν πρώτοις ὁ Φίλιππος δὲν συνεπλήρωσε τὴν χεῖρσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ, πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην «ὥστ' ἔχειν ἀμφοτέρους ἂ νῦν ἔχουσι,» περιστείας μὲν αὐτοὺς οὐσιωδῶς, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον καταλιπὼν ὑπάρχουσαν τὴν ὁμοσπονδίαν ἣτις φυσικὸν ἦτο νὰ προσενηθῇ μετ' ὀλίγον νέα σκάνδαλα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Φίλιππος, ἀντὶ νὰ δράμῃ τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίου, κατέτριψεν ἑτη ὅλα εἰς ματαίαν πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, δοὺς οὕτω εἰς τοὺς Ῥωμαίους καιρὸν νὰ παραγάγῃσι νέους ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος περισπασμούς. Ἐφόντι οἱ Ῥωμαῖοι, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὑποκινούσιν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐξάπτεται ἐκ τούτου αὐθις μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου πόλεμος, καθ' ὃν, διαρκέσαντα ἀπὸ τοῦ 211 μέχρι τοῦ 204, οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οἱ δὲ Σπαρτιάται καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος Α' μετὰ τῶν Αἰτωλῶν. Μόνοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐννοεῖται, ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου· ὁ μὲν Φίλιππος διεκωλύθη ἐξ αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἐλληνικαὶ δυνάμεις ἐπὶ ματαίῳ ἠναλώθησαν. Καὶ ὅτε τελευταίον συνωμολογήθη, ἀκόντων τῶν Ῥωμαίων, εἰρήνη, οὗτοι ἀνεγνώρισαν μὲν αὐτὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐπέγραψαν ἴδια πρὸς τὸν Φί-

λίππον συνήκασι· ἀλλ' ἐπραξάν τοῦτο μόνον ἵνα λάβωσιν ἐν τῷ μεταξὺ καιρῷ νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν Καρχηδονίων καὶ δυνηθῶσιν ἔπειτα ἀνετώτερον νὰ καταβάλωσι τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἐπραττον ὅ,τι ἠδύνατο ἵνα ἐκκολύνωσι τὸ ἔργον τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἀνέκτησαν δι' ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν (σελ. 335) ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ κολακεύωσιν ἀσχερῶς πάντα ἰσχυρὸν δυνάστην· οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχον κατὰ νοῦν εἰμὴ ληστείας καὶ δηλώσεως· οἱ Σπαρτιάται περιέπεσον ἀλληλοδιαδόχως εἰς χεῖρας ποικίλων κακούργων· ἡ δ' ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὑψίστατο μὲν πάντοτε, ἀλλ' ἐξῆρτάτο ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε δυστυχῶς περιπίπτων εἰς ἀλλεπάλληλα πολιτικὰ ἁμαρτήματα. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἐν τῷ καιρῷ εἶχεν ἤδη ἀποβάλει τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν, παρήγαγε τὸν ἐπιτηδαιότερον τῶν στρατηγῶν αὐτῆς. Ὁ Ἄρατος ἀπέθανε τῷ 213, καὶ τότε παρήλθεν εἰς μέσον ὁ νέος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἶδομεν διάπρῆσαντα κατὰ τὴν ἐν Σελασία μάχην, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οὐ μόνον στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν ἔσοχα, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 208, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνηγορεύθη στρατηγὸς τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Φιλοποίμην ὀκτάκις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καί, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βελτιώσας τὸν στρατὸν, πρὸ πάντων δὲ ὑποχρεώσας τοὺς πλουσιωτέρους τῶν Ἀχαιῶν νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτοπροσώπως, καὶ ἀσκήσας αὐτοὺς λαμπρῶς, ἐνίσχυσε τὴν συμπολιτείαν· ἀλλὰ ἐνίσχυσε αὐτὴν ὡς πρὸς τοὺς γείτονας Πελοποννησίους, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπενήργησεν οὐδ' ἠδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ. Περὶ τοῦ Φιλοποίμηνος λέγομεν ὅ,τι εἶπομεν περὶ τοῦ Κλεομένους· αἱ περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἐμελλον ἀπαραιτήτως νὰ ματαιώωσιν ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἄπασαν τὴν ἀξίαν. Ὁ Φιλοποίμην ἐπωνομάσθη ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οὐδένα εἶχε τῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν συνεργόν. Ἴνα λάβωμεν δ' ἐννοίαν τινα τῆς ἡλικίας καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν περιέπεσε τότε ἡ Πελοπόννησος, βίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Σπάρτης. Ἐν Σπάρτῃ κατέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένους τὴν ἀρχὴν ἀνθρωπὸς τις κοινός, ὁ Λυκοῦργος, ὅστις δὲν διετήρησεν αὐτὴν εἰμὴ διὰ ληστρικῶν ἐπι-

δρομῶν. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, προήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνὴρ ἕτερος ἀγνώστου καταγωγῆς, ὁ Μαχανίδας, πράξας τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, ἐμπνεύσας τρόμον μέγαν δι' ἀδιακόπων κακουργιῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς ἀχαϊκῆς ὀμοσπονδίας καὶ ὑποστηριχθεὶς κατὰ τούτων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φιλοποίμην ἐνίκησεν αὐτὸν περὶ Μαντινείαν ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ τὴν ὁποίαν ὡς στρατηγὸς συνέκρότησε, καὶ ἐφόνησεν ἐνταῦθα τὸν τύραννον ἰδίᾳ χειρὶ τῷ 207. Ἄλλ' ἐπιτεθεὶς ἤδη κατὰ τῆς Σπάρτης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τρίτου τυράννου, πολὺ δεινότερου τῶν προηγουμένων, τοῦ Νάβιδος, ὅστις, ἀπωθήρας τοὺς ἐχθροὺς, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐφόνησεν ἀμέσως ἢ ἐξώρισεν ἅπαντας τοὺς πλουσίους Σπαρτιάτας, ἀφοῦ διὰ δεινῶν βασάνων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὴν περιουσίαν, συνυμολόγησε συνθήκην ἐπίσημον μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης, ὠχώρωσε τὴν Σπάρτην, κατέστησεν αὐτὴν ὀρηκτήριον ὄλων τῶν κακούργων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄρξας ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη, διετέλεσε ληλατῶν τὰς γείτονας πολιτείας. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν περιήλθεν ἡ πατρίς τοῦ Βρασίδου, τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου! Ὁ δὲ Φίλιππος, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν ἀπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν Ῥωμαϊκῆς δυναστείας, ἀντὶ ν' ἀσχοληθῆ νὰ ἐνώσῃ ἐπὶ τούτῳ δι' ἐπιτηδεῖων συμμαχιῶν ἅπασας τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ἀπεναντίας, ὡς ἂν φιλοτιμούμενος ν' αὐξάνῃ τὰς ὑφισταμένας διαιρέσεις, ὑπέλαβε τότε ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περσῆ, πρὸς τοὺς Ῥοδίους, καὶ πρὸς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ δηλώσῃ τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἔλθῃ εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀνεδείχθη, κατὰ ξηρὰν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, στρατηγὸς ἐπιτήδειος· εἶναι ὅμως ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ῥόδιοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περσῆ, ζητήσαντες διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς βουλῆς, ἔδωκαν εἰς ταύτην ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον ἐν ἔτει 200, ἀφορμὴν τοσοῦτον μᾶλλον καλήν, ὅση πρὸ δύο περίπου ἔτων εἶχον τελειώσει τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, ἐντελῶς ταπεινώσαντες τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.

Ὁ Πολύβιος ἐπιχειρῶν νὰ ἐξηγήσῃ διατὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τέλος ὑπερίσχυσαν ἅπασης τῆς οἰκουμένης καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποδίδει τὸν θρίαμβον τοῦτον κυρίως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀντιπαραθέσωμεν τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα πρὸς τὸ Ῥωμαϊκόν· ἡ τοιαύτη πραγματεία ἤθελε παρατρέψῃ τὸν λόγον ἡμῶν εἰς θεωρίαν καὶ συζητήσεις, ἀλλοτρίας τῆς παρούσης πραγμασεως. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῶν μεσῶν τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐτάχθη ἡ Ἑλλάς, διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἦτο ἀνεπιτηδεῖα πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους· καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτάχθη αὐτὴ ἡ Ῥώμη ἀπὸ Αὐγούστου, ἠδυνήθη νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ τρεῖς ὄλας ἑκατονταετηρίδας τὸ κολοσσιαῖον αὐτῆς κράτος. Δὲν θέλομεν ὡσαύτως τολμήσει νὰ ἀμφισβητήσωμεν ὅσα περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμοῦ λέγει ὁ Πολύβιος καὶ νὰ ἀντεῖπωμεν εἰς τὴν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου κρίσιν ἀνδρὸς οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδεῖου νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν· ὥστε παραδεχόμεθα ὅτι ὁ στρατιωτικὸς τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμὸς ἦτο τελειότερος τοῦ μακεδονικοῦ. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ὀμιλοῦντες περὶ τοῦ μακεδονικοῦ, περιλαμβάνομεν ἐν αὐτῷ τὸν ἰδίως ἑλληνικόν, οὐ μόνον ὡς ὀμολογουμένως ὑποδεέστερον ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἤδη ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας. Καὶ τοι ὅμως ὀμολογοῦμεν τὴν πλειοτέραν ἐκείνην περὶ τὰ πολεμικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν Ῥωμαίων, δὲν νομίζομεν ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξεν ἢ κυριωτάτη τοῦ ὀριστικοῦ αὐτῶν θριάμβου αἰτία. Ἡ φάλαγξ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, ἀλλ' ἀ καὶ βραδύτερον, κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ κράτους ἡμέρας, ἐνέπνεεν εἰς ἐτὶ τρόπον εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου αὐτοῦ, βεβαιούντος ὅτι, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Περσέως, ὁ Ῥωμαῖος ὑπατος Λεύκιος, ἀνὴρ πολλοὺς ἰδῶν καὶ διαπράξας ἀγῶνας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρύψῃ ἀπὸ τῶν φίλων ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε «φοβερώτερον

καὶ δεινότερον φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς.» Καὶ τὰ πράγματα συμ-
μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην, διότι ὁ μακεδονικὸς στρατός, καὶ τοὶ
ἐπὶ τέλους ἠττηθεῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, πολλάκις ὅμως ἠρουνήθη ν' ἀν-
θέξῃ εἰς αὐτούς. Ἄλλα λοιπὸν ὑπῆρξαν τὰ κύρια τῆς κατατροπώσεως
τοῦ ἐλληνισμοῦ αἰτία· πόρρω μὲν ὅτι, ὡς πολλάκις προσεξήγησαμεν, τὰ
ἐλληνικὰ πολιτεύματα περιεῖχον ἀνέκαθεν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα
ταχείας ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς ἀναλώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἐνῶ ἡ
Ῥώμη τοσοῦτον συνετῶς ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα αὐτῆς, ὥστε ἐπὶ
μακρότατον δὲν ἔπαυσε προάγουσα καὶ συντηροῦσα τὴν ἀκμὴν αὐτῆς·
προσεχῆ δὲ αἰτία, τὰ προεκτεθέντα τοῦ Φιλίππου ἁμαρτήματα, ὅστις
δὲν ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ συμπῆξῃ εἰς ἐν τὰ διάφορα τοῦ ἐλληνισμοῦ
στοιχεῖα, αἱ ἀδιόρθωτοι τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν ἀντιζηλιαὶ· αἱ ἀεί-
ποτε διακωλύσασαι τὴν ἔνωσιν ταύτην καὶ ἡ θαυμαστὴ πολιτικὴ ἐπι-
τηδεύσις τῶν Ῥωμαίων. Ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος αὐτῶν διήρ-
κεσεν ἔτη τέσσαρα περίπου, ἀπὸ τοῦ 200—197· κατὰ τὰ δύο πρῶτα,
οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσαν καὶ ἐπέσθησαν ὅτι δυσκόλως θέλουσι· κα-
τορθῶσει τι ἐνόσω αἱ ἐνταῦθα ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι· συμπράττουσι μετὰ
τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἴεν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστῶσιν ἀπὸ
τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτὰς, πρότεινοντες τὸ τῆς
ἐλευθερίας δέλεαρ, εἰς τὸ ὅποιον ἤξευρον ὅτι αἱ πολιτεῖαι ἐκεῖναι ἦτο
ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι· καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐπέμψαν ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ πολέ-
μου, τὸν ὑπατοῦν Τίτον Κοϊντίον Φλαμινίου, ἀνδρᾶ γινώσκοντα κάλ-
λιστα τὰ ἐλληνικὰ ἦθη καὶ τοὺς ἐλληνικοὺς τρόπους καὶ συνδύζοντα
τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος. Ὁ Φλαμινίος κα-
τώρθωσε τρόπον ν' ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐξαιρέσει τῶν Ἀκαρ-
νῶνων, ὅλα τὰ λοιπὰ ἐλληνικὰ ἔθνη· καὶ ἠνάγκασεν οὕτω τὸν βασιλέα
νὰ προτείνῃ λόγους περὶ εἰρήνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ δὲν
ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, κατ' εἰσῆγγῆσιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς,
ἀπαιτοῦντος ἐπαχθεστέρους ἔρους, ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος τοῦδοῦ τοῦ ἡ
ἐκβάσις ἦτο ἤδη ἀναμφίβολος, διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συμμάχους τοὺς
Ῥοδίους, τὸν Ἄτταλον, τὴν αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, τὴν ἀχαϊκὴν
ὁμοσπονδίαν καὶ αὐτὸν τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν, ὁ δὲ Φίλιπ-
πος εἶχε μὲν συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ',
ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, διαπαυδαγωγηθεὶς ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Ῥω-
μαίων, ἐγκατέλιπε τὸν σῆμμαχον αὐτοῦ, ὅστις ἄλλους ἐπικούρους ἤδη
δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνους τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Οὐδὲν ἦττον ὁ Φίλιππος δὲν

ἐπτοήθη καὶ ἠγωνίσθη μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ τόλμης. Ἀλλὰ
συγκροτηθέντος ἀγῶνος κρισίμου, τῷ 197, περὶ Κυνὸς κεφαλᾶς τῆς
Θεσσαλίας, ἠττήθη τελευταῖον· ὑπεχώρησεν ὅμως ἐπιτηδεῖως καὶ διε-
ξήγαγε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις τοσοῦτον συνετῶς, ὥστε
δὲν ὑπέκυψεν εἰς ἔρους βαρύτερους τῶν πρὸ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φλα-
μινίου ἀπαιτηθέντων. Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκεῖναι ἦσαν ἤδη
δεινότεραι, διότι ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὄλων
τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον, νὰ παραδώσῃ ὀμη-
ρον ἓνα τῶν υἱῶν καὶ νὰ καταβάλλῃ χίλια τάλαντα ὧν τὰ ἡμίση πα-
ραυτικά, τὰ δὲ ἡμίση, κατὰ φόρους, εἰς ἔτη δέκα. Ἐτιμωρήθησαν δὲ
καὶ αἱ καὶ οἱ κάγαθοι Ἀκαρνᾶνες διὰ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον πίστιν·
διότι καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ Λευκίου Κοϊντίου, ἀδελφοῦ τοῦ Τί-
του Κοϊντίου Φλαμινίου, ἐδιάσθησαν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς κε-
φαλᾷ νίκην νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Ταύτης τῆς πρὸς Φίλιππον συνθήκης τῶν Ῥωμαίων ὁ ἐπαχθέστερος
ἔρος δὲν ἤτο οὔτε ἡ χρηματικὴ ζημίαι, οὔτε ἡ τοῦ στόλου παράδοσις,
ἀλλὰ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας ὄλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν,
ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν εἰμὴ ὅτι διασπᾶται μὲν ἡ ἐνότης τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ, τὰ δὲ μεμονωμένα αὐτοῦ κλάσματα ἐκτίθενται τοῦ λοιποῦ εἰς
τὴν διάκρισιν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου
ὅτι ἄλλοτε ἐγένετο διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν· ὥστε καὶ ἀπὸ
δυσμῶν, ὡς καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἅπαντες τῆς Ἑλλάδος οἱ πολέμιοι τὴν
διαίρεσιν αὐτῆς ἐπέζητουν νὰ νομιμοποιήσωσι, παρεκτός μόνον ὅτι οἱ
Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης πολὺ ἐπιτηδειότερον
ἢ οἱ Πέρσαι, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' οὐ πολὺ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔλαβον
ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῶσι καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον
ἐλληνικὰ πράγματα. Εἶπομεν ἄλλοτε ὀλίγα τινα (σελ. 301) περὶ τῶν
δύο πρώτων διαδόχων τοῦ Σελεύκου, τοῦ ἰδρύσαντος τὸ συριακὸν
κράτος. Μετὰ τὸν Ἀντιόχον Α' καὶ τὸν Ἀντιόχον Β' ἐβασίλευσαν
ἀλλεπαλλήλως δύο Σέλευκοι οὐδὲν ἦττον τῶν προκατόχων ἀνίκανοι,
μέχρις οὐ μετὰ τὸν Σέλευκον Γ' (υἱὸν τοῦ Σελεύκου Β' καὶ ἕγγονον
τοῦ Ἀντιόχου Β') ἡ βασιλεία περιήλθεν, ἐν ἔτει 224, εἰς τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ Ἀντιόχον Γ', ὅστις ὁμολογουμένως εἶχε πολλὴν ἀξίαν, ἀλλὰ
δυστυχῶς, πρὶν φθάσῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνότητά τινα

καὶ ἰσχύον, περιεπλάκη εἰς τὰς παγίδας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀντίοχος Γ' κατέβαλε κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη τοὺς στασιάζοντας σατράπας τῆς Μηδίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ τῷ 217 ἐνίκηθη περὶ Ῥαφίαν, πόλιν Παλαιστίνης, ὑπὸ Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, παρ' οὗ ἐξήγησε ν' ἀναλάβῃ τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατακτηθείσας χώρας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ προκατόχων· ὠνομάσθη «Φιλοπάτωρ» διότι ἤλπισεν οὕτω ν' ἀποτρέψῃ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, διετέλεσε δὲ διὰ παντὸς ὑποχείριος ἀνθρώπων μαθητῶν, παρεσύρθη ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ κακουργήματος εἰς κακουργήματα, ἀπὸ ἀσελγείας εἰς ἀσελγείαν καὶ ἐθανάτωσε πλείστους τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν. Ἀλλὰ τινὲς ἐκ τῶν συμβούλων ἐκείνων δὲν ἐστεροῦντο πανουργίας καὶ ἐπιτηδειότητος, οἷον ὁ Σωσίδιος· τὸ κράτος ἦτο πλούσιον, αἱ τότε περιστάσεις τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν παρεῖχον εὐχερῶς συμμάχους καὶ μισθοφόρους, ὥστε οὕτω ἐξηγεῖται πῶς ὁ Πτολεμαῖος Δ' ἐνίκησε τὸν Ἀντίοχον Γ'. Ἡ ἦττα αὕτη δὲν ἐκώλυσε τὸν τελευταῖον νὰ εὐδοκίμησῃ ἔπειτα, εἰς ἐπανειλημμένας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπεκλήθη ἀπὸ τούτων Μέγας. Ἐπανελθὼν δ' ἐκεῖθεν συνεμάχησε μετὰ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἣτις διετέλει τότε σφόδρα τεταραγμένη διὰ τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πτολεμαίου Δ'. Τότε λοιπὸν, ἐνῶ ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσε τὰς ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατεχομένας ἐν τῇ Θράκῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις, ὁ Ἀντίοχος ἀνεκτίσατο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην. Καὶ ὅλοι μὲν οὗτοι οἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς πόλεμοι ἦσαν ἀκαιροὶ καὶ ὀλέθριοι, διότι οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἐξ ἐναντίας ὄφειλον νὰ ἐνωθῶσι πρὸς ἀλλήλους ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀντιθέσωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἴσου ἄπαντες ἐκινδύνευον· ἀλλὰ τὰ ἐπακολούθησαντα ὑπῆρξαν ἔτι θλιβερώτερα. Δύο τοῦλάχιστον τῶν βασιλέων τούτων ἦσαν ἠγνωμένοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς εἶδομεν, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀντίοχος, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ πρώτου. Ἡ κοινοτέρα λοιπὸν σύνεσις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Ἀντίοχον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συμμάχου αὐτοῦ· ἀλλὰ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν πρέσβων τῆς Ῥώμης, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς σχεδὸν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας,

μέχρις οὗ, καταδληθέντος τούτου, οἱ πανουργοὶ αὐτοῦ νικηταί, ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον, ἀπήτησαν καὶ ἀπὸ Ἀντιόχου τὴν τε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου ἀπόδοσιν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅσας εἶχε κατακτήσει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς. Ὡς τε οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ ἔλαβον πᾶσαν ἀνεσιν ἵνα κατατροπώσωσι τὸν Φίλιππον καὶ ἀνεδείχθῃσαν πρόμαχοι τῆς ὑποτιθεμένης ἀνεξαρτησίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, συγχρόνως παρίσταντο προστάται καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ δὲ Ἀντίοχος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμονοῦτο, μόνους δὲ συμμάχους παρέλαβεν ἀπροσδοκίτως ὅπως οὖν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες περιήλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς φίλους αὐτῶν Ῥωμαίους, διότι, ἐλπίσαντες νὰ λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, εἰδὼν τὴν προσδοκίαν αὐτῶν ταύτην ματαιωθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Φίλιππον συνήκης, καθ' ἣν ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων.

Μετὰ μόνων λοιπὸν τῶν Αἰτωλῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἀντίοχος, ἐν χειμῶνι τοῦ ἔτους 192, τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον· καὶ, διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐγένετο ἡμέσως κύριος τῆς Εὐβοίας. Ἀλλὰ πάλιν περιέπεσαν εἰς ἄνεα σφάλματα. Ἀφοῦ ἐπραξε τὸ λάθος τοῦ νὰ μὴ συμμαχήσῃ ἐγκαίρως μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἤδη, προτείνας ἀξιώσεις εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῆς νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Πλὴν τούτου, ἀντὶ νὰ καταλάβῃ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ῥωμαίων τὰ ἐπικαιρότερα χωρία, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ γάμους ἀκαίρους ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ὑπὸ τὸν ὑπατον Γλαβρίωνα, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου, κατέκτησε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν τῷ 191. Τότε μόλις ἐξυπνήσας ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀντίοχος μετέβη εἰς τὴν στερεάν· ἀλλὰ μὴ ἔλαβὼν ἀποχρῶσαν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν συνδρομὴν καὶ κατατροπωθεὶς περὶ Θερμοπύλας ὑπὸ τοῦ Γλαβρίωνος, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν ἐνόουν νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν οὐδ' ἐκεῖ ἀνενόχλητον. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 190, ἕτερος αὐτῶν ὑπατος, ὁ Σικελίων, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξάμηνον ἀναχωρῆν καὶ λαβὼν τὰ πιστὰ παρὰ Φιλίππου, διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Ῥωμαϊκὸς στόλος δις ναυμαχήσας πρὸς τὸν συριακὸν κατέβαλεν αὐτόν. Ὁ Ἀντίοχος μάλιστα ἤδη προέτεινε λόγους περὶ εἰρήνης· οἱ Ῥωμαῖοι

ἤθελον τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ ταπεινώσιν καὶ ἐπέτυχον ὅ,τι ἤθελον νικῆσαντες αὐτὸν, τῇ 190, εἰς μάχην κρίσιμον, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὴν λυδικὴν πόλιν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιπύλῳ. Διὰ τῆς νίκης ταύτης κατέστησαν κύριοι καὶ διαιτηταὶ τῆς Ἀσίας. Ἐτι ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πολλὰκις οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν εἶπον καὶ ἐκήρυξαν «ἦν βασιλεὺς Ἀντίοχος ὁ Μέγας» ὅπερ ἔστι, πρὶν ἔτι τὸν νικῆσωσιν, ἀπεφάσισαν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀπαρallάκτως καθὼς ὁ Ναπολέων Α΄ ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας περὶ πολεμίων βασιλέων καὶ ἐθνῶν. Μετὰ δὲ τὸ ἐν Σιπύλῳ κατόρθωμα, ἅπανα ἡ Ἀνατολὴ ἐπροσκύνησε τοὺς νικητὰς ταπεινῶς. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατηγῶν οἵτινες μετ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατετρόπωπᾶν ποτε τὸν Δαρεῖον, οἱ Ἀντίοχοι, οἱ Πτομελαῖοι, οἱ Ἄτταλοι, ἔπαθον ἤδη παρὰ Ῥωμαίων ὅ,τι πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε πάθει ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς παρ' Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων· διότι ὁ ἑλληρισμὸς διέδωκε μὲν τὴν γλῶσσαν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν τέχνην αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ συναπεκόμισε μὲθ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας τὸ πατροπαράδοτον καὶ ἐπάρατον τῆς διχονοίας καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πνεῦμα, ἐν οἷς ἠγάλασε τὸς ἠθικὰς καὶ ὀλικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπέβη ἤδη ἀνίσχυρος νὰ ἀνθῆξῃ εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τῶν Ῥωμαίων τόλμην, ἀλκὴν, ἐπιτηδειότητα, ἣς πρῶτιστος ὄρος εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἐνότῃς. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης Β΄ ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου· καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτειῶν καὶ πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτοὺς πρεσβεῖαι ἀπεκδεχόμεναι εὐπειθῶς διαταγὰς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ε΄ ἐπολιτεύθησαν, ἔτι πρὸ τῆς ἡττης τοῦ Ἀντιόχου, ὡς ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης· ὁ δὲ Ἀντίοχος αὐτὸς, μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἡτταν, ἐνῶ ἐκυριάρχει ἔτι ἀπὸ Συρίας μέχρις Ἰνδοῦ, ἐπεμψεν ὡσαύτως εἰς τὴν κοσμοκράτορα πόλιν πρεσβεῖαν ἐπίσημον ἵνα ἀξιωθῇ παρὰ τῆς εὐμενείας τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης τοὺς ὁποίους αὐτὴ ἤθελεν εὐδοκῆσαι νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῇ. Καὶ οἱ ὄροι ὑπῆρξαν βαρεῖς. Ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ πληρώσῃ μὲν ἐντὸς 12 ἐτῶν τάλαντα 12,000, νὰ παραδώσῃ δὲ ἅπαντα τὰ πολεμικὰ πλοῖα, τοὺς ἐλέφαντας καὶ τινὰς Ἕλληνας πρόσφυγας. Τὰς δὲ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τὸν Ἀντίοχον χώρας διένειμαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν, δωρησάμενοι τὸ μὲν πλεῖστον εἰς

τὸν Εὐμένην, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τοὺς Ῥοδίους, διότι δὲν ἤθελον ἔτι νὰ μεταβάλωσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς ἐπαρχίαν ἰδίαν, πρὶν γίνωσιν ἐντελῶς κύριοι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ οὔτε τοὺς Αἰτωλοὺς, τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιόχου, ἐλησμόνησαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 189 ἐπέβαλον αὐτοῖς εἰρήνην δι' ἣς ὁ πέννης ἐκεῖνος λαὸς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ 500 τάλαντα, ἐχωρίσθησαν τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἅπαντα τὰ μὴ αἰτωλικά χωρία καὶ ὁ αὐτὸς ἐξασθενήσας δῆμος, ὁ τῶν Αἰτωλῶν, ὑπεχρέωθη νὰ τηρῇ ἀδόλως «τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων.»

Πρόδηλον δὲ ἦτο ὅτι τὴν αὐτὴν τύχην ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ λάθῃ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Καὶ μὲν διὰ τῆς εἰρήνης ἣτις συνωμολογήθη τῇ 197 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ἀνεγνωρίσθη ἡ αὐτονομία ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν· καὶ ἐγένετο ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς πανηγυρικῶς, διότι ὁ Φλαμίνιος, ἐλθὼν ἐν ἔτει 196 ἐκ Μακεδονίας εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἴσθμια, ἀνήγγειλεν ἐνταῦθα διὰ κήρυκος, ὅτι «ἡ σύγκλητος ἡ Ῥωμαίων καὶ Τίτος Κοῖντιος στρατηγὸς ὑπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφίεσιν ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φωκέας, Λοκροὺς, Εὐβοεῖς, Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλοὺς, Περραιβοὺς». Ὁ δὲ πρὸς τὸν Τίτον ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους ἕνεκα τοῦ κηρύγματος τούτου ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε, καθὼς λέγει Πολύβιος, «παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον.» Ἐννοεῖται δὲ ὅτι παρέμειναν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι πρὸς τούτοις οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιαταί, μὴ περιληφθέντες εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο, διότι καὶ προηγουμένως ἢ δὲν ὑπήγγοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν ἢ εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ αὐτῆς. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐλευθερία ἐκεῖνη καὶ ἡ αὐτονομία ἢ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιτραπέισα εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατέστη δῆλον ἐκ τῶν ἀμέσως ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φλαμίνιου πραχθέντων· διότι κατέλιπε Ῥωμαϊκὰς φρουρὰς εἰς τὰς κατακτηθείσας πόλεις, ἀφήκε τὴν Σπάρτην ὑπὸ τὸν αἰσχρὸν τύραννον Νάβιν, καὶ, καθίσας ἐν Ἐλατεῖα δικαστήριον, ἐρρῦθμισεν αὐτοδικαίως, ἐν ὄψει τῆς Ἑλλάδος ὅλης, τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα, προγυμνάζων οὕτω τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τελευταῖον δὲ συγκροτήσας ἐν Κόρινθῳ μεγάλην ἐθνικὴν

σύνοδον καὶ λαλήσας ἑλληνιστὶ πρὸς τὰ συρρεύσαντα ἐκεῖ πλήθη, προέτρεψεν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Ρώμην τοὺς Ἑλληνας, οὔτινες συγκινηθέντες διὰ τὴν τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοιαν τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὑποκριτοῦ, ἔχυσαν δάκρυα ἀγαλλιάσεως· τὸ δὲ θαυμαστότερον ἔκλαυσε καὶ ὁ Φλαμινίνος αὐτός! Τοιαύτη αὐτονομία ἦτο ἀδύνατον βεβαίως νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ. Τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἔθνη μικρὰ, τὰ ὅποια οὕτως ἢ ἀναλόγως πως προστατευόμενα καὶ παιδαγωγούμενα ὑπὸ ἰσχυροτέρων, σώζουσιν οὐδὲν ἦττον τὴν αὐτοτελή ὑπαρξίν· ἀλλὰ τοῦτο διότι σήμερον παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις ἐκείνοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι, ἐπίσης ἰσχυροὶ, οὔτινες δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ὀλοσχερῆ ἐξαφάνισιν τῶν ἀσθενεστέρων ἔθνοτήτων, ἐνῶ τὸ πάλαι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, εἰς μόνος ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἰσχυρὸς δυνάστης, ἀπὸ τῆς ὀρέξεως τοῦ ὁποίου ἐξηρτάτο ἡ τύχη ἄλλων τῶν λαῶν. εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τοιούτων ἀνεξελέγκτων καὶ ἀπεριορίστων δυναστῶν ἡ ὄρεξις εἶναι ἀπληστος καὶ ἀκόρεστος. Δὲν λέγομεν τοῦτο ἵνα παραπονεθῶμεν κατὰ τῆς Ρώμης· τὰ ἔθνη ὅσα εἶναι ἄξια ἐλευθερίας ἐπὶ τέλους σώζουσιν αὐτήν. εἴπομεν δὲ ὅσα εἴπομεν ἀπλῶς ἵνα ἐξηγηθῶμεν τὰ τότε μετ' ὀλίγον συμβάντα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαμινίνου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ οἱ Ρωμαῖοι, ἐπὶ τοῦ ἀντιοχικοῦ καὶ τοῦ αἰτωλικοῦ πολέμου, ἀφήκαν ἐπὶ τινα χρόνον ἤσυχον τὴν ἑλλην ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία ἐφάνη ἀναλαβοῦσα νέαν ζωὴν. Ὁ τύραννος τῆς Σπάρτης Νάβις, ἐπιχειρήσας τῷ 191 ν' ἀνακτήσῃ τὰς παραλίους λακωνικὰς πόλεις, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος· ζητήσας δ' ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐφονεύθη ὑπὸ τούτων, οὔτινες ἠθέλησαν νὰ γίνωσι κύριοι τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τότε οἱ Σπαρτιάται ἐπαναστάντες ἐξέβαλον τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ρωμαῖοι παρέδωκαν εἰς τὴν συμπολιτείαν ταύτην καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἡλείους, καθὼ συμμάχους διατελέσαντας τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Ὅστε περὶ τὸ 190 ἔτος ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία περιελάβεν ἅπασαν ἄνευ ἐξαιρέσεως τινος τὴν Πελοπόννησον· καὶ συνέδη τότε ὅ,τι οὐδὲ πώποτε ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος ἐποχῶν εἶχε πρότερον συμβῆ, ἡ τῆς χερσονήσου ταύτης ὑπὸ μίαν κυδέρνησιν ἕνωσις. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ διαρκῆσῃ πολὺ, διότι ἡ ἐνίσχυσις οἰουδήποτε μέ-

ρους τῆς Ἑλλάδος δὲν συνέφερον εἰς τοὺς Ρωμαίους. Μετ' ὀλίγον, ἀποστάντων τῶν Μεσσηνίων ἀπὸ τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας, οἱ Ρωμαῖοι ἀντὶ τῆς αἰτηθείσης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν συνδρομῆς, ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἠθέλον ἰδεῖ δυσάρεστως ὄχι μόνον τοὺς Μεσσηνίους ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους χωριζομένους ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Μικρὸν ἔπειτα οἱ Σπαρτιάται περιήλθον εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς· ἀμφοτέρων δὲ ἀποταθέντων πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ Βουλὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπάντησιν ἀμφίβολον καὶ ἐπιτηδεῖαν μόνον εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ, θεωροῦντες ὅτι δι' οἰκείας μόνον παρασκευῆς ἠδύνατο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἐπεμψαν ἐν ἔτει 183 κατὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν Φιλοποίμενα, ὅστις ἀπέκρουσε μὲν τοὺς ἀποστάντας, ἀλλ' ἠχημαλωτεύθη καὶ ἐφονεύθη. Καὶ ὁ μὲν ἐντ' αὐτοῦ αἰρεθείς στρατηγὸς Λυκόρτας, ὁ πατὴρ τοῦ Πολυδίου, ὁ τελευταῖος ἐγκριτος ἡγεμὼν τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας, νικήσας τοὺς Μεσσηνίους ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου, καὶ νὰ συνταχθῶσιν αὐθις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη Ἑλλάς, ὑπέκυψαν μετ' ὀλίγον εἰς νέα δυστυχήματα ἕνεκα τοῦ νέου πολέμου, τὸν ὅποτον οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀναγκασθεὶς νὰ παράσχη ἀξιόλογον εἰς τοὺς Ρωμαίους συνδρομὴν, ἠδημῶναι διὰ τὴν ὑποτελή θέσιν εἰς ἣν πρὸς αὐτοὺς περιήλθε καὶ ἀγωνιζόμενος ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτῆς, ἐρρῦμισε συνετῶς τὰ τε οἰκονομικὰ πράγματα καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, ἐγύμνασε καλῶς τὸν στρατὸν καὶ ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὰς γείτονας χώρας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀντέπραπτον παντὶ σθένει ὑποστηρίζοντες τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀποδεχόμενοι προθύμως ἔλα τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονα καὶ αἰείποτε αὐτὸν καταδικάζοντες ὡσάντις παρίσταντο ὡς διαιτηταί· ὥστε ὁ πόλεμος ἦτο ἀφευκτος, οὐδ' ἀνεβλήθη εἰμὴ διότι ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀποχρῶντως παρεσκευασμένος. Καὶ ἐν τούτοις ἀποθνήσκει ὁ Φίλιππος τῷ 179, τὴν δὲ βασιλείαν παραλαμβάνει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκληρονόμησε μὲν τὸ κατὰ Ρωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας Γένθιος καὶ οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστρου οἰκοῦντες Βαστάρναι, ἔθνος γαλατικὸν μετὰ Γερμανῶν ἀνάμικτον, προσέτειναν αὐτῷ συνδρομὴν ἐπὶ ὀλίγοις χρήμασιν·

ὁ δὲ, διὰ τὴν φιλαργυρίαν, ἀπεποιήθη τὴν συνδρομὴν ταύτην. Ἄλλὰ καὶ τὰς ἰδίας παρασκευὰς διέκοψεν, ἀπατηθεὶς ἐκ τῶν φιλικῶν διαβεβαιώσεων τοῦ πρέσβεως τῶν Ῥωμαίων Κοῖντου Μαρκίου Φιλίππου· καὶ τοῦτο ἐνῶ ἤξευρεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου Εὐμένης Β', ἐτι ἀπὸ τοῦ 173, καθυπέβαλεν εἰς Ῥώμην ὄρμαθὸν ὄλον κατηγοριῶν κατ' αὐτοῦ. "Ὅθεν ὅτε ἐν ἔτει 171 ἤρχισεν ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος τῶν Ῥωμαίων, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἕνα μόνον εἶχε κατὰ πρῶτον σύμμαχον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Ὀδρουσῶν Κότυν. Καὶ ἤλπιζε μὲν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἀλλ' αὕτη διηρημένη, ἀσθενὴς καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ῥαδιουργουμένη, οὐδεμίαν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν, ἐνῶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξ ἐναντίας εἶχον συμμάχους τοὺς Ροδίους καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Περγᾶμου. Οὐδὲν ἤττον κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦσαν ἀκαταγώνιστοι καὶ ὅτι ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἤθελον διασώσει τὴν ἀνεξαρτησίαν. Κατὰ δυστυχίαν οἱ μὲν Ἕλληνας δὲν ἤξευρον νὰ ἐνωθῶσιν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἤξευρον νὰ ἐπανορθῶσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Καὶ ἐν ἔτει 168 ἐπιτρέπουσι τὸν πόλεμον τοῦτον· εἰς Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα διαπρεπῆ ἐπὶ συνέσει καὶ τόλμῃ. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἐπαυξήσας τὸν στρατὸν καὶ ἀνορθώσας τὴν πειθαρχίαν, ἅμα ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠνάγκασε τοὺς Μακεδόνας νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Πύδνης, περὶ δὲ τὴν πόλιν ταύτην ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσέα, ὅστις ἔφυγε μὲν μετὰ τῶν θησαυρῶν εἰς Σαμοθράκην, ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπὸ τινος Κρητὸς ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, παρηκολούθησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἀπέθανε μετὰ τετραετῆ αἰχμαλωσίαν οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς Ἄλβαν Λόγγαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Μακεδονίας· μὴ θέλοντες ὅμως νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν διὰ μιᾶς εἰς ἐπαρχίαν, παρεσκεύασαν τὰ πάντα πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῇ ἐλευθέρου μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθῶς δὲ ὀλεθρίου πολιτεύματος. Διήρσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, ἀπαγορεύσαντες τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπιγαμίαν καὶ ἔγκτησιν, ὅπερ ἐστίν, ἀπαγορεύσαντες εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστης τῶν πολιτειῶν τούτων τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτήσιν εἰς τὰς ἄλλας πολιτείας, καὶ νὰ συνομολογῶσι γάμους μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων τούτων πολιτειῶν· τοῦτο δὲ ἵνα παρακωλύσωσι τὸν μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον καὶ τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπανάστασιν. Πλὴν τούτου ἠλάττωσαν μὲν τοὺς

πληρωτέους εἰς τὴν Ῥώμην φόρους ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῶν πρότερον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τελουμένων, ἀλλὰ δὲν ἐβελτίωσαν διὰ τοῦτο πολὺ τὴν τύχην τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη, ἐκτὸς τῶν φόρων ἐκείνων, νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὴν συντήρησιν τεσσάρων κυδερνήσεων ἀντὶ μιᾶς· ἐνῶ οἱ πόροι αὐτοῦ ἠλαττώθησαν οὐ μόνον διὰ τὴν καταστροφὴν πάσης ἐμπορίας, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐσφετερίσθησαν τὴν ἐπικαρπίαν τῶν ἀργυρείων, τῶν χρυσορυχείων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων· ὥστε ἀληθῶς εἶπειν πολὺ συμφερότερον ταύτης τῆς ὑποτιθεμένης αὐτονομίας ἤθελον εἶναι εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἐὰν ἡ χώρα αὐτῶν μετεβάλετο ἀπλῶς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὸ δὲ πάντων ἴσως δεινότερον, οἱ Ῥωμαῖοι ἠνάγκασαν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν διατελέσαντάς ποτε Μακεδόνας, δηλαδὴ ὅλους τοὺς πλουσίους, τοὺς ἐγκρίτους πολίτας νὰ μεταναστεύσωσιν, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, εἰς τὴν Ἰταλίαν· καὶ τοῦτο διότι ἡ παρουσία αὐτῶν δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ εἰσαχθὲν ἤδη εἰς τὴν Μακεδονίαν δημοκρατικὸν πολίτευμα! Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μετεχειρίσθησαν καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς Γένθιος, συμμαχήσας ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ Περσέως, συγκατετροπώθη μετ' αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τῶν ἐσχάτως ἐπίσης μετὰ τοῦ Περσέως, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ταχθέντων Ἡπειρωτῶν, ἐπεχείρησεν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος συστηματικὴν λεηλασίαν, καταστρέψας μὲν 70 αὐτῶν πόλεις, ἐξανδραποδισάμενος δὲ 150,000 ἀνθρώπων. Ὡσαύτως ἐτιμωρήθη καὶ ὁ Εὐμένης, διότι, ἀκμάζοντας τοῦ πολέμου, ἐνόησεν ὅποσον ὀλεθρίως εἶχε πολιτευθῆ καὶ ἐπεχείρησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Περσέως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίσχυσαν ἤδη τὸν βασιλεῖα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν πρὸς βλάβην τοῦ Εὐμένου, καθὼς πρότερον εἶχον προᾶξει αὐτὸν τοῦτον τὸν βασιλεῖα τοῦ Περγᾶμου πρὸς βλάβην τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περσέως. Τελευταῖον οἱ Ῥόδιοι, οἱ θελήσαντες ὁμοίως νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πτώσιν τῆς Μακεδονίας, ἐστερήθησαν τὴν Λυκίαν καὶ τὴν Καρίαν, καὶ πολυειδῶς ἐξουδενίσθησαν. "Ἴνα δώσωμεν δ' ἔννοιάν τινα τῆς ταπεινώσεως μεθ' ἧς ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἑλληνικὰ κράτη ἐπολιτεύοντο τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, παραθέτομεν αὐτολεξεῖ τὸ ἀκόλουθον τοῦ Πόλυβιου χωρίον, περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας ἐπέτυχε τότε τὴν τῶν Ῥωμαίων εὐνοίαν. «Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἦλθε, λέγει ὁ μεγαλοπολίτης ἱστορικός, καὶ Προυσίας ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ῥώμην, συγχαρησόμενος τῇ συγκλήτῃ καὶ τοῖς στρατη-

γοῖς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν. Ὁ δὲ Προυσίας οὗτος οὐδαμῶς γέγονεν ἄξιος τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος· τεκμήριαιτο δ' ἂν τις ἐκ τούτων. Ὅς γε πρῶτον μὲν, πρεσβευτῶν παραγεγονότων Ῥωμαϊκῶν πρὸς αὐτόν, ἐξυρημένος τὴν κεφαλὴν, καὶ πῖλεον ἔχων, καὶ τήβενναν, καὶ καλικίους, ἀπῆντα τούτοις, καὶ καθόλου τοιαύτη διασκευὴ κεκρημένος, ὡς ἔχουσιν οἱ προσφάτως ἡλευθερωμένοι παρὰ Ῥωμαίοις, οὗς καλοῦσι «λιβέρτους.» Καὶ δεξιωσάμενος τοὺς πρεσβευτάς, «ὄρατε, ἔφη, τὸν ἡμέτερον λιβέρτον ἐμέ, πάντα βουλόμενον χαρίζεσθαι, καὶ μιμεῖσθαι τὰ παρ' ἡμῖν.» Ἦς ἀγεναστέραν φωνὴν οὐ ῥᾶδιον εἰπεῖν. Τότε δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον γενόμενος τὴν εἰς τὴν σύγκλητον, στάς κατὰ τὸ θύρετρον ἀντίος τοῦ συνεδρίου, καὶ καθεὶς τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας, προσεκύνησε τὸν οὐδὸν καὶ τοὺς καθημένους, ἐπιφθεγξάμενος, «χαίρετε, θεοὶ σωτήρες!» ὑπερβολὴν οὐ καταλιπὼν ἀνανδρίας ἅμα δὲ καὶ γυναικισμοῦ καὶ κολακείας, οὐδενὶ τῶν ἐπιγενομένων. Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν κοινολογίαν, εἰσελθὼν, ἐπετελέσατο· περὶ ὧν καὶ τὸ γράφειν ἀπρεπὲς ἔστιν. Φανείς δὲ τελέως εὐκαταφρόνητος, ἀπόκρισιν ἔλαβε δι' αὐτὸ τοῦτο φιλόανθρωπον.»

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἡ ταπεινώσις δὲν ἦτο ἐτι τοσοῦτον αἰσχρά· καὶ ἐνταῦθα ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήτησαν νὰ ὠφελῆθωσιν ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων συμφορῶν καὶ ἐπέτυχον οὕτω παρὰ τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου τὴν εἰς αὐτοὺς παραχώρησιν τῆς Δήλου καὶ τῆς Δήμνου. Ἐπειτα ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἕτερα δεινὰ, ἡ ἐρήμωσις τῆς χώρας ἕνεκα πολλῶν αἰτιῶν, μάλιστα δ' ἕνεκα τῶν ἀδικοκώπων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἡ ἀδιόρθωτος τῶν πόλεων ἀντιζηλία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι ὀλέθρια διαιρέσεις, ἡ κακοήθεια πλείστων πολιτῶν προθύμων νὰ αἰσχροκερδήσωσιν ἐκ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν ἔπαυον ἐπιτηδεύειν ὠφελούμενοι ἀφ' ὄλων τούτων τῶν δεινῶν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀχαρνανίαν, τὴν Βοιωτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ καταμηνύσει ἀνθρώπων μοχθηρῶν, συνελήφθησαν πολλοὶ τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ὡς διατελέσαντες δῆθεν ὀπαδοὶ τοῦ Περσέως καὶ ἀπήχθησαν εἰς Ἰταλίαν. Τὰ αὐτὰ ἐγένοντο καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας, ἂν καὶ εὐσχημότερον ὀπωροῦν. Ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, ἀρχηγὸς τῆς σωφρονεστεράς μερίδος ἦτο ὁ καλὸς κάγαθὸς Λυκόρτας ὁ τοῦ Πολυβίου πατήρ. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι

αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ ὄντιου Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεισι τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἐγκριτωτέρους τῶν πολιτῶν, τὸν ἀριθμὸν 1.000, ὡς συνεννοηθέντας πρὸς τὸν Περσέα. Ἡ κατηγορία ὑπεδλήθη εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον· καὶ ἐνταῦθα οἱ πρέσβεις ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ μεταδώσιν οἱ χίλιοι ἐκεῖνοι εἰς Ῥώμην διὰ ν' ἀπολογηθῶσιν ἐκεῖ. Οἱ ἐπίσημοι οὗτοι πολῖται, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πολύβιος, ἐκρατήθησαν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ 17 ὄλα ἔτη, ὡς ὄμηροι, καὶ μόλις τῇ 151, μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας, ὄντας περὶ τοὺς 300, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν παρώξυνε τὸ κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσος καθ' ὑπερβολὴν, ἀλλ' ἀκαίρως· διότι τί ἡδύνατο ἡ ἀσθενὴς Ἑλλάς, διηρημένη μάλιστα εἰς ρωμαϊζοντας καὶ μὴ ρωμαϊζοντας, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι μετὰ τὸν ἐν τῇ μεταξὺ τούτῃ συμβάντα θάνατον τοῦ Λυκόρτα δὲν ἠτύχησαν πλέον νὰ λάθωσιν ἀρχηγὸν διακρινόμενον ἐπὶ χρηστότητι τοῦ ἀχίσιτον, ἂν ὄχι ἐπὶ ἰκανότητι; Ὁ ἐν ἔτει 150 προχειρισθεὶς στρατηγὸς Δάϊας, εἰς τῶν 300, δωροδοκεῖται 3 τάλαντα ὑπὸ τοῦ προηγούμενου στρατηγοῦ, τοῦ Σπαρτιάτου Μενακίδου, ἵνα σώσῃ αὐτὸν κατηγορηθέντα ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας τὴν Σπάρτην. Καὶ ἤδη ὁ Δάϊας, κινδυνεύων ὡσαύτως νὰ κατηγορηθῇ διὰ τε τὴν δωροδοκίαν ταύτην καὶ ἄλλας καταχρήσεις, ζητεῖ νὰ περισπάσῃ τὴν κοινὴν προσοχὴν καὶ προκαλεῖ νέας διενέξεις πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἧτις ἀεὶ πότε ἐπόθει ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑποβάλλεται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν βουλήν, ἧτις ἀποφαίνεται ὅτι θέλει πέμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους ν' ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τόπου περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ, προτρέπομενοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἐπομένου ἔτους Δαμοκρίτου, ἐνὸς ὄντος ὡσαύτως τῶν 300, δὲν περιμένουσι τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥωμαίων, ἀναβαλόντων ἐπιτήδες, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας· ἀλλ' ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Σπάρτης τὸς μᾶλλον θαρραλέως ὄσφ πρὸ μικροῦ νέα παρήχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν Μακεδονίᾳ πράγματα. Τῶντι τῇ 150 ἀνὴρ τολμητίας, ὄνοματι Ἀνδρίσκος, καλῶν δὲ ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως, διὸ καὶ ψευδοφίλιππος ἀποκαλεῖται, ὠφελήεις ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ δυσαρρεσκείας, ἀνηγόρευσε ἑαυτὸν βασιλεῖα, τῇ συνδρομῇ Θρακῶν τινων ἡγεμόνων, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν ἅπασαν, ἠπέλησε τὴν Θεσσαλίαν, καὶ, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνίκησε τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἰουδέντιον. Ἄλλ' ὁ μὲν

Ἄνδρισκος ἠττάται καὶ αἰχμαλωτεύεται ἐν ἔτει 148 ὑπὸ ἑτέρου στρατηγού, τοῦ Μετέλλου, ὅστις διὰ τὴν ταχεῖαν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβεν, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ «μακεδονικοῦ.» αἱ δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐχθροπραξίαι τῶν Ἀχαιῶν κατέπαυσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμάτων, ἐπὶ τῆς στρατηγίας τοῦ Δαίου, διαδόχου ἀναδειχθέντος τοῦ Δαμοκρίτου. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐν ἀρχῇ τοῦ 147, ἦλθε τελευταῖον ἢ πρὸ πολλοῦ ἀναγγελιομένη πρεσβεία, ἡ περὶ τὸν Αὐρήλιον Ὀρέστην, ὅστις, παρασταθεὶς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον, εἶπεν ὅτι ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων νομίζει δίκαιον οὐ μόνον ἢ Σπάρτην, ἀλλὰ καὶ ἢ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἢ Ἡράκλεια ἢ πρὸς Οἶτη καὶ οἱ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομένιοι νὰ χωρισθῶσι τοῦ ἀχαιικοῦ συνεδρίου. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἠρέθισε τὰ πνεύματα καὶ οἱ πρέσβεις περιβρίσθησαν. Ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον καρχηδονιακὸν πόλεμον, εἶτι δὲ καὶ τὸν οὐδὲν ἦττον δυσχερῆ ἰόηρικόν, ἔκρινεν εὐλογον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ μετριοφρονήσῃ καὶ ἔπεμψε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 147, νέαν πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ συμβιδιάσῃ τὴν μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀχαιῶν διαφορὰν, μηδένα λόγον ποιούσα τῆς εἰς τὸν Ὀρέστην γενομένης βλάβης. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ πρεσβεία ἀπῆλθεν ἀπρακτος. Ὁ δὲ τότε προχειρισθεὶς στρατηγὸς Κριτόλαος, καὶ οὗτος εἰς ὧν τῶν 300, παρεσκευάσθη ἐντὸς τοῦ χειμῶνος εἰς πόλεμον, κατέπεισε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἐπισήμως κατὰ τῆς Σπάρτης, συνεμάχησε μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδίων καὶ ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 146 τὴν πολιορκίαν τῆς Ἡρακλείας τῆς πρὸς Οἶτη, ἣτις, ἅμα μετὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ Ὀρέστου, ἀπέστη τῆς συμπολιτείας. Ὁ κατατροπώσας τὸν Ἀνδρίσκον Μέττελος, ἀνὴρ ὧν εὐγενὴς καὶ ἐπιεικὴς, εἶχε προσπαθήσει, δι' ἐπανειλημμένων παραινέσεων, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν τούτων, αἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ῥώμης εἰμῆ ὡς κατ' αὐτῆς γινόμεναι· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ τότε ἐπῆλθεν ἐκ Μακεδονίας κατὰ τοῦ πολιορκουμένου τὴν Ἡράκλειαν Κριτολάου. Ὁ δὲ, καίτοι ἦρχε στρατοῦ ἀξιολόγου, ὑποχωρεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἠττάται ὀλοσχερῶς περὶ Σπάρτην τῆς Λοκρίδος, εἰς μάχην μετὰ τὴν ὁποίαν ἐγένεον ἄφαντος, εἶτε καταποντισθεὶς εἶτε πῖων κύνειον. Καὶ τὴν μὲν στρατηγίαν τῶν Ἀχαιῶν ἀναλαμβάνει κατὰ τὸν νόμον ὁ τοῦ προηγουμένου ἔτους στρατηγὸς Δάιος, ὁ δὲ Μέτελλος, διατρίψας ἐπὶ τινα

καιρὸν εἰς Θήβας, ἔρχεται ἤδη εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ προτείνει πάλιν εἰρήνην ἐπὶ μόνῃ τῇ ὄρῃ τοῦ νὰ περισταλῇ ἢ ἀχαικὴ συμπολιτεία εἰς τὰς κυρίως ἀχαικὰς πόλεις. Ἀλλ' ὁ Δάιος ἐπιμένει, ἐπιχειρεῖ νέας στρατολογίας καὶ διενεργεῖ κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν νέαν σύνοδον τὴν ἐκικύρωσιν μὲν ἑαυτοῦ ὡς στρατηγού, τὴν ἀπόρριψιν δὲ τῶν ἐπιεικῶν προτάσεων τοῦ Μετέλλου. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνει ἐξ Ἰταλίας εἰς τὸν Ἰσθμὸν μετὰ στρατοῦ ἄλλου ὁ ὕπατος Λεύκιος Μόμμιος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ἐν τῷ μεταξὺ ἢ Βουλῇ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀχαιικοῦ τούτου πολέμου. Ὁ Μόμμιος ἦτο παντάπασι διάφορος τοῦ Μετέλλου, ἀνὴρ τραχὺς καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἀλλότριος· ἀποπέμφας δὲ ἀμέσως ἐκείνον εἰς Μακεδονίαν, ἣτις τότε μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, κατατροπώνει περὶ τὸν Ἰσθμὸν τὸν Δάιον, κυριεῖται ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον, φονεύει ἅπαντας τοὺς πολίτας αὐτῆς, ἐξανδραποδίζει τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἀρπάζει τὰ πολυτιμότερα ἀριστοτεχνήματα, ὅχι διότι ἀπέδιδεν ἀξίαν τινὰ εἰς αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, κατὰ τὸ τότε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπικρατήσαν ἔθος· καὶ τελευταῖον καταπυρπολεῖ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν ἣτις ἔκτοτε ἔμεινε περὶ τὰ 100 περίπου ἔτη ἔρημος. Ἐπειτα δὲ περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, καταβάλλει τὰ τεῖχη τῶν πόλεων ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφοπλίζει τοὺς κατοίκους, διαλύει τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Φωκίων, τῶν Βοιωτῶν, καταλύει τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγων ἅπανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν, ἀπαγορεύει τὴν ἐγκτήσιν, καταδικάζει τοὺς μὲν Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν 100 τάλαντα, τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς, εἰς τὴν Σπάρτην 200, καὶ ἐπιβάλλει εἰς ὅλας τὰς μεταλαβούσας τοῦ ἀγῶνος πόλεις φόρον ἑτησίως πληρωτέον εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἢ ἐνταῦθα Ἑλλάδος δὲν φαίνεται μεταβληθεῖσα ἔκτοτε εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν· τοῦτο δὲν ἐγένετο εἰμῆ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Οἱ πλείστοι μάλιστα τῶν προεκτεθέντων ἐπαχθῶν φόρων ἀνεκλήθησαν μετ' ὀλίγον διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Πολυβίου· αἱ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπολαμβάνουσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης αὐτονομίαν τινὰ ἣτις ὅμως, καθὼς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ προσεχεῖ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ εὐσχημὸς τις δουλεία.

Εἰς τοῦτο ἀπέληξεν ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν ὁ Φλαμινῖνος τοσοῦτον πανηγυρικῶς, πρὸ ἐνιαυτῶν πεντήκοντα, εἶχεν ἀνακηρύξει ἐν Κορίνθῳ.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἐχώρισαν τότε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἵνα εὐχερέστερον καταδάλωσιν αὐτὸν, ἔπειτα, διὰ νέων πρεσβειῶν καὶ νέων ἐλευθερίας ἐπαγγελιῶν, ἐχώρισαν τὰς ἐλληνικὰς πολιτείας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἰδίως παρέλυσαν τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἵνα εὐχερέστερον ὑπαγάγωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ τοῦτο τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους τὸ μέρος. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι πολλάκις εἶπομεν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν αὖθις ὅτι ἡ ὀλικὴ καὶ ἡθικὴ ἐκλυσίς εἰς ἣν εἶχε περιέλθει τότε ἡ Ἑλλάς, ὑπεβοήθησε πολὺ τὴν ἐπιτηδεῖαν ἐκείνην πολιτικὴν. Ὁ Πολύβιος, αὐτόπτης τῶν πραγμάτων ἱστορικὸς, ἔγραψεν εἰκόνα ἠλιθεράν τῆς ὀλιγανθρωπίας καὶ τῆς ἐρημίας τῆς τότε Ἑλλάδος, κύριον τοῦ κακοῦ τούτου αἷτιον θεωρῶν τὴν ἀλαζονείαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ῥαθυμίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιαύτη δὲ, ἐπιφέρει, ἐπεκράτησε κατὰ τὰς πόλεις, ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ἀλώσεως Κορίνθου, ἀκρισίας, ταραχῆ, δυσθυμίας, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων παρεφρόνησαν, πολλοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, ἅπαντες δὲ κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐεργέτημα τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος τὴν παροιμίαν «εἰ μὴ ταχέως ἀπολώμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθηνεν.» Τὰ τοιαῦτα δὲ δὲν συνέβαινον μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν πράγματα, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, περιέστησαν εἰς τοσαύτην καχεξίαν ὥστε ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε σχεδὸν ἔτη τὸ δίκαιον δὲν διεξήχθη παρ' αὐτοῖς, οὔτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων· καὶ τὰ μὲν δημόσια χρήματα κατεδαπανῶντο εἰς μισθοδοσίας τοῦ πλήθους, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ περιουσίαι δὲν κατελείποντο πλέον οὔτε εἰς τοὺς συγγενεῖς οὔτε εἰς τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους, ἀλλὰ κατηστυεύοντο εἰς εὐωχίας καὶ μέθας, «ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιωτῶν οἳς ὄπῃρχε δεῖπνα τοῦ μηνὸς πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα διατεταγμένων ἡμερῶν.» Οἱ Αἰτωλοὶ πάλιν ἐξηκολούθουν διάγοντες τὸν βίον ἀπὸ ληστείας· καὶ ἐνόσῃ μὲν ἠδύναντο νὰ λεηλατῶσι τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐκ τούτων ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, θεωροῦντες πᾶσαν γῆν πολεμίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένης τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπεμβάσεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ πορθῶσι τὴν Ἑλλάδα, κατήντησαν εἰς ἑαυτοὺς, δηλαδή εἰς δεινοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ φοβερὰς κατ' ἀλλήλων σφαγὰς, ὥστε ἀπεληρωθήσαν τὰς ψυχὰς καὶ μηδὲ ὑπετάσσοντο πλέον εἰς τοὺς προσεστῶτας αὐτῶν καὶ ἄρχοντας· «δι' ὅπερ ἦν ἀκρισίας καὶ παρανομίας καὶ φόνου πλήρη τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλίαν.» Παραπλήσια δὲ τούτοις συ-

νέβαινον καὶ κατὰ τὴν Ἠπειρον. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι τοιαύτη ἐλευθερία δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολὺ καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην ὑπερβολικῆς τέχνης ἵνα καταλύσωσιν αὐτήν.

Ὁ δ' ἱστορικὸς Πολύβιος, παρὰ τοῦ ὁποῦ διδασκόμεθα ταῦτα πάντα, εἶναι ἴσως ὅτι ἀλλίστον παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τῆς αὐτονομίας περίοδον. Ὁ Πολύβιος ἐγεννήθη ἐν Μεγάλῃ πόλει τῇ 205 καὶ ἀπέθανε τῇ 123. Ἀσκηθεὶς ἐκ νεότητος εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ πράγματα ὑπὸ τὸν πατέρα αὐτοῦ Λυκόρταν καὶ ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα, διατελέσας πρὸς τοὺς ἄλλοις ἵππαρχος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀπῆλθεν ἔπειτα, τῇ 168, εἰς Ἰταλίαν ὡς εἰς τῶν χιλίων ἐκείνων πολιτῶν οὔτινες κατηγορήθησαν ἐπὶ συνεννοήσει μετὰ τοῦ Περσέως. Ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἱστορίαν καὶ πολιτείαν· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὕτη συνέδεετο ἤδη μετὰ τῆς τύχης ὀλοκλήρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐγνώρισεν ἀκριθέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου τὴν ἕλην σύγχρονον τῆς περιόδου ἐκείνης ἱστορίαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀπλῶς μελέτην, ἀλλὰ, φύσει καὶ ἔξει πρακτικὸς ὢν ἀνὴρ καὶ σχετισθεὶς ἐν Ῥώμῃ πρὸς τοὺς ἄλλοις μετὰ τοῦ περιωνύμου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐκπορθητοῦ τῆς Καρχηδόνας καὶ τῆς ἐν Ἰδηρίᾳ Νουμαντίας, παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν στρατειῶν καὶ δὲν ἔπαυσεν οὕτω ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν διδασκόμενος τὰ κατὰ τὴν κοσμοκράτορα πόλιν. Οὕτω δὲ πολυτρόπως παρασκευασθεὶς, ἔγραψε καθολικὴν ἱστορίαν εἰς βιβλία 40, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταλύσεως Κορίνθου καὶ Καρχηδόνας. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων δὲν σφίζονται κατὰ δυστυχίαν ὀκέραια εἰμὴ τὰ πρῶτα 5, τῶν δὲ λοιπῶν ὀλίγα μόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ, τὸ τοῦ Πολυβίου ἔργον καίτοι τοσοῦτον ἡκρωτηριάσθη, θεωρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ὡς ἐν τῶν καλλίστων πρῶτων τῆς ἱστορικῆς τέχνης. Δὲν ἔχει βεβαίως τὴν χάριν τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἔχει τὸ δραματικὸν τοῦ Θουκυδίδου πάθος· δὲν ἔχει τὴν ἀττικὴν περὶ τὸ λεκτικὸν καθαρότητα τοῦ Ξενοφῶντος, ἔχει ὅμως προτερημά τι δι' ὃ ἀνεδείχθη πολὺ τῶν προκατόχων ἐκείνων ἀνώτερος καὶ προσήγγισε μᾶλλον εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, τοῦτο, ὅτι, πρὸς τὴν ἀκριβεῖ καὶ εὐκρινεῖ τῶν πραγμάτων ἐκθέσει, καταδεικνύει ἐκάστοτε καὶ τὰ αἷτια αὐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέ-

σματα· διὸ δικαίως ὠνόμασε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ «ἀποδεικτικὴν καὶ πραγματικὴν», καὶ κατέστησεν αὐτὴν διδασκικωτάτην εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνδρας παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς αἰῶνος. Ἰδίως δὲ παρὰ τοῦ Πολυβίου διδασκόμεθα τὰ κατὰ τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν, ἧτις ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ὁπωςοῦν λόγου ἀξία ἀπόπειρα, ἣν τὸ ἐνταῦθα ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησεν ἵνα διατηρήσῃ αὐτοτελὴ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία ὀφείλει χάριτας πολλὰς εἰς τὸν Πολύβιον· διότι, διαστὶ νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν, δι' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρετῶν καὶ κατορθωμάτων ἐκτήσατο ὄνομα μέγα ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, μάλιστα δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ὅτε ἐγένετο καὶ δὲν παύει γινομένη ἀντικείμενον ἀκαταπαύστου μελέτης. Ὡστε τῇ ἀληθείᾳ εὐλόγως μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία ὑπῆρξε προῖόν τῆς ἱστορικῆς τοῦ Πολυβίου μούσης μᾶλλον ἢ ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὕτη μούσα ὑπῆρξε προῖόν τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας.

Ἐνθὺ δὲ ὁ ἑλληνισμὸς κατέτριβεν, ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὰς ἐξησθενημένας αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἀσκόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ ἐπὶ τέλους, ὑποκύψας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, περιέπιπεν εἰς παντελὴ σχεδὸν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν νέκρωσιν, ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς διαδόσεως καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ δὲν ἦσαν βεβαίως οὐδὲ ἐκεῖ χρηστότεροι τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων· καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν πολιτικὴ δὲν ἦτο ἐπιτηδειότερα καὶ εὐτυχεστέρα. Ὁμολογοῦμεν ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ Περσίου, τῆς Βιθυνίας, οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον, εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἑσχατον βαθμὸν τῆς ἐξαχρειώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ αὐτοὺς ἑλληνισμὸς ἔσωξεν ἰκμάδα τινὰ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέμενεν ἀναμορφῶν τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς. Ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τούτοις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἄνευ πολλῆς ἐπιχωρίου ἀντιδράσεως, ἧτις, μηδέποτε παύσασα, ἀπέδῃ ἰδίως ἀξιοσημείωτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἧτοι περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ὅτι πρὸ καιροῦ τὰ ἰνδικὰ καὶ τὰ παρθικὰ φύλα εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνας καὶ ὑπὸ ἴδια θρησκευ-

ματα καὶ ἰδιώματα, ἧ ὅτι βραδύτερον διελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς κυριαρχίας καὶ ὑποτελείας δι' ὧν συνήπτοντο μετὰ τοῦ Σελευκιδικοῦ κράτους χώραι πλησιέστεραι, ὑπὸ ἰδίου διατελέσασαι δυνάστας οἷον ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Καππαδοκία. Ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ συνέβαινε ἀντιδράσις κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ διαρκῶν ἐπιχωρίων στάσεων, δια τῆς ἀναδιώσεως τοῦ ἀρχαίου αἰγυπτιακοῦ θρησκευματος καὶ διὰ τῆς παραδόξου ἐν τῇ αὐτῇ τε καὶ ἐν τῷ στρατῷ ἐπικρατήσεως τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν περιεποιήθησαν πολὺ οἱ Πτολεμαῖοι εἴτε διὰ τὸ βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν αὐτῶν πνεῦμα, εἴτε ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐπιτύχωσι δι' αὐτῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀξιώσεων ἃς δὲν ἐπαύσαν ἔχοντες ἐπὶ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ μᾶλλον ὅμως ἀξιομνημόνευτος πάλη ἦν ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπέστη περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ἢ κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ τότε γενομένη. Διότι μὴ λησιμονώμεν ὅτι τὸ μέγιστον ἀποτέλεσμα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐν τούτοις ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκλήροθη κατὰ πρῶτον καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰουδαίας εἶναι ὁ ἐπαγωγὸν πρὸ πάντων τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο. Τούτου ἕνεκα θέλομεν ἐπὶ μικρὸν ἐπιστήσει ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πάλην τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ ἐπιχώριον.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἕνεκα τῶν περὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης ἐρίδων τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων, διετέλεσαν ἠνωμένοι ὅτε μὲν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅτε δὲ μετὰ τῆς Συρίας· καὶ ὅλην μὲν σχεδὸν τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας μετὰ τῆς Συρίας. Ἀλλὰ, ἐπὶ πληρωμῇ φόρου εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους, διεφύλαττον τὸ πάτριον πολιτεύμα. Παρὰ τῷ προσηγομένῳ τοῦ λαοῦ Ἀρχιερεῖ, ὑψίστατο ἐν Ἱερουσαλήμ «Συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων», τὸ ὅποιον ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ μεταξῷ ὁμοῦς ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχιζε νὰ ἐπενεργῇ κελίθως εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεάς. ὥστε, περὶ τοὺς χρόνους τούτους, παρήχθη κατ' ὀλίγον παρ' αὐτοῖς μερὶς τις νεωτερίζουσα καὶ προσφιλὴς ἔχουσα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἥθη, ἀντιπολιτευομένη δὲ εἰς τοὺς θερμότερους ζηλωτὰς τοῦ πατρίου θρησκευματος καὶ πολιτεύματος. Ἐπὶ τέλους ἡ νεωτερίζουσα ἐκείνη μερὶς κατώρθωσε νὰ λάβῃ καὶ

αὐτὸ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανῆς (ἀδελφὸς μὲν ὢν καὶ διάδοχος Σελευκοῦ Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντιόχου Γ' τοῦ Μεγάλου, βασιλεύσας δὲ ἀπὸ τοῦ 175 μέχρι τοῦ 164) ἤξιώσε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀρχιερέως τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθεώρησεν ἐκείνους ἐξ αὐτῶν ὅσοι ἐπέμενον εἰς τὰ πάτρια ἥθη καὶ νόμιμα, ὡς στασιαστὰς. Συγχρόνως δὲ, ἐπειδὴ εἶχε χρεῖαν χρημάτων διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβληθέντα εἰς τὸν Ἀντιόχον Γ' φόρον, ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 170 τὴν Ἱερουσαλήμ, κατέλαβε τὸν ναόν, ἔκαυσε τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἐξήτησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὸ ἐλληνικὸν θρησκευμα καὶ τοὺς ἐλληνικοὺς θεοὺς. Περιέργος εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐν τῇ δευτέρῃ τῶν Μακκαβαίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων αὐτῶν ὀλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς χώρας τὸ ὅποτον ἐπεχείρησαν νὰ ἐκτελέσωσιν αἱ ἐλληνίζοντες ἐγχώριοι, τῇ τῶν Σελευκιδῶν συμπράξει. «Μεταλλάξαντος δὲ τὸν βίον Σελεύκου καὶ παραλαβόντος τὴν βασιλείαν Ἀντιόχου τοῦ προσαγορευθέντος Ἐπιφανοῦς, ὑπενόθευσεν Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς Ὀνίου τὴν ἀρχιερωσύνην, ἐπαγγελιάμενος τῇ βασιλεῖ δι' ἐντεύξεως ἀργυρίου τάλαντα ἐξήκοντα πρὸς τοὺς τριακοσίοις, καὶ προσόδου τινὸς ἄλλης τάλαντα ὀγδοήκοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπισχνεῖτο καὶ ἕτερα διαγράφειν πενήτηκοντα πρὸς τοὺς ἑκατὸν, ἐὰν συγχωρηθῇ διὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ γυμνάσιον καὶ ἐφηβίαν αὐτῷ συστήσασθαι, καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσόλοις Ἀντιοχεῖς ἀναγράψαι. Ἐπινεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς κρατήσας, εὐθέως πρὸς τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε. Καὶ τὰ καίμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλόδηρα βασιλικά . . . παρώσατο καὶ τὰς μὲν νομίμους καταλύων πολιτείας, παρανόμους ἐθισμοὺς ἐκαίνιζεν. Ἀσμένως γὰρ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν γυμνάσιον καθίδρυσε, καὶ τοὺς κρατίστους τῶν ἐφήβων ὑποτάσσων ὑπὸ πέτασον ἤγαγεν. Ἦν δ' οὕτως ἀκμὴ τις τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ πρόσθεσις ἀλλοφυλισμοῦ, διὰ τὴν τοῦ ἀσεβοῦς καὶ οὐκ ἀρχιερέως Ἰάσωνος ἀναγκείαν, ὥστε μηκέτι περὶ τὰς τοῦ θυσιαστηρίου λειτουργίας προθύμους εἶναι τοὺς ἱερεῖς, ἀλλὰ τῶν μὲν ναῶν καταφρονούντες καὶ τῶν θυσιῶν ἀμελοῦντες ἔσπυδον μετέχειν τῆς ἐν παλαιστρᾷ παρανόμου χορηγίας, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν.» Καὶ κατωτέρω. «Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξάπεστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρῶν νόμων καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πο-

λιτεύεσθαι. Μολῶναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσόλοις νεὼν, καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζεῖν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς ξυγίου.»

Τὸ καταπιεστικὸν τοῦτο πολίτευμα ἤγειρε τελευταῖον δεινὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ Ματθαῖος τῇ 167, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Ἀσαμοναίων ἢ Μακκαβαίων, ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ πέντε αὐτοῦ υἱοί, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος. Μετὰ τριῶν ἐτῶν πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι ἀναγκάζονται νὰ υποκύψωσιν εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἀντιόχου Δ' Ἀντιόχον Ε' τὸν Ἐπάτορα. Καὶ αἱ μὲν συνομολογηθεῖσαι πρὸς αὐτοὺς συνθήκαι διελαμβάνον ἐπιτρέπεται αὐτοῖς «τοῦ πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν ὡς τὸ πρότερον.» ἀληθῶς ὅμως ἐπεκράτει πάλιν ἐν Ἱερουσαλήμ ἡ ἐλληνίζουσα μερίς καὶ διέτριβε μάλιστα αὐτόθι ἐνίοτε στρατηγὸς τοῦ βασιλέως, ὥστε ἡ μερίς τῶν Μακκαβαίων ἦτο σφόδρα δυσηραστημένη καὶ ἀφορμὴν ἐξήτει εἰς ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπρασιῶν, πέμψασα ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις καὶ εἰς Ῥώμην «στήσαι αὐτοῖς φιλίαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοῦ ἀραι τὸν ζυγὸν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι εἶδον τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων καταδουλομένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείαν.» Πῶς νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὴν Ἀσιατὴν βασιλείαν Ἑλλήνων ὀνομάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ μετὰθεῖν εἰς τὰ ἐλληνικὰ καλοῦσι τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐπιβαλλομένου βίου, καὶ μεταβαίνειν εἰς τὰ ἐλληνικὰ τὸ αὐτὸ ἀλλαχοῦ ὀνομάζουσι καὶ εὐθέως πρὸς τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε, καὶ ἦν ἀκμὴ τις τοῦ ἐλληνισμοῦ, λέγουσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διαρρηδὴν ἐμφαίνοντα τὴν συνειδησιν ἣν εἶχον οἱ ἐγχώριοι ἐκεῖνοι ὅτι πρὸς τὸν ἐλληνισμὸν παλαίουσι τῶν δὲ νεωτέρων τινὲς ἀξιοῦσιν οὐδὲν ἦττον, ὅτι τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οὐδὲ ὁ βίος αὐτῶν πρέπον νὰ καλεῖται ἐλληνισμός.

Ἐπαναλαμβάνεται ἔπειτα ὁ ἀγὼν ἐπὶ Δημητρίου Α' καὶ Ἀλεξάνδρου Α'. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀναδείκνυται νικηφόρος Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, τῇ δὲ 160 ἠττάται καὶ πίπτει, ἡ δὲ Ἰουδαία καταδαμάζεται ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ κατασκευῆς πολλῶν φρουρῶν, διὰ παραλαβῆς ὁμήρων καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν εὐνοϊκὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους περίστασις, ἐμφύλιος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν

μεταξὺ Δημητρίου Α' καὶ Ἀλεξάνδρου Α', οὔτινες ἀμφότεροι, ἵνα προσλάβωσι σύμμαχον τὸν ἀδελφὸν καὶ διαδόχον τοῦ Ἰούδα Ἰωνάθαν, ἤρχισαν ἀντιφιλοτιμούμενοι· τίς πλείονας νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ παραχωρήσεις, μέχρις οὗ, περὶ τοῦ Δημητρίου, ὁ Ἀλεξάνδρος κατήντησε νὰ ἀναγράψῃ τὸν Ἰωνάθαν μεταξὺ τῶν πρώτων φίλων καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν τῇ 150 στρατηγὸν καὶ μεριδάρχην τῆς Ἰουδαίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρκεσθησαν οἱ Μακκαδαῖοι, ἀλλ' ὄφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἐξακολουθούσας στάσεις τῆς συριακῆς βασιλείας, κατέστησαν, ἐπὶ τε τοῦ Ἰωνάθαν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σίμωνος, κύριοι καὶ αὐτῆς τῆς Φοινίκης, καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι τῶν χωρῶν τούτων ἡγεμόνες. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὅτι μᾶλλον οἱ Μακκαδαῖοι ἐνισχύοντο, τοσούτῳ μᾶλλον ἐξελληνίζοντο, διότι, ἵνα ἐπιτυχῶς καταπολεμήσωσι τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον, ἠναγκάζοντο νὰ δανειζῶνται τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ διοργανισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, τὸ νομισματικὸν σύστημα, ὥστε ἤδη ἐπὶ Σίμωνος ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος εἶχεν ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ἀναπλασθῆ· αὕτη δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἐπικράτησις δὲν ἔπαυσε προαγομένη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ἰρκανοῦ, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 107 μέχρι τοῦ 105, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰρκανοῦ, Ἀριστοδούλου, ὅστις ἀνέλαθεν ἤδη καὶ τὸ βασιλικὸν τῆς Ἰουδαίας ἄξιωμα, ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ τὸ ἀκόλουθον 106 ἔτος, μάλιστα δὲ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀριστοδούλου, Ἀλεξάνδρου Ἰανναίου, ὅστις, βασιλεύσας μέχρι τοῦ ἔτους 78, πλείοτερον μὲν ἀπάντων τῶν προκατόχων ἐξέτεινε τὸ Ἰουδαϊκὸν κράτος, ἀλλ' οὐδὲν ἔσωζε πλέον τοῦ ἀρχαίου καὶ γνησίου Ἰουδαίου. Ὁ Ἀλεξάνδρος Ἰανναῖος ἐστηρίχθη ἐπὶ μισθοφόρων, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠλλοτριώθη πρὸς τὰ πάτρια ἦθη καὶ νόμιμα, ὥστε προεκάλεσε κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν τῶν πιστῶν Φαρισαίων ἣν δὲν ἐδάμασεν εἰμὴ διὰ τῆς τῶν ξένων συνδρομῆς. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν οὗτοι τῆς Ἰουδαίας, ὄφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἀδιαιρέτους ἐρίδας τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ μεγάλου Σελεύκου διαδόχων καὶ ἀπὸ τὴν συνδρομῆν ἣν ἐλάμβανον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων οὔτινες ἐκ συστήματος ὑπεστήριζον αὐτοὺς κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, ἀπέβαλον μὲν ἐπὶ τέλους καὶ ὀλοκληρίαν τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ συναπέβαλον ταυτοχρόνως καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδης ἐκτίσεν εἰς Ἱερουσαλὴμ παλαίστρας, θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον· κατὰ πᾶσαν τετρασχηρίδα ἐτέλει μεγάλους ἀγῶνας καὶ

ἐνὶ λόγῳ περιεδλήθη ἐντελῶς ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Καὶ μὲν, ἐν ἔτει 64, ἡττηθέντος τοῦ Ἀντιόχου ΙΑ' ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Πομπηίου, ἡ Συρία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν, ὁ δὲ Ἀντιόχος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Κομμαγενήν· καὶ τῇ 57, δολοφονηθέντος τοῦ ἐσχάτου τῶν Σελευκιδῶν Σελεύκου τοῦ Κυβισσακτοῦ, ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπόλειμμα τῆς πάλαι ποτὲ ἀχανοῦς ἡγεμονίας τῶν Σελευκῶν καὶ Ἀντιόχων· ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀντὶ νὰ περιστείλῃ τὸν τῆς χώρας ταύτης ἐξελληνισμόν, ἐξ ἐναντίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτωσιν αὐτοῦ καὶ παγίωσιν.

Καίρος δὲ εἶναι νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἄλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χωρῶν ἕσαι· εἴτε ἀνέκαθεν ἐλληνικαὶ οὖσαι, εἴτε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξελληνισθηταί, ὑπέκυψαν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν κοσμοκράτορα τῆς Ῥώμης δυναστείαν. Ἡ μικρὰ Ἀσία κατεκερματίσθη, μετὰ τὴν πρὸς Ἀντιόχον Γ' εἰρήνην τῶν Ῥωμαίων, εἰς πολλὰς πολιτείας, αἵτινες, διὰ τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἀντιζηλίαν καὶ διχόνοιαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὴν αὐτοτελῆ ἐθνικὴν ὑπαρξιν. Αἱ μᾶλλον λόγου ἄξιαι τῶν πολιτειῶν τούτων ἦσαν τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία, ἡ Ρόδος καὶ ὁ Πόντος.

Ἡ πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος αἰσχρὰ θωπεία τῶν βασιλέων τοῦ Περγάμου καὶ ἡ πανουργία μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεύθησαν τὴν προστασίαν τοῦ κυριάρχου ἐκείνου λαοῦ, ἵνα αὐξήσωσι τὸ κράτος αὐτῶν πρὸς βλάβην τῶν γειτόνων, κατέστη σχεδὸν παροιμιώδης. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἐπέμειναν μᾶλλον ὄλων τῶν λοιπῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας προστατεύοντες καὶ προάγοντες τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου καὶ πρωϊμώτερον καὶ εὐχερέστερον ὄλων τῶν λοιπῶν κατέστησαν λεία τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀτταλὸς Γ', ὁ ἐν ἔτει 138 διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἀτταλὸν Β', ὄχι μόνον τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα τῶν προκατόχων δὲν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μανιώδους ἀγριότητος παρεφέρετο. Φονεύσας δὲ τοὺς πλείστους συγγενεῖς, κατέλιπε διὰ διαθήκης τὸ κράτος εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῇ 133 ἔτει. Καὶ τις μὲν τῶν ἐγχωρίων, Ἀριστόνικος ὀνομαζόμενος, «δοκῶν τοῦ γένους εἶναι τοῦ τῶν βασιλέων,» λέγει ὁ Στράβων, ἐπεχείρησεν, ὄφελούμενος ἀπὸ τὴν ἀνάσκειουσαν τότε τὴν Ῥώμην ἐμφυλίαν τῶν Γράκχων στάσιν, νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς χώ-

ρας, ἀλλὰ τῷ 130 κατετροπώθη, τὸ δὲ Πέργαμον ἐκηρύχθη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἡ δ' ἐπαρχία αὕτη ἔλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας, ὡς ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον ἔκτοτε νὰ διακηρύξωσιν ὅτι μέλλει ἐπὶ τέλος νὰ περιλάβῃ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπερ καὶ ἐγένετο τῷ ῥόντι βαθμηδόν.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Βιθυνίας κατέστησαν, ὡς εἶδομεν, πρὸ καιροῦ διὰ τοῦ ταπεινοῦ αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολιτεύματος, ἀνάξιοι τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος. Κόλαξ τῶν ξένων ἐκείνων ὑπῆρξεν οὐ μόνον ὁ Προυσίας Α', ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προυσίας Β' καὶ ὁ ἐγγονος Νικομήδης Β'. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Νικομήδης Γ' κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη συμπράττων μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου Γ' τοῦ ἀναλαβόντος μακρὸν καὶ γενναῖον κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλιπὼν αὐτὸν ἐπολιτεύθη ὅπως οἱ προκάτοχοι καὶ ἐκκληροδότησεν ἐπὶ τέλος τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 75.

Οἱ Ρόδιοι οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοσοῦτον ἰσχυσαν διὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν καὶ τῆς συνέσεως, ἐξέπεσαν τῆς ἀκμῆς ἐκείνης περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν μὲν αὐτοὺς ὡς συμμάχους εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ' πολέμους, ἔπειτα ὅμως ἐζήτησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταθλίψωσι καὶ νὰ ἐξασθενίσωσι τοὺς Ρόδιους· ἐπὶ τούτῳ δὲ συνέδραμον τὴν Δήλον, ἀνεκήρυξαν αὐτὴν λιμένα ἀτελεῖ καὶ ἐπέτυχον μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ μὲν Δήλος κατέστη τὸ κυριώτερον ἐμπορεῖον τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Ρόδιοι τοσοῦτον ἐζημιώθησαν, ὥστε τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα ἡλαττώθησαν ἐντὸς μικροῦ εἰς τὸ ἕκτον τῆς προτέρας ποσότητος. Ἐν τούτοις ἡ Ρόδος ἐξηκολούθησεν, ὅπως καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ἀπολαμβάνουσα ἀνίσχυρόν τινα αὐτονομίαν, καὶ δὲν κατέστη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία εἰμὴ πολὺ βραδύτερον. ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ αυτοκράτορος, κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμῶν τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἄλλὰ ὀνομαστότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κράτος περὶ τοὺς χρόνους κατ' οὗς εὐρισκόμεθα ἀναδειχθῆ ὁ Πόντος, διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Γ' (σελ. 292). Ὁ Μιθριδάτης Γ' διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ τῷ 124 π. Χ., ἀνήλικος ἔτι· διακριθεὶς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῇ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ῥώμῃ καὶ ἐπιτηδειότητι, ἐμελέτησε πολλὰ

καὶ μεγάλα, ἐπιτυχῶν καὶ περιστάσεις πρὸς τοῦτο δεξιὰς. Τῷ ῥόντι οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἦσαν τότε ἀδιαλείπτως περιπελεγμένοι εἰς ἐπικινδύνους πολέμους ἢ εἰς ἐμφυλίους στάσεις· τὸ δὲ συριακὸν κράτος εἶχε περιέλθει διὰ τὰς περὶ ἀρχῆς ἐριδας τῶν ἡγεμόνων, εἰς πολλὴν ἀτονίαν· τὸ Πέργαμον, γινόμενον ἤδη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ αἱ ὅλως ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐξηρηγμένοι ἡγεμονίαι τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν ἀγορέστων στρατηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων τῆς κυριάρχου πόλεως. Ἡ Ἀρμενία, περὶ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατατροπώσεως τοῦ Ἀντιόχου Γ', κατέστη ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ συριακοῦ βασιλείου καὶ ἤδη προσέκυψαν ἐν αὐτῇ δύο κράτη, τὸ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κείμενον τῆς μεγάλης καὶ ἰδίως καλούμενης Ἀρμενίας· τὰ δύο ταῦτα κράτη οὐδεμίαν προστεῖνον ἀξίωσιν ὡς πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἶχον ἐν τούτοις κοινὸν πρὸς Μιθριδάτην συμφέρον νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πρόοδον τῶν Ῥωμαίων. Τελευταῖον αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον εἶχον καὶ οἱ Πάρθοι, οἵτινες, ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἀρσακίδας, εἶχον κυριαρχήσει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Ὅθεν ὁ Μιθριδάτης εὐλόγως ἀπέδλεψεν εἰς τὴν συγκρότησιν νέας ἀσιατικῆς αυτοκρατορίας, διότι ἤξευρε νὰ ὠφελῆθῃ ἀπ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐφευρέσεων καὶ θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος νὰ δώτῃ νέαν ψυχὴν εἰς τὴν βάρβαρον ἰσχὴν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Δὲν ἐπετέθη δὲ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐζήτησε τὸ πρῶτον νὰ καθυποτάξῃ ἅπαντα τὰ περὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον κατοικοῦντα βάρβαρα ἔθνη καὶ ἅπασας τὰς αὐτόθι ἰδρυθείσας ἑλληνικὰς ἀποικίας, ἵνα ἀπὸ τῆς κράσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων συγκροτήσῃ δύναμιν μεγάλην. Οἱ παρὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου κατοικοῦντες Ἕλληνες, ἐπειδὴ ἔπασχον ἀνεκαθεν ἀπὸ τῶν ληστρικῶν ἐθνῶν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσίας καὶ τοῦ Καυκάσου, ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐξελληνισθέντος ποτικῆς κράτους, ὥστε ὁ Μιθριδάτης τῷ 111 π. Χ. προσέθηκεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ κληρονομηθεῖσαν, ἐντὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χώραν, καὶ ἕτερον βασιλεῖον, τὸ ὅποιον ἐξετείνετο μὲν ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων συνόρων τοῦ Πόντου, περὶ ἅπαντα τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Θράκης, ὀνομάσθη δὲ Βοσπόριον κράτος, ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, παρ' ᾧ ἔκειντο αἱ δύο κύριαί αὐτοῦ πόλεις, τὸ Παντικαπαῖον καὶ ἡ Φαναγόρεια, ἀμφότεραι ἀποικίαι Ἑλληνικαί (σελ. 316

τοῦ πρώτου τόμου. Τοῦτο δὲ διαπράξας, ἐστράφη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ τότε ἤρchiσε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ῥώμης πόλεμος μακρὸς καὶ ἐναγώνιος, τοῦ ὁποίου μετέσχε καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ, καὶ ὅστις, μετὰ διαφοροὺς διακοπὰς, ἐπαναστάσεις καὶ περιπετείας, ἐτελείωσεν ἐν ἔτει 66 διὰ τῆς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μεταβολῆς τοῦ Πόντου καὶ τῆς εἰς τὸ Βοσπόριον κράτος περιστολῆς τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ βασιλέων.

Κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος 67, κατέστη καὶ ἡ Κρήτη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν τῷ ἀκολούθῳ βιβλίῳ, ὀμιλοῦντες περὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Τῷ δὲ 58, μία τῶν Κυπρίων μερῶν, δυσχερῆσθησα κατὰ τοῦ ἀρχοντος τῆς νήσου ταύτης ἡγεμόνος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων, προεκάλεσε τὴν ἐπέμεισιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν τῆς Κύπρου εἰς αὐτὸν ὑποδούλωσιν. Τελευταῖον καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἣτις, καὶ τοὶ ἐξηκολούθει ὑπὸ ἰδίου διατελοῦσα βασιλεῖς, πρὸ καιροῦ ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὰς θελήσεις τῆς Ῥώμης καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτῆς, τῷ 30 π. X., ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑστάτου τῶν Πτολεμαίων, Πτολεμαίου IB' τοῦ Διονύσου, καί, κατόπιν τούτου, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεοπάτρας.

Τοιοῦτοτρόπως ἔπεσον ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικὰ κράτη. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἀπέδαλεν οὕτω κατὰ τὴν πρώτην π. X. ἑκατονταετηρίδα, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, ὁ ἔθνικὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας. Ἐὰν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἠττήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων, ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας δὲν ἔπαυσεν ἀναδεικνύμενος νικηφόρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων ἐξελληνισθείσας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ῥωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ὁ ἑλληνισμὸς οὐδέποτε εἰσέδυσσε μέχρι τῶν σπλάγγων τῶν λαῶν τούτων ἵνα μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη, τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μόνῃ ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξε λατινικὴ, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἐξελληνίσθη ἐπὶ τέλος, ἐπὶ δὲ τῶν ἑρειπίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ

κράτους ἡγήθη κατὰ μικρὸν κράτος ἕτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, νόμοι, ἄρχοντες, βασιλεῖς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ὑπήκοοι, τὴν ἑλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν.

Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἀναδίωξις συνέθη πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' ὀλίγον προκύψας εἰς μέσον χριστιανισμὸς ἐταύτισε τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἄλην τὴν Ἀνατολήν, ὅπερ πάλιν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ μέγα γεγονός τοῦ ὁποίου ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ παρηκολούθησαμεν τὰς περιπετείας, ἧτοι εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολήν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν θεομοθεμάτων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπακράτησεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὄλων ἐν γένει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων κοινωνικῶν σχέσεων ὥστε παρεσκευάσθη τοιοῦτοτρόπως τὸ ὄργανον δι' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἐκρήχθη τὸ εὐαγγέλιον, ἔγραψαν καὶ ἐλάλησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνομοθέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τὸ ὄργανον ἐνὶ λόγῳ δι' οὗ ἀπεκαλύφθη, ἡρμηγυῆθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ θεόδοτον τοῦ χριστιανισμοῦ θρησκευμα. Πλὴν τούτου, διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς εἶδομεν, καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, καὶ συνεδυσάθη μετὰ τοῦ ἐπιχωρίου, ἐντεῦθεν δὲ συνέθη σύγκρισίς τις καὶ ταύτισμός τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατριῶν θεῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ἰσις λ. χ. ἐξωμοιώθη ὅτε μὲν πρὸς τὴν Ἀμήμητραν, ὅτε δὲ πρὸς τὴν Ἀρτεμιν, ἡ τὴν Ἀφροδίτην, ἡ τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ τὴν Ἐνυῶν, ἡ τὴν Ἥραν ὁ Σάραπις πάλιν παρεδλήθη πρὸς τὸν Δία, πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν, πρὸς τὸν Ἥλιον, πρὸς τὸν Διόνυσον, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους. Ἐξ οὗ μέγα τι ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα καὶ τὰς συνειδήσεις ἀποτέλεσμα, τοῦτο, ὅτι αἱ ποικίλαι τῶν θεοτήτων ἐκείνων ἰδιότητες συνεκεντρώθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ὀλίγας τινὰς περὶ θεότητος ἀντιλήψεις. Οὕτω περὶ μὲν τῆς Ἰσιδος ἐρρήθη ὅτι εἶναι ἡ μήτηρ τῶν πραγμάτων, ἡ δέσποινα τῶν στοιχείων, ἡ πρώτη τῶν χρόνων θυγάτηρ, ἡ ὑπερτάτη τῶν θεῶν, ἡ βασίλισς τοῦ Ἄδου, ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων, τὸ μονόμορφον ἀρχέτυπον τῶν θεῶν, θεότης μία μὲν καὶ μόνῃ, ἀλλ' ὑπὸ διάφορα σχήματα καὶ ὀνόματα καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους ἅπανταχοῦ γῆς λατρευομένη. Περὶ δὲ τοῦ Σαράπιδος, ὃν εἶδομεν ἐπίσης πρὸς ποικίλους ἑλληνικοὺς θεοὺς ταύτισθέντα, ἐπρεσβεύθη, ὅτι κεφαλὴ μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ οὐρανός,

οὐδὲ δὲ ἡ θάλασσα, πόδες δὲ ἡ γῆ, ὀφθαλμοὶ δὲ ὁ ἥλιος· ὥστε διὰ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαὶ καὶ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες καὶ νὰ συγκεντρῶνται πρὸς γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν.

Καὶ λέγοντες ὅτι ταῦτα τὰ θαυμάσια παρήγαγεν ὁ ἑλληνισμὸς, δὲν ὑπονοοῦμεν ὅτι καὶ παρήγαγε τὸν χριστιανισμόν. Ἡ μὲν ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον, ὃ δὲ διαδοθεὶς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνισμὸς, διὰ τῆς θρησκευτικῆς συγχωνεύσεως καὶ συνίσεως, ἦν πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπήγαγεν, ὑπεβλήθησεν ἁπλῶς τὸ ἔργον τῆς θεῆς Προνοίας, παρασκευάσας τὰ πλήθη εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν κατάληψιν τοῦ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προηγῆθη ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις. Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι ἐξεπλήρωσαν προδήλως ἐντολὴν ἄνωθεν αὐτοῖς τεταγμένην, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως ἅπασαι τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δράματος κί περιπέτειαί. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπονήσκει προσχεδιάσας μᾶλλον ἢ ἐπιτελέσας τὸ βούλευμα αὐτοῦ· καὶ ἐν τῇ ἅμα ἐπέρχεται δεινοτάτη πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμφερόντων, περιστάσεων, ἀναστάσις καὶ σύγκρουσις. Οὐδὲν ἦντο καὶ ἀνὰ μέσον ἀπάσης τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας, τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἴγυπτου· ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη. Αὐτὰ ταῦτα τὰ κράτη ἀντιπαρατάσσονται κατ' ἀλλήλων· οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σελευκίδαι τοὺς δυνάστας τῆς μικρᾶς Ἀσίας· τινὲς τῶν δυναστῶν τούτων οὐδὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι, ἀλλὰ βαρβάρου καὶ Ἰθαγενοῦς. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου φαίνεται καταλυθὲν. Ἀλλ' ἐν τῇ φαινομένῳ τούτῳ ναυαγίῳ ἐξακολουθεῖ ἐπιπέουσα, ἐπιμένει θριαμβεύουσα, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάρους δυνάσταις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως. Πῶς ἄρα νὰ μὴ ἴδῃ τις τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας ἐν ταῖς περιπετείαις ταύταις, καὶ μάλιστα ὅταν ἀποβλέψῃ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν:

Φαντασθῶμεν τῆνόντι, ἄνευ τῆς ἐγκαίρου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, οἷας ἤθελεν ἀπαντήσῃ δυσχερείας ἢ τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσις! Τὸ Εὐαγγέλιον ἤθελε κηρυχθῆ εἰς τὴν ἐβραϊκὴν· οὐ μόνον δὲ ἡ ἐβραϊκὴ ἦτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἑλλάδα, ποικίλαι ἐπεκράτου ἐπιχώρια διάλεκτοι, εἰς ἃς ἔδει νὰ μεταφρασθῇ τοσαυτάκις ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔχρηξεν οὐ μόνον κηρύγματος ἀλλὰ καὶ ἐρμηγείας· ἔχρηξε γλώσσης ἐπιτηδεῖας νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὰς ὕψηλας ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευμάτος, γλώσσης τελειοτάτης, τεχνικωτάτης, φιλολογικωτάτης, ἧς ἄνευ δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἤθελε κατορθωθῆ ἢ τοσοῦτον θαυμασία αὐτοῦ ἐπικράτησις. Ὡστε ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις δὲν παρεσκεύασε μόνον εἰς τὸ νέον θρησκεῦμα τὴν ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἐνότητα γλώσσης, ἀλλὰ παρέσχεν αὐτῇ καὶ τὸ τελειότατον τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἅψ' ὅσα ποτὲ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως εἶπη τις ὅτι ὁ βραδύτερον ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ῥωμαϊσμός ἤθελεν ἀναπληρῶσαι κατὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔργον. Ἀλλά, καθὼς παρατηρήσαμεν ἤδη, ὁ ῥωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ ἂν ὑποθεθῆ ὅτι ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰ Ἰθαγενῆ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατισχύσασαν ἤδη αὐτῶν ἀκαταγώνιστον τοῦ ἑλληνισμοῦ δυνάμιν καὶ ὅτι ἄνευ τούτου ἤθελεν ἐπικρατήσῃ τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ λησμονήσωμεν πρῶτον ὅπόσον βραδέως ἐπεξέτεινεν ἡ Ῥώμη τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς κυριαρχίαν μέχρι τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ἐχρηιάσθησαν ἢ ἑκατονταετηρίδες ἵνα παραχθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς ἐγκεντρισεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων γενομένης, ὃ ἐπὶ τῆς κηρύξεως σχεδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καταλαβὼν τὴν Ἀσίαν λατινισμὸς δὲν ἤθελε βεβαίως ἀπαιτήσῃ ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἐνοφθαλμισμὸν αὐτοῦ χρόνον. Τίς δὲ ἤθελεν ἀποθῆ ἐν τῇ μεταξὺ ἢ τοῦ χριστιανισμοῦ τύχη; Καὶ ἔπειτα ὅπόσον οἰκτρά δὲν ἤθελε καταντήσῃ διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἢ τοιαύτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσις. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν διεσώθη, τοῦλάχιστον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἀλλ' ἐὰν ὑπῆρέτησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πολλαπλασίασα ἐπήλασε παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς διακονίας ἐκείνης, τὴν ἀνταμιωθῆν.

διότι δι' αὐτοῦ ἐπρωταγωνίστησεν καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι καὶ δι' αὐτοῦ ἰδίως ἀνεκαινίσθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Μέγα λοιπὸν καὶ ὑπὲρ τῆς Προνοίας αὐτῆς θαυματουργηθὲν μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων διαπραχθὲν γεγονός ἐστὶν ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολήν διάδοσις· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίαν· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος τύχην, διότι ἅπαντα ἡμῶν ἢ μετέπειτα κοινωνικῆ, ἠθικῆ, διανοητικῆ κατάστασις, τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐστὶν ἀπόρροια. Τούτου δ' ἕνεκα ἐξελέξαμεν ὅπως οὖν λεπτομερῶς ἐνταῦθα τὰς ποικίλας αὐτοῦ περιπετείας.

BIBLION OGDON

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας

Ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ προκειται νὰ διεξέλθωμεν τὰ κατὰ τὴν πρῶτην ξενικὴν κυριαρχίαν εἰς ἣν ὑπέκυψε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Συνήθως τὰ ἔθνη τῶν ὁμοίων παύση ἢ πολιτικὴ αὐτονομία, ὑπολαμβάνονται ὡς μὴ ἔχοντα ἱστορίαν. Ὅχι, διότι ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι τὸ μόνον τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον, ἀλλὰ διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκλιπόντος τοῦ πολιτικοῦ βίου, μαραινεται καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ διανοητικὸς. Τοιοῦτό τι δὲν συνέβη ποτὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίως δὲν συνέβη ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἰδυνήθησαν νὰ μεταπλάσωσιν ἡμᾶς κατὰ τὸ ἑαυτῶν ὁμοίωμα, καὶ οὐδ' αὐτοὺς τοὺς πολιτικοὺς ἡμῶν θεσμοὺς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξηφάνισαν. Καθὼς ὁ ποταμὸς τῆς Θεσσαλίας Τίταρος περὶ οὗ ὁ ποιητὴς ἐν τῷ Β τῆς Διάδος λέγει:

ὡς ὁ ἔξ Πηνειῶν ποταμὸς καλλιόροισιν ὕδωρ,
οὐδ' ὄγε Πηνειῶ συμμίσγεται ἀργυροδίην,
ἀλλὰ τὲ μιν καθύπερθεν ἐπιρροεῖ ἤντι' ἔλαιον.

οὕτως ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἴσχυσε ν' ἀναμειχθῆ μετὰ τοῦ ἀργυροδίνου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβάζως ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν παρέμεινε ἀναλλοίωτον. Ἐννοοῦμεν μόνον ὅτι δὲν ἐξελατινίσθη. Ἄλλως ὅμως ἀλλοιώσεις ἐπάθε πολλάς. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ἤρχισαν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ βίου. Μετ' ὀλίγον ὅμως προσέλαθε νέαν ζωὴν διὰ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ ἅμα ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἔθνος προσεχτήσατο διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ θεῖον ὄντως οἰκονομίαν, νέας πάλιν ἠθικὰς δυνάμεις τοσοῦτον ἰσχυρὰς, ὥστε μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας αὐτὴ ἡ

ρωμαϊκή κυριαρχία ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ αὐτῇ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ πῶς καὶ τότε τὰ διάφορα τοῦ ἐλληνισμοῦ τμήματα ἀπέββαλον τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη δὲν ἐνίσταται πάντοτε ὁμοιόμορφως τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Συνήθως αἱ κατακτηθεῖσαι χώραι ἐδιοικούντο ὡς ἐπαρχίαι. Δηλαδή εἰς ἐκάστην αὐτῶν ἐπέμπετο κατ' ἔτος ἀνώτατος ἐπίτροπος τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι «στρατηγόν» ἢ «ἀνθύπατον». Ὁ ἀνθύπατος εἶχε παρ' ἑαυτῷ, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἓνα ἢ πλείοτέρους βοηθοὺς καλουμένους «παρέδρους» ἢ «προεβουτάς» καὶ πλὴν τούτων, «ταμίαν» πρὸς καταλογισμὸν καὶ εἰσπραξίαν τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὸν προσωπικὸν φόρον καὶ εἰς τὸν ἐγγεῖον, τὸν εἰσπραττόμενον ἢ εἰς χρήματα ἢ εἰς αὐτούσια προϊόντα. Τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κατείχοντο πρὸς τούτοις διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως. Εἰς δὲ τὸν ἐπαρχιακὸν τούτον τῆς διοικήσεως τύπον καθυπεβλήθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἱ πλείους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἰδίως ἡ Μακεδονία, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Αἴγυπτος· ὄχι ὅμως καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Ῥόδος. Καὶ πῶς μὲν εἶχεν ἡ Ῥόδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐξετέθη ἤδη (σελ. 370)· ἐνταῦθα δὲ θέλομεν κατ' ἀρχὰς ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Εἶπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μαρμίου ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἐν ἔτει 145 πρὸ Χριστοῦ· διότι τοῦτα συνήθως λέγουσιν οἱ ἱστορικοί. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐκτίμησις δὲν εἶναι εὐμὴ μέχρι τινὸς ἀκριβῆς. Ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ἐρρυθμίσθησαν αἱ σχέσεις τῆς Ῥώμης ὄχι πρὸς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ πρὸς μόνην τὴν ἀγαθὴν συμπολιτείαν καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῆς Βοιωτοὺς, Ἡρακλεῶτας, Εὐβοεῖς, διότι αὐτοὶ καὶ μόνοι ἐπολέμησαν, τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πολιτείας ἐκλονίσθησαν πρότερον, οὐδ' ἐτροποποιήθησαν κατὰ τὸ 145 ἔτος, ὅτε τινὲς μὲν οὐδὲν ὡς μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, τινὲς δὲ, ὡς ἡ Σπάρτη, ἦσαν καὶ σύμμαχοι τῆς Ῥώμης. Πρῶτοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων οἱ Ἀχαρῆνες, τῷ 197 (σελ. 351), καὶ ἔπειτα τῷ 189, οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 355)· ἀλλ' ἐκάτεροι παρέμειναν αὐτόνομοι, δι' ὃ οὐδὲ δύνανται ἀκριβῶς εἰπεῖν νὰ λογι-

σθῶσιν ὡς ὑποκύψαντες εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ῥητὴ συνθήκη περὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πολιτειῶν δὲν σώζεται, καθ' ὅσον γνωρίζομεν· ἀλλὰ ἐξ ἔτη πρὸ τῆς Κορίνθου ἀλώσεως βλέπομεν τὴν ρωμαϊκὴν βουλὴν κρίνουσαν τὴν πρὸς τοὺς Ὀρωπίους διαχωρῆν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπιβάλλουσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ζημίαν 500 ταλάντων, τὴν ὁποῖαν ἔπειτα ἐμετρίσεν εἰς 100· ὃ ἐστὶν ἀκούσαν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας δικαιώματα ἂν ὄχι κυριαρχῶν τοῦλάχιστον παντοδυνάμου διαιτήτου. Ὡσαύτως κατὰ τὰ ἔτη 188 καὶ 166, ἡ βουλὴ διὰ συγκλητικῶν ἐπὶ τόπου πεμφθέντων ὤρισε «Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀχαιοῖς τὰ δίκαια.» ἐξ οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνάγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀπελάμβανον ἐκτοτε πλήρη ἀνεξαρτησίαν.

Δεύτερον, ἡ κοινῶς ἄλλοτε καὶ παρὰ τινων μέχρι τῆς σήμερον πρεσβευομένη δόξαία ὅτι τῷ 145 ἡ Ἑλλάς κατέστη ἐπαρχία ρωμαϊκὴ, εἶναι ἀνυπόστατος, ὡς ἀπεδείχθη ὑπὸ νεοτέρων ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτατα μόνον ἐνταῦθα παραθέτομεν ἐπιχειρήματα. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῷ προσιμῷ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος, διηγούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥωμαίου Λουκούλλου διάσωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Χαίρωνείας ἀπὸ συκοφαντίας τινὸς τῶν γειτόνων Ὀρχομενίων, ἐπιφέρει, ὅτι ἡ περὶ τούτου κρίσις ἦν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας, οὕτω γὰρ ἐς τὴν Ἑλλάδα «Ῥωμαῖοι στρατηγοὺς διεπέμποντο.» Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λούκουλλος ἤμασε περὶ τὸ 60 πρὸ Χριστοῦ ἔτος, ἔπεται ἐκ τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ὁ πρῶτος τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ὄρος, ἦτοι ἢ κατ' ἔτος τακτικὴ ἀποστολὴ στρατηγοῦ ἢ ἀνθυπάτου, δὲν ἐξῆσπληρώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' οὐδὲ φόρον τακτικῶν ἐπλήρωσεν αὕτη ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον. Ὅχι μόνον αἱ ἑκτακτοὶ φορολογία αἱ ἐπιβληθεῖσαι τῷ 145 εἰς τινὰς ἐλληνικὰς πόλεις, μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τῶν διαφόρων πολιτειῶν αἱ σύνοδοι ἤρχισαν πάλιν νὰ συγκροτῶνται, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο εἴρου ἀπελής, ὥστε πάντα ὑπὸ Ῥωμαίῳ παραβάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐλογίζετο ὡς κατάχρησις καὶ ὡς τοιαύτη ἐστηλιτεύτο. Ὁ μέγας Ῥωμαῖος Ἰούλιος Καίσαρ, ὁ ἀνάσας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἦτοι μίαν περίου ἑκατονταετηρίδα ἀφ' ἧς κατεκτίθη ἡ Ἑλλάς, κατηγορεῖ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πραγματειῶν αὐτοῦ, τὸν ἀντίκαλον Πομπηῖον, ὅτι εἰσέπραξε χρήματα ἀπὸ τῶν μὴ ὑποτελῶν φόρου Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ σύγχρονος ἐκείνου περιφνημὸς ῥήτωρ Κικέρων, εἰς τὸν κατὰ Πίσωνος λόγον, ἐλέγχει αὐτὸν, ὅ-

τι, διορισθεὶς ἀνθύπατος Μακεδονίας, ὑπερέβη καταχρηστικῶς τὰ ἔρια τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἐπέβαλε χεῖρα εἰς ἔθνη ἐλεύθερα, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὰς Ἀθήνας, πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ὡσαύτως ὁ Κωνσταντινουπολίτης Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ, λέγει, ὅτι ὁ Μάρμιος, τιμωρήσας τοὺς Κορινθίους ὡς πρωταιτίους τοῦ ἀρχαίου πολέμου, ἀφῆκε πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους. Ὁ Ζωναρᾶς ἔγραψε μὲν κατὰ τὴν 12 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἀλλὰ λογίζεται ἀξιόπιστος, καθὼ ἀντλήσας ἀπὸ πηγῶν ἀρχαιοτέρων, μὴ σωζομένων. Πρὸς τοῦτοις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἢ μὲν πολιτικὴ δικαιοσύνη ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἐγχωρίους ἀρχάς, ἢ δὲ ποινικὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλὰ ὁ χρόνος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς μαρτυρικὴν ἀναμνηστικὴν, ὅτι εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ αὐτὴ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη, ἦτο, ὡς πάλαι ποτὲ, εἰς χεῖρας τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Διότι ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἐν τῷ αὐτῷ προομίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, μανθάνομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκούλλου, ὁ Χαιρωνεὺς Δάμων κατέστη ἔνοχος φόνου Ῥωμαίου ἡγεμόνος καὶ ὄχι ὀλίγων περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν, εὐρισκαμένων τότε προσωρινῶς ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν χρεῖαν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ τῶν Χαιρωνεῶν βουλὴ ἐπιληφθεῖσα ἀμέσως τῆς δίκης ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀππιανὸς ἱστορῶν, εἰς τὴν περὶ Μιθριδάτου πραγματείαν, τὴν ἐν ἔτει 185 πρὸ Χριστοῦ περίφημον συνδιάλεξιν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Σύλλα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ Πόντου, παρίστησιν, ἐν κεφαλαίῳ 58, τὸν πρῶτον λόγοντα μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν δεύτερον «σφετερισάμενος δ' ἀπάντων (τῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὰ χρήματα, εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπέρας μεγάλους στρατοῖς ἡμῶν ἀπειπόντων ἀπασί τῆς Ἀσίας βασιλευσί, τῆς Εὐρώπης μὴδὲ ἐπιβαίνειν. Διαπλεύσας δὲ, Μακεδονίαν τε ἡμετέραν οὖσαν ἐπέτρχευς καὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἀφῆρου.» Ἐνταῦθα ὁ Σύλλας αὐτὸς ὑποδεικνύει ἄλλως ἔχουσαν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὴν Μακεδονίαν ὡς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλως τὴν Ἑλλάδα, ὀνομάζων τὴν μὲν οὖσαν ἐπαρχίαν, ἡμετέραν, τὴν δὲ, μὴ οὖσαν τοιαύτην, ἐλευθεράν. Καὶ ἐξακολουθεῖ διευκρινῶν ἔτι μᾶλλον τὴν διαφορὰν τῆς σχέσεως ταύτης. «Οὐ πρὶν τε ἤρξω μετανοεῖν ἢ Μακεδονίαν μὲν με ἀναστῆσαι, τὴν δὲ Ἑλλάδα τῆς σῆς ἐκλῦσαι βίας» λέγει δηλαδὴ ὅτι τὴν μὲν Μακεδονίαν ἀνέκτησαν, ἀποκαταστήσαν καὶ πάλιν κτήμα τῆς Ῥώμης, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἀπλῶς ἀπήλλαξε τῆς δυναστείας τοῦ Μιθριδάτου.

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν δὲν ἦτο τότε ἔτι ἐπαρχία ρωμαϊκὴ, ἀλλ' ἀποτελεῖ

ὁμάδα πολιτειῶν αὐτονόμων καὶ ἐλευθέρων ἦτοι ἀπηλλαγμένων τακτικῶ φέρου. αἴτινες ὅμως, καλούμενοι σύμμαχοι, διετέλουν, δυνάμει ρητῶν πολλῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ προστασίαν τῆς ρωμαϊκῆς βουλῆς. Αὕτη, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς γείτονος Μακεδονίας, ἐρρῶθμιζε τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων συμβαινούσας διαφορὰς καὶ ἐπροστάτευε τὴν γῶραν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπίδρμης, προπαρασκευάζουσα οὕτως αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ὑποδούλωσιν. Τὸν βλαβησιῶν τούτων τρόπον τῆς κατακτήσεως μεταχειρίζετο πολλῶν ἢ δορικτήτων ἐκείνη πόλις, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Μοντέσκι-ος. Κατατροπώσασα, λέγει, λαὸν τινα, κατ' ἀρχὰς περιορίζετο εἰς τὸ νὰ τὸν ἐξασθενίσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ συνθήκας αἰτινες ὑπέσκαπτον ἀνεπαισθήτως τὰς περιλιπομένας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἐὰν τυχόν ἔπειτα οὗτος ἐξηγεῖτο, ἐταπεινῶνεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ὥστε ὁ λαὸς οὗτος ἀπέβαινεν ὑπὸ πῆκος χωρὶς νὰ ἦναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ πότε τούτο συνέβη. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου ἱστορικοῦ εἶναι ὀρθοτάτη μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ἡ Ῥώμη, καθὼς εἶδαμεν, ἤσκησεν ὡς πρὸς αὐτὴν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἔτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, καὶ τοὶ τῆς Ἑλλάδος θεωρουμένης τότε ὀμολογουμένως ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου οὗτοι δ' ἐξηκολούθησε πολιτευομένη ἢ ρωμαϊκὴ βουλή καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἐνῷ ἀφ' ἐτέρου ἢ Ἑλλάδος ἐξηκολούθει νὰ λέγεται πάντοτε ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος. Ἡ μόνη μεταξὺ τῶν δύο περιόδων διαφορὰ εἶναι, ὅτι, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς ἀρχαίας συμπολιτείας, ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταπαύει ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦτο διακαίολογεί μέχρι τινὸς τὴν κοινὴν ἀξίωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἢ Ἑλλάδος ὑπέκυψεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ναὶ μὲν ἐπαρχία δὲν ἔργινεν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, περὶ τὸ 30 πρὸ Χριστοῦ ἔτος. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως, διατελεῖ οὖσα ἀπλοῦν δορυφόρημα. ἦτοι κωφὸν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος πρόσωπον καὶ δίδει μὲν εἰς ἐτι ἐκ διαλειμμάτων σημεῖα τινὰ ζωῆς, ἀλλὰ ζωῆς ἀκακρίας, ἥτις εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ ἐκνευρισμένου τούτου σώματος.

Κατ' ἀρχὰς ἐν διαστήματι ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν μετὰ τὸ 145 πρὸ Χριστοῦ, οὐδὲν ἀξιόλογον πολιτικὸν γεγονός ἀναφέρεται ἐν Ἑλλάδι. Ἐν γένει ἡ γῶρα φαίνεται ἀνακύψασα ὁπωςοῦν ὀλικῶς ἰδίως διὰ τὴν κατά-

παυσιν τῶν ἐμφυλίων στάσεων καὶ πολέμων. Τὴν δὲ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἀνεπλήρωσε μέχρι τινὸς ἢ τότε τῆς νήσου Δήλου ἀκμῆ, ἧτις ἐνθυμίζει τὰς περιστάσεις δι' ἃς τοσοῦτον γυδίκλησεν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἡ νήσος Σύρου. Διότι, καθὼς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τελευταίας ἡμῶν ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἐρήμωσιν ὄλων τῶν ἑλληνικῶν παραλίων τῆς μεσογείου καὶ πολλῶν νήσων, ἐδιάσθη τὸ ἐμπόριον νὰ κατασύγῃ εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρου καὶ ν' ἀνεγείρῃ ἐκεῖ τὴν νῦν ἀκμάζουσαν Ἑρμούπολιν, οὕτω μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, οἱ ἔμποροι μεταχώρισαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Σύρου, νῦν δὲ ἔρημον, Δῆλον. Ἡ Δῆλος (297 τοῦ πρώτου τόμου) ἦτο καὶ πρὸ τούτου ἔνδοξος διὰ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸ Δηγεῖον καὶ τὰς πανηγύρεις, αἵτινες εἰ καὶ μὴ εἶχον τὸ πρόσκαιρον ἀξίωμα, ἐξηκολούθουν ὁμως τελούμεναι ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῶν περιοικίδων κυλάδων νήσων ἀλλὰ, κατὰ τὸν Σουάρον «εἶσι μᾶλλον ᾗ ἔστιν αὐτὴν καταστρεφῆσα ὑπὸ Ῥωμαίων Κόρινθος. Ἐκείσε γὰρ μεταχώρισαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προκαλουμένης αὐτοῖς, καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος· ἐν καλῶ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλεύουσιν· ἢ τε πανήγυρις ἐμπορικὸν τι πράγμα ἔστι, καὶ συνέθεσις ἦσαν αὐτῇ Ῥωμαῖοι τῶν ἄλλων μάλιστα, καὶ ὅτε συνειστήκει ἡ Κόρινθος. Ἀθηναῖοι τε λαβόντες τὴν νῆσον (σελ. 360) καὶ τῶν ἱερῶν ὅσα καὶ πᾶν ἐμπόριον ἐπεμελοῦντο ἰσχυρῶς.» Ἀλλ' ὅτι μάλιστα συνεστῶρσεν εἰς αὐτὴν πολὺν πλούτον, εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπερβολικῶς ἀναπτυχθὲν ἐμπόριον τῶν δούλων· τὸ μὲν διότι ἡ πραγματεία κατέστη περιζήτητος παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις, οἵτινες ἐπλούτησεν παραλαβόντες τοὺς θησαυροὺς τῆς Καρχηδόνας καὶ τῆς Κορίνθου, τὸ δὲ διότι οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας, περὶ ὧν πλείονα κατωτέρω, εὗρισκοντες ἐπικερδεστέτην τὴν τῶν ἀνδραπόδων ἐξαγωγήν, εἰς ταύτην κυρίως ἐνήσυχοντο. Κέντρον δὲ πάσης ταύτης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἦτο ἡ Δῆλος, ἔμπροσθεν «μέγα καὶ πολυχρήματον,» ὥστε καὶ παροιμία ἐν τούτῳ ἐγένετο «αὐτὰρ κατάπλευσον, ἐβελού, πάντα πέπραται.»

Ἄλλ' ἡ ἀκμῆ αὐτῆς τῆς Δήλου δὲν διήρκασε πολὺν καιρὸν· ἡ καταστροφὴ δὲ ἐνεκα τῶν ἐπιστηθέων, μισθητικῶν πολέμων. Ἐλάβαμεν ἤδη ἀφορμὴν (σελ. 370-371) νὰ ἐκθέσωμεν ὁποῖός τις ἦτο ὁ τοῦ Πόντου βασιλεὺς Μισθηδάτης Γ', καὶ ὅπως διέπραξε μέγα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπεχείρησε τὸν μεγάλον καὶ ἐναγωνίον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, εἰς ὃν προΐοντος τοῦ χρόνου περιεπλάκη καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Αἱ περιπέσεις

τοῦ πολέμου τούτου ἤρχισαν ἐν ἔτει 107, ὅτε ὁ μεγαλειήβολος ἐκείνος βασιλεὺς, ἐποφασίτας νὰ καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Παφλαγονίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι, δόντες ἄλλοτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, βραδύτερον, ἐπὶ τῆς ἀνγλικότητος τοῦ Μισθηδάτου τοῦ Γ', εἶχον πάλιν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ ποντικοῦ κράτους· ἔπειτα δὲ οὗτος, περὶ τὸ 94, ἀρῶ ἐφάνευσεν τρεῖς ἀλληλοδιαδόχους βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας, τὸν Ζ', τὸν Η', καὶ τὸν Θ' Ἀριαράθην, καταλαμθεῖναι καὶ ταύτην τὴν χώραν. Τότε ἐπαυθάντων τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μισθηδάτης, ἐνδοῦς ἐπὶ μικρὸν παραχωρεῖ τὴν Καππαδοκίαν ἀλλ' αὐθις μετ' ὀλίγον, ἰδὼν αὐτοὺς ἀπασχοληθέντας εἰς τὸν δευτὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καθοόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ρωμαϊκῆς «συμμαχικῶν πολέμων» καὶ παραλαβὼν συμπράκτορα Τίγρανην Β' τὸν βασιλέα μὲν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ θυγατρὶ δὲ γαμῆρόν, αὐτοῦ, κυριεῖται, περὶ τὸ 89, οὐ μόνον τὴν Καππαδοκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Φρυγίαν, καὶ τὴν Βιθυνίαν, καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, καταστρεπώνων τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ρωμαίους στρατηγούς, καὶ τότε ἐποφασίζει νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα προσθάλλῃ τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῆς ἐστὶ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο ὡς γέφυραν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν γερασῆσον. Ὅθεν, πρὸ πάντων κατέλαβε τὰς νήσους, πλὴν τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην ἐπολιόρκησεν· ἐνήργησε τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ σφαγὴν ὄλων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ὅσοι εὗρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμψε διαφόρους στρατοὺς εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν, εἰς Θεσσαλίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀττικὴν.

Δὲν νομίζομεν, ὡς τινες ἠξίωσαν, ὅτι ὁ Μισθηδάτης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τὸν πολὺν ὑπὲρ ἐλευθερίας ζῆλον τῆς πόλεως ταύτης καὶ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν ἠλπίσε νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς εἰς τὸν προκειμένον μέγα ἀγῶνα. Ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ μὲν ἐνόμιζον, ἀδύνατον ν' ἀντιπαρθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἱ δὲ ἐφρόνουν ὅτι καὶ ἂν ὑπερισχύσῃ ὁ Μισθηδάτης, θέλουσιν ἀπλῶς μεταθάλλει δεσπότην, καὶ ἄλλοι, ἀρκοῦμενοι ὡπωσδήποτε εἰς τὰ ἀγαθὰ ὅσα παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ ὑφισταμένη εἰρήνη, δὲν ἠθέλον ἐν γένει τὴν μετακίνησιν τῶν καθεστῶτων. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐκ τῶν ἐπιστήμων πολιτῶν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἀναρρίψωσι τὸν κύβον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πατρίδος ἀξιώματος. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἠδύνατο νὰ παρασύρωσι, καθὼς καὶ παρέσυραν τερόντι τὸν δῆμον, ὅστις, μὴ ἔχων τί νὰ ἀπολέσῃ, εὐκόλως ἐπεχείρει πάντα νεωτερισμὸν. Ἄλλ' ὁ δῆμος ἐκεί-

νος πρὸ καιροῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ἀπόλεμος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ὑποκύβη εἰς τὰς πολυειδεῖς θυσίας ὅσας ἀπαιτεῖ πᾶς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγών. Πλὴν τούτου ἐν τῇ Ἀττικῇ συνέβησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη γεγονότα τινὰ ἐπενεχόμενα εἰς αὐτὴν καὶ συμφορὰς ὅχι μικρὰς. Τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἦσαν δύο δουρικαὶ στάσεις, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 134 καὶ 131 ἔτους, ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ 104 καὶ 101, ἀμφότεραι δὲ ὑπῆρξαν σύγχρονοι τῶν δύο μεγάλων δουρικῶν στάσεων αἵτινες τότε συνετάραξαν τὴν Σικελίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ γενομένων τούτων κινήματων δὲν ἀπέβη σπουδαῖον· οἱ ἀποστήσαντες δὲν ὑπερέβαινον πολὺ τοὺς χιλιούς, τὸ δὲ κακὸν ἐξετάθη μὲν καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἀλλὰ διὰ ταχείας καὶ αὐστηρᾶς κολάσεως περιστάλη ἀπανταχοῦ. Τὸ δεύτερον ὅμως λέγεται πολὺ δεινότερον, διότι τότε πολλὰ ὑποκόμισαν οἱ οἰκετῶν ὅσοι δεδεμένοι εἰργάζοντο τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, φονεύσαντες τοὺς ἐπὶ τῶν μετάλλων φύλακας, κατέλαβον τὴν ἐπὶ Σουνίῳ ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξεισπύθησαν τὴν Ἀττικὴν. Ὡστε ἡ χώρα ἐπέθεε πολλὴν ἐκ τούτου ζημίαν, ὁ δὲ Μιθριδάτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἀξιόλογον συνδρομὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οὐτοὺς ἐχόντων ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς. Ἐπέζητησε δὲ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς πιθανώτατα διότι οὐδαμοῦ ἄλλοῦ τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ φρούριον ἀσφαλέστερον καὶ ὀρμητήριον προσφεύστερον ἢ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, πόλεις, αἵτινες ἔσωζον τὰ δυσπόρητα αὐτῶν τείχη, ἐνῶ τὰ τείχη τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων εἶχον καταλυθῆ πρό 60 ἔτων· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας θαλάσσης τῆς ὑποίας ἐκράτει ἤδη ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου. Ἄλλως τε ἅπασαι αἱ περιπέτειαι τῆς τε συμμαχίας ταύτης καὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὅσαι προηγήθησαν αὐτῆς μαρτυροῦσι τὴν θλιβερωτάτην ἠθικὴν ἀλλοιώσιν ἣν εἶχεν ἤδη πάθει ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις. Τὰς περὶ τούτου λεπτομερείας μαθάνομεν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Σύλλα, παρὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ποσειδωνίου, τὸν ὅποιον μὴ σὴζόμενον, παρατίθησιν ὁ ἐν τῇ 3 ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. ἀναμάσας Ἀθηναῖος ὁ ἐκ Ναυκράτιδος τῆς Αἰγύπτου, ὅστις, συγγράψας πόνημα ἐπιγραφόμενον «Δειπνοσοφισταὶ» καὶ συγκεῖμενον ἐκ βιβλίων 15, περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἐκ συγγραφέων μετὰ ταῦτα ἀπολεσθέντων, πλείστας ὅσας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας. Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἀσχημίζουσι παρὰ τὸ ἀληθές τὸν πρωταγωνιστὴν τοῦ ἀνά χειρας δράματος, ἦτοι τὸν σοφιστὴν Ἀθη-

ναῖον· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' ὁ Πλουτάρχος εἶναι πολὺ περὶ τὴν κατάκρισιν αὐτοῦ μετριώτερος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀν' ἡ εἰκὼν ἦν πρόκειται ἤδη νὰ ἀντιγράψωμεν ἐνταῦθα μετέγνη κατὰ τι τῆς γελοιογραφίας, ἢ γελοιογραφία εἶναι ἐξ ἐκείνων αἵτινες σφόδρα ἁμοιάζουσι πρὸς τὸ πρῶτον.

Ἐπῆρχε τότε ἐνταῦθα παρέγγραφος τις, δηλαδὴ νόθος, πολίτης, Ἀθηναῖος ἢ Ἀριστιῶν ὀνομαζόμενος, υἱὸς πατρὸς ὁμωνύμου καὶ Αἰγυπτίας θεραπαινίης. Ἀθῆλον μάλιστα ἂν εἶχε τοῦτο κἂν τὸ προτέρημα, ὅτι ἦτο γόνιμος υἱὸς τοῦ δεσπότης αὐτῆς. Ἀλλ' ὅπως δῆλότης, ὁ Ἀθηναῖος οὗτος, κληρονομίης ἀποθανόντα τὸν πατέρα ἢ δεσπότην αὐτοῦ, καὶ γήμης παιδισκίου, ὅπερ ἐστὶ δουλίδα, εὐμορφον, περιεβάλετο τὸ πρόχειρον ἱμάτιον τοῦ σοφιστοῦ καὶ θηρεύσας μερικάς σχολαστικά, νῦν μὲν ἐν Μεσσηνίᾳ, νῦν δὲ ἐν Λαρίσῃ τῇ Θεσσαλικῇ, εἰσέπραξε ταυτοτρόπως χρήματα τινα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καθ' οὗς χρόνους ὁ μέγας Μιθριδάτης ἔσειεν ἀπὸ τοῦ Πόντου πᾶσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἀθηναῖον, τὸν παρέγγραφον πολίτην, τὸν μικρὸν καὶ ταπεινὸν σοφιστὴν, ἐνόμισα, συνετὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἤθελον τὴν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου συμμαχίαν, ν' ἀναθέσωσι τὰ πολυτιμώτατα αὐτῶν συμφέροντα παρὰ τῷ βασιλεὶ ἐκείνῳ, ἐὰν ἦναι πράγματι ἀληθές, ὡς λέγεται παρὰ τινων, ὅτι ἐχειροτονήθη πρεσβευτὴς ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ δὲν ἀνεχώρησεν, ὡς βεβαιούσιν ἄλλοι, πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἀφίχθεις δὲ εἰς Καππαδοκίαν καὶ κολακεύσας τὸν βασιλέα, ἐγένετο εἰς τῶν φίλων, καὶ δι' ἐπιστολῶν μετεωρίζε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Λάκωνας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ὅτι οὐ μόνον τῶν χρεῶν αὐτῶν θέλουσιν ἀπολυθῆ, ζῶντες τοῦ λοιποῦ ἐν ἁμοιόῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοκρατίαν θέλουσιν ἀνακτήσει καὶ δωρεῶν μεγάλων τύχει ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. Οἱ δὲ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι διεκθύμουν ταῦτα, πιστεύοντες ὅτι κατελύθη ἤδη ἡ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία.

Ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Μιθριδάτης ἐκπέμπει εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατὸν καὶ στέλλει μέγαν, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον, φέροντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρεσβευτὴν Ἀθηναῖον. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἀρχελάου ἦτο, νὰ κυριεύσῃ τὰς νήσους, νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ· ἐντεῦθεν ἔπειτα, ὡς ἀπὸ ὀρμητήριου ἀσφαλούς, νὰ προσλάβῃ μὲν ἐκόντα ἅπαντα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη, νὰ ἀνέλθῃ δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ, ἐνωθεὶς ἐκεῖ μετὰ τοῦ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιπεμφθέντος ἐξ Ἀσίας ἐτέρου

στρατηγῶν Μητροφάνους καὶ τοῦ διὰ τῆς Θράκης κηρυχθέντος υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου Ἀρχαίου, γὰρ καταβῆλθαι ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Ἐχων λοιπὸν πρὸ πάντων συμφέρον γὰρ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ, προσεξέπεμψεν ἐνταῦθα τὸν Ἀθηνίωνα μετὰ φυλακῆς διςχιλίων ἀνδρῶν καὶ πολλῶν καὶ πομπῶν ὑποσχέσεων. Τὰ πλοῖα τὰ ὅποια ἔφερον τὸν Ἀθηνίωνα ἐδίασθησαν ὑπὸ χειμῶνος γὰρ καταφύγῳ εἰς Κερύρασιον. «Ἄλλ' εἰσεῖσιν ἤδη, καὶ σχεδὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ἐξεκένοντο. Συνέτρεχον δὲ καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι θεαταί, τὸ παράδοξον τῆς τύχης θαυμάζοντες, εἰ ὁ παρέγγραφος Ἀθηνίων εἰς Ἀθήνας ἐπ' ἀργυρόποδος κατακουίζεται φορεῖται, καὶ πορφυρῶν στρωμάτων, ὁ μηδέποτε ἐπὶ τοῦ τρίθωνος ἑωρακῶς παρέρχεται πρότερον, οὐδὲν οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τούτῳ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. Συνέτρεχον οὖν πρὸς τὴν θέαν ταύτην ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, τὰ κάλλιστα προσδοκῶντες παρὰ Μιθριδάτου ὑπόπε. Ἀθηνίων ὁ πένης καὶ τὰς ἑρανικὰς ποιησάμενος ἀκρόσεις διὰ τὸν βασιλέα σιληπορῶν διὰ τῆς πόλεως καὶ χώρας πομπεύειν. Τούτῳ δὲ καὶ τηλικαύτης τυχῶν ὑποδοχῆς, κατέλυσε εἰς τὴν οἰκίαν ἀνθρώπου πλουσιωτάτου τῆτε ἀπὸ τῶν ἐν Δήλῳ προσδόντων, κηκοσμημένην διὰ στρωμῶν πολυτελῶν, καὶ ζωγραφικῶν, καὶ ἀνδριάντων καὶ ἐκθέσεως ἀργυρωμάτων, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξήλθε μετ' ὀλίγον ἐκσύρων γλαμύδα λαμπράν, φέρων δακτυλίδιον χρυσοῦν ἐγγεγλυμμένην ἔχον τὴν Μιθριδάτου εἰκόνα, καὶ προπομπεύοντων καὶ ἐφεπιμένων θεραπόντων πολλῶν, εἰσῆλθεν ἐν τῷ τεμένει τῶν περὶ Διόνυσον τεγγιτῶν, ὅπου ἐπετελοῦντο θυσίαι ἐπὶ τῇ εὐτυχῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ σπονδαί μετὰ προαναφωνήσεως κήρυκος. Καὶ τὴν ἐπιούσαν πολλοὶ μὲν, ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνέμενον εὐλαδῶς τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, πλήρης δὲ ἦτο καὶ ὁ Κεραμεικὸς ἀσπῶν καὶ ξένων, καὶ αὐτόκλητος συρροὴ τῶν ὄχλων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ προσῆλθε βραδέως, δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν ὀχλοκόπων, ὧν ἕκαστος ἔσπευδε προσάψασθαι κἄν τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ.

Ἐν τῷ Κεραμεικῷ ὑπῆρχε τότε στοὰ κατασκευασθεῖσα πρὸ ἑκατὸν περίπου ἑνιαυτῶν, εἰς τιμὴν τοῦ πολλὰ εὐεργετήσαντος πάλαι ποτὲ τὴν πόλιν Ἀττάλου, βασιλέως Περγάμου, καὶ πρὸ τῆς στοᾶς ἵψοῦτο βῆμα ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἠγέρθησαν πρὸς τὰ πλήθη οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, ὡσάντις, ἔπισκερθέντες τοὺς Ἀθηναίους, εἶχον γὰρ ἀνακοινώσασθαι εἰς τοὺς πολίτας. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ βῆμα ἀνελθὼν, ὁ Ἀθηνίων καὶ περιδύψας κυκλῶν τὸ πλήθος, ἔπειτα δὲ ἀναθλέψας ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶπε,

τὰ πράγματά με βιάζεται καὶ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, ἀπαγγέλλειν ἅ εἶδα τὰ δὲ μέγεθος τῶν μελλόντων λέγεσθαι, διὰ τὸ παράδοξον τῆς περιπτώσεως ἐμποδίζει με.» Ἐπειδὴ δὲ ἐπέβησαν ἄφρονες τὸ κλήθος θαρρεῖν καὶ λέγειν «λέγω τοῖνον, εἶπε, τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα, μηδὲ ἐν ὄνειρῳ φαντασθέντα» καὶ ἐνταῦθα ἐξιστόρησε τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Μιθριδάτου τὰς ἡττάς τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, καὶ τὴν γενομένην σφαγὴν τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἀνήγγειλε τὴν ἐπερχομένην μεγάλην τοῦ Μιθριδάτου στρατείαν καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι συνεμάχησαν πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς Ῥώμης καταστροφὴν ὄχι μόνον τὰ ἰταλικά ἔθνη, ἀλλὰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι. Σημειώτεον ὅτι Καρχηδόνιοι πρὸ καιροῦ εἰς τὸν νόσον δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ τίς ἐτόλμα γὰρ ἀντίπαιε εἰς τὸν ρήτορα; Μικρὸν δ' ἐπὶ τούτοις σιωπήσας, καὶ ἀφῆσας πύλους γὰρ συλλαλήσῳσι περὶ τῶν παραδόξων ἐκείνων εἰδήσεων, ἔπειτα τρίψας τὸ μέτωπον «Τί οὖν, ἐξηκολούθησε, συμβουλεύω; Μὴ ἀνέχεσθαι τῆς ἀναρχίας, ἣν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος ἐπισχεθῆναι πεποίηκεν, ἕως αὐτὴ δοκιμάσει περὶ τοῦ πῶς ὑμᾶς πολιτεύεσθαι δεῖ. Καὶ μὴ περιιδόμεν τὰ ἱερὰ κεκλεισμένα, αὐχμῶντα δὲ τὰ γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον, ἄφωνα δὲ τὰ δικαστήρια, καὶ τὴν θεῶν χρησμοῖς καθιερωμένην Πύνακ, ἀφρημένην τοῦ δήμου, μὴ περιιδόμεν δὲ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἱεράν τοῦ Τάκτου φωνὴν κατασπασμένην, καὶ τὸ σεμνὸν ἀνάκτορον τοῦ θεοῦ κεκλεισμένον, καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς διατριβάς ἀφώνους.» Ἄφω δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς ταιούτας ὑπερβολὰς καὶ ἀριδῆλους ψευδαγορίας εἶπε, τυλλαλήσαντες οἱ ἄλλοι καὶ συνδραμόντες εἰς τὸ θέατρον, ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ἔπων, καὶ προσελθὼν ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος εἰς τὴν ἀρχήστραν, εὐχαρίστησε τοὺς Ἀθηναίους μὲ ὕψος ἀγέρωγον καὶ εἶπε «Νῦν ὑμεῖς ἑαυτῶν στρατηγεῖτε, προσέστηκα δ' ἐγὼ, καὶ ἂν συνειτιχάσθετε, τσαυτὸν δυνήσεσθαι ὅσον κοινῇ πάντες ὑμεῖς.» Ταῦτα δὲ εἰπὼν, προσέκλεισε τὴν τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐκλογὴν, ὑποβαλὼν ὅσα ἤβηλεν ὀνόματα.

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τύραννον ἑαυτὸν ἀνέδειξεν ὁ φιλόσοφος ἐκείνος καὶ φιλελεύθερος ἀνὴρ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο τοὺς διςχιλίους δορυφόρους τοὺς ὁποίους ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος. Κατέστησεν εὐθὺς ἐκποδῶν τοὺς ἐπισήμους τῶν πολιτῶν ὅσοι, κατανοοῦντες τὸν ὄλεθρον εἰς ὃν ἔσπευε τὴν πατρίδα, ἀπεδοκίμαζον τὰ γινόμενα ἐπειτα δὲ ἐπέστησε φύλακας ἐπὶ τὰς πύλας, ἀνὰ τριάκοντα ἐφ' ἑκάστης, οἵτινες παρεμπόδιζον τὴν τε εἰσοδὸν καὶ τὴν ἐξοδὸν. Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ

τῶν Ἀθηναίων ἔφευγον οὐδὲν ἤττον καταβιάσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν τειχῶν, ἐπαπέστειλε κατ' αὐτῶν ἵππεις οἵτινες ἄλλους μὲν ἐφόρευσαν ἄλλους δὲ κατήγαγον δεδεμένους, ἀναγκάσας πρὸς τούτοις τοὺς Ἀθηναίους πάντας νὰ οἰκουρῶσι δύνοντας τοῦ ἡλίου. Ἄλλ' οὐδὲ τούτο ἤρκεσε, διότι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ ἀπεράσισαν νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς σικηρῆς ταύτης, πολλοὺς κατηγγόρησεν ἐπὶ προδοσίᾳ, ὡς συνεννοούμενους μετὰ τῶν φυγάδων καὶ νεωτερίζοντας, πύλλαι βάνων δὲ ἦτοι ἀκρίτως ἀπώλλυε, προσβασανίσας καὶ στρεβλώσας, ἦτοι πρὸς Μιθριδάτην ἐξέπεμπε, δημεύων καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τσαυτὰ χρήματα συναθροίσας ὥστε βεβαιούσιν ὅτι φρέατα ὅλα δι' αὐτῶν ἐπλήρωσε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν μέρει προνοῶν τὴν μετ' ὀλίγον ἐπιβουσαν πολιορκίαν, καὶ κρύπτων τὰ τρόφιμα, ἐν μέρει φυγαδεύσας διὰ τῆς ἀφροσύνης κώτου τοὺς ἐμπόρους, προσεκάλεσε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐνδεῶν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ διαμέτρα χοίρικα κριθῶν, τὴν τροφήν δηλαδὴ μιᾶς ἡμέρας, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, εἰς τοὺς ἀθλοῦς Ἀθηναίους, ἀλεκτοριδῶν τροφήν καὶ οὐκ ἀνθρώπων αὐτοῖς διδούς, ὡς λέγει ὁ Ἰστέιος Ἀθήναιος.

Οὐδὲ περιορίσθη εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Ἀθηναίων διοίκησιν, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ἐπιδαφιλεύσῃ καὶ εἰς τὴν Δῆλον τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης. Ἡ Δῆλος, ἣτις καθὼς εἶδομεν ἦτο πλουσιωτάτη καὶ ὑπῆγετο εἰς τὰς Ἀθήνας, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μιμηθῆ τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· τοσοῦτον μᾶλλον ὅσῳ ὁ πρὸ μικροῦ κατελθὼν εἰς τὸ Αἰγαίον Ἀρχέλαος, ὡς προύμιον τῶν εὐεργητημάτων ὅσα ἐπηγγέλλετο, εἶχε συλήσει· τὰ ἱερὰ τῆς νήσου χρήματα καὶ εἶχε παραδώσει αὐτὰ εἰς τὸν Ἀθηनीωνα ὅτε ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Ὁ Ἀθηनीων λοιπὸν ἐνόμισεν ἤδη πρόπον νὰ συμπληρώσῃ τὴν λεηλασίαν τῆς Δήλου καὶ ἐπέμψεν ἐπὶ τούτῳ εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμειος ἕνα τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶν οὗτος ἦτο τὸ μὲν γένος Τήριος, πολίτης δὲ Ἀθηναῖος γενόμενος ἔζησε βίαν ποικιλιώτατον καὶ ἀψίκαρον· διότι ἦτο ὄχι μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ φιλόδιδλος καὶ φιλαρχαῖος. Αὐτὸς ἠγόρασε τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας πολλὰς, ὧν πολυχρήματος· πρὸς δὲ τούτοις συνεκρότησε καὶ πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων αὐτογράφων ψηφισμάτων τῆς τε πόλεως τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, τὰ μὲν ἀγοράζων, τὰ δὲ καὶ ὑπεξαίρων ὥστε ἐπὶ τέλος ἡ βιβλιοθήκη αὐ-

τοῦ ἀπέτη πλουσιωτάτη. Ὁ Ἀπελλικῶν ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου αἵτινες πρὸ αὐτοῦ δὲν ἦσαν γνωσταὶ εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης περιπατητικῶν ὀλίγον ἐγινώσκοντο, διότι ἡ κληρονομία Νηλέως τοῦ Σικηψίου, εἰς ὃν ὁ Θεοφράστος κατέλιπε τὰ βιβλία του, εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀφιλοτίμων καὶ ἀμαθῶν. Ταύτην δὲ τοῦ Ἀπελλικῶντος τὴν βιβλιοθήκην παρέλαβε βραδύτερον ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηναίων καὶ μετέφερεν εἰς Ῥώμην, ὅπου Ὑρανότιον ὁ γραμματικὸς ἐφρόντισε περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς, ὁ δ' Ἀνδρόνικος ὁ Πίδιος ἐπεχείρησε τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων ἐκείνων τὰ ἑποῖα οὕτως ἔκτοτε παρεδόθησαν εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν. Ἐκ τούτων ἠγνώσθη ὅτι ὡς φιλόλογος ὁ Ἀπελλικῶν ἀπέτη ἀνθρώπος χρησίμος ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἶπαμεν, ἐπλούτιζε τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ δι' ὑπεξαίρεσεως δημοσίων ἐγγράφων ἐκ τῶν ἀρχαίων τῶν πόλεων, φωραθεὶς ἐν Ἀθήναις εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ φύγῃ ἐντεῦθεν ἄλλοτε. Μετ' οὗ πολὺ ὅμως ἐπανῆλθε πάλιν θεραπεύσας πολλοὺς καὶ ἤδη ἐγένετο εἰς τῶν θερματάων ὀπαδῶν τοῦ Ἀθηναίου, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Δῆλον, ἵνα ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον καὶ πρὸ πάντων ἵνα ἀργυρολογήσῃ τοὺς πολίτας αὐτῆς. Ἄλλ' ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῆ εἰς τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ στάδιον ἀτυχέστερος ἢ εἰς τὸ φιλολογικόν· καθότι πανηγυρικῶς μᾶλλον ἢ στρατηγικῶς ἀναστρεφόμενος, καὶ προφυλακὴν ἀμελεστέραν διορίσας, μάλιστα δὲ ἀφήτας ἀπροφύλακτα τὰ ἐξέτισθεν τῆς νήσου, ἐκοιμήατο. Καὶ τούτο μαθὼν ὁ κατὰ τύχην τότε περὶ τὴν Δῆλον εὐρεθεὶς Ῥωμαῖος στρατηγὸς Ὀρβίδιος, φυλάττει νύκτα ἀτέληρον, ἐκθιβάσει τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν κοιμηθέντων καὶ μερόντων Ἀθηναίων, ἄλλους κατέκοψε καὶ ἄλλους ἐξώγησεν· ὁ δὲ καλὸς στρατηγὸς Ἀπελλικῶν ἔλαθε φυγών. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Δῆλος ἔπαθεν ἐν τούτοις τὰ πικρὰ ἀπὸ τῶν ποικίλων τούτων καὶ ἀντιπάλων ἐλευθερωτῶν. Βραδύτερον, δὲ ὑπέστη καὶ ἄλλας συμφορὰς. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτου Μητροφάνης, ὃν προανεφέραμεν ἐκπεμφθέντα εἰς Θεσσαλίαν, ἀποτυχὼν ἐκεῖ, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Δήλου, ἐφόρευσε ξένους καὶ Δηλίους, ἐλήστευσε τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀνάθηματά τῆς πόλεως καὶ κατέβαλεν αὐτὴν εἰς ἔδαφος, ἐξανδραποδίσσμενος τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνῶ ἀνήγετο εἰς τὸ πέλαγος ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου, παραμονεύσαντες οἱ τῶν ἐμπῶρων

περισωθέντες καὶ καταναυμαγήσαντες, κατέλυσαν αὐτόν. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον ἢ Δῆλος κατεστράφη τότε διὰ παντός.

Ἐπανερχόμεθα δὲ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ὁ Ἀρχέλαος, γενόμενος ἐν τῷ μεταξὺ κύριος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, κατέλαβε τοῦτόν τε καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ ὄρμησεν ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ Ἀθηναίου ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ τὰ τῶν Λακωνῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν, συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἡ Βοιωτία πᾶσα παρεδέχθη τὰς περὶ ἐλευθερίας ὑποσχέσεις τοῦ Ἀρχέλαου, πλην Θεσπιέων, τῶς ὁποῖως παρακαθήμενος ἐπολιόρκει. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας, ψηφισθεὶς ὑπὸ Ῥωμαίων στρατηγὸς τοῦ κατὰ Μιθριδάτου πολέμου, δὲν εἶχεν ἔτι ἀφικθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς Μακεδονίας Σέντιος, μαθὼν τὰ γινόμενα, ἐπέμπευ ἐνταῦθα, μετὰ δυνάμει ἐκ τοῦ προχείρου συγκροτηθείσης, τὸν πρεσβυτέρην αὐτοῦ Βρέττιον Σούρραν, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ τόλμῃ καὶ φρονήσει, ὅστις, κατελθὼν εἰς Θεσσαλίαν, πρῶτον μὲν κατεναυμάχησε περὶ Μαγνησίαν τὸν Μητροφάνην, ἐβίασεν αὐτὸν εἰς φυγὴν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Σκιάθον, ἐν ἣ ὁ στρατηγὸς ἐκείνος τοῦ Μιθριδάτου εἶχεν ἀποθέσει τὴν λείαν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἐτόρπη ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, καὶ, ἐπελθόντων αὐτῷ ἐτέρων χιλίων πεζῶν καὶ ἰππέων ἐκ Μακεδονίας, συνήψε πρὸς τὰς πολὺ μεγαλητέρας τοῦ Ἀρχέλαου καὶ τοῦ Ἀθηναίου δυνάμεις, περὶ Χαϊρώνειαν, μάχην τριήμερον, ἣτις ἀπέβη ἀμφίροπος. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὸ τοῦ Ἀρχέλαου στρατόπεδον τὰ ἀχαιῖκά καὶ τὰ λακωνικά τάγματα, ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς πειθόμενος ἤδη ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῆ πρὸς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐφορμᾷ ἀμέσως κατὰ τοῦ Πειραιῶς, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ὁ Ἀρχέλαος, φοβούμενος μὴ ἀποκοπῆ τῆς θαλάσσης, θέλει βιασθῆ νὰ ἐγκωρήσῃ ἐκουσίως ἐκ τῆς Βοιωτίας· ὅπερ συνέβη τῷ ἡντι, σπεύσαντος τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ συσταλέντος οὕτω πάλιν περὶ τὴν θάλασσαν.

Ἄλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 87 διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἰταλίας ὁ Σύλλας μετὰ δυνάμει πεζικῆς καὶ ἰπτικῆς ἀποχρώσσης, καὶ συλλέξας χρήματα καὶ συμμάχους καὶ τροφὰς ἐκ τῆς Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, τῶς μὲν Πελοποννησίους ἀμέσως ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου διὰ μόνης αὐτοῦ τῆς παρουσίας, αὐτὸς δὲ ἀπαλλάχθεις ἐκείνων, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ταύτης αἱ πόλεις μετεχώρησαν ἄρθοι πρὸς

αὐτὸν πλὴν ὀλίγων· ἰδίως δὲ τὰ μέγα τῶν Θηβῶν ἄστυ τὰ ὁποῖα πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἀσπαθῆ τὴν τύχην τοῦ Μιθριδάτου, ἀμαχητὶ ἦδη μετετέθη ἀπὸ Ἀρχέλαου εἰς Σύλλαν, ὅστις οὕτως ἀσφαλισθεὶς ὕπισθεν, κατήλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε καταφύγει ὁ Ἀθηναῖος, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ κατεκλείσθη ὁ Ἀρχέλαος· ὅθεν ὁ Σύλλας διήρσεν εἰς δύο τὸν στρατὸν καὶ διὰ μιᾶς μὲν μοίρας ἐπολιόρκησε τὸ ἄστυ, αὐτὸς δὲ, παραλαβὼν τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμει, ὄρμησε κατὰ τοῦ Πειραιῶς.

Ἡ ἄνω πόλις δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κυριευθῆ διότι τὰ μακρὰ τείχη ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἠρειπωμένα, ὥστε ἢ πῆλκις ἐκείνη ἠδύνατο νὰ περιζωσθῆ πανταχόθεν, καὶ, ἐπειδὴ, δὲν εἶχε πολλὴν τροφῶν προμήθειαν, νὰ καταναγκασθῆ διὰ λιμοῦ εἰς παράδοσιν. Ὁ δὲ Πειραιεὺς ἦτο ἀληθῶς δυσκαταγώνιστος· τὰ τείχη αὐτοῦ εἶχον ὕψος τεσσαράκοντα περίπου πήχων καὶ ἦσαν, κατεσκευασμένα ἐκ λίθου μεγάλου τετραγώνου· ὁ ἐν αὐτῷ στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος τοῦ ρωμαϊκοῦ, ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀρχέλαος, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐμπειρὸς καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, ἐπειδὴ ἐβαλασσοκράτει εἶχε τροφὰς μὲν ἀφθόους, πρόχειρον δὲ πᾶσαν ἐπικουρίαν· ἐνῶ ὁ Σύλλας δὲν εἶχε παντάπασι στόλον ἵνα ἀποκλείσῃ τὸν ἀντίπαλον καὶ οὔτε ἐπικουρίαν τινὰ ἤλπιζε διὰ τὰς τότε μεγάλας τῆς Ἰταλίας ἐμφυλίους διενέξεις. Ὅθεν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως ταύτης εὐὴ μόνον ἐξ ἐφόδου, καὶ ἐνόει ἐν τούτοις ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ὅσον ἐνεσσι τάχιον, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἢ παράτασις τῆς πολιορκίας ἠδύνατο καὶ εἰς τὸν Μιθριδάτην νὰ δώσῃ καιρὸν νὰ πέμψῃ νέας δυνάμεις, καὶ τὰς ἑλληνικὰς φυλάς νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς νέαν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα ἐξηγροῦσι διὰ τὸ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ διὰ τὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπεχείρησεν ἐφοδὸν, ἄνευ ἀλλῆς προπαρασκευῆς ἢτοι χωρὶς νὰ ἀνοίξῃ ρῆγμα εἰς τὸ τεῖχος, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπάγων εἰς αὐτὸ κλίμακας. Ἀπεκρούσθη ὅμως καὶ ἐπέισθη ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τακτικῆς πολιορκίας. Ἀναχωρήσας λοιπὸν εἰς Ἐλευσίνα καὶ εἰς Μέγαρα, ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα καὶ πρὸς τούτοις ἐπεχείρησε νὰ ἀνυψώσῃ πρὸς τὸ τεῖχος χῶμα ἰσομέγεθες ἵνα ἀπὸ αὐτοῦ διὰ κριτῶν καὶ πυρφόρων τοξευμάτων καταβάλλῃ τὰ ἀκράδαντα ἐκεῖνα ὄχυράματα. Μύρια ἡμιόνων ζεύγη εἰργάζοντο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χῶματος τούτου· ξύλα καὶ λίθους ἐλάμβανεν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὰ μακρὰ τείχη, παντελῶς τότε κατεδαφισθέντα· ἐπειδὴ δὲ μετ'

ὀλίγον ἔλαβε χρεῖαν καὶ ἄλλης ἑυλείας διὰ τε τὸ χῶμα καὶ τὰς ἀναγκίας μηχανάς, ἔκοψε τὴν τε δενδροφορωτάτην Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Λύκειον. Ὁ δὲ σιδηρὸς καὶ οἱ καταπέλται καὶ πάντα ἄλλη τοιαύτη παρασκευὴ ἐκομίζοντο αὐτῷ ἐκ Θηβῶν.

Ἄλλ' ἵνα κατορθώσῃ ταῦτα πάντα ὁ Σύλλας, εἶχε καὶ χρημάτων πολλῶν ἀνάγκην· διὸ ἐπέβαλεν ἤδη χεῖρα εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἄσυλα, καὶ ἐπεμφεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Λούκουλλον, ὅστις, παραλαβὼν ἐξ Ἐπιδάουρου καὶ ἐξ Ὀλυμπίας τὰ κάλλιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν ἀναθημάτων, ἔκοψεν ἀπὸ αὐτῶν νόμισμα, τὸ ὅποιον προσηγορεύθη ἀπὸ ἐκείνου Λουκούλλειον. Ἐγραφε δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἀμφικτύονας εἰς Δελφοὺς, ὅτι εἶναι καλὸν νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ τοῦ θεοῦ χρήματα, παρατηρῶν ὅτι ἢ θέλει φυλάξει αὐτὰ ἀσφαλέστερον ἢ καὶ διαπανήσας ἀποδώσει οὐκ ἐλάττω. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν πεμφθεὶς Κάρκις ὁ Φωκεὺς, διατάζων νὰ πράξῃ τὴν ἱεροσυλίαν, ἔγραψεν, ὅτι ἠκούσθη φθνηγομένη ἢ ἐν τοῖς ἀνακτόροις κιθάρα, ὁ Σύλλας ἀπήντησεν ὅτι ἀπορεῖ πῶς δὲν καταλαμβάνει ὅτι τὸ ἄσμα ἦτο σημεῖον χάριος ἢ οὐχὶ ὀργῆς, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὰ χρήματα θαρροῦντως, ὡς ἡδαιμένου τοῦ θεοῦ καὶ δωδόντος. Ἐλήφθησαν λοιπὸν οὕτως ἢχι μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναθήματα τὰ ἐν Δελφοῖς, ἐξ ὧν καὶ ὁ ἀργυρὸς πίθος, τὸν ὅποιον, διὰ τὸ βάρος καὶ τὸ μέγεθος μὴ δυναμένων τῶν ὑποζυγίων νὰ ἀναλάβωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ κατακόψωσιν οἱ Ἀμφικτύονες.

Τούτων ἐν τούτοις γνωσμένων καὶ τοῦ χῶματος ἡσήμεραι πραγματοποιήσαντες, δὲν ἔπαυσαν αἱ περὶ τὸν Πειραιᾶ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Ἀρχέλαος ἠγωνίζετο νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἔργον δι' αἰφνιδίω ἐπιθέσεων· ἀλλ' ἐπροδίδετο ὑπὸ δύο θεραπόντων οἵτινες ἐμήνουσαν ἐκάστοτε εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα τὰ μελετώμενα ἐν Πειραιεῖ, ἐγγράφοντες αὐτὰ ἐπὶ πεσσῶν ἐν μολύβδου πεποιημένων καὶ ἀπὸ σφενδάνης ἀφιεμένων· ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς πληροφορούμενος ἀκριβῶς τὰ παρασκευαζόμενα, ἦτο πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ἀρχέλαος, λαβὼν μεγάλην παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, τῆς ὁποίας ἠγεῖτο ὁ Δρομικαίτης, ἐξήγαγεν ἅσασαν τὴν δύναμιν εἰς μάχην καὶ συνεκροτήθη ἐντεῦθεν συμπλοκὴ φοβερά καθ' ἣν τὸ μὲν πρῶτον οἱ Μιθριδάκειοι ἠδουκίμουν, ἔπειτα δὲ ἐπιστρέψαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐφόνευσαν περὶ τοὺς διαχιλίους ἐχθροὺς, τοὺς δὲ λοιποὺς συνήλασαν εἰς τὰ τείχη. Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ὁ γενναῖος Ἀρχέλαος παρέμεινεν ἔσχατος εἰς τὸν ἀγῶνα· διὰ

ἐπανερχόμενος εὗρεν ἤδη κεκλεισμένας τὰς πύλας τῶν τειχῶν καὶ μέλει διὰ σχοινίων ἀνεδιβάσθη.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε χειμὼν, ὁ χειμὼν τοῦ ἔτους 87 πρὸς τὸ 86. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας οὐδεμίαν ἠλπίζον ἐπικουρίαν· ἐξ ἐνότητος μάλιστα ἐκηρύχθη ἐν Ῥώμῃ πολέμιος τῆς πατρίδος, διότι εἶχαν ὑπερισχῆσαι αὐτῷ, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Μάριος καὶ Κίννας. Ἀπὸ ἀναπόδων οἱ Ῥόδιοι ἦσαν μὲν εὐδιάθετοι νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐν ἡδυνάντο νὰ διαπλεύσωσι τὸ Αἰγαῖον, θαλασσοκρατοῦντος τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Σύλλας ἐπεμφε τότε τὸν Λούκουλλον εἰς Ἀλεξάνδρειον καὶ εἰς Συρίαν, ἵνα παραλάβῃ τὰς ναῦς τῶν αὐτοῦ βασιλέων καὶ πόλεων, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ῥοδίων, κατορθώσῃ νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καὶ τούτου ἕως τοῦ ἐπιχειρήματος ἡ ἐκδοσις ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅπως ἔδῃποτε οὐχὶ πρήχειρος. Ὅθεν τὰ κατὰ τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἀπέβησαν ὡπωςοῦν δεινὰ, καὶ ἤθελον καταντήσῃ δεινότατα, εἰάν οἱ Στερεοελλαδίται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι οὐδ' ἀπεπειράθησαν οἱ Ἕλληνες, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ καρτερία, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιτηδεύσις τοῦ Σύλλα ἐμελλον νὰ κατισχύσωσιν ὄλων ἐκείνων τῶν δυσχερειῶν αἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνοντο ἀκαταγώνιστοι. Πρῶτον ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ τρόφιμα τὰ ὅποια καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἦσαν ἐνταῦθα ὀλίγα, παντάπασιν ἐξέληπον μετὰ τὸν ἀποκλεισμόν τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρχέλαος ἐδοκίμασε καὶ ἅπαξ καὶ δις, νὰ πέμψῃ σίτον ἐκ Πειραιῶς· ἀλλ' ὁ Σύλλας μαθὼν τούτο, ἀπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων πεσσῶν, καὶ ἐνεδρεύσας, ἐκυρίευσεν τὸν τε σίτον καὶ τοὺς φέροντας. Ὁ μέδιμνος τοῦ σίτου, ὅπερ ἐστὶ δέκα ἡμερῶν τροφή πέντε ἀνθρώπων, ἐτιμᾶτο ἐν τῇ πόλει δραχμῶν χιλίων τῶν τότε χρόνων δηλαδή περὶ τὰς ἐξ καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας σημερινῶν δραχμῶν. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ τρέφονται διὰ χόρτων, ὑποδημάτων, σκευῶν, τελευταῖον δὲ ἤπτοντο καὶ τῶν ἀποθησχόντων. Μόνος ὁ Ἀθηναῖος διήγγεν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐν ἀνέσει, ἐξυδρίζων ὑπὸ τῶν τειχῶν ἐκάστοτε τὸν τε Σύλλα καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μετέλλαν, καὶ ἀσεβῶν πρὸς τὰ ἱερώτερα τῶν πραγμάτων, διότι ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος μετὰ φρίκης διηγεῖται, ὅτι παρεῖδε τὸν ἱερόν τῆς θεοῦ λύγγον ἀπεσθηκότα διὰ σπάνιν ἐλαίου, εἰς δὲ τὴν ἱεροφάντιδα ζητήσαν ἡμίεκτον πυρῶν, ἦτοι μικρὸν ποσὸν σίτου, ἐπεμφεν ἡμίεκτον πεπέρεως. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον ἀξιὸν ἀγανακτήσεως εἶναι ὅτι τοὺς βουλευτάς, ἰκατεύοντας νὰ οἰκτείρῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν ὀλέθριον τοῦτον

πρὸς Σύλλαν πόλεμον, κατετόξευσεν εἰς ἀπάντησιν καὶ διεσκέδασε. Καὶ ἦταν ἐπὶ τέλους συγκατένευσε νὰ πέμψη περὶ εἰρήνης δύο ἢ τρεῖς τῶν συμποτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν νικητὴν, ἤρμισαν ἀκαιρολογούντες περὶ Θησεῶς, καὶ Εὐμήλου, καὶ τῶν Μηδικῶν, μέχρις ὃ Σύλλας ἀπόλεσας τὴν ὑπομονὴν «ἄπιτε, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὦ μακάριοι, τοὺς λόγους τούτους ἀναλαμβάνετε· ἐγὼ γὰρ οὐ φιλημαθῆσων εἰς Ἀθήνας ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπέμφθην, ἐδὼλὰ τοὺς ἀντιστακένους καταστρεφόμενος.»

Καὶ ἡ καταστροφή ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον. Ὁ Σύλλας ἀναλογιζόμενος ἔτι δὲν θέλει ἤδη ἀπαντήσει εἰμὴ ἀσθενῆ ἀντίστασιν ἀπὸ λιμοτόπων ἀνθρώπων, ἐπήγαγε διὰ νυκτὸς τὰς κλίμακας εἰς τὸ τεῖχος περὶ τὸ λεγόμενον ἐπτάχλιον, καὶ εὐχερῶς κατέλαβε τὸ μέρος τοῦτο. Ἐπειτα δὲ κατασκάψας καὶ συναμαλύνας τὸ μεταξὺ τῆς πειραικῆς πόλης καὶ τῆς ἱερᾶς διάστημα τοῦ τεύχους, εἰσῆλασεν αὐτὸς ἐντεῦθεν περὶ μέσας νύκτας, μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ, σκαλπίζοντος καὶ ἀλαλάζοντος, καὶ εἰς ἀφραγὴν καὶ φόνον ἀφειμένου. Ὁ φόνος ἀπέβη πολὺς καὶ ἀνηλεῆς, μέχρις οὐ ὁ Σύλλας, ἐνδίδων εἰς τὰς δεήσεις τῶν Ἀθηναίων Μειδίου καὶ Καλλιφώντος, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς εἶχον καταφύγει εἰς αὐτὸν, καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῶν μετ' αὐτοῦ συστρατευόντων συγκλητικῶν, ἀνεχάισσε τὴν μεγάλην ταύτην φοβρὰν, χαρίζομενος, ὡς εἶπε, πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, θῶντας δὲ τεθηγῆσι, διὰ τῶν ὀλίγων καὶ τεθηγόντων ἐννοῶν τοὺς ἀρχαίους ἐκεῖνους καὶ ἐνδόξους Ἀθηναίους. Ὁ δὲ Ἀθηναίων προῶτον μὲν κατέφυγε μετὰ ὀλίγων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐμπρήσας τὸ Ὠδεῖον, ἵνα μὴ ὁ Σύλλας ἔχη πρόχειρον ξυλεῖαν πρὸς ἐνόχλησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς δίψης, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆι καὶ ἐν τῷ ἄμα αὐτὸς καὶ πάντες οἱ αὐτῷ δουροφρήσαντες, ἢ ἀρχὴν τινε ἀρξάντες, ἢ ὅτι δήποτε ἄλλο πράξαντες παρὰ τὰ ὑπὸ Ῥωμαίων ὀρισμένα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ θανάτου ἐπιμωρήθησαν. Οἱ δούλοι εἶχον ἤδη πωληθῆ ἅμα μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἀλωσιν· οἱ δὲ ὀλίγοι περισοθέντες ἐλεύθεροι ἐκ τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου ἐκεῖνου, τὴν μὲν ἐλευθερίαν διεσύλαξαν, τὴν δὲ ψῆφον καὶ χειροτονίαν ἀφρέθησαν, ἀποδοσιῆσαν εἰς μόνους τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσα ἡ κυβέρνησις τῆς πόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων ἐκεῖνων, οἱ προλαβόντες εἶχον προσφύγει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἅμα ἀρξαμένου τοῦ πολέμου. Κατὰ τὰ λοιπὰ οὔτε αἱ Ἀθῆναι οὔτε αἱ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις καθυπεβλήθησαν ἔτι εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τρόπον,

ἀλλ' ὁμως ἡ ἐπιτήρησις αὐτῶν ἀπέβη ἔκτοτε αὐττηρότερα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ κατελήφθησαν ἐν τῇ Ἀκρόπολει χρυσοῦ μὲν λίτραι τεσσαράκοντα, ἑξακίσαι δὲ ἀργύρου. Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν μεγάλων θησαυρῶν τοὺς ὁποίους λέγεται συλλέξας ὁ Ἀθηναίων ἀλλ' οἱ θησαυροὶ ἐπεινοί, ὡς φαίνεται, ἐν μέρει διηρπάγησαν ἐπὶ τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως, καὶ ἐν μέρει, καταχωσθέντες, διέφυγον τὴν ἀρπαγὴν τῶν νικητῶν.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Σύλλας ἐπέστῃτην ἅπασαν αὐτῷ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀρχέλαος εἶχεν ἀποκρύψει προλαβόντως πολλὰς ἐξυτάτας αὐτοῦ ἐφόδους. Ἀλλ' ἤδη αἱ ἀπὸ τοῦ χώματος μηχαναὶ ἐκρυκόσπον ἀκαταπαύστως τὰ τεῖχη, καὶ ἄλλοι πάλιν ἄνδρες ὑπὸ χελώνας διώρυσσον αὐτά. Καὶ τὰ μὲν κρημνιζόμενα ἐθῶ μέρη τάχιστα ἀνφοδομοῦντο· ἀλλὰ τὰ νεωστὶ κατασκευάζόμενα, ὡς ὑγρότερα καὶ ἀσθενέστερα, εὐκολώτερον κατεστρέφοντο, ὥστε ἐπὶ τέλους γενεμένης νέας καὶ ἰσχυροτάτης ἐφόδου ἐβιάσθη ὁ Ἀρχέλαος νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν μανιώδη ὀρμὴν τῶν Ῥωμαίων, καὶ καταλιπὼν τὰ τεῖχη κατέφυγεν εἰς τι χωρίον τοῦ Πειραιῶς ὀχυρότατον ἅμα καὶ θαλάσση περίκλυστον, τὸ ὁποῖον ὁ Σύλλας, ναὺς οὐκ ἔχων, δὲν ἠδύνατο παντάπασιν νὰ προσδῶλῃ. Ἐγένετο ὁμως κύριος τοῦ ἄλλου Πειραιῶς, τοῦ ὁποῖου κατέκαυσε τὰ πλεῖστα μέρη, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Φίλωνος ὀπλοθήκην, θαυμαζόμενον ἔργον, καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἀίδημα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν Ἀθηναίων μεγαλοεργήματα. Εἶχε δὲ ἐγκαίρως καταφύγει ἐνταῦθα τοῦ Ἀρχελαίου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ κατέβη ἐπὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ σὺν Ἀρκαθίῳ τῷ Μηθιδάτου νιῷ ἀποσταλεὶς στρατὸς, ὅστις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαθίου, διετέλει τεταγμένος ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ταξιλλην, καὶ συνέκειτο ἐκ δάκων μὲν μυριάδων πεζῶν, μυρίων δὲ ἵππέων, καὶ τεθρίππων ἐννεμήκοντα δρεπανηφόρων. Ὁ στρατὸς οὗτος ἐπολιόρκει ἤδη τὴν πιστὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μείνασαν, Ἐλάτειαν. Ὁ Σύλλας λοιπὸν ἔδραμεν ἄμέσως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖ, ἐπαλθόντος μετ' οὐ πολὺ καὶ τοῦ Ἀρχελαίου μετὰ συμπάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συγκροτεῖται περὶ Χαϊρώνειαν μάχην μεγάλη καὶ ἦν ὁ Σύλλας ἐνίκησε τοὺς πολυαριθμούς αὐτοῦ ἀντιπάλους νίκην περιφανεστάτην. Τὰ λείψανα αὐτῶν κατέφυγον εἰς Χαλιδίαν τῆς Εὐβοίας, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ναυτικὴν μὴ ἔχοντος δύναμιν, αὐτὸς δὲ ἐπανηγύρισε τὴν νίκην ἐν Θήβαις τελέσας θυσίας περὶ τὴν Οἰδιπόδιον κρήνην καὶ ἀγῶνας μουσικῶς καὶ

ἄλλους. Οἱ δὲ κρίνοντες ἦσαν Ἕλληνες ἐκ τῶν ἄλλων προσκεκλημένοι πάλειον, διότι πρὸς τοὺς Θηβαίους, τοὺς κατ' ἀρχὰς ταχθέντας μετὰ Μιθριδάτου, εἶχεν ἀδιαιλλάκτως ὁ Σύλλας· καὶ τούτου ἕνεκα, ἀποτεμνόμενος τῆς χώρας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν, ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοὺς, ἵνα ἐκ τῶν προσόδων ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα καταστήματα τὰ χρήματα ὅσα προηγουμένως παρ' αὐτῶν ἔλαβεν. Ὡσαύτως ἐτιμώρησε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοὺς Ὀρχομενίους, καὶ ἐκ τῶν πολυτέμων πραγμάτων ὅσα παρ' αὐτῶν ἤρπασεν, ἐξαιρέσας ἓν, τὴν λαμπρὰν τοῦ Διονύσου εἰκόνα, ἣν εἶχε πάλαι ποτὲ κατασκευάσει τῇ πόλει ἐκεῖνη ὁ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας ἀγαλματοποιὸς Μύρων, ἔστησεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος, δούς παράδοξον δείγμα εὐλαθείας, διὸ εὐλόγως ὁ περιηγητὴς Παυσανίας παρετήρησεν ὅτι «τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων λεγόμενον, θυμιάμασιν ἀλλοτρίοις τὸ θεῖον εἶεσθαι.»

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀρχέλαος λαμβάνει νέαν παρὰ τοῦ ἀνεξαντλήτου Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν Δαρύλλαν τεταγμένην, καὶ ἀντιπαράτασσεται αὐτῆς περὶ Ὀρχομενόν· καὶ εἰς ταύτην ὁμοῦς τὴν μάχην, πεισματωδεστάτην ἀποβάσας, ἀνεδείχθη πάλιν νικηφόρος ὁ Σύλλας. Ἐγνωεῖται δὲ ὅτι ἡ Βοιωτία δὲν ἐλεηλατεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ Σύλλα· ἐλεηλατεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τῶν λεγομένων ἐλευθερωτῶν αὐτῆς, ὥστε ἔπαθε τὰ πάνδεινα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τελευταῖον ὁ Μιθριδάτης ἀναλογιζόμενος τὰς ἐπανειλημμένας ἤττας πέντε μεγάλων αὐτοῦ στρατειῶν, καὶ βλέπων ὅτι ὁ εὐτυχὴς καὶ μεγαλεπήβολος Ῥωμαῖος ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς κομισθείσης τελευταῖον αὐτῷ ὑπὸ Λουκούλλου ναυτικῆς δυνάμεως, ἐνόμισε δεῖν νὰ δώσῃ πέρας ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ. Ὄθεν ἀνελθόντος τοῦ Σύλλα εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, καὶ ἐκεῖθεν διαπερικλυθέντος εἰς Ἀσίαν, συναμολογεῖται τῷ 84 μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου συνθήκη εἰρήνης, δι' ἧς ὁ τελευταῖος ὑπέσχετο νὰ παραδῶσῃ τὴν μὲν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν ἡγεμόνας, τὴν δὲ Παφλαγονίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, προσπαρασχὼν αὐτοῖς δις χίλια τάλαντα καὶ 70 χαλκήρεας ναῦς, φυλάττων δὲ τὴν ἄλλην ἀρχήν. Ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται βεβαίως διατί ἐξεβέσαμεν ἐν ἐκτάσει ὅπως οὖν τὰ κατὰ τὸν πλόσιμον τοῦτον. Κύριον αὐτοῦ θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι πᾶσα δὲ τῆς πλοῖως ταύτης τύχη, καλὴ ἢ κακὴ, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀδιάφορος εἰς

ἑλληνικὴν ψυχὴν. Καὶ ἔπειτα εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν ἀπεδομήμασαν τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὅτι ὁ προχειρισθεὶς στρατηγὸς ὑπῆρξεν πάσης κατακρίσεως ἄξιος· ἀλλ' ὅπωςδήποτε ὁ ἀγὼν διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἷμα ἑλληνικὸν ἄφθονον ἐχύθη ἕνεκεν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, εἰς τὰς Ἀθήνας μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἑλληνικὴν πόλιν, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τοι τοσούτον ἠθικῶς ἀλλοιωθεῖσας, θέλομεν ἴδει γυνομένης τελευταίας τινὰς γενναίας περὶ αὐτονομίας ἀποπειράς· διότι τοσαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις ἣν ἄλλοτε ἐκτίσαντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε ὅσον καὶ ἂν κατεδᾶπανήθη αὕτη, τὰ περιλιπόμενα ἐλάχιστα αὐτῆς ζώπυρα ἐδίδον ἔτι εἰς αὐτοὺς ζῶν τινὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον πλέον οἱ Θηβαῖοι, οἱ Σικριταῖοι καὶ οἱ Ἀχαιοί.

Δὲν ἔπαθε δὲ μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς ὅσα προσεξετέθησαν δεῖν ἕνεκα τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκεῖνου πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χώραι, ἰδίως αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· πρῶτον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Μιθριδάτου, δεύτερον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Φιλάνκου καὶ τοῦ Φιμβρίου, οὓς ἐξάπεστεῖλαν οἱ τοῦ Σύλλα ἀντίπαλοι στρατηγοὺς κατὰ Μιθριδάτου, τελευταῖον ἀπὸ τοῦ Σύλλα αὐτοῦ, κατισχύσαντος ἀλληλοδιαδόχως τοῦ τε βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης πεμφθέντων ἀντιπάλων του. Ὁ Σύλλας ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀσίαν κοινὴν μὲν ζήμιαν διςμυρίων τάλαντων, ἰδίᾳ δὲ ἐγγύμνωσε τοὺς κατοίκους διὰ τῶν στρατιωτικῶν καταλυμάτων· διότι διέταξεν ὅτι πᾶς οἰκογενειάρχης θέλει δίδει εἰς ἕκαστον μὲν παρ' αὐτῷ καταλύοντα στρατιώτην καθ' ἡμέραν τέσσαρα τετραδράχμια καὶ δεῖπνον· εἰς ἕκαστον δὲ ἀξιωματικὸν πεντήκοντα δραχμὰς τὴν ἡμέραν καὶ δύο ἐσθῆτας. Καὶ ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον, καθὼς εἶπε πρὸς τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων οὓς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην συνεκάλεσεν εἰς Ἐφέσον «φειδοῖ γένους καὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ.» Ἐὰν ἐν τούτοις εἰς ταύτας τὰς ἀνηλεεῖς καταπιέσεις, προσθέσωμεν τὰς προηγουμένας τοῦ ἀντιπάλου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Μιθριδατείου, εὐλόγως θέλομεν ἐννοῆσαι τὸ παρὰ τῶν ἱστορικῶν λεγόμενον, ὅτι οὐδέποτε ἡ μικρὰ Ἀσία ἠδυνήθη ἕκτοτε νὰ ἀνακύψῃ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν ἀκμὴν. Ναὶ μὲν ὁ Σύλλας ἐφείσθη ἱκανῶν πόλεων εἴτε ἀνταμείβων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν εἴτε ἀποζημιῶν δι' ὅσα ἔπαθον ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν προθυμίας, ἀνακηρύξας ἐλευθέ-

ρους ἤτοι ἀπηλλαγμένους φόρου, καὶ φίλους τῶν Ῥωμαίων τοὺς Ἰλιέας, τοὺς Χίους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Ῥοδίους, τὴν Μαγνησίαν καὶ ἄλλας τινάς. Καὶ εἰς τὴν ἐδῶ Ἑλλάδα, ἢ ἐν Φωκίῳ Ἑλλάτεια, ἦτις, ὡς εἶδομεν, εἶχε διατελέσει πιστὴ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐπὶ πολλῶν μετέπειτα χρόνων, καὶ ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ Ἑλλάς κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, παρέμεινον ἐλευθέραι, ἀτελῶς νεμομένη τὴν χώραν αὐτῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἢ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες παρεμύθησαν τὰς Ἀθήνας δι' ὅσας ὑπέστησαν τότε συμφοράς. Ῥωμαῖος εὐπατρίδης λ. χ. ὁ Πομπώνιος, ἐλθὼν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατασταθεὶς ἐνταῦθα, δι' ὃ καὶ ἐπωνομάσθη Ἀττικὸς, συνέδραμε γενναίως τὴν πόλιν ἐν τῇ ἀμνηστία αὐτῆς καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλωρωμαῖος, ἀνικοδόμησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀθηνίωνος καταστραφέν Ὠθεῖον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν μικρὰ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν προηρηθέντων θειῶν καὶ ἡ θεραπεία αὐτῶν ἦτο ἀνεπαρκής, μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέα δυστυχήματα.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, καθὼς πᾶν πέλαγος ἔχον πολλὰς νήσους καὶ πολλοὺς περὶ αὐτὸ κόλπους, ἦτο ἀνεκαθεν ἐπιτηδείατατον πρὸς τὴν πειρατείαν. Ἐνόσω ὑφίσταντο ἀμαίαι αἱ τῆς μεσογείου ναυτικαὶ δυνάμεις, τὸ κακὸν τοῦτο περιστέλλετο ὅπως οὖν ἄλλ' ἀφ' ἧς κατεστράφη ἡ Καρχηδὼν, κατεστράφη ἡ Κόρινθος, ἐταπεινώθη ἡ Ῥόδος, καὶ παντελῶς ἐξησθένθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἐπειδὴ ὁλως ἐξέλειπεν ἡ ἀστυνομία τῆς θαλάσσης ταύτης, ἡ πειρατεία ἔλαβε τοσαύτην ἐπίδοσιν ὥστε οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, ὁμοσπονδήσαντες πρὸς ἀλλήλους, κατέσχον περὶ τὸ 144 ἔτος πρὸ Χριστοῦ τὴν εἰς τοὺς Σελευκίδας ἀνήκουσαν Κιλικίαν καὶ κατέστησαν τὴν χώραν ταύτην κύριον αὐτῶν ὀρηγήτηρον. Μάλιστα δὲ ἤκμασαν οἱ πειραταὶ οὗτοι τῆς Κιλικίας ἐπὶ τοῦ मिθριδατικοῦ πολέμου, διότι ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου εἶχε συμμαχήσει μετ' αὐτῶν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οὐδεμίαν εἶχον κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ναυτικὴν δύναμιν καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους συνεκρότησαν τοιαύτην, δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους, οἵτινες, ναυμαχῆσαντές ποτε πρὸς Λούκουλλον, κατετρόπωσαν αὐτόν. Ἐπειτα μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Μιθριδάτου, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπησπολήθησαν ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ὥστε οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας ἔμειναν ἀπόλυτοι σχεδὸν κύριοι ὅλων τῶν παραλίων καὶ νήσων τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ πρέπει νὰ φανῆ τοῦτο παράδοξον εἰς ἡμᾶς, διότι καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, καὶ σχεδὸν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, εἶδομεν κράτη πειρατικά, ἰδίως τὸ

τῆς Ἀλγερίας, παραδόξως ἀμείψαντα ἐν αὐτῇ τῇ Μεσογείῳ θαλάσσει, οὐ μακρὰν τῶν γαλλικῶν παραλίων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων κατεχομένης Μελίτης. Οἱ πειραταὶ λοιπὸν τῆς Κιλικίας ἐπέπεσον τότε ἀκωλύτως εἰς ὅλα τὰ παράλια, εἰς ὅλας τὰς νήσους, εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου, ἀρπάζοντες πλοῖα καὶ λεηλατοῦντες πόλεις. Ἰδίως δὲ ἐσύλησαν ἄπειρα ἱερά, τὸ Κλάριον, δηλαδὴ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Κλάρου ἦτις ἔκειτο ἐν Ἰωνίᾳ οὐ μακρὰν τῆς Κολοφώνος· τὸ Διδυμαῖον, ἦτοι τὸν ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ὅστις ἔκειτο εἰς τὰ Δίδυμα, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιλησίων· τὸ Σαμοθράκιον ἦτοι τὸ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ ἱερόν, τὸ ὅποιον ἐλέγετο ἔχον χιλίων τετάρτων κόσμον· τὸν ἐν Ἐρμιόνη ναὸν τῆς Χθονίας, ἦτοι τῆς Δήμητρος· τὸν ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, τοὺς ἐν τῷ Κορινθιακῷ ἰσθμῷ, καὶ ἐν Ταινάρῳ, καὶ ἐν Καλαυρίᾳ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοὺς ἐν Ἀκτίῳ καὶ ἐν Λευκάδι· τοὺς ναοὺς τῆς Ἥρας, τοὺς ἐν Σάμῳ, καὶ ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἐπὶ Λακινίῳ ἀκρωτηρίῳ τῆς Ἰταλίας. Ἐν γένει δὲ ἱστορεῖται ὅτι αἱ κυριευθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ἦσαν περὶ τὰς τετρακοσίας. Καὶ τίς ἠδύνατο ν' ἀντισταθῆ εἰς αὐτούς; Τὰ πλοῖα τῶν συναποσούντων, ὡς βεβαιούται, εἰς χίλια περίπου, διαπρέποντα διὰ τὴν ταχύτητα καὶ ἐλαφρότητα, διὰ τὴν εὐανδρίαν τῶν πληρωμάτων, διὰ τὴν τέχνην τῶν κυβερνητῶν. Εἰς τοσαύτην δὲ εἶχον καταντήσει αὐθάδειαν ὥστε καὶ ναύσταθμα πειρατικά ἔδρυσαν πολλαχού, καὶ φάρους διετήρουν, καὶ θαυμαστὴν τινα πολυτέλειαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπεδείκνυον, χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἔχοντες σκεύη καὶ κοσμήματα καὶ παραπετάσματα πορφυρὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγκαλλωπίσματα τῆς κακουργίας αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ Ῥωμαῖοι θεωροῦντες τοὺς πειρατὰς τούτους προσβάλλοντας καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ῥώμης ἐπιφαινομένους, ἐπεχείρησαν τακτικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἀπὸ τοῦ 78 ἔτους· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν ἐκπεμφθέντες πρῶτοι στρατηγοὶ ἀνεδείχθησαν τοσοῦτον ἀτυχεῖς ἢ ἀνεπιτήδειοι, ὥστε οἱ πειραταὶ κατήτησαν νὰ παρεμποδίσωσι καὶ αὐτὴν τὴν προμήθειαν τῆς Ῥώμης, ἐξ οὗ συνέβη μεγάλη ὑπερτίμησις τῶν τροφῶν ἐν αὐτῇ. Ἐντεῦθεν, ἐν ἔτει 67, ἠναγκάσθη ἡ Βουλὴ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Πομπήϊον τὴν στρατηγίαν τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, δοῦσα εἰς αὐτὸν κράτος οἷον οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων πρὸ αὐτοῦ ἔλαβε, διότι ὁ Πομπήϊος ἀνεκνήρυχθη τότε στρατηγὸς ἐπὶ τριετίαν ἀπάσης τῆς κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεως, καὶ ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ μεταχειρίζεται κατὰ τὸ δοκοῦν

νος εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ ἱστορικὸν Θεοφάνην, τὴν ἐλευθερίαν ἣν αὐτὴ εἶχεν ἀπεβάλει πρὸ 25 ἐτῶν, καθὼ συνταχθεῖσα μετὰ τοῦ Μιθριδάτου· οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες Μιτυληναῖοι ἐτέλεσαν αὐτοῦ παρόντος, ποιητικὸν ἀγῶνα ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα, τὰς ἐκείνου πράξεις. Ἐπειτα ἐν Ῥόδῳ ἠκροάσατο μὲν πάντων τῶν σοφιστῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ποσειδωνίου καὶ τοῦ Ἐρμαγύρου, ἔδωκε δὲ δωρεὰν ἐκάστῳ τάλαντον. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁμοίως πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἐπολιτεύθη, προσπέδωκε δὲ τῇ πόλει πεντήκοντα τάλαντα εἰς ἐπισκευὴν αὐτῆς.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ Ἑλλὰς ἐπέπρωτο νὰ καθυποβληθῇ ἔνεκα τῶν εὐεργετημάτων τούτων εἰς πολὺ μείζονα θυσίαν· διότι μετὰ τινος ἐνιαυτοῦς ἐκρηγέντος τοῦ μεγάλου περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγῶνος μεταξύ Πομπηίου καὶ Καίσαρος, ὁ Πομπηῖος, ἐλπίζων εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὰς ἑλληνικὰς ταύτας χώρας ἐξελέξατο ὡς κύριον τῆς πάλης αὐτοῦ στάδιον. Οὐδ' ἐψεύσθη περὶ τὰς ἐλπίδας. Ἡ Ἑλλὰς τῶντι παρῆσθεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐπιουρίαν· καὶ ἐνφ' ὁ Καίσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, ὁ Πομπηῖος συνεκρότει ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ναυτικὴν καὶ περικύβητον δύναμιν ἀξιόλογον. Μέγας μάλιστα ὑπῆρξεν ὁ στόλος ὃν κατεσκεύασε καὶ εἰς ὃν συνέρρευσα, νῆες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Κυκλάδων νήσων, τῆς Κερκύρας, τῆς Ῥόδου, τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Λακωνικὴ ἔπεμψαν αὐτῷ τοξότας, καὶ ὁ Ἀππιανὸς βεβαίῳ ὅτι οἱ Λάκωνες οὗτοι ἐτάσσοντο ὑπὸ τοὺς ἰδίους βασιλεῖς, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι, πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ πολέμου τούτου, ἠνωρθώθη ἴσως ἐν Σπάρτῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως λέγεται πρὸ καιροῦ καταλυθῆναι. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας καὶ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες κατετάχθησαν εἰς τὰ τοῦ Πομπηίου τάγματα. Τὸ δεινὸν ἦτο ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ θυσίαι ἐγίνοντο οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τίς τῶν δύο μεγάλων Ῥωμαίων δυναστῶν θέλει ἄρξει τῆς οἰκουμένης· τὸ δὲ εἶτι δεινότερον, ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς τοσοῦτον ἀνέδειξε ζῆλον, κατετροπώθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ περὶ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας τῇ 20 Ἰουνίου 48. Εὐτυχῶς ὁ Καίσαρ δὲν ἐμνησικακήσῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας δι' ἣν ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν· μόνοι οἱ Μεγαρεῖς, καθὼ ἐπιμειναντες εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, κατὰ κράτος σχεδὸν ἀπωλέσθησαν, πολλοὶ φονευθέντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ πολλοὶ πω-

ληθέντες. Τοὺς δὲ Ἀθηναίους, παραδοθέντας ἅμα μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ προστάτου αὐτῶν, ἐσυγχώρησεν, ἀρνεσθεῖς μόνον νὰ ἐρωτήσῃ τὸ πικρὸν τοῦτο «ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ δόξα τῶν προγόνων περισώσει;» Ἀλλὰ καὶ χρηματικὰς δωρεὰς προσπέδωκεν αὐτοῖς πρὸς διακίσησιν τῆς πόλεως. Ὡσαύτως ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους τοὺς Θεσσαλοὺς, εἰς τὴν χώραν τῶν ὁποίων ἐνίκησε λαμπρῶς τὸν ἀντίπαλον. Μετὰ τινος δὲ χρόνον, περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἐν ἔτει 44, ἤγειρεν ἑαυτῷ ὁ μέγας Ῥωμαῖος μνημεῖον αἰδίων, ἀνοικοδομήσας τὴν Κόρινθον ἣν πρὸ 100 περίπου χρόνων ἄρδην εἶχε καταστρέψει ὁ Μόμμιος. Ἡ πόλις, ἀνακτισθεῖσα κατὰ νέον σχέδιον, κατωκίσθη δι' ἀπογόνων Ῥωμαίων ἀπελευθέρων καὶ κατέστη μία τῶν ὀλίγων ἀποικιῶν ὅσας οἱ Ῥωμαῖοι ἔκτισαν ἐν τῇ ἐνταύθα Ἑλλάδι, αἵτινες ἤμωσ ἀντὶ νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν χώραν ἐξ ἐναντίας αὐταὶ ταχέως ἐξελληνίσθησαν. Ὁ Καίσαρ, ὅστις εἶχε συλλάβει πρὸς τούτοις τὸν σκοπὸν νὰ διακτάσῃ τὸν κορινθιακὸν ἰσθμὸν, μικρὸν ἐπιζήσας δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλὰ ἡ Κόρινθος, διὰ τὴν εὐφύιαν τῆς θέσεως καὶ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, κατέστη αὖθις ἐντὸς ὀλίγου πόλις καλλίστη καὶ πλουσιωτάτη καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων γεφυρῶν τῆς μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπορίας καὶ ἔδρα τοῦ Ῥωμαίου στρατηγού, ὅστις ἀπὸ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διείπε τὴν τύχην τῆς ἰδίας Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ τὰ δεινὰ τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παύσωσιν ἐνθυσίαν ἐξηκολούθουν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι. Αἱ παλιμβουλαι Ἀθήναι ὑποδέχονται ἀγαλλόμεναι, δι' ἀνευφημιῶν καὶ ψηφισμάτων, τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος Βρούτου καὶ Κάσσιου, καὶ ἐγείρουσιν αὐτοῖς εἰκόνας χαλκᾶς παρὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἄπασαι δὲ σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συντάσσονται πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὃν οὗτοι ἀνέλαβον κατὰ τοῦ ἀνεψιῦ τοῦ Καίσαρος Ὀκταύτου καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Ἀντωνίου· μόνοι, ὡς φαίνεται, οἱ Λακεδαιμόνιοι συνεμάχησαν πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους. Ὡστε κατατροπωθέντων περὶ Φιλίππους τῆς Μακεδονίας τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κάσσιου, ἐν τέλει τοῦ 42, πάλιν ἡ Ἑλλὰς εὐρέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Ἀντωνῖος εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν τῇ νεότητι παρ' ἡμῖν καὶ πολλάκις εἶχε διατρέψῃ εἰς Ἀθήνας, οἰκειωθείς οὕτω πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὴν δίκαν τῶν Ἀθηναίων· ὅθεν ἀνε-

δείχθη μετὰ τὴν περὶ Φιλίππου μάχην ἐπιεικῆς, ὅπως ἄλλοτε ὁ Καίσαρ, πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀντώνιος διατρίψας κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐνταῦθα, τοσοῦτον ἀπέσχε πάσης καταπίεσεως ὥστε ἔχαιρεν ἀκούων ἑαυτὸν φιλέλληνα ἐπονομαζόμενον, ἔτι δὲ μᾶλλον φιλαθηναῖον. Καὶ τῷ ὄντι πρὸς τὰς Ἀθήνας μάλιστα ὑπῆρξεν εὐεργετικὸς θεὸς εἰς αὐτὰς πολλὰς δωρεάς, ἰδίως τὰς νήσους Αἴγιναν καὶ Ἴον καὶ Κέων καὶ Σηιάθων καὶ Πεπάρηθον. Βραδύτερον δὲ οὖθις καὶ πολλάκις ἐπανήλθεν εἰς Ἀθήνας, καὶ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐνταῦθα, κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτὰς τῆς καταστροφῆς, ἐν πλείστη ὅση ἀκολασία διήγαγεν, οὐδὲν ἦττον ἀκολάστως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τιμώμενος. Πάντα δὲ ταῦτα ἔμελλον ν' ἀπολήξωσιν εἰς νέα τῆς Ἑλλάδος δυστυχήματα. Διότι μετ' οὐ πολὺ, διχονοήσαντος τοῦ Ὀκταυίου πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὸ πλείστον τῆς Ἑλλάδος ἐτάθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ καθυπεβλήθη εἰς καταπίσεις καὶ στρατολογίας τόσῃ μᾶλλον ὀλεθρίας ὅσῃ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἤδη πολὺ ἐλαττωθῆ. Ἰδίως δὲ εἶχε στερηθῆ, ὡς φαίνεται, τὸ μέγα ἐκεῖνο τῶν ναυτῶν πλήθος τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀπετέλει τὸ καύχημα αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχύ· διότι οἱ τριηράρχαι τοῦ Ἀντωνίου, ἵνα πληρώσωσι τὰς πολλὰς αὐτῶν ναῦς, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀρπάξωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ ναυτῶν, ὀνηλάτας, θεριστάς, ὀδοιπόρους, παῖδας, καὶ πάλιν ἱκανοὶ δὲν ἦσαν νὰ ἀπαρτίξωσι τὰ πληρώματα αὐτῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατατροποῦται ὑπὸ τοῦ Ὀκταυίου ὁ Ἀντώνιος τῇ 2 Σεπτεμβρίου 31, κατὰ τὴν περιώνυμον ἡπερὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν, καὶ ἔπειτα φεύγει εἰς Αἴγυπτον ὅπου ἐγένετο αὐτόχειρ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος· ὥστε ὁ Ὀκταυῖος ὄντις τότε καὶ τὴν Αἴγυπτον κατέστησε ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔμεινεν ἡδὲ μόνος κύριος τοῦ ὅλου κράτους. Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης, ἠσπάσατο τὴν μερίδα ἣτις ἐπὶ τέλους ἠττήθη· ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τῆς ἀτυχίας μὴ ἀποδοθῆ κατ' ὀλακληρίαν εἰς ἔλλειψιν συνέσεως. Ἡ Ἑλλὰς ἐπολιτεύθη οὕτω ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀνάγκης, διότι ὁ Παμπήγιος καὶ ὁ Βρούτος καὶ ὁ Ἀντώνιος τὰς χώρας ταύτας ἐξελέξαντο ὡς κύρια αὐτῶν ὀρηκτῆρια, ἐν μέρει δὲ ἐκ συμπαιδείας τινὸς πρὸς αὐτοὺς, διότι ἅπαντες ἐκήρυττον τοῦλάχιστον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κόσμου.

Δὲν ἐτιμώρησε δὲ οὔτε ὁ Ὀκταυῖος τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, διότι αὗται συνεμάχησαν μετὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλιστα περιεθαλψεν ὅπως οὖν τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ εἰς ἐλευθερίαν

κατάστασιν. Τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποταμιευθέντα σίτον διένειμεν εἰς τὰς πόλεις αἵτινες ἐστεροῦντο καὶ χρημάτων καὶ ἀνδραπέδων καὶ ὑποζυγίων. Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἤμισε περὶ τὰ 130 μετὰ ταῦτα ἔτη, ἠκούσεν, ὡς λέγει ἐν τῷ βίῳ Ἀντωνίου, τὸν πρόπαππον αὐτοῦ Νίκαρχον διηροῦμενον, ὅτι οἱ πολῖται τῆς Χαιρωνείας εἶχον ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντωνίου νὰ φέρωσιν ἕκαστος ἐπὶ τῶν ὤμων πῶσον τεταγμένον σίτου πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀντικύραν θάλασσαν, διὰ ματιγῶν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐκεῖνων ἐπιταχυνόμενοι· καὶ ἐκτελέσαντες τοῦτο μίαν φορὰν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δευτέραν τοιαύτην μετακόμισιν, ὅτε, ἐπεληθούσης τῆς ἀγγελίας ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἠττήθη περὶ Ἄκτιον, ἔφυγον οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ὁ δὲ σίτος διενεμήθη εἰς τοὺς πολίτας καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Οὐδὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀνεδείχθη ὁ Ὀκταυῖος σφόδρα αὐστηρὸς. Περιορίσθη εἰς τὸ ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ποιεῖν πολίτας ἐπὶ ἀργυρίῳ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὴν τε Αἴγιναν καὶ τὴν Ἐρέτριαν· ἀλλ' ἄφ' ἐτέρου ἀπατέλεσε τὴν στοὰν τῆς Ἀθηναῖς Ἀρχηγέτιδος, ἣς τὴν κάτασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καίσαρ, καὶ πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας συνέδραμον τότε εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ Πεισιπύρατος εἶχε βάλει πάλαι ποτὲ τὰ θεμέλια. Μιμούμενος κατὰ τοῦτο τὸν Καίσαρα, ὁ Ὀκταυῖος ἀπένειμε πολλὰ δειγμάτων εὐνοίας εἰς τὸν χῶρον περὶ τὸν ὁποῖον ἐνίκησε τὴν κρίσιμον αὐτοῦ ναυμαχίαν. Ἐκτίσε περὶ τὸ Ἄκτιον πόλιν λαμπράν, ἣν Νικόπολιν ἐπωνόμασε, καὶ διέταξε νὰ ἔχῃ αὕτη εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον τὰς ψήφους τῶν Μαλιέων, τῶν Μαγνήτων καὶ ἄλλων τινῶν μικρῶν περὶ τὴν Θεσσαλίαν φυλῶν ὧν ἄλλαι μὲν εἰς τὸ ἐξῆς ἔμελλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκεῖνῳ, ἄλλων δὲ, οἷον τῶν Δολόπων, τὸ γένος εἶχεν ἐκλείψει. Πλὴν τούτου ὁ Ὀκταυῖος ἱδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ ἀγῶνα πεντητηρικόν, τὰ Ἄκτια, ἀναθεῖς τὴν προεδρείαν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλως πολυειδίως ἐνηργέτησε, διότι εἶχον συναγωνισθῆ μετ' αὐτοῦ περὶ Ἄκτιον καὶ εἶχον δώσει ἄτυλον εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Λιουίαν, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ταύτην λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Λακεδαιμονίων ἀνταμείβων ὁ Ὀκταυῖος, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Κύθηρα, τὴν Καρδαμύλην, τὰς Φαρὰς καὶ τὴν Θουρίαν, πόλεις Μεσσηνιακὰς αἵτινες εἶχον βοηθήσει τὸν Ἀντώνιον, τμησας δὲ τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, παρεκάθησεν εἰς τὰ συσσίτια αὐτῆς. Πολλοὶ ἐν τούτοις φρονοῦσιν ὅτι τότε ἀπε-

χωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης αἱ παραλίαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, αἰτινες, κατ' ἀρχάς τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι τέσσαρες καὶ ἔπειτα δεκαοκτὼ μόνον, ἀναφαίνονται ἤδη ἀποτελοῦσαι συμπολιτεῖαν αὐτόνομον, φέρουσαι τὰ τῶν Ἐλευθερολακωνῶν ὄνομα καὶ ἔχουσαι στρατηγὸν κοινόν, ἐφόρους, βουλὰς, γερουσίαν. Ἄλλοι ὁμῶς ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ Ἴδρυσις τοῦ κοινοῦ τῶν Ἐλευθερολακωνῶν ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους· καὶ ἴσως ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτέρα πρὸ πάντων διότι, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Ὀκταύτου πρὸς τὴν Σπάρτην, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τούτου ἐκολοῦόθη τοσοῦτον ἡ χώρα αὐτῆς. Ὅπως δὲ ποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αἱ περὶ τὸ Ταίναρον καὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν πόλεις, αἱ πάλαι ποτὲ περίοικοι τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ περὶ αὐτάς ἄλλοτε εἰλωτες, νέμονται ἤδη αὐτονομίαν τινὰ ἣτις βραδύτερον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· διότι εἶναι περιττὸν νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς Ἑλληνικὰς ἀναγνώστας, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ χώρα ἡ μετέπειτα κληθεῖσα Μάνη, ἢ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας χρησιμεύουσα ὡς καταφύγιον ἄμα καὶ προπύργιον τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς αὐτονομίας.

Ὁ Ὀκταύτιος ἐπεδείξατο ἰδιόζουσαν εὐνοίαν καὶ πρὸς τὰς Πάτρας, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτῶν θέσιν πρὸς τὴν μετὰ τῆς δόσεως ἐμπορίαν. Ὅθεν ἀξιόλογον μέρος τῆς περὶ Ἀκτιον ἀγωνισθείσης στρατιᾶς κατέλαβεν, ὡς ἀποκία ρωμαϊκῆ, τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῆς μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ρίου. Αἱ Πάτραι εἶχον πρὸ ἰκανοῦ χρόνου σχεδὸν ἐρημωθῆ, διότι οἱ κάτοικοι, πολλὰ παθόντες εἰς τὸν κατὰ Γαλατῶν πόλεμον καὶ ἐν ταύτῃ ὑπὸ πενίας οἱ πολλοὶ πιεζόμενοι, εἶχον διασπαρῆ πλὴν ὀλίγων κατὰ τὴν χώραν, οἰκήσαντες πολίσματα τινα· ἀλλὰ τῆτε ἐκ διαταγῆς τοῦ Ὀκταύτου ἐπέστρεψαν ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν εἰς ἣν μετετέθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ῥυπῶν, αἰτινες ἔκτοτε ἐντελῶς κατεστράφησαν. Αἱ οὕτως ἀνακαινισθεῖσαι Πάτραι ἀνεκηρύχθησαν ἐλεύθεραι, ὑποτελεῖς δὲ αὐτῶν κατέστησαν ἡ Δύμη, αἱ Φαραί, ἡ Τριταῖα, καὶ ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα, ἐξαιρέσει τῆς Ἀμφίσσης. Ἐν γένει δὲ αἱ Πάτραι καὶ ἡ Νιαόπολις, διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ Ὀκταύτου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, κατέστησαν ἐντὸς μικροῦ πόλεις πολυάνθρωποι καὶ λαμπραί, λαμπρότεροι ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου· ἀλλὰ καθὼς ἡ Κόρινθος οὕτω καὶ αἱ δύο ἐκεῖναι ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι τάχιστα ἐξελληνίσθησαν. Τελευταῖον ὁ Ὀκταύτιος ἀνεκήρυξεν αὐτόνομον καὶ ἐλεύθερον τὴν νῆσον Σάμον. Τὸ μέγιστον ὁμῶς τῶν εὐεργετημάτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ὅτι ἔκτοτε ἔπαυσαν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι

τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι ἀφ' ὧν, ὡς εἶδομεν, τσαῦτα αὕτη εἶχε πάθει δεινά. Ναὶ μὲν ὁ Ὀκταύτιος (ὅστις ὀλίγον ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ἐπωνομάσθη καὶ Αὐγουστος, ἦτοι, ὡς ἔλεγον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, Σεβαστὸς) ρυθμίσας ἤδη ἐκ νέου τὸ ὅλον κράτος, κατέστησε καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπαρχίαν ρωμαϊκῆν· ἀλλ' ὅσαίδηποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ καταπιέσεις τὰς ὁποίας ἡ χώρα αὕτη ἔπαθεν ἀπὸ τῶν τακτικῶς ἐνταῦθα στελλομένων ἀνθυπάτων καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν, αἱ καταπιέσεις αὗται ἦσαν βεβαίως πολὺ μικρότεροι τῶν συμφορῶν ὅσας εἶχον συνεπαγάγει οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ὅπόσον ὀλέθρια ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων τούτων καταφαίνεται ἐναργῶς ἐκ τῆς εἰκόνης ἣν κατέλαπεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἀμασειᾶς τοῦ Πόντου Στράβων, Ἑλλην γεωγράφος, ἀμμάσας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁμιλῶν περὶ Ἠλυρίδος, καὶ Ἡπειροῦ, καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ Αἰτωλίας, καὶ Λοκρίδος, ὁ Στράβων λέγει, ὅτι αἱ ἄλλοτε πολυάνθρωποι αὐταὶ χώραι νῦν εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔρημοι καὶ μόλις τοῦ καὶ που σῶζονται εἰς αὐτάς ὀλίγοι τινὲς καὶ μικραὶ κῶμαι, ὥστε ἐπιφέρει, οὐδὲ χρήσιμον εἶναι νὰ περιγραφῶσιν ἀκριβέστερον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλίγοι τῶν πόλεων ἔσωζον τὸ πάτριον ἀξίωμα, ὀνομαστὶ δὲ ἀναφέρει ὁ γεωγράφος ὡς τοιαύτην μόνην τὴν Λάριτταν. Περὶ Θηβῶν πραγματευόμενος βεβαίως ὅτι οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σῶζουσιν. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῆς Βοιωτίας πόλεων ἀξίας ὁπωςοῦν μνείας ὑπολαμβάνει μόνον τὴν Τάναγραν καὶ τὰς Θεσπιάς. Ἐν τῇ Ἀττικῇ λαμπροτάτη μὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Σύλλα καὶ αὕτη καὶ ὁ Πειραιεὺς ἔπαθεν τὰ πάνδεινα, ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀπώλεσε τὸν περίφημον αὐτοῦ ναύσταθμον περισταλεῖς ἔκτοτε εἰς πόλιν μικράν· τὰ δὲ τείχη τῆς Μουνηχίας καὶ τὰ τείχη τὰ μακρὰ ἦσαν πρὸ καιροῦ ἠρειπωμένα. Ὡσαύτως αἱ πλεῖστοι τῆς Ἀρκαδίας πόλεις αἷ οὐκ εἰσὶν, ἢ μόλις ἴχνη αὐτῶν φαίνεται καὶ σημεῖα. Ἀὕτη ἡ Μεγαλόπολις, ἢ ἄλλοτε ἐκ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἀρκαδικῶν πόλεων συνοικισθεῖσα, ἔπαθε τὸ τοῦ κομικοῦ, καὶ

ἐρημία μεγάλη ἐστίν ἡ Μεγαλόπολις.

μόνη ἡ Τεγέα εἶχεν ἔτι μέτριόν τινα πληθυσμόν. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Λακωνικῆ, ἣτις τὸ πάλαι εἶχεν ἑκατὸν πόλεις, μόλις ἤδη ἠρίθμει τριάκοντα. Δὲν λέγομεν ὅτι πᾶσα ἡ ἐρήμωσις καὶ καταστροφή συνέβη ἐκ τῶν τελευ-

ταίων ἐμφυλίων ρωμαϊκῶν ἀγῶνων. Βεβαίως καὶ οἱ μακεδονικοὶ πόλεμοι εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο πολὺ, ἀλλὰ συναπληρώθη τὸ κακὸν ἐπὶ Σύλλα, καὶ Παιμπήριου, καὶ Βρούτου, καὶ Ἀντωνίου. Ἡδὴ δὲ καθυπεβλήθη μὲν ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τύπον, ἀλλ' ὁμοῦς διὰ τὴν, ἐπὶ μακρὸν ἐπικρατήσασαν ἐντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰρήνην, ἔλαβεν ἡ χώρα ἀναψυχὴν τινα καὶ ἀνείσιν ἀπὸ τῶν προτέρων δεινῶν.

Καὶ ἐπειτα ἐπέμπετο μὲν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἔξῃς κατ' ἔτος Ῥωμαῖος ἀνθύπατος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις ἐδρεύων ἐν Κορίνθῳ διώκει τὴν χώραν ταύτην ὡς ἐπαρχίαν ρωμαϊκὴν. Ἀλλὰ ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπῆγετο ἀπατα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Πολλὰ αὐτῆς πόλεις καὶ γῶραι ἐξηκολούθησαν καὶ ἤδη λογιζόμενοι ἐλευθεραὶ καὶ σύμμαχοι. Τοιαῦται ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Ἀθαί, αἱ Θεσπιάι, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Θεσσαλία ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς τὴν ἕμεσον τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου δικαιοδοσίαν δὲν ὑπῆγοντο εἰμὴ αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τὸν τελευταῖον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἧτοι ἡ ἀρχαῖκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίαι. Τοῦτου δὲ ἕνεκα οὐδὲ «Ἑλλάς» ἐλέγετο ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἀλλὰ «Ἀχαΐα.» Αἱ ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι ἐκεῖναι πόλεις καὶ γῶραι δὲν διέφευγον βεβαίως ἐπὶ τέλους τὸν ρωμαϊκὸν ἔλεγγον ἢ ἐλευθερία καὶ ἢ αὐτονομία ἐκεῖνη εἶχε τὰ ὄρια τῆς· οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου ἐπενέβαινον πολλὰκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ἐκεῖνων πράγματα. Ἀλλ' ὁπῶςδὴποτε αὐταὶ δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φρόν, δὲν κατεΐχοντο ὑπὸ ρωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει, κατὰ τοὺς πατρίους νόμους καὶ θεσμοὺς πολιτευόμεναι, διέσωζον ὅπωςοῦν τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα.

Ἰνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα τοῦ πῶς ἐπολιτεύοντο τότε οἱ ἄρχοντες τῶν τοιούτων πόλεων, θέλωμεν ἱστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ Σπαρτιατοῦ Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρου, τὸν ὅποιον ὁ Αὐγούστος κατέστησεν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λαχάρης εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκεν ἐπιδρομῆς τινος εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, ἧτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἤθελεν ἴσως ὀνομασθῆ μεσηγνικῆς τις ἢ ὅστιςδὴποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ θετικοῦ ἐκεῖνου Ῥωμαίου ἐχαρακτηρίσθη ἀπλῶς ὡς ληστεία. Ἐπελθόντος δὲ

μετ' οὐ πολὺ τοῦ μετὰ τὸν Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέμου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ Ἀκτιον τοσοῦτω γενναϊότερον ὅσω εἶχε νὰ ἐκδικηθῆ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον. Ὅτε κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῆ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐν μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου τούτου ἴστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λίγχνον διὰ τῆς χειρὸς, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νῆος ἵνα ρίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄπλον ἅμα πλησιάζῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τῆμεν ταύτην καὶ ἐπιστάς εἰς τὴν πῶρον· «τίς εὖτος, ἀνέκραξεν, ὁ διώκων Ἀντώνιον;» ὁ δὲ, «ἐγώ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρου, τῆ Καίσαρος τύχη τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον.» Δὲν κατώρθωσεν ὁμοῦς ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβῆ τὴν ναυαρχίδα ἐκεῖνην, ἀλλὰ ἐκυρίευσεν τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο κτηπῆρας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἐν πλοίῳ ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρισκοντο πολλοτελῆ σκεύη καὶ πράγματα.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταβίος ἀντήμεψε τὸν Εὐρυκλῆν, δούς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτήμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅποιον τι ἦτο κυρίως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων, δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη ἔσωζε τότε καθὼς καὶ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην. Ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέα ἀξίωμα ἐπέιχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργὸν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς ὅποιον θέληγερτον ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα; Ἡ πόλις ἦτο πενήρ' ἄ πόλεμον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτόνων πόλεων καὶ ἐτι ὀλιγώτερον κατὰ ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῆ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὸν ἐκεῖ μάλλον ἀπῆλθεν ἢ ἄλλου ποῦ, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐναυθά «Ἕλληνας» διετήρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 πρὸ Χριστοῦ λ. χ. οἱ Σπαρτιαταὶ συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἔπεμψαν συγχαρητηρίου ἐπιστολὰς πρὸς τὸν τό-

τε ἀρχιερέα Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 126, ἐπὶ ἀρχόντος Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ἰωάννου Ἵρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδοτο ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου, ἡ Ἰουδαία εὕρισκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῇ ἀνὴρ πανούργος υἱὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμῶν. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης (σελ. 368) ὅστις κατετρέχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκιακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν τοὺς ὁποῖους ἐγέννησεν ἐκ δύο συζύγων. Ὁ Εὐρυκλῆς φθάσας εἰς Ἱερουσόλυμα ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ἐκείνης ραδιουργίας, παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱοὺς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερὸν ὄντα τοῦ ἐνὸς τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ, ἐπανάρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἔζησε κατ' ἀρχὰς πολυτελῶς καὶ ἔκτισε πολλαχῶς τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρὰ, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ πῶλει κατασκευασθέντων. Ἄλλ' οἱ ἠθασαυροὶ τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀφειδῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξηντλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτρέπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων· οὗτοι ὅμως παρεπονέθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὐγούστον, καὶ ὁ Αὐγούστος, ἀφοῦ μάλιστα ἠγωνίσθη νὰ συνετίσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμαχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει· καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξοριστός, καταλιπὼν υἱὸν Γάϊον Ἰούλιον ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν ἐκληρονόμησεν, οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διέζησε καὶ ὄλιγος ἀκατονώματος, διότι ἐν Ταινάρῳ εὐρέθη ἐπιγραφὴ λέγουσα «τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶν Γάϊον Ἰούλιον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱὸν, τὸν ἱδριον εὐεργέτην.» Καὶ ἴσως ὁ περὶ τὸ Ταίναρον λιμὴν Περτοκάρῳ, ἐκ τοῦ Γάϊου τούτου ἔλκει τὸ ὄνομα.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν καὶ ἄλλην τινὰ μικρὰν, ἐλαχίστην πληροφορίαν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει πληρεστέρων εἰδήσεων, οὐχὶ ἴσως ὄλιγος ἀναξίαν μνείας. Ὁ πόρος ἦτο ὁ φόρος ὃν ἐτάχθη γὰ πληρῶν τότε

εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἴτε σύμπασα ἡ Ἑλλάς εἴτε πόλις τις αὐτῆς ἢ νῆσος ἐκ τῶν μεγαλύτερων, δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ παράδοξον ὁμως σύμπτωσιν ἐμάθομεν τί ἐπλήρωνεν ἢ μικρὰ νῆσος Γύαρως, τὰ σήμερον λεγόμενα Γουόρα. Ὁ Στράβων διηγεῖται ὅτι προσορμισθεὶς εἰς τὸ νησίδιον τοῦτο εὗρεν ἐκεῖ κάκιον ὑπὸ ἀλιέων συνοικοῦμενον, ὅτε δ' ἐξέπλευσεν ἐκεῖθεν, ἐδέχθησαν εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν πρεσθευτὴν τῶν ἀλιέων τινὰ, ὅστις συμπλέων ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας συνεπιβάτας, ὅτι πρεσβεύει πρὸς τὸν Αὐγούστον εὐρισκόμενος τότε εἰς Κόρινθον περὶ ἐλαττώσεως τοῦ φόρου· διότι τελοῦσι δραχ. 150, ἐνῶ μόλις ἠδύνατο νὰ καταβάλλωσι τὰς 100. Ἡ εἰδήσις αὕτη ὁμοιάζει ὅπως οὖν τὰ συντρίμματα ἐκεῖνα ὅσα τυχαίως περισσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεγάλων καὶ καλῶν οικοδομημάτων ἢ ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφόν τι λ. χ. ἢ πόδα, ἢ χεῖρα, ἢ δάκτυλον ἢ καὶ ὄνυχα τῇ ἀληθείᾳ ἀπλοῦν, ἅτινα δὲν ἀπορρίπτομεν οὐδὲν ἦττον, ἀλλὰ διαφυλάττομεν ἐπιμελῶς, διότι ὅσα μικρὰ καὶ ἂν ἦναι, διδάσκουσι τι πάντοτε εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὸ ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα.

Ὁ Τιβερίος ὅστις ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Αὐγούστον, 14—15 μ. Χριστόν, ἐπολιτεῦθη οὐδὲν ἦττον ἐκείνου σωφρόνως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰ καὶ ἐν Ῥώμῃ διέπραξε πολλοὺς καὶ ἀδίκους φόνους. Ἐπὶ Τιβερίου, ἢ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα, ἐπειδὴ παρεπονούντο διὰ τὰς καταχρήσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἀπὸ τῶν πεμπομένων κατ' ἔτος ἀνθρώπων, κατέστησαν προσωρινῶς, ἵνα ἀνακουφισθῶσι, ἐπαρχίαι καισαρικαὶ ἀντὶ δημοσίων. Διότι ὁ Αὐγούστος εἶχε διακίσει τὸ ρωμαϊκὸν κράτος εἰς δύο μέρη, ὃν τὸ ἐν ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν, τὸ δὲ ἄλλο ἀπέδωκεν εἰς τὸν δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον· καὶ ἐνῶ εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐπαρχίας, τὰς δημοσίας, ἐπέμποντο κατ' ἔτος ἀνθρώποι, τῶν ἄλλων, ἦτοι τῶν καισαρικῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Καίσαρ ἐλογίζετο ὡς κύριος ἀνθρώπων, ἐπέτρεπε δὲ τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς πρεσβευτὰς ὅχι ἐπὶ ἐν ἔτος μόνον, ἀλλ' ἐφ' ἕσσαν ἐδόκει αὐτῷ. Ἐκ τούτου ἐννοεῖ ὁ ἀναγκάστῃς ὅτι αἱ καισαρικαὶ ἐπαρχίαι ἔπασχον πολὺ ὀλιγωτέρας καταπίεσεις ἢ αἱ δημοσίου καὶ τούτου ἕνεκα ὁ Τιβερίος, ἵνα παράσχη ἀνεσίαν τινὰ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν, συνήνωσεν αὐτάς μετὰ τῆς καισαρικῆς ἐπαρχίας Μυσίας. Ἡ δὲ τοιαύτη περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας διάταξις διετηρήθη μέχρι τοῦ 44 μ. Χ. ὅτε ἐπὶ τοῦ τετάρτου αυτοκράτορος, τοῦ Κλαυδίου, κατετάχθησαν αὐτὴς μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ δήμου. Ὡσαύτως τὸ Αἴγιον τὸ ὁποῖον ἐβλάβη τότε μεγάλως ὑπὸ σεισμοῦ, ἀπηλλάγη ἐπὶ τρία

ἔτη παντὸς φόρου ὑπὸ τῆς συγκλήτου, κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὁ καλὸς κάραθός Γερμανικός, διωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ του ἔκτακτος ἀπεσταλμένος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ διερχόμενος ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπισκεφθεὶς, τοσαύτην πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ἐπεδείξατο τὴν εὐλάβειαν, ὥστε δὲν εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰμὴ ὑπὸ ἐνὸς ραβδούχου παραπεμπόμενος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐφέροντο πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπίσης φιλανθρωπῶς. Ὁλίγον μετὰ τὸν Γερμανικὸν διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Πείτων, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀγερῶχος, καὶ πολλὰ περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐφλυάρησεν, ἐλέγξας αὐτοὺς ἰδίως διότι μετὰ Μιθριδάτου κατὰ τοῦ Σύλλα συνεμάχησαν καὶ κατὰ Αὐγούστου μετὰ Ἀντωνίου. Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν τοσαῦτον εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τῶν Ἀθηναίων μαρτυρεῖ ὅτι ἡ πόλις δὲν ἦτο πάσης πραγματικῆς ἐλευθερίας ἀπεστερημένη. Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε καταδικάσει τότε Θεοφίλον τινα, ἐπὶ πλάστογραφίᾳ, ὁ δὲ Πείτων, ζητήσας τὴν χάριν τοῦ Θεοφίλου, δὲν ἐπέτυχεν αὐτὴν παρὰ τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔχομεν τεκμήρια τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας ἣν ἀπελάμβανον τότε τινὲς τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διεφιλονείκουν πρὸ καιροῦ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λιμαντίδος. Ἡ δὲ δίκη αὕτη ἢ ἐπὶ Τιβερίου κριθεῖσα δὲν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα Ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ ὅπως ἐπράττετο πρὸ τοῦ Μαρμίου, ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτῆς καὶ τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ ἀφοῦ ἠκούσθησαν οἱ πρέσβεις ἐκατέρωθεν τῶν ἐθνῶν, ἀπεδόθη ὁ νόμος εἰς τοὺς Μεσσηνίους.

Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες νὰ δεῖξωσι τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν χώραν ταύτην μετριопάθειαν· τὸ δὲ παράδοξον, αἱ νέαι αὐτῆς συμφοραὶ προέκυψαν ἐκ τούτου ὅτι ὁ Νέρων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 54 μέχρι τοῦ 68 μετὰ Χριστόν, ἠθέλησεν ἐν ἔτει 66 νὰ ἀνακηρύξῃ ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα, ἀποδοὺς ἀντ' αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν δῆμον τὴν νῆσον Σαρδῶ. Τὸ πρῶτον ἀπέδῃ κωμικοτραγικόν, καὶ δυστυχῶς τραγικώτερον μᾶλλον ἢ κωμικώτερον. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅστις, καὶ τοι διατελέσας μαθητὴς τοῦ περιφήμου φιλοσόφου Σενέκα, ἐφόνευσεν τὸν Βρετανικὸν τὸν υἱὸν τοῦ πατριοῦ αὐτοῦ, ἐφόνευσεν τὴν ἰδίαν μητέρα Ἀγριππίναν, ἐνάπαίξεν πᾶν ἀνθρώπινον αἶσθημα καὶ ἐν γένει κατήγησε νὰ καταλίπῃ ὄνομα συνώνυμον γενόμενον τῆς παραλογοτέρας τυραννίας, εἰ-

χε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν μανίαν νὰ ἀγωνίζεται εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας ὡς κιθαρωδὸς καὶ ὡς ἀρματηλάτης. Αἱ δ' ἐλληνικαὶ πόλεις, θεραπεύουσαι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην, ἐπεμψαν αὐτῷ διὰ πρεσβευτῶν ἔλους τοὺς στεφάνους τῶν ἐλληνικῶν ἀγῶνων. Εἰς τῶν πρεσβευτῶν τούτων παρεκάλεσέ ποτε τὸν Νέρωνα νὰ τραγηδέσῃ καὶ ὑπερεγκωμιάσας τὴν αὐτοκρατορικὴν φωνὴν προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐκτιμηθῇ ὑπὸ τῶν φιλαμούσων τῆς γῆς ταύτης κατοίκων. Ὁ Νέρων ἠσπάσθη προθύμως τὴν πρότασιν, εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνας εἶναι οἱ μόνοι ἐπιτήδειοι τῶν τοιούτων κριτῶν καὶ διέταξε νὰ ἀναβληθῇ ἡ τέλεσις ὄλων τῶν ἀγῶνων, Ἰσθμίων, Πυθίων, Νεμεῶν, Ὀλυμπίων, μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ. Καὶ ἦλθε λοιπὸν συνεπαγόμενος τοσαῦτον ἀκολούθων πλῆθος ὥστε, ἂν ἦσαν πρὸς πόλεμον ἐπιτήδειοι, ἠδύνατο νὰ καταβάλωσι καὶ Πάρθους καὶ πᾶν ἄλλο πολέμιον ἔθνος· ἀλλ' οἱ στρατιῶται οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ἠγεμόνος των, ὅπλα φέροντες κιθάρας, καὶ πλῆκτρα, καὶ προσωπίδας, καὶ ἐμβάδας, λέγει Δίων ὁ Κασσιος, ἱστορικὸς ἀμύσασας ἐν τῇ τρίτῃ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, παρ' οὗ μανθάνομεν τὰ πλεῖστα τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιδρομῆς. Καὶ ἠγωνίσθη τῶντι ὁ Νέρων ἀλληλοδιαδόχως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, καὶ περιοδονίκης μᾶλλον δὲ παντονίκης πανταχοῦ ἀνεδείχθη, συλλέξας ἐβδομήκοντα καὶ πέντε στεφάνους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰ Ὀλύμπια ἐλάσας ἄρμα ἔπαισεν ἐξ αὐτοῦ καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συντριβῇ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐστεφανώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν· καὶ τίς ἠθελε τολμήσει νὰ μὴ ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸ βραβεῖον; Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν καὶ μάλιστα περὶ τὴν τῆς φωνῆς ἔντασιν, ἀνελάμβανεν αὐτὸς τὸ τοῦ κήρυκος ἔργον καὶ ἀνήγγελλεν ὁ ἴδιος τὰς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, οὗς ἐκτίσασα, ὡς ἔλεγεν, ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Τότε δὲ, τῶν Ἰσθμίων ἐν Κορίνθῳ τελουμένων, ἀνεκήρυξεν ὁ Νέρων τῇ ἰδίᾳ ἐκείνῃ φωνῇ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους, δημογραφίας πρὸς τὰ πλήθη ἀπὸ τοῦ βήματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἠθελον εἶναι γελοῖα μᾶλλον ἢ δεινά· ἀλλὰ ἀχαλίνωτος ἀφροσύνη περιβάλλεται τάχιστα τὸ τῆς κακουργίας ἡμάτιον. Δὲν τολμῶμεν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς αἰσχροπραγίας εἰς αὐτὸν ἐξὸς κειλεῖν ἐνταῦθα τὸ τέρας ἐκείνο τῆς φύσεως καὶ αἰτινας, περιγραφόμενα ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου, ὑπερβαίνουσι πᾶν ὅτι ἢ ἀκολαστοτάτη φαντασία ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ. Πλὴν τούτων ὅμως ὁ Νέρων ἐληλάτησε τὴν Ἑλλάδα, τὴν κατ' αὐτὸν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἀναριθμήτους δὲ ἐφόνευσεν ἄνδρας, γυναῖκας, παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ

τὰς περιουσίας αὐτῶν. Ἀπήγαγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐξ ὄλων τῶν ναῶν πολλὰ ἔργα τέχνης, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν ἐν Ῥώμῃ ἢ τότε καταστρέψασα τὴν πόλιν ταύτην πυρκαϊὰ καὶ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ βασιλεία· ἐταμίωρε τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν πωλητήσασαν νὰ ἐλέγξῃ αὐτὸν καὶ ἀποκαλέσῃ Ὀρέστην, αἰνιτωμένη τὸν πῆς μητρός αὐτοῦ θάνατον, καταλύσας τὸ μαντεῖον καὶ σφάξας ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξέρχεται τὸ ἱερὸν πνεῦμα· καὶ καθάλου εἰπεῖν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα συμφορὰς μείζονας τῶν ὅσας πάλαι ποτὲ ἢ τοῦ Ξέρξου διαβόητος ἐπιδρομή. Τὸ δὲ δεινότερον, εὐρέθησαν Ἕλληνες οἵτινες, διὰ νὰ κολακεύσωσι τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον ἐλευθερωτὴν, ἐνήγαγον Ἕλληνας ἄλλους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, διότι δὲν ἦλθον νὰ ἀκροασθῶσι τοῦ Νέρωνος, ἢ παρέστησαν μὲν ἀλλ' ἠκροῶντο βεβύλωως, ἢ ἐγέλασαν, ἢ δὲν ἐχειροκρότησαν, ἢ δὲν ἐτέλεισαν θυσίας ἵνα κηποῖ ἢ φωνὴ τοῦ λαμπροτέρου καὶ τὰ τιαῦτα. Καὶ ἔμως ὁ Λήμνιος Φιλόστρατος, ὅστις ἔγραψε περὶ τὸ 200 ἔτος μ. Χρ., βεβαίως εἰς τὸν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως βίον, ὅτι διὰ τῆς τοῦ Νέρωνος ἐλευθερίας ἐπανῆλθον αἱ πόλεις εἰς ἡθικὰ καὶ ἀττικὰ (ὠραία ἦθη!) «πάντα τε ἀνήθησε ἔν ἁρμονίᾳ τῶν πόλεων, ὃ μὴ πάλαι ποτὲ ἢ Ἑλλάς εἶχε»· Βεβαίως δὲ ταῦτα ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ περιγράφει τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τοῦ Νέρωνος ὅπως καὶ ὁ Δίων ὁ Κασσιος. Ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων τὴν διαστροφὴν διεφερχόμενοι, ἴσως ἐρωτήσωσι τινες τῶν ἀναγνώστων· πρὸς τί ἄρα νὰ ἀποκαλύπτωνται τιαῦτα αἴσχη; Ὁ ἐνδοκισμὸς αὐτὸς ἐπῆλθε καὶ εἰς ἡμᾶς πολλάνκις· διαλογιζόμενοι δὲ περὶ τούτου, ἐνθυμήθημεν τὸ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπίγραμμα, δι' οὗ ἡ καλὴ ἀλλὰ παρηγμακύνᾳ Λαῖς παρίσταται ἀφιερῶσα ἐγκαίρως

Τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον·

καὶ ἐπιφωνοῦσα·

Ἐπεὶ τοίη μὲν ὄρασθαι
οὐκ ἐθέλω· οἷη δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Ἐπειδὴ, λέγει, ὁποῖα μὲν εἶμαι ἤδη, δὲν θέλω νὰ βλέπω ἐμαυτὴν· ὁποῖα δὲ ἦμην ἄλλοτε, δὲν δύναμαι. Βεβαίως ἂν ἢ τότε Ἑλλὰς ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ φωνὴν, ἢ θελεῖ τὸ αὐτὸ ἀνακράξῃ ἐπιφώνημα. Δυστυχῶς ἔμως ἢ ἱστορία, ἢ ἀμείλιχος ἱστορία, δὲν αἴρεται ἐκ μέσου ὡς τὸ τῆς Λαίδος κάτοπτρον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἀπεικονίζουσα τὴν ἀσχημίαν ὅπως καὶ τὴν καλλομένην, τὰς ποικιλὰς τῶν ἐθνῶν ἡμέρας ὅπως καὶ τὰς ἀγαθὰς.

Ἐπεχειρήσεν ἐν τούτοις ὁ Νέρων καὶ σπουδαιότερόν τι ἔργον ἐν Ἑλ-

λάδι, τὴν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου διωρυγὴν. Πρῶτος λέγεται συλλαβῶν τὴν ιδέαν τῆς διωρυγῆς ταύτης ὁ τῆς Κορίνθου πάλαι ποτὲ τύραννος Περίανδρος (σελ. 231 τοῦ πρώτου τόμου) μετὰ δὲ τοῦτον καὶ ἄλλοι τινές, ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ τοῦ Γιβεριου ἄμεσος διάδοχος Γάιος Καλιγόλας. Ὁ Νέρων δὲ προκατήρξατο ἤδη τοῦ ἔργου ἄσας τὸν ὕμνον τοῦ Πασειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης· μεθ' ὃ λαβῶν δίκελαν χρυσὴν πρῶτος ἔσκαψε τὴν γῆν, καὶ ἐντὸς κερφίνου χρυσοῦ, ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκόμισε τὸ χῶμα, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ παρισταμένου πλήθους ἐπικροτούμενος. Οἱ ἐργάται ἦσαν πολυάριθμοι· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον εὐσκαφα μέρη, ἀνετέθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας· ἵνα συντρίψωσι δὲ τοὺς βράχους μετεχειρίζοντο ἑξακισχιλίους Ἑβραίους οὓς μετέφερον ἐκ τῆς καταπολεμουμένης τότε Ἰουδαίας, καὶ πολλοὺς φυλακισμένους οὓς ἐπὶ τούτῳ ἐξῆγον τῶν φυλακῶν, εἴτε κακούργους ὄντας εἴτε ἀδίκᾳ τῆς τυραννίας θύματα, διότι μεταξὺ τῶν καθυποβληθέντων εἰς τὴν ἐπίπνον ταύτην ἐργασίαν ἀναφέρεται καὶ ὁ φιλόσοφος Μουτῶνιος Ρούφος, μετακομισθεὶς ἐκ τῆς νήσου Γυάρου ὅπου εἶχεν ἐγκαθειρχθῆ διὰ πολιτικούς λόγους. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχειρήσις, ἢ νῦν μόλις σπουδαίως διεξαγομένη, δὲν ἐπροχώρησε τότε πολὺ· ἐντὸς ὀλίγου ὁ Νέρων διέκοψεν αἴφνης τὰς ἐργασίας, εἴτε διότι, ὡς διεφημίσθη τότε, οἱ μηχανικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν διαφορά ἐπιφανείας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἢ νῆσος Αἴγινα, εἴτε διότι, ὡς ἄλλοι εἶπον, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπετράπη τοῦ ἔργου ὑπὸ δεισιδαιμονίας τινός.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Νέρων, ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐφονεύθη μετὰ δὲ τινος ἄλλου ἐπὶ μικρὸν ἄρξαντας ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Οὐεσπασιανός, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου μετεβλήθη πάλιν ἢ τῆς Ἑλλάδος τύχη. Ἡ ἐπιτραπεῖσα εἰς αὐτὴν ἐλευθερία, ἦτις, ὡς εἶδαμεν, δὲν ἀπήλλαττεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀπέβη καὶ ἄλλων δεινῶν πράξεως, διότι ἤνοιξεν ἐκ νέου τὸ στάδιον τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελοῦμενος ὁ Οὐεσπασιανός καθυπέβαλεν αὖθις τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν διοικητικὸν τύπον τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, «ἀπομεμαθημέναι, φήσας, τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν.» Καὶ φαίνεται ὅτι ἢ ἐπαρχιακῆ αὐτῆς διοίκησις κατέστη ἤδη καταπιεστικωτέρα ἢ ἄλλοτε. Τούλαχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς συνεβούλευσε τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον νὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἀνθυπάτους γινώσκοντας τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, διότι, ἐπιφέρει, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχεν

εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνθύπατος ὅστις δὲν ἤξευρε τὴν ἑλληνικὴν, ἐξ οὐ συνέβαινον πολλὰ ἀτοπήματα, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικῶν, καθ' ἃς οἱ συνέδροι τοῦ ἡγεμόνος μετεχειρίζοντο αὐτὸν ὡς ἀνδράποδον, ἐμπορευόμενοι τοὺς διαδίκους. Ἄλλ' ἀφ' ἐτέρου ὅσαι πόλεις καὶ χῶραι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πρότερον αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι, διετήρησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο. Ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι ἡ αὐτονομία αὕτη καὶ ἐλευθερία ὑπέκειτο εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἐπὶ ζῶντο οἱ τύποι μένον, οὐχὶ ἡ πραγματικὴ ἀξία καὶ ἐνέργεια. Ἴνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ τί ἦτο ἀληθῶς ἡ ἐλευθερία ἐκείνη, ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ αὐτῆς δείγματα. Ἡ Ῥώδος μέχρις Οὐεσπασιανοῦ ἦτο πολιτεία ἐλευθέρα, καὶ σύμμαχος τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὸν Δίωνα ἕμως τὸν Χρυσόστομον, οἱ Ῥόδιοι, ἐὰν δὲν ἤθελον στήσει ἓνα χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς πάντα Ῥωμαῖον ὅστις διήρχετο διὰ τῆς νήσου αὐτῶν, ἐκινδύνευον νὰ ἀποβάλωσι τὴν νομιζομένην ἐλευθερίαν. Περὶ τῆς ἐπὶ Ῥωμαίων ἐλευθερίας τῆς Κερκύρας, διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Στράβων παρομοίαν αἰσχροῦν, ἣτις ὑπεμφαίνει τὴν εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ τὴν ἀκολασίαν τῆς ἐλευθερίας ταύτης. Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς γεγονότα σπουδαιότερα. Ὁ Φιλίστρατος, ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ μάλιστα ἀκμάσαντος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, διηγεῖται ὅτι ἦλθεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως ἐπιπλήττουσα τὸ κοινὸν αὐτῶν «ὡς ὑπὲρ τὴν ἐλευθερίαν ὑβρίζόντων» εἶχε δὲ ἀναφέρει τοῦτο εἰς Ῥώμην ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν διετέλουν ἐν ἀπορίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἠμφισβήτητον πρὸς ἀλλήλους ἐὰν πρέπη νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἀγερῶχος πρὸς αὐτὸν ν' ἀποκριθῶσι. Καὶ ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ παρευρίσκηται τότε εἰς Σπάρτην ὁ Ἀπολλώνιος, ἐζήτησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ ἥθους τῆς ἀποκρίσεως ὁ δὲ προσελθὼν εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν, εἶπε τὰ ὀλίγα ταῦτα. «Παλαμῆδης εὖρε γράμματα οὐχ ὑπὲρ τοῦ γράφειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ γινώσκειν ἃ δεῖ μὴ γράφειν.» Καὶ οὕτω, ἐπιφέρει ὁ Φιλίστρατος, ἀπέτρεψεν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπὸ τοῦ νὰ φανῶσιν ἢ θρασεῖς ἢ δειλοί.

Ἐπὶ δὲ Ἀδριανῷ, ὅστις ἐβάσιλευσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸν Οὐεσπασιανόν, ἐστρατήγει ἐν Ἀθήναις τὴν ἐπὶ τῶν ὅπλων λειτουργίαν, ὁ Ἐφέσιος Λολλιανός, εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ ἐν ταύτῳ προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀθήναις σοφιστικῷ θρόνου. Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τῶν ὅπλων αὕτη ἀρχὴ εἶχε μεταβάλλει παντάπασιν ἀρμοδιότητα καὶ ἐπεμελεῖτο μόνον περὶ τῶν τροφῶν καὶ τῆς τοῦ σίτου ἀγορᾶς.

Ἐν τούτοις καὶ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἀκίνδυνον. Ἡ Ἀττικὴ διετέλεσεν ἀεὶποτε λυπρὰ καὶ ἀνίκανος νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὴν διατροφὴν τῶν πλουσίων εἰσέτι τότε αὐτῆς κατοίκων. Ὁ σίτος κατήρχετο ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Βοσπόρου, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς Εὐβοίας, πολλὰκις ὅμως συνέπιπτε νὰ μὴ φθάσῃ ἐν καιρῷ καὶ τότε αἱ λιμῶττοντες Ἀθηναῖοι ἀπέβαινον ἐχθροὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοῦ φοβεροί. Τοιοῦτό τι τῶντι συνέβη εἰς τὸν Λολλιανόν. Αἱ Ἀθηναῖαι ἐπαθον ἐπὶ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ σπάνιαν τροφῶν. Ὁ λαὸς ὄρμησε μετὰ θορύβου εἰς τὰ ἀρτοποιεῖα, καὶ ἠπειλήσεν νὰ λιθοβολήσῃ τὸν δυστυχῆ στρατηγόν, ὅτε ὁ κωνικὸς φιλόσοφος Παγκράτιος, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ εἶπεν. «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀρτοποιῆς, ἀλλὰ λογοπώλης» καὶ διὰ τοῦ λογοπαίγνιου τούτου τοσοῦτον διέχυσεν τοὺς Ἀθηναίους ὥστε ἀπέβαλον τοὺς λίθους τοὺς ὑποίους ἤδη ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας. Τελευταῖον εἰσέπλευσεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας σίτος, ἀλλὰ τότε ἀνεφύη νέα δυσκολία. Τὸ πλῆθος ἐτρέφετο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὀβολόν. Ἡ ἀπορία τοῦ ταμείου ἦτο τοσαύτη ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶτε τότε, εἶτε ὀλίγον βραδύτερον, εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσι τὰς νήσους αἰτίνας, διὰ παραχωρήσεων τῆς Ῥώμης, ἀπετέλουν τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τούτου μὲν τοῦ ἡρωϊκοῦ φαρμάκου, ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ὁ σοφιστὴς στρατηγός· εἰς ἴδιον δὲ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἀνάγκης ἀναπληρώσας τὴν τῶν κοινῶν ἔνδειαν, καὶ συλλέξας χρήματα ἀρκετὰ ἀπὸ τῶν μαθητῶν, ἐτροφοδότησε τοὺς πεινῶντας Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ εὐγνωμοσύνη ἤγειρεν αὐτῷ εἰκόνας δύο, μίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐτέραν δὲ ἐν τῷ ἄλσει τῷ μικρῷ καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀνακηρύξας τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐνοίαν δι' ἣν ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῆς πόλεως κηδεμονίαν. Περὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἠσχολοῦντο τότε οἱ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοί. Ἄλλ' ἐὰν αἱ δημόσιαι τῆς πόλεως ταύτης λειτουργίαι εἶχον ἤδη ὀλίγην αὐτοτελεῖ ἀξίαν, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἔνεκα τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, ἦσαν ἔτι ἐπὶ τοσοῦτον σεβαστά, ὥστε βλέπομεν αὐτοκράτορας, τὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ υἱὸν Δομιτιανὸν καὶ τὸν Ἀδριανόν, ἐπιζητήσαντας καὶ λαβόντας τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηναίων ἀξίωμα· ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ξένοι δυνάσται ἐχειροτονοῦντο ἄρχοντες, μαρτυρεῖ ὀψόση ἀλλοίωσις συνέβη εἰς τὰ πράγματα.

Ὅμοιαι ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς ἄλλους τοὺς ἄλλους πατρίους τῆς Ἑλλάδος θεσμούς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ὑφίσταντο ὄχι μόνον εἰς τὰς λεγομένας ἐ-

λευθέρως πολιτείας καὶ χώρας, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα, συνεκρότουσαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀκόμη τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἦτο ἐπιτετραμμένον τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ· ἀκόμη συνήρχοντο τὰ συνέδρια τῶν Βαιωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Ἀχαιῶν· ἀκόμη συνέρεον ἅπαντα ἡ Ἑλλάς εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰ Νέμεα, εἰς τὰ Ἴσθμια, εἰς τὰ Πύθια, καὶ ὁ ἐλάϊνος τῶν ἀγῶνων στέφανος ἐλογίζετο ὡς ἡ ὑπερτάτη τῶν τιμῶν ἧς ἠδύνατο νὰ ἀξιώθῃ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς· ἀκόμη ἐπανηγυρίζοντο καὶ κατὰ Περσῶν νίκαι διὰ θυσιῶν τελουμένων ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ λόγων ἐκφωνουμένων εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, δι' ἀγῶνων διεξαγομένων περὶ τοὺς τάφους τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ Πausaniou. Ἀκόμη ἐτίμων οἱ Μεσσήνιοι τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος αὐτῶν Ἀριστομένους, καὶ οἱ Σικυωνιοὶ τὴν μνήμην τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀχαιϊκῆς συμπολιτείας Ἀράτου. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδεμίαν ἤδη εἶχον πολιτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν. Εἰς τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν προσήρχοντο νῦν οἱ Ἕλληγες οὐχὶ διὰ νὰ ἐρωτήσωσιν ἐὰν πρέπη νὰ κηρύξωσι πόλεμον, ἢ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην, ἢ νὰ τροπολογήσωσι τὸ παλιτεῦμα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο νὰ ὑποβάλωσιν ἐρώτημα ἐξ ἐκείνων δι' ὧν πάλαι ποτὲ τὸ πανελλήνιον τοῦτο ἱερὸν ἐπενήργει εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην· ἀλλὰ προσήρχοντο ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτὸ ἐὰν πρέπη νὰ συνομολογήσωσι γάμον, ἢ νὰ πλεύσωσιν, ἢ νὰ δανεισθῶσι· τὰ δὲ μέγιστα τῶν πόλεων μαντεύματα ἦσαν «φορὰς καρπῶν πέρι, καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς, καὶ σωμάτων ὑγείας.» Ἡ πῶς αἱ μεγάλαι ἐκείναι τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα μιμήσεως ἀξία, ὅτε βλέπομεν τὸν Πλούταρχον, τὸν χρηστότατον καὶ μᾶλλον φιλόπατριν τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἕλληνα, λέγοντα εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «Πολιτικὰ παραγγέλματα,» ὅτι νῦν παντὸς τοῦ εὐ φρονούντος καθήκον εἶναι νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ διεξηγήῃ κοινῇ τε καὶ κατ' ἴδιον «τὴν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἀσθένειαν,» δι' ἣν ἕκαστος ὀφείλει νὰ διαγῇ βίον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμοιοίᾳ, διότι οὔτε ἡγεμονία, οὔτε δόξου, οὔτε δύναμις τις εἰμπορεῖ πλέον νὰ προσκτηθῇ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μικροῦ τοῦ ρωμαίου ἀνθυπάτου διατάγματος.

Πάλιν δὲ περὶ τίνος ἀληθῶς σπουδαίου πολιτικοῦ συμφέροντος ἠδύνατο νὰ βουλευθῶσι τὰ πολιτικὰ ἐκεῖνα συνέδρια, ἀφοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ ὁ Πλούταρχος διατραγωδεῖ ὡς ἐφεξῆς τὴν τότε εὐτέλειαν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων: «Ἐπισιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμούς, οὐδ' ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμνήνησκεν ἀνα-

λαμβάνων τὴν χλαμύδα—Πρόερχε, Περικλεις· ἐλευθέρων ἄρχεις, Ἑλληγῶν ἄρχεις, πολιτῶν Ἀθηναίων—ἀλλὰ κάκεινο λέγειν πρὸς αὐτόν. Ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίταρος· οὐ ταῦτα λόγῃς πεδία (ἀσαφὲς τοῦτο), οὐδὲ αἱ παλαιαὶ Σάρδεεις, οὐδὲ ἡ Λυδῶν ἐκείνη δύναμις· εὐσταταστέρα δὲ τὴν χλαμύδα ποιεῖν, καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα, καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ εὐρόνημα πιστεύειν, ὁρῶντα τοὺς καλτίους ἐπάνω τῆς κεφαλῆς (ταυτέστι τὰ ρωμαϊκὰ ὑποδήματα ἐπάνω τῆς φερούσης τὸν στέφανον ἐλληνικῆς σου κεφαλῆς)· ἀλλὰ μμείσθαι τοὺς ὑποκριτὰς, πάθος μὲν ἴδιον καὶ ἦθος καὶ ἀξίωμα τῷ ἀγῶνι προστιθέντας, τοῦ δὲ ὑποβολέως ἀκούοντας, καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ρυθμούς καὶ τὰ μέτρα τῆς διδομένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν κρατούντων. Ἡ γὰρ ἐκπτώσις οὐ φέρει συριγμὸν οὐδὲ χλευασμὸν, ἀλλὰ πολλοῖς μὲν ἐπέδη.

Δεινὸς κολαστῆς πέλεκυς αὐχένος τομεύς,

ὡς τοῖς περὶ Παρδάλαν τὸν ὑμέτερον, ἐκλαθασμένοις τῶν ὄρων. Ὁ δὲ τις ἐκρίψεις εἰς νῆσον γέγονε, κατὰ τὸν Σόλωνα,

Φολεγλῆθμιος ἢ Σικινίτης.

Ἄντι γ' Ἀθηναίου πατριῶδ' ἀμειψόμενος.

Τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδία τῶν πατέρων ὁρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπίδας ὑποδεῖσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι, μετὰ παιδιᾶς γελῶμεν· οἱ δ' ἄρχοντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνοήτως τὰ τῶν προγόνων ἔργα καὶ φρονήματα καὶ πράξεις ἀσυμμέτρους τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ πράγμασιν οὐσας μμείσθαι κελεύοντες, ἐξαίρουσι τὰ πλήθη, γελῶν τε ποιῶντες, οὐκέτι γέλωτος ἀξία πάσχουσιν, ἂν μὴ πάνυ καταφρονηθῶσι. Πολλὰ γὰρ ἐστὶν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων δεξιόνητα τοῖς νῦν, ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζεσθαι· ὡς Ἀθηναῖοις ὑπομνήσκοντα μὴ τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ψήφισμα τὸ τῆς ἀμνηστίας ἐπὶ τῶν τριάκοντα. Καὶ τὸ ζημιῶσαι Φρόνιχον, τραγωδία διδάξαντα τὴν Μιλήτου ἄλωσιν. Καὶ ὅτι Θῆβας Κασσάνδρου κτείνοντος, ἐστεφανηφόρησαν τὸν δ' ἐν Ἀργεὶ πυθόμενοι τυτυλισμὸν, ἐν ᾧ πεντακοσίους καὶ χιλίους ἀνηρήκισαν ἐξ αὐτῶν οἱ Ἀργεῖοι, περιενεγκεῖν καθάρισον περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσαν· ἐν δὲ τοῖς Ἀρπαλείοις τὰς οἰκίας ἐρευνῶντες, μόνην τὴν τοῦ γεγαμηκότος νεωστὶ παρῆλθον. Ταῦτα γὰρ ἔξεστι καὶ νῦν ζηλοῦντας, ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις· τὸν δὲ Μαραθῶνα, καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα, καὶ τὰς Πλαταιαῖς, καὶ ἕσα τῶν παραδειγμάτων οἰδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλοὺς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν.» Ὅπως δὲ ποτε δῆμος ὅπως ἀσθε-

νεῖς καὶ ἂν ἦσαν οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι, ὅσον κενοὶ καὶ ἂν κατήνησαν οἱ τύποι, ἢ διατήρησις αὐτῶν συνετέλει μέχρι τινὸς εἰς τὸ νὰ συντηρῆ τὴν ἐθνικὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνείδησιν ἥτις, ἀναρριπιζομένη ἐκ διαλεξιμάτων, παρήγεν ἐνίοτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, γενναιοτέρας τινὰς προαιρέσεις καὶ ἐνεργείας.

Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ὡσαύτως ἀπεβλήθησαν ἐκ Ῥώμης ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι. Ἀλλὰ μὴ νομίση τις ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι γνήσιοι τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος, καὶ τῶν ἄλλων τῆς φιλοσοφίας πατέρων. Οἱ πλεῖστοι τούλάχιστον ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἐκπέσει εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων σοφιστῶν, τάξιν πολυάριθμον, ἰσχυρὰν καὶ χαρακτηριστικωτάτην τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὅθεν νομιζόμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐμορφώθη, ὅποια τις ἀπέβη καὶ τίνος ἐνεκεν ὑπέκυψεν ἐκ διαλεξιμάτων εἰς τὴν ὀργὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Πάλαι ποτὲ ἡ λέξις «σοφιστής» ὑπῆρξε ταυτοσημαντος τοῦ τιμιωτάτου ὀνόματος καὶ πράγματος, τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοσόφου, διότι ὁ Ἡρόδοτος ἀπεκάλει σοφιστὰς τὸν τε Σόλωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν. Ἄλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, διεκρίθη ἡ σοφιστικὴ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπιστήμην ἢ μᾶλλον τέχνην, τὴν ὅποιαν ἔκτοτε οἱ γνήσιοι τῆς φιλοσοφίας λειτουργοὶ δὲν ἔπαυσαν δεινῶς στιγματίζοντες. Ὁ Ξενοφῶν εἶπε: «τοὺς τὴν σοφίαν ἀργυρίῳ τῷ βουλομένῳ πωλοῦντας, σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν.» Ὁ δὲ Πλάτων «σοφιστὴς νέων πλουσίων ἐμμισθος θηρευτής.» Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης: «ἔστιν ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὕσα δὲ μὴ καὶ ὁ σοφιστής, χρηματιστής ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὕσης.» Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι τῶν ὀρισμῶν τούτων οὐδὲν ἐπιφύγον ἤθελον περιέχειν περὶ σοφιστῶν, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ιδέας: διότι ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία εἶναι σήμερον κοινοτάτη καὶ δὲν λογιζέται παντάπασιν ὡς ἄτοπος. Ἄλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τὴν νεότητα, ἐπολιτεύετο μετὰ τσαύτης αἰδοῦς καὶ ὑπελάμβανε τὰ μυστήρια αὐτῆς ὡς χρῆμα τοσοῦτον ἱερὸν, ὥστε ἡ ἐπὶ ἀργυρίῳ αὐτῶν μετάδοσις ἐλογίζετο ὡς συνεπαγομένη ἀπαραιτήτως τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπλῆ πρόβλησις: ἀλλὰ τῶντι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία περιεφρονεῖτο, οὐδεὶς ἀληθῆς σοφὸς μετήρχετο αὐτήν, ὅθεν αὐτὴ περιήρχετο εἰς χεῖρας τῆς ἀργυρίας καὶ τῆς ἡμιμαθείας. Ἐκ τούτου ὁ ὀρισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅστις ἤδη ρη-

τῶς λέγει ὅτι ἡ σοφιστικὴ εἶναι οὐχὶ σοφίας ἀλλὰ φαινομένης σοφίας ἐπὶ χρήμασι μετάδοσις. Οὐδὲ περιορίσθη ἡ σοφιστικὴ εἰς τὴν ἐπὶ μισθῷ πώλησιν ἐπιπολαίου σοφίας, ἀλλὰ ἐπιχειρήσασα νὰ καταστήσῃ τὸν λόγον αὐτοτελῆ τινα καὶ αὐθύπαρκτον ὡς εἶπειν καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξάρτητον δύναμιν, ἐπηγγέθη νὰ διδάξῃ τὸ πῶς διὰ τοῦ λόγου δύναται τὸ ἀληθὲς νὰ γίνῃ ψευδὲς (τὸν ἤτεω λόγον κρεῖττω ποιεῖν,) καὶ ἐν γένει ἐπηγγέθη διὰ ποικίλων λόγου τεχνασμάτων νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας τὸ κράτος τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συντελέσασα οὕτω, ὡς εἶ τι καὶ ἄλλο διαλυτικὸν στοιχεῖον, εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἐνόσω μὲν ὑφίστατο ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, ἐνόσω αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑγιούς φιλοσοφίας εἶχον εἰσέτι λειτουργοὺς καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ ὀνόματος ἐκεῖνου: ἐνόσω ὑπῆρχον εἰσέτι μεγάλα πολιτικὰ συμφέροντα: ἐνόσω τὸ δημόσιον πνεῦμα ἔσωζεν εἰσέτι ὀρθότητά τινα ὡς τε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δικαστηρίων ἀποδίωξιν ἐπήνεγκε τῶν σοφιστῶν, (ὡς ἀδίκῳ λόγῳ τοῦ δικαίου κρατούντων καὶ παρὰ τὸ εὐθὺ ἰσχυρόντων,) ἡ σοφιστικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ κατέχη ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα τάξιν. Ἐμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν ὅτι τότε αὕτη αὕτη ἡ σοφιστικὴ δὲν εἶχεν ἔτι τοσοῦτον ἐξουτελισθῆ, οὔτε εἶχε συγκαταβῆ εἰς τὰ παιδαριώδη καὶ εὐτελῆ ζητήματα περὶ ἃ ἐλέπομεν αὐτὴν βραδύτερον ἀγωνιζομένην. Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντίνος, ὁ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσας, λογιζέται ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς: αὐτὸς πρῶτος ἐκαυχῆθη ὅτι πάντα μὲν γινώσκει, περὶ παντὸς δὲ δύναται αὐτοσχεδίως νὰ ὁμιλήσῃ καὶ παρελθὼν εἰς τὸ Ἀθηναίων θέατρον ἐτήληψε νὰ εἶπῃ «προβάλετε ὑ,τι δῆποτε ζήτημα ἵνα πραγματευθῶ περὶ αὐτοῦ.» Ἐν τούτοις ὅταν ὁ Ἀθηναῖος Χαιρεφῶν ἠβέλησε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Γοργίαν τούτον τὸ ἀναιδὲς ἐρωτήματα «διατί οἱ κύριοι τὴν μὲν γαστέρα φυσῶσι, τὸ δὲ πῦρ οὐ φυσῶσιν;» ὁ ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς, ἀντὶ νὰ ἀπεραντολογήσῃ περὶ τοιοῦτου ἐρωτήματος, ὡς ἤθελε πράξῃ μεταγενέστερός τις αὐτοῦ ὄπαδος, «περὶ μὲν τούτου, ἀπήνησεν, ἀφίνω νὰ σκεφθῆς σύ: ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο πρὸ πολλοῦ ἠξέυρω, ὅτι ἡ γῆ διὰ σὲ καὶ τοὺς ὁμοίους σου φύει τὰς ράβδους.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὅτι ἄνδρες οἶοι ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης, δὲν ἀπήξιουν νὰ θαυμάζωνται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφιστοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σοφιστικὴ, καὶ τοι ἔκτοτε δὲν διεκρίνετο ἐπὶ χρηστότητι ἀρχῶν, διὰ τὴν διαλεκτικὴν ἕως αὐτῆς δεινότητα δὲν ἦτο ἔτι τέχνη παντάπασι: λόγου ἀναξία.

Ἄλλ' ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ πολιτικὴ αὐτονομία καὶ σὺν αὐτῇ ἔπαυσαν τὰ

σπουδαία ρητορικά τοῦ λόγου θέματα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατήντησαν νὰ γράφονται μίας, καὶ ψιττακοῦ, καὶ κώνωπος ἐγκώμια ἀφ' ἧς ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ ἀναρχία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ φιλοσοφία ἐξέπεσεν εἰς τυπικὴν ἐπανάληψιν, ἢ παράλογον ἐρμηνείαν, ἢ συστηματικὴν διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων δογμάτων ἢ κενόσπουδος ἐκείνη ρητορικὴ καὶ ἡ ἀλλοιωθεῖσα αὕτη φιλοσοφία ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῇ σοφιστικῇ. Ἐκ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀλλοκίτων τούτων στοιχείων προέκυψεν ἡ λεγομένη νεωτέρα σοφιστικὴ, τῆς ὁποίας οἱ θιασῶται μὴδὲν ἔχοντες σπουδαῖον ὑποκειμένον λόγου νὰ πραγματευθῶσι καὶ μὴδὲν γενναῖον ἔργον νὰ πράξωσιν, ἐπιτηγέλλοντο ἐν τούτοις ὄχι μόνον ὡς οἱ ἀρχαιότεροι σοφισταί, ὅτι εἶναι ἔτοιμοι πάντοτε περὶ παντὸς ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ρητορεύσωσιν, ἀλλὰ ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην εἶναι ἐμπειρότατοι. Ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἤκουσε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων σωφρονούντων σοφῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἰδοὺ πῶς ἐν μιᾷ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐπιγραφομένη «περὶ φιλοσόφου» χαρακτηρίζει τοὺς ἀνδρας ἐκείνους οἵτινες ἐτόλμων ἔτι ν' ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς φιλοσόφους. «Εἰσὶν οἱ φασὶ δεῖν πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι περιττὸν τὸν φιλόσοφον, καὶ ὀμιλῆσαι ἀνθρώποις φασὶ δεῖν εἶναι δεινότερον, καὶ μὴδέποτε σιγᾶν μὴδὲ ἀπαρεῖν λόγων τοιούτων πρὸς τοὺς παρόντας οἱ δυνήσονται τέρπειν αὐτούς... καὶ τὰς τέχνας φασὶ δεῖν αὐτὸν ἀπάσας εἰδέναι καὶ βέλτιον κατὰ τὴν τέχνην ἅπαντα ποιεῖν τῶν δημιουργῶν, οἰκίας τε οἰκοδομώμενον καὶ πλοῖα ναυπηγούμενον, καὶ χαλκῶντα καὶ ὑφαίνοντα καὶ γεωργεῖντα ὡς περὶ ὁ Ἡλείος Ἴππίας ἡξίου σοφώτατος εἶναι τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον ποιήματα παντοδαπά καὶ λόγους αὐτοῦ ποικίλους προσφέρων Ὀλυμπιάσι τε καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πανηγύρεσι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιδεικνύς ἔργα, τὸν τε δακτύλιον καὶ τὴν λήκυθον καὶ στλεγγίδα καὶ ἱμάτια καὶ τὴν ζώνην, ὡς ἅπαντα πεποιηκώς αὐτὸς, οἷον ἀπαρχὰς τῆς σοφίας ταῖς Ἑλλήνων ἐπιδεικνύων.»

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δηλοῦται ὅτι ἡ νεωτέρα σοφιστικὴ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ τελειοποίησις τῆς ἀρχαίας περὶ πᾶσαν μὲν ἀρμυρίαν, ἐξαιρέτως δὲ περὶ τὴν φλυαρίαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἄσκοπος καὶ ἄγονος τοῦ λόγου ἐνάσκησις ἀφ' ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· διότι κατήντησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν λόγον χάριν τοῦ λόγου, ὡς τέλος καὶ οὐχὶ ὡς ὄργανον. Ἀλλὰ ὀλίγα τινα παραδείγματα θέλουσι διευκρινίσει τὸν χαρακτήρα τῆς σοφιστικῆς τῶν χρόνων τούτων πλείωτερον ἢ πᾶσα περὶ αὐτῆς θεωρία. Ὁ Φιλίστρατος, ὁ τό-

τε γράψας τοὺς βίους τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν, λέγει περὶ Σεκούνθου τοῦ Ἀθηναίου τὰ ἑξῆς. «Μνήμης δὲ ἄξια τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ πλείω μὲν, μάλιστα δὲ ἢ δε ἢ ὑπόθεσις. Ὁ ἀρχαῖος στάσεως ἀποθηνησκέτω καὶ ὁ παύσας στάσιν ἔχετω δωρεάν. Ὁ αὐτὸς καὶ ἀρχαῖος καὶ παύσας αἰτεῖ τὴν δωρεάν. Τὴν δὲ ὑπόθεσιν ὧδε ἐβραχυλόγησεν. Οὐκ οὖν, ἔφη, τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν. Τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. Δοὺς οὖν ἐφ' οἷς ἡδίκεις τιμωρίαν, τὴν ἐφ' οἷς εὐπεποίηκας δωρεάν, λάβε.» Τὸ γελοιογράφημα τοῦτο τῆς λογικῆς καὶ ρητορικῆς τέχνης εἶχε τοῦλάχιστον τὸ προτέρημα τῆς βραχυλογίας· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι σπανίως ἔπασχον τσσαύτην λόγου ἔνδειαν. Εἰς τῶν ἐνδοξοτάτων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ὁ Πολέμων, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Λαοδικείας τῆς ἐν Καρίᾳ, πολλὴν ὄμως εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους. Περὶ τούτου διηγούντο ὅτι ὁ κρότος τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἦτο θαυμάσιος, ὅτι τσσαύτη ἦτο ἡ ζέουσα ἐν αὐτῷ ὀρμὴ ὥστε ἀνεπήδα τοῦ θρόνου περὶ τὰς ἀκμὰς τῶν ὑποθέσεων, καὶ ὅτε ἀπετόρνευε περίοδον μετὰ μειδιήματος ἐξέφευρεν ἕκαστον αὐτῆς κῶλον, ἐνδεικνύμενος πολὺ τὸ ἀλύπως φράζειν· πολλάκις δὲ ἔκρουε τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν οὐδὲν ὀλιγώτερον τοῦ ἡρώϊκου ἵππου. Καὶ ὅταν ἤρχιζε νὰ δημηγορῇ, τρεῖς ἡμέραι μῶλις ἤρουν πρὸς ἐκκένωσιν τοῦ ὠκεανοῦ τῶν λόγων του, ἐξ ὧν τὴν μὲν πρώτην οἱ ἀκροαταὶ ἐπεχείρουν νὰ κρίνωσιν αὐτὸν, τὴν δὲ δευτέραν καὶ ἄκοντες τὸν ἡγάπων, τὴν δὲ τρίτην ἐθαύμαζον. Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ὅστις, ὡς θέλωμεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἀληθῶς εὐρηγέτης τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ, ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ αἰτοσχεδιάζειν, ἐθαύμαζε τὸν Πολέμωνα ὑπὲρ πάντα ἄλλον ῥήτορα, καὶ ποτε ὑπέστη τριήμερον αὐτοῦ ἐν Σμύρνῃ ἀκρόασιν. Τὴν μὲν πρώτην, ἀντικείμενον τοῦ λόγου ἦν ὁ Δημοσθένης ἀποκρούων μεθ' ἑκρού τὴν κατηγορίαν τοῦ Δημάδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ πεντήκοντα ταλάντων δοθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· τῆς δὲ ἐφεξῆς ἢ τῶν ἑλληνικῶν τροπικῶν καταλύσις μετὰ τὸ πέρας τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου· τῆς δὲ τρίτης, ἢ ἀποκατάστασις τῆς ἐν Ἀθήναις δημοκρατίας μετὰ τὰ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς δυστυχήματα· διότι οἱ σοφισταὶ ἐκείνοι μὴ ἔχοντες ἐνεστώτα λόγου θέματα ὅπως οὖν σπουδαῖα, ἀνέτρεχον συνήθως εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἱστορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐποίουν τὰς θεματογραφίας αὐτῶν. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἡρώδης θαυμάσας τὸν ἄνδρα καὶ μεγαλόδωρος ὦν ἐπεμψεν αὐτῷ μισθὸν τῆς ἀκρόάσεως ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδας ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ Νεῖλος ἐκείνος τῶν λόγων ἀπεποιήθη τὴν ἀμοιβὴν ὄχι ὡς ὑπερβολικὴν, ἀλλ' ὡς μετριωτέραν τοῦ δικαίου, ἀπαιτήσας καὶ

λαβῶν δραχμὰς ἀρχαίας διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας, ἰσοδυναμούσας πρὸς ἓν καὶ ἡμίση περίπου ἑκατομμύριον σημερινῶν! Τοσοῦτον δὲ πρῶτον ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρώδην ἢ εὐγλωττία, λέγει ὁ Φιλίστρατος, καὶ τὸ πιθανώτερον ἢ πλεονεξία τοῦ Πολέμωνος, ὥστε ὁ ἡμέτερος Ἀθηναῖος ἔφυγε διὰ νυκτὸς ἐκ Σμύρνης ἵνα μὴ ἀναγκασθῆ νὰ τὸν θαυμάσῃ καὶ δεύτερον, ἢ δὲ σκιά αὐτοῦ τὸν κατεδίωκε διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ ὁσάκις ἠδουκίμει «τὸν Πολέμωνα, ἔλεγε, ν' ἀκούσετε, καὶ τότε βλέπετε τί ἐστὶ ρήτωρ.» Εἰς τὰ μεγάλα Ὀλύμπια ἀνακηρυχθεὶς ποτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἄλλος Δημοσθένης, δὲν ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἐπαίνου ἐκείνου ὅστις ἐνέφαιναν ὄχι βεβαίως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν πολλὴν τῆς τότε Ἑλλάδος ἀφιλοκαλίαν· καὶ ἀπήντησεν «ἤδη γὰρ ὡς ὁ Φρύξ» ἐγνωὼν τὸν Πολέμωνα. Ἀπέθανε δὲ ὁ Πολέμων ὅπως ἔζητε, δηλαδὴ φευαρῶν· διότι βεβαιούσιν ὅτι ἐτάφη ζῶν ἐτι, καὶ κατακλιθεὶς ἤδη εἰς τὸ σῆμα ἐφώνηξε πρὸς τοὺς συγκλείοντάς αὐτὸν «ἔπαγε, ἔπαγε, μὴ γὰρ ἴδοι με ὁ ἥλιος σιωπῶντα.»

Ὅσοι ὅμως γελοῖοι καὶ ἂν ἦτο ὁ Πολέμων, ἄλλοι ἦσαν γελοιότεροι αὐτοῦ. Εἰς τὴν Σμύρνην ὑπῆρχε τότε νέος, Οὐάρος καλούμενος, πάμπλουτος καὶ διεσθαρμένος, τὸν ὁποῖον οἱ κλάκες εἶχον πείσει, ὅτι εἶναι τῶν καλῶν κάλλιστος, καὶ τῶν παλαιστῶν γενναϊότατος καὶ τεχνικώτατος, σοφιστικώτερος δὲ τῶν σοφιστῶν. Οἱ δανειζόμενοι παρ' αὐτοῦ χρήματα, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν, ἐκτὸς τῆς τοῦ τόκου πληρωμῆς, νὰ ἀκούωσι καὶ νὰ ἐπαινῶσι τὰς ρητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Εἰς δὲ τῶν δανεισθέντων ἦτο καὶ ὁ Πολέμων, νέος ἐτι ὢν· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐροῖτα πακτικῶς εἰς τὰς ἀκροάσεις, ὁ Οὐάρος ἠπέλει αὐτὸν τύπους, ἦτοι ἠπέλει νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν περὶ πληρωμῆς τοῦ χρέους. Οἱ φίλοι τοῦ Πολέμωνος παρετήρησαν αὐτῷ ὅτι κακῶς πράττει παροξύνων τὸν μωρὸν ἐκείνον νεανίαν, ἐνῶ δὲ ἐνὸς ἐπινεύματος ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθῆ ὠφελούμενος ἀπὸ αὐτοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ Πολέμων νὰ ὑπάγῃ πάλιν εἰς μίαν ἀκρόασίν του. Ἄλλ' ἢ ἡμέρα παρήλθε καὶ ἡ νύξ ἐπλησιάζει καὶ οὐδεὶς ὄρμος ἐφαίνετο τοῦ λόγου ὅστις ἐγεμε σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν καὶ ἀντιφάσεων· ὥστε ὁ Πολέμων ἀναπηδήσας καὶ προτείνων τὰς χεῖρας «Οὐάρε, εἶπε, φέρε τοὺς τύπους.»

Μέγα δὲ ἐφρόνουσι οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν καὶ ἐχαιρέτιζον ἀλλήλους δι' ὀγκωδυστάτων ἐγκωμίων. Ὁ Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, ὅστις καὶ τὰς Ἀθήνας ἐκόσμησε διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ἐκάλει τὸν Ἡρώδην «βασιλέα τῶν λόγων,» ὁ δὲ Ἡρώδης, ἀκούσας αὐτὸν νέον ἐτι

ἐντα, ἐνεθάρρυνε τὸν νεανίαν, εἰπὼν, ὅτι οἱ λόγοι του ὁμοιάζουσι μὲ σπαράγματα κολοσσῶ. Καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Φιλίστρατον, ἢ κρίσις αὐτῆ περιεῖχε τὴν διπλὴν ἐννοίαν τοῦ νὰ διορθώσῃ μὲν τὸν ρήτορα ἀσυνάρτητον ὄντα, νὰ ἐπαινέσῃ δὲ αὐτὸν ὡς μεγαλοφώνων καὶ μεγαλογνώμων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἦτο μέγας οἰηματίας. Ὅτε κατὰ πρῶτον προσῆλθεν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις θρόνον ἐπροικίμασεν ὁμιλήσας, ὄχι περὶ τῆς σοφίας τῆς πόλεως ἐκείνης ὡς ἦτο φυσικώτατον, ἀλλὰ περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ σοφίας· καὶ ἤρχισε λέγων «πάλιν ἐκ Φοινίκης γράμματα,» διότι ὡς ἠρροίπαμεν, ἦτο Τύριος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ὄγκος οὗτος ἐπεφαίνετο καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ σχῆμα. Εἰς τὰς παραδόσεις ἤρχετο ἐπὶ ὀγκώματος ἀργυροχαλίνου, περιβεβλημένος ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ φέρων εἰς τὰς χεῖρας λίθους βαρυτίμους. Ἐτραγῶδει δὲ μᾶλλον ἢ ἐλάλει· τοῦλάχιστον κατὰ τὸν βιογράφον οἱ ἄνθρωποι ἠμροῶντο αὐτοῦ «ὡς περ εὐστομούσης ἀηδόνος τὴν εὐγλωττίαν ἐκπληττόμενοι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ εὐστρεφον τοῦ φθέγματος, καὶ τοὺς πεζῆ τε ζῆν ὠδῆ ρυθμούς.»

Ἄλλὰ τίς τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν ἀνέγνωσε τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Λουκιανῶ, τὸ ἐπιγραφόμενον, «ρητόρων διδάσκαλος,» δι' οὗ ὁ ἀμίμητος ἐκείνος τοῦ λόγου τεχνίτης τοσοῦτον εὐφυῶς ἐνέπαιξε καὶ ἐσταγμάτισε τοὺς μεγαλοφώνους τούτους τῶν χρόνων ἐκείνων ἄνδρας; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται ἰδίως τὴν ἀλλόκοτον τῶν λόγων ἀτοπίαν ἐφ' ἣ ἐξελέγηται αὐτοὺς συμβουλεύων εἰς τὸν πρόχειρον αὐτοῦ μαθητὴν· «κἂν περὶ ὕδριστοῦ τινος, ἢ μοιχοῦ λέγῃς Ἀθήνησι, τὰ ἐν Ἰνδοῖς, καὶ τὰ ἐν Ἐκβατάνοις λεγέσθω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθῶν, καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὧν οὐκ ἂν τι ἄνευ γένοιτο, καὶ αἰεὶ ἴσθ' Ἀθῶς πλείσθω, καὶ ὁ Ἑλλήσποντος πεζυέσθω, καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν περσικῶν βελῶν σκεπέσθω, καὶ Ἐρέτης φευγέτω, καὶ ὁ Λεωνίδας θαυμάζεσθω, καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγιγνωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμίς, καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ αἱ Πλαταιαί, πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά· καὶ ἐπίπαστα τὰ ὀλίγα ἐκείνα ὀνόματα ἐπιπολαζέτω, καὶ ἐπανθεῖτω, καὶ συνεχῆς τὸ ἄττα καὶ τὸ δήπουθεν, κἂν μηδαμοῦ αὐτῶν δέη· καλὰ γὰρ ἐστὶ καὶ εἰκῆ λεγόμενα.»

Δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ εἰπωμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τότε ταῦτα μόνον τὰ ἐξαμβλώματα τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας παρήγγαγεν. Ἄπαγε! Ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἀνέδειξεν ἀπὸ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν, ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ ὁποῖα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον τιμῶμενα, ἤθελον καὶ μόνον ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσωσι κλέος ἐπίζηλον εἰς τὸ ὄνομα πα-

τὸς ἔθλους ὀλιγώτερον ἄλλοτε περὶ τὸ εἶδος τοῦτο μεγαλοεργήσαντος. Τότε ἤκμασεν ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων ὁ πολυμαθὴς ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης· ὁ οὐδὲν ἦττον πολυμαθὴς, πρακτικώτερος δὲ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς· ὁ Ἰουδαῖος τὸ γένος ἀλλ' ἐξέλλητισθεις Ἰωσήπος· ὁ ἀφελὴς ἀλλὰ πιστὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἱστορικὸς Ἀρριανός· καὶ ἕτερος ἱστορικὸς λόγου ἄξιος, ὁ Ἀλεξάνδρου ὡσαύτως Ἡρωδιανός, καὶ Δίων ὁ Κάσιος· τότε ὁ ἐξ Ἱερσπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, τοῦ ὁποῦ τὰς θαυμαστάς περὶ στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀρχὰς συνέλεξε καὶ συνεκεφαλαιώσεν ἐν τῷ περιφημῷ αὐτοῦ ἐγχειριδίῳ ὁ προμημηνοευθεὶς Ἀρριανός· τότε ὁ Σύρος Λογγίνος ἐπίσημος ρήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, τοῦ ὁποῦ τὸ περὶ ὕψους ὑπόμνημα λογιζέται ἄχρι τοῦδε ἀπαράμιλλον τελευταῖον, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, τότε ἀνέλαμψε καὶ ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανός, ὅστις μετὰ πλείστης χάριτος καὶ εὐφύας ἐμάστιξε τὴν ἠθικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν θρησκευτικὴν ἀναρχίαν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη.

Δυστυχῶς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καθ' ὅλον τὸ μακρὸν ἐκεῖνο χρονικὸν διάστημα, δύο μόνον ἔχουμεν νὰ ἀναφέρωμεν ὄνματα τὰ δικαιούμενα νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν λαμπρὰν πινακοθήκην τῶν προτέρων αἰῶνων· τὸν μεγαλοπολίτην Πολύβιον περὶ οὗ διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ (σελ. 358) καὶ τὸν Χαιρωνέα Πλούταρχον, οὗ πολλὰκις ἐμνημονεύσαμεν τοὺς παραλλήλους βίους καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς πραγματείας. Ἀλλὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν τὰ ἔργα ὁμοίωζον πρὸς τὰ ὀλίγα τῆς ἀηδόνος κελαδήματα τὰ ὁποῖα συμβαίνει νὰ ἀκούσῃ τις διερχόμενος κοιλάδα ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὰς ἀδιακίπους τῶν βατράχων φωνᾶς. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων οἱ συνήθεις ἀντιπρόσωποι τῆς μητροπόλεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦσαν οἱ σοφισταί. Αὐτοὶ εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν ἀνατροφήν καὶ τὴν παιδείαν τῆς νεολαίας· αὐτοὶ ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἀπανταχῆθεν τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι ἵνα μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· αὐτοὶ ἐπλούτου· αὐτοὶ ἐτιμῶντο εἰς τὰ Ὀλύμπια· αὐτοὶ τελευταῖον ἐνέβαλον εἰς τὴν Ῥώμην ὡς διαμορφωταὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτις, καίτοι κυριαρχήσασα τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσεν ὁμολογοῦσα τὴν διανοητικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν. Κατὰ δυστυχίαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μεταβαλόντες εἰς ἐμπορίαν τὸ ἱερὸν τῆς διδασκαλίας ἐπάγγελμα, ἐξητηλίσαν τὸ τε ἐπάγγελμα τοῦτο καὶ τὸ μετὰ τούτου στενώως καθ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου συνδεδεμένον ὄνομα τοῦ Ἑλληνοῦ. Ὁ Λουκιανός, ἐν τῇ πραγμα-

τεία αὐτοῦ «περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων») ἐμαστίγησεν ἀνηλεῶς τὸν βίον τὸν ὅποιον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς οἰκουμένης διῆγον οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, καὶ ρήτορες, καὶ γραμματισταί, οἱ ἄλλως γενικώτερον σοφισταὶ ὀνομαζόμενοι. Παρέστησε διὰ χρωμάτων ἀμμητῶν τὴν πολυειδῆ ταπεινωσιν εἰς τὴν ὠφελὸν νὰ ὑποκύψωσιν ἵνα γίνωσι δεκτοὶ ἐν μεγάλῃ καὶ πλουσίᾳ οἰκίᾳ· διηγήθη τὰ ποικίλα τεχνάσματα δι' ὧν οἱ πολυτάλαντοι τῆς Ῥώμης Κροῖσοι ἤξευρον νὰ περιορίζωσιν εἰς ποσὸν ἐλάχιστον τὴν ἀντιμισθίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἔλεγον ἐν τούτοις ὅτι ἐπιτρέπουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ τῶν παιδῶν· διεκωμώδησε τὴν ὄντως ἀνδραποδῶδη τάξιν εἰς τὴν περιέρχοντο οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, οἱ διὰ στόματος ἔχοντες τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦ Χρυσίππου, ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μεγαλοεφημονοῦντες μὲν περὶ ἐλευθερίας, ὑπαβαλλόμενοι δὲ ἐκουσίως, ἀντὶ ὀλίγου ἀργυρίου, εἰς αἰσχρὰν δουλείαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς πικροὺς ἐμπαιγμοὺς αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ αὐτούς· τὸ δὲ πάντων κωμικώτερον, βεβαίῳ ὅτι οἱ διδάσκαλοι οὗτοι δὲν εἶχον τούλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι διδάσκουσι τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸ ὧν τσαῦτα ὑφίσταντο θεινά. Διότι οἱ πλείστοι τῶν μεγιστάνων τῆς Ῥώμης περὶ παντὸς ἄλλου ἐφρόντιζον, ὡς φαίνεται, ἢ περὶ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας. Ἐξηγεῖ δὲ εἰλικρινέστατα ὁ Λουκιανός διατί εἰς ἕκαστος αὐτῶν ἐνόμιζεν οὐδὲν ἦττον εὐπρεπὲς νὰ κοσμηῇ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, δίκην ἐπίπλου, καὶ δι' ἐνὸς Ἑλληνοῦ φιλοσόφου. «Ἐπεὶ δὲ» λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν σοφὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, «ἐπεὶ δὲ πώγωνά ἔχεις βαθύν, καὶ σεμνὸς τις εἶ τὴν πρόσοψιν, καὶ ἰμάτιον ἑλληνικὸν εὐσταλῶς περιβέβληται, καὶ πάντες ἴσασί σε γραμματικόν, ἢ ρήτορα, ἢ φιλόσοφον, καλὸν αὐτῷ (τῷ Ῥωμαίῳ) δοκεῖ ἀναμεμίχθαι καὶ ταιουτὸν τινα τοῖς προῖοσι καὶ προπομπεύουσιν αὐτοῦ· δόξει δ' ἐκ τούτου καὶ φιλομαθῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων καὶ ὅλως περὶ παιδείαν φιλόκαλος· ὥστε κινδυνεύεις, ὦ γενναῖε, ἀντὶ τῶν θαυμαστῶν λόγων, τὸν πώγωνα καὶ τὸν πρίβωνα μεμισθωθῆναι.» Προϊόντος δὲ τοῦ λόγου διηγείται τὰ παθήματα τοῦ στωϊκοῦ Θεσμοπόλιδος, ὅστις ἔτυχε διδάσκαλος πλουσίας τινὸς καὶ ἐντροφώτης γυναικός. Ἡ κυρία αὕτη κατήχησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν διάδοχον ἐκεῖνον τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸ νὰ φυλάττῃ τὸ κυνᾶριον αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ πολλὰ ἀτοπήματα ὑπέστη ὁ Θεσμοπόλις, μέχρις οὗ καὶ ἔτεκε τὸ ζώψιον ἐν τῷ τρίβωνι τοῦ φιλοσόφου, ὥστε οἱ ἄλλοι τῆς οἰκίας φίλοι ἔλεγον περὶ τούτου σκώπτοντες, ὅτι «ἀντὶ στωϊκοῦ ἤδη κυνικὸς ἡμῖν γενένηται.» Ἐν γένει δὲ αἱ γυναῖ-

κες τῆς Ῥώμης ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λέγεται περὶ αὐτῶν ὅτι εἶναι πεπαιδευμένοι, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ὅτι ποιοῦσιν ἄσματα «οὐ πολὺ τῆς Σαπφούς ἀποδέοντα.» Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν πολλοὶ εἶχον περὶ ἑαυτῶν μισθωτοὺς ῥήτορας καὶ γραμματικὸς καὶ φιλοσόφους. Τὸ δεινὸν ὅμως ἦτο ὅτι δὲν ἠκροῶντο αὐτῶν εἴμῃ «ἦτοι μεταξὺ κοσμούμεναι καὶ τὰς κόμας περιπλεκόμεναι ἢ παρὰ τὸ δειπνον,» διότι ἄλλοτε καιρὸν δὲν εἶχον. Πολλὰκις δὲ συνέπιπτεν, ἐνῶ ὁ φιλόσοφος ἐμεγαληγόρει πρὸς αὐτὰς περὶ ἀρετῆς, ἢ ὑπὲρ τῆς προσελθούσας νὰ κομίση γραμμῶν ἐρωτικῶν, οἱ δὲ περὶ σωφροσύνης ἐκείνοι λόγοι ἴσταντο ἐν τῇ μεταξὺ περιμένοντες μέχρις οὗ ἢ κυρία ἀπαντήσασα εἰς τὸν ἐραστὴν, ἐπαναδράμη πρὸς τὴν ἀκρόασιν.

Καὶ εἰ μὲν οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες εἰς ταῦτα περιωρίζοντο, οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἤβελον ἴσως προσέξει εἰς αὐτούς· ἀλλὰ πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι «τό τε τοὺς κρατοῦντας προσηλακίζειν, καὶ τὸ τὰ πλήθη ταράττειν, τό τε τὰ καθεστηκότα συγγεῖν καὶ τὸ νεώτερα αὐτοῖς πράγματα ἐπεισάγειν» οὐδ' ἐσυστέλλοντο, ὡς λέγει Δίων ὁ Κασσιος, νὰ κατηγοροῦσι πολλάκις δημοσίᾳ τὴν βασιλείαν, νὰ ἐπαινῶσι τὴν δημοκρασίαν, καὶ συνωμοσίας νὰ παρασκευάζωσι. Τοιοῦτοι ἰδίως ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἦσαν ὁ στωϊκὸς Πρίσκος Ἐλουίδιος, ὁ κωνικὸς Δημήτριος, καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ δὲν ἠκούοντο εἰς ταῦτα οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἄλλοι, μὲν μετήρχοντο τὴν μαντικὴν, ὑποσχόμενοι βασιλείαν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας· ἄλλοι δ' ἐπηγγέλλοντο ἀστρολογίαν, καὶ ἄλλοι ὡς ὁ Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, ἐκίνουν τὰ πλήθη δι' ἄλλοκότων θεωρητικῶν τερατειῶν. Ταῦτα λοιπὸν πάντα ὑπεχρέωσαν τὸν Οὐεσπασιανὸν ν' ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἐκ Ῥώμης, ἂν καὶ ἡ ἐξορία αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε φαίνεται τότε διαρκῆς, διότι ἐπὶ Δομιτιανοῦ, δευτέρου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, πάλιν λέγονται ἐξωσθέντες ἐκ Ῥώμης οἱ φιλόσοφοι, ὅτε μάλιστα προστίθεται ὅτι καὶ τινες αὐτῶν ἐφρονεῦθησαν. Ἐν τούτοις ὁ Οὐεσπασιανὸς, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας τὴν ἐξορίαν ἐκείνην, πρῶτος ἔδωκε τακτικὴν μισθοδοσίαν εἰς τοὺς ῥήτορας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ, ἢ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τέχνη ἔτυχον ἐπὶ μικρὸν παρὰ τοῖς δυνάσταις τῆς Ῥώμης ἰδιαζούσης προστασίας.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξε βεβαίως ἡ εὐτυχέστερα περίοδος τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ὁ χρηστός Τραϊανὸς, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 98 μέχρι τοῦ 117, ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἐξαιρέτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εὐεργετῶν. Ἐ-

πὶ Τραϊανοῦ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μάξιμος ὡς διορθωτῆς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἦτοι ὡς ἑκτακτος ἀπεσταλμένος, ἐντολὴν ἔχων νὰ ρυθμίῃ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τῶν πόλεων τούτων πράγματα. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν Μάξιμον ἔδωκεν ὁ τοῦ βασιλέως ὑπουργὸς καὶ πιστὸς φίλος Πλίνιος ὁ νεώτερος, ὁδηγίας μαρτυρούσας, ὅτι ἂν ὑπῆρξαν Ῥωμαῖοι ἐξυβρίσαντες τὴν ἀσθενῆ Ἑλλάδα, πολλοὶ ὅμως αὐτῶν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερά αὐτῆς εἰρήναια. «Εὐτυχῆ Μάξιμε, ἔλεγον αἱ ὁδηγίαι ἐκείναι, ὁ αὐτοκράτωρ σὲ πέμπει εἰς τὴν Ἀχαΐαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν πατρίδα τῆς κομψότητος, τῶν γραμμάτων, τῆς γεωργίας. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ γῆ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνατίθησιν εἰς σὲ πόλεις ἐλευθέρων, ἄνδρας ἐλευθέρους, τῶν ὁποίων αἱ ἀρεταί, αἱ πράξεις, αἱ συμμαχίαι, αἱ συνθήκαι, τὸ θρήσκευμα, σκοπὸν κύριον εἶχον τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας, τοῦ καλλίστου τούτου τῶν δικαιωμάτων τῆς φύσεως. Κατανόησον τὸ μέγεθος τῆς ἀνατεθείσης σοι ἐντολῆς. Τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτίτορας τῆς τῶν Ἀθηναίων πατρίδος, τίμησον τὸ ἀρχαῖον κλέος τοῦ ἔθνους τούτου ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ ληρμονήσῃς ποτὲ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβομεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον, καὶ ὅτι, ἐνῶ ἐπιβάλλομεν εἰς τὰ νικηθέντα ἔθνη τοὺς νόμους ἡμῶν, ἐπικαλούμεθα παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους εἰς ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Ἀθηναίων, ὅτι Λακεδαιμόνος ἄρχεις, καὶ ὅτι σκληρὸν καὶ βάρβαρον εἶναι νὰ ἐξυβρίσῃς τὴν σκιάν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας. Ἐνθυμῶ μᾶλλον ὁποῖα ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αὐταὶ ἢ ὁποῖα σήμερον εἰσὶ.» Καὶ αἱ ἀγαθὰ αὐταὶ ὁδηγίαι φαίνεται ὅτι ἐπηρήθησαν ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Μάξιμου, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ πάντες Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν λεπτομερέστερον τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπιδαψιλευθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριτας· τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ Πανσανίου μαθητῶν, ὅτι ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἀναδείξας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Μοθωναίους. Σημειώσωμεν πρὸς τούτους ὅτι, τοῦ Τραϊανοῦ βασιλεύοντος, ἐκτίσθη ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ, τοῦ κειμένου πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον. εἰ καὶ οἰκτρῶς ἠκρωτηριασμένον, μνημεῖον Φιλοπάπου τοῦ Βησαιέως ὅστις ἦτο ἑγγονος Ἀντιόχου τοῦ 3', τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγενῆς, ὁ ἔστιν ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Σελευκιδῶν οἴκου. Ὁ Φιλόπαππος οὗτος ὅστις πιθανῶς εὐηργετήσας

τὴν πόλιν διὰ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ, ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὡς πολίτης Ἀθηναῖος ἐπελέγετο δὲ Βηραιεύς ἐκ τοῦ δήμου Βήσης εἰς ὃν κατελέχθη.

Ὁ τοῦ Τραϊανῦ διάδοχος Ἀδριανὸς, ὅστις ἐβασιλεύσε μέχρι τοῦ ἔτους 138, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ διαγωγὴ παρέστησε κράμα παράδοξον ἀρετῆς καὶ κακίας, συνέσεως καὶ μικρολογίας, πρῶτης καὶ τραχύτητος, ἐπεσιέφθη πεντάκις τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν καὶ τρεῖς ἐπὶ μακρὸν ὄψωσθαι χρόνον διέτριψεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος. Ὁ Ἀδριανὸς καὶ πρὶν βασιλεύσῃ εἶχε περιβληθῆ ἅπαξ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀξίωμα ἔλαβε δὲ αὐθις περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας, ἐν ἔτει ἴσως 135, τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο καὶ ἀναδειχθεὶς ἀγωνοθέτης ἐτέλεσεν ὡς τοιοῦτος λαμπρῶς, ἐν τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπιχωρίῳ, τὴν τῶν Διονυσίων πανηγύριν. Προσέτι ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς χρείας τοῦ δήμου διὰ χρηματικῶν δωρεῶν, δι' ἐτησίων σίτου διαναμῶν, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου Κεφαλληνίας. Τὸ δὲ μᾶλλον μνήμης ἄξιον, συνέταξεν αὐτοῖς ἀγαθοὺς τινὰς νόμους, ἐξ ὧν ἕως δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ δύο μόνον· πρῶτον τὴν διάταξιν τὴν κανονίζουσαν τὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου καὶ περιεχομένην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἣτις περιεσῶθη ἐπὶ τῶν προπυλαίων ἐκείνων τῆς ἀγορᾶς, ἅτινα ἄλλοτε κατεσκευάσθησαν μὲν ἐκ τῶν δωρεῶν τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀφιερώθησαν δὲ εἰς τὴν Ἀθηναίων τὴν Ἀρχηγρέτιδα· καὶ δεύτερον τὴν ἄλλην διάταξιν τὴν ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Κασίου ἀναφερομένην, καθ' ἣν ὀρίσθη ὅτι οὐδεὶς βουλευτῆς, οὔτε αὐτὸς οὔτε δι' ἑτέρου, δύναται νὰ γίνῃ ἐνοικιαστῆς τῶν δημοσίων προσόδων.

Πλὴν τούτων, ὁ Ἀδριανὸς ἐβράβευσε ἐλευθερίως διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάσαντας φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς, ἐν οἷς μάλιστα ὀνομαστοὶ ἦσαν ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς ἐν Γαλατίᾳ Φαβωρίνος, ὁ ἐκ Βηρυττοῦ Καλουσίσιος Ταῦρος, ὁ Κλαζομένιος Σκοπελιανὸς, Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος, Σεκοῦνδος ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον πλεῖστερα πινὰ ἐπιφέρομεν. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἰδίως κήνοει τὸν Γαλάτην Φαβωρίνον, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰλικρινῆ ὁμολογίαν, ἐφρόντιζε πάντοτε εἰς τὰς πρὸς ἐκείνους συζητήσεις νὰ μὴ φαίνεται σαφέστερος ἀνδρὸς ἄρχοντος τριάκοντα λεγεῶνων, καὶ ὅτι οὐδὲν ἦτοιο ποσούτη ἦτο τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ ματαιότης ὥστε αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος ἐκείνος φιλόσοφος ὑπέκυψε τελευταῖον εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δυσμένειαν ὅτε καὶ

οἱ ἐν τέλει Ἀθηναῖοι, περιποτούμενοι τὴν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος ἀδυναμίαν, καθήρεσαν τὰς τοῦ Φαβωρίνου εἰκόνας, ὁ δὲ φιλόσοφος ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Σωκράτης ἤθελεν εὐχαριστῆσαι τὸν Θεὸν ἐὰν χεῖρόν τι τούτου δὲν ἔπασχεν.

Ἄλλ' εἶχε τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον μέχρι τινὸς ἢ τῶν Ἀθηναίων πόλις νὰ ἐπιδεικνύῃ τοσαύτην πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἀφοσίωσιν, διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος, πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολυἀριθμῶν λαμπρῶν καὶ ἀειμνήστων κατασκευασμάτων. Ἰσταντο τότε ἔτι ὄρθια καὶ ἀκέραια ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὰ ἀμύμητα καλλιτεχνήματα τοῦ Ἰκτινίου καὶ τοῦ Μνησικλέους, ὁ δὲ Ἀδριανὸς, πρὸς ἐκεῖνα εἰ καὶ πόρρωθεν ἀμιλλώμενος, ἐφιλοτιμήθη νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κάτω πόλιν δι' ἔργων νέων καὶ πολυτελεσιτάτων. Ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἠγέρθησαν ἐνταῦθα ναὸς Ἡρας καὶ Διὸς Πανελληνίου, καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, καὶ γυμνάσιον, καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη στοά, τῆς ὁποίας συγκειμένης μὲν ἐξ ἑκατὸν εἰκοσι κίωνων Φρυγίου λίθου, περιλαμβανούσης δὲ ἐνταῦτ' ἀβιβλιοθήκην, λείψανα ὑπολαμβάνονται οἱ παρὰ τὴν σημερινὴν ἀγορὰν ὑψοῦμενοι εἰςέτι κίονες. Οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, ἤγειρε πόλιν νέαν ἐαυτῶ ὀμῶνυμον. Τούλάχιστον ἢ μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ μεθόριον αὐτῆς τε καὶ τῆς ἀρχαίας τοῦ Θησέως πόλεως ὑψομένη θριαμβικὴ ἀψὶς φέρει ἐπιγραφὰς τοιοῦτά τι ὑποδεικνύουσας· πρὸς μὲν τὸ βορειοδυτικὸν «Αἰδ' εἰς Ἀθῆναι, Θησέως ἢ πρὶν πόλις» ἐπὶ δὲ τὸ πρὸς τὸν Ἰλισσὸν μέτωπον «Αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ, οὐχὶ Θησέως πόλις.» Ἐκεῖ δὲ οὐ μακρὰν τῆς ἀψίδος ἐκείνης, αἴρουσιν ἄχρι τοῦδε τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν κεφαλὴν πεντεκαίδεκα κίονες, καὶ περὶ αὐτοὺς ὑφίσταται μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβάλλοντος, λείψανα ταῦτα πάντα, τὰ μόνον περιλιπόμενα, τοῦ Ὀλυμπιείου, ὅπερ ἦν τὸ κάλλιστον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐκείνης κόσμημα, ναὸς καλοσσηαῖος, περιοχὴν ἔχων τεσσάρων σταδίων καὶ περιστύλιον κίωνων ἑκατὸν εἰκοσι τεσσάρων, ὃν ὁ Ἀδριανὸς, 650 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς ὁ Πεισίστρατος ἐθῆκε τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἀπετελείωσε καὶ ἀπύρρασε εἰς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἴσταντο πολυἀριθμοὶ θεῶν εἰκόνες ἐν αἷς διέπρεπε τὸ τοῦ Διὸς μέγα ἄγαλμα, πεποιημένον ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνδριάντες πολλοί, «ἀπὸ γὰρ πόλεως ἐκείνης εἰκὼν βασιλέως Ἀδριανοῦ ἀνάκειται.» τὰ δὲ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ἐπανηγυρίσθησαν πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ διὰ λόγου ὃν ἐξεφώνησεν ὁ περιβόητος σοφιστῆς Πολέμων, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀ-

φορμὴν νὰ ἀμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐξηγεῖται λοιπὸν ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἢ διὰ ποικίλων τρόπων ἐνδείχθησα. Ὅπως ἄλλοτε ποτὲ ἔπραξαν πρὸς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον, οὕτω καὶ ἤδη προσέθηκαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ φυλὴν νέαν εἰς τὰς προϋπαρχούσας ἀττικὰς φυλάς, ἣν ἐκάλεσαν «Ἀδριανίδα» καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔστησαν μεταξὺ τῶν εἰκόνων τῶν ἐπωνύμων ἡρώων ἧτοι τῶν ἡρώων ἀρ' ὧν ἐπωνομάζοντο αἱ φυλαὶ, καὶ νέαν ἔταξαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀφιξέως, καὶ Ὀλύμπιον αὐτὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ Σωτήρα, καὶ Κτίστην ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐκόσμησεν ὁ Ἀδριανός. Ἐν Μεγάραις, τὸν πρότερον ἐκ πλίνθου ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ λίθου λευκοῦ ὠκοδόμησεν. Εἰς Κόρινθον κατεσκευάσεν λουτρά, καὶ εἰσέγαγεν εἰς τὰς κρήνας τῆς πόλεως ὕδωρ ἄσθονον ἐκ Στυμφάλου. Εἰς Μαντινείαν ἤγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς Ἄβας τῆς Φωκίδος, καὶ εἰς Ἰάμπολιν τῆς αὐτῆς Φωκίδος, σποάν' κατέστησε τὴν μεταξὺ Μεγάρων καὶ Κορίνθου δύσβατον ὁδὸν, εὐρύχωρον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε δύο ἄρματα ἀντιπροαγόμενα ἠδύναντο νὰ διέλθωσι δι' αὐτῆς. Ἐπὶ πᾶσι, φαίνεται ὅτι ἰδίως εὐηργέτησε τὰς εἰς τὸ ἀρχαῖκόν συνέδριον τελούσας πόλεις, διότι αὗται ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐκ λίθου Παρίου.

Ἀνεξέραμεν ἀνωτέρω μεταξὺ τῶν σοφιστῶν οὗς ἐτίμησεν ὁ Ἀδριανός, τὸν Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν. Τότε τφόντι ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀθηναῖος τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῶν ἐπιφανεστάτων μοναρχῶν, τὸ δὲ ὄνομα συνδέεται στενωδῶς μὲ τὴν ὄλην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἡρώδης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησεῖος καὶ τοῦ Κέρκροπος, τοῦ Αἰαχοῦ καὶ τοῦ Διῆς. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελής ὁ οἶκος αὐτοῦ, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος εἶχε κατηγορηθῆ ἐπὶ βουλευματι τυραννίδος, ἀλλ' ἤθελε πιθανώτατα παρέλθει ἀκατονόμαστος ἐὰν ὁ πατὴρ Ἰούλιος Ἀττικὸς, δὲν εὕρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἐν σινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλοῦτος τούτου ἀνήκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅθεν ὁ Ἀττικὸς ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τὸ εὑρημα εἰς τὸν

τότε βασιλεύοντα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκατόχου, 96-98. «Θησαυρὸν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὑρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικὸς πρὸς τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;» ὁ δὲ καλὸς κάγαθος Νερούας, μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἓνα τῶν ὑπηκόων τοῦ δῶρου δι' οὗ εὐηργέτησεν αὐτὸν ἢ τύχη, «χρῶ οἷς εὔρες,» ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθηναῖος δὲν εὐχαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέστησε τῷ βασιλεῖ ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν· «ἀπαραχρῶ τῷ ἐρμαίῳ,» ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, «σὸν γὰρ ἐστί.» Πῶς εὐρέθη τότε εἰς Ἀθήνας τοσοῦτον πλῆθος ἄργυρίου, ἀδηλον· ἴσως ὁ εὐτυχὴς Ἀττικὸς συνέπεσε νὰ καταστῇ κύριος τοῦ χώρου ὅπου πρὸ δύο περὶπου ἑκατονταετηριδίων ὁ Ἀθηναῖος εἶχε πληρώσει φρέατα ὄλα χρημάτων προελθόντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀπείρων δημύσεων [(σελ. 387 καὶ 394)]. Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἠῆξεν εἰπεῖτα ἐπὶ μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύγου ἔλαβε, καὶ ἰαφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν συμπολιτῶν ἐτήσιον κληροδόμημα μιᾶς μναῖς. Ἡ μναῖ, ὡς γνωστὸν, εἶχε δραχμὰς ἀττικὰς ἑκατὸν, ὥστε, ἂν ὑπολογίσωμεν κατὰ μέσον ὄρον τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς 6,000, τὸ ἐτήσιον κληροδόμημα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰουλίου Ἀττικοῦ, ἔμελλε νὰ πληρώνεται εἰς τοὺς συμπολίτας ἀνάβαινον εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600,000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπεμελήθη δὲ ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου, καλέσας ἐπὶ τούτῳ, δι' ἀμοιβῶν ἀδρῶν, τοὺς ἐνδοξατάτους τῶν τότε σοφιστῶν. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἶδομεν, εἰς πῶν δεινοτάτων ρητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἐνοεῖτο τότε ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμῆθη δὲ πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Ἐπὶ ζῶντος τοῦ πατρὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἰκοσι καὶ πέντε, ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων. Ἡ πόλις τῆς Τρωάδος ἐστερεῖτο τότε ὕδατος, ὅθεν ὁ ἔφορος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως ἐξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἵνα συμπληρωθῆ ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὰ ἑκατὸν περὶπου τάλαντα καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διουκῆται τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες, ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ καταδαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἔχα-

ρήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκεῖνο τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει, ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωμάτων, οὕτω συνέβαινε καὶ Ἕλληνές τινες, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὑπάτοι τῆς ἑλῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαύσεις ἃς εἶχεν εἰς τὰ περιχώρα τῆς πόλεως, μάλιστα δὲ ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ρητορευῶν ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκεῖνου συναδέλφου. Ἀθάνατον ὅμως κατέστησαν τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἠγάλωσε ποσὰ τῆ ἀληθείᾳ μυθῶδη. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔδωκεν ἐνίοτε δείγματα ἀλλοκίτου γλισχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ. τοῦ πατρὸς, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῆ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὀρισθέντος ὑπ' ἐκεῖνου ἐτηρίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συνειρῶντο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφ' ἑαυτὸν μνᾶς πέντε· ἀλλ' ἐπειτα, ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητὰ, παρέδωκεν εἰς ἕκαστον τὰς ὁμολογίας τῶν διαφόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκονομίαν του· ἐξ οὗ συνέδη τινὲς μὲν νὰ μὴ λάβωσιν ὄσολόν, τινὲς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον περίσσευμα. Ἐνταῦθεν ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκευάσατο τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου Πεντελησίου στάδιον, τοῦ ὁποίου σώζονται καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισσοῦ ἴχνη, καὶ τὸ ἀποῖον, ἔχον μῆκος ἑξακοσίων ποδῶν καὶ δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀπετελέσθη εἰς ἔτη τέσσαρα, αἱ συμπολίται αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι ὀρθῶς τφόντι τὸ στάδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη ἰπποαθηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν ἀπεστεροῦντο Ἀθηναῖοι πάντες.» Ἀλλ' ἴσως ὁ Ἡρώδης ἐνόμιζε τὸ δαπανᾶν χρήματα αὐτοῦ εἰς κατασκευὴν ἔργων τὰ ὁποῖα ἅμα μὲν ἐκόσμουσαν τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεφον τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζεσθαι τοὺς ἀργοὺς συμπολίτας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφή εἶναι πρόσφορος μᾶλλον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν ἀρκουμέθα ἐνταῦθα εἰς βραχεῖάν τινα περὶ αὐτῶν σημειώσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Ρηγίλλης θέατρον ἢ Ὁδεῖον, τοῦ ὁποῖου ἡ ὀροφὴ κατεσκευάσθη ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξοργασμένης καὶ γυγλυμμένης. Τὸ Ὁδεῖον τοῦτο ἠγέρθη εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπαρείας τῆς ἀκροπόλεως, διετέλεσε δὲ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χαμᾶτων

κακαλυμμένον, μέχρις οὗ πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἂν ὄχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλλονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἤγειρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλοῦσια ἀναθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχρηγήρησεν εἰς τὸν ἐν ἰσθμῷ γὰρ τοῦ Πυσειδῶνος, τὰ λουτρά τὰ ὁποῖα κατεσκευάσατο ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήρωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληγίδες πόλεις διὰ πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδη προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν, ἐν Μαραθῶνι, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι παναθηναϊκῷ σταδίῳ· ὥστε ἀναφανείς τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἤμασεν ἰδίως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ ἔτους 162, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βασιλείας τοῦ δευτέρου διαδόχου Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου, ὅστις καὶ Ἀντωνίνος φιλόσοφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπωνομάζεται. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες λογίζονται, διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν δεξιότητα, ὡς οἱ ἀριστοὶ τῶν ἡγεμόνων οὗς ἠξιώθη ποτὲ νὰ λάβῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ ἐν γένει μὲν λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐξαιρέτως ἠδαιμονήσθη ἡ Ἑλλάς, ὁ δὲ τότε ζήσας σοφιστὴς Αἴλιος Ἀριστείδης βεβαίως, ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἅπασαι αἱ ἑλληγίδες πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμὴν, ὅτι ἄλλαι μὲν παρ' αὐτῶν ἰδρῦθησαν, ἄλλαι δὲ ἠξύθησαν, ὅτι κήδονται περὶ τῶν ἑλληγικῶν πολιτειῶν ὡς περὶ τῶν ἰδίων τροφῶν καὶ ὅτι ἀνορθοῦσι μὲν τὰς πεπτωκυίας, νέμουσι δὲ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς ἐκεῖνας αἵτινες πάλαι ποτὲ προΐσταντο τοῦ ἑλληγικοῦ, διαικούσι δὲ τὰς λοιπὰς διὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς καὶ πραότητος. Ὅθεν πᾶσαι εἰσι πλήρεις γυμνασίων, κρηνῶν, στοῶν, νηῶν, τεχνουργείων καὶ σχολῶν. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν πραγματευόμενος, λέγει ὁ Ἀριστείδης· «καὶ πέπραγεν οὕτως ὥστε μὴ ῥαδίως ἂν τινα αὐτῇ τ' ἀρχαῖα ἀντὶ τῶν παρόντων συνεύξασθαι.» Μερικώτερον ὅμως περὶ τῶν ὑπὸ τῶν δύο Ἀντωνίνων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα πραγθέντων, ὀλίγα γνωρίζομεν. Κατὰ τὸν Παισανίαν, ὁ Ἀντωνίνος ὁ πρεσβύτερος τὰ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλάντιον πόλιν ἀντὶ κώ-

μης ἐποίησε, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Παλλαντιεῖς αὐτονομίαν καὶ ἀτέλειαν φόρων· καὶ τοῦτο διότι, κατὰ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, ἀρκαδικῆ ἀποικία ἐκ Παλλαντίου ὁμίρασαί ποτε καὶ παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν κατασταθεῖσα, ἀπετέλεσε μέρος τῆς πόλεως Ἰώμης. Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις παντάπασι σχεδὸν ἐξελληνίσθη γράψας εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὰς ἀρχὰς τῆς σταϊκῆς φιλοσοφίας, ὅσας ἐσπούδασε καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον ἐφήρμοσεν, ἐπεχείρησεν ἐν ταύτῃ νὰ ὀργανώσῃ ἐπὶ τὸ τελειότερον τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς.

Τὴ ἀξιόλογον τοῦτο τῶν ἀκροάσεων ἄθροισμα, τὸ ὅποιον σήμερον ἠθέλωμεν ὀνομάσει Παγεπιστήμιον, συνέκειτο, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἐκ δύο, καθὼς ἠθέλωμεν εἰπεῖ σήμερον, σχολῶν, τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ περιλαμβάναν ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπιστημοτάτων ἀρχαίων αἰρέσεων, Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν, Περιπατητικῶν καὶ Ἐπικουρείων· ἡ δὲ σοφιστικὴ ἰδίως τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἤτοι τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Τὰ δὲ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἰατρικὴν ὑπῆγοντο ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν μίαν σχολὴν ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ἄλλην. Ἐνῶ λοιπὸν ἐν τῇ πραγματικῇ βίῳ, φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ συνεχέοντο καὶ ἐταυτίζοντο, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν σχολῶν γλῶσση, ἡ φιλοσοφία διεκρίνετο ἐτι ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς, διότι ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αἰρέσεων, καὶ οὐχὶ τὰς παρερμηνείας αὐτῶν καὶ διαστροφὰς εἰς ἃς ἐξώκελλον οἱ σοφισταί, σφετεριζόμενοι τούτου ἕνεκα τὸ τοῦ φιλοσόφου ἔνομα. Οἱ ἀνώτεροι καὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου μισθούμενοι **θρόνοι** (σήμερον ἠθέλωμεν εἰπεῖ καθέδραι) ἦσαν ἕξ· τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, ἀνὰ εἰς δι' ἐκάστην τῶν αἰρέσεων, καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικὴν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰς ἀμφοτέρας τὰς σχολὰς διδάσκαλοι, ἀνάλογοι, ὡς φαίνεται, πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς. Καὶ οἱ μὲν προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καθηγηταὶ ἐκαλοῦντο ἰδίως **Σχόλαρχοι**· οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς, καθὸ ἐπιστημώτεροι τῶν ἄλλων, ὀνομάζοντο **Προεστῶτες** τῆς νεότητος. Ἐπὶ πᾶσι τῆς μὲν φιλοσοφικῆς σχολῆς προϊστάτο ἀρχῶν ὀνομαζόμενος **ἐφορος**· ἐκ δὲ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μὲν, καθὸ ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος μισθούμενος, ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ βασιλικοῦ **θρόνου**, ὁ δὲ, καθὸ ὑπὸ τῆς πόλεως συντηρούμενος, ἐλέγετο **πολιτικὸς θρόνος**· καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου προ-

ιστάμενος, προϊστάτο ἐν ταύτῃ τῆς ὅλης σοφιστικῆς σχολῆς. Εὐδικῶς δὲ διωρισμένος ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν ἀρχῶν δὲν ἀναφέρεται.

Πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ὅλως διάφορος ὑπῆρχεν ὁ τῆς δημοσίας παιδεύσεως ὀργανισμὸς, ὁ **διάδοχος** πάσης καθέδρας διορίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ προκατόχου· πολλὰκις ὅμως προεχειρίζετο καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν συγκροτούντων ἅπασαν τὴν σχολὴν. Ὁ δὲ τοιοιτοτρόπως διοριζόμενος εἶχε μόνος τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκῃ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένῃ διδακτικῇ καταστήματι, τὸ ὅποιον ὀνομάζετο **Διατριβή**· ἀλλ' οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσι, μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς ἀρχὴν ἄλλοτρίαν, ἠδύναντο ἀκωλύτως νὰ ἰδρῶνται ἰδίως σχολὰς. Ἡ πόλις τότε δὲν ἀνεμηνύετο παντάπασιν εἰς ταῦτα πάντα. Ἀπαξ μόνον ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις δὲν διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ὁ ἐκ Σουνίου Σοφοκλῆς ἐπέτυχεν τὴν ἐπικύρωσιν νόμου δι' οὗ ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἢ ἀνευ τῆς ἀδείας τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἱδρύσεις ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος. Τότε ὅμως ἀπεδήμησαν ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὁ Θεόφραστος μετὰ τῶν δισχλίων αὐτοῦ φοιτητῶν, ὥστε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπὶ τῇ προτάσει Φίλωνος, ἐτέρου μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεκλήθη, ὁ δὲ πρωτουργὸς αὐτοῦ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν πέντε ταλάντων ἤτοι 30,000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἄλλ' εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα, ἅπαντες οἱ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθούμενοι καθηγηταὶ διορίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος· κατ' ἐξαιρέσιν δ' ἐνίοτε ἀνετίθετο ὁ διαρισμὸς εἴτε εἰς τὰς ψήφους τῶν ἀρίστων καὶ πρεσβυτάτων πολιτῶν, εἴτε καὶ εἰς ἓνα μόνον ἐπιφανῆ πολίτην· καθὼς λέγεται, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ὁ αυτοκράτωρ ἐπέτρεψέ ποτε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐφόρου τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς εἰς τὸν Ἡρώδη τὸν Ἀττικόν.

Ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων σχολάρχων τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ἦτο ὀρισμένος εἰς δραχμὰς ἀττικὰς 10,000, ἰσοδυναμούσας πρὸς 60,000 τοῦλάχιστον σημερινῶν δραχμῶν· ὁ δὲ πολιτικὸς θρόνος εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν ἐν τάλαντον ἤτοι δραχμὰς ἀττικὰς 6,000. Ἄλλ' ὁ μισθὸς οὗτος καὶ τοι ὄχι μικρὸς, δὲν ἦτο ἡ μόνη τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνων ἀμοιβή. Ἐκτὸς τῆς ἀτελείας τὴν ὅποιαν οἱ καθηγηταὶ αὐτοδικαίως ἐπέμεινον, ἐπορίζοντο καὶ ἀπὸ τῶν διδασκτρῶν τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν φοιτητῶν ποσὰ πολλὰκις ὑπέρογκα. Ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἐπλήρωσεν εἰς τὸν Σικοπελιανὸν, διὰ

τὴν περὶ τοὺς αὐτοσχέδιους λόγους ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου, τριάκοντα τάλαντα. Ὁ δὲ Ἐφέσιος Δολλιανὸς διὰ τὴν λάβην τὴν ἄδειαν νὰ ἀκούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, κατέβαλεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνά 10.000 δραχμῶν ἄττικῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν βεβαίως ἐξαιρέσεις. Ἀλλὰ ὡς μετριώτατα ἀναφέρονται τὰ διδάκτρα Πρύκλου τοῦ Ναυκρατίτου, καὶ ὅμως τὰ διδάκτρα ταῦτα συνεποσούντο εἰς ἕκαστον δραχμῶν ἄττικῶν δι' ὅλην τὴν σειρὰν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν ὀμιλητῶν ἦτο συνήθως μέγα, εἶλον ὅτι οἱ διδάσκαλοι ἐκείνοι ἀπελάμβανον ἀπὸ τῶν διδάκτρων ποτὸν τοῦλάχιστον ἴσον τοῦ τακτικοῦ ἐτησίου αὐτῶν μισθοῦ.

Οὕτω φιλόανθρωπον καὶ ἐπιεικὲς ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ Ἰεροῦ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἀνέχουσιν δι' ἐξωτερικῆς προστασίας καὶ εὐεργεσίας. Καθὼς οὐδέ μία τέχνη ἢ ἄλλη θεραπεία δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ συγκλύψῃ τῆς καλλιστης γυναικὸς τὴν ἀναπόδραστον παρακμὴν, ὁμοίως ἢ Ἑλλάς, ὅσα δήποτε καὶ ἂν ἔλαβε παρὰ Τραϊανῶν καὶ Ἀδριανῶν καὶ Ἀντωνίων ἐπιχορηγήματα, ἐξηκολούθει οὐδὲν ἤττον μαρμαρινωμένη καὶ φθίνουσα. Τοῦ σοφιστοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου τὰ περὶ τῆς τότε εὐδαιμονίας τῶν πατέρων ἡμῶν ἐγκώμια, ἦσαν ἐν μέρει κολακείαι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐν μέρει δὲ πλάναι ἀνθρώπου μὴ βλέποντος εἰμὴ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων. Ἐἶδομεν τὴν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθε τὸ ἔθνος. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ὕλικῶς περιήλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν. Καὶ μὲν ἠγέρθησαν ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας νέαι τινὲς λαμπρᾶ πόλεις, ἢ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἢ Νικόπολις, καὶ τινες μάλιστα τῶν ἀρχαίων, ὡς αἱ Ἀθήναι, ἀπεξημιώθησαν μέχρι τινὸς δι' ἣν ἐκ διαλειμμάτων ἔπαθον φθοράν. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐπίδοσις τῶν εὐαρίθμων τούτων πόλεων ἀντιπαράβαλλομένη πρὸς τὴν ἔρημὴν τὴν ἐπεληούσαν εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Νήτων; Ἡ ἐν Φωκίδι πόλις τῶν Πανοπέων εἶχεν ἄλλοτε περίβολον ἑπτὰ σταδίων· ὁ δὲ Πausanias, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἦτοι ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοκρατόρων, λέγει περὶ τῆς πόλεως ταύτης τὰ ἑξῆς: «Στάδια δὲ ἐκ Χιρωνείας εἰκοσιν εἰς Πανοπέας ἐστὶ πόλις Φωκέων, εἶγε ὀνομάσαι τις πόλιν καὶ τούτους, οἷς γε οὐκ ἀρχαία, οὐ γυμνάσιον ἐστίν, οὐ θέατρον, οὐκ ἀγορὰν ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ

κατερχόμενον εἰς κρήνην, ἀλλὰ ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν ὄρεσιν, ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρα.» Εἰς Θήβας δὲν εἶδεν ὁ Πausanias εἰμὴ τὰς ἑπτὰ πύλας καὶ τινὰς ναοὺς ἀντέχοντας τότε εἰς ἐπὶ εἰς τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῆ ἐκείνην πόλιν οὐ μόνον ὁ χρόνος, οὐ μόνον αἱ ἐμφύλιοι ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἐριδες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀδιάνοτοι συμφοραὶ· ἡ κάτω πόλις ἦτο ἔρημος, οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες Θηβαῖοι κατῶκουσιν τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ Καδμείαν ἤδη ἐκάλουν ἀλλὰ Θήβας. Ὅπως δὲ ἐν Φωκίδι καὶ ἐν Βοιωτίᾳ οὕτω καὶ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὀλίγα εὑρεν ὁ Πausanias τὰ καταφυκόμενα μέρη. Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἱερῶν ὅσων τὰ ἔγρη μόνον ἀπήγγησε περιηρούμενος τὴν Ἑλλάδα, εἰσὶν ἀναριθμητά. Ἐκ τῶν νήσων αἱ πλείσται ἦσαν ἔρημοι. Εἰς Δῆλον δὲν εἶδεν ὁ Πausanias οὔτε ἓνα Δῆλιον, ἀλλὰ μόνον τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἔστειλλον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς φρουρὰν τοῦ ἱεροῦ. Ἐπὶ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Περσῶν τῆς Βιθυνίας, ἤγχετο περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, τὰ δύο τρίτα τῆς Εὐβοίας ἦσαν κατοίκων ἔρημα καὶ αἱ μεγάλαι δὲ καὶ πλούσιαι τῆς νήσου ἐκείνης πόλεις, τασαύτην ἔπαθον κατοίκων στέρησιν, ὥστε τὰ μὲν πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν ἀπέβησαν παντελῶς ἄγρια, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐσπεύοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ εἰς βοσκὰς ζῶων μετεβλήθησαν. Ὡςτε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι, κατὰ Πλούταρχον ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἢ Ἑλλάς σύμπασα δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τριεχιλίους ὀπίτιας, ὅσους πάλαι ποτὲ μόνη ἢ μικρὰ τῶν Μεγάρων πόλις ἔπειμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην κατὰ Περσῶν. Ὅποια πραγμάτων ἀλλοίωσις! ἀλλ' οἱ λίθοι μᾶλλον ἐμφαίνουσι τὴν σμνότητα καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων, ἀνακράζει πού ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος. Τὸ ἐμπόριον ἐξέλιπε παντάπασι, καὶ ἐκ τῆς τότε σχετικῶς ἀμυαλοῦσης ἐστὶ Ἡρώδου δύο μόλις πλοῖα ἐμπορικά, καὶ ταῦτα μικρὰ, ἐξεπέμποντο κατ' ἔτος εἰς Κόρινθον. Ἐνθὶ δὲ ἡ γεωργία καὶ ἡ ἐμπορία ἦσαν εἰς τοιαύτην ὀλεθρίαν κατάστασιν, ἢ κοινωνία ἐξηκολούθει διάγουσα βίον πολυτελεῆ, καὶ μὴ δυναμένη ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκῆ εἰς αὐτὸν, κατέρρευεν εἰς θάνατον παρεχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ξένων κεφαλαίουχων, ἐπὶ τόκοις βαρυτάτοις, οἵτινες ἐπὶ τέλους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐπροσέβην καταστροφὰς. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ «περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανεῖσθαι,» διέγραψεν ἡμῖν εἰκόνα θλιβεράν τῶν

συμφορῶν ὅσας ἔπασχεν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν τοχογλύφων ἐκείνων. «Ὡς δὲ Δαρεῖος ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἔπεμψε Δάτιν καὶ Ἀρταγέρνην, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ συνετὸς Χαιρωνεὺς, ἐν ταῖς χερσὶν ἀλύσεις ἔχοντας καὶ δεσμὰ κατὰ τῶν αἰχμαλώτων, παραπλησίως οὗτοι τῶν χειρογράφων καὶ συμβολαίων ὡς περ πεδῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κομίζοντες ἀργεῖα μεστὰ, τὰς πόλεις ἐπιπορεύονται καὶ διελαύνουσι, σπεύροντες οὐχ ἡμέρον καρπὸν, ὡς ὁ Τριπέλεμος, ἀλλ' ὀφλημάτων ρίζας πολυπόνους καὶ πολυτόκους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἱ κύκλω νεμόμεναι καὶ περιθλασάδουσαι, κάμπτουσι καὶ ἀγγουσι τὰς πόλεις.»

Ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι ὅλαι αἱ εὐεργεσίαι πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἰδίως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἴσχυται νὰ περιποιήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι ἠθικὴν τινα ἀνατίωσιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑλικὴν ἀναψυχὴν ἀποχρῶσαν. Καὶ ἔπειτα, ἐάν τινες τῶν δυναστῶν ἐκείνων ἐκόσμησαν τινὰς τῶν πόλεων, ἄλλοι ἐγύμνωσαν τὴν Ἑλλάδα ἀνηλεῶς. Αὕτη τῶν ἐλληνικῶν μνημείων ἡ σύλησις ἤρχισεν ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Ῥωμαίων περιπλοκῆς εἰς τὰ πράγματα ἡμῶν. Ἦδη ὁ Τίτος Κοίντιος Φλαμίνιος, ὁ κατατράπως Φίλιππον, τὸν προτελευταῖον τῆς Μακεδονίας βασιλέα, μετέφερεν εἰς Ῥώμην πολλοὺς ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων ἀνδριάντας καὶ πλεῖστα ἄλλα κοσμήματα. Καὶ ὁ μὲν Φολοῦσις Νοβίλιωρ, ὁ τὸν ναὸν τῆς Ἀμβρακίας ληστεύσας, κατεδικάσθη, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν Ἀμβρακιωτῶν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ Μαρμίου ἄλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείας τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, ἐπληρώθη ἡ Ῥώμη ἐλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων παντὸς εἶδους. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμμήθη, μετὰ τὸν μισριδικὸν πόλεμον, ὁ Σύλλας, μετακομίσας εἰς Ῥώμην πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς κίονας τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναόν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὅμοια ἔπραξαν, ἀφαιρέσαντες τὰς ἀσπίδας τὰς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἐλευθερίου Διός. Τότε ὡσαύτως ἀφηρέθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ὅστις ὑπῆρχε πλησίον τῶν ἐν Βωιωτικῇ Ἀλαλκομενῶν, τὸ ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μετὰ τινὰς δὲ ἐνιαυτοὺς ὅτε ἀνφοδομήθη ἡ Κόρινθος ἐπὶ Ἰουλίῳ Καίσαρος, οἱ αὐτόθι πεμφθέντες Ῥωμαῖοι ἄποικοι «τὰ ἐρείπια κινούντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες, κατὰ τὸν Στράβωνα, εὗρισκον ὀστράκινα τορευμάτων παμπληθῆ, πολλὰ δὲ καὶ χαλκῶματα θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν, οὐδένα τάφον ἀσκειώρητον εἶασιν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιού-

των, καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ, νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν Ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα, καὶ μάλιστα τὰ ὀστράκινα. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα ὁμοίως τοῖς χαλκῶμασι τοῖς κορινθιουργεῖσιν, εἴτ' ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπνόντων τῶν ὀστράκων, καὶ οὐδὲ καταρωμένων τῶν πλείστων.»

Ἐξηκολούθησαν δὲ τοιαῦτα ἢ παραπλήσια γινόμενα ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος, ὁ τοσοῦτον ἐπιεικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα προσενεχθεὶς, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ Τεγέας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀλέας ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ τεχνίτου Ἐνδοίου, ἵνα στήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαν ἐν Ῥώμῃ ἀγοράν. Ὡσαύτως μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην τὰ ἄγαλματα τῶν ἐν Φαραῖς καὶ ἐν Τριταίᾳ τῆς Ἀχαΐας ἱερῶν, ἀν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε. Ὁ δὲ Καλιγόλας (37—41) καὶ ὁ Νέρων (54—68) ἐξέτραχηλίσθησαν εἰς ἔτι δεινότερα ἀσεβήματα. Ὁ πρῶτος εἰς τοσοῦτον προέβη ἀφροσύνης ὥστε διέταξε νὰ ἀπαγχθῶσιν εἰς Ῥώμην ἐξ Ἑλλάδος αἱ λαμπρόταται τῶν θεῶν εἰκόνας καὶ ν' ἀποκεφαλίσθωσιν ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. Ὁ πρῶτος αὐτοῦ θάνατος διεκώλυσε ὡς φαίνεται, κατὰ μέγα μέρος τὸ ὑλάχιστον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τερατώδους τούτου βουλεύματος· καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, τὸ Φειδίου ἀριστοτέγγημα, ὑπερὸ ὁ Καλιγόλας ἤθελε νὰ μεταφέρῃ εἰς Ῥώμην, ἔμεινε τότε ἀμετακίνητον εἰς Ὀλυμπίαν καὶ διεσώθη μέχρι τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος ὅτε, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ β', πυρποληθέντος τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ, συγκρατεστράφη καὶ τὸ ἄγαλμα. Ἀλλ' ὁ πολυθρύλητος Ἐρως τοῦ Πραξιτέλους, τὸ Θεσπιῶν καύχημα, ἀφιέρωμα δὲ τῆς ἐρωμένης τοῦ τεχνίτου Γλυκέρας, τὸ ὅποιον ὁ Καλιγόλας προσέβηκε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς Ῥώμην, ἀπεδόθη μὲν αὐτῆς εἰς τὸ ἱερὸν ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κλαυδίου, πάλιν ὅμως ἔπειτα ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ διεφθάρη ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐν Ῥώμῃ ἔτι πρὸ τοῦ Πανσωνίου. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Θεσπιεῖς ἠγωνίσθησαν νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὸ θαῦμα ἐκεῖνο δι' ἄλλου Ἐρωτος ὃν ἐποίησεν ὁ Ἀθηναῖος Μηρόδαρος, τὸ ἔργον τοῦ Πραξιτέλους μιμούμενος· ἀλλ' ἡ μίμησις αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπέχετο τοῦ ἀπαρχμύλλου πρωτοτύπου.

Ὁ ἀναρχώτατος γινώσκει ἤδη ὅτι ὁ Νέρων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακῶν, ὅσα ἔπραξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφῆρσεν ἐξ αὐτῆς καὶ πλεῖστα ἔργα τέχνης. Δύο ἄνδρες, ὁ Ἀκρατος καὶ ὁ Σεκουῆδος Καρίνας, ἐξεπίτηδες ἀπεισάγησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἵνα ἀρπάσω-

σιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν τὰς θεῶν εἰκόνας καὶ τὰ ἀναθήματα. Ἡ λεηλασία ἦν ἐπεχείρησαν οἱ ἄνδρες οὗτοι ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε οἱ κάτοικοι τοῦ Περγάμου, στασιάζοντες, διεκώλυσαν τὸν Ἄκρατον νὰ παραλάβῃ τὰς εἰκόνας τῆς πόλεως καὶ τὰ ἀγάλματα. Ἄλλ' εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, οὐδεμία, ὡς φαίνεται, ἐγένετο ἀντίστασις. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Πausανίου, ἐκ μόνων τῶν Δελφῶν ἀπήχθησαν τότε πεντακῆσσαι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων εἰκόνες χαλκῆ. Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων ὅσα ἐξ Ὀλυμπίας ἀφῆρθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἰδίως ἀναφέρεται ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἀπετέλει μέρος τοῦ συμπλέγματος ἐκείνου τῶν ἐννέα ἡρώων ὅσοι διὰ κλήρου πρὸς τὸν Ἔκτορα ἐμονομάχησαν, συμπλέγματος τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον μὲν τοῦ Αἰγινήτου Ὀνάτα, ἀφιέρωμα δὲ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πολλὰ ὡσαύτως ἀπήχθησαν. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον θλιβερόν εἰς τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων, ὁ Κερνίας, ἦτο φιλόσοφος Ἕλληνας ὅστις, καθὼς λέγει ὁ Τάκιτος, Ῥωμαῖος ἱστορικὸς περιώνυμος ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, εἶχε σπουδάσει κατὰ βάθος τὴν ἠθικὴν, ἀλλ' ἵνα ὀμιλῇ περὶ αὐτῆς, οὐχὶ ἵνα ἀποβῇ χρηστότερος. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὸ ν' ἀρπάζωσι τὰ ἀριστουργήματα οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ἤξιον καὶ νὰ διορθώωσιν αὐτά. Ὁ Νέρων λ. γ. διέταξε νὰ ἐπιχρυσώσωσιν εἰκόνα τινὰ χαλκῆν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔργον θαυμαστὸν τοῦ Λυσίππου. Ἐπειτα ὅμως ἐπέισθησαν ὅτι ἀντὶ νὰ καλλωπισθῇ ἡ εἰκὼν, ἐξεναντίας ἀπέβαλε τὴν προτέραν χάριν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐπιχρυσώμα. Ἀλλὰ τότε διὰ τὴν ἀνεπιτηδείτητα τοῦ ἐργάτου, ἔπαθε τὸ ἀριστοτέγγελμα πολλὰ στίγματα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνέβη καὶ ἕτερόν τι περὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Εἶδομεν ὅτι ὁ Καλιγόλας εἶχε διατάξει νὰ ἀποκεφαλίσθωσιν αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι, διεπράττετο πρῶτον τι τῶν ἀνδριάντων μεταμόρφωσις ἀφῆρετο ἡ προτέρα ἐπιγραφή, ἐνεχαράσσετο ἀντ' αὐτῆς ἕτερον ὄνομα, καὶ, τούτου γενομένου, ἀπέρας ἔχει τὸ τῆς τιμῆς, κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, καὶ λοιπὸν τέτευχε τῆς εἰκόνας ὁ δόξας ἑμὴν ἄξιος.» Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρουσι πολλὰ τοιαῦτα γενόμενα εἰς Ῥόδον, εἰς Κόρινθον καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Ὀρέστης λ. γ. ἐγένετο Αὔγουστος· αἱ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνες μεταγράφοντο εἰς Ῥωμαῖον ἄνδρα ἢ Θραῖκα. Καὶ αὐτὰ τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα δὲν διέφευγον τὰς τοιαύτας ἀλλοκότους μεταμορφώσεις. Ἐκ τούτων πάντων δηλοῦται ὅτι ὅλα τοῦ Ἀδριανῶ καὶ τοῦ Ἡρόδου τὰ νέα κατα-

σκευάσματα δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀναπληρώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπῆνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία.

Ἄλλὰ μὴ εἴμεθα ἄδικοι· μὴ πλείοτερον τοῦ δέοντος αἰτιώμεθα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἄν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἠλαττώθη, ἂν τὸ ἐμπόριον ἐμαρῆθη, ἂν ἡ γεωργία παρήκμασεν, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐπτώχευσαν, ἂν τὰ ἦθη ἐξηχρειώθησαν, ἂν ἡ θρησκεία περιεφρονήθη, ἂν οἱ σοφισταὶ ὑπερεπλεόνασαν, αἴτιοι τούτων πάντων δὲν ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι μόνοι. Αἱ πλείεσται τῶν συμφορῶν τούτων ἤρχισαν ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς αὐτονομίας, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῆς χρόνων· δὲν ἔπαυσαν δὲ ἔκτοτε προαγόμεναι καὶ κορυφούμεναι, κυρίως διότι αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἐξηράνηθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ ζωτικαὶ πηγαί. Δύο τινὰ μόνον διέσωζεν ἔτι τότε τὸ ἔθνος· τὴν μὲν γλώσσαν ἀλώθητον, μέχρι τινός δὲ καὶ τὰ ἀμετακίνητα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀκέραια. Τὴν γλώσσαν οὐδ' ἐπεχείρησεν ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία νὰ καταπολεμήσῃ. Ναὶ μὲν ὑπῆρχόν τινες Ἕλληνες ἐκμαθάνοντες τὴν λατινικὴν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς διερμηνεῖς, ἵνα μεταφράζωσι τὰ παραγγέλματα τῶν ἀνθυπάτων, τὰ ψήφισματα τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα, ὧν πολλὰ περιῆλθον οὕτω εἰς ἡμᾶς εἴτε μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ εἴτε ἐγγλωσσο. Καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λογίων τινὲς ἐξεμάθανον τὴν λατινικὴν, οἷον ὁ Πολύβιος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀππιανός. Τελευταῖον ἀναφέρονται καὶ τινες Ἕλληνες, ὀλίγιστοι, μόλις πέντε ἢ ἕξ, συγγράψαντες ἐν τῇ λατινικῇ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ λαθόντες ρωμαϊκὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ κοινωνία, αἱ πόλεις καὶ ὁ λαὸς, ἔμεινον ὅλως ἀλλότριοι τῆς τῶν κρατούντων γλώσσης, καὶ ἐξηκολούθουν λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὸ πάτριον ἰδίωμα. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἂν ποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἔπραξαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ εἰς τὰς περιστρίτους χώρας, πρῶτῶτατα βεβαίως ἐγκατέλειψαν τὴν πρόθεσιν ταύτην καὶ κατήντησαν αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας νὰ προτιμῶσι τὴν ἑλληνικὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Εἶδομεν ὅτι ἐν Ῥώμῃ πᾶσα σχεδὸν ἀξιόλογος οἰκία, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ Ἑλλήνων ρητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν. Τὸ πρᾶγμα προσέβη ἀνεκάθεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας Ῥωμαῖος κριτικὸς καὶ συγγραφεὺς Κυντίλιανός, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ μετριάσῃ τὸν περὶ τοῦτο ζῆλον τῶν Ῥωμαίων οἰκογενειάρχων. Οὐδὲν ἦττον Ῥωμαῖοι ἐπιφανεῖς, οἷον, ὁ Ρουτίλιος καὶ ὁ Κικέρων,

συνέγραψαν ὑπομνήματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οὐδεὶς Ἑλληὴν ἀγνοεῖ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ καθ' ἑαυτὸν. Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος εἶχε φίλους εὐπατρίδας Ῥωμαίους οἵτινες δὲν ἔγραφον εἰμὴ ἑλληνιστὶ καὶ τῶν ὁποίων ἀπληρῆζον νὰ μεταφράσῃ ἐπαξίως τὰ συγγράμματα. Ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ τοσοῦτον ἐγκρατεῖς τῆς γλώσσης ἡμῶν, καὶ ὁ Κάτων ἐνέπαιζε τὸν Αὐλον Ποστούμιον ἐκείνον ὅστις, ἐπιχειρήσας νὰ γράψῃ ποίημα καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἑλληνιστὶ, ἐβαρβαρίζεν ἀνηλεῶς, ἔπειτα δ' ἐζήτει διὰ τοῦτο συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας ἐν τῷ προομίῳ. Ἀλλὰ ἀδιάφορον ἂν ἔγραφον καλῶς ἢ κακῶς τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἐξεμάνθων. Ὅποσον δ' ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀνωτέραν τῆς λατινικῆς δηλοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος κομικὸς Πλαῦτος, μεταφράσας ποίημα ἑλληνικόν, ἀνεκέρυττεν ἐν πλήρει θεάτρῳ «Μένανδρος (ἢ Φιλῆμων) ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦτο ἑλληνιστὶ, Πλαῦτος δὲ μετέφρασεν αὐτὸ εἰς γλῶσσαν βάρβαρον.» Βάρβαρον λοιπὸν ἀνακηρύττοντες τὴν ἰδίαν γλῶσσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ῥωμαίων καθ' ἀντιπαράθεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις; Μήπως δὲ μόνως τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς διωμολόγουν τὴν ὑπεροχὴν; Δὲν ἠκούσαμεν τὸν Πλίνιον διὰ τῶν ὀδηγητῶν τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ σταλέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα Μάξιμον, διαρρήθην προσκηροῦντα τὴν Ἑλλάδα ὡς πατρίδα παντὸς τοῦ πολιτισμοῦ; Ὁ δὲ περιώνυμος ποιητῆς Ὁράτιος, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ὁμολόγησε τὸ πολὺκροτον ἐκεῖνο ὅτι «ἢ Ἑλλὰς, κατακτηθεῖσα, ἀντικατέστησε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς, καὶ εἰσῆγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ βάρβαρον Λάτιον;» Τὴν ἑλληνικὴν λοιπὸν γλῶσσαν, οὐδὲ ἤγγισε ποσῶς ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Τὰ δὲ μνημεῖα τῇ ἀληθείᾳ ἔπαθον πολλὰ παρὰ πολλῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, μετὰ 350 σχεδὸν ἐτῶν δουλείαν, ἡ Ἑλλὰς ἔσωζεν ἔτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ὅτι ἀκριβῆς μέχρι τινὸς εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ φιλέλληρος Σατωβριάνδου γενομένη παρατήρησις, ὅτι ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἢ πατρὶς ἡμῶν ὠμοίωζεν ὅπως οὖν τὴν Ἰταλίαν ἐνόσφ αὐτὴ διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἑμμεσον αὐστριακὴν κυριαρχίαν ἦτο δηλαδὴ χώρα κλασικῆ, τῆς ὁποίας πᾶσα πόλις ἔβριθεν ἀριστοτεχνημάτων. Τρόποντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ

Πλινίου, τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὑφίσταντο ἔτι ἐν Ῥόδῳ τρισχίλιοι ἀνδριάντες· καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τούτων ἐν Ἀθήναις, ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα Πausanias, τοσοῦτους περιγράφει θησαυροὺς τέχνης ἐν Ἀθήναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Πάτραις, ὥστε ἡ φαντασία ἐκπλήττεται ἀναλογιζομένη τὸ τί ἦτο, κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον, ἀκόμη τότε ἡ χώρα αὕτη. Καὶ αὐτῆς τῆς ζωγραφικῆς, ἣτις πολὺ μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ὑπάκειται εἰς τὴν ὀλεθρίαν τοῦ χρόνου ἐπίδρασιν, ἐσώζοντο ἐπὶ Pausanias ἀκμαῖα πολλὰ ἀριστουργήματα, κυρίως ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ, ἐν τῷ Θηρείῳ, ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηναίων, ἐν τῇ τῶν Δελφῶν Λέσχῃ. Αἱ φοβερῶταται τῆς Ἑλλάδος συμφοραὶ, αἱ ἀποστερησασαὶ αὐτὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε διατηροῦσα πολὺ ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ συγκινηθῆται ἡ καρδιά αὐτῆς καὶ νὰ μεγαλοουργῇ ἡ διάνοια, αἱ συμφοραὶ αὗται δὲν ἐπῆλθον εἰμὴ ἀπὸ τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Τότε συνεπληρώθη ἡ ὕλικὴ αὐτῆς καταστροφή, καὶ συνεπληρώθη ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐπισκηψάντων πανταχόθεν βαρβάρων, ὧν καιρὸς εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν τὰς πρώτας ἐπιδρομαῖς.

Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας, μεγάλη ἐγένετο κίνησις τῶν βαρβάρων ἔθνων τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν τότε εἰς τὰς βορειοτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, ἔπου οὔτε τὰ ἑλληνικὰ οὔτε τὰ ρωμαϊκὰ ἔπλα εἶχον φθάσει ποτέ. Τί παρήγαγε τὴν κίνησιν αὐτήν, ἀσφαλῶς δὲ εἶναι γνωστόν τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ὤρμησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὅτι ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίωνων τὰ γερμανικὰ φύλα ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πρὸς τε τὸν Ῥήνον καὶ τὸν Ἰστρον ἰδίως δὲ, ἵνα ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μᾶλλον πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον γενόμενα, οἱ καλούμενοι Γότθοι, ἐξωσθέντες ἐκ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς βορειοτάτας χώρας κατοικιῶν αὐτῶν καὶ ἀναμιχθέντες μετ' ἄλλων γερμανικῶν φύλων, ἔκρουσαν τότε κατὰ πρῶτον τὰς πύλας τῆς Δακίας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἣτις ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπέτελει τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορον τοῦ κράτους, συνέκειτο οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἰεράσου ἢ Πυρετοῦ (σήμερον Προύτου) Μολδαβίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Γαλλικίας, ἔτι δὲ τῆς Βουκοβίνης, τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ

Τυσία (σήμερον Θείος) Οὐγγαρίας καὶ τοῦ Βαννάτου τῆς Τεμεσβάρης. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ταύτας ἐπίθεσις ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν ὅς ἐπέπρωτο νὰ πάθωσιν ἐπὶ μίαν ὅλην ἑκατονταετηρίδα αἱ ἀνατολικαὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χῶραι. Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐφθείρετο πρὸ καιροῦ διὰ ποικίλας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰτίας, παρεμφερεῖς τῶν αἰτιῶν ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν πτώσιν τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἀρχαῖον θρησκεῦμα, τοῦ ὁποῦ τοῦ θεμέλιον ὑπέσκηπεν ἡ φιλοσοφία, εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν δύναμιν, μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις· καὶ μετὰ τοῦ θρησκευάματος συγκατέπεσον τὰ ἀσφαλέστατα ἐρείσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἔθνους διαπλάσεως. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ, ἡ κοινωνία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀνθρώπων τάξεις, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἡ διαίρεσις αὕτη συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον καὶ ἤδη, ὅπως ἐπὶ τῆς πρώτης Ἑλλάδος, εἰς τὴν τοῦ κράτους παρακμῆν. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπετέλουν μόνον τὴν ἐνεργὸν κοινωνίαν, δηλαδὴ αὐτοὶ μόνον εἶχον πάντα τὰ ἀστικά καὶ πολιτικά δικαιώματα, ἐνῶ οἱ δούλοι, ὅχι μόνον τούτων ἦσαν ἀπεστερημένοι, ἀλλὰ κατὰ κανόνα οὐδὲ νὰ προσκλήσωσιν αὐτὰ ἠδύναντο. Οἱ δούλοι εἰργάζοντο τὴν γῆν, μετήρχοντο ὅλα τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν μετείχον τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἀπετέλουν κεφάλαιον ἄχρηστον καὶ νεκρὸν. Ἐντεῦθεν, ἅμα αἱ ἐλευθεραὶ τῶν ἀνθρώπων τάξεις, δηλαδὴ αἱ ἀνώτεραι, αἱ ἐνεργοὶ τῆς κοινωνίας τάξεις ἤρχίζον, διὰ τῆς μακρῆς τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν κατοχῆς, νὰ ἀποβάλλωσι τὰ προτερήματα δι' ὧν ἐκτίσαντο τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην καὶ δύναμιν, τὴν χρηστότητα, τὴν σωφροσύνην, τὴν φιλεργίαν, τὴν φιλοτιμίαν, ἐπειδὴ οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἔθνει τάξις ἡ δυναμένη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν διαφθορεῖσαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων ὁμάδα, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης κυρίως εἰπεῖν συγκείμενον κράτος συνεφθείρετο μετ' αὐτῆς καὶ συνεμαρύνετο μὴ ἔχον πόθεν καὶ πῶς ν' ἀναβιώσῃ. Τούτο εἶχε συμβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα· τοῦτο συνέβαιεν ἤδη εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Καὶ συνέβαιεν ἐν γένει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τὸ ἐπισφαλές τοῦ τότε θρησκευάματος καὶ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἡ φιλοσοφία κατεπολέμηε αὐτὸ, ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐστερεῖτο θάσσον ἢ βράδιον τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἠθικοῦ ἐρείσματος. Ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ ὅχι μόνον ἡ θρησκεία ὑπῆρξεν, ἄχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, δένδρον κειθαλές τὸ ὁποῖον οὐδεμίᾳ φιλοσοφικῇ ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἔχει καὶ ἄλλους ἡ-

δικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναστάσεως καὶ συντηρήσεως τρόπους. Τὴν σήμερον δούλοι δὲν ὑπάρχουσιν. Ὑπάρχουσι μὲν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, αἱ κατώτεραι ὅμως τάξεις δὲν διακωλύονται τοῦ νὰ προαχθῶσι μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων ἅμα ἔχουσιν ἢ προσκλήσωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητον εὐφυΐαν, ἱκανότητα καὶ χρηστότητα. Βεβαίως καὶ σήμερον αἱ ἀνώτεραι τάξεις ρέπουσι, διὰ τῆς μακρῆς κατοχῆς πολλῶν πλεονεκτημάτων, εἰς τὸ νὰ ἀποβάλλωσι τὰς ἀρετὰς δι' ὧν ἄλλοτε ἐκτίσαντο τὰ πρωτεῖα· ἀλλ' ἐκ τούτου ἡ πολιτεία δὲν φθίρεται, διότι ὑπάρχει τὸ ἐνεργὸν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον τῶν κατωτέρων τάξεων αἰτινες, ἀδιαλείπτως φιλοτιμούμεναι νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν καὶ ἀδιαλείπτως ἰπρὸς τοῦτο ἐργαζόμεναι καὶ προαγόμεναι, ἀναπληροῦσι διὰ νέων ἀρετῶν τὰς ἐκλιπούσας ἀρετὰς τῶν προηγουμένων τάξεων. Ἐκ τούτου, αἱ νεώτεραι πολιτεῖαι δὲν πίπτουσι τοσοῦτον εὐχερῶς ὅσον αἱ ἀρχαῖαι, τῶν ὁποίων ἡ παρακμὴ ἦτο ἐντὸς ὠρισμένου τινὸς χρόνου οὕτως εἰπεῖν ἀναπόδραστος.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν κρίσιμον τῆς παρακμῆς ὥραν εὐρίσκετο πρὸ καιροῦ ἤδη τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὅτε ἤρχισεν ἡ τῶν ἀρκύτων βαρβάρων ἐπιδρομή. Καὶ ἂν τὰ ἔθνη ταῦτα συστηματικώτερον ἐπετίθεντο καὶ εἶχον ὄργανά τινα πολεμικά, μάλιστα δὲ πολιορκητικὰ ὅπως οὐν ἀνάλογα πρὸς τὰ ὄργανα ὅσα εἶχε καὶ μετεχειρίζετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἠθελεν ἔκτοτε καταπέσει. Ἄλλ' οἱ βάρβαροι ἐπετίθεντο σποράδην· δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὰς ὁπως οὐν ἀσφαλῶς ἀχυρωμένας πόλεις· δὲν εἶχον κἂν τὴν ἰδέαν ἐπὶ πολλὸν χρόνον νὰ ἰδρῦσωσι κράτος νέον ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ κράτους ἐκεῖνου, καὶ, δελεαζόμενοι ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυνθηκολόγουν πολλάκις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰσῆρχοντο, ὥστε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐφ' ἱκανὸν διάστημα καιροῦ ἠδυνήθη διὰ ποικίλων τρόπων νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε ν' ἀποφέρῃ τοὺς πρώτους ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς· ἐντὸς τῆς ἀρχαίας σεσαθρωμένης κοινωνίας διεπλάσθη κοινωνία νέα ἑρρωμενεστέρα· εἰς τὸν θρόνον ἀνέβησαν ἄνδρες διαπρόποντες ἐπὶ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκανότητι· ὥστε ἀνεχαιτίσθη ἡ πτώσις τοῦ κράτους ἐπὶ πρεῖς ὅλας σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας. Ἐπὶ τέλους κατελύθη μὲν τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν, τὸ ἀπαρτισθὲν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐκεινῶν χωρῶν αἰτινες πρωϊμώτατα συνέδε-

σαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξη καὶ ἐπιμακρὸν εἰσέτι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατὰ πρῶτον ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὡς ἂν μὴ ἤρουν αἱ ἄλλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐπλήθην ἐν αὐτῷ καὶ ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος· διότι, μετὰ τὸν ἐν ἔτει 192 θάνατον τοῦ Κομμόδου, ἀναξίου υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου, ἤρσαν περὶ τῆς ἀρχῆς πέντε ἄνδρες, ὧν κατίσχυσε μὲν ἐπὶ τέλους ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος· ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κράτος ἐσεισθῆ ἐκ θεμελίων. Ὀλίγα τινὰ θέλουσι δώσει ἔννοιαν ἀποχωρῶσαν τῶν ὀλεθρίων τούτων γεγονότων. Ἐφάντη ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη ἐν μέρει εἰς τὴν ἀνατολήν, μεταξὺ τοῦ Σεβήρου καὶ τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Πεσκεννίου Νίγρου, ὅστις, ἐν Συρίᾳ ὑναγρευθεὶς, προσωκειώθη τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἐπαθὸν αἱ γῶραι αὐταὶ οὐ μικρὰν ἰδίως δὲ ἐστέρηθησαν ἐνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτῶν προμαχόνων, τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου πόλεως τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτον ὁ Πεσκέννιος Νίγρης, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσονήσον ἀρχὴν αὐτοῦ, πολλοὺς ἐθανάτωσεν ἄνδρας. Ἐπειτα δὲ ὁ Σεβήρος, γενόμενος κύριος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἐπιμόνωσ ὑπὲρ τοῦ Νίγρου ὑπερμαχήσαντος, ἀφοῦ ἐθανάτωσε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας, κατέλυσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν ἣν πρὸ αὐτοῦ ἐνέμετο ἡ λαμπρὰ ἐκείνη πόλις, κατέβαλε τὰ τείχη αὐτῆς, καὶ ἐθμεύσας τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἐχάρισεν αὐτὴν τε καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν εἰς τοὺς Περινήθους οἴτινες ἐνέμοντο ἤδη πάντα ταῦτα ὡς ἴδιον κτήμα. Καὶ ἀνέκτησε μὲν μετ' οὐ πολὺ τὸ Βυζάντιον τὸ ἔνδιμα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν προτέραν ἰσχύν μέχρις οὗ, μετὰ γενεὰς τέσσαρας, διὰ παραδόξου οἰκονομίας τῆς Προνοίας, ἕτερος αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τῶν περὶ τῶν τῆς Βρεταννίας ὀρωμένων, ἦλθε καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου πόλιν μεγάλην, ἐπώνυμον ἑαυτοῦ, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῆ ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Λέγεται δὲ καὶ περὶ τῶν Ἀθηναίων, τῆς πρωτεύουσας ταύτης τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ὅτι ὁ Σεβήρος, ἐπειδὴ νέος ἔτι ὢν δυσηρεστήθη κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβήν, ἀγνωστον τίνος ἔνεκα, ἐπειτα βασιλεύσας ἤλάττωσε τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως προνόμια. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπὶ Σεβήρου καὶ Νίγρου γενόμενα μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἐπὶ Καρακάλλα, τοῦ ὀλεθρίου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σεπταμίου Σεβήρου (211—218), ἔλαβον

πλείονα ἔκτασιν αἱ τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν ἐπιδρομαί· καὶ συνέβαινον μὲν αὐταὶ ἐτι ἐκτὸς ἢ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου, ἀλλ' αἶμα ἑλληνικῶν τῶν μεσημβριωτάτων ἑλληνικῶν χωρῶν ἐχύνετο ἔκτοτε ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, διότι ρητῶς ἱστορεῖται ὅτι ὁ Καρακάλλας προσήγαγεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον λεγεῶνας ἱκανοὺς νέους Σπαρτιάτας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δύο λόχους, τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Πιτανιάτην.

Ἦρχισαν δὲ νὰ ἐμβάλλωσιν ἐπιμονώτερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἄραβος τὸ γένος (244—249). Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐτέλει ἐν Ῥώμῃ λαμπρῶς τὸ χιλιστὸν ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς ἔτος, ὅτε μοῖρα τῶν Γόθων, ἐμβαλεῦσα ἀκωλύτως εἰς Δακίαν, διεπέρασε τὸν Ἴστρον, καὶ, λεηλατήσασα Μοισίαν καὶ Θράκην, προῆλθε μέχρι Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτεύουσας τῆς κάτω Μοισίας. Ἐφάπαξ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ τότε καλουμένη Μοισία περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Διηρεῖτο δὲ εἰς δύο, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω Μοισίαν, ἐξ ὧν διὰ τῆς πρώτης ἐνέοντο τὰ δυτικώτερα, διὰ δὲ τῆς δευτέρας, τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα. Μαρκιανούπολις δὲ ἦτο κατὰ τινὰς τὸ σημερινὸν Ἰμερτζέ. Μετὰ μακρὰν λοιπὸν τῆς Μαρκιανουπόλεως ὑπὸ τῶν Γόθων πολιορκίαν, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι διὰ χρημάτων πολλῶν τὴν τῶν βαρβάρων ἀναχώρησιν, διότι ὁ στρατὸς ὁ ἐπελθὼν εἰς Μοισίαν ὑπὸ Φίλιππον, οὐδὲν φαίνεται πράξας πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι δι' ἀνάγκης προδοσίας τὴν Ἰδίαν ἐζήτησε σωτηρίαν. Οἱ δὲ Γόθοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς γενικῆς ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππου, ἐπαιέλαβον τὰς λεητρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς δύο διηρημένοι μοίρας κατέπλημμύρησαν τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας. Τὸ κύριον αὐτῶν σῆμα, συγκεῖμενον ἐξ 70,000 Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν, εἶχεν ἤδη προελάσει μέχρι Νικοπόλεως τῆς ἐν Μοισίᾳ, ὅτε ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ Δέκιος μετὰ στρατοῦ ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τῶν βαρβάρων πρόδον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις διέταξε τὸν τότε ἀνθύπατον Ἀχαιῆς Μεσάλαν νὰ δώσῃ διακοσίους στρατιώτας ἐκ Δαρδανίας, 100 ὀπλίτας, 160 ἵππεῖς, 60 Κρήτας τοξότας καὶ 1,000 καλῶς ὀπλισμένους νεωτέρους πολεμιστὰς εἰς τὸν χιλιάρχον Κλαύδιον, τὸν ὁποῖον ἐπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ ρητῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὰς Θερμυπύλας καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ὁ

Δέκιος ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς κινδυνεύσῃ ἕκτοτε νὰ πάθῃ ὅ,τι μετ' ὀλίγους ἔνιαυτοὺς ἔπαθε τῶντι. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὑποπτεύῃ τοιοῦτό τι ὁ αὐτοκράτωρ, διότι ἐμφανισθέντος αὐτοῦ ἐν Μοισίᾳ, οἱ Γότθοι δὲν ὠπισθοδρόμησαν, ἀλλ' ἐξεναντίας τραπέντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ διαβάντες τὸν Αἰμόν, προήλασαν εἰς Θράκην. Συνεκροτήθη μὲν περὶ Φιλιππούπολιν πρὸς αὐτοὺς μάχῃ ἐναγώνιος· ἀλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἠτῶνται οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ δὲ βάρβαροι κυριεύουσι ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ἐκεῖνην, καὶ, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν τότε ἱστορικῶν οἵτινες ὅμως εἶναι συνήθως ὀπωροῦν ὑπερβολικοὶ, θυσιάζουσιν 100,000 ψυχὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον ὁ Δέκιος προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποστρατῆγων, πίπτει αὐτὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δευτέραν μάχην, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 251. Ὁ δὲ αἰσχρὸς αὐτοῦ προδότης καὶ διάδοχος Γάλλος, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πληρωμὴν ἑτησίου φόρου, μόλις πείθει αὐτοὺς νὰ ἀνακλιθῶσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν ἄλλην λείαν.

Ἡ ἐπονειδιστος αὕτη σύμβασις δὲν ἐπήνεγκεν εἰμὴ ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀναψυχὴν, ἐπῆλθον δὲ τάχιστα συμφοραὶ νέαι αἷας οὐδέποτε ἔτι εἶχε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη, Γότθοι, Βορανοί, Οὐρουγῶνδοι, Κάρποι, Αἰρουλοὶ, γενικώτερον Σκυῖται ἐπονομαζόμενοι, κατέκλυσαν, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Γάλλου, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μοισίαν, τὴν Θράκην, προσέησαν ληστεύοντες μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπεθιβάσθησαν διὰ χιλιάδων μικρῶν πλοιαρίων εἰς πολλὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παράλια, καὶ ἔφθασαν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς διὰ μάχης φονικωτάτης, ἐν Μοισίᾳ συγκροτηθείσης (253), κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους τούτους, σώζει πάλιν τὰς χώρας ἐκεῖνας ἀπὸ αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ (253—260) ἐπισκλήπτουσιν οὗτοι αὖτις, διελαύνουσιν ἀκωλύτως διὰ πᾶσης τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ, ἀπειλοῦσιν αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Θεσσαλονίκην, ὥστε καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς ἀναγκάζεται πάλιν νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς φοβεροὺς τούτους πολεμίους. Κοινὴ στρατιὰ τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμελήθησαν τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους αὐτῶν, μηδεμίαν ἀξιοθέντος φροντίδος ἐξ ὅτου ὁ Σόλλας διέφθειρεν αὐτὸ, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι διετείχισαν τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ Λεχαιοῦ μέχρι Κεγχρεῶν. Ἀπὸ τῆς Ῥώμης οὐδεμία σχεδὸν προσεδοκίματο ἐπικουρία, αἱ δὲ οἴκοθεν αὐταὶ γενόμεναι προπαρασκευαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὅσονδήποτε καὶ

ἂν ἠγλοῖώθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅσονδήποτε ἐν εὐρήνῃ μακρᾷ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ ἂν ἀπέβαλε πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ ἀσκησιν, ἔσωξεν ὅμως ἔτι τὴν ἐθνικὴν συγκοίτησιν καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν οἰκιῶν.

Καὶ τότε μὲν οἱ Γότθοι δὲν προήλασαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκπολιορκήσωσι τὴν Θεσσαλονίκην, ἀνέκλιψαν εἰς τὰ ἴδια, ἐπαναλαμβάνοντες κατ' ἔτος τὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλ' ἐπήρχοντο ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν μᾶλλον οὐχὶ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἄλλα βαρβάρων στίφη, ὠφελοῦμενα ἀπὸ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξασθέντησιν τοῦ Βοσπορίου κράτους (σελ. 371) καὶ μεταχειριζόμενα τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ναύτας αὐτοῦ, ἐπέπεσον εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικὰς πόλεις, ἐκυρίευσαν τὴν Πιτυοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, κατέστρεψαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα, ἐξεπύρθησαν τὴν περίεξ χώραν καὶ ἐπέστρεψαν συνεπαγόμενα ἅπαντα, τὴν λείαν. Ἄλλοι δὲ πάλιν πολεμιοὶ κατελθόντες διὰ ξηρᾶς παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν μέχρι Βυζαντίου, διεπεραιώθησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ ἀλιευτικῶν πλοιαρίων εἰς Χαλκηδῶνα, καὶ τρέψαντες τὰ ἐκεῖ σταθμεύοντα ρωμαϊκὰ τάγματα, ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν. Μεθ' ὃ προσέβαλον καὶ ἐληφάτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, τὴν Κίον, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Προῦσαν· οὐδὲ ἐτόθη ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ Κύζικος εἰμὴ διότι, πλημμυρήσαντος εὐτυχῶς τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου, δὲν ἤδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ περάσωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἐμπρόρσαντες τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Νίκαιαν, καὶ παραλαβόντες τὰ λάφυρα ἐπανῆλθον οἴκαδε. Καὶ ἔθυσον οὕτω καὶ ἐλήστευον ἀκωλύτως σχεδόν, διότι ὁ μὲν Οὐαλεριανὸς ἠγματοτεύετο συγγρόνως εἰς τὸν κατὰ Σαπῶρ πόλεμον, (βασιλεύς τοῦ νέου περσικοῦ κράτους τοῦ ἐπὶ τῶν ἑρεπίων τῆς τῶν Πάρθων ἀρχῆς κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν προκύβαντος), ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ Γαλλιγνὸς, ὁ συμβασιλεύσας μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἤδη μόνος παραμείνας κύριος τοῦ κράτους, ἡ ἠγωνίζετο πρὸς ἕτερα γερμανικὰ φύλα ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ἐμβαλόντα, ἡ κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ περὶ πότους καὶ θεάματα, ἢ ὑπὸ δεινῶν ἀπησχολεῖτο στάσεων. Ὁ Γαλλιγνὸς δὲν ἦτο ἀνὴρ ἀπεστερημένος πάσης ἀξίας, ἰδίως ἦτο λόγιος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ὅθεν καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐξαίρετον ἔδειξεν εὖνοιαν, διότι ἐλθὼν ἐνταῦθα ἔλαβε τὸ τοῦ ἀρχοντος ἐπωνύμου ἀξίωμα, κατετάχθη μετὰ τῶν Ἀρσπαχιτῶν καὶ

ἐν γένει προσηρέθη ὡς ἔγκριτος πολίτης Ἀθηναῖος μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοκράτωρ. Ἄλλ' αἱ τιμαὶ αὗται δὲν ἤρκουν ἵνα σώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ὁσημέραι προσεγγίζοντος κινδύνου. Ὁ Γαλιηνὸς ἔλαβε μὲν, ὡς φαίνεται, καὶ πρόνοιάν τινα περὶ τοῦ κινδύνου τούτου· γνωρίζομεν λ. χ. ὅτι ἐπεμφε τὸν μηχανικὸν Κλεοδάμου ἵνα ὀχυρώσῃ τὰς ἐλληνίδας πόλεις, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν προπολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν· ἀλλὰ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἐλαχίστην δύναμιν, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀπησχολεῖται, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἄλλων πολεμίων ὅσοι πανταχόθεν περιεστοίχιζον τὸ κράτος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει· διότι ἅμα ἐκλιπόντος τοῦ Σύλαεριανοῦ προέκυψαν εἰς μέσον ἐννεκακίδεκα ἀνταγωνισταὶ τοῦ Γαλιηνοῦ, ὥστε τὸ κράτος περιήλθεν εἰς ἐντελῆ παραλυσίαν.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι κατὰ τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς τοῦ Γαλιηνοῦ βασιλείας (267) νέα Γότθων στίφη, ἐπιβάντα ἐπὶ πεντακοσίω πλοίων, καὶ διαπλεύσαντα τὴν Μαιώτιδα λίμνην καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἐνέβαλον εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον, κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, καίτοι πολεμηθέντα κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ Κλεοδάμου, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Οὐνεριανοῦ, εἰσέπλευσαν ἔπειτα εἰς τὴν Προποντίδα, κατέστρεψαν ἐνταῦθα τὴν περιφανῆ Κόζικον, διαπέρασαν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀἴμνον καὶ εἰς Σκύρον καὶ ἐντεῦθεν, διαιρεθέντα εἰς πολλὰς μίρας, ἐπέπεσον εἰς ὅλα τὰ μεσημβρινώτερα ἑλληνικὰ παράλια. Συγχρότως δὲ σχεδὸν προσέβαλον τότε τὴν τε Ἀττικὴν καὶ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου μέρη, προελθασκτα καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ λεηλατήσαντα καὶ ἐμπρήσαντα, ὡς ἀορίστως ὁπωσοῦν ἱστορεῖται. Κόρινθον, Σπάρτην, Ἄργος, Τεγέαν. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, καίτοι πρὸ ὀλίγου ὀχυρωθεῖσαι ὑπὸ Κλεοδάμου, δὲν διέφυγον ἤδη τὴν ἀλωσιν· οἱ Γότθοι ἅμα ἀπεβιβάσθησαν εἰς Πειραιᾶ, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι καὶ τῆς ἄνω πόλεως, ὡς ἐληθέντες ἐκ τῆς καταπλήξεως ἢ ἐπροξένησεν ἢ ἐμφάνισις αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους οἷτινες οὔτε αὐτοί, οὔτε οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐπὶ 300 καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδένα εἶδον πολέμιον. Ὅποιος ζημίας ἐπήγαγεν ἡ ἀλωσις αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει λέγεται ὅτι πολλὴ ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ, καὶ ἡ λεκλασία, καὶ ἡ καταστροφή. Προστίθεται μάλιστα ὅτι καὶ αἱ βιβλιοθήκαι ἐκινδύνευσαν καὶ ὅτι οἱ βάρβαροι ἠτοιμάσθησαν νὰ καταπυρπολήσωσιν ἄπειρα πολύτιμα χειρόγραφα, ὅτε εἰς τῶν συνεταίρων ἀπέστρεψεν αὐτοὺς τοῦ ἔργου, παρατηρήσας ὅτι καλὸν εἶναι νὰ μείνωσι τὰ βιβλία ἐκεῖνα, διότι ἐνδὸς οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνται περὶ

ταῦτα, ἀμελοῦσι τὴν πολεμικὴν ἀσκήσιν καὶ γίνονται μᾶλλον εὐχεῖρωτοι. Καὶ τοῦτο μὲν ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς εὐφύες ἐπιπόημα μεταγενεστέρου τινὸς σοφιστοῦ· τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν πραγματικῶς ἐρρέθη ὑπὸ Γότθου ἀνδρὸς, μετ' ὀλίγον ἔλαβον οὗτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν πείραν ἀσφαλῆ τοῦ ὅτι ἡ παιδεία, ἢ ἀληθῆς παιδεία, παράγει αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Τῶντι κατεῖχε τότε ἐν Ἀθήναις, τὴν βασιλέως ἢ τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἀνὴρ λόγιος, ὁ ἱστοριογράφος Δέξιππος. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐληλάτου τὴν πόλιν καὶ τὴν ὑπαιθρον χώραν, οὗτος ἤθροισε περὶ αὐτὸν διςχιλίους περίπου πολίτας ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς πόλεως φυγόντων, καὶ, καταλαβὼν ὀχυρὰς τινὰς περὶ τὸν ἐλαιῶνα καὶ τὰ ὄρη θέσεις, ἐζήτησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐμφυχώσῃ τοὺς ἀπηλιτισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν ὅλων. Ὁ Δέξιππος, ὅστις ἔγραψε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα, «τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον» «Χρονικὴν ἱστορίαν» καὶ «Σκυθικὰ», ἐπραγματεύθη ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τὰ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ δὲν περισώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστά τινα μέρη καὶ ταῦτα δεινῶς ἠκρωτηριασμένα. Ἴδου δὲ ποῖαν περὶ τῶν Σκυθικῶν ἰδίως ἐκφέρει γνώμην ὁ Φῶτιος, ὅστις διεξῆλθε τὸ ἔργον ὀλόκληρον· γνώμην ὁπωσοῦν ἀντιφατικὴν καὶ πομπικὴν περὶ τὸν ἔπαινον. «Ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικὰ, ἐν οἷς αἱ Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται μάχαι τε πρὸς ἀλλήλους καὶ λοιπαὶ ἀξιόλογοι πράξεις. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπερίττός τε, καὶ ὄγκω καὶ ἀξιώματι χείρων, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, ἄλλος μετὰ τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις.» Περιήλθε μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος δι' οὗ ὁ Δέξιππος ἠγωνίσθη νὰ καταπέσῃ τοὺς συμπολίτας νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐσπαρμένων ἀνὰ τὴν χώραν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ οὗτος σφόδρα ἐσθαρμένος. Οὐδὲν ἤττον θέλωμεν παραθέσει ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον ἀκέραια διατηρηθέντα ἀσποπάσματα αὐτοῦ, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἔνοιαν τοῦ φρονήματος τὸ ὅποιον ἐσῶζον εἰσέτι γεωγαῖαί τινες ψυχὰι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πόλει.

«Καὶ κατερία οἱ πόλεμοι μᾶλλον ἢ πλήθει κρίνονται, εἶπε πρὸς τοῖς Ἕλλησι ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἡμῖν δύναμις τε οὐ φαύλη (διςχίλιοι γὰρ οἱ σύμπαντες ἠθροίσθημεν), καὶ τὸ χωρίον ἐρυμνότα-

τον, ἔθην ὀφθαλμικούς χρητὸς πολέμιους κακοῦν σποράσι τε ἐπιτιθεμέ-
 νους καὶ τὰς παρόδους αὐτῶν ἐνεδρεύοντας· ἐξ ὧν κρατοῦσι μὲν ἡμῖν τῷ
 τρόπῳ τούτῳ φρόνη ἔσται, καὶ δέος οὐ μέτριον παρέξομεν τοῖς ἐναντίοις·
 συνισταμένων δὲ ἀντιστησόμεθα, προτείχισμα τῶν ὅπλων οὐ φαῦλον τὸ
 ἐρυμνὸν τοῦ χωρίου καὶ τὴν δε τὴν ὕλην ἔχοντες. Οἷτε ἐναντίοι ἐκ δια-
 φόρων προσβάλλοντες οἷα οὐ πάντη καταφανέσι ταράσσονται, καὶ οὐκ ἐν
 τῷ ἴσῳ τρόπῳ τοῖς πρόσθεν πολεμήσουσι, τάξιν τε αὐτῶν λύοντες καὶ
 οὐθ' ὅπου τὰ τοξεύματα καὶ ἀκόντια μετιέναι χρητὸς εἰδότες, καὶ τῶν τε
 ἀφιεμένων ἀτυχήτους καὶ ὑφ' ἑμῶν ἐτι μᾶλλον κακώσονται. Ἡμεῖς τε
 τῇ ὕλῃ πεφραγμένοι ἐπίσκοπα καὶ ἐξ ὑπερδεξίων μεθήσομεν καὶ ἀσφαλέ-
 σπῆροι μὲν ἐς τὸ δρᾶν ἐσόμεθα, οὐ ρᾶστοι δὲ βλάπτεσθαι. Περὶ δὲ αὐ-
 τῆς ὁμῆθεν μάχης, εἰ δὴ καὶ αὐτῆς δεήσῃ, ἐκείνη χρητὸς λογίζεσθαι, ὡς
 οἱ μέγιστοι κίνδυνοι μεγίστας καὶ προθυμίας παρέχονται, καὶ ἐν τῷ ἀ-
 πόρῳ τῆς σωτηρίας ἢ ἀντίστασις ἐτοιμοτέρα, καὶ πολὺ τὸ ἀνέλπιστον
 ἐξέσθαι, βιαζομένων τε ὑπὲρ τοῦ ἀμνηχάνου καὶ ἀμυνομένων ὑπὲρ τῶν σπου-
 δῆς ἀξίων τιμωρίας ἐλπίδι. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅτῳ ἂν πρὸ ἡμῶν μείζους
 γένοιτο ὑποθέσεις τῆς ἀγανακτήσεως, οἷα δὴ γενῶν τῶν ἡμετέρων καὶ
 πέλεις ὑπὸ τῶν ἐναντίων κατασχημένης. Συνεπιθίοντο δὲ ἂν αὐτοῖς καὶ
 ὅσοι ἀνάγκη ἄκοντες συστρατεύουσιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν ἔφοδον αἰσθίοντο
 ἐλευθερίας τῆς σφετέρας ἐλπίδι.»

«Πυνθάνομαι δὲ καὶ τὴν βασιλέως δύναμιν τὴν ναυτικὴν οὐκ ἐλάττω εἶ-
 ναι, ἀρήξουσιν ἡμῖν, ἢ συνταχθέντας συνεισβαλεῖν κράτιστα. Καὶ ἐπὶ
 τῷδε ἡγοῦμαι ὡς καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐς τὸ αὐτὸ τοῦτο πρόθυμον ἐπάξο-
 μεν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὧν οὐκ ἔξω κινδύνου οὐδὲ εὐτυχέστερον πράττων ἐπὶ
 ταῦτα ἱεμαι, ἀρετῆς ἐπιθυμῶν καὶ διακινδυνεύων, τὰ τιμωτάτα δὲ θέ-
 λων περιποιήσασθαι καὶ ἐς ἐμαυτὸν μὴ καταλύσαι τῆς πόλεως τὴν ἀξι-
 ωσιν. Καὶ παραινῶ ὧδε γινώσκειν. Ἐπεισι μὲν ἢ τελευτῇ πάντας ἀν-
 θρώπους καταλύσαι τὸν βίον, ἐν τοῖς περὶ πατρίδος ἀγῶσιν ἄθλον κάλ-
 λιστον καὶ δόξαν αἰδίων φέρων. . . . »

«Συστήσεσθαι δὲ ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς τύχης τὸ εἶδος ἄγει. Ἦτε γὰρ ὑ-
 πόθεσις δικαιοσύνη, καθ' ἣν ἀμυνόμεθα τοὺς προαδικήσαντας, καὶ τὸ
 δακμόνιον ταύτῃ ὡς ἐπὶ πολὺ βραβεύει τὰ ἀνθρώπεια, προθυμώτατον δὲ
 συμφοράς βλαπτόσθαι καὶ ἐς τὰ ἀμείνω συνάρασθαι. Καλὸν δὴ γνωρίζαι
 τὸ πάτριον ἡμῶν σχῆμα, καὶ αὐτοὺς τοῖς Ἕλλησιν ἀρετῆς καὶ ἐλευθε-
 ρίας γενέσθαι παράδειγμα, καὶ παρά τε τοῖς οὐσι καὶ τοῖς ἐπιγιννομέ-
 νοις εὐκλείας ἀμνηστου μετασχεῖν, ἔργῳ δεικνύοντας, ὡς καὶ ἐν ταῖς

συμφοραῖς τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἤττηται. Σύνθημα δὲ τοῦ πο-
 λέμου πρᾶξας καὶ τὰ φίλτατα ποιησάμενοι καὶ τὸ ταῦτα διασώσασθαι,
 ἐς τὴν ἀντίστασιν συντακτόμεθα, θεοὺς ἐφόρους ἀρωγὰς ἐπικαλεσάμε-
 νοι.»

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐλάλησεν ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· οἱ
 δὲ, θαρρήσαντες ἤδη, ἀπήτησαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἀμέσως κατὰ τῶν πο-
 λεμίων. Τὰ καθέκαστα τοῦ ἐπελθόντος ἀγῶνος, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζο-
 μεν ἐν γένει μόνον ἠξέυρομεν ὅτι ὁ Δέξιππος διήρσε τὴν δύναμιν αὐ-
 τοῦ εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια, ἐνεδρεύσαντα εἰς δυσχωρίας τι-
 νὰς, κατέστρεψαν πλείστους πολέμιους. Πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὰς Ἀθή-
 νας ἐμβαλόντες ἀδοκίμως οἱ περὶ Δέξιππον, ἄλλους μὲν τῶν βαρβάρων
 ἀμερίμνως κραυπαλῶντας ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον τῆς πόλεως.
 Ὅπως δὴ ποτε οἱ Γότθοι ἠγαγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀστικὴν
 καὶ οἱ διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐν μέρει μὲν ἐπεδιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα,
 ἐν μέρει δὲ ἐφυγον διὰ ξηρᾶς, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπανταχόθεν ἤδη
 ἐξεγερομένων Ἑλλήνων, εἰς Βοιωτίαν τε καὶ Ἀκαρνανίαν μέχρι Θεσ-
 σαλίας καὶ Ἡπειροῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀπεδιβάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο ρωμαῖκοι στρατοὶ,
 ὁ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν εἰς τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν,
 ὁ δὲ ὑπὸ αὐτὸν τὸν βασιλέα Γαλλικὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, διότι ἐνῶ ἡ
 προμνημονευθεῖσα μοῖρα τῶν βαρβάρων ἐπετέθη ἀπὸ θαλάσσης, ἐτέρω
 Γότθων μοῖρα εἰσβαλοῦσα εἰς Ἰλλυρίαν, προήλασεν ἐκεῖθεν, διὰ Θρά-
 κης καὶ Μακεδονίας, μέχρι Θεσσαλονίκης. Ὅθεν οἱ τε ἀπὸ τῆς Ἑλλά-
 δος φεύγοντες βάρβαροι, οἱ τε ἀπὸ βορρᾶ διὰ ξηρᾶς ἐπιδραμόντες παν-
 τελῶς ἤδη κατετροπώθησαν. Ἄλλ' ἔτι ἀγωνιζομένου τοῦ Γαλλικοῦ πρὸς
 τοὺς Γότθους, ἀνηγγέθη αὐτῷ ἢ περὶ Μεδιόλανον ἀποστασία τοῦ ἱπάρ-
 χου Αὐριόλου, ὥστε ἐδέησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰ-
 ταλίαν. Ἐπέτρεψε δὲ τὸν κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν ἀγῶνα εἰς τὸν Μαρκια-
 νὸν, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου οὐ μόνον ἀπήλλαξε τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀπὸ
 τῆς πληγῆς τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐ-
 τῶν χώρων ἐπανελημμένως ἐνέβαλεν. Ἀφ' ἐτέρου, οἱ Γότθοι ὅσοι διὰ
 θαλάσσης ἐτρέπησαν ἐξ Ἑλλάδος πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἵνα ἐκεῖθεν
 ἀνακάμψωσι οἴκαδε, κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου
 ναυάρχου Οὐνεριανοῦ, τοῦ ὁποῦ μνεῖα ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκβασίς τῆς ἐν ἔτει 267 γοτθικῆς ἐπιδρομῆς καθ'
 ἣν τὸ πρῶτον προσεβλήθη ἡ κυρίως Ἑλλάς ὑπὸ τῶν βορείων ἐκείνων

βαρβάρων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκπλάγνεντες, ἔδειξαν ὁμῶς ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀρετὰς τῶν πολυμνήτων αὐτῶν προπατόρων. Ἐτίμησαν δὲ πολυειδῶς τὸν καλὸν κά-
γαθὸν Δέξιππον, εἰς ὃν κυρίως ὠφείλετο ἡ τῶν Γόθων κατατρόπωση, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἐπισήμως νὰ ἐγείρῳσιν αὐτῷ εἰκόνα φέρουσαν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον, περιωθθὲν εἰς ἡμᾶς, παραθέτομεν ἐνταῦθα διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ἀριδιῶς, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατον-
ταετηρίδος ὑφίστατο ἔτι ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηνῶν πολιτεύμα, μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δή-
μου καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ πανηγύρεων καὶ τελετῶν. Ἐτε-
ρον ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ εἶναι, ὅτι ἡ τότε βουλή συνέκειτο ἐξ 750 ἀνδρῶν, πλειοτέρων δηλαδή ἢ ἄλλοτε ποτέ. Οὐδὲν ἦ-
τον δὲ παράδοξον θέλει εὑρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐξυμνεῖ τὸν Δέξιππον ὡς ρήτορα ἰδίως καὶ συγγραφέα μὴ ἐνδιατρούσαν περὶ τὰ
πολεμικὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἄλλ' ἴσως αὐτὸς ὁ Δέξιππος μετριοφρονῶν ἀπη-
γόρευεν εἰς τοὺς υἱοὺς νὰ ὁμιλήσωσι περὶ τοῦ κατορθώματος ἐκείνου, νομίζων ὅτι, προπολεμήσας ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐξεπλήρωσε καθῆκον,
μηδεμιᾶς δεόμενον ἐξαιρέτου τιμῆς. Τὸ δὲ πάντων ἐπὶ τοῦ προκειμένου
σπρυδαυτέμων εἶναι τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι, ὅσον-
δήποτε καὶ ἂν ἀπέβαλον τὴν ἀξίαν αὐτῶν οἱ πάτριοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους
θεσμοὶ, συνετέλουν ὁμῶς εἰς τὸ νὰ ὑποθάλπωσι τὸ ἱερὸν τῆς φιλοπατρί-
ας αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν περιορίζετο πάντοτε εἰς λόγους ἀπλοῦς, ἀλλὰ
ἐν ἀνάγκῃ καὶ δι' ἔργων, ὡς ἤδη ἀπεδείχθη, ἐκυροῦτο. Εἶχε λοιπὸν τὸ
ἐπίγραμμα ὡς ἐξῆς:

«Κατὰ τὸ ἐπερωτήμα τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς καὶ τῆς βουλῆς
τῶν ΨῆΝ καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τὸν ἄρξαντα τὴν τοῦ βασιλέως
ἐν Θεσμοθέταις ἀρχήν, καὶ ἄρξαντα τὴν ἐπὶ ἀνυμνον ἀρχήν, καὶ πανηγυ-
ρικῶς ἠγάσαντα καὶ ἀγνωσθησάντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων, οἰκοθεν
ἱερέα παναγῆ, Πόπλιον Ἐρέννιον Δέξιππον Πτολεμαίου Ἐρμείου, τὸν
ρήτορα καὶ συγγραφέα, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες»

* Ἀλλῆ καὶ μύθοισι καὶ ἐν βουλαῖσι κρατίστους
* Ἄνδρας ἀγακλειτοὺς γείνατο Κεκροπίη
* Ὦν ἕνα καὶ Δέξιππον, ὅς ἱστορίην ἐσαθρήσας
Αἰῶνος δολιχὴν ἀτρεκέως ἔφρασεν.

Καὶ τὰ μὲν αὐτὸς ἐπεῖθε, τὰ δὲ ἐκ βίβλων ἀναλέξας
Εὔρατο παντοίην ἱστορίας ἀτραπὸν.

* Ἡ μέγα κλεινὸς ἀνὴρ, ὅς ναοῦ ἄπο μυρίον ὄμμα

* Ἐκτείνας, χρονίους προήξιας ἐξέμαθεν.

Φήμη μὲν περίβωτος ἂν * Ἑλλάδα, τὴν ὁ νεανθὴς

Αἶνος Δέξιππῳ δῶκεν ἐφ' ἱστορίῃ.

Τοῦνεκα δὴ καὶ παῖδες ἀγακλειτὸν γενετῆρα

Μορφήντα λίθον θῆκαν ἀμειβόμενοι.»

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ ἐγερθὲν εἰς τιμὴν ἀνδρὸς ἀποδείξαντος ὅτι δὲν
εἶχεν ἐκλείψει πᾶσα ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἔθνους δύναμις, παραμυθεῖ ἡμᾶς μέ-
χρι τινὸς διὰ τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκεν ἡ γοθθικὴ ἐκείνη ἐπι-
δρομὴ τόσο μάλλον ὅσῳ δὲν ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ κατα-
στροφαι αὗται ὑπῆρξαν μεγάλαι. Ἀλλὰ συνέβη τότε εἰς ἐτέραν τινὰ πό-
λιν καὶ χώραν ἑλληνικὴν συμφορὰ δεινὴ ἢ ἠφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπή-
σωμεν. Εἶδόμεν ὅτι οἱ ἀπὸ Ἑλλησπόντου καταπλεύσαντες Γόθθοι, προς-
έβαλον ἄλλοι ἄλλα ἑλληνικὰ παράλια. Μία λοιπὸν αὐτῶν μοῖρα, ἡ ἐπὶ
τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὁμήσασα, κατεπυρπόλησε τότε ἐν Ἐφέσῳ τὸν πολυ-
θρύλητον ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος ναόν, ὅστις πολλάκις πρότερον κατα-
στραφεῖς καὶ πολλάκις λαμπρότερος ἐκ τῆς τέρας ἀνακύψας, ἐμελλεν
ἤδη διὰ παντὸς νὰ ἀφανισθῆ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ θαῦμα τοῦ-
το τῆς οἰκουμένης ἐρεῖδατο ἐπὶ ἑκατὸν εἰκοσι κίονων ἰωνικῆς τέχνης,
ὧν ἑκάστη εἶχεν ἐξήκοντα ποδῶν ὕψος· καὶ συναπωλέσθησαν μετ' αὐτοῦ
πλείστα ὅσα ἀριστοτεχνήματα, ἰδίως δὲ οὐκ ὀλίγα τῶν τοῦ Πραξιτέλους
ἔργων.

Οὐδ' ἐβράδυναν νὰ ἐπανέλθωσιν οἱ βάρβαροι ἰδιότι, δολοφονηθέντος
τοῦ Γαλλιηνοῦ ἐν Μεδιολάνῳ τῷ 268, ἐπεχείρησαν, περὶ τὸ 270, νέαν
μεγάλην κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἔφοδον. Τριακόσιαι εἰκοσι χιλιάδες
ἀνδρῶν ἐνόπλων, μετὰ γυναικῶν, καὶ παιδῶν, καὶ δούλων, καὶ σκευῶν
οἰκιακῶν, κατέπλευσαν, ἐπὶ δισχιλίῳ πλοίων, ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόν-
του, καὶ ἀρού ματαίως προσέβαλον τινὰς τῶν πόλεων τῆς Θράκης καὶ
τῆς Μοισίας, ἀπέβαλον δὲ ἐν τῇ Προποντίδι, ἕνεκα τῆς ναυτικῆς αὐ-
τῶν ἀνεπιτηδεϊότητος, πολὺ ἀνθρώπων καὶ πλοίων πλῆθος, εἰσῆλθον εἰς
τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ περιπλεύσαντες τὸν Ἄθω ἐπολιόρκουν ἤδη ἀπὸ
ἑκράς τε καὶ θαλάσσης τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε,
μαθόντες ἐπερχόμενον τὸν διάδοχον τοῦ Γαλλιηνοῦ Κλαύδιον, ἔσπευσαν

νὰ λύσῃσι τὰς πολιορκίας. Καὶ ὅσοι μὲν εἶχον ἀποβῆ εἰς τὴν ξηρὰν, κατέλαβον ὄχυράν τινα θέσιν εἰς τὸ μεσογαϊότερον τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν πλοίων εὐρισκόμενοι, καταβάντες πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀπεθιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη· ἀλλὰ πόλιν οὐδεμίαν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι, διότι ἔφθασαν αὐταὶ ἐν τῷ μεταξῦ νὰ ὄχυρωθῶσι καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι πολυειδῶς· ὅθεν περιορίσθησαν ἤδη οἱ βάρβαροι εἰς τὸ νὰ λεηλατήσωσι ποῦ καὶ ποῦ τὴν ὑπαίθρον χώραν καὶ ν' ἀπαγάγῃσι τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς εὐρισκόμενους. Ἐπειτα δὲ ἐπανερχόμενοι ἐντεῦθεν, ἐπεχειρήσαντι τινὰς ἀποβάσεις εἰς Κύπρον καὶ Ῥόδον, ἀλλὰ οὐδὲν λόγου ἄξιον εἰς τὰς νήσους ταύτας ἔπραξαν· οἱ πλείστοι αὐτῶν ἠφανίσθησαν, ἐν μέρει κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτοὺς ρωμαϊκοῦ στόλου, ἐν μέρει ἀποθανόντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ὅστις, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ Γαλλικου βασιλείας, δεινὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας.

Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ ἢ τὴν τύχη τῶν βαρβάρων ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἀποθιβάσθῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος, ἀφοῦ πολὺν χρόνον ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς διαφόρους περὶ Μακρυανούπολιν συμπλοκάς, συνεκρότησε μάχην κρίσιμον περὶ Ναισσον τῆς ἄνω Μοισίας (τὴν σημερινὴν Νίσσαν) καθ' ἣν οἱ Γότθοι ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν. Τρις-χίλιοι ἐξ αὐτῶν ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεντακισμῦροι δ' ἐνέδρας ἐξωλοθρεύθησαν ἅπας δὲ σχεδὸν ὁ λοιπὸς λαὸς, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες μετὰ πλείστον σκευῶν, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλοι μὲν κατετάχθησαν εἰς τὰ ρωμαϊκὰ τάγματα, ἄλλοι δὲ διεσπάρησαν ὡς ἄποικοι εἰς τὰς διαφόρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Οἱ δ' ὀλίγοι οἱ ἀπὸ τῆς φοβερᾶς μάχης διασωθέντες ἀπώλοντο εἴτε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἱππέων καταδιωκόμενοι εἴτε ἐκ τοῦ λοιμοῦ θανόντες. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ 270 ἔτους, περὶ ἧς πλείω πάλαι εἰρησέον ἢ περὶ τῆς προτέρας γνωρίζομεν, καταφαίνεται ὅτι οὐδ' ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἀπέβη, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, τοσοῦτον ὀλεθρία ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται τις νὰ υποθέσῃ ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ ὑπερβολικῶν περὶ αὐτῆς φράσεων τῶν χρονολογῶν. Εἶδομεν ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀναφέρονται ὡς καταστραφεῖσθαι πολλὰ ἐνταῦθα πόλεις· περὶ δὲ τῆς δευτέρας ρητῶς λέγεται ὅτι οὐδεμίαν πόλιν ἠδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ κυριεύσωσι («τῷ φθῆναι ταύτας τειχῶν τε καὶ τῆς ἄλλης ἀσφαλείας φροντίδα ποιήσασθαι.» Ἄλλ' ἐὰν αἱ Ἀθῆναι, ἢ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἢ Σπάρτη, ἢ Τεγέα κατεπυρπολήθη-

σαν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς, πῶς ἐντὸς δύο ἐτῶν ἠνωρθώθησαν αὐταὶ καὶ ὄχυρωθήσαν; Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἔπαθον μὲν ζημίας τινὰς τῷ 267 καὶ αἱ πόλεις, ἀλλὰ μεγάλην φθορὰν ὑπέστη ἰδίως ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἢ ὑπαίθρος χώρα. Πολὺ δὲ μείζονας συμφορὰς ἐπήνεγκε βεβαίως ὁ λοιμὸς, ἐὰν ἐπέσκηψε τῶντι οὗτος καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος ἀπέβιασε καθ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ τοσοῦτον περιφανῶς κατετρόπωσε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 275, ἐξηκολούθησεν ἀναδεικνύμενος ὡσαύτως νικηφόρος, καὶ, πολλὰκις ἀποκρούσας τοὺς πολέμιους ἐκείνους πέραν τοῦ Ἰστρου, κατηγάγκασεν αὐτοὺς ἐπὶ τέλους νὰ ταπεινωθῶσι, νὰ δώσωσιν ὁμήρους καὶ νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν διςχιλίους λογάδας ἵππεις. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ νέαι ἐπέσκηψαν κίνδυνοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γότθους τὴν Δακίαν. Ἐτι δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Πρόβος (276—282), καὶ τοι οὐδὲν ἤττον εὐτυχῆς διατελέσας εἰς τοὺς κατὰ τῶν Γόθων ἀγῶνας, ἀπεδέξατο ὅμως οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐγκατέστησεν ὡς Ῥωμαίους ὑπάρχους εἰς Φράγκην.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους λέγεται ὅτι αἱ παράλια ἑλληνικὰ χῶραι ἐλεηλατήθησαν καὶ ὑπὸ ἐτέρας γερμανικῆς φυλῆς, τῶν λεγομένων Φράγκων. Οἱ Φράγκοι κατὰ τὸν ποταμὸν καὶ ἐκείθεν συνήθως προσέβαλλον τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου διατελοῦσαν Γαλατίαν. Ὁ Πρόβος, κατατροπώσας τοὺς Φράγκους τούτους, ἐγκατέστησε μίαν αὐτῶν μοῖραν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον· οἱ δὲ, καταλαβόντες πλοῖα ἱκανὰ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσι διὰ θαλάσσης εἰς τὰς παρὰ τὸν Ῥῆνον κατοικίας αὐτῶν. Διερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου, ἐλεηλάτησαν κατὰ τὰ φημιζόμενα, Ἀσίαν, Ἑλλάδα καὶ Σικελίαν. Ἄλλὰ δὲν θέλομεν ἀποσιωπήσει ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο νομίζεται ἀμφίβολον ὑπὸ τινῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Ὅπως δὲ ἔπειτα καὶ ἂν ἔχῃσι τὰ περὶ τούτου, βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐπὶ ὅλην ἔκτοτε ἑκατονταετηρίδα δὲν προσεβλήθησαν πλέον ὑπὸ βαρβάρων. Καὶ ἐν τῷ μεταξῦ, συνεπληρώθη ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολὴ ἣτις ἐπὶ τριακόσια περίπου ἔτη λεληθότως πρότερον ἐνεργούσα ἐντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐθροιάμβυσεν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἔθετο τὰς βάσεις τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπεληθούσης πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ

ιστορήσωμεν ἤδη τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐκηρύχθη τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ, ἐκείθεν διαδοθεὶς εἰς ἀπάσας τὰς πέριξ χώρας, δεόν πρὸ πάντων νὰ παραστήσωμεν ὅποια τις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ σχέσις τῆς μητροπόλεως ταύτης τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, ἵνα ἐξηγηθῆ ὡς οὕτω πῶς ὁ χριστιανισμός, εἰ καὶ παραχθὲς εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκεῖνας χώρας, περιεβλήθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας χαρακτηῖρα ὄλως ἐλληνικόν.

Ὁ ἀναγκῶστης ἐνθυμῆται (σελ. 365 καὶ ἐπόμε.) τὴν πάλιν ἣν διεξήγαγον οἱ Σελευκίδαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ χώρα αὕτη ἀνέκτησε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τὴν πρῆϊούσαν ἀσθένειαν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν Ἑλλήνων βασιλείων, ἀλλ' ὁμως, καθὰ προεξεθέσαμεν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰουδαίας, βιά νὰ πολεμήσωσι τὸν Ἑλληνισμόν, ἠναγκάσθησαν νὰ δανεισθῶσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ ὄπλα, ὥστε κατὰ μικρὸν ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον εἶχεν ἀναπλασθῆ. Ναὶ μὲν ἐνόσω ἡ κατὰ τὴν Συρίαν ἐλληνικὴ βασιλεία ἔσωζεν ἔχρη τινὰ τῆς ἀρχαίας δυνάμεως, οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεστήριζον τοὺς Μακκαβαίους καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· οὕτως ἐπολιτεύθησαν ἀπὸ τοῦ 160 ἔτους πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος. Ἀμα ὅμως ὁ Πομπηϊός, διαλύσας τὴν τελευταίαν σκιάν τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἀρχῆς, ἦλθεν εἰς Παλαιστίνην ὅπου ἤρριζον μὲν οἱ δύο ἀδελφοὶ Μακκαβαῖοι, Ἀριστοβούλος β' καὶ Ὑρκανὸς β'· ἀλλὰ ὑφίστατο ἔτι ἀρκετὴ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν εἶχε συγκροτήσει ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος, ὁ Πομπηϊός ἐστοχάσθη πρέπον νὰ περιορίσῃ τὸ ἰουδαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος. Καὶ ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Ὅθεν μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 63 π. Χ. ἔτους ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων περιστέλλεται εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ σύνορα· καὶ ὁ μὲν Ὑρκανὸς προχειρίζεται ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ Ἀντίπατρος, ἐπίτροπος, ἀλλ' ὑποτελὴς φόρου εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αἱ δὲ πόλεις τῆς τε μεσογείου καὶ τῆς παραλίας περιλαμβάνονται εἰς τὴν νέαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Συρίας. Ἴνα κατανοήσωμεν ὅπως καὶ αἰεὶ πληρῆ κατηνέχθη διὰ τῶν διατάξεων τούτων κατὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, δεόν νὰ ἐπιφέρωμέν τινὰς ἐξηγήσεις. Ἐν πρώτοις ὄχι μόνον ἀφῆρήθησαν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους ὅλαι αἱ ἐλληνίδες πό-

λεις, ὅσας εἶχε καθυποτάξει ἐπὶ τῆς προσφάτου αὐτοῦ ἀναμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὕτω κολοθωθείσης Ἰουδαίας ὁ πολιτικὸς διοικητὴς, ἦτοι ὁ ἐπίτροπος Ἀντίπατρος, δὲν ἦτο ἀνέκαθεν Ἰουδαῖος· ἦτο ἀλλόφυλος, Ἰδουμαῖος τὸ γένος, ὃ ἐστὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἐξἰουδαισθεὶς ξένος καὶ ἰδίως υἱὸς ἱεροδοῦλου τινὸς τοῦ ἐν Ἀσκάλωνι ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ πολιτικὸς τῆς χώρας διοικητὴς ἐξεπροσώπει πολὺ μᾶλλον τὸ ἐλληνικὸν συμφέρον ἢ τὸ ἰουδαϊκόν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ὑρκανοῦ, ὅστις, καθὸ ἀπόγονος τῶν Μακκαβαίων ἠδύνατο νὰ λογισθῆ προστάτης τοῦ ἐπιχωρίου θρησκευματος καὶ βίου, ἀν καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Μακκαβαῖοι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀναγκασθῆ νὰ προσοικειωθῶσι τὸν Ἑλληνισμόν. Ὁ δὲ ἰουδαϊσμός ἐταπεινώθη πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ὑρκανὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀδρανῆς, διὸ ἅπασα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τὸν θρασυτῆριον καὶ νοήμονα ἐπίτροπον Ἀντίπατρον, ὅστις κατάρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ τε Καίσαρος, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Πομπηϊοῦ, τοῦ τε Ἀντωνίου μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Καίσαρος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος ἐφαρμακεύθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς φαρισαϊκῆς μερίδος, ἣτις εὐλόγως ἐμίσει τὸν ἄνδρα διὰ τὸ ἐλληνικὸν αὐτοῦ πολιτεῦμα καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ χαρακτήρος· πλὴν δὲ τούτου καὶ ὁ Ὑρκανὸς κατεβλήθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου Ἀντιγό-νου, λαβόντος ἐπὶ τούτῳ τὴν τῶν Πάρθων συνδρομήν. Ἀλλὰ τῷ 39 πρὸ Χριστοῦ οἱ τότε ἄρχοντες τῆς Ῥώμης, Ἀντώνιος, Λέπιδος καὶ Ὀκταύιος, τῶν ὁποίων τὴν ἐπικουρίαν ἐζήτησεν ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Ἡρόδης, ἀνεκήρυξαν τοῦτον μὲν βασιλεῖα τῆς Ἰουδαίας, τὸν δὲ Ἀντίγονον ἐχθρὸν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων· ὥστε καὶ πάλιν ἡ τύχη τῆς Ἰουδαίας παρεδόθη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἔτι μᾶλλον ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐλληνίζοντος.

Οὐδὲ ἤρκεσαν ταῦτα πάντα. Αἱ κατὰ τὴν Συρίαν ἐλληνικαὶ πόλεις ὅσαι εἶχον κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν τελευταίων Μακκαβαίων, εἶχον πάθει τότε τὰ πάνδεινα· οἶν ὀλίγα καθῆρέθησαν καὶ ἄλλων ἐξώστησαν οἱ ἐλληνίζοντες κάτοικοι, ὧν πολλοὶ, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν τοιαύτην τυραννίαν, ἐπεχείρησαν φοβεράν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ληστείαν, ἰδίως συμμαχῆσαντες μετὰ τῶν πειρατῶν ἐκεῖνων τοὺς ὁποίους εἶδομεν τοσούτον ἀκμάσαντας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τέλους καταβληθέντας ὑπὸ Πομπηϊοῦ. Νῦν δὲ, αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἀνέλαβον τοὺς ἀρχαίους, τοὺς γνησίους αὐτῶν πολίτας, καὶ ἀναμειδομήθησαν αἱ καθηρημένοι, καὶ πᾶσαι ἐν γένει πολυειδῶς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς

ἀρχῆς ἐπροστατεύθησαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰωσήπου μανθάνομεν ὅτι τέσσαρα μετὰ τὸν Πομπηϊὸν ἔτη, ὁ ἀνθύπατος Γαβίνιος διέταξε νὰ ἀνεγερθῶσιν αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον καταδαρισθῆ καὶ ἰδίως ἡ Ἀζώτος, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ῥαφία, ἡ Γάζα, ἡ Μάρισα, ἡ Σαμάρεια, ἡ Σκυθήπολις καὶ πλείσται ἄλλαι.

Καὶ οὐ μόνον ἀνεκτίσθησαν αἱ πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν αὐτονομίαν ἀνέλαβον. Τῆς αὐτονομίας ταύτης ἐξαιρέτου τεκμήριον ἦτο πρὸ πάντων ἡ ἰδία τῆς πόλεως χρονολογία· εἶχον δὲ καὶ ἤδη τοιαύτην χρονολογίαν ἡ Γάζα, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ῥαφία, ὁ Στράτωνος πύργος, χρονολογίαν ἀρχομένην ἢ ἀπὸ Πομπηίου ἢ ἀπὸ Γαβίνου, διότι αἱ πόλεις αὗται καταστραφείσαι ὑπὸ τῶν Μακκαδαίων, ἀνωκοδομήθησαν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ παραγγελίας τῶν δύο ἐκείνων Ῥωμαίων ἀνδρῶν. Περὶ τῆς Ἀζώτου, τῆς Ταμνείας, τῆς Ἰόππης, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Μαρίσσης δὲν ἔχομεν ρητὰς πληροφορίας, ἀλλὰ ὑπολαμβάνεται ἀναμφίβολον ὅτι καὶ αὗται εἶχον ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἰδίαν χρονολογίαν. Ἡ δὲ Ἀσκάλων, ἐπειδὴ δὲν εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μετεχειρίζετο ἤδη δύο ἀστικὰς χρονολογίας, τὴν ἀρχαίαν ἀπὸ τοῦ 102 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἄλλην ἀπὸ Γαβίνου, 58 πρὸ Χριστοῦ. Ἐτερον αὐτονομίας τεκμήριον ἦσαν τὰ νομίσματα, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι διεφύλαξαν τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἂν ὄχι χρυσᾶ, τούλάχιστον ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Ἦσαν δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα δύο εἰδῶν, τὰ μὲν τῆς πόλεως, τὰ δὲ αὐτοκρατορικᾶ καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔφερον τὴν κεφαλὴν τῆς πολιούχου θεότητος, τὰ δὲ ἕτερα τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον, αἱ πλείσται πόλεις διετήρησαν ἀναλλοίωτα τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν πολιτεύματα. Ναὶ μὲν, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, οἷον ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἡ Πτολεμαῖς· ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Νικέηπολις (ἡ ἀρχαία Ἐμμαοῦς)· ἐπὶ Σεπτίμιου Σεβήρου, ἡ Σεβαστή (ἡ Σαμάρεια)· ἐπὶ Φιλίππου, ἡ Νεάπολις (ἡ Σιγέμ)· ἄλλ' εἶδομεν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πόλεις τινὰς γενομένας ρωμαϊκὰς ἀποικίας αἵτινες διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσαν τοῦ νὰ ἦναι ἑλληνικαί. Ὅπωςδὴποτε, αἱ πλείσται τῆς Συρίας πόλεις ἐξακολουθοῦσι διοικούμεναι ὡς πόλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ δ ἡ μ ο υ, τ ῆ ς β ο υ λ ῆ ς καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Οὕτω βλέπομεν εἰς νομίσματα καὶ εἰς ἐπιγραφάς· «δῆμος Γαζαίων ἱερὸς καὶ ἄσυλος· ἡ πόλις ἡ τῶν Γαζαίων ἱερὰ καὶ ἄσυλος καὶ αὐτόνομος, εὐσεβής, λαμπρὰ καὶ μεγάλη.» Τὴν βουλὴν τῆς Σαμαρείας ἀναφέρει ὁ Ἰωσήπος, τὴν δὲ τῆς Ἑλευθεροπόλεως, ὁ Σουΐδας.

Ἐν γένει τὰ ἐπίσημα πρὸς τὰς αὐτονόμους πόλεις ἐγγραφα διευθύνονται πρὸς τοὺς ἄρχοντας, τ ἡ ν β ο υ λ ῆ ν καὶ τὸν δῆμον, καὶ, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἔτι, ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, μνημονεύονται ὡς πρὸς τὴν Γάζαν οἱ πολίτικοι ἄρχοντες, καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ τὰ δημόσια πράγματα.

Εἴπομεν δὲ ὅτι ἀφ' ἧς ἐβασίλευσε τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἡρώδης, ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων καὶ πόλεων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς. Ὁ Ἡρώδης ἔλαβε μὲν παρὰ Ὀκταυίου τὴν κυριαρχίαν αὐτονόμων τινῶν πόλεων μεσογείων τε καὶ παραλίω, οἷον τῆς Ἰππου, τῆς Σαμαρείας, τῆς Γάζης, τῆς Ἀνθηδόνος, τῆς Ἰόππης καὶ τοῦ Στράτωνος πύργου, ἐπεῖτείνε δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ βραδύτερον μέχρις Ἀντιλιβάνου καὶ Δαμασκού. Ἀλλὰ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰσῆγαγεν ἦθη καὶ βίον ὅλως ἀλλότρια τῶν γηγενῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ ἐδάμασε πᾶσαν στάσιν τῶν ζηλωτῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκείματος, πρὸς δὲ τὰς ἑλληνίδας πόλεις ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς φιλανθρωπίας, προστατεύσας τὰ πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἐλευθερίως συντελέσας εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομῶν καὶ καταστημάτων, οἷον γυμνασίων, ἀγῶνων, θεάτρων, στοῶν, τειχῶν, ὑδραγωγείων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν (σελ. 409) τὰς φιλικὰς τοῦ βασιλέως ἐκεῖνου τῆς Ἰουδαίας σχέσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων Εὐρυκλῆ.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρώδου ἐπήγαγε φυσικῶ τῷ λόγῳ δεινὴν τοῦ ἐπὶ τοσούτον περισταλέντος Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐπανάστασιν· ὑπερίσχυεν ἡμῶς πάλιν τὸ ἑλληνικόν, οἱ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀπόγονοι ἐξηκολούθησαν εὐνοικῶς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν διακείμενοι. Ἐπὶ τέλος, ἐν ἔτει 44 ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν ρωμαϊκὴν, ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἡρώδου διεφύλαξε μόνον τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἐντεῦθεν μετ' οὐ πολὺ ἐξερράγη καταστρεπτικῶς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὑπὲρ τοῦ πατρίου θρησκείματος καὶ νόμου ἰσχυρῶν, ἐν ἔτει 66 μετὰ Χριστόν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὅλας τὰς ἑλληνίδας πόλεις ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι πολυάριθμοι Ἰουδαῖοι, παρήχθησαν ἀπανταχοῦ δύο στρατόπεδα. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπροσδοκῆτως προσβλήθην ὑπέστη δεινὰς θηρώσεις καὶ λεηλασίας εἰς Ἀνθηδόνα, εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Γάζαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρασκευασθὲν ἀντίστη γενναίως, καὶ 2.000 μὲν μέτοικοι Ἰουδαῖοι πίπτουσιν εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Καισάρειαν δὲ 20.000. Ἐπειτα δὲ, ἐπελθόντων τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὑπὸ τὸν Οὐεσπασιανὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον, ἀλίσκεται ἡ Ἱερουσαλήμ, συντρίβεται ὅλοσχερῶς ἡ Ἰουδαϊκὴ δύνα-

μιν καὶ ἐξασφαλίζεται ὁ Ἑλληνισμός. Αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Συρίας πόλεις συνέδραμον μετὰ ζήλου ἀμφοτέρους τοὺς αὐτοκράτορας κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλῆμ ἐτίμησαν διὰ στεφάνων τὸν Τίτον. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, «θεῖόν τι ποιούμενοι, κατὰ Δίωνα Κάσιον, τὸ ἀλλοφύλους τινὰς εἰς τὴν πόλιν σφῶν οἰκισθῆναι, καὶ τὸ ἱερὰ ἀλλότρια ἐν αὐτῇ ἰδρυθῆναι,» ἐπεχείρησαν μὲν δις ἔτι νὰ ἐπαναταστήσωσιν, ἀλλὰ τότε καὶ ἰδίως κατὰ τὸ δεύτερον αὐτῶν κίνημα (132-136 μετὰ Χριστόν) ἔπαθον ἦσαν φοβεράν καὶ δεισπάρησαν τῇ δε κἀκείσε, μέχρι τῆς σήμερον περιάγοντες εἰς ἀπάσας τῆς οἰκουμένης τὰς χώρας τὴν παραμυροφωμένην εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ἄλλ' ὅ,τι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μαρτυρεῖ ὅπως ὁ Ἑλληνισμός εἶχε ριζώσει εἰς τὴν Ἰουδαίαν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἶναι τοῦτο, ὅτι οἱ δύο ἐπισημότεροι Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς τῆς πρώτης μετὰ Χριστόν ἑκατονταετηρίδος, Ἰώσηπος ὁ Φλαβίος καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὅπως Ἑλληνισμοῦ ἐνεφορήθησαν. Ὁ Φίλων, ὅστις ἔζη ἐπὶ Καλιγύλα, συνέταξε πολλὰ θεολογικὰ ἄμα καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, δι' ὧν ἐζήτησε νὰ συναρμολογήσῃ τὰ τῶν πυθαγορείων καὶ ἐπικουρείων καὶ τὰ τῶν στωϊκῶν δόγματα μετὰ τῶν ἰουδαϊκῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φίλων ἦτο ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους, Φαρισαῖος τὴν αἴρεσιν, ὃ ἔστι θερμὸς ὀπαδὸς τῆς θρησκείας τῶν ἰδίων πατέρων, σκοπὸν δὲ κύριον προέθετο νὰ παραστήσῃ τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σοφίας καὶ ὅπως τοσοῦτον προσηλῶθη εἰς τὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικὸν σύστημα, ὥστε εὗρισκεν αὐτὸ τὰ μάλιστα συμβαλλόμενον μετὰ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἰώσηπος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ἠκολούθησεν ἐν τῇ ιστοριογραφίᾳ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς συνοικειώσεως, τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι παρεκτὸς ἄλλων ἔγραψεν ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν εἰς βιβλία εἰκοσι, δι' ἧς παρέστησε τὰ γνωστότερα τῆς ἀνατολῆς ἔθνη, καὶ ἰδίως τὸ ἑλληνικόν, εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἑβραϊκόν, τὸ ὅποιον ἄλλοτε ἐλογίζετο ὡς ὅπως μεμονωμένον καὶ συνήθως μάλιστα ὡς ὅπως ἄγνωστον.

Δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα περὶ τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Ἑλληνισμοῦ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνατολὴν χωρῶν. Ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ ἠριθμησάμεν τὰς πολυπληθεῖς ἑλληνίδας πόλεις ὅσαι ἐκτίσθησαν αὐτόθι ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ παρεστήσαμεν τὸ μέγεθος καὶ

τὴν λαμπρότητα πολλῶν ἐκ τῶν πόλεων τούτων, ἔτι δὲ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἄπασι συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ. Αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας διατηροῦσαι τὰ ἀρχαῖα ἀστικά πολιτεύματα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον. Ἐὰν γραφῇ ποτε λεπτομερῆς αὐτῶν ἱστορία, θέλουσι προκύψει εἰς μέσον νέαι καὶ ποικίλαι φάσεις τῶν ζωτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δυνάμειων. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πράξωμεν τοῦτο· ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου ἔτι διὰ βραχέων εἵπομεν ὅτι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἅπαντες οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦσαν ἄνδρες ὄσους ὁ Ἑλληνισμός ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀλλὰ εἰς τὴν νέαν ἐκείνην καὶ ὄντως μεγάλην Ἑλλάδα τῆς ἀνατολῆς. Διαλάβωμεν δὲ ἤδη πλείωτερα τινὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ὁ ἐπὶ Αὐγούστου ἀκμάσας Διονύσιος, τοῦ ὁποῦ πολλὰκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὰ ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ ἔργα, κατήγετο ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Νικόλαος, ὅστις συνέγραψε πολλὰ ἱστορικὰ ἔξ ὧν μνημονεύεται καθ' ὁλην τὴν ἱστορίαν, ἦτο Δαμασκηνὸς τὸ γένος. Ὁ γνωστός ἡμῖν Ἀρριανὸς, ὃ ζήσας ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν τούτου διαδόχων, ἐγεννήθη ἐν Νικομηδείᾳ. Ὁ οὐδὲν ἦσαν γνωστός Ἀππιανὸς, ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι συγγράψας, ἦτο Ἀλεξανδρεύς. Ὁ Δίων ὁ Κάσιος (ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι) ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ. Ἄτερος ἱστορικὸς σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, ὃ Ἡρωδιανὸς, ἦτο Ἀλεξανδρεύς. Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὃ κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστόν ἑκατονταετηρίδα συντάξας κατάλογον τῶν βασιλείων μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, καὶ ἔτι μᾶλλον φημιζόμενος διὰ τὸ ἀστρονομικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, κατείγετο ἐκ Πηλουσίου. Ὁ μέγιστος τῶν ἱατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὃ Γαληνὸς, ἐγεννήθη τῷ 131 μετὰ Χριστόν ἐν Περγάμῳ. Ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιος μεταξὺ τῶν σοφιστῶν Δίων ὁ Χρυσόστομος, περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἐκ Προύσης τῆς Βιθυνίας. Ὁ εὐφύεστατος τῶν Ἑλλήνων, καὶ νῆ Δία τῶν ἀνθρώπων, Λουκιανὸς, κατήγετο ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας. Ὁ Ἀθήναιος, τοῦ ὁποῦ ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τοὺς δειπνοσοφιστάς, ἐγεννήθη εἰς Νάκριατον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἐπίκτητος κατήγετο ἐξ Ἱερσπόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ Διογένης, τοῦ ὁποῦ ἔχομεν συλλογὴν εἰς δέκα βιβλία ἐπιγραφομένην «Φιλόσοφος ἱστορία περὶ βίων, δογματῶν καὶ ἀποφθεγματῶν τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων,» ἦτο ἐκ Λαέρτης, πολιγίου τῆς

Κιλικίας. Ὁ Πλωτῖνος, ὁ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι πρῶτος γράψας τὸ σύστημα ἐκεῖνο ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ συγκαταμίξῃ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς ἓν καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συγκεράσῃ τὰ τῶν ἀνατολικῶν, σύστημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Νεοπλατωνική ἢ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία καὶ περὶ οὗ πλείοτά τινα λέγομεν κατωτέρω, κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θηβαῖδι τῆς Αἰγύπτου Λυκοπόλεως. Οἱ μαθηματικοὶ Νεκύμαχος ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ Θέων ἐν τῇ δευτέρῃ, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ Γερύτων τῆς ἐν Περσίᾳ Ἱερὰπόλεως, ὁ δὲ δεύτερος Συμυρναῖος. Ὁ ἀστρονόμος Ποσειδώνιος, ὁ ἐπίσημος διὰ τὴν ἐπισημοθεΐσαν παρ' αὐτοῦ κινήτην σφαῖραν, κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔτους Σωσιγένης ἦτο Ἀλεξανδρεύς. Ὁ γνωστός γεωγράφος Στράβων, Ἀμασηνός. Ὁ οὐδὲν ἦττον γνωστός περιηγητὴς Πausanias ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας. Ἄλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ἠδύνατο νὰ παραταθῇ εἰς ἐπὶ πολὺ, ἀποδεικνύων ἀδιαλείπτως ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς, ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἤμαχεν οὐχὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Αἱ χώραι αὗται πολιτικῶς μὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, κοινωνικῶς ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἔπαυσαν οὔσαι χώραι ἑλληνικαί, ἀπαρλλάκτως καθὼς τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα πολλάνκις, ὡς εἶδομεν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέγραφον εἰς ἰδίους βασιλεῖς ἢ ἥρωας, δὲν ἀπέβαλλον διὰ τοῦτο τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καθότι ἀπλῆ ἐπιγραφή δὲν ἦτο θανατὸν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον.

Μὴ ὑπολάβῃ δέ τις ὅτι μόνον περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιστήμας ἠδουκίμησεν ὁ ἀνατολικὸς οὗτος Ἑλληνισμὸς ἀνέδειξε καὶ πρακτικὸς ἀνδρας οὐκ ὀλίγους, ἐξ ὧν χάριν παραδείγματος θέλομεν ἀναφέρει τινάς. Ἐλαλήσαμεν ἤδη ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀναβιώσεως τοῦ περσικοῦ κράτους (σελ. 452—453). Τῷ οὖν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκεῖνης, ὁ Ἀρταξέρξης Α' ὁ τῶν Σασσανιδῶν ἀρχηγέτης, διοικητὴς ὧν ἐπαρχίας τινὸς τῶν Πάρθων βασιλείων, ἐπανέστη κατὰ τοῦ τελευταίου Ἀρσακίδου Ἀρταβάνου Δ', κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἀρχὴν, καὶ ἵδρυσεν ἀντ' αὐτῆς τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος καὶ ἐν αὐτῷ τὸν λεγόμενον Μαχδεϊσμὸν ἤτοι τὸ ἀρχαῖον περσικὸν θρησκευμα, τὴν ἱερατικὴν τῶν μάγων τάξιν καὶ τοὺς ἄλλους πρᾶπατορικοὺς θεσμούς. Ἐκτοτε δὲ οἱ Σασσανίδαι οὗτοι δὲν ἔπαυσαν ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ῥώμης ἐπαρχιῶν, ὥστε ὁ ἐκεῖ με-

σόγειος Ἑλληνισμὸς ἔπαθεν ἀπὸ αὐτῶν ὅσα καὶ οἷα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὴ χερσονήσος ὑπέστησαν συγχρόνως ἀπὸ τῶν βορείων βαρβάρων. Ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου υἱὸς καὶ διάδοχος Σαπῶρ ἠγχαλωτέυσε (260) τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα Οὐαλεριανόν· καὶ τότε ὁ Σαπῶρ, περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσεν καὶ ἐληλάτησε τὴν Χαλικίαν, τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν, τὴν Ταρσὸν καὶ πλείστας ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις. Ἄλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Καισαρείαν, τὴν τῆς Καππαδοκίας πρωτεύουσαν, ἀπήνησεν ἀντίστασιν γενναίαν. Ἡ Καισαρεία ἦτο πόλις μεγάλη, περιέχουσα, ὡς λέγεται, 400,000 κατοίκων· στρατηγουμένη δὲ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους «ἀνδρὸς καὶ ἀνδρείου καὶ συνετοῦ» κατὰ Ἰωάννην τὸν Ζωναρᾶν, ἀντετάχθη καρτερικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, μέχρις οὗ θαλάσσιος ληρθεὶς ἰατρός τις καὶ οἰκτρῶς βασανισθεὶς, ὑπέδειξε τόπον δι' οὗ οἱ πολέμοι ἠδύνατο νὰ εἰσέλθωσι· καὶ εἰσῆλθον τῷ οὖν διὰ νυκτὸς, διαπράξαντες σφαγὴν δεινὴν τῶν κατοίκων. «Ὁ δὲ γε τούτων στρατηγὸς Δημοσθένης, ὑπὸ πολλῶν κωλυθεὶς Περσῶν κλεισθέντων ζῶν αὐτὸν συλλαβεῖν, τὸν ἵππον ἀναβάς καὶ γυμνὸν τὸ εἶφος ἤρκως, εἰσῶθησεν ἐαυτὸν μέσον τῶν πολεμίων· καὶ πλείστους καταβάλων, διεξέπεσε τῆς πόλεως καὶ διαφυγεῖν ἴσχυσε.» Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἐξηκολούθησαν πορθοῦντες τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· τὰ δὲ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ἐπέστησαν ἤδη κατὰ Σύγκελλον καὶ Ζωναρᾶν, στρατηγὸν ἕτερον Ἑλληνα, ὀνόματι Κάλλιστον, ὅστις, θεωρῶν τοὺς πολεμίους ἀπερισκέπτως διασπαρέντας, ἐπέστη ἄθροον κατ' αὐτῶν καὶ πολὺν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐπενεγκῶν φόνον καὶ πολλὴν ἀναλαβὴν λείαν, ἠνάγκασεν τὸν Σαπῶρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Τότε δὲ καὶ τις Παλμυρηνὸς ἀνὴρ ὀνόματι Ὠδενάθος, ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὰ ἴδια πολεμίων, ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθορὰν οὐδὲν ἦτον μεγάλην, διὸ οὐ μόνον προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ Γαλλικανοῦ στρατηγῶς τῆς ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ αὐγούστου καὶ τοῦ καίσαρος. Ὁ Ὠδενάθος οὗτος δὲν ἦτο Ἑλληνας ἦτο Σύρος ἢ Ἀραβὴ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἡ Παλμύρα ἐξ ἧς ὤρματο, καὶ τοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου κτισθεῖσα, ἦτο πόλις ἀρχαιοτέρα μὲν, ἐπὶ δὲ τῶν Σελευκιδῶν ἐξἑλληνισθεῖσα καὶ ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων Ἑλλήνων κοσμηθεῖσα διὰ ναῶν πολυτελῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων λαμπρῶν. Δολοφονηθέντος δὲ ἐν ἔτει 267 τοῦ Ὠδενάθου, ἐκληρονόμησε τὴν ὄλην κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἀρχὴν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἡ πολυθρήνητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸν ὄλως

ἀρρενωπὸν χαρακτήρα καὶ βίον. Ἡ Ζηνοβία, ζῶντος ἔτι τοῦ Ὀιδενάθου, εἶχε κοιωνῆσαι τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἤδη δὲ μοναρχήσασα ὠρῆανωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ κρᾶμα ἐκείνου τοῦ Ἀσιανοῦ καὶ ἑλληνικοῦ βίου ὑπερ ἐμελέτησε νὰ διασκευάσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, οἱ δὲ διάδοχοι ἐπέτελεσαν, ἐνισχύοντες ἐν αὐτῷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν Ἑλληνισμόν. Ὁ ἱματισμός αὐτῆς ἦτο ἑλληνικὸς ὅμα καὶ Ἀσιανός· εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῆς ὠμιλοῦντο ἢ τε ἑλληνικὴ καὶ αἱ Ἀσιαναὶ γλῶσσαι· ἐνῶ δὲ ἡ αὐτὴ ἐκείνη ἦτο ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον κῆντροπισμένη, κυριώτατος τῆς Ζηνοβίας σύμβουλος καὶ ὑπουργός διετέλεσεν ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγίνος. Ὅτε ἐβασιλεύσεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Κλαύδιος, ἡ Ζηνοβία ἤρχεν ἀπάσης τῆς Συρίας καὶ τῶν πλείστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὠφελήθεισα ἔκ τινος ἐν Αἰγύπτῳ στάσεως, κατέλαβε καὶ ταύτην τὴν χώραν, καὶ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ἐμελέτα ἤδη νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὸ λοιπὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅτε ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκείνος. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἤττηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως, ἐδέησε νὰ ἐκχωρήσῃ τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἔπειτα κατετροπώθη αὐτὴ ἡ βασιλὶς εἰς κρίσιμον περὶ Ἑμसान μάχην καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Παλμύραν, ὅτε δὲ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς εἶναι ἀφευκτος, ἔφυγε κρυφίως ἵνα μεταβῇ εἰς Περσίαν. Συνελήφθη ὅμως καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἐπισταλέντων παρὰ τοῦ Αὐρηλιανοῦ κατόπιν αὐτῆς ἱππέων, καὶ μετ' ὀλίγον κυριευθείσης τῆς Παλμύρας ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ῥώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ταύτης ἀλώσεως τῆς Παλμύρας, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐρείσθη τῆς τε πόλεως καὶ τῶν κατοίκων μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ ἐπανέστησαν οἱ Παλμυρηνοὶ, ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος αὖτις κύριος τῆς πόλεως, τοὺς μὲν κατοίκους ἅπαντας ἠβηδὸν κατέσφαξε, τὴν δὲ λαμπρὰν πόλιν κατέβαλεν εἰς ἔδαφος. Ἐτι δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης ἀλώσεως, εἰ καὶ προσημέθη ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς, ἐθανάτωσεν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φίλους καὶ πρὸ πάντων τὸν περιφανῆ Λογγίνον. Ὁ Λογγίνος, ὅστις παρὰ τινων λέγεται Ἀθηναῖος τὸ γένος, πολὺ πιθανώτερον εἶνε ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Συρίαν. Σπουδάζας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν φιλοσοφίαν, ἐβίβαξεν ἔπειτα ταύτην τε καὶ τὴν ρητορικὴν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἤδη ἀπέδειξε, διὰ τοῦ ὄντως Σωκρατικοῦ αὐτοῦ θανάτου, ὅτι δὲν ἦτο μέχρι λόγων φιλόσοφος, ἀλλ' εἶχε τὴν γενναϊότητα νὰ ἐφαρμόξῃ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τὰ ἀθάνατα τοῦ Πλάτωνος δόγματα. Ἡ Ζηνοβία εἶχεν ἐπὶ τέ-

λους δειχθῆ ἀγνώμων πρὸς αὐτόν. Ἡ γυνὴ αὐτῆς ἡ τσοάκις ἐν πολέμῳ διαπρέψασα, κατεπτοήθη ὅτε εἶδεν ἑαυτὴν αἰγμάλωτον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐπιρρίπτουσα ἅπανσαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λογγίνον. Ὁ δὲ, δὲν ἐμνησικάκησε κατ' αὐτῆς, οὐδὲ κατεδέχθη νὰ ψεύσῃ τοὺς λόγους αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπέθανεν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι αὐτὸς ἦτο τρόνονι τοῦ ὅλου ἐκείνου κράτους ἡ ψυχὴ. «Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῷ ὄψει τοῦ λόγου διακεκριμένου τούτου συγγραφέως θέλει ζῆσει εἰς τοὺς αἰῶνας πλείτερον ἢ τὸ ὄνομα τῆς τε βασιλίδος ἣτις κατηγόρησε καὶ τοῦ τυράννου ὅστις, κατεδίκασεν αὐτὸν,» λέγει ὁ Ἀγγλος Γίββων ὁ μέγας ἱστοριογράφος τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἴσχυσαν νὰ μαλάξωσι τὴν θηριώδη καρδίαν στρατιώτου ἀμαθοῦς, ἀλλ' ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ νὰ ἀνωψώσωσι καὶ ὀχυρώσωσι τὴν ψυχὴν τοῦ Λογγίνου. Μηδὲν ἐκφωνήσας παρέπον, ἐβάδισεν αὐτὸς ἀτάραχος πρὸς τὸν θάνατον, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς τῆς βασιλίδος αὐτοῦ καὶ παραμυθῶν αὐτὸς τοὺς τεθλιμμένους κύττω φίλους.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς μέχρι τοῦ θανάτου
τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου

Οὕτως εἶχεν ὁ ἐν τῇ ἀνατολῇ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Αἱ πόλεις ἦσαν ὅσαι σχεδὸν ἑλληνικαί, ἡ δὲ χώρα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξελληνίζετο, ὅτε, ἐν ἔτει 30 τῆς τοῦ Αὐγούστου μοναρχίας, ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς πρὸ τριῶν ἡμισυ ἑκατονταετηρίδων, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑψώσασα τὴν σημαίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὤρμησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀνατολῆς, οὕτω τὸ χριστιανικὸν θρηῖσκειμα, περιβληθὲν τὴν πανοπλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διαλεκτικῆς καὶ πολιτείας, ὤρμησεν ἔξῃ ἀπὸ τῆς Πα-

λαιστίνης πρὸς κατάκτησιν τῆς δύσεως. Τῶντοι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν βεβαίως πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα. Πρῶτον πάντων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ αἴτιον ὑπῆρξεν ἡ θεία τῶν δογμάτων αὐτοῦ τελειότης· ἠδουκίμησεν ἔπειτα καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι, ἕνεκα τῆς πρὸ πολλοῦ ἀρεσόμενης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων πάλης, εἶχον ἤδη νεκρωθῆ αἱ ἀρχαῖαι δοξασίαι, ἡ δὲ κοινωνία, μάλιστα ἡ λογιωτέρα κοινωνία, ἐστερήθη πάσης πίστεως, καὶ, πλανωμένη ἠθικῶς ἐν ἐρήμῳ ἀυχηροτάτῃ, ἐπεζήτει ὅσιν τινα ψυχικῆς παραμυθίας. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, τοῦ νέου θρησκευματος συνετέλεσε πρὸς τούτοις καὶ ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς κατακτήσεως ἐπιγενομένη συγχώνεσις τῶν διαφόρων τύπων τῆς θεότητος, ἡ προπαρασκευάσασα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάληψιν καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος τῆς Προνοίας εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ὠριμάσει ὥστε ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος», ρητῶς συμπεραίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ ἕτεροι παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, οὐδὲ βόρριοι καὶ νότιοι, ἀλλὰ τὰ πάντα ὑπὸ ἐνὸς λόγου κοσμοῦνται καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπεύονται, ἄλλως ὑπ' ἄλλων ὀνομαζομένων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἦδη, ὁ ἑλληστικισμὸς τῆς Ἀνατολῆς εἰργάσθη ἐπιτυχῶς περὶ τὴν διάνοξιν τῆς λεωφόρου δι' ἧς ἔμελλε νὰ βαδίση ὁ χριστιανισμὸς. Ἀλλὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως διηκόλυνον τὴν διάδοσιν καὶ τὸν διοργανισμὸν αὐτοῦ δύο τινά· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα. Ἡ μὲν ἑλληνικὴ γλῶσσα διττῶς· πρῶτον διότι διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἦτο ἐπιτηδαιοτέρα πάσης ἄλλης πρὸς τὴν δῆλωσιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκευματος δογμάτων· δεύτερον διότι ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἑκατονταετηρίδων, γενομένη ἡ γλῶσσα ὄλων τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐργατικωτέρων τῆς ἀνατολῆς τάξεων, παρέιχεν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα κοινὸν τι διαδόσεως ὄργανον ὁποῖον τὸ θρήσκευμα τοῦτο δὲν ἠθελεν ἔχει ἐάν, μὴ προηγηθείσης τῆς μεταφυτεύσεως ἐκείνης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἠναγκάζετο νὰ μεταχειρισθῆ τῆς ποικίλας τῶν ἐγχωρίων λαῶν διαλέκτους. Πλὴν δὲ τῆς γλώσσης, καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα ἐχρησίμωσαν, καθὰ θέλει ἐξηγηθῆ μετ' οὐ πολὺ, ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐκ τούτου συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐπεκράτησε πολὺ μᾶλλον εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Εἰς τὰς πόλεις συνέδραμον αὐτὸν ἢ τε ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ τε

ἑλληνικὰ πολιτεύματα· ἐνῶ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν ὅπου ἐλάλουντο εἰσέτι ποικίλοι διάλεκτοι, τύποι δὲ καινοτικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ὑφίσταντο προηγουμένως, τὸ νέον κήρυγμα ἐστερεῖτο παντὸς ὀργάνου ἐπιτηδείου πρὸς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν.

Δὲν εἴμεθα ἀποκλειστικοί· καὶ ὁμολογοῦμεν προθύμως ὅτι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν ὡσαύτως ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησις ἐγένετο συγχρόνως μὲ τὴν ἐν Ῥώμῃ ἰδρυσιν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας· αὕτη δὲ ἡ σύμπτωσις ἠθέλησε καὶ μόνη ἰακίσει ἵνα ὑπὸδείξη ὅτι, τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν ἦσαν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα. Ὁ κόσμος εἶχε χρεῖαν διανοητικῆς, καὶ ἠθικῆς, καὶ κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως· καὶ τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης τὰς ἀρχὰς ἀνέλαβεν αὕτη ἡ θεία Πρόνοια νὰ κηρύξη. Ἄλλ' ἵνα διευκολυνθῆ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ διάδοσις, ἀπητήτετο πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πέσωσιν οἱ πολιτικοὶ φραγμοὶ οἵτινες διήρουν τὰ ἔθνη εἰς τὰ ὅποια ἔμελλε πρὸ πάντων νὰ κηρυχθῆ τὸ νέον δόγμα· τὸ δ' ἔργον τοῦτο ἐπεστράφη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ μέρους τούτου τῆς οἰκουμένης πόλιν. Ὡστε ἡ Ῥώμη διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ὑπὸ τὴν ὅποιαν ὑπήγαγε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὰς χώρας ταύτας, συνέδραμεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν τοῦ κόσμου ἐκότητα εἶχε προπαρασκευάσει ἡ ἑλληνομακεδονικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ κράτος αὐτοῦ κατενεκματίσθη· οὐδὲν ἦτον ὅμως, εἰς ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα διάφορα κράτη ἐξηκολούθησεν ἐπικρατοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη ἐνότης διοικητικῆ, στρατιωτικῆ, νομισματικῆ, δικαστικῆ, ἀστικῆ καὶ πρὸ πάντων διανοητικῆ καὶ γλωσσικῆ, ἡ τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληστικισμοῦ ἐνότης, ἣτις δὲν εἶχε χρεῖαν ἐμῆ ἐξωτερικοῦ τινος ἐπιστεγάσματος ἵνα ἀναλάβῃ τὸν τύπον τῆς κοσμοκράτορος μοναρχίας. Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦτο ἐπετέθη ὑπὸ τῆς Ῥώμης· ἀλλ' οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ἅπαντα τὰ ἠθικὰ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης ἐνότητος στοιχεῖα ὑπῆρξαν προῖον τῶν προηγουμένων ἀγώνων τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληστικισμοῦ. Αὐτὸς ἐνώσας τὰ ἔθνη τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, κατέστησεν αὐτὰ δεκτικώτερα εἰς τὸ ν' ἀσπασθῶσι τὰς καινοταμίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς διεγήγησε μεταξὺ τῶν ἀσιανῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν δοξασίῶν τὴν τοσοῦτον ἐπιτηδείαν ἐκείνην εἰς τὴν πρόοδον τοῦ νέου θρησκευματος συγχώνευσιν. Αὐτὸς, ἵνα ἐν δυαὶ λέξεσι συγ-

κεφαλαίωσωμεν ὅσα διὰ μακρῶν ἄλλοτε ἐξεθέσαμεν, ἴδρυσεν τὴν νέαν τοῦ κόσμου μητρόπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἣτις συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ θρησκευάματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, γνησιόγητος ἐν αὐτῇ ἀγορὰ καὶ βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ Πάνθειον τοῦ κόσμου, καὶ δεξαμένη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὴν τε συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, τὸ τε μουσεῖον τῶν Ἑλλήνων, τὰς τε σχολὰς τῶν χριστιανῶν, ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τινί, ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ ἀπερθεὸς τῆς νέας ἀληθείας χρυσός.

Καὶ ἔπειτα τὸ ἄμεσον τῆς κηρύξεως, τῆς ἐρμηλείας καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανον ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ἄλλως γενέσθαι. Καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνική. Ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἐμπόριον ἑλληνιστὶ διεξήγετο. Μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διενήργουν τὰς συναλλαγὰς. Αὐτὴ ἡ Παλαιστίνη εἶχε κατὰ μέγα μέρος ἐξελληνισθῆ. Τὰ πάντα λοιπὸν εἶχον παρασκευασθῆ ἵνα διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης λαλήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ πρῶτοι ἐπτὰ τῆς ἐκκλησίας διάκονοι, Φίλιππος, Πρέξορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, Νικόλαος, καὶ ἐπὶ πάντων ὁ Στέφανος, ὁ πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μάρτυς, ὑπῆρξαν ἑλληνισταί, ὁ ἑστὶν ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις, διατελέσας κατ' ἀρχὰς φοβερός τῆς νέας θρησκείας διώκτης, ἠγωνίσθη ἔπειτα ὡς οὐδεὶς ἄλλος ὑπὲρ αὐτῆς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐγεννήθη εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, εἰς πόλιν δηλαδὴ τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἐξημίζοντο ὡς ὀνομαστότεραι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ σχολῶν. Εἰς Ταρσὸν λοιπὸν ἀνετράφη ἑλληνικῶς. Ναὶ μὲν ἔπειτα συνεπλήρωσε τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ραβδονικὰς τῆς πόλεως ταύτης σχολὰς ἤμαζεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ὡς βεβαιουσι ρητῶς ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις. Ἐντεῦθεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ τοι ἦτο ἑβραϊκῆς καταγωγῆς, συμφωκιδῶθη ἐπὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως, ὥστε αἱ παρατηρηθεῖσαι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ρήσεις τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Μενάνδρου εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται. Τὰ Ἐθαγγέλια (τοῦλάχιστον ὅπως ἔχουσιν αὐτὰ νῦν ὅλοι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι.) αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, ἡ Ἀποκάλυψις, πάντα τὰ ἔργα τῶν πρῶτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, πάντες εἰ κινῶνες οἷς ἔθεντο αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἐδιδάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐντὸς τῶν τριῶν πρῶτων ἑκατονταετηρίδων ὅλοι σχε-

δὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀποικία ἑλληνικαί. Βραδύτερον, μάλιστα ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ Ῥώμη κατέστη τῶντιν ἡ μητρόπολις τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους, τοὺς κρίσιμους τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ χρόνους, ὁ πρῶτος αὐτοῦ κήρυξ, λειτουργός, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνισμός.

Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἐμελλε νὰ ἀναμορφωθῆ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς ὁ κόσμος, ἐπιστεύθη κατὰ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην καὶ τὴν παρακειμένην Συρίαν, ὅπου καὶ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Δαμασκού, τῆς Βερροῖας, τῆς Ἀντιοχείας ἰδρύθησαν ἐκ πρῶτης ἀφετηρίας ἐπιφανεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Συγχρόνως σχεδὸν ἤμαζαν καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπτὰ ἐκκλησίαι τὰς ὁποίας περιέγραψε καὶ ἀπηθανάτισεν ἡ Ἀποκάλυψις. Αἱ ἐπτὰ αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἡ ἐν Ἐφέσῳ, ἡ ἐν Σμύρνῃ, ἡ ἐν Περγᾶμῳ, ἡ ἐν Θυατείροις, ἡ ἐν Σάρδεσιν, ἡ ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ ἡ Λαοδικέων ἐκκλησίαι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ νέον θρησκεῦμα ἤρχισε νὰ διαδίδεται ἀφ' ἐνὸς εἰς Κύπρον, εἰς Κρήτην, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καθ' ἃ δὲ πρὸ μικροῦ εἶπομεν, οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ ἐνήργησε μετὰ πλείονος συνέσεως, δραστηριότητος καὶ ἐθελουσίας ἢ ὅντως θεόπνευστος Παῦλος. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπίστολοι δὲν ἐκήρυττον τὸν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους· οἱ δὲ μὴ Ἰουδαῖοι, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, ὤφειλον προηγουμένως νὰ πρεσβεύσωσι τὸ μωσαϊκὸν θρησκεῦμα. Τὸ πνεῦμα τοῦ νέου κηρύγματος ἦτο ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τοσοῦτον ἀποκλειστικόν, ὥστε ὅτε ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐν Καισαρείᾳ ἀλλοφύλου χριστιανοῦ Κορνηλίου καὶ συνέφαγε μετ' αὐτοῦ, παρὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ ἐν τῷ Λευιτικῷ διατεταγμένα, οἱ Ἰουδαῖοι Χριστιανοὶ ἤλεγξαν τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο, ἀξιοῦντες ὅτι πρὸς ἄνδρα ἀκροβυστίαν ἔχοντα εἰσῆλθε καὶ συνέφαγεν αὐτοῖς. «Ὁ δὲ μόλις ἠδυνήθη ν' ἀπολογηθῆ λέγων, ὅτι ἐπραξε τοῦτο ὑπέικων εἰς φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ ἐπανειλημμένως εἰπούσαν πρὸς αὐτὸν «Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μοὶ κοῖνον.» Οὕτω λοιπὸν δέσμιον ἐντὸς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἤθελον νὰ ἐγκλείσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέγη μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος «Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν»

ἐξαπεστελῶ σε» καὶ ἐκήρυξεν ὁ Παῦλος· «οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑβραίῳ· οὐκ ἐν δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ· οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλῃ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» ὁ χριστιανισμὸς διέοπασε τοὺς φραγμοὺς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ περιορίσῃ αὐτὸν ὁ ἰουδαϊσμός, καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα ὄντως οἰκουμενικόν, ὁ δὲ νέος ἀπόστολος ἀπέβη, ὡς καὶ ὠνομάσθη δικαίως, διδάσκαλος ἐθνῶν, ὅπερ ἐστὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴ Ἰουδαίους, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης. Γεγονὸς μέγα! Τὸ νέον κήρυγμα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς εὐγενεστάτους πόθους καὶ τὰς ἠθικὰς, μέχρι δὲ τινας καὶ τὰς ὑλικὰς χρείας ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος· ἐνῶ τὸ ἰουδαϊκὸν θρησκειομαθὲν διὰ πολλοὺς λόγους ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἦτο τοσοῦτον προσηλωμένον εἰς τὰ ἡθῆ καὶ εἰς τοὺς τύπους τοῦ ἰδιδάκτοντος αὐτοῦ βίου, ὥστε ἀπέφευγε πᾶσαν πρὸς τοὺς ξένους οἰκειότητα ὡς μiasματικήν· οἱ δὲ ξένοι ἀνταπέδιδον εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἴσα, μισοῦντες αὐτοὺς καὶ ἀπεχθανόμενοι· ἐντεῦθεν σφόδρα εὐάριθμοι ὑπῆρξαν οἱ διὰ τῆς περιτομῆς γενόμενοι πλήρεις καὶ ἀκριβεῖς προσήλυτοι. Ἄν λοιπὸν ὑπερίσχυεν ἢ κατὰ πρῶτον τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι διὰ νὰ γίνῃ τις χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ ἦναι ἢ νὰ γίνῃ Ἰουδαῖος, ὁ χριστιανισμὸς ἤθελεν ἀπαντήσῃ περὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ἀνυπέβλητα προσκόμματα. Καὶ ἀπέδειξεν τούτου πρόχειρος, ὅτι ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία, πρὸ αἰῶνων ὑπάρχουσα καὶ ὁμολογουμένως ἀνωτέρα οὐσα παντὸς ἄλλου πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματος, οὐδέποτε ὅμως προσωκειώθη τὴν συνείδησιν τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος. Ναὶ μὲν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη παρέμεινεν ὡς βᾶσις τοῦ νέου θρησκειομαθῆτος, ἡ δὲ γνῶσις αὐτῆς ἀπέβη ἀπαραίτητος πρὸς τὴν τῶν νέων Γραφῶν κατάληψιν· ἀλλ' ἡ μελέτη αὐτῆ ἀπηλλάγη ἤδη τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐκεῖνων διατυπώσεων καὶ ὑποχρεώσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ μωσαϊκὸν δόγμα περιεστάλη ἀείποτε ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς.

Πρὶν λαλήσῃ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὁ Παῦλος ὠνομάζετο Σαῦλος· ἀλλὰ, διὰ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν καὶ τὴν στενοτέραν σχέσιν ἣν πρόέκειτο νὰ λάβῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, κάλλιστα γινώσκων ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν ἐκεῖνο ὄνομα τὸ ὅποιον συνέπιπτεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν νὰ σημαίνῃ τὸν ἀβρόν, τὸν μαλθακόν, κακῶς ἤθελεν ἠχῆσαι εἰς τὰ ὦτα τῶν πολυπληθεστέρων ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὁ νέος ἀπόστολος μετωνόμασεν

ἑαυτὸν Παῦλον, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ἅμα ποικίλας καὶ μακρὰς ὁδοπορίας κατὰ τὴν Συρίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Κύπρον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπιτελῶν ἀπανταχοῦ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἀποστολήν καὶ ἰδίως τότε ἰδρύσας τὰς γαλιτικὰς ἐκκλησίας. Τελευταῖον περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος διέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη ἐνταῦθα Φιλίππους καὶ Θεσσαλονίκην καὶ Βέρροϊαν. Εἰς ἕλας τὰς πόλεις ταύτας ἐπορεύετο τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ἀναγγέλλων αὐτοῖς τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πολλοὶ μὲν πειθόμενοι ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἐξαιρέτως δὲ Ἕλληνες οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα γυναῖκες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ἀλλ' οἱ πολλοὶ Ἰουδαῖοι, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς τοὺς ἄρχοντας ὡς πράττοντα ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος καὶ βασιλέα ἕτερον εἶναι λέγοντα, Ἰησοῦν. Ἰδίως εἰς Φιλίππους ὁ Παῦλος ἐδάρη δημοσίᾳ ἀδικαστος, καὶ τοι Ῥωμαῖος πολίτης ὑπάρχων, καὶ εἰς φυλακὴν ἐβλήθη, ἀφ' ἧς ἐξῆλθε διὰ θαύματος. Ὁμοίως δὲ καταδιωχθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ τε καὶ ἐν Βέρροϊᾳ, ἦλθε τότε ἐνταῦθα, εἰς Ἀθήνας. Ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ ἀρχαίου θρησκειομαθῆτος ἀπαρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὐσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβασμένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καὶ τινες ἔλεγον, τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, ξένων δαμιονίων δοκεῖ κατασγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐαγγελίζετο. Ἐπιλαθόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον λέγοντες, δυνάμεθα γινῶναι, τίς ἢ καὶνὴ αὐτῆ ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχῆ; ξενίζοντα γὰρ τίνα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βραβυόμεθα οὖν γινῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Σταθεῖς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἄρειου πάγου, ἔφη, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὑρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ἀγνώστω θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τις, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἐνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος

ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὅρισας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφῆσαι αὐτὸν καὶ εὐροῖεν, καὶ τοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.» Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τῶν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν· διότι ἔστηρεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ὧ ὤρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκουσάντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.»

Εἰς Ἀθήνας δὲν διέτριψεν, ὡς φαίνεται, πολὺ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἂν καὶ ἐντεῦθεν λέγεται παρὰ τινῶν γράψας τὰς δύο αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Ἄλλοι ὅμως ἀξιῶσιν ὅτι αὐταὶ ἐγράφησαν ἐκ Κορίνθου ἢ καὶ ἐξ Ἐφέσου. Ὅπως δὲ ποτε ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον καὶ κατέλυσε ἐκεῖ παρὰ τινι Ἰουδαίῳ, ὅστις ὀνομαζόμενος Ἀκύλας, εἶχεν ἔλθει προσφάτως ἐξ Ἰταλίας, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος εἶχεν ἐξώσει ἤδη ἐκ τῆς Ρώμης ὅλους τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς Κόρινθον, καθὼς καὶ προηγουμένως εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, διελέγετο ὁ Παῦλος ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον. Ἀντιτασσομένων δὲ τῶν Ἰουδαίων καὶ βλασφημούντων, ὁ Παῦλος ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς· τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν καθαρὸς ἐργῶ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη ἵστασθαι· καὶ ἐτρέπη ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἰουδαῖοι ὁμοθυμαδὸν ἐνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ βῆμα Γαλλίου τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, ἔτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναστῆθαι τοὺς ἀνθρώπους σέβασθαι τὸν Θεόν. Ἐνῶ δὲ ὁ Παῦλος ἠτοιμάζετο νὰ ἀπολογηθῆ, εἶπεν ὁ Γαλλίαν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ραδιούργημα πονηρὸν, ὧ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμεν ὑμῶν· εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ δογμάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὕψεσθε αὐτοῦ· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.» Τὸ γὰρ γινόντος τούτου, τὸ ὅποιον διέσωσαν εἰς ἡμᾶς αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων.

μαρτυρεῖ πόσον ἐν γένει οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἐπλανήθησαν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολλὸν χρόνον ὑπέλαβον αὐτὸν ὡς ἀπλήν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ αἵρεσιν, διακρινομένην ἀπὸ τούτου διὰ δογματικῶν τινῶν μόνον λεπτολογιῶν· καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ νέον δόγμα, ἢ μᾶλλον περιφρονοῦντες αὐτὸ, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ κατανοήσωσι τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας προεκήρυττε καὶ διέδιδεν ἀπανταχοῦ γῆς, ἐνῶ οἱ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὀπαδοί, διὰ τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτῶν πνεῦμα, παρέμενον ἀκοινωνῆτοι εἰς τὰς διαφόρους χώρας ὅπου διεσπαρμένοι διέτριβον.

Μετὰ δεκαοκτῶ μηνῶν διαμονὴν εἰς Κόρινθον, ὁ ἀπόστολος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν ἀφ' οὗ πολλοὺς ἐποίησε προσηλύτους ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἐξηκολούθησε δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖ Ἰουδαῖός τις χριστιανὸς, Ἀπολλῶς ὀνόματι, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, ἀνὴρ λόγιος καὶ περὶ τὰς γραφὰς ἐμπειρότατος. Ἄλλ' οὐδ' ὁ ἀπόστολος ἐλησημόνησε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας· μετὰ τινα χρόνον ἦλθεν αὐθις εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ἐπεμψε πρὸς Κορινθίους τὸν Ἕλληνα Τιμόθεον, μαθητὴν αὐτοῦ φίλτατον, καὶ δύο ἐπιστολάς ἵνα καταπαύσῃ τὰς διενέξεις αἰτινας ἐτάρακτον τὴν νεοσύστατον ἐκείνῃν ἐκκλησίαν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. «Ἐδηλώθη μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ἔγραψεν, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσὶ. Λέγω δὲ τούτο ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;» Ἐλέγχει δὲ αὐτοὺς μετὰ ταῦτα διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν κακοήθειαν· καὶ προτρέπει νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν τοὺς περιπίπτοντας εἰς τοιαῦτα ἁμαρτήματα· καὶ παρακινεῖ, ὅσῳκις ἔχωσι διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους, νὰ μὴ ἐνάγωσι τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ πᾶσιν ἀποκρίνεται εἰς διάφορα πρὸς αὐτὸν γενόμενα ζητήματα περὶ τῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν. Οὐδὲν ἤττον δὲ ἀξιωμακείμενα εἶναι ὅσα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν δύο ἐκείνων πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν, μετὰ δικαίας τῆ ἀληθείᾳ ὑπερηφανείας, λέγει περὶ τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων οὓς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγωνίσθη καὶ ἐκινδύνευσε πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθείας· «ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὲρ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρίς ἐρραβδίσθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα· ὁδοιπορίας πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γέ-

νους, κινδύνους ἐξ ἔθνων, κινδύνους ἐν πόλει, κινδύνους ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνους ἐν θαλάσῃ, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάναις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πρῶταίς, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι· χωρὶς τῶν παρεκτός, ἢ ἐπισύστασις μου ἢ καθ' ἡμέραν, ἢ μέρος μὲν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς πικραδολίξεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῶμαι.» Ὅποιον πῦρ ἐνεργείας, ὁποῖας εὐγλωττίας χειμαρρὸς! Δὲν νομίζετε ὅτι ἀκούετε τὸν Δημοσθένην ἀγωνιζόμενον νὰ συναγείρῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ Φιλίππου; Διότι ἐπὶ τὸν Ἰουδαῖον ἐκείνον ἐπεφύσησαν δύο πνεύματα· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάξων αὐτῷ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὅλοι, ἴσοι ὄντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦνται νὰ κοινωνήσωσιν ἀμέσως τῶν δογμάτων τοῦ εὐαγγελίου· καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικόν, τὸ διδάξων αὐτῷ πῶς ἔχει νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ στηρίξῃ, νὰ διασῶσῃ τὰ δόγματα ταῦτα.

Διὰ τοιούτων ἀγῶνων καὶ κινδύνων ἰδρύθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὰς ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὰς χώρας. Περὶ τῆς τύχης καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους, ἔχουμεν ὀλίγας ἀσφαλεῖς εἰδήσεις. Λέγεται ὅτι ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τὸ εὐαγγέλιον εἶχε κηρυχθῆ πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρις Ἰσπανίας, ἀλλ' ἄγνωστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἧσοι ἐπίστευσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ νέον δόγμα. Ἐκ τεκμηρίων μόνον τινῶν συναγεται, ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς πρῶτας ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανισμὸς ἐπέτυχε πολὺ πλείονας ὁπαδοὺς εἰς τὴν ἐν τῇ ἀνατολῇ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑστίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Λουκιανὸς λ. γ. εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτοῦ ἢ ψευδομαντίν, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ χριστιανῶν καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Τραϊανόν, ἔλεγε τοὺς χριστιανούς πολυαριθμούς ὄντας οὐ μόνον ἐν τῷ Πόντῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, ἐνῶ, καθόσον ἠξέυρομεν, οὐδαμῶς γίνεται λόγος περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὁπαδῶν τοῦ νέου θρησκευματος. Καὶ ἄλλοθεν δὲ εἰκόζομεν ὅτι ὀλίγος ἦτο τούτων ὁ ἀριθμὸς μέχρις αὐτῆς τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος. Τῷ ὄντι, ἐπὶ τῶν δεινῶν διωγμῶν, τῶν γενομένων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐντὸς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, τὸ μνηολόγιον τοῦ Βασιλείου μνημονεύει ἀναριθ-

μήτων χριστιανῶν λαβόντων τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς Καισάρειαν, εἰς Συμόρην, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς νήσους Κρήτην καὶ Κύπρον, ὀλίγους δὲ ἀναφέρει τοὺς ἀνταλλάξαντας τὸ ζῆν ἀντὶ τῆς εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν ἐπιμονῆς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα παρέχουσιν ἡμῖν ἐνδειξὴν τινα περὶ τοῦ πόσου ἄρα ἦσαν τότε οἱ χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὅθεν εἰς μάτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπεχειρήσαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἀναλογία αὐτῶν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρους περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κρατίσχυσε πολιτικῶς τὸ νέον θρησκεῦμα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ἄλλος μὲν ἠξίωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπέτελουν τὸ ἡμισυ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλος τὸ πέμπτον, ἄλλος τὸ δωδέκατον καὶ ἄλλος τὸ εἰκοστόν. Αὐτὴ ἕως αὕτη ἡ διαφωνία ἐμφαίνει ὅπως αὐθαίρετα εἶναι τὰ δίδόμενα ἐπὶ τῶν ὁμοίων στηρίζονται οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν τοσούτου μᾶλλον αὐθαίρετα, ὅσον πρὸ πάντων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸς οὐδ' αὐτὸς ὁ ὅλος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πληθυσμὸς.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι, διὰ τὴν ἀποφασίσην ὁ μέγας Κωνσταντίνος νὰ συμμάχησῃ μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἀναφανδὸν τὴν προστασίαν τοῦ νέου δόγματος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις αὐτῶν, τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἦτο ἤδη μεγαλύτερα τῆς τῶν ἀντιπάλων δυνάμεως· μεγαλύτερα, ἂν ἔχι ἀριθμητικῶς, τοῦλάχιστον ἕως κοινωνικῶς καὶ ἠθικῶς. Τὴν δὲ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ὑπεροχὴν ἐπήνεγκον ποικίλα αἴτια. Ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς δόγμα, ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῶν χερῶν, τῶν ὀρφανῶν πρόνοια, ὑπὲρ ὧν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ὁπῆρχον ἴδιον ταμεῖον καὶ ἴδιοι ἐπιμεληταί, οἱ καλούμενοι διάκονοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅλοι αὐταὶ αἱ σωτήρια ἀρχαί, ἀρεταί, δοξασίαι, ἂν δὲν ἀνεμόρφωσαν ἠθικῶς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, συνετέλεσαν ἕως εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι πολλῶν τὸ φρόνημα, νὰ κρατύνωσι πολλῶν τὰς ψυχὰς, νὰ ἐξευγενίσωσι πολλῶν τὸν βίον καὶ ἐν γένει εἰς τὸ νὰ διαχύσωσι θαυματουργὸν δύνάμιν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοινωνίας· ἐνῶ ἡ ἀρχαία ἐμαραινέτο ὑπὸ ἀλόγου εἰδωλολατρείας, ἢ ἀγόνων φιλοσοφικῶν συζητήσεων, ἢ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἣν ἐπήγαγεν ἡ ἔλλειψις πάσης θρησκείας.

Ἄλλὰ παρεκτός πάντων τούτων, ἐνίσχυσε παραδόξως τὴν νέαν κοι-

νωμίαν ὁ πολιτικὸς ὄργανισμὸς ὃν πρωϊμώτατα ἔλαβον αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ὁ ὄργανισμὸς οὗτος κατ' ἀρχὰς ἦτο δημοκρατικώτατος. Πᾶσα ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν ἀνδρας τινὰς, οἵτινες καλούμενοι πρεσβύτεροι, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ αὐτῆς πράγματα. Μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦς καὶ πρὸ τοῦ τέλους ἔτι τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν πολυαριθμότεραι, αἱ ὑποθέσεις ποικιλώτεραι, τὰ συμφέροντα μεγαλύτερα, τὰ πάθη σφοδρότερα, κατέστη ἀπαραίτητος ἰσχυρότερα τις περὶ τὴν διοίκησιν αὐτῶν ἀρχή, ὥστε οἱ προϊστάμενοι τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων ἐπίσκοποι, προσφκειώθησαν κατὰ μικρὸν ὀλόκληρον τὴν ἐξουσίαν, ἐθεώρησαν τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ἀπλοὺς συμβούλους καὶ ἀπέτελεσαν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν ἰδίαν ἱερατικὴν τάξιν, τὸν καλούμενον κληρὸν, ὅσπερ ὡς τοιοῦτος διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἦτοι τῶν λαϊκῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν κυρίων αὐτῶν ἱερατικῶν καθηκόντων, οἱ ἐπίσκοποι εἶχον ἔκτοτε τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ἀπεφάσιζον πρὸς τούτοις περὶ ὄλων τῶν διαφορῶν ὅσας οἱ χριστιανοὶ δὲν ἤθελον γὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὸ βῆμα δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Ἀποθανόντος τοῦ ἐπισκόπου, ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας νέος πρόεδρος, λαμβανόμενος ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσα ἐκκλησία ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ πολιτείαν ἐντὸς τῶν κυριωτάτων πόλεων τοῦ κράτους.

Ἐπειτα περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι ἐκείναι αἱ ἐκκλησίαι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ γὰ συνθεθῶσι μετ' ἀλλήλων δι' ἐπαρχιακῶν σὺν ὁδῶν. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς, ἐν ἕαρι καὶ ἐν μετοπῶρῳ, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἐλάμβανον τὴν γνώμην διακεκριμένων τινῶν ἱερέων καὶ ἐξέδιδον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πιστῶν, ἀποφάσεις, τοὺς λεγομένους κανόνας, δι' ὧν ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτατα κεφάλαια τῆς πίστεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Κατ' ὀλίγον αἱ τοπικαὶ αὗται σύνοδοι ἤλθον εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀνθροκινούσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τὰς ἀμοιβαίας πράξεις, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε γὰ λάβῃ τὸ σχῆμα μεγάλης αὐτοτελοῦς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ἐχουσῶν ἰδίαν περιουσίαν, νομοθεσίαν καὶ ἐνέργειαν. Οὐδὲ περιορίσθη εἰς ταῦτα ὁ ὄργανισμὸς οὗτος· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως, πάλιν δὲ ἐκ τῶν μητροπόλεων τινὲς ἔλαβον προέχουσάν τινα ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τάξιν διὰ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν ἐν αὐ-

ταῖς χριστιανῶν, διὰ τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων ὅσους ἀνέδειξαν καὶ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς ἀπραινεστέραν διατήρησιν τῆς πίστεως. Αἱ προέχουσαι ἐκεῖναι τῶν μητροπόλεων ὠνομάσθησαν ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι· ἦσαν δὲ τοιαῦται ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι ἐν μὲν τῇ δύσει ἡ Ῥώμη, ἐν δὲ τῇ ἀνατολῇ τὰ Ἱερουσόλυμα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἐφεσος καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐπὶ τέλους, πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι διετέλουν ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλογραφίαν, ὥστε κοινὸς τις δεσμὸς συνήπτεν αὐτὰς ἀπὸ Βρετανίας μέχρι Περσίας.

Ὁ πολιτικὸς οὗτος ὄργανισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι γεγονός προυδαιότατον ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ ὄργανισμὸς οὗτος προέκυψεν ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐνθ' οἱ θρησκευτικῶν τύποι τοῦ νέου δόγματος ἐλήφθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἰουδαϊκοῦ θρησκευματος, οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ τύποι προέκυψαν προδήλως ἐκ τῶν σπλάγγων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξάγεται, εἰμὴ ἡ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δήμων ἐκκλησία· τὸ δὲ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων, ἡ βουλὴ· οἱ δ' ἐπίσκοποι, τῶν ὀπίων τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ὡσαύτως ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος, ἦσαν οἱ ἄρχοντες τῶν νέων τούτων δήμων αἱ δ' ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, αὐτὰ τὰ πάλα ποτὲ κατὰ ἔθνη συνέδρια. Ἀπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι θεσμοὶ ἐσώζοντο εἰς ἐτι ἐν τῷ ἔθνικῳ τῶν Ἑλλήνων βίῳ. Αἱ πόλεις εἶχον εἰς ἐτι τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, τὰς βουλὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν· εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Πausανίου τοῦ περιηγητοῦ, ἦτο ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ὑφίσταντο εἰς ἐτι ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ τὰ κατὰ ἔθνη συνέδρια, τὸ ἀρχαῖον, τὸ ἀμφικτυονικόν, τὸ βοιωτικόν· ὡσαύτως καὶ ἐν Ἀσίᾳ συνήρχοντο ἐτι ἐκ διαλειμμάτων, τὸ κοινὸν Ἰλιέων, τὸ κοινὸν Ἀσίας, τὸ κοινὸν Βιθυνίας. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι εἶχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολὺ πλείονα ζωὴν ἢ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι· καὶ ὅτι μάλιστα ἀποδεικνύει ὁπόσον ἡ τύχη τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξηρτήθη ἐκ τῆς τύχης τοῦ ἔθνικοῦ, εἶναι τοῦτο ὅτι ἐκεῖ ὅπου οἱ ἔθνικοι θεσμοὶ διετέλουν ἐτι ἀμυάζοντες, ὅ ἐστιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ἤκμασαν καὶ οἱ χριστιανικοὶ· ἐκεῖ δὲ ὅπου εἶχον ἤδη μαρῶν ὅ ἐστιν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἐκεῖ καὶ οἱ χριστιανικοὶ βραδέως ἐπρόκοψαν. Ὅπως δὴ ποτε, καθὼς εἶδομεν ἤδη καὶ θέλομεν κάλλιον ἰδεῖ προΐοντος τοῦ λόγου, ὁ μὲν πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ἑλληνισμὸς ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δημοκρατικῶς, διὰ τοῦ χρόνου δὲ περιεβλήθη

ἀριστοκρατικὸν χαρακτήρα, μάλιστα ἀφ' ἧς ἰδρῦθη ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικὴ μοναρχία. Ἄλλ' ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἠλλυιώθη ἐπὶ τῷ ἀριστοκρατικώτερον ἢ διοίκησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέποτε οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον καθ' ὅλοκληρίαν ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς αὐτῆς εἴδας καὶ ἐτι ὀλιγώτερον τὴν γλώσσαν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐμβέληματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων δορυφορούμενον ἴσχυσε καὶ ἐπεκράτησε τὸ νέον θρησκευμα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ δι' ὧν συνηρμολογήθη οὕτω καὶ συνεδέθη ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς μετὰ τοῦ ἀρχαίου. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰ ἐν τῇ δύσει γενόμενα! Ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἡ ἐκκλησία τάχιστα ἀπέβαλεν οὐ μόνον τὸν δημοκρατικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν ἀριστοκρατικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον, εἰς τὴν μοναρχικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Πλὴν τούτου, τὰ σχηματισθέντα ἐν τῇ Δύσει νέα ἔθνη ἐμόρφωσαν κατὰ μικρὸν νέα γλωσσῶν ἰδιώματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον διάφορα τῆς λατινικῆς εἰς ἣν τὸ πρῶτον διεδόθη αὐτόθι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἦτις δὲν ἔπαυσεν οὕσα ἡ ἱερά καὶ ἐπίσημος τοῦ θρησκευματος γλώσσα. Ἐντεῦθεν καὶ λόγῳ τῆς γλώσσης καὶ λόγῳ τοῦ ὄργανισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ἐν τῇ Δύσει χριστιανισμὸς καθήνηται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας γράμμα νεκρὸν διὰ τὸ μέγα τοῦ λαοῦ πλῆθος, ἐνῶ ἐν τῇ ἀνατολῇ διετέλεσεν αἰετοῦτε συμφωκωμένος μετὰ τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ζωτικωτάτων, πολλάκις δὲ τὸ ζωτικώτατον τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἑλλησιν.

Ἄλλ' ἐπιανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν, ἰδίως εἰς τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὰς χώρας δηλαδὴ ὅπου τὸ μυστήριον τῆς μετεμψυχώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νέον βίον ἐτελεῖτο ζωτικώτερον. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἰδίως ὁ πολιτικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμὸς ἐπήνεγκε κατὰ μικρὸν τὸ παράδοξον τοῦτο ἀποτελέσμα, ὅτι κατὰ πᾶσαν σχεδὸν πόλιν ὑφίσταντο ἤδη διπλαῖ ἐκκλησίαι, διπλαῖ βουλαί, διπλαῖ ἀρχαί, αἱ μὲν τῶν ἀπίστων, αἱ δὲ τῶν χριστιανῶν. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἰσχυρότεραι, ἀλλὰ προΐοντος τοῦ χρόνου καὶ τοὶ ἀπολαμβάνουσαι τὴν ποικίλην τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας προστασίαν, ἐπὶ μᾶλλον ἐχαλαροῦντο καὶ ἐμαραίνοντο, αἱ δὲ χριστιανικαὶ τάνανθα, καὶ τοὶ ἐπὶ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῶν πέρων καὶ δυνάμεων ἐρειδόμεναι, ἐπρὸς ἀπλασσιάζοντο καὶ ἐκρατύνοντο. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Οὐδεμία ὑλικὴ δύναμις ἰσχύει νὰ ἀναπληρώσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ

τὴν ἐπίδοσιν παντὸς κοινωνικοῦ σώματος ἠθικῶν προσόντων, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὰ ἠθικὰ προσόντα κατασκευάζουσιν ἐπὶ τέλος τὴν ἀναγκάσαν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ὑλικὴν δύναμιν. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ κοινωνία ἐσωζεν ὡς εἶδομεν τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ἰσχύος· καὶ ὅμως ἦτο ἀσθενὴς διότι, ἀπεστερημένη ἀποχωρῶντος ἠθικοῦ ἐρείσματος, ἐπλανᾶτο ἀσκόπως ἐν τῷ βίῳ καὶ δὲν εὗρισκε παραμυθίαν τινὰ εἰμὴ ἐν ταῖς ὑλικαῖς ἀπολαύσεσιν. Οἱ δεσμοὶ αὐτῆς εἶχον παραλύσει, ἡ δὲ ἀπόλυτος τῆς Ρώμης μοναρχία, ἡ φυσικὴ αὐτῆς προστασία, οὔτε τὰς ἀδυνατεῖς ἐπέδρασε ἢ δύνατο ὀριστικῶς νὰ καταπαύσῃ, οὔτε νὰ ἀναγκάσῃ τὰς ξενικὰς ἐπίδρομάς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ταύτης ἀναρχίας, αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁσείεις τινὲς ἐρήμου ἀχυμηρᾶς, παρίστων θέαμα παντάπασιν ἄλλοιον. Ἐνῶ κύκλω αὐτῶν οἱ νόμοι παρέλθον, ἐνῶ πολυάριθμοι αὐτοχειροτάνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουσαν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη καταπάτουσαν καὶ καταπερπόλουσαν πόλεις καὶ χώρας, ὁ χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ. Αὐτὸς μόνος εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀμετακινήτους· αὐτὸς μόνος ἠσθάνετο ἑαυτὸν προστατευόμενον, συνεχόμενον, χειραγωγούμενον· αὐτὸς μόνος ἐν τῷ γενικῷ ἐκείνῳ κατακλυσμῷ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει τὸν οὐρανὸν καταπίπτοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τὴν γῆν σχιζομένην ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καθ' ἑκάστην πόλιν ὑπῆρχεν ἀνθρωπὸς τις σεβαστὸς τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἦτο ἀναμφισβήτητον παρὰ τῇ μᾶλλον ἐνεργῳ, τῇ μᾶλλον ζωτικῇ μερίδι τῆς κοινωνίας· ἀλλ' ὁ ἀνθρωπὸς αὐτὸς δὲν ἦτο οὔτε τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου ὁ ἄρχων, οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐπίτροπος· ἦτο ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος. Κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν ὑπῆρχε κοινὸν τι αἶσθημα δι' οὗ συνεδέοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ χρησφότεροι κάτοικοι τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως· ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο δὲν ἦτο οὔτε ἡ μαρναθεῖσα ἀρχαία εἰλοπατρία, οὔτε ἡ οὐδὲν ἤττον ἐκλιπούσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀφοσίωσις· τὸ αἶσθημα τοῦτο ἦτο ἡ πρὸς τὰς ἀρχὰς, τὰς ἀρετὰς, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ νέου δόγματος πίστις. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ρητορικὴ, αἱ πρὸ καιροῦ ἀποβαλοῦσαι τὸ πάλαι ἀξίωμα καὶ κράτος, ἀνεφαίνοντο νῦν αὐθις ζωηφόροι καὶ λαμπραὶ ἐπὶ ἀμβώνων οἵτινες διεδέχθησαν μὲν τὸ βῆμα τῆς ἀγορᾶς, ἀνήρπασαν δὲ τὰ ἀκροατήρια τῶν σοφιστικῶν θρόνων. Δύο ἐνὶ λόγῳ κοινωνίαι, ἡ μὲν νεάζουσα ἡ δὲ θνήσκουσα, συνυπῆρχον καὶ συνυφίσταντο ἐκ παραλλήλου· ἦτο δυνατὸν ἄρα γε νὰ

διαβιώσωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ; Οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν κατ' ἀρχάς, ὡς εἶδομεν, ἀδιαφορίαν τινα πρὸς τὸ νέον δῆγμα· ἀλλ' ἢ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν πᾶλη κατέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπόδραστος. Καὶ τριόντι ἢ πάλῃ αὕτη ἤρξατο πρωϊμώτατα.

Πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Νέρων, ἐπεδείξατο καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς τὴν ἀκριβήτητα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης βασιλείας ἐν ἔτει 64 μ. Χ. πυρκαϊὰ μεγάλη, ἐπὶ ἕξ ἡμέρας καὶ νύκτας ἐπὶ διαρκέσασα, ἀπετέφρωσε τὸ πλεῖστον τῆς Ῥώμης μέρος, ὁ δὲ δῆμος τῆς πόλεως ταύτης ὑπώπτευεν ὅτι παραίτιος τῆς πυρκαϊᾶς ἐγένετο ὁ Νέρων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δυνηθῆ οὕτω ν' ἀνοικοδομήσῃ λαμπροτέραν τὴν πρωτεύουσαν τῆς οἰκουμένης, ὁ αὐτοκράτωρ θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κατ' αὐτοῦ ἐξεγερθὲν ἔνεκα τῆς ὑπονοίας τούτης μῖσος, κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς ὡς διαπράξαντας τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Καὶ ἀποδείξεις μὲν δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ χριστιανοὶ καταδικάσθησαν διὰ τῆς κοινῆς τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀποστροφῆς, ὡς λέγει ὁ ρωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ διωγμοῦ βεβαιοῦται ὅτι ὑπέστησαν τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, τῷ 66 ἔτει. Δεύτερος διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ Δομιτιανοῦ, 81—96, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις, ὡς εἶδομεν, διέταξε τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξορίαν τῶν ἐλλήνων φιλοσόφων· οὐδ' ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ Ἐπίκτητος τοῦλάχιστον ἀνάξιος νὰ περιληφθῆ ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν προγραφῇ. Πολλὰ ἐκ τούτων ἐξορίσθησαν ἤδη λόγῳ ἀθείας, καὶ τῶν ὀλίγοι εὗρον ἄστυλον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Κυρίου μαθητῆς, καταλείσθη εἰς Πάτριον ἔπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν αὖθις ἀνάγκην τινα καὶ ἐξηκολούθησεν ἀκωλύτως μέχρι τινὸς διαδομένη, ὀργανομένη, κρατυνομένη. Ἀλλ' ἐπὶ Δεκίου τοῦ βασιλεύσαντος, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 249 μέχρι τοῦ 251, καὶ τοῦ οὐδὲν ἤττον εἰς ἡμᾶς γνωστοῦ Ἀδριλιανοῦ, τοῦ νικητοῦ τῆς Ζηνοβίας, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 270 μέχρι τοῦ 275, ἡ ἐκκλησία ὑπέστη νέας δοκιμασίας. Καὶ ἔπειτα μὴ νομίζομεν ὅτι ἀπὸ Δομιτιανοῦ μέχρι Δεκίου, ἦτοι ἐπὶ 150 ἔτη, οἱ Χριστιανοὶ ἀπῆλυσαν βαθυτάτην εἰρήνην. Ἐνῶ οἱ αὐτοκράτορες ἐδείκνυντο ἐπισεικτεῖς πρὸς αὐτοὺς, πολλὰκις οὗτοι ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τινῶν κατ' ἐπαρχίας ἀρχόντων οἵτινες ἐπεχείρουν οἰκοθῆν τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν μὴ

καταργηθέντων ἀρχαίων κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπιταγμάτων. Τελευταῖον ἐπῆλθεν, ὁ σοβαρώτερος καὶ βιαιότερος ἀπάντων τῶν διωγμῶν, ὅστις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, τοῦ ἀναγορευθέντος ἐν ἔτει 284. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν, εἰ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὀρισθῆ ἀκριβῶς, εἶχεν ὅμως, ὡς φαίνεται, αὐξήσει πολὺ. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος οἵτινες εἶχον ἤδη παρεισθῆσαι εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάγκορα τῶν βασιλείων, δὲν ἤρκοῦντο νὰ ἀπαιτῶσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἐξ ὑπερβολῆς ζήλου προανήγγελλον εἰς τοὺς ἑτεροδόξους τὴν προσεχῆ τῶν εἰδῶλων καταστροφὴν, τὰ ὅποια καὶ παρόντων ἐκείνων πολυειδῶς περιεφρόνουν καὶ ἐξητέλιζον. Τούτο διερέθισε φυσικῶ τῷ λόγῳ τοὺς εἰδωλόλατρους οἵτινες ἤλπισαν αὖθις νὰ πλῆξωσιν ἐν τῷ αἵματι τὴν ὁσημέραι προαγομένην καὶ ἀκμάζουσαν πίστιν καὶ ἠγωνίσθησαν παντὶ σθένει νὰ καταπέσωσιν εἰς τοῦτο τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπετροπιάζετο τὴν τοιαύτην βιαιοπραγίαν· ἀλλ' ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, ὁ δεσποδαιμῶν καὶ αἰμοδόρος Γαλέριος, κατάρθρωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλῃ τὸ ἐρόνημα τοῦ γηραίου αὐτοκράτορος καὶ νὰ καταφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προγράψῃ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Τῇ 23 Ἰανουαρίου τοῦ 303 ἔτους ὑπεγράφη λοιπὸν ἐν Νικομηδείᾳ τὸ πρῶτον τοῦ διωγμοῦ τούτου θέσπισμα, διὰ τοῦ ἁποῦ οἱ ἐνδοιάζων ἔτι αὐτοκράτωρ περιορίζετο εἰς τὸ νὰ παραγγείλῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφαίρεσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλ' ἐὰν τῶντοι ἠλπίσεν ὅτι ἐπιτρέψας ἅπαξ εἰς τὸν χειμάρρον τῶν παθῶν νὰ ἐκχειλισθῆ, θέλει δυνηθῆ ἔπειτα νὰ χειραγωγῆσῃ καὶ εὐθετήτῃ τὸν χειμάρρον τούτον, ἐπλανήθη. Τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐμελλε ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ διατάγματος, ὁ Διοκλητιανὸς θεωρῶν μετὰ τοῦ Γαλερίου, ἀπὸ ἐνός τῶν παραθύρων τῶν ἐν Νικομηδείᾳ βασιλείων, τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἧς ἐφαίνετο ἡ στέγη, συνεζήτηε πρὸς αὐτὸν ἐὰν αὕτη ἔπρεπε νὰ καταστραφῆ διὰ τοῦ πελέκειος ἢ διὰ τοῦ πυρός. Ὁ Διοκλητιανὸς δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τοῦτο τὴν πυρκαϊάν, φοβούμενος μήπως μεταδοθῆ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀποθῆ γενικὴ εἰκὼν αὕτη ἀκριβῆς τοῦ ποῦ ἐμελλε νὰ καταντήσῃ ὁ τελευταῖος οὗτος κατὰ τῆς πίστεως διωγμὸς! Οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐν τῷ στρατῷ καὶ καθ' ἑκάστην τοῦ βασιλείου πόλιν. Ὅθεν ἅμα, ἐκδοθέντος τοῦ διατάγματος, γενικὴ ἐπεκράτησεν κωαρξία· οἱ ἄριστοι ἐκείνοι τῶν πολιτῶν βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας, ἠναγκάζοντο νὰ κρυβῶσι· καὶ

τότε ὁ ἔχλος τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιπεσὼν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα, ἤρχισε ληλατῶν, κλέπτων καὶ συλλαμβάνων ὡς χριστιανούς πάντας ὅσοι ἤθελον νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ Νικομηδείᾳ ἐξεργάγησαν δύο ἢ τρεῖς πυρκαϊαί, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Γαλέριος ἀπέδιδεν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ εἰς τὸν Γαλέριον. Καὶ ἐν τούτοις ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο διάταγμα δὲν ἴσχυε νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπελοῦσαν καθ' ἅπαν τὸ κράτος ταραχήν. Οἱ χριστιανοί, ἐνόσω δὲν ἐξωντοῦντο ἀλλ' ἀπλῶς ἀπεστεροῦντο τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων καὶ διεκώλυοντο περὶ τὴν πάνδημον τέλει τῆς λατρείας αὐτῶν, ἀπέθανον, δι' αὐτὸ τοῦτο, ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι τῆς ἐπικρατούσης πολιτείας ἔχθροί. Ἡ λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀνακληθῶσι τὰ διαταχθέντα, ἢ νὰ ἐπιβληθῶσι ποιναὶ ἔτι βαρύτεραι. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέκλινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ Γαλέριος· τρεῖς δὲ ἄλλεπάλληλα θεσπίσματα ἐπέτειναν ἀλληλοδιαδόχως τὰς τιμωρίας δι' ὧν ἤλπισεν ἐπὶ τέλους νὰ ἰδαμᾶσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων προήλθεν εἰς τὴν ἐξορίαν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας εἰς τὸν θάνατον, ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια. Καὶ ἐπληρώθη οὕτω σχεδὸν ἅπαν τὸ κράτος θυμάτων καὶ αἵματος· καὶ χιλιάδες πολλαὶ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδῶν ἐμαρτύρησαν καρτερικῶς ὑπὲρ τῆς ἀδαμᾶστου αὐτῶν πίστεως, καρτερικῶς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐκίνησαν τὸν ἔλεον καὶ αὐτῶν τῶν ἑπαδῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ ἐξήγειραν πολλοῦ τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τῆς ἀνηλεοῦς ἐκείνης θηριωδίας. Ἐπι δ' ἐξακολουθοῦντος τοῦ δεινοῦ τούτου κλύδωνος, προήλθεν εἰς μέσον ὁ μέγας Κωνσταντίνος.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάγκησιν αὐτοῦ, ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐννοήσει ὅτι εἰς μόνος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκεσθῇ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν ὁλοκλήρου τοῦ ἀχανοῦς ἐκεῖνου κράτους, τὸ ὁποῖον ἐξῶθεν μὲν ἀπανταχόθεν σχεδὸν προσεβάλλετο ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων πολεμίων, ἔσωθεν δὲ ἀνεσειετο ὑπὸ συνεχῶν στάσεων. Ὄθεν ἀπὸ τοῦ τρίτου τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἔτους, ἦτοι τῷ 286, παρέλαβε συνάρχοντα τὸν τραχὺν Παννόνιον Μαξιμιανὸν εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἄμυναν τοῦ Ἰνίου, αὐτὸς ἀναλαβὼν ἰδίᾳ τὴν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν κυβέρνησιν. Οἱ δύο οὕτοι ἀνώτατοι ἄρχοντες ἔφερον ἐξίσου τὸ τοῦ Αὐγούστου τιμωτάτον ἐπώνυμον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Διοκλητιανὸς ἐνόμισε πρέπον νὰ μερίσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς φροντίδας τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἐχειροτόνησε δὲ ἐπὶ τού-

τῷ, ἐν ἔτει 291, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, δύο καίσαρας, τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνσταντίνον τὸν Χλωρὸν καὶ τὸν ἐκ Μοισίας Γαλέριον, ὁρίσας ὅμως ὅτι τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα ἐπέχει δευτερεύουσαν ὡς πρὸς τὸν Αὐγούστου τάξιν. Καὶ τὸν μὲν Γαλέριον προσέλαθεν αὐτὸς βοηθόν, τὸν δὲ Κωνσταντίνον ἔδωκεν εἰς τὸν Μαξιμιανὸν συγκυβερνήτην τῶν τῆς Δύσεως πραγμάτων. Τούτου τοῦ Κωνσταντίου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντίνος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τινὰς μὲν εἰς Ταρσὸν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Δρεπάνην τῆς Βιθυνίας, καὶ κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἰς Νάισσον, τὴν σημερινὴν Νίσσαν τῆς Μοισίας, ἐν ἔτει 274. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, εἰ καὶ στενὸς συγγενὴς διατελέσας τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἦτο εἰσέτι τότε ἀπλοῦς στρατηγὸς καὶ εἶχε συνοικήσει μετὰ κέρους τινὸς εὐτελοῦς κοινωνικῆς τάξεως, Ἐλένης τὸ ὄνομα, τῆς τοσοῦτον μετέπειτα περιωνύμου μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ νὰ διαζευχθῇ μὲν τὴν Ἐλένην ἵνα λάβῃ σύζυγον συγγενῆ τινὰ τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, νὰ καταλίπῃ δὲ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν υἱὸν Κωνσταντίνον ὡς ὄμηρον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ διετέλεσε τιμῶν διαπρεπόντως τὸν νέον τοῦτον καὶ παρέλαθεν αὐτὸν μετ' ἑαυτοῦ εἰς Παλαστίνην, ὅτε, περὶ τὸ 296, ἐπορεύθη πρὸς τὰς χώρας ἐκεῖνας ἵνα καταβάλλῃ στάσιν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐμφαγεῖσιν. Ὁ νεανίας ἴστατο ἐπὶ δεξιὰ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν βασιλέων, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπεθαύμαζον τὸ μέγεθος τοῦ ἀνασττήματος αὐτοῦ, τὸ κάλλος τῆς ὄψεως, τὴν ρώμην τοῦ σώματος καὶ τὸ ἐν γένει παρ' αὐτῷ ἐπιφαινόμενον βασιλικὸν φρόνημα. Ταῦτα δὲ ἐκτιμῶν τὰ προτερήματα ὁ Διοκλητιανὸς προσχειρίσασκε τὸν νέον πρωϊμώτατα χιλίαρχον πρώτης τάξεως. Ὁ Κωνσταντίνος διετέλει ἔτι εἰς τὰ ἐν Νικομηδείᾳ βασιλεία ὅτε ὁ Γαλέριος ἐπέτυχεν τὴν ἔκδοσιν τῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας θεσπισμάτων· καὶ μάρτυς διετέλεσεν ὁ νέος τῶν περὶ τούτου γενομένων συζητήσεων, ἀποστραφείς τόσῳ μᾶλλον τὸ ἀιμοῦρον ἐκεῖνο βούλευμα ὅσῳ εἶχεν αἰτίας δυσαρσεσκείας πρὸς τὸν συμβουλευσάντα αὐτὸ καίσαρα. Τρόντι ὁ Γαλέριος διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κωνσταντίνον καὶ ἔλαθεν ἀρορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἀριδῆλως μετ' ὀλίγον. Ἐν ἔτει 305 οἱ δύο Αὐγούστου, ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς, εἴτε ἐκόντες εἴτε ἄκοντες παρητήθησαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, προήχθησαν δὲ εἰς τὸ ὑπικτον ἐκεῖνο ἀξίωμα ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Κωνσταντίνος. Πρόκειτο λοιπὸν ἤδη νὰ ἀναγορευθῶσι δύο νέοι καίσαρες· καὶ φυσικώτατον ἦτο νὰ λάβῃ τὸ ἐν τῶν δύο τούτων λειτουργημάτων ὁ τοῦ Κωνσταντίου υἱὸς. Ἀλλ' ὁ Γα-

λέριος, ἀφῆσας αὐτὸν κατὰ μέρος καὶ ὠφελῆθεις ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Κωνσταντίου, προεχειρίσατο καίσαρας τὸν Φλάβιον Σεβήρον, ἄνθρωπον κακοήθη καὶ ἀφανοῦς καταγωγῆς, καὶ τὸν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς υἱὸν Μαξιμίνου, ὅστις, καίτοι συγγενὴς τοῦ Αὐγούστου, ἦτο ὅμως ἄνθρωπος παντάπασι κοινὸς καὶ βάρβαρος. Ὅτε ἀνεκηρύχθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου ἡ παράδοξις αὐτῆ ἐκλογῆ, κοινῆ ἐπεκράτησεν ἀπορία καὶ ἀποδοκιμασία. Τὸ πλῆθος εἶχεν ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὸν Κωνσταντίνον ἐν ἀκμῇ τότε ὄντα τῆς ἡλικίας καὶ ἀγαπῶν τὸν παρὰ τῷ στρατῷ. Ὡστε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι λάθος ἐγένετο περὶ τὸ ὄνομα ἄλλ' ὁ Γαλέριος παραμερίσας διὰ τῆς χειρὸς τὸν Κωνσταντίνον, προήγγαγεν εἰς μέσον τὸν ἀκατονόμαστον αὐτοῦ ὑποψήφιον, ὅστις ἐν τῷ ἄμα, ἀποβαλὼν τὰ πενιχρὰ ἱμάτια, περιεβλήθη τὴν πορφύραν.

Ὁ Κωνσταντίνος ἐκρυψε τὴν ἀγωνίακτιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ ὠφελῆθῃ ἐξ ἀφορμῆς οἰαζόδηποτε ἵνα φύγῃ ἐκ Νικομηδείας. Τρόντι μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἀσθενεῖ, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν, εἰ καὶ μετὰ τινος δυσκολίας, ὡς βεβαιούσι, παρὰ τοῦ Γαλερίου τὴν ἀδειαν νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅστις προίστατο τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπέβίωσεν ὁ Κωνσταντίνος, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 306 εἰς Ἐβόρακον, τὸ σημερινὸν Ἰόρκ, τῆς Βρετανίας· καὶ ἐν τῷ ἄμα ὁ στρατὸς ἀνῆγγαρευσεν τὸν υἱὸν τοῦ ἐκείνου Αὐγούστου. Ὁ Γαλέριος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ὑπατον τοῦτο ἀξίωμα, χειροτονήσας Αὐγούστον μὲν ἀντὶ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν Σεβήρον, πρῶτον δὲ καίσαρα τὸν Μαξιμίνον· ὁ δὲ Κωνσταντίνος ὅστις ἤθευρεν, ὡς εἶδομεν, νὰ μετριάξῃ τὰ πάθη αὐτοῦ, δὲν ἀντετάχθη εἰς τὴν διάταξιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἀρκεσθεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτέρου καίσαρος. Ἄλλ' ἕτεροι περιστάσεις ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ προκαλέσωσι νέαν καὶ μεγάλην ρῆξιν μεταξὺ τῶν διεπόντων τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἀνδρῶν.

Ὁ Κωνσταντίνος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει ἀκριβῶς τὰς ἀπανθρώπους διατάξεις τῶν ἐκ Νικομηδείας ἐπιστολέντων αὐτῷ ἐπιταγμάτων, διὰ δὲ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰσθρίας καὶ τῆς Βρετανίας εἶχε προσοικειωθῆ τὴν ἀγάπην αὐτῶν. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ ὁ Κωνσταντίνος, ἀναδειχθεὶς μάλιστα ἐτι εὐνούστερος πρὸς αὐτούς, διότι ἐπέθετο ὅτι ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ ὑγιᾶς μέρος τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, οὐ ἄνευ δὲν ἦτο δυνατόν

ν' ἀναχαιτισθῇ ἢ πτώσις τοῦ πανταχόθεν καταρρέοντος κράτους. Τοῦτο ἤδη ἤβησε τὴν δυσαρτέκταν πρὸ Γαλερίου, ὅτε τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράγματα προσέκαλσαν νέας περιπλοκάς. Ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ 306 ἔτι ἐστάσιασεν ἡ Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη οὕσα πρὸ καιροῦ κακῶς διατεθειμένη πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας αἰτινας δὲν ἐδρευον πλέον ἐν αὐτῇ, διότι ἐνόμιζον τὴν ἐν ταῖς μεθορίαις ἐπαρχίαις διαμονὴν συντελεστικωτέραν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐδυστρόπησεν ἤδη ἔτι μᾶλλον ἕνεκα καταθλιπτικῶν τινῶν φορολογικῶν τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦ Σεβήρου διατάξεων, καὶ ἀνηγγόρευσε Αὐγούστον τὸν Μαξιμίνον, υἱὸν τοῦ γηραιοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις κατὰ πρόσκλησιν τοῦ υἱοῦ ἀνέλαβεν ὡσαύτως τότε τὸ τοῦ Αὐγούστου ἀξίωμα. Πέμπεται μὲν ὑπὸ τοῦ Γαλερίου κατ' αὐτῶν ὁ Σεβήρος ἄλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, πολιορκεῖται ἐν Ῥαυεννῇ, παραδίδεται καὶ φονεύεται. Τῆτε ὁ Μαξιμιανὸς φοβούμενος νέαν αὐτοῦ τοῦ Γαλερίου ἐκστρατείαν, ἐζήτησε τὴν τοῦ Κωνσταντίνου συμμαχίαν, προτείνας αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέραν Φαύσταν· ὁ δὲ Κωνσταντίνος συνεζεύχθη μὲν τὴν Φαύσταν, ἐπικουρίαν ὅμως ὀριστικῶς δὲν ὑπέσχετο. Οὐδὲ ἔλαβεν ὁ Μαξιμιανὸς ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς, διότι ὁ Γαλέριος, εἰ καὶ ἐπελθὼν εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχώρησεν ἀμέσως ἀμυχητῆ, ὑποπτεύσας μήπως ἐγκαταλειφθῆ, ὅπως ὁ Σεβήρος, ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδιχρονόησεν ὁ Μαξιμιανὸς πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν Μαξιμίνον καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Κωνσταντίνον. Ἐκεῖ γίνεται δεκτός· ἐπιβουλεύεται ὅμως αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν, ὥστε ἐπὶ τέλους φονεύεται ὑπ' αὐτοῦ τῷ 310. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ Γαλέριος, ἀποθανὼν ὑπὸ νόσου δεινῆς τῷ 311, ἀφοῦ μικρὸν πρότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασιάνων τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ, ἀνεκάλεσε τὰ κατὰ χριστιανῶν ἐπιτάγματα, ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ ἐκκλησιάζωνται καθ' ὅσον δὲν ἐπιχειροῦσι τι κατὰ τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Μαξιμίνου καὶ τοῦ Ἰλλυριοῦ Φλαβίου Δικινίου, δν ὁ Γαλέριος εἶχεν ἀναγορεύσει Αὐγούστον ἀπὸ τοῦ 307. Αἱ ἀφορμαὶ λοιπὸν τῶν διενέξεων ἐφαίνοντο καταπαύσασαι τὸ σκάνδαλον τοῦ διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν εἶχε τεθῆ ἐκ μέσου. Ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Μαξιμίνος εἶχον μᾶλλον λόγους νὰ διατελώσι φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους. Ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν πολέμιος, ὁ Γαλέριος, δὲν ὑπῆρχε πλέον· οἱ δύο αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοχοι μόλις ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὰ ἴδια κτήματα. Ἐν γένει ἐνόμιζέ τις ὅτι θέλει ἐπικρατῆσαι ἤδη εἰρήνη, ὅτε αἰφνης ἡ ἀφροσύνη τοῦ Μαξιμίνου

προεκάλεσε νέον καὶ κρισιμώτερον τῶν προηγουμένων πύλεμον.

Ὁ Μαξέντιος, ὄνειρευόμενος τὴν κατάλησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντίνος ἐσπευσε νὰ προκαταλάβῃ τὸν ἀντίπαλον, ἐτοιμαζόμενον νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Φθάσας ὅμως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων περίεστη εἰς ἀμηχανίαν καὶ ἀπορίαν ἣτις ἔμελλε ν' ἀποβῇ πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων πρόξενος. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤγην ὁ Κωνσταντίνος. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, εἰς τὸν Κωνσταντίνον ἄγοντα 90,000 πεζῶν καὶ 8,000 ἰππέων, ὁ Μαξέντιος ἀντιπαρέταξεν 170,000 πεζῶν καὶ 18,000 ἰππέων. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντίνος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ εἰς ἄμυναν τοῦ Ῥήνου τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεως, ὥστε ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἠγωνίσθη εὐμὴ μετὰ 40,000 περίπου ἀνδρῶν μόνον. Καὶ ἐνῶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο τοσούτον εὐάριθμος, οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαισίοι, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐδίσταζον. Ναὶ μὲν ὁ Δικίνιος, εἰς ὃν ὁ Κωνσταντίνος προέκειτο νὰ δώσῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κωνσταντίναν, ὑπέσχετο νὰ διατηρήσῃ ἐν εἰρήνῃ τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰταλίας μεθορίας χώρας. Πλὴν τούτου ὁ Κωνσταντίνος εἶχε συγκενοήσεις ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, αἱ δὲ ναυτικαὶ αὐτοῦ μούραι ἠδύνατο νὰ καταλάβωσι τὴν Σαρδόνια, τὴν Κορσικὴν καὶ τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ μὲν Κωνσταντίνος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ στρατηγὸς δαμόνοιος, ἐνῶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἦτο ἀνθρώπος ἀναήλικος καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων παντελῶς ἄπειρος. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον τὸ ἐπιχειρήμα ἐφαίνετο ἐπισηφαλέες. Οἱ ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες ὑπελάμβανον ἀείποτε δεινὸν τὸ νὰ ἐμβάλωσιν ἐνόπλιος εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ καταπατήσωσι τὸ ἱερόν αὐτῆς ἔδαφος καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Καπιτώλιον. Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ Σεβήρος ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διατάζοντος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ὑπὸ ὁμοίων ἐνδοιασμῶν ἐπιειγόμενος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὁ Γαλέριος. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντίνος, ἔχων δύναμιν ἤττονα τοῦ ἀντιπάλου καὶ βλέπων τοὺς μὲν οἰωνοὺς τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαισίους, τοὺς δὲ στρατηγούς τεταραγμένους, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσῃ ἑτέραν τινα προστασίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Εἰς τούτο παρότρυνον αὐτὸν αἱ ποικίλαι πολιτικαὶ μεταβολαὶ τῶν ὁμοίων ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς. Ἐν τῷ βραχεῖ αὐτοῦ βίῳ εἶδεν ἀλληλοδιαδόχως ἐξαραισθέντας τρεῖς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ μετασχόντων τῆς ὑπερ-

τάτης ἀρχῆς. Ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Σεβήρος ἐφρονεύθησαν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Γαλέριος ἀπέθανεν ἐξ ἐλεθρίου νοσήματος· καὶ ἐν τούτοις ἅπαντες εἶχον ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ συμβουλευθῆ τοὺς χρησμούς τῶν θεῶν τούτων. Μόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντίνος ὄρετις, ἂν δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντα Θεόν, προσηγήθη τὸ μάλιστα πρὸς αὐτὸν εὐλαβῶς, κατέλυσε τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους. Ὅθεν ὁ Κωνσταντίνος ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ ὃν ἐτίμησεν ὁ πατήρ, κατὰ τὸν πρῶτον μέγαν ἀγῶνα ὃν προέκειτο ἤδη νὰ ἀναλάβῃ.

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Πάλαιστίνης, ὅστις ἐγένετο δημιουργὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἄλλως ἀνεδείχθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν χρονολογίαν ἀνὴρ λόγου ἄξιος, συνέταξε καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου λόγους τέσσαρας, ἐν οἷς βεβαίῳ ὅτι παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἤκουσε βραδύτερον διηγούμενα ὅσα κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην τῆς ζωῆς αὐτοῦ στιγμὴν συνέβησαν. Προσευχομένου λοιπὸν τοῦ βασιλέως, λέγει, καὶ λιπαρῶς ἱκετεύοντος τὸν πατρῶον Θεόν, ἵνα ἐπορεύῃ τὴν ἑαυτοῦ δεξιάν εἰς τὴν προκειμένην δυσχερείαν, ἐπεφάνη θεοσημία τις παραδοξοτάτη. Ὁ ἥλιος ἦτο περὶ μεσημβρίαν ὁ Κωνσταντίνος ἐπορεύετο μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε αἴφνης εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτὸς συνιστάμενον καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «τούτω νίκα.» Ὁ Εὐσέβιος λέγει τὸ ἔραμα γενόμενον «ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, ἧ δὲ τῆς ἡμέρας ἀποκλίνοῦσης.» Ὁ δὲ ἐκδότης αὐτοῦ Heinichen ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τούτο, τοῦ ὁποίου τὰ δύο κῶλα φαίνονται ἀντιφάσκοντα πρὸς ἄλληλα, ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα λέγων ὅτι ὁ Εὐσέβιος διὰ μὲν τοῦ πρώτου κώλου ἐννοεῖ ἀπάτας τὰς μεταξὺ 5 καὶ 9 ὥρας· διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι ἡ ὀπτασία συνέβη περὶ τὸ τέλος τοῦ διαστήματος τούτου. Ἡ ἐπικρατοῦσα ὅμως παρὰ τοῖς ἀρχαιότεροις ἱστορικοῖς καὶ χρονολογικοῖς γνώμη ἦτο ὅτι τὸ φαινόμενον συνέβη «περὶ μεσημβρίαν» διότι καὶ ὁ Ζωναρᾶς λέγει «μεσοῦσης ἡμέρας» καὶ ὁ Θεοφάνης «ἠώθη αὐτῷ ἐν ὥρᾳ ἕκτη τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός» καὶ ὁ Κεδρηγὸς «φαίνεται οὖν αὐτῷ ἐν ἕκτη ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός.» Καὶ ὁ Ἐφραίμιος πάλιν «μεσοῦσης ἡμέρας.»

Ὅπως δὲ ποτε ὁ Κωνσταντίνος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῷ θεάματι, ὅπερ εἶδε καὶ ἐθαύμασεν ἅπας ὁ περὶ αὐτὸν στρατὸς, διηπόρει πρὸς ἑαυτὸν λέγων,

τί ἄρα σημαίνει τὸ φάσμα μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, εἶδε καθ' ἑαυτὸν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ παραγγελίαν νὰ ποιήσῃ μίμημα τοῦ σημείου ἐκείνου καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοῦ λοιποῦ αὐτὸ ὡς ἀλέξημα, δηλαδὴ ὡς σύμβολον προφυλακτικόν, εἰς τὰς πρὸς τοὺς πολεμίους συγκρούσεις. Τὴν δὲ πρώϊαν, ἅμα ἐξυπνίνας, διεκοίνωσεν εἰς τοὺς φίλους τὸ ἀπόρητον καὶ ἐν τῷ ἅμα καλέσας χρυσοκόους, παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπομιμηθῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ σημείου, κοσμοῦντες αὐτὸ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Καὶ κατασκευάσθη λοιπὸν οὕτω ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία ἣτις ἦτο ὡς ἐξῆς ἐσχηματισμένη. Ὑψηλὸν καὶ περίχρυσον δένρον εἶχε κέρατος ἐγκάρσιον πεποιτημένον ἐν εἶδει σταυροῦ. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ δένδρατος ἐστηρίζετο στέφανος χρυσοῦς καὶ λιθοκόλλητος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τοῦ στεφάνου ὑπῆρχον δύο στοιχεῖα, ἐκδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν δύο πρώτων αὐτοῦ ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἦτοι τοῦ Χ καὶ τοῦ Ρ, συμπλεγμένων ὅπερ μετέπειτα ἔφερε πάντοτε ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πλαγίου κέρατος τοῦ ἐπὶ τοῦ δένδρατος ἐπιτεθειμένου ἐκρέματο ὀθόνη πορφυρᾶ, χρυσοῦφαντος καὶ διὰ ποικίλων καὶ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη. Ἡ ὀθόνη αὕτη ἦτο τετράγωνος ὥστε δὲν κατήρχετο μέχρι τῆς κάτω ἄκρας τοῦ δένδρατος, τὸ ὅποιον ἦτο μακρότερον τοῦ ἐγκαρσίου κέρατος. Κάτωθεν δὲ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄκρα τοῦ φάσματος ἐκείνου, ὑπῆρχον ἐνυφασμένα ἢ ζωγραφημένα διὰ χρυσοῦ αἱ προτομαὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη σημαία διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι τῆς ἐνάτης, ὡς βεβαιοῦσιν, ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασίλεια καὶ ἐπεκλήθη («λάβαρον») ὄνομα τοῦτο παράδοξον τοῦ ὁποίου δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια.

Ταῦτα ὁ Εὐσέβιος. Καὶ βέβαιον τῶντι φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἀμνηστία εἰς ἣν τότε εὐρέθη δὲν ἀπεδέξατο μὲν εἶτι ἅπαντα τὰ τῶν χριστιανῶν δόγματα, ἐπεκαλέσατο ὅμως τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ ἀντέταξε τὸ μυστηριώδες τοῦ Χριστοῦ σύμβολον εἰς τὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐμβλήματα, ἵνα κατισχύσῃ θρησκευματος γεγραμκότος διὰ τῆς χάριτος πίστεως νεωτέρας καὶ ἀκαμειότερας. Οὐδὲν ἦτον δὲ ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γεγονός εἶναι, ὅτι ἐν πρώτης ἀφστηρίας ἢ νέας βασιλικῆς σημαίας διὰ τῶν ἑλληνικῶν καὶ οὐχὶ τῶν λατινικῶν τοῦ Χριστοῦ γραμμάτων ἐκοσμήθη ὡς καὶ

ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὸ προαίσθημα ὅτι ἐπέπρωτα νὰ γίνῃ ἀρχηγέτης γενεᾶς βασιλέων, οἵτινες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Ῥωμαίων μητροπόλεως, ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ἀρξῶσι χωρῶν ἑλληνικῶν καὶ διὰ τῆς ἑλληνικῆς νὰ κυβερνήσωσι γλώσσης.

Τούτο λοιπὸν ἀναγορεύσας καὶ προσκυνήσας τὸ σύμβολον, τὸ ὅποιον οἱ μὲν χριστιανοὶ αὐτοῦ στρατιῶται εἶδον προσκρουόμενοι μετὰ πάσης πεποιθήσεως εἰς τὴν νίκην, οἱ δὲ μὴ μιστεύσαντες εἰσέτι παρηκολούθησαν μετὰ τῆς ἀνησυχίας προσδοκίας ἣν παράγει ἐν τοιαύταις ἀπύροις περιστάσεσι πᾶν ἕξι μυστηριώδες καὶ ἄδηλον, ὠρμήσεν ἡδὴ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τὰ πρόσω θαρρούντως ἐπὶ τοσοῦτον θαρρούντως ὥστε, ἐνῶ ἐνομιζετο εἰσέτι περὶ τὸν Ῥῆνον διατρίβων, αὐτὸς ἐπεφάνη διὰ τῶν Ἄλπεων ἀδοκῆτως εἰς τὰ πεδία τῆς ἄνω Ἰταλίας καὶ, καταβαλὼν περὶ Τουρίνου, τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιταχθεῖσαν πρώτην τῶν πολεμίων στρατίαν, προήλασεν ἀκολούτως μέχρι Μεδιολάνου. Ἐπειτα δὲ νικήσας καὶ ἄλλην λαμπρὰν νίκην περὶ Οὐηρῶνα, ἤρχιζε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν Ῥώμην ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Μαξέντιος. Ἡ Ῥώμη ἦτο τοσοῦτον ὄχυρά, ὥστε, ἐὰν ὅπως οὖν ἐπιτηδεῖως διεξήγετο ἡ ἄμυνα αὐτῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελεν ἀναγκασθῆ εἰς πολιορκίαν μακρὰν καθ' ἣν, ἰδιατελῶν ἐν μέσῳ χωρῶν καὶ κατοίκων ἀλλοτρίως πρὸς αὐτὸν διακειμένων καὶ πόρρω πάσης ἐκ τῶν ἰδίων κτήσεων ἐπικουρίας, ἐκινδύνευε νὰ ἴδῃ ματαιούμενον ὄλον αὐτοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαξέντιος, ἀφοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἔπραξεν, ἤθελον ἤδη ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔξωθεν τῆς Ῥώμης ἀναπεπταμένων πεδίων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνι, ὅστις συνεκροτήθη τῇ 28 ὁκτωβρίου 312, κατατροπώθη ὀλοσχερῶς καὶ ἔπεσε, τὴν δ' ἐπιούσαν ὁ εὐτυχῆς νικητῆς εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ῥώμην, θαυμαζόμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ φρόνημα, τὸ κάλλος τοῦ σώματος, τὰ γενναῖα κατορθώματα καὶ τὴν ἀκατάσχετον δύναμιν ἣν περιεποιεῖ αὐτῷ τὸ νέον σύμβολον ὑπὸ τὴν ἀπέπην τοῦ ὁποίου διέπραξε τὰ ἐξαισία ἐκεῖνα ἔργα.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως· ἐπιτηδεύτατος δὲ ἀνεδείχθη ἰδίως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ῥητῶς μὲν δὲν ὠμολόγησεν ἔκτοτε τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως· ἀλλ' ἐνταῦτ' ἀπέφυγεν ὅσον ἠδυνήθη νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐν γένει ἐτήρησεν ἀξιοσημείωτον ἰσορροπι-

αν μεταξύ χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας. Τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον φέροντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας· οὐδ' ἀπεποιήθη ὁ Κωνσταντῖνος τὸ τοῦ Ποντίφηκος, ἧτοι Ἀρχιερέως, ἀξίωμα, κατὰ τὴν παλαιὰν τῶν Ῥωμαίων θρησκείαν καὶ πολιτείαν· ἀξίωμα ὅμως τὸ ὅποιον εἶχε διοικητικὸν χαρακτῆρα οὐδὲν ἦττον ἢ θρησκευτικόν. Ὁπωσδήποτε τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι τὰ μόνα δι' ὧν ὁ βασιλεὺς ἐφάνη ἔτι μετέχων τῆς ἀρχαίας πίστεως· καθ' ἕνα δὲ τὰ λοιπὰ διετέλεσεν ἀπέχων αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἀποκλίνων πρὸς τὴν νέαν. Τελέσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ οὔτε εἰς τοὺς θεοὺς ἔθυσεν οὔτε εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέθη ἐνθ' ἀμφοτέραι αἱ τελεταὶ αὐταὶ ἐλογίζοντο ἀναπόσπαστοι τῶν πολιτικοθρησκευτικῶν ἐκείνων πανηγύρεων. Καὶ αὐτῇ δὲ ἡ σύγκλητος ἀμφεταλαντεύετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ἔθεν ὅτε ἤγειρεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον θριαμβικὴν ἀψίδα, μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ῥώμῃ σωζομένην, ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτῆς ὅτι ὁ βασιλεὺς κατ' ἔμπνευσιν τῆς θεῆς τῆς θεῆς καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ μεγαλοφυίας κατετρόπως τὸν τύραννον ἀποφυγεῖσα οὕτω νὰ ἀναφέρῃ ρητῶς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ῥώμης θεοὺς καὶ μεταχειρισθεῖσα λέξιν ἀρίστον, τὴν θεοῦ τῆς θεῆς, τὸ θεῖον, ἧτις ἠδύνατο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἐμπνευσθῇ. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἔπραξεν ἐν ἔτι βῆμα περαιτέρω· διότι ἔστησεν ἐν τόπῳ τῆς πόλεως τοῖς πᾶσι καταφανεῖ, τὸν ἴδιον ἀνδριάντα κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα δόρυ ἐν στήματι σταυροῦ καὶ ὑποκάτω ἔθετο τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν· «Τούτῳ τῷ σωτηριῶδει σημείῳ, τῷ ἀληθεῖ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὑμῶν ζυγοῦ τυραννικοῦ διασωθεῖσαν ἠλευθέρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα.» Ἡ λέξις σταυρὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ καὶ ἔτι ἐλιγώτερον ὁ ἐσταυρωμένος, ἀλλ' ἡ εἰκὼν ἐξεδήλου ἀποχρώντως τὴν εὐλάβειαν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, κατὰ μῆνα ἰανουάριον τοῦ 313, ἀπελθὼν εἰς Μεδιόλανον, ὅπου προσῆλθε καὶ ὁ ἰσχυρότατος τῶν δυναστῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λικίνιος, ἵνα τελεσθῶσιν οἱ γάμοι αὐτοῦ μετὰ τῆς Κωνσταντίας καὶ ρυθμισθῶσιν ἐκ νέου τὰ τοῦ κράτους πράγματα, ἐξέδωκεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Λικίνιου, διάταγμα δι' οὗ ἐπετρόπη εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς πάντα τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τοῦ κράτους νὰ ἀκολουθῶσιν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τὸ δόγμα τὸ ὅποιον ἠθέλον ἐκλέξει. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην ἀνογὴν καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητά, ἀλλὰ διέταξε πρὸς τούτοις ν' ἀποδοθῶσιν ἀμέσως καὶ ἀπροα-

σίτως αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ κτίματα τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα εἶχον ἀφαιρηθῆ ἀπὸ τῶν χριστιανῶν διὰ δημεύσεως ἢ ἄλλως πως.

Τὸ διάταγμα τοῦτο παρεδέξατο ἐν τῷ ἄμα καὶ ὁ τρίτος αὐτοκράτωρ ἧτοι ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις κυβερνῶν τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χώρας, ἐφάνη οὕτω κατ' ἀρχὰς ὅτι ὑποκύπτει εἰς τὴν θέλησιν τῶν δύο ἄλλων ἡγεμόνων· ἀλλ' ἐπροσποιήθη ἀπλῶς ὅτι παραδέχεται τὰ ἀποφασισθέντα, καὶ, ἔτι ὄντος τοῦ Λικίνιου εἰς Μεδιόλανον ἠθέλησε νὰ ὠφελθῆ ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἵνα καταλάβῃ πρῶτον μὲν τὰς τοῦ γείτονος τούτου κτήσεις, ἐπέλθη δ' ἔπειτα ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον αὐτόν. Ὄθεν διελθὼν τὴν Βιθυνίαν, πολιορκεῖ καὶ κυριεύει τὸ Βυζάντιον. Καταφάνει ὅμως τότε ὁ Λικίνιος, τῇ δὲ 1 μαΐου 313, συγκροτηθείσης μάχης κρισίμου περὶ Ἀδριανούπολιν, κατατροποῦται ὁ Μαξιμῖνος· καὶ σώζεται μὲν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπελπισθεὶς γίνεται αὐτόχειρ. Ὡστε ὁ Λικίνιος ἀπέβη ἤδη κύριος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς. Τὸ ρωμαϊκὸν λοιπὸν κράτος εὐρέθη οὕτως αἰθὴς ἰδηρημένον μεταξύ δύο μόνον αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ διατελέσωσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ; Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, εἶδε δυσαρέστως τὸν Λικίνιον προσλαβόντα οἶκον τοσοῦτον ὑπέρογκον αἰξίσειν δυνάμεων, ὁ δὲ Λικίνιος πάλιν ἦτο ἄνθρωπος ἐπίβουλος καὶ φθονερός. Ὄθεν τάχιστα, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 314, ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Λικίνιος, δις ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἠττηθείς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ συμβιβασθῆ, παραχωρήσας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Δαρδανίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μέρος τῆς Μοισίας· ἀλλὰ ποικίλαι ἀφορμαὶ ἐμελλον νὰ ἐπαγάγωσιν ἐπὶ τέλος δευτέραν καὶ κρισιμωτέραν μεταξύ αὐτῶν διένεξιν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως, τὸν νέον τοῦ Κωνσταντίνου θρίαμβον παρηκολούθησαν ἐννέα ἔτη εἰρήνης βαθείας, οἷαν πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀπολαύσει τὸ κράτος. Καὶ τότε ὁ βασιλεὺς ὅτε μὲν διατρίβων ἐν Γαλατίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλονίκῃ, διερρῦθμιζε βαθμηδὸν ἅπασαν, σχεδὸν τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν νομοθεσίαν κατὰ τὰς νέας τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὰς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ ὑπερβολικῷ αὐτοῦ ζήλῳ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χριστιανικῶν παραγγελμάτων, ἐπεκαλέσατο ἐνίοτε τὴν ἀρωγὴν τῶν βεσσανιστηρίων τὰ ὅποια ἄλλοτε, ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐκείνων τῶν παραγγελμάτων, ἠγωνίζετο νὰ μετριάσῃ· ἐν γένει ὅμως ἡ νομοθεσία ἔλαβεν εὐαγγελικώτερον καὶ φιλοanthρωπότερον χαρακτῆρα, οἱ δὲ χριστιανοὶ πολυειδῶς προστατευθέντες ἐτέλουν ἤδη

πανδήμως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἡ πολυθεΐα δὲν εἶχε μὲν ἐκλείψει οὔτε ἀπὸ τῶν στρατοπέδων οὔτε ἀπὸ τῶν ναῶν, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεκλείετο καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπολιορκεῖτο ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἱερῶν. Ὑφίστατο μὲν εἰσέτι ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἀντήχου ἐἰσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων θεῶν εἰς τὰς πρὸς τὸν καίσαρα ἐπιφωνήσεις τῶν λεγεῶνων καὶ εἰς τὰ τῶν ρητόρων ἐγκώμια. Τὰ δὲ ρωμαϊκὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν ἀναμιγνύοντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας μετὰ τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἐὰν ὁ κορμὸς τῆς εἰδωλολατρείας ἦεν ἐτι τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ κορυφὴν, καθ' ἐκάστην ἀπεκόπτοντο οἱ ποικίλοι αὐτοῦ κλάδοι καὶ περιωρίζετο ἡ ἄλλοτε ἀμφιλαφὴς αὐτοῦ σιὰ. Αἱ ἰδιωτικαὶ δεισιδαιμονίαι, γοητεῖαι, ἀπόρρητοι μαγίαι, φαρμακείαι, μαγισσείαι, αἰτινες ἀπετέλουσαν ἤδη τὸ ζωτικώτερον τῆς εἰδωλολατρείας μέρος, ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς διὰ τῆς ἀνανεώσεως ἀρχαίων διατάξεων αἰτινες εἶχον πέσει εἰς ἀχρησίαν, νῦν δὲ λαβοῦσαι αὐθις κύρος ἐπλήρωσαν καιρίως τοὺς ὅπαδους τῆς ἀρχαίας πίστεως, δυνάμει αὐτῶν τῶν ὑφισταμένων τοῦ κράτους νόμων. Ἐτεροι ἐν τούτοις διατάξεις ἐπέτρεψαν εἰς τινὰς περιστάσεις τὴν ἱεροσκοπίαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος· διότι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνόμιζεν ἄσπον νὰ οἰκονομῇ μέχρι τινὸς καὶ αὐτὰς τὰς προλήψεις τῶν ὑπάρχων, ἅν καὶ προδήλως ὁσημέραι ἔρραπε πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν καὶ προτίμησιν.

Ἐνῶ δὲ ἡ νέα πίστις ἐκρατύνετο οὕτω καὶ διεδίδετο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας, ἐν Ἀσίᾳ ὅπου ἤρχεν ὁ Δικίνιος ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αὐθις συμφορὰς τινὰς. Ὁ Δικίνιος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἐλάττωσιν τῆς δυνάμεως ἣν ἔπαθεν ὡς ἐν τῆς διενέξεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε μελετῶν ἐκδίκησιν. Βλέπων δὲ τὸν ἀντίπαλον ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἰδίως ἐρειδόμενον, ἐνόμιζε συμφέρον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸς τοὺς ὅπαδους τοῦ ἀρχαίου θεοσεύματος. Καὶ δὲν ἐτήλημσε μὲν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίσημον διωγμὸν τῆς λατρείας ἐκείνης τῆς ὁποίας τὴν ἀνοχὴν συνυπέγραψεν ἄλλοτε μετὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐν Μεδιολάνῳ, ἀλλὰ διὰ πλαγίων τρόπων καὶ ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσιν ἀπέπεμψεν ἐν τῆς ἀλλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, πάντας τοὺς χριστιανούς, καὶ διάφορα παρενέβαλε κωλύματα εἰς τὴν ἐλευθέραν τέλει τῶν νέου θεοσεύματος, παρεμποδίσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνόδους, διατάξας νὰ κλεισθῶσι, νὰ καταδαφισθῶσι μάλιστα πολλαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἐπιβαλὼν ποινὰς αὐστηροτάτας κατὰ τῶν ἀνθισταμέ-

νων. Οὕτω δὲ νομίσας ἑαυτὸν ἀσφαλισθέντα καὶ ὀχυρωθέντα διὰ τῆς τῶν ἐθνικῶν εὐνοίας, περιήλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἐν ἔτει 323 ἠτοίμασθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτὸν ἀναφανδόν. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας συνεκρότησαν ἀμφοτέρω οἱ ἀντίπαλοι ὑπῆρξαν φοβεραί. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, ὁ στρατὸς τοῦ μὲν Κωνσταντίνου συνεποσῶθη εἰς δωδεκαμυριάδας πεζῶν, μυρίους ἵππους, διακόσια πολεμικὰ πλοῖα καὶ διςχίλια φορτηγὰ τοῦ δὲ Δικίνιου εἰς πεντεκαίδεκα μυριάδας πεζῶν, πεντεκαίδεκα ἵππεων χιλιάδας καὶ τριακοσίας πεντήκοντα τριήρεις. Ὁ μέγας οὗτος ἀγὼν ἐμελλε νὰ κριθῇ ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν· τὸ δὲ δι' ἡμᾶς ἰδίως περιεργον, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τῶν χρόνων τούτων κύριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὄρμητήριον εἶχε τὰς δυτικώτερας τοῦ κράτους χώρας, ἡ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις ἦτις, ὡς θέλωμεν ἰδεῖ, ἐπήνεργε κυρίως τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, συνέκειτο καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ἐκ πλοίων ἐλληνικῶν. Ὁ Ζώσιμος, ὁμιλῶν περὶ τῶν νεῶν αὐτοῦ, λέγει ρητῶς αὐτὰς «κατὰ τὸ πλεον ἐκ τῆς Ἑλλάδος οὕσας.» Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος συνεπέκνωσε τὰς πεζικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ὀδηγίαν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Πειραιᾶ, τάξας ταύτας ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Κρίσπον, ὃν εἶχε γεννήσει ἀπὸ τῆς πρώτης γυναῖκος· ὁ δὲ Δικίνιος τὰς πεζικὰς εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Ἑλλάσποντον. Τὰ δύο γεγονότα, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ πολυαρίθμου στόλου τοῦ Κωνσταντίνου ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, καὶ ὅτι κύριος αὐτοῦ σταθμὸς ὠρίσθη ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, μαρτυροῦσιν ὅτι ἐν γένει μὲν ἡ χώρα αὕτη ἀνέκυψεν ὅπως οὖν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπαθεν ὡς ἐκ τῶν πρώτων γοθητικῶν ἐπιδρομῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀνέλαβε ναυτικὴν τινα καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅστις ὄρμησας ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἀπήγγησε κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ μαΐου μηνὸς περὶ Ἀδριανούπολιν τὸν Δικίνιον, εἶχεν εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Εὐαγγελίου Θεόν. Τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἔβριθεν ἱερέων χριστιανῶν τοὺς ὁποίους συνεπήγετο, λέγει ὁ Εὐσέβιος, «ὡς περὶ τινὰς ψυχῆς ἀγαθοὺς φύλακας.» Τὸ δὲ Λάδαρον προεπορεύετο τῶν ταχυμάτων αὐτοῦ ὑπὸ πεντήκοντα λογάδων ἀνδρῶν περιφρουρούμενον, ἐνῶ ὁ Δικίνιος περιεστοιχίζετο ὑπὸ πολυαρίθμων θεοπρόπων καὶ μάντεων αἰγυπτίων, καὶ φαρμακῶν, καὶ γοήτων, καὶ θυτῶν, καὶ προφητῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν ὄσους ἔτρεφον εἰσέτι ἢ τὰ λείψια πνεύσουσα εἰδωλολατρεία. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, τὴν πρώϊαν τοῦ κρισίμου ἀγῶνος ὁ Δικίνιος ἀπῆρθευεν, ὡς λέ-

γεται, τὸν ἀκόλουθον πρὸς τοὺς συστρατιώτας λόγον· «Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἱ θεοὶ, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνάκλαθεν παρρηλιφότες σέβειν, τιμῶμεν· ὁ δὲ τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεως, τὰ πάτρια παρασπονδήσας, τὴν ἄθεον εἴλετο δόξαν, οὐκ οἶδ' ὀπίθεν ξένον τινα πεπλανημένως περιέπων θεὸν, αἰσχρῶ τε τούτου σημεῖον τὸν οἰκεῖον κατασιχνύει στρατόν· ὧ' πεποινῶς, ὀρμᾶται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ δὲ πρότερον πρὸς αὐτοὺς οὓς παρέβη θεοὺς, ἀράμενος τὰ ὄπλα. Ὁ δὴ οὖν παρῶν ἐλέγξει κικέρως τὸν τῆ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς ταῖς παρ' ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρω μέρει τιμωμένοις βραβεύων. Ἡ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς, δικαιοτάτα τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτήρας καὶ βοηθοὺς ἀληθεῖς ἐπιδείξει· ἢ εἰ κρατήσῃ τῶν ἡμετέρων πλείστων γε ὄντων, καί τεως πῶ πλήθει πλεονεκτούντων, εἴ τις οὗτος οὐκ οἶδ' ὀπίθεν ὠρμημένος ὁ Κωνσταντίνου θεός, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀμφιβόλῃ τιθέσθω, τίνα δεοὶ θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δὲ τῶ κρατοῦντι, καὶ τούτῳ τῆς νίκης τιθεῖναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ νῦν γελῶμενος ἡμῖν, κρείττων φαίνεται, δεῖ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν, μακρὰ χάρειν τούτοις ἐπιπόντας οἷς μάτην τοὺς κηροὺς ἐξάπτομεν· εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσῃαν, ὅ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἀθέων πόλεμον ὀρμῶμεν.»

Ἐν τοιοῦτος λόγος ἐξεφωνήθη τῶντι ὅπως ἐκτίθησιν αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος, ἐὰν τῶντι ὁ Λικίνιος ἀνέθετο εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα τὴν περὶ τῶν δύο θρησκευμάτων κρίσιν, οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀνεδείχθη θαυμαστότερον καὶ καταπληκτικώτερον. Διότι, τῆ 3 ἰουλίου 323, συμπλακέντων τῶν δύο στρατευμάτων, ὁ Λικίνιος μετὰ πάλην πεισματωδεστάτην ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἵνα συμπληρώσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, διέταξε τὸν Κρίσπον νὰ προσέλθῃ τάχιστα ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἤδη εἶχε μεταβῆ ἐκ Πειραιῶς. Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιταγῆς ταύτης τοῦ πατρὸς, ὁ Κρίσπος ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ὅστις κατεῖχετο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῆς πολὺ ἐσχυροτέρας τοῦ Λικινίου δυνάμεως. Ἄλλ' ὁ Κρίσπος, καὶ τοι νεώτατος ὢν, ἀνέδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνδρείαν καὶ τέχνην περιφανῆ· συνεπαγόμενος τοὺς Ἑλληνας αὐτοῦ, ἐκείνους οἵτινες δὲν εἶχον φαίνεται ἔτι λημονήσῃ ἐντελῶς τὰ ναυτικά τρόπαια ὅσα ἄλλοτε τοσάκις κατὰ τὰς θαλάσσας ταύτας ἔστησαν, κατετρόπωσε τὸν στόλον τοῦ Λικινίου καὶ διασχίσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπεφάνη νικήφόρος ἐνώπιον τοῦ

Βυζαντίου καὶ ἐπήνεγκεν αὐτῷ τὴν κρίσιν τοῦ ὄλου ἀγῶνος. Ἐν τῷ ἄμα ὁ Λικίνιος ἐνόμισε συμφέρον ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, εὐέλπις ὅτι χρονοτριβοῦντος τοῦ Κωνσταντίνου περὶ Βυζαντίου θέλει λάβει καιρὸν νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἐξωθεν, καὶ νὰ περιφράξῃ αὐτὸν ἐντὰς δύο πολεμίων. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντίνος δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Λύσας ἀμέσως τὴν πολιορκίαν διαβαίνει τὸν πορθμὸν κατόπιν τοῦ Λικινίου, καὶ τῆ 10 σεπτεμβρίου, συγχροτηθείσης δευτέρας μάχης εἰς Χρυσόπολιν, ἠττάται κατὰ κράτος ὁ πρόμαχος τῆς εἰδωλοκρατείας καὶ φεύγει εἰς Νικομήδειαν. Τῆ μεσιτεῖα δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Κωνσταντίας συγχωρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Θεσσαλονίῃ ὡς ἰδιώτης. Πρὶν ὅμως παρέλθῃ ἔτος ὄλον, θανατοῦται αὐτόθι δι' ἀγχόνης ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως. Ταύτην τῶν συντεθειμένων τὴν παράδοσιν, οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐζήτησαν διὰ ποικίλων ρητορικῶν τρόπων νὰ συγκαλύψωσιν ἢ νὰ παραμορφώσωσι. Μόνος ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος κατακρίνει αὐτὴν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροφασίστως· τοῦτο δὲ πράττοντες καὶ ἡμεῖς, οὐδέλωσ νομίζομεν ὅτι ἀσεβοῦμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς χριστιανισύνης προμάχου. Μετὰ τοὺς ἀμέσους μαθητὰς τοῦ Σωτήρος, οὐδεὶς ἔπραξε πλείοτερα πρὸς διάδοσιν καὶ παγίωσιν τῆς ἱεραῆς ἡμῶν πίστεως. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντίνος ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν ἐν μέσῳ ἔξεων καὶ παραδόσεων ὀλεθρίων. Οἱ προκατὰχοι καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ οὐδένα συνήθως ἐσεβάσθησαν θεῖον ἢ ἀνθρώπινον νόμον. Ὡστε ἄπορον δὲν εἶνε πῶς ἤμαρτεν ἐνίστη· τὸ ἄπορον, τὸ θαυμαστὸν, τὸ καταδεικνύον τὴν ἐξαισίαν τοῦ χαρκτηῖρος αὐτοῦ ρώμην, εἶναι πῶς, κατισχύσας τηλικούτων πειρασμῶν, κατῴρθωσε νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ἂν ὅχι νὰ τηρήσῃ πάντοτε, τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 323, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα, ὁ Κωνσταντίνος ἀπέβη κύριος ὀλοκλήρου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀποκαταστήσας τὴν ἐπὶ μακρὸν διακοπεῖσαν ἐνόνητα αὐτοῦ. Πρῶτη πρᾶξις εἰς ἣν προῆλθεν, ἅμα ἀρχὰς τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων, ἐπὶ τῶν 3 τελευταίων ἑκατονταετηρίδων παρήχθη καὶ διωργανώθη τὸ νέον θρησκευμα, ὑπῆρξε φυσικῶ τῶ λόγῳ τὸ νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς ἣν ἦσαν πρὸ τοῦ Λικινίου θέσιν, διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκδοθέντος ἐπιτάγματος. Οἱ δύο ἐπὶ τούτῳ ὑπογραφέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως νόμοι διεδώθησαν εἰς

ἡμᾶς διὰ τοῦ Εὐσέβιου, τοῦ μεταφράσαντος αὐτοὺς ἐκ τῆς λατινικῆς, ἴσως δὲ καὶ συντάξαντος κατὰ μέγα μέρος. Διὰ τοῦ πρώτου, ὁ βασιλεὺς ἀφοῦ ἀνεμίμησε τὰ δεινὰ ὅσα ἐπήνεγκαν εἰς τὸ κράτος οἱ τελευταῖοι διωγμοὶ, ἀπέδεδε τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἀπαλλαγὴν εἰς τὸ θεῖον καὶ παρίσταγεν ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκείνου, ὡς ὑπὸ κρείττονός τινος δυνάμεως, ἀπωθούμενον ἀπὸ τῶν παρωτάτων κειμένων βρεττανικῶν ἀκτῶν καὶ φερόμενον μέχρι τῶν ἀντιθέτων τούτων ἀνατολικῶν χωρῶν, ἵνα ἀνακαλέσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν περὶ τὸν σεμνότατον νόμον θεραπείαν. Μεθ' ὃ ἐκανόνιζεν ἀκριβέστερον καὶ γενναϊότερον ἢ ἄλλοτε τὴν ἀποζημιώσιν τῶν χριστιανῶν δι' ὅσας προηγουμένως ἔπαθον ἀδικίας, καὶ τὴν λαμπροτάτην ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου νόμου, ἔτι ρητότερον ἐχαρακτήριζε τὸν Θεὸν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἔθετο ἑαυτὸν καὶ κατανοητικώτερον ἐπεκαλεῖτο τὰς εὐλογίας αὐτοῦ. «Σὲ νῦν, τὸν μέγιστον Θεὸν παρακαλῶ, ἔλεγεν, εἴης πρῶτός τε καὶ εὐμενὴς τοῖς σοῖς ἀνατολικοῖς· εἴης πᾶσι τοῖς σοῖς ἐπαρχεῶταις, ὑπὸ χρονίου συμφορᾶς συντριβεῖσι, δι' ἑμοῦ τοῦ σοῦ θεράποντος ὀρέγων ἴασι. Καὶ ταῦτά γε αἰτῶ οὐκ ἀπεικίτως, ὡ δέσποτα τῶν ὅλων. Ἐγὼ γὰρ Θεέ· ταῖς σοῖς γὰρ ὑφηγήσεσιν ἐνεστρεάμην σωτηριῶδη πράγματα καὶ διήνησα τὴν σὴν σφραγίδα πανταχοῦ προβαλλόμενος, καλλιπικοῦ ἡγήσαμην στρατοῦ. . . . Διὰ ταῦτα ἀνέθηκά σοι τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν, ἔρωτι καὶ φόβῳ καθαρῶς ἀνακραθεῖσαν· τὸ μὲν γὰρ δυνούά σου γησῖως ἀγαπῶ, τὴν δὲ δυνάμιν σου εὐλαβῶ, ἣν πολλοῖς τεκμηρίοις ἐδειξας, καὶ τὴν ἐμὴν πίστιν βεβαιωτέραν εἰργάσω.» Κατὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ἤθελε τις νομίζει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐμελλεν ἤδη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν νέαν πίστιν ὡς ἐπικρατοῦν θρησκεῦμα καὶ νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἄλλ' ἔχι· διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει ἐπιφέρει· «Εἰρηνεύειν σου τὸν λαὸν καὶ ἀστασίαστον μένειν ἐπιθυμῶ, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς εἰκουμένης καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων χρησίμου. Ὁμοίαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡσυχίας ἀπέβλασιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπανόρθωσις, καὶ πρὸς τὴν εὐθείαν ἀγαγεῖν, ὁδὸν ἰσχύει. Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλεῖτω· ἕκαστος ὁ περ ἡ ψυχὴ βούλεται, τοῦτο καὶ πραττέτω.»

Διὰ τῶν νέων ἄρα τούτων νόμων, ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἐπραξεν ἢ νὰ κυρώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνέκαθεν καθιερωθεῖσαν ἑξαιρητικεῖαν, πεποιθῶς, ὡς ἔλεγεν, ὅτι· αὕτη καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν θρόνον τῆς ἀληθείας. Καὶ ὅμως ἡ εἰδωλολατρεία ἤρχισεν ἔκτοτε

νὰ πάσῃ συμφορᾶς, αἰτίνας, ὀσημέραι αὐξάνουσαι, ἐμελλον προΐοντος τοῦ χρόνου, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντῖνου, νὰ καταντήσωσιν εἰς ἐπίσημον κατ' αὐτῆς διωγμὸν. Ναὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντῖνου αὐτοῦ διωγμὸς τοιοῦτος δὲν ἐγένετο· πάντα ὅσα μεταγενέστεροι χρονολογοῦσι, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος, ἀπέδωκαν αὐτῷ ὡς πρὸς τοῦτο, λογίζονται ἤδη εὐλόγως ὡς ἀνυπόστατα. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ποικίλα αἰτία ἐπήγαγον· ἐπὶ αὐτοῦ βασιλεύοντος, διὰ τῆς ἀκαταμαχῆτου τῶν πραγμάτων δυνάμεως, πολλὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν ζημίας. Πρὸ καιροῦ λ. χ. ἡ εἰδωλολατρεία εἶχε πολλαχοῦ παρεκτραπῆ εἰς ὄργια ἐλεεινά· ταῦτα δ' ἐξ ἀνάγκης προσεχάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λόγῳ δημοσίας ἠθικῆς. Οὕτω τὸ ἐν Ἀφάκιοις τοῦ Λιβάνου ὄρους Ἀφροδίτης ἱερόν, καὶ τὸ ἐν Αἰγαῖς τῆς Κιλικίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κατηδαρίσθησαν διότι ἐτελοῦντο ἐν αὐτοῖς πράξεις τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας· οὕτω καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ὁ κατὰ τὴν ἐν Φοινίκῃ Ἡλιούπολιν, κατελύθη, διότι κατήτησε νὰ χρησιμεύῃ ὡς πορνείας καταγῶγιον. Καὶ ἔπειτα ὁ θρησκευτικὸς τῶν ἐθνικῶν ζῆλος, βεστὶς οὐδέποτε ὑπῆρξε μέγας, ὀσημέραι ἐμαραίνετο, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν καὶ χρηστηρίων ἐγκατελείποντο· ἐγκαταλειφθέντα δὲ ἔπαξ ἢ ἐγυμνῶνοντο τῶν πολυτίμων αὐτῶν σκευῶν καὶ κοσμημάτων ἢ καὶ ὅλως κατεστρέφοντο. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος, ἰδρυθείσης μετ' ὀλίγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετεφέρθησαν εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς καὶ τὰ παλάτια ὁ Πύθιος Ἀπόλλων, καὶ ὁ Σμίνθιος, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τρίπους, καὶ αἱ Ἐλικωνίδες Μοῦσαι καὶ ἄλλα. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ λαμπρὰ προστάσια ἦν ἀναφανδὸν ἤδη ἀπένευεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς χριστιανούς, ἐνεθάρρυνεν αὐτούς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπεχείρησαν αἰκοθεῖν δηλώσεις τὰς ἀπίας οὔτε οἱ νόμοι οὔτε ἡ Κυβέρνησις ἐπιπέτρεπον. Ὅθεν ἔκτοτε δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμὸν οὐχὶ μὲν νόμῳ, πράγματι ὁμοῦς ὀριστικῶς ἐν τῷ κράτει κατισχύσαντα.

Ἄλλ' ὁ ἀρχαῖος βίος δὲν ἐμελλε νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα ἀμαχητὶ εἰς τὸν νέον. Ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν θριαμβεύοντα, ὑπέστη κρίσιν δεινὴν, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡμεῖς τις ἀντίδρασις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Μὴ φανῆ δὲ παράδοξον διότι λέγομεν ἐνταῦθα τὸν Ἑλληνισμὸν ἐξανιστάμενον κατὰ τοῦ νέου θρησκευματος, ἐνῶ προηγουμένως εἶχαμεν παραστήσει αὐτὸν συμμαχῆσαντα μετὰ τοῦ θρησκευματος τούτου. Ἡ ἐθνικὴ κοινωνία περιήλθε πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εἰς ποικίλας καὶ πολλάκις ἀντιθέτους σχέσεις· καὶ διὰ νὰ κατανο-

ἤνωμεν καλῶς τὰς σχέσεις ταύτας, δεόν ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς τρεῖς κυριωτάτας μερίδας εἰς ἃς διηρέθη ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ δὲν ἔπαυσεν οὐσα ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διηρημένη. Ἡ πρώτη μερίς, κατανοήσασα ἐγκαίρως ἄπασαν τὴν ματαιότητα τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἀπελπισθεῖσα νὰ ἐπιτύχη δι' αὐτῶν ἀνακαινισμόν τινα τῆς ἀνθρωπότητος, ἠσπάσθη προθύμως τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ νέου κηρύγματος· τοσούτῳ μᾶλλον προθύμως ὅσα τὸ κήρυγμα ἐκείνο ἀπεδέξατο ἀφ' ἑτέρου πᾶν ὅ,τι ὑγιὲς καὶ ζωτικὸν καὶ χρήσιμον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἔσωξεν ἔτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἤτοι, τὴν γλῶσσαν αὐτῆς, τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων, τὴν ρητορικὴν τέχνην καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδον. Αὕτη δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ μερίς ἀπέτελεσε τὴν πρῶτην καὶ κυριωτάτην ὁμάδα τῶν χριστιανῶν δι' ἧς πρὸ πάντων τὸ νέον θρησκευμὸν διεδόθη, ἠρμηνεύθη καὶ ἐνομοθετήθη.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μερίς, συγκεκριμένη τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατοικησάντων τῆς κοινωνίας τάξεων, περιλαμβάνουσα ὅμως καὶ οὐκ ὀλίγους λογίους ἄνδρας, ἧτις ὑπενδίδουσα εἰς τὰς ἐξῆς καὶ τὰς παραδόσεις βίου μακροῦ, διετέλεσεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον προσηλωμένη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας λατρείας, καὶ πιστεύουσα ὅτι δύναται εἰσεῖτι νὰ κατισχύσῃ τῶν φερομένων εἰς μέσον καινοτομιῶν. Ἡ μερίς αὕτη δὲν ἔπαυσεν ὑπερμαχοῦσα κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν αὐτῆς καὶ τῶν τελετῶν καὶ τῶν χρηστηρίων καὶ τῶν μυστηρίων, καὶ, ἐπιτυχοῦσα ἐντὸς τῆς τετάρτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος, βασιλέα ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς, ἤλπισεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὅτι θέλει θριαμβεύσει· ἀλλὰ κατεβλήθη ἐπὶ τέλους δι' ἐπελευθέρσεως δεινῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐξηλείφθη κατὰ μικρὸν συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς προτέρας.

Τρίτη τελευταῖον μερίς εὐάριθμος, ἀλλὰ συγκεκριμένη ἐξ ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ συζήτησιν, ἴστατο εἰς τὰ μεθόρια οὕτως εἶπειν τῶν δύο θρησκευμάτων καὶ ἐζήτει νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπ' ἀμφοτέρα, ἀγωνιζομένη νὰ καταστήσῃ μὲν λογικώτερον πᾶν ὅ,τι παράλογον εἶχεν ἡ πολυθεΐα, νὰ ἑρμηνεύσῃ δὲ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον πᾶν ὅ,τι ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας περιεῖχεν· ἡ φύσις τῆς θεότητος ὅπως ἀντελαμβάνετο αὐτῆς ὁ χριστιανισμός. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ μερίς ἡ παραγοῦσα ἔμμεσως ἡ τοῦλάχιστον παρασκευάσασα διὰ τῶν ποιικίλων αὐτῆς φιλοσοφικῶν συζητήσεων, τὴν πρῶτην μεγάλην ἐμφύλιον τοῦ χριστιανισμοῦ ἔριν, τὴν

αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἧτις ἐδέησε νὰ ἐπιστήσῃ μετ' ὀλίγον ἄπασαν τὴν προσοχὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ προσκάλεσε τὴν σύστασιν τῆς πρῶτης οἰκουμένης Συνόδου.

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἧτις, ὡς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, ἀπέβη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων μεγάλη, οὐ μόνον ἐμπορικὴ ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα, ὅπου συνέρρευσαν καὶ διετέλεσαν συζητούμενα ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ ὅπου τελευταίως ἐπελθὼν ὁ χριστιανισμός εὔρε φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλοὺς μὲν προμάχους, καὶ ἀντιπάλους δὲ οὐκ ὀλίγους. Ἐκεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, παρήχθη ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ὄλων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων, νέα τις φιλοσοφικὴ αἵρεσις, ἡ καλουμένη νεοπλατωνικὴ ἢ ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία, ἣν ἀνεφέραιμεν πού καὶ ἄλλοτε ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ (σελ. 467). Τὸ νέον τοῦτο φιλοσοφικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς στενωπότητα πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανοὺς σχέσεις, ὅτε μὲν φιλικὰς ὅτε δὲ πολεμίας, ἐπεχείρησε πρὸς τοὺς ἄλλοις νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ δύσκολον περὶ τῆς θεότητος ζήτημα καὶ κατ' ἐπιφάνειαν περιέστη εἰς παράδοξόν τινα κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας ὁμοιότητα διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων. Ὁ νεοπλατωνισμός, καθὼς καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, κατήντησε νὰ ὁμολογήσῃ τὰς τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις διακεκριμένας μὲν ἀλλὰ ἠνωμένας εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωσῇ τὴν οὐσιαστικὴν ἐνότητα τοῦ Ὑπεράτου ὄντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ νεοπλατωνικοὶ δὲν ἀπεκάλουν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον, Πατέρας, Υἱὸν καὶ Ἄγιον Πνεῦμα ὠνόμαζον αὐτάς, ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, τὸ Ἐν, Ν ο Ὡ ς, Ψ υ χ ή· ἀλλ' ἡ ἐνότης ἐν τῇ τριάδι, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον, ὁμολογεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ κοινῆς ὑπὸ τε τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τοῦτο ὅμως περιορίζετο ἡ ὁμοιότης· καὶ ἅμα οἱ νεοπλατωνικοὶ ἐπεχείρουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐννοίας, ἀντὶ τῆς προτέρας κατ' ἐπιφάνειαν ταυτότητος, προέκυπτον εἰς μέσον διαφορᾶς οὐσιωδῆς καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα τὴν λεπτολόγον ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν τούτων, ὡς ἀλλοτρίαν τῆς προκειμένης ἱστορίας. Ὅπιστον οὐσιωδῆς ἦτο ἡ διάκρισις, ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος,

λογίζεται προκύψασα εἰς μέσον ἢ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου, ἥτις προδήλως ἔτεινεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκω οικονομίας.

Τιφόντι περὶ τὸ 319 ἔτος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ πρῶτος καὶ ἐνάρετος, ἔμαθεν ὅτι μεταξὺ τῶν κληρικῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἐκυκλοφόρουσιν ποικίλαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ δευτέρου τῆς τριάδος προσώπου δοξασίαι. Αἱ δοξασίαι αὗται ἠμφισβήτησαν τὴν ἰσότητα τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ἀξιοῦσαι, ὅτι ὁ υἱὸς ἦτο μὲν τὸ πρωτότοκον τῶν ὄντων, ἀλλὰ ἐπλάσθη ὡς ἄλλα τὰ λοιπὰ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' αἰῶνος. Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάσας ἐβεβαίωθη ὅτι αἱ καινοτομίαι αὗται διεδίδοντο ὑπὸ ἐνὸς τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας, ὀνόματι μὲν Ἀρείου, γνωστοῦ δὲ διὰ τὴν περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν θείων Γραφῶν δεινότητα. Ἐκάλεσε λοιπὸν τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ παρήγγειλεν αὐτὸν πατρικῶς καὶ μετριοπαθῶς τοσοῦτον μᾶλλον μετριοπαθῶς ὅσῳ τὸ ἐμβριθὲς σχῆμα, οἱ ὅπως οὖν ἀγέρωχοι τρόποι, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάστημα καὶ ἡ εὐειδὴς ὄψις τοῦ Ἀρείου ἐνέπνεον συστολήν τινα εἰς τὸν ἀγαθὸν γέροντα. Ὁ Ἀρειος ὑπεξέφυγε πᾶσαν εὐκρινῆ ὁμολογίαν δι' ἀμφιβόλων τινῶν ἀποκρίσεων, ὧν τὸ δόξλουτον ἐκεῖνο ζήτημα ἦτο δεκτικώτατον καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν ὅτι εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθησε διαδίδων τὰς ὀλεθρίας ἐκεῖνας δοξασίας. Τότε κασεμνήθη αὐτῷ εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἄμα μὲν αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν, ἄμα δὲ ἐπιθυμῶν νὰ προλάβῃ πᾶσαν ρῆξιν, ἔλαβε τὴν Τριάδα ὡς θέμα μίᾳς τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διαλέξεων, καὶ ἀποφεύγων νὰ προσβάλλῃ τινὰ ῥημέσως, ἀπέδειξε «φιλοτιμότερόν τι,» ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Σιωκράτης, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἦσαν ἐντελέστατα πρὸς ἀλλήλας ἠνωμένοι καὶ ἴσοι. Ἀλλ' ἦδη ὁ Ἀρειος, ὅστις ἤξευρεν ὅτι ἐν τῇ ὁμηγύρῃ ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ παραδεχόμενοι τὸ δόγμα αὐτοῦ, λαθῶν θαρραλέως τὸν λόγον, ἐπεχείρησε νὰ ἀνασκευάσῃ, διὰ πολλῆς πικρίας τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ ὑποστηρίζων, εἶπε, τὴν ἐντελῆ τῶν ὑποστάσεων τῆς Τριάδος ἰσότητα ἐμπίπτει εἰς τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθεῖσαν πλάνην τῆς συγχύσεως αὐτῶν. Διότι ἀξιοῖ ὅτι αἱ διάφοροι ἐκεῖναι συστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ὀνόματα διάφορα καὶ προσόντα εἰδικὰ τοῦ αὐτοῦ ὄντος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξισῶν αὐτάς, συγχέει αὐτάς. Μεθ' ὃ ὁ Ἀρειος προσέβαλε τὸν ἀκόλουθον πολύχροτον γενόμενον συλλογισμόν, ὅτι ἂν ὁ πατὴρ ἐγέννησε τὸν υἱόν, ὁ γεννήσας προὔπηρχε τοῦ γεννηθέντος· ἄρα ὁ υἱὸς

δὲν ὑπῆρξεν ἀπ' αἰῶνος. Τὴν συζήτησιν ταύτην παρηκολούθησε δεινὸν σκάνδαλον καὶ πρὸς τὴν Αἴγυπτον διχοστασία, πρὸς κατάπαυσιν τῆς ὁποίας δὲν ἤθελεν ἐπαρκεσεῖ ἡ ἀσθενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου χεὶρ.

Κατ' εὐτυχίαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τοῦτο βοηθὸν ἐπιτηδεότατον. Μεταξὺ τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν ἤρξαντο καὶ ἐπρόκοπτε νέος τις διάκονος, μικρὸς μὲν καὶ εὐτελής τὰ ἀνάστημα, ἀλλὰ περιλαμβάνων, ἐντὸς σώματος ἀσθενοῦς ψυχῆν φλογεράν τῆς ὁποίας αἱ λαμπηρόνες ἐξήστραπτον ἀπὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ. Ὁ νέος οὗτος, ὀνόματι Ἀθανάσιος, ὅστις ἐμελλε νὰ πληρώσῃ τὴν χριστιανικὴν οἰκουμένην διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ, ἦτο μόλις εἰκοσάετης ὅτε ἤρχισεν ἡ προκειμένη ἔρις. Καί τοι δὲ ἦτο νεώτατος, εἶχεν ἤδη διαπρέψει διὰ δύο αὐτοῦ κατὰ ἐθνικῶν λόγων, ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται «Λόγος κατὰ Ἑλλήνων,» ὁ δὲ «περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ (Θεοῦ) Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ.» Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους τούτους διέλαμπε νοῦς βαθύς, καὶ λογικὴ ἰσχυρά, καὶ ἐπιστήμη εὐρεία, καὶ αὐτὸ μέχρι τινὸς τὸ ἀνθηρὸν ἐκεῖνο τοῦ λόγου ὕψος, τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες τοῦ ἀνακαινισμένου τούτου ἑλληνικοῦ κόσμου δὲν ἐδίσταζον νὰ συλλέγωσιν ἀπὸ τῶν ἀειθαλῶν λειμώνων τῆς ρητορικῆς τῶν προπατόρων ἡμῶν τέχνης. Διότι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο εἰς τῶν καλλίστων τύπων τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διεξαχθείσης ἠθικῆς ἀναδιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ ἐπληροῦτα ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα παρελαμβάνοντι τινὰ τῶν κοσμημάτων καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας καὶ ἐπιστήμης, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ἰδιόζουσαν φύσιν τοῦ ἀνδρός· ὁξύνουσαν θαυμαστὴν, πνεῦμα πρακτικώτατον, τόλμην ἀνάθεκτον, καὶ ἔχετε πλήρη ὅπως οὖν τὴν ἱστογραφίαν τῆς τοῦ Ἀθανασίου εἰκόνας. Ὁ Ἀθανάσιος ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀρετηρίας περὶ τίνος πρόκειται. Κατεμέτρησεν ἀμέσως τὸ βάραθρον εἰς ὃ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ ἡ πίστις ἡμῶν. Ἐπίσθη ὅτι ὁ Ἀρειος, εἴτε μὴ τολμῶν νὰ ἐξηγηθῇ σαφῶς, εἴτε μὴ ἔχων τὴν συνείδησιν τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ, ἔτεινεν οὐδὲν ἧττον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῇ τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος φύσιν καὶ εἰς τὸ νὰ καταβιάσῃ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ εἰς τὴν τάξιν ἀνθρώπινου δόγματος, παραδίδων αὐτὸ ἀπογεφυρωμένον τῆς πανοπλίας τῆς ἀπεκαλύψεως, εἰς ἀπάσας τὰς προσβολὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ταῦτα δὲ ἀναλογισάμενος, ὤρμησεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀφιέρωσεν

ἐκτοτε ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Λόγου, μετὰ τοσαύτης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ τοσοῦτον ἀτρομήτου θάρρους, ὥστε ἀπέβη ὁ ἀγιώτερος τῶν ἡρώων, ἢ μᾶλλον ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν ἀγίων.

ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς λοιπὸν τούτου νέου χειραγωγούμενος, ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ αἰφνης αὐστηρότερον κατὰ τοῦ Ἀρείου. Καλέσας αὐτὸν δις ν' ἀπολογηθῆ ἑνώπιον τοῦ κλήρου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ συνωθήσας, εἰ καὶ ἐπιτηδείατατον ὄντα περὶ τὸ λέγειν, μέχρι τῆς βλασφημίου ὁμολογίας ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ἄνομαρτητος, δὲν ἐξίστασεν ἤδη ν' ἀφορίσῃ καὶ ν' ἀναθεματίσῃ τὸν αἰρετικὸν καὶ πάντας τοὺς ἀποδεξαμένους τὰ δόγματα αὐτοῦ ἦτοι, ἐκτὸς τοῦ Ἀρείου, ἕνδεκα διακόνους καὶ δύο ἐπισκόπους. Ἄλλ' ὁ Ἀρειος ἦτο ἄνθρωπος εὐφεύστατος καὶ δραστηριώτατος· τὸ ζήτημα σφῆδρα περιπεπλεγμένον, τὰ πνεύματα ἐξημμένα. Ὡστε μετ' οὐ πολὺ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος συνεχρότησε καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν μεγάλην καὶ ἰσχυροτάτην ὁπαδῶν μερίδα, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιαίτεροι τοῦ βασιλέως φίλοι, ὁ Νικημοχθεΐας Εὐσέβιος καὶ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, δὲν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, ὡς ἓνα τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας.

Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Δικινίου, ἔφθασεν εἰς Νικημοχθεΐαν, ἥτις ἦτο ἔτι τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ περιστοιχίσαν αὐτὸν ἀμέσως ἐπικαλούμενοι ἑκάτεροι τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ προστασίαν. Ὁ δὲ ἡγανάκτησε σφῆδρα ἀκούσας τὴν ἐκ τῶν διενέξεων τούτων προελθοῦσαν εἰς τὰ πνεύματα ταραχὴν καὶ ἀναστάτῳσιν. Ὅχι ὅτι ἐνόησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἡ πίστις ἀπὸ τῶν ἐπιβούλων τοῦ Ἀρείου δοξασιῶν· ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἐνῶ εἶχεν ἐλπίζει· ὅτι διὰ τῶν προηγουμένων νόμων περὶ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, θέλει ἀποκατασταθῆ ἐν τῷ κράτει ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη, αἰφνης ἐμάνθανεν ὅτι ἡ εἰρήνη ἐκεῖνη ἀνετρέπετο δι' ἐμφυλίου μεταξὺ χριστιανῶν στάσεως. Τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος, ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἔξ ἀρχῆς κατανοήσει· εἶχε κατανοήσει δηλαδὴ ὅτι πᾶσα περὶ τοῦ δόγματος τῆς Τριάδος συζήτησις ἦτο ἐπισημασετάτη καὶ ὅτι τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ παρακωλυθῆ ἐκ παντὸς τρόπου ἡ περὶ τούτου συζήτησις. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ὡς εὐτελεῆ καὶ ματαίαν. Ἐπειτα ὅμως ἠξίωσε ὅτι ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ

ἐγκλείωμεν τὰ τοιαῦτα ἐν ταῖς διανοαῖς ἡμῶν καὶ νὰ μὴ τὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν δήμων. Τὸ φρόνημα τοῦτο τοῦ Κωνσταντῖνου ἐξάγεται προδήλως ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἣν ἔγραψε πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον καὶ Ἀρειον τὸν πρεσβύτερον. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τάδε· «Διαλογιζομένῳ δὴ μοι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων, ἄγαν εὐτελεῆ καὶ οὐδαμῶς ἀξία τοσαύτης φιλονεικίας ἢ πράξεως ἐφωράθη. Διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀνάγκην ἐπειχθεὶς, καὶ πρὸς τὴν ὁμόψυχον ὑμῶν ἀγγίνοισαν γράσων, τὴν τε θείαν πρόνοιαν καλέσας ἀρωγὸν τῷ πράγματι, μέσον τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμειψιότησεως οἷον εἰρήνης πρύτανιν ἐμαυτὸν ἐπάγω εἰκότως Μανθάνω τοίνυν ἐκεῖθεν ὑπῆρξαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολὴν. Ὅταν γὰρ σὺ, ὦ Ἀλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτησις τί δήποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπὲρ τινος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἐπυνθάνου, σὺ τε, ὦ Ἀρειε, τοῦθ' ὅπερ ἢ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι, ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἐντέθεικας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγαρθείσης, ἡ μὲν σύνοδος ἡρνήθη, ὁ δὲ ἀγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς, ἐκ τῆς τοῦ κοινῆ σώματος ἀρμονίας ἐχωρίσθη. Οὐκοῦν ἑκάτερος ὑμῶν ἐξίσου τὴν συγγνώμην παρασχῶν, ὅπερ ἂν ὑμῖν, ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινεῖ, δεξάσθω τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν, οὔτε ἐρωτῶμενον ἀποκρίνεσθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὅπως μὴ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάτη, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχέλια προτίθησιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινὸς γυμνασίας ἕνεκα γένοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἶσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν, καὶ μὴ προχειρῶς εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν.» Καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους παραινῶν ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα τῆς φιλοτιμίας, καὶ, συνδιαλλαγέντες πρὸς ἀλλήλους, νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ἡ φωνὴ αὕτη τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας δὲν ἐπέπρωτο νὰ εἰσχωσθῆ. Αὐτὸς ὁ κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς ἐκεῖνης, ἅμα ἐλθὼν εἰς Ἀλεξανδρείαν, συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ κατεδίκασε τὸν Ἀρειον. Ὁ Ἀρειος ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολὴν ὅπως αὐτὸς ἀθήσει, παραπονούμενος διὰ τὴν ἀργίαν ἥτις ἐπεδλήθη αὐτῷ. Συγχρόνως ὁ Κωνσταντῖνος ἐμάνθανεν ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέβαινον ταραχαὶ καθ' ὅσους οἱ ὄχλοι οὐδὲ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ἐσεβάσθησαν. Ὅθεν ὀργισθεὶς διὰ

τοῦτο ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀρειανῶν, ἐξαπέστειλε νέους εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπιτρόπους κομίζοντας ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἐκείνους καὶ τὸν ἀρχηγέτην αὐτῶν ἀπειλητικωτάτην, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ἔμως, ἐπανερχόμενος εἰς αἰσθήματα πάλιν ἐπαικίστερα, προσεκάλει τὸν Ἀρειὸν νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον ἐπρέσβευεν. Ὁ Ἀρειὸς παρέστη, καὶ ἐν τῇ συζητήσει ἦν ἐπιχειρήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τοσοῦτον περιέπλεξε τὸ περὶ τὰς τριαύτας λεπτολογίας ἀνεπιτήδειον τοῦ Κωνσταντίνου πνεῦμα, ὥστε ἐνέβαλε τὸν ἡγεμόνα εἰς πλείστας ὄσας ἀμφιβολίας. Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ διχόνοια καὶ ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων, οὐδὲ ἐφαίνετο θεραπείας τρόπος· μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἐν τῇ συνήθει αὐτοῦ μεγαλοφυΐᾳ, ἐπενόησε τὸ πρακτέον κατὰ τὴν προκειμένην δυσχέρειαν, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἱεράρχαι δὲν ἐπέιθοντο καθ' ἑαυτοὺς νὰ πᾶσῃσι τὰς συζητήσεις ταύτας, συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἰκουμένηκην ἐπιτετραμμένην νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὴν προκειμένην διαφορὰν.

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο Ῥωμαῖος ἀντακόατωρ, ἐπὶ τοσοῦτον Ῥωμαῖος ὥστε οὐδὲ ἐλάλει ὀρθῶς τὴν ἑλληνικὴν ὁ δὲ θεσμὸς τῆς κοινῆς συνόδου δὲν ἦτο θεσμὸς Ῥωμαῖκός, ἀλλ' ἑλληνικός. Ἡ Ῥώμη, ἄρξασα, βί' ἰδίου πολιτεύματος ἐκτεθέντος ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου, τῆς τε Ἰταλίας, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, οὐδέποτε συνεκάλεσε κοινὴν πόλεων καὶ ἐθνῶν σύνοδον· ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰ ἔθνη συνεδρίων, συνήλθον πολλὰς αἰ πόλεις ἐν κοινῷ, ἐπὶ τε τῶν Μηδικῶν, καὶ ἐπὶ Φιλίππου καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος προσδραμὼν κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆν περίστασιν εἰς θεσμοθεσίαν ἑλληνικὴν, παρέλαβεν ἄρα γε αὐτὴν ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἔξω; Ὁχι, βεβαίως. Ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν εἰμὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ὑφισταμένας ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἦτο τὸ φυσικὸν αὐτῶν συμπλήρωμα. Εἶδόμεν ὅτι βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς νέας θρησκείας ἦτο ἡ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐκκλησία, ἦτοι ὁμάς πῶν πιστῶν. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἵστατο τὸ συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὑπεράνω δὲ τῶν κατὰ τὰς πόλεις τούτων ἀρχῶν, ἵστατο αἰ περιοδικῶς κατ' ἐπαρχίας συγκροτούμεναι σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, αἵτινες ἐκοινωνοῦν μὲν πρὸς ἀλλήλας πλ-

λάκις, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχον εἰσέτι συγχωνευθῆ εἰς ἓν μέγα συνέδριον περιλαμβάνον τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τί λοιπὸν φυσικώτερον ἢ νὰ ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις αὐτῆ κατὰ τὴν προκειμένην ἑκτακτον ἀνωμαλίαν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ αὐτῶ εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀπαραίτητος αὐτοῦ κορωνίς, προσκαλουμένων ὅλων τῶν ἐπισκόπων ἵνα ἀπὸ κοινοῦ κανονίσωσι τὴν προκύψασαν εἰς μέσον μεγάλην διένεξιν; Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις τοῦ Κωνσταντίνου ἀποδεικνύει ὅποσον ἀφ' ἐνὸς ἀπεμακρύνετο ἤδη τῶν ἀρχαίων Ῥωμαϊκῶν παραδόσεων καὶ ὅποσον ἀφ' ἑτέρου ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἔξεις τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησε τὸ χριστιανικὸν πολίτευμα. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει καὶ ἐπιτηδεϊότητι. Ἡ ρύθμισις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ἦτο ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν τότε κόσμον. Ἀπὸ αὐτῆς ἐξήρτατο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνακαινισις. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος προθύμως ἠσπάζετο πᾶν ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐπιτήδειον εἰς τὴν ρύθμισιν ἐκείνην καὶ ἐξασφάλισιν, ἀδιαφορῶν ἂν οἱ θεσμοὶ τοὺς ὁποίους καθιέρου ἦσαν ἑλληνικοὶ καὶ ὄχι Ῥωμαῖκοί. Ἡ ἀκατάσχετος τῶν πραγμάτων δυνάμις κατηράγκαζε τὸν Ῥωμαῖον ἐκείνον βασιλέα νὰ ὑποκύπῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, νὰ ἐξυψοῖ αὐτὸν, πρὸ τοσοῦτων αἰῶνων ὑποκείμενον ὄντα τῇ Ῥωμαϊκῇ κυριαρχίᾳ, ὑπεράνω τῆς κυριαρχίας ταύτης, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῇ ἐκείνου τὰ νομοθετήματα. Μήπως πρὸ ὀλίγου γράφων πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἀρειὸν δὲν ἔλεγεν ὅτι ὁ τῆς ἱεραῆς θρησκείας νόμος ἐκ τῶν νόλων τῆς Ἀνατολῆς προέκυψε καὶ ὠνόμαζε τοὺς ἐνταῦθα λειτουργοὺς αὐτοῦ ἀρχηγοὺς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας;

Ἡ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένηκη σύνοδος ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοτριὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὥστε, ἂν καὶ προσεκληθήσων αὐτόθι ἅπαντες τῆς χριστιανικῆς οἱ Ἐπίσκοποι, ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς διηκολύνηεν ἐν παντὸς τρόπου τὴν μετάδασιν αὐτῶν ἀναλαβὼν εἰς βᾶρος τοῦ δημοσίου ὅλα τὰ ἔξωδα τῆς ὁδοποιίας καὶ τῆς διατροφῆς τῶν προσκληθέντων, ἐκ τῶν τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐπισκόπων ὅσοι προσῆλθον μάλιστα τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀφίκοιτο ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ Πάπας Ῥώμης παρέστη αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἐπέμψε δύο πρεσβυτέρους ὡς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ. Ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀνήκον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἢ ἐξελληνισθείσας γῶρας, καὶ μεταξὺ αὐτῶν διέπρεπεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ συμβούλου δορυφορούμενος. Ἡ

τευθεν ἡ σύνοδος ἀπέβη ὅλως ἑλληνική. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεφώνησε μὲν τὸν ἐναρκτήριον λόγον εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ οἱ λόγοι αὐτοῦ μετρημνηνεύοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν καθ' ὅσον ἐξεφέροντο. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνεμίχθη εἰς τὰς καθ' ἰδίαν συζητήσεις, διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκλήψε γλῶσσης, «ἑλληνίζων τῇ φωνῇ, λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι μὴδὲ καὶ αὐτὸς ἀμαθῶς εἶχε.» Καὶ ἔπειτα ἀπασι αἱ πράξεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνετάχθησαν γλῶσσαν, ἰδίως τὸ τότε χανονισθὲν σύμβολον τῆς πίστεως. Συνήλθον δὲ οἱ ἐπίσκοποι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου τοῦ 325, ἀλλὰ ἡ πρώτη αὐτῶν ἐπίσημος συνεδρίασις συνεκροτήθη τῇ 5 ἢ τῇ 6 ἰουλίου. Ἡ σύνοδος δὲν διήρκεσεν εἰμὴ εἴκοσι περίπου ἡμέρας· καὶ, ἐντὸς τοῦ βραχυτάτου τούτου διαστήματος, ἔλυσε, πλὴν ἄλλων τινῶν δευτερευόντων ζητημάτων, τὸ δυσχερὲς ζήτημα τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ μικροῦ διακρίσει τὴν ἐκκλησίαν, καθιερώσασα τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁμοουσίου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀναθεματίσασα τοὺς ἀντιδοξοῦντας καὶ ἐξορίσασα τὸν Ἀρειὸν καὶ τοὺς πεισματωδέστερους ὁμόφρονας αὐτοῦ εἰς Γαλατίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δύο Εὐσέβιοι, ἐπὶ μικρὸν διστάσαντες νὰ υπογράψωσι τὴν ὁμολογίαν, ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσο ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ὅτι εἶχε ἀμετάστρεπτον ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου κυρωθέντα. Τῷ νόντι, μὴ ἀρκοῦμενος εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτάς, ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε τότε καὶ ἰδίον κατὰ τῶν ἀντιδοξοῦντων διάταγμα, ἐν ᾧ ρητῶς ἀνήμαζε τὸν Ἀρειὸν μαθητὴν τοῦ Παυρίου, ἐνδὸς τῶν ὁπαδῶν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, παρήγγειλε νὰ καώσιν ὅλα τοῦ Ἀρειοῦ τὰ συγγράμματα καὶ ἐπέβαλε ποινήν θανάτου κατὰ παντὸς τοῦ φωραθέντος ὅτι κρύπτει τι τῶν συγγραμμάτων τούτων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτη τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἶναι παντάπασιν ἄλλοτρία τῶν σημερινῶν ἡμῶν περὶ ἀνεξιθρησκείας δοξασίων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέθετο, καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται, ὅτι ἐὰν δὲν παύσωσιν αἱ συζητήσεις αὗται, ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ· ἐπέθετο καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς οἰκουμένης συνόδου, ὅσο οἰκουμένη καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἤθελον ἰσχύσει νὰ ἐκρίζωσωσι τὸ κακόν, ἐὰν τὰ δεδομῆνα δὲν ἐκλυροῦντο δι' αὐτοκρατορικὸν θεσπισματός. Ὅρθῶς δὲ ἐδικαιολόγησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς· «ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τῶν εἰσῶ τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς, ὑπὸ Θεοῦ καθεσταμένος, Ἐπίσκοπος ἂν εἶην.» Καὶ ὅτε περὶ τὰ τέλη ἰουλίου, ἀπέλυσε τοὺς Ἐπισκόπους εἰς τὰ ἴδια, ἐλάλησε πάλιν πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς

πρόφρητος καὶ συνέσεως· παρήγγειλε αὐτοὺς νὰ τηρῶσι τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, φεύγοντες τὴν θρησκευτικὴν ἐρίδα, νὰ νέμωσι συγγνώμην εἰς τὰ ἀνθρώπινα παίσματα καὶ πρὸ πάντων ἀφορῶντες εἰς τὴν γενικὴν ἁρμονίαν, νὰ μὴ στασιάζωσι πρὸς ἀλλήλους, παρέχοντες οὕτω αἰτίαν χλεύης εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες εἶναι πάντοτε ἔτοιμοι νὰ βλασημῶσι τὸ θεῖον ὄνομα. Τοιοῦτοτρόπως διελύθη ἡ πρώτη οἰκουμένη σύνοδος τῆς ὁποίας κύριον ἔργον ὑπήρξεν, ὡς προείπομεν, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ ἁγίου Συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν δι' οὗ ἔκτοτε πᾶς χριστιανὸς ὁμολογεῖ ὅτι πιστεύει «εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα· οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.» Τὸ δὲ μέρος τοῦ συμβόλου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡρίσθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμένης συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης.

Ὅποσον συνετῶς διεξήγαγε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Κωνσταντῖνος συγγράφεται ἐκ τῶν ἐπισυμβάντων. Παρήλθον ἔκτοτε χίλια καὶ πεντακόσια ἔτη. Τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε καὶ προέδρευσε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, κατελύθη πρὸ καιροῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρείπιων αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν ποικίλα ἄλλα κράτη· νέα ἐσχηματίσθησαν ἔθνη· νέα ἐμορφώθησαν γλῶσσαι· νέα ἀνεκαλύφθησαν κόσμοι· νέα ἐπενοήθησαν τέχνη καὶ ἐπιστήμαι· νέα ἐρρούθησαν τὴν τύχην τῶν λαῶν πολιτεύματα· νέα παρήχθησαν ἀνάγκαι, προαιρέσεις, δοξασίαι· ἡ ὕλικὴ καὶ ἠθικὴ ὅψις τῆς γῆς ἡμῶν μετεβλήθη καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ὅμως, εἰς ποῖον τῆς γῆς ταύτης μέρος, εἰς ποῖαν τῆς οἰκουμένης γωνίαν, εἰς ποῖαν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν, δὲν ἀντήχησε καὶ δὲν ἀντηγεῖ καθ' ἐκάστην ἢ προσευχὴν ἐκείνην ἢ ὀρθοίτα τότε ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ; Ἄ! βεβαίως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πολλὰς ὀφείλομεν χάριτας πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προπάτορας αἱτινες, διὰ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, ὥρισαν τοὺς

νόμους τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, νόμους θαυμαζομένους ἄχρι τοῦδε καὶ ἐξαιετὸς μέλλοντας νὰ θαυμάζωνται ἐνὸς ὅπου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ψυχαὶ εὐγενεῖς καὶ ἐπιτήδεια νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος. Ἀλλὰ μήπως ὀλιγωτέραν ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκείνους, τοὺς χριστιανούς ἡμῶν προπάτορας, οἵτινες ὤρισαν τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος, κανόνας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη ἄχρι τοῦδε ἅπας ὁ νεώτερος πολιτισμός; Ὅποσον δὲ πάλιν, ἡμεῖς οἱ λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀλεξάνδρων καὶ τῶν Ἀθανασίων, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐγκαυχώμεθα, ὅτι ἀναπέμπωμεν πρὸς τὸν Ὑψιστὸν τὴν προσευχὴν ἐκείνην ἀναλλοίωτον, ἀπαράλλακτον, δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν λέξεων ἐν αἷς διετύπωσαν τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν οἱ μεγάλοι οὗτοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀνδρες!

Οὕτω δὲ ρυθμίσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὁ Κωνσταντίνος ἐνόμισεν ἤδη δεόν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἡ παρουσία αὐτοῦ ἦτο τῶνδ' ἀπαραίτητος. Ἐὰν ἐπὶ μικρὸν μόνον ἀναλογισθῶμεν πῶς εἶχον τότε τὰ κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος πράγματα, θέλομεν εὔρει, ὅτι, ἐνῶ ἀποκατεστάθη ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης, θρησκευτικῶς τῷ λόγῳ συνέβαινον ἐν αὐτῷ παράδοξός τις ἀνωμαλία. Ὁ Κωνσταντίνος δὲν εἶχε μὲν εἰσέτι βαπτισθῆ. καθ' ὅλην ὅμως τὴν λοιπὴν αὐτοῦ πολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ εἰμὴ ὡς ἀποδεξάμενος τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Ἐν τούτοις ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Νὰ μὲν ὁ βασιλεὺς προστάμα εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα τοὺς χριστιανούς, καὶ πολυειδῶς ἐβράβευε τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν νέαν πίστιν, ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν οἱ θεμελιώδεις τοῦ κράτους νόμοι ἐπέτρεπον ἀπλῶς τὴν ἐλευθέραν τῆς χριστιανικῆς λατρείας τέλεσιν, δὲν κατήργουν δὲ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὴν ἐπίσημον τῆς εἰδωλολατρείας ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα στενωπῶς συνεδέετο μὲ ὅλην τὴν Κυβέρνησιν καὶ μὲ ὅλον τὸν δημόσιον βίον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἰδίως, ἧτις ἦτο ἡ ἀρχαία καὶ ἡ μόνη ἐτι τοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν χαρακτῆρα ἐκείνου τοῦ ἐπισημοῦ τῆς πολιτείας θρησκευματος. Εἰσέτι διάταγμα ἐκ Νικομηδείας ἐκδοθὲν δὲν παρήγγειλε νὰ ἀφανισθῶσι τὰ μνημεῖα, τὰ νομίσματα, τὰ σύμβολα ἐν γένει τῆς πολυθείας. Ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει, ἐδρεύουσα ἐντὸς ναοῦ κατειδώλου, πάντες δ' οἱ ἐν τέλει καὶ πᾶς σχεδὸν ὁ λαός.

ἐνέμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστιῶν. Κατὰ νόμον λοιπὸν ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἦτο ἡ εἰδωλολατρεία· πράγματι ὅμως, ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυεν αὐτῆς διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας καὶ θελήσεως, παντὸς ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Ῥώμης. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ σῶμα τοῦ κράτους, τοῦλάχιστον τὸ ζωτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἦτο χριστιανικόν· ἡ δὲ κεφαλὴ ἐθνικὴ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ· καὶ τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντίνον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ἴδῃ ἐκ τοῦ σῆνεγγυς πῶς ἔχει νὰ προλάβῃ τὴν ἐνδεχομένην ρῆξιν.

Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὴν ἐστίαν ταύτην τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ τῶν ἀρχαίων ἠθῶν κατὰ μῆνα ἰουλίον τοῦ 326. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν ἀμέσως νὰ περιποιηθῆ ὅσον ἐνδέχεται τὴν σύγκλητον, ἀλλὰ ὅκτῳ δὲν εἶχον παρῆλθῃ ἡμέραι καὶ κατέστησαν ἀρίθμητοι αἱ δυσχερεῖαι αἵτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψωσιν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης τῶν αἰσθημάτων μεταξὺ τοῦ κυριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας. Τῇ 13 ἰουλίου ἐτελέσθη κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ μεγάλη τῶν λεγομένων ἱπέων παρέλασις, καθ' ἣν οἱ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκοντες ρωμαῖοι πολῖται ἀνήρχοντο ἐν πομπῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὅπως θύσωσιν αὐτόθι τῷ Δίῳ. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος ὄχι μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ κοινωνήσῃ τῆς τελετῆς ταύτης ἀλλὰ καὶ ἐνέπειξεν αὐτήν, ἔξ ὅσῳ σφοδρὰ προέκυψεν ἀγανάκτησις, καὶ βλαφημῖαι ἠκούσθησαν τοῦ ὄχλου ἐνῶ ὁ βασιλεὺς διήρχετο διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Τοῦτο ἠρέτισε τὸν Κωνσταντίνον ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπερίσχυεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ μετριπάθεια, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους μηδὲ νὰ ἐπιτεθῇ ἐν γένει διὰ τῆς βίας κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Κατὰ δυστυχίαν συνέβαινον συγχρόνως καὶ ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ οἰκίᾳ ὀλέθρια διενέξεις. Ὁ Κωνσταντίνος εἶχεν ἀπὸ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τρεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Δαλμάτιον, τὸν Ἀνιβαλιανὸν καὶ τὸν Ἰούλιον Κωνσταντίνον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπολιτεύθη ἀέπιπτε ψυχρῶς, ὑπείκων, ὡς βεβαιούσιν, εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἰδίας μητρὸς Ἐλένης. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κωνσταντίνος εἶχεν ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης συζύγου, τῆς Μινερβίνης, υἱόν, τὸν τοσοῦτον κατὰ Λικινίου διαπρέψαντα Κρίσπον, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Φαύστης, υἱοὺς ἄλλους ἐξ ὧν δύο, ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Κωνστας, καὶ τοὶ ἦσαν νεώτατοι, εἶχον ἤδη λάθει διάφορα ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Καὶ ἡ μὲν Φαῦστα ἀπετροπιάζετο τὸν Κρίσπον ὅστις καθὼς πρωτότοκος καὶ καθ' ὅλα λαμπρὸς νέος, ἐπεσκίαζε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἡ δὲ Ἐλένη ἐξεναντίας ἠσθάνετο πρὸς τοῦτον ἰδι-

ἀξίουσαν στοργήν. Πῶς τὰ διάφορα ταῦτα πάθη κατώρθωσαν νὰ θελώσωσι τὴν ἄλλως τοσοῦτον διαωγῆ τοῦ Κωνσταντίνου χριστινῶν, δὲν εἶνε σάφως γνωστόν. Ἴσως παρεξέφηρσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταθρόνιον τι φθάνου αἰσθημα διὰ τὴν κοινὴν εὐνοίαν ἣς ἀπελάμβανεν ὁ Κρίσπος τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐνὼ κατ' ἀρχὰς ἐπεδαψίλευσε τῷ υἱῷ ἐκείνῳ τὰ ὑπατα ἀξιώματα, μετὰ τὸ περιφανὲς κατὰ τὸν Ἑλλησποντον τρόποιον, ἔπαυσε τοῦ νὰ νέμῃ αὐτῷ μερίδα τινὰ τῆς υπερτάτης ἀρχῆς. Ἴσως θεωρῶν τὸ ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦν δυσμενὲς πνεῦμα ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν Κρίσπον, ὅστις ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, τοῦ κακολογοῦντος καὶ περιθρόνοντος τὸν βασιλέα τοῦλάχιστον βεβαιούται πρὸ πάντων, ὅτι αἱ τῆς Φαῦστης εἰσηγήσεις κατὰ τοῦ προγόνου αὐτῆς, ἐπὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς ἐκείνης μάλιστα ἐκορυφώθησαν. Διότι τὸ παρά τιων ρηθὲν, ὅτι ὁ Κρίσπος ἐμισήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἰδίως ὡς συλλαβὼν ἔρωτα ἀθεσμιον πρὸς τὴν μητριαν Φαῦσταν, ὑπολαμβάνεται σήμερον εὐλόγως ὡς μῦθος ὅλως ἀνυπόστατος, πολὺ δὲ πιθανώτερον νομίζεται ὅτι συκοφαντεῖται ἕτεραι μᾶλλον πιστευταὶ καὶ ἐξαιρετικῶς αἱ πρὸ μικροῦ ὑποδειχθεῖσαι, ἐξηγγρίωσαν τὸν βασιλέα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ καταπνίξωσιν ἐν αὐτῷ ὅτι ἱερώτατον ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὅπως δὲ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγωνίας εἰς ἣν ὁ Κωνσταντίνος περιέστη ὡς ἐκ τοῦ στασιαστικοῦ τῆς Ῥώμης πνεύματος καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ διενέξων, ὁ Κρίσπος, γενόμενος ἀνάρπαστος, διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαχθεὶς εἰς φυλακὴν τινὰ ἐκτὸς τῆς Ῥώμης, ἐκεῖ ἐθανατώθη. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἀνηγγέλλθη ἐξ Ἀνατολῆς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Δικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας, ἄρα τοῦ βασιλέως ἀνεψιὸς, παῖς μόλις δωδεκαέτης, ἐσφάγη ἀποσπασθεὶς τῆς μητρικῆς ἀγκάλης. Αἱ δὲ τραγικαὶ αὗται σκηναὶ κατετάραξαν ἐξαιρετικῶς τοὺς ἔθνικους, οἵτινες σάζοντες ἴσως ἔτι ἐλπίδας τινὰς ἀπὸ τε τοῦ Κρίσπου, ἀπὸ τε τοῦ υἱοῦ τοῦ Δικινίου, ἔδλεπον αἰφνης ψευθείας ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσδοκίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν καταπλήγησαν βεβαίως βλέποντες τὸν ἄνθρωπον, ὃν ὑπελάμβανον ὑπὸ τῆς Θεῆς Προνοίας γειραγωρούμενον, ὡσεὶ ὑπὸ μανίας τινὸς ἤδη καταληφθέντα καὶ σπαράσσοντα ἰδίᾳ χειρὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μόνοι οἱ περὶ τὴν Φαῦσταν ἐθρίαμβουον, ὅτε αἰφνης τὰ πράγματα μετέβαλον ὕψιν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου τότε διέτριβεν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς καὶ τὴν θλίψιν διὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ φιλότατου Κρίσπου θάνατον, ὅστις ἐτραυματίσεν αὐτὴν καὶ

ἐνεκα τῆς στοργῆς ἣν ἠσθάνετο πρὸς τὸν νέον τοῦτον, καὶ ἐνεκα τῆς φρίκης ἣν ἐνεποιήσεν εἰς αὐτὴν, ὡς χριστιανὴν καὶ ὡς μητέρα, τὸ ἀνυσούργημα τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ὄδυρμοὶ καὶ οἱ ἔλεγχοι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικὸς ἠνοήσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως. Εἶναι ἀπὸ τῆς ὅτι οἱ πλείστοι τῶν χρονολογῶν ἀξιούσιν, ὅτι, ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύφωσος τοῦ συνειδότης ἣν ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ οἱ λόγοι τῆς μητρὸς, ἐμίανεν αὐτὴς τὰς χεῖρας αὐτοῦ θανατώσας τὴν Φαῦσταν, ὡς παραίτιον τῆς πρώτης συμφορᾶς. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀσπάζομεθα μᾶλλον τὴν γνώμην τοῦ Ἀγγλοῦ ιστοριογράφου Γίδδωνος, ὅστις, στηριζόμενος εἰς ἕτερας μαρτυρίας, νομίζει ὅλως ἀπίθανον τὸ νέον τοῦτο ἀδίκημα· καὶ τοσοῦτω μᾶλλον παραδεχόμεθα τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ ὅσα ἐν γένει δὲν ἀνεδείχθη ἐπιεικῆς πρὸς τὸν Κωνσταντίνον. Οὐδὲ βλέπομεν πῶς συμβιβάζεται ὁ παροξυσμὸς ἐκεῖνος τῆς μανίας πρὸς τὴν μετάνοιαν ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ἠσθάνθη ὁ βασιλεὺς ἀκούων τοὺς θρήνους τῆς μητρὸς καὶ ἣν ἐπεδείξατο, ὡς λέγεται, διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τεκμηρίων ἐξαιρετικῶν πρὸς τὸ θρήσκευμα εὐλαθείας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντίνος, ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν ἀποτραπείων περιπετειῶν εἰς ἃς περιέστη ἐν τῇ πόλει τῆς Ῥώμης, διὰ τε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστραφὴν τοῦ εἰδωλολάτρου ἐκεῖνου δήμου καὶ τὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ἐπεληθόντα τραγικὰ γεγονότα, ἀπεφάσισε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀρχίας τοῦ κράτους πρωτεύουσας, εἰς ἣν οὐδέποτε πλέον ἐπέστρεψε, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἀνατολὰς, ἕτερα καὶ μεγάλα τινὰ διανοούμενος περὶ τῆς μελλούσης τοῦ κόσμου τύχης.

Τότε καὶ ἡ Ἑλένη ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παλαιστίνην ἵνα ἐξαγάγῃ μὲν τὴν γῆν ταύτην, ἐν ἣ ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωτὴρ, ἐκ τῆς ἀθλίας καταστάσεως εἰς ἣν ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε περιέλθει, ἐπιζητήσῃ δὲ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, τοῦ ποτισθέντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐκεῖνος αἵματος, τὴν ἐξιλέωσιν τῶν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς πραχθέντων ἁμαρτημάτων. Τρόποντι, κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, αἱ ἐπανειλημμένοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπαναστάσεις εἶχον προκαλέσει δεινοτάτας ἀντεκδικήσεις. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἰερουσαλὴμ ἠγέρθη πόλις νέα φέρουσα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῆς Αἰλείας Καπιτωλίνης, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ὑψούτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, κατασκευάσθη πολυτελὲς ἱερὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἰουδαῖοι σχεδὸν πλέον δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, ὀλίγιστοι δὲ ἦσαν οἱ χριστιανοὶ, ὥστε ὁ Ἑ-

πίσκοπος τῆς πόλεως καὶ χώρας ἐν ἣ ἐτελέσθησαν τὰ πρῶτα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια, ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθησάν ποτε ὁ Ἰάκωβος καὶ πολλοὶ τοῦ Χριστοῦ συγγενεῖς, ἐκπεσὼν παντάπασι τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος, κατήγγησε νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας. Ὅτε ἐν ἔτει 327 ἡ βασίλισσα Ἑλένη ἔφθασεν εἰς Ἱερουσαλήμ, οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ καταδείξῃ αὐτῇ τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνευρέθη ὁ ἱερὸς χώρος καὶ διὰ συντόμου ἐργασίας ἀπεκαλύφθη αὐτὸ τὸ σεμνὸν τοῦ γεγονότος μαρτύριον, ἦτοι ὁ τίμιος καὶ ζωοποιὸς σταυρός. Ὅθεν ἀναγγελθέντος τοῦ πράγματος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξεν οὗτος παραντίκα νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἀγίου Τάφου ἐκκλησίαι λαμπροτάτη τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἡ Ἑλένη αὐτὴ ἐσφρόντισε, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Παλαιστίνης, νὰ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ τε ναοῦ τούτου καὶ ἄλλων πολλῶν κατὰ τὴν χώραν ἱερῶν. Μεθ' οὗ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς ὕστεις ἐπορεύετο βραδέως ὅπως οὖν πρὸς τὴν ἀνατολήν. Ἡ συνέντευξις αὐτῶν ἀπέβη κατασκευακτικὴ. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε τιμήσει τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς βασίλισσαν, ἀπένευεν ἤδη αὐτῇ πλείστα ἔτερα εὐλαβείας δείγματα καὶ, μετ' ὀλίγον ἀποθανοῦσαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 328, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν περὶ πέντε 80, ἐκῆδευσε μεγαλοπρεπέστατα, μετακομίτας βραδύτερον τὰ ὅσα αὐτῆς εἰς τὴν νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσιν. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπήγγητο τότε ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦτο ἰδίως τὸ μέγα μελετῶν καθ' ἑαυτὸν βούλευμα νὰ ἐγκαταλίπῃ μὲν τὴν Ρώμην ἣτις δὲν ἐφαίνετο κατανοήσασα τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ οἰκουμένη μεγάλῃ μεταβολῇ, νὰ στήσῃ δὲ διὰ παντὸς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐκείνας χώρας ἐν αἷς παρήχθη καὶ τοσοῦτον ἠδουκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ, ἐκλέξας ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρῶν τούτων τόπον εὐθετον, νὰ ἐγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέον μέγα τοῦ ἀνακαινισθέντος κήρυγμα εἶσμα καὶ προπύργιον.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ κρισιμωτάτη ἴσως στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου. Πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο νὰ πολιτευθῇ καὶ ἄλλως ἢ ὅπως ἐπολιτεύθη ἠδύνατο νὰ μὴ προστατεύῃ ἢ καὶ νὰ καταδείξῃ αὐτὸν ἠδύνατο ἐνὶ λόγῳ νὰ παρεβάλλῃ εἰς ἐπὶ κωλύματά τινα εἰς τὸν ὀριστικὸν αὐτοῦ θρίαμβον· ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ τοῦ νέου θρησκευομένου δυνάμις καὶ ἰσχύς καὶ ἐπίδοσις ὥστε ἀδύνατον εἶχε καταστήσει νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τέλους. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ἔπραξε μὲν

πολλὰ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὀφείλει εἰς αὐτὸν καὶ μόνον τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐνῶ καθ' ἣν στιγμήν προέκειτο νὰ ὀρίσῃ τὸν χώρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ νέα τοῦ κράτους πρωτεύουσα, τὸ ἐλάχιστον περὶ τὴν ἐκλογήν τοῦ χώρου τούτου παράπτωμα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ ἀνυπολογίστους συνεπειὰς ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν τύχην. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναβίωσις καὶ ἡ ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη διατήρησις τῆς ἀξιοκρατίας αὐτοῦ. Ὄφειλεται ἡμῶς τοῦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅχι μόνον διότι ἀπλῶς ἐκτίσθη ἐν ταῖς χώραις ταύταις νέα τις πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ, ἀλλὰ μάλιστα διότι ἐκτίσθη ἐπὶ χώρου ὅστις, ἐνεκα τῶν ἰδικήτων, τῶν ἐξαιρετικῶν, τῶν μοναδικῶν αὐτοῦ προτερημάτων, ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς ἐφαίνετο προορισθεῖς ἵνα ἀποτελέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ βασιλεὺς ἐπέστησε τὸν νοῦν εἰς τὴν παρά τὸν Αἴμον Σαρδικίην, τὴν σημερινὴν Σοφίαν ἢ Τριαδίτζαν τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλοι πάλιν ἀξιοῦσιν ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον διανοήθη νὰ θέσῃ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσμα μεταξὺ Ἰλίου καὶ Περγάμου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθεθῇ ὅτι διετέλεσε μέχρι τινὸς ταλαντευόμενος, τὸ σημεῖον ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλεξατο, ἀπεδείχθη πολὺ ἐκείνων εὐφύστερον πρὸς τὰς χρεῖας καὶ ἐπαγγελίας ἃς ἐκλήθη νὰ ἐμπληρώσῃ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἴδιον τῆς μεγαλοφυΐας· καθὼς τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου κτίσμα οὕτω καὶ τὸ μέγα κτίσμα τοῦ Κωνσταντίνου κατίσχυσαν ὅλων τῶν περιπετειῶν ὅλων τῶν αἰῶνων, καὶ μαρτυροῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν θαυμαστὴν τῶν θαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων ἐπιδεξιότητα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κωνσταντίνου συνετέλεσαν πολὺ αἱ τὲ ἑλληνικαὶ καὶ αἱ περσαικαὶ παραδόσεις. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγκινῶσαι ὀρθῶς ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς ἱστορίας τεκμήριόν ἐστιν ἀλάθηστον ἐξαιρέτου νοῦς καὶ δεξιότητος.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἢ ἐξελληνισθεῖσαι χώραι ἐντὸς τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ ἐγερθῇ νέα βασιλεύουσα, ἀποτελοῦσι δύο εὐρέα καὶ μακρὰ σκέλη ἐνούμενα σχεδὸν πρὸς τὰ ἄνω διὰ δύο ἐπαλλήλων πορθμῶν καὶ ἀπκορυφούμενα εἰς πλατείαν τινὰ λεκάνην. Τὸ δυτικώτερον τῶν σκελῶν ἐκείνων σχηματίζεται ὑπὸ τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ κάτω Ἰστρου ἐκτεινομένης χερσονήσου, ἣτις περιλαμβάνει τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυ-

ρίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τὸ δ' ἀνατολικώτερον σκέλος σχηματίζεται ὑπὸ τῆς ἀντικυρῆς κειμένης ὀγκώδους χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἣτις πρὸς μεσημβρίαν συνάπτεται μετὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Συρίας. Οἱ δύο πορθμοὶ δι' ὧν αἱ ἔθνη καὶ ἔθνη τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης παρατεινόμενοι ἐκείναι χερσονήσοι προτεινόμενοι, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀλλήλας τὴν δεξιάν, εἶναι νοτιώτερον μὲν ὁ Ἑλλησπόντος, βορειότερον δὲ ὁ Βόσπορος, οἱ ἀμοιβαίως ἐνούμενοι διὰ μικρᾶς τινος λίμνης, τῆς καλουμένης Προποντίδος. Ὁ δὲ Εὐξείνιος Πόντος ἀποτελεῖ τὴν εὐρείαν δεξαμενὴν εἰς ἣν ἀπολήγει ὀλίγηρον τὸ σύμπλεγμα τοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, θαλασσῶν καὶ πορθμῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ἔστις, ἀποσπασθεὶς ἤδη ἐκ δυσμῶν, ἐπληρίαζεν ἡρέμα πρὸς ἀνατολᾶς, σταθμῶν ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ πολὺ καθ' ὅδον καὶ ἰστάμενος ἀπέναντι τοῦ συμπλέγματος τούτου, ὡσεὶ ἀριστοτέλγητος διαλογιζόμενος πῶς ἔχει ν' ἀπαρτίσῃ τὸν ἐν ὄργανῳ μεγάλῳ ἀνακαινιζόμενον ἐκείνον κόσμον, ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἡ καρδιά τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο βεβαίως οὔτε δεξιᾶ, οὔτε ἀριστερᾶ, οὔτε πρὸς τὰ ἄνω, οὔτε πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ τῶν δύο πορθμῶν, δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε ἀνατολικώτεραι καὶ αἱ δυτικώτεραι, αἱ τε μεσημβρινώτεραι καὶ αἱ βορειότεραι τῶν προκειμένων χωρῶν. Τούτου δὲ ἀπαξ τεθέντος, ὑπῆρχεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πορθμῶν ἐκείνων χώρος ὃν αἱ παραδόσεις καὶ αἱ πεποιθήσεις Ἑλλήνων τε καὶ Περσῶν ὁμοθυμαδὸν ἀνεκέρυξαν ὡς ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ περιλάβῃ πόλιν μεγάλην καὶ ἀμύκην. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διηγούμενος τὴν ἀπὸ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν τοῦ Δαρείου, τοῦ καταλιπόντος τότε ἐν Εὐρώπῃ στρατηγὸν τὸν Μεγάβαζον (σελ. 334 τοῦ πρώτου τόμου) ἐπιφέρει τάδε: «Οὗτος δὲ ὁ Μεγάβαζος, εἶπας τότε ἔπος, ἐλίπετο ἀθάνατον μνήμην πρὸς Ἑλλησποντίων· γενόμενος γάρ ἐν Βυζαντίῳ ἐπέθετο ἑπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Χαλκηδονίους κτίσαντας τὴν χώραν τῶν Βυζαντιῶν πυθόμενος δὲ, ἔφη Χαλκηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἔοντας τυφλοὺς· οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρόντος κτίζειν χώραν, τὴν αἰσχίονα ἐλέσθαι εἰ μὴ ἦσαν τυφλοί.» Καὶ ὁ πραγματικώτατος δὲ Πολύβιος ἀνακηρύττει τὸν τόπον ὅπου ὄκουν Βυζάντιοι, εὐκαιρότατον κατὰ θάλατταν («καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς εὐδαμονίαν πάντων τῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ. Κατὰ μὲν γὰρ θάλατταν οὕτως ἐπίκειται τῷ στόματι τοῦ Πόντου κυρίως, ὥστε μήτ' εἰσπλεῦσαι, μήτ' ἐκπλεῦσαι δυνατὸν εἶναι τῶν ἐμπόρων τινὰ, χωρὶς τῆς ἐκείνων βουλῆσεως.» Ἐὰν δὲ

κατὰ γῆν ὑπελάμβανε τὸν τρόπον ὀλιγώτερον εὐφωῶς ἔχοντα, ἔλεγε τοῦτο διότι τὸ πάλαι ἡ Θράκη κατεῖχετο ὑπὸ φυλῶν βαρβάρων καὶ ἰσχυρῶν ἀδιαιλίπτως κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιτιθεμένων, ὅπερ ἐπὶ Κωνσταντῖνου δὲν ἦδύνατο πλέον νὰ συμβῆ, διότι ἡ Θράκη ἅπασα διετέλει πρὸ καιροῦ ὑποταξαμένη.

Ἀλλὰ καὶ τοι εἶχεν εἰς τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἢ νοτιοδυτικωτάτης αὐτῆς ἄκρας τοῦ Βοσπόρου, οὐδὲν ἦττον ἢ ἀποικία ἣτις πάλαι ποτὲ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς μικρᾶς τῶν Μεγαρέων πόλεως (σελ. 316 τοῦ πρώτου τόμου) ἔλαβε θαυμαστὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐξαίρετον ἰδίως πολιτικὴν ἀξίαν. Ναὶ μὲν, ἐγκαταλειψιμένη οὕσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, δὲν ἴσχυσε νὰ διατηρήσῃ ὅλως χερῆ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἀλληλοδιαδόχως Πέρσαι, Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Γαλάται τῆς Θράκης καὶ Ῥωμαῖοι, πάντες ἐνὶ λόγῳ οἱ ἀξιώσαντες νὰ ἄρξωσι τῶν χωρῶν τούτων, διανοήθησαν ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς πόλεως, μαρτυρεῖ ὅτι ἐλογίζετο, ὡς καὶ ἦτο, ἀσφαλέστατον ἐγγέγγιον τῆς περὶ τὰς χώρας ταύτας κυριαρχίας. Οὐδ' ἠδυνήθησαν αἱ ποικίλαι ἐκείναι ἐξωτερικαὶ περιπέτειαι νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐσωτερικὴν εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τοῦ Βυζαντίου. Τὰ τελωνιακὰ καὶ ναυτιλιακὰ δικαιώματα τὰ ὅποια εἰσέπραττον ἀπὸ τῶν ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων διὰ τοῦ Βοσπόρου πλοίων, παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀκαταπαύστως πόρους θαυμάσιους. Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς ὑπῆρξεν ὀνομαστόν· τὰ τεῖχη ἦσαν λαμπρῶς ἐκδομημένα· ἐπὶ τῆς κρηπίδος τοῦ λιμένος αὐτῆς ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἡμιμέληνον, ἣτις εἰκονισμένη οὕσα καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντιανῶν νομισμάτων, ἐπέπρωτο, μετὰ τοσαύτων αἰῶνων παρέλευσιν, ν' ἀποτελέσῃ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ τοῦ Βυζαντίου αὐτονομία διατηρήθη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων, μέχρις οὗ κυριευθεῖσθαι τῆς πόλεως ὑπὸ Σεπτιμίου Σεβήρου κατὰ τὸν ἐμφύλιον αὐτοῦ πρὸς τὸν Νίγηρον ἀγῶνα, οὐ μόνον τὸ πολίτευμα αὐτῆς κατελύθη ἀλλὰ καὶ τὰ τεῖχη κατεστράφησαν, καὶ εἰς κόμην μεταβληθεῖσα, παρεχωρήθη εἰς τοὺς Περσικούς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αὐτὸς ὁ Σεβήρος ἠνώρθωσε τὸ Βυζάντιον τὸ ὅποιον, εἰ καὶ δὲν ἀνέκτησε τὴν προτέραν ἀμύν, δὲν διετέλεσεν ὁμοίως οὐδὲ ἕκτοτε λόγου ἀνάξιον ὅπως ἀπεδείχθη εἰς τὸν τελευταῖον μεταξὺ Κωνσταντῖνου καὶ Δικινίου πόλεμον.

Τὸ Βυζάντιον δὲν ἦτο ἡ μὴν πόλις ἢ κατὰ τὰς βορείους ταύτας χώ-

ρας μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων σώζουσα τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα καὶ τὸν ἑλληνικὸν βίον. Ἄπαντα τοῦ εὐρέως Εὐξεινοῦ πόντου τὰ παράλια κατεῖχοντο εἰσέτι ὑπὸ κτισμάτων ἑλληνικῶν. Ἐκεῖ ὑφίσταντο καὶ ἤδη Ἡράκλεια Πόντου (σήμερον Ἐρεκλί,) κτίσμα Μεγαρέων. Ἀμαστρίς (σήμερ. Ἀμασσερό)· Κύτωρος (σήμερ. Κίδρας)· Σινώπη· Ἀμισός (σήμερ. Σαμσούν)· Κοτύωρα· Κερασσοῦς ἢ καὶ Φαρνακία· Τραπεζοῦς· Φάσις· Διοσκουριάς· Φαναγόρεια· Τάναϊς· Θεοδοσία (σήμερ. Κάφφα)· Παντικάπαιον (σήμερ. Κέρτς), ἢ καθέδρα τῶν Βοσπορίων βασιλέων· Χερσόνησος· Εὐπατορία· Ὀλβία· Τύρας· Ἰστρόπολις· Τόμις· Κάλλατις· Διονυσίοπολις· Μεσημβρία· Ἀγγάλως· Σαλμωδισσός, ὅλαι πόλεις ἑλληνικαί. Αἱ πλείους τῶν ἀποικιῶν τούτων, εἰ καὶ προσβαλλόμεναι ἐκ διχλημάτων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, μάλιστα ἀπ' ἧς ἤρξατο ἡ μεγάλη αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν κίνησις, ἔσωζον ὁμως οὐδὲν ἤττον τὴν τε αὐτονομίαν αὐτῶν καὶ τὴν ναυτικὴν πολιτικὴν ἐπίδοσιν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον μὲν πρὸ καιροῦ περιληφθῆ εἰς τὸ Βοσπόριον λεγόμενον κράτος, εἰς ὃ περιεστάλῃ ἡ πάλαι ποτὲ εὐρυτάτη τοῦ Μιθριδάτου βασιλεία. Ἀλλὰ οἱ ἡγεμόνες τοῦ κράτους ἐκείνου τοσοῦτον ἐσέβοντο τὰς εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν κυριαρχίαν ὑπαγομένης ἑλληνίδας πόλεις, ὥστε εἰς τὰς πρὸς ταύτας σχέσεις αὐτῶν ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς ἀπλῶς ἄρχοντας, ἐνῶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους καὶ πρὸς τοὺς ξένους ἀνελάμβανον τὸ ὀγκῶδες ἐπώνυμον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Μετὰ δὲ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ Βοσπορίου κράτους (σελ. 452), αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἐτι πλείονα προσεκλήσαντο ἐπίδοσιν. Ἰδίως ἀξιοσημειώμεντοι, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων μνημείων αὐτῶν, ὧν βροῦσσι σήμερον τὰ μουσεῖα τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας, εἶναι αἱ δύο βροσιότατα κείμεναι πόλεις, Χερσόνησος καὶ Ὀλβία. Ἡ Χερσόνησος, ἡ νῦν Σεβαστούπολις, ἦτο ἀποικία τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείας, κτίσματος καὶ αὐτῆς τῶν Μεγαρέων. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος, ὁ κατὰ τὴν γ' καὶ τὴν δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μαρναθεῖς, ἐφαίνετο καταφυγὼν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὰς ὑπερβρείους ἐκεῖνας χώρας. Ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν Χερσόνησον ἄκρας τοῦ Παρθενίου ὑφίστατο ἐτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν ᾧ ἐτελοῦντο πᾶσαι αἱ πάτρια ἱεροτελεστία. Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ἔφερον τὴν εἰκόνα τῆς θεοῦ. Δῆμος, Βουλὴ, ἄρχοντες, στρατηγοὶ, ἀγορανόμοι, γυμνασιάρχαι, ἐξηκολούθουν ἐκκλησιάζοντες, βουλευόμενοι καὶ διοικοῦντες τὴν πόλιν. Οὐδ' ἦτο ψιλὸν ὄνομα ἡ διοίκησις αὕτη, διότι, ἔνεκα τῶν πρὸς τοὺς πέριξ βαρβάρους πολέμων, ἡ πόλις διατέλει ἀείποτε ἀξιόμα-

χος, μάλιστα δὲ ὀνομαστὴ ἦτο διὰ τὰς πολεμικὰς ἐκεῖνης μηχανὰς αἰτινες τὸ πάλαι ἀνεπλήρουν τὸ πυροβολικόν. Καὶ σώζεται ἐπιγραφή ἀναγομένη εἰς τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος καὶ δικαιονίζουσα τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πόλεως πρὸς Δημοκράτην τὸν Ἀριστογένοιο, ὅστις, οὐ μόνον ἀγαθὸς αὐτῆς σύμβουλος ἀνεδείχθη, καὶ ρήτωρ ἐπιφανῆς, καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀρχόντος ἀξίωμα ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐπορεύθη πρὸς τοὺς τότε τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖς. Ἡ δὲ Ὀλβία, οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Ὀτσάκοφ, ἦτο κτίσμα Μιλησίων καὶ ἔσωζε περὶ τε τὸ πολίτευμα, καὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ τὰ ἤθη ἴσχυρα προφανῆ τῆς ἰωνικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἅμα μὲν γενναίως ἀγωνισθεῖσα ἀείποτε πρὸς τοὺς ἐγχωρίους, ἅμα δὲ πολλοὺς ἀναδείξασα καὶ ἐγκρίτους συγγραφεῖς. Ἰδίως δ' ἐτιμᾶτο ἐνταῦθα ὁ ὕπατος τῶν ἡρώων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀχιλλεὺς, ὅστις καλεῖται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Ποντάρχης καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὀποίου ἐν Ὀλβίᾳ τε καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχον ὠκοδομημένοι ναοί, καὶ θυσίαι ἐτελοῦντο, καὶ ἀγῶνες ποικίλοι, καὶ λαμπροὶ ἐπανηγυρίζοντο. Ὡστε καθ' ὅλην τοῦ Εὐξεινοῦ πόντου τὴν περιφέρειαν ὑφίσταντο εἰσέτι πόλεις ἑλληνίδες ἀμυαῖαι, καὶ τινες μάλιστα πολὺ ἀμυαιότεραι τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν ἔκειτο ὅσον τοῦτο εὐφυῶς πρὸς τὴν ὅλην τῶν ἑλληνικῶν χώρων κυριαρχίαν οὐδεμίαν ἐκράτει ὡς αὐτὸ, τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ χερσόνησοι, ἢ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἢ ἐν Ἀσίᾳ· αἱ τε δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ θάλασσαι, ὁ Εὐξείνιος πόντος καὶ τὸ Αἰγαίον πέλαγος.

Ἐπὶ τοῦ πολυειδῶς λοιπὸν ἐπιτηδεῖου τούτου χώρου ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγειρῇ τὴν νέαν πρωτεύουσαν· καὶ ἐξέτελεσε τὴν ἀπόφασιν διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος, διότι βεβαιούσιν ὅτι διέπραξε τὸ ἔργον ἐντὸς μηνῶν ἐννέα. Ὁ περιβάλλων τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου ἐξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ νέα πόλις περιέλαβε πεντεκαίδεκα στάδια πλείοτερα. Ἐντεῦθεν τὰ νέα τεῖχη κατέλαβον τὸ πλείστον τοῦ ἰσμοῦ τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς Προποντίδος καὶ ὑπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἡ κατασκευὴ τοῦ παραλίου τεύχους ἀπέβη ἰδίως δυσχερὴς· ἐκεῖ ἐδέησε νὰ κατακυλισθῶσι πρὸς τὴν θάλασσαν πέτραι παμμέγισται ἵνα διακωλύσωσι τὴν φορὰν τῶν κυμάτων· ἐκεῖ κατασκευάσθησαν καὶ δύο λιμένες παρὰ τῇ Προποντίδι· ἡτις πρότερον οὐδένα εἶχε τοιοῦτον, ὁ λιμὴν τῶν Σοφίων καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Ἐλευθερίου. Τούτων δὲ γενομένων περὶ τὴν πόλιν, ἐπλη-

ροῦτο συγχρόνως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς διὰ πολυαριθμῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐξ ὧν μνημονευτέον πρὸ πάντων τρεῖς ἀχανεῖς πλατείας, κεκοσμημένας μὲν διὰ στοῶν, περιεζωσμένας δὲ διὰ γιγαντιαίων κτιρίων· καὶ προσέτι τὸν πολυθρύλητον Ἴπποδρόμον, τὸν ὁποῖον ὑπάρχοντα προσχεδιασμένον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευρᾶν, ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν Ζώσιμον, «εἰς ἅπαν ἐξήτηχε κάλλος.» Πλησίον δὲ τοῦ Ἴπποδρόμου τούτου ἤγειρε κατοικίαν ἀξίαν ἑαυτοῦ, τὸ λεγόμενον Παλάτιον, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον αἰθούσας πλείστας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλὰς βιβλιοθήκας, τσαύτην εἶχε τὴν ἔκτασιν ὥστε ἐνφ' αὐτῆς ἐφθανε μέχρι τοῦ παραλίου τείχους, ἀφ' ἑτέρου προήγγετο μέχρι τοῦ κέντρου τῆς πόλεως. Πλὴν δὲ τούτων καὶ πλείστων ἄλλων ἐτίμησε διὰ πολυαριθμῶν εὐκτηρίων οἴκων τὸ νέον θρήσκευμα πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ θρίαμβον τοῦ ὁποίου ἀπεφάσισε κυρίως ν' ἀνεγείρῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Καὶ ἵνα προικίσῃ τὰς ἐκκλησίας ταύτας διὰ τῶν πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας ἀναγκαίων ἱερῶν βιβλίων, ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ ἐπίσκοπον Καισαρείας Εὐσέβιον, ἐπιστολὴν ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον καθὼς χαρακτηρίζον μὲν τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν σχέσεις, διεξηγοῦν δὲ συνάμα τὸν τρόπον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τότε αἱ ἱεραὶ αὐτὰ βιβλία. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἐξῆς·

(Νικητῆς Κωνσταντῖνος, μέγιστος, σεβαστός, Εὐσεβίῳ)

«Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν, τῆς τοῦ σωτῆρος Θεοῦ συναυρομένης προνοίας, μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτό· ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὐξήσιν, σφόδρα ἀξιὸν καταφαίνεσθαι, καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Ττοιχάρται δέδεξε προθυμότερα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Πρέπον γὰρ κατεφάνη, τὸ δηλώσαι τῇ σῆ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωματῖα ἐν διεθέραις ἐγκατασκευοῖς, εὐανόγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι κελεύσεις, τῶν θείων δηλαδὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν, τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαῖον εἶναι γινώσκεις. Ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερέτης πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχέιν φροντίσειεν· ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωματῖα κατασκευασθῆναι, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενή-

σεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν, ἐν τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα τὰ καλῶς γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ρᾶστα διακομισθῆσεται, ἐνδὲ δηλαδὴ τοῦτο πληρούντος τῶν ἐν τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων ὅς ἐπειδὴν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθῆσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξοι, ἀδελφε ἀγαπητέ.»

Ἐν γένει δὲ τὰ σύμβολα τῆς νέας πίστεως διεκόσμου πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν νέαν πόλιν. Ἐπὶ τῆς μεγάλης πλατείας, τοῦ καλουμένου Φόρου, ὑψώθησαν δύο στήλαι Ἑλένης καὶ Κωνσταντίνου καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Εἰς ἀγίος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, Ἀμήν.» Ἀλλαχού ἐξήστραπτε χρυσότευκτον τὸ Λάβαρον. Ἐν τῇ μεγίστῃ τῶν ἀνακτόρων αἰθούσῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς κατασκευασμένος καὶ διὰ πολλοῦ μὲν χρυσοῦ διὰ πολλῶν δὲ τμητῶν λίθων κεκοσμημένος ὁ σταυρὸς. Ἐπὶ τῶν δημοσίων κτηνῶν εἰκόνες ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρυσὸς παρίστανον τοῦ μὲν τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα, τοῦ δὲ τὸν Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσι πεπλασμένον. Καὶ πάλιν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ τῶν πυλῶν, εἰκονίζετο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος προσευχόμενος.

Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔπαυε μὲν οὕτω παρέχων δείγματα ποικίλα τῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εὐλαθείας αὐτοῦ, δὲν ἠμέλησε δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸ νέον αὐτοῦ καθίδρυμα καὶ διὰ πολλῶν ἀριστοτεχνιμάτων τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, μετακομίσας αὐτόθι διάφορα μνημεῖα ἐξ Ἀσίας, ἐξ Αἰγύπτου, ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ρώμης. Τὰ κάλλος τῶν λειψάνων τούτων τῆς ἐλληνικῆς εὐφυίας ἦτο τοσοῦτον ὥστε συνεκίνησε καὶ αὐτοῦ τοῦ ψυχροῦ χρονογράφου Κεδρηνοῦ τὴν καρδίαν, διότι ὁμιλῶν περὶ τῶν εἰκόνων ἐκείνων ἰδίως, ἀνακράζει ὅτι δὲν ἔλειπεν ἀπὸ αὐτὰς εἰμὴ μόνον ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων οὐδὲ εἰκόνηζον· «μὴνον τὸ μὴ παρεῖναι αὐταῖς ψυχὰς τῶν εἰς οὐς ἐγένοντο.» Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων κατηγορήσαν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς γυμνώσαντα δῆθεν ὅλας τὰς λοιπὰς τοῦ κράτους πόλεις ἵνα τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ καταστήσῃ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ ὡς ὠφελήθηντα ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος κατασφῶγια. Ἄλλοι ὅμως νομίζουσι τὴν κατηγορίαν ταύτην ἄδικον καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπολαμβάνομεν ὀρθότεραν τὴν τελευταία ταύτην γνώμη. Ἐὰν ἐξετάσωμεν λ. γ. ἀκριβῶς ὅποσα τῶν μνημείων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος μετηνέχθησαν κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν, θέλομεν εὑρεῖν ὅτι ὑπῆρξαν ὀλίγιστα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐστίθησαν τότε εἰς τὸν Ἰππόδρομον οἱ ἐν Δελφοῖς τρίποδες καὶ ἰδίως ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ἐπὶ τρικεφάλου ὄφειος χαλκοῦ ἰστάμενος, ὃν οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν τῷ Ἀπόλλωνι μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ ὄστις, εἰ καὶ κεκολοβαμένος, σώζεται ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης τῆς μεγάλης πόλεως (σελ. 465 καὶ ἐκ. τοῦ πρώτου τόμου). ὡσαύτως δὲ ἀπήχθησαν τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐντὸς τοῦ παλατίου εἰσῆχθησαν αἱ Ἐλικωνίδες Μούσαι, ὃ ἐστὶν αἱ μούσαι ὅσαι ἴσταντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἐλικῶνος. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι ὅτι αὐτὲ ἐξ Ἀθηνῶν, οὔτε ἐξ Ὀλυμπίας, οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς τῶν πόλεων ὅσαι ἐβρίθον ἐπὶ πολυτελῶν καὶ ἀμυμήτων ἔργων τέχνης, οὐδὲν τι ἀναφέρεται εἰς τὴν νέαν μετακομισθὲν πόλιν. Ἐξ ἐναντίας ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὰ κάλλιστα ἰδίως τῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Φειδίου, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ Ζεὺς ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ, δὲν μετακινήθησαν ἐξ Ἐλλάδος. Καὶ ὅμως ἐὰν ἡ πρόθεσις τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ γυμνώσῃ ὁλας τὰς λοιπὰς πόλεις ἵνα κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώσιν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἤθελε παράσχει αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λείαν πλουσιωτάτην ἄλλὰ γινωρίζομεν μάλιστα θετικώτατα ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἐξαιρέτως ἐσέβητο τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ μητρόπολιν «βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ κύριος πάντων, στρατηγὸς ἐκείνων (Ἀθηναίων) ἡξίου καλεῖσθαι, καὶ τοιαύτης εἰκόνας τυγχάνων μετ' ἐπιγράμματος, ἐγάνυτο πλέον ἢ τῶν μεγίστων τιμῶν ἀξιῶθεις.» Τῶν δὲ ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἑλλάδος δὲν παρέλαβεν εἰμὴ τὰ μᾶλλον ἐγκαταλειμμένα διότι ἦδη ἐπὶ Πλουτάρχου ὀλίγιστοι προσήρχοντο εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ ἐπὶ ὀλιγώτεροι πιθανώτατα πρὸς τὰς Ἐλικωνίδας μούσας. Τὸ καθ' ἡμᾶς μάλιστα τολμῶμεν νὰ εἰπωμεν ὅτι εὐχῆς ἔργον ἦθελεν εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντίνος ὄπεταμίευν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὰ κάλλιστα καὶ πολυτιμώτατα τῶν ἐλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων, τὰ ὅποια οὕτω ἤθελον διασωθῆ μέχρι τινὸς, ἐνῶ, παραμείναντα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ βραχὺ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ κακῶς νοουμένου ζήλου τῶν ἑπαδῶν τοῦ νέου θρησκευματος. Τῶν δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετενεχθέντων τὰ πλείστα ἴσταντο αὐτόθι ἀκέραια μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τριακαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατεστράφησαν οὐχὶ ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας τῶν αὐτόθι βασιλέων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς βαρβάρου τῶν δυτικῶν τῆς πλῆθους κατακτητῶν.

Ὅπως δὲ ποτε τοιοῦτοτρόπως ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις καὶ τῇ 11 μαΐου τοῦ 330 σωτηρίου ἔτους, εἰκοστοῦ πέμπτου δὲ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου βασιλείας, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίτια αὐτῆς, ἀφιερωθείσης εἰς τὴν ἰδιόζουσαν προστασίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἐγένοντο καὶ ἄλλαι πολλαὶ πανηγύρεις, καὶ σίτου διανομαί, καὶ ἀγῶνες μεγάλοι ἐν τῷ ἰπποδρόμῳ. Ἐνὸς δὲ τῶν ἀγῶνων τούτων τελομένων, συνοδεία στρατιωτῶν, περιβεβλημένων χλαμύδας μακρὰς καὶ κρατούντων λευκοῦς κηρούς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζητήτιν τῆς εἰκόνας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ εἰσῆγαγεν αὐτὴν εἰς τὸν ἰπποδρόμον. Ὁ λαὸς γονυπετῆς προσεκύνησε τὴν εἰκόνα, ἥτις ἐστίθη ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Φόρῳ πορφύρας στήλης «τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκός καὶ μετὰ κραυγῆς τὸ Κύριε ἐλέησον βοῶντος ἑκατοντάκις.» Ἡ πανηγυρίς διήρκεσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ ἐτελεῖτο εἰς τὸ μετέπειτα ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς, εἰ καὶ ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπῶς, ὡς ἡμέρα γενέθλιος τῆς πόλεως. Ἐπωνομάσθη δὲ αὕτη Κωνσταντινούπολις καὶ σύναμα Νέα Ῥώμη διότι ὁ σκοπὸς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ἀντικαταστήσῃ δι' αὐτῆς ὅσον ἐνδέχεται τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν, τῆς ὁποίας αἱ θρησκευτικαὶ ἔξεις καὶ ἀναμνήσεις δὲν συνεβιάζοντο πρὸς τὸ νέον δόγμα οὐ εἶχεν ἀναλάβει τὴν προστασίαν. Τὰ πράγματα ὅμως ἐμελλον νὰ διαψεύσῃσι τὰς προσδοκίας ταύτας. Ἡ ἀρχὴ οὐ μόνον μετετοπίσθη, οὐ μόνον νέον ἐπρέσβευσε θρησκεῦμα ἀλλὰ πλὴν τούτων προσήγγισε μὲν πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς μοναρχίας Ἀσίαν, ἔδρευσε δὲ ἐν μέσῳ χωρῶν ἐν αἷς ἐπεκράτει ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα. Τούτων πάντων ἔνεκεν ἡ ρωμαϊκὴ μοναρχία προσέλαβε νέον τινὰ χαρακτήρα, περὶ οὐ ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ ὅσα ἀρκούσιν ἵνα παρασκευάσωσι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ βραδύτερον τὸ ἐντεῦθεν διαμορφωθὲν πολίτευμα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, τὸ πολίτευμα, καὶ αἱ δι' αὐτοῦ παρεχόμεναι εἰς τοὺς πολίτας ἐγγυήσεις, δὲν ἴσχυον κυρίως εἰμὴ ἐν τῇ Ῥώμῃ αὐτῇ εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας οἱ ὑπατοί, οἱ ἀνθύπατοι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀσκούντες ἅπασαν τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἦσαν ἄρχοντες ἀπόλυτοι. Καταλυθείσης ἔπειτα τῆς δημοκρατίας, ὁ Αὐγουστος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν εἶχον καταργήσει τὰ διάφορα ἀξιώματα τοῦ ἀρχαίου τῆς Ῥώμης πολιτεύματος, ἀλλὰ ἐφρόντισαν μόνον νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν ἐνάπη-

σιν ὄλων τῶν ἀξιωματῶν ἐκείνων· διὰ δὲ τὴν τοιαύτην εἰς χεῖρας ἀνδρῶς ἑνὸς συμπύκνωσιν ἀρχῶν αἰτινες πρότερον ἐπετηροῦντο ἀμοιβαίως καὶ ἐξηλέγχοντο, τὸ κράτος τοῦ ἀνδρῶς τούτου, ἦτοι τοῦ βασιλέως, ἀπέθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἀπερίοριστον. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲ ἠθικῶς τις χαλινὸς περιέστελλε τοὺς αὐτοκράτορας, κατήντησεν ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπάκειται» καὶ ὅτι «ὡς περ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Εἶδομεν δὲ τῶν αὐτοκράτορα θελήσαντα νὰ ἀναγορεύσῃ ὑπατὸν τὸν ἵππον αὐτοῦ, καὶ ἄλλον περιβαλόντα διὰ τῶν τύπων ἐπιστήμου γάμου τὴν παρὰ φύσιν ἀσέλγειαν.

Ἐκὼς ὁμοίως ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἦτο τοσοῦτον ἀχαλίνωτος, συχνάκις ἀνετρέπετο διὰ στρατιωτικῶν στάσεων. Τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην προεκάλλουν ποικίλα αἰτία· αὐτὴ πρῶτον ἡ ἀμετρος ἐκείνη τῆς βασιλείας ἐξουσία, τῆς ὁποίας ἡ ἀλλόκοτος ἐνίοτε κατάχρησις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ φερῇ εἰς ἀπελπισίαν τοὺς ἀνθρώπους, ὅσα καὶ ἂν ἦσαν πρὸς τὴν δουλείαν παρεσκευασμένοι· καὶ πλὴν τούτου ἡ ἀχανὴς τοῦ κράτους ἔκτασις, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ στρατηγοὶ ἐπαρχιῶν πορρωτάτω τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως κειμένων, δὲν ἐδίσταζον συχνότατα νὰ ὀρέγῃσι χεῖρα ἐπὶ τὴν βασιλικὴν πορφύραν. Τελευταῖον αἱ σωζόμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον παραδόσεις τῶν πάλαι χρόνων, τὰ ὀνόματα, οἱ τύποι, αἱ οἰκογένειαι, ὑπέβαλλον ὡσαύτως μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως. Αἱ δ' ἀφορμαὶ τῶν συνεχῶν μεταβολῶν ἂν δὲν ἐξέλιπον ἐμετρίσθησαν ὁμοίως πολὺ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας βασιλευσούσης. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἥδη θριαμβεύσασα, ἔθετο φραγμὸν τινα, πρότερον ἀγνωστον εἰς τὴν ἄλλοτε ὄλων κτηνώδη πολλάκις ἀκολασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἡ μετ' οὐ πολὺ ἀναγκαίως ἐπελθοῦσα ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς δύο, κατέστησεν εὐχερἔστεραν τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὴν προστασίαν τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας στρατηγῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ μετετέθησαν μὲν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τύποι τινὲς τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος· σύγκλητος, ὑπάτοι, πραιτωρες, κοιαίστωρ, δῆμαρχοι· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ β, ἐν αὐτῇ τῇ β ἑκατονταετηρίδι, οἱ αὐτοκράτορες, ὁμιλοῦντες πρὸς τὸν ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνωμολόγουν ἔτι τὴν μεγαλειότητα τοῦ ὑποτιθεμένου ἐκείνου δήμου τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα μετασυστηθέντα εἰς χώραν ἐντελῶς ἄλλοτριαν τῶν παραδόσεων αἰτινες ἐν Ῥώμῃ περιεποιοῦν πάντοτε εἰς αὐτὰ σημασίαν τινα, κατήντησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει· φίλοι ἦχοι, μηδὲν ἔχοντες ἔννοιαν. Ναι μὲν ἡ σύγκλητος καὶ πρότερον εἶχεν ἀποβῆ ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα· ὁ βασιλεὺς καὶ

πρότερον εἶχεν ἅπασαν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, διώριξε καὶ ἔπαυε κατὰ τὸ δοκοῦν ἅπαντας τοὺς δημοσίους ἄρχοντας, ἀπεφάσιζεν αὐτογενώμως περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δὲν ἠξήθη, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀξήσῃ· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως ταύτης καὶ τῶν προϋποδειχθέντων αὐτῆς ἀποτελεσμάτων ἔπαυσαν αἱ πρότερον τοσοῦτον συνήθειαι σπαταματώδεις μεταβολαί, ἡ δὲ βασιλεία κατέστη κοσμιωτέρα ἅμα καὶ παριωτέρα.

Εἰς τὴν παρίωσιν ταύτην συνετέλεσαν καὶ τινες δευτερεύουσαι διατάξεις τοῦ Κωνσταντινοῦ ἡ κατάργησις τῶν πραιτωριανῶν ἦτοι τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐπὶ πολλῶν χρόνων ἀνεβίβαζε καὶ κατεβίβαζε τὸν ὑπερτάτον ἄρχοντα· ἡ ἀπὸ 6700 ἀνδρῶν εἰς 1500 τὸ πολὺ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεως τῶν λεγεῶνων, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἀπέθησαν ὀλιγωτε-ἐπικίνδυνοι· ἡ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς μικροτέρας ἐπαρχίας καὶ ἡ μείωσις τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχόντων. Ἀλλὰ καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ὁ Κωνσταντίνος, ἐν τῷ ζήλω αὐτοῦ τοῦ ν' ἀσφάλισεν τὴν βασιλείαν, ὑπερέβαλε τὸν σκοπόν. Ἐξήτησε νὰ προσοικειώσῃ μετ' αὐτῆς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, διὰ τῆς εἰς αὐτὰς ἀνομιᾶς βαθμῶν τιμῶν καὶ ἐπωνύμων ἢ τίτλων, ἐν μέρει μὲν συνημμένων μετὰ πραγματικῶν ἀξιωματῶν, ἐν μέρει δὲ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ αὐτῶν, καὶ καθυπῆγαγεν οὕτω τὴν τε αὐλήν καὶ τὴν ὄλην ὑπηρεσίαν εἰς μόνιμὸν τινα ἱεραρχικὴν βαθμολογίαν, ἥτις ἐνθυμίζει μὲν τὴν τάξιν τὴν ἄλλοτε παρεισαχθεῖσαν εἰς τὰς μακεδονικὰς αὐλὰς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἱεραρχικώτερον τῶν ἄλλων ὀργανωθείσαν αὐλήν τῶν Πτολεμαίων (σελ. 314), ἀλλ' ἀπέβη πολὺ ἐκείνης ἀνατολικωτέρα καὶ ὀγκωδεστέρα. Πρὸ πάντων γὰρ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἔλαβον τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ Νιβελισσίου, ἦτοι τοῦ εὐγενεστάτου, τῷ ὁποίῳ καὶ ἀπένεμμεν ἀμέσως ὁ Κωνσταντίνος εἰς τε τοὺς ἑτεροθαλεῖς αὐτοῦ ἀδελφούς, Ἀγνιβαλιανὸν καὶ Δαλμάτιον, καὶ εἰς τὰ ἴδια τέκνα, ἄρρενά τε καὶ θήλια. Ὁ τίτλος οὗτος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς τίτλον τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς ἢ Αὐτοκρατορικῆς Ὑψηλότητος. Ἐπειτα ἀπέδωκε τὸ ἐπώνυμον τῶν Πατρικίων, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐσήμαινε τοὺς εὐπατρίδας τῆς Ῥώμης, εἰς τὰ εὐάριθμα μέλη τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ συμβουλίου. Κατόπιν ἤρχοντο διάφοροι τάξεις ποικίλα ἔχουσαι ἐπώνυμα, οἱ Ἰλλουστριοὶ, ἦτοι Ἐνδοξότατοι, οἱ Κλαρίσσιμοι, ἦτοι Λαμπράτατοι,

οἱ Περφεκτίσσιμοι ἤτοιοι. Τελειότατοι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον ὅλοι οἱ ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοί· οἱ συγκλητικοὶ λ. γ. ἦσαν Κλαρίσσιμοι, ἐν τῶν καμῆτων ἄλλοι μὲν ἦσαν Ἰλλούστριοι, ἄλλοι Κλαρίσσιμοι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐκαστον ἐν ἐνὶ λόγῳ μέγα δημόσιον λειτουργῆμα εἶχε τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθόσον δὲ προεβιάζετο τις ἀπὸ ἐνὸς ἀξιώματος εἰς ἄλλο ἀνώτερον, προήγετο ἐνταύτῃ καὶ ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην ἀνώτεραν. Παραιτούμενος δὲ τοῦ πραγματικοῦ ἀξιώματος, διετήρει τὸν τίτλον, καὶ βραδύτερον ἤρχισαν ν' ἀπονέμονται τίτλοι ἀνεξαρτήτως πάσης πραγματικῆς ὑπηρεσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος αὐτὸς περιεβλήθη τὴν παμπῆν τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας· ἐκόσμησε τὴν κεφαλὴν διὰ διαδήματος ἀπαστρέπτοντος ἐκ πολυτίμων λίθων· ἀντὶ τοῦ σεμινοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱματισμοῦ ἐνεδύθη μακρὰς μεταξωτὰς καὶ ἀνθοκεντήτους ἐσθῆτας· ἐπλήρωσε τὰ βασίλεια εὐνούχων καὶ ἔδωκεν ὅσα ἀκρόασις εἰς τὰς ἀγενοὺς τῶν ἀθλίων τούτων ὄντων παραστάσεις, ραδιοουργίας, ζηλοτυπίας, αὐτοκροκερδείας.

Πάντα ταῦτα ἐκίνησαν τὴν γλεύην, τὴν περιφρόνησιν, τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως· καὶ βεβαίως δὲν εἴμεθα ἡμεῖς αἴτινες θέλομεν ἐπιδοκιμάσει τὰ γενόμενα. Ἄλλ' οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λησμονοῦσιν ὅτι ἀν' ἄντι πάντα, τὰ πλείστα ὅμως τούτων καὶ προσέτι ἕτερα οὐχὶ τῇ ἀληθείᾳ ὀλιγώτερον ἐπίμειπτα, ἐπεκράτησαν μέχρι ἐσχάτων εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς καὶ γυμναστήσεις, καὶ μέχρι σήμερον εἰς τινὰς συμβαδίνουσι. Καὶ ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κενὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς κενοὺς τίτλους, πολλοὶ ἐκ τῶν αὐστηρῶν ἐκείνων τιμητῶν κοσμοῦνται δι' αὐτῶν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Πᾶσα ἡ τυπικὴ ἱεραρχία εἰς ἣν οὗτος καθυπήγαγε τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν κοινωνίαν, διὰ λατινικῶν ἐπωνύμων ἐξεφέρετο, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθεῖσα τότε διοίκησις ἦτο λατινικῆ, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόησε νὰ ἐξακολουθήσῃ συντηρῶν τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν κράτος, παγιῶν δὲ αὐτὸ μόνον διὰ τῆς νέας πολιτείας. Οὐδὲ εἶχε τὴν συνειδήσιν ὅτι ἄλλο τι πράττει διὰ τῶν νεωτερισμῶν ἐκείνων καὶ ὅτι προπαρασκευάζει τὴν συγκρότησιν νέου κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐλληνικοῦ κράτους. Ἄλλ' ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεως. Ἡ ἰδρυσις τῆς νέας πρωτευούσης ἐν μέσῳ χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐπεκράτει ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβεβασθῇ ἐπὶ τέλους μὲ τὴν διατήρησιν τῆς λατινικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐ-

πιρροὴ τὴν ὁποίαν ἡ καθαρῶς ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔλαβεν εἰς τὸν ὅλον βίον τῶν κατοίκων τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰς αὐτὰ τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ συμβούλια, συνετέλεσεν ὡς αὐτὸς εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Αὐτὰ τοῦ Κωνσταντῖνου τὰ τέκνα, καὶ μάλιστα ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθεὶς ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανὸς, ἔλαβον ἀνατροφὴν ἐντελῶς ἐλληνικὴν. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ὅτε μετὰ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐπῆλθε, ἡ πτώσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἄπαντες οἱ ἀγῶνες οὗς κτεθέβαλον, πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθα ἡ λατινικὴ κυβερνήσις, ἀπέβη ματαία, τὸ δὲ κράτος ἐπὶ τέλους κατέστη ἐλληνικόν. Ἄλλ' εἴμεθα εἰς ἐτι μακρὰν τῆς ὀλοσχεροῦς ταύτης μεταμορφώσεως· καιρὸς δὲ ἦδη νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ὑπόλοιπα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντῖνου γεγονότα.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη δὲν ὑπῆρξαν ὅσον τὰ προηγούμενα εὐτυχῆ. Ἄρα γε διότι παρεξέτρεπῃ ἔκτοτε τῆς ὁδοῦ τῆς συνέσεως ἢ εἶχε πρότερον ἀκολουθήσει μετὰ τασχύτης δεξιότητος; Ἄρα γε διότι ἡ δυσχερεία τῶν περιστάσεων ἀποβαίνει ἐνίοτε ἐπικρατεστέρα πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιτηδειότητος; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 330 καὶ ἐφεξῆς βλέπομεν αὐτὸν ὡσεὶ φιλοτιμούμενον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις χερσὶ τὸ μέγα θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον ὅπερ διὰ τούτων μόνων καὶ ἀγῶνων εἶχεν ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις κατασκευάσει. Διὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου κατατροπώσεως ὄλων αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων καὶ διὰ τῆς τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνορθώσει καὶ μέχρι τινὸς παγιώσει τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἐνότητα· διὰ δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου καὶ τῆς προσφάτως ἰδρυθείσης νέας πόλεως εἶχεν ἀνορθώσει καὶ παγιώσει τὴν δογματικὴν τοῦ νέου θρησκευματος ἐνότητα. Νῦν δὲ θέλομεν ἶδει αὐτὸν περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς προκαλοῦντα μὲν τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν, διαμελίζοντα δὲ αὖθις τὸ κράτος.

Διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ὠρίσθη μὲν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐξωρίσθησαν δὲ ὅ τε Ἄρειοι καὶ οἱ πεισματωδέστεροι αὐτοῦ ὁπαδοί· ἡ ἐκκλησία ἐφαίνετο εἰρηνεύτατα· οὐδεὶς τοῦλάχιστον ἐτόλμα νὰ ἀντιπράξῃ ἀναφανδὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου συνεδρίου θεσπισθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως κυρωθέντα δόγματα, ὅτε αἴφνης βλέπομεν αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον φέροντα αὖθις τὸ σκάνδαλον εἰς μέσον καὶ διαταράττοντα τὴν ἐπικρατήσασαν ἐνότητα. Ἴνα ἐνοήσωμεν τὴν

παράδοξον αὐτῆν αὐτοῦ διαγωγὴν, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν, κατὰ μικρὸν ἀφ' ἑνὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ ἀνδρός, αἵτινες πιθανώτατα ἠΐξησαν διὰ τῆς ἡλικίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιτηδειότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας ταύτας οἱ φίλοι τοῦ Ἄρειου. Διότι ὁ Ἄρειος, εἰ καὶ καταδεδικασμένος καὶ ἐξώρισμένος, εἶχε πάντοτε φίλους πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς, σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς δύο Εὐσεβίους, τὸν τε Νικομηδείας ἐπίσκοπον καὶ τὸν Καισαρείας, οἵτινες ἐπὶ τέλους ὑπέγραψαν, μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἀλλὰ διετήρουν πάντοτε ζωηρὰς πρὸς τὸν αἰρεσιάρχην συμπαιθείας. Ἰδίως δὲ ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος ἠγωνίσθη πολὺ νὰ καταπέισῃ τὸν βασιλέα ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἄρειον ἐπὶ τῇ προσφάτῃ τοῦ νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑποκώφως ἔρπουσαν ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν. Ἡ διαίρεσις ὑφίστατο ἀληθῶς, διότι ἡ σύνοδος ἠδύνατο νὰ ὀρίσῃ τὰς ὁρθὰς δοξασίας, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐξφανίσῃ τὰς πλάνας. Ἄλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη ἦτο ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας οὐδεμία σύνεσις ἢ δύναμις ἀνθρωπίνῃ ἰσχυε νὰ θεραπεύσῃ. Εἰς τὸν χρόνον μόνον ἴσως ἀπέκειτο νὰ συνουλώσῃ τὰς τοιαύτας πληγὰς. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος ἀπεναντίας ἐπλανᾶτο πιστεύων, ὅτι, ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ, εἴμπορεῖ τὰ πάντα νὰ διαπράξῃ καὶ τὴν πλάνην αὐτῆν ὑπέστρεψε παρ' αὐτῷ ὁ εὐγενῆς πύθος τοῦ νὰ ἴδῃ ἐκρίζουμένας καὶ αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀφορμὰς ὅσαι ἠδύνατο εἶναι νὰ ταράξῃ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 330, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Νικομηδείας, ἐκάλεσε τὸν Ἄρειον νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν, προσελθόντα δὲ ἠρώτησεν, ἂν δέχεται τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον καὶ ἀπαγνίσαντος τοῦ Ἄρειου σχεδὸν καταφατικῶς, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δηλώσῃ ἐγγράφως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ δώσῃ τὴν ὁμολογίαν αὐτῆν δι' ἧς ἔλεγε τῶντι, ὅτι πιστεύει εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων Θεὸν λόγον δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ τὰ λοιπά. Ἐν πρώτῃς ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτο πλήρης, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξετάζων, ἔβλεπεν ὅτι λείπει ἀπὸ αὐτῆς ὁ ὄρος δι' οὗ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλέγετο ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, ὄρος θεμελιώδους τοῦ θεοπισθέντος ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. Ὁ Κωνσταντίνος λοιπὸν ὤφειλε ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Ἄρειου τὴν προσθήκην τῆς οὐσιώδους ἐκείνης λέξεως ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν τὸ ἔπραξε. Δὲν τὸ ἔπραξε, διότι ἠθέλησε νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἔλλειψιν; Ἴσως. Ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχε νὰ παύσῃ πᾶσαν ἀφορμὴν ἐριδος ἦτο τοσαύτη ὥστε ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ὑπολάβῃ πάντα τὰ λοιπὰ

ἐν τῇ ὁμολογίᾳ περιεχόμενα ὡς ἀρκούντως βεβασιῶντα τὴν θεότητα τοῦ Σωτήρος. Δὲν ἀπήτησε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὁμολογίας, διότι μὴ παρατηρήσας τὴν ἔλλειψιν, ἀληθῶς ἠπατήθη; Ἴσως. Ὁ Κωνσταντίνος δὲν κατενόησεν ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θεολογικῶν τούτων ζητημάτων ὡμολόγησε μάλιστα τὴν περὶ ταῦτα ἀναρμοδιότητα αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ πρακτικῶν ἠδύνατο τόσῳ μᾶλλον νὰ ἀπατηθῇ ὥστε πολλοὶ τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τοῦ Ἄρειου ἐκραύγαζον ὅτι διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκείνης, οὗτος ἐπρόδωκε τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Ὅπως δὴποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέδωκε, καὶ συγχωρήσας τὸν Ἄρειον, ἐφάνη ἔκτοτε διατεθειμένος νὰ θεωρήσῃ ὡς παρὰ λόγον ἐπιμένοντας πάντας ὅσοι δὲν ἠκούοντο εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ὁμολογίαν.

Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐτελείωσε διὰ ταύτης τῆς μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ἄρειου διαλλαγῆς. Ὁ Ἄρειος ἦτο πρεσβύτερος τῆς πόλεως Ἀλεξάνδρειας· ἐκεῖ ἠθέλε νὰ ἐπανέλθῃ, ἐκεῖ νὰ γίνῃ δεκτός. Ἐν Ἀλεξάνδρῃ δὲ συνέβη ἐν τῷ μεταξὺ γεγονόσι ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμελλον νὰ ματαιωθῶσι πᾶσαι αἱ περὶ τούτου ἐνέργειαι, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ παντοδυναμία τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὰς βασιλέως. Ὁ γηραιὸς ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀποθάνει. Ὅτε διεδόθη ἔτι πίνει τὰ λοιπὰ ὁ κυριώτατος ἐκείνου πρόμαχος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἄπας ὁ κληρὸς καὶ ἅπαντες οἱ ἐπισκοπῶν τῆς πόλεως πιστοί, ἔδραμον περὶ αὐτὸν ἵνα παρερευθεῖσιν εἰς τὴν πρὸς τὰς οὐρανίους μονὰς ἀποδημίαν ψυχῆς τοσούτου ἱερᾶς. Σιγῇ δὲ βαθεῖα ἐπεκράτει περὶ τὸν ἀγωνιῶντα, ὅτε αἰφνης ἠκούσθη ὁ γέρον ὑποψιθυρίζων τὸ τοῦ Ἀθανασίου ὄνομα. Οἱ παρερευθέντες ἠπέρησαν, διότι ἤξευρον, τὸν Ἀθανάσιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντα, ἐπιτετραμμένον εἰδικὴν τινα τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ ἀποστολήν. Ἐτερός τις λοιπὸν ἱερεὺς, ἁμώνυμος, ἐπλησίασεν ἤδη καὶ εἶπεν, ἰδοὺ ἐγὼ, κύριε. Ἄλλ' ὁ γέρον, μὴ ἀποκριθεὶς, ἐξήκολούθει καλῶν τὸν Ἀθανάσιον καὶ προσέθηκεν ἔπειτα Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφυγμέναι, οὐκ ἐκφεύξῃ δέ. Τότε οἱ παρερευτικόμενοι ἐνόησαν τὴν σημασίαν τῆς μυστηριώδους ταύτης σιγῆς. Ἐνόησαν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε παρατείνει τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἵνα διαφύγῃ τὴν ἐπικίνδυνον τιμὴν τοῦ ν' ἀναγορευθῇ διάδοχος τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς ἐν προφητικῷ τινι ὀνειρώφῃ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι δὲν θέλει διαφύγῃ τὸν δυσχερῆ τούτον ἀγῶνα. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπή εἰς ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησε βαθυτάτην εἰς τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ἐντύπωσιν, ἂν καὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν αὐτῇ οἱ τοῦ Ἄρειου φίλοι οἱ δεινὴν τρέ-

φοντες κατὰ τοῦ Ἀθηναίου ἀντιπάθειαν. Ὅθεν ὅτε κατὰ τὸ ἔθος οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας Αἰγύπτου τὸν ἀριθμὸν 54, συνήλθον εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἵνα προνοήσωσι περὶ ἀναπληρώσεως τοῦ χρηεύκτου πατριαρχικοῦ θρόνου, τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀθροισθὲν ἀπειράριθμον πλῆθος ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας ἀνεβόησεν, ὅτι τὸν Ἀθανάσιον θέλει ποιεῖν. Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν ὡς φαίνεται τοσοῦτον ὁμοφώνως πρὸς τοῦτο, διατεθειμένοι ἄλλὰ πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶσι τὰς ποικιλίας τοῦ Ἀθανασίου ἀρετὰς, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν, ἐπανελθόντα ἐν τῷ μεταξῦ καὶ χειροτονηθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς ἀγαλλιᾶσεως καὶ ἐπευφημίας.

Τοιοιουτρόπως ἤρχισεν ὁ Ἀθανάσιος τὸ ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ στάδιον, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀνὰ μέσον παραδόξων δοκιμασιῶν καὶ τροπῶν τῆς τύχης. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ὁ Κωνσταντῖνος παύει τοῦ νὰ ἦναι ὁ μόνος πρωταγωνιστῆς τοῦ ἱστορικοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δράματος. Εἰς τὴν σκηνὴν ἀναβαίνει ἄλλο ἕτερος ὅστις ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας χειραγωγούμεναι, εἶναι ἱκαναὶ νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν ὑλικῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων. Τρόντι μόλις ὁ Ἀθανάσιος ἤρχισεν νὰ ἐπιτελῇ τὰς διαφόρους τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ λειτουργίας μετὰ τῆς ζήσεως ἐκείνης ἢ ἀκούμητον παρ' αὐτῷ ὑπέβαλλεν ὁ τῆς πίστεως ἐνθουσιασμός καὶ τὸ πῦρ τῆς νεότητος, καὶ ἰδοὺ λαμβάνει ἐπιστολὴν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, διηγουμένην μὲν αὐτῷ τὰ μεταξῦ Ἀρείου καὶ βασιλέως ἐν τῇ αὐτῇ συμβάντα, παρακαλοῦσάν δὲ ν' ἀποδεχθῇ ἤδη τὸν Ἀρειὸν εὐμενῶς εἰς Ἀλεξανδρείαν. Ἡ ἐπιστολὴ ἦτο φιλικώτατα συνταχμένη, ὁ δὲ καμιστῆς, ἐπιτετραμμένος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν ἱεράρχην ὅτι ἦτο φρόνιμον νὰ ἐνδῶσῃ καὶ ὅτι οὕτω πολιτευόμενος ἤθελεν εὐχαριστῆσαι τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀθανάσιος διέκρινεν ἀμέσως τὸν ἐπισωρευθέντα εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἐκκλησίας νέον κίνδυνον· ἐνόησεν ὅτι ὁ Ἀρειος οὐδὲν παρήτησε τὰς ἀρχαίας ἀνατρεπτικὰς τῶν βίαιων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχὰς, καὶ ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἤθελεν ἀναρριπίσει τὴν ὑφισταμένην ἔτι τέφραν τῆς διχονοίας καὶ τῆς στάσεως. Ὅθεν οὐδὲ στιγμὴν ἐδύσασε ν' ἀποποιηθῇ τὴν αἴτησιν τοῦ Νικομηδείας. Τότε ἦλθεν ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τὰ αὐτὰ διαλαχιδάουσα ἄλλὰ καὶ ταύτης ὁ καμιστῆς ἀπῆλθεν ὡς αὐτῶς ἀπρακτος. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπεκρίθη ἀπλῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ζητεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον.

Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεμψεν ἤδη δευτέραν ἐπιστολὴν δι' ἧς ἠπαίλει τὸν ἱεράρχην ὅτι θέλει ἀμέσως καθιερέσει αὐτὸν καὶ ἐκβάλει τῆς πύλωσε, εἰδὲν ἐπιμείνῃ μὴ παραδεχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τοὺς αἰτεῦντας νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἀπήντησε πάλιν ἀπαράχως, ὅτι ἡ καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία οὐδὲν δύναται νὰ ἔχη κοινὴν πρὸς τὴν αἵρεσιν, τὴν ἀναιρούσαν τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν.

Ἐπραξεν ὁρθῶς ἢ μὴ ὁρθῶς ὁ Ἀθανάσιος, ἐπιμένων ἐπὶ τοσοῦτον; Ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ συζητῶμεν ἐπ' ἀπειρον καὶ ἐπὶ ματαίῳ περὶ τοῦτου, ἀνάγκη προηγουμένως νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τινὰς ἀρχὰς. Πρῶτον, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν εἶναι δόγμα φιλοσοφικόν, ἀλλὰ θρησκεία ἀπακαλυφθεῖσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντος, καὶ ἐνανθρωπήσαντος. Δεύτερον, ὅτι τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου ἔτεινεν, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰησοῦν ὄχι ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς * μετέχοντα τῆς θεότητος, ὅπως ἐπὶ τέλος πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ μάλιστα οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνθρωποι, δύναται νὰ λογισθῶσιν ὅτι μετέχουσιν αὐτῆς. Τρίτον, ὅτι ὁ Ἀρειος καὶ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν παρέλιπε τὸν ὄρον ἐκεῖνον δι' οὗ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καθιέρωσε τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Δὲν ἐμιλοῦμεν περὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, οἵτινες, ἀποδοκιμάζοντες ἐκ συστήματος πᾶν θρηῖσκωμα, ἐμπαίζουσι συτικῶ τῷ λόγῳ καὶ ἅπαντα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἢ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἱεράρχου Αἰγύπτου συζήτησις ἤθελεν εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία. Ἀλλὰ ὑπάρχουσιν ἄνδρες ἕτεροι οἵτινες, καὶ τοὶ ἀξιούσιν ὅτι εὐλαβῶς ἔχουσι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὰς, φρονεῦσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ δὲν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸν κόσμον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ φρονεῦσιν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι ὁ ἱδρυτῆς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκείματος ἦτο ἄνθρωπος, ὁ μεγαλοφυέστατος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄνθρωπος. Ἐννοεῖται ὅτι οὔτε πρὸς τούτους ἐπιχειροῦμεν συζήτησιν τινὰ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ἀθανασίου· διότι οὗτοι, ἀπαχόμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν, κατακρίνουσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ παρελόγῳ ἐπιμονῇ καὶ ἀκαρτέσῳ φιλαρχίᾳ, μυκτηρίζουσι δὲ ὡς δεισιδαιμόνα καὶ ματαιόλογον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὸν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν δοξασίων ἐκείνων συγκληθέντα καὶ προθύμως ἀσπράσαντον τὴν μέγιστην τῆς ὀρθοδοξίας. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἡ χριστιανικὴ πίστις ἢ ἀνακαι-

νόησα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἢ παραγαγούσα τὰ πλείστα τῶν ἀγαθῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἢ μέχρι σήμερον πρεσβευμένη ἡπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν φαίνεται αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν ὤρισαν καὶ ἐκάνονισαν αὐτὴν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἷαν ἐπρέσβευσαν ἄχρι τοῦδε χιλιάδες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ συζητήσωμεν πρὸς τοὺς ἀπίστους, οἷτινες ἀναχωροῦσιν ἀπὸ ἀρχῆς ὅπως ἀντιθέτου τῆς ἡμετέρας; Αὐτοὶ ἀναπλάττουσιν ἰδίαν πίστιν, μηδέποτε ὑπέβασαν καὶ μηδὲν γενναῖον ἄχρι τοῦδε παραγαγούσαν ἡμεῖς δὲ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς πίστεως ἣτις ὀφίσταται ἐπὶ 1800 ἔτη, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ κείνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὕλου τοῦ κόσμου καὶ ἣτις ἴδρυται ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τεθείσης δὲ ἀπαξ τῆς βάσεως ταύτης, ἐπιτεταί ἀμέσως ὅτι ὁ Ἄρειος προσέβαλλεν αὐτὴν, ὅτι διὰ τῆς νέας αὐτοῦ ὁμολογίας δὲν ἀπέπτυσεν τὴν αἵρεσιν, καὶ ὅτι ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῆ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ διακινδυνεύων τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην αὐτῆς ἀρχήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἶπομεν, δὲν ἐνόησεν ἄλλο τὴν λεπτότητα τῶν θρησκευτικῶν τούτων ζητημάτων· ἐπειδὴ ὅμως εἶδε τὸν Ἀθανάσιον τοσοῦτον ἐπιμένοντα, ὑπέπτευσε, ὅτι εἶχεν ἴσως δίκαιον, καὶ κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ μετριόπαθειαν δὲν ἠθέλησε νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος περαιτέρω. Ὁ δὲ Νικομηδείας Εὐσέβιος, γινώσκων τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως διάθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ πλεονεξίας τρόπου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀντιοχείας ἐπέμψεν ἐν Ἀσίᾳ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀθανάσιος, πρὸς δὲν ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὀνόματι Εὐστάθιος, ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐντελῶς σύμφωνος. Καθαιρῶν λοιπὸν τὸν Εὐστάθιον καὶ ἀναπληρῶν αὐτὸν δι' ἰδίου φίλου, ὁ Εὐσέβιος ἐγένετο παντοδύναμος ἐν Ἀσίᾳ καὶ προσέβαλλεν οὕτω τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἀθανασίου. Ἐπὶ τούτῳ, ἐστρεψεν ἤδη ἅπαντα τὰ βέλη κατὰ τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου, μετέστη εἰς Συρίαν, συνεννοήθη μετὰ πολλῶν ἀρχιερέων τῆς χώρας ταύτης, παρεσκεύασε ποικίλας περὶ τῆς πίστεως καὶ αὐτῆς τῆς ἰδιωτικῆς τοῦ Εὐσταθίου διαγωγῆς συκοφαντίας, καὶ, συγκροτήσας σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ, κατεδίκασε καὶ καθήρσε τὸν σεβαστὸν τῆς πόλεως ταύτης ἱεράρχην. Ἐἰς μάτην τινὲς τῶν χρηστατέρων ἐπισκόπων ἀντέστησαν εἰς τὴν ἀδικον ταύτην ἀπόφασιν· εἰς μάτην τὸ πλῆθος τῆς Ἀντιοχείας, παρὰ τῷ ὁποίῳ

ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀγαπητὸς, λαβὼν τὰ ὄπλα ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῆ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἡ μὲν φωνὴ τῶν ἱεραρχῶν δὲν εἰσηκούσθη, ἢ δὲ διαδύλωσις τῶν κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας ἐχαρκτηρίσθη ὡς στάσις. Ὁ βασιλεὺς εἰς δὲν ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια στάσεως ἐπροξένοι πάντοτε κακὴν ἐντύπωσιν, ἐπέμψεν αὐτόθι ἐγκ τῶν καμῆτων τῆς αὐλῆς, ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου διαπραχθέντα· πάντες δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην θέλησιν, καὶ πρῶτος ὁ Εὐστάθιος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀπελθὼν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἐξορίαν μετὰ πολλῶν τῶν ἱερέων αὐτοῦ καὶ τῶν διακόνων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὰς ὑπερβολὰς· ἐνέδωκε μὲν μέχρι τινὸς εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Νικομηδείας, ἐπὶ τέλους ὅμως ἀπέφυγε νὰ διορίσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸν ὑποψήριον τοῦ Εὐσέβιου καὶ ἐμὸνυμον αὐτοῦ Καισαρείας ἐπίσκοπον, ἐνεργήσας νὰ προχειρισθῆ Ἀντιοχείας ὁ Εὐφρόνιος.

Ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος, ἐπιτυχὼν οὕτω ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ καὶ ἐπενεγῶν τὴν πλεονεξίαν ταύτην κατὰ τοῦ Ἀθανασίου πληρῆν, ἔμεινε, κατὰ τὰ φαινόμενα τοῦλάχιστον, ἡσυχάζων ἕκτοτε ἐπὶ τινὰ χρόνον, τῶσφ μᾶλλον, ὅσφ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπασχολήθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ διαφόρων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄλλων σπουδαίων διαπραγματεύσεων. Ὁ βασιλεὺς κατετρόπωσε ἐν ἔτει 332 τοὺς Γότθους καὶ τοὺς Σαρμάτας, καὶ ἐπεμειλήθη μὲν τὴν παρὰ τοῖς πρώτοις διαδόσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰσήγαγε δὲ ἐντὸς τοῦ κράτους τριακασίας χιλιάδας Σαρματῶν, οὗς διένευμεν εἰς Ἰταλίαν, εἰς Μοισίαν καὶ εἰς Μακεδονίαν. Ἐπειτα δὲ ὑπέδεξατο εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν ποικίλας πρεσβείας τῶν ἐθνῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀρκτου, καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπὼρ τοῦ Β'. Τὸ νέον τοῦτο περσικὸν βασίλειον εἶχε περιέλθει, ὡς εἶδομεν, εἰς πολλὰς πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐχθροπραξίας καὶ ἐμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ πολεμῶς πρὸς τοῦτο διακείμενον. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι οἱ ἠγεμόνες αὐτοῦ, οἱ καλούμενοι Σασσανίδαι, ἀποβαλόντες καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔχρη τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς ἣτις ἐσώζετο εἰσέτι εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν Πάρθων βασιλέων, ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ ἀνανεώσωσι καθ' ὅλην τὴν τὸν βίον καὶ τὸ θρησκευμα τοῦ ἀρχαίου, τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους, συνεπαγόμενοι φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ἀνακτήσωσιν ὅσας τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὅσαι πάλαι μὲν εἰς τοὺς Πέρσας ἐκείνους ὑπέκειντο, ἤδη δὲ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρ-

χήν. Καί ἄν, εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην προσθέσωμεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἀπέβη κυριωδέστατον ἐν τῇ ἀνατολικῇ κράτει, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν δεινὴ ἐπῆλθεν ἄντιθεσις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ζωροαστρικοῦ δόγματος, εὐχερῶς θέλωμεν ἐννοῆσαι, πῶς αἱ τοῦ πολέμου ἀφορμαὶ κατήντησαν σχεδὸν ἀδιάλειπτοι. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπεκράτει εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα προστατεύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἐν Περσίᾳ διατελοῦντας πολυαριθμούς χριστιανούς. Ἐν γένει τὸ κράτος εἶχεν ἀναλάβει τὴν πάλαι ἀξίωμα. Ἴνα δὲ ἠκατανοήσωμεν τὸ τί κατὰ τοῦτο διέπραξεν ἡ πολιτικὴ ἰκανότης καὶ ἡ σύνεσις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ προκτόχων, ἀδιάκοποι βαρβάρων ἐπιδρομαὶ καὶ ἀναρχία καὶ πολυαρχία ἐφαίνοντο καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἀπειλοῦσαι τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτικοῦ σώματος, νῦν δὲ, διὰ τῶν ἀγῶνων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐταπεινώθησαν μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, ἠνωρθώθη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ ἰσχύς καὶ εἰρήνη.

Ἄλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἤσχαλειτο περὶ τὰ γενναῖα ταῦτα ἔργα, ὁ Πλακὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Νικαμηδείας Εὐσέβιος, παρεσκευάζεν αὐτῷ νέας δυσχερείας. Τί ὑπέθαλπε τὴν ἀκαίμητον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ πονηρίαν καὶ ραδιουργίαν, δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἄρα γε τὸ κατὰ Ἀθανασίου πάθος; ἄρα γε ἡ πρὸς τὸν Ἄρειον φιλία; ἄρα γε προσωπικὰ συμφέροντα; ἴσως ὅλα ὁμοῦ ταῦτα δὲν ἄφινον αὐτὸν νὰ ἠσυχάσῃ. Ὅθεν εἶχεν ὀρχίσει πάλιν, οὐχὶ μὲν κατὰ μέτωπον πολέμων τὸν Ἀθανάσιον, ἀλλὰ μυρίας εἰς αὐτὸν ὑποκινῶν δυσκολίας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχον, ἐκτὸς τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἄλλαι τινὲς μικροτέρου λόγου ἄξια αἰρέσεις, ἰδίως οἱ λεγόμενοι Μελετιανοὶ, τοὺς ὁποίους οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, μετεχειρίσθησαν νῦν ὡς ὄργανα ποικίλων κατὰ τοῦ Ἀθανασίου συκοφαντιῶν. Τρωάντι ἀπὸ τινος χρόνου παράδοξοι καὶ πολλάκις ὄλως ἀπίθανοι διεδίδοντο κατὰ τοῦ ἱεράρχου κατηγορίαι ἐπὶ καταπίεσει, ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ, ἐπὶ δολοφονίᾳ. Οἱ συκοφάνται ἐτόλμησαν νὰ ὑποβάλωσι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον τὰς τοιαύτας αἰτιάσεις. Καὶ ἀπέδειξε μὲν ὁ Ἀθανάσιος ἐπανειλημμένως εἰς τὸν βασιλέα ὅπως αὐταὶ ἦσαν ἀνυπόστατοι· ἀλλ' ἐπὶ τέλος ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισε φαίνεται νὰ πιστεύῃ μέχρι τινὸς τὰ θρυλούμενα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ ἀντιπαλοὶ τοῦ ἱεράρχου ἐβεβαίουν ὅτι οὗτος συνέλεγε μεγάλους ἐν Αἴγυπτῳ θησαυρούς καὶ ὅτι διὰ τῶν θησαυρῶν τούτων παρασκευάζει στάσιν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Κωνσταντῖνος,

ὡς εἶδομεν, ἐνκόλως συνεκινεῖτο ἅμα ἤκουεν ἐπιβουλευομένην τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πολιτικὸς τῆς Αἴγύπτου ἑπαρχὸς Φιλάργιος ἔγραψε πιθανότατα πολλάκις κατὰ τοῦ Ἀθανασίου, δυσφορῶν ἰδίᾳ τὸν ὄγκον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός, καὶ διὰ τὴν υπερβάλλουσαν εὐλάβειαν ἣν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς δὲν ἤκουσεν ἀδιαφόρως τὰ εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἀποδιδόμενα βουλεύματα καὶ, προτεινάντος ἤδη τοῦ Εὐσέβιου νὰ συγκροτηθῇ εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαστίνης σύνοδος ὄλων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἵνα διευκρινισθῇ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν πρότασιν. Τότε οἱ φίλοι τοῦ Εὐσέβιου συνήλθον ἅπαντες εἰς Καισάρειαν· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος, προβλέπων ὅτι καλεῖται ἵνα καταδικασθῇ, οὐχὶ ἵνα δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, δὲν ἰπαρέστη, καὶ τοι ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρακὴ αὐτοῦ αὕτη ἐπιβούλως σχολιασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἠξίωσε τὰς ὑπονοίας τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις δὲν κατέφυγε μὲν, ἔτι εἰς τὴν βίαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ, ὅρισας νέαν σύνοδον εἰς Τύρον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος συγκροτηθεῖσάνην, παρήγγειλε τὸν Ἀθανάσιον νὰ προσέλθῃ, ἀπειλῶν τὰ ἔσχατα ἐν καὶ αὐτῆς δὲν ὑπακούσῃ.

Ἡ ἐν Τύρῳ αὕτη σύνοδος συνεκροτήθη ἐν ἔτει 335. Ὁ βασιλεὺς δὲν προσῆλθεν αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἔπεμψε, ἐπίτροπον αὐτοῦ ἓνα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, τὸν κόμητα Διονύσιον, μετὰ πάσης πληρεξουσιότητος ἵνα προσαγάγῃ τοὺς κατηγορουμένους ἢ πέμψῃ αὐτοὺς εἰς ἔξορίαν, διδάσκων αὐτῷ, ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον «ῥοῖς αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξενεχθεῖσιν ἀντιτείνειν.» Αἱ διαταγαὶ αὗται, ἅμα δὲ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεκροτήθη ἡ σύνοδος οὐδεμίαν ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τύχης ἣτις περιέμενε, ἐν αὐτῇ τὸν Ἀθανάσιον· διότι δὲν ἐκλήθησαν ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνον ὅσους ἠθέλησαν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, ἐξήκοντα περίπου τὸν ἀριθμὸν, οἱ πλείστοι πρόθυμοι νὰ καταδικάσωσιν ἄκριτον τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν Ἀλεξανδρείας εἶχε λόγον ἰσχυρότατον νὰ μὴ προσέλθῃ εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην τοῦ δικαστηρίου συγκροτήσιν, ἕπερ οὔτε οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦτο οὔτε τοπικὴ. Ἄλλ' αἱ διαταγαὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν ὀριστικαί· ἀνθιστάμενος εἰς αὐτὰς ἤθελε φανῆ ὅτι στασιάζει, τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ σκανδαλίσῃ τὰς συνειδήσεις πολλῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐλαβεστέρων αὐτοῦ φίλων. Πλὴν τούτου, εἰς τῶν ἱσρέων, αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἀπαχθῆ δέσμιος εἰς Τύρον, ὥστε ὁ Ἀθανάσιος συνήνεσε τελευταίον νὰ ἀπ-

ἐλήθη εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἵνα προστατεύσῃ αὐτὸν καὶ συμμερισθῇ τὴν κίνδυνον αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δὲν προσῆλθε μόνος. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου μὲν εἶχον προσκληθῆ εἰμὴ μόνου, οἱ Μελετιανοί. Ἦδη δὲ μείσθησεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς Τύρον συνεπαγόμενος πάντας τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, τὸν μάλιστα πεντήκοντα περίητον, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τινες γηραιοὶ ποιμενάρχαι φέροντες ἐτι τὰ στήγματα τῶν δεινῶν βασιάνων τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ἐπὶ τοῦ τελευταίου μεγάλου κατὰ τῆς πίστεως διωγμοῦ. Ἡ ἀφιξίς αὐτῶν κατετάραξε τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον. Καὶ δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ ἀποποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρακαθῆσιν εἰς τὴν σύνοδον, ἀλλ' ἐπεκήρτησαν ἀμέσως ἕτερόν τι δι' οὗ ἤλπισαν νὰ ποτήσωσι τοὺς φίλους τοῦ Ἀθανασίου. Συμφωνήσαντες μετὰ τοῦ κόμητος Διονυσίου καὶ ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν μικρὰν πλεονοψηφίαν τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἦττον εἶχον ἐν τῇ συνόδῳ, ἀπεφάσισαν ὅτι ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου θέλει παρασταθῆ ὀρθιος ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως, ὡς τις κατηγορούμενος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπήγαγε μεινὴν ταραχὴν καὶ πολλοὺς μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διαπληκτισμὸς ὡς ἐκ τῶν ὁμοίων διελύθη ἄπρακτος ἢ πρώτη συνεδρίασις.

Τελευταίον ὅμως ἤρχισεν ἡ δίκη. Ὁ Ἀθανάσιος παρῆστη ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφοῦ ἐπισήμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παρανόμου αὐτῶν συγκροτήσεως καὶ τῆς ὁμολογουμένης μεροληψίας. Ἐπειτα δὲ ἀνεσκέυατε μίαν πρὸς μίαν, ἀπάσας τὰς πολυαριθμοὺς καὶ πολυειδεῖς συκοφαντίας ἔσαι κατ' αὐτοῦ ἐσκευώθησαν, διὰ τοσοῦτον ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων, καὶ ἀποδείξεων ὡςτε ἐφερον εἰς ἀληθῆ ἀμνηστία τὸς ἀντιπάλους. Τότε ἐσοφίσθησαν νὰ πέμψωσιν εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπείαν ἵνα συμπλήρωσῃ δῆθεν ἐπὶ τόπου τὴν ἀνάκρισιν, καὶ ἐφρόντισαν, ἐννοεῖται, νὰ συγκροτήσωσι τὴν ἐπιτροπείαν ταύτην κατ' ὀλοκληρίαν ἐξ ἐπισκόπων τῆς ἰδίας μερίδος, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐκ προοιμίων ὁ Ἀθανάσιος εἶχε ἑνομαστὶ ἐξαιρέσει, ὡς ἀποδείξαντας κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον τὴν πρὸς τὸν Ἀρειον ὑπουργὸν ὁμοφροσύνην. Ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου διεμαρτυρήθη καὶ πάλιν. Οἱ ἐμβροθέστεροι καὶ εὐλαβέστεροι τῶν ἐπισκόπων ἠγωνιάθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποτρέψωσι τὸ σκάνδαλον τοῦτο. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Νικομηθεῖας Εὐσέβιον, ἔχοντες τὴν πλεονοψηφίαν, ἀπεφάσισαν οὐδὲν ἦττον νὰ προχωρήσωσι καὶ ἐξαπέστειλαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθεῖσαν ἐπιτροπείαν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος, βλέπων τοσοῦτον ἀτυτῶς περιυβριζομένην τὴν

ἀλήθειαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἱερωσύνης, ἐνόμισε περιττὸν νὰ περιμείνῃ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀνομήματος· καὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐπιτροπείας, ἠκούσθη αἰφνης ἐν Τύρῳ ὅτι ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης.

Παρήλθον ἔκτοτε ἑβδομάδες τινές. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπιστρέφων ἀπὸ μικρὰς τινας περιουσίας, εἰσῆρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε, καθ' ἣν στιγμὴν διέβαινε τὴν πύλιν τῆς πρωτεύουσας, εἶδεν ἄνθρωπον ὀρμήσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπιθέσαντα τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου καὶ ζητοῦντα δικαιοσύνην. Ὁ βασιλεὺς ταραχθεὶς ὁπωςοῦν, δὲν ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν Ἀθανάσιον· διότι ἦτο αὐτὸς, ὅστις ἀπεφάσισε, προσελθὼν κρυφίως εἰς τὴν βασιλεύουσαν, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος κατὰ τῆς γινομένης εἰς αὐτὸν ἀδικίας. Ὁ Κωνσταντῖνος δυσηρεστήθη διὰ τὴν πολλὴν ταύτην τόλμην καὶ διήλθε χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ· μόλις δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμένους αἰτήσεις τοῦ Ἀθανασίου καὶ τὰς προτροπὰς πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, συνήνεσε νὰ ἀκούσῃ τὸν ἱεράρχην. Ἦτο ὅμως κάκιστα κατ' αὐτοῦ διατεθειμένος. Τινὲς τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν εἶχον προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς τὸν βασιλέα· ἰδίως ἡ περὶ τῆς μελετωμένης δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ στάσεως συκοφαντία, ἣν ἐνίσχυεν ἢ τε ἐπανειλημμένη τοῦ ἀνδρὸς παρακοή εἰς τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ἡ τελευταία ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀπόδρασις. Προσθετέον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πρὸ μικροῦ παραγγείλει εἰς τὴν σύνοδον ταύτην νὰ πορευθῇ ἐν σώματι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἵνα τελέσῃ μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἐγερθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος· καὶ ὅτι πολλὴν προσεδόκα ἐκ τῆς τελετῆς ἐκείνης τὴν δόξαν, ὡςτε καὶ διὰ τοῦτο ἠγωνιάκησεν ἀκούων δυσεξηκουμένην τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς ἐδέχθη ψυχρότατα τὸν Ἀθανάσιον, διέκοψεν αὐτὸν πολλάκις καὶ ἠπέληξε νὰ ἀποδιώξῃ ἐν τῆς αὐλῆς. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Κωνσταντῖνος εὐχερῶς ἠπατάτο ἅμα ὑπόπτειε τὴν ἐλαχίστην κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλήν, εὐχερῶς ἔμωσ μετπειθετο ὅσκις ἐπεκαλεῖτο τις τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· καὶ ἀνακράξεντος ἐπὶ τέλος τοῦ Ἀθανασίου· ἀδικάσει Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.!) ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Καὶ ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς τὴν σύνοδον ἐπιτολήν, δι' ἧς μῆτε κατακρίνων μῆτε δικαιῶν τινα, παρεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν ἵνα ἐξηγήσωσι τὸ αἴτιον τῆς διαφορᾶς.

Ἄλλ' ὅτε ἐφθασεν ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ εἰς Τύρον, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει πολύ. Ἄμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀθανασίου, οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐνόμισαν ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀνακρικῆς ἐπιτροπείας, καὶ ὅτι δικαιοῦνται νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν ἐρήμην· ἄμα δὲ ἐκδόντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐπορεύθησαν, ἐν μεγάλῃ πανηγύρῃ, κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ἐπετέλεσαν ἐκεῖ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαμπρῶν τούτων ἐορτῶν, ἐπανῆλθεν ἡ σταλεῖσα προηγουμένως εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροπεία. Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη ἐπραξε κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν, ὅτι ἦτο δυνατὸν, ἵνα εὖρη ἔνοχον εἴξῃ ἅπαντας τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ βασιλικὸς τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχος, ὅστις ἐμίσει τὸν ἱεράρχην ὡς ἐπισκιάζοντα τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν, ἔδωκε πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους. Ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι μάρτυρες ἐξήρέθησαν, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐγένοντο δεκτοὶ ἑβραῖοι καὶ εἰδωλολάτραι· ἄλλ' ἵνα ὑποχρεώσωσι καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς μάρτυρας νὰ κατακηρύξωσι τὸν Ἀθανάσιον, ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶσιν ἀπειλὰς καὶ ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ ἐκ τῆς τσαυτῆς ἀνακρίσεως ἐξαχθὲν κατηγορητήριον ἀπέβη ἐπὶ τέλους τοσαύτου ἀντιφατικῶν καὶ ἄμορφον ὥστε ὁ γραμματεὺς παρηγγέλη νὰ μὴ κοινοποιήσῃ αὐτὸ εἰς κανένα. Ἄλλ' οἱ φίλοι τοῦ Ἀθανασίου κατέρηθωσαν νὰ λάβωσι γινώσκον αὐτοῦ, τρεῖς δὲ αὐτῶν διαμαρτυρήσεις, διασωθῆσαι εἰς ἡμᾶς ἐν ταῖς Ἀπολογίαις τοῦ Ἀθανασίου, καὶ διευθυνθεῖσαι ἢ μὲν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας, ἢ δὲ εἰς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον, ἢ δὲ εἰς τὸν βασιλικὸν τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχον, ἐβεβαίωσαν τὰς ἀλλοκότους ἐκείνας ἀνομίας. Ἡ σύνοδος ὅμως δὲν ἐπτοήθη ἐκ τούτων. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη καταδικασθῆ, ὡς προείπομεν, ὁ Ἀθανάσιος ἐρήμην, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιτροπείας ἐνομιίσθη καλὸν νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ ἀπόφασις καὶ νὰ καταστῇ ἔτι αὐστηροτέρα. Ὅθεν ἡ σύνοδος, παραδεξαμένη ὡς ἀναμφισβήτητα πάντα τὰ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερόμενα, καθήρσε τὸν Ἀθανάσιον καὶ ἀπεφάνητο χρεούοντα τὸν ὀρχιερατικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον. Ἀμέσως δ' ἐπειτα ἐψήφισε τὴν παραδοχὴν τοῦ Ἀρείου εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτῳ οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐξέτασαν τὴν γνωστὴν ἐκείνην ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐβεβαίωσαν ὅτι εἶναι κατ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντα δόγματα καὶ προσέκαλεσαν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς ν' ἀποδεχθῶσι καὶ ἀπασθῶσι τοὺς αἰρετικὸς τούτους ὡς ἀδελφοῦς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς τὴν σύνο-

δον ἡ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσει τοῦ Ἀθανασίου, προσεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσιν ἐκώπιον αὐτοῦ, ἵνα συζητήσωσιν ἐκ νέου τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποίαν οὗτοι ὑπελάμβανον ὡς τελεσιδικῶς ἀποφασισθείσα. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον ὄθεν ἔκριναν διὰ τολμηροῦ μηχανήματος ν' ἀποφύγωσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἤδη γενομένων. Καὶ λοιπὸν παραβαίνοντες τὴν ρητὴν τοῦ αὐτοκράτορος διαταγὴν, ἧτις ἐπανειλημμένως ἔλεγεν ὅτι ὀφείλουσιν ἅπαντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐκήρυξαν τὴν σύνοδον διαλελυμένην, προσέκαλεσαν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐπεμψαν παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀπλήν ἐπιτροπείαν συγκεκμημένην ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ Ἀθανασίου ἐχθρῶν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρέσθησαν· ἀλλὰ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ κατηγορήσωσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ καταχρήσει, νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἰδίως ὡς ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς Ἀλεξανδρείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν τοῦ σίτου, δι' οὗ δημοσίᾳ διαπάνη ἐτρέφετο τὸ ἀργὸν τῆς νέας πρωτεύουσας πλῆθος. Τὸ ἐπιπόνημα ἦτο ἐπιτηδειότατον· ἰδίως ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐταράσσετο ὁσάκις ἐβράδυνεν ἡ ἀφιξίς τῶν τροφῶν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγένετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἐπιρρεπέστερος εἰς τὸ νὰ πιστεύῃ εὐκόλως πᾶσαν, κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλήν. Καὶ τῶντι ὠργίσθη παραδόξως ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μὴ θελήσας νὰ ἀκούσῃ τὴν νέαν τοῦ Ἀθανασίου ἀπολογίαν, ἐξώρισεν αὐτὸν, εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν, πόλιν τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ τοῦτο προσωρινῶς, διότι, συνελθὼν μετ' ὀλίγον καὶ ἀναλαβὼν τὴν συνέσιν αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ σχίσμα κλείων τὴν θύραν εἰς πᾶσαν ἐλπίδα εἰρηνεύσεως, καὶ δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπικυρωθῇ τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀποφασισθέντα, ἀποφαινομένου χρεούοντα τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀπῆλθεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τοῦ 336 εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ εὐλάβεια ἣν ἅπανταχοῦ ἐνέπνευεν ὁ ἀκλόνητος ἐκείνος τῆς ὀρθοδοξίας ἠρόμαχος ὥστε ἡ ἀποδημία αὐτοῦ αὕτη ὀψίαζε θρίαμβον μᾶλλον ἢ ἐξορίαν. Ὁ ἐπίσκοπος Τρηβιρῶν ἐδέχθη αὐτὸν ὡς φίλον καὶ ξένον, οὐχὶ ὡς καταδίκον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρεσβύτερος τοῦ αὐτοκράτορος υἱός, ὁ ὀμώθυμος τῷ πατρὶ Κωνσταντίνου, ὅστις ἐκυβέρνησε τὴν Γαλατίαν καὶ ἔδρευεν εἰς τὴν τῶν Τρηβιρῶν πόλιν, ἐπεσκέφη εὐσεβάστως τὸν ἐξόριστον. Ἐνῶ δὲ ὁ κατα-

δικασθεὶς Ἀθανάσιος τοιαύτης ἐτύγγανε δεξιώσεως ἐν τῇ δύσει, ὁ κατισχύσας ἐν τῇ ἀνατολῇ Ἀρείος ἠθέλησε τελευταίον, ὑπὸ τῶν φίλων δορυφορούμενος, νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πόλιν. Ἀλλὰ καίτοι ἔχων ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν δημοσίαν δύναμιν καὶ τινὰς ἐκ τοῦ ὄχλου ὀπαδοῦς, τσαούτον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὥστε ἡ παρουσία αὐτοῦ προκαλεῖται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθεκάστην ταραχὰς καὶ ρήξεις. Τοῦτο δὲ βλέποντες οἱ φίλοι τοῦ τε Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐσεβίου, καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν τὰ γινόμενα ἀγανακτήσῃ ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ δύο περίπου ἔτη τσαύτας παρήγαγον αὐτῷ δυσχερείας, ἀπεφάσισαν νὰ σωθῶσι διὰ τελευταίου τινὸς τολμήματος. Ὄθεν ἐπὶ τῇ προφάσει ἔριδος τινος προσελθούσης αὐτῷ εἰς μέσον περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος, μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου Ἀγκύρας καὶ τινος Ἀρειανῶ, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν διατρίβοντες ἔτι ἐπίσκοποι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ συνέλθωσιν εἰς σύνοδον ἵνα κρίνωσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀγκύρας ἦτο φίλος τοῦ Ἀθανασίου, κατεδίκασαν αὐτὸν ἐκ τοῦ προχείρου. Ἐπειτα δὲ, ἐλθόντες εἰς τὸ κύριον ζήτημα, ἀπεφάσισαν νὰ φέρωσι τὸν Ἀρείον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν ἐπισήμως εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ὑπὸ ὄνιον αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ ἐλπίδι, ὅτι ὁ βασιλεὺς θέλει αὐτῶς ἀναγκασθῆ νὰ προστατεύῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν Ἀρείον. Ἀρ' ἐτέρου ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν εἰς τοῦτο ἵνα ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀρείον ἐξ Ἀλεξανδρείας ὅπου ἡ διατριβὴ αὐτοῦ κατήνησεν, ὡς εἶδομεν, πρόξενος ἀδιαλείπτων σκηνδάλων. Ὁ Ἀρείος λοιπὸν ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ κοινωνήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο ἰδίως ἡ συναίνεσις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος οὗτος, ὀνόματι Ἀλέξανδρος, καίτοι γέρον καὶ πρὸς καὶ μὴ διαπρέπων ἐπὶ ἰκανότητι, ἀλλ' ὅμως πιστὸς διατελὼν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ Ἀρείος ἀπεκλείσθη τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ εἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον, εἰς ὁλίγους τινὰς νὰ ἀνατρέψωσι τὰ παρὰ πάντων θεσπισθέντα. Παρακλήσεις καὶ ἀπειλὰὶ ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ ἀγαθὸς Ἀλέξανδρος ἐπέμενε εἰς τὴν ἀρνησιν αὐτοῦ καὶ εἶχεν ὡς φαίνεται συμφέρονος τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐδέησεν ἄρα νὰ ἀναφερθῆ τὸ πρᾶγμα πάλιν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν ἑλιθεράν. Ὁ Κωνσταντῖνος γὰρ τοὶ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Εὐσεβίον, οὐδέποτε ὅμως συνεμύριθη, ὡς εἶδομεν, ὅλα αὐτῶν τὰ πάθη. Ἡ ἀντίστασις ἀνδρὸς πρᾶου

καὶ εἰς τὴν πολιτείαν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένου, ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς νέαν ἀπορίαν, καὶ μὴ ἠξέυρων πῶς ν' ἀπαλλαγῆ τῆς δυσχερείας ταύτης, ἐκάλεσε πάλιν τὸν Ἀρείον ἐνώπιόν αὐτοῦ. Προσελθόντος δ' ἐκείνου «εἰμπορῶ, τῷ εἶπε, νὰ βάλω βάσιν εἰς τὸν λόγον σου; προσθεύεις τῷ ὄντι ἀληθῶς τὸ δόγμα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως;» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀρείος ἐπανελάβε τὴν γνωστὴν ὁμολογίαν, ἣν ἐξ ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς εἶχε θεωρεῖται ὡς ἀποχρώσας, (μὴπως προσθεύης, ἐπανελάβε, καμμίαν ἄλλην πλάνην; μὴπως διατηρῆς καμμίαν τῶν αἰρετικῶν δοξασίῶν ὅσας ἐξέφερες ἄλλοτε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ; ὁμοῦσις ἐνώπιον Θεοῦ ὅτι ἀπέπτυσας πᾶσαν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν βλασφημίαν; Ὁ Ἀρείος ὄμωσεν ἀδιστακτικῶς. «Ἵπαγε λοιπὸν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς» καὶ εἰ μὲν ἡ πίστις σου ἔχει καλῶς, καλὸς ἔστω καὶ ὁ ὄρκος ὃν ὄμωσας· εἰ δὲ ἡ πίστις σου ἀσεβὴς ἔστιν, ὁ Θεὸς τιμωρήσει τὸν ἐπίσκοπον.»

Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, νομίσας ὅτι ἠσφάλισε τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἐκάλεσε τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δώσῃ ἀπροφασίστως τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἦτο ἡμέρα Κυριακὴ, τὴν θείαν μετάληψιν εἰς τὸν Ἀρείον. Ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν οὐδὲ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπετρόπη, ἀπήλθε τετραγαμμένος εἰς τὴν πλησιεστέρην ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖ δακρυροῶν ἐπεκαλέσατο τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τὴν δεινήν ταύτην περίστασιν. Ὀλίγας δὲ στιγμὰς μετέπειτα ἐξήρχετο τῶν βασιλείων ὁ Ἀρείος θριαμβεύων καὶ ὑπὸ πολλῶν παραπεμπόμενος φίλων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλάλει περιχαρῆς γεγωνοῖς τῇ φωνῇ. Ἀλλ' ἐνῶ διήρχετο οὕτω τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, κατελήφθη αἰφνης ὑπὸ ἀνάγκης κατεπειγούσης, πρὸς ἐμπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀπεχώρησεν εἰς ἐπιτήθειον τινα τόπον. Παρατεινομένης δὲ τῆς αὐτοῦ διατριβῆς, ὁ ὑπηρέτης αὐτοῦ ἀνησυχίας ἠγοῖε τὴν θύραν, καὶ, ὃ τοῦ θαύματος! εὗρε τὸν αἰρεσιάρχην χαμαὶ κατακείμενον καὶ διὰ μέσου τοῦ σώματος διαρραγέντα. Ἡ περὶ τοῦτου ἀγγελία, διαδοθεῖσα ἐν ἀναρῷ καθ' ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησεν ἐντόπωσιν καταπληκτικὴν. Οἱ πλείστοι ἐθεώρησαν τὸν ἀπαισίον τοῦτον θάνατον ὡς θείας δίκης σημεῖον· οἱ μετριώτεροι ἀπέδιδον αὐτὸν εἰς τὴν αἰφνιδίαν ἔκρηξιν ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ ὑπεροψίας ἐπὶ μακρὸν κατασταλείσης. Ὀλίγοι δὲ τινες ὑπεφιθύριζον ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐγένετο θύμα δολοφονίας ἢ μαγείας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐταράχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ κατάστασις ἀπέβη ἔκτοτε ἀληθῶς ἀξιοθρήνητος. Εἶχεν ἐλπίζει νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀσορμὴν θρησκευτικῆς ἔριδος, καὶ ἤδη ἔβλεπε τὴν θρησκευτικὴν ἔριν εἶπερ ποτὲ παροξυνθεῖσταν. Εἶχεν ἀγωνισθῆ νὰ ἀ-

σφαλίση τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἤδη κατήντησε νὰ περιέλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς κυριωτέρους τῆς ὀρθοδοξίας προμάχους. Εἶχε πράξει τοιαύτας ὑπὲρ τοῦ Ἄρειου θυσίας καὶ ἤδη ὁ Ἄρειος ἐφαίνετο ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς καταδικαζόμενος. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὑποσθοδρομήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον διότι οὕτω πράττων ἤθελε περιέλθει εἰς θιένεξιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου, οἵτινες παρίσταντο ὡς πιστότατοι αὐτοῦ φίλοι. Ἀηδία καὶ Ολίψις ἐπλήρωσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε καὶ ἄλλας πολλὰς ὀδυνηρὰς μερίμνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τρεῖς υἱούς. Οἱ υἱοὶ οὗτοι διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἔμελλον προδήλως, ἅμα ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου ἡ στίβαρα τοῦ πατρὸς αὐτῶν χεῖρ, νὰ περιέλθωσιν εἰς ρῆξιν περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· οὐδεὶς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα ἵνα συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχον καὶ δύο τοῦ βασιλέως ἀνεψιοὶ, Δαλμάτιος καὶ Ἀννιβαλιανὸς, υἱοὶ Ἀννιβαλιανοῦ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντῖνου, οἵτινες, διαπρέψαντες ἤδη ἐν πολέμοις καὶ πολλὸ μᾶλλον τῶν υἱῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τιμώμενοι, δυσκόλως ἤθελον ὑποκύψει εἰς τοὺς νομίμους ἀλλ' ἀσθενεῖς τῆς ἀρχῆς διαδόχους. Ὁ βασιλεὺς ἐβλεπε ταῦτα πάντα, καὶ ἐτήκετο προαισθανόμενος τὰς ἐπερχομένας συμφορὰς, καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ εἰδὼς πῶς ἄλλως νὰ προλάβῃ τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα, ἀπεφάσισε τῷ 336 νὰ διακείμῃ ἐκ προοιμίου τὸ κράτος μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ. Ὅθεν εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον υἱόν, τὸν Κωνσταντῖνον, ἔδωκεν ὅλας τὰς ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων ἐπαρχίας, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Βρετανίαν· εἰς δὲ τὸν νεώτερον, τὸν Κωνσταντῖνα, ἐπέτρεψε τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κράτους κείμενα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Ἀφρικὴν· εἰς δὲ τὸν δευτερότοκον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν ὁποῖον ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς ἠγάπα, κατέλυσε τὴν Ἀνατολὴν ἤτοι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τελευταίον παρέσχε τμήματά τινα καὶ εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, καταστήσας τὸν μὲν Δαλμάτιον ἡγεμόνα τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας, τὸν δὲ Ἀννιβαλιανὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

Τοιοῦτοτρόπως δὲ καταστρέψας ἰδίᾳ χεῖρὶ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους ὑπὲρ ἧς οὐκ ὀλίγον ἠγωνίσθη, καθὼς πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύσει τὴν ἐ-

νότητα τῆς ἐκκλησίας ἦν τοσοῦτον δι' ἄπαντος τοῦ βίου ἐπόθησε, παρεκυσάσθη ἤδη πρὸς θάνατον· διότι, καὶ τοι ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιεστάτος, δὲν ἔπαυσε ἐκτοτε ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν προσεχῆ τελευτήν. Κοιτεσκύασε λοιπὸν τὸν ἴδιον τάφον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἐν τῷ μέσῳ δώδεκα θηκῶν τεθεισῶν αὐτόθι εἰς μνήμην τῶν δώδεκα τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Τελεσθέντων δὲ, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 336, τῶν ἐγκανίων τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τοῦ μνημείου τούτου, πολλοὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι πανηγυρικοὶ οἵτινες κακῶς φαίνεται ἤχησαν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κωνσταντῖνου. Τούλάχιστον ὁ Καισαρείας Εὐσεβῆος βεβαίῳ, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τῶν λειτουργῶν ἐκείνων ἐτόλμησεν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ν' ἀποφανθῇ αὐτὸν μακάριον, «ὅτι δὴ καὶ τῷ παρόντι βίῳ τῆς κατὰ πάντων αὐτοκρατορικῆς βασιλείας ἠξιωμένος εἶη, καὶ τῷ μέλλοντι συμβασιλεύσειν μέλλοι τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ.» ὁ βασιλεὺς ἠγαπάκησε καὶ διακόψας τὸν ρήτορα, παρήγεσε νὰ μὴ τολμᾷ τοιαῦτα φθέγγεσθαι, «μᾶλλον δὲ δι' εὐχῆς αἰτεῖσθαι αὐτῷ, καὶ τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἄξιον φανῆναι.»

Περὶ τὰς μελαγχολικὰς ταύτας ἀσχολίας διήλθεν ἅπαν τὸ ἔτος 336, ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀκολούθου ἔτους, αἰφνιδίως τις ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς Μεσοποταμίαν, ἐξήγγειρεν ἐπὶ μικρὸν τὴν καταβεβλημένην τοῦ Κωνσταντῖνου ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου εἰς ὃν κατέκειτο. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸν μέγαν· οἱ δὲ Πέρσαι, οἵτινες ἠλπίζον νὰ εὐρωσιν αὐτὸν ἀπαράσκευον καὶ ἔμαθον ἀπεναντίας ὅτι μετ' ὀλίγον ἐπέρχεται ἐπ' αὐτοὺς, μετανοήσαντες ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν ἠγάπα πλέον τὸν πόλεμον, ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις τούτους εὐμενῶς καὶ διετέλει πρὸς αὐτοὺς πραγματευόμενος, ὅτε, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 337, ἠσθάνθη μικρὰν τινα ἐνόγησιν. Οἱ ἰατροὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ θερμὰ λουτρά τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Ἐλενοπόλεως ἤτοι τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, εἰς ὃ εἶχε δῶκεν τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα. Ἄλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ νόσημα εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑφελθῇ ἀπὸ τὰ λουτρά αὐτῆς. Ὅθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βλέπων προσεγγίζοντα τὸν θάνατον, προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ προσκυνήσας, ἐξωμολογήθη γεγωνία τῇ φωνῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ· μεθ' ὃ ἐζήτησε νὰ ἀξιώθῃ ὄλων τῶν εὐχῶν ὅσαι ἀπερῶντο ἵνα μυηθῇ εἰς τὰ ἄγρια μυστήρια. Διότι, κατὰ τὴν τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου μαρτυρίαν, οὐδεμίᾳ ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ τοι τοσοῦτον συν-

πελέσας εἰς τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τοὶ ἀναμιχθεῖς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, καὶ τοὶ μετασχῶν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς συζητήσεων, δὲν εἶχε μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμερῶν οὐτε βαπτισθῆ οὔτε μεταξὺ τῶν κατηγουμένων καταταχθῆ. Μὴ φανῆ δὲ τὸ πρῶτον παραδόξον τὸ τοιοῦτο συνέβαινε πολλάκις κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς τῆς ἐκκλησίας χρόνους, καθ' οὓς πολλῆ ἔτι ἐπεκράτει ἀνωμαλία περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν κατηγουμένων. Ἡ ἐκκλησία καταδίκασε μὲν τὴν βραδείαν ἐκείνην, καὶ ἐν ὥρᾳ θανάτου οὕτως εἰπεῖν γινωμένην τελετὴν τοῦ βαπτίσματος· ἀλλὰ αἰσθανομένη τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ τὰς δυσχερείας ὑφ' ὧν περιστοιχίζετο, ἠνείχετο τὴν τοιαύτην ἀναβολὴν, καὶ φυσικώτατον μάλιστα ἦτο νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτὴν εἰς τὸν παντοδύναμον ἡγεμόνα πρὸς ὃν τσαύτας ὤφειλε χάριτας. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Κωνσταντίνος, προαισθανόμενος ἤδη ἑαυτὸν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῆ τὸ ἄγιον βάπτισμα καὶ, μετακομισθεὶς ἐξ Ἐλενοπόλεως ὅπου δὲν εἶχε κατάλυμα ἐπιτήδειον, εἰς τὰ περὶ Νικομήδειαν ἀνάκτορα, συνεκάλεσεν ἐκεῖ ἀμέσως τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτοὺς τὰς. «Οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πάλαι μοι διψῶντι καὶ εὐχαμένῳ τῆς ἐν Θεῷ τυχεῖν σωτηρίας, καιρὸς ἐλπίζομενος· ὥρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαύσαι τῆς ἀθανατοποιοῦ σφραγίδος, ὥρα τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος μετασχεῖν· ἐπὶ ρείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνεόουν ποτὲ ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον, τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται· Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς, ἐντεύθεν ἤθη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ. Μὴ δὴ οὖν ἀμφιβολία τις γιγνέσθω. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐνταυθοῖ βιοῦν ὁ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος ἐθέλοι, καὶ οὕτως ἐμὲ συναγαλᾶξέσθαι λοιπὸν τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ, καὶ ταῖς εὐχαίς ὁμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκκλησιάζοντα κοινωνεῖν, ἅπαξ ὤρισται, θεσμούς ἤδη βίου Θεῷ πρέποντας, ἐμαυτῷ διατετάξομαι.»

Τότε ἐτελέσθησαν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναλάβῃ τὴν πορφύραν, ἀλλὰ διέμενε περιβεβλημένος τὸν λευκώτατον τοῦ κατηγουμένου ἱματισμόν· καὶ, ἐν τῇ πληρσμονῇ τῆς εὐχαριστήσεως αὐτοῦ, ἠκούσθη λέγων. «νῦν ἀληθεῖ λόγῳ μακάριον εἶδ' ἐμαυτὸν, νῦν τῆς ἀθανάτου ζωῆς πεφάνθαι ἄξιον, νῦν τοῦ θεοῦ μετεληφέναι φωτὸς πεπίστευκα.» Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τὰ ἔσχατα ταῦτα τῆς ζωῆς παρημέλησε τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ οἱ υἱοὶ του ἦσαν ἀπόντες, προσεκάλεσε τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει κατὰ τὴν

τέκνων καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπικυρώσας δὲ πάλιν τὰ περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους προαποφασισθέντα, ἀπέθανε τῇ 21 μαΐου τοῦ 337, ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτῇ. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, περιβληθεὶς δι' ἀλουργίδος, καὶ κοσμηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαδόχου, καὶ ἐν χρυσῇ καταταθεὶς λάρνακι, μετεκομίσθη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐξετέθη εἰς κοινὴν θέαν, ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν βασιλείων, ἐπὶ ἰκρίωματος ὑψηλοῦ, τὸ ὅποιον περιστοιχίζον ἀπειράριθμα φῶτα, ἐπὶ σκευῶν χρυσῶν καίοντα. Ἄπαντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες προσῆλθον προσκυνῶντες καὶ γονυκλιεῖς ἀσπλάμμενοι τὸν νεκρόν· ἅπαντες δὲ οἱ ὑπέρεται, πλησιάζοντες ἐζήτουν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ὡς ἂν ἔζη ἔτι. Καὶ τὸ τυπικὸν τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἀρίστως τοῦ Κωνσταντίνου, ὃν περιέμενον ἵνα τελεσθῆ ἡ κηδεῖα.

Ὁ Κωνσταντίνος ἔζησεν ἔτη 63, 2 μῆνας καὶ 20 ἡμέρας, κυριαρχήσας ἔτη 30, 9 μῆνας καὶ 27 ἡμέρας. Ἐν τῷ διαστήματι τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας, ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ πνεῦμα. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὴν τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν πολεμίων καὶ τῶν πολλῶν ἐμφυλίων στάσεων ὑπὸ τῶν ὁποίων πρότερον σχεδὸν ἀδιαλείπτως κατετρώχετο, ἀπήλυσεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ στιβαροῦ ἐκείνου βραχίονος τὰ ἀγαθὰ εἰρήνης διαρκούς. Τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα, λυτρωθὲν τῶν ὀλεθρίων διωγμῶν ὑφ' ὧν πρὸ τσαοῦτου χρόνου ἐδασονίζετο, ἐξησφαλίσθη, ἐρρυθμίσθη, ἐπροστατεύθη, χωρὶς νὰ καταδιωχθῶσι παντάπασι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος· ἢ δὲ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθη εἰς πολλὰ κατὰ τὸ σωτήριον τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου πνεῦμα. Εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ἔτι μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἐν δὲν διέπραξε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων καὶ πνευματικῶν μεταβολὴν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος τοῦλάχιστον συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην δι' ἧς ἐπὶ τσαοῦτον ἀνεμορφώθη ἡ κατάστασις ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου; Καὶ ὅμως εὐρέθησαν ἱστορικοὶ πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ οἵτινες οὐ μόνον ἀπηξίωσαν νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τὴν δικαίαν ἐκείνην ἐπωνυμίαν ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐμυκτήρισαν, ἐχλεύασαν, περιεφρόνησαν, καὶ ὡς κακοῦργον ἐχαρακτήρισαν τὸν ἄνδρα.

Δὲν πρόκειται νὰ ὑμνήσωμεν αὐτὸν, πιστεύοντες εἰς τὰ ὑπερβολικὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγκώμια. Δὲν ἠρνήθημεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἔπραξε πολλάκις καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ. Ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἀσύγγνωστος δι' ὃν εἰς πολλοὺς τῶν πλησι-

στέρων συγγενῶν ἐπήνεργε θάνατον. Ἄλλὰ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, εἰς τὰς ἀνάσσεις ταύτας πράξεις παρεσύρθη ὁ Κωνσταντῖνος οὐχὶ ὑπὸ ἀγριότητος ψυχῆς· παρεσύρθη ὑπὸ κακῶς νενοημένης πολιτικῆς ἀνάγκης, καὶ ὑπὸ ὀλεθρίων ἔξεων καὶ παραδόσεων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη. Τὰ δὲ μέγιστα τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων, πρὸ μικροῦ ἔτι ἐξεθέσαμεν καὶ ἐξετιμήσαμεν, διότι περὶ τὰ τέλη μάλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ διεπράχθησαν. Τὰ σφάλματα ταῦτα εἶναι ὡς αὐτῶς ἀναφισθίτητα· ἐξηγουῦνται ὅμως μέχρι τινός, ἃ, δὲν δικαιολογοῦνται, ἢ μὲν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον πάλιν, διὰ τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τὸν Ἀρειον, ἢ δὲ μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν διανομὴ τοῦ κράτους, διὰ τὴν ἐλπίδα ἣν ἔτρεφε νὰ προλάβῃ τὴν βίαιαν αὐτῶν σύγκρουσιν. Ἄλλὰ καὶ τούτων πάντων ὁμολογηθέντων, ἐρωτῶμεν μετὰ θάρρους, ὅπως τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπιδιαφιλέεται τὸ ὄνομα μέγας, δὲν περιέπεσον εἰς ὅμοια ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων μετείχον ἔτι ὀχλικῆς τινος βαρβαρότητος, μόνις ἀπὸ τῶν ἡθῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλιπούσης; ἢ τίς δύναται νὰ καυχῆθῃ ὅτι συνέπραξεν εἰς μείζονα ἢ μᾶλλον εὐεργέτιδα τοῦ κόσμου μεταβολήν; ἢ τίς, ὅτι εὐρεθείς ἐν τῷ μέσῳ τούτων φοβερῶν διὰ τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν περιπλοκῶν, διεξήγαγεν αὐτάς μετὰ πλείονος συνέσεως καὶ μετριοπαθείας; ἢ τίς, ὅτι κυβερνῶν κράτος ἀχανές, κλυδωνιζόμενον ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ διενέξεων ἀρχαίας καὶ νέας πίστεως, ἔδειξε πλείονα ἀνεξίθρησκείαν, ἐπιείκειαν, σωφροσύνην;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πάθῃ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἐρθεῖραν ἀνεκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον φθείρουσι τὴν περὶ τοῦ ἀνδρός ἐκείνου κρίσιν τῆς ἱστορίας, καὶ ἐδηλητηρίασαν τὴν περὶ αὐτοῦ κοινὴν πεποιθήσιν. Πρῶτοι ἐμίσησαν αὐτὸν, ὡς πρόμαχον τοῦ νέου θρησκευματος, οἱ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ὀπαδοί, οἵτινες τούτου ἔνεκεν ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς θειοτάτας τῶν ὑβρῶν καὶ συκοφαντιῶν. Προεξάρχει δὲ τῆς σχολῆς ταύτης τῶν ἱστορικῶν, ὁ Ζώσιμος, ὅστις γράφας ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι «ἱστορίας νέας βιβλία ἔξ» λέγει, ὅτι τὸ πατεῖν τοὺς ὄρκους ἦτο σύνθηρος αὐτῶν· λέγει, τὴν κακοήθειαν κατὰ φύσιν ἐνοῦσαν αὐτῷ· λέγει αὐτὸν μεστὸν πάσης ἀλαζονείας· λέγει, ὅτι ἐγκατέλιπε τὸ πάτριον δόγμα καὶ ἠσπάσθη τὴν ἀσέβειαν, δηλαδὴ τὸν χριστιανισμόν, διότι αἰγύπτιός τις διεβεβαίωσεν αὐτὸν «πάσης ἁμαρτάδος ἀναιρετικῆν» εἶναι

τὴν τῶν χριστιανῶν δόξαν, καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς, πάσης ἁμαρτίας ἔξω παραχρῆμα καθίστασθαι.» λέγει αὐτὸν ἱερόσυλον· λέγει περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἀπύλεμον γεγήμενον καὶ τρυφῇ τὸν βίον ἐκδόντα· καὶ τί δὲν λέγει ἄτινα πλείστοι ἄλλοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς φερόμενοι ἀντιπαθείας ἐσχολίασαν καὶ συνεπλήρωσαν. Ἡλθεν ἔπειτα ἡ φιλοσοφία, ἡ καλουμένη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἣς οἱ μύσται, ἀποστρεφόμενοι πᾶν θρήσκευμα καὶ ἰδίως τὸ πάντων κράτιστον, τὸ χριστιανικόν, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπέπεσον ραγδαίῳ κατὰ τοῦ ἀνδρός τοῦ πολυειδῶς ἀσφαλισαντος καὶ κρατύναντος τὸ θρήσκευμα τοῦτο. Τούτων προεξάρχουσιν ὁ γάλλος Βολταίρος καὶ ὁ ἄγγλος Γίββων, οἵτινες ἀμφότεροι, ἐπαγγελλόμενοι ὅτι θέλουσι φέρει κρίσιν ἀπαθῆ καὶ ἀμερόληπτον, ἀποσιωπῶσι, μάλιστα ὁ πρῶτος, ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, ἰδίως ἀφ' ἣς ἀναφαίνεται παραδεξάμενος τὸ νέον θρήσκευμα, ἐξογκοῦσι καὶ παραμορφοῦσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, μυκτηρίζουσι τὰς πεποιθήσεις καὶ χλευάζουσιν ἅπαν τὸ θρησκευτικόν καὶ πολιτικόν αὐτοῦ πολίτευμα. Οὐκ ὀλίγον δὲ ἰσυντέλεσεν, εἰς τὴν διαστροφήν τῶν πνευμάτων καὶ ἡ παπικὴ ἀρχή. Κατ' ἀρχὰς ἀπενέμεντο αὐτῷ ἐν τῇ δύσει ὅσαι καὶ οἶαι παρ' ἡμῖν τιμαί. Μέχρι τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐμνημονεύετο ὁ Κωνσταντῖνος ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Ῥώμῃ ὡς εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εὐεργετῶν. Ἐν Καλαβρία τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς σήμερον σώζεται κόμη ὀνομαζομένη Ἁγιος Κωνσταντῖνος. Εἰς Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ ναοὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμώμενοι. Εἰς Πράγαν τῆς Βοημίας ἐπὶ πολλὸν χρόνον μεγάλη ἀπεδίδεδο εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ εὐλατεία. Ἄλλ' ἀφ' ἣς ἐπῆλθεν ἡ μεταξὺ τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐνόμισεν ὅτι ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς νὰ μὴ εὖνοῃ τὸν Κωνσταντῖνον. Αὐτὸς, ἰδρύσας τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ὑπῆρξεν ὁ ἔμμεσος δημιουργὸς πολλῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ἀδίκως καὶ παραλόγως ὑπέλαθεν ἀσίτοτε ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ὡς ὀλέθρια· διότι ὁ τῆς νέας Ῥώμης ἀρχιερεὺς κατέστη μετ' οὐ πολὺ οὐ μόνον ἰσοβάθμιος τοῦ ἄκρου τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἀρχιερέως, ἀλλὰ καὶ ἐπισκίασε μέχρι τινός τὴν δόξαν αὐτοῦ· διότι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει παραχθεῖσα ἰσχυρὰ μοναρχία οὐ μόνον κατεπολέμησε τὰς ὡς πρὸς τὴν ἀνατολὴν μεθῆνα λόγον ἐχούσας ἑξουσίας τῆς παπικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ ὄλως ἀνεξάρτητον κατέστησε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ταῦτα πάντα δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπῆρξαν ἅπλαϊ συνέπειαι τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ πολιτεύμα-

τος· ἀλλ' ἡ παπική ἐκκλησία δὲν ἐσυγχώρησεν ἕκτοτε εἰς τὸν βασιλέα ἐκείνον τὰς συνεπείας τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἐθεώρησεν αὐτὸν ὑπεύθυνον δι' αὐτὰς, κατήγγησε δὲ οὐ μόνον τὰς τιμὰς ἀς ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἀναφανδὸν δὲν ἐυστάλη νὰ ἐπιτιμήσῃ αὐτόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὴν ἱστορικοὶ, προοιμιάζοντες ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τῶν ὑβρῶν καὶ συκοφαντιῶν, ἀς ἔμελλον νὰ ἐκτοξεύσωσι κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὀρθοδόξου, τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν ἐδίστασαν νὰ δανεισθῶσι τὰ ὄπλα τῶν ἐθνικῶν, καὶ τῶν φιλοσόφων ἵνα ἀσχημίσωσι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός. Τινὲς μάλιστα κατήγγησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἐνῶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Νικομηδείας ὑπέγραψε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, καὶ ὅτι οὕτως αὐτὸς οὔτε οἱ περὶ αὐτὸν ἐξώμισαν τὸ σύμβολον τοῦτο ζῶντος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπλῶς δὲ ἐπροστάτευσαν τὸ τοῦ Ἀρείου πρόσωπον. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντίνος, συμπράττων τῷ Εὐσεβίῳ, δὲν ἐνόησε ποτὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἀρειανισμοῦ, ἀλλὰ εἰς μόνην τὴν στερέωσιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, καὶ ὅτι, δεχόμενος τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ Νικομηδείας, εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι δέχεται αὐτὸ παρ' ἀρχιερέως προσθεύοντος τὸ ὀρθόδοξον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συμβόλου.

Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς προθύμως ὑπασάμενοι τὰς τοιαύτας τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης δοξασίας ἤμισα εὐλαβῶς, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἰπώμεν, φρονούσιν, ὀμιλοῦσι καὶ γράφουσι περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως μὴ ἀνερευνήσαντες τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν καὶ πρὸ πάντων μὴ νοήσαντες ὅτι αἱ πλείστα τῶν ἐπιτιμήσεων ἐκείνων ἐπήγασαν ἐκ λόγων δι' οὓς ἡμεῖς οἱ Ἕλληνας ὀφείλομεν ἀπεναντίας νὰ τιμῆσθαι ἐξαιρέτως τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός. Τῶντι ἐὰν οἱ δυτικοὶ ἔχωσιν ἀφορμὴν νὰ ἀγανακτώσιν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς ἰδρυτοῦ τῆς νέας Ῥώμης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ παρακθίσεως καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν ἀκμασάσης ἑλληνικῆς μοναρχίας, πρόδηλον ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν τὸν ἀπάλιν αὐτῷ ἰδιάζουσαν τούτων ἐνεκεν, εὐγνωμοσύνην, διότι διὰ τῆς μοναρχίας ἐκείνης ὁ Ἕλληνισμὸς, οὐ μόνον ἐσώθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσεν αὐτὸς ἰσχυρὸς καὶ μέγας. Ὁ Κωνσταντίνος ἀπέδειξεν ἑλληνικὴν τὴν πρώτην τῶν χριστιανικῶν ταγματῶν σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα ἐπιγράφας αὐτῇ καὶ ἑλληνιστὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς ἐν τούτῳ νίκῃ καθιερώσας. Ὁ Κωνσταντίνος συνεκάλεσε

καὶ προέδρευσε τὴν πρώτην μεγάλην τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ σύνοδον. Ὁ Κωνσταντίνος ἐνὶ λόγῳ παρεσκευάσας τὰ πάντα πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβίωσιν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν χλευάσει, θέλομεν περιφρονῆσαι, θέλομεν ἀδικῆσαι τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός! Ναὶ μὲν ὁ Κωνσταντίνος ἤμαρτε νοθεύσας τὴν νέαν αὐτοῦ μοναρχίαν δι' ὧν παρέλαβεν ἐν αὐτῇ περσικῶν θεσμῶν καὶ προπαρασκευάσας οὕτω ἐν μέρει τὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτον εἰς αὐτὸν ὀπωροδότητε ὀφείλεται ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας· ὥστε εἰμποροῦμεν νὰ κατακρίνωμεν αὐτὸν διὰ τινὰ τῶν ὅσα ἔπραξεν, ἀλλὰ νὰ καταδικάσωμεν τὸν ἄνδρα ἐν γένει, ἤθελεν εἶναι εἰδὸς τι ἱστορικῆς πατροκτονίας, τόσῳ μᾶλλον ἀσυγγνώστου ὅσῳ αὐτῇ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ὑπέκουσα εἰς αἰσθήματα γενναϊότερα, ἤρχισε ν' ἀναδεικνύεται δικαιότερα πρὸς αὐτόν. Διότι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ δόσει ἱστορικῶν ἐκφέρουσι ἤδη κρίσεις ἐπιεικεστέρας περὶ τοῦ ἀνδρός. Ἰδίως ὁ γάλλος Βλαδὶμυρος Βρυνέτος, ὅστις, ἐκδοὺς τῷ 1860 ἀξιόλογον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τε τοῦτο τὸ μέρος μετριοπαθῶς ἔγραψε, καὶ ἐν γένει φαίνεται ἐμπνεόμενος ὑπὸ ἑλληνικῶν αἰσθημάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἕτερος γάλλος, ὁ Ἀλβέρτος Βρόγγλιος, ὁ τῷ 1856 δημοσιεύσας δίτομον περὶ Κωνσταντίνου συγγραφήν, ἐξ ἧς πλείστον ὅσον ὠφελήθημεν ἐν τούτῳ τοῦ παρόντος βιβλίου τῷ μέρει, πολὺ τῶν προκατόχων ἀσφαλῆστερον ἐστάθμισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ ὑπερφαίνονται εἰς ἐστὶ παρ' αὐτῷ τελευταία τινὰ τῆς δυτικῆς μνησικαχίας ἴχνη.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐπιστήμη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἡ τοσαύτης τοῦ παρελθόντος πλάνης καθ' ἐκάστην διορθοῦσα, διαλύει κατὰ μικρὸν καὶ τὴν ἀγλήν τὴν ἐπὶ ταῦτο καλύψασαν τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου καὶ παρίστησιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εἰκόνα, εἰκόνα φέρουσαν μὲν πάντοτε στίγματα τινὰ, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον μεγάλην καὶ σεβαστὴν. Ὁ Κωνσταντίνος ἴσταται εἰς τὰ μεθόρια δύο κόσμων, τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἐγενήθη καὶ ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ πρώτου, ἔπραξε καὶ ἀπέθανεν ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Δὲν εἶναι ἄρα πρόπον νὰ κριθῇ ὑπὸ τὴν μονομερῆ καὶ ἀπόλυτον τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου ἐποψίν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκάστοτε αὐτῶν περιστάσεις δεῖον νὰ κριθῶσι, δεῖον νὰ ἐκτιμηθῶσιν αἱ ποικίλαι τοῦ βίου αὐτοῦ περιπέτειαι. Ὁ Κωνσταντίνος

ὁμοιάζει τὰ καρποφόρα ἐκεῖνα φυτὰ εἰς τὰ ὅποια ἐνεκεντρίσθη ὁ χυμὸς φυτῶν ἐτέρων καὶ τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς μετέχει ἀμφοτέρων τῶν οὐσιῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύσεων. Τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἀπεδέξατο εἰς ἡλικίαν ὄριμον, δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλλῃ παρ' αὐτῷ ὀλόκληρον τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ὁ νοῦς αὐτοῦ κατενόησε τὰς ὑψηλὰς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθείας καὶ κατεμέτρησε τὰς εὐεργεσίας ὅσας ἐπηγγέλλοντο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὑπηγόρευεν αὐτῷ νὰ ἐπιταχύνῃ τῶν εὐεργεσιῶν τούτων τὴν διάδοσιν, ἡ καρδία αὐτοῦ, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, παρέμεινε ἐθνικὴ, οὔτε ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἀποβάλλῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἔξεων καὶ παραδόσεων. Ἄλλ' αὕτη αὕτη ἡ μεταξὺ τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας πάλη καθ' ἣν ἐπὶ τέλους λαμπρῶς ὑπερίσχυεν ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις, μαρτυρεῖ τὸ μέγεθος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρός. "Θθεν δικαίως ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἀπεκάλεσε αὐτὸν ἱσάποστολον καὶ κατέταξε μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν, μεταξὺ τῶν ἀγίων τῆς πίστεως· παραβέβησα μὲν τὰ ἀμαρτήματα ὧν ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀνεύθυνον, διότι ὑπῆρξεν προῖον ἀλλοτρίας ἀνατροφῆς καὶ ἔξεως, ἀπαβέβησα δὲ εἰς μόνην τὴν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ προαίρεσιν, ἥτις ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· δικαίως δὲ καὶ ἡ ἱστορία, ἐξαιρέτως ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀποκαλεῖ αὐτὸν μέγαν, διότι ὀλίγοι τῆ ἀληθείᾳ ἄνδρες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχοντες πρὸς τοσαύτας ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς, ἰδίας τε καὶ κοινὰς, νὰ παλαίωσι δυσχερείας, ἐπολιτεύθησαν μετὰ πλείονος δεξιότητος καὶ συνέδεσαν τὸ ὄνομα αὐτῶν μετὰ μείζονος πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολῆς· τούτο δὲ ἐστὶ τὸ ἀσφαλέστατον χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ κάλλιστον τοῦ μεγάλου ἀνδρός βραβεῖον.

"Ὅτι δ' ἐπιμαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀκριβὲς τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἅμα ἐκλιπόντος αὐτοῦ. Τέσσαρες δὲν εἶχον εἰσέτι παρέλθει μῆνες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἤδη ὁ Κωνσταντίνος, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφαρμακεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ μόνον τοὺς δύο τούτους θεῖους ἔσφαξεν, ἀλλὰ καὶ ἑπτὰ ἐξαδέλφους ἐν οἷς τοὺς δύο συνάρχοντας Δαυμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν, καὶ πλείστους ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας συγγενεύοντας ὅπωςδῆποτε μετὰ τοῦ βασιλικῆ οἴκου. Δύο μόνον παῖδες, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, υἱοὶ τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίνου ἐνὸς τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντίνος

ἐσφετερίσθη οὕτω τὰς μερίδας τῶν δύο αὐτοῦ ἐξαδέλφων· ὁ δὲ Κωνσταντίνος Β' ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατήλθεν ἀπὸ Γαλατίας εἰς Ἰταλίαν, ἀλλὰ, περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν, ἐθανατώθη τῇ 9 ἀπριλίου 340, ὥστε ὁ Κωνσταντίνος ἔμεινε οὕτω κύριος τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Μετὰ δέκα ἔμως ἔτη ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος εἰς τὰ Πυρηναιῖα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν σωματοφυλάκων Μαγνηντίου καὶ μόλις τῷ 353 ὁ Κωνσταντίνος ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ τὸν δολοφόνον τούτον, βασιλεύσας ἔκτοτε ὀλοκληροῦ τοῦ κράτους μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῇ 3 νοεμβρίου 361. Τούτοις ἐμφυλίους τούτους περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀγῶνας, κατέστησαν ἔτι δεινότερους ὀλέθριοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Σαπῶρ Β' ἐπαναλαβὼν τὰς ἐπιδρομὰς, κατετρόπωσε τὸν Κωνσταντίνον περὶ Σήγγαρα τῆς Μεσοποταμίας, οὐδὲ ἐσώθη τῆ Ἄστια εἰμὴ διὰ τῆς ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἡ ἰσχυρὰ Νίσιβις, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ κληθεῖσα. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Κωνσταντίνος ἐκάλεσε συμμάχους εἰς τὸν κατὰ Μαγνηντίου ἀγῶνα τὰ γερμανικὰ ἔθνη, τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἀλαμανοὺς· οἱ δὲ, ἐμβαλόντες εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐνέμεινον ἤδη εἰς αὐτὴν, λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πόλεις καὶ χώρας·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐκμὴ τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐξηκολούθει διεξαγόμενον τὸ μέγα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως ζήτημα, ἀπαρράλλαντως καθὼς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς ἀνατολῆς δὲν εἶχε διακοπῆ ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου τῶν διαδόχων ἀγῶνος. Ὁ μὲν ἀρχαῖος κόσμος κατέπιπτε βαθμηδόν, οἶκον μᾶλλον ἢ δι' ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως· ὁ δὲ νέος διεπλάττετο ὁσημέραι, εἰ καὶ ἀναμέσον ἀδιαλείπτων σχεδὸν διενέξεων καὶ ἐρίδων. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου παρεξέτράπησαν μὲν κατὰ τι τῆς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξίτητος καὶ τοῦ πατρικοῦ συστήματος· οἱ νόμοι ἔμως αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος οὐ μόνον πολὺ ἀπειχον τῆς βραδύτερον ἐπελεύσεως δεινῆς καταδρομῆς,

ἀλλὰ δὲν φαίνονται καὶ ἀκριβῶς ἐφαρμοσθέντες. Ἐν ἔτει 341 ἐξεδόθη νόμος ἀπαγορεύων τὰς θυσίας, ἀλλὰ μὴ ἐπιβάλλων ῥητὴν εἰς τοὺς πατριάρχους ποινὴν. Ἄλλος δὲ νόμος τοῦ ἀκολούθου ἔτους δείκνυται τανάπαλιν εὐνοῦς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς διακωλύων τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν αὐτῶν ὅσοι ἔκειντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Ἐπάρχουσι μὲν νόμοι αὐστηρότεροι· ὁ νόμος 4 τοῦ 353 ἔτους, ὅστις, διατάττων τὴν κατάργησιν τῶν ναῶν καὶ τὴν ἐντελῆ τῶν θυσιῶν παῦσιν, ἐπιβάλλει εἰς τε τοὺς παραβάτας καὶ τοὺς ἀνήσαντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐπαρχιακοὺς ὑπαλλήλους, ποινὴν θανάτου καὶ δημεύσεως· καὶ ὁ νόμος 5 τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπαγορεύων τὰς νυκτερινὰς θυσίας· καὶ ὁ νόμος 6 τοῦ 356 ὅστις ἐπιβάλλει αὖθις ποινὴν θανάτου εἰς τοὺς θύοντας καὶ τοὺς τὰ εἶδωλα προσκυνοῦντας· ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν ἐθνικὸν Λιδάριον, ὁ Κωνσταντῖος «ἱερὰ καὶ νεῶν, τοὺς μὲν ἔκλεισε, τοὺς δὲ κατέσκαψε, τοὺς δὲ βεδήλους ἀποφύνας πόρνοις ἐνοικεῖν ἔδωκεν.» Ἄλλ' ὅτι ὁ Λιδάριος ὑπερβολῶς λέγει καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ῥητοὶ ἐκεῖνοι νόμοι ἐξετελέσθησαν, ἐξάγεται· ἔκ τε τῆς συνεχοῦς τούτων ἐπαναλήψεως καὶ ἐξ ἐτέρων ἀναμφισβητήτων μαρτυριῶν καὶ γεγονότων. Ὁ ἐθνικὸς ὡσαύτως Σύμμαχος βεβαίως ὅτι ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖος, ὅστις ἐν ἔτει 353 ἐξέδωκε τὸν προμνημονευθέντα νόμον 4, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ρώμην μετὰ τέσσαρα ἔτη διετήρησεν εὐλαδῶς τὰ προνόμια τῶν Ἑστιάδων καὶ ἐν γένει ἐπέτρεψε τὴν τέλεσιν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς, δι' εἰδικῶν νόμων ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰ σωζόμενα κοσμήματα τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Οἱ ναοὶ κατέπιπτον, καὶ ἡ πίστις ἐμαραίνεται, καὶ ἐν γένει τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα ἐφθείρετο· ἀλλὰ ἐφθείρετο ἡρέμα ἐξ ὀργανικοῦ θανατηφόρου νοσήματος μᾶλλον ἢ διὰ πλῆγῶν ἐξώθεν καταφερομένων. Ἀπ' ἐναντίας τὸ νέον θρησκευμα, καὶ τοι ὑπὸ δεινῶν κλονισμῶν ἀνασειόμενον, δὲν ἔπαυε προαγόμενον καὶ ἀκμάζον.

Εἶδομεν ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς προμάχους τῆς ὀρθοδοξίας, ἰδίως πρὸς τὸν ὑπατοῦ αὐτῶν ἱεράρχην Αἰγύπτου Ἀθανάσιον, καὶ εἶχε προστατεύσει τοὺς φίλους τοῦ Ἀρείου, μὴ ἐννοῶν ὅμως διὰ τούτου νὰ μεταβάλλῃ οὐδὲ κεραίαν τοῦ ἐν Νικαίᾳ κατερωθέντος συμβόλου, πολιτευθεὶς δὲ οὕτω ἐπὶ μόνῳ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ καταπαύσῃ πάσαν διένεξιν διὰ τῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παραδοχῆς τοῦ Ἀρείου ὃν ἐνόμιζε μετα-

νοήσαντα καὶ ἀποπτύσαντα τὴν δυσσέθειαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐπελθόντος αἰφνης θανάτου τοῦ Ἀρείου, ὁ σκοπὸς οὗτος ἀφῆρθη ἐκ μέσου, παρεμεινε δὲ μόνον ἡ κορυφωθείσα διαίρεσις. Τὸ λογικώτερον λοιπὸν ἦτο ἤδη, ἐκλιπούσης τῆς αἰτίας τοῦ σκανδάλου, νὰ ἐκλείψῃ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραχθεῖσα διαίρεσις· ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα εὐκολώτερον πράττονται ἢ διορθοῦνται. Ὁ βασιλεὺς ἐδίσταζε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου οἵτινες ἦσαν προσωπικοὶ αὐτοῦ φίλοι· τὸ δὲ δεινότερον, οἱ φίλοι οὗτοι, οἵτινες προδήλως ἐκινουνο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τοσοῦτον ἐδυσφήμησαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἤρκοοντο εἰς ὅσα ἐπραξεν ἤδη ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἐφοβεῖτο ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον μήπως δυσχεραστῆσθαι τοὺς ἰδίους φίλους, αὐτοὶ πάλιν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Κωνσταντῖνος μεταβάλλῃ γνώμην καὶ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἱεράρχην τῆς Αἰγύπτου, τὸσφ μᾶλλον ὅσφ οὗτος εἶχε συναρωγὸν τὸν πρεσβύτατον τοῦ βασιλέως υἱόν, ὅστις ἀναφανδὸν ἐπροστάτευεν αὐτόν. Ὅθεν ἠσθάνοντο, ὅτι διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ διαχωρίσωσι τὸν βεβαίως ἀπὸ τοῦ Ἀθανασίου δι' ἀνυπερδλήτου τινὸς χάσματος· πρὸς δὲ τοῦτο ἐπειδὴ οὐδὲν εἶχον ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐβουλεύοντο ἤδη νὰ φέρωσιν οὕτως ἢ ἄλλως εἰς μέσον τὰς ἀρχαίας τοῦ Ἀρείου δοξασίας, πρὸς ἃς τοσοῦτον ἀπέκλινον κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Καὶ εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπιζητήσας ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς ἔτι πλείονα ἢ πρότερον ἀμηχανίαν· διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσῃ ἀνθρώπους τοσοῦτον εὐπειθεῖς, προτιμῶν τοὺς τοσοῦτον αὐθάδεις αὐτῶν ἀντιπάλους. Ἡ ἑτεροδοξία ἐν γένει, ὡς θέλωμεν ἰδεῖν, εἶχε τοῦτο τὸ δέλεαρ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ὅτι ἠναγκάζετο νὰ ἐπιζητῆ τὴν προστασίαν αὐτῆς πολὺ πλείότερον ἢ ἢ ἐπὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐρειδομένη ὀρθοδοξία. Ὅστε καὶ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντῖνου ἡ πίστις, ἀδύνηλον τῇ ἀληθείᾳ ἂν δὲν ἤθελεν ὑποπέσει εἰς ποικίλους πειρασμούς. Πῶς δὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἠνθίσῃ εἰς τοὺς πειρασμούς τούτους ὁ πολὺ ἀσθενέστερος υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος; Ὁ Κωνσταντῖνος εὗρεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπικρατοῦντας τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀθανασίου, οἵτινες, θαρραλέωτεροι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γινόμενοι καὶ διὰ παντοειδῶν τεχνασμάτων ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ ἐνεργήσαντες, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλῆς συζητήσεως καὶ πολλῆς συνόδων ἀποπειρας, μετὰ

πολῶν ἐτῶν ἀμφιβολίας καὶ παλινωδίας τοῦ βασιλέως, νὰ συγκροτήσωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐξ ὁμοφρόνων ἀρχιερέων, καὶ δι' αὐτῶν νὰ καθιερώσωσι νέον σύμβολον πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγε τὸν υἱὸν οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ ὁμοιούσιον ἢ ὁμοιοούσιον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος δὲν ἦτο καινοφανής· εἶχεν ἤδη προταθῆ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ὡς ἐπιτήδειος, δι' ἀνεπαισθήτου τροπολογίας τοῦ γνησίου ὅρου, νὰ δηλώσῃ τὴν δοξασίαν τοῦ αἰρεσιάρχου, καθὼ μὴ διευκρινῶν τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ὑπεμφαίνων ὁμοιότητά τινα καὶ συγγένειαν τοῦ Σωτήρος πρὸς τὸν Θεόν, ἣτις ἠδύνατο νὰ εφαρμοσθῇ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον. Καὶ τότε μὲν εἶχεν ἀποδοκιμασθῆ ὁ ὅρος, ἤδη δὲ λαμπρῶς ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ἔμελλεν ὁ θρίαμβος οὗτος ν' ἀποβῇ ἐφήμερος καὶ τὸ ἐργῶδες ἐκεῖνο τῆς ἑτεροδοξίας οἰκοδόμημα νὰ καταπέσῃ, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον πίστιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἀγῶνας οὓς ὑπὲρ αὐτοῦ ἤθλησεν ὁ μέγας τῆς Αἰγύπτου ἱεράρχης.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ἐξόριστος εἰς Αὐγουσταν Τριδῆρῶν ἐν Γαλατία· καὶ ὁ μὲν αὐτόθι ἄρχων Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος ἐζήτησεν ἀμέσως καὶ ἐπέτυχεν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῇ ἀνατολῇ Κωνσταντίου, ὅστις δὲν εἶχεν ἐτι περιπέσει εἰς τὰς παγίδας τῶν Ἀρειανῶν, καὶ πλὴν τούτου ἠναγκάζετο νὰ σεβασθῇ τὴν σύστασιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, θανατωθέντος τοῦ Κωνσταντίνου, στερεῖται ὁ Ἀθανάσιος προστάτου ἰσχυροῦ, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχιερεῖς ὠφελούμενοι ἐκ τούτου συνέρχονται εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καθαιρεσὶν ἣν εἶχε μὲν ψηφίσει ἢ ἐν Τύρῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, δὲν ἐνόμισεν δὲ εὐλογον νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Ὁ θρόνος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐδόθη εἰς ἀρχιερέα τινὰ ὀνόματι Γρηγόριον, καὶ ὁ ἐπαρχος τῆς Αἰγύπτου διετάχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ τὸ δεύτερον εἰς ἐξορίαν. Κατέφυγε δὲ αὐθις εἰς τὴν δύσιν, ὅπου εὗρε πάλιν προστάτην ἰσχυρὸν τὸν ἐκεῖ βασιλεύοντα Κώνσταντα, ὅστις, καίτοι εἰς πολλὰς ἀλλας ἀτοπίας περιπεσὼν, παρέμενον ὅμως πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Καὶ κατώρθωσε τῶντι μετὰ τινα ἔτη νὰ καταπέσῃ τὸν ἀδελφόν

αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, ἐτι ταλαντευόμενον μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν, νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἱεράρχην τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν αὐτοῦ θρόνον. Ἡ εἰσοδος τοῦ Ἀθανασίου τότε εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἠπῆρξε θριαμβικῇ καὶ συμφοραλῇ αὐτοῦ εἶχον συγκινήσει τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως· ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἀπέδῃ εἴπερ ποτὲ ἀκράδαντος, τὸ δὲ κλέος ἀντήχησεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς Βρετανίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας.

Ἀλλὰ τῷ 350 δολοφονεῖται καὶ ὁ Κώνστας, μετὰ δὲ τρία ἔτη καταβάλλεται ὁ Μαγνέντιος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις ἤδη, μηδένα ἔχων νὰ φοβηθῇ συνέταρον τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠποκύπτει εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἐπιρροήν, διετάξε πλείστων ὀρθοδόξων ἀρχιερέων τὴν ἐξορίαν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ ὀριστικῶς τοῦ ἐπιφανεστάτου καὶ ἰσχυροτάτου αὐτῶν, τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ μὲν λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμένα αὐτοῦ, ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀπόφασιν· ἀλλὰ στρατεύματα πολυάριθμα προσελθόντα ἐκ τῆς ἀνω Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς Λιβύης ἐπεχειρήσαν διὰ νυκτὸς τῇ 9 φεβρουαρίου 356 ν' ἀπαγάγῃ τὸν ἱεράρχην. Ὁ Ἀθανάσιος διηγῆθη αὐτὸς βραδύτερον τὰς περιπετείας τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς· ἀλλὰ δὲν θέλομεν παραθεσεῖ ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ἣτις δύναται νὰ ἐκληφθῇ παρά τινων ὡς περιαιτολογία. Ὅθεν προτιμῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν μᾶλλον τοὺς λόγους τοῦ Γιβδωνος, ὅστις πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ σεβασθῇ τὸ αἰσθημα τοῦ ἀνδρός, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Τὴν νύκτα, λέγει ὁ Ἀγγλος ἱστορικός, καὶ ἦν ὁ ἐπαρχος Αἰγύπτου Συριανὸς περιέζωσε διὰ ταγμάτων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ, ὅπου οἱ χριστιανοὶ, παννυχίδος τελουμένης ἠγρόνουν καὶ προσηύχοντο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος κατήμιενος ἀτάραχος ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ περιέμενε γενναίως τὸν θάνατον. Ἐνῶ κραυγαὶ καὶ ἀπειλαὶ μανιώδεις διέκοπτον τὴν θείαν ἀκολουθίαν, ὁ Ἀθανάσιος παρῶτρυνε τὸν ἔντρομον περὶ αὐτὸν κληρὸν νὰ ἐπιμένῃ ἐν τῇ εὐλαδίᾳ αὐτοῦ πίστει, ψάλλων τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον τοῦ Δαυὶδ ὅστις ἐξυμνεῖ τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Αἰγύπτου τυράννου. Οἱ στρατιῶται ἔθραυσαν τὰς πύλας καὶ ἐξηκόντισαν χάλαζαν βελῶν· τὰ στίλβοντα αὐτῶν ὄπλα ἐξήστραψαν μακρόθεν ὡς ἐκ τῶν φύτων τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐπὶ τέλους ἐφώρμησαν οὗτοι ξιφῆρεις μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἱερεῖς ἤδη καθικέτευον τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ σώσῃ τὴν πολυτίμον αὐτοῦ

ζωὴν ἄλλ' ὁ ἀτρόμητος ἱεράρχης ἀπεποιήθη νὰ καταβῆ τοῦ θρόνου πρὶν ἢ ἴδῃ πάντας αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Τότε μόνον ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ καὶ ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διὰ τὴν κορυφωθείσαν ταραχὴν καὶ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Διασχίσας μετὰ κόπου τὸ ἐκπεπληγμένον πλῆθος καὶ ἐν τῇ κρίσιμῃ ταύτῃ στιγμή ἐξολισθήσας καὶ καταπατηθεὶς, οὔτε τὸ θάρρος αὐτοῦ ἀπέβαλε οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς παράστημα, οἱ δὲ στρατιῶται εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε δοθῆ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπόσχεσις ἀδράς ἀμοιβῆς ἔαν φέρωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ματαίως ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν ζητοῦντες τὸν Ἀθανάσιον.

Καὶ φυγὰς δὲ οὕτω γεγόμενος, δὲν ἠπράκτισεν οὐδ' εἰσιώπησεν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἔγραψεν ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα δι' ἧς ἀπολογεῖται ἀταράχως καὶ ἀξιοπρεπῶς, ὡς ἂν ἐκάθητο ἔτι ἐν τῇ μητροπόλει Ἀλεξανδρείας, καὶ ἀπαριθμῶν ἀπάσας τῶν ἀντιπάλων τὰς αἰτίας, ἀνασκευάζει αὐτὰς ὡς ἂν πρόκειτο ἔτι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Λαμπροτάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις αὐτοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Μαγνέντιον. «Ὅπως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ, λέγει, πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἔτιμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο. Τὸν δὲ διάδολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅπως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνήθεια τῇ μὴ γινωσκόμενῃ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασις εἶλκε γράψαι τῷ τοιοῦτῳ; ποῖον προόμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθόμεν, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χριστιανοὺς καὶ πιστοτάτους ἀνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαι σε σφάζαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους;» Ἐν ταύτῃ δὲ οὐβγλωττος ἀρχιερεὺς ἐπισωρεύει τὰς ἀποδείξεις, τὰ γεγονότα, τὰς πιθανότητας δι' ὧν διαψεύδεται ἡ συκοφαντία ἐκείνη, καὶ μὴ παραπονούμενος διὰ τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς συμφορὰς αὐτοῦ, καθικετεύει τὸν Ὑψιστὸν ἵνα φωτίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίου.

Ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἀκαμπτος καὶ ἐπέμεινε διώκων τοὺς φίλους, τοὺς ὁπαδοὺς, τοὺς ὁμοδόξους τοῦ Ἀθανασίου οὐδὲν ἤττον τῇ ἀληθείᾳ ἢ ὅσον εἶχον καταδιωχθῆ ἐν γένει οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ὀλεθρίων τοῦ Διοκλητιανοῦ χρόνων. Ἐν διαστήματι ἕξ ἐτῶν, ἤτοι καθ' ὄλην τὴν

ὀπόλοιπον ζωὴν καὶ βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἀθανάσιος ἐπλανήθη ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἐρημον, κινδυνεύσας πολλάκις νὰ συλληφθῆ. Ἀλλὰ τὸ ἀσφαλέστατον αὐτοῦ ἀσυλὸν ἦσαν τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἡσυχαστήρια τῆς Θεβαίδος ἧτις ἤτο τότε τὸ κύριον τῶν ἐρημιτῶν καὶ τῶν ἀσκητῶν καταφύγιον. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲν ἔπαυσεν ἐλθαρρῶνων τοὺς ὀλίγους ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου ὅσοι ἔσωζον εἰσέτι ζῆλόν τινα πρὸς τὴν πίστιν, γράφων ἀποστολικὰς ἐπιστολάς πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίαν, ἀνασκευάζων τοὺς αἰρετικούς, ἀναθεραπείζων τοὺς διώκτας· αἱ δὲ συγγραφαὶ αὐτοῦ αὐταὶ ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ χειρῶν εὐλαβῶν, διεσκορπίζοντο ἐν ἀκαρεὶ εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησίας. Καὶ διετέλει λοιπὸν οὕτω ἀπὸ τοῦ μονήρους αὐτοῦ κελλίου ποιμαίνων πᾶσαν Αἴγυπτον, ὡς ἀόρατός τις Πατριάρχης, ὑπηρετούμενος καὶ σωζόμενος ὑπὸ τῆς ἐννεοῦ ἀλλ' ἐνθουσιώδους στρατιᾶς τῶν μοναχῶν τῆς ἐρήμου, ὅτε αἰφνης λαίλαψ ἀπροσδόκητος ἠπείλησε νὰ ἀνασπάσῃ ἐκ βάθρων ὀλόκληρον τὸ χριστιανισμόν τὸ οἰκοδόμημα.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς γενικῆς τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίου σφαγῆς, τῆς γενομένης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δύο μόνοι ἐξ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως εἶχον διασωθῆ, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἦτο κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου δωδεκαετῆς ὁ δὲ ἑξαετής, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν υἱοὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, Ἰουλίου Κωνσταντίου, τοῦ περιληφθέντος εἰς τὴν ἀποφράδα ἐκείνην θυσίαν. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἤρισθησαν εἰς κατοικίαν αὐτῶν διάφοροι τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ὅπου ἀνέτως ὅπως οὖν διάγοντες, ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο ὑπὸ διδασκάλων ὀνομαστών, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Τελευταίον ἐν ἔτει 351 ὁ Κωνσταντίνος ἐνόμισεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος εἰς τὸν Γάλλον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας, ἐδρεύοντι εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀλλ' ὁ Γάλλος οὐδεμίαν εἰδέξε πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπιτηδειότητα· ἕξ ἐναντίας κατέστη ἕνοχος πολλῶν ἀνοσιουργημάτων. Ὅθεν ἀνακληθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 354 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεκεφαλίσθη αὐτόθι ἐν τῇ φυλακῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὁ Ἰουλιανός ἐκινδύνευσε νὰ λάβῃ τὴν αὐτὴν τύχην, διότι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντίνον ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ὁ νέος οὗτος ἀδύνατον νὰ μὴ πνέῃ ἐκδέχῃσιν διὰ τὰ τσαυτὰ τῆς οἰκίας αὐτοῦ παθήματα. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀνατραφεὶς Ἰουλιανός ἔμαθε πρωί-

μάτατα νὰ κρύπτῃ τὴν τε θλιψὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ὀργὴν· πλὴν τούτου δὲ ἀνέλαθε τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεὶς Εὐσεβία, ἣς τὴν ἀγαθότητα ὑπέθαλε κατὰ τινὰς καὶ ἄλλο τρυφερώτερον αἰσθημα· ὁ δὲ Κωνσταντῖος ἐπεισθὲν νὰ φεισθῇ αὐτὴς τοῦ ἐξαδέλφου ὀρίσας εἰς κατοικίαν αὐτοῦ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἵνα κατανοήσωμεν τὰ σπουδαῖα γεγονότα τὰ ὁποῖα προσέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βραχεῖαν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατριβήν, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν πῶς εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁποῖαι τινες ἦσαν αἱ τοῦ Ἰουλιανοῦ διαθέσεις ὅτε διετάχθη νὰ ἐλθῇ ἐνταῦθα.

Αἱ Ἀθῆναι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει τὸ πάλαι μέγα πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν ἀξίωμα· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπὸ Σύλλα ἀλώσεως καὶ τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, ἔπαθον καὶ ὕλικὰς ζημίας οὐ σμικρὰς. Ἀλλὰ τὸ ἀπαράμιλλον κλέος δι' οὗ περιεβάλλετο ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, τὰ λαμπρὰ μνημεῖα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκοσμοῖτο, ἡ εὐλάβεια ἣν ἐπαύον οἱ πολυάριθμοι ἐξέτι ἐθνικοὶ πρὸς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἡ συνείδησις τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν χώραν ταύτην εὐγνωμοσύνης, ἣν εἶχεν ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀνεδεικνυον αὐτὴν σεβαστὴν μὲν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπαγωγὸν δὲ εἰς πάντας τοὺς λογίους ἀνδρας οἵτινες ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἐνταῦθα, τόσῳ μᾶλλον ὄσῳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς εἶδομεν, αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἔτυχον τῆς ἰδιαζούσης αὐτοκρατορικῆς προστασίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς σχολὰς ταύτας δὲν ἐδιδάσκοντο ἤδη σπουδαῖα πράγματα καὶ θεωρήματα, ἀλλ' ἐπεκράτει ἡ ἄγονος ἐκείνη σοφιστικὴ τέχνη περὶ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει (σελ. 419 καὶ ἐπ.), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σῆστημα τῶν νεοπλατωνικῶν ματαίως ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. Ἐντεῦθεν αἱ εἰδήσεις ὄσας περὶ αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, διὰ Λιβανίου καὶ Εὐναπίου, παριστῶσι τὰς σχολὰς ἐκείνας οὐ μόνον ὄσας ἄλλοτε περιεγράψαμεν αὐτάς ὑπὸ Φιλοστράτου ὀδηγούμενοι, ἀλλὰ εἰ δυνατόν ἐτι μᾶλλον ἀναξίας τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσει τῷ φόντῳ ταπεινῇ τις λογομαχία, τῆς ὁποίας τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἄπληροτος χρηματολογία τῶν διδασκάλων καὶ κωμικοτραγικαὶ τῶν διδασκακόμενων ἐριδες. Μέχρι Πειραιῶς καὶ ἐνίοτε μέχρι Σουνίου προεξέπεμποντο ἀνθρωποὶ ἔργον ἔχοντες νὰ σαγηνεύωσι τοὺς νεωστὶ προσ-

ερχομένους μαθητὰς εἰς τὸ δεῖνα μᾶλλον ἢ τὸ δεῖνα διδασκαλεῖον, ἀπαρράλλακτως καθὼς τὴν σήμερον ὅταν φθάσετε διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου εἰς μεγάλην τινὰ πόλιν εἰσορμῶσιν εἰς τὸ κατὰστρομα ποικίλοι μεσίται ἀγωνιζόμενοι νὰ καταπέσωσιν ὑμᾶς Ἵνα προτιμήσετε τούτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον. Τότε ὅμως δὲν περιωρίζοντο εἰς ἄπλως προτροπὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ ἐγίνοντο εἰς ἐκείνους ὅτινες εἶχον τυχὸν προαποφασίσει τοῦ θέλουσιν ὑπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἀπηλείουν, ἐμφανιζόμενοι αἰφνης εἰς τὸν Πειραιᾶ, νὰ συλλέγωσι τὴν ἄγρην αὐτῶν. Τελευταῖον αἱ μαθηταὶ, φθάσαντες σῶαι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὴν προστασίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τοῦ μετακομίσαντος αὐτοὺς πλοιάρχου, περιέπιπτον ἐνταῦθα πάλιν, ἐνεκα τοῦ οἰκτροῦ ἐνεῖνου συναγωνισμοῦ τῶν διδασκάλων, εἰς νέους διαπληκτισμοὺς, καθ' οὓς πολλάκις συνέβαινον θάνατοι ἢ τραύματα. Πρὸ πάντων ἑκαστός διδάσκαλος ἤξιον νὰ δέχεται ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ μαθητὰς. Ὅτε ὁ Εὐνάπιος λ. χ. ἐσπουδάξεν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ μὲν ἀνατολικοὶ συνεπυκνούντο περὶ τὸν Ἐπιφάνιον, οἱ δὲ Ἀραβες περὶ τὸν Διόφαντον, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πόντου περὶ τὸν Θεοειδῆ κατ' αὐτοὺς Προαιρέσιον, εἰς δὲ συνέρεον καὶ πολλοὶ σπουδασταὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης. Ἀλλ' ὁ ἴκανὸν οὗτος δὲν ἦτο ἀπαράβατος· συνεχεῖς δ' αὐτομολαί· ἀπὸ τοῦ ἐνὸς διδασκάλου εἰς ἕτερον ὑπέτρεπον ἀδιακόπως τὸ πῦρ τῶν διενέξεων. Αἱ διενέξεις αὗται ἦσαν τόσῳ μᾶλλον δεῖναι ὄσῳ ἡ ὀλομέλεια τῶν μαθητῶν ἦτο διηρημένη εἰς «χοροὺς» ἐνόπλους, ἔχοντας τοὺς ἰδίους «προστάτας», οἱ δὲ χοροὶ οὗτοι ὑπελάμβανον τὰς αἱματηρὰς αὐτῶν συγκρούσεις ὡς τινὰς ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνας. Καὶ τὰ πράγματα προσέβαινον ἐνίοτε ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἠναγκάζετο νὰ παρεμβῇ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας καὶ νὰ καλέσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς Κόρινθον τοὺς διαμαχομένους, μαθητὰς τε καὶ διδασκάλους· τότε δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἐτελεῖτο μέγας τις καὶ ἐπίσημος βῆτορικὸς ἀγὼν, μάλιστα ἐὰν συνέπιπτεν ὁ Ῥωμαῖος ἄρχων νὰ μετέχη ὁποσοῦν ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐνεκα τῆς ἀδιακόπου ταύτης διχονοσίας, οὔτε διδάσκαλοι οὔτε μαθηταὶ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰ θεάτρα ἢ τὰς ἀγοάς· διότι ἅμα ἀπηντιῶντο δύο ἀντίπαλοι χοροὶ, ἡ βῆσις ἦτο ἀφευκτος. Ὅθεν οἱ μαθηταὶ τὴν μὲν ἡμέραν διήγον σφαιρίζοντες τὸ πλείστον, τὴν δὲ νύκτα ἀκροώμενοι ἡδυφθόγων σειρήνων. Τινὲς δὲ, οἱ μάλιστα ἀνάγωγοι, δὲν ἐδίσταζον νὰ προσβάλλωσι ληστρικῶς τὰς οἰκίας φιλησῶων πολιτῶν· καὶ πολλοὶ, Ἵνα ἐπαρ-

κέρωσιν εἰς τοιοῦτον ἄσωτον βίαν, περιέπιπτον εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν τοκογλύφων.

Ἄλλ' ὅσοι δὴποτε ἀλείφια καὶ ἂν ἀπέβη ἢ παρακμὴ τῶν ἐν Ἀθῆναις σχολῶν, αἱ σχολαὶ αὐταί, ἐπειδὴ ἦσαν ἐν τῶν κυριωτάτων καταγωγῶν τῆς περιλιπομένης ἀρχαίας ἐλληνικῆς παιδείας, δὲν ἐστεροῦντο πάσης ἀξίας, μάλιστα ἕνεκα τῶν περιστάσεων ὑπ' ἃν περιεστοιχίζοντο. Καὶ μὲν περὶ σπουδαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ περὶ πραγματικῆς ἐκπαίδευσως, λόγος δὲν ἐγένετο αὐτῆς εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ θέλωμεν εἶπει περὶ τούτων πλειότερά τινα. Ἀλλὰ ἐν τούτοις ἐδιδάσκετο ἡ γλώσσα, ἡ ἀμίμητος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους γλώσσα· ἐσώζοντο τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, διειρηθῆναι αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος· ἢ δὲ παράστασις αὐτῆ δρᾶματος ἀειμνήστου, τελομένη διὰ λόγων φίλων, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου ὅπου τούτο εἶχεν ἄλλοτε πράγματι διεξαχθῆ καὶ ὑπὸ τὸν αἰθέριον αὐτοῦ οὐρανὸν καὶ ἐπὶ παρουσία τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, ἀκεραίων εἶτε ἰσταμένων, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἀκαταμάχητόν τινα χάριν καὶ νὰ ὑπατρέφῃ αἰσθήματα τὰ ὅποια δὲν ἦσαν πάντοτε ἀγενῆ. Αἱ Ἀθήναι ὁμοιάζον τότε μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς γέροντας, οἵτινες διαπράξαντες ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἔργα μεγάλα καὶ εὐκλεῆ, τέρπονται περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διηγούμενοι τὰ ἀξιωματικότερα γεγονότα μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ ὄνομα αὐτῶν συνδεδεμένον· οἱ ἄνθρωποι ἀκούουσι αὐτοὺς εὐχαρίστως καὶ πολλάκις ἐπωφελῶς. Τοιοῦτό τι συνέβαιεν ἤδη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας· οἱ ἄνθρωποι συνέρρεον ἐνταῦθα ἵνα θαυμάσωσι τὰ μνημεῖα τὰ ὅποια διετρᾶνουν τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον καὶ ἵνα ἀκούσωσι τοὺς διδασκάλους οἵτινες οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἔπαυον ἀναμνησκόντες τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο. Ἐὰν τὰ δημόσια θεάτρα ἦσαν ἔρημα, οἱ πλουσιώτεροι τῶν σοφιστῶν κατεσκευάζον ἑαυτοῖς κατ' οἶκον θεάτρα κομφῶς καὶ τεχνικῶς ἀπομιμούμενα τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τῶν μουσῶν οἰκητήρια· καὶ ἐκεῖ μετὰ τῶν φίλων, τῶν οἰκείων καὶ τῶν μαθητῶν, ἐχειροκρότουν τὰ ἀριστουργήματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πᾶν πολλοὶ ἐκ τῶν νέων κατέτριβον τὸν βίον περὶ ἀσωτείας καὶ ἄλλας εὐτελεῖς ἠδονὰς, οὐκ ὀλίγοι διέκοπτον τὴν μονοτονίαν τῶν συνήθων αὐτῶν ἀσχολιῶν ἐπισκεπτόμενοι καὶ μελετῶντες τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, ἐπιχειροῦντες μακροτέρας ἐπιδρομὰς μέχρι Κορίνθου, τῆς καθέδρας τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, καὶ μέχρι τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν

ἄλλων ἐθνικῶν ἀγῶνων, οἵτινες δὲν ἐτελοῦντο μὲν ὡς ἄλλοτε λαμπρῶς καὶ πολυτελῶς, ἐξηκολούθουν ὅμως ἐλκύνοντες ἱκανὰ θεατῶν πλήθη. Πλὴν τούτου, ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἐσώζε μέχρι τινὸς τὸ ἀρχαῖον πολιτεύμα, τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀλλὰ οἱ τύποι ἐκεῖνοι, διὰ τῶν ἀναμνήσεων μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέοντο, εἶχον ἰσχυρόν τι θέλγητρον καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἶδομεν ἐπὶ τῆς τῶν Ἰότθων ἐπιδρομῆς. Οἱ βασιλεῖς ἐξηκολούθουν σέδοντες τὸ πολιτεύμα τοῦτο καὶ δεχόμενοι εὐγνωμόνως τὰ ἀξιώματα αὐτοῦ· ὁ μέγας Κωνσταντίνος οὐ μόνον, ὡς εἶδομεν, στρατηγὸς Ἀθηναίων ἤξιον καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ προνόμια τῶν σχολάρχων καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἠὔξησε, καὶ πολλῶν φόρων καὶ ὑποχρεώσεων ἀπήλλαξε τοὺς διδασκάλους τούτους· καὶ ἀξιόλογον χορηγίαν αἰτοῦ, πρὸς διανομὴν εἰς τὸν δῆμον, κατ' ἔτος αὐτόθι ἔπεμπεν· ἐπ' ἔσχατων δὲ ἔτι ὁ βασιλεὺς Κώνστας ἐδωρήσατο τῇ πόλει «νήσους οὐκ ὀλίγας οὐδὲ μικράς εἰς ἀπαγωγὴν φόρου.» Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ νέον θρησκευμα εἶχε μὲν βεβαίως οὐκ ὀλίγους ὀπαδοὺς· ἀλλ' ἡ πόλις ἐλογίζετο ὡς τὸ τελευταῖον μέγα ἄσυλον τῆς ἀρχαίας λατρείας, τοῦ ἀρχαίου βίου, πολυάριθμοι δὲ ἐθνικοὶ προσήρχοντο καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εὐλαδῶς, ὅπως οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐν γένει αἱ Ἀθήναι περὶ τὰ μέσα τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἐσώζον ἔτι, ὡς φαίνεται, τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τὸν ὅποιον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς β' ἀκμᾶς Λουκιανὸς μετὰ τσοσούτης χάριτος περιέγραψεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγραφομένῃ «Νιγρίνος ἢ περὶ φιλοσόφου ἦθους,» ἐγκωμιάσας τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐκεῖ, καὶ τῆς διαίτης τὸ ἀνεπίφθονον, καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπικρατοῦσαν ἡσυχίαν καὶ ἀπραγμοσύνην. Προσέθετε δὲ ὅτι ἡ ἐνταῦθα διατριβή, σύντραφον ἔχουσα τὴν φιλοσοφίαν καὶ δυναμένη νὰ φυλάξῃ καθαρὸν τὸ ἦθος, ἀρμόζει· μάλιστα εἰς ἀνδρᾶ σπουδαῖον καὶ εὐθιμισμένον νὰ καταφρονῇ τοῦ πλούτου καὶ προαιρούμενον πρὸς τὰ φύσει καλὰ ζῆν. Ὅστις δέ, ἐπιφωνεῖ, πλούτου ἐρα, καὶ χρυσῶ κεκήληται, καὶ πορφύρα καὶ δυναστεία μετρεῖ τὸ εὐδαιμον, ἀγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπειράτος δὲ παρησιας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας. . . . ὁ τοιοῦτος ἄς ὑπάγῃ νὰ ζῆσῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ δυσπιστήσωμεν πρὸς τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Λουκιανοῦ, διότι οὗτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐποιοῦσε μᾶλλον περὶ τὰ σπουδαῖα ἢ ἐσπούδαζε περὶ τὰ παιδίας ἄξια.

Ὁ δὲ Ἰουλιανός, ὅστις παρηγγέλθη τότε νὰ μεταβῆ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἦτο ἐξ ἡμισείας τοῦλάχιστον Ἕλληνας διότι ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἦτο ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα. Ὅθεν δὲν εἶναι ἀπορον ὅτι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠγάπησε τὴν γλῶσσαν ταύτην καὶ ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα, καὶ ἀπεθαύμασε τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εἶχον ποτε ταῦτα παραχθῆ. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος κόσμος ἐπροξένησεν εἰς τὴν εὐαίσθητον τοῦ νέου ψυχὴν, ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον βαθυτέρα ὅσῳ τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα, πρὸς τὸ παρελθὸν ἀντιπαραβάλλομενα. Δεινὴν τινα ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπέφαινον ἀντίθεσιν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κωνσταντῖος ἐπροοιμίησεν εἰς τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἀνηλεῶς θυσιάσας ἀπαντας τοὺς συγγενεῖς. Ἔξευρεν ὅτι ὁ Νικομηδείας Εὐδόσιος, εἰς τῶν πρώτων λειτουργῶν τοῦ νέου θρησκειώματος, ἐλέγετο παρασκευάσας τὴν ἐλεεινὴν ταύτην τραγωδίαν. Ἔβλεπε τὸ νέον θρησκειῶμα διηρημένον εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα τῶν ὁποῖων οἱ ἀγῶνες, μὴ περιφριζόμενοι εἰς θεωρητικὰς συζητήσεις, συνεπήγοντο ἐξορίας, διωγμοὺς, φόνους, στάσεις. Καὶ δὲν ἐνόει μὲν ἡ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐριδος, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι μετεχειρίζοντο ὄπλον τὴν θρησκείαν ἵνα κορέσῃσι πολλὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συμπερόντα. Ὁ Ἰουλιανὸς οὐ μόνον εἶχε δεχθῆ τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἀλλὰ ἐπὶ τινα χρόνον ἔδειξε καὶ ἐξαιρετικὸν ὑπὲρ τοῦ νέου θρησκειώματος ζῆλον. Κατὰ μικρὸν ὅμως ἤρχισε νὰ συμβαίνει ἐν αὐτῷ ἀλλόκοτος τις αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων ἀλλοίωσις. Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ἐκεῖνης τοῦ ἐνεστώτος πρὸς τὸ παρεληλυθός, προῆλθε πρῶτον μὲν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ὁ παραίτιος τῆς παραδόξου ταύτης παρακμῆς ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο ἐπιτίθειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρακμὴν ταύτην, καὶ βαθμιδῶν εἰς τὸ δεύτερον συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλλοίωσις αὐτῆς τῶν πραγμάτων προέκυψεν ἐκ τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκειώματος καὶ βίου, καὶ ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ κόσμου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ διὰ τῆς καλινορθώσεως τοῦ βίου ἐκεῖνου καὶ τοῦ θρησκειώματος. Δι' ἡμᾶς ὅστινες κρίνομεν περὶ τῶν δοξασίων τοῦ Ἰουλιανοῦ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδων, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἀπαντα τὰ ἀγαθὰ ὧν ὑπῆρξαν ἐπὶ τέλους πρόξενοι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ πλάνη τοῦ νέου τούτου κατανατῶ ἀκατανόητος· ἀλλ' ὡς πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς αὐτὸς ἔζη, ὁ παραλογισμὸς

ἐκεῖνος ἐξηγγεῖται μέχρι τινός. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ὠμοίαιε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γάλλον· εἶπεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πολλὰ τῶν προτερημάτων δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδοκίμοισι μὲν συνήθως, ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλουργοῖσιν· εὐφυΐαν, παιδείαν, χρησιμότητα, ἀνδρείαν, τύχην. Ἐνὸς μόνου ἐστερεῖτο, τῆς ζύμης ἐκεῖνης ἣς ἄνευ ὁ ἄριστος τῶν αἰῶν δὲν παράγει ἄρτον ἀγαθόν· τῆς ζύμης ἣν κέκτηνται πολλάκις οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἣν δὲν ἔχουσιν ἐνίοτε παραδόξως οἱ εὐφύεστεροι, καὶ ἣν ὀνομάζομεν ὀρθὸν νοῦν. Ὁ ὀρθὸς νοῦς τῶν Κωνσταντίνων καὶ τῶν Ἀθανασίων καταλάμβανεν ὅτι οὐδεὶς θεσμὸς δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους ἐφαρμοζόμενος, εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καὶ ἰδιοτελείας καὶ ὅτι μόνον ἀφοῦ διὰ παλλῶν διετέλθῃ δοκιμασιῶν, ἀποφέρει τοὺς καλλίστους αὐτοῦ καρπούς· ταῦτα δὲ ἐννοοῦντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἐνεκαρτέρουον ἐν τῇ μέσῳ τῶν συμφορῶν πρὸς ἃς εἶχον νὰ παλαίσωσι, πεποιθότες, ὅτι μέλουσι ποτε νὰ διαλάμψωσιν ἡμέραι καθ' ἃς ὁ χριστιανισμὸς, ἀποβαλὼν μέχρι τινός τὴν σκωρίαν τοῦ μίγματος μετὰ τοῦ ὁποῖου ἔπρεπε νὰ συμπράξῃ, θέλει ἐπιχύσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα θαψίλεις καὶ καθαρὰς ὄπωσον τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Μήπως τοιοῦτό τι δὲν συνέδη καὶ εἰς ἄλλους θεσμούς περὶ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐφαρμογὰς; μήπως τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ παρήγαγεν ἄλλα τι ἢ ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ ἔσφαγας, καὶ δηλώσεις, καὶ βασιλείων ἀνατροπὰς, καὶ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὁποῖων τὰς περιπετείας μετὰ φρίκης καὶ ἀηδίας τῇ ἀληθείᾳ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκεῖνων κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα; Μήπως ἡ ἀρίστη αὐτῆς τῶν πολιτικῶν θεσμοθεσιῶν δὲν ἠναγκάσθη νὰ διετέλθῃ διὰ τοῦ χωνευτηρίου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμπερόντων ἵνα μετριάσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ πάθη, ἵνα ρυθμίσῃ καὶ ἠθικοποιήσῃ τὰ συμπερόντα καὶ δυνηθῆ οὕτω νὰ ἀναδείξῃ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος τὸ χρηστότερον, τὸ εὐνομιώτερον καὶ τὸ συνετώτερον τῶν ἐπὶ γῆς κυβερνωμένων ἔθνων; Διατὶ λοιπὸν ν' ἀπαρῶμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δι' ὁμοίας ἢ παραπλησίαις διῆλθε βασιάνου; Ναὶ μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἦτο θεσμὸς θεῖος, ἐνῶ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἶναι ἀνθρώπινος θεσμὸς· μήπως ὅμως ἀμφότεροι δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους δὲν προσέκειτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν; Ἀλλὰ τὰς ἀληθείας ταύτας δὲν διδάσκει ἡμῖν εἰμὴ πείρα μακρὰ ἢ ὁ μέχρι τινός ἀναπληρῶν τὴν πείραν

ὄρθος νοῦς. Ὅποσοι ἄνθρωποι κατὰ τάλλα καλοὶ κάγαθοι, ἔχοντες δὲ καὶ προτερήματα πολλάκις ἐξαίρετα, καταπληττόμενοι ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκολασίας αἰτινες συνήθως εἰσὶν αἱ πρῶται τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος σύντροφοι, δὲν ἀπηγλήσθησαν περὶ τῆς τύχης τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ δὲν κατήντησαν νὰ προτιμῆσωσιν αὐτοῦ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Ἀνάλογόν τι συνέβη εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις ὑπέλαθεν ὑπευθύνους τὰς ἀρχάς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τὰ δεινὰ ὄσα, ἕνακα μάλιστα τῆς παρεξηγήσεως τῶν ἀρχῶν τούτων, συγέδαινον, καὶ, τὸ ἐτι ἀτοπώτερον, ἐνόμισεν ὅτι τὰ δεινὰ ταῦτα δὲν δύναται νὰ θεραπευθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Τὴν δὲ τοιαύτην τοῦ Ἰουλιανοῦ διάθεσιν ὑπέβαλλον, ἐννοεῖται, οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ καὶ ἰδίως οἱ νεοπλατωνικοὶ τῶν ὁποίων οἱ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κορυφαῖοι, ὁ Αἰδέσιος, ὁ Χρυσάνθιος, ὁ Μάξιμος διατρέθοντες εἰς Πέργαμον καὶ εἰς Ἐφέσον, εἶχον περιστοιχίσαι τὸν νεὸν βασιλοπαῖδα καὶ ἠγωνίζοντο νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτὸν ἐκ παντός τρόπου. Οἱ νεοπλατωνικοὶ, κατ' ὅπως εἶδομέν, περιήλθον κατ' ἀρχάς εἰς ἀντίληψιν τινὰ τῆς θεότητος παρεμφερῆ ὅπως οὖν πρὸς τὴν χριστιανικὴν, ἐπιχειρήσαντες ἐναυτῶ νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐπὶ τὸ λογικώτερον τὰ μυθεύματα τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται, ἐπ' ἀπειρον αὐτογνωμόνως τροπολογοῦμεναι, οὐδὲν ὀριστικόν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν, οἱ νεοπλατωνικοὶ προσέκρουσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ἕτερον φοβερὸν σκόπελον. Ἐνόςμῃ ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἐπαγγελιομένου νὰ λεπτολογῆσθαι περὶ ὑπερτάτου ὄντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν ἀλληγοριῶν αἰτινες ὑπετίθετο ὅτι κρύπτονται ὀπισθεν τῶν ἐλληρικῶν μυθευμάτων, αἱ περὶ τούτων συζητήσεις ἠδύναντο νὰ τέρπωσιν, ἀν ὄχι νὰ διδάσκωσι, τὸ λόγιον κοινόν πρὸς τὸ ὅποιον ἀπευθύνοντο. Ἄλλ' ἢ φιλοτιμία καὶ τὸ συμφέρον τῶν νέων ἀρξισταρχῶν δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τοῦτο· ἠθέλησαν νὰ προδῶσι μέχρις ἰδρύσεως ἠρησκευτικοῦ συστήματος, ἠθέλησαν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὰ πλήθη· καὶ τότε, συναισθανόμενοι ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ ἐκεῖναι συζητήσεις δὲν ἤρχοντο νὰ καταπέσωσι τὸν πολλὸν τῶν ἀνθρώπων ὄμιλον, ἐσοφίσθησαν νὰ προσλάβωσι μὲν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὑπερτάτου αὐτῶν ὄντος αὐτοὺς τούτους τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας τῆς εἰδωλολατρείας, νὰ καταπλήξωσι δὲ τὴν εὐπιστίαν τοῦ ὄχλου διὰ ποικίλης μαγείας καὶ

γοητείας. Μεταχειριζόμενοι δ' ἐπὶ τούτῃ ἐπιτηδεύωσι καὶ ἀναιδῶς τὰ περιλειπούμενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου ἠρησκεύματος ἠθέλωσαν ἰδίως ἐν Ἐφέσῃ καὶ ἐν Ἐλευσίει, ὅτι δύναται νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὰ ἀπόρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἐθέωσιν εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καὶ, ἀπαλλάττοντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνώτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Ἐννοεῖται ὅποια ἀλλόκοτοι ἰδεῶν σύγχυσις προέκυψεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῆς φιλοσοφίας, τῆς μυθολογίας καὶ τῆς θαυματουργίας. Καὶ ὁμοίως ὁ Ἰουλιανός, ὅστις εὗρισκε παράλογα καὶ ὀλέθρια τὰ δόγματα τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐγένετο θῆμα τῆς τερατώδους ἐκείνης τῶν ἰδεῶν σύγχυσεως· καὶ ἐνῷ ἀπ' ἐνὸς ὁμολογεῖ τὴν ὑπαρξιν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἀσράτου καὶ ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἀπ' ἐτέρου κατήντησε νὰ πρεσβεύῃ ὅτι τὸ ὑπερτάτον τοῦτο ὄν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεεστέρους θεοὺς, τὸν Ἄρηγ, τὸν Ἐριμῆν, τὴν Ἀθηνῶν, τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς τῆς ἀρχαιότητος θεοὺς· νὰ πρεσβεύῃ ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους ἐπέτρεψε τὸ ὑπερτάτον ὄν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου· ἐνὶ λόγῳ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι αἱ δημωδέστεραι τῶν ἐθνικῶν δοξαῖαι δύναται σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικώτεραν περὶ θεότητος ἄντιλήψιν.

Τοιοῦτοτρόπως ἦτο προδιατεθειμένος ὁ Ἰουλιανός, ὅτε κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 355 ἐφθάσεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα τὰ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πλάνῃ αὐτοῦ· ἢ θέα τῶν λαμπροτάτων μνημείων τοῦ ἀρχαίου ἠρησκεύματος καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ ἀνεκλάλητον κάλλος ἠδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ δαλεῦσθαι ψυχὴν καὶ φαντασίαν ὀλιγώτερον νοσοῦσας· καὶ εἰσηγήσεις τῶν θειομαθῶν ἐθνικῶν ῥητόρων οἵτινες δι' αὐτοῦ ἠλπίζον νὰ ἐπιτύχωσι τὸν θρίαμβόν τῶν ἰδίων δοξασιῶν καὶ συμφερόντων· τὰ ἐλευσίαια μυστήρια, τὰ ὅποια εἰσέτι τοσοῦτον ἐνέπνεον σέβας καὶ τῶν ὁποίων αἱ τελεταὶ καὶ αἱ ἑστίαι ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ ὑποτρέφωσι τὴν θειοδαιμονίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατέληφθη. Τότε λοιπόν, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διὰ τῆς ἀδιακόπου τῶν ποικίλων τούτων πειρασμῶν ἐνεργείας, ἐρριζώσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ἀπόφα-

αὶς νὰ ὑψώσῃ, ἅμα τύχῃ εὐκαιρίαν, τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχαίου θεοσκεύματος καὶ ν' ἀντιπαρτάξῃ αὐτὴν εἰς τὴν σημαίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων ἡμερῶν. Ἐνοεῖται ὅτι ἐκρυσπεν εἰςέτι τὸ φρόνημα τοῦτο καὶ ὅτι ἐξηκολούθει προσποιούμενος τὸν χριστιανὸν, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἐλαχίστη περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων νύξιν διδομένη εἰς τὸν Κωνσταντίνον, ἤθελε συνεπαγάγει τὴν καταστροφὴν ὅλων ἐκείνων τῶν ἀνείρων· ἀλλ' ἡ ταραχὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ, προεδίδετο διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῶν κινήματων. Συνέπεσε τότε κατὰ παράδοξον συγκυρίαν νὰ διατριδῶσιν εἰς Ἀθήνας, ὡς συμβαθῆται καὶ ἀντροφοὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, δύο νέοι τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐμελλεν ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἀντιχῆσῃ ἀπὸ περάτων μέχρι περάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Οἱ δύο οὗτοι νέοι ἦσαν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, οἵτινες ἦλθον ἐνταῦθα, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνος ἵνα ἐνισχύσωσι τὰς ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρείας πεποιθήσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἵνα προσλάβωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ εὐγλωττίας τὰ ἅπλα δι' ὧν τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως μετ' ὀλίγον ὑπερεμάχθησαν. Ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἀνθρώποι πρὸς οὓς ὁ Ἰουλιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐνόησεν ἕκτοτε τί διελογίζετο καὶ τί ἐμελέτα ὁ συμβαθητής ἐκεῖνος. Τούλαχιστον ἰδοὺ πῶς περιέγραψεν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις ὄντα, ἐν τῇ «ὁ στηλιτευτικῇ κατὰ βασιλέως Ἰουλιανοῦ.» Ἐμοὶ δὲ καὶ πάρρηθεν, τρόπον τινα, ἑώρατο (ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτεία), ἐξ οὗ τῇ ἀνδρὶ συγγενόμην Ἀθήνησιν. Ἐλθε γὰρ κάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, κατ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων ὁ δὲ ἀπαρρητότερος, καὶ οὐ πολλοῖς γνωρίμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύταις καὶ ἀπατεῖσαι περὶ τῶν κατ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὐπω παρρησίαν ἐχοῦσης τῆς ἀσεθείας. Τότε τοίνυν, οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος· καὶ ταί γε οὐ τῶν εὐπεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ὧν. Ἄλλ' ἐποίησε με μαντικὸν ἢ τοῦ ἦθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως· εἰπερ μάντις ἄριστος, δευτεὶς εἰκάζειν οἶδε καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαχῆς, ὅμοιοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμοῖς σοδοῦμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτῆρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώ-

που σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανύσεις αὐν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος, καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς οὐδὲ τάξει προοῦσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὰ κατ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοῦτον πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην ὄν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισσα, καὶ εἰ μοι παρησάν τινες τῶν τηνικαῦτα συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἂν ἐμαρτύρησαν· οἷς ἐπειδὴ ταῦτα ἐθεασάμην, εὐθύς ἐφλεγῶμην, οἷον κακὸν ἢ ῥωμαίων τρέφει.»

Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν διέτριψεν ἐνταῦθα εἰμὴ ἐξ περιπόου μῆνας· διότι κατὰ νοέμβριον τοῦ 355, ὁ Κωνσταντῖος ἐνόμισεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῆς Γαλατίας διοίκησιν. Ἡ ἐπαρχία αὕτη δεινῶς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατατροχισμένη εἶχε χρεῖαν ἰδιάζοντός τινος ὑπερτάτου ἀρχοντος. Πλὴν τούτου, ὁ Κωνσταντῖος μὴ ἔχων τέκνα, ἠσθάνετο ἐν γένει τὴν ἀνάγκην βοηθοῦ, ἢ δ' ἀγαθῆ Εὐσεβία διέλυσε καὶ πάλιν τὴν δυσπιστίαν ἣν ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ σώξῃ πρὸς τὸν συγγενὴ ἐκεῖνον. Μετὰ τινα ἔτη ὁ Ἰουλιανὸς ἔγραψε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἐκλαυσε πικρῶς καταλείπων τὴν πόλιν αὐτῶν· ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τούτου, διήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνῶ οὐδόλως ἐφαίνετο προητοιμασμένος πρὸς τὸ δυσχερὲς ἔργον τὸ ὅποσον ἀνέλαθεν, ἐνῶ πολλὰς καὶ ποικίλας παρενέβαλεν αὐτῷ δυσκολίας ἢ ἐν Βυζαντίῳ κυβέρνησις, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἥττον στρατηγὸς ἐπιτήδειος. Ἐν διαστήματι ἑτῶν πέντε οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου ἐξώθησε τοὺς γερμανοὺς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι· αὐτῶν κατετρόπωσε καὶ ἐταπεινώσεν, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλατίας τὴν προηγουμένην ὀλεθρίαν κατάστασιν πολυειδῶς ἐθεράπευσε. Τότε ὅμως ἐφθονήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, δευτεὶς, θέλων νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Γαλατίας τοὺς νικηφορήσαντας ὑπὸ τὸν συνάρχοντα ἐκεῖνον καὶ λατρεύοντας αὐτὸν λεγεῶνας, διέταξεν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν κατὰ τοῦ ἀεῖποτε ἐπικαιμένου Σαπῶρ. Ἄλλ' οἱ λεγεῶνες, παρακούσαντες, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰουλιανόν, ἄκοντα βασιλέα. Ὁ δὲ προέτεινεν ἤδη συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Κωνσταντίνον. Δυστυχῶς ἢ βασιλεὺς Εὐσεβία, ἣτις ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν συμβιβασμὸν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποθάνει. Ὁ Κωνσταντῖος ἀπέρριψεν ἀγερῶχος τὴν προταλίσαν διαλλα-

γῆν. Ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος ὁμοῦ τοῦ Κωνσταντίου τῆ 3 νοεμβρίου τοῦ 311 προσελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καθ' ὁδὸν εὐρίσκομένου, ἀνεγνωρίσθη προθύμως ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἅμα ἀρξασμένης τῆς πρὸς τὸν ἐξαδέλφον ἐριδος, εἶχεν, ὡς φαίνεται, περιέλθει εἰς πρακτικώτερας τινας συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Περγαμηνοῦ Ὀριδασίου καὶ τοῦ Λίδου Εὐημέρου περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ μεταρρυθμίσεως· εἶχε μάλιστα, ὡς βεβαίως, μετακαλέσει παρ' ἑαυτῷ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς ἐκείνους ἀποφασίσας πάντα τὰ πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου δόγματος ἐπιτίθειαι. Ἐπελθούσης δὲ τῆς ῥήξεως, τῆ αὐτῆς ἡμέρας ἀπέβαλεν ἐπισήμως τὴν τε πρὸς τὸν Κωνσταντίον καὶ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν, ἀφιέρωσας ἑαυτὸν τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, καὶ ἀποστάτης καὶ παραβάτης τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας γενόμενος, ὅπως δὲν ἔπαυσαν ἔκτοτε ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐκκλησία ν' ἀποκαλῶσιν αὐτόν. Φθάσας εἰς Παννονίαν, ἔγραψε πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους, πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, διεξηγῶν τὴν προαίρεσιν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολὴ, περισσώθετα εἰς ἡμᾶς ὀλόκληρος, εἶναι πολυειδῶς ἀξιολογούμενος, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν κολακεύει τὴν πόλιν ὡς οἱ κοινοὶ τῶν σοφιστῶν καὶ ῥητόρων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὴν ὅπως εἶναι. «Σώζεται, δέ, λέγει, καὶ εἰς ἡμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὥσπερ ἐμπύρεμά τι σμικρόν.» Ἐν γένει ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε πνεῦμα πρακτικόν· ἠπατάτο μὲν περὶ τὴν θεμελιώδη αὐτοῦ δοξασίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὰς δυσχερείας καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαισῇ, ἐπιδιώκων τὴν ἀνάστασιν τοῦ ψυχωραγοῦντος ἀρχαίου βίου. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ πολυάριθμοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας ἐθνικοὶ ἠσπάσαντο προθύμως τὴν πρόσκλησιν ἐκείνην· ἔθεν ἀντέπεμψαν πρὸς αὐτόν, ἐν Σιρμίφ ὄντα, πρέσβεις ἵνα διαβεβαιώσωσιν ὅτι θέλουσιν ἐκ παντὸς τρόπου συντρέξει εἰς τὸ ἐπιχειρημα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἰδίως, ζῶντος ἔτι τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἐνῶ οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ κατεῖχον τὴν Θράκην, ἠνεώχθησαν οἱ πρὸ καιροῦ κεκλεισμένοι ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, ἠνωρθώθησαν οἱ καθηρημένοι βωμοὶ καὶ ἐτελέσθησαν θυσίαι καὶ πανηγύρεις κατὰ τὸ ἀρχαῖον πάτριον ἔθιμον.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἰουλιανὸς, εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνησχολήθη περὶ τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ πολιτεύματος, ἣν φυσικῶ τῷ λόγῳ συνεδύαξε μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἄν πιστεύσωμεν τὸν Λιδάνιον, κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησε νὰ παραιτήσῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν· καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐπραξεν, ἀπεποιήθη ὁμοῦ ἀείποτε τὸν τίτλον τοῦ Dominus, ἢ Δεσπότου, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ εἰς τὴν σύγκλητον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἐνίσχυσε τοὺς τοπικοὺς θεσμοὺς τῶν πόλεων, ἀπέβαλε τὴν πομπὴν τῆς ἀνατολικῆς παμβασιλείας καὶ πρὸ πάντων καθήργησε τὴν πολλὴν τῶν ἀνακτόρων πολυτέλειαν. Μὴ ἐκλάδωμεν ἕως κατὰ γράμμα ὅσα λέγει ὁ Λιδάνιος περὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Κωνσταντίου. Κατὰ τὸν περιώνυμον σοφιστὴν ὁ Ἰουλιανὸς εὗρεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις «μαγεύρους μὲν χιλίους, κουρέας δὲ οὐκ ἐλάττους, οἰνοχόους δὲ πλείους, σμήνην τραπεζοποιῶν, εὐνούχους ὑπὲρ τὰς μύδας παρὰ τοῖς ποιμέσιν ἐν ἡρι.» Ταῦτα εἶναι ὑπερβολή. Ὅπως δῆποτε τὸ κύριον τοῦ Ἰουλιανοῦ μέλημα ἦτο ἡ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἀνόρθωσις, πρὸς πραγμάτων δὲ τοῦ μωροῦ τούτου ὀνείρου κατησώτευσεν ἐπιματαιῶν θησαυροὺς πρακτικῆς δραστηριότητος. Ὡς ἐραστής παράφρων ἱστάμενος ἐνώπιον τοῦ πτώματος ἐρωμένης περιποθήτου, ἐφαντάζετο ὁ ταλαίπωρος ὅτι δύναται, διὰ τῶν ἀσπασμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν περιπτώξεων, νὰ ἐμφυσησῇ ζωὴν εἰς σώμα σώζον μὲν ἔτι καλλονὴν ἀπαράμιλλον, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄψυχον κατακείμενον. Θέσμαι οἰκτρὸν, τοῦ ὁποῦ ὅμως ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς περιπετείας.

Ὁ ἱεροφάντης τῶν ἐλευσινίων ἐπέμφθη μετὰ δώρων πολλῶν ἐν συνοδίᾳ τοῦ Χρυσανθίου καὶ τοῦ Μαξίμου, τῶν ἀρχαίων τοῦ βασιλέως διδασκάλων, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν. Ὁ δὲ Ὀριδασίας, ὁ ἱατρὸς καὶ φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔδραμεν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ εἰς Δελφοὺς ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄλλ' ὅποια ἦτο ἤδη ἡ παρακμὴ τοῦ ἀλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξου καὶ πλουσίου τούτου ἱεροῦ, δηλοῦται· ἐκ τοῦ χρημοῦ τοῦ δοθέντος τότε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αυτοκράτορος, χρηστοῦ ἔστις, διασωθεὶς εἰς ἡμᾶς ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ, εἶχεν ὡς ἑξῆς·

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Δὲν νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν ἔσχατον τῆς Πυθίας ἀποχαιρετισμὸν, καὶ τὸ ἐπίγραμμα ὅπερ αὐτῇ αὐτῇ προέτεινε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς; Συγχρόνως ἤρχισαν ἀνοικοδομοῦμενοι καὶ καλλωπιζόμενοι πολυάριθμοι ναοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Ἑπίρειον, εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Ἐλευσίς προέκυπτον λαμπραὶ ἐκ τῶν ἑρείπιων αὐτῶν· ὁ ἐν Ἀθήναις μηδέποτε ἐκλιπὼν ἀρχαῖος βίος ἐφαίνετο λαμβάνων νέαν ζωὴν· οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν Δελφῶν, τοῦ Ἄργους, τῆς Ὀλυμπίας, τοῦ Ἀκτίου, τῆς Ἀντιοχείας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὸ πάλαι ἔθος· τὰ γυμνάσια ἐπληρώθησαν ἀθλητῶν· ἰδίως δὲ ἐπροστατεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἑστίς, γράφας ἐγκώμιον τῆς βασιλίδος Εὐσεβίας, παραβάλλει ἐν αὐτῇ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὰς οὐδέποτε ἐκλειπούσας πηγὰς τοῦ Νεῖλου καὶ ἐπιφέρει· «οὐκ οὖν οὐδὲ ἐξ Ἑλληνῶν παντελῶς οἴχεται φιλοσοφία οὐδὲ ἐπέλιπε τὰς Ἀθήνας, οὐδὲ τὴν Σπάρτην, οὐδὲ τὴν Κόρινθον· ἤμιστα δὲ ἐστὶ τῶν πηγῶν ἕκῃ τὸ Ἄργος πολυδίψιον.» Πρὸ πάντων ὅμως αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς εὐλαβῶς ἐξεπλήρου τὰ τοῦ ἀρχιερέως καθήκοντα, διορίσας ἐπιτρόπους αὐτοῦ, ὡς τοιοῦτους, εἰς διαφόρους ἐπαρχίας φιλοσόφους καὶ ἱερεῖς, ὅσους ὑπελάμβανεν ἐπιτηδεύουσιν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων, καὶ ὧν τινες ἐπέτυχον τφόντι τὴν ἐνιαχοῦ εἰρηνικὴν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν ἀνόρθωσιν ὡς λ.χ. ὁ ἐπιτραπέις τὰ κατὰ τὴν Λυδίαν Χρυσάνθιος.

Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανούς ὁ Ἰουλιανὸς προσηνέχθη ἐν γένει μετριαστικῶς καὶ σχεδὸν ὅπως ὁ θεὸς αὐτοῦ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, εἶχε πολιτευθῆ πρὸς τοὺς ἐθνικούς. Καὶ δικαίως καυχᾶται περὶ τούτου ἐπανειλημμένως, λέγων ἐν μὲν τῇ λδ' ἐπιστολῇ· «ἐγὼ μὲν κέρρικα τοῖς Γαλιλαίοις ἅπασιν ὀφτω πρῶτος καὶ φιλανθρώπως ὥστε μηδένα μηδαμοῦ βίαν διπομένειν, μηδὲ εἰς ἱερὸν ἔλκεσθαι, μηδ' εἰς ἄλλο τι τοιοῦτο ἐπηρεάζεσθαι παρὰ τὴν οἰκίαν πρόθεσιν.» Ἐν δὲ τῇ νδ' ἐπιστολῇ· «ἤμην ἐγὼ τοὺς Γαλιλαίων προστάτας, ἕξιν μοι μεῖζονα χάριν ἢ τῷ φθάσαντι πρὸ ἐμοῦ ἀρχὴν ἐπιτροπεύσαι,» ἦτοι τῷ βωσιλειῷ Κωνσταντίνῳ. Ὀνομάζει δὲ τοὺς χριστιανούς Γαλιλαίους, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, διότι, κατὰ τὸν Ἰωάννην Μαλάαν, μέχρις Εὐδόδου τοῦ ἐπὶ Κλαυδίου, οἱ χριστιανοὶ ἑκαλοῦντο Ναζωραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι· ἐπὶ τούτου δὲ χριστιανοὶ ὀνομάσθησαν, τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐδόδου προσομιλήσαντος αὐτοῖς καὶ ἐπιθήσαντος τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ Ἰουλιανός

νός προέτεινε εἰς τοὺς ἐξηγυτελισμένους καὶ ἐξηχρειωμένους ἱερεῖς τῆς εἰδωλοκρατίας, ὡς τύπον ἄξιον μιμήσεως τὰς τοσοῦτον θαυμασίως ὀργανωμένας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καθάπερ μαρτυρεῖ ἡ μθ' αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Γαλατίας Ἀρσάκιον. Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ προαίρεσις αὐτοῦ· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων δύναμις παρέσυρε τὸν ἄνδρα εἰς ἀτοπήματά τινα δυσεξήγητα. Δὲν θέλομεν βεβαίως πιστεύσει τὰς ὑπερβολὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχηλισθησαν οἱ χριστιανοὶ ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ κατηγορίαις, ὧν δεῖγμα ἐν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα τὸ παρὰ Κεδρηνοῦ λεγόμενον· «καὶ γὰρ μυρίας μὲν γυναῖκας κατὰ γαστρὸς ἐχούσας ἀνατεμῶν ὁ Ἰουλιανός, ἐν τοῖς αὐτῶν ἐμβρύοις ἤπατοσκόπει· καὶ παιδία δὴ πολλὰ κατασφάττων ὑπὸ τὰ εἰδωλα κατώρυτε.» Τοιαύτας φοδερὰς ἀνοσιουργίας, ὁ χρηστός, ὁ ἀγαθός, ὁ φιλόανθρωπος Ἰουλιανός βεβαίως δὲν ἐπραξε ποτέ. Δὲν νομίζομεν δὲ δίκαιον νὰ κατακριθῇ ἀπολύτως ὡς ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τὰ μεγάλα αὐτοῦ προνόμια, διότι καὶ οἱ μετέπειτα χριστιανοὶ αὐτοκράτορες οὐδέποτε ἐνόμισαν πρέπον νὰ ἀνορθώσωσι καθ' ὅλοκληρίαν τὰ προνόμια ἐκεῖνα. Οὐδὲ θέλομεν ἐπιτιμῆσαι αὐτὸν δι' ἣν ἐπεχείρησεν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθότι καὶ τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς ὡς δεῖγμα τῆς τοῦ βασιλέως ἀνεξιθρησκείας. Ἀλλὰ ἐξώκειλεν εἰς πράξεις ἄλλας ἐντελῶς ἀδικαιολογήτους.

Ὁ Ἰουλιανός ἐλάτρευε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔγραφε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἰδίαν. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ὅσοι ἐπεχείρησαν σπουδαίαν τινὰ κοινωνικὴν τοῦ κράτους μεταρρύθμισιν, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ὡς ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐλογίζετο καὶ ἦτο ἐπικρατεστέρα τῆς λατινικῆς. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ἐλπίσας νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἠθικῶς τὸν κόσμον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἑλληνιστὶ συνέγραψε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἦτοι «τὰ καθ' ἑαυτόν.» Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ὑψώσας τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν σημαίαν, δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐχαρακτήρισε τὴν σημαίαν ταύτην καὶ ἐντὸς ἑλληνικῆς πόλεως ἔστησεν αὐτήν. Τελευταῖον ὁ Ἰουλιανός, ὁ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀρχαίου βίου ὄνειρευθεὶς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνέταξεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς συγγραφάς. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανός δὲν ἠγάπησε μόνον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν· ἠθέλησε

νά καταστήσῃ αὐτὰς ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κτῆμα, ὅπως ἐκβαρβαρῶν τοὺς χριστιανούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς δι' ἣν ἔτρεφον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ θρησκείαν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπιτηδεύει συγγέων τὴν εἰδωλολατρείαν μὲ ὅλα τὰ λοιπὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συστατικά, «εἰς ἡμᾶς, ἔλεγεν εἰρωνευόμενος, ἀνήκουσιν ἢ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ἡμέτερος δὲ κληρὸς ἐστὶν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλέον· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ἡμῶν.» Καὶ ἐπὶ τοῦ σοφίσματος τούτου ἐρειδόμενος οὐ μόνον ἀπέκλεισε τοὺς χριστιανούς ἀφ' ὧν τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματίων, ἀλλὰ τὸ ἐτι δεινότερον, ἀπηγόρευσε αὐτοῖς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἱατρικῆς καὶ αὐτῶν τῶν ὡραίων τεχνῶν, παραδοὺς ἅπασαν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς ἔθνικους σοφιστάς. Οὐδεμία τῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατάξεων ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν πληγὴν βαρυτέραν καὶ οὐδεμία ἐκίνησε πικρότερον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν χριστιανῶν. Λαμπρῶς δ' ἐξεδηλώθη ἡ ἀγανάκτησις αὕτη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ, ἐν τῷ στηλιτευτικῷ ἅ κατὰ Ἰουλιανῶν, ἀποστροφῆς, ἣτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων «πολλῶν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἐστὶν ὅ,τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται,» ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τοῦ λόγου, καταδεικνύουσα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ συμμαχίας. Προέκειτο τῷ ὄντι νὰ καθιερωθῇ τὸ διαζύγιον τοῦ νέου δόγματος ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ ἀνατραπῇ οὕτω ἐκ βάθρων ἢ μίαι τῶν δύο βάσεων ἐφ' ὧν δὲν ἔπαυσε ἐκτοτε ἐρειδόμενος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὁ ἑλληνισμός. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ μὴ φρυάξη ἡ εὐαίσθητος τοῦ Ναζιανζηνοῦ ψυχή; Ὅθεν εὐλόγως ἀνακράζει, πρὸς τοὺς ἔθνικους ἀποτεινόμενος· «τὰ μὲν ἄλλα παρῆμα τοῖς βουλομένοις, πλ' οὗτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, ἢ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστὶ, καὶ ὄνειρώδους τέρψεως. Τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, καὶ οὐ μέφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίαις, οἳ τούτους μοι συνεπόρησαν.» Αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες ἀντηγωνίζοντο οὕτω τίς πλείοτερον τῆς ἄλλης νὰ προσοικειωθῇ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ εὐφυΐας. Ἄλλ' ἡ πάλῃ δὲν περιωρίζετο εἰς τοῦτο. Ὁ Ἰουλιανὸς διὰ νόμου ῥητοῦ ὑπεχρέωσε τοὺς χριστιανούς ν' ἀποδώσωσι τὰς ζυγίας ὅσας ἐπροξένησαν διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν ἔθνικῶν, τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλείων καὶ

μάλιστα ἐπὶ Κωνσταντίου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς διατάξεως ταύτης δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ βίαιοπραγίας, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τοῦ βασιλέως νὰ ἀποφύγῃ αὐτὰς. Μάρκος ὁ ἐπίσκοπος Ἀρεθουσίων ἐβασανίσθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ταύτης, διότι δὲν ἐπέθετο νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ὑπόχρεον εἰς ἀποζημίωσιν, ἕνεκα ναοῦ τινος ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθέντος. Ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τέλους ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἂν ἦναι ἄληθες, ὡς βεβαιούεται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος εἶχε πολὺ συντελέσει εἰς τὸ νὰ διαφύγῃ ὁ Ἰουλιανὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου ἐνεργηθείσης γενικῆς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ σφαγῆς, ὁ Ἰουλιανὸς βεβαίως ἔδειξε θλιβεράν ἀγνωμοσύνην μὴ προλαβὼν τὰ παθήματα τοῦ γέροντος, ἢ τοῦλάχιστον μὴ τιμωρήσας τοὺς ἐνόχους. Οἱ χριστιανοὶ πάλιν δὲν ἦτο δυνατόν ἀναμφιδόπως νὰ μείνωσι θεαταὶ ἀδιάφοροι τῶν τοιούτων ἐπιθέσεων· καὶ ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἐπιχειρήσας νὰ ἀνανεώσῃ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ καταστήματα τῶν ἔθνικῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων, ἐξύβρισε τὰ ἀντ' αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγερασθέντα χριστιανικὰ ἱερά, ὁ ἐν Δάφνῃ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπυρπολήθη διὰ νυκτὸς, οἱ δὲ χριστιανοὶ δεινῶς διὰ τοῦτο κατεδιώχθησαν. Ὅσαύτως δὲ ἀταξίαι τινὲς ἐν Ἐδέσῳ γενόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν, ἔδωκαν εἰς τὸν βασιλέα ἀφορμὴν νὰ δημεύσῃ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν περιουσίαν, τῆς ὁποίας τὰ μὲν χρήματα διένειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας, τὰ δὲ κτῆματα κατέστησε δημόσια· ὥστε τὰ πράγματα ἠρεθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι φοβερὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἤθελεν ἐκραγῆ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἂν ἐπέζη ὁ Ἰουλιανός.

Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐμονάρχησεν οὐδὲ δύο ἔτη ὅλα. Ἄφου ἐδάμασεν, ὡς προείπομεν, τὰ γερμανικὰ φύλα, φλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς βαρβάρους οἱτινες ἀπ' ἀνατολῶν ἐπήνεγκον πολλάς, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, κατὰ τοῦ κράτους πληγὰς, ἐπανέλαβε δραστηρίως τὸν κατὰ Σαπῶν πόλεμον ἅμα βασιλεύσας. Προέθετο δὲ οὐχὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἄμυναν ἀπλῆν, ἀλλὰ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀντιπάλου ἐπικρατείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ συγκροτήσας μὲν στρατὸν ἐξήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, κατασκευάσας δὲ πολυάριθμον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου στόλον, ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσεν τὰς πόλεις αὐτῆς ὅσας ἠθέλησεν ν' ἀντισταθῶσι, διέδη τὸν Τίγριν ποταμὸν, καὶ τοὶ τῶν Περσῶν ἀγωνιαθέντων νὰ διακωλύσωσι

τὴν διαπεραίωσιν ταύτην, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Κτησιφῶντα. Ἄλλὰ μὴ δυνήθεις νὰ κυριεύσῃ τὴν ὄχυρὰν καὶ μεγάλην ταύτην βασιλεύουσιν, ἐτράπη, ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπαρχιῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Σαπῶρ. Ἐνταῦθα ὅμως, ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ καὶ περιπεσὼν εἰς ἐρημίας ἀδιαβάτους, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε ἐπεφάνη ὁ μέγας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν στρατὸς, πιέζων καὶ ἀπειλῶν αὐτὸν ἀδιακόπως. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὴν ἀνδρείαν οὔτε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον ἐδόθη ποτὲ εἰς τὸν κόσμον, ἐν ταῖς αὐταῖς περίου χώραις ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων τοῦ Ξενοφῶντος μυρίων, ὅτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων συμπλοκῶν, μαθὼν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη, ἔδραμεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἀνευ θώρακος καὶ ἔπεσε λαβὼν πληγὴν καιρίαν ἐξ ἧς ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 25 Ἰουνίου τοῦ 363, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 32. Λέγεται ὅτι πνέων τὰ λοιπῆα, ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς τὸ αἷμα τῆς πληγῆς αὐτοῦ καὶ ἔρρανεν εἰς τὸν ἄερα, ἀνακράξας «νενίκηκας Χριστέ· κορέσθητι Ναζωραῖτε.» Μετακομισθεὶς δὲ βραδύτερον εἰς Ταρσὸν ἐτάφη ἐν τινι προαστείῳ τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ προσεγράφη τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγγριν ἀγάροον ἐνθάδε κεῖται,
ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κραιτέρος τ' αἰχμητῆς.

Ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος ἐπωνόμασεν αὐτὸν μέγαν· οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινότερας τῶν ὕδρων τὴν δὲ ἡμετέραν γνώμην γινώσκει ὁ ἀναγνώστης. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ὁμολογούμενως ἀρετὰς πολλὰς, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε τὸν ἀληθῆ χαρακτήρα καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη. Ἐὰν ἐγεννᾶτο ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἠθελε διατελῆ ἐντὸς οἰκειᾶς ἀτμοσφαιρας, αἱ ἀρεταὶ ἐκτείναι, ἀποφέρουσαι καρποὺς ἀγαθοὺς, ἠθελον ἀναδείξει τὸν ἄνδρα ἐνάμιλλον τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τοῦ Ἀγησιλάου. Ἐπειδὴ ἐγεννήθη εἰς χρόνους ἀλλοτρίους τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος πνεύματος, αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ ἀπέθησαν ἄγονοι καὶ ἠδύναντο νὰ καταντήσωσιν ὀλέθριαι ἐὰν ἐπέζη. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ἐπάρχουσι μετεωρολογικὰ φαινόμενα οἷα ἡ χάλαζα, ὁ κεραυνὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, αἰετοτε ἀπαίσια, ὅπως οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰουλιανὸς μοχθηρὸς ἄνθρωπος, ὅπως παρε-

στάθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, βεβαίως δὲν ἦτο. Ἄλλὰ ὑπάρχουσι καὶ γεγονότα φυσικά, οἷον ὁ τοῦ ἡλίου καύσων καὶ τὰ παρόμοια, τὰ ὅποια ἐγκαίρως μὲν ἐπερχόμενα εἶναι εὐεργετικώτατα, παρ' ὥραν δὲ συμβαινόντα δύνανται νὰ γίνωσι δεινῶν συμφορῶν πρόξενα. Εἰς τὸν Ἰουλιανὸν συνέδη τὸ τελευταῖον τοῦτο πάθημα· ὅθεν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὅπως ἠξίωσαν οἱ ἐθνικοὶ, μέγας, διότι μέγας δὲν εἶναι ποτὲ ὁ μὴ εὐεργετήσας τὴν ἀνθρωπότητα ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν εὐηργέτησε τὸν κόσμον. Καθὼς ὅμως οὐδεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος θέλει ἀρνηθῆ ὅτι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, εἶναι ἀγαθοποιᾶ, οὕτω πᾶς ἀληθῆς τῆς ἱστορίας γνώστης δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἠθέλη ἀποβῆ ἡγεμὼν ἄριστος ἐὰν ἦ ἐγεννᾶτο εἰς χρόνους οἰκειωτέρους, ἢ προσφορώτερον πρὸς τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἐπολιτεῦτο.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῶν τριῶν ἐν τῷ μεταξὺ βασιλείων, Ἰουλιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλαντος, τὰ πράγματα ἐπανήλθον εἰς ἣν ἦσαν πρότερον κατάστασιν· ἀνεξίθρησκεία τις ἐπεκράτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ὁ δὲ ἀρειανισμὸς, ἐπὶ μικρὸν ταπεινωθεὶς, ἀνέκυψεν αὐθις καὶ κατίσχυσε τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ Ἰουλιανὸς, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἀποθάνει ὁ προκατόχος αὐτοῦ, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ εἰρηνεύσῃ διὰ πάσης θυσίας πρὸς τοὺς Πέρσας, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνωμολόγησε τριακονταετῆς συνθήκας, δι' ὧν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς πάντα ὅσα παρὰ τὸν Τίγγριν ποταμὸν κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτὴν τὴν Νίσιδιν ἣτις πολλάκις τοσοῦτον ἠρωϊκῶς ἀντέστη εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἐκείνους. Μετὰ δὲ ταῦτα κατήγγησε τὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς λατρείας διατάγματα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνεκήρυξεν αὐθις θρησκείαν ἐπικρατοῦσαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα καὶ ἐφάνη ἀποκλίνων μᾶλλον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐδασίλευσεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας, ἀποθανὼν αἰφνιδίως, κατὰ φεβρουάριον τοῦ 364, πρὶν εἰσεὶ φθάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσιν, δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τι ὀριστικὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ζητήματος. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐν τούτοις ἐπέτρεψε, διὰ νόμου βῆτου, τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ναῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἱερῶν· μόνον τὰς ἀνόμους μαγγανείας καὶ γοητείας ἀπηγόρευσεν. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς, ὁ μετὰ Ἰουλιανὸν προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τε τῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἀνέστηκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν Οὐά-

λεντα τὴν κυβέρνησιν τὴν ἀνατολῆς, ἀναλαβὼν αὐτὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατίας. Ἐκ τῶν δύο τούτων βασιλέων, ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἔδειξεν ἀξιοσημείωτον πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς ἀνεξιθρησκείαν· διότι ἐκώλυσε μὲν διὰ νόμου τὰς νυκτερινὰς θυσίας, καὶ τοῦτο τῇ συναινέσει τῶν νοσημονεστέρων ἔθνικῶν, οἵτινες ὡμολόγουν ὅτι πολλὰ ὡς ἐκ τῶν θυσιῶν τούτων ἄτοπα συνέβαινον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας Πραιτεξτάτου ἐπέτρεψε κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀργουῆτος τοῦ νόμου, νὰ πράττωσι πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια. Περίεργος καὶ ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριξε τὴν αἴτησιν ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος· «τοῦτον, εἶπε, τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἀγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμόν ἐκτελεῖν.» Τοσοῦτον ἐρριζωμένον ἦτο εἰς ἐτι τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν αἴσθημα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ τὰς μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ ἀρειανῶν ἔριδας, ὁ Οὐαλεντινιανὸς διετέλεσεν ἀδιάφορος· καὶ ἐπειδὴ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις οἱ ἀρειανοὶ ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμὸν, ἴσχυσεν ὡς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ἐκείνης ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἡ ὀρθοδοξία. Παντάπασιν ἄλλοίως ἐπόλιτεύθη ὁ Οὐάλης ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὁ Οὐάλης ἠσπάσθη ἀμέσως τὴν τῶν ἀρειανῶν αἵρεσιν καὶ ἀναφανδὸν ἐπροστάτευσε αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Ἐπίσημον ὁμοῦ διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων δὲν ἐπεχείρησε. Πολλὰ βεβαίως οὗτοι ἔπαθον πολλαχοῦ διὰ τὴν ἰσχὺν ἣν ἔλαβον οἱ πολέμιοι αὐτῶν, ἀλλὰ ρητὰ αυτοκρατορικὰ διατάγματα καταδιώκοντα τοὺς πρεσβεύοντας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δὲν ἔξεδόθησαν, ὡς φαίνεται. Ὅσα βραδύτερον περὶ τούτου κατὰ Οὐάλεντος ἐγράφησαν, λογίζονται ὑπὸ τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν ὡς ὑπερβολαί. Μία δὲ τῶν ἀποδείξεων τῆς μετριάς τοῦ Οὐάλεντος καταφορὰς εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον νὰ ἀποθάνῃ τελευταῖον ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ θρόνου.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὴν τελευταίαν ἐπὶ Κωνσταντίου προγραφὴν τοῦ περιωνύμου τούτου ἀρχιερέως (σελ. 556 καὶ ἐπ.) Ὁ Ἰουλιανὸς, ἐν τῇ ἀνεξιθρησκείᾳ αὐτοῦ, εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀνακαλέσει ἀπαντας τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐξορισθέντας. Ὄθεν ἐπανῆλθε τότε καὶ ὁ Ἀθανάσιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δὲ ἀνὰ μέσον τῆς Αἰγύπτου κἀθοδος αὐτοῦ ἀπέδη ὄντως θριαμβευτικῇ. Πλήθος ἀν-

θρώπων ἀναρίθμητον ἐξώρμησαν ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκάλυψαν τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, κλάδους ἰκρατοῦντες ἐν χερσὶ καὶ ἱμάτια πολυαυθῆ καὶ ποικίλα στρωννύοντες, καὶ βοῶντες, καὶ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀμετρον αὐτῶν ἐκφράζοντες χαρὰν· τὸν ποταμὸν διέσχίζον πολυάριθμα ἀκάτια· τὸ πέλαγος ἐξήστραπτεν ἀπὸ τῶν φώτων τὰ ὅποια ἔλαμπον ἐπὶ τῶν ὕψηλῶν τοῦ Μουσείου πύργων· ταιαῦται καὶ ἄλλαι τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, διότι ὁ λαὸς ἀπεθαύμαζεν αὐτὸν ὡς ἀνδρα λαμπρὸν καὶ διαβόητον, ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιόλεπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἀληθῆ στύλον καὶ θεμέλιον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡς πατέρα τῆς ὀρθοδόξιας. Ἀλλὰ τὸ κλέος τοῦτο τὸ ὅποῖον ἐτάραξε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, ἐφάνη νῦν ἐπικίνδυνον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις διέταξε μετ' οὗ πολὺ ν' ἀπαχθῆ καὶ αὐθῆς εἰς ἔξορίαν ὁ Ἀθανάσιος. Τὰ περὶ τούτου παραγγέλματα τοῦ Παράβατου ἀποπνεύσαι μίσους, καὶ ταραχῆς, καὶ ἀγανακτήσεως ἥτις ἀποβαίνει ἐνίστε ἀγεννῆς καὶ γελοῖα, ὡς ὅτε λ. χ. ὁ Ἰουλιανὸς, καθαπτόμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, λέγει περὶ αὐτοῦ· «μηδὲ ἀνὴρ, ἀλλ' ἀνθρωπίσκος.» Ἄλλοτε ὁμοῦ, ἐμβριθέστερος γενόμενος, ἐκτοξεύει κατὰ τοῦ ἀνθρωπίσκου ἐκείνου, ὅστις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν κόσμον, βέλῃ γενναιότερα καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπαινελημμένως θεοῖς ἐχθρόν. Ἐπὶ μᾶλλον δὲ παροξυνόμενος, «ὁ μικρὸς, ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἐλθῆναι εἰς τὴν ἐπισημῶν ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἐλθῆναι εἰς τὴν ἐπισημῶν ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἐλθῆναι εἰς τὴν ἐπισημῶν ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἐλθῆναι εἰς τὴν ἐπισημῶν ἀνακράζει.» καὶ ἐπιφέρει νὰ διωχθῆ αὐτός ἐξ Ἀλεξανδρείας οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Αἰγύπτου τόπων. Ἐφυγε λοιπὸν πάλιν ὁ ἐπίσκοπος, ἀφοῦ παρεμύθησε τοὺς περὶ αὐτὸν δακρύοντας παμπλήθεις χριστιανοὺς «θαρρεῖτε, εἰπὼν πρὸς αὐτοὺς, νεφύδιον γάρ ἐστι καὶ θάπτον παρελεύσεται.» Ἀλλὰ σχεδὸν ἀμέσως ἔπειτα ἐπέστρεψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου διετέλεσεν ἐν ἀσφαλείᾳ κεκρυμμένος, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην τῶν κατοίκων. Οὐδὲ διήρκεσεν ἡ δοκιμασία αὕτη ἐπὶ πολὺ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Ἰοβιανὸς ἐσεβάσθη τὸν Ἀθανάσιον ἀναλαβόντα τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἐπειτα δὲ ἐξωρίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος· ἀλλὰ μετὰ τινος μηνῶν ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς αὐτός νὰ εἰσακούσῃ τὰς δεήσεις τοῦ λαοῦ ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμενάρχην αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατέβληθῃ μὲν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐθριαμβεύσει δὲ ὁ χριστιανισμὸς, ἐνῶ ὁ Ἀθανάσιος τὸ ζῶν τοῦ νέου δόγματος σύμβολον, διατελεῖ εἰς ἐτι διω-

κόμενος· ὅθεν ἐπανήλθε διὰ τελευταίαν φοράν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ θρόνον καὶ ἀπέθανεν ἤδη ἐν εἰρήνῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τῇ 2 μαΐου τοῦ 373, μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν πολυτάραχον ἀρχιερατείας.

Τὸν πανηγυρικὸν αὐτοῦ συνέταξαν δύο περιώνυμοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος, ἄξιος βεβαίως τοιαύτης ὑποθέσεως, δὲν ἔφθασε δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς, καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις προϊοιμαζόμενος οὕτω «Ἀθανάσιον ἐπαίνων ἀρετὴν ἐπαινεσομαι,» μετὰ πλείστης ὁσῆς καλλιπειρίας ἀποθαυμάζει τὴν τε διδασκαλίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ τὴν εὐστάθειαν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλον, διὰ τοιαύτης τινὸς κομψοτάτης παραβολῆς συνοφίζων τὴν ὅλην τοῦ ἀρχιερέως εἰκόνα. «Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων· γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παύουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρήτῳ βίᾳ τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ στερρότατον ἐν βλαῖς οἰκειομένη.» Ἐν γένει ὅμως ὁ θεολόγος Γρηγόριος, διὰ τὴν σφόδρα κεκαλλωπισμένην αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν μελαγχολικὴν ὁπωςοῦν διάθεσιν, δὲν ἦτο ἴσως ἐπιτήδειος νὰ παραστήσῃ ἅπαν τὸ μέγεθος τῆς αὐστηρῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀείποτε ἐνεργοῦ πίστεως τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἱεράρχην τοῦτον οὐχὶ ὡς μάρτυρά τινα ἐξ ἐκείνων οἵτινες πρῶτοι διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἠσφάλισαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κράτους ἰδρυτὴν· διότι αὐτὸς κατεσκεύασε τὴν ἀκράδαντον τῆς πίστεως ἡμῶν κρηπίδα καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα διετέλεσεν ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀδιάφθορος αὐτῆς παραστάτης, οὐδέποτε ἢ φοδηθεὶς τὸν κίνδυνον ἢ ἀπαυδῆσας ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ἢ ἐκ τοῦ θριάμβου ἐπαρθεὶς. Τῷ ὅτι εἰς τὰς πολυαρίθμους συγγραφὰς ὅσας ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συνέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοσοῦτον μακρὰς πάλης, ἢ ἠθικῆ διδασκαλίᾳ ὀλίγον ἐπέχει τόπον, ἂν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ διατυπώσῃ ἠθικὰ τινα παραγγέλματα δι' ὅλης τῆς θαυμαστῆς χριστιανικῆς ἀκριθείας ἣν δὲν ἔπαυσε τηρῶν καθ' ὅπαντα τὸν βίον. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Ἀθανάσιος ὑπῆρξεν. οὐχὶ ἠθικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ θρησκείας ἡγεμῶν· πρὸς δὲ τὸ ἀρχειν τε καὶ ἀμύνασθαι, τὸ ἀφηρημένον καὶ ὑπερφύεθ δόγμα εἶναι ἀείποτε συντελεστικώτερον τῆς ἀπλῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Ὅ,τι μάλιστα παροξύνει τὰ πνεύματα εἶναι τὸ δυσκατάληπτον, τὸ μετάρσιον, τὸ ἀπρόσιτον· τὰ ἐτὴν ἄγον-

ται καὶ φέρονται κυρίως διὰ μυστηριωδῶν καὶ ἱερῶν λέξεων, ἢ δὲ ἠθικῆ, καὶ αὐτὴ ἢ καθαρωτέρα ἠθικῆ, δὲν ἀρκεῖ πάντοτε εἰς τὴν χρείαν ἣν αἰσθάνεται ἢ διάπυρος μεγαλοφυΐα τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις αὐτῆς καὶ νὰ ἀφαρπάξῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀτρόμητος, ὁ μεγαλόψυχος Ἀθανάσιος ἐπλήρωσε λοιπὸν πολλάκις τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ δι' ἀκανθωδῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὴν ζωηρὰν τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ διήγησιν, τὰς ὁποίας ἀπὸ καρδίας περιέγραψεν ὅπως εἶχεν αἰσθανθῆ αὐτάς, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὴν ἐμπαθῆ φωνὴν τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως, μὴ ζητήσωμεν παρ' αὐτῷ εὐγλωττίαν ἄλλην εἰμὴ μόνον αὐστηρὰν λόγου ἀκριθείαν περὶ τὴν ἐκθεσὶν τῶν δογμάτων. Ἡ θετικὴ καὶ ὑπερφίαλος αὐτοῦ φύσις ὑπῆρξε παραδόξως πρόσφορος εἰς τὴν ἠλικίαν ταύτην τῆς θρησκείας, εἰς τοὺς χρόνους τούτους τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀκμῆς καθ' ἣν πανίσχυρος μὲν, ἀλλὰ διηρημένη ἢ ἐκκλησία εἶχε χρείαν νὰ δώσῃ οὕτως εἰπεῖν εἰς ἑαυτὴν περὶ ἑαυτῆς λόγον, ἀναπτύσσουσα καὶ κυροῦσα τὰ δόγματα, τὰ ὅποια εἶχον μὲν κατατροπώσει τὴν πολυθεΐαν, ἀλλὰ προσεβάλλοντο εἰς ἐτὶ πανταχόθεν, ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν· ἔσωθεν ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ἔξωθεν δὲ ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἐτι ὀπαδῶν τῆς εἰδωλολατρίας. Ἀκούων τὸν Ἀθανάσιον, νομίζεις ὅτι ὁμιλεῖ νομοθέτης μᾶλλον ἢ ἀποστολὸς· μετὰ τοσοῦτον ἀπηκριβωμένης λεπτότητος ἀναλύει καὶ διαστέλλει τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως, δι' ὧν φωταγωγεῖ τὰς ψυχὰς. Ὁ Ἀθανάσιος εὔρε τὴν ἐπιτηδειότεραν πρὸς ἐρμηνείαν τῶν μυστηρίων διαλεκτικὴν τέχνην· καὶ εὔρεν αὐτήν, διότι ἡ τέχνη, ἢ κυριολεξία ἐκείνη ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἀρχεται ἢ πλάνη, ἢ ἀμετάθετος ἐκείνη ἐμβροθία τῶν θεολογικῶν ὅρων, προσῆκεν οὐ μόνον εἰς τὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτῳ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Θεσπίσας ὅτι «πίστις καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι καὶ Τριάδα ἐν Μονάδι· σεδώμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν μερίζοντες.» ἀποσκυβάλλας εἰς τοὺς ἀπίστους πάντα ὅστις δὲν ἀπεδέχετο ὁλόκληρον τὴν σειράν τῶν ἀρρήτων τούτων ἀληθειῶν καὶ διανοίξας χάσμα ἀνυπέραστον μεταξὺ Ἀρείου καὶ ἐκκλησίας, ὠχύρωσε τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα διὰ πανοπλίας ἣτις ἐπῆρκεσεν αὐτῇ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ὄλους αἰῶνας, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλείας δι' ἧς περιέβαλε τὴν πίστιν ἐνεφύσησε θάρρος καὶ πειθῶ ἀκαταγώνιστον εἰς ἅπαντας τοὺς κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον. Ἔστω λοιπὸν ὁ πρῶτος καὶ ὁ

καθηγούμενος ἀπάντων τῶν τῆς πίστεως προμάχων καὶ αὐτῶν τῶν θεοπεσιῶν ἀνδρῶν ὅσοι διέλαμπαν κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα. Ἐὰν δὲν ὑπῆρξεν ὁ πάντων εὐγλωττότερος, διέπρεψεν ὅμως ἐπὶ προτερήμασι σπανιωτέροις καὶ αὐτῆς τῆς εὐγλωττίας, ἐπὶ μεγαλοψυχία, ἐπὶ μεγαλοφροσύνη, ἐπὶ μεγαλοπραγμοσύνη. Ἐπιτηδεϊότερος ὢν φύσει πρὸς τὸ ἀρχειν καὶ πρὸς τὸ πράττειν ἢ πρὸς τὸ λέγειν, διετέλεσεν οὐδὲν ἦττον ὁ διδάσκαλος τῶν Γρηγορίων, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Χρυσόστομων, ὢν ἡ εὐγλωττία ἐμελλε νὰ ὑπερβῇ τὴν ἰδικήν του εὐγλωττίαν διότι αὐτὸς ἐνέπνευσε τὴν περὶ τοῦτο δεινότητα αὐτῶν, ὀρίσας καὶ σαφηνίσας τὴν πίστιν ἀφ' ἧς οὗτοι ἠντλησαν τὴν κυριωτέραν αὐτῶν δύναμιν. Τοιαύτην περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν ἐκφέρει ὁ γάλλος Οὐίλλεμαῖνος, ἐν τῇ καλλίστῃ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐγλωττίας ἐν τῷ δ' αἰῶνι, ἐξ ἧς ὠφελήθημεν οὐκ ὀλίγον ὁσάκις ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῶν μεγάλων τῆς περιόδου ἐκείνης πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤρχισε νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας ἥλιος, ὁ περιθλεπτος Ἀθανάσιος, ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα αὐτῆς δύο νέοι ἀστέρες, ὁ θεὸς Βασίλειος καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἔλαβον ἀλλοίαν ὄλως τῆς τοῦ Ἀθανασίου ἀνατροφὴν καὶ ἀλλοίως ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἔθνους ἐπενήργησαν. Ὁ Ἀθανάσιος «ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφῆσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασιν τῶν τοιούτων ἀπείρωσ ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὢν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν, εὐθύς ἐκ παίδων ἐτρέφη ἐν τοῖς θεοῖς ἦθεσι καὶ παιδεύμασιν.» ὁ δὲ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀρούμενοι πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ τέχνην ὑπὸ τοὺς μᾶλλον περιθλεπτοὺς τῶν τότε σοφιστῶν, Λιδάνιον καὶ Θεσπέσιον, καὶ Ἰμέριον, καὶ Προαιρέσιον. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀθανάσιος περιφρονεῖ σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, σπανίως παρατίθησι τὸν Ὅμηρον καὶ οὐδὲ ἔχει εὐσεπείας τινὰ ἀξιῶσιν· δὲν ζητεῖ νὰ θέλῃ διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀποφεύγει νὰ κινήσῃ τὰ πάθη· ἐνὶ λόγῳ τὸ ὕφος αὐτοῦ, καθόσον ἐπιτρέπεται· νὰ κρίνωμεν περὶ τούτου, εἶναι μὲν καθαρὸν καὶ ἀπλαστον, ἀλλ' ἔχει ἐμβρίθειαν μᾶλλον ἢ λαμπρότητα· νομίζεις ὅτι δὲν θέλει ν' ἀναδειχθῇ ῥήτωρ καὶ ὅτι προτιμᾷ νὰ ᾖναι ὁ ἀπαθὴς τῆς ἀληθείας θεματοφύλαξ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ μεταωρίζονται ὑπὲρ τοὺς ἄμδωνας καὶ ὑπὲρ τὰ βήματα τοῦ κόσμου τοῦ-

του. Ὁ δὲ Βασίλειος ἀπεναντίας, καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ βραδύτερον ὁ Χρυσόστομος, ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν ὄλων τῶν ἐμπνεύσεων καὶ ὄλων τῶν τεχνασμάτων τοῦ ῥητορικοῦ ἐπιτηδεύματος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὑπεύκουσα εἰς τὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, ἐκδηλοῖ ἅπαντα τὰ καινοφανῆ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, διατηροῦσα τὸν ἀρχαῖον χαρακτήρα τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦλάχιστον τῶν πρώτων αὐτῶν μιμητῶν. Τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς κάλλος σώζεται σχεδὸν ἀκέραιον παρ' αὐτοῖς, ὑπὸ ἀνατολικῆς τινος χροιάς ἐπιχρυσούμενον, καὶ ὀγκωδέστερον μὲν ἴσως μέχρι τινὸς καὶ ἦττον ἀττικόν, ἀλλὰ πάντοτε ἐναρμόνιον καὶ καθαρὸν. Ἡ πιστὴ αὕτη τῶν ἀρχαίων τοῦ λόγου τύπων ἀπομίμησις, ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτον καινοπρεπῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἐξηγεῖται διὰ τούτου ὅτι οἱ νέοι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἀθηνῶν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον μελετῶντες τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα τὰ ὅποια, εἰ καὶ γενόμενα ἤδη ἀσεβῆ, ἐλογίζοντο οὐδὲν ἦττον πάντοτε ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔργα τῆς ὑψηλοτάτης ἀνθρωπίνης τέχνης. Ἡ δὲ περὶ τὰς χαριεστάτας ταύτας μελέτας ἀνατραφεῖσα φαντασία αὐτῶν, ἐξώμνυε μὲν βραδύτερον, δὲν ἐλησμόνει ὅμως αὐτάς· ἀλλὰ ἐμφορηθεῖσα αὐτῶν, ὡς μουσικῆς τινος ἐκ παίδων διδαχθείσης, ἐτόνιζεν ἐπ' αὐτῆς τοὺς ἐμβρίθεις τῆς ὀρίμου ἡλικίας λόγους.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη διάπλασις τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλει ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ· διὸ καὶ εἶδομεν τὸν Ἰουλιανὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διασπάσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ νέου δόγματος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συμμαχίαν. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἀφελεῖς καὶ ἀπαιδευτοί· ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον τὸ νέον θρήσκειμα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων καὶ συνεδυσάθη μετὰ τῶν ποικιλωτέρων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ προσλάβωσιν ἐπίκουρον πᾶσαν τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα τῆς ἑλληνικῆς ῥητορείας, ὥστε ἐν τῇ δ' ἑκατονταετηρίδι ἐν ἣ ἐδρικόμεθα, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι ὑπερέβαλον κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἅπαντας τοὺς ἐτι σωζομένους ἐθνικοὺς σοφιστὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς μέχρι Πλουτάρχου προκατόχους αὐτῶν, ἀποτελέσαντες ἐποχὴν λόγου νέαν, μεγάλην καὶ ἔνδοξον διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος εἶναι οἱ πρῶτοι λαμπροὶ τύποι τῆς εὐλαβοῦς καὶ πολυμαθοῦς ταύτης εὐγλωττίας, ἧτις ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν τακτικὴν

διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Παρ' αὐτοῖς ἡ θρησκεία δὲν ἐνδιατρίβει πλέον περὶ τὰς συζητήσεις εἰς ἃς ἀνηλίσκετο ὁ τοῦ Ἀθανασίου ζῆλος· δὲν εἶναι πλέον τὸ ξίφος τὸ τέμνον καὶ διαιροῦν, ἀλλ' ὁ δεσμός ὁ συναρμόζων καὶ συμφιλιῶν τὰς ψυχάς· δὲν ἀσχολεῖται τόσοσιν περὶ τὸ δόγμα ὅσον περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν παραμυθίαν τῶν τεθλιμμένων· ὁ δὲ λόγος αὐτῶν, ἐὰν προσέκειτο νὰ παραβληθῆῖ πρὸς τὸν λόγον τῶν νεωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων, ἔχει μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν ἀφελεῖ καὶ ὄλως ἡθικὴν διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων ἱεροκηρύκων, ἀλλὰ κεκαλλωπισμένην ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης χάριτος καὶ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας.

Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἦσαν σχεδὸν ὁμήλικοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, μετὰ τοῦ ὁποῖου, ὡς εἶδομεν, συνεμαθήτευσαν ἐν Ἀθήναις· διότι καὶ οἱ τρεῖς ἐγεννήθησαν μεταξύ τοῦ 329 καὶ 331. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι διετέλεσαν φίλοι στενώτατοι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε παρ' αὐτοῖς, καθὰ ἔγραφε βραδύτερον ὁ Γρηγόριος, τὰ πάντα ἦσαν κοινὰ,

καὶ ψυχὴ μία
δυοῖν δέουσα σωμάτων διάστασιν.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπεμακρύνθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ ἐπέμειναν πόρρω ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ διὰ τὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς παραλογισμόν ἂν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Καισάριος, χριστιανὸς ὢν, διετέλεσεν ἱατρὸς φίλτατος τοῦ Παραδάτου, ὅστις ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν. Οἱ δύο φίλοι οὔτε τὸ παράδειγμα ἐκείνο ἐμίμηθησαν, οὔτε εἰς τὸν πειρασμόν ἐκείνον ἐξετέθησαν. Ὁ Βασίλειος, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν, ἐδίδαξε τὴν ῥητορικὴν καὶ μετῆλθε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα εἰς Καισάρειαν, ὅπου εἶχε γεννηθῆῖ καὶ ἦτις ἦτο μία τῶν ἀκμαίων ἐλληνίδων τῆς Ἀσίας πόλεω τῶν ὁποίων οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ παραδόξως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐπίδοσιν τοῦ νέου θρησκευματος. Καὶ τοι δὲ διαπρέψας κατ' ἀμφότερα, ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συνήγορος, μετ' οὐ πολὺ ἐγκατέλιπε τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα· διότι τό τε παράδειγμα τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς μητρὸς, καὶ τῆς ἀδελφῆς, ἦ τε ὁρμὴ τῆς ἰδίας φύσεως, καὶ ἡ φιλοτιμία ν' ἀφιερῶσιν εἰς τὴν ὑπε-

ρείαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποθησαυρισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐξωθεν ἐπιστήμην, τὰ πάντα ἔφερον αὐτὸν πρὸς τὴν πίστιν ἣν ἐδὲλεπεν ἐκ παιδῶν πρεσβευομένην ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ. Ὄθεν εἰς ἡλικίαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν, ἐδέχθη τὸ βάπτισμα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καισαρείας, ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὄλων, ὡσεὶ ἀποστολικὴν τινα ἐντολήν ἐνώπιον ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀπαλλαγεῖς πάσης ἄλλης φροντίδος, καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα διένειμεν εἰς ἐλεῆθ' ὁδοφιλῆ, ἀπῆλθεν εἰς τὰ κυριώτερα ἱερά, τὰ τε ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ ἐν ἐρήμῳ, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἤθελε νὰ ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν καὶ ἦτις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλέους αὐτῆς καὶ τῆς ἀκμῆς ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῆς τοῦ Ἀρείου αἱρέσεως. Ἐπὶ δύο ἔτη περιῆλθεν Αἴγυπτον, Παλαιστίνην, Συρίαν, Μεσοποταμίαν, ἀκροώμενος τῶν θεολόγων, συζητῶν πρὸς ἰσχυροὺς φιλοσόφους, ἀποθαυμάζων τοὺς ἐρημίτας καὶ ἐφοδιαζόμενος ἐνθουσιασμόν καὶ πίστιν διὰ τῆς θέας τῶν ἱερῶν τόπων ἐν οἷς τοσαῦτα ἐτελέσθησαν θαύματα. Ἐκεῖ ἐπληρώθη πεποιθήσεως μὲν καὶ ζήλου πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντα δόγματα, εὐλαβείας δὲ πρὸς τὸν ἀκαμπίτον αὐτῶν πρόμαχον· ἐκεῖ εἶδε τοὺς ἐρημίτας Ἀντώνιον καὶ Παῦλον, κατέκρινε τὴν ὑπερβολὴν καὶ κατάχρησιν τοῦ ἀσκητικοῦ βίου παρ' ἄλλοις τοῖς καὶ ἐμελέτησε τὴν τάξιν τῶν κοινοβιακῶν μᾶλλον μοναστηρίων, ἦτοι τῆς ἐν κοινῷ φιλοπόνου ἀποχωρήσεως, ἣν δικαίῳ τῷ λόγῳ προετίμα τῆς ἀπράγμονος καὶ ἀπολύτου θεωρίας τῶν ἀσκητῶν.

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὰ ἴδια ἔσπευσε νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅσα εἶδε καὶ ἐμελέτησεν, ἐκλέξας ἐπὶ τούτῳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Πόντου, ἀναχώρημα, οὐχὶ ὅμως ὡς ἐρημίτης, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀνθρωπος ἐμπλεὺς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἀρεσκόμενος μὲν εἰς τὸν μονήρη βίον, καθιστῶν δὲ αὐτὸν γόνιμον διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας. Τῷ ὄντι ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις διετέλει ἔτι, ὡς φαίνεται, περὶ τὰ ἐγκόσμια διατρίβων, ὁ Βασίλειος περιγράφει τὸ χαριέστατον αὐτοῦ ἐνδαιτήμα ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀπαισίου ἐκείνης ἐρημίας ἐν ἣ ἀνηλίσκοντο οἱ τῆς Αἰγύπτου ἀσκηταί· «Μόλις, ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Γρηγόριον, μόλις ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπίδων ἃς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε, κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ τὸν Πόντον ἀπῆλθον· ἐνθα δὴ μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν, ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ, ὥστε οἷον πολλάκις εἰώθαμεν, ἀργούντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀληθείας καθορᾶν,

ὄρος γάρ ἐστιν ὕψηλόν, βαθεία ὕλη κεκαλυμμένον, ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον· τούτου ταῖς ὑπωρείας πεδῖον ὑπιον ὑπεστώρεται, ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίαι διηνεκῶς πλαινώμενον· ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφύεται ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν ἀντὶ ἔρκους αὐτῆ γίνηται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον ἦν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται. »Καὶ ἀφοῦ συνέκρινεν οὕτω τὴν ἐρημίαν ἐκείνην πρὸς τὴν ὁμηρικὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς, παραβάλλει ἑπειτα ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἠσχάσατο τελευταῖον φθάσας εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους. Αἱ κομψαὶ αὐταὶ καὶ ποιητικαὶ περιγραφαὶ, ἀπέχουσι πολὺ τῆς μοναστικῆς αὐστηρότητος. Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφίβολον ὅτι ἔκτισε ὁ μέγας Βασίλειος ἠκολούθησε μετὰ τινων φίλων τὴν τάξιν τῆς ὁρησκευτικῆς βίου, ἧς ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτής καὶ ἧτις ἔκτισε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἐξακολουθεῖ τηρουμένη εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς· ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη, ἡ συνδυάζουσα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὴν σπουδὴν, οὐσιωδῶς διέφερε τῆς τε ἀνελεήμονος σκληραγωγίας καὶ τῆς ἀπράγμονος ἡρεμίας ἐτέρων τινῶν τῆς Ἀνατολῆς μοναχῶν. Ἐνταῦθα δὲ εἶδεν ἐπὶ τέλους προσερχόμενον ἐκτὸς ἄλλων φίλων, καὶ τὸν ἀπάντων εὐφύστατον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις ὅμως, ἀσταθῆς ὢν ὅπως οὖν τὴν διάθεσιν, δὲν ἔμεινε πολὺ παρ' αὐτῷ, διότι, ἂν πολλάκις ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν θορύβων τοῦ κόσμου, πολλάκις πάλιν δὲν ἠὲ χαριστεῖτο οὐδὲ ἐν τῇ ἐρημικῇ σιγῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνδράμη τὸν ἐπισκόπον Ἀγκύρας ἐν τῇ συζήτησει ἣν ἀνέλαβε πρὸς Εὐνόμιον, νέον τινὰ καὶ περιφανῆ ὁπαδὸν τῆς τοῦ Ἀρείου αἵρέσεως. Καὶ ἔπειτα βασιλεύσαντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, βλέπων τὴν χριστιανικὴν πίστιν κινδυνεύουσαν ἀπὸ αὐτοῦ πολὺ πλέον ἢ ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν βασιλέων, ἐνόμισε καθήκον νὰ ἀποδυθῆ γενναϊότερον εἰς τὸν ἀγῶνα· ὅθεν, ἐνῶ πρότερον δὲν ἦτο εἰμῆ ἀπλοῦς ἀναγνώστης, ἔλαβεν ἤδη τοὺς κατωτέρους τῆς ἱερωσύνης βαθμοὺς καὶ ἐπὶ τέλους ἐχειροτονήθη ἐν Καισαρείᾳ ἱερεὺς παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, σχεδὸν συγχρόνως μετὰ τοῦ φίλου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅστις προεχειρίσθη τότε περίπου ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, ἐπισκόπου ὄντος Ναζιανζεύου. Ἔχεν δ' ἐν τῇ μεταξὺ ἀποθάνει ὁ Ἰουλιανὸς, καὶ οἱ δύο φίλοι, οἱ σὺν ἑσφι ἀφιερθέντες εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ὑψίστου, σὺν ἑσφι ἠϋφράνθησαν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ πολεμίου ἰσχυροῦ· ὁ μὲν Γρηγό-

ριος στηλιτεύσας καὶ λοιδορήσας τὸν ἀποστάτην εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅποιον ὑπῆρξεν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ τῶν φόβων, ὁ δὲ Βασίλειος θριαμβεύσας διὰ δεινότητος λόγου μᾶλλον ἀταράχου, μαρτυρούσης τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐμβριθείαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη εὐγλωττία, ἡ κινήσασα τὸν θαυμασμὸν τοῦ ὀρχαίου αὐτοῦ διδασκάλου, τοῦ ἐθνικοῦ Λιβανίου, ἐξήγειρε καὶ φθόνους πικροὺς, ἔτι δὲ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου. Τότε ὁ Βασίλειος κατέφυγε πάλιν εἰς τὸ ἴδιον ἄσυλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὅμως ἐξῆλθε μετ' οὐ πολὺ κατορθώσας νὰ διαλύσῃ τὴν τοῦ ἐπισκόπου δυσπιστίαν. Ἰσχυρὸς δὲ ὢν διὰ τῆς συνέσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης, παντοδύναμος ἤδη ἀπέβη μάλιστα διὰ τῶν ἐγκαθορηγῶν. Μεγάλου λιμοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπαθον καὶ αἱ περίεχθραι ὡστε πᾶσα συνδραμὴ ἀπέβη δύσκολος, ὁ Βασίλειος παρεμύθησε τὸν λαόν, ἐκίνησε τὸν ἔλεον τῶν πλουσίων, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τῶν δυστυχῶν καὶ ἐθυσίασεν ἐπὶ τούτῳ πᾶσαν τὴν ὑπολειπομένην αὐτῷ περιουσίαν, μηδεμίαν ποιούμενος διάκρισιν δόγματος, καὶ ἐξίσου παραμυθῶν ἀρειανῶν, Ἰουδαίων καὶ εἰδωλολάτρων. Ἐπὶ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς ἐξεφώνησε τὴν γνωστὴν «ἐν Διμῷ καὶ Αὐχμῷ» ὁμιλίαν, ἐν ἣ ἐπεσώρευσε ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἵνα ἐξεγείρῃ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης αἶσθημα· καὶ, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ παραγγέλματα καὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐνθυμούμενος ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς λαοὺς ἐλληνίζοντας, ἀνακράζει πρὸς τοὺς ἄλλοις· «Αἰδεσθῶμεν Ἑλλήνων φιλάνθρωπα διηγήματα. Παρὰ τισιν ἐκείνων νόμος φιλάνθρωπος μίαν τράπεζαν καὶ κοινὰ τὰ σιτία, μίαν ἐστίαν σχεδὸν τὸν πολυάνθρωπον δῆμον ἀπεργάζεται.» Τὰ σπαρτιατικὰ συσσίτια, τὰ ὅποια αἰνίττεται ἐνταῦθα ὁ Βασίλειος, δὲν ἐσυστήθησαν βεβαίως φιλάνθρωπιᾳ χάριν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ἐν κρίσει περιστάσει, ὁμοιάζει ὀλίγον τὸν στρατηγόν, ὅστις δεινῶς πολιορκούμενος, δὲν διστάζει νὰ μεταβάλῃ εἰς προμαχώνας, οἰκοδομᾷ ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομηθείσας.

Περὶ δὲ τὸ 370, ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου, προεχειρίσθη διάδοχος αὐτοῦ. Καὶ οὕτω προελθὼν εἰς ἐν τῶν ὑπάτων ἀξιωματίων τῆς ἐκκλησίας, δὲν ὑπέστη μὲν τὰς ἀκροσφαλεῖς τῆς τύχης τροπὰς δι' ἃς τοσοῦτον δραματικὴ ἀπέβη ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἱστορία, ἀλλὰ προσφικεῖσθαι

τὴν εὐλάβειαν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων δι' ἀρετῆς ἀναλλοιώτου καὶ δι' ἀξιεράστου τῆ ἀληθείᾳ μεγαλοφυΐας. Ὁ μέγας Βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσκοπος, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τῶν δυστυχῶν, ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίστει, ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Αὐτὸς μὲν κατήντησε πένης· καὶ ἐνῶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐκκλησίας δὲν διέπρεπον πλέον ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀρετῇ, αὐτὸς δὲν εἶχεν εἰμὴ ἓνα μόνον χιτῶνα καὶ δὲν ἔζη εἰμὴ ἀπὸ ἄρτου καὶ λαχάνων εὐτελῶν· ἀλλ' ἔδαπάνηθη θησαυροὺς εἰς καλλωπισμὸν τῆς Καισαρείας, οἰκοδομήσας πρὸς τοῖς ἄλλοις παρ' αὐτῇ πτωχοτροφεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὰ ὅποια ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὀνομάζει καινὴν πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων θησαυρῖσμα, εἰς δὲ τὰ περιττὰ τοῦ πλοῦτου, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πεινῶντος παραίνεσεν ἀποτίθεται. . . . ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται.»

Αἱ δὲ φιλόανθρωποι καὶ ἡμεροὶ αὐταὶ ἀρεταὶ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας συνεδιβάλλοντο παρ' αὐτῷ μετὰ παραδόξου πολλὰκις τόλμης καὶ γενναιοφροσύνης. Τῷ 372, ὁ ἀρειανὸς βασιλεὺς Οὐάλης παρήγγειλε τὸν ὑπαρχον Μόδεστον νὰ προσαγάγῃ διὰ πάσης ἀπειλῆς τὸν Βασίλειον εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀρειανῶν κοινωνίαν. Ὅθεν ὁ ὑπαρχος καλέσας τὸν ἐπίσκοπον «πῶς, εἶπεν αὐτῷ, τολμᾶς σὺ μόνος ν' ἀντίστασαι εἰς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα;» Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Βασιλείου, τί ἐννοεῖ ταῦτα λέγων, ἀπεκρίθη ὁ Μόδεστος· «σὺ μόνος ἀποποιεῖσαι ν' ἀκολουθήσῃς τὸ δόγμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ ἠσπάσθησαν ἤδη πάντες οἱ λοιποί.» Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ θεῖος ἀνὴρ· «αὐτὸς ὢν κτίσμα Θεοῦ ἢ Θεὸς κατὰ χάριν, οὐδὲν οὐδέποτε θέλω προσκυνῆσαι κτίσμα, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὑπαρχον.» Τότε ἀναπηδήσας οὗτος ὑπ' ὀργῆς, «πῶς, ἀνέκραξε, δὲν φοβεῖσαι τὴν δύναμιν ταύτην; «Καὶ διατί, ἀπεκρίθη ὁ Βασίλειος, νὰ τὴν φοβηθῶ; τί εἴμπορεῖ νὰ μὲ κάμῃ;» «Ἐν ἓκ τῶν πολλῶν ὅσα κείνται εἰς τὴν ἐξουσίαν μου,» ὑπέλαθεν ὁ ὑπαρχος. «Καὶ τίνα εἰσὶ ταῦτα;» ἠρώτησε ὁ ἐπίσκοπος. «Ἐξορία, βάσανος, θάνατος,» ἀπήντησεν ὁ Μόδεστος. «Ἄλλο τίποτε ἀπειλήσέ με,» παρετήρησεν ὁ Βασίλειος· «διότι ἐξ ὅλων ὅσα εἶπας, δὲν φοβοῦμαι τίποτε. Περὶ δημεύσεως δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀνησυχῆσῃ ἄνθρωπος μὴ ἔχων εἰμὴ δύο τετριμμένα ἱμάτια καὶ τινὰ βιβλία· ἐξορίαν δὲν δύναμαι νὰ πάθω διότι, ὅπουδῆποτε τῆς γῆς, λογίζομαι ὁδοιπόρος ἁπατρὶς· βάσανοι δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς σῶμα ἀσθενές, τὸ ὅποιον θέλει ἐκπνεύσει

ἅμα μίαν μόνον λάβῃ πληγὴν· ὁ δὲ θάνατος θέλει πληρῶσαι ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας μου, διότι θέλει μὲ φέρει πρὸς τὸν θεόν». Ἐκπλαγεὶς ἔκ τοσαύτης παρρησίας ὁ ὑπαρχος ἀπεφύγη· «τοιούτους τολμηροὺς λόγους οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνώπιον ἐμοῦ, τοῦ Μοδέστου, ἐξέφευγεν». «Ἄλλ' ἴσως,» παρετήρησεν ὁ Βασίλειος, «οὐδέποτε ἐνέτυχες ἐπισκόπων. Ἡμεῖς, προσέθηκεν, εἴμεθα καθ' ὅλα πρᾶξι καὶ ταπεινοί, οὐ μόνον πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων. Ἄμα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν πίστεως, πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἢ κατάπληξις· ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεὺς.» Ὅθεν ὑπαρχος καὶ βασιλεὺς ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσι καὶ νὰ ἀφήσωσι τὸν ἱερὸν ἄνδρα ἡσυχον. Τοῦτο δὲ, ὅτι ὁ ἀρειανὸς Οὐάλης, καὶ τοὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀπειλήσας τὰ ἔσχατα τὸν Βασίλειον, οὐδέποτε μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς προέβη, εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀνοχῆς μεθ' ἧς ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας.

Καὶ ἡ μὲν καρτερία καὶ ἡ γενναϊότης ἦν ἔδειξεν ὁ ἱεράρχης Καισαρείας ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ πρὸς τὸν ἀρειανὸν Οὐάλεντα, εἶναι μίξ τῶν ἐξαιρέτων ἀρετῶν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιάγαστος εἶναι ἡ κατὰ πειστικὴ καὶ δημόδη· ἀφέλεια, δι' ἧς περιεκάλυπτε τὴν ἐπιστήμην ἣν εἶχεν ἀποθησαυρίσει ἐν Ἀθήναις, ἵνα διδάξῃ τοὺς πολλοὺς τῆς Καισαρείας, ἵνα ὑψώτῃ αὐτοὺς μέχρι Θεοῦ διὰ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως, ἵνα ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ θρυμμάσια τῆς δημιουργίας. Ταῦτα ἰδίως προτίθενται αἱ ἐννέα αὐτοῦ Ὀμιλῖαι αἱ ἐπιγραφόμεναι «εἰς τὴν ἐξήκήμερον.» Ἀπαντῶνται μὲν ἐν αὐταῖς πολλαὶ φυσικαὶ πλάναι ὅσαι ἦσαν κοιναὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ αἱ Ὀμιλῖαι περιλαμβάνουσιν ἐν ταύτῃ πολλὰς ὀρθὰς εἰδήσεις καὶ ἰδίως περιγραφὰς χαριστάτας καὶ ἀκριβείας. Ὅποια φρονεῖς ἵνα καταδείξῃ ἁτανταχοῦ τὸν Θεὸν ἐν ταῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὅποια φαντασία μετάρσιος ἅμα καὶ περιπαθῆς, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀγαθότητος τοῦ πλάστου· ὅποια λεπτότης καὶ εὐκισθησίας περὶ τὴν ἔκφρασιν ἵνα καταστήτῃ τὴν ἀγαθότητα ἐκείνην καταληπτὴν καὶ ἀγαπητὴν! Καὶ πῶς, κλίνοντες γόνυ ἐνώπιον τοιούτου ἱεροκέρου, νὰ μὴ ἀποθυμᾶσθωμεν συγχρόνως τὸν ἐλληνικὸν ἐκείνον λαόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἐξεφωνοῦντο τοιοῦτοι λόγοι καὶ μεταξὺ τοῦ ὁποῦ ὑπῆρχον τεχνίται ἀπλοὶ καὶ ἐργάται ἡμερόδιοι, οἵτινες, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ῥήτωρ, συνεκινούντο ὑπὸ τοιούτων διδασκῶν, ἐπικροτοῦντες καὶ θαυμάζοντες.

Ἡ τρυφερὰ καὶ γραφικὴ αὐτὴ φαντασία ἐπιφάνεται καὶ εἰς ἀπαν-
 τας τοὺς ἄλλους τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγους, εἰς τὰς ἐπιστολάς
 αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν συγγραφῶν. Ἐραστής ὢν ἐνθερμος τῆς
 ἀρχαίας ῥητορικῆς καὶ ποιήσεως, ἤθελε νὰ ἐμφυσήσῃ τὸν τοιοῦτον πρὸς
 τὰ ἀμίμητα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα ἔρωτα εἰς τοὺς νέους χριστιανούς
 τοῦ πολυειδῶς ἤδη ἀλλοιωθέντος ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης,
 τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, ὅθεν ἔγραψε χάριν αὐτῶν παρξίνεσιν ἐπι-
 γραφομένην μὲν «πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο
 λόγων,» προτιθεμένην δὲ νὰ συναρμολογήσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὸν νέον,
 τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὸν ἐθνικόν. Καὶ πρῶ-
 τον διαγράφει ἐν συνόψει, εἰς τρόπον προσιτὸν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων
 ἀκροατῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται, τὰς ἐπαγγελίας τῆς ἱεραῆς ἡμῶν πί-
 στεως. «Τοσοῦτόν γέ μιν εἰπῶν, ἱκανῶς ἂν ἴσως ὑμῖν ἐνδειξαίμην, λέ-
 γει, ὅτι πᾶσιν ὁμοῦ, τῆν ἄφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, τῷ λόγῳ τις συλ-
 λαδῶν, καὶ εἰς ἐν ἀθροίσασ, εὐδαιμονίαν, οὐδὲ πολλοστῶ μέρει τῶν
 ἀγαθῶν ἐκεῖνων εὐρήσει παρισουμένην, ἀλλὰ πλεῖον τοῦ ἐν ἐκείνοις ἐλα-
 χίστου τὰ σύμπαντα τῶν τῆδε καλῶν κατὰ τὴν ἀξίαν ἀφεστηκότα,
 ἢ καθ' ὅσον σκιά καὶ ὄναρ τῶν ἀληθῶν ἀπολείπεται. Μᾶλλον δέ, ἢ οἰ-
 κειοτέρῳ χρῆσθαι παραδείγματι, ὅσα ψυχὴ τοῖς πᾶσι τιμιωτέρα σώ-
 ματος, τοσοῦτον καὶ τῶν βίων ἐκατέρων ἐστὶ τὸ διάφορον. Εἰς δὲ τοῦ-
 τον ἄγουσι μὲν ἱεροὶ λόγοι, δι' ἀπορρήτων ἡμᾶς ἐκπαιδεύοντες». Μεθ' οὗ
 ἐπιφέρει, ὅτι, ἕως οὗ ὑπὸ τῆς ἡλικίας διακωλυόμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ
 βάθος τῆς διανοίας τῶν ἱερῶν τούτων λόγων, «ἐν ἐτέροις, οὐ πάντῃ
 διεστηκόσιν, ὡσπερ ἐν σκιαῖς τισὶ καὶ κατόπτροις, τῷ τῆς ψυχῆς ὁμι-
 κτι τῶς προγυμναζόμεθα, τοὺς ἐν τοῖς τακτικοῖς τὰς μελέτας ποιου-
 μένους μιμούμενοι· οἳ γε, ἐν χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι τὴν ἐμπειρίαν
 κτησάμενοι, ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς παιδείας ἀπολαύουσι κέρδους.»
 Οἱ δὲ ἕτεροι ἐκεῖνοι λόγοι δι' ὧν δέον οἱ χριστιανοὶ νὰ παρασκευάζων-
 ται πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῶν ἀρετῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν τὸ θρη-
 σκευμα, εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ῥήτορες τοῦ ἀρχαίου ἑλλη-
 νισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα δι' εἰκόνας ἀληθεστάτης ἐξηγεῖ πῶς ὁ ἑλληνισμὸς
 οὗτος δύναται νὰ προσδοποιήσῃ τὸ ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ. «Ὡσπερ
 οὖν οἱ δευσοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπείαις τισίν, ὅτι
 ποτ' ἂν ἦ, τὸ δεξιόμενον τὴν βαφήν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν, ἂν τε
 ἀλουργόν, ἂν τέ τι ἕτερον ἢ τὸν αὐτὸν δὴ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλοι
 ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἢ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα τοῖς ἔξω δὴ τούτοις

προτελεσθέντες, τῆνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα
 παιδευμάτων, καὶ ὅλον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄραν ἐθισθέντες, οὕτως
 αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὄψεις.» Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀλλεπαλ-
 λήλων εἰκότων, ἢ τελευταία αὐτὴ μάλιστα ἠδύνατο διὰ τὴν λεπτότητα
 αὐτῆς, νὰ κοσμήσῃ τὴν ὑψηλότεραν ποιήσιν. Ἄλλ' ὁ ῥήτωρ οὐδὲ εἰς
 ταύτην ἀρκεῖται· καὶ, προαιρούμενος νὰ παραστήσῃ ἐτι ζωηρότερον
 τὴν ἀμοιβαίαν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδείσεως σχέσιν
 καὶ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, αὐτὴς συνεπάγεται χαρι-
 εστάτην εἰκόνα. «Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τὸ καρπῷ
 θρύβειν ὠραίῳ, φέρει δὲ τινα κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμε-
 να, οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, προηγουμένως μὲν καρπὸς ἢ ἀλήθεια, οὐκ
 ἄχαρὶ γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβλησθαι, οἷόν τινα φύλ-
 λα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα.»

Ἄφου δὲ ἔθεσεν οὕτω τὴν ἀοχὴν, ὅτι ἢ ἔξω, ἢ θύραθεν, καθὼς
 ἔλεγον αὐτὴν, ἢ ἀρχαία ἑλληνικὴ τελευταία σοφία εἶ· αἱ ἀπαραίτη-
 τον προγόμνασμα καὶ καλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ἐπιφέ-
 ρει ὅτι δὲν πρέπει ὁμοῦ νὰ προσέχωμεν ἐξίσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ
 παρὰ τῶν ποιητῶν καὶ ῥητόρων γραφέντα. «Ἄλλ' ὅταν μὲν τὰς τῶν
 ἀγαθῶν πράξεις ἢ λόγους ἡμῖν δεξιῶσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν, καὶ
 ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροῦς ἄν-
 δρας ἔλθωσι, τὴν μίμησιν ταύτην δεῖ φεύγειν, ἐπιφρασσομένους τὰ
 ὦτα, οὐδὲν ἦττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά, φασὶν ἐκεῖνοι, τὰ τῶν Σειρήνων
 μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια, ὁδὸς τις ἐστὶν
 ἐπὶ τὰ πράγματα.» Ἐξακολουθῶν δὲ τὸν συνήθη αὐτῷ χαρίεντα ἐκει-
 νον εἰκονικὸν λόγον, ἰδίως περὶ τῶν ῥητόρων ἐπιλέγει· «Καὶ καθάπερ
 τῆς βροδοιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν· οὕτω
 καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβε-
 ρὸν φυλαξόμεθα.»

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀριστουρ-
 γήματα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, θεωρεῖ ὅτι ἅπαντα τῇ ἀληθείᾳ εἶναι
 ἄξια τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης, βεβαίῳ ὅτι πᾶσα ἢ τοῦ Ὁμήρου
 ποιήσις ἀρετῆς ἐστὶν ἐπαινος καὶ συνιστᾷ αὐτοῖς Σόλων, Θεόγνιν,
 Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα, ἐπιφωνῶν «Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ὧν
 δὴ καὶ λόγος τις ἐστὶν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρόν ἢ μέζον, εἰς δύναμιν ἐ-
 αςτος, ἐν τῆς ἑαυτῶν συγγραμμάσιν, ἀρετῆς ἐπαινὸν διεξήλαθον.» Καὶ
 οὐδὲ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ πολ-

λὰς τῶν πράξεων νομίζει ἀξίως μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Σωκράτους, καὶ τοῦ Εὐκλείδου, καὶ τοῦ Κλεινίου, καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὐρίσκει πολλάκις συμφώνους πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ὅμως ἐπανέρχεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίων καὶ τῶν δλαβερῶν, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους ἀριστοτεχνῶν σκιαγραφίαν τινὰ τῆς ἀρετῆς ἣν οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν παιδευμάτων. «Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἐκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν, ὡς περ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν, πολλαὶ γίνεσθαι πολλαχῆθεν αἱ προσθήκαι πεφύκασι.» Τοιοῦτοτρόπως ἐνδοεὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱεράρχης τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ Βασιλεὺς ἔγραψε προδήλως τὴν παραίνεσιν ταύτην ἐνθυμούμενος τὴν πονηρίαν μεθ' ἧς ὁ Ἰουλιανὸς ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ δπλον καὶ τὸ κόσμημα τῶν γραμμάτων καὶ καθ' ἧς τοσοῦτον ἀκάθεκτος εἶχεν ἦδη ἐξεγερθῆ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ Βασιλεὺς ἦτο μὲν φύσει ἐμβριθέστερος τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἦτιον ἠγάπα περιπαθῶς τὴν καλλιπέειαν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διετελεῖ ἀπρόσιτος εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ φαντασία ἦτο λαμπρὰ ἢ πρὸς τὴν ὀρθοδόξαν εὐλάβειαν αὐτοῦ δὲν ἴσχυε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ζῶδρα ἀπὸ τῶν θελγήτρων τῆς εὐγλωττίας καὶ αὐτός, ὁ τῆς Καππαδοκίας ἀρχιερεὺς, δὲν ἐδίσταζε νὰ πέμπῃ πολυαριθμούς μαθητὰς εἰς τὸν ἐθνικὸν σοφιστὴν Λιδάνιον, παρακαλῶν μὲν νὰ κοσμήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς περὶ τὸν λόγον κομψότητος, πεποιθῶς δὲ ὅτι βραδύτερον θέλει αὐτοὺς μεταδώσει αὐτοῖς τὴν τῶν πεποιθήσεων δύναμιν. Καὶ τοι τοσοῦτον ἔχων βλαθεῖαν πίστιν, ἠγνόει ὥστε ἔτι ἢ ἀπλαστος συγκίνησις δὲν ἔχει ἐπὶ τέλους χρεῖαν πολλῆς περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμης ἵνα ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν. Κατ' εὐτυχίαν ἐνφ' ἡ φιλοκαλίᾳ αὐτοῦ ἦτο ὅπως οὐκ ἐπιτετηδευμένη, αὐτοὺς ἔγραψε πολὺ ἀφελέστερον. Μυθεῖς διὰ τῆς ἱερωσύνης εἰς τὴν μελέτην τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων τῆς ψυχῆς, ἐν οἷς ὁ δαιμόνιος τοῦ Ἀριστοτέλους νοῦς ἐζητεῖ τὰς ἀρχὰς τῆς εὐγλωττίας, ὁ Βασιλεὺς ἀνεύρισκεν ἐν αὐτοῖς, ἵνα εἰκόνησιν καὶ συγκινήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τέχνην τελειοτέραν τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν εὖς ἀπεθαύμαζε.

Πολλὰ τῶν ὀμιλιῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰμὴ πραγματεῖαι ἠθικαὶ κατὰ τῆς φιλοργυρίας, τοῦ φθόνου, τῆς ἀσωτείας, ἀλλ' ἢ εὐαγγελικῆ

τοῦ ῥήτορος χάρις περιβάλλει τὰ τετριμμένα ταῦτα θέματα διὰ καινοπρεποῦς τινος χαρακτῆρος. Ὁ μέγας Βασιλεὺς εἶναι πρὸ πάντων ὁ ἱεροκῆρυξ τῆς ἐλεημοσύνης, ὑπὲρ πάντα ἄλλον νοήσας τὸν ἐξαίρετον ἐκεῖνον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου χαρακτῆρα, τὸν συνεπαγόμενον τὴν κοινωνικὴν ἰσότητά διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Εἰς τοῦτο δὲ μάλιστα θαυμασιῶς ἠὺδοκίμησεν, εἰς τὸ νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ νὰ καταπέσῃ αὐτοὺς νὰ τείνωσι χεῖρα βοηθείας πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ ἔν ἐὺδοκίμει ὀλιγώτερον περὶ τὴν περιγραφὴν τῆς βραχυότητος τοῦ βίου, τῆς ματαιότητος τῶν ἐπιγελῶν ἀγαθῶν, τῆς μετανοίας ἣν συνεπάγονται αἱ ἀθώτεροι τοῦ κόσμου τούτου εὐχαριστήσεις, κατορθώσας καὶ μετὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ν' ἀναδειχθῆ εὐγλωττος ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τούτου θέματος τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν. Πηγὴ δὲ τῆς περὶ ταῦτα εὐγλωττίας αὐτοῦ εἶναι ἡ παλαιὰ διαθήκη, τῆς ὁποίας ἀσμένως δανείζεται τὴν ποίησιν, ποίησιν ζωγραφικωτέραν καὶ τολμηροτέραν τῆς ἑλληνικῆς· ἀλλ' εἰς τὰς ζωηρὰς τῆς ἑβραϊκῆς μούσης εἰκόνας, ἀναμιγνύει τὸ τρυφερὸν ἐκεῖνο πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα αἰσθημα καὶ τὴν ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ ἐκεῖνην μαλακότητα ἧτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς καινῆς διαθήκης κάλλος. Στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν, προτείνει χεῖρα ἐπίκουρον εἰς πᾶσαν δυστυχίαν, διότι θέλει νὰ παραμυθήσῃ ἅμα καὶ νὰ διδάξῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀκατανόητος ἰσχύς ἦν οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶχον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ κατατηκόμενος ὑπὸ τῆς ὀδύνης, δὲν ἔπαυσέ ποτε κηρύττων ἀδιακόπως καὶ περιοδεύων τοσοῦτον διακαῆς ἦτο ὁ ζῆλος τοῦ ἀνδρός. Ὅτε δ' ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ πρώτῃ ἰανουαρίου 379, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πανηγυρίζει ἔκτοτε κατ' ἔτος τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ μνήμην, ὁ λαὸς τῆς ἐπαρχίας ὀλοκλήρου συνέδραμεν εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Εἰδωλολάτραι καὶ Ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ταύτην μετὰ τῶν χριστιανῶν, διότι διετελέσεν εὐεργέτης ἀπάντων. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πλήθους συρροή, ὥστε οὐκ ὀλιγοὶ ἀπέθανον ἐκ τοῦ ὄπισμοῦ καὶ τῆς συγκλονήσεως· καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων, ὡς ἀξιωθέντες νὰ συναποθάνωσι μετὰ τοσοῦτον ἱεροῦ ἀνδρός, καὶ ὠνομάζοντο, ἕνεκα τῶν σωζομένων ἐτι ζωηρῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἀναμνήσεων, «θύματα ἐπιτάφια.» Τοιαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀθανάτου ἐπισκόπου Καισαρείας εἰκὼν, οἷα συνάγεται ἐκ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων. Ὅπως ἡ εἰκὼν αὕτη διαφέρει τῆς γελοιογραφίας δι' ἧς ἢ παρ' ἡμῖν δη-

μῶδης παράδοσις κατήντησε νὰ παραστήσῃ «τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας διδάσκαλον,» «τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας», «τὸν ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα,» ἐν ταῖς ὀχλοῖς ἐκείνοις ἄσμοσι τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε δὲν παύουσι περιεδόμενα τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὰ χωρία, εἰς τὰς κώμας καὶ εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν! Τοιοῦτος ὅμως εἶναι ὁ λαός· δὲν εἰμπορεῖ νὰ θαυμάσῃ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας εἰμὴ καταβιβάζων οὕτως εἰπεῖν αὐτοὺς μέχρι τῆς ἰδίας περιωπῆς καὶ ἀτμοσφαιρας. Ἄλλὰ μὴ φέξωμεν καὶ μὴ καταφρονήσωμεν πάλιν τὸν λαὸν τοῦτον ἀπολύτως. Τοῦλάχιστον ὁ ὄχλος αὐτὸς ἐνθυμεῖται, κατ' ἴδιον μὲν τινα τρόπον, ἐνθυμεῖται ὅμως πάντοτε, καὶ ἀποθαυμάζει, καὶ προσκυνεῖ τὸν ἐξαισιον ἐκεῖνον ἱεράρχην ὅστις εἶναι ἐν τῶν καυχημάτων τῆς πατρῆου ἱστορίας. Ὅποσοι δὲ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων κοινωνικῶν τοῦ ἔθνους τάξεων, οὐδεμίαν τοῦ ἀνδρός τηροῦσι μνήμην, ἢ τὸ πολὺ εἰς μόνην τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν γνῶσιν περιορίζονται!

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός δὲν ἐξισοῦται μὲν κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' εἶχεν ἐν τῇ φαντασίᾳ λαμπρότερον τι καὶ χαριέστερον. Ὁ πατήρ αὐτοῦ, Γρηγόριος ὡσαύτως καλούμενος, διατελέσας κατ' ἀρχὰς ὀπαδὸς τῆς τῶν Ὑψισταρίων λεγομένων αἰρέσεως, ἀπέπτυσεν ἔπειτα τὴν πλάνην ταύτην καὶ, ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ὁ δὲ νέος Γρηγόριος, φοιτήσας τὸ πρῶτον εἰς τὰς ἐν Καισαρείᾳ σχολὰς, σταλεὶς μετὰ ταῦτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τελευταῖον εἰς Ἀθήνας, διέπλευσεν, ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος, ἅπαν τὸ πέλαγος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου λιμένα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι διέτριψεν εἰς Ἀθήνας πλεῖστον τοῦ φίλου αὐτοῦ, διδάξας ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ῥητορικὴν δὲν ἐδράδυνεν ὅμως πολὺ νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτὸς ἐντευθεὶν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν παιδρᾶν ἐκείνην περὶ τὸν Πόντον ἐρημίαν τοῦ Βασιλείου ἢ ἐποιήσαμεν ἤδη μνησίαν ἀνωτέρω. Ὁ Γρηγόριος ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, ἅμα μὲν ὑπέκων εἰς τὴν προαίρεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἅμα δὲ διότι εἶχε τάξει τοῦτο εἰς τὸν Θεόν, πλέων ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας καὶ περιπεσὼν εἰς τρικυμίαν κατὰ τὸ Παρθένιον λεγόμενον πέλαγος. Ἄλλ' ἐμελλε πολλάκις μὲν ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ κόσμου, πολλάκις δὲ νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτόν, ἔχων καρδίαν ἐκ τῶν εὐχισθητῶν ἐκείνων, αἵτινες, ἰσχυρῶς συγκινοῦμεναι ὑπὸ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν

φαντάζονται ὅτι θέλουσιν εὐρεῖν ἄσυλον ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καὶ ἔπειτα, μαραινόμεναι ἐν τῇ μονήρει ταύτης σιγῇ, ὄρμῳσιν αὐθις ἐπὶ τὰς παραμυθίας δε παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ κοινωνίαν. Ταύτην δὲ τῶν διαθέσεων αὐτοῦ τὴν ἄλλως ἐρασμίαν ἀστάθειαν, αὐτὸς οὗτος κάλλιστα ἐξεκόνισε βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν ἐρημον ἀποχωρήσεως, ἐν τῇ Ἀπολαγητικῇ ἐκείνῳ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐνεκεν Λόγῳ, ὅστις συνήθως ἐπιγράφεται «περὶ Ἱερωσύνης,» διότι ἐξετάζεται ἐν αὐτῷ καὶ τί τὸ τῆς Ἱερωσύνης ἐπάγγελμα, καὶ ὅποσον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον. Ἐκεῖ λοιπὸν περιγράφει πρῶτον τί τὸ ἐξωθήσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἐρημον αἰσθημα. «Ἐπειτα μὲ τις ὑπεισῆει, λέγει, ἔρως τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἧς ἐραστής γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, ... καὶ τι καὶ προσεψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι καὶ πλείονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἦνεγκα τυραννοῦμενος, καὶ εἰς μέσους τοὺς θορύβους ὠθοῦμενος, καὶ οἶον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον, οἶον μύσαντα τὰς αἰσθησεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσεπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσελαοῦντα· καὶ τῷ Θεῷ ζῆν ὑπὲρ τὰ δρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν, ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἐσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄντα, καὶ ἀεὶ γινόμενον, φωτὶ προσελαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυρωτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα, καταλείποντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἄνω τιθέμενον.» Πολυειδῶς δὲ καὶ χαριέντως ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἔρωτα τοῦτον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀπαριθμεῖ ἔπειτα τὰ ποικίλα ἀνθρώπινα αἰσθητάματα, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ καὶ τὰ ὅποια ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ πρῶτον τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἴδῃ τοὺς φίλους καὶ ἀδελφοὺς «καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀντιτιδομένη διάθεσις.» Δεύτερον, τὴν πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα στοργήν, καὶ τρίτον τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας, τῆς καλούσης αὐτὸν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διακονίαν. Ναὶ μὲν ἐφοβεῖτο μήπως δὲν εἶναι ἄξιος τῆς μεγάλης ταύτης λειτουργίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐφοβεῖτο ὡσαύτως μήπως φανῇ ἀπειθής. «Διὰ τοῦτο, ἐπιφέρει, συγκεφαλαίων τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς ἀστασίας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ

καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἐκίμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος, καὶ μέσσοι δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ τε κατασπώντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλείστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἑμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὡσπερ βεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι τῇ δεκάκεισε μετακλιθεῖς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδροτέρου καὶ μενικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας.»

Μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Πόντου ἐπιστροφὴν, ἔχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρεσβύτερος, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν δευτέραν ἐπιστροφὴν, ὅτε ὁ μέγας Βασίλειος εἶχεν ἤδη προχειρισθῆ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ ἱεράρχης οὗτος ὑπεχρέωσε τὸν φίλον ἐκείνον νὰ ἀποδεχθῆ τὴν μικρὰν τῶν Σασιμῶν ἐπισκοπὴν, χωρίου ἀθλοῦ καὶ πτωχοῦ κειμένου εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὁ λαμπρὸς τῶν Ἀθηνῶν φοιτητῆς καὶ διδάσκαλος ὑπέλαβεν εὐλόγως ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ λησμονήσῃ τὴν γενομένην τότε αὐτῷ ἀδικίαν, καὶ εἰς τὰ ἔπη περὶ «τῶν καθ' ἑαυτὸν,» οὕτω πως πολὺ βραδύτερον ἐκτραγῶδει τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ κατ' ἐκείνους τοῦ χρόνου τύχην.

Τοιαῦτ' Ἀθῆναι, καὶ πόνοι κοινοὶ λόγων,
ὁμόστεγός τε καὶ συνθετός βίος,
Νοῦς εἷς ἐν ἀμφοῖν οὐ δύο, θαῦμ' Ἑλλάδος.

Διεσκέδασται πάντα, ἔρριπτε χαμαί.
Αὔραι φέρονσι τὰς παλαιὰς ἐλπίδας.
Ποῦ τις πλανηθῆ; θῆρες οὐ δέξεσθέ με;
καθ' οἷς τὸ πιστὸν κλείον, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Τὰ πικρὰ ταῦτα τοῦ Γρηγορίου παράπονα καὶ οἱ δεινοὶ ἔλεγχοι οὗς μετὰ τόσα ἔτη ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Βασίλειον, μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οἱ ἀγιώτεροι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐπὶ τέλους ἄνθρωποι καὶ ὅτι ἢ μεταξὺ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν φίλια δὲν ὑπῆρξε ἄμικτος καταγιγῶν. Ἀλλὰ δὲν παρέμεινε πολὺ ὁ Γρηγόριος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐτελοῦς ταύτης λειτουργίας ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατέρα ἵνα ἀνακουφίσῃ αὐτὸν περὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας Ναζιανζοῦ. Ἐδίδασκε δὲ τὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐνταυτῷ ὑπερήσπιζεν αὐτὸν κατὰ τῶν καταπιέσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, μετερχόμενος εὐγλώττως καὶ ἐναρέτως τὸ εὐγενὲς τοῦ προσητάτου τοῦ δήμου ἔργον, δι' οὗ τοσοῦτον κλέος καὶ τοσαύτην δύναμιν περιποίησεν ἑαυτῇ ἢ ἱερωσύνῃ κατὰ τοὺς πρώτους τούτους τοῦ χριστιανισμοῦ

αἰῶνας. Τῶντι' πάντες οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ δι' ὧν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον ἐξτραπελλίζοντο τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ περιεστῆλλοντο αἱ τῶν ἀρχόντων καταχρήσεις, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει. Ἡ παντοδυναμία τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐπιτρόπων αὐτοῦ, οὐδένα εἶχε τὸν ἀντιλέγοντα ἢ τὸν ἐλέγχοντα. Τότε ὕψωσε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ μεγαλοφρονέστεροι τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, πρόμαχοι γενόμενοι τῶν συμφερόντων τοῦ δήμου, δὲν ἔπαυσαν ἀπαιτοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν ἐν ὀνόματι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἐν ὀνόματι τῶν ὑπαγγελικῶν ἀρχῶν. Ὁ ἄμων τοῦ ἱεροκήρυκος διεδέχθη τὸ βῆμα τοῦ ῥήτορος ἢ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Καὶ μὲν οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου δὲν ἐζήτουν νῦν ὡς πάλαι ποτὲ οἱ τοῦ δήμου λειτουργοί, νὰ καταπέσωσι τοὺς ἰσχυροὺς οὔτε διὰ τοῦ θελητήρου τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν οὔτε διὰ τοῦ φόβου τῆς εὐθύνης ἕνεκα τῆς παραβίασεως τῶν νόμων τῆς πολιτείας. Ἀντὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης ἐπεκαλοῦντο ἤδη τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεόν· ἀντὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν, τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀμοιβάς· ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, τοὺς θεῖους· ἀντὶ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης, τὴν μέλλουσαν εἰρήνην καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὅπλα τὰ ὅποις μετεχειρίζοντο οἱ νέοι οὗτοι τῶν πολλῶν ὑπέρμαχοι, ἦσαν διάφορα τῶν ἀρχαίων, ὁ σκοπὸς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, ἢ ὑπεράσπισις τῶν ἀσθενῶν, τῶν πενήτων, τῶν ἀδικουμένων. Ἡ δ' ἐπέμβασις αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἦτις ἤθελε λογισθῆ ὀλεθρὴ σήμερον, ὅτε ἡ πολιτεία ἔχει πολλοὺς ἄλλους καὶ ποικίλους ἀμύνης τρόπους, ἀπέβαινε σωτήριος καὶ ἀπαραλίπητος εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ἡ κοινωνία ἦτο παραδεδομένη ἄοπλος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς.

Πλὴν τῆς συνηγορίας ταύτης ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις ἦτο ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας ζηλωτῆς, ἔλαβε, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας, ἐνεργὸν μετοχὴν εἰς τὴν πρὸς τὸν θριαμβεύοντα εἰς ἀρειανισμὸν πάλην. Ἀλλ' ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία ἔμελλε νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς τῶν τε ἐμφυλίων αὐτῆς ἀντιπάλων καὶ τῶν περιλειπομένων ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, διὰ τε τῆς ἀκραδάντου θελήσεως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῆς σπάθης τῶν βαρβάρων φυλῶν αἰτινες, ὡς μὴ ὤφελεν, ἐπέ-

πρωτο νὰ ἀναμίξωσι τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη εἰς τὴν λύσιν ζητήματος τοῦ ὁποίου ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι. Τὰ προανακρούσματα τῶν νέων τούτων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν αἰτινες εἶχον παύσει ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπὶ ἄλλην περίπου ἑκατονταετηρίδα (σελ. 460), συνέδησαν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος ζωῆς. Οἱ Οὐννοι, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν περάτων τῆς Ἀσίας, ἤλαυνον ἤδη ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, πρόδρομον ἔχοντες τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνεον ἡ ἄγρια αὐτῶν ὄψις καὶ ἡ ὠρότης τῶν ἔξεων. Μία δὲ τῶν Γότθων μοῖρα οἱ καλούμεναι Οὐτίσιγοτθοί, οἱ πρὸ καιροῦ ἐγκατεστημένοι παρὰ τὰς βορείους τοῦ Ἰστρου ὄχθας, μὴ ἐλπίζοντες ν' ἀνθέξωσι εἰς τὸν χειμαρρὸν ἐκεῖνον, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν νὰ περάσωσι τὸν ποταμὸν καὶ νὰ κατοικήσωσι ὅπουδήποτε τοῦ κράτους ἠθέλει ἐπιτρέψει αὐτοῖς. Μετὰ πολλοὺς δισταγμούς, ἐγένοντο δεκτοί, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλουσι παραδώσει ὡς ὀμήρους ἰκανὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ ἀποθέσει τὸ ὄπλα ἅμα πατήσωσι τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδαφος. Οἱ Γότθοι ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ὄρους τούτους καὶ ἤρχισαν τῷ 376 διαπεραιούμενοι εἰς πλῆθος μέγα, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς χρονολόγους, συνεποσοῦντο εἰς διασκοσίας χιλιάδας μαχητῶν. Κατὰ δυστυχίαν, οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιτήρησιν τῆς μεταναστεύσεως ταύτης παρέβησαν ἐκ πλεονεξίας τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβον, ἐπιτρέψαντες ἐπὶ χρήμασιν εἰς τοὺς πλείστους τῶν βαρβάρων νὰ διατηρήσωσι τὰ ὄπλα καὶ ἐν ταυτῷ ἠρέθιζον αὐτοὺς πωλοῦντες αὐτοῖς εἰς ὑπερόγκους τιμὰς τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἕτεροι Γότθοι, οἱ καλούμενοι Ὀστρόγοτθοί, ἐπλησίασαν εἰς τὸν Ἰστρὸν καὶ ἐζήτησαν ὡσαύτως νὰ διαπεραιωθῶσιν. Ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε ν' ἀποποιηθῇ εἰς τούτους τὴν εἰσοδὸν ἀλλ' οὗτοι διέβησαν οὐδὲν ἦτονον τὸν ποταμὸν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν μέσῃ τῇ Θράκῃ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, συμβάσης ῥήξεως μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γότθων, ἐπανέστησαν δημοθυμῶδον ἅπαντες οὗτοι οἱ μετανάσταί. Ὁ Οὐάλης ἐκπέμψας κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων δύναμιν ἥτις δὲν ἴσχυσε νὰ κατατροπώσῃ αὐτούς, ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Θράκην συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς λεγεῶνας τῆς ἀνατολῆς· ἀλλὰ συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης περὶ Ἀδριανούπολιν, τῇ 9 αὐγούστου τοῦ 378, κατετροπώθη μὲν ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός, ἔπεσον δὲ ὅ,τε βασιλεὺς καὶ οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτὸν στρατηγῶν. Οἱ Γότθοι προήλασαν ἤδη ἀκωλύτως μέχρι Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπὸ ταύτης μὲν ἀπεκρούσθη-

σαν, ἀλλὰ κατεπλημύρησαν, ἐκτὸς τῆς Θράκης, τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὴν Θεσσαλίαν λεηλατοῦντες τὴν χώραν, φονεύοντες τοὺς κατοίκους καὶ καταστρέφοντες τὰς πόλεις ὅσαι δὲν ἦσαν δι' ὀχυρωμάτων ἀποκρώντως ἠσφαλισμένοι, μετὰ τοσοῦτη πλείονος μανίας ὅση οἱ παῖδες τοὺς ὁποίους εἶχον δώσει ὡς ὀμήρους καὶ οἵτινες εἶχον μεταδιδασθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐσφάγησαν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ αὐτόθι, διότι ἀναφανδὸν ἐπέχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τῶν πατέρων καὶ ἐκήρυττον ὅτι θέλουσι ἀπέλθει εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα συμπράξωσι μετ' αὐτῶν. Τὸ κράτος περιήλθε οὕτω εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁ κυβερνῶν τὴν Δύσιν Οὐαλεντινιανὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ καιροῦ, τῷ 375. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος σεισμὸς μέγας, κλονίσας τὴν Κρήτην, ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἅπασαν τὴν ὀρειὸν Ἑλλάδα, ἐξαιρέσει μόνης τῆς Ἀττικῆς, ἀνέτρεψε τὰς πλείστας τῶν ἐτι σωζομένων πόλεων, ὥστε, ἂν οἱ Γότθοι ἠθέλον, ἠδύναντο νὰ προβῶσιν εἰς τὰς χώρας ταύτας, οὐδεμίαν σπουδαίαν ἔχοντες ν' ἀπαντήσωσιν ἀντίστασιν. Ὁ διαδεξάμενος ἐν τῇ Δύσει τὸν Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς αὐτοῦ Γρατιανὸς, ὅστις εἶχε προσλάβει συνάρχοντα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Οὐαλεντινιανὸν Β', δὲν ἐστέρευτο μὲν προτερημάτων ἰκανῶν, ἀλλὰ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἅπαντος τοῦ κράτους τὴν ἄμυναν. Ὅθεν παρέχων νέον δείγμα τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ἐπέτρεψε, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 379, τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν εἰς τὸν Θεοδόσιον ἐκεῖνον ὅστις ἐμελλε νὰ ἐπονομασθῇ μέγας.

Ὁ Θεοδόσιος ἦτο υἱὸς ὀμωνύμου στρατηγοῦ διαπρέφαντος ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ, ἀλλ' ἔπειτα συκοφαντηθέντος καὶ θανατωθέντος ἀδικως. Μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ πατρὸς τελευτήν, ὁ νέος Θεοδόσιος, ὅστις εἶχε δώσει δείγματα ὡσαύτως ἀξιολόγων στρατηγικῶν προτερημάτων, ἀπῆλθεν εἰς Ἰδηρίαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ διέτριβεν ἐκεῖ ἰδιωτεύων ὅτε ὁ Γρατιανὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν, ἄγοντα τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος, εἰς τὸ ὑπατον τοῦ συνάρχοντος ἀξίωμα, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἰδίως, ἐκτὸς τῆς μερίδος ἣν εἶχεν ὁ Οὐάλης, καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, διότι ἐν αὐτῇ μάλιστα προέκειτο νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ Γότθοι. Ἡ ἐκλογή ἐκ πρώτης ἀφρηρίας ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος, ἰδίως κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Γρατιανὸς ἀνηγόρευσε συνάρχοντα ἄνδρα ὅστις εἶχε δικαίως ἀφορμὰς μνησικακίας κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὐαλεντινιανοῦ· τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν προῖοντος τοῦ χρόνου ἐπόσον ἐν γένει ἦτο εὐστοχος.

Πρὸ πάντων ὁ Θεοδόσιος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἀφηνιάσαντας Γότθους, καὶ καθυπέταξεν αὐτοὺς ἐντὸς ἐνιαυτῶν τεσσάρων, δι' ἐπιτηδεῖας μᾶλλον πολιτικῆς ἢ διὰ νίκης τινὸς λαμπρᾶς διότι ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνευσαν οἱ Γότθοι δὲν ἐπέθετο, ὡς φαίνεται, νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐξασφαλίζων μὲν ὅσον ἔνεστι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξασκῶν δὲ τοὺς στρατιώτας περὶ μικρὰς συμπλοκάς δασάκις ἢ το βέβατος περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀποφεύγων δὲ πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, καὶ διαιρῶν καὶ περιποιούμενος τοὺς πολεμίους, κατέπεισε τελευταῖον αὐτοῦ νὰ εἰρηνεύσῃσι. Συνετέλεσε δὲ πολὺ εἰς τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ περιφανοῦς τῶν Γότθων ἡγεμόνος Φριτιγέρου, τοῦ ὁποῦ ἐκλιπόντος, αἱ διάφοροι αὐτῶν φυλαὶ, ἕνεκα τῶν ἀμοιβαίων ἀντιζηλιῶν, οὐδένα ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ κοινὸν ἄρχοντα. Ἐδιχονόησαν ὡς αὐτως οἱ Γότθοι καὶ πρὸς τὰ Σκυθικὰ φύλα, τοὺς Οὐίνους, τοὺς Ἀλανοὺς, ὧν μοῖραί τινες εἶχον προηγουμένως συμπράξει μετ' αὐτῶν, ὥστε ὁ Θεοδόσιος, ὠφελούμενος ἀφ' ἑλῶν τούτων τῶν διενέξεων καὶ διαιρέσεων, προσέλαβεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πολλοὺς τῶν δυσηρεστημένων ἡγεμόνων καὶ περιποιηθεὶς αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου κατέπεισεν ἅπαντας, ὅτι, ὑπηρετοῦντες τον βασιλέα, θέλουσιν ἀπολαύσει πολὺ πλεονα πλοῦτον καὶ πολὺ πλειότερὰ τοῦ βίου ἀγαθὰ ἢ λεηλατοῦντες ἐπαρχίαις ἐρημωθεῖσας. Ἐρχισαν λοιπὸν οἱ διάφοροι τῶν Γότθων ἡγεμόνες νὰ συνομολογῶσιν ἰδίᾳ ἕκαστος πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκην εἰρήνης καὶ ὑποταγῆς, ἢ δὲ τελευταῖα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγένετο τῇ 3 ὀκτωβρίου 382, ἐξ ἑτῆ ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον οἱ Γότθοι διέβησαν τὸν Ἰστρον. Δυνάμει τῶν συμβάσεων τούτων, οἱ μὲν Οὐρσίγοτθοι ἔλαβον εἰς κατοικίαν διάφορα τμήματα τῆς Θράκης, οἱ δὲ Ὀστρογότθοι διάφορα τμήματα τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας. Ἄλλ' ἐὰν κατὰ τοῦτο ὁ Θεοδόσιος προσήνεγκεν ἀξιόλογον εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίαν, ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν διὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων δὲν ἀπέβη κατὰ δυστυχίαν πλήρης, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οἱ Γότθοι ἐγκατασταθέντες ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, δὲν ἀπέτελεσαν μὲν κράτος αὐθύπαρκτον, ἀλλὰ διέσωσαν πλειστην ἀνεξαρτησίαν. Βασιλέα μὲν κοινὸν δὲν εἶχον οἱ δὲ κατὰ φυλὰς κληρονομικαὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠνεμάζοντο ἀπλῶς Κριταὶ, πράγματι ὅμως ἢ ἐξουσία αὐτῶν παρέμεινεν ὁποῖα ἦτο πρότερον, δηλαδὴ ἐξηκολούθουν ὄντες στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ πρόεδροι τῶν συνελεύσεων τοῦ

δήμου, κρίνοντες καὶ διοικοῦντες τὴν ἑαυτῶν φυλὴν. Οἱ Γότθοι λοιπὸν ἀνεγνώριζον μὲν κατὰ τύπον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἀλλὰ δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς φορολογικοὺς νόμους, οὐδὲ εἰς τοὺς ἀρχοντας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἦσαν ὑπήκοοι, ἀλλὰ μᾶλλον σύμμαχοι, ὅπως καὶ ἐλέγοντο, ἦτοι «φοιδεράτοι» κατὰ τὸν λατινικὸν ὄρον τὸν ὁποῖον ἀπαράλλακτον βραδύτερον παρεδέχθη ἢ ἐπίσημος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ γλῶσσα ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἦσαν ἀπλῶς σύμμαχοι, ὥστε ὑπεχρέωθησαν μὲν νὰ δίδωσιν εἰς τὸν Θεοδόσιον τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχιμῶν, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα εἶχεν ἰδίους ἀρχοντας ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους καὶ οὐδαμῶς συνεχέετο μετὰ τοῦ ἄλλου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ἐν εἰς ταῦτα περιωρίζοντο οἱ Γότθοι, ἤθελον μὲν εἶναι πάντοτε ἐπικίνδουνοι, διότι, αὐτοκέφαλοι ὄντες καὶ ἴδιον ἔχοντες στρατὸν, ἠδύναντο πάντοτε νὰ παραβῶσι τὰ συντεθειμένα καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι νέας ἐπιδρομάς. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἦσαν ἔθνος ἀνεκάθευ γεωργικὸν καὶ ἐπεδότησαν αὐθις εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας, καὶ περιήλθον εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἐπιμιξίαν, ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσι μετ' αὐτῶν, πρόξενοι γινόμενοι ὀφελήματος εἰς τὸ κράτος διὰ τῆς εἰς αὐτὸ προσθήκης νέας καὶ εὐρώστου ἀνθρώπων γενεᾶς. Ἄλλ' οἱ Γότθοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβον καὶ ἄλλην ἐν τῷ κράτει τάξιν. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἰξιώματα, τοῦ τε στρατοῦ, καὶ τῆς διοικήσεως, καὶ τῆς αὐλῆς· ἐνεσθῆν δὲ οὐ μόνον ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδουνοι ἀπέβησαν διότι κατήνησαν, αὐτοὶ οἱ ξένοι, οἱ ἔχοντες ἴδια συμφέροντα καὶ ὄλως ἀλλότρια τῶν τοῦ κράτους συμφερόντων, νὰ λάδωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τινα χρόνον ἅπαντας τοῦ κράτους τούτου τοὺς πόρους· ἀλλὰ καὶ ἤρχισαν νοθεύοντες τὰ ἐν αὐτῷ σωζόμενα στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, παρεκτὸς τῶν Γότθων καὶ ἄλλοι ποικίλοι θάρβυροι ἔλαβον βραδύτερον ὁμίαν ἢ παραπλήσιον ἐν τῷ κράτει τάξιν· αὕτη δὲ ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἀνάμιξις εἰς ἀπάσας τὰς κυριωτέρας αἰτίας ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν θαυμασταὴν ἐκείνην τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλοίωσιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν διεκωλύθη μὲν οὐτως νὰ πράξῃ πολλὰ καὶ μεγάλα, προσέλαβεν ὅμως ἀσχημίας αἰτινες, μεγαλοποιηθεῖσαι ὑπὸ τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τοσαύτην κατ' αὐτοῦ προεκάλεσαν χλεύην.

Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐφανεύθη ἐν τῇ Δύσει ὁ Γρατιανός. Ὁ νέος οὗτος εἶχε διαπρέψει ἐπὶ πολλαῖς ἀρεταῖς καὶ ἰδίως ἐπὶ τῇ ἀπαραιτήτῃ τότε μάλιστα πολεμικῆ δεξιότητι. Ἀπὸ τινος ἑμῶς χρόνου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀποβίβῃ τὴν κοινὴν εὐνοίαν τὸ μέν, διότι πρῶτος αὐτὸς τῶν βασιλέων ἀπέθετο τὸ τοῦ ἐθνικῶ ἀρχιερέως ἀξίωμα, διὸ δυσηρέστησε τοὺς πολυαριθμούς εἰσέτι ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις εἰδωλολάτραις· τὸ δὲ, διότι προσέλαβεν ἱκανοὺς μισθοφόρους Ἀλανοὺς, προσβάλων οὕτω τὴν φιλοτιμίαν τῶν Φράγκων οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἀπετέλουν τὸ ἄριστον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μέρος. Ἐντεῦθεν ἰωφελούμενος ὁ συγκλητικὸς Μάξιμος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐγκαταλεφθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεῶνων ἐφανεύθη εἰς Λούγδουον τῆς Γαλατίας, τῇ 25 αὐγούστου τοῦ 383. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς Β΄ ἕρτις, παῖς ἑξ ὧν, ἤρχε τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Μάξιμον ὡς συνάρχοντα ἐν ταῖς δυτικωτέραις τοῦ κράτους χώραις, ὁ δὲ Θεοδόσιος δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου, ἀπητχολημένος ὧν ὑπὸ τε νέας τινὸς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀτρογόθων, οὗς κατετρόπωσε, καὶ ὑπὸ ἄλλων ποικίλων καὶ σπουδαιστάτων ἐσωτερικῶν περισπασμῶν.

Τρόντι, πρὶν εἶτι κατευνασθῆναι ὁ ἀπὸ τῶν Γότθων σάλος, ὁ Θεοδόσιος ἐπεχείρησε νὰ καταπαύσῃ ὀριστικῶς τὴν μεγάλην ἔριν ἣτις, ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἐτάραττε τὰς συνειδήσεις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανῶν, καὶ διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος κατὰ μῆνα φεβρουάριον τοῦ 380, καθιέρωσε τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας, ἀποφηνάμενος, ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπῆκοι ὀφείλουσι τοῦ λοιποῦ νὰ τηρῶσιν ἀκριδῶς τὸ δόγμα τὸ πρεσβευόμενον ὑπὸ τε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Λαμάσου καὶ ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Διὰ τοῦ αὐτοῦ διατάγματος ἐπέτρεπεν εἰς μόνους τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ δόγματος τούτου νὰ ἐπονομάζωνται καθολικοὶ χριστιανοί, προσεπαγόμενος ἐπὶ λέξεως τάδε. «Καὶ ἐπειδὴ κρίνομεν ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ εἶναι τυφλοὶ καὶ μωροί, στιγμηκρίζομεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μισαροῦ ὀνόματος τῶν αἵρετικῶν καὶ ἀπαγορεύομεν εἰς τὰς τυνηλεύσεις αὐτῶν νὰ σφετερίζωνται τὸ σεβαστὸν τῆς ἐκκλησίας ὄνομα. Πικρετὸς δὲ τῆς θείας δίκης, οἱ τειοῦτοι ἔχουσι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς αὐστηρὰς τιμωρίας τὰς ὁποίας ἢ ἀρχὴ ἡμῶν, ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας καθοδηγουμένη, θέλει κρίνει

εὐλογον νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοῖς.» Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τούτου, ὁ Θεοδόσιος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ βασιλευσῶν τῶν πόλεων. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀρειανισμὸς εἶχε καταντήσῃ παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀφαιρέσει ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας, παραδοὺς αὐτὰς εἰς τοὺς ἀρειανοὺς καὶ ἐπραξε τοῦτο διὰ δεινοτάτων βιαιοπραγιῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐν τούτοις, εἰ καὶ μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ τελῶσι δημοσίᾳ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ζῆτες ἑμῶς πολυάριθμοι, ἐσκέφθησαν, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, νὰ προχειρήσωσιν ἀρχιερέα ἄνδρα περιφανῆ, εὐγλωττον καὶ ἐν γένει ἐπιτήδειον διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς εὐλαθείας αὐτοῦ νὰ ἀνταγωνισθῇ γενναίως κατὰ τῆς ἀκμαζούσης ἐτι ἑτεροδοξίας. Ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἐκάλεσαν τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἕρτις προθύμως προσελθὼν, ἤρχισε νὰ τελῇ τὰ τῆς θείας λατρείας καὶ νὰ διδάσκῃ λαμπρῶς περὶ Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἐντὸς μικροῦ τινος παρεκκλησίου κλυομένου τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ ἀναστάσει τοῦ καταδικωμένου δόγματος. Μετ' οὗ πολὺ ἢ εὐγλωττία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ εἴλκυσαν εἰς τὸ ναῖδιον τοῦτο ἄπειρον λαοὺ πλῆθος, πρὸς μέγα τῶν ἀρειανῶν σκάνδαλον, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διώξωσι τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς πρωτεύουσας. Ἀλλὰ τὸ προμνημονευθὲν διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου ἐματαίωσεν ἀπάσας ἐκεῖνας τὰς προσπάθειας, διότι ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν ἀμέσως τὸν ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Δημόφιλον, ἐνεχείρισε τὸν θρόνον εἰς τὸν Γρηγόριον καὶ διὰ στρατιωτικῆς παρατάξεως, ἐγκαθίδρυσεν αὐτόν, εἰ καὶ ἄκοντα, εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως. Ἀξιωματικῶς δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἡμέρα θριάμβου διὰ τοὺς μέν, ἀρῶν καὶ τρόμου διὰ τοὺς δὲ· καθ' ἣν ὁ Θεοδόσιος, περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, καθωδήγησε τὸν μακάριον ἄνδρα εἰς τὸν πρωτεύοντα ναὸν τὸν ὁποῖον μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κατεῖχον οἱ ἀρειανοί. Ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καθιερωθεῖσα τὸ πρῶτον ἀνεξίτητος εἶχεν ἀρχίσει ἐτι ζῶντος αὐτοῦ νὰ παραβιάζεται· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἔλας ἐξέλιπεν ἕνεκα τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα διήγειρεν ἢ μεταξὺ τῶν δύο δογμάτων πάλη· οἱ ἀρειανοὶ ἐπασχον ἤδη ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων, ὅτι ἄλλοτε κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἔδρασαν· ἢ δὲ πράξις ἐκείνη τοῦ Θεοδοσίου, ἣτις κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁμοίαζεν ἐκπόρθησίν τινα καὶ ἄλωσιν,

ἐθεωρήθη ὑφ' ἑλων τῶν πιστῶν ὡς ὁ κάλλιστος καὶ ἀγιώτατος τῶν θριαμβῶν.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν κατεγράθη τὴν νίκην ταύτην καὶ τὴν ἰσχυράν τοῦ Θεοδοσίου προστασίαν, ἀλλ' ἀναδειχθεὶς πρῶτος πρὸς τοὺς ἀρειανούς ἠγωνίσθη νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς διὰ πειθοῦς, οὐχὶ διὰ βίας. Πλὴν τοῦτου, διατηρῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπικρατοῦσης πολυτελείας τὴν πενίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, δὲν ἐζήτει νὰ τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰμὴ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας. Διὰ τοῦ τοιοῦτου ὁμοῦ πολιτεύματος δυσηρέστησε τοὺς τε αὐλικούς, τῶν ὁποίων περιεφρόνει τὴν κενοδοξίαν καὶ δὲν συνεχῶρει εὐχερῶς τὰ πταίσματα, τοὺς τε ψευδοζηλωτὰς τῆς πίστεως οἵτινες ἠγανάκτουσαν κατὰ τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ. Τὴν δ' ἕνεκα τούτων δυσχέρειαν τοῦ Γρηγορίου ἠδύσησεν, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ, ἢ δευτέρα οἰκουμένη ὁδοῦ, ἢ συνεχάλασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Θεοδόσιος τῷ 381 ἵνα ἐξωθήσῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὰς αἰρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἀρειανικῶν χρόνων ἀναφύσσας, κανονίσῃ δὲ τὰς διαφορούς ἐριδας ὅσαι προήλθον εἰς μέσον περὶ τῆς νομίμου κατοχῆς τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων καὶ ἐν γένει πανηγυριστῶν τὴν ἀνθρώπων τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ σύνοδος αὕτη συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ τῆς προσθήκης τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὄρου. Πλὴν τοῦτου δὲ κατ' ἀρχὰς ἀνεγνώρισεν καὶ ἐπεκύρωσε τὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νιζιανζηνοῦ ἐκλογὴν εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεινὴ παρήχθη ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ἀντιπολιτεύσεις κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖον ἤλεγχον ὅτι δὲν καταδιώκει αὐστηρῶς τοὺς ἀρχαίους τοῦ ἡδῆ θριαμβεύοντος θρησκευματος πολεμίους, χαρακτηρίζοντες τὴν ἐπιεικείαν αὐτοῦ ὡς ἀδιαφορίαν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Νιζιανζηνὸς δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ν' ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτην δεινὴν καταπίδη. Ὁ Γρηγόριος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἔχουσι μὲν τὴν φιλοτιμίαν ἢ, ἂν θέλετε, τὴν φιλοδοξίαν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν πεποιθῆσων αὐτῶν καὶ νὰ δρέψωσι τὸ ἀπὸ τούτου κλέος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀγαπῶσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ πνεύματος· ἐστερεῖτο τῆς ἀδαμάστου καρτερίας καὶ τῆς ἀκορέστου φιλαρχίας ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ἀσχολούμενον ἄνδρα, ἵνα πλησίστιος διαπλεύσῃ τοὺς ἀγρίους χειμῶνας καὶ

τὰς φοβεράς θυέλλας ἐντὸς τῶν ὁποίων κλυδωνίζεται συνήθως ἡ τύχη αὐτοῦ. Δὲν εἶχε τὴν ἐνεργὸν τοῦ Ἀθανασίου θέλησιν, οὔτε τοῦ Βασιλείου τὴν παθητικὴν εὐστάθειαν· καὶ ἅμω ἰδὼν τὴν ἐν τῇ συνόδῳ ἕνεκα αὐτοῦ προκύψασαν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν, παρελθὼν εἰς μέσον ἔδωκεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. «Ἄνδρες συμποίμενες τῆς ἱεράς ποιμένης Χριστοῦ, εἶπεν, αἰσχρὸν μὲν εἶη καὶ παντελῶς οὐχ' ὁμῶν, εἰ τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἤρασθε· πῶς δ' ἂν ὁμοιοῦν ἐτέροις πείσητε, αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἄλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς τριάδος αὐτῆς, καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δὲ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἷτιος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου· βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πκύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλυδὼν τῶν ταραχῶν· αἰρούμαι παθεῖν ὅ, τι ἂν βούλεσθε, καὶ περ ἀθῶος ὢν, τῆς ὑμῶν ἕνεκεν ὁμοιοῦσας· θρόνου ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε· μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζηχαρίας φησίν, ἀγαπήσατε. Ἐρωσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες μὴ ἀπολήξητε». Ἐδῶκε δ' ἐν ταύτῃ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὁσηδὴποτε δὲ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρὸς ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔδεν ἠδυνήθη νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἐλαφρῶν τινα ἀπορίαν καὶ θλίψιν ἕνεκα τῆς ταχύτητος μεθ' ἣς ἐγένετο δεκτὴ ἡ παραίτησις ἐκείνη. Τότε δὲν ἐδίστασε πλέον· καὶ συγκαλέσας τὸν λαὸν καὶ ἄψαν τῶν ἀρχιερέων τὴν σύνοδον ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ, ἀνήγγειλε δημοσίᾳ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑποχώρησιν διὰ τελευταίου λόγου, ὅστις ἐπιγράφεται «Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν.»

Τὸ θέμα ἦτο μέγα, διότι ἐμελλε νὰ συγκινήσῃ ἀπαντα τὰ τότε ἀκμάζοντα πάθη καὶ συμφέροντα, οὐδέποτε δὲ ἦ τοῦ ῥήτορος δεινότης ἀπέθη λαμπροτέρα, οὐδὲ εἰς τηλικούτον προήλθεν ὕψος. Ἀφελῶς ἀπολογηθεὶς ὑπὲρ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν δοκιμασιῶν, ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἀγώνων, χαρακτηρίζει ἔπειτα ἐντόνως τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν βραδιουργίαν τῶν ἐπισκόπων ἢ παραβάλλει πρὸς τὰς πονηρὰς τοῦ ἱεροδρόμου ἀμίλλας· καὶ ἡδῆ ἐπέρχεται ἐπὶ τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ ἔλεγχον, ὅτι δὲν ἀνδείχθη ἀνελεῖται πρὸς τοὺς καταβληθέντας τῆς πίστεως πολεμίους. Μετὰ κατηγοροῦσι, λέγει, ὅτι προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας ἐν καιροῖς καθ' οὓς ἦ

θηρσεία ἀπέβη παντοδύναμος διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας, ἐν καιροῖς, καθ' οὓς διὰ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τροπῆς ἡδυνάμεθα νὰ ἐκδικηθῶμεν, οὐδὲν ἔπραξα κατ' ἐκείνων παρ' ὧν ἄλλοτε τοσαύτας ἐπάθομεν ὕβρεις. Καὶ πῶς, ἀναγκάζουσι, κατέστημεν νῦν ἰσχυροὶ καὶ οἱ διώκται ἡμῶν σώζονται! Ναί, βεβαίως, ἀποκρίνομαι· διότι δι' ἐμὲ ἀποχρώσα εἶναι ἢ ἐκδικησις εἶτι ἡδυνάμην νὰ ἐκδικηθῶ. Καὶ μέμφεται τότε εὐγλώττως τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἷντες ἀκριδέστατοι καὶ προθυμότατοι ὄντες εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωσι κακὸν ἀντι κακοῦ, νομίζουσιν εἶτι ἢ σωτηρία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῷ τρόμῳ τῶν ὁποίων δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Ἀποκρίνεται ὡσαύτως εἰς τὴν μομφὴν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ εἶτι οὔτε τράπεζαν πολυτελεῆ ἔχει, οὔτε συνοδίαν πολυἀριθμον· δὲν ἤξευρον, λέγει, εἶτι ἔργον ἡμῶν ἦτο νὰ ἐρίζωμεν ἐπὶ πλοῦτι καὶ μεγαλοπρεπεῖα πρὸς τοὺς ὑπάτους καὶ πρὸς τοὺς στρατηγούς. Ἐὰν ἡμῶν κατὰ τοῦτο, συγχωρήσατέ με· προχειρίσατε ἐπίσκοπον ἕτερον ἀρεστὸν τῷ ὄχλῳ, ἐμοὶ δὲ ἐπιτρέψατε ν' ἀπέλθω εἰς τὸν ἡσύχιον καὶ ἐρημικὸν τῶν ἀγρῶν βίον. Τότε καταστρέφων τὸν λόγον ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἀποχαιρετίζει πᾶν εἶτι ἡγάπησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει καὶ πᾶν εἶτι ἐμελλε νὰ ἐγκαταλείπῃ.

«Χαίροις, ἀνέκραξεν, Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας, εἶτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρεῖον, ἢ Σηλῶμ, ἐν τῇ πρώτῳ τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἐτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην. Σὺ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἢ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ λόγου λαβών, ὃν Ἰεβοὺς πρότερον ὄντα, Ἰερουσαλήμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδεσμοὶ τινες, καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκείουμενοι, οὓς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἢ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρειτε Ἀπόστολοι, ἢ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως. Χαίρει μοι ὁ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοὶ καὶ χρόνῳ τετιμημένων, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱεράν τράπεζαν λειτουργικὸν θεοῦ. Χαίρειτε Ναζωραίων χοροσταταί, ψαλμωδῶν ἀρμονίαι, στάσεις πάννουχοι, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρειτε οἰκοὶ φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς

ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρειτε τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λαυθάνουσαι, καὶ ἢ βιαζομένη κιγκλῖς αὕτη τοῖς ἑπιζομένοις. Χαίρειτε ὁ βασιλεὺς καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν καὶ βασιλεὺς πιστὸν οὐκ οἶδα, Θεὸς καὶ τὸ πλεῖον ἄπιστον· κροτήσατε χεῖρας, ὀξὺ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν· σεσίγηκεν ὑμῖν ἢ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος. Χαίρει ὁ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μικροτέρους ἡμᾶς ἢ διάζευξες)· πρόσπιτε τῇ ἀληθείᾳ, μετασκευάζεσθε ὀψὲ γούν, τιμῆσατε Θεόν, πλεον τῆς συνηθείας· οὐχ ἢ μετὰθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἢ τοῦ κακοῦ τήρησις, τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις ἀνατολή καὶ δύσις ὑπὲρ ὧν καὶ ὑπ' ὧν πολεμούμεθα, μάρτυς ὁ εἰρηνεύσων ἡμᾶς, ἂν ὀλίγοι μιμήτωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν. Ἐπὶ πᾶσι τε καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι. Χαίρειτε ἄγγελοι, τῆς δε τῆς ἐκκλησίας ἔφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἶπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα· Χαίρει μοι ὁ Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα, καὶ καλλώπισμα καὶ σφύζοιο ταῖς δε καὶ σφύζοιο τοὺς δε, τὸν ἐμὸν λαόν· ἐμὸς γὰρ κἂν ἄλλως οἰκονομώμεθα· καὶ ἀγγελοῖό μοι διὰ παντὸς ὑψουμένη καὶ αὐξουμένη, καὶ λόγῳ καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μου τὴν παρακαταθήκην, μέμνησθέ μοι τῶν λιθασμῶν· ἢ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.»

Καὶ τούτους εἰπὼν τοὺς λόγους, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατανύξιν ἀκαταμάχητον κατέστησαν τὸ σχῆμα, ἢ φωινή, αἱ περιστάσεις, αὐτὸ τὸ ἀκροατήριον τοῦ ῥήτορος, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος, ἀδιαλείπτως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ φθόνου τὸν ὁποῖον ἢ ἀρετὴ καὶ ἢ ὑπεροχὴ οὐδέποτε ἀφοπλίζουσι. Ἀπῆλθε δὲ πρῶτον μὲν εἰς Καισάρειαν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁποίας ἐξεφώγησεν, εἰς μνήμην τοῦ πρὸ μηνῶν τινῶν αὐτόθι ἀποθανόντος Βασιλείου, λόγον ἐπιτάφιον θαυμαστόν. Μεθ' ὃ τεθλιμμένος ὁλος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ κώμην, τὴν Ἀριανζόν, ὅπου διήγαγεν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μικρὰν τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συνόδων, ἀσχολούμενος περὶ τε τὴν καλλιέργειαν μικροῦ κήπου καὶ περὶ τὴν ποιήσιν ἐκείνῃν ἧτις ἐκ πρώτης νεότητος δὲν ἐπαυσεν ἀναδύζουσα ἐκ τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ καρδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανε τῷ 389, τὴν δὲ ἱεράν αὐτοῦ μνήμην ἐορτάζει ἢ ἐκκλησία ἡμῶν δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ 25 Ἰανουαρίου καὶ τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἣν καὶ ἢ ἐορτὴ τῶν λοιπῶν δύο με-

γάλων ἱεραρχῶν, Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, συμπανηγυρίζεται.

Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ καταλύσωμεν τὸν περὶ τοῦ θεοῦ τοῦ πατρὸς λόγον, σπεύδοντες ἐπὶ τὴν ἐξιτόρησιν τῶν γενικωτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης γεγονότων. Ἄλλ' ὁ Γρηγόριος εἶναι εἰς τῶν εὐγενεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηρήρων· τσαῦτα δ' ἔχομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε νὰ διεξέλθωμεν ἀλλόκοτα πρόσωπα καὶ πράγματα, ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν θέλει δεδαίως κατακρίνει ἡμᾶς, ἐὰν παραμείνωμεν πλείοτερον τι περὶ αὐτὸν διατριβόντες.

Πλὴν τῶν λόγων περὶ ὧν ἐγένετο ἱκανὴ ἀνωτέρω μνηεῖα, ὁ Γρηγόριος ἐπεχείρησε νὰ μιμηθῇ τοὺς διαφοροὺς τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως τύπους, γράφας ἔπη πολλά, ἐν οἷς ἐλευθέρως ἐξέχεε τοὺς θυροῦς καὶ τὰς θλίψεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔπη ταῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς *θρησκευτικαὶ μελέται*, ἐξ ἀναλογίας τῶν *ποιητικῶν μελετῶν* τοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀκμάσαντος Γάλλου ποιητοῦ Λαμαρτίνου· διότι τῶντι μεγάλη μὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν δύο ποιητῶν καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐκάτερος ἐξῆσεν, οὐδὲν ἦτον ὁμοῦς παρετηρήθη εὐλόγως, ὅτι τὰ τοῦ Γρηγορίου ἔπη ἔχουσι πολλάκις πυράδοξον οἰκειότητα πρὸς τὰς περιπλανήσεις τῆς φαντασίας τοῦ νεωτέρου ποιητοῦ. Ἐπάρχουσι μάλιστα τινὰ τῶν ἔπων τούτων τὰ ὅποια ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα τοσοῦτον ἔμπειρος Οὐλλεμαῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκαλέσῃ προδρόμους τῶν θελκτικωτέρων στεναγμῶν τῆς μελαγχολικῆς ἡτῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μούσης, εἰ καὶ ἀποπνέοντα πίστιν εἰς τὴν νεαρὰν καὶ ἀφελῆ ἐν τῷ θυροῦ αὐτῆς. Εἰς τὰ ἔπη ταῦτα ἐπανθεῖ ἐπαφρόδιτόν τι μίγμα ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ πραγματικῶν συγκινήσεων γοητευτικὴ δὲ τις ἀντίθεσις τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως πρὸς τὴν ταραχὴν καρδίας, ἧτις, βατανιζομένη ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ζητεῖ καταφύγιον ἐν τῇ πίστει. Βεβαίως ἡ ποιήσις αὕτη εἶναι ἀλλοεῖα τῆς ὁμηρικῆς· εἶναι ὁμοῦς οὐδὲν ἦτον ἀληθῆς ὡσαύτως καὶ μεγάλῃ ποιήσις. Ἀδόκιμος ἐκρίθη ὁ Γρηγόριος ὁ Νηζιανζηνὸς ὁσάκις ἐπεχείρησε νὰ περιβάλλῃ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα διὰ τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ λ. χ. τῇ ἐπιγραφομένῃ «Χριστὸς Πάσχων» βλέπει πολλοῦ τὴν νοθρὰν τοῦ Εὐριπίδου ἀπομίμησιν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τοῦτο τὸ ποίημα τὸ ὅποιον ὁμοῦς θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν

κριτικῶν ὡς ὑποβολιμαῖον, εἰ καὶ εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ Εὐαγγελίου μεγαλεῖον, ἀπαντῶσι παθητικώτατά τινα μέρη. Ἐξαιρέτως δὲ θαυμάζεται ἡ κατανοκτικὴ σκηνὴ καθ' ἣν ἡ μήτηρ τῶν θλίψεων, προσπεσοῦσα εἰς τὸν σταυρὸν, ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῦ θνήσκοντος αὐτῆς υἱοῦ τὴν συγχώρησιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, τοῦ ἁμαρτήσαντος, λέγει, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων φόβον.

Ὁ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ λόγε,
Σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρώπου, τέκνον,
Καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

Ἄλλ' ἡ νεαρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ φαντασία ἦτο φυσικώτατον νὰ εὐδοκίμῃ μᾶλλον περὶ τοὺς καινοπρεπεῖς τύπους τῆς θεωρητικῆς ποιήσεως, περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς θλίψεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην μελαγχολίαν, τὴν παντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητάς. Τότε τῶντι παρήχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ποιήσις ἣν ἐπιζητεῖ ὁ τῶν νεωτέρων κόρος, ποιήσις μελέτης καὶ σκέψεως, ἧτις, παρεισδύουσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, περιγράφει τοὺς μυχιατάτους αὐτοῦ στοχασμοὺς καὶ τοὺς μᾶλλον ἀορίστους πόθους. Ἡ δὲ περὶ ταῦτα ποιητικὴ τοῦ Γρηγορίου φαντασία καὶ ἡ ταύτης συμπάρεδρος εὐγλωττία τοῦ ἀνδρὸς, ἀποτελοῦσι τὸν ἐντελέστερον τύπον τῆς νέας φιλολογικῆς σχολῆς, ἧτις, διαπλασθεῖσα ἀπὸ τῆς κράσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς μίξεως τοῦ ἄττικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χαρακτηήρος, συνεδύαζε τὴν χάριν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ λόγου μετὰ τῶν διαττουσῶν τῆς φαντασίας ἐκλάμψεων, τὴν ἐπιστήμην τὴν σοφιστικὴν μετὰ τῆς ἀποστολικῆς ἀφελείας, καὶ ἐνίοτε πᾶσαν τὴν ἐπιτετηδευμένην τῆς φράσεως πολυτέλειαν μετὰ τῆς εὐκρινεστέρως συγκινήσεως. Διότι οὐδαμοῦ ἔ τοιοῦτος τῆς φιλολογίας χαρακτηήρ, ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου γοητεία, ἡ ὁμοιάζουσα θρησκευτικὴν τινα μελωδίαν, διετυπώθησαν τελειότερον ἢ εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐπικῆδεια αὐτοῦ ἐγκώμια εἶναι ὅμοια· οἱ στηλιτευτικοὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ λόγοι ἐνθυμίζουσι τὰς ἀράς τῶν προφητῶν. Τὸν Γρηγόριον προσηγόρευσαν κατ' ἐξοχὴν θεολόγον· ἀλλ' ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπονομάσῃ ποιητὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ποιήσις αὕτη φέρει μὲν δεδαίως περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς στίγματά τινα τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὐρυλογίας καὶ ἀπειροκαλίας· ἀλλ' ὅμοῦς ἔχει δύο πολύτιμα προτερήματα, τὴν

φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἄπλαστον μελαγχολίαν, βραδέως ὀπρωοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη αὐτῆς ποιηκίλια· ἀλλ' ἔχει οὐδὲν ἥτιον τὴν ποικιλίαν ταύτην, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίου τινὸς φερόμενοι, παρασυρόμεθα ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τῆ ἀληθεία ρεύματος τοσοῦτων μελετῶν, αἵτινες ἐξεπηγάσαν ἀπὸ τῆς αὐτῆς καρδίας καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας· ὑποφαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ ἦτις, κατ' ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὖσα, μελαγχολεῖ ἔπειτα ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου, θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς δυστυχίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελῆ ἀπὸ τῶν ἔγκοσμίων ἀποχὴν, οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὐρίσκει εἰμὴ τὴν ἔκφρασιν τῶν θορύβων αὐτῆς. Ὅλιγοὶ ἀναμφιδόλως λαμβάνουσι τὴν ὑπομονὴν νὰ διεξέλθωσιν δλόκληρον τῶν ἐπῶν τούτων τὴν σειρὰν, συμποσομένων εἰς διςμυρίους καὶ ἔτι πλέον στίχους. Ἄλλ' ἐὰν ἐγίνετο ἐπιτηδεῖα ἐκλογὴ τῶν ἐπῶν τούτων, ὁπόσαι νέαι καὶ ποικίλαι δὲν ἤθελον προκύψει εἰς μέσον καλλοναί! Ὅποια ἐπιεικῆς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς ἐκτίμησις! Ὅπόσον θαβεῖα τῶν συγκινήσεων τῆς ψυχῆς διάγνωσις! Ὅπόσον ἔνθερμος πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσις! Εἶναι ἀληθὲς δι' ἡ καρδία αὕτη φαίνεται ἐνίοτε καταπίπτουσα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων αὐτῆς καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Σπανίως τῷ ὄντι ψυχὴ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ βαράθρου αὐτοῦ ἀναχαιτιζομένη, ἐδοκίμασε πικροτέραν θλίψιν. Ἐν δικλόγῳ τινὶ πρὸς ἐκυτόν πλήρη ἀθυμίας ἦτις θίγει μὲν τὴν ἀπελπισίαν ἀλλὰ δὲν κατακρημνίζεται εἰς αὐτήν, ὁ Γρηγόριος εἰκονίζει ἐκυτόν πλάνητα, ἀσθενῆ, ἀπατριν, μὴ ἔχοντα ποῦ νὰ ταφῆ καὶ ὡς ἐκ τῆς δυστυχίας ἀδιάφορον γενόμενον πρὸς πάντα ἐκτὸς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλπιδίαν. Ὁ φαινὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος ἥλιος φαίνεται ἐπισκοτιζόμενος· νέφος ἐπεκάλυψε τὴν λάμψιν αὐτοῦ· ἐπεκάλυψε, ναι, ἀλλὰ δὲν ἠμύρωσε. Διότι ὁ χριστιανισμὸς, δι' οὐ ἀνέδλυζεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἡ πικρὰ ἐκείνη τῆς θλίψεως κρήνη, ἐφρόντισε νὰ προλάβῃ τὴν ἀπελπισίαν δι' ἀνεξαντλήτου πρὸς τὸν πλησίον ἐπιεικείας καὶ δι' ἄκραδάντου πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως· ὥστε κατέστησε τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων μαλακωτέραν μὲν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ εὐγενεστέραν καὶ ὑψηλοτέραν· Ἀποδείξει ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον ποιητῆς μελαγχολικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῆς ῥήτωρ δεινότατος· τίς δὲ, ἀφοῦ θαυμάσῃ τοὺς

λόγους αὐτοῦ, δὲν θέλει γοητευθῆ ὑπὸ τῶν ἀπλάστων στεναγμῶν ὅσοι ἀντηχοῦσιν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἔπη αὐτοῦ;

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πραγματικοῦ βίου. Εἶδομεν πῶς ὁ Θεοδοσίος ὁ μέγας ἐξετέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ κατὰ τῶν αἵρετικῶν διάταγμα αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ ἐνηργήθησαν δι' ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως εἰς ἕλας τὰς πόλεις τῆς ἀνατολῆς ἕπου ἰδίως ἤκμαζεν ὁ ἄρειανισμὸς. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τοῖς ὀρθοδόξοις ἕλας τὰς ἐκκλησίας καὶ ἕλα τὰ ἱερὰ ἰδρύματα καὶ κτήματα, ἀλλὰ διὰ πολλῶν ἐτέρων θεσπισμάτων, ὁσημέραι αὐτηρότερος πρὸς τοὺς αἵρετικὸς δεικνύμενος, πρῶτον μὲν ἀφήρσεν ἀπὸ αὐτῶν ἅπαντα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἔπειτα ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ δικαιώματος τοῦ διαθέτειν, τελευταίον κατεδίκασεν πολλοὺς εἰς ἔξορίαν, ἐπιβαλὼν κατὰ τινῶν μάλιστα καὶ τὴν τοῦ θανάτου ποινήν. Συγχρόνως ἐξέδωκε νόμους αὐστηροῦς, δι' ὧν ἀφῆρευτο ἐκ μέσου νῦν μὲν τούτο, νῦν δ' ἐκεῖνο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θρησκευματος. Ὁ Θεοδοσίος κατήργησεν ἐν ἔτει 394, ἢ διὰ νόμου, τὸν μέγαν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, κατὰ τὴν 293 Ὀλυμπιάδα ἀφ' ἧς ἐνίκησεν ὁ Κόρριθος· καὶ ἐξέλειπεν οὕτω τότε διὰ παντὸς ἡ ἐπιφανεστάτη ἐκείνη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πανηγύρεων. Ὡς αὐτως ἐπὶ βαρυτάταις χρηματικαῖς ζημίαις καὶ ὕστερον ἐπὶ ποιῆθι θανάτου, ἀπηγορεύθησαν ἀλληλοδιαδόχως αἱ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ θυσίαι, αἱ ἱεροσκοπῆσαι, ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, ἡ εἰς τοὺς ναοὺς εἰσοδος καὶ ἐν γένει πᾶσα δημοσία καὶ ἀπόρρητος τελετὴ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Καθὼς δὲ συνήθως συνέβαινε περὶ τὰ τοιαῦτα ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων τούτων ὑπερέβαλε πολλάκις καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν δεινὴν αὐστηρότητα. Οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐξηγριωμένοι ὄχλοι, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατρείας, ἤθελον νὰ καταστρέψωσι καὶ αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων αὕτη ἐτελεῖτο. Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐνδύσωσιν ἢ ἔδλεπον ἀδιαφόρως τὴν τοιαύτην τῶν μνημείων ἐκείνων κατεδάφισιν. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἱ πλείστοι τῶν μοναχῶν συνετέλουν προθυμότατα εἰς τὸν ὄλεθρον τούτον. Εἰς μάτην διεμαρτύροντο οἱ ἔθνικοι· εἰς μάτην ὁ περιώνυμος σοφιστῆς Λιδάβιος, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ συγκινήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Θεοδοσίου, περιέγραψεν ὑπερβολικώτερον ἴσως τῆς ἀληθείας τὰ παθήματα τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, λέγων πρὸς τοὺς ἄλλοις· «οἱ δὲ μελανειμονοῦντες αὐτοὶ

... θέουσιν ἐφ' ἱερά, ξύλα φέροντες καὶ λίθους καὶ σίδηρον, οἱ δὲ, καὶ ἄνευ τούτων, χεῖρας καὶ πόδας . . . τῶν πρώτων δὲ κειμένων δρόμος ἐπὶ τὰ δεύτερα καὶ τρίτα τὰ τρόπαια τροπαίοις ἐναντία τῇ νόμῳ συνειρεται τομᾶται, μὲν οὖν κἀν ταῖς πόλεσι· τὲ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς . . . χωροῦσιν τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χεῖμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς.» Ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη καὶ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξηκολούθησε. Τότε ἀνετράπη ἐκ δάθρων ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περιφημὸς ναὸς τοῦ Σεράπιδος, πάλαι ποτὲ οἰκητήριον τῶν ἐπιστημῶν, καὶ σώζων ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινὰ τῆς ἀρχαίας σοφίας ἴχνη. Τότε κατηδαφίσθη ὁ ἐν Ἀπαμείᾳ περικαλλὴς τοῦ Διὸς ναὸς. Τότε ἠφανίσθησαν πλεῖστα ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστοτεχνήματα ἰδίως ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ· εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατ' εὐτυχίαν δὲν φαίνονται τὰ τοιαῦτα γενόμενα, ἴσως διότι οἱ ἔθνη οἱ ἦσαν ἐνταῦθα πολλοὶ ἔτι καὶ ἰσχυροὶ ὥστε οἱ τοῦ νέου δόγματος ὁπαδοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπὶ Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ πάλιν ἐν τῇ χριστιανισμῷ ἢ ὀρθοδοξίᾳ κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν ἐντευθεν φυσικώτατα προκύψαντα δεινὸν κλονισμὸν τῶν συνειδήσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων προσθέσωμεν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνὶ δρυσὶν οὐκ ἐλίγων βαρβάρων καὶ τὴν εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα πολυειδῆ αὐτῶν ἀνάμιξιν, θέλομεν ἐννοήσαι ὅτι τοσοῦτον ὀλοσχερῆς πραγμάτων ἀλλοίωσις ἦτο ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ ἐν εἰρήνῃ. Καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου συνέβησαν δύο μεγάλαι στάσεις, ἡ μὲν τῶν δῆμων Ἀντιοχείας, ἡ δὲ τῶν δῆμων Θεσσαλονίκης, ἀμφοτέραι πολυειδῶς ἀξιωμαθέντες. Εἰς Ἀντιόχειαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Συρίας, πόλιν μεγίστην καὶ λαμπροτάτην, ἐπεκράτει πολλὴ πνευμάτων ταραχὴ ἕνεκα τοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν γενομένου διωγμοῦ· ὥστε μικρὰ ἀφορμὴ ἠδύνατο ἦδη νὰ φέρῃ ἐν αὐτῇ ὀλεθρίαν ἀναστάτῳσιν. Τὴν ἀφορμὴν τούτην ἔδωκαν νέοι τινὲς φόροι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιβληθέντες· καὶ τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 387 κατεξανέστησαν οἱ ὄχλοι Ἀντιοχείας κατὰ τῶν εἰσπρακτόρων καὶ καθαιρέσαντες τοὺς ἀνδριάντας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασίλεισσης, αἰσχυρῶς περιῦδρισαν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἡ πόλις ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ ὑποταχθῇ· ἀλλ' ἐδέησε νὰ περιμεῖνῃ 24 ὅλας

ἡμέρας ἐν ἀγωνίᾳ πρὶν μάθῃ ὅποιον θέλει ἐπιβάλλει αὐτῇ τιμωρίαν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διατρίβων Θεοδοσίος. Ὁ βασιλεὺς ἦτο εἰς ὑπερβολὴν ἀξέθυμος, ὅθεν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐδείχθη ἀδυσώπητος, διατάξας νὰ θανατωθῶσι μὲν πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, νὰ δημευθῶσι δὲ αἱ περιουσίαι πολλῶν πλουσίων, νὰ παύσῃσι δὲ αἱ διανομαὶ τοῦ αἵτου εἰς τὸν δῆμον, ἢ δὲ πρωτεύουσα τῆς ἀνατολῆς, στερηθεῖσα ἀπάσας αὐτῆς τὰς προνομίας, νὰ καταδιδοσθῇ εἰς τάξιν ἀπλοῦ χωρίου. Ἄλλ' αἱ ἀρχαὶ ἐδίστασαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς δεινάς ταύτας ἀποφάσεις καὶ ἔδωκαν καιρὸν τῷ βασιλεῖ νὰ μεταβάλῃ γνώμην, δεῖςτις εὐγερωῶς μὲν παρεφέρετο, ἔτι δ' εὐχερέστερον, συνελθὼν, ἐτρέπετο πρὸς ἐπιείκειαν. Ὅθεν, μετ' οὐ πολὺ, ἐνδοῦς εἰς τὰς δεήσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ, καὶ τοῦ περικλεοῦς αὐτῆς βουλευτοῦ Ἰλαρίου, καὶ τοῦ εὐγλώττου σοφιστοῦ Λιθανίου, ἔτι δὲ εἰς τὰς παραστάσεις αὐτῶν τῶν στρατηγῶν οἵτινες εἶχον ἐπιτραπῆ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρώτης ἀποφάσεως, ἀπένευεν ὀλοσχερῆ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν χάριν. Ἡ δὲ τύχη τῆς Θεσσαλονίκης ἀπέβη οἰκτροτέρα.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα οὔτε τῶν ἀρειανῶν οὔτε τῶν ἔθνικῶν ὁ διωγμὸς ἀπέβη ἐπαισθητός· διότι οἱ μὲν ἐν Ἀσίᾳ πολυάριθμοι ἀρειανοὶ ἦσαν ἐνταῦθα ἀνέκαθεν ὀλίγοι, πρὸς δὲ τοὺς ἔθνικοὺς ἐπολιτεύετο, ὡς εἶπομεν, μετὰ φειδοῦς τινος ἢ βασιλεία. Ἀλλὰ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἕτερα δυσχερεσκείας ἀφορμὴ, ἡ τῶν Γότθων ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκαθιδρυσίς, οἵτινες ἐμῖσούντο ὑπὸ τῶν προτέρων κατοίκων καὶ ὡς ξένοι, καὶ διότι δὲν ἔπαυσαν ἐπιχειροῦντες ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τοιαῦτα δὲ πράττοντες, ἦσαν οὐδὲν ἦττον ἐπιτετραμμένοι πολλάκις τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων. Τοιαύτη λοιπὸν φρουρά, σταθμεύουσα ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 390, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως. ἦτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ, μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα πόλεων. Βοθήριχος, ὁ τῆς φρουρᾶς αὐτῆς ἀρχηγός, ἐφυλάκισεν ἡνιοχόν τινα τοῦ ἵπποδρόμου κατηγορηθέντα ἐπὶ ἐγκλήματι αἰσχυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ μία τῶν ἵπποδρομιῶν ἐκεῖνων αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὴν κυριωτάτην διασκέδασιν ὄλων τῶν μεγάλων τοῦ κράτους πόλεων, ὁ δῆμος τῶν Θεσσαλονικέων ἀπήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ ἡνιοχοῦ ὡς ἀναγκαίου εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ὁ Βοθήριχος ἀπεποιήθη τὸ ζητούμενον· ὅθεν ἐκινήθη

στάσις χαλεπή, καθ' ἣν ὅτε στρατηγὸς ἐκεῖνος καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν ἐφονεύθησαν καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατεσφύρησαν. Ὁ Θεοδοσίος ὅστις εἶχεν ἤδη τότε ἐκδικηθῆναι τὸν τοῦ Γρατιανοῦ θάνατον διὰ τῆς τοῦ Μιξιμου κατατροπώσεως, ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον, διέτριβεν ἐν Μεδιολάνῳ παρὰ Οὐαλεντινιανῶ τῆ δ' ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ γενομένην κακουργίαν. Ὅργισθεὶς δέ, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ ἀπηνῶς τὴν πόλιν, ἄνευ ἐξετάσεως καὶ δίκης. Καὶ οἱ μὲν περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι, ἰδίως ὁ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος, εἶχον σχεδὸν καταπίσει αὐτὸν νὰ μεταβάλλῃ γνώμην ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ἄλλ' ὁ μάγιστρος ἦτοι ὑπουργὸς Ρουφίνος, Γαλάτης τὸ γένος, ἀνήρ πονηρὸς, ὅστις ἔπειτα ἐγένετο καὶ ἄλλων δεινῶν συμφορῶν πρόξενος, ἀνερρίπισε τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἐκδοὺς καὶ ἐξαποστείλας τὸ φόνιον αὐτοῦ διάταγμα, μετενόησε πάλιν ὅτε πλέον δὲν ἦτο καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ κακόν. Ἄμα ἐφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην ἡ ὀλεθρία ἀπόφασις, ἐσκήρτησεν ὑπὸ ἀγαλλιάσεως ἡ βάρβαρος φρουρὰ καὶ διὰ κατοχθονίου τρόπου ἐμηχανήθη τὴν ἐκτέλεσιν. Εὐθὺς τὴν ἐπομένην ἡμέραν προσεκληθῆ ὁ λαὸς εἰς τὸν ἱππόδρομον πρὸς θέαν δῆθεν ἱπποδρομικοῦ ἀγῶνος, ἐκεῖ δὲ αἶφνης οἱ στρατιῶται, ἐπιπεσόντες ξιφῆρεις κατὰ τοῦ πλήθους ἔσφαξαν ἐν διαστήματι τριῶν ὥρων, ἄνευ διακρίσεως ἀθῶων καὶ ἐνόχων, πολιτῶν καὶ ξένων, κατὰ τινὰς μὲν ἐπτὰ χιλιάδας, κατὰ τινὰς δὲ πεντεκαίδεκα χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἡ ἀνηλεὴς αὕτη τοῦ Θεοδοσίου πράξις ἐνθυμίζει πολὺ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διαταχθεῖσάν ποτε σφαγὴν τοῦ στασιάζαντος τῆς Μιτυλήνης δήμου (σελλίς 599 τοῦ πρώτου τόμου) τοῦ ὁποῦ ἡ ἐλευσινή τύχη ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἔκτοτε, ὅτι ἡ ἀνέλεγκτος ἐξουσία, εἴτε ὑπὸ πολλῶν εἴτε ὑπὸ ἐνὸς διεξαγομένη, εἶναι ὀλεθρία πάντοτε. Ναὶ μὲν δὲν ὑπῆρχε νῦν τὸ θῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ τὴν ἐπιούσαν ἀγορεύσαντες ῥήτορες φιλόανθρωποι καὶ συνεταί, ἡγωνίσθησαν νὰ μετριάσωσι καὶ ἐμετρίασαν κατὰ τὴν προηγουμένη ἀποφάσεως τοὺς σκληροτάτους ἄνδρας. Ἄλλ' ἐὰν οἱ ῥήτορες τοῦ δήμου ἐξέλιπον πρὸ καιροῦ, προέκυψαν ἤδη οἱ τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι, ὁ δὲ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος ἀπέδειξε λαμπρῶς, ὅτι εἶχον εἰςέτι οἱ ἀδικούμενοι καὶ πάσχοντες προστάτας καὶ ἐκδικητὰς ἰσχυροῦς, τοὺς ἱεράρχας αὐτῶν. Ἐλθούσης εἰς Μεδιόλανον τῆς φοβεραῆς ἀγγελίας, ὁ Ἀμβρόσιος ἀπέφυγε νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν βασιλέα, ἔγραψεν ὁμοίως πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, ἐν ἣ παριστῶν τὸ ἀπηνῆς

καὶ τρομερὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατατοληθέντος ἐγκλήματος ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλοις· «Τὸ ἁμάρτημα δὲν ἐξαλείφεται, εἰμὴ διὰ δακρύων καὶ μετανόιας· οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχάγγελοι δύνανται νὰ συγχωρήσωσιν αὐτό· ἄλλως αὐτὸς ὁ Κύριος δὲν παρέχει τὴν ἄφεσιν, εἰμὴ εἰς μόνον τοὺς μετανοοῦντας. Σὲ συμβουλεύω· σὲ παρακαλῶ· σὲ προτρέπω· σὲ παραινῶ. Δὲν τολμῶ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἀγίαν προσφορὰν, ἐὰν θελήσῃς νὰ παρευρεθῆς εἰς αὐτήν. Ὅ,τι δὲν ἠθελεν εἶναι συγκεχωρημένον μετὰ τὸ ἐκχυθῆν αἷμα ἐνὸς ἀθῶου, εἶναι δυνατόν νὰ συγχωρηθῆ, ἀφοῦ διὰ σὲ ἐξεχύθη τὸ αἷμα τοσοῦτων;» Ὁ βασιλεὺς βαθέως συγκινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ ἀρχιεπισκόπου, διετέλει τεθορυβημένος διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον συμφορὰν ἣν ἐπήνεγκεν ἡ παράλογος αὐτοῦ ὀργή. Οὕτω δὲ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κατατηκόμενος ἐπὶ τινα χρόνον, ἀπεφάσισεν ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηθες νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Μεδιολάνων ἵνα ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλὰ τότε ὁ ἀτρόμητος ἀρχιεπίσκοπος, ἀπαντήσας αὐτὸν ἐξῶ τῶν προθύρων καὶ ἐμπεδίσας νὰ ἐπιβῇ τῶν ἱερῶν προπυλαίων, ἀπεφίηνατο αὐτῷ πανηγυρικῶς ὅτι μετάνοια μακρὰ δύναται μόνῃ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἁμαρτίαν καὶ νὰ ἐξιλιέσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ πάντων δεσπότου καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοδοσίος παρέστησεν αὐτῷ εὐλαθῶς, ὅτι ἂν αὐτὸς ἐγένετο ἐνοχὸς ἀνθρωποκτονίας, ὁ Δαυὶδ ὁ ἀγαπητότατος τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς τοῦ φόνου, εἶχεν ὑποκύβει καὶ εἰς μοιχείαν, ὑπολαβὼν ὁ γενναῖος ἀρχιεπίσκοπος εἶπε· «καθὼς λοιπὸν ἐμιμήθης τοῦ Δαυὶδ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω μιμήθητι καὶ αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν.» Ὁ Θεοδοσίος ὑπήκουσεν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸν, καὶ, ἐπανελθὼν εἰς τὰ βασίλεια, καθυπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτίμιον, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ μόνις μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐλύθη, γενόμενος πάλιν δεκτὸς εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφοῦ πρότερον δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ὁμολόγησε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πρηγῆς κείμενος, καὶ τὸ Δαυιτικὸν ἐκεῖνο ἐκφωνῶν «ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου,» παρεκάλεσεν ἵνα τύχῃ συγγνώμης.

Ἐν τῷ μέσῳ τούτων περιπετειῶν διήλθεν ἡ τοῦ Θεοδοσίου βασιλεία· δὲν ἤρκεσεν ἡ εἰρήνευσις τῶν Γόθων καὶ ἡ τῶν σχέσεων αὐτῶν βῆθιμις, δὲν ἤρκεσεν ἡ κατατρόπωσις ἀρειανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀλλ' ἐδέησε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς τὰς συνεπειὰς τῶν γεγονότων τούτων

Καὶ τοὶ δὲ ὑπὸ τοσοῦτων πραγμάτων περισπόμενος, δὲν ἠμέλησε παντελῶς καὶ τὰ κατὰ τὴν Δύσιν συμβαίνοντα. Εἶδομεν ὅτι τῷ 383 εἶχεν ἀναγκασθῆναι νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Μάξιμον, τὸν ἐπαγαγόντα τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ καὶ σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτε τῷ 387 ὁ Μάξιμος προσβάλων αἰφνιδίως τὸν Οὐαλεντιανὸν Β', ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ἰταλίας, ὁ Θεοδοσίος ἠδυνήθη τελευταίον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ καταβάλων τὸν Μάξιμον κατὰ Ἰσύνιον τοῦ 388 περὶ τὸν Σάον ποταμὸν καὶ θανατώσας αὐτὸν, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Οὐαλεντιανὸν Β' τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς Δύσεως. Πάλιν δὲ, ὅτε μετὰ τέσσαρα ἔτη τῇ 15 μαΐου 395 ὁ Οὐαλεντιανὸς Β' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀρδογάστου, Φράγκου τὸ γένος, ἀναγορεύσαντος βασιλέα τὸν γραμματικὸν Εὐγένιον, ὁ Θεοδοσίος, παρασκευάσας τὰς ἀπαιτούμενας δυνάμεις, ἐπήλθε κατὰ τοῦ νέου τούτου αὐτοκράτορος καὶ, τῇ 6 Σεπτεμβρίου 394, νικήσας αὐτὸν, ἠνώσεν ἅπαν τὸ κράτος ὑπὸ τὴν ἐκυτοῦ ἀρχήν. Ἄλλὰ δὲν ἀπήλαυσε ἐπὶ μακρὸν τὸν τελευταίον αὐτοῦ θρίαμβον. Νοσήσας ἐξ ὕδρωπος, δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ τέσσαρας μῆνας καὶ ἀπέβησε εἰς Μεδιόλανον, τῇ 17 Ἰανουαρίου 395, εἰς ἡλικίαν ἔτων 50, ἀφοῦ διήρσεν αὐθις τὸ κράτος εἰς δύο μεγάλα τμήματα καὶ ἐπέτρεψε τὴν μὲν Ἀνατολὴν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Ἀρκάδιον, τὴν δὲ Δύσιν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον.

Ὁ Θεοδοσίος ἐπεκλήθη μέγας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δύναται νὰ λογισθῆναι μέχρι τινὸς ἀξίος τῆς ἐπωνυμίας ταύτης, ἥτις, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μοναρχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, πρὸ αὐτοῦ δὲν ἀπενεμήθη εἰμὴ εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετ' αὐτὸν δὲ εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκτὸς μιᾶς καὶ μόνης μὴ σπουδαίας ἐξαιρέσεως. Διότι ἰδιωτικῶν ἀρετῶν ὁ Θεοδοσίος ἦτο ὀμολογουμένως κρείττων τοῦ μεγάλου Κωνσταντινοῦ· διότι διετελέσεν ἀγαθὸς σύζυγος, ἀγαθὸς πατήρ, ἀγαθὸς ἀδελφός, ἀγαθὸς ἐν γένει συγγενής καὶ φίλος ἐγγνώμων· πλὴν τούτων δὲ ἦτο μὲν δεξιάτος περὶ τὰς ὀργάς, ἀλλ' εὐχερῶς ἐτρέπετο πρὸς τὴν ἐπιεικειαν καὶ πρὸς τὴν μετάνοιαν. Τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενα εἰς ἃ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐν Θεσσαλονικίᾳ, σφαγὴν ἐπισυμβάντα ἅπερ ἤδη ἱστορήσαμεν, μαρτυροῦσι περὶ τούτου τρανῶς. Ἐὰν δὲν κατέβαλεν εἰς τάξιν ὑπηκόων τοὺς Γότθους ἀλλὰ συνθηκολογήσας πρὸς αὐτούς, ἀνεκήρυξε συμμάχους, ἐπραξε τοῦτο ἐξ ἀνάγκης ἀναποδράστου. Οὔτε τὸ δυτικὸν οὔτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος

ἦσαν ἤδη ἱκανὰ νὰ φράξωσι τὰς πύλας αὐτῶν εἰς τὸν ἐπιδραμόντα χεῖμαρρον. Ναὶ μὲν μὴ ἀρκεσθεῖς εἰς τὸ νὰ θεσπίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπέτρεψε καὶ διέταξε τὸν ὄλεθρον τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ τὴν καταστροφὴν πολλῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ γεγονός, ἐὰν δὲν δικαιολογῆται, ἐξηγεῖται ὅμως ἀποχρώντως. Τεθέντος ἅπαξ ὅτι ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀσφαλισθῆ εἰμὴ διὰ τοῦ θριαμβοῦ τῆς ὀρθοδοξίας· καὶ ὅτι ἐν τῷ κλύδωνι ἕστις ἐπὶ ἡμίσειαν ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἀνέσειεν ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἐκινδύνευε νὰ ναυαγήσῃ τὸ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθὲν σύμβολον ὁ Θεοδοσίος, προτεινὼς τὴν δεξιάν εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο καὶ ἀνορθώσας αὐτό, καὶ ἀσφαλίσας συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεθ' ἐνὸς τῶν μεγίστων τῆς βλῆς ἱστορίας γεγονότων. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονώμεν ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀξία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν σχετικὴν τοῦ φωτὸς δύναμιν. Ἡ ἀξία ἐκεῖνη κρίνεται ἀναλόγως τῶν περικειμένων περιστάσεων, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἡ δύναμις τοῦ φωτὸς παρίσταται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μεγαλύτερα ἢ ἔσθενεστέρα καθόσον ἐπικρατεῖ κύκλω σκότος ἢ φῶς. Ἀνάπατε λαμπάδα ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ· ἡ λάμψις αὐτῆς θέλει φανῆ ὄχρᾶ ἐνώπιον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἄλλ' ἀφοῦ δύσῃ ὁ ἥλιος καὶ ἐπέβη ὁ ζόφος τῆς νυκτός, ἡ αὐτὴ λαμπὰς θέλει ἀναδειχθῆ λαμπροτάτη καὶ θέλει ἀναπληρώσει μέχρι τινὸς τὸν τῆς ἡμέρας ἄστέρα. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἱστορίας. Αἱ περιστάσεις τοῦ κόσμου ἦσαν ζοφερώταται. Ὁ Θεοδοσίος ἐπολιτεύθη ὅσον οὐδὲν τε ἐπιτηδείως πρὸς αὐτάς. Ὅθεν ἀνεκηρύχθη μέγας τόσῳ μᾶλλον δικαίως ὅσον εἰς ἄλλους εὐτυχεστέρους χρόνους ἦθελεν ἴσως κατορθώσει μείζονα καὶ γενναϊότερα πράγματα.

Ὁ Ἀρκάδιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν ἦτο ὀκτωκαίδεκαετής, ὁ δὲ τῆς δύσεως βασιλεύσας Ὀνώριος δὲν εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἐνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὅθεν πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τοὺς δύο αὐτῶν πρωθυπουργούς, τὸν Βανδῆλον τὸ γένος Στελίχωνα ἐν τῇ δύσει καὶ τὸν Γαλάτην Ῥουφίνον ἐν τῇ ἀνατολῇ. «Δίκαια τε πᾶσαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν ἐκρίνοντο, λέγει ὁ Ζώσιμος καὶ ἀπῆει κεκρατηκῶς ὁ χρημάτων τὴν ψῆφον ὠνούμενος ἢ ἄλλως οἰκειότητι τὴν τοῦ δικάζοντος ἐπισπόμενος εὖνοιαν. Κτήματα δὲ ὅσα τοὺς κυρίους ἐν τοῖς ἀπάντων ἐπολεῖ στόμασιν εὐδαίμονας ὀνομάζεσθαι

μετῆι πρὸς τούτους, τῶν μὲν δωρεαῖς θεραπευόντων καὶ ταύτῳ τῷ συκοφαντῆσαι διαφευγόντων, ἐτέρων δὲ τὰ οἰκεία προεξιμένων ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ἀρχῆς ἢ ἄλλων τινῶν πρίσθι τῶν πόλεων ὄλεθρον. Παντὸς δὲ εἶδους πονηρίας τὰς πόλεσιν ἐπιπολάζοντας, ὁ μὲν ἀπανταχόθεν πλοῦτος εἰς τὴν Ῥουφίνου καὶ Στελίχωνος οἰκίαν εἰσέρρει, ἡ δὲ πενία κατὰ πάντα τόπον ἐπενέμετο τὰς τῶν πάλαι πλουτούντων οἰκίας· ἠσθάνοντο δὲ τῶν γινομένων οἱ βασιλεῖς οὐδενός, ἀλλὰ ἔγραφον μόνον ὅσα Ῥουφίνος ἐπέταττε καὶ Στελίχων. > Καὶ ὁ μὲν Στελίχων διέπρεπε τοῦλάχιστον ἐπὶ πολεμικῆ ἀρετῇ, ὁ δὲ Ῥουφίνος δὲν διεκρίθη αἰεποτε εἰμὴ ἐπὶ πονηρίᾳ καὶ μοχθηρίᾳ, ἐπενεγκῶν καὶ ἄλλας πολλὰς εἰς τὴν ἀνατολὴν συμφοράς. Μὴ ἀρκούμενος εἰς τοὺς θησαυροὺς τοῦς ὀπίσθους συνέλεγε διὰ τῶν ἐπικνειδίστων ἐκείνων καταχρήσεων, ἠθέλησε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀρκάδιου. Ἀλλὰ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ὄνειρον δὲν ἐμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀντίπαλος αὐτοῦ δεινός, ὁ Εὐτρόπιος, ὅστις, εὐνοῦχος ὢν, ἦτο ἐν ἐκ τῶν ἀγενῶν ἐκείνων ὄντων, τὰ ὅποια ἴσχυον, ὡς μὴ ὠφελεν, εἰς τὰ βασιλεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ μῆμῃσιν τῶν εἰς τὰ ἄσιανὰ κράτη συμβαινόντων. Ὁ εὐνοῦχος λοιπὸν Εὐτρόπιος καὶ ἄλλοι τινὲς περὶ τὸν βασιλέα, ἀντιπράττοντες εἰς τὸν πρωθυπουργόν, καὶ ὠφελῆθέντες ἕκ τινος αὐτοῦ εἰς Ἀντιόχειαν ἀποδημίας, πείθουσι τὸν Ἀρκάδιον νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν περιφανῆ ἐπὶ τῇ κάλλει αὐτῆς Εὐδοξίαν, θυγατέρα Φράγκου τινὸς στρατηγοῦ. Ἐντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ῥουφίνος ἐπεχείρησε λάθρα τὰ αἰσχίστα κατὰ τοῦ κράτους ἀνοσιουργήματα. Αὐτὸς λέγεται προσκαλέσας τοὺς Οὐννοὺς οἵτινες ἐν ἔτει 395 ἐληλάτησαν ἐπικρατίας τινὰς τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐπραξεν ἄλλα δεβαιότερα καὶ δεινότερα κακουργήματα. Ἀλάριχος, εἰς τῶν ἐπὶ γένει καὶ ἀξίᾳ ἐγκρίτων ἡγεμόνων τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καθιδρυμένων Οὐσιγόθων, εἶχε δυσαρρεστηθῆ τότε διότι, ἀρχὸν ἔτι ἐπὶ Θεοδοσίου γοτθικοῦ τινος πολεμικοῦ σώματος, δὲν προσέλαβεν ἤδη καὶ τὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἡγεμονίαν. Ὅθεν ὑποκινήσας στάσιν παρὰ τοῖς διεκδράοις ἐληλάτησε τὴν Θράκην, κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ 395 ἔτος, μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τούτου τὸ στρατόπεδον προσελθὼν ὁ Ῥουφίνος ἐκαυχῆθη μὲν παρὰ τῷ βασιλεῖ ὅτι κατέπεισε τὸν Ἀλάριχον νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας, πράγματι ὅμως συνεβούλευσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ἐκείνον τῶν Γόθων νὰ ἐπέλθῃ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, εὐπορούσης, διότι πρὸ ἐκατονταετηρίδος Ἑλλῆς δὲν

εἶχον εἰσβάλλει εἰς αὐτὴν δάρβαροι, ὑποσχόμενος ὅτι θέλει εὐκολύνει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιδρομὴν αὐτῶν. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε τὴν προδοσίαν ταύτην μετ' ὀλίγον θέλωμεν ἰδεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Στελίχων μαθὼν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου πραττόμενα καὶ μελετώμενα, ἔδραμεν εἰς Θεσσαλονίκην, μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς ὅσα εἶχον παρακολουθήσει τὸν Θεοδοσίον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Ἀλλ' ὁ Ῥουφίνος, ὅστις ἤγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ Ἀρκάδιον, πέμπει πρὸς τὸν Στελίχωνα διαταγὴν βασιλικὴν ῥητῶς ἀπαγορεύουσαν αὐτῷ νὰ πλησιάσῃ πλείοτερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ Στελίχων ὑπακούσας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ Γότθος Γαϊνᾶς, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν, ἀνέλαβε νὰ τιμωρήσῃ τὸν Ρουφίνον, ἔχων σύμφωνα εἰς τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τάγματα. Ἀμα λοιπὸν, πλησιάσας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξήλθον εἰς προὔπαντησιν οἱ τὸν Ἀρκάδιον καὶ ὁ Ρουφίνος, φονεύεται ἕκ διαταγῆς τοῦ Γαϊνᾶ ὁ τελευταῖος οὗτος τῇ 27 νοεμβρίου 395, ὁ δὲ ἀνανδρὸς Ἀρκάδιος, ἀναγνωρίσας τὰ γενόμενα, παραδίδεται ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εὐνούχου Εὐτρόπιου, ὅστις ὑποστηριζόμενος ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ, ἀπέβη παντοδύναμος, προαχθεὶς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ ὑπάτου.

Ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος δὲν εἶχε παντάπασι διάθεσιν, ὡς θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐξηγηθῆ, νὰ προλάβῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥουφίνου σκευωρηθέντα κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος δεινά. Ὁ Ῥουφίνος εἶχε διορίσει ἀρχηγὸν μὲν τῆς ἐν Θερμοπύλαις φρουρᾶς τὸν Γερόντιον, ἀνθύπατον δὲ τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἀντίοχον, ἀμφοτέρους ἐτοίμους ὄντας ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς χώρας εἰς τὸν Ἀλάριχον. Ἀλλ' ἄρα γε ὑπῆρχαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κοινοὶ πρᾶδοταί, τυφλὰ ὄργανα τοῦ Ῥουφίνου καὶ παραδάται τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων, ἀπλῶς ἵνα ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ πρωθυπουργοῦ; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται τόσῳ μᾶλλον ἀπίθανον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥουφίνος εἶχε θανατωθῆ· διάφορα δὲ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι λόγοι ἕτεροι ὑπηγόρευσεν τὴν ὄλεθρον αὐτῶν διαγωγὴν. Ὁ Ζώσιμος λέγει ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντιόχου Μουσώνιος, ἦτο Ἑλληὴν ἀνὴρ πολλῆς μέτοχος παίδειας, ἐκ δὲ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν ὀμώνυμος τῷ πατρὶ Μουσώνιος καὶ ὁ Ἀξίλοχος ἦσαν ἐνάμιλλοι ἐκείνου κατὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλοκάγαθίαν, ὁ δὲ δῖος τούτων διάφορος Ἀντιόχος ἀπέβη ἀνὴρ πονηρότατος. Εἶναι γνω-

στὸν δτι ὁ Ζώσιμος δὲν ἐπαινεῖ συνήθως εἰμὴ τοὺς ἐθνικούς, τοὺς δὲ χριστιανούς ἐν γένει πικρῶς στηλιτεύει, ὥστε εὐλόγως ἐκ τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, δτι ὁ μὲν γέρον Μουσώνιος καὶ δύο αὐτοῦ υἱοὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, ὁ δὲ τρίτος υἱός, ὁ Ἀντίοχος, εἶχεν ἀπασθῆ τὸ νέον δόγμα. Πλὴν τούτου ὁ Εὐνάπιος ἱστορεῖ, δτι οἱ μοναχοὶ διηκούλουν πολὺ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, βεδιῶν ἐπὶ λέξεως δτι « τοιαύτης αὐτῷ τὰς πόλεις ἀπέδειξε τῆς Ἑλλάδος, ἢ τῶν τὰ φιλὰ ἰμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεῖσθαι ἄσέβεια. » Ἐκ τούτων πιθανὸν ὑπελήφθη δτι ὁ Ῥουφίνος, περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων, ὠφελήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κατὰ τῆς εἰδωλοκρατίας ἀντιπάθειαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες, εὐάριθμοι ὄντες εἰς τὴν ἑνταῦθα Ἑλλάδα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τούτων δλέποντες τοῦ ἐθνικοῦ ἀκωλύτως ἐκπληροῦντας τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συμμάχησιν μετὰ τῶν Γότθων ἵνα καταφέρωσιν ἐπὶ τέλους καιρίαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων πληγὴν. Ἦσαν δὲ οἱ Γότθοι ἀρειανοὶ μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἤττον χριστιανοὶ καὶ ἐπιτιθεῖοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἰδίως διὰ τῆς τῶν ἱερῶν καταστροφῆς. Ὡστε ἂν ἡ εἰκασία αὕτη ἦναι ἀληθής, ὁ Γερόντιος, ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἐνάμιζον δτι ὑπηρετοῦσι τὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν συμφέρον συμπράττοντες μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου, οὕτω δ' ἐξηγεῖται πολὺ εὐλογώτερον ἢ διαγωγὴ αὐτῶν ἢ διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ κοινῆς προδοσίας. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν δτι τὴν πλεονεξίαν τοῦ Ἀλαρίχου κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν ὑπέθλαψαν αἱ ὑπερισχύσασαι τότε θρησκευτικαὶ δοξασαί. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥουφίνου, οὐ μόνον ὁ Εὐτρόπιος οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα διακωλύσῃ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γότθων ἀλλὰ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 396 ἔτος ὑπηγόρευσε εἰς τὸν Ἀρχάδιον νόμον δι' οὗ ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, τοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν ἅπαντα αὐτῶν τὰ προνόμια. Μετὰ δὲ τινὰς ἐνιαυτούς, ὡς ἂν μὴ ἤρκει αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου γενόμεναι καταστροφαὶ τῶν ποικίλων ἰδρυμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ὁ Ἀρχάδιος διέταξε ῥητῶς δι' ἑτέρου νόμου νὰ καταβληθῶσιν εἰς ἕδαφος οἱ ναοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τὸ δὲ ὕλικόν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσῃ εἰς δημόσια οἰκοδομήματα, ὁδοὺς, κρήνας, τείχη καὶ ὑδραγωγεία. Ἐκ τούτων λοιπὸν δηλοῦται καὶ πάλιν δτι ἂν οἱ διάδοχοι τοῦ Ῥουφίνου δὲν ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς τὸν Ἀλαρίχον συνεννόησιν, ἔβλεπον

ἴσως τοῦλάχιστον εὐχαρίστως τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα, ὡς συντελεστικὰ εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας λατρείας.

Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀλαρίχος, ἀναχωρήσας ἐκ Θράκης, προήλασε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Θεσσαλίαν « πάντα καταστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ. » Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 396 γενόμενος πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἀνήγγειλε λάθρα τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ πρὸς τε τὸν Ἀντίοχον, τὸν ἀνθύπατον, καὶ πρὸς τὸν Γερόντιον, τὸν προϊστάμενον τῆς ἐν Θερμοπύλαις φυλακῆς. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ Γερόντιος, ἀναχωρήσας μετὰ τῶν φυλάκων, ἀφήκεν ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσόδον. Οἱ δὲ, καθοδηγούμενοι ὑπὸ πολυαριθμῶν μοναχῶν, κατεπλημμύρησαν πάντα τὰ μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς, Λοκρίδα, Φωκίδα, Βοιωτίαν, λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες χώρας καὶ πόλεις, καὶ τοὺς μὲν ἀνδρας ἡδηδὸν ἀποσφάττοντες, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἀγεληδὸν συναπαγόμενοι. Ἡ συμφορὰ ὑπέρξε τοσαύτη ὥστε ὁ πεντηκονταετῆ βραδυτέρον ἀκμάσας Ζώσιμος βεδιῶσι, δτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἔτι τὰ στίγματα αὐτῆς. Ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μόνῃ ἢ πόλιν τῶν Θηδῶν, ἀσφαλῶς οὕσα ὠχυρωμένη, διέφυγε τὴν ἄλωσιν, διότι ὁ Ἀλαρίχος, μὴ ἔχων πολιορκητικὰ ὄργανα καὶ σπεύδων εἰς προχειροτέραν λείαν, ἐνόμισε περιττὸν νὰ χρονοτριβῇ ἐνταῦθα. Κατελθὼν δὲ διὰ τοῦ Κιθαιρωνοῦ εἰς Ἀττικὴν, πρῶτον κατέστρεψε τὸ ἐν Ἐλευσίνι σωζόμενον ἔτι τότε μέγα ἱερὸν, θανατώσας τὸν τε Ἰλάριον καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ὀνομαστοτάτων καὶ πιστοτάτων ὁπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, ἐκεῖ ποι διατρίβοντας. Ἐπειτα ἐπλησίασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, περὶ τῆς τύχης τῶν ὁποίων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν ποικίλαι ὑπάρχουσι παραδόσεις.

Ὁ Ζώσιμος περὶ μὲν Ἐλευσίνας οὐδὲν λέγει, ἂν καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῆς φαίνεται βεβαία, διότι μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Εὐνάπιου περὶ δὲ Ἀθηναίων ὁμιλῶν βεδιῶσι δτι ὁ Ἀλαρίχος, ἐπελθὼν πανστρατιᾷ ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδεν εἰς τὸ τείχος περιερχομένην μὲν τὴν πρόμαχον Ἀθηναίων, ὁποία εἰκονίζεται ἐν τοῖς ἀγάλμασιν, ὠπλισμένην δηλαδὴ καὶ τρόπον τινὰ ἑτοιμον νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους, προϊστάμενον δὲ τὸν ἥρωα Ἀχιλλεῖα τοιοῦτον ὅποιον εἰδείξεν εἰς τοὺς Τρῶας ὁ Ὀμηρος ὅτε ἐπολέμει ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου. Ταύτην τὴν ὄψιν σεβασθεὶς ὁ Ἀλαρίχος, πάσης μὲν ἀπέστη κατὰ τῆς

πόλεως ἐπιχειρήσεως, ἐπεμψε δὲ κήρυκας περὶ εἰρήνης. Καὶ προσδεξαμένων τῶν Ἀθηναίων τοὺς λόγους, καὶ λαβόντων καὶ δόντων ὄρκους, εἰσῆλθεν ὁ ἡγεμῶν τῶν Γότθων μετὰ ὀλίγων τινῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τυχῶν δὲ φιλοφροσύνης ἀπάσης, καὶ λουομένου καὶ κοινωνήσας δι' ἐστίασεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει λογάδας, καὶ προσέτι δῶρα λαβὼν, ἀνεχώρησε, καταλιπὼν ἀδελφὴ τὴν τε πόλιν καὶ τὴν Ἀττικὴν πᾶσαν. Αὕτη τοῦ Ζωσίμου ἢ διήγησις εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτος. Ἐν πρώτοις μαρτυρεῖ ὅπως ἐρριζωμένα ἦσαν εἰς ἐτι αἰ πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα πεποιθήσεις, διότι ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει σπουδαίως τὴν προστασίαν ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπιζῶν βεβαίως ὅτι πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ θέλουσι πιστεύσει εἰς αὐτήν. Ἐπειτα δὲ δῆλον ἐξ αὐτῆς γίνεται ὅτι ἡ πόλις οὐδὲν ἔπαθεν ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆς. Ἐν τούτοις μαρτυρίαι ἕτεραι ἄλλως παριστῶσι τὰ πράγματα. Ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Κλαυδιανός, ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας ἱστορικὸς Φιλοστόργιος ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ τῶν πόλεων ἔσαι, περιπεσούσαι εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, ἔπαθον δεινὰ παρ' αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ ὡς τεκμήριον τῶν συμφορῶν ἔσας ὑπέστησαν τότε αἱ Ἀθηναί, λογίζεται καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Συνέσιος, περὶ οὗ ἄλλοτε πλείοτερα, καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ δύο ἔτη μετὰ τὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆν, ἔγραψεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὴν ἀκόλουθον θλιβερὰν περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιστολήν, ἧς παρατιθέμεθα ὀλόκληρον τὸ κείμενον, διότι ὁ Συνέσιος, ὡς θέλομεν ἴδει, ἦτο εἰς ἕκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες, καὶ τοι ἔζων περὶ τὰ τέλη τῆς δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι Ἕλληνες τῶν πάλαι ποτὲ χρόνων· ὥστε ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένει αὐτῷ ἢ τῶν Ἀθηνῶν πόλις παρέχει ἡμῖν τὴν ἐννοιαν τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἤθελε προξενήσει εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Ἀριστοτέλην ἀν αἴφνης, ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντες, ἤθελον ἐπισκεφθῆ αὐτήν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων τῆς παρακμῆς. Εἶχε λοιπὸν ἢ ἐπιστολὴ οὕτω· «Ὀναίμην τῶν Ἀθηνῶν, ὅποσα βούλει· ὥστε μοι δοκῶ πλεῖν ἢ παλαιστῆ καὶ δακτύλῳ γεγόνει σοφώτερος· Ἐξέσσι δὲ καὶ αὐτόθεν τῆς θείας σοφίας πείραν σοί τινα παρασχεῖν. Ἀμέλει γὰρ Ἀναγυροῦντοθέν σοι γράφω, καὶ Σφηττοῖ γέγονα, καὶ Θριώζε, καὶ Κηφησιάδι, καὶ Φαληροῖ· καὶ κακὸς κακῶς ὁ δευρὸ με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθηναί· σεμνὸν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθὰ περ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται, γνώρισμα τοῦ πάλαι

ποτὲ ζῆφου, οὕτως ἐνέθενε φιλοσοφίας ἐξορκισμένης, λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀκαδημίαν τε, καὶ τὸ Λύκειον, καὶ, νῆ Δία τὴν Ποικίλην Στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ' οὖσαν ποικίλην· ὁ γὰρ Ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέτετο τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγυτος. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς κατ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ἰπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ Ἀθηναί, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἐστία σοφῶν, τὸ δε νῦν ἔχον, σεμνύουσιν αὐτὰς οἱ μελιττουργοί. Ταῦτα ἄρα καὶ ἡ ξυνορία τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ἰμηττοῦ σταχμίοις. Ἄλλ' ὅμως τῶν νεωτέρων τινὲς παρατηροῦσιν ὅτι αἱ περὶ ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀνωτέρω μαρτυρίαι εἶναι ὅπως οὐν ἀόριστοι, ἢ δὲ τοῦ Συνεσίου ἀθημονία καὶ πικρὰ εἰρωνεία, ὅστις ἄλλως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆς, ἐξηγεῖται ἀρκούντως ὡς ἐκ τῆς παρακμῆς εἰς ἣν περιέστη ἡ πόλις πρὸ καιροῦ, καὶ ἀνευ νέων τινῶν παλημάτων. Ἀπεναντίας λέγουσιν ἢ τοῦ Ζωσίμου ἀφήγησις οὐ μόνον εὐκρινεσττέρα εἶναι καὶ οὕτως εἰπεῖν ἠτιολογημένη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ πράγματα μάλλον συμφωνεῖ. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔτι ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Γότθων ἐπιστρατείας καὶ δὲν εἶχε πάθει τι ἐπὶ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ καταβαλόντος, ὡς εἶδομεν, τὰς πλείστας ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἐτὴ τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας· ὥστε πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Ἀλαρίχος, ὅστις δὲν συνεπῆγετο πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἐπεχείρησεν οὔτε τῶν Θηβῶν τὴν ἀλωσιν, ἠρκέσθη νὰ λάβῃ ἐνταῦθα δῶρά τινα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰρημικῶς εἰς τὴν πόλιν ἵνα ἀπολαύσῃ μόνον ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τῶν ἐν αὐτῇ σωζομένων ἔτι ἀνέσεων καὶ ἄλλων τοῦ βίου ἀγαθῶν. Πλὴν τούτου παρατηρεῖται, ὅτι τὰ πλείστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἔσα εἰρίσκοντο τότε ἐν Ἀθήναις, ἀναφέρονται ὑπάρχοντα καὶ μετὰ τὴν τῶν Γότθων ἐπιδρομῆν. Ἰδίως δὲ τὸ κολοσσαῖον ἀγαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλαι τινὲς θεῶν καὶ ἡρώων εἰκόνας ἐν τῇ ἀκροπόλει. Καὶ βεβαίως μὲν ῥητῶς ὁ Συνέσιος ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν ποικίλην Στοάν ὁ κάλλιπτος αὐτῆς κόσμος, ἦτοι αἱ τοῦ Θασίου Πολυγνώτου ζωγραφίαι, ἀλλ' ἐπιφέρει ῥητῶς ὅτι τὴν σύλησιν ταύτην διέπραξεν ἢ πλεονεξία Ῥωμαίου τινὸς ἀνθυπάτου.

Ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ὁ Ἀλαρίχος ἐστράπη ἐπὶ τὴν Μεγαρίδα καὶ

ληλατήσας αὐτὴν ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἴσθμόν. Ἐκεῖ εἶχεν ὑποχωρήσει ὁ Γερρόντιος ὅτε ἀμικητὶ ἐγκατέλιπε τὰς Θερμοπύλας. Ἀλλὰ οὐδὲ περὶ τὸν Ἴσθμόν ἐπεχείρησεν ἀντίστασιν τινα, γενόμενος ἄφαντος καὶ ἀφήσας ἐλεύθερον τὸν Ἀλάριχον νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καθὼς προηγουμένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὅθεν ἀμέσως ἀλίσκονται πρώτη ἡ Κόρινθος καὶ τὰ περὶ αὐτὴν πολίχνια· ἔπειτα τὸ Ἄργος καὶ πάντα τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Λακεδαιμόνος χωρία· τελευταῖον καὶ αὐτὴ ἡ Σπάρτη γίνεται· λεία πρόχειρος τῶν βαρβάρων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἀπορωθῶμεν διὰ τὴν εὐκολογὴν ταύτην κατατρόπωσιν ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς καὶ μεσημέρινης Πελοποννήσου. Τὰ τείχη τῶν πόλεων εἶχον καταπέσει ἐπὶ τοῦ προαίκοσαυτίας συμβάντος σεισμοῦ· τακτικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν ἢ ἀμυνα τῆς χώρας ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἐθνικὴν τινα φύσιν, συγκροτουμένην ἐκ γεωργῶν ἀγυμνάστων καὶ ἀπολέμων, οἵτινες μεταβαλλόμενοι αἰφνης, ὡσάντις ἐπῆρχετο ἐχθρὸς, εἰς αὐτοσχεδίου στρατιώτας, δὲν εἶχον φυσικῶ τῆ λόγῳ οὔτε τὴν πείραν οὔτε τὴν καρτέριαν τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀντισταθῶσιν εἰς τὰ ἐξηοχημένα καὶ ἀτίθασσα γοτθικὰ σίφι· ἐπὶ πάσι διηυκόλυε τὸ ἔργον τοῦ Ἀλαρίχου ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ σύμπραξις ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου. Ἀλλ' ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀπροσδόκητος εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἐπίκουρος.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Στελίων ἀφικόμενος κατὰ τὸ προηγουμένον ἤδη ἔτος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεπέμφθη εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου ἢ μάλλον ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου. Ἦδη δὲ μαθὼν τὰ ἐν Ἑλλάδι γενόμενα δυστυχήματα, διεπεραιώθη αὐτόκλητος μετὰ δυνάμειος εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν τῆδε κάκεισε διεσπαρμένων Γόθων, κατέστρεψεν οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν. τοὺς δὲ πλείστους ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον περὶ τὸ ὄρος τῆς Φολόης, εἰς τὰ μεθάρια τῆς Ἠλίδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἦμελε δὲ καὶ τούτους κατατρόπώσει, ἐάν, ἀντὶ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτοὺς πανταχόθεν, μὴ ἀπῆρχετο αὐτὸς εἰς τὰς πόλεις. ἵνα ἀπολαύσῃ αὐτόθι πάσης τρυφῆς καὶ ἀκολασίας, καταλιπὼν εἰς ἄλλους ἡγεμόνας τὴν τῶν Γόθων χεῖρωσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὑποδεέστεροι ἐμνήθησαν τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα ἀμελέστερον ἐπιτηροῦντες τοὺς πολέμους, ὁ Ἀλάριχος, ἠφελήθεις ἐκ τούτου, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ μετ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ· καὶ περάσας διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς Αἰτωλίαν, ἀπῆλθεν εἰς Ἠπειρον, ἔπου

ὄχυρωθῆς, ἐφορολόγοι ἐν ἀνέσει τὰς περικεμένους πόλεις. Ἐκεῖ δὲ εὐρισκόμενος ἔλαβε παρὰ Στελίωνος προτάσεις περὶ συνδιαλλαγῆς ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦ ν' ἀποσπαρῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου πάσαι αἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ λεγομένου χῶραι, ἦτοι πάσαι αἱ κατὰ τὴν Ἑβρώπην ἑλληνικαὶ χῶραι ἐκτὸς τῆς Θράκης, καὶ καλυπτοαχθῶσιν εἰς τὸν Ὀνώριον· διότι οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνέκαθεν ὁ σκοπὸς δὲ ὄν μετὰ τοσαύτης προθυμίας ὁ Στελίων ἔδραμεν ἐπανειλημμένως εἰς βοήθειαν τῶν χωρῶν ταύτων. Ὁ Ἀλάριχος ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ὁ δὲ Ἀρκαδίας, βλέπων ἑαυτὸν ἐξίσου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν δύο βαρβάρων, προετίμησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου· ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ἕλης αὐτῆς τῆς τραγῳδίας ὑπῆρξεν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῶν Γόθων, ὅστις ἐπὶ τριστῆν ἕλην δὲν ἔπαυσε λεηλατῶν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπὶ τέλος τὴν Ἠπειρον, προεχειρίσθη, ἐν ἔτει 398, γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐμελλε νὰ παγιωθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνταῦθα. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλή ἦτο πολυμήχανος. Μὴ δυναμένη νὰ δαμάσῃ τοὺς κατὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπερχομένους βαρβάρους, ἐξώθει αὐτοὺς πρὸς δυσμάς. Τοῦτο ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Μετὰ τετραετίαν ὁ Ἀλάριχος, ἀφού ἐν τῷ μεταξὺ ἐγῆμνασε καὶ ὤπισσε τοὺς Γόθους αὐτοῦ κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν τρόπον καὶ Ῥωμαϊκοῖς ἀναλώμασιν, ἀπῆλθε μετ' αὐτῶν, κατὰ προτροπὴν τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ἔπου ἐφ' ἱκανὸν ἔτι ἐξηκολούθησε τὸ καταστρεπτικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ἀλλ' ἐάν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπηλλάγησαν οὕτω τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἕτεροι Γόθοι δὲν ἔπαυσαν δεσπόζοντες ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ κράτους κυβερνήσει. Ὁ Εὐτρόπιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου, εἰδείξεν ὁμοίαν τοῦ προκατόχου αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν, κακουργίαν δὲ περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας πλείονα. Διότι ἐπεχείρησε, διὰ ποικίλης συκοφαντίας, νὰ καταστήσῃ ἐκποδῶν πάντα λόγου ἄξιον ἄνδρα, ἵνα μὴ εἴς πλην αὐτοῦ ἰσχύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ· ἐξορίσας οὕτω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἕνα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ μάλιστα ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι χρήσιμοι κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκεῖνας περιστάσεις, τὸν πολλακίς ἐπὶ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου διαπρέψαντα ἐπὶ στρατηγίας Τιμάσιον.

Ἴνα δὲ προσλάβῃ ὄπλον πρόχειρον τῆς πονηρίας αὐτοῦ ἐπενόησε τὸν φοβερόν ἐκείνον νόμον, ὅστις σώζεται εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς κώδικας καὶ δι' οὗ πάντες οἱ συνομάζαντες κατὰ τινος τῶν λειτουργῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου καὶ δημεύσεως. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἦρκει νὰ μελετήσῃ τις προδοσίαν ἵνα τιμωρηθῇ ὅπως ἤθελε τιμωρηθῇ καὶ ἂν ἐξετέλει αὐτήν, τὰ δὲ τῶν τοιούτων ἐνόχων τέκνα ἀπεστεροῦντο παντός ἀστικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαίωματος. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθῃ ὁ Εὐτρόπιος νὰ ἀχυρώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δὲν ἀπῆλauseν αὐτήν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Εἶδομεν δὲ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐπὶ Θεοδοσίου, οἱ Ὀστρογότθοι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τούτων τῶν Ὀστρογότθων ὁ ἡγεμὼν, Τριβιγίλδος καλούμενος, φθονήσας τὰ τοῦ Ἀλαρίχου τρόπαια, ἐστασίασεν ἤδη καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῶν περικειμένων χωρῶν. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἕτερον Γότθον Γαϊνᾶν καὶ τὸν στρατηγὸν Λέοντα. Ἄλλ' ὁ μὲν Λέων ἦτο παντάπασιν ἀνίκανος, ὁ δὲ Γαϊνᾶς δὲν εἶχε καμμίαν ὄρεξιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ἐσκόπεε μᾶλλον πῶς νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς περιεπάσεως ταύτης ἵνα καταλάβῃ τὸν Εὐτρόπιον καὶ διαδεχθῇ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Ὅθεν οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ Τριβιγίλδου ἐπραττεν. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ὁ Τριβιγίλδος ἐκινδύνευσε μετ' οὐ πολὺ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειμμένους, ὤρμησαν ἐξ οἰκείων ἐπὶ τὴν δίωξιν τοῦ πολεμίου, καὶ ἔφεραν αὐτὸν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Ἀλλὰ τότε συνεννοεῖται, κατ' ἀρχὰς κρυφίως, ὁ Γαϊνᾶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου καὶ ἀπαιτεῖ ῥητῶς παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ ἄλλιος Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδύσῃ. Ὁ πρὸ ὀλίγου παντοδύναμος εὐνοῦχος ἐξωρίσθη, τῇ 399, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανατώθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Γαϊνᾶς, ἀναφανδὸν ἤδη ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου, εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολυαρίθμων Γότθων καὶ προεχειρίσθη γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἀπήτησε νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ μία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτεύουσας. Ἴνα οἱ ἀρειανοὶ αὐτοῦ ὁμογενεῖς τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Τότε ὅμως ἐστασίασεν ὁ ὀρθόδοξος λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Γότθων ἐσφαζεν ἑπτακισχιλίους ἐξ αὐτῶν. Ἄλλος Γότθος ἡγεμὼν, ὀνόματι Φραουῖτος, προχειρίσθη στρατηγὸς κοινῇ φήφῃ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Γερουσίας, κατεδίωξε τὸν Γαϊνᾶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἰστρον· ἐκεῖ δὲ κατετροπώθη

οὗτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Οὐνῶν, ὅστις ἐπεμψε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκτοτε κατέλαβε πᾶσαν τὴν ἀρχὴν ἐνταῦθα ἢ βασίλισσα Εὐδοξία μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς, ὅστις συνέβη μικρὸν πρὸ τῆς ἀποδιώσεως τοῦ Ἀρκαδίου, τελευτήσαντος τῇ 1 μαΐου 408. Τὸ κράτος περιῆλθε λοιπὸν εἰς χεῖρας βαρβάρων. Ὁ Ἀλάριχος, ὁ Τριβιγίλδος, ὁ Γαϊνᾶς, ὁ Φραουῖτος, ἦσαν Γότθοι· αὐτὴ ἢ βασίλισσα Εὐδοξία ἦτο θυγάτηρ Φράγκου στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ πλείστοι ἄποικοι καὶ ἔλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἦσαν Ἕλληνες ἢ Ῥωμαῖοι. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ὅστε ὁ Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ διὰ ρητοῦ νόμου εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ συντάττωσιν ἐλληνιστὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Ὡσαύτως ὑπῆρχε στρατὸς ἀξιόλογος ἐξ Ἰθαγενῶν συγκεκροτημένος καὶ ἔχων Ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας ἐξ ὧν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμέν τινας, οἷον τὸν Τιμάσιον καὶ τὸν Λέοντα. Ἄλλ' οἱ βάρβαροι ἴσχυσαν τοσοῦτον ὥστε αὐτοὶ κυρίως ἦγον καὶ ἔφερον τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἀληθὲς οὖν τινὲς τῶν βαρβάρων τούτων εἶχον ἐξελληνισθῆ· διότι ὁ Ζώσιμος ἀναφέρει τὸν διορισμὸν τοῦ Φραουῖτου ὡς στρατηγοῦ, λέγει αὐτὸν ἄνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος, Ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τρόπῳ μόνῳ ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα θρησκείᾳ. Τοιοῦτοι ὅμως ἦσαν πιθανώτατα ὀλίγοι· οἱ δὲ πλείστοι, σώζοντες ἅπασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ ἥθους αὐτῶν, συνετέλουν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς πολιτείας. Τί δ' ἐγένετο ἐν τούτοις τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναβιώσαν ἐκείνο ἔθνος, τὸ ὅποιον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ συγκροτήσῃ νέον ἴδιον καὶ μέγα κατὰ τὴν ἀνατολὴν κράτος; μήπως, πρὶν φθάσῃ νὰ πῆξῃ τὸ κράτος τοῦτο, διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἐγένετο βορὰ τῶν βαρβάρων; μήπως παρεδόθη εἰς αὐτοὺς ἀμαχητὶ καὶ ἐν αἰωπῇ, μήπως, ὡς διάττων τις ἀστὴρ, ἐπὶ μικρὸν ἐκλάμψαν, διὰ παντός ἐπειτα ἐξηφανίσθη; οὐχί, ἀναμφιδόλως. Ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἐπίδρασις ἠλλοίωσεν ἐν πολλοῖς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀλλὰ πύποτε δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ πηγὰς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθνη νέα, ὅπως συνέβη ἐν τῇ Δύσει, ἔπου ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ οἱ Γαλάται ἐγένοντο Λομβάρδοι, οἱ Λατίνοι, οἱ Ἑτρούσκοι, καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαῖα γένη, Ἰταλοὶ· ἐν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, οἱ Ἰβήρες κατήντησαν Ἰσπανοὶ· ἐν δὲ τῇ Γαλιατίᾳ, οἱ Γαλάται μετεβλήθησαν εἰς Φράγκους· ἐν δὲ τῇ Βρεταννίᾳ, οἱ Βρεταννοὶ

εἰς Ἀγγλους. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ μακροὺς καὶ ἀδιαλείπτους ἀγῶνας, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον κατάρθωσε τελευταῖον νὰ κατισχύσῃ τῶν βαρβάρων ἢ βασιλεία, ἢ γλῶσσα, ἢ φιλολογία, ἢ τέχνη, ἢ νομοθεσία, ἢ διοικήσεις ἐξήλθον ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἑλληνικαί· ἠκρωτηριασμένοι μὲν καὶ πολλοὺς φέρουσαι καὶ δεινοὺς τοὺς μύλωπας, ἀλλὰ σώζουσαι οὐδὲν ἦττον τὸν κύριον αὐτῶν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Ἡ δὲ πάλῃ αὕτη μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν βαρβάρων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀξίαν τῶν χρόνων τούτων, ἀξίαν ἣν δὲν ἠθέλησαν νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἐκτιμήσωσιν οἱ τῆς δύσεως ἱστοριογράφοι. Καὶ ἤρχισεν ἡ πάλῃ καταρνήσις γινομένη ἀπὸ αὐτῆς τῆς τοῦ Ἀρκαδίου βασιλείας. Εἶδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπεσόντας ὀλοθῆναι κατὰ τῶν Γόθων τοῦ Τριβιγίλλου καὶ καταπολεμήσαντας αὐτοὺς δεινῶς. Εἶδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαναστάντας κατὰ τῶν Γόθων τοῦ Γαῖνα καὶ ἐπενεγκόντας εἰς αὐτοὺς φοβερὰν σφαγὴν. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμβούλια τοῦ κράτους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ ὑψώθησαν φωναὶ διαμαρτυρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκείνης τῶν ἀλλοφύλων καὶ κατὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἀποτελεσμάτων. Δύο δὲ μάλιστα ἄνδρες διέπρεψαν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα τούτον, ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἰς τῶν ὁποίων τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὸν χαρακτήρα εὐλόγον εἶναι νὰ ἐπιστήσωμεν τούτου ἕνεκα ἰδιαίτους προσοχὴν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὴν ἐν τῇ βορείᾳ Ἀφρικῇ ἑλληνικὴν ἐκείνην ἀποικίαν, ἣτις, καλουμένη Κυρήνη, ἐκτίσθη τῇ 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ὑπὸ Θηραίων, ἀποίκων ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων (σελ. 305 καὶ 306 τοῦ πρώτου τόμου). Ἡ πόλις αὕτη ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν περίξ χώραν, κληθεῖσαν Κυρηναϊκὴν, ἀνέδειξεν ἄνδρας διαπρεπεστάτους, τὸν Ἀρίσταιππον, τὸν Κάρνεάδην καὶ ἄλλους, καὶ παραδόξως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤκμασε. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ Κυρηναϊκὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων καὶ τότε μετωνομάσθη Πεντάπολις, ἐκ τῶν πέντε κυρίων αὐτῆς πόλεων, Κυρήνης, Βερενίκης, Ἀρσινόης, Πτολεμαίδος καὶ Ἀπολωνίας· ἔπειτα τῷ 75 ἢ 76 π. Χ. κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ἠνώθη μετὰ τῆς Κρήτης, ἀλλ' αἱ κύριαι αὐτῆς πόλεις διετήρησαν κοινοτικὴν τινα αὐτονομίαν. Ἐντούτοις ἡ χώρα αὕτη, ἢ

καὶ πρότερον παρακμάσασα, ἔπαθεν ἔκτοτε τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν καταπίεσεων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων καὶ ἐξ ἄλλων συμφορῶν. Ἡ Κυρήνη μάλιστα ἐξέπεσε πλείοταρον τῶν ἄλλων πόλεων, διότι ἤδη ἡ Πτολεμαϊκὴ ἐλογίζετο πολιτικῶς τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς μητρόπολις τῆς χώρας. Κατὰ τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀναδιοργάνωσιν, ἡ Κυρηναϊκὴ ἐχωρίσθη πάλιν ἀπὸ τῆς Κρήτης· κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου, περιελήφθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Καὶ μικρὸν πρότερον, μεταξὺ τοῦ 365 καὶ τοῦ 370 ἔτους μ. Χ. ἐγεννήθη ἐν Κυρήνῃ ὁ Συνέσιος ἐξ οἴκου πλουσίου καὶ ἐπιφανοῦς. Καθὼς οἱ πλείστοι τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὀνομαστῶν χριστιανῶν ρητόρων ἔλαβε καὶ ὁ Συνέσιος κατ' ἀρχὰς καθαρῶς ἑλληνικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνατροφήν. Ἀπελθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, διήκουσε τῶν μαθημάτων τῆς περιφήμου Ὑπατίας, γυναικὸς ἣτις διαπρέπουσα ἐπὶ τῷ κάλλει, τῇ εὐγλωττίᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ διδάσκουσα εἰς τοὺς καταγεγοητευμένους αὐτῆς ἀκροατὰς τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας, ἐφαίνετο ὡς τις μουσαεμοδότης ἐπιφανέστα ἵνα ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς πνεύσεως τὰ λοιπὰ εἰδωλολατρείας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὰ ἴδια ἐξηκολούθησεν ὁ Συνέσιος διατρέδων περὶ τοιαύτας μελέτας, ὅτε οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῶν διοικητῶν οὗς ἐξέπεμψεν αὐτοῖς ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων, ἐξαπέστειλαν τὸν αἰδρα πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἀρκαδίον μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ, ἵνα ζητήσωσιν ἀρωγὴν καὶ προστασίαν. Αἱ πόλεις αἱ ἔχουσαι βουλευτήρια, ἐδικαιοῦντο νὰ πέμπωσιν ἀμέσως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρεσβείας, νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσοῦν στέφανον καὶ νὰ ὑποβάλωσι τὰς αἰτήσεις. Ἄλλ' οἱ πρέσβεις ἀφικόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ παραμένωσι χρόνον μακρὸν, πρὶν γίνωσι δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦτο συνέδη ἰδίως εἰς τὸν Συνέσιον, ὅστις διέτριψεν ὑπὲρ τὸ ἔτος ἐν τῇ βασιλευσῶσιν πρὶν ἀξιωθῆ τῆς τιμῆς ταύτης. Ὅτε δὲ τελευταῖον προσῆλθε πρὸς τὸν Ἀρκαδίον, ἐλάλησεν περὶ τῶν κοινῶν μάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων ἢ περὶ τῶν ἰδίων τῆς Κυρήνης, περὶ ὧν εἶχον λάβεи ἤδη γνῶσιν ἀκριβεστέραν οἱ ἑπουργοί. Καὶ ὁ λόγος ὄν ἀπήγγειλεν εἶναι τὰ μάλιστα ἀξιωμαθμόνευτος, διότι εἰκονίζει πιστῶς τὸν κίνδυνον τὸν ὅποσον ἔτρεχε τὸ κράτος ἕνεκα τῆς ὀλεθρίας εἰς αὐτὸ παρεισδύσεως τῶν Γόθων, καὶ δίδει ἀνδρικός καὶ γενναίως πρὸς

ἐπανόρθωσιν τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως συμβούλας. Ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη, στεφανώσοντα χρυσῶ μὲν τὴν κεφαλὴν, φιλοσοφία δὲ τὴν ψυχὴν, πόλις ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνόν, καὶ ἐν ᾗ δὴ μυρία τῶν πάλαι σοφῶν· νῦν πένης καὶ κατηφῆς, καὶ μέγα ἐρείπιον, καὶ βασιλέως δεόμενον, εἰ μέλλοι τι πράξειν τῆς περὶ αὐτὴν ἀρχαιο-λογίας ἐπάξιον. Παύτην μὲν δὴ μοι τὴν ἔνδειαν ὅταν αὐτὸς ἐθέλῃς ἰάσῃ, καὶ ἐπὶ σοὶ βουληθέντι παρὰ μεγάλης καὶ εὐδαίμονος ἤδη τῆς πατρίδος, τὸν δευτερόν με διακομίσαι σοι στέφανον. Οἱ λόγοι δὲ, οὐδὲν νῦν τι δέονται πόλεως, ὥστε ἐλευθεροστομήσαι· καὶ βασιλέα θαρρήσαι· ἀλήθεια γὰρ δὴ λόγων εὐγένεια, καὶ διὰ τόπον, οὐδεὶς πῶ λόγος αἰσίων οὐδὲ κυδίων ἐγένετο.

Καὶ ἐδικαίου ὁ Συνέσιος ταύτην τοῦ λόγου τὴν εὐγένειαν διὰ τῶν συμβουλῶν ἃς ἐδίδοε τῷ βασιλεῖ. Ἐμπίπτει μὲν εἰς τινὰς παρεκβάσεις καὶ εἰς τινὰ ψευδῆ τῆς ρητορικῆς κοσμήματα, ἐν γένει ὅμως εἰκονίζει ἐναργῶς τὰς συμφορὰς τοῦ κράτους, τὴν ἀγονὴν τῆς αὐτῆς πολυτέλειαν, τὴν ἔλλειψιν τῆς πειθαρχίας, τὸ ὁσημέραι αὐξάνον πλῆθος τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο μάλιστα ἐπιμένει ὁ πρακτικὸς ἐκεῖνος νοῦς, σφόδρα ἀνησυχῶν διὰ τὴν τῶν Γότθων παρουσίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, προβλέπων τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀγανακτῶν διὰ τοῦτο καὶ ἐπιθυμῶν γὰ συγκροτηθῆ ὁ στρατὸς κατ' ὀλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν. «Οὔτε τῷ νομοθέτῃ δοτέον ὄπλα, λέγει, τοῖς οὐ τεχθεῖσί τε καὶ τραφεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις. Οὐ γὰρ ἔχει παρὰ τῶν τοιοούτων οὐδὲν εὐνοίας ἐνέχυρον. Ὡς ἔστιν ἀνδρὸς θαρραλέου ἢ μάντεως, νεότητα πολλὴν ἑτερότροπον, ἤθεσιν ἰδίῳις χρωμένῃν, ἐν τῇ χώρᾳ τὰ πολέμια μελετῶσαν ὄρωντα, μὴ δεδιέναι. . . . τὸ δὲ μήτε ἀντίπαλον αὐτοῖς κατασκευάζεσθαι δύναμιν, καὶ ὡς ἐκείνης οἰκείας οὐσίας, ἀστρατεῖαν τε διδόναι πολλοῖς αἰτοῦσιν, καὶ πρὸς ἄλλοις ἔχειν ἀφιέναι τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ, τί ἄλλο ἢ σπευδόντων ἐστὶν εἰς ὄλεθρον ἀνθρώπων; Δέον πρὸς τοὺς Ἰκθύας δευρο σιδηροφοροῦντας ἀνέχεσθαι, παρὰ τῆς φίλης γεωργίας ἀνδρὰς αἰτήσαι· τοὺς μαχεσαμένους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ καταλέγειν εἰς τοσοῦτον, ἐν ᾗ δὴ καὶ τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τοῦ φροντιστηρίου, καὶ τὸν χειροτέχνῃν ἀπὸ τοῦ βαναυσεῖν ἀναστήσαντες, καὶ ἀπὸ τοῦ πωλητηρίου τὸν ὄντα πρὸς τοῦτο, τὸν τε κηφήνα δῆμον, ὃς ἐπὶ τῆς πάνυ σχολῆς ἐγκαταβῆσιν τοῖς θεάτροις, πείσομέν ποτε καὶ σπουδάσαι πρὶν ἀπὸ τοῦ γελᾶν ἐπὶ τὸ κλάειν ἀφίκωνται. . . .

Τέτακται γὰρ ὡςπερ ἐν οἴκῳ καὶ πολιτείαις ὁμοίως τὸ μὲν ὑπερασπίζον κατὰ τὸ ἄρρεν, τὸ δὲ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐστραμμένον τῶν εἰσω κατὰ τὸ θῆλυ· πῶς οὖν ἀνεκτὸν παρ' ἡμῖν ἀλλότριον εἶναι τὸ ἄρρεν; πῶς δὲ οὐκ αἰσχίον παραχωρῆσαι τὴν εὐάνδροτάτην ἀρχὴν ἑτέροις, τῆς ἐν πολέμῳ φιλοτιμίας;»

Τοιαῦται ἦσαν αἱ συμβούλαι τὰς ὁποίας ὁ Συνέσιος ἐδίδεν εἰς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον· συμβούλαι σκοποῦσαι κυρίως νὰ ἐξεγείρωσι τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ ἐμφυσήσωσι τὴν ἀνδρείαν ἐκείνην ἧς ἀνευ πολιτείας δὲν συντηροῦνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ ἔλλειψις τακτικῆς ἐθνικῆς στρατολογίας, ἦτο τῷ ὄντι ἡ δεινοτάτη τοῦ κράτους τούτου πληγὴ· ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τῆς Κυρηναϊκῆς, καταδεικνύων τὸν κίνδυνον τοῦτον, προτρέπει τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου νὰ φύγῃ τὴν ἀσια-νὴν μαλθακότητα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, μιμούμενος τὴν αὐστηρὰν ἀπλότητα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης τῶν ὁπίων ἀδιακόπως ὑπομιμνήσκει τὰ παραδείγματα. Κατὰ δυστυχίαν αἱ προτροπαὶ αὗται δὲν ἐξηκούσθησαν· διότι τὰ γενναῖα φρονήματα δυσκόλως ἐμπνέονται ὑπὸ συμβούλων, καὶ μάλιστα συμβούλων πρὸς καιρὸν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων διατριβόντων. «Ὅθεν οἱ μὲν Γότθοι ἐξηκούθησαν δυναστεύοντες, ὁ δὲ Συνέσιος ἀπῆλθεν ἀπρακτος εἰς Λυδίην, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ἐγκαταλείψας παντελῶς τὰ δημόσια πράγματα καὶ παραδοθεὶς ἐξ ὀλοκληρίου εἰς τὸν ἀνετον ἰδιωτικὸν βίον. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἠσπάρθη τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Εὐαγγέλιου δὲν ἐδαπτίσθη εἰμῆ ἔτε ἐχειροτονήθη, ὡπερ ἐγένετο τῷ 409. Πρὸ τούτου λοιπὸν δὲν ἦτο ἔτι τέλειος χριστιανός· ἀλλὰ πιθανώτατα, προσεγγίσας κατὰ μικρὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως, εἶχεν ἤδη συνταχθῆ μετ' αὐτῆς ὡς κατηχούμενος. Βέβαιον τοῦλάχιστον εἶναι ὅτι, πολὺ πρὶν ἀρχιερατεῦσαι, ἐνομφεῦθ ἔν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου συχνάκις μετέβαινε, κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα, εὐλογηθέντος τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου ὃν θέλομεν ἴδει δεινὸν ἀντίπαλον τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἦν περιπαθὴς ἡγάπα, ἔζησεν ἤδη ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ πλούσια κτήματα τὰ ὅποια παρὰ τῶν πατέρων ἐκληρονόμησε, παίζων καὶ σπουδάζων, ἅμα μὲν διατριβῶν περὶ κυνηγέσια καὶ ἑορτὰς, ἅμα δὲ ἀσχολούμενος, οὐχὶ περὶ θεολογικὰς ζητήσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀεὶ ποτε ἐδειξεν ἀδιαφο-

ρίαν τινά, ἀλλὰ περὶ τὴν ποίησιν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας. Ἰχνη τοῦ βίου τούτου καταφαίνονται εἰς τὰς σωζομένας αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τινὰς σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέον καὶ τὴν Ἰπατίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει μητέρα, ἀδελφὴν, διδάσκαλον. Ἐχομεν δὲ καὶ δέκα αὐτοῦ θρησκευτικοὺς ὕμνους ἐν οἷς ὑποφαίνεται ἀλληλοδιαδόχως ἡ βαθμιαία τοῦ Συνεσίου προσέγγισις εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ἡ ἀντίθετος κρίσις ἣν περὶ αὐτοῦ ἐκφέρουσιν ὁ γερμανὸς τοῦ ἀνδρὸς βιογράφος Φόλκμαν, καὶ ὁ πολὺ πρότερον πραγματευθεὶς περὶ αὐτοῦ Οὐίλλεμαίνος. Κατὰ μὲν τὸν Φόλκμαν, οἱ ὕμνοι οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην μόνον ἔχουσι ποιητικὴν ἀξίαν. Κατὰ δὲ τὸν Οὐίλλεμαίνον, ἀναγινώσκων αὐτοὺς, γεγραμμένους διὰ στίχων ἀνακαλούντων τὴν κομψότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ Ἀνακρέοντος, αἰσθάνεσθαι ὅτι ὁ γράφων εἶναι μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ μιμητὴς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, ἀλλὰ μεταφυσικὴ τις καὶ θρησκευτικὴ χροιά ἣτις εἶναι ἡ ποίησις τῆς διανοίας, περιποιεῖ εἰς τὰς μολπὰς ἐκείνας χάριν πρωτότυπον, ἧς ἀνευ μεγαλοφυΐας δὲν ὑπάρχει. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀποδεχόμεθα μᾶλλον τὴν κρίσιν τοῦ περιφανοῦς γνήστου τῆς λυρικῆς ποιήσεως Γάλλου. Ὁ πρῶτος μάλιστα τῶν ὕμνων περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀποπνέει ἐκ διαλειμμάτων τσαυτὴν μελαγχολίαν καὶ ἐκφέρει ἐνίστη πόθους τοσοῦτον παρεμφερεῖς πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων λυρικὴν ποίησιν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον σχεδὸν αὐτοῦ τὸ κείμενον. ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παρήχθησαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἐπι τινὰ τὰ ὅποια οἱ γνησιώτεροι ἰάτρεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνος καὶ τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως δύνανται ἐξίσου εὐχαρίστως νὰ ἀναγινώσκωσιν.

Ἄγε μοι λιγισι φόμιγέ,
μετὰ Τητῖν αἰοιδάν,
μετὰ Λεσβίαν τε μολπᾶν,
γεραρωτέροις ἔφ' ὕμνοις
κελάδει Δωρίον ῥῥῶν,
ἀκαλαῖς οὐκ ἐπὶ νύμφαις
ἀφροδίσιον γελῶσαις,
θαλερῶν οὐδ' ἐπὶ κούρῶν
πολυῥάτοισι ἦβαις.
Θεοκύμονος γὰρ ἀγνὰ
σοφίας ἀχραντος ὄδις

μέλος ἐς θεῖον ἐπέγει
κυνάρας μίτους ἐρέσσουσιν.
Μελιχρῶν δ' ἀνογεν ἄταν
χθονίων φυγῆς ἐρώτων.
Τὶ γὰρ ἀλκία, τί δὲ κάλλος,
τί δὲ χουσός, τί δὲ φάμα,
βασιλῆτοί τε τιμαὶ
παρὰ τὰς Θεοῦ μερίμνας;
Ὁ μὲν ἴππον εὐ διώζοι,
ὁ δὲ τόξον εὐ τιταίνει,
ὁ δὲ θημῶνας φυλάσσοι
κτεάνων, χροῦσιον ὄλβον
ἐτέρῳ δ' ἀγαλμα χαιτή
καταειμένῃ τεσσόντων
πολύμνος δὲ κεν εἴη
παρὰ κούροις, παρὰ κούραις,
ἀμαρτήμασι προσώπων.
Ἐμὲ δ' ἀπόφητον εἴη
βιοτᾶν ἄσημον ἔλκειν,
τὰ μὲν ἐς ἄλλου ἀσημον,
τὰ δὲ πρὸς Θεόν εἰδότα.
Σοφία δὲ μοι παρεῖη
ἀγαθὰ μὲν νεότητα,
ἀγαθὰ δὲ γῆρας ἔλκειν,
ἀγαθὰ δ' ἀνασσα πλούτου
κενίαν δ' ἀμοχθος οἴσει
σοφία γελῶσα, πικραῖς
ἄβατον βίου μερίμναις.
Μόνον εἰ τόσον παρεῖη,
ὅσον ἄρκιον καλιῆς
ἀπὸ γειτόνων ἐρύκειν
ἵνα μὴ χροσὸ με κάμπτοι
ἐπὶ φροντίδας μελαινας

Κλέε καὶ τέττιγος ῥῥῶν,
δρόσον ὀρθοῖαν πόντος,
Ἴδε μοι βοῶσι νεοῖα
ἀκελεύστα, καὶ τις ὀμφῆ
περὶ τ' ἀμφὶ με ποτάται,
Τὶ ποῦ' ἄρα τάξεται μοι
μέλος ἂ θεσσακλος ὄδις;
Ὁ μὲν, αὐτόσποντος ἀρχα,
ταμίας πατῆρ τε ὄντων,

ἀλόχευτος, ὑψηθώκιον
 ὑπὲρ οὐρανοῦ καρῆγων
 ἀλύτω κύδει γαίων,
 Θεὸς ἔμπεδος θαλάσσει·
 ἐνοτήτων ἑνάς ἀγνή,
 μονάδων μονάς τε πρώτη,
 ἀπλότητας ἀκροτήτων
 ἐνώσσα, καὶ τεκνῶσαι
 ὑπερουσίους λοχείαις·
 ὅθεν αὐτὰ προθοροῦσαι·
 διὰ πρωτόσκορον εἶδος,
 μονάς ἄρρητα χυθεῖσα
 τριζόρουμβον ἔσχεν ἄλκιαν.
 Ὑπερούσιος δὲ παρὰ
 στέφεται κίλλει παίδων
 ἀπὸ κέντρον τε θορόντων,
 περὶ κέντρον τε ὀνέντων.
 Μένε μοι, θρησκία φόρμιγξ,
 μένε, μηδὲ φῆνε δήμοις
 τελετάς ἀνοργιάστους.
 Ἴθι καὶ τὰ νέρητε φάνει·
 τὰ δ' ἄνω σιγὰ καλύπτει.

Ἄλλ' ἡ ψυχὴ, ἐπιφέρει, ἡ ἀθάνατος ψυχὴ, ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα εἶναι ἀπορρῶξ τῆς θείας ἐκείνης δυναμειῶς τῆς διεπούσης τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν κόσμον συνεχούσης, ἡ ψυχὴ αὕτη, καὶ τοὶ καταπεσοῦσα εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ ἠλιερόν τοῦτο ἐπίγειον οὐκ ἐκλήριον, τείνει ἀκαταπαύστως πρὸς τὸ ἀνάκτορον τοῦ τοκῆος αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἀνακράζει:

Μάκαρ ὅστις βοθρὸν ἔλας
 προφυγῶν ὕλασμα, καὶ γὰρ
 ἀναδύς, ἄλματι κούφῳ
 ἴγνος ἐς Θεὸν μεταίθει.
 Μάκαρ ὅστις μετὰ μοίρας
 μετὰ μόχθους, μετὰ πικράς,
 χθονογενεῖς μελεδῶνας,
 ἐπιβίβς νόου κελεύθων
 βυθὸν εἶδεν θεολαμπῆ.
 Πόνος εἰς ὅταν ταυῦσαι
 κραδίαν ὄλοισι ταρσοῖς
 ἀναγωγίων ἐρώτων.

Μόνον ἐπιτέδωσον ὄρμαν
 νοερηφόροισιν ὄρμαϊς·
 ὁ δὲ τοὶ πέλας φανείται
 γενέτας χεῖρας ὀρεγγύς.
 Προθεῖσαι γὰρ τις ἀκτίς,
 καταλάμψει μὲν ἀταρπούς,
 πετάσει δὲ τοὶ νοητὸν
 πεδίον, κάλλεος ἀρχάν.
 Ἄγε μοι ψυχὰ, πιστοῦ
 ἀγαθορρότου παγᾶς,
 ἱκετεύσασα τοκῆα
 ἀνάβαινε, μηδὲ μέλλε,
 χθονὶ τὰ χθονὸς λιποῖσα·
 τάχα δ' ἂν μινεῖσαι πατρὶ
 Θεὸς ἐν Θεῷ χερσεύσις.

Ἄλλὰ δὲν ἐμελλε νὰ παρέλθῃ οὕτως ἀπράγμων ὁ βίος τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρός. Ἡ φήμη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶχεν ἐπιστήσει πρὸ πολλοῦ τὴν προσοχὴν ἀπάντων τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸς ὁ ἀνώτατος κληρὸς ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὸν κατατασσόμενον εἰς τὴν χορείαν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ἰψίστου. Ὁ λαὸς τῆς Πτολεμαίδος ἐζήτησεν αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος προέτρπεν αὐτὸν τὰ χειροτονηθῆ. Ὁ Συνέσιος ἐδίστασεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἕνεκα τῶν ἔξεων αὐτοῦ, καὶ τῶν φρονημάτων, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Σκόπει γὰρ οὕτω, ἔγραφε πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν· δὴν τοῦτοις ἐκάστοτε μερίζω τὸν χρόνον, παιδείᾳ καὶ σπουδῇ. Καὶ σπουδάζων ἴδιός εἰμι μάλιστα γὰρ τὰ θεῖα, καὶ παιζῶν κοινότητος (δηλαδὴ ὁσάκις σπουδάζω, περὶ τὰ θεῖα μάλιστα, ἀγαπῶ νὰ ἦμαι μόνος· ὁσάκις δὲ παιζῶ, εἶμαι κοινωνικώτατος.) Οἶθα γὰρ ὡς ὅταν ἀνακύψω τῶν βιβλίων, ἐπιρροπῆς εἶμι πρὸς ἅπαντα παιδιάν· πολιτικῆς δὲ φροντίδος ἀμοιρῶ καὶ φύσει καὶ μελέτῃ. Τὸν δὲ ἱερέα, ἀνδρα δεῖ θεσπέσιον εἶναι, ὃν γὰρ πρὸς μὲν παιδιάν ἅπασαν, ἴσα καὶ Θεῷ ἀμείλιχτον εἶναι χρὴ· ὅς ἵνα τῆρῃ τὴν ὑπόθεσιν, ὅπῳ μυρίων ὀμμάτων φρουρεῖται· ὧν οὐδὲν ἢ μικρὸν ὄφελος, εἰ μὴ τις εἴη κατεσκευασμένος σύννοος τε καὶ πρὸς ἅπασαν γλυκυθυμίαν ἀνένδοτος. Τὰ δὲ γὰρ πρὸς τὸν Θεόν, οὐκ ἂν ἴδιος, ἀλλὰ κοινότητος εἴη, νομοδιδάσκαλος ὢν καὶ νενομισμένα φθεγγόμενος. Χρὴ δὲ αὐτὸν καὶ πράγματα πράττειν ὅσα

πάντες ἅμα. Τὰ γὰρ ἀπάντων μόνον δεῖ πράττειν, ἢ πάσαις αἰτίαις, ἐνέχεσθαι. Πῶς οὖν οὐκ εἶη εὐμεγέθους ψυχῆς καὶ κρατίστης, ἐνέγκαι τοσοῦτον ὄγκον φροντίδων, καὶ μὴ κατακλύσαι τὸν νοῦν, καὶ μὴ κατασβεσθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιῖδειν τὴν μοῖραν τὴν θείαν, οὕτω παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαγαγόντων αὐτόν; Εὐ οἶδα ὅτι δυνατὸν ἐνίοις τοῦτο, καὶ μακαρίσω τὰς φύσεις αὐτῶν, κάκεινους ἀληθῶς εἶναι ἡγοῦμαι τοὺς θεοὺς ἀνδρας, οὓς τὸ ὀμιλεῖν πᾶνυ πράγμασιν ἀνθρωπίνους μὴ ἀποκόπτει τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν οἶδα εἰς αἴτιον τε κατιόντα καὶ ἀπ' ἄσπετος ἀνιόντα, καὶ ἐνειλούμενον τοῖς πρὸς τὰ γεώδη μετέλλουσι, καὶ ἐμπιπλάμενον κηλίδος, οὐκ ἂν εἴποι τις ὄσης. » Ὅποια λόγου χάρις· ὅποια μετριοφροσύνη· καὶ ὅποια συνείδησις τῶν μεγάλων τοῦ ἱερέως καθηκόντων! Ἀλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἢ συνείδησις δὲν κατεδείκνυεν ἄρα γε ὅτι ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸ καιροῦ κατὰ μέρος παρεσκευασμένος πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων;

Ἐπὶ ἤρχεν ὅμως καὶ ἄλλη θετικωτέρα δυσχέρεια, ὁ τοῦ Συνεσίου γάμος. « Ἐμοὶ τοιγαροῦν, ἐξακολουθεῖ γράφων πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὁ, τε Θεός, ὁ, τε νόμος, ἢ τε ἱερά θεοφίλου χεῖρ γυναικῆ ἐπιδέδωκε. Προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἄλλ' στριάσομαι· καθάπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβὲς τὸ δ' ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαι τε καὶ εὐξομαι συχνά μοι πᾶνυ καὶ χρηστά γενέσθαι παιδία. » Τελευταῖον ὁ Συνέσιος διεφώνει πρὸς τὰ κοινῇ δεδογμένα περὶ τινὰ ζητήματα περιστρεφόμενα εἰς τὰ μεθόρια τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας· καὶ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ἄρνηθῆ τὰς γνώμας αὐτοῦ, οὔτε νὰ ἀποκρύψῃ αὐτάς. « Ἀμέλει, ἐπέφερον ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, τὴν ψυχὴν οὐκ ἀξιόσω ποτὲ σώματος ὑστερογενῆ νομίζειν· τὸν κόσμον οὐ φήσω καὶ τᾶλλα μέρη συνδιαφείρεσθαι· τὴν καθωμίλημένην ἀνάστασιν ἱερόν τι καὶ ἀπόρητον ἡγῆμαι, καὶ πολλοῦ δέω ταῖς τοῦ πλήθους ὑπολήψεσιν ὁμολογήσαι. Νοῦς μὲν οὖν φιλόσοφος ἐπόπτῆς ὢν τ' ἀληθοῦς, συγχωρεῖ τῇ χρεῖα τοῦ ψεύδεσθαι· ἀνάλογον γὰρ ἐστὶ φῶς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὄμμα πρὸς λήμην, καὶ ὀφθαλμὸς εἰς κακὸν ἂν ἀπολαύσειεν ἀπλήστου φωτός· καὶ ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖσι τὸ σκότος ὠφελιμώτερον, ταύτη καὶ τὸ ψεῦδος ὄφελος εἶναι τίθεμαι· δῆμῳ, καὶ βλαβερὸν τὴν ἀλήθειαν ταῖς οὐκ ἰσχύουσιν ἐνατενίσαι πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐνάργειαν. Εἰ ταῦτα καὶ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης συγχωροῦσιν ἔμοι νόμοι, δυναίμην ἂν ἱερασθαι, τὰ μὲν οἴκοι φιλοσοφῶν, τὰ δ' ἔξω φιλομυθῶν, εἰ μὴ διδάσκων, ἀλλ'

οὐδὲν μὲν τοι μεταδιδάσκων, μένειν δὲ ἐὼν ἐπὶ τῆς προλήψεως. Εἰ δὲ φασιν οὕτω δεῖν καὶ κινεῖσθαι, καὶ δῆμον εἶναι τὸν ἱερέα ταῖς δόξαις, οὐκ ἂν φθάνοιμι φανερόν ἐμαυτὸν ἅπασι καθιστάς. Δῆμῳ γὰρ δὴ καὶ φιλοσοφία, τί πρὸς ἀλλήλα; Τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν θείων, ἀπόρητον εἶναι· δεῖ· τὸ δὲ πλήθος ἐτέρας ἔξωθεν δεῖται· αὐθις δὲ καὶ πολλακίς ἐρῶ, μηδεμιᾶς ἀνάγκης παρούσης, οὔτ' ἐλέγχειν σοφόν, οὔτ' ἐλέγχεσθαι. Καλούμενος δ' εἰς ἱερωσύνην οὐκ ἀξιῶ προσποιεῖσθαι δόγματα. Ταῦτα Θεόν, ταῦτα ἀνθρώπους μαρτύρομαι· οἴκειον ἀλήθεια θεῶ, ἢ διὰ πάντων ἀνάστιος εἶναι βούλομαι· ἐν τοῦτο μόνον οὐκ ὑποκρίνομαι, ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὢν, ἕς γε παιδόμεν αἰτίαν ἔσχον ὀπλομανεῖν τε καὶ ἵππομανεῖν πέρα τοῦ δέοντος, ἀνιάσωμαι μὲν· τί γὰρ καὶ πάθω, τὰς φιλτάτας κύνες ἀθήρους ὄρων, καὶ τὰ τόξα θριπηδέστατα· καρτερήσω δὲ, ἂν ἐπιτάτῃ θεός· καὶ μισόφροντις ὢν ὀδυνήσομαι μὲν, ἀνεξομαι δὲ δικιδίαν καὶ πραγμάτων λειτουργίαν τινὰ ταύτην, εἰ καὶ βαρεῖαν, ἐκπιμπλάς τῷ Θεῷ. Δόγματα δὲ οὐκ ἐπηλυγάζσομαι (δὲν θέλω τὰ καλύψει, δὲν θέλω τὰ ἀρνηθῆ)· οὐδὲ στασιάζει μοι πρὸς τὴν γλῶτταν ἢ γνώμη. Οὕτω φρονῶν, οὕτω λέγων, ἀρέσκειν οἶμαι Θεῷ, οὐ βούλομαι δὲ καταλελειφθῆαι τινι περὶ ἐμοῦ λόγον, ὡς ἀγνοηθεὶς ἤρπασα τὴν χειροτονίαν· ἀλλ' ὡς εἰδώς ὁ θεοφιλέστατος πατὴρ Θεόφιλος καὶ ὡς ἐπιστάμενος, σαφές μοι ποιήσας οὕτω βουλευσάσθω περὶ ἐμοῦ. Ἡ γὰρ κατὰ χώραν ἐάσει μένειν ἐπ' ἐμαυτοῦ φιλοσοφῶντα, ἢ τοῦ μετὰ ταῦτα κρίνειν καὶ διαγράφειν ἡμᾶς τοῦ χοροῦ τῶν ἱερέων ἐαυτῷ χώραν οὐκ ὑπολείψει. »

Αἱ δυσκολίαι λοιπὸν ἐφαίνοντο ἀνυπέροβητοι, ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἀνένδοτος· αἱ δόξαι περὶ τινὰ ὅπως οὖν ἰδιόρρυθμοι. Ἀλλ' ἢ κοινῇ γνώμη ἦτο ἀκράτητος· ὁ λαός, ὁ λαὸς ἐκεῖνος περὶ τοῦ ὁποίου μετὰ τινος περιφρονήσεως ἐλάλει ὁ Συνέσιος, ἐπέμενον οὐδὲν ἦτον θέλων νὰ ἴδῃ τὸν σοφὸν ἄνδρα οὐ μόνον ἱερέα γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀναδιδαζόμενον εἰς τὰ ὑπατα τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματα. Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ αὐτὸς ὁ κληρὸς τῆς ἀνατολῆς, ἰδίως ὁ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐλληνίδων πόλεων κληρὸς, ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς τάξεις αὐτοῦ, ὑποδεχόμενος ἐν αὐταῖς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον ἐπίκουρον. Ὅθεν ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, ἐνέδωκαν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις· ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγον, ἐπέτρεψαν νὰ μὴ ἀρνηθῆ τὰς δοξασίας· καὶ οὕτω τελευταῖον ὁ Συνέσιος χειροτονήθη ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος. Ἀμα δὲ ἀρχιερατεύσας, ἀπέδειξεν

ὅτι ἐξ ὑπερβαλλούσης μετριοφροσύνης εἶχε νομίσει ἑαυτὸν ἀνεπιτήδειον εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων ἐπισκοπικῶν καθηκόντων, καὶ ἰδίως τῶν καθηκόντων τῶν πολιτικῶν.

Διοικητὴς τῆς Κυρηναϊκῆς ἦτο τότε ὁ Ἀνδρόνικος, ἀνὴρ ἀγχιος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι διὰ ποιῶν καὶ βασάνων ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπιτραπέισαν αὐτῆ ἐπαρχίαν. Ὁ Συνέσιος δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὰς κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τούτων κραυγὰς καὶ αἰτιάσεις τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ὡς Ἕλληνας, ὡς χριστιανούς, ὡς ἐπίσκοπος ἐφρόνει ὅτι ἔχει τριπλοὺν καθῆκον νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀδικουμένους, καὶ νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τοῦ ἀθλήτου ἐκείνου ἀντιπροσώπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προσέβη ἐπὶ τὸ ἔργον διὰ συμβουλῶν καὶ παρακλήσεων, ἀρχοῦμενος νὰ διδῇ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τοὺς καταδικωμένους· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος πρὸς μὲν τὰς προτροπὰς ἐκώφευσε, κατὰ δὲ τοῦ αὐτοῦ ἀγανακτήσας ἐτειχοκόλλησεν εἰς τὰς πύλας τῆς ἐκκλησίας διαταγὴν ἀπαγορεύουσαν τοῖς μὲν πολίταις νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὸ ἱερόν, τοῖς δὲ ἱερεῦσι νὰ ὑποδέχωνται αὐτούς· καὶ ἐν ταύτῃ παρέδιδεν εἰς τὰ βασανιστήρια πολίτην τινὰ τῆς Πτολεμαῖδος ἐν αὐτῇ τῆς πόλεως τῇ ἀγορᾷ εἰς ὧραν καθ' ἣν διὰ τὸν πολὺν καύσωνα τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ διήγγεν εἰς τὰ ἴδια, ἠϋξήσαν δὲ τὰ παθήματα τοῦ θύματος. Ὁ ἐπίσκοπος μόνος ἔδραμεν ἵνα βοηθήσῃ καὶ παραμυθήσῃ τὸν δυστυχῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀνδρόνικος, ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ φιλάνθρωπίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνδρὸς ἐτόλμησε νὰ βλασφημήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεχείρησεν ἔτι δεινότερας κακώσεις, ὁ Συνέσιος, ἀντιτάσσων εἰς τὴν ὕλικὴν βίαν, τὴν ἡθικὴν τῆς ἐκκλησίας δύναμιν, συνέταξε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν φοβερόν· οὐ ἀπέκλειεν αὐτὸν οὐ μόνον τῆς ἐν Πτολεμαῖδι ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πάσης Χριστιανῶν κοινωνίας. «Ἐπὶ ταῦτοις, ἔλεγεν ἐν ἐπιλόγῃ ὁ ἀφορισμὸς, ἡ Πτολεμαῖδος ἐκκλησία, τάδε πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἑαυτῆς ἀδελφὰς διατάττεται: Ἀνδρονίκω καὶ τοῖς αὐτοῦ, μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ· ἅπας αὐτοῖς ἱερός ἀποκεκλεισθῶ καὶ σηκός καὶ περίβολος· οὐκ ἔστι τῷ διαβόλῳ μέρος ἐν παραδείσῳ· ὡς κἂν λάθῃ διαδύς, ἐξελαύνεται. Παραινῶ μὲν οὖν καὶ ἰδιώτῃ παντὶ καὶ ἄρχοντι μήτε ὁμορφίον αὐτῷ, μήτε ὁμοτράπεζον γίνεσθαι· ἱερεῖοι δὲ διαφερόντως, οἳ μήτε ζῶντας αὐτοὺς προσερούσι, μήτε τελευτήσαντας συμπροπέμψουσι· εἰ δέ τις ὡς μικροπολίτην ἀποσκυβαλίσει τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ὡς οὐκ ἀνάγκη τῇ

πένητι πείθεσθαι, ἔστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται».

Ὁ Ἀνδρόνικος πληροφορηθεὶς ὅτι παρεσκευάσθη ἡ δεινὴ αὐτῆ κατ' αὐτοῦ διακήρυξις, ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων αἰτήσεων καὶ ὀποσχέσεων νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδοσὴν αὐτῆς. Ἄλλ' ἐπιτυχὸν τοῦ σκοποῦ, ἐξετράπη αὐτὸς εἰς ἔτι δεινότερας καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίας, προσθεὶς εἰς τὴν ἔξοριαν τὴν δήμευσιν, καὶ εἰς τὰ βασανιστήρια τὸν θάνατον. Τὴν ἀπάτην ταύτην μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ ὁ Συνέσιος ἐξέδωκε τελευταῖον τὸν ἀφορισμὸν διὰ νέας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐντονωτάτης ἐγκυκλίου ἧς ἐλεγεν ἐν προοίμῳ· «Ἀνδρόνικος τὴν ἐκκλησίαν ψευσάμενος, ἀληθεύσας αὐτῆς πειραθήτω.» Αὐτὴ ἡ αὐτῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην κραυγὴν τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαῖδος. Ὁ Ἀνδρόνικος καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ· τοσοῦτον μάλιστα βαρέως ἐτιμωρήθη ὥστε ὁ ἐπεικῆς Συνέσιος ἔφεξε τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον τῆς περιστολῆς τῆς ἀδικίας τρόπον καὶ ἔμεσο ἀθήσεν ὑπὲρ ἐκείνου τὸν ὅποιον πρὸ μικροῦ εἶχε κατηγορήσει. Μὴ ἀμελῶν δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κύρια τοῦ ἐπισκόπου καθήκοντα, δὲν ἔπαυσεν οὐδ' εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον προστατεύων τοὺς συμπολίτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς ἔτι ἄλλοτριωτέρας τοῦ σχήματος αὐτοῦ φροντίδας ἐξ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης ἀνεμίχθη.

Ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ ἄλλοτε τοσοῦτον βιομήχανος καὶ πλουσία, ἐν τῇ ἡ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἐμπορείαν αὐτῆς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς τέχνης, ἀλλ' ἐπάσχε πρὸς ταῦτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὅποια, κατοικοῦντα εἰς τὴν γείτονα μεγάλην Σύρτιν παρὰ τὴν ἔρημον, ἐλεηλάτουν ἀδιακόπως τὴν ὑπαιθρὸν χώραν καὶ δὲν ἀνεχαιρίζοντο εἰμὴ ὑπὸ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Τοσοῦτον δὲ ἄθλιος ἦτο ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεὶς ἐκεῖ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ὥστε ἀντὶ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθρούς ἐκείνους, οὐδὲ ἐν τῇ Πτολεμαῖδι αὐτῇ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἀλλὰ, σφραγίσας τοὺς θησαυρούς οὗς ἐκ ποικίλων καταπιέσεων εἶχε συλλέξει εἰς δύο πλοῖα, διέτριβεν ἐπ' αὐτῶν ἔτοιμος πρὸς φυγὴν. Ἡ θλίψις καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Συνεσίου διὰ τὴν τοιαύτην ἀνανδρον τοῦ διοικητοῦ διαγωγὴν περιγράφεται εἰς μίαν τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν, ἐν ἣ μετὰ εἰρωνικῆς περιφρονησεως λέγει πρὸς τοὺς ἄλλους, «οὐ γὰρ παρ' ἐπαλξιν ὡς περ ἐγὼ Συνέσιος ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ παρὰ κώπην ὁ στρατηγὸς ἵσταται.» Καὶ τῷ ὄντι ἐνῶ ὁ διοικητὴς εἶχε διατάξει αὐστηρῶς εἰς τοὺς

κατοίκους νὰ μένωσιν ἐντὸς τῶν τευχῶν κεκλεισμένοι. ὁ γενναῖος ἐπίσκοπος ἀπο πρῶτας μὲν ἐξήρχετο ἐπιππος ἵνα πληροφορηθῆ τὰ κατὰ τὸν ἐχθρὸν τὴν δὲ νύκτα παρακολουθούμενος ὑπὸ λογάδων τινῶν νεανίσκων τῆς πόλεως, περιεφέρετο περὶ τὸν λόφον ἐπὶ τοῦ ὄριου ἡγείρετο ἢ Πτολεμαῖς ἵνα προλάβῃ πᾶσαν αἰφνίδιον τῶν βαρβάρων ἐφοδὸν, καὶ ἐπιτρέψῃ, ὡς ἔλεγεν, εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κρημνωσίν ἡσυχῶς, γινώσκουσαι ὅτι ὑπάρχει ὁ ἀγρυπνῶν ὑπὲρ τῆς ἀμύνης αὐτῶν. Ἄλλοτε πάλιν ἀφελούμενος ἐκ τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἡσχολεῖτο, ὡς ὁ Ἀρχιμήδης ἐν Συρακούσαις, εἰς κατασκευὴν μηχανῆς πολεμικῆς ἐπιτηδείας νὰ βίπτῃ ὀγκώδεις λίθους κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς μὲν τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυεν ἀτρόμητον πεποιθήσιν, τὴν δὲ θλίψιν ἐξέφραζε μόνον εἰς φίλους πόρρω διατελούντας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἰπατίαν γράφων, τῆς ὁποίας ἐσωξε περιπαθῶς τὴν μνήμην. εἰ καὶ πρεσβευούσης δόγμα ἀλλότριον αὐτοῦ. «Ἐὶ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν αἶδαο, ἐπέστειλε πρὸς αὐτὴν ποτε ἐκ Πτολεμαῖδος πολιορκουμένης, αὐτὰρ ἐγὼ κάκειθι τῆς φίλης Ἰπατίας μεμνησομαι. Ἐγὼ γὰρ τοι τοῖς πάθεσι τῆς πατρίδος περιεχόμενος, καὶ δυσχεραίνων αὐτὴν, ἐφ' οἷς ὁρῶ καθημέραν ὕπλα πολέμια, καὶ ἀποσφαττομένους ἀνθρώπους ὡσπερ ἱερεῖα, καὶ τὸν ἄερα διεφθαρμένον ἔλκων ἀπὸ τῆς σήψεως τῶν σσιμάτων, καὶ αὐτὸς ἕτερα τοιαῦτα παθεῖν προσδοκῶν· τί γὰρ εὐελπῖς, ἐν ᾧ καὶ τὸ περιέχον ἐστὶ κατηφέστατον, κατελιγμένον τῇ σκιά τῶν σαρκοφάγων θνόνων; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦτοις φιλοχωρῶν. Τί γὰρ καὶ πάθω Αἴθως ὄν, καὶ ἐνταῦθα γενόμενος καὶ τῶν πάππων τοὺς τάφους οὐκ ἀτίμους ὄρων. Διὰ σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος, κἄν λάθωμαι σχολῆς, μεταναστεύσας·»

Ἄλλὰ τελευταῖον δὲν εἰμπόρεσε νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερεκχειλίσασαν ἀπελπισίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οὐδὲ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν συμπολίτας· μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἐπιλόγῃ τῆς ὁμιλίας ἢ ἐξεφώνησεν ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ, ἡγεμονεύοντος Γενναδίου καὶ δουκὸς ὄντος Ἰννοκεντίου, ἐξεδήλωσε τὴν ταραχὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας δι' εὐγλωττίας ἀμιμήτου, συγγέων τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων εἰς τρόπον καὶ αὐθις καταδεικνύοντα τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τοῦ νέου τούτου ἐλληνισμοῦ τοῦ προκύψαντος τότε εἰς μέσον διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων μετὰ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς. «ὦμοι Κυρήνης! ἔλεγεν, ἢς

αἱ δημόσιαι κύρσεις μέχρις ἐμοῦ κατάγουσι τὰς ἀπ' Ἡρακλέους διαδοχάς· οὐ γὰρ ἂν εἶην ἀρχαῖος, ἐν εἰδόσιν ὀλοφυρόμενος τὴν καταδεδημένην εὐγένειαν. ὦμοι τῶν τάφων, ὧν οὐ μετέζω τῶν Δωρικῶν! ὦμοι Πτολεμαῖδος! ἢς ἀνεδείχθην ὑστάτος ἱερεὺς. Ἄλλὰ πρόεστί μοι τὸ δεινόν· οὐκέτι δύναμαι λέγειν· ἐπιλαμβάνεται μου τῆς γλώττης τὰ δάκρυα. Πέγονα πρὸς τὴν φαντασίαν τῆς τῶν ἱερῶν ἀπολείψεως· Ἔδει μὲν οἴχεσθαι πλεόντας· ἀλλ' ὅταν ἐπὶ ναῦν τις καλῆ, μικρὸν ἀναμειναι δεῖσθαι· βασιλεύουσι γὰρ πρῶτον ἐπὶ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ· κυκλώσομαι τὸ θυσιαστήριον· δάκρυα βρέξω τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος· οὐκ ἀποδραμαῖμαι πρὶν θύραν ἐκείνην, καὶ θρόνον ἐκεῖνον ἀσπασθαι· ὦ ποσάκις θεοκλυτήσω τε καὶ μεταστράψομαι· ὦ ποσάκις ταῖς κινύλλαις τὰ χεῖρα προμάξομαι; Ἄλλ' ἰσχυρὸν ἀνάγκη πράγμα καὶ βίαιον· ἐπιθυμῶ δοῦναι ὀφθαλμοῖς ὕπνον ἀπερισσάλπιστον. Μέχρι πότε παρὰ ἐπαλξίν στήσομαι; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον; Ἀπαγορεύω φυλακὰς ἐπιτάττων νυκτερινὰς, καὶ φυλάττων ἐν τῷ μέρει καὶ φυλαττόμενος, ὁ πολλὰ πρότερον ἀγρυπνήσας ἐπὶ ταῖς ἀστρῶν ἐπιτολαῖς. Ἀποκναίομαι νῦν ἐγγρηγορῶν ἐπὶ ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιβολαῖς. Πρὸς διαμεμετρημένον ὕδωρ καθεύδομαι· καὶ τὸ λαχόν μοι μέρος εἰς ὕπνον ἀφαιρεῖται· πολλὰκις ὁ κώδων ὁ φυλακτῆριος. Ἄν δὲ καταμύσω μικρὸν· ἢ τῶν ἐνυπνίων τῶν σκυθρωπῶν! εἰς οἷα παραπέμπουσιν ἡμᾶς αἱ μεθ' ἡμέραν φροντίδες. Τὸ λῆξαι πόνων, ἄρξασθαι πόνων ἐστὶ· φεύγομεν, ἀλισκόμεθα, τιτρωσκόμεθα, δεδέμεθα, πιπρασκόμεθα. Ποσάκις ἐξανέστην ἄσμενος, ὅτι δεσπότην ἀπέλιπον; ποσάκις ἐξανέστην ὑπέρσασθμος, ἰδρῶτι φαινόμενος, ὁμοῦ τὸν ὕπνον καὶ τὸν δρόμον ἀπολιπόν, ὃν κατατείνας ἐφευγον ὀπλίτην πολεμίων; Μόνοις ἡμῖν Ἡσίοδος οὐδὲν λέγει, τὴν ἐλπίδα τηρήσας εἶσω τοῦ πίθου· πάντες ἀθαρσεῖς καὶ δυσέλπιδες. Ὁ πεπαροϊμιασμένος βίος ἀδίωτος οὐχ ἕτερός ἐστιν, ἄνδρες, ἀλλ' ὃν ζῶμεν ἡμεῖς· τίς ἢ διατριβή; τί μέλλομεν; Ἀπήχθηται Πεντάπολις τῇ Θεῷ· ποιναῖς ἐκδεδομέθα· ἢ γὰρ ἀκρις, οὐκ ἐστὶ κακὸν ἀκριδέστερον· τὸ δὲ πῦρ ὃ πρὸ τῶν πολεμίων τριῶν πόλεων ἐπενεῖματο λήϊα. Τί πέρας κακῶν; Εἰ τούτων ἄγουσιν ἐλευθερίαν αἱ νῆσοι, ἐγὼ μὲν ὅταν ἀφυδρίσῃ τὸ πέλαγος, πλευσούμαι. Ἄλλὰ φοβοῦμαι, μὴ προλάβῃ με τὸ δεινόν· πελάζει γὰρ ἢ κυρία τῆς προσβολῆς, ἢν τῇ πρόλει, φασίν, ὁ πτεροφόρος ἠπειλήσεν, ὁ τοῦ πολεμίου ἐξηγούμενος στρατεύματος. Μάλιστα δὴ καιρῶν ἐκεῖνος ἱερεῦσι τὸν ἐπὶ τὰς αὐλάς τοῦ Θεοῦ δρόμον ἀναγκαῖον ἀποφανεῖ, ἂν ἐν χρῆ τῆς πόλεως

ὁ κίνδυνος γενήται. Ἐγὼ κατὰ χώραν ἐπ' ἐκκλησίας μενῶ τὰς παναγείας προστήσομαι χέρνιθας· προσφύσομαι τῶν κίωνων τῶν ἱερῶν, αἵ τὴν ἀσυλον ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι τράπεζαν· ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι, καὶ ἀποθανῶν κείσομαι. Λειτουργός εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειτουρηθήσασθαι με δεῖ· οὐ μὴν ὁ γὰρ Θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον ἱερέως αἵματι μαινόμενον.»

Καὶ ἡ μὲν Πτολεμαῖς ἐζώθη τότε· ἀλλ' οἱ ἀποκρουσθέντες ἀπὸ αὐτῆς βάρβαροι, ἐπιπεσόντες εἰς τὴν ἄλλην χώραν, ἐξηράνισαν ἅπαντα τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ κατέλιπον αὐτὴν κατοίκων ἔρημον. Ἐδήλον δὲ τί ἀπέγινεν ἐπὶ τέλος καὶ ὁ Συνέσιος ἐν τῇ μέσῃ τῆς ὀλιθρίας ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Εἰκάζεται ὅτι ἀπέδωκε περὶ τὸ 413. ἂν καὶ βεβαίως γνωστὸν δὲν εἶναι· πότε συνέδη ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτοῦ μένει· ἀθάνατος· διότι ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ χάρις, ἡ τόλμη, ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς μαρτυροῦσι πόσον ἀκμαῖα ἦσαν ἐπὶ τὰ περιλειπόμενα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ λείψανα.

Τῆς ἀληθείας ταύτης ἑτέρα ἀπόδειξις εἶναι ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία καὶ τὸ φρόνημα τοῦ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάσαντος Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου. Ὁ Ἰωάννης ὁ ἕνεκα τῆς ἀπαραμύλλου αὐτοῦ εὐγλωττίας Χρυσόστομος ἐπικληθεὶς, ἐγεννήθη περὶ τὸ 344 εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκ πατρὸς ἐπιφανοῦς, τοῦ Σεκούδου, διαπρέψαντος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀξιωματικοῖς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ, Ἀνθοῦσα, ἀνέθρεψεν αὐτὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει· ἀλλ' οὐδὲν ἦτον ὁ νέος ἠκολούθησε τὰ βῆτορικὰ μαθήματα τοῦ περιωνύμου σοφιστοῦ Λιδανίου, ὁστις διέτελεσεν ὁπαδὸς πιστὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ὁ Χρυσόστομος ἐδιηγεῖτο ὅτι ὁ Λιδανίος μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, χηρεύουσα εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἰκοσι, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ λάβῃ δεύτερον σύζυγον, ἀνέκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἔθνηκόν αὐτοῦ ἀκροατήριον· «ὦ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅποιας γυναίκας ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ χριστιανοί!» Ὁ εἰδωλολάτρης οὗτος σοφιστῆς ἐθαύμασε μετ' ὀλίγον τὸν νέον μαθητὴν, καὶ ἤλπισεν ἴσως ὅτι θέλει παρασύρει αὐτὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, διὰ τοῦ δελεάσματος τῶν ὁμηρικῶν ἐκείνων μύθων, τοὺς ὁποίους τοσοῦτον εὐγλόττως ἠρμήνευε. Καὶ τοι δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐφεύθη τῆς προσδοκίας ταύτης, δὲν ἔπαυσεν ἀγαπᾶν τὸν Χρυσόστομον· καὶ σώζεται ἐπιστο-

λῆ τοῦ Λιδανίου δι' ἧς συγχαίρει τῇ μαθητῇ ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις αὐτοῦ ὡς δικηγόρου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Πολλὰ δὲ ἔτη μετέπειτα περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, τις ἄρα διαδέξοιτο τὴν διατριβὴν μετ' αὐτὸν, ἀπεκρίθη στενάδζων· «Ἰωάννην ἔλεγον, εἰ μὴ τοῦτον ἡμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπεσύλησαν.» Οὐδ' ὑπέμεινε πολὺν χρόνον δικηγόρων ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Χρυσόστομος. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρεῖχον τότε στάδιον ἐνεργείας πολὺ εὐρύτερον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, αὐτῇ δὲ ἡ ἐκκλησία, ὡς πρὸ μικροῦ περὶ Συνεσίου ὀμιλοῦντες εἶδομεν, ἐφιλοτιμιεῖτο νὰ καλῆ εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς πάντα τὸν ἐπὶ λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαπρέποντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἐδέχθη τὰ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ τότε εὐλαβοῦς τῆς Ἀντιοχείας Ἐπισκόπου Μελετίου, καὶ προεχειρίσθη ἀναγνώστης τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ διακαὴς αὐτοῦ ψυχὴ, ὑπολαμβάνουσα ἀτελεῖ τὴν τοιαύτην πρὸς τὴν ἱερωσύνην παρασκευὴν, ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωρήσῃ μακρὰν τοῦ οἴκου καὶ τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου λειτουργήματος. Ἡ φιλόστοργος αὐτῶν μήτηρ ἠγωνίσθη εἰς μάτην ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν τοῦ σκοποῦ διὰ παρακλήσεων καὶ θρήνων. Ὁ Ἰωάννης ἐξετέλεσε τὴν προαίρεσιν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξ περίπου ἔτη θεινῶς ἐσκληραγώγησεν ἑαυτὸν μακρὰν πάσης κοινωνίας, νοσήσας ἐπὶ τέλος ἐπέστρεψεν εὐτυχῶς εἰς Ἀντιόχειαν ἵνα διαλάβῃ ὡς εἰς τῶν φαινοτέρων τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἀστέρων. Τῷ ὄντι ὑπὸ μὲν τοῦ Μελετίου χειροτονεῖται τότε διάκονος, ὁ δὲ τοῦ Μελετίου διάδοχος Φλαβιανὸς προχειρίζεται αὐτὸν πρεσβύτερον· καὶ ἐπειδὴ ὁ Χρυσόστομος ἐκτίησατο ἤδη ὄνομα μέγα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ θεοφιλίᾳ καὶ ἀγαθοεργίᾳ, ἐπιτρέπει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος προθύμως καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ τῆς Ἀντιοχείας πόλει, ἣτις, ἔχουσα μὲν 200,000 κατοίκων χριστιανῶν, Ἰουδαίων, εἰδωλολατρῶν ὀμιλοῦντων ἕλων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀκμάζουσα δὲ διὰ τῶν σχολᾶς, καὶ τὴν ἐμπορείαν, καὶ τὴν τέχνην, ἐλογίζετο ἐπὶ τῇ εὐφυΐᾳ καὶ τῇ ζωηρότητι τοῦ δήμου αὐτῆς ὡς ἄλλη τις κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πόλις τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦτο, κατὰ τὰ τότε τῆς ἐκκλησίας ἔθιμα, ἔργον κυρίως τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος, εἴτε γηράσας εἴτε μὴ ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα, ἀνέθετο πολλάκις τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ἕνα τῶν περὶ αὐτὸν νεωτέρων λειτουργῶν, διότι οἱ ἑλληνικῶς παιδευθέντες αὐτοὶ λαοὶ ἐδίψων λόγου μᾶλλον ἢ λατρείας· καὶ

καθὼς ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τοῦ λόγου ἤγοντο καὶ ἐφέροντο αἱ πολιτεῖαι, οὕτω καὶ μετέπειτα ὁ λόγος ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τοῦ χριστιανισμοῦ ὄπλον. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο τσαούτη ὥστε ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται ἀκαταπαύστως ὅτι οἱ ἄνθρωποι συρρέουσιν ἵνα ἀκούσωσιν αὐτὸν παλὺ προθυμότερον ἢ ἵνα ἀκροασθῶσι τῆς θείας λειτουργίας. Καὶ δὲν προσήρχοντο χριστιανοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑβραῖοι καὶ εἰδωλολάτραι ἐπὶ ἤρουν τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ῥήτωρ ἠρμήνευε τὰς Γραφὰς διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας καὶ τῆς ἀλληγορικῆς τέχνης ἣτις ἀείποτε πολλὴν ἐπροξένει ἐντύπωσιν εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν, εἴτε ἐθνικοὺς εἴτε χριστιανούς. Ἐξέθετε, διὰ δαινότητος λόγου ἀνταξίας τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Ἐθαγγελίου, τὰ καθήκοντα τῆς ἠθικῆς, καὶ προσέβαλλε τὰς ποικίλας τῶν Ἀντιοχέων κακίας, περιγράφων τὸν τρυφήλὸν βίον τῶν μεγιστάνων, τὰ βριθόντα κέδρου καὶ πορφύρας ἀνάκτορα αὐτῶν, τὸν ὄγκον τῆς περὶ τὰς ἵπποδρομίας δαπάνης, τὴν πολυτέλειαν τῶν πλουσίων γυναικῶν αἵτινες ἐξερχόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς παρέμποντο ὑπὸ πολυαριθμῶν εὐνούχων καὶ δούλων, τὴν ὑπεροψίαν τῶν φιλοσόφων οἵτινες περιεπάτουσιν εἰς τὰς εὐρείας τῆς Ἀντιοχείας στοᾶς, φέροντες ἀγερόχως τὸν μανδύαν αὐτῶν καὶ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τὴν βακτηρίαν. Ἡ φήμη τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς διεδίδετο καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ σοφισταὶ ἐθνικοὶ μακρόθεν συνέρρεον ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ ὥστε ἡ μεγαλοφυΐα ἐκείνη ὑπηρετεῖ τὸν χριστιανισμόν, παγιδεύουσα εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ πολλοὺς λογίους οἵτινες ἄλλως ἤθελον διατηρήσει τὰς κατὰ τοῦ νέου δόγματος βαθέως ἐρριζωμένας προλήψεις.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπλήρου ἐπὶ δώδεκα ἤδη ἔτη τὸ ἀποστολικόν τοῦτο ἔργον, ὅτε τὸ 387 ἐξερράγη ἡ στάσις τῆς Ἀντιοχείας περὶ ἧς ἐλάδομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσωμεν. Ἀφοῦ κατηνάστη ὁ πρῶτος τοῦ κινήματος τούτου παροξυσμός, ἡ πόλις ἐκαρπαδόκει ἐντρομος τὴν ἀπόφασιν τοῦ παντοδυνάμου καὶ ὀργίλου βασιλέως. Ὁ ἐπίσκοπος Φλαβιανός, γέρων σεβάσμιος, ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα διζωπήσῃ τὸν μονάρχην· ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἐπιτροπεύων αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀνέλαβε νὰ παραμυθῆσῃ, νὰ ἐμψυχώσῃ, νὰ δικαιώσῃ τὸν λαόν. Αἱ ὀμιλῆσαι τὰς ὁποίας κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς ἐκείνας ἡμέρας ἐξεφώνησεν ἐν τῇ ναῷ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι μνημεῖα ἀίδια ἱστορίας καὶ εὐσεπείας. Ἐκεῖ μάλιστα βλέπομεν τὴν εὐγενῆ ἐντολήν ἣν ἡ ἐκκλησία τότε τσαούτον ἐπιτηδεῖως ἐξεπλήρου, τὴν ἐντολήν τῆς προς-

τασίας τοῦ δήμου. Ὁ ῥήτωρ προαιμιάζει περιγράφων τὴν κατάπληξιν τῆς Ἀντιοχείας ἀμέσως δ' ἐπειτα ὀμιλεῖ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς, ὡς ἂν ἐπεκράτει βαθεῖα ἡσυχία καὶ εἰρήνη. Διδάσκει αὐτοῖς τὴν φιλοξενίαν, τὴν ἐλεημοσύνην, τὴν περιφρόνησιν τοῦ πλοῦτου, ἀξίων, ὅτι ὁ μέγας κίνδυνος καὶ φόβος ὃν ἀναγνωρίζει καὶ συναισθάνεται, δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδὲν νὰ ἐλαττώσῃ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανικοῦ ἁμῶνος. Τὴν ἐπισοσαν ὁ λαὸς συνέρχεται αὐθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς εἰς ἄσυλον. ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀναγγέλλει πρὸ πάντων τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαβιανοῦ, περιγράφει κατανακτικῶς τοὺς σωματικούς μοχθούς καὶ τοὺς ψυχικούς ἀγῶνας οὓς προθύμως ἀνέλαθεν ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ, παρακολουθεῖ αὐτὸν ἐν τῇ μακρᾷ ὁδοπορίᾳ, ἀριθμῶν τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἐμελλε νὰ μὲνῃ εἰς ἐτὶ ἀδηλός ἡ τῆς Ἀντιοχείας τύχη, φαντάζεται τὴν βασιλικὴν ἐντευξίν, τοὺς πρῶτους τοῦ ἀρχιεπισκόπου λόγους, ἐπειτα δὲ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ναυθεσίαν τοῦ λαοῦ ἐκείνου τοῦ ὁποίου κατηύνασεν ὅπως οὖν τὴν ἀνησυχίαν. Καὶ καθεκάστην ἡ αὐτὴ ἐπανελαμδάνετο παραμυθία διὰ νέων πάντοτε τρόπων καὶ διὰ νέων περιπετειῶν. Ἄλλ' ἤδη οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἅμα μετὰ τὴν πρώτην τῆς στάσεως ἀγγελίαν, ἀποσταλέντες ἐπίτροποι ἐπιχειροῦσι δεινὰς καταδιώξεις καὶ τιμωρίας· πολῖται πλοῦσοι φυλακίζονται καὶ μαστιγοῦνται, τὰ κτήματα αὐτῶν δημεύονται, καὶ αἱ γυναῖκες, ἐξωσθεῖσαι τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, περιπλανῶνται περὶ τὰς φυλακὰς ἢ πόλις ἀφαιρεῖται τὸ ἐπώνυμον τῆς μητροπόλεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἵπποδρόμος, τὰ θέατρα, τὰ δημόσια αὐτῆς λουτρὰ κλείονται, οἱ δὲ κάτοικοι, περιελθόντες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἀπελπισίας, θέλουσι νὰ φύγωσιν εἰς τὴν ἔρημον· ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος ἀναχαίττει αὐτοὺς διὰ τοῦ λόγου. Εἰκονίζει μὲν ἐναργῶς τὴν φρίκην ἣν καὶ αὐτὸς ἠσθάνθη προσελθὼν εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα παρακολουθήσῃ αὐτόθι τοὺς ὑπὸ τῶν δικαστῶν τιμωρουμένους ἀδελφούς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεάματος ἐξάγει τὴν ἐλπίδα ὅτι τηλικαῦτα δεινὰ θέλουσιν ἐπὶ τέλους μετριασθῆ, ὑποδεικνύων συνάμα εὐστόχως τὰς προσεγγιζούσας ἑορτὰς τοῦ Πάσχα ὡς ὄραν συνδιαλλαγῆς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ.

Ἐν τῇ μεταξῷ ὁ γέρων Φλαβιανός εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσελθὼν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, δορυφορουμένου ὑπὸ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς φρουρᾶς, ἐστάθη μακρὰν τοῦ βασιλέως νεύων κατὰ γῆς καὶ κατατεθλιμμένος, ὡς εἰ εἰκὼν τῆς ἐλεεινῆς Ἀντιο-

χείας. Ὁ βασιλεὺς, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, υπέμνησε τὴν εὐνοίαν ἣν εἶχεν ἐπιδείξει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἤλεγξε τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὰς ὑδρεῖς τὰς ὁποίας ἐτόλμησαν νὰ διαπράξωσι κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλείας. Τότε ὁ Φλαβιανὸς, συνελθὼν κατ' ὀλίγον ἀλλὰ δακρυρροῶν εἰσέτι, ὡμολόγησε μὲν μετὰ πολλῆς ζήσεως τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὴν παραφορὰν τοῦ λαοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὴν φθονεράν ἐχθραν τῶν καταχθονίων πνευμάτων· ἔπειτα δὲ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ὄργην τοῦ βασιλέως ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν γενναϊότερον· καθὰ ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, ὅστις πιθανώτατα ἐκάλλυνε τοὺς λόγους τοῦ γέροντος. «Καθῆρσαν, εἶπε, τὰς εἰκόνας σου; ἀλλ' εἰμπορεῖς νὰ ἐγείρῃς σεαυτῷ εἰκόνας ἄλλας ἐνδοξοτέρας. Συγχώρησον τοὺς ἐνόχους· δὲν θέλουσι μὲν στήσαι εἰς τιμὴν σου ἐν ταῖς ἀγοραῖς εἰδῶλα χαλκᾶ ἢ χρυσᾶ καὶ λιθοκόλλητα, ἀλλὰ θέλουσιν ἀφιερῶσαι εἰς σὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μνημεῖον πολυτιμότερον, τὸ μνημεῖον τῆς ἀρετῆς σου. Θέλεις ἀποκτήσει οὕτω εἰκόνας ζώσας τοσαύτας ὅσοι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν ἐπὶ γῆς καὶ ὅσοι ὑπάρξουσιν μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; διότι οὐ μόνον οἱ περὶ ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν εἰς γενεὰς γενεῶν θέλουσι γνωρίσει τὴν βασιλικὴν ταύτην καὶ μεγάλην πράξιν. Θαυμάζοντες αὐτὴν ὡς ἂν αὐτοὶ οὗτοι ἀπέλαβον τὴν ἐξ αὐτῆς εὐεργεσίαν.» Ἐξηκολούθησε δὲ οὕτω ἐπικαλούμενος τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως· καὶ, ἐπὶ τούτῳ, ἀναμνηστικῶν μὲν αὐτῷ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅστις προτρέπομενός ποτε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀκρωτηριάσαντας μίαν αὐτοῦ εἰκόνα, ἐπέθηκεν ἐλαφρῶς τὴν χεῖρα εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀπήντησε μειδιῶν ὅτι οὐδένα ἀισθάνεται ἐπ' αὐτοῦ μὴ ὡπα· ἀνακαλῶν δὲ αὐτὴν τοῦ Θεοδοσίου τὴν προηγουμένην ἐπιείκειαν, ὅστις, προσεγγιζούσης ποτὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, οὐ μόνον εἰς τοὺς καταδικαίους ἀπένειμε χάριν ἀλλὰ ἐθλίβετο διότι δὲν ἠδύνατο καὶ τοὺς θανόντας νὰ ἀναστήσῃ· καταδεικνύων δὲ τὴν δόξαν ἣν, συγχωρῶν, θέλει ἀξιώσθῃ παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἐπὶ τέλους ἢ καταπειστικῆ ἀβτη εὐχλωτῆρα συνεχίγησε τὸν βασιλέα· καὶ ἀπεφῆνατο τὴν ζητουμένην συγχώρησιν, καὶ προέτρπε τὸν γέροντα ἐπίσκοπον νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον ἐνεσσι τάχιον ἵνα κομίσῃ τὴν χαρμόσουν ταύτην ἀγγελίαν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν. Ἄλλ' ὁ Φλαβιανὸς προέπεμψε ταχυδρόμους οἵτινες ἱκανὰς ἡμέρας πρὸ αὐτοῦ καθησύχασαν τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν· καὶ τότε διεδέξαντο ἐν αὐτῇ τὸ κοινόν

πενθος πανηγύρεις καθ' ἃς ὁ δῆμος ἀνεδείχθη ἐνθουσιώδης ἐν τῇ ἀγαλλιάσει αὐτοῦ ὅσον πρὸ ὀλίγου εἶχε διατελέσει ἐν τῇ θλίψει καταβεβλημένος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος συγκαλέσας τὸ πλῆθος ἐπανελάβεν αὐτῷ τοὺς λόγους τοῦ τε ἐπισκόπου καὶ τοῦ βασιλέως. Βεβαίως ἀξιολόγητος δὲν εἶναι· ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας, ἥτις, ἀποδαλοῦσα ἅπαντας τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἐλέγχοντας καὶ περιστέλλοντας τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, παραδίδεται ἄοπλος εἰς τὴν διάκρισιν ἀρχῆς ἀπολύτου. Ἄλλ' ἐν ἐλλείψει ἄλλου ἐλέγχου, πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὑπόθεσιν φωνῆν ἵνα συντίσῃ τὸν ἀρχοντα, ἵνα μεσολαβῆσῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχομένων; Μοναρχία· ἀπόλυτοι ἐπεκράτησαν καὶ ἄλλαχού, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ. Ἄλλ' οὐδαμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐτόλμησαν νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν βούλησιν τοῦ δεσπότου τοὺς πραγμοὺς ὅς παρ' ἡμῖν ἐντέταξαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Συνέσιοι, οἱ Χρυσόστομοι· διότι οὐδαμοῦ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις δὲν ἐταύτισαν τὰς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τοὺς δὲ λειτουργοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων πρὸς τοὺς προστάτας τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δέκα ἔτι ἐνιαυτοὺς διδάσκειν τὸν δῆμον τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προθύμως εἶχε προστατήσαι ἐν τοῖς ἐσχατοῖς κινδύνοις. Αἱ ὀμιλίαι αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον αὐστημα ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἐν οἷς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν προλήψεις τινὰς ἢ μᾶλλον παραχωρήσεις τινὰς εἰς τὰς προλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων, διαπρέπει ἐν γένει μεγαλοφυῶς λαμπρᾶ, καὶ γνώσις βαθεῖα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ καλοκαγαθία, ὄντως εὐαγγελικῆ. Πλὴν τούτων δὲ αἱ ὀμιλίαι αὐταὶ ἔχουσι καὶ ἕτερον πολυτίμον προτέρημα, ὅτι ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς, ὡς ἐν ἀλληπαλλήλοις τισὶ κατόπτροις, ἅπανα ἢ τότε κοινωνία, ἥτις, ἱσταμένη οὕτως εἶπειν εἰς τὰ μεθόρια τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, διετέλει εἰς τὴν κρίσιμον ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν νέος βίος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφέρει ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ καρποὺς, ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου βίου, πολλὰ εἰσέτι ἐσώζοντο ἀτοπία καὶ δεισδαιμονία. Ἡ κοινωνία αὕτη διετήρει λ. χ. εἰς τὴν δουλείαν καὶ πολλάκις ἐτιμῶρει τοὺς δούλους ἀνηλεῶς· ἐπίστευεν εἰς τοὺς οἰωνοὺς, εἰς τοὺς γόητας, εἰς τὰ φυλακτήρια, εἰς τὴν μαγείαν ἐν γένει· τὰ δὲ λείψανα ταῦτα τῆς εἰδωλολατρίας ἐπεκράτου μάλι-

στα μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς κατοικοῦντων χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι χριστιανοί, διότι, καθάπερ ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται, οἱ πλοῦσοι γαιοκτήμονες προσετίμων νὰ κτίζωσι σιταποθήκας μᾶλλον ἢ ναοὺς, ὥστε οἱ πτωχοὶ γεωργοὶ εἶχον πολλὰ νὰ διατρέξωσι στάδια πρὶν ἢ εὐρωσιν ἐκκλησίαν τινα ἵνα ἀκροασθῶσι τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Ἄφ' ἑτέρου εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, οἴα τῆ Ἀντιόχεια, ἡ ἀνατροφή μὲν ἦτο σφόδρα ἐπιμελημένη, ἀλλ' ἥμιστα μεθηρμόζετο πρὸς τὰς πραγματικὰς τῆς κοινωνίας χρεῖας. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας πέντε ἐτῶν οἱ παῖδες ἐφοίτων εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, ἔπου ἐμάνθανον ἢ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ χαράττωσι γράμματα ἐπὶ σανίδων κηρωτῶν. Ἐπειτα μετέβαινον εἰς τὰς σχολὰς τῶν γραμματικῶν, ἔπου παραδίδοντο Ὅμηρον καὶ ἄλλους Ἑλληνας ποιητάς. Τελευταῖον εἰσῆρχοντο εἰς τὰς σχολὰς τῆς ρητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ διδάσκαλοι ἐπρέσβευον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ τῆς ἀρχαίας λατρείας, διότι ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας συνδεδεμένην. Τότε δὲ μόλις, ἀφοῦ συνεπλήρουν τὰς βαθμίδας τῆς τριπλῆς ταύτης ἐκπαιδευτικῆς κλίμακος, ἤρχίζον οἱ νέοι νὰ διδάσκωνται τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, καὶ, ὡς εἰσαγωγὴν πρὸς τοῦτο, ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ἀλλὰ τότε οἱ μὲν γενναιότεροι ἐξ αὐτῶν ἠσπάζοντο ἐνθουσιῶντες τὰς ἠθικὰς καὶ σωματικὰς κακουχίας τοῦ ἐρημικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου· οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κόσμου προσκείμενοι, ἐπεχείρουν τὴν σπουδὴν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, δι' οὗ πράττοντο εἰς τὰ ὕψατα τῶν ἀξιομάτων. Ὀλίγοι δὲ τινες μόνον προσήρχοντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὰς νέας κόρας. Αἱ χρηστότεραι ἐξ αὐτῶν καὶ περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρετῆς καρτερικώτεραι, ἀπεχώρουν συνήθως τοῦ κόσμου ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ τὸ εὐτελὲς ἱμάτιον τῆς μοναχῆς, καὶ ὡς μοναχαὶ πολλάκις ἀφωσιοῦντο εἰς τὴν ἐπιμελείαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πονήτων, ἐκτιθέμεναι ἐνίοτε εἰς τὸν θάνατον καὶ ἀναδεικνύουσαι ἐν γένει ἀρετὰς τοσοῦτη μᾶλλον θαυμασίας ὅση συνεπύγοντο τὴν θυσίαν τῶν μεγαλητέρων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν, τῆς νεότητος, τοῦ κάλλους, τοῦ πλούτου. Τὸ δὲ πρᾶγμα προσέβη εἰς τοσοῦτον ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἀνέφεραν ὡς καύχημα τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ὑπάρχον πλείότεραι γυναῖκες ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ ἢ σύζυγοι καὶ μητέρες· καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν ἀναμφιδόλως νὰ δεχθῶμεν κατὰ γράμμα τὴν βεβαίωσιν ταύτην, ἀλλ' ὅμως ὅσον καὶ ἂν μετριάσωμεν αὐτὴν,

πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ἐκείνη τῆς ἀφωσιώσεως ἐπήνεγκεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὀλικὴν κατὰστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὅπωςδὴποτε ἐκ τῶν ὀμιλιῶν τοῦ Χρυσόστομου συνάγεται ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν εὐγενεστερῶν καὶ γενναιότερων αἰσθημάτων ἐμπνεασμένη μερὶς ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεσπάτο τοῦ πραγματικοῦ βίου· καὶ ἂν εἰς τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἦδη θλιβερόν, προσθέσωμεν, ὅτι οὐκ ὀλίγοι καὶ οὐκ ὀλίγαι τῶν μοναχῶν ἐκείνων, ἀντὶ νὰ τηρήσωσι τὰ ὑψηλὰ κατήκοντα τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἦν ἀνελάμβανον, εἰς ποικίλας θύρας παρεστρέποντο καταχρήσεις, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβαλλὰ ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ πλεονάσαντος τούτου ἀληθοῦς καὶ πλαστοῦ θρησκευτικοῦ ἔθλου, τὰ πολυτιμότερα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτείας συμφέροντα κεραιστήσαν, εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Ἄλλ' εἶναι ἀρὰ γε δίκαιον νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμόν ὑπεύθυνον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ὡς ἐπραξάν τινες ἐνίοτε εἴτε μὴ κατανοήσαντες τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα, εἴτε ἐκ συστήματος ὄντες πολέμοι αὐτοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διὰ τοῦ εἰς αὐτὴν ἐνοφθαλμισμοῦ τῶν τελειοτάτων ἀρχῶν καὶ δογμάτων ὅσα ὁ ἄνθρωπος ἐπρέσβευσε πότε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐχὶ δὲ, ἀπαγε τὴν ὀλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῆς νεκρῶσιν. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς, εἰ μὴ πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν μάλιστα τινες, οἱ μὲν ἀηδίασαντες πρὸς τὰς συμφορὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης δόξης ἦτι μακρὰν τοῦ βίου τούτου καὶ πολλάκις ἐν παντελεῖ μονώσει καὶ πολυειδεῖ κακούχῃα δύνανται νὰ ἀσκηθῶσιν ἀσφαλτέστερον περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν· οἱ δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὴν ὀκνηρίαν ῥοπῆς· εἰ μὴ ἐνὶ λόγῳ ἐκ ποικίλων τοιοῦτων ἀφορμῶν ἀπειροὶ ἄνθρωποι ἐτρέποντο πρὸς τὸν μοναχικὸν λεγόμενον βίον, ὅστις ὅμως ἐπὶ τέλους ἀπέδη ἥμιστα μοναχικὸς, ἐξεστράπη εἰς πολλὴν ἀκολασίαν καὶ τὸ δεινότερον πάντων, ἀποδεκατίζων τὸν ἐνεργὸν πληθυσμὸν, συντελεῖ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἐξασθένεισιν τῆς πολιτείας. Τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς εἰ μὴ ἡ κοινωνία ἐκείνη, μὴ δυναμένη νὰ μετρωρισθῇ εἰς τὸ αἰθέριον ὕψος τῶν δογμάτων καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν ἐπέθετο νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρησκευμα εἰμὴ συνεπαγομένη τοὺς τύπους, τὰς προλήψεις καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς εἰδωλολατρείας; Ὅτι πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀπαραίτητα τοῦ χριστιανισμοῦ παρακολουθήματα, μαρτυροῦσι πολλὰ νεώτεροι κοινωνοὶ ἐν

αἷς ἐκεῖνα μὲν ἐξέλιπον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἢ δὲ πίστις δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀσθενεστέρα ἢ ἄλλοτε. Τὰ προκείμενα λοιπὸν ἀτοπήματα ἦσαν προῖόν οὐχὶ τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ τῆς ὀλεθρίας ἠθικῆς τῆς κοινωνίας ἐκείνης καταστάσεως. Βραδύτερον ὅτε τὰ ἀτοπήματα ταῦτα ἐκορυφώθησαν, ὅτε τὸ ἔθνος, διὰ τὴν νάρκωσιν αὐτοῦ, ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ ἀκμάζοντος μωαμεθανισμοῦ, ἐγένετο ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἀπόπειρά τις ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἣτις ἂν ἐπετύχαιεν ἤθελε δώσει νέαν ζωὴν καὶ ἐγέρσειαν εἰς τὸ κράτος. Ἄλλα περὶ τούτου θέλωμεν ὀμιλῆσαι ἐν τῇ οἰκείῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Νῦν δὲ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Χρυσόστομον, ἵνα ἐξετάσωμεν πῶς ἐπολιτεύετο ἐνώπιον τοῦ ρεύματος ἐκείνου τῶν νέων γενεῶν τὸ ὅποιον, φερόμενον ἀκατάσχετον πρὸς τὸ ἀχανές τοῦ μονήρους βίου πέλαγος, κατέλειπεν ἄγονον καὶ χέρσον τὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας πεδῖον. Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ ἐγνώρισεν ἅπαντα τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος προσφικεῖσθαι ἅπαντα τὰ τεχνάσματα τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς, ἀλλ' ἐθυσίαζεν ἐνίοτε τὸν κοινωνικὸν βίον εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσίωσιν· διάφορος κατὰ τοῦτο τοῦ Συνεσίου, ὅστις ἐνεφορήθη μὲν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ, σῶζων ἀπαραμειωτον τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαίου δημοσίου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων καθηκόντων καὶ αἰσθημάτων, ἦτο πρὸ πάντων πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ἀνὴρ. Ἀμφότεροι συνεδύασαν τὰ περιλιπούμενα τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀμφότεροι ὑπῆρξαν καρποὶ κάλλιστοι τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τελειώσεως ἐκείνης κράσεως, ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ἀρχιερεὶ Πτολεμαῖδος ἐπεκράτει ἐν παντὶ τὸ τῆς πολιτείας συμφέρον, παρὰ δὲ τῷ ἱεροκήρυκι Ἀντιόχειας ταῦτα ἐλογίζετο ἐκ διαλειμμάτων δεύτερον. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος οὐ μόνον δὲν ἐπεκαλεῖτο ἐντόνως, ὅπως ὁ Συνέσιος, τὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς τάξεις καταγραφὴν τῆς νεολαίας, καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἀσκήσιν αὐτῆς, ἀλλ' οὐδ' ἐψέγε τὰς πολυαριθμοὺς ἐκεῖνας παρθένους, αἵτινες, ἐγκατάλιποῦσαι τὸν κοινωνικὸν βίον, ἠσπάζοντο τὸ μοναχικὸν σχῆμα· ἐξ ἐναντίας ἐπέχαιρεν, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τῇ τῆσάυτη διαθέσει. Καὶ ἐστιγματίζε μὲν δεινῶς τὰς καταχρήσεις εἰς ἃς ἐξώκωνον πολλοὶ καὶ πολλοὶ τῶν μοναχῶν ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ ἱεροῦ ἐνδύματος διὰ τοῦ ὁποῖου περιεβάλλοντο, ἀλλὰ ἐν γένει δὲν ἀντεστρα-

τεύετο κατὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ἀποχωρήσεως. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως δὲν ἠδιαφόρει, πολλοὺ γε καὶ δεῖ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ παραμένοντας, οὐδ' ἀπεστέρει τὴν κοινωνίαν ἐκείνην τῶν νοουθεσιῶν αὐτοῦ· ἠγωνίζετο δὲ νὰ σωφρονίσῃ καὶ νὰ ἀνορθώσῃ αὐτὴν δι' ἠθικῶν παραγγελμάτων, οὐχὶ διὰ διδαγμάτων πολιτικῶν. Ἐζήτηει πρὸ πάντων νὰ ἐξεγείρῃ εἰς τὰς καρδίας τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπιεικειᾶς, τῆς φιλοφροσύνης, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς χρηστότητος, τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, καὶ ἐν γένει τὰς ἰδιωτικὰς οὕτως εἰπεῖν ἐκεῖνας ἀρετὰς, αἵτινες, ὅταν ἅπασι ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνεπαγάωσιν ἐπὶ τέλους ἀρετὰς ἑτέρας, τὰς πρὸς συντήρησιν τῆς κοινωνίας ἀπαραιτήτους πολιτικὰς ἀρετὰς. Ποτὲ ῥήτωρ ἐπὶ γῆς, ποτὲ ἱεροκήρυξ, ποτὲ ἠθικολόγος δὲν παρέστησεν ἐπιτηδεότερον εἰς τὸν ἀνθρώπον τὰς τοῦ ἀνθρώπου συμφορὰς, οὔτε συνεκίνησεν ἰσχυρότερον τὴν καρδίαν, οὔτε προσεκάλεσε καταπειστικώτερον τὴν καλοκάγαθίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Ἦτο δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσόστομου σοφὸν μὲν, ἀλλὰ δημοτικώτατον, ἵνα μὴ εἰπωμεν δημαγωγικώτατον, περὶ τοιαύτης ἱερᾶς ὀμιλοῦντες ἐπαγγελίας· διότι ἤξευρε ν' ἀρπάξῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν δι' εἰκόνων τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν βίου, ζωηρῶν καὶ οἰκειοτάτων εἰς αὐτούς. Προσέχων ἐπιμελῶς εἰς πᾶν ὅ, τι ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ ὅπως δήποτε τὴν Ἀντιόχειαν, διετέλει τῆς μὲν πόλεως δημόσιος σύμβουλος, ἐκάστου δὲ κατ' ἰδίαν πολίτου καὶ χριστιανοῦ ὁδηγὸς καὶ παρηγορός, γινόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς θρησκευτικῆς εὐγλωττίας καὶ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ περικλειστέροι τῶν νεωτέρων ἱεροκηρύκων, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀπάντων ὀνομαστότατοι, οἱ κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες Γάλλοι. Αἱ ὀμιλῖαι τοῦ Χρυσόστομου εἶναι συντομώτεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐντέχνως συντεταγμέναι ἢ αἱ ὀμιλῖαι ἐνός τῶν Γάλλων ἐκείνων, τοῦ Βουρδαλοῦ· δὲν ἔχουσι τὴν ἀκριβῆ τούτου μέθοδον καὶ τὸν βαθὺν συλλογισμὸν· δὲν προβαίνουσιν ἐν παρατάξει, διὰ λεπτολόγων διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων, πρὸς ἀπόδειξιν ἠθικῆς τιος ἢ δογματικῆς ἀληθείας. Ὅχι, ἡ φαντασία τοῦ ἑλληνος ῥήτορος θέλει πλείονα ἐλευθερίαν, ὁ λόγος αὐτοῦ πλείονα διάχυσιν· ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος δὲν ὑποφέρει τὰς πέδας τῆς βραδυπορούσης τοῦ Γάλλου διαλεκτικῆς· ἐπειδὴ πιστεύει ἐξ ὅλης ψυχῆς, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσοῦτων ἀποδείξεων, ἐπειδὴ ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσοῦτων συλλογισμῶν. Καὶ ἔπειτα τὰ αἰσθη-

ματα τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἦσαν θερμότερα, εἰλικρινέστερα καὶ εἰς τὰ δόγματα πιστότερα τῶν αἰσθημάτων τοῦ πλήθους πρὸς τὸ ὅποιον ἠγόρευον οἱ Γάλλοι ἱεροκλήρυκες. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἔχει χρεῖαν ζήλου μᾶλλον ἢ ἐπιχειρημάτων, διότι πρόκειται νὰ συγκινήσῃ, νὰ παρορμήσῃ, νὰ κατανύξῃ ψυχὰς ἐκ προοιμίου πεπεισμένας, ἀνθρώπους οἵτινες, βλέποντες τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπὸ σεισμῶν κλονιζόμενας, ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον εἰσέτι μέχρις αὐτῶν ἀντηχοῦσαν τὴν φωνὴν τῶν θαυμάτων τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀγορεύων ἐνώπιον ἀκροατῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ τοσοῦτον ζωηρᾶς πίστεως, καὶ μὴ ἔχων χρεῖαν νὰ ἀποδεικνύῃ τὸ δόγμα, ὁ ρήτωρ ἤρκαίτο νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ προτρέπῃ πρὸς αὐτὴν τὸ πλῆθος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἤρχετο εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς συρρέοντας περὶ τὸν ἀμύθωνα αὐτοῦ οἰκειότητα, ὡμίλει περὶ παντὸς ὅ,τι ἐνησχόλει αὐτοῦς· καὶ νῦν μὲν ἔχαιρε διὰ τὴν εὐλαδίαν αὐτῶν προθυμίαν καὶ διὰ τὰ δάκρυα αὐτῶν τὰ ὅποια προστίμα τῶν ἐπικροτήσεων, νῦν δὲ παρεπονείτο διὰ τὴν ψυχρότητα αὐτῶν καὶ τὰς συγὰς ἀπουσίας καὶ τὴν ἀλίγην προσοχὴν ἣν ἔδιδον εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, περισπώμενο· ὑπὸ τῶν θεατρικῶν διασκεδάσεων. Παρηκολούθει δὲ αὐτοὺς εἰς ἅπαντα τὰ διαδύματα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ προῆσθάνετο τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ προφυλαχθῶσιν οὔτε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἱεροκλήρυκος οὔτε ὑπὸ τῆς ἰδίας συγῆς μετανοίας· ἐν ταύτῳ ὅμως ἐνεθάρρυνε τὴν ἀγαθὴν εἰ καὶ ἀσθενῆ αὐτῶν προαίρεσιν καὶ ἀνεκάλει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ὀλισθαίνοντας, καὶ τοι γινώσκων ὅτι ἐμελλον αὐθις μετ' οὐ πολὺ νὰ ὀλισθήσωσιν. Οὐδὲν τῆ ἀληθείᾳ περιεργότερον τοῦ σωτηρίου τούτου καὶ παθητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ καλοκαγάθου ψυχῆς καὶ τοσοῦτων ἄλλων ἀσθενῶν καὶ ἀστάτων ψυχῶν τὰς ὁποίας τὸ πάθος, ἡ πρόληψις, ἡ ἔξις παρέσυρε πολλάκις μακρὰν τῆς τε ἰδίας πεποιθήσεως καὶ τοῦ χειραγωγούντος αὐτὰς εὐαγγελικοῦ ὁδηγοῦ· ὁ ρήτωρ οὗτος εἶναι δημαγωγὸς ἅμα καὶ ἱερεὺς, συνδυάζων τὰ ὑψηλότερα ἐπιτηδεύματα τῆς ρητορικῆς τέχνης μετὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης θρησκευτικῆς δυνάμεως εἰς ἣν δὲν εἰμποροῦν ν' ἀνθῆξωσιν, ἔστω καὶ προσκαίρως, αἱ συνειδήσεις καὶ αἱ καρδίαι.

Ὁ Χρυσόστομος διὰ τὸν ζωηρὸν καὶ συμπαθητικὸν αὐτοῦ λόγον, διὰ τὴν βαθεῖαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς φράσεως αὐτοῦ, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχων μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἕτερον τῶν μεγάλων ἱεροκλήρυκων τῆς

ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, τὸν Μασσιλῶνα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον ἀντι-παραβαλλόμενος πολλὰς παρίστησι διαφοράς. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ βήτορος τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶναι τοσοῦτον τεχνιγέντως ἐξεργασμένοι ὅσον αἱ τοῦ Γάλλου ὁμιλίαι. Ὁ Χρυσόστομος ἔχει ὀλιγωτέραν λεπτότητα φιλοκαλίας, καὶ περὶ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων πομπῶδες τι τὸ ὅποιον ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τῶν ρητορικῶν σχολῶν εἰς ἃς ἐξεπαιδεύθη. Πλὴν τούτου ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ στερεῖται ἀποχρώσεως τινὸς ποικιλίας ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν μονοτονίαν διορθοῖ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ τρόπων δι' ἧς ἐκάστοτε ἐπανέρχεται ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἐννοίας, τὴν δὲ πολυτέλειαν τῆς λέξεως κολάζει παρ' αὐτῆ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνδρὸς εὐαισθησία, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας, ὅπισθεν τῆς θορυβώδους ὁπωςοῦν ἁρμονίας τῶν λόγων ἐκείνων ἀκούεις ἀείποτε τὴν ἀπλαστον φωνὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα οὐδεὶς οὐδεπώποτε τῶν χριστιανῶν βητόρων δὲν ἐνεπνεύσθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Ἁγίας Γραφῆς, οὐδ' ἐχρωματίσθη οὕτως εἰπεῖν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀκτινῶν αὐτῆς. Διὰ δὲ τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτήρα τοῦ λόγου, τὴν λαμπρότητα δηλαδὴ ἅμα καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἐπὶ δὲ καὶ τὴν χάριν ἧς ἐκ διαλειμάτων κοσμεῖ τὸν Χρυσόστομον, πρὸς μόνον τὸν περιφανῆ Βοσσοῦτον ἠδύνατο οὗτος νὰ παραβληθῇ, λέγει ὁ Οὐδέλλεμαίνος, τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρηκολουθήσαμεν αὐθις τὰς τεχνικωτάτας κρίσεις. Ἀλλὰ μόλις ἐκφωνήσας τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν, συνεπάγεται ἁμέσως, ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἕπατον τῶν ἄλλων ἐκείνων ἱεροκλήρυκων, ἐὰν ὁ Βοσσοῦτος εἶχέ τινα τὸν ἐνάμιλλον, μάλιστα περὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ὡς πρὸς τὸ ὅποιον ἔσωρεῖ αὐτὸν ἀμήμητον. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς παραθέτομεν τὴν γνώμην ταύτην, μὴ τολμώντες μήτε ν' ἀναίρεσωμεν αὐτὴν, ἀντιλέγοντες εἰς τοσοῦτον πεπειραμένον τῆς καλλιτείας γνώστην, μήτε πάλιν νὰ παραδεχθῶμεν ἀπολύτως, ἐλαττοῦντες ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν τὰ πρωτεῖα τὰ ὅποια πεντεκαίδεκα αἰώνων ἡ ὁμόφωνος ὁμολογία δὲν ἔπαυσεν εἰς τὸν ἡμέτερον Χρυσόστομον ἀποδίδουσα.

Τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα ἤθελε διατηρήσει ὁ θεὸς ἀνὴρ καὶ ἐν ἅπαντα τὸν βίον διήγεν εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπιτελῶν ὅπως αὐτὸς ἤξευρε νὰ ἐπιτελῇ, τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα. Ἀλλὰ ἡ φήμη τῆς ἐξαίρετου ταύτης μεγαλοφυίας προσελκύσεν εἰς αὐτὸν τὰ βλέμματα ὀλοκλήρου τοῦ κράτους. Συνέπεσε δὲ νὰ χηρεύσῃ ἐν ἔτει 397 ὁ τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως θρόνος, ἀποθανόντος Νεκταρίου, τοῦ ἀδρανούς διαδόχου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τότε πολλοὶ ἐπεζητήσαν τὸ περιφανές τοῦτο ἀξίωμα καὶ δεινὴ παρήχθη περὶ αὐτοῦ ἔρις, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας μὲν φωνῇ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς πόλεως αὐτῆς τὸν μέγιστον τῶν ῥητόρων τῆς χριστιανωσύνης. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἠθέλε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἀντιόχειαν ὅπου ἐγεννήθη καὶ διήγαγε τὰ κάλλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἀγαπώμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ δεκακιςμυρίων ἀκροατῶν ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν ἀπήχθη εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὅπου ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς καὶ ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων. Τὸ δὲ παράδοξον, λέγεται ὅτι συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ ὁ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου παντοδύναμος εὐνοῦχος Εὐτρόπιος. Ὁ Εὐτρόπιος δὲν ἦτο, ὡς εἶδομεν, ζηλωτὴς ἐνθερμὸς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἰκανότητος. Ἐὰν λοιπὸν συνέπραξε τῶντι εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Χρυσοστόμου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐφοδεῖτο τοὺς ἄλλους ὑποψηφίους πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν μακρὰν τῆς αὐτῆς διαζήσαντα Ἰωάννην, καὶ ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστήσῃ τούτους ἐκποδῶν εἰμὴ φέρων εἰς μέσον τὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ πάντες οἱ ἄλλοι ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ Χρυσόστομος, καταλαβὼν τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 398, εὔρε κατ' ἀρχάς δεξιῶσιν ἦτις ἐπηγγέλλετο αὐτῷ εἰρηγικὴν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ δυσχεροῦς ἐκεῖνου λειτουργήματος. Οὐ μόνον ὁ λαὸς ἅπας ἐφαίνετο κατεγοητευμένος ὑπὸ τῆς ἀπαραμίλλου αὐτοῦ φήμης καὶ εὐγλωττίας, ἀλλὰ καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία, ἦτις ἤγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ Ἀρκάδιον, ἔδωκεν εἰς τὸν ἱεράρχην δείγματα ἐξαιρέτα εὐλαβείας καὶ τιμῆς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐδόθη ἀφορμὴ κατ' ἣν ἀνεδείχθη λαμπρῶς ὁπόση ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς δύναμις. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι τῷ 399, ἐν περιπῶν ἐτος μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπῆλθον κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν περιπλοκαὶ δειναί, ἐπαγαγοῦσαι τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ Γαῖνας καὶ ὁ Τριδίγιλλδος εἶχον ζητήσει τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐνοῦχου, ὁ δὲ Ἀρκάδιος εἶχεν ὑπογράψαι τὴν καταδίξιμὴν αὐτοῦ. Ἐν τῇ συμφορᾷ αὐτοῦ αὐτῇ ὁ Εὐτρόπιος κατέφυγεν, ὡς εἰς ἀσυλον, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Σημειωτέον ὅτι ὅτε ἦτο παντοδύναμος εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ περιστείλῃ τὸ σωτήριον τοῦτο τῶν ἱερῶν ναῶν πρὸνόμιον ὥστε καὶ βασιλεία καὶ λαὸς, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὅστις μένεα ἔπνεε κατὰ τῶν ἀναριθμητῶν αὐτοῦ ἀδικημάτων, ἠδύνατο νὰ μὴ σε-

δασθῶσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν τοῦλάχιστον, τὸ ἀσυλον τὸ ὁποῖον αὐτὸς δὲν εἶχε νομίσει σεβαστὸν. Ἄλλ' ἴστατο ἐκεῖ ὁ εὐγλωττότατος τῶν ἁγίων, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρόμαχος ἀκαταγώνιστος τῶν δικαίων τῆς ἐκκλησίας καὶ προστάτης γενναῖος τῶν καταδιωκομένων. Ἀναβὰς εἰς τὸν ἀμβωνα ἐξεφώνησε λόγον παθητικώτατον περὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐνώπιον τοῦ ἀχανοῦς πλήθους τὸ ὁποῖον ἐπλήρου τὴν μητρόπολιν, ἐν ᾧ πρὸ μικροῦ εἰσέτι παντοδύναμος πρωθυπουργὸς κατέκειτο, τρέμων καὶ στένων, ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Θεῶμα καταπληκτικόν! «Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. ἀνέκραξεν ὁ ἀρχιερεὺς, δεικνύων τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο θῦμα τῆς μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ποῦ νῦν ἡ λαμπρὰ τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ δὲ αἱ φαίδραὶ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ κρότοι καὶ οἱ χοροὶ καὶ αἱ θαλαῖαι καὶ αἱ πανηγύρεις; ποῦ οἱ στέφανοι καὶ τὰ παραπετάσματα; ποῦ ὁ τῆς πόλεως ἄρχυρος, καὶ αἱ ἐν ἵπποδρομίαις εὐφημίαι, καὶ τῶν θεατῶν αἱ κολακείαι; Πάντα ἐκεῖνα οἴχεται, καὶ ἀνεμὸς πνεύσας ἀθρόον, τὰ μὲν φύλλα κατέβαλε, γυμνὸν δὲ ἡμῖν τὸ δένδρον ἔδειξε, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῆς σαλευόμενον λοιπόν.» Καί, ἀναπτύξας τὸ θέμα τοῦτο τῆς ματαιότητος διὰ πάσης εὐεπίας καὶ εὐαισθησίας, ἐπεκαλέσατο τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου ἔλεον τῶν ἀκροατῶν. Ἡ δὲ φωνὴ αὐτῆ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς θρησκείας εἰσηκούσθη. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξῆλθε σώος ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι βραδύτερον ἐθανατώθη ἐπὶ τέλους εἰς Χαλκηδόνα· ἀλλ' ἐνόσφ ἦτο ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φωνῆς αὐτοῦ, λαὸς καὶ βασιλεία ἐσεδάσθησαν τὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸνόμιον, ὁ δὲ θρίαμβος οὗτος τοῦ ἱεράρχου ὑπῆρξεν εἰς τῶν λαμπροτάτων τοῦ τοσοῦτον πολυθριάμβου αὐτοῦ σταδίου.

Ὁ Χρυσόστομος λοιπὸν ἐφαίνετο παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας ἀνυπερβλήτους. Ἄπασα ἡ περὶ τὸν βίον ἀσωτεία ἦν ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατεστιγματίσεν εἰς Ἀντιόχειαν, παρίστατο ἤδη μυριοπλάσιος ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἡ πολυτέλεια τῆς αὐτῆς ἦτο ὑπέρομετρος· οἱ μεγαστᾶνες ἀνήλισκον τὰς περιουσίας αὐτῶν εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας· τὸ πλήθος κατέτριβεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ τὸν χρόνον· εἰς τὰ θεάτρα ἡ ἀκαλασία τῶν χορῶν καὶ τῶν ᾠσμάτων ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον· πολλοὶ τῶν ἱερῶν εἶχον, πρὸς κοινὸν σκάνδαλον, εἰς τὰς αἰκίας αὐτῶν μονα-

χάς, τὰς ὁποίας ἐκάλουν διακόνους ἢ ἀδελφάς· πολλοὶ τῶν μοναχῶν, ἐγκαταλιπόντες τὸν ἐρημικὸν βίον, ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ῥαδιουργοῦντες, κερδοσκοποῦντες καὶ ἀκολασταίνοντες. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνώπιον τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τούτου τῶν ἡθῶν, ἐνώπιον τῆς κοινωνικῆς ταύτης παραουσίας, ἐνώπιον τῆς ἀσεβοῦς ταύτης παραβίασεως τῶν ἱερωτάτων τῆς ἐκκλησίας καθηκόντων, ὁ Χρυσόστομος δὲν εἰσώπησε, δὲν ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ· καὶ ἐπαυλαβῶν τὸ κήρυγμα ἐντονώτερον μάλιστα ἢ ἄλλοτε ποτὲ, ἐπεραυνοδόγησε τὴν μαλθακότητα τῶν μεγιστάνων, τὴν ἀργίαν τῶν πολλῶν καὶ τὴν κακοθήειαν τοῦ κλήρου, δεῖσις ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μοναχικοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, διέπραττε τὰ αἰσχίστα τῶν ἀνομημάτων. Ἀλλὰ τὸσαῦτα πάθη καὶ συμφύροντα δὲν ἠδύνατο νὰ προσδληθῶσι κατὰ μέτωπον ἀνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀντιπράξεως. Καὶ μὲν, ἐν Ἀντιοχείᾳ ἄλλοτε, ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσε φέγων ἀπὸ τοῦ ἁμῶνος τοιαῦτα ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα, ἀγαπώμενος οὐδὲν ἦτρον καὶ τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχείων· ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως τὰ κατ' αὐτὸν εἶχον ἄλλως ἢ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἔπου πρότερον ἔζησε. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἦτο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν πολυαριθμῶν προσωπικῶν φίλων τοὺς ὁποίους εἶχεν αὐτόθι, ἢ πάλις ἅπασα θεωροῦσα ὡς ἴδιον αὐτῆς καύχημα τὸν περιφανῆ ἐκείνον ῥήτορα, ἦτο φυσικῶς τῇ λόγιμ διατεθειμένη ν' ἀκούῃ ἀγογγύστως παρ' αὐτοῦ ὅσα δὲν ἠθέλεν ἀνεχθῆ παρ' ἄλλου λεγόμενα. Πλὴν τούτου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ἄπλοῦς ἱεροκήρυξ, λέγων μᾶλλον ἢ πράττων· ἐν Κωνσταντινουπόλει δέ, περιβεβλημένος τὸ τοῦ ἱεράρχου ἀξίωμα καὶ ἐνασκῶν τὴν μεγάλην τοῦ ἀξιώματος τούτου δικαιοδοσίαν, δὲν περιορίζετο εἰς νοθεσίας, ἀλλὰ καὶ τιμωρίας ἐπέβαλλεν. Οὐδὲ ἐνήργησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐντὸς μόνῃς τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῆς περιχώρων, ὅπως οἱ προκατοχοί, ἀλλὰ πρῶτος αὐτός, τὸ μὲν διὰ τὴν προσήκουσαν τῇ πρωτεύουσῃ ὑπεροχὴν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀρετῇ τιμῆν, ἐπεξέτενε τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Θράκην, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον καὶ περιουθεύσας ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαρχίαις καθήρσατε τριεκαίδεκα ἐπισκόπους τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας, ἀποφηνάμενος ἀπροκαλύπτως, ὅτι τὸ δηλητήριον τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς

σιμωνίας εἶχε παρεξδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας.

Καὶ ἔπειτα ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως τότε ἐννοοῦντο καὶ διεξήγοντο τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα, ἐὰν μὴ ἦτο κατὰ πάντα πειθῆνιον αὐτῆς ὄργανον. Ὁ Χρυσόστομος ἀρχιεράτευσε εἰς χρόνους κρίσιμους ὅτε οἱ Γότθοι, μὴ ἀρκοῦμενοι ν' ἀποτελῶσιν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἤρχισαν νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς ἅπαντα τοῦ κράτους τὰ ἀξιώματα. Ὁ Χρυσόστομος δὲν φαίνεται καταπολεμήσας ἀναφανδὸν τὴν τοιαύτην τῶν βαρβάρων ἐπέμβασιν, ὅπως ἔπραξε πρὸ ὀλίγου ὁ Συνέσιος. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤλπισεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν προκύπτοντα ἀτοπήματα θέλουσιν ἐλαττωθῆ προΐόντος τοῦ χρόνου καὶ καθ' ὀλοκληρίαν ἐπὶ τέλος ἐκλείψει διὰ τοῦ βαθμιαίου ἐξελθνισμοῦ τῶν βαρβάρων καὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν συγχωνεύσεως ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμιζε συντελεστικωτάτην τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπεκρότει ἀπὸ τοῦ ἁμῶνος ὅσακις ἐδὲλεπέ τινα τῶν Γόθων ἐκείνων χειροτονηθέντα μὲν προσδύτερον, κηρύττοντα δὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοῦτοι ὅμως Γότθοι ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ δὲ πλείστοι οὐ μόνον διετήρουν ἅπασας τὰς βαρβάρους αὐτῶν ἔξεις, ἀλλὰ, τὸ χερίστον, ἀντὶ τῆς ὀρθοδοξίας εἶχον ἀσπασθῆ τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν. Καὶ εἶδομεν ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ περὶ τὸν Γαϊνᾶν, ἀπήτησαν ἀμέσως νὰ παραχωρηθῆ εἰς αὐτοὺς ἐκκλησία ἵνα τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας κατὰ τὴν αἵρεσιν ἣν ἐπρέσβευον· ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀντέστη ἐντόνως εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην· ὅτι οὐδὲν ἦτρον ἢ κυβερνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐξηγριωμένοι ὀρθόδοξοι ἐπεχειρήσαν σφαγὴν δεινοτάτην τῶν αἰρετικῶν ἐκείνων βαρβάρων. Ὁ ἐπίσκοπος βεβαίως δὲν παρήγγειλε τὴν σφαγὴν ταύτην, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λαός, πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς προηγηθείσης τοῦ ποιμενάρχου ἀντιστάσεως ἐνθαρρυνόμενος, ἐπετέθη κατὰ τῶν ξένων· ἢ δὲ κυβερνησις δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸ τοσοῦτον ἐπὶ τῶν δῆμων τῆς βασιλευούσης κράτος τοῦ ἀρχιερέως.

Εἰς ἅπασας ταύτας τὰς ἀφορμὰς τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπραγείσης κατ' αὐτοῦ φοβερᾶς ἀντιπολιτεύσεως, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν

χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ὁ ἀγαθώτατος, ὁ πραό-
 τατος, ὁ ἐπιεικέστατος τῶν ἀνθρώπων ὡσάντις εἶχε νὰ νοουθετήσῃ ἢ
 νὰ σωφρονίσῃ τοὺς πολλοὺς, τοὺς ἀδυνατοὺς τὴν ψυχὴν, τοὺς ἐξ ἀμα-
 θείας ἢ ἐξ ἀσθενείας παρεκτρεπομένους τοῦ καθήκοντος· ἀλλ' ὡσάντις
 εὐρίσκετο κατέναντι τῆς πεπωρωμένης κακίας, κατέναντι τῆς ἀγερῶ-
 χου ἁμαρτίας, κατέναντι τῆς πονηρᾶς ὑποκρισίας καὶ μάλιστα κατέ-
 ναντι τῆς ἀθάδους τῶν κληρικῶν ἱεροσυλίας, ὁ αὐτὸς ἀνθρωπος ἀπέ-
 δεινεν ὀξύς, ἀδυσώπητος, ἀκατάσχετος. Ὁ Κεδρηγὸς, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς
 θέλει ὑποπτεύσει· ἀσεβοῦντα πρὸς τὸν ἄνδρα, ὀνομάσας αὐτὸν εὐπαρ-
 ρησίαστον καὶ ἀπρόχολον, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ αἰδοῖ χαριζόμενον,
 καὶ εἰπὼν αὐτὸν ἐλευθεροστομία πρὸς τοὺς ἐντυχάνοντας ἀμέτρως
 χρώμενον, ἐπιφέρει· «καὶ ἐν μὲν τῷ διδάσκειν πολὺς ἦν πρὸς ὠφέλειαν,
 ἐν δὲ ταῖς συντυχίαις ἀλλαξοδικὸς τις καὶ ὑπερόπτης ἐνομίζετο τοῖς
 αὐτὸν ἀγνοοῦσιν.» Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος ἰδοὺ ὁποῖόν τινα
 λέγει εἶναι δεῖ τὸν ποιμένα καὶ διδάσκαλον, ἑαυτὸν βέβαιως χαρα-
 κτηρίζων «οὐ γὰρ ἐνὶ τρόπῳ χρῆσθαι τοῖς ἀρχομένοις ἅπασι δέον,
 ἐπεὶ μηδὲ ἰατρῶν παισὶν ἐνὶ φαρμάκῳ πᾶσι τοῖς κάμνουσι προσφέρε-
 σθαι καλόν, μηδὲ κυβερνήταις μίαν ὁδὸν εἶδέναι τῆς πρὸς τὰς πνεύ-
 ματα μάχης. Ἐνόησον οὖν ὁποῖόν τινα εἶναι· χρὴ τὸν μέλλοντα πρὸς
 χειμῶνα τοσοῦτον ἀνθεξέειν καὶ τοιαύτην ἕαλην καὶ τοσαῦτα κύματα,
 πρὸς τὸ γενέσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἵνα πάντας κερδήσῃ· καὶ γὰρ
 σεμνὸν εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον καὶ ἄτυφον, καὶ φοβερόν καὶ προσηγνῆ,
 καὶ ἀρχοντικόν καὶ κοινωνικόν, καὶ ἀδέκαστον καὶ θεραπευτικόν, καὶ
 ταπεινὸν καὶ ἀδούλωτον, καὶ φαιδρὸν καὶ ἡμερον, ἵνα πρὸς ταῦτα εὐ-
 κόλως μάχῃται δύνηται. . . . πρὸς μὲν γὰρ τοὺς χρηστοὺς
 ταπεινὸν ὑπάρχειν χρὴ, πρὸς δὲ θρασεῖς ὑψηλόν, ἐπεὶ περ, οἱ μὲν ἀρετὴν
 εἶναι τὴν ἐπιεικειαν ἡγούονται, οἱ δὲ ἀνδρείαν τὴν θρασύτητα· κακεί-
 νοις μὲν τὴν ταπεινοφροσύνην δέον προσφέρειν, τοῦτοις δὲ τὴν ἀνδρείαν
 σθεννύουσιν αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῆς θρασύτητος δόξαν, ἵνα τοὺς μὲν ὠφε-
 λήσῃ, τῶν δὲ ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Χρυσό-
 στομος, συγκαταδακτικὸς ὢν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς
 τὴν πονηρὰν κακίαν, μηδέποτε συνήκολογῶν πρὸς αὐτήν. Τοιοῦτος
 δὲ ὢν, καὶ ἀρχιερατεύων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους, εἶχε μὲν
 πάντοτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν πλὸν τοῦ λαοῦ ὄμιλον, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον
 ἡσασσὸν ἢ ἑράδιον νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς βῆξιν πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἀνω-

τῶν κοινωνικῶν τάξεων, πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου καὶ πρὸς τὴν
 κυβέρνησιν αὐτήν.

Τοῦτο τῆρόντι συνέβη. Ἡ πρωτεύουσα ἅπασα διηρέθη μετ' οὐ πολὺ
 εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα· καὶ τὸ δεινὸν ἦτο, ὅτι τῆς μερίδος
 τῆς καταφερομένης κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου προεβήρχον αἱ κυριαὶ τῆς
 μεγάλης ἐκείνης πόλεως, τῶν ὁποίων τὰς ἀδυναμίας πολλάκις ἀπὸ
 τοῦ αἰῶνος ἐσατύριεν ὁ ἱεροκλήρῳ. Δεινὸν λέγομεν, διότι ὡσάντις αἱ
 γυναῖκες ἀναμιχθῶσιν εἰς τοιαύτας ἀντιπολιτεύσεις, συμπαρασύρουσι
 πολλοὺς ἀνθρώπους ὅτινες ἄλλως ἤθελον μείνει ἀμέτοχοι αὐτῶν. Διε-
 ούθησαν δὲ τὰ ὀνόματα τριῶν δεσποινῶν αἰτινες, ὡς φαίνεται, προέ-
 σταντο τοῦ πολέμου τούτου τοῦ προκηρυχθέντος κατὰ τοῦ ἱεράρχου.
 Αἱ κυριαὶ αὗται ἦσαν ἡ Μάρση, ἡ Καστρικία καὶ ἡ Εὐγραφία. ὅλαι
 χήραι πλούσιαι καὶ εὐγενεῖς, αἰτινες ἐμνησικαχῆσαν κατὰ τοῦ ἐκκλη-
 σιαστικοῦ ῥήτορος τοῦ ἐλέγξαντος αὐτάς, ὅτι ζητοῦσι νὰ καλύψωσι
 τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀσχημίαν αὐτῶν διὰ τῆς ποικιλίας τῶν κοσμη-
 μάτων τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο. Τὸ δὲ ἐτι δεινότερον, αὐτὴ ἡ βασι-
 λίσσα Εὐδοξία ὑπέλαθεν ἑαυτὴν προσβεβλημένην ὅχι δι' οὗς λόγους
 αἱ κυριαὶ ἐκείναι· τὸ κάλλος αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητον καὶ ἀπρόσ-
 βλητον· ἀλλὰ διότι αἱ κατὰ τῆς πολιτείας πικραὶ μεμφιμοῖραι τοῦ
 Χρυσοστόμου εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ λογισθῶσι στηλιτεύουσαι πρὸ πάν-
 των τὴν αὐλήν τῆς ὁποίας προΐστατο ἡ βασίλισσα. Καὶ πλὴν τούτου
 ὁ ῥήτωρ, ὀμιλήσας πρὸς τὴν ἀδοξίαν, κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν
 ὅτι εἰς τὴν Εὐδοξίαν ἀνέφερε τὴν ἀδοξίαν ταύτην. Ὅθεν ἡ βασίλισσα
 ἀπεφάσισε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀχληρὸν ἐκεῖ-
 νον ἐλεγκτὴν, καὶ εὗρεν εἰς τοῦτο συμμάχους προθύμους ὄλους τοὺς ἀρ-
 χιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς ὅσους ἐκεῖνος καθήρεσεν ἢ ἄλ-
 λως ἐτιμώρησεν ἢ καὶ ἀπλῶς ἐψέξεν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ συμ-
 πράξῃ καὶ τις τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, ἴσως τοῦλά-
 χιστον τῷ ἀξιώματι πρὸς τὸν πολεμούμενον ἱεράρχην, ἡ βασίλισσα συν-
 εννοήθη κρυφίως μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον
 ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν περὶ Συνεσίου ὀμιλοῦντες, καὶ ὅστις,
 πλὴν ἄλλων τινῶν ἀφορμῶν δυσαρσεκείας κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου, δὲν
 ἀνείχετο ἰδίως τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἕνεκα αὐτοῦ ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐν
 τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ τὰ
 τέλη λοιπὸν τοῦ 403 ἔτους προσῆλθεν ὁ Θεόφιλος εἰς τὴν ἀντικρῦ

τῆς Κωνσταντινουπόλεως Χαλκηδόνα, συνεπαγόμενος πολλοὺς μὲν αὐτὰς ἵνα καταπολεμήσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸν ἀντίπαλον ἱεράρχην λαόν, οὐκ ὀλίγους δὲ ἀρχιερεῖς ἵνα ἔχη δι' αὐτῶν τὴν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Συνόδῳ ἣτις ἐμελλε νὰ δικάσῃ τὸν Χρυσόστομον. Καὶ συγκροτηθεῖσης τῆς συνόδου ταύτης ἐν τῇ Δρυϊ, ἣτις ἦτο προάστειον τῆς Χαλκηδόνας, εἰς ἐπίσκοπος καὶ εἰς διάκονος παρέστησαν ὡς κατήγοροι τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἀνευεγκλήντες κατ' αὐτοῦ ἀνυπόστατα καὶ γελοῖα φλυαρήματα. Ὁ Χρυσόστομος προσκληθεὶς τετράκις νὰ ἐμφανισθῇ, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ παράνομον καὶ ἐπίβουλον ἐκεῖνο συνέδριον, τὸ ὅποιον τότε, μὴ νομίσαν φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ὄρμαθὸν ἐκεῖνον τῶν κατηγοριῶν, καθήρεσεν αὐτὸν ἐρήμην ἐπὶ ἀπειθείᾳ. Ἡ ἀπόφασις ἐπεκυρώθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ βασιλέως, εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς συλλαβῶν διὰ νυκτὸς τὸν Χρυσόστομον, ἀπήγαγεν αὐτὸν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τινα παρακειμένην τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν· ἀλλ' ἔκει ἀπέληξεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ πρὸς ἑξορίαν ἀγροῦσα ὁδός.

Τὴν πρωΐαν ἡμέρα γνωσθέντος τοῦ τολμήματος, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέστη καὶ μὲν φωνῇ ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένου αὐτοῦ καὶ προστάτου· αὐτὸς δὲ στρατὸς συμπῶθως διεκείτο πρὸς τὸν ἱεράρχην. Οἱ αὐταὶ τοὺς ὁποίους ὁ Θεόφιλος συνεπήγαγε, καὶ οἱ μοναχοὶ οἵτινες εἶχον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν καθάρειαν τοῦ Χρυσόστομου, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ ἀποφασισθέντα· ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς κατετροπώθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ὁ δὲ Θεόφιλος μετὰ κόπου διέφυγε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ὡς ἂν μὴ ἦρκουν ταῦτα πάντα, σεισμὸς ἐπισυμβᾷς ὑπελήφθη ὡς δεῖγμα τῆς θείας δίκης ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὥστε ὁ λαὸς ἀπέδη ἀκατάσχετος. Ἐνταῦθα δὲ πρὶν ἐξακολουθήσωμεν, καλὸν νομίζομεν νὰ παραθέσωμεν τὴν περιγραφὴν ἣν δίδει τῆς σκηπῆς ταύτης ὁ ἔθνικὸς Ζώσιμος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ὁμιλεῖ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εὐλαδῶς περὶ τοῦ Χρυσόστομου, τὸν ὅποιον Ἰωάννην ἀπλῶς ἀποκαλεῖ· ὁποδεικνύει μάλιστα αὐτὸν ὡς ὑποκινήσαντα τὴν στάσιν, ἐνῶ ὁ ἱεράρχης, ἀίφνιδίως ἀνάρπαστος γενόμενος καὶ μακρὰν ἤδη διατελῶν, δὲν ἠδύνατο ἀμέσως νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ζωσίμου ἐξάγεται πόσον μεγάλη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ δύναμις τοῦ Χρυσόστομου, περίεργον εἶναι πάντοτε νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἔκρινον τὰ κατὰ τοὺς θείους ἐκείνους ἀνδρας

καὶ ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἔθνικαί. Τοῦ δὲ πλήθους, λέγει ὁ Ζώσιμος, ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει δηλ. τοῦ Χρυσόστομου) συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός), θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπειλήπητο δὲ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. Οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς ἄλλην τινα χρεῖαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ, πλήν ὅτι προϊόντες ὁδῶ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκεῖνου τὸ πολὺ μέρος τῆς γῆς ἠκείωσαντο, προσάσει τῇ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντας, ὡς εἶπειν, πτωχοὺς καταστήσαντες· οὗτοι δὲ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαδόντες ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς δὲ δυσχεραίνοντες δημοτικαί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται· τὴν τῶν μοναχῶν ἤτουν ἀνακόψαι θρασυτητα. Δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συνθήματος, ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες κατεκέντησαν ἅπαντας ὅσοι φαίσις ἔτυχον ἐσθῆσι ἡμιασμέγοι· οἷς συναπολέσθαι συνέδη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διὰ τινα ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις ἐθρεθέντας τοιοῦτοις.»

Ἐκινήθη λοιπὸν πᾶσα ἡ πόλις καὶ σφαγὴ συνέδη δεινοτάτη, ὁ δὲ λαὸς ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, ὅτε ἡ ἐντρομος βασίλισσα προσπεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀρκαδίου ὁμολόγησεν ὅτι μόνη ἢ ἀνάκλησις τοῦ Χρυσόστομου δύναται νὰ καταπαύσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν διετάχθη ἡ ἀνάκλησις, καὶ τότε ἄπειρα ἀκάτια καὶ πλοῖα ἐκάλυψαν τὸν Βόσπορον· λυχνοκαταί λαμπραὶ ἐφώτισαν τὰ παράλια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ἀνευφημίαι ζωηρόταται τοῦ νικηφόρου λαοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν ἐπίσκοπον ἐπανελθόντα οὕτω ἐν θρισμῶν εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ Χρυσόστομος ἐπανελάσε τὰ πικρὰ αὐτοῦ κηρύγματα κατὰ τῆς εἰς πολλὰ πεπλανημένης ἐκείνης κοινωνίας. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐργηρόρου καὶ ἐζήτησαν πάντα τρόπον ἵνα καταβάλωσιν αὐτόν. Ἡ βασίλισσα Εὐδοξία εἶχε ποιήσει πρὸ μικροῦ ἀργυρὰν στήλην ἰδίαν, ἣν ἐστήρην ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Πιττάκια, πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Εἰρήνης· εἰς τιμὴν δὲ τῆς στήλης ταύτης ὁ ἐπαρχος τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἀσπόνδων τοῦ Χρυσόστομου ἐχθρῶν, ἐπέτε-

λει χοροὺς καὶ ὀρχήσεις τοσοῦτον θορυβώδεις ὥστε διεκόπτετο ἐξ αὐτῶν ἡ θεία λειτουργία. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θεὸς Ἰωάννης ἐπετίμησε διὰ λόγου τοὺς θορυβώδεις τούτους, ἐσυκοφαντήθη ἀμέσως παρὰ τῆ βασιλίσσης ὅτι ἐδυσχέραине διὰ τὰς ἀπονεμομένας αὐτῇ τιμὰς. Ὅθεν ὀργίσθη αὐτῆς ἡ Εὐδοξία κατὰ τοῦ ἀρχιερέως ὅστις, ἀγανακτήσας ὡσαύτως καὶ μηδεμίαν δεχόμενος παραχώρησιν περὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ δικαίωματα, ἐξεφώνησε τότε τὸν περιδῆτον λόγον δι' οὗ ἀπροκαλύπτως ἤδη καθήπτετο τῆς βασιλίσσης, εἰπὼν ἐν προσιμίῳ ὅτι πάλιν Ἡρωδίας μαίνεται, πάλιν ταραττεται, πάλιν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου ἐπὶ πίνακι ζητεῖ ὥστε κατέστη ἀδιάλλακτον τὸ μῖσος αὐτῆς. Ἡ καταδίκη τοῦ ἀνδρός ἀπεφασίσθη αὐτῆς· ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια ἵνα ἡ τιμωρία ἐκτελεσθῆ ἀσφαλῶς. Σύνοδος πολυάριθμος ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς, πράττουσα κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Θεοφίλου, ἐπεκύρωσε τὴν πρώτην κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἀπόφασιν, μηδὲν ἐξετάσασα τὸ δίκαιον αὐτῆς· ἀπόφασμα δὲ στρατιωτικῶν βαρβάρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἵνα περιστείλῃ τὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ λαοῦ. Καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 404 οἱ ξένοι οὗτοι ἐμβάλλοντες σκανδαλωδῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, συνέλαβον τὸν ἀρχιερέα. Τὸ πλῆθος ἠθέλησε ν' ἀνισταθῆ, ἀλλὰ κατεδίωχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ταγμάτων, καὶ ἄλλο δὲν κατόρθωσαν ἢ νὰ πυρπολήσῃ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κατὰστημα τῆς Συγκλήτου καὶ τινὰς παρακειμένας οἰκίας. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐξωρίσθη εἰς Κουκουσὸν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἐν τῇ μέσῃ τῶν βράχων τοῦ ὄρους Ταύρου. Οἱ διώκται αὐτοῦ ἠλπισαν ὅτι ὁδοιπορία μακρὰ καὶ ἐπαχθῆς ἐβδομήκοντα ἡμερῶν θέλει καταβάλλει τὸν ἄνδρα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ καύσων ἦτο υπερβολικός. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεὸς Ἰωάννης ἐφθασε σῶος εἰς Κουκουσὸν καὶ διεζῆσεν, αὐτόθι τε καὶ εἰς τὴν παρακειμένην πόλιν Ἀράδισσον, ἔτη τρία. Δὲν ἔμεινε δὲ ἀργός· πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ' ἀφοῦ ἐξεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν παράνομον ἀπόφασιν, ἐνώπιον συνόδου οἰκουμενικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐνεργούσης, ἐξηκολούθησεν ἀπαύστως ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα, διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας μετ' ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Ἐν ταύτῃ μάλιστα τῇ τελευταίᾳ καὶ κρίσιμῃ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχῇ ἀνεδείχθη ὁ ἀκράδαντος χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀτρόμητον ἐκεῖνο αὐτοῦ πολίτευμα, ἐξεκαύθη αὐτῆς ἡ ἔχθρα τῶν πολιτῶν αὐτοῦ, οἵτινες κατέπεισαν τὸν Ἀρκάδιον

νὰ διατάξῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ἑτι χείρονα ἐξορίαν, εἰς τὴν περὶ Πιτυουῖνα ἐρημον· οἱ δὲ φρουροῦντες αὐτὸν, καθ' ὅς ἐλαβον ὁδηγίαν, τοσοῦτον ἀπανθρώπως προσηνέχθησαν πρὸς τὸν πρεσβύτερον κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ὁδοιπορίαν, ὥστε πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου, ἀπέθανεν ἐν Κωμάνοις, εἰς ἡλικίαν ἑτῶν 60, ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀμειλίχου αὐτοῦ ἀντιπάλου Εὐδοξίας.

Τοιοῦτον ὑπέρθε τὸ τέλος τοῦ θεοῦ ἀνδρός. Τετρακόσιοι πενήκοντα περίπου λόγοι αὐτοῦ, περισωθέντες εἰς ἡμᾶς, μαρτυροῦσι καὶ θέλουσιν ἑσσεῖ μαρτυρεῖ ὅτι διετέλεσεν ὁ ὕπατος τῶν ἱεροκηρύκων. Ἄν δὲν ἀνέμιξε τὰ αἰσθητά καὶ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν περὶ αὐτὸν διαμορφούμενον ἐλληνισμόν, ὅσον ὁ Βασίλειος, ὅσον ὁ Γρηγόριος, ὅσον μάλιστα ὁ Συνέσιος, ἀνεδείχθη ὅμως ἐλεγκτῆς τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ σωφρονιστῆς τῆς κοινωνίας, πάντων τῶν ἄλλων αὐστηρότερος καὶ τολμηρότερος. Ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ὑπέκρυψε μὲν εἰς τὸ κράτος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ εἰς τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· κατεξανέστη δὲ αἰετοῦ κατὰ τῶν παραδόσεων ἐκαίμων τοῦ ἑλληνισμοῦ αἰτινες· ἔτεινον εἰς τὸ νὰ περιποιήσῃαι τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν χριστιανῶν τὸν χαρακτήρα ἐκκλησίας τοῦ δήμου περιστελλούσης ὅπως δὴ ποτε τὴν ἀπόλυτον ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Τοῦτου ἕνεκα καλῶς ἄλλοτε ἀπέπεμφεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἐξώρισε καὶ ἤδη τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι μετὰ 30 ἔτων παρέλευσιν, ἐπὶ τῇ εὐλαβεῖ αἰτήσῃ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων, καὶ ὅτι ὁ τότε βασιλεύων Θεοδοσίος ὁ Β' προελθὼν μέχρι Καλλιχρόνου, πρὸς ὑποδείξιν αὐτῶν, ἐπροσκύνησε τὸν ἕγιον καὶ ἐξητήσατο τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων γονέων, Ἀρκαδίου καὶ Εὐδοξίας· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἐνεπνεύοντο ὅτε Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλωνυμοι ἄνδρες, ἦν πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐλάδομεν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς προαιρέσεις, ἐξηφανίζετο ὁσημέραι ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπέπρωτο νὰ πάθωσι πολυετῆ ἀλλοίωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τέλος τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας

Καθὼς ἤξεύρει ὁ ἀναγνώστης, πολὺ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ βραδεὶα αὐτῆ ἱκανοποίησις τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, εἶχον ἀποθάνει (σελ. 627) ἢ τε Εὐδοξία καὶ ὁ Ἀρκαῖδιος, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθε, τῷ 408, εἰς τὸν υἱὸν αὐτῶν Θεοδόσιον Β' τὸν καὶ Μικρὸν ἐπικαλούμενον, κατ' ἀντιπαράθεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πάππου. Ἐπὶ τῆς ἀποδιώσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ νεώτερος οὗτος Θεοδόσιος ἦτο μόνις ἐπιτακτῆς, ὡς τε ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας. Καὶ φυσικὸς μὲν τοῦ παιδὸς κηδεμὼν ἦτο ὁ θεῖος αὐτοῦ Ὀνώριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως· ἀλλὰ τοσαύτη ἤδη ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ συμφερόντων καὶ αἰσθημάτων μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ρώμης, ὡς τε οὐδὲ ἀπόπειρα σπουδαία ἐγένετο νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ὀνώριον ἢ ὑπερτάτῃ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διεξαγωγῇ. Ἐξεναντίας βραδύτερον ἐρρήθη ὑπὸ τινων χρονογράφων ὅτι ὁ Ἀρκαῖδιος, μικρὸν πρὶν ἀποθάνῃ εἶχεν ἀναθέσει τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀγγλικίου αὐτοῦ υἱοῦ εἰς τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδην· τὴν δὲ παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσαν δύο γεγονότα, τὸ μὲν ὅτι κατ' ἔλθῃ τὴν ἀγγλικιότητα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' οὐδεμίαν συνέβη ρῆξις μεταξὺ τοῦ περσικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ δὲ ὅτι ὁ εὐνοῦχος Ἀντίοχος εἰς ἔν ἀνετέθη ἢ ἀνατροφή τοῦ νέου βασιλέως εἶχε διατρέψει εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Περσίας. Οἱ νεώτεροι ὅμως ἱστορικοὶ θεωροῦν εὐλόγως τὴν παράδοσιν ταύτην ἀνυπόστατον, ἰδίως διότι ὑπὸ οὐδενὸς τῶν συγχρόνων ἀναφέρεται, ἐνῶ τὸ πρᾶγμα, ἂν ἠλήθευεν, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ συνελθόντες ἀνέβησαν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν ἐπαρχον Ἀνθέμιον, ἄνδρα διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει, ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιοῦτι. Ὁ Ἀνθέμιος ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Θράκης τὸν εἰς αὐτὴν ἐμβαλόντα πολυἀριθμὸν στρατὸν τῶν Οὐννων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν· καὶ ἠνάγκασε τφόντι τοὺς πολεμίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ τοῦ Ἰστροῦ, ἀφοῦ παντελῶς μὲν κατέστρεψε τὴν ὀπισθοφυλακὴν αὐτῶν, πολλὰς δὲ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώ-

των, οἵτινες, ἐγκατασταθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιδοθέντες εἰς τὴν γεωργίαν, ἀπέδωσαν χρήσιμοι τῇ πολιτείᾳ. Ἐν ταύτῃ δὲ προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐξησφάλισε τὴν Κωνσταντινουπόλιν διὰ νέου τείχους παχυτέρου καὶ ὑψηλοτέρου τῶν προτέρων καὶ ἠρξῆσε τὰ ὀχυρώματα τῶν πόλεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον ἐμελέτησε νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ Ἰστροῦ στόλον διακοσίων παντήκοντα πλοίων, ἕστις ἠθέλε καταστήσει· ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τοὺς βαρβάρους.

Κατὰ δυστυχίαν, πιθανώτατα ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων μεγιστάνων, τὸ κυβερνητικὸν τοῦ Ἀνθελίου στάδιον διεκόπη πρωτῶς, καὶ ἐν ἔτει 414 ἢ ἀδελφῇ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερίᾳ, καὶ τοὶ μὴ ἔχουσα εἰμὴ δεκαεὶς ἐτῶν ἡλικίαν καὶ κατὰ δύο μόνον ἔτη ὑπερβαίνουσα τὸν ἑαυτοῦ, ἀνηγορεύθη Αὐγούστα καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν. Ἡ Πουλχερία δὲν ἦτο ἀμοιρος παιδείας καὶ συνέσεως καὶ δεξιότητος περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων. Ἀφοσιωθείσα εἰς τὸν παρθενικὸν βίον, ἀιξῆσε δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐν χρηστότητι καὶ εὐλαδίᾳ· ἀλλ' ἡ ἀνατροφή ἦν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ὑποδεικνύει ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς εαυτὴν διὰ παντός τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, ἐνῶ τὸ κράτος τοῦτο, ἔνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ περιεπλάκη, εἶχεν ὁμολογουμένως χρεῖαν ἐφρωμενεστέρου κυβερνήτου. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι ἡ Πουλχερία σοφωτάτη, τυγχάνουσα καὶ θεῖον νοῦν κεκτημένη, τὸν ἀδελφὸν Θεοδόσιον προ πάντων μὲν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν εὐσέβειαν ἔπειτα δὲ καὶ εἰς ἠθὸς καὶ λόγον καὶ βᾶδισμα καὶ γέλωτα καὶ στολὴν καὶ καθέδραν καὶ στάσιν βασιλικῶς ἐξεπαίδευσεν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ περὶ τοὺς τρόπους ἀξιοπρέπεια καὶ ἐμβρίθεια εἶναι προτερήματα τὰ μάλιστα πρέποντα τοῖς βασιλεῦσιν. Ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προτερήματα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν εἰμὴ ἔταν περικαλύπτωσι διανοητικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετὰς οὐδὲν ἥττον βασιλικὰς· ὁ δὲ Θεοδόσιος, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἦν ἐλαθε, παντελῶς ἐγυμνώθη τῶν τοιούτων ἀρετῶν. Ἀντὶ ν' ἀσχολῆται σπουδαίως περὶ τὰ δημόσια πράγματα, διήγε τὰς μὲν ἡμέρας περὶ κυνηγέσια «ἰππεύειν τε καὶ τοξεῦειν ἀσκηθεὶς πέραν τοῦ μετρίου» τὰς δὲ ἑσπέρας διέτριβε περὶ τὴν γραφικὴν καὶ πλαστικὴν καὶ τοσαύτην ἐκτέτατο δεξιότητα περὶ τὰς τέχνας ταύτας, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τοσαύτης κομψότητος ἀντέγραφε τὰ ἱερὰ βιβλία ὡς τε

τὸ δὲ πῆσον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ εἰρωνικὸν ἐπώνυμον τοῦ καλλιγράφου. Ὁ Θεοδοσίος ἦτο τέκνον πιστὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι ὁ νηστεύων καὶ ψαλμωδῶν ἐκπληροῖ ἅπαντα αὐτῆς τὰ παραγγέλματα. Περιετοιχισμένος ὑπὸ εὐνούχων, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος Ἀντιόχου καὶ ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ ἄλλων πολλῶν, τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Λαύσου, τοῦ Καλαποδίου, τοῦ Χρυσαφίου, δὲν ἐμάνθανε τὰ ἐκτὸς τῆς αὐτῆς γινόμενα εἰμὴ ὅπως συνέφερον αὐτοῖς καὶ ἤρεσκον τῇ Πουλχερίᾳ, ὑπέγραψε δὲ τυφλῶς πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποβαλλόμενα θεσπίσματα. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα πάντα προϋποθέτουσιν ἀλλόκοτον τινα φυσικὴν νωθρότητα· εἶναι ὅμως βέβαιον ὡσαύτως ὅτι ἡ ἀνατροφή ἦν ἔλαβε συντέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀδράνειαν ταύτην, καὶ ἐμάρανε πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τοῦ νέου ἰδιώματα, τὰ ὅποια βέλτιον χειραγωγούμενα, ἠδύναντο ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἂν ὄχι μέγαν ἄνδρα, τοῦλάχιστον ἠγεμόνα χρηστὸν. Διότι εἶχε τοιαῦτά τινα ἰδιώματα, καὶ παρεκτὸς τῆς σωματικῆς δεξιότητος ἦτο ἀστεῖος, χαρίεις, μεγαλόδωρος καὶ εὐεργετικὸς· ἄλλα ἢ ἀγαθὴ ἂν καὶ ἀσθενὴς αὕτη φύσις παντάπασιν ἐνοθεύθη διὰ τῶν πονηρῶν ἐξεων καθ' ἃς συνείθισαν αὐτὸν νὰ ζῆ καὶ νὰ σκέπτεται οἱ περὶ αὐτὸν παιδαγωγοὶ καὶ αὐλικοί.

Τὰ πράγματα λοιπὸν περιήλθον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς χεῖρας τῆς Πουλχερίας· καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη συνετῶς, ἀναλογιζόμενοι μάλιστα τὰς ποικίλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσχερείας πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίῃ. Ὑπέδειξάμεν πολλάκις ὅτι τὸ κράτος τοῦτο διετελεῖ εἰς κρίσιμον μεταβατικὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ περίοδον. Ἰδρυσθὲν ὡς κράτος ρωμαϊκὸν ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν, ὑπέκυπτεν ὁσημέραι λειψήθως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ αὐτὸ ἀτμοσφαιράς· καὶ ἰδίως εἰς τὰ δύο κυριώτατα συστατικὰ τοῦ τότε ἑλληνισμοῦ, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἦν τε ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἢ τε χριστιανικὴ πίστις, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσσα, ἢ ἑλληνικὴ, ἔλαβον ἀξιόλογον ἐπίδοσιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Πουλχερίας. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκάθηντο βασιλισσαὶ ἢ ρωμαῖαι ἢ βάρβαροι, ἐξελληνισθεῖσαι μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἤττον βαρβαρικῆς ἢ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς καὶ ἐξέως βίου. Ἐπὶ Θεοδοσίου δὲ τοῦ Μικροῦ περιεβλήθη κατὰ πρῶτον τὴν βασιλικὴν πορφύραν ἑλληνικῆς γνησιότητος.

ἢ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου πολυθρόνητος θυγάτηρ Ἀθηναίς. Αἱ περιπέτειαι τῆς βασιλίδος ταύτης φαίνονται ἄξια μυθιστορίας μᾶλλον ἢ ἱστορίας· καὶ τῶντι ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διεπλάσθησαν ὑπὸ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ κυριωδέστεραι ἀσφαλῶς μαρτυροῦνται, δὲν διατάζομεν νὰ παραθέσωμεν αὐτὰς ἐνταῦθα.

Ὁ φιλόσοφος Λεόντιος, Ἀθηναῖος τὸ γένος, καὶ ἐθνικὸς τὸ θρησκευμα, εἶχε τρία τέκνα, δύο μὲν υἱοὺς, μίαν δὲ θυγατέρα, τὴν Ἀθηναΐδα. Ἡ κόρη αὕτη διαπρέπουσα ἐπὶ κάλλει καὶ νοημοσύνῃ, ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπιμελέστατα περὶ τὴν γραμματικὴν, τὴν ὀρηγορικὴν καὶ φιλοσοφίαν. Ἄλλ' ἐνῶ τοσαῦτα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δειγμάτων ἐξαιρετοῦ στοργῆς, ἀπεστερήθη παραδόξως διὰ τῆς διαθήκης σχεδὸν πάσης περιουσίας, διότι ὁ Λεόντιος, καταστήσας κληρονόμους μόνον τοὺς δύο υἱοὺς, δὲν κατέλιπεν εἰς τὴν κόρην εἰμὴ ἕκατὸν χρυσῶν νομίσματα, προσειπὼν, ὡς λέγουσιν, ὅτι ἀρκεῖ αὐτῇ ἢ τύχη αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοντίου, ἢ Ἀθηναίς, εὗρεθεῖσα ἄνευ οὐδενὸς πόρου, ἐζήτησε τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ μερίδα τῆς κληρονομίας· μὴ πειθόμενων δὲ τῶν ἀδελφῶν νὰ δώσωσι τὴν μερίδα ταύτην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἵνα ὑποβάλῃ τὰ δίκαια αὐτῆς εἰς τὴν Πουλχερίαν. Ἡ Ἀυγούστα τὴν ὅποιαν κατέβηξεν ἢ χάρις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναίας, ἠκουσεν αὐτὴν εὐμηνῶς καὶ ἐπέστη ἄμεσως ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Θεοδοσίον καλλιτέραν σύζυγον, ἂν καὶ ὁ μὲν Θεοδοσίος ἦτο εἰκοσαετής, ἢ δὲ Ἀθηναίς εἶχε νῆδη ὑπερῶν τὸ εἰκοστὸν ἔσομον ἔτος· ἀλλ' ἡ Πουλχερία ἴσως ἐνόμισεν ὅτι καὶ ἡ ὅπως οὖν ἄριστος αὕτη ἡλικία ἦτο ἐν τῶν προτερημάτων τῆς μελλούσης βασιλείας. Ὅθεν ὠμίλησεν ἐπιτηδεῖως εἰς τὸν βασιλεῖα περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεοντίου καὶ παρέστησεν αὐτὴν, ὡς λέγει εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων, «εὐστολον, λεπτοχαράκτηρον, εὐρινα, ἀσπροτάτην ὡσεὶ χιών, μεγαλόφθαλμον, ὑποκεχαρισμένην, οὐλοξανθόκομον, σεμνόποδα, ἐλόγιμον, Ἑλλαδικὴν, παρθένον.» Ὁ Θεοδοσίος ἔλαβε φυσικῇ τῇ λόγῳ περιέργειαν νὰ ἴδῃ τὸ ἐξαιρετὸν αὐτὸ πλάσμα, καί, ἀφανῆς ἱστάμενος ὀπισθεν παραπετάσματος ἐν τοῖς δωματίοις τῆς ἀδελφῆς, ἀπεδαύμασε τὴν Ἀθηναίαν καὶ ἀπεφήνατο ὅτι θέλει νὰ νυμφευθῇ αὐτὴν. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀνευφημήθησαν ὑπὸ τε τῆς πρωτεύουσας καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ Ἀθηναίς ἐξῆμισε προθύμως τὰς πλάνας τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ δεχθεῖσα τὸ ἅγιον βάπτισμα, μετωνομάσθη Εὐδοκία. Ἄλλ' ἡ Πουλχερία δὲν ἀπένειμεν αὐτῇ τὴν ἐπωνυμίαν

τῆς Αὐγαύστης εἰμὴ ἀφοῦ ἔτεκε τῷ βασιλεὶ κόρην, τὴν κόρην ἦτις, μετὰ δεκαπέντε ἔτη, ἐνυμφεῦθη τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἀδελφοὶ τῆς βασιλείσσης, ἀκούσαντες τὴν παράδοξον αὐτῆς τύχην, ἐκρύβησαν φοβούμενοι μήπως ἐκδικηθῆ ἀτούς, ἀλλ' ἐκείνη ἀναζητήσασα αὐτούς ἀνύψωσεν ἀπεναντίας εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωματῶν. Ἄλλως ἢ Εὐδοκία ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδ' ἐφαντάσθη ν' ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀφήσασα εἰς τὴν Πουλχερίαν τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον. Διὰ τῶν τρόπων ὅμως αὐτῆς, καὶ τῆς παιδείας, καὶ πολλῶν ποιητικῶν συγγραφῶν, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐξελθισμὸν τῆς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν αὐτὴν τρυφερότατα, καὶ, μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Εὐδοκίαν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἐκπληρώσῃ εὐχὴν ἣν πρὸ καιροῦ ἠόχετο τοῦ νὰ δηλώσῃ, διὰ τῆς προσκυνήσεως τοῦ ἁγίου Τάφου, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δοτῆρα πάσης χάριτος, τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀνὰ μέσον τῆς Ἀνατολῆς ἐδοιπορίαν ταύτην, διελθοῦσα διὰ τῆς Ἀντιοχείας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καθημένη ἐπὶ δίφρου βασιλικῷ ὀλοχρῦσου καὶ διαλίθου, λόγον ἐγκωμιαστικὸν εὐγλωττον εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ἣ ἔναυλος εἰσέτι ὑπῆρχεν ἢ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή· ἐδωρήσατο δὲ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν δημοσίων λουτρῶν καὶ ἀπεδέξατο τὰς εἰκόνας τὰς ὁποίας ἤγειρεν αὐτῇ ἢ εὐγνωμοσύνη τῶν κατοίκων. Εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, διὰ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτῆς, καὶ τῶν εὐλαδῶν ἰδρυμάτων ὑπερέβαλε τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Ἐλένης, ἐπανακάμφασα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκόμισεν εἰς αὐτὴν πλεῖστα ὕαα ἐκ τῆς ἁγίας χώρας ἱερὰ κειμήλια. Ἀλλὰ τότε ἢ πρότερον ἀδιακόπως προαγομένη τύχη αὐτῆς ἔλαβεν αἴφνης τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τροπὴν. Ἡ Εὐδοκία, μὴ ἀρκουμένη ὡς φαίνεται εἰς τὰς τιμὰς ὕαας ἠξιώθη καὶ λησμονοῦσα τὸ τί ὄφειλε τῇ Πουλχερίᾳ, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ αὐτὴ διηρέθη ἐντεῦθεν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, ὑπερίσχυσεν ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἢ Πουλχερία. ὁ δὲ θάνατος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου καὶ ἢ καθαίρεσις τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Κύρου, ἀπέδειξεν εἰς τὸ κοινὸν, ὅτι ἢ εὐνοια τῆς Εὐδοκίας δὲν ἤρκει νὰ προστατεύσῃ οὐδὲ τοὺς πιστοτέρους αὐτῆς φίλους. Ἡ πρὸς τὸν ἐπάρχον εὐνοια τῆς Εὐδοκίας ἦτο, τῇ ἀληθείᾳ, καθ' ὅλα δεδικοιολογημένη. Ὁ Κύρος ἦτο ἀνὴρ ἐγκρατῆς πάσης ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ δραστήριος διοικητικὸς ὑπάλληλος. Αὐτὸς

καταλύσας τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν τείχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εὐρύνας πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν περιοχὴν τῆς πρωτεύουσας, ἠκοδόμησεν ἕτερον τείχος, ἐντὸς ἡμερῶν ἐξήκοντα. Ὁθεν ὁ δῆμος, ἐκπεπληγμένος ἐπὶ τῷ τάχει καὶ τῷ κάλλει τοῦ ἔργου, ἀνεβόησεν ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ, παρόντος τοῦ βασιλέως· «Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κύρος ἀνέκτισεν.» Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Εὐδοκίας, ἦτις διὰ τὸν ἑλληνισμὸν μάλιστα αὐτοῦ ἠνόει τὸν ἄνδρα, παρέστησαν τὸ γεγονός εἰς τὸν Θεοδοσίον ὡς στασιαστικόν· ὅθεν καθαιρεῖται ὁ Κύρος, καὶ δημεύεται ἢ περιουσία αὐτοῦ, καὶ (χαρακτηριστικώτατον τοῦτο τῶν τότε κυβερνητικῶν καὶ κοινωνικῶν ἡθῶν) ἀποκαρεῖς χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Σμύρνης. Τὸ δὲ κάλλος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου ἔδωκε νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι ἐτιμωρήθη ὡς ἐνοχος τρυφερωτέρου τινὸς αἰσθήματος τῆς βασιλίδος πρὸς αὐτόν. Ὅπως δὴ ποτε αὐτῇ, ἅμα πεισθεῖσα ὅτι ἀπώλεσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν τοῦ Θεοδοσίου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ αὐθις εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ὁ φθόνος τῆς Πουλχερίας κατεδίωξε τὴν βασιλίδαν καὶ μέχρι τῶν ἁγίων τούτων τόπων. Ὁ κόμης Σατουρνίνος διετάχθη νὰ θανατώσῃ δύο ἱερωμένους, φιλότατους τῆς Εὐδοκίας, ἢ δὲ ἀντεξεδίκηθη θανατώσασα τὸν κόμητα καὶ ἢ ὑπερβολὴ αὐτῆ τῆς ἀγανακτήσεως ἔδωκε πάλιν ἀφορμὴν εἰς νέας κατ' αὐτῆς ἀσέμνους κατηγορίας. Τότε ὁ βασιλεὺς Θεοδοσίος ἢ μᾶλλον ἢ Πουλχερία, ἀπεστέρησαν πάσης βασιλικῆς τιμῆς τὴν Εὐδοκίαν, ἦτις διήγαγεν ἤδη ἐν ἔξορίᾳ, καὶ κερὶ εὐλαδῆ ἀσχολουμένη ἔργα, ἐκκαίδεκα εἰς ἐτι ἐνιαυτούς. Ἀφοῦ δὲ ἐδοκίμασεν ἀπάσας τὰς μετιβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἢ θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου ἀπεβίωσεν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ 67 τῆς ἡλικίας ἔτος, διαμαρτυρομένη μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ὅτι εὐδέποτε ὑπερέβαλε τὰ ὅρια τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σύζυγον καθήκοντος. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μικρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσασα, διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου διατριβῆς συνέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν τρόπων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἀληθεύει μὲν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος ἐμαραινέτο ἐν τούτοις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· διότι ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου γράψας Θεοδώρητος Κύρου λέγει· «καὶ ἀργεῖ μὲν περ' Ἀθηναίους ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ ἢ Ἡλιαίαι, καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ δικαστήριον, καὶ ἢ τῶν πεντακοσίων βουλή, καὶ εἰ ἔτι δεκα, καὶ οἱ

θεσμοθέται, καὶ ὁ πολέμαρχος, καὶ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχων.» Ὡς τε περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, δὲν κατηγγήθησαν μὲν, ἀλλὰ οἰκοθεν ἐρειπώθησαν εἰ ἐπὶ τοσοῦτον διατηρηθέντες γηραιοὶ ἐκεῖνοι θεσμοί. Ἀξιοσημείωτον ὅμως εἶναι, ὅτι, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ἠφανίζετο ἐκ τῆς πρώτης ταύτης αὐτοῦ ἐστίως, τόσῳ μᾶλλον ὁ νεωστὶ παραγόμενος ἑλληνισμὸς ἀπέβαινεν ἐπικρατέστερος ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἐστία, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὐ μόνον, ὡς πρὸ μικροῦ ἱστορήσαμεν, Ἀθηναία κόρη, παραδεξαμένη τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ τῆς ὀσιλευούσης ἐκεῖνης θρόνου, ἀλλὰ καὶ ἕλλα γεγονότα ἐμαρτύρησαν ὅπως ὁ ἑλληνισμὸς ὁσημέραι ὑπερίσχυεν ἐν τῷ κράτει τούτῳ. Ἐν ἔτει 439, διὰ νόμου ῥητοῦ ὁ Θεοδοσίος ἐπέτρεψε γενικῶς τὸ ἑλληνιστὶ διατῆσθαι ἐν ἔτει δὲ 425 ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠθέλωμεν ὀνομάσει Πανεπιστήμιον, καὶ τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητὰς, ἐξ ὧν πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν· μόνοι δὲ οἱ λοιποὶ πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, τὸ δίκαιον, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ὥστε αἱ δύο γλῶσσαι ἐλογίζοντο ἤδη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡς ἴσην ἔχουσαι ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Καθηγητῆς ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ τούτῳ δὲν ἠδύνατό τις νὰ διορισθῆ εἰμὴ μετὰ αὐστηρὰν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικὴν δοκιμασίαν καὶ μετὰ ἀκριβῆ ἐρευναν τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος· οἱ δὲ εἰκοσαετῖαν ὑπηρετήσαντες συγκατελέγοντο μετὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας, ἡ βασιλεία αὕτη περιέβλεπε διὰ νέων ἐγγυήσεων τὴν πίστιν. Τῷ ὄντι ὁ χριστιανισμὸς, τοῦ ὁποῖου ἡ τύχη ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐκινδύνευσεν ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ νὰ ἐξολισθήσῃ πάλιν ἀπὸ τῆς ἀκραδάντου δάσεως ἐφ' ἧς εἶχον στήσει αὐτὸν αἱ δύο πρώται οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ μόλις διὰ τῆς συνέσεως τῆς Πουλχερίας προσελήφθησαν τὰ δυνάμενα νὰ προκύψωσιν ἀτοπήματα.

Ἐλάδομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ υποδείξωμεν ὅτι θλαί τοῦ χριστιανισμοῦ αἱ αἰρέσεις προήλθον εἰς μέσον ἐκ τῆς ἀκαταμαχῆτου ῥοπῆς ἣν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ζητῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν διὰ τρόπον εὐπροσίτου τῆ τῶν ἀνθρώπων διανοία, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα τοιαύτη ἐρμηνεία ἀναγκασίως συνεπήγετο τὴν ἀφαίρεσιν

ἢ τοῦλάχιστον τὴν μείωσιν τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος ὅταν ὤρισαν αὐτὴν αἱ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδοι, ἀνεφύετο ἐκ τούτου αίρεσις, ἣτι προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Χριστῷ οὐσιαστικὴ ἀδιάρρηκτος καὶ ἀδιαλύτος ἔνωσις τῆς θεῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐ' ἑκατονταετηρίδος δόγμα, ὅτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ἐπιχειρήσας νὰ φέρῃ εἰς μέσον νέας ἐρμηνείας, παρήγαγε νέα σκῆνδαλα. Ὁ Νεστόριος ἐγεννήθη εἰς Γερμανίκειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμυγενῆς, καὶ ἀρχιερέτευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 10 ἀπριλλίου 428. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε πικρὸς διώκτης τῶν αίρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀρειανῶν. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐκήρυξεν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου ἀνέκραξε· «δός μοι, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αίρετικῶν, ἀγῶ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω. Συγκάθειέ μοι τοὺς αίρετικούς, ἀγῶ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας.» Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος αἵτινες δὲν ἔπαυον ὑφέρπυσαι ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπρέσβευσεν ἀπροσδοκῆτως δόγμα συγγενέστατον τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ὁ Νεστόριος ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀπὸ τῆς θεῆς φύσιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἠύλαθετο μὲν τὴν Παναγίαν ὡς μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ὡς Θεοτόκον, διότι ὑπελάμβανε τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Χριστοῦ φύσιν ὡς τὸ ἔνδυμα, τὸ ὄργανον, καὶ τὸν ναὸν οὕτως εἰπεῖν τῆς θεῆς αὐτοῦ φύσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἔτεινε ὅπως δῆποτε εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἀνθρωπον, μετέχοντα μὲν ὑπερφυσιοῦς τινος δυνάμεως, ἀλλ' οὐδὲν ἦτον ἀνθρωπον ὄντα καὶ οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ.

Ἐντεῦθεν ἐταράχθησαν εὐλόγως πάντες οἱ νοημονέστεροι καὶ εὐκρινέστεροι ὀπαδοὶ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ κατεξάνεστησαν κατὰ τοῦ αίρετικοῦ ἐκεῖνου δόγματος, προϊσταμένου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Θεοφίλου. Εἰς τὴν θεολογικὴν συζήτησιν ἀνεμίχθησαν, ὅπως δυστυχῶς συνέβαινε πάντοτε, πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ κλῆρος τῆς ἀνατολῆς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Ἀντιοχείας πατριάρχης συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Νεστορίου· τὸ δὲ δευτέρον καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδοσίος ἐπρόστάτευσεν τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπελκῶν εἰς τὰς εἰρηγήσεις τοῦ εὐνούχου Χρυσοφίου, ὅστις ἐκ διαλειμάτων κατέσχευε τῆς Πουλχερίας ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς αὐτοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' ἡ Πουλχερία, συνετώτερον τοῦ ἀδελφοῦ πολιτευομένη καὶ πιστότερον ἀκολουθοῦσα τὰ διαδήματα τοῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου, ἐστήριξε τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, τοῦ ὁποῦλου τὴν μερίδα ἔλαβε καὶ ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς κλήρος. Ἡ πάλῃ ἐξηκολούθει ἐπὶ δύο ἤδη ἔτη ὅτε ἡ Πουλχερία κατώρθωσε τελευταῖον νὰ ἀποφασισθῇ ἡ συγκρότησις τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐν Ἐφέσῳ, ἵνα λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα.

Τὸ περὶ τῆς συνόδου ταύτης βασιλικὸν θέσπισμα ἐξεδόθη τῇ 19 νοεμβρίου 430 καὶ δι' αὐτοῦ προσεκλήθησαν οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐπίσκοποι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς Ἐφεσον κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπομένου 431 ἔτους. Ἡ σύνοδος ἤρχισε τὰς ἐργασίας αὐτῆς τῇ 22 ἰουνίου. Παρευρέθησαν δὲ ἐν αὐτῇ διακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐπίσκοπος Καρθαγένης Καπρέουλος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῶν ἐπισκόπων τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς ὅτι ἀπεδέχετο τὸ δόγμα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ὁ πάπας Κελεστίνος ἔπεμψε τρεῖς ἐξάρχους ἵνα ἐκπροσωπήσωσιν αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπίσκοπους τῆς Δύσεως. Προῆδρευσε δὲ τῆς συνόδου ὁ Κύριλλος. Καὶ τὰ μὲν δόγματα τοῦ Νεστορίου κατεδικάσθησαν ὑπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὑποστηριζόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ Χρυσάφιου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀδελφῶν, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ 40 ἀρχιερέων, προϊσταμένου τοῦ Ἀντιοχείας, ἐπέμεινε εἰς τὴν πλάνην, πολλῇ δ' ἐκ τούτου ἐξηκολούθει σύγχυσις καὶ διαίρεσις ἐν τῇ βασιλευσῆσῃ μέχρις οὗ ὁ Θεοδόσιος, πειθόμενος τελευταῖον εἰς τὴν φωνὴν τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Πουλχερίας, ἐξώρισε τὸν πρωταίτιον τοῦ σκανδάλου Νεστόριον εἰς ὄσιν τινα τῆς Αἰθιοπίας.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ νέος ἀνεφάνη ἑτεροδιδάσκαλος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχῆς, ὅστις κατήντησε, περὶ τὰς ἐρμηγείας αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς τοῦ Νεστορίου αἵρέσεως. Ὁ Νεστόριος εἶχε διακρίνει ἐντελῶς τὰς δύο τοῦ Σωτῆρος φύσεις, ὁ δὲ Εὐτυχῆς ἐπὶ τοσοῦτον συνέχεεν αὐτὰς ὥστε ἔλεγε καὶ αὐτὴν τὴν θεότητα παθοῦσαν. Ἡ δοξασία αὕτη εἴαν εἶχεν ἔννοιάν τινα, εἶχε τὴν ἔννοιαν ὅτι μία ἦτο ἡ τοῦ Σωτῆρος φύσις, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διότι οὐδεὶς ἀκέρων ἀνθρώπος ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ τὴν θεότητα ὡς παθοῦσαν· καὶ τῷ ὄντι αὐτὸς ὁ ὅσιος εἶχε ἀρχιμανδρίτης ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τοῦτο ἦτο τοῦ

συλλογισμοῦ αὐτοῦ τὸ ἀπαραίτητον συμπέρασμα. Ὅθεν ἐταράχθησαν αὐτῆς τὰ πνεύματα, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ διάδοχος τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας Διδόσκορος ἠσπάσθη τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς. Ἐχὼν δὲ συμπράκτορα τὸν Χρυσάφιον, ἰσχύσαντα πάλιν παρὰ Θεοδοσίῳ, συγκροτεῖ ὁ Διδόσκορος οὗτος -τῇ 8 αὐγούστου 449 παράνομον ἐν Ἐφέσῳ νέαν σύνοδον, καὶ διὰ πάσης βίας καὶ ἀθεμιτοῦργίας ἐπικυροῖ τοῦ Εὐτυχοῦς τὰ δόγματα.

Ἄλλ' ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ὀρθοδοξία. Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 450. Τότε ἡ Πουλχερία λαμβάνει σύζυγον τὸν συνετὸν Θρακκα Μαρκιανόν, ὁμύσαντα νὰ σεβασθῇ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν εἶχε δώσει αὕτη τῷ Θεῷ νὰ διαγάγῃ ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον. Καὶ ἤδη λοιπόν, ἔχουσα συνεργὸν πρόθυμον καὶ εὐκρινῆ τὸν καλὸν κάγαθὸν ἐκείνον ἄνδρα, συγκαλεῖ τῇ 8 ὀκτωβρίου 451 ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς ἣν παρευρέθησαν 630 ἐπίσκοποι ἢ κατ' ἄλλους 520 μόνον. Εἰς τὰς πράξεις μάλιστα δὲν φαίνονται εἰμὴ τὰ ὀνόματα 360. Ἄλλὰ καὶ τοσοῦτους μόνον εἴαν παραδεχθῶμεν, πάλιν ἡ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμότερα πασῶν τῶν προηγουμένων. Καὶ ἄξιον σημειώσεως πρὸς τούτους εἶναι ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι ἀνήκον εἰς τὸ κράτος τῆς ἀνατολῆς, πλὴν δύο ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης προσελθόντων καὶ τεσσάρων ἐξάρχων τοῦ Πάπα. Αὕτη λοιπὸν ἡ πολυειδῶς ἀξιωματικὸς σύνοδος πρῶτον μὲν κατεδίκασε τὴν τε αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τὴν τοῦ Νεστορίου· ἔπειτα δὲ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐξέδωτο κανόνα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἔκτοτε τινὲς τῶν βασιλέων ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται τὰ ἀτοπήματα τοῦ ὑπερεκχειλίσαντος μοναχικοῦ βίου· διότι διὰ τοῦ εἰρημένου κανόνος ἡ σύνοδος ἠγωνίσθη νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῶν μοναχῶν καὶ ρητῶς ἀπηγόρευσε αὐτοῖς νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα. Προσέτι ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐξέδωτο καὶ ἕτερον σπουδαιότατον κανόνα. Ἦδη ὁ τρίτος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου εἶχε ὀρίσει τάδε· «Τὸν μὲν τοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην.» Ὁ δὲ 28 κανὼν τῆς παρουσίας ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὥρισεν ἔτι σαφέστερον, ὅτι ὁ Ῥώμης δὲν εἶχε τὰ πρεσβεῖα εἰμὴ μόνον καθὸ ἐδρεύων εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς κατέστη καὶ αὕτη κathedra τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου, ἐδικαιοῦτο δι'

αὐτὸ τοῦτο νὰ λάβῃ τὰ δευτερεία τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ παραθέσωμεν πρὸ πάντων, κατὰ τὸ πλεῖστον, αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ 28 κανόνος.

«Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὄροις ἐπόμενοι καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν 150 θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως, ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλεως νέα Ῥώμη, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα. Καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ 150 θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείαν καὶ οὐγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμῃ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσαν. Καὶ ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ Θρακικῆς διοικήσεως Μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς θαρσαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας.»

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πολυθρόλυτον αὐτὸν κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου. Περὶ τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεων τῆς παπικῆς ἐξουσίας, θέλομεν πραγματευθῆ ἑρμηνεύοντες ὅταν ἀπαντήσωμεν τὰς πρώτας μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐριδας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ παπικὴ ἀρχὴ ἐστήριξεν ἀείποτε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς εἰς ἑτέρους λόγους, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου κανόνος, δευτερίως οὐδαμῶς συνέφερεν αὐτῇ· διότι ἔλεγε τὴν Ῥώμην ἔχουσαν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μόνον ὡς βασιλεύουσαν πόλιν· ἀρα συνεπήγετο τὴν καθ' ἑαυτὴν τῶν πρεσβείων ἅμα μετὰ τὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ἀξιώματός τῆς βασιλευούσης πόλεως, ὅπερ συνέβη μετ' ὀλίγον ὡς ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους· τὸ δὲ χεῖριστον διὰ τὴν παπικὴν ἀρχήν, συνεπήγετο ἐν ταῦτ' ὁ συμπέρασμα, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Κωνσταντινουπόλις ἔμεινε ἡ μόνη πρωτεύουσα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀρκεῖ ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἐκληρονόμησε μόνος, κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ 28 κανόνος, καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐκ προοιμίου διατὶ ἡ παπι-

κὴ ἀρχὴ ἠγωνίσθη ἄλλοθεν νὰ ὀχυρώσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς· ἀλλὰ ἐκ προοιμίου ὡσαύτως ἀναφίνεται ὁ πόσον ἰσχυρὰ προσκόμματα ἐμελλε νὰ ἀπαντήσῃ ἐν τῇ ῥητῇ καὶ πανηγυρικῇ ἐκείνῃ ἀποφάνσει τῆς τετάρτης οἰκουμένης συνόδου.

Πλὴν τοῦτου, ὁ 28 κανὼν ἀνεγνώρισε καὶ ἐκύρωσε τὴν μεγάλην δικαιοδοσίαν ἣν ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἶχε λάβει ἔτι διὰ Χρυσόστομου ἐπὶ τῶν τριῶν διοικήσεων Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου. Μετὰ δὲ τοῦ γεγονότος τοῦτου συνδέεται καὶ ἕτερον λόγου ἀξίον γεγονός. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ὁ τίτλος τοῦ πατριάρχου ἀπενέμετο ὡς τίτλος τιμῆς οὐ μόνον εἰς τοὺς μεγάλους ἐπισκόπους Ῥώμης, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους δευτερεύοντας ἐπισκόπους, τὸν Ἡρακλείας, τὸν Ἐφέσου, τὸν Καισαρείας. Ἀφ' ἧς ὁμοῦς ὁ 28 κανὼν καθυπέβαλεν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὀριστικῶς τὰς διοικήσεις Θράκης, Ἀσίας, καὶ Πόντου, οἱ ἐπίσκοποι Καισαρείας, Ἡρακλείας καὶ Ἐφέσου ὀνομάσθησαν μόνον ἑξάρχου, τὸ δὲ ἐπώνυμον τοῦ πατριάρχου, γενόμενον ἤδη ἱεραρχικὸν ἐπώνυμον καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τιμητικόν, ὡς ἦτο πρότερον, ἀπεδόθη εἰς μόνους τοὺς πέντε υπερτάτους ἱεράρχας τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων.

Ἐπὶ πᾶσι μὴ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαρκιανὸς, παραελθὼν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἐλάλησε πρὸς αὐτὴν λατινιστί, ἐξηγουμένου τοῦ λόγου αὐτοῦ ὑπὸ διερμηνέως, ὅπως συνέβαιεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ὁμοῦς ἡ σύνοδος συνέκειτο καθ' ὁλοκλήριον ἐξ Ἑλλήνων ἀρχιερέων· ἀλλὰ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐλογιζέτο ἔτι ὡς ῥωμαϊκὴ μοναρχία, ὥστε ἡ ἐθιμοταξία ἀπῆλθε τὴν ἐπίσημον χρῆσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Ὅπως δὲ ἡ ἐθιμοταξία αὕτη ἐτηρεῖτο αὐστηρῶς ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἑξάρχος τοῦ Πάπα Ἰουλιανὸς, ὁ ἐπίσκοπος Κῶ, καὶ τοὶ Ἕλληνας ὧν αὐτὸς τὸ γένος, ἐλάλησεν ὁμοῦς λατινιστί ἐν ὀνόματι τοῦ ἐπιτολέως αὐτοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ δέδησεν ἑρμηνεύς νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸν λατινικὸν τοῦ Ἑλλήνος ἐκείνου λόγον. Ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ συγχρόνως εἴπερ τι καὶ ἄλλο ὁπόσο μάταιοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀγῶνες τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ λατινικὴ ὡς ἐπίσημος ἐν τῇ ἀνατολῇ γλῶσσα,

Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἄλλως παγιούμενος τότε ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῆς ὁσημέραι προαγομένης καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἀρχαδίου, οἱ ἔθνη, πολυεθνικῶς καταδιωκόμενοι διὰ τε τῶν κατ' αὐτῶν ἐκδοθέντων νόμων καὶ ὑπὸ τῆς καταδρομῆς τῶν μοναχῶν καὶ τῆς μετὰ τούτων συμπράξεως τῶν θρησκευτικῶν ἐπιδρομῶν, ἐζήτουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄσυλον εἰς τὰ ἀπώτατα τῶν ἐπαρχιῶν χωρία, ὅπου ἐτέλουν ἤδη ἀφελῶς, ὅπως ἄλλοτε οἱ πρῶτοι χριστιανοί, τὰ τῆς πατρῆος αὐτῶν θρησκείας· εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐξ ἐναντίας ἐθριάμβευον καὶ ἐπεκράτουν οἱ χριστιανοί. Ἄλλ' ὅμως πλεῖστοι εἰς εὐὴ ὑφίσταντο ὁπαδοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, οὐκ ὀλίγα δὲ αὐτῶν ἐσώζοντο ἱερά καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις, μάλιστα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ἦκμαζον μὲν ἤδη ἐνταῦθα ἐπίσκοποι Κορίνθου, Πατρῶν, Σπάρτης, Ἀθηνῶν, Θιβῶν, Λαρίσης καὶ ἄλλων πόλεων, καὶ ἐνθερμοὶ ἀνεδείκνυντο ὑπέρμαχοι τῆς ὀρθοδοξίας· ἀλλ' εἶναι θέβαιον ὅτι τῆς καρτερίας τῶν ἐθνικῶν δὲν ἠδυνήθησαν εἰς εὐὴ νὰ κατισχύσωσι καθ' ὅλοκληρίαν, πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀρχιερέων ἐκείνων, οὔτε ὁ ζῆλος τῶν μοναχῶν. Τοῦτο συνάγεται ἐπισήμως ἐκ τῶν ἐπανελημμένων διατάξεων ὅσαι ἐξεδόθησαν κατ' αὐτῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Μετὰ τοὺς προηγουμένους ἐκδοθέντας τέσσαρας κατ' αὐτῶν νόμους, ὁ νόμος κε' τοῦ 426 ἔτους διατάσσει πάλιν τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν, ἐξ οὗ βεβαιούται ὅτι ὑπῆρχον εἰς εὐὴ ναοί. Καὶ μετὰ 13 ἔτη, τῷ 439, ὁ Θεοδόσιος ἡ ἀγαθὴ νὰ ἐκδώσῃ νέον ἀστυερὸν νόμον κατὰ τῶν τακτικῶν θυσιῶν καὶ ἄλλων ἐθνικῶν ἱεροτελεστιῶν. Ὁ σύγχρονος Θεοδώρητος λέγει μὲν, ἀναφερόμενος εἰς τὸν προμνημονευθέντα νόμον τοῦ 426 ἔτους, ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τελευταῖα ἐθνικὰ ἱερά ἢ κατεστράφησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ, θέλομεν λάβει ἀφ' ἑμῶν νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν εἰς εὐὴ χρόνον σωζομένη καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς δὲ σχέσεις ἡ Πουλχερία διετήρησε μέχρι τινὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας, ἡ εἰρήνη δὲν ἐπαύσεν ἐπικρατοῦσα εἰς τὸς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀχανεῖς αὐτοῦ χώρας. Ὁ τοῦ Ἰσδεργέρδου, βασιλέως τῶν περσῶν, διάδοχος ἐπεχείρησε μὲν δεινὸν κατὰ χριστιανῶν διωγμὸν, καὶ ἐπῆλθεν ἐκ τούτου

πόλεμος μετὰ τῶν δύο ἐπικρατειῶν· ἀλλ' οὔτε ὁ πόλεμος οὗτος, οὔτε τὰ ἐπακολούθησαντα συμβεβηκότα ἀπέβησαν ἀδοξα διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν. Δὲν θέλομεν θεθαίως ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὰς λαμπρὰς καὶ ἐπανελημμένας νίκας, ὅσας λέγουσιν οἱ χρονογράφοι καὶ οἱ πανηγυρισταί· ὅτι ἐνίκησαν τότε οἱ τοῦ Θεοδοσίου στρατοὶ κατὰ Περσῶν. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἂν οἱ στρατοὶ οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Νίσιδιν, οὐδὲ οἱ Πέρσαι κατάρθωσαν νὰ κυριεύσωσι πόλιν καμμίαν τῆς Μεσοποταμίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ συνωμολογήθη εἰρήνη μακροχρόνιος μετὰ τῶν δύο βασιλείων. Καὶ ὁραδύτερον μάλιστα ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, τὸ ἀνατολικὸν κράτος προήγαγε κατὰ τι τὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ ἰσχύν. Εἶδομεν ἄλλοτε (σελ. 300) τὰς σχέσεις τῆς Ἀρμενίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ὑπέκυψεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πάρθων, τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Περσῶν, καὶ τοὶ εἶχε πάντοτε τοὺς ἰδίους βασιλεῖς. Ἐν ἀρχῇ τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ἡ Ἀρμενία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀνίστα τμήματα καὶ τοῦ μὲν ἀνατολικωτέρου καὶ μεγαλητέρου ἐβασίλευεν ὁ Χοσρόης, ὑποτελής ὢν τοῦ μονάρχου τῆς Περσίας, τοῦ δὲ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου ἐβασίλευεν ὁ Ἀρσάκης, ὑποτελής ὢν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀρσάκου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία κατέλυσε τὴν ἐγχώριον ἐκείνην βασιλείαν καὶ κατέστησεν ὑπήκοους τοὺς πρότερον συμμάχους αὐτῆς Ἀρμενίους· διώρισεν ἀνώτερον στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Ἀρμενίας, ἔκτισε καὶ ὠχύρωσεν εἰς χῶρον εὐθετον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰδικωτέραν ἐπιστάσιν τῶν ἐπαρχιῶν ταύτων εἰς πέντε σατράπεις ἐκ τῶν ἐπιχωρίων εὐπατριδῶν. Ἀλλὰ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη καθῆρέθη καὶ ὁ τοῦ Χοσρόου διάδοχος, ἡ δὲ ἀνατολικωτέρα Ἀρμενία διωκῆθη ἔκτοτε ὡς περσικὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Περσαρμενίας. Τότε ὅμως ὁ Θεοδόσιος προέτεινεν ἀξιώσεις τινὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀρμενίας, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Περσῶν συνήνεσε νὰ παραχωρήσῃ τμήμα αὐτῆς οὐχὶ λόγου ἀνάξιον. Ἐπειστήσαμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸ γεγονός τοῦτο, διότι βραδύτερον τὸ ἀρμενικὸν φύλον ἐπενήργησεν αὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἀρμενίας οἰκῶν μετηνάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐξελληνισθέντες, ἐπρωταγωνίστησαν πολυτάκτως ἐκεῖ, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ἀξίωμα προήχθησαν.

Τὸ δεινόν, τὸ μέγα δεινὸν τῆς βασιλείας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτῆς ἔτη, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, καταστρεπτικὴ τῶν Οὐννων ἐπιδρομή. Εἶδομεν (σελ. 597 καὶ ἐπ.) ὅτι πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν, οἱ Γότθοι εἶχον ζητήσῃ αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασεν τὸν Ἴστρον ποταμόν, φεύγοντες τὴν ἀγρίαν τῶν Οὐννων φυλὴν, ἣτις, ἀναχωρήσασα ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας, προσήγγιζε τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐκτοτε ἐλάδομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν εἰςβολὰς τινὰς καὶ αὐτῶν τῶν Οὐννων, ἐντὸς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, μάλιστα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Αἱ εἰςβολαὶ ὅμως αὐταὶ οὔτε μεγάλαι ἦσαν οὔτε διαρκεῖς, ἡ δὲ αὐτὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα τεσσαράκοντα τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος ἔτη κατώρθωσε, τὸ μὲν διὰ τῶν ὅπλων τὸ δὲ διὰ χρηματικῶν πρὸς τοὺς βρβαρούς ἐκείνους δωρεῶν, νὰ ἀππλάτῃ τὸ κράτος ἀπὸ δεινοτέρων συμφορῶν. Ἀλλὰ τῷ 434 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην τῶν Οὐννων ἡγεμονίαν ὁ Ἀττίλας ἀνὴρ διαδόχτος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξία καὶ κατακτητικῇ ὁρμῇ. Ὁ Ἀττίλας προέτεινεν ἀμέσως μεγαλητέρας τῶν προηγουμένων χρηματικὰς ἀξιώσεις, ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐνέδιδεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου τόσῳ μᾶλλον ἠδύνατο τὰς ἀπειλήσεις αὐτοῦ ὁ τῶν Οὐννων ἡγεμὼν διὰ πρεσβειῶν ἃς ἐπέμπε κατ' ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τέλος ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ παρχωροῦσα τὰ ζητούμενα καὶ τότε, ἐν ἔτει 441, οἱ Οὐννοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν ἐπεχείρησαν πολυετεῖς καὶ φοβεράς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας ἐπιδρομὰς, καθ' ἃς ἀνηλεῶς ἐληλάτησαν Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν, πορθοῦντες τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ κυριεύοντες τὰς μὴ ἀποχωρήσασα πόλεις. Ὑπάρχει μάλιστα μία μαρτυρία, ἡ τοῦ Μαρκελλίνου, λέγουσα ὅτι μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν ἢ μᾶλλον μέχρι τῆς Θερμοπόλεως, ὡς λέγει τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο, πρέβησαν. Ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπίθανον τὸ μὲν διότι οὐδεὶς τῶν ἄλλων χρονογράφων περιλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν μεταξὺ τῶν χωρῶν ὅσαι ἐδηλώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸ δὲ διότι ὁ Μαρκελλίνος δὲν ἀναφέρει Θερμοπόλιν ἀλλὰ Θερμόπολιν ἣτις ἠδύνατο νὰ ἦναι μία τῶν πολυκρήμων πόλεων ὅσας εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας οἱ Οὐννοι ἐξεπόρθησαν. Πλὴν τούτων αἱ γνωσταὶ πόλεις ὅσαι ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφέρονται ὡς κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Οὐννων ὑποδεικνύουσι τὴν ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς

μεσημβρίαν ὁρμῶσαν, ἀλλ' ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Σάον Σιρμίου (τοῦ ὁποῖου τὰ πολλὰ εἰρεῖνια φαίνονται μέχρι τοῦδε περὶ τὸ πολίχνιον Μήτροβιτζ) διὰ τῆς Ῥατιαρίας (σήμερον Ἀρζὺρ Παλάγκκ), τῆς Νάισσου (σήμερον Νύσσης), τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Ἀρκαδιουπόλεως καὶ τῆς Κωνσταντίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος, διότι θεβαιούται ὅτι συνεπήγαγε τὴν ἐρήμωσιν ἑβδομήκοντα μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων. Τὶ ἔπραξεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν ὀλέθριον αὐτὸν χεῖμαρρον, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἀορίστως μόνον ἀναφέρονται μάχαι τινὲς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων πρὸς τοὺς Οὐννους καθ' ἃς οἱ τῶν πρώτων στρατηγοὶ ἠττήθησαν μέχρις οὗ μετὰ τελευταίαν τινὰ ἐν Χερρονήσῳ μάχην ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ αὐθις εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Οὐννων καὶ συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἐπιζημιῶν. Δυνάμει τῶν κυριωτέρων ἄνδρων τῶν συνθηκῶν τούτων, Ἴων ὁ Θεοδοσίος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀττίλαν χώραν εὐρείαν παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἴστρου ὄχθην, χώραν ἣτις ἐξετείνετο ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ Σιγγιδόνας, τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, μέχρι Νοβῶν, τοῦ σημερινοῦ Σισταβίου, βάθος δὲ εἶχε πέντε ἡμερῶν ὁδὸν ἣτοι προέβαινεν ἀπὸ τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς πόλεως Νάισσου, ἣτις ἀπέτέλεσε τὸ δριον τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ἐπικρατείας. Ὁ Θεοδοσίος ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ ἐφάπαξ μὲν ἀποζημιῶσιν 6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, κατ' ἔτος δὲ φόρον δις χιλίων καὶ ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ.

Ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ διεξγωγή καὶ ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, δὲν εἰμφορεῖ θεδαίως νὰ ἀποδοθῇ οὔτε εἰς ἐνδειαν ἀνδρῶν μαχίμων οὔτε εἰς ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν πόρων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ σύγχρονος σοφιστὴς Εὐνάπιος, ὁ Σαρδιανός, λέγει, εἰς τὰ σωζόμενα τῆς μετὰ Ἀλέξιππον ἱστορίας αὐτοῦ, τὰ αἰσχίστα περὶ τῶν καταχρήσεων καὶ καταλίψεων ὅσαι ἐπὶ Πουλχερίας ἐγένοντο κατὰ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Ἀλλὰ οἱ τότε χρονογράφοι δὲν εἶχον ἅπαντες τὴν συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ καθήκοντος, καὶ πολλάκις ἔνεκα προσωπικῶν παθῶν κατεφέροντο κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸν Εὐνάπιον, ὅστις, ἐθνικῶς ὢν τὸ

θρήσκευμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρει τὴν Πουλχερίαν, τῆς ὁποίας γνωστὸς εἶναι ὁ χριστιανικὸς ζῆλος. Ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης Φώτιος, δευτεὶς ἀνέγνωσεν ἀκεραίας τὰς τοῦ Εὐνάπιου συγγραφάς, ἐπαινεῖ μὲν εἰς τὴν μυριόβιβλον τὸν ἄνδρα μέχρι τινὸς διὰ τὴν καλλιπέτειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥητῶς ἐπιφέρει «δυσσεβὴς δὲ τὴν θρησκείαν ὦν, τοὺς μὲν εὐσεβεῖα τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίμων διασύρει, ἐξαίρει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς, κτλ.» Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ αὐτῶν θεβαιούται ὁπόσον ἀδικὸς ἦτο ἡ τοῦ Εὐνάπιου κατὰ τῆς Πουλχερίας καταφορά, ὡς πρὸς τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Διότι σώζονται νόμοι ῥητοὶ δι' ὧν, ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπηλλάγησαν τῆς πληρωμῆς τῶν καθυστεροῦντων φόρων ἐν διαστήματι ἐξήκοντα ἔτων ἐνιαυτῶν. Ὁ πρῶτος νόμος ἐκδοθεὶς ἐν ἔτει 414 ἐξαλείφει τὰ καθυστεροῦντα ἔτων τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ 368, ἕως τοῦ 408, ὁ δὲ δεῦτερος καταργεῖ τὰ καθυστεροῦντα ἑτέρων ἐνιαυτῶν εἴκοσιν ἀπὸ τοῦ 408, μέχρι τοῦ 428. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ τοιαῦτα καθυστεροῦντα ἐδωρήθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόρων τῆς τρεχούσης χρήσεως, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπηλλάττοντο ἐπαρχίαι τινές, ὡς μαρτυρεῖ ὁ νόμος 11 τοῦ ἔτους 435 δυνάμει τοῦ ὁποίου ἐπετρέπη εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ἦτοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος, νὰ μὴ πληρώσωσιν εἰμὴ τὸ τρίτον τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτοῖς φόρου. Τοιαῦτα δὲ παραχωρήσεις δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰς διὰ θανάτων καὶ δημεύσεων ἐκδίαζόμενας εἰσπράξεις αἰτινες ἐνηργοῦντο δῆθεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κατὰ Εὐνάπιον. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ γράμμα τὰς ἀφηγήσεις τῶν τότε χρονογράφων. Ὁ ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς Πρίσκοι, δευτεὶς οὐ πολὺ βραδύτερον ἤκμασεν, ἐν τοῖς σωζομένοις τῆς *Βυζαντινῆς* αὐτοῦ ἱστορίας, ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν χρημάτων ἕσα ἐδέησε νὰ πληρωθῶσιν εἰς τοὺς Οὐννοὺς, θεβαιῶν ὅτι τασαύτη ἦτο ἡ δυσκολία πρὸς εὐρεσίαν τῶν χρημάτων τούτων ὥστε οὐ μόνον οἱ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀναγεγραμμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνεισφέρωσιν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ ἐν γένει ὁ κόσμος τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ἐπιπλάτων πλουσίων προετέθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἀπαρεισθῇ τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν· καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς καταθλίψεις ἐκτραγῶδες γενομένας κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐν τούτοις ποῖον ἦτο τὸ ποσόν τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ κυβέρνησις νὰ πληρωθῇ εἰς τὸν Ἀττίλαν; Ἐφάπαξ μὲν 6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, φόρον δὲ ἐτήσιον διςχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας

χρυσοῦ. Ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ περιεῖχεν 72 χρυσᾶ νομίσματα, τοῦ δὲ νομίσματος ἡ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς 15 σημερινὰς δραχμάς· ἔθεν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς 1080 σημερινὰς δραχμάς, καὶ ἡ μὲν ἐφάπαξ εἰς τὸν Ἀττίλαν πληρωτέα ποσότης συνεποσοῦτο εἰς ἕξ καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἡ δὲ κατ' ἔτος εἰς δύο ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν χιλιάδας δραχμῶν. Ἐκκτος δὲ ἐκ τῶν προτέρων θέλει ὁμολογήσει ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος, περιλαμβάνον τὰς εὐφωρτέρας χώρας τῆς γῆς, αἰτινες, ἐξαίρεσει τῆς Θράκης, τῆς Μοισίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀπελάμβανον πρὸ ἐτῶν βαθείαν εἰρήνην, δὲν ἦτο πιθανόν νὰ μὴ ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ εὐκόλως τὰ σχετικῶς εὐτελῆ ἐκεῖνα ποσά. Καὶ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνης ἐκὼν ὑπετίθετο ἔτι ἔπρεπε νὰ εἰσπραχθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα, πάλιν ἠδύνατο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ συλλεχθῶσι, διότι κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων τῆς βασιλευούσης ἔδριθον σκευῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ καταφεύγωμεν εἰς εἰκασίας! Δεκαετίαν μόνον μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀττίλαν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, βασιλεύσαντος τοῦ Λέοντος τοῦ Α', τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρέθη ἔχον περίσσευμα χρηματικὸν μέγα·

Ὅλας θαλάσσας εἴποι τις καὶ ποταμοὺς χρημάτων

λέγει ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς. Τὸ δὲ θετικὸν εἶναι ὅτι τὸ περίσσευμα ἐκεῖνο ὑπῆρξε τηλικούτον, ὥστε ὁ Λέων ἠδύνατο εἰς αὐτοῦ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς μεγάλην τινὰ κατὰ Βυζαντινῶν τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατείαν ἣτις ἀπῆτησε δαπάνην 64,000 λιτρῶν χρυσοῦ καὶ 700,000 λιτρῶν ἀργυρίου ἦτοι ἐν ὄλοις 121,620,000 δραχμῶν· διότι ἡ μὲν λίτρα χρυσοῦ ἰσοδυναμεῖ, ὡς εἶπομεν, πρὸς 72 χρυσᾶ, ἡ δὲ λίτρα ἀργυρίου, πρὸς 5 χρυσᾶ. Τὸ δὲ περίσσευμα τοῦτο μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως ὁπόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ πόροι τοῦ κράτους. Τινὲς ἠθέλησαν νὰ εἰπωσιν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων τούτων προήρχοντο ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ σύγχρονος Κάνδιδος δευτεὶς πρῶτος ἀνέφερε τὰ προπατατεθέντα ποσά, λέγει ῥητῶς ὅτι μόναι αἱ ἀργυραὶ λίτραι ἐπήγαγον ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως Ἀνθελμίου, ὁ ἔστι τὸ μικρότερον τοῦ ὄλου ποσοῦ μέρος.

Ἡ βασιλεία λοιπὸν εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς συγκρότησιν

στρατοῦ ἀποχωρῶντος· δὲν ἐστερεῖτο δὲ και μαχητῶν γενναίων. Ἀπόδειξις, αὐτοῦ τούτου τοῦ πολέμου περιπέτειαί τινες. Ἡ πόλις Ἀσημουδς ἔκειτο ἐν τῇ Θράκη, ἀδελφον κατὰ δυστυχίαν τοῦ ἀκριβῶς· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε ὑπὸ τοῦ Ἀτείλα ἐκυριεύθη (τοῦτο συνέβη και εἰς ἄλλας τῆς Θράκης πόλεις, ἰδίως τὴν Ἀδριανούπολιν, και τὴν Ἡράκλειαν, τὴν ποτὲ Πέρινθον), ἀλλὰ οἱ γενναῖοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐπιχειροῦντες ἀδιαλείπτους κατὰ τῶν Οὐννων ἐπιδρομὰς, ἀνήραζον τὰ λάφυρα αὐτῶν και τοὺς αἰχμαλώτους· τοσούτον δὲ εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνεποίησαν τρόμον ὥστε οὗτοι ἠναγκάστησαν νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὴν τῶν Ἀσημουντίων χώραν. Ὅταν ἔπειτα συνωμολογήθη ἡ περὶ εἰρήνης συνθήκη, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία εἶχε πρὸς τοὺς ἄλλοις ὑποχρεωθῆναι ἀποδώσει εἰς τὸν Ἀτείλαν οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς αὐτομόλους ἢ αἰχμαλώτους Οὐννους, ἀλλὰ και αὐτοὺς τοὺς ῥωμαίους ὑπηκόους ὅσοι αἰχμαλωτευθέντες ὑπὸ τῶν Οὐννων εἶχον κατορθώσει ἕως οὗ ποτε νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀσημουντίοι ἀπεφάναντο οὗτι δὲν ὑποτάσσονται εἰς τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Ὅθεν ἐδέησεν ὁ ἀγέρωχος τῶν βασιλέων βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσει ἰδίως πρὸς τοὺς Ἀσημουντίους συμμάχους· και πάλιν οἱ Ἀσημουντίοι ὁμόφυλον μὲν οὐδένα παρέδωκαν, βασιλέως δὲ ἀπέδωκαν δύο και μόνους, ἰσχυρισθέντες οὗτι τοὺς μὲν ὁμογενεῖς και τοὺς αὐτομόλους Οὐννους πρὸ χειρὸς ἀπέλυσαν, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους εἶχον θανατώσει. Μστ' οὐ πολὺ δὲ θέλομεν ἴδει και ἄλλην πόλιν εἰς τὰ μεσημβρινώτατα τῆς κυρίως Ἑλλάδος κειμένην ἀποκρούουσαν ἐτέρων ἰσχυρῶν βασιλέων τὴν ἐπιθέσιν. Ἡ μήπως ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου δὲν ἀντέστη εἰς τοὺς Πέρσας και δὲν ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν; Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἐπιτηδεῖον νὰ τιμωρήσει τὸν βασιλέα τῶν Οὐννων· ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο οὗτι ἡ κυβερνητικὴ διεξήγετο ὑπὸ γυναικὸς, ἥτις, ὁσηνδὴ ποτε και ἂν εἶχε σύνεσιν και δεξιότητα, ἐστερεῖτο ὁμως τῆς ἀναγκαίας εἰς τηλικούτον ἀγῶνα ῥώμης.

Και οὗτι τοῦτο κυρίως ὑπῆρξε τὸ αἷτιον τῶν συμφορῶν ὅσας ἐπῆνεγκεν ἡ τῶν Οὐννων ἐπιδρομή, οὐχὶ δὲ τοῦ κράτους ἡ ἀσθένεια, μαρτυροῦσιν ἐτι τρανότερον τὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντα γεγονότα. Μετὰ τῆς σφάρακτον και δύο ἐτῶν βασιλείαν, καθ' ἣν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι προέστη τοῦ κράτους ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς, ἀπέθανεν οὗτος τῷ

450' και τότε, καθὼς προείπομεν, ἡ Πουλχερία, δίδουσα νέον τῆς συνέσεως αὐτῆς δείγμα, παρέλαθεν ὡς σύζυγον και συνάρχοντα τὸν Θράκα Μαρκιανόν, ὅστις δὲν εἶλε μὲν ἐξ εὐπατριδῶν τὸ γένος, ἀλλὰ διέπρεψεν ἐπὶ εὐσταθείᾳ χαρακτήρος και δικαιοσύνης και εὐλαθείᾳ. Ἡ πρώτη τοῦ Μαρκιανοῦ πράξις ἀπέδειξε τὸ τι ἡ δύνατο νὰ κατορθώσει ὁ βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασιν ἔχων νὰ περιστείλῃ τὰς παραλόγους τῶν βαρβάρων ἀξιώσεις. Ὁ Ἀτείλας ἐζήτησεν ἀθαδῶς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου φόρου, ὁ δὲ Μαρκιανὸς ἀπήνησεν ἀμέσως οὗτι δὲν ἐννοεῖ παντάπασιν νὰ ἐξακολουθήσει καταβάλλων τὸν φόρον τοῦτον και οὗτι, ἐὰν ὁ Ἀτείλας ἡσυχάσῃ, θέλει πέμψει αὐτῷ δῶρα, εἰ δὲ ἀπειλήσει πόλεμον, θέλει ἀντεπεξέλθει κατ' αὐτοῦ δι' ὄπλων και ἰκανῶν νὰ περιστείλωσιν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐννων κατ' ἀρχὰς ἐξεμάνη ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ἀλλ' ἐπὶ τέλος δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ, και ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἤττηθη ἐν Γαλατίᾳ τῷ 451 ὑπὸ τοῦ γενναίου Ἀετίου ἀποθανῶν δὲ τῷ 453 ἀπῆλλαξε τὸ ἀνατολικὸν κράτος παντὸς ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου κινδύνου. Ὁ Μαρκιανὸς ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα ἐπανορθώσει πολλὰ τῶν σφαλμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας. Περίστευτε το ὀλέθριον τῶν εὐνούχων κράτος, τιμωρήσας πρὸ πάντων τὸν Χρυσάφιον ὅστις εἶχε παρασύρει τὸν ἀσθενῆ Θεοδόσιον εἰς τοσαύτας ἀνομίας. Περίστευτε, ὡς ἐλάδομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ προσεβῆσωμεν, τὰς αἰρέσεις τοῦ Νεστορίου και τοῦ Εὐτυχοῦς, περιώρισε τὸ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐπικρατήσαν ἀγοραπωλησίαν τῶν δημοσίων λειτουργημάτων και τὴν ἐντεῦθεν ἀτιμωρήτον ἐπὶ πολὺ διαμείνασαν δωροδοκίαν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Ἀπῆλλαξε τὰς ἐπαρχίας πολλῶν καθυστερουμένων φόρων, και, ἀποθανὼν τῷ 457 κατέλιπεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μέγα χρηματικὸν περισσεύμα. Ἡ Πουλχερία εἶχεν ἀποβιώσει τριετίαν πρὸ αὐτοῦ· και τελευτήσαντος ὀλίγον μετ' αὐτὴν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Γ' ἀνεψιοῦ και διαδόχου τοῦ Ὀνωρίου ἐν τῇ Δύσει, ἐξέλειπεν οὕτω τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ὁ οἶκος. Τὸ δυτικὸν κράτος ἐπὶ μᾶλλον και μᾶλλον ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακλυζόμενον και κολοβούμενον, και εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν περιεθὸν ἀναρχίαν, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ, ἕστε οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφημέρων αὐτοκρατόρων, εἰτινες ἐπὶ φιλιῷ ὀνόματι ἐβασίλευον τότε ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο λοιπὸν χρεῖα νὰ προχειρισθῇ νέος

ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύς, αἱ δὲ περιπέτειαί τῆς ἐκλογῆς ταύτης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προελευσῆς βασιλείας εἰναι ἀξιωμαζόμενται, διότι μαρτυροῦσι τὴν τε ἐπιρροὴν ἣν εἶχε λάθει ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸ βαρβάρικόν στοιχεῖον καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀδιόκοπον ἀντίδρασιν τῶν Ἰθαγενῶν.

Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν ὅτινες διήλθον ἀφ' ἧς ὁ Συνέσιος διεμαρτύρητο ἐνώπιον τοῦ Ἀρκαδίου (σελ. 629—630) κατὰ τῆς παντοδυναμίας ἣν ἔλαβον οἱ βάρβαιοι ἐν τῷ κράτει καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν συγκροτήσεως τοῦ ἀρίστου τῆς στρατιᾶς μέρους, τὸ καινὸν τοῦτο, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ, ἠύξησεν ἀπεναντίας. Τῷ 457, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαρκιανός, ἰσχυρότατος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκῶν ἦτο ὁ τοῦ Ἄσπαρ, βαρβάρου καὶ ἰδιῶς κατὰ τινὰς Ἀλανοῦ τὸ γένος. Ἐπὶ τρεῖς ὄλας γενεάς, ὁ πατὴρ τούτου, αὐτὸς καὶ ὁ υἱὸς του Ἀρδαβούρ ἦρχον τῶν στρατῶν τῆς ἀνατολῆς. Διὰ τῆς πολυκρίθμου ἐκ βαρβάρων φρουρᾶς αὐτοῦ, ὁ Ἄσπαρ ἐδέσποζε τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πρωτεύουστος, διὰ δὲ τῶν θαψιλῶν διαπανωμένων θησαυρῶν, ἐδελεάζε τὰ πλήθη. Τίποτε δὲν ἐφαίνετο ἤδη τὸ δυνάμενον νὰ κωλύσῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάδρασιν αὐτοῦ καὶ ὅμως δὲν ἀνεβιδάσθη εἰς τὸν θρόνον. Ἐρρέθη ἀνέκθεον, καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπανελήφθη ὅτι δὲν ἀνηγαρεύθη βασιλεὺς διότι ἦτο Ἀρειανὸς αὐτὸς τε καὶ ὁ υἱὸς του Ἀρδαβούρ. Δύο ὅμως ἕτεροι υἱοὶ του, ὁ Πιτρικιὸς καὶ ὁ Ἐρμυκρίχ, ἦσαν ὀρθόδοξοι, ὁ δὲ Πιτρικιὸς ἀνηγαρεύθη μετ' οὗ πολὺ καὶ Κεῖταρ' ὥστε ἂν τὸ μόνον κώλυμα πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄσπαρ ἦτο τὸ αἰρετικὸν αὐτοῦ δόγμα, τὸ κώλυμα τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὸν υἱόν του τούτου. Διὰ τὸ λοιπὸν, ἐνῶ εἶναι ὁμιλοζόμενον ὅτι ὁ Ἄσπαρ ἀνηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα καὶ πρόδωκεν ὡς αὐτῶς ὅτι τὸ συμπέρον του ἦτο νὰ προτιμήσῃ πικντὸς ἄλλου τὸν ἴδιον υἱόν, ἕτερόν τινα ἀνεβίδρασεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον; Διότι ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνική τις συνείδησις ἰσχυρά. Ἡ ἐθνικὴ αὐτῆ συνείδησις δὲν συνεταυρίζετο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δύο ἕτερα ἐπεκράτουν ἐν αὐτῇ γεγονότα τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις. Ὁ Ἑλληνισμὸς μετείχε μὲν οὐσιωδῶς ἀμφοτέρων τούτων τῶν γεγονότων, ἀλλὰ, καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου οὐδῶν ὄγκου, ἦτο ἔτι ἀφανῆς εἰς τὰ ὅμματα τῶν πολλῶν, ὅτινες οὔτε ἐκάλουν, οὔτε ἐνόμιζον ἐχυτοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ ῥωμαίους καὶ χριστιανούς. Καὶ ὡς τοιοῦτοι ὅμως, ἦτο

ὡς οἱ μόνοι κάτοχοι ὁλοκλήρου τοῦ τότε ὑφισταμένου πολιτισμοῦ, δὲν ἀνείχοντο νὰ ἴδωσι τὴν ἐκπροσωποῦσαν τὸν πολιτισμὸν τοῦτον ὑπερτάτην ἀρχὴν περιερχομένην εἰς χεῖρας ἀνδρὸς βαρβάρου, ἐπήλυδος Ἀλανοῦ, Γότθου ἢ Βανδήλου. Ταύτην δὲ τὴν κοινὴν συνείδησιν ἐυλαδοῦμενος ὁ Ἄσπαρ, ὅσην ἴποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ δύναμις ἣν ἐκέκτητο ὡς ὑπηρετῆς τοῦ κράτους τούτου, καὶ ἡ ἐπιρροὴ ἣν ἤσκει ἐπὶ τοῦ ὄχλου ἐνόμιζε συνετώτερον ν' ἀναβιδάσῃ εἰς τὸν θρόνον, ἀντ' αὐτοῦ καὶ τινος τῶν υἱῶν του, ἀνδρα Ἰθαγενῆ, ἔκπαλαι αὐτῷ ἀφωσιωμένον, εὐελπίς ὅτι διὰ τοῦ μεσάζοντος τούτου προσώπου ἅμα μὲν θέλει διατηρήσει ἀσφαλῶς ὅσα ἐνέμετο πλεονεκτήματα, ἅμα δὲ θέλει ἄγει καὶ φέροι τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Προήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν βασιλείαν τὸν Θράκα Λέοντα. ἤδη μὲν χιλίαρχον, ἄλλοτε δὲ ἐπιμελητὴν τῆς οἰκίας αὐτοῦ διατελέσαντα.

Ὁ Λέων ἐστέρφη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου· καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀναμφισπόητον ὅτι ἐνῶ μέχρις αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς προεχειρίζοντο ὑπὸ μόνων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἀπὸ αὐτοῦ ἤρξατο ἡ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας κύρωσις τῆς ἀναγορεύσεως, διότι ἂν ὁ προκάτοχος του Μαρκιανὸς ἐπέθηκεν ἰδίᾳ χεῖρὶ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὑπάρχει μαρτυρία τις καθ' ἣν ὁ πρὸ τοῦ Μαρκιανοῦ βασιλευσας Θεοδοσίας Β' ἐστέρφη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἀπὸ Λέοντος καὶ ἐφεξῆς ἡ κύρωσις τῆς ἐκκλησίας ἐλογίσθη ἀπαραίτητος, οὐδ' ἔχει ὑπόστασιν τινα ἀληθείας ἢ ἕτερα γνώμη ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν στέψις δὲν ἤρχισεν εἰμὴ ἀπὸ Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου. Οὐ μόνον δὲ, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας στέψεως, ἢ τοῦ Λέοντος βασιλεία προσέλαβε πρώτη ὀριστικῶς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ὅστις ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἰδιοτήτων δι' ἣν διακρίνεται ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, ἀλλὰ καὶ ἕτερα σπουδαία τοῦ Λέοντος πράξις μαρτυρεῖ ὅτι ἰδιὸν τι πνεῦμα, διάφορον τοῦ προτέρου, ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς μοναρχίας ταύτης.

Ὁ Λέων ἐπανομιάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων μέγας· τοῦτο ὅμως μάλλον πρὸς ἀντίθεσιν τοῦ ὁμιονύμου αὐτοῦ ἐγγόνου, ὅστις λέγεται μικρὸς διότι ἀπέθανε νεώτατος ὢν. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Λέων δὲν ἦτο ἀνὴρ μέγας, ἦτο ἀνθρώπος συνετὸς, δραστήριος, καὶ πρὸ πάντων ἐγένωσκε καὶ συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπικρατοῦσας τότε κοινῆς συνείδησεως.

Τοιοῦτος δὲ ὢν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὸν ζυγὸν ἐν ᾗθελε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὸν ὁ δημιουργὸς τῆς τύχης του Ἄσπαρ. Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι διηγημάτιόν τι τὸ ὁποῖον καθίστασι πρόδηλον ὅπως αὐθάρδεις ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ βαρβάρου τούτου. Ὁ Ἄσπαρ, λέγουσιν, ἐσύστησέ ποτε εἰς τὸν βασιλέα ὡς ἔπαρχον τῆς πόλεως ἕνα τῶν φίλων του· ὁ δὲ βασιλεὺς διώρισεν ἕτερον. Τότε ὁ Ἄσπαρ, κρατήσας τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἱματίου, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς παραβάτην τῶν ὑποσχέσεων, εἰπὼν· «Βασιλεῦ, τὸν ταύτην τὴν ἀλουργίδα περιβεβλημένον οὐ χρὴ διαφεύδουσαι». Ὁ δὲ Λέων ἀπήντησεν· «ἀλλὰ μὴν προσήκει τῷ βασιλεῖ μὴ ὑπείκειν τινὶ ἢ ὑποκείσθαι, καὶ μᾶλλον ἔστιν τοῦ κοινοῦ ἀσύμφορον ἤ». Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίτος ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο τφόντι μεταξὺ Ἄσπαρ καὶ βασιλέως. Ἄλλ' ἐκ τούτου καὶ μόνου ὅτι ἐπιστεῦετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ μὲν Ἄσπαρ ἤξιον νὰ βασιλεύῃ διὰ τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δὲν ἀνείχετο τὴν τυραννίαν ταύτην. Ὅχι ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐλαττώσῃ κατ' ἐλάχιστον τὸ ἀξίωμα τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ. Ὁ Ἄσπαρ ἐξηκολούθησεν ὢν ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ὁ πρεσβύτερος υἱὸς του Ἀρδαβούρ ἦτο στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς· ὁ ἄλλος υἱὸς του Πατρίκιος ἀνηγορεύθη ἑπαρχὸς καὶ μετ' ὀλίγον Καίσαρ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἴσχυον νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν βαρβάρων αὐτῶν, ὥστε ὁ Λέων ἐνόησε πρωτόμωτα τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀσφαλισθῆ, ἀισθανόμενος ὅτι οὗτοι, ἔχοντες εἰς χεῖρας τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἠδύνατο ἐπίσης εὐχερῶς νὰ τὸν καθαιρέσωσιν, ὅσον εὐχερῶς τὸν ἀνηγόρευσαν.

Ἡξεύρομεν ὅτι πρὸ καιροῦ οἱ μονάρχαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐστηρίζοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς ξένους ἢ εἰς τοὺς Ἰθαγενεῖς, περιστοιχίζόμενοι ὑπὸ ἀλλοφύλων σωματοφυλάκων καὶ ἀπαρτίζοντες ἐξ ἀλλοφύλων τὰς φάλαγγας εἰς τὰς ὁποίας ἔδιδον τὰ ἀριστα τῶν ὀπλων καὶ τὴν μεγίστην μισθοδοσίαν. Ἡ περιφρόνησις εἰς ἣν εἶχον καταντήσει τὰ ἐξ ἐγχωρίων συγκείμενα τάγματα ἦτο τσαούτη ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία εἶχε θεσπίσει τὴν ὑποδεστέραν αὐτῶν ἐν τῷ στρατῷ τάξιν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅτε ἐδασίλευσεν ὁ Λέων· τὸ μὲν κράτιστον τοῦ στρατοῦ συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν προδήλως ἐπιδούλων, ὁ δ' Ἰθαγενῆς στρατὸς ἦτο ἀνάξιος λόγου. Ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Ἰθαγενῆς οὗτος στρατὸς ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναδιοργανωθῆ καὶ νὰ καταστήτῃ ἐνάμιλλος τοῦ ἑτέρου, ἀπητείτο πάντοτε χρόνος μακρὸς, ὁ δὲ Λέων εἶχε κατεπεύγουσαν χρεῖαν ταγμάτων τινῶν πιστῶν καὶ ἀξιωμα-

χων. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς ἐγχωρίους τινὰς οἰκοθεν μαχιμους ὄντας, τοὺς καλουμένους Ἰσαύρους. Ἰσαυρία ἐλέγετο ἐπὶ τότε ἡ ὄρεινὴ καὶ ὀλίγον γνωστὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρα, ἡ κειμένη μεταξὺ Λυκαονίας, Φρυγίας, Πισιδίας καὶ Κιλικίας. Οἱ φιλοπόλεμοι αὐτῆς κάτοικοι ὀλίγον εἶχον ὑποκύψει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ, οὔτε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐδαμιάσθησαν ποτὲ ὀλοσχερῶς, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐπιεικεστέραν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιφορὴν διετέλουσαν ἀποκρούοντες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, διότι οἱ πλεῖστοι, ἂν ὄχι ὅλοι, ἦσαν ἐπιεικῶς εἰδωλόατραι. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἀρχίσει καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς κατὰ τὸν πανταχόθεν ἐπικαιμένον ἔξωθεν βαρβάρων. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἀτιλίαν πολέμου, ὁ Θεοδοσίος ὁ μικρὸς ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἀρχηγὸν τινὰ τῶν Ἰσαύρων ὀνόματι Ζήνωνα, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν φρουρῆσιν τῆς ὑπὸ τῶν Οὐννων ἀπειλουμένης βασιλευσῆς. Ὁ Ζήνων οὗτος ὅστις κατηγορήθη ὅτι ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἵνα ἀνορθώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀπέθανεν ἐπὶ Μαρκιανῶ. Ὁ δὲ Λέων, ἐπειγόμενος ἤδη νὰ ἀσφαλισθῆ αὐτὸν κατὰ τῶν περὶ Ἄσπαρ, προσέλαθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑτέρου τινὰ Ἰσαυρον, καλούμενον μὲν ἕως βαρβαριστὴ Τρασκαλισαῖον ἢ Ταρασαισκωδίτσειον, μετονομασθέντα δὲ ὡσαύτως Ζήνωνα, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν συγκρότησιν στρατιωτικῆς μοίρας ἐξ ὁμογενῶν, ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον μίαν τῶν θυγατέρων του, τὴν Ἀριάδνην, 459. Αὕτη ἡ ἀπόπειρα τῆς τοῦ Ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἀνορθώσεως, εἶναι γεγονός ἀξιωματικόν. Δὲν ἐπήγαγε μὲν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἅπαντα τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ὁ χριστιανισμὸς ὅστις ἐμελλε βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον, νὰ ἐπιρρώσῃ τὸ μάχιμον τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶχεν ἐπαγάγει ἕως ἀντιθέτους διαθέσεις. Ὁ Λέων λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ στρατολογήσῃ τὸν ἐπιχώριον στρατὸν ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων Ἰθαγενῶν, οἵτινες ὀλίγον διεφέρον τῶν ἀλλοφύλων βαρβάρων κατὰ τὰ ἡθη καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος. Πλὴν τούτου ὄχι μόνον οἱ ἀλλόφυλοι βάρβαροι δὲν ἔπαυσαν ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἐνόπλου δυνάμεως, ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐδέχθη νὰ δεχθῆ ἐντὸς τοῦ κράτους νέους ξένους ὡς συμμάχους. Οὐδὲν ἦτον ἢ ἐπὶ Λέοντος γενομένη ἀρχὴ τοῦ ἔργου, εἰ καὶ ἀπήντησε προσκλήματα καὶ πολυτρόπως ἐκολοῦθη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, συνεπήγαγεν ὁμοῦς προὔδοντος τοῦ χρόνου τὴν μόρφωσιν ἀξιολόγου ἐθνικοῦ στρατοῦ καὶ συνετέλε-

σεν εἰς τὸ νὰ μὴ πάθῃ ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ὅτι ἔπαυε τὸ δυτικόν, εἰς τὸ νὰ μὴ καταλυθῇ δηλαδὴ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμβαλόντων ἀλλοστρίων φύλων.

Ἐντούτοις ὁ κύριος καὶ ἄμεσος σκοπὸς τῆς καινότητος ταύτης τοῦ Λέοντος δὲν διέφυγε τὴν ὑποπτόν προσοχὴν τοῦ Ἄσπαρ. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν διένεξις ἤρξανεν ὁσημέραι, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις χρονογράφοις ὀλίγων εἰδήσεων, καθότι οἱ σύγχρονοι δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτοσαν κεκολοθωμένοι. Ἰδίως δὲ ἐπιζήμιος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπήρξεν ἡ ἀπώλεια τοῦ Κανθίδου. ὅστις Ἰσαυρος ὢν τὸ γένος καὶ γραμματεὺς διατελέσας τῶν ἐν Ἰσαύροις πλείστον ἰσχυράντων, ἐγίνωσκε κάλλιστα τὰς πρὸς τούτους σχέσεις τοῦ Λέοντος, καὶ ἔγραψεν ἐν ἐκτάσει περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐρίδων ὅσαι ἐξ αὐτῶν παρήχθησαν. Ὅτε μὲν ὁ Ἄσπαρ παρασκευάζει δολοφόνους κατὰ τοῦ Ζήνωνος, μετὰ κόπου διαφεύγοντος τὸν κίνδυνον, ὅτε δὲ ὁ Λέων διακόπτει τὸν κατὰ Βανδῆλων πόλεμον, ἵνα ἔχῃ προχείρους τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἄσπαρ, ὁ βασιλεὺς κατήντησε νὰ δυσπιστῇ πρὸς πᾶσαν τούτου συμβουλήν. Ὅτε τῇ 447 οἱ Σκίροι καὶ οἱ Γότθοι, πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐζήτησαν ἀμφοτέροι τὴν συμμαχίαν τοῦ αυτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς, ἡ γνώμη τοῦ Ἄσπαρ ἦτο «μηδετέροις συμμαχεῖν», ὁ δὲ Λέων διέταξε νὰ δοθῇ ἐπικουρία εἰς τοὺς Σκίρους. Ὅποσον δὲ δίκαιον εἶχε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἄσπαρ, κατέστη πρόδηλον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οὗτος ἐπολιτεύθη εἰς τὸν κατὰ Βανδῆλων πόλεμον.

Τὸ γερμανικὸν τοῦτο ἔθνος τὸ ὅποιον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, διεπέρασεν ἐκεῖθεν ἔπειτα, τῇ 429, ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτοῦ Γεζέριχον, εἰς Ἀφρικὴν καὶ κατέλυσε τὴν αὐτοῦ ῥωμαϊκὴν ἀρχήν. Πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς νέας ταύτης κατακτήσεως ὀρμώμενον ἐπεχείρησεν ἀδιαλείπτους εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομὰς. Ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν ῥητῶς δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ δύο, ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου, καὶ ἡ κατὰ τῆς Ζακύνθου, αἵτινες οὐδ' εἶναι βέβαιον ἂν συνέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἢ βραδύτερον. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐγένοντο ἐπὶ Λέοντος, καὶ τούτου ἐνεῖχεν ἀναφερόμεν αὐτὰς ἐνταῦθα. Ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου προσβολὴ ἀπέτυχεν ὁ Γεζέρι-

χος ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν μαχίμων Λακωνίων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀφ' ὧ ἀπέβαλε πολλοὺς τῶν περὶ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ὀργισθεὶς, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ζακύνθου, ἔκτεινε πολλοὺς τῶν παρατυχόντων καὶ συλλαβὸν πεντακοσίους περίπου ἐγχρίτους κατοίκους, ἀπέπλευσεν ἀφικόμενος δὲ ἐν μέσῳ ἀδριατικῆς πελάγει, ἐκρεοῦργησε τὰ σώματα τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ ἔσπειρεν αὐτὰ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης. Ταῦτα ἢ τοιαῦτα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ ὁ Λέων, περὶ τοῦ ὁποῦ, κατὰ τὸν σύγχρονον Μάλχον, ἐπεκράτει ἡ δόξα ὅτι ἦτο «φοδερὸς ἅπασι ταῖς τε ὑπ' ἐκείνου τῆς βασιλείαν τελούσι, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν ὅσας εἰς ψῆμιν ἀφίκετο.» Ὅθεν τῇ 443 ἐξῆλθε κατὰ τοῦ Γεζέριχου στρατὸν, ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν τε Τρίπολιν καὶ ἄλλας τῆς Ἀφρικῆς πόλεις, καὶ προτεινάντος μὲν τότε τοῦ βασιλέως τῶν Βανδῆλων εἰρήνην, ὁ Λέων ἐδέχθη αὐτὴν ἕνεκα τῶν ἀπὸ τοῦ Ἄσπαρ κινδύνων, βραδύτερον ὅμως, τῇ 448, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξύ ὁ μὲν Γεζέριχος ἐπανέλαβε τὰς κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιδρομὰς, ὁ δὲ ἤδη βασιλεύων τῆς Ἰταλίας Ἀνθέμιος, ὁ διὰ συστάσεως τοῦ Λέοντος προαχθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ προστάτου αὐτοῦ, ὁ Λέων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην κατὰ Βανδῆλων ἐπιστρατείαν, ἱκανὴν νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος αὐτῶν. Ὁ στόλος ὃν ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησε συνέκειτο ἐκ 1113 πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβησαν ἄνδρες δεκαεξαμύριοι, παρεκτὸς τῶν ναυτῶν ἡ δαπάνη συνεπαρῆθη, ὡς προείπομεν μικρὸν ἄνωτέρω, εἰς 120,000,000 περίπου δραχμῶν, κατὰ Προκόπιον μάλιστα εἰς ἔτι πλείονα. Στρατηγὸς δὲ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος προεχειρίσθη ὁ τῆς βασιλείας Βηρίνης ἀδελφὸς Βασιλίσκος, ἔχων παρ' ἑαυτοῦ ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον τὸν Ἄσπαρ, διότι ὁ Λέων ἤλπισεν ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἅμα μὲν θέλει ἀπομακρύνει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἐπίβουλον ἐκείνον ἄνδρα, ἅμα δὲ θέλει καταστήσει αὐτὸν χρήσιμον εἰς τὸ κράτος. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως ἠπάτηθη, τόσῳ μᾶλλον ὅσω καὶ αὐτὸς ὁ γυναικάδελφός του Βασιλίσκος ἐπεδόλυσεν, ὡς φαίνεται, αὐτόν. Ὁ στόλος ἐφθάσεν αἰσίως εἰς πόλισμα τῆς Ἀφρικῆς, καλούμενον μὲν Μερκούριον, ἀπέχον δὲ τῆς Καρχηδόνας 280 περίπου στάδια. Καὶ ἂν ἀμέσως ἐκεῖθεν ἐπύργετο κατὰ τῆς πρωτεύουσας ταύτης τοῦ βανδηλικῦ κράτους, ὁ Γεζέριχος βεβαίως κατετροπούτο, διότι οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιχειρήσει προπαρασκευῆν, καὶ ἦτο κατεπτοημένος οὐ μόνον διὰ τὴν προηγουμένην ἄλωσιν τῆς Τρίπόλεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρό μικροῦ ὑπὸ τοῦ Λέοντος κατορθω-

θεῖσαν ἀποστασίαν τῆς Σαρδόνος ἀπὸ τῶν Βανδύλων. Ὅπως δ' ἐπιτόχη καὶ ἦτο ἀπαράσκευος ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ πέντε ἡμερῶν ἀνακωχάς, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀπαίτουμένα. Ἄν ὁ Βασιλεὺς εἶχεν εἰς ἐτι ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τοῦ πρακτέου, ἢ πρότασις αὕτη ἦρκει νὰ τὸν πείσῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῇ ἄνευ ἀναβολῆς. Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία ἦτις οὕτω ἤθελε κατασταθῆ ἀφαικτος, δὲν συνέφερον εἰς τὸν Ἄσπαρ, διότι ἔμελλε νὰ κρατύνη τὴν ἀρχὴν τοῦ Λέοντος. Ὅθεν συνέδουλευσε τὸν Βασιλεῖον νὰ δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν, καὶ εὗρεν αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς τόσῳ μᾶλλον προθύμους εἰς τοῦτο ὅσῳ ἀφ' ἑνὸς καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον περιεπαίειτο τὸν Ἄσπαρ, ἀφ' ἑτέρου ὁ Γίξεριχος ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ στείλῃ εἰς τὸν στρατὸν κρύφα μέγα ποσὸν χρυαίου. Γενομένων λοιπὸν οὕτω τῶν ἀνακωχῶν, οἱ Βανδύλοι λαδόντες καιρὸν, παρεσκευάσαν πλείστας ναῦς, τὰς μὲν φερούσας ἄνδρας μαχίμους, τὰς δὲ ἀνδρῶν μὲν κενὰς, πλήρεις δὲ ἐμπρηστικῶν ὑλῶν καὶ πνεύσαντος ἀνέμου οὐρίου, ἐξώρμησαν αἱ πρῶται ῥυμουλκοῦσαι τὰς δευτέρας ἐπὶ τὸ πόλισμα ὅπου ἐναυλόχει ὁ τοῦ Βασιλέως στόλος. Ἄμα δὲ ἐπλησίασαν ἐκεῖ, ἐμβαλόντες πρὸς εἰς τὰ κενὰ πλοῖα, ἀφήκαν αὐτὰ κεκολλημένα ἔχοντα τὰ ἱστία, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε πρόδηλον. Τὰ πυρφόρα σκάφη, ἐλαυνόμενα ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου καὶ ἐπιπεσόντα κατὰ τοῦ συμπεπυκνωμένου καὶ ἡγυροβολημένου στόλου, διέδωκαν εἰς αὐτὸν τὰς φλόγας καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθόντων τῶν μαχίμων βανδυλικῶν πλοίων, ἐκορυφώθη ἡ ταραχὴ καὶ ἡ καταστροφή. Τινὲς τῶν οὕτως ἐξαπίνης προσδληθέντων ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ἀγαθοὶ ἐν τῷ οὐλεθρίῳ τούτῳ ἁγῶνι, μάλιστα δὲ ὁ ὑποστράτηγος Ἰωάννης καὶ ὁ Δαμόνικος ὁ Ἀντιοχεύς. Περὶ τοῦ πρώτου διηγεῖται ὁ Προκόπιος ὅτι, περικυκλωθείσης τῆς νηὸς αὐτοῦ ὑπὸ ἀπείρων πολέμιων, οὗτος ἔκτεινεν ἀπὸ τοῦ καταστώματος ἐπιστροφάδην (ἦτοι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, ἐμπρός καὶ ὀπίσω) πολὺ αὐτῶν πλῆθος ὅτε δὲ εἶδεν ὅτι ἡ ναὺς αὐτοῦ ἀλλοικετα: ἀνέβη εἰς τὰ ἱκρία ἵνα καταποντισθῇ. Εἰς μάτην ὁ υἱὸς τοῦ Γίξεριχου Γένζων παρεκάλει αὐτὸν νὰ σωθῇ παρεχόμενος τὰ πιστὰ, ἐκείνος οὐδὲν ἤτιον κατέπεσε σὺν πάσῃ τῇ τῶν ὅπλων σκευῇ ἀπὸ τῶν ἱκρίων εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦτο μόνον ἀνακράξας «ὡς οὐ μὴ ποτε Ἰωάννης ὑπὸ χερσὶ κινῶν γένηται.» Τὸ πλείστον τοῦ στόλου κατεστράφη. Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ ἄλλοι προδόται διεσώθησαν καὶ

ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ πρῶτος κατέφυγεν εἰς τὸ ἑρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ δὲν ἐτιμωρήθη, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεσο-λαβήσεως τῆς Βηρίνης, τὸ δὲ διότι ὁ Λέων ἔμαθε τίς ἦτο ὁ κύριος τῆς συμφορᾶς παραίτιος. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τὴν προδοσίαν ταύτην ὁ Ἄσπαρ, ἀλλὰ ἐζήτησε νὰ προσοικειωθῇ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἰσαύρους διὰ τοῦ Ἀρδαβούρ, μεταχειρισθέντος πρὸς τοῦτο τὸν οἰκτεῖον αὐτοῦ Μαρτίνον, ὅστις ἄνωγ ἔσπευσε νὰ καταγγείλῃ εἰς τὸν Ζήνωνα τὰ μελετώμενα.

Τότε, 471, ὁ Λέων, ἀποδεξάμενος τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Γίξεριχου, ἵνα μὴ ἔχῃ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον περισπασμὸν, ἀπεφάσισε τελευτάτον νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ κακοῦ ἐκείνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ δαίμονος. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὐκολον. Ἡ μὲν φρουρὰ τῶν ἀνακτόρων ἦτο πιστὴ, ἀλλ' οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἄσπαρ Γότθοι ἐπεκράτουν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θράκης. Ἴνα ἀντιταχθῇ λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ὁ Λέων, διέταξε τὸν Ζήνωνα, στρατηλάτην ὄντα τῆς Ἀνατολῆς, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκηδόνα. Οὕτω δὲ παρεσκευασθεῖς, συνεκρότησεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις σύγκλητον, εἰς τὴν προσῆλθον ἔτε Ἄσπαρ, ὡς πρόεδρος αὐτῆς, καὶ οἱ υἱοὶ του, Ἀρδαβούρ καὶ Πατρικίος, ὡς συγκλητικοὶ καὶ ἐνταῦθα διέταξε νὰ φονευθῶσιν οὗτοι. Οἱ Γότθοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἅμα μαθόντες τὸ γεγονός, ὄρμησαν κατὰ τῶν ἀνακτόρων. «Εἶχον γὰρ οἱ περὶ τὸν Ἄσπαρ πλῆθος Γότθων, λέγει ὁ Μαλάλας, καὶ κόμητας καὶ παῖδας καὶ παραμένοντας αὐτοῖς ἀνθρώπους πολλούς.» Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐκπορθήσωσι τὰ ἀνάκτορα, ὑπὸ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Ἄσπαρ στρατηγὸν Ὀστριν καὶ τὸν γυναικᾶ-δελφὸν αὐτοῦ Θεοδέριχον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐπελθόντος ἐκ Χαλκηδόνης τοῦ Ζήνωνος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως, κατεβλήθησαν καὶ διελύθησαν, ὥστε ὁ Λέων ἔμεινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ὁ θάνατος τοῦ Ἄσπαρ, ὃν παρηκολούθησε πολλῇ Γότθων σφαγῇ, ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῖς ὁποίοις ἠθροεῖτο ἐξαιρέτως ὁ βῆρυχος ἐκεῖνος ἕνεκα τῆς ἐλευθεριότητος αὐτοῦ. Ὅθεν οἱ πολλοὶ ἐπανόμασαν τὸν Λέοντα Μακέλλην ἢ Μακελλάριον καὶ παροιμία ἔκτοτε παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτησε «Νεκροῦ φίλος οὐδεὶς εἰμὴ μόνος Ὀστριν», διότι αὐτὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους λαμπρότερον

ἠγωνίσθη πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀρχηγοῦ του, ὑποχωρήσας δὲ ἐφρόντισε νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν παλλακὴν τοῦ Ἄσπαρ, Ἐπίπρη, ἣτις ἐφιππος ἐξήλθεν ἅμα αὐτῷ ἐπὶ τὴν Θράκην. Καὶ ἐκ τῶν υἱῶν ὁμοῦ αὐτοῦ, ὁ μὲν Καίσαρ Πατρικιος, ἀναλαβὼν ἐκ τῶν πληθῶν, ἅς ἐλάβεν, ἐπέζησαν, ἂν καὶ ἄδηλον τί ἀπέβηνεν, ὁ δ' Ἑρμαναρίχ, διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐστάλη εἰς Ἰσαυρίαν, ἐγγημεν ἐκεῖ μίαν νόθον τοῦ Ζήνωνος θυγατέρα, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν διέζησεν αὐτόθι ἐν ἀνέσει.

Οὕτω κατελύθη ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ἄσπαρ οἶκος. Ἄλλ' αἱ διενέξεις εἰς ἅς οὗτος περιήλθεν ἐπὶ τσαυτὰ ἔτη πρὸς τὸν Λέοντα, διεκόλυσαν τὸν δραστήριον τοῦτον βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ κατορθώσῃ ὅσα ἐπεχείρησε καὶ νὰ πράξῃ ὅσα ἠδύνατο τῶντι ἄλλως νὰ πράξῃ κατὰ τῶν ἔξω βαρβάρων. Οὐ μόνον ἡ μεγάλη κατὰ τῶν Βανδῆλων τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατεία ἀπέτυχε κυρίως ἐνεκὰ τοῦ Ἄσπαρ, ἀλλ' ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τὸ κράτος περιήλθεν εἰς ἐπιζημίους σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς καταλαβόντας τὰς βορείους ἐπαρχίας Γότθους. Ἔδομεν ὅτι εἰς τὰς παραμονὰς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου πολλοὶ Ὀστρογότθοι φεύγοντες, ὡς καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Οὐτσίγοτθοι, τοὺς Οὐννοὺς, εἶχον διαπεράσει ὡς αὐτοὺς τὸν Ἰστρον καὶ κοινωγήσει τῆς ποικίλης αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τύχης. Ἄλλ' οἱ πλείστοι τῶν Ὀστρογόθων εἶχον ὑποχύψαι ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ εἰς τὴν τῶν Οὐννων κυριαρχίαν. Ἐπειτα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἠθέλησαν μὲν νὰ διατηρήσωσι τὸ μέγα ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ὁ δορικτῆτωρ αὐτοῦς ἐκτήσατο εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς βορείους καὶ μέσας τῆς Εὐρώπης χώρας, ἠτήθησαν ὁμοῦ ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ὅσαι κατόικουν παρὰ τὸν κάτω Ἰστρον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων καὶ τῶν Γεπιδῶν. Ἐκταῖς οἱ Οὐννοι ἐπαυσαν πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βαρβάρων, ἂν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀναφαίνεται ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ ἱκανὸν ἔτι χρόνον. Ἐκ δὲ τῶν καταβαλόντων αὐτοὺς ἔθνων, οἱ μὲν Γεπιδᾶι καταλαβόντες τὴν Δακίαν καὶ ἤρξαν αὐτῶν μέχρι τοῦ ὅθι ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Λογγοβαρδίου καὶ τοὺς συμμάχους τούτων Ἀδαρς. Οἱ δὲ Ὀστρογότθοι ἀπέδησαν οἱ ἰσχυρότατοι ὅλων τῶν ποικίλων γερμανικῶν, σλαβικῶν, καὶ σκυνδικῶν φυλῶν ὅσαι κατόικουν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ ἀναμῖξ' μετὰ τῶν Ἰθαγενῶν εἰς τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Θράκην. Ταῦτα συνέδησαν κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ἔτη, καὶ ἐκ

τούτων τῶν ἐν Θράκῃ Γότθων ἦσαν οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἄσπαρ ὁπαδοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπρώτευσαν τῶν Γότθων δύο οἶκοι· ἐν μὲν τῇ Θράκῃ ὁ τοῦ Θεουδέριχου, υἱοῦ Τριαρίου, ὅστις Θεουδέριχος ἦτο καὶ γυναικάδελφος τοῦ Ἄσπαρ, ἐν δὲ τῇ Παννονίᾳ οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Βαλαμῆρου. Ἀμφότεροι οἱ οἶκοι οὗτοι ἐλάβανον παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλῆς πλοῦσια δῶρα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πρὸς τὸν Θεουδέριχον διδόμενα ἦσαν πλουσιώτερα, οἱ τρεῖς τοῦ Βαλαμῆρου υἱοὶ ἐνέβαλον τῷ 461 εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Λέοντα νὰ ὑποσχεθῇ αὐτοῖς ὅσα ἐχορήγει καὶ εἰς τὸν ἕτερον οἶκον ἀντὶ τούτου δὲ ἐστάλη ὡς ὁμηρος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ υἱὸς ἐνὸς τῶν τριῶν ἀδελφῶν τοῦ Θεουδέριχου, ὁ τότε ἑπταετής Θεουδέριχος, ὁ μετέπειτα πολυθρόλυτος κυριάρχης τῆς Ἰταλίας. Ὅτε μετὰ δεκαετίαν ἐφονεύθη ὁ Ἄσπαρ, εἶδομεν τὸν Θεουδέριχον τὸν Τριαρίου, ἐπιχειρήσαντα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ του, ἀλλὰ κατατροπωθέντα. Ὁ σκοπὸς του δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀπλῶς νὰ ἐκδικηθῇ· ἤθελε σύναμα νὰ διαδεχθῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἄσπαρ. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχεν· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, 473, οἱ ἐν Θράκῃ Γότθοι ἠτήσαντο διαπρέσβειν τρία πῖνά παρὰ τοῦ βασιλέως· νὰ λάβῃ ὁ Θεουδέριχος τὴν κληρονομίαν ἣν ἀφήκεν αὐτῷ ὁ Ἄσπαρ καὶ, ἣτις εἶχε δημευθῆ· νὰ νέμεται τὴν Θράκην καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ τὸ τοῦ Ἄσπαρ στρατιωτικὸν ἀξίωμα. Τοῦ δὲ βασιλέως μὴ ἀποδεξαμένου εἰμῆ τὴν περὶ στρατηγίας ἀπαίτησιν, ὁ Θεουδέριχος ἐπολιόρκησε τοὺς τε Φιλίππους καὶ τὴν Ἀρχαδιοῦπολιν· καὶ ταύτην μὲν ἐκυρίευσαν οἱ Γότθοι διὰ λιμοῦ, ἐν Φιλίπποις δὲ ἀπέτυχον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πιεζόμενοι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ἐπεμψαν πρεσβείαν περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Λέοντα καὶ συνμολογήθησαν τότε συμβάσεις καθ' ἃς ὁ μὲν Λέων ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ εἰς τοὺς Γότθους κατ' ἔτος χρυσίου λίτρας διςχιλίας ἦτοι 2,250,000 περίπου δραχμῶν, ὁ δὲ Θεουδέριχος ἀνεγνωρίσθη στρατηγὸς ὑπατος τοῦ τε περσικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἡγεμὼν τῶν Γότθων. Πλὴν τούτων δὲ ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπέσχετο νὰ μὴ δέχεται κανένα ἀποστάνα Γότθον, ὁ δὲ Θεουδέριχος νὰ συμμαχῇ τῷ βασιλεῖ εἰς πᾶν ὅ, τι κελεύει, πλὴν μόνον ἐπὶ τῶν Βανδῆλων. Αἱ συνθήκαι αὗται ἐκλήθησαν αὐθις τὸν φθόνον τοῦ Θεουδέριχου, ὅστις, ὀρμήσας ἀπὸ Παννονίας καὶ περάσας τὸν Σάον ἐκυρίευσεν τὴν Ναισσον (Νίσσαν), τὴν Ἡράκλειαν (τὰ Βιτώλια) καὶ τὴν Λάρισαν, προσέβαλε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ ἐγκωρῆσῃ αὐτῇ τὴν καταληφθεῖσαν χώραν

μετά τῶν πόλεων Σερρών, Πέλλης, Εὐρώπης, Μεδιανού, Βερροίας καὶ Σίου. Τὸν Ἀσπαρ λοιπὸν διεδεχθησαν ἀληθῶς εἰπεῖν δύο ἕτεροι βάρβαροι· τὸ δὲ χεῖριστον οἱ Ἰσαυροὶ δι' ὧν ἤλπισεν ὁ Λέων νὰ καταβάλῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ἦσαν ἐξίσου σχεδὸν βάρβαροι καὶ ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ δήμου Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε, ἐτι ζῶντος τοῦ Λέοντος, πολλὴ ἐγένετο αὐτῶν σφαγὴ ἐν τῇ Ἱπποδρόμῳ, βραδύτερον δὲ θέλομεν ἴδει ὅτι καὶ ἄλλαι ἐξ αὐτῶν προέκυψαν περιπλοκαί.

Οὐδὲν ἦντιον χρήσιμον ἀπέβη καὶ τοῦτο ἀπλῶς ὅτι διεκωλύθη ἢ παγίωσις ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνὸς καὶ μόνου βαρβαρικοῦ οἴκου καὶ μιᾶς καὶ μόνης βαρβαρικῆς φυλῆς, καὶ ὅτι παρεσκευάσθη σύγκρουσις συμπερόντων μεταξὺ τῶν διαφόρων τούτων οἴκων καὶ φυλῶν, διότι τοῦτο ἐπήγαγεν ἐπὶ τέλος τὴν ὀλοσχερῆ ἀληθῶς κατάλυσιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐν τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἀφ' ἑτέρου ἐπενήργει ὁσημέραι πλείοτερον ὁ ἑλληνισμός. Τυφόντι, ὅσον ὀλίγα καὶ ἂν περιορίσθησαν τὰ περὶ τούτου ἐπὶ Λέοντος τεκμήρια, ὑπάρχουσι τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἦτο φίλος τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης. Δὲν γνωρίζομεν διατὶ ἐφυγάδευσε τὸν γραμματικὸν Ἰππερίχιον· ἀλλ' ὁ Μάλχος, ὅστις ἦτο κάκιστα διατεθειμένος πρὸς τὸν Λέοντα καὶ ὅστις ἀναφέρει τὴν ἐξορίαν ταύτην ὡς μίαν τῶν πολλῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀνδρός κατηγοριῶν, ἐπιφέρει ὅτι διέταξε νὰ δοθῇ σιτηρέσιον εἰς τὸν φιλόσοφον Εὐλόγιον, καὶ, ἐπειδὴ εἰς τῶν εὐνούχων παρετήρησεν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ δαπανῶνται τὰ χρήματα εἰς στρατιώτας, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη· «εἴθε γένοιτο ἐπὶ τοῦ ἔμοῦ χρόνου ὥστε τὰ τῶν στρατιωτῶν εἰς διδασκάλους παρέχεσθαι.» Ἀλλὰ μάλιστα ἀξιωμακόμενοι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἰατρὸν Ἰάκωβον. Ὁ Ἰάκωβος ἦτο υἱὸς τοῦ ἰατροῦ Ἠσυχίου, ὅστις κατήγετο ἐκ Δαμασκοῦ. Αὐτὸς ὅμως ὁ Ἰάκωβος ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤμασεν ἐπὶ Λέοντος. Οἱ χρονογράφοι ἔλοι· τὸν λέγουσιν ἀρχίατρον, ἀρχίατρον τῆς πόλεως καὶ τὸν ἐπονομάζουσι *Ψυχριστὸν*. ἐξ οὗ ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ὀπαδὸς ψυχριστικοῦ τινος συστήματος. Τὸ ὄνομα εἶναι ὅτι ἐκτῆσατο μέγα ὄνομα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἠγαπᾶτο πολὺ ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ἑλθῆς τῆς πόλεως ὡς ἀριστος ἰατρός καὶ φιλόσοφος, καὶ ὅτι ἐν μὲν τῇ βασιλευσῇ οἱ συγκλητικοὶ ἔστησαν εἰκόνας αὐτοῦ ἐν τῇ

Ζευξίππῳ, βαλανεῖῳ περιφῆμῳ διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν τέχνην τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαλμάτων ποιητῶν, ῥητόρων καὶ στρατηγῶν· ὅμοιοι δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν ἀνδρα καὶ ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα πάντα δὲ ἐνῆ ἦτο ἔθνικος καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπεκλείετο ὑπὸ τῶν κειμένων νόμων πάντος δημοσίου λειτουργήματος καὶ πάσης δημοσίας τιμῆς. Ἀλλ' ὁ Λέων ἀπέδειξε καὶ ἄλλως, ὅπως εὐμενῶς διέκειτο πρὸς αὐτόν. Νοσήσας ποτὲ ἐκάλεσε τὸν Ἰάκωβον ὅστις, εἰσελθὼν εἰς τὸν βασιλικὸν κοιτώνα ἐκάθησεν ἄμεσως ἐπὶ σκίμπος ἰσταμένου παρὰ τὴν βασιλικὴν κλίνην καὶ ἔπειτα εἴθασε τὸν σφυγμὸν τοῦ ἀσθενοῦς. Τὸ ἑσπέρας, ἐπανελθὼν, βλέπει ὅτι ὁ σκίμπος ἀφῆρηται ἐκ μέσου ἐξ ἐπιτυχῆς· τότε ὁ Ἰάκωβος δὲν ἐδίστασε νὰ καθῆται ἐπὶ αὐτῆς τῆς κλίνης τοῦ βασιλέως, παρατηρήσας ὅτι δὲν πράττει τοῦτο ἐξ ἀθαδείας καὶ κουφότητος, ἀλλ' ἵνα ἐκπληρώσῃ τὰ παραγγέλματα τῶν ἀρχαίων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἱδρυτῶν καὶ διατηρήσῃ τὰ δίκαια τοῦ ἐπαγγελάτου του. Ὁ δὲ Λέων οὐ μόνον δὲν ὤργισθη κατ' αὐτοῦ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νέον μετ' οὐ πολὺ παρέσχεν αὐτῷ εὐνοίας δαίτημα. Ὁ ἐκ Κιλικίας φιλόσοφος Ἰσοκασίος, ὅστις εἶχε διατελέσει εἰς πολλὰς περιφανεῖς ὑπηρεσίας καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις κοιμιστῶν, ἐφημιζέτο δὲ ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτοῦ, κατηγορήθη ὡς Ἑλλήν, ἦτοι ὡς ἔθνικος. Καθὼς ἠξέδρομεν, ἔθνικοι ὑπῆρχον πολλοὶ εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὥστε πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἰδιόζυσα τίς ἐγένετο κατ' αὐτοῦ κατηγορία. Συλληφθεὶς λοιπὸν ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ καθαιρεθεὶς τοῦ ἀξιώματος παρεπέμφθη εἰς Χαλκηδόνα, πρὸς τὸν ἀρχόντα Βιθυνίας Θεόφιλον, ὅστις καὶ ἐξέτασεν αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ὁ Ἰάκωβος, φίλος ὢν τοῦ Ἰσοκασίου, παρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ δικασθῇ ὑπὸ ἀπλοῦ ἀρχόντος ἐπαρχίας, ἀνὴρ διαπρέφας ὡς κοιμιστῶν, ἀλλὰ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως· ὁ δὲ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς παρήγγειλέ τινόντι ἄμεσως νὰ ἀνακληθῇ ἐκ Χαλκηδόνας ὁ κατηγορούμενος εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ γενομένης τῆς δίκης ἐν τῇ Ζευξίππῳ, καὶ προσαχθέντος τοῦ Ἰσοκασίου πρὸ τοῦ βήματος, γυμνοῦ καὶ δεδεμένου ὀπισθάγκωνα, εἶπε πρὸς αὐτόν ὁ ἐπαρχος Πουσαῖος· βλέπεις, Ἰσοκασίε, ποῦ κατήντησες; Τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη ὁ Ἰσοκασίος, καὶ δὲν ἀπορῶ, διότι, ἄνθρωπος ὢν, περιέπεσα εἰς συμφορὰς ἀνθρωπίνους· ἀλλὰ δίκη καθαρᾶ δίκασον ἐπ' ἐμοί, ὡς ἐδικάζεις σὺν ἐμοί.» Καὶ ὁ δῆμος τῶν Βυζαντινῶν ὅστις παρίστατο ἐν τῇ δίκῃ θεωρῶν, ἀκούσας τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἰσοκασίου, εὐφῆμησε ζωηρῶς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ μαθὼν

τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησαν οἱ λόγοι ἐκεῖνοι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου συμπάθειαν τοῦ δήμου, διέταξε ν' ἀπολυθῆ.

Περὶ τῆς ἄλλης τοῦ Λέοντος τοικίσεως καὶ πολιτείας ὀλίγας καὶ ἀντιφατικὰς ἔχομεν εἰδήσεις. Εἶδομεν ὅτι, κατὰ τὸν Μάλχον, μεγάλη ἦτο ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπόληψις αὐτοῦ ὡς φοβεροῦ εἰς πάντας τοὺς ἔσω καὶ ἔξω πολεμίους· ἐλογίζετο δὲ καὶ ὡς εὐτυχέστατος ἀπάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων. Ἄλλ' ὁ Μάλχος αὐτὸς ἐφρόνει ἕτερα περὶ τοῦ ἀνδρός· λέγει αὐτὸν καταθλιπτικώτατον περὶ τὴν ἀπαίτησιν τῶν φόρων, δημεύοντα τὰς περιουσίας τῶν πλουσίων διὰ συκοφαντιῶν καὶ ἄλλων κατηγοριῶν, ἄγριον δὲ καὶ μνηστίκαιον. Ἄλλ' οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων γνώμων ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν αὐτά. Ἴνα συλλέξῃ τὸ μέγα χρηματικὸν ἀποταμίευμα δι' οὗ ἠδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ Γίξεριχου ἐκστρατείαν, ἴσως ἐξώκειλεν εἰς καταπίσεις τινὰς ἐν ταύταις ἐπειδὴ ἡ Ἀντιόχεια κατεστράφη ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ τῇ 408, ὁ Λέων ἐχορήγησε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ πρὸς ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς καὶ ἐδώρησατο εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς 1000 λιτρῶν ἰχθυοῦ φοροῦ ἢ τοῦ ὑπὲρ τὸ ἑκατομύριον δραχμῶν, ὑπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ ὑπέρομετρον φιλοχρηματίαν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀσπαρ δὲν ἐμφαίνει οὔτε μνηστεικίαν, οὔτε ἀγριότητα· ὑπῆρξε πολιτικὴ ἀνάγκη ἀναπόδραστος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Λέων ἠγωνίσθη μὲν νὰ περιστείλῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ἀλλὰ σπανίως ἐπιτυχῶν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ λογισθῆ, ὅτι ὑπῆρξε φοβερός πρὸς αὐτούς. Κατὰ τὰ ἄλλα συντάχθη μετὰ τῶν εὐθοδοξῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐριδι ἦτις, ὑπόκωφος ἔτι οὖσα, ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναρριπισθῆ δεινῶς καὶ ἐξέδωκε νόμον δι' οὗ τὰς κυριακὰς ἀπράκτους ἐκέλευσε γίνεσθαι, καὶ ἀπηγόρευσε προσέτι τὴν ἐν κυριακῇ χρῆσιν αὐλοῦ, κιθάρης ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργανου.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τῇ 3 φεβρουαρίου 474 εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν καὶ μετὰ δύο ἔτη, κατελύθη ὁ τελευταῖος τῆς δυνάσεως ρωμαίου βασιλεὺς, ὅστις ἔφερε τὸ παράδοξον ὄνομα τοῦ Ρωμύλου Αὐγουστύλου, καὶ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν, διότι τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας εἶχον πρὸ καιροῦ καταλάβει οἱ βάρβαροι, ἰδρύσαντες εἰς αὐτὰς ἴδια βασίλεια. Βασιλεὺς δὲ τῆς Ἰταλίας ἀνηγορεύθη ἦδη ὁ Γερμανὸς Ὀδοάκρος. Ἡ βασιλεία λοιπὸν τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος ἀνίκει εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἔλαβεν ὅλως ἴδιαν ὑπαρ-

ξιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι πρὸ καιροῦ, ὡς εἶδομεν, διετέλει αὐθύπαρκτον. Ἄλλ' ἐνόση ὑψίστατο ἡ δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἠθικός τις ἂν ᾔδει· ὁλικὸς δεσμός ἐφαίνετο συνάπτων ἔτι τὰ δύο τοῦ κράτους τμήματα καὶ ἀνάγων πάντοτε τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς Ρώμην, τὴν γενέθλιον τοῦ ὅλου κράτους πόλιν· ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 476 ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον ἴχνος τῆς πολιτικῆς σχέσεως ἦτις συνήπιε τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν Ρώμην ὡς ἀρχαίαν καὶ πρώτην τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη οὕτω τὸ μόνον κέντρον νέας τινὸς καὶ ὅλως ἰδιοσυντηρήτου καταστάσεως πραγμάτων. Οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου κράτους ἐξηκολούθησαν ὀνομαζόμενοι Ρωμαίων βασιλεῖς· ὁ δὲ ὀλοσχερὴς αὐτοῦ ἐξέλλητισμός δὲν συνεπληρώθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς εὗρισκόμεθα, κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἑλληνικός. Ἡ ἐκκλησία ἦτο ἀνεκαθεν ἑλληνικὴ Αἰ σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικὰ ἀλλ' ἐν μέρει καὶ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συνέδρια, διεξήγον ἑλληνιστὶ ἀπάσας αὐτῶν τῆς ἀποφάσεις. Αἱ σχολαὶ ὅλου τοῦ κράτους, ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας, ἦσαν καθαρῶς ἑλληνικαί· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ ἡ ἑλληνικὴ κατεῖχε τὸ ἥμισυ τοῦ αὐτοῦ καθιδρυθέντος Πανδιδαστηρίου. Ἡ σημασία τοῦ κράτους ἀνεκαθεν δι' ἑλληνικῶν ἐκκοσμίτο γραμμάτων οἱ δήμοι· ἑλληνιστὶ τὸ πλεῖστον ἐχαιρέτιζον τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐτῇ ἡ ἑλληνικὴ ὠμιλεῖτο γλῶσσα. Συνδυάζοντες δὲ ταῦτα πάντα μετὰ τῆς ἦδη ἐπεληθούσης ἐντελῶς αὐθυπάρκτου αὐτοῦ συντηρήσεως, δικαιούμεθα νομίζομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐντελῶς ἀπολήξασαν ἐνταῦθα τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, νέαν δὲ ἀρχομένην ἀπὸ τοῦδε περιόδου, τὴν περίοδον καθ' ἣν συνεπληρώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ τοῦ κράτους τούτου ἐξέλλητισμός, περὶ ἧς θέλομεν ὀμιλήσει καὶ ἐν τῇ ἀκολουθῶν ἐνάτῃ βιβλίῳ.

Καὶ ἦδη στρέφοντες ἐπὶ μικρὸν τὸ β) ἔμμα πρὸς τὰ ὀπίσω πρὸς τὴν μακρὰν περίοδον τῶν ἑξακοσίων περίπου ἐνιαυτῶν ἣν διεξήλθομεν ἐν τῇ παρόντι ὀγδοῇ βιβλίῳ, ὁποῖαν δὲν θέλομεν εὖρει πραγμάτων ἀλλοίωσιν, ὁποῖαν ἰαυμαστὴν τοῦ Ἑλλητισμοῦ ἀναδείξωσιν. Ἡ ἀναδείξις αὐτῆ δὲν συνέβη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀρχαῖος βίος βασιμῆδον ἐγκραστο, νέος δὲ οὐδεὶς προσέκυπτεν εἰς μέσον. Ἡ ἀνάπλασις τοῦ ἔθνους ἐγένετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ὅπου ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε δημιουργήσει τὸν μακεδονικὸν ἑλλητισμόν.

Ἐπέκυψε μὲν καὶ ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ δὲν συναπέβαλε μετὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοτελείας τὰς δλικὰς, τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις αἰτίνας μαρανθεῖσαι ἐν τῇ μητροπόλει, ἐξηκολούθησαν προαγόμενοι ἀπαναντίας ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρουσιάζει νέαν τινὰ καὶ μεγάλην ἐν τῇ κόσμῳ δύναμιν, εἰς ἣν οὐδ' ἡ παντοκράτορία τῆς Ῥώμης δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἀνθέξη. Ὅθεν συνεμάχησεν ἀμέσως μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξεπαίδευσεν αὐτὸν διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὠργάνωσε καὶ διήκνησε διὰ τῶν ἰδίων ἀστικῶν θεσμῶν καὶ ἐταύτισε μετ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἐνόει τὰ συμβαίνοντα. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐπεχείρησε νὰ καταβάλλῃ τὴν λεληθότως κρᾶτυνηθεῖσαν νέαν ταύτην ἀντίπαλον διὰ διωγμῶν φοβερῶν, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ ἐπέισθη ὅτι ἀκατόρθωτον ἐπεχείρησεν ἔργον. Εἰς δέ τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῶν βρετανικῶν ἀκτῶν, ἐπέρχεται, ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχήτου τινὸς δυνάμεως ἐλαυνόμενος, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων καὶ ἐγείρει ἐκεῖ τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι χαράξας ἐπ' αὐτῆς τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα. Προελαύνει ἔπειτα ἐπὶ τὴν ἀνατολήν, προεδρεύει ἐν Νικαίᾳ τῆς πρώτης μεγάλης ἑλληνικῆς συνόδου, ἐγκαταλείπει διὰ παντός τὴν Ῥώμην, καὶ ἱδρύει, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν μέσῳ μιᾶς τῶν καλλίστων ἑλληνίδων πόλεων, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ ὁσημέραι ἀπὸ τῆς δύσεως ἀποχωρίζομενοι καὶ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ νέαν ἐν τῇ ἀνατολῇ παγιάσαντες κατάστασιν πραγμάτων, παραμένουσιν ἐπὶ τέλους ἄρχοντες κράτους ἰδίου, τοῦ ὁποῖου ὅλα σχεδὸν τὰ συστατικὰ εἶναι ἑλληνικά.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 29. Στίχοι 15 καὶ 16. Ἀνάγνωθι: . . . γλώσσα, τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἀπέβησαν ἐν αὐτῇ καθαροῦ ἑλληνικά. Διέφρε δὲ πάνιν κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ μὲν πολιτικὸς αὐτῆς βίος δὲν ἀνεπτύχθη. . . .

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ δευτέρου τόμου σελ. γ — κ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

	Σελ.		Σελ.
Μακεδόνης	2	διαφοραὶ	27
Ἀρχηγῆται τῶν βασιλέων	3	Συμπέρασμα, Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς	29
Ἀμύντας Α', Ἀλέξανδρος Α', Περδίκκας Β'	4	Ὁλεθρία παρακμὴ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ	30
Ἀρχέλαος, Σχέσεις πρὸς τὰς Ἀθήνας, Εὐθυμίδης	5	Ἀρχὴ τοῦ φοινικικοῦ πολέμου. Ὁ Φίλιππος γίνεται κύριος τῆς Θεσσαλίας	32
Ἀμύντας Β', ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου	8	Ὁ Φίλιππος ἐν Θράκῃ, Γελοῖον πολιτεῦμα Ἀθηναίων	35
Τὰ ἀπὸ Ἀμύντου Β' μέχρι τοῦ Φιλίππου	9	Ἀρχὴ τοῦ Ὀλυθιακοῦ πολέμου	37
Πρώτη Φιλίππου ἀνατροπὴ	10	Ἀποστασία τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων	38
Ἡ ἐν Θήβαις διαταρῆ αὐτοῦ	11	Τέλος τοῦ Ὀλυθιακοῦ πολέμου, Φιλίππου θρίαμβος	39
Ὁ Φίλιππος καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν, Μακεδονικὸν πολιτεῦμα	12	Αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Φιλίππου	42
Τὰ τέσσαρα κρᾶτα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου	14	Φαιέων ὑποταγὴ, Ὁ Φίλιππος τοὺς διαδέχεται ἐν τῇ Ἀμφικτυονίᾳ	50
Ἀναδιοργάνωσις τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, Σάσιον, Φαλαγγίς	18	Ἡδὲ ἐπολιτίθη τότε ὁ Φίλιππος καὶ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι	51
Υπασπισταί, Ἐλαφροὶ πεζοὶ κάμητα	23	Τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου γεγονότα	56
Ἐπίταιροι, Σαρισσοφόροι, Σωματοφόλας, Παιδες	24	Τέλευταια περὶ Φιλίππου κρίσεις	59
Τὰ λοιπὰ τοῦ στρατοῦ σάματα καὶ ἴδιος τὸ μηχανικὸν	26		
Σύγκρισσις πρὸς τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, Ὁμοιότητες καὶ			

	Σελ.		Σελ.
Σογριασις Φιλίππου πρὸς Βι- ζτορα Ἐμμογιήλ	63	Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξέρχεται εἰς τὰ ἐνότιον τῆς Ἀσίας	118
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄. <i>Ἀλέξανδρος</i>		Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις μάχη	119
Ἀνατομὴ Ἀλεξάνδρου. Τὰ μέ- γιστα τῆς βασιλείας αὐτοῦ	67	Κρίσεις περὶ τῆς ἐν Γαυγαμήλοις μάχης	126
Ὁ Ἀλέξανδρος ἀγαγορεῖται ἐν Κορίνθῳ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος	70	Ἄλωσις Σούρων, Βαβυλῶνος καὶ Περσπόλεως	127
Ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου πρῆξις τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου	71	Ἀνακαταστάσις τῶν τεσσάρων πρώτων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ- στρατειῶν	128
Αἱ πρὸς βορρᾶν καὶ δυτικὰ ἐκ- στρατεῖαι	72	Πνεῦμα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος	129
Θηβαίων ἐπαναστασις ζερμανο- βόλος ἀφίξει τοῦ Ἀλεξάνδρου	74	Ἐπαναστασις βασιλέως Ἀγι- δος	129
Τιμωρὰ Θηβαίων	75	Χαριετὴ τῶν τελευταίων ἐπτά τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρα- τειῶν	130
Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Μακεδονίαν	80	Κατάκτησις τῶν περὶ τὴν Κα- σπίαν γορῶν Κτίσις γένων πόλεων	131
Κατάστασις τοῦ περσικοῦ κρά- τους	82	Θάνατος Φιλότη καὶ Παριε- νίανος	132
Διάβασις εἰς Ἀσίαν	86	Κατάκτησις Βακτριανῆς καὶ Σογ- διανῆς. Νέαι δυσχέρειαι Θάνατος Κλείτου	134
Ἐξαιρέτησις τοῦ στρατοῦ ἀντι- παράθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν πρωτόν	87	Συνωμοσία τῶν παίδων. Θάνατος Κλεισθένης	136
Ἀλεξάνδρου μεγαλήτη	90	Κατάκτησις τῆς Ἰνδικῆς	137
Πρώτα τῶν Περσῶν σφάματα Ἡ ἐν Γρανικῇ μάχῃ	92	Ἐπάνοδος εἰς Σούρα	139
Ὁ Ἀλέξανδρος γίνεται κύριος τῆς μικρῆς Ἀσίας	93	Τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάν- δρου	140
Ἄλωσις Μιλήτου καὶ Ἄλιζα- νασοῦ	99	Ἐπιτάφια ἢ ἐπιπροξένια ὁ θάνατος αὐτοῦ	145
Γόρδιος δεσμός	101	Κρίσις περὶ αὐτῶν ὁστικητο- ρος καὶ ἡ κυβερνήτου	147
Ἀντικεισπασμός τοῦ Μείμονος. Θάνατος αὐτοῦ	102	Ὁ διαδόχης ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν Ἑλληνισμός	148
Ὁ Δαρείος ἀποφαίνεται νὰ ἀγωνι- σῆ ἔν παρατάξει. Λαθὴ αὐτοῦ	103	Σχῆσις τοῦ νῆαι τοῦτου Ἑλ- ληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαιό- τατον	150
Ἡ περὶ Τροῦν μάχη	107	Ἐπειὶ τίνος ὁ Ἀλέξανδρος παρε- σκέτας τὴν διαδοχὴν τοῦ Πολυπέργου	151
Προτάσεις Δαρίου περὶ εἰρή- νης ἀποζητεῖ Ἀλεξάνδρου	112	Συμβουλίαι	153
Πολιορκία Τροῦν καὶ Γάτης. Δευτέρου τοῦ Δαρίου πρε- σβεῖα	114		
Κατάληξις Αἰγύπτου. Κτίσις Ἀλεξανδρείας	118		

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων πόλεμοι μέχρι τῆς ὀριστικῆς τοῦ κράτους

διαίρεσεως

	Σελ.		Σελ.
Περδίκας, ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ Διανομὴ τῶν ἀξιωματῶν καὶ τῶν σατραπειῶν	156	ποταμόν	208
Στάσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ Κατατρόφωσις τῆς ἐν Ἀσίᾳ	162	Ἀντιγόνοσ κατὰ Εὐμένους ἐν Ἀ- σίᾳ. Θάνατος τοῦ Εὐμένους	204
Λαμιακὸς πόλεμος	168	Γενικὴ ἔποψις τῶν πραγμάτων περὶ τὰ τέλη τοῦ 316 ἔτους	211
Ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἐν Ἑλλάδι	171	Τετραετής κατὰ Ἀντιγόνοσ πόλεμος Εἰρήνη τῷ 311 ἔτει	214
Δημοσθένους θάνατος καὶ ἡ πρὸς Αἰτωλοῦς εἰρήνη	175	Ἀγὼν Πτολεμαίου πρὸς ἀπελευθε- ρωσιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων	219
Πρῶτος μέγας περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν Ἀγὼν Εὐμένους, πρὸς Κρατερόν. Νίκη Εὐμένους Θάνατος Κρα- τεροῦ	178	Θάνατος Ἀλεξάνδρου, Ῥωξάνης, Ἡρακλέους, Κλεοπάτρας	222
Περδίκου θάνατος. Ἀντίπατροσ ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ	179	Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα	223
Νεὰ σατραπειῶν διανομὴ. Ἀντι- γόνοσ πάλη πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Περδίκου	184	Σπάρτη Ἀθηναί διοικήσις Δημη- τρίου τοῦ Φαληρέωσ	225
Εὐμένους ἦττα καὶ ἀποκλεισμός εἰς Νῶρα	185	Ἀπελευθέρωσις Ἀθηνῶν ὑπὸ Δη- μητρίου τοῦ Ἀντιγόνοσ	228
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Δημάδου καὶ Ἀντι- πάτρου	187	Ἀντίγονοσ κατὰ Πτολεμαίου	233
Πολυπέργων, Κάσσανδρου, Ἀν- τίγονοσ, Πτολεμαίου	189	Νίκη λαμπρὰ Δημητρίου τοῦ Πο- λιορκτητοῦ περὶ τὴν Κύπρον	234
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Φωκίονοσ	191	Ἀπαντες οἱ δυνάσται ἀγαγορεού- σιν ἑαυτοὺς βασιλεῖς τῷ 306	240
Πολυπέργων κατὰ Κάσσανδρου ἐν Εὐρώπῃ	193	Ἀντίγονοσ κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἀ- ποτυχία	242
Ἀντίγονοσ κατὰ Εὐμένους, συμ- μάχου Πολυπέργοντοσ, ἐν Ἀσίᾳ. ἦττα Ἀντιγόνοσ περὶ Κορράτην	197	Πολιορκία Ῥόδου ὑπὸ Δημητρίου. Δευτέρου Δημητρίου ἐν Ἑλλάδι διατριβή	243
	201	Κάσσανδρος, Λυσίμαχοσ, Πτολε- μαίοσ καὶ Σέλευκοσ κατὰ Ἀντι- γόνοσ	256
	201	Ἡ περὶ Ἰφρον μάχη	258
	201	Ἠττα καὶ θάνατος Ἀντιγόνοσ	259

	Σελ.		Σελ.
Νέα τοῦ κράτους διανομή . . .	262	Σελευκιδῶν πολίτευμα. Κεντρι-	
Θάνατος Κασσάνδρου . . .	265	κή διοικήσεις. Σχέσεις πρὸς τὰς	
Δημήτριος, κύριος τῆς Μακεδο-		πόλεις	307
νίας. Τελευταία Δημητρίου		Στρατός. Ἐμπόριον	309
πτῶσις	267	Θρησκεία Γράμματα	310
Θάνατος Δημητρίου. Πτολεμαίου,		Λαγιδῶν πολίτευμα. Εὐρυθμος	
Λυσιμάχου, Σελεύου	268	καὶ ἱστορὶ μοναρχική διοίκη-	
Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, βασιλεὺς		σις	312
τῆς Μακεδονίας	272	Συγγώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ	
Γαλατῶν ἐπιδρομή. Θάνατος Πτο-		τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρησκειώματος .	315
λεγαίου τοῦ Κεραυνοῦ	274	Μουσείον.	316
Ἀντίγονος Δημητρίου, βασιλεὺς		Φάρος, Ναυτιλία	318
Μακεδονίας	275	Θησαυροί.	319
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.		Κτήσεις τῶν Πτολεμαίων ἐκτὸς τῆς	
Ἐλληνισμὸς ἐν τῇ γ' καὶ ἐν τῇ		Αἰγύπτου	320
β' π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.		Τελευταῖοι χρόνοι τῆς αὐτονο-	
Τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις		μίας τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνι-	
τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου		σμοῦ	321
Ἀλεξάνδρου	277	Πύρρος, Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς. .	322
Γενικὴ ἐποχὴς τοῦ ἑλληνισμοῦ		Αἰτωλικὴ καὶ Ἀχαϊκὴ συμπολι-	
περὶ τὸ 280 ἔτος	279	τεία.	323
Ἡπειρος, Πύρρος	280	Ἄρατος	329
Κάτω Ἰταλία, Σικελία, Μασσαλία,		Δημήτριος καὶ Ἀντίγονος Δώσων	
ὑπὸ Ῥωμαίους	283	βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.	334
Διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ		Ἄγις καὶ Κλεομένης, βασιλεῖς τῆς	
Ἀνατολῇ. Πόλεις	289	Σπάρτης	335
Μικρὰ Ἀσία	290	Τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομέ-	
Τὰ ἑξελληνισθέντα κράτη τῆς		νους. Κίνδυνοι ἀπὸ ὄντων.	341
Βιθυνίας, τοῦ Πόντου, τῆς		Ἀκατάλαστοι ἐν Ἑλλάδι ἐμφύ-	
Καπαδοκίας	291	λιοι πόλαιοι. Ῥωμαίων ἀνάμι-	
Περσικὴν βασιλείαν	294	ξις	343
Συρία, Μεσοποταμία, Ἀρμενία.		Νέοι ἐμφύλιοι πόλαιοι. Νέα Ῥω-	
Πόλεις	296	μαίων ἐπέμβασις.	345
Παρθικαὶ καὶ βακτρικαὶ χώραι		ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄	
Ἡ τῶν Παρθῶν βασιλεία.		Ἐλληνισμὸς ἐν τῇ β' καὶ ἐν τῇ α'	
Πόλεις	301	π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.	
Βασιλείαν τῶν Πτολεμαίων. Πό-		Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βα-	
λεις ὀλίγαι	303	σιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον .	47
Τρόπος ἑξελληνισμοῦ διάφορος τοῦ		Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βα-	
ἐν Ἀσίᾳ	304	σιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον	349
Ἀντίθεσις τῶν πόλεων πρὸς τὰ			
ἔθνη	308		

	Σελ.		Σελ.
Οἱ Ῥωμαῖοι καθυποτάσσουσι τὴν		Πάλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν	
Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλ-		Ἰουδαϊσμὸν ἐν Παλαιστίνῃ	364
λάδα	353	Τελευταῖαι τύχαι τῶν ἐν τῇ Ἀνα-	
Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ		τολῇ ἑλληνικῶν ἐπικρατειῶν. . . .	369
τοὺς χρόνους τούτους. Πολύ-		Γενικαὶ σκέψεις περὶ τοῦ ἀνατολι-	
βιος.	358	κοῦ ἑλληνισμοῦ	372
ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ			
ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ			
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ			
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄			
Ἐλληνισμὸς ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας			
Πῶς διαφεύγει ἡ Ἑλλάς μέχρις Αὐ-		τῶν πολιτικῶν θεσμῶν.	415
γούστου	378	Σοφισταί.	420
Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος μέχρι		Τὰ ἐπὶ Τραϊανοῦ	428
τοῦ μηθριδατικοῦ πολέμου. Ἀζυγία		Τὰ ἐπὶ Ἀδριανοῦ	430
Δήλου	381	Ἡρόδης ὁ Ἀττικὸς	432
Ἀνάμειξις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν μι-		Τὰ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων	435
θριδατικὸν πόλεμον	382	Αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαί	436
Ἀθηναίων.	385	Δεινὴ ὕλικὴ παρακμῆ.	438
Καταστροφή Δήλου	388	Συμπέρασμα περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυ-	
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Ἀθηνῶν καὶ		ριαρχίας.	440
Πειραιῶς ὑπὸ Σύλλα	390	Πρῶται βαρβάρων ἐπιδρομαί	445
Συμφοραὶ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ		Πρῶται τῶν βαρβάρων τούτων ἐπι-	
ἑλληνισμοῦ.	397	δρομαί εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. . . .	449
Πειρατικὸς πόλεμος, Νέαι συμφο-		Οἱ Γότθοι ἐν Ἀθήναις	451
ραί	398	Δέξιππος.	453
Κρήτης ἄλωσις.	400	Καταστροφή τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ	
Ἐμφύλιος μεταξὺ Καίσαρος καὶ		τῆς Ἀρτέμιδος	457
Πομπητοῦ ἀγών.	402	Νέαι ἐπιδρομαί. Κατάπανσις αὐτῶν	
Ἐμφύλιος μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ		ἐπὶ ὄλην ἑκατονταετηρίδα.	458
Ἄρταβίου ἀγών.	403	Ὁ κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Συρίας	
Ῥύθμισις τῶν ἑλληνικῶν πραγμά-		καὶ τῆς Παλαιστίνης ἑλληνι-	
των ὑπὸ Αὐγούστου.	404	σμός	460
Εὐρυκλῆς, Λακεδαιμονίων ἡγε-		Ὁ κατὰ τὰς λοιπὰς τῆς Ἀνατολῆς	
μῶν.	408	χώρας ἑλληνισμός	464
Ἡ νῆσος Γύαρος	410	Δημοσθένης.	466
Τὰ ἐπὶ Τιβερίου	411	Δημοσθένης, Κάλλιστος, Ζηγο-	
Τὰ ἐπὶ Νέρωνος	412	βία.	467
Τὰ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ. Ἀλλοίωσις		Ζηγοβία, Λογγίνος.	468

	Σελ.		Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'			
Ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου		Ἅγιον Τάφον. Θάνατος αὐτῆς	515
Ἡ θεία τοῦ Σωτήρος ἐνανθρωπίσις	469	Νέα πρωτεύουσα. Ἐπιτηδεῖα ἐκλογῆ τοῦ χώρου αὐτῆς	516
Ὁ ἑλληνισμὸς γίνεται πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ κήρυξ	471	Κτίσις καὶ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτεύουσης	521
Ἰδρύσις τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν. Ἀπόστολος Παῦλος	473	Μεταρρυθμίσις τοῦ πολιτεύματος	525
Ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν	478	Τὰ τελευταῖα ἐπτά τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἔτη	529
Ἑλληνικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμός	479	Ὁ Κωνσταντίνος συγχωρεῖ τὸν Ἀρειον	530
Παράλληλος τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς κοινωνίας βίος	482	Ὁ Ἀθανάσιος χειροτονεῖται Ἀλεξανδρείας Ἐπίσκοπος. Ἄρειος Κωνσταντίνου πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις	532 535
Σύγκρουσις τῶν δύο κοινωνιῶν. Διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν	484	Νέαι κατὰ τοῦ Ἀθανασίου σκευωαίαι. Ἐξορία αὐτοῦ	536
Μέγας Κωνσταντίνος. Τὰ μέχρι τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἐν Ἐββοράκῳ	486	Θάνατος τοῦ Ἀρείου	541
Ἄγὼν Κωνσταντίνου κατὰ Μαξεντίου	490	Διανομὴ τοῦ Κράτους	544
Λάβαρον, ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία	491	Προαισθήματα θανάτου· βάπτισμα θάνατος Κωνσταντίνου	545
Θρίαμβος Κωνσταντίνου. Θρησκευτικὸν τοῦ Κωνσταντίνου σύστημα	493	Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός	547
Ἄγὼν Κωνσταντίνου πρὸς Λικίνιον	496	Ἄναρχία καὶ ταραχὴ. Βασιλεία Κωνσταντίου	553
Ὁ Κωνσταντίνος, νικήσας τὸν ἀντίπαλον, μένει κύριος τοῦ κράτους	499		
Μεγάλῃ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντίδρασις	501	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'	
Ἄρειος. Πρῶται τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ περιπέτεια	504	Ἀκμὴ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ	
Ἀλέξανδρος, Ἄρειος, Ἀθανάσιος, Κωνσταντίνος	506	Ἐξακολούθησις τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως	554
Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος	508	Θρίαμβος τοῦ Ἀρειανισμοῦ	555
Ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Ρώμην. Οἰκιακὴ τραγῳδία	512	Ὁ Ἀθανάσιος δις ἐπανέρχεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ δις αὐτῆς ἐξορίζεται	556 559
Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως Ἑλένη εἰς		Ἰουλιανὸς	560
		Ἀθηναί ἐν τῇ Δ' ἑκατονταετηρίδι	560
		Ἀνατροφή καὶ πλάγη τοῦ Ἰουλιανοῦ. Αἴτια τῆς πλάνης	564
		Συνδυασμὸς τῆς πλάνης μετὰ τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας	566
		Διατριβὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθήναις	567

	ελ.		Σελ.
Ἀρχὴ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου τοῦ Ἰουλιανοῦ	569	Τελευταῖα γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου. Κρίσις περὶ αὐτοῦ	615
Βασιλεία Ἰουλιανοῦ. Απόπειρα ἀνορθώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος	571	Ἀρκάδιος. Ρουφίνου θάνατος	617
Πολίτευμα πρὸς τοὺς χριστιανούς	572	Ἀλαρίχου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ	619
Πόλεμος κατὰ Περσῶν. Θάνατος Ἰουλιανοῦ	575	Ἐπικράτησις Γότθων. Διαμαρτυραίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ	625
Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐπὶ Ἰουλιανοῦ. Οὐάλεντος καὶ Οὐαλεντιανοῦ	577	Ὁ Συνέσιος μέχρι τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ	628
Τελευταῖαι τοῦ Ἀθανασίου περιπέτεια. Θάνατος αὐτοῦ	578	Ὁ Συνέσιος ἀρχιερεὺς Πτολεμαῖδος	635
Κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρός	580	Ὁ Χρυσόστομος ἐν Ἀντιοχείᾳ	642
Οἱ πρῶτοι αὐτοῦ διάδοχοι	582	Κρίσις περὶ τῆς ρητορικῆς τοῦ Χρυσόστομου δεινότητος	647
Ὁ Μέγας Βασίλειος πρὶν ἀρχιερατεῦσιν	584	Ὁ Χρυσόστομος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατ' ἀρχάς παντοδύναμος	653
Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀρχιερεὺς Καισαρείας. Κρίσις περὶ αὐτοῦ	587	Πρῶται αὐτοῦ δυσχέρεια	655
Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Θεοδοσίου	594	Ἡ βασιλεύουσα διατρέχεται εἰς φίλους καὶ ἀντικαλούς αὐτοῦ	659
Ἐπανάληψις τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν	597	Πρόσκαιρος τοῦ Χρυσόστομου θρίαμβος. Ἐξορία καὶ θάνατος αὐτοῦ	661
Θάνατος τοῦ Οὐάλεντος	598		
Θεοδόσιος ὁ Μέγας. Εἰρήνευσις τῶν Γότθων	599	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'	
Ὅριστικὸς τῆς δογματοξίας θρίαμβος διὰ Θεοδοσίου	602	Τέλος τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας	
Ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Δευτέρα οἰκουμενικὴ σύνοδος	604	Θεοδόσιος Β'. Ἀνθέμιος	664
Παραίτησις τοῦ Γρηγορίου καὶ θάνατος	605	Πουλχερία	665
Τελευταῖαι περὶ Γρηγορίου κρίσις	608	Ἀθηναῖς καὶ Εὐδοκία	666
Δεινὸς τῶν ἐθνικῶν διωγμὸς	611	Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδικατικόν	669
Στάσις τῶν δήμων Ἀντιοχείας	612	Νεστορίου αἵρεσις. Τρίτη οἰκουμενικὴ σύνοδος	670
Στάσις τῶν δήμων Θεσσαλονίκης. Ἐπέμβασις τῆς ἐκκλησίας	613	Εὐτυχοῦς αἵρεσις. Τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος	672
		Προαγομένη κατάλυσις τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ἀρμενία	676
		Ὁλεθρία τῶν Οὐγγων ἐπιδρομὴ	678
		Οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατάσταση	679
		Θάνατος Θεοδοσίου Β'. Πουλχερία καὶ Μαρκιανός	682

Ὁ παντοδύναμος Ἄσπαρ	684	Οἱ δύο Γότθοι Θεοδέριχος καὶ Θευδέμιρος	692
Λέων Α'. Ἀρχὴ συγκροτήσεως ἰ- θαγενοῦς στρατοῦ	685	Τελευταῖαι περὶ Λέοντος εἰδή- σεις	694
Ὁ κατὰ Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς πόλεμος	688	Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαίου κράτους	696
Καταστροφή τοῦ Ἄσπαρ	691	Ἐπίλογος τοῦ ὀγδοοῦ βιβλίου	697

